GÜSBID

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SICIENCES

2025

Year / Yıl :
2025
Volume / Cilt :
16
Number / Sayı :
3

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2025 / Cilt: 16 / Sayı: 3

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Year: 2025 / Volume: 16 / Issue: 3

ISSN: 1309-7423

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Yıl: 2025 / **Cilt:** 16 / **Sayı**: 3
Gümüşhane University Journal of Social Sciences
Year: 2025 / **Volume:** 16 / **Issue**: 3

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Oktay YILDIZ / Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Büşra TOSUNOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. Gül YEŞİLÇELEBİ (Gümüşhane Üniversitesi)

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Efecan TEZCAN (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif GÜRDAL LİMON (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Fazıl KAYA (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim AVCI (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Şenay YANAR (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Zehra YAZBAHAR (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Banu BOLAYIR (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif KÜTÜKOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülin YAZICI ÇELEBİ (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ŞİMŞEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih IŞIK (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜVENDİ YALÇIN (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih AKDENİZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Muhammed Serhat SEMERCİOĞLU (Gümüşhane Ünv)
Arş. Gör. Birol GÜVEN (Gümüşhane Üniversitesi)
Arş. Gör. Ayşenur KÖR (Gümüşhane Üniversitesi)

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UZUN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Bünyamin ER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Fazıl KIRKBİR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÇELİK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa PINAR (Valparaiso University)
Prof. Dr. Ömer TORLAK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Dergisi
Gümüşhane Üniversitesi Rektörlüğü / Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0 456 233 00 00 Dahili: 2203 / Fax: 0456 233 12 07
https://dergipark.org.tr/gumus

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (GUSBID) yılda üç kez yayınlanan bilimsel, hakemli, ulusal ve uluslararası indeksli bir dergidir. Dergide yayınlanan çalışmalardaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar referans gösterilerek kullanılabilir. Yayın dili, Türkçe ve İngilizce olan GUSBID, **EBSCO** ve **ULAKBİM (TR Dizin)** tarafından taranmaktadır.

İçindekiler

Contents

796 **Ramazan Erdem , Elif Kaya , Selma Doğanalp Çoban , Nurcan Coşkun Us , Aliye Kübra Ünal , Meryem Koçaş , Havva Ceylan**

Toplum Sağlığı ve Güvenlik Ekseninde Başıboş Köpek Problemi: Halk Ne Diyor?

The Problem of Stray Dogs In the Context of Public Health and Safety: What Is the Public Opinion?

Araştırma Makalesi [Research Paper]

815 **Esra Dudu Karaman**

Dijital Evrende Toplumsal Cinsiyetin Değişen Kodları: Daire Youtube Programı Örneği

Changing Codes of Gender in the Digital Platforms: The Case of "Daire" YouTube Program

Araştırma Makalesi [Research Paper]

830 **Hasan Erdem Mumcu , Neşe Mumcu , Mehmet Öztaş , Ali Kemal Yiğit Fırat**

Suda Boğulma Vakaları: Su Alanlarının Güvenliği ve Yüzme Eğitimi Politikası

Drowning Cases: Water Area Safety and Swimming Education Policy

Araştırma Makalesi [Research Paper]

842 **Salih Yıldız , Mehmet Asif Alan**

Türkiye'deki Marka Başvurularına Bölgesel Bir Bakış: Türk Patent ve Marka Kurumu Verilerine Dayalı Bir Analiz

A Regional Look at Trademark Applications in Türkiye: An Analysis Based on Turkish Patent and Trademark Office Data

Araştırma Makalesi [Research Paper]

860 **Furkan Çamiçi , Çisem Ünlü , Abdulkerim Çeviker , Tülay Ceylan , Özge Eser**

Investigating the Attitudes of Physical Education and Sports Teacher Candidates towards Technology and the Self-Efficacy of Specific Teaching Methods

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Teknolojiye Yönelik Tutumları ile Özel Öğretim Yöntemleri Öz-Yeterliklerinin İncelenmesi

Araştırma Makalesi [Research Paper]

872 **Gaye Demirel , Nedret Çağlar**

İnternet Gazeteleri ve Instagram Haber Sayfaları Üzerine Bir Analiz: Hürriyet, Sözcü ve Ensonhaber Örneği

An Analysis of Online Newspapers and Instagram News Pages: The Cases of Hürriyet, Sözcü, and Ensonhaber

Araştırma Makalesi [Research Paper]

894 **Meryem Kulaber Demirci , Hasan Kaplan**

Ergenlerde Dijital Bağımlılığın Ebeveyn İlişkileri ve Sosyal Beceri Değişkenleri Açısından İncelenmesi

Examination of Dijital Addiction in Adolescents in Terms of Parental Relationships and Social Skills Variables

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Hasan Yiğit

908 Koruma Sorumluluğunun Beş Spesifik Uluslararası Suç Örneği Kapsamında Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Olan İlişkisinin Analizi

An Analysis of the Relationship Between the International Criminal Court and the Responsibility to Protect in the Context of Five Specific Examples of International Crimes

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Rabia Büyükpınar , Özcan Sezer

924 Mega Proje Süreçlerinin İşleyişinde Bağımsız Yargının Rolü: Filyos Vadisi Projesi Örneği

The Role of Independent Judiciary in the Operation of Mega Project Processes: The Filyos Valley Project Example

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Keziban Topbaşoğlu

937 Distopyada Toplumsal Alarm: Opriçnik'in Bir Günü

Social Alarm in Dystopia: Day of the Oprichnik

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Nazlı Keyifli Şentürk , Ayşe Atılgan Yaşa

948 The Role of Budget Transparency in Reducing Tax Evasion Tendencies: An Empirical Analysis

Bütçe Şeffaflığının Vergi Kaçırma Eğilimini Azaltmadaki Rolü: Ampirik Bir Analiz

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Çağatay Tunçsiper

961 Determining Learning Difficulties in Economics Education: A Micro-Scale Analysis

Ekonomi Eğitiminde Öğrenme Güçlüklerinin Belirlenmesi: Mikro Ölçekli Bir Analiz

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Merve Özbolat , Sedat Taş

975 Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Kapsamında Coğrafi İşaretlerin Destinasyon Gelişiminde Rolü: Turizm Paydaşları Perspektifinde Bir Araştırma

The Role of Geographical Indications in Destination Development within the Scope of Sustainable Gastronomy Tourism: A Study from the Perspective of Tourism Stakeholders

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Nurdane Ateş , Gülşen Ulukaya

998 Jeopolitik Açıdan Doğu Akdeniz: Mısır Örneği

Eastern Mediterranean from a Geopolitical Perspective: The Case of Egypt

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Bilge Güler , B. Dilek Özbezek

1012 Dijital Liderliğin Yenilikçi Davranış Üzerine Etkisinde Bilgi Paylaşımının Aracılık Rolü

The Mediating Role of Knowledge Sharing in the Effect of Digital Leadership on Innovative Behavior

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Ömer Faruk Aslan

1024 The Effect of Five Factor Personality Traits on Postponement of Health Care Demand Behavior: A Nationwide Study

Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Üzerindeki Etkisi: Ülke Geneline Yönelik Bir Araştırma

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Musa Kaval

1040 Dede Korkut'un Velîliği Üzerine Tasavvufî Bir İnceleme

A Sufi Research on the Sainthood of Dede Korkut

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Melek Yıldız , Dagan Said Aden

1064 Determinants of Liquidity Risk in Deposit Banks in Türkiye: 2012-2022 Analysis

Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Likidite Riskinin Belirleyicileri: 2012-2022 Analizi

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Dilek Atılgan , Tuğçe Dallı

1082 Türkiye'de Kirlilik Cenneti Hipotezi Geçerli Mi? Ekolojik Ayak İzinden Kanıtlar

Is The Pollution Haven Hypothesis Valid In Türkiye? Evidence From Ecological Footprint

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Ferhat Kaçar

1096 Türk Dizileri Üzerine Yapılan Uluslararası Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of International Academic Studies on Turkish TV Series

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Sermin Asıl

1118 Yeni Medyada Şiddetin Mizahi Temsili

The Humorous Representation of Violence in New Media

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Öznur Aktaş

1141 Çevrimiçi Alışverişte Hedonik Tüketim Eğilimi ve FoMO'nun İçgüdüsel Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi

The Effect of Hedonic Consumption Tendency and FoMO on Impulsive Purchasing Behavior in Online Shopping

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Süleyman Akkaşoğlu

1159 Otel İşletmelerinin Sosyal Medya Kullanımları: İstanbul Özelinde Bir Araştırma

Social Media Use by Hotel Companies: A Research Specific to İstanbul

Araştırma Makalesi [Research Paper]

1171 **Cemal Kakışım**
The Arctic is Warming: Green Transition, Critical Minerals and Energy Sources, New Maritime Routes and Geopolitical Competition
Artik Isınıyor: Yeşil Dönüşüm, Kritik Mineraller ve Enerji kaynakları, Yeni Deniz Rotaları ve Jeopolitik Rekabet
Araştırma Makalesi [Research Paper]

1187 **Mustafa Bilgehan İmamoğlu, Aleyna Eser**
Bilişsel Uyumsuzluk ve Parola Güvenliği: Kullanıcı Eğilimlerinin Analizi
Cognitive Dissonance and Password Security: Analysis of User Trends
Araştırma Makalesi [Research Paper]

1204 **Mustafa Arıkan**
Türkiye'nin Kuzeydoğusunda Kar ve Sıcaklık Parametrelerinin Trend ve Korelasyon Analizleri
Trend and Correlation Analyses of Snow and Temperature Parameters in the Northeastern Turkey
Araştırma Makalesi [Research Paper]

1222 **Necatcan Şerbetçioğlu, Deniz Kurtyılmaz**
Hero and Anti-Hero in the Batman–Joker Narrative: A Phenomenological and Intertextual Analysis
Batman–Joker Anlatısında Kahraman ve Anti-Kahraman: Fenomenolojik ve Metinlerarası Bir Analiz
Araştırma Makalesi [Research Paper]

1236 **Metin Kışlık**
Alman Hükümetlerinin Türk Göçmenlere Yönelik Göç Politikasında Asimilasyon Sorunsalı
The Problem of Assimilation in the German Governments Migration Policy Toward Turkish Migrants
Araştırma Makalesi [Research Paper]

1254 **Mehmet Tevfik Türküm, Bilal Elbir**
Fuzûlî'nin Gazellerinde "Şem' ü Pervâne" Kullanımı
The Use Of "Shem u Pervane" In Fuzuli's Ghazals
Araştırma Makalesi [Research Paper]

1265 **Ahmet Aydın**

Modernden Postmoderne Dijital Mahremiyet Algıları: Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenler Üzerine Bir Araştırma

Digital Privacy Perceptions from Modern to Postmodern: A Research on Digital Natives and Digital Immigrants

Online Shopping

Araştırma Makalesi [Research Paper]

1286 **Berkin Hanaylı**

Örgütsel Sosyalizasyon Sürecinin Öğretmenler Üzerinde İncelenmesi: Nitel Bir Araştırma

Examining the Organizational Socialization Process Among Teachers: A Qualitative Study

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Erdem, R., Kaya, E., Doğanalp Çoban, S. Coşkun Us, N., Ünal A.K., Koçaş, M. & Ceylan, H. (2025). Toplum sağlığı ve güvenlik ekseninde başıboş köpek problemi: Halk ne diyor?. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 796-814.

Toplum Sağlığı ve Güvenlik Ekseninde Başıboş Köpek Problemi: Halk Ne Diyor?

The Problem of Stray Dogs In the Context of Public Health and Safety: What Is the Public Opinion?

Ramazan Erdem[1], Elif Kaya[2], Selma Doğanalp Çoban[3], Nurcan Coşkun Us[4], Aliye Kübra Ünal[5], Meryem Koçaş[6], Havva Ceylan[7]

Öz

Bu çalışma, başıboş sokak köpeği sorununun halk tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koymak ve toplumun söz konusu soruna yönelik sunulan çözüm önerilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma nicel ve nitel analizlerin birlikte kullanıldığı eş zamanlı karma yöntem deseni ile tasarlanmıştır. Araştırmanın evreni Türkiye'de yaşayan 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemiyle Türkiye'nin yedi bölgesinden 1503 kişiye ulaşılmıştır. Araştırma verileri 2023 Ekim-2024 Ocak ayları arasında Google formlar aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcıların çoğunluğu erkeklerden oluşurken büyük bir kısmı 18-25 yaş aralığında yer almaktadır. Katılımcılar ağırlıklı olarak bekar bireylerden oluşmakta ve eğitim düzeylerinin lisans seviyesinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların bir kısmı kendisinin başıboş köpek saldırısına uğradığını ifade ederken, büyük bir kısmının bir yakınının saldırıya uğradığını ifade etmiştir. Açık uçlu soruların analizinden çıkan sonuçlara göre katılımcıların büyük bir kısmı sorunun varlığı ve önemi konusunda hemfikirdir. Katılımcı görüşlerine dayanarak sokak köpekleriyle ilgili yaşanan sorunlar sağlık, sokak güvenliği, trafik güvenliği ve çocukların sosyalleşmesi temaları altında toplanmıştır. Araştırma, başıboş sokak köpeklerinin halk sağlığı sorunu olarak görüldüğünü, çözüm beklendiğini ve hayvan refahını gözeten önerilerin belediye ile devletin sorumluluğuna işaret ettiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Başıboş Köpekler, Sokak Köpeği, Halk Sağlığı, Türkiye.*

Abstract

The study was conducted to reveal how the stray dog problem is evaluated by the public and to determine the solution suggestions offered by society for this problem. The research was designed with a simultaneous mixed method design where quantitative and qualitative analyses are used together. The universe of the research consists of individuals aged 18 and over living in Turkey. In the research, 1503 people from seven regions of Turkey were reached with the convenience sampling method. The research data were collected through Google Forms between October 2023 and January 2024. Most of the participants were male, while the majority were between the ages of 18-25. The participants were predominantly single individuals, and their education levels were seen to be at the undergraduate level. However, while some of the participants stated that they were attacked by a stray dog, the majority stated that a relative of theirs was attacked. According to the results obtained from the analysis of open-ended questions, most of the participants agree on the existence and importance of the problem. Based on the participant views, the problems experienced with stray dogs were grouped under the themes of health, street safety, traffic safety and socialization of children. The study revealed that stray dogs are perceived as a public health issue, that solutions are expected, and that the proposed measures emphasizing animal welfare point to the responsibility of municipalities and the state.

Keywords: *Stray Dogs, Street Dogs, Public Health, Turkey.*

Jel Codes: *I18, Q18, K32*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 20.09.2023 tarih ve 140/46 sayılı kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 15 / 11 / 2024
Accepted: 24 / 09 / 2025

[1]Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye, raerdem@yahoo.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6951-3814.
[2]Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye, elif.akkas88@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1401-9947.
[3]Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Karaman, Türkiye, selmacoban@kmu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1113-5931.
[4]Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Samsun, Türkiye, nurcan.coskun@omu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9010-0192.
[5]Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Biyotıp ve Genom Merkezi (İBG), İzmir, Türkiye, unal.kubra@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6730-7686.
[6]Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Muş, Türkiye, m.kocas@alparslan.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7891-6866.
[7]Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye, havvaceylan@sdu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8087-2746.

Giriş

Sokak köpekleri, köy kenarlarında yaşayan az sayıdaki hayvandan veya büyük şehirlerdeki binlerce topluluktan oluşabilmektedir. Bu köpeklerin sağlık ve mülkiyete yönelik tehditleri uzun yıllardır tartışılmaktadır. İnsan nüfusunun artması ve şehirleşme eğilimi ile sokak köpeklerinin sayısı dünya çapında artmaktadır. Köpeklerin insanlarla yakın temasının artması, onları ortadan kaldırmaya yönelik bazı tepki çekici yöntemlerin kullanılmasına neden olmaktadır. Ancak, bu sorunla ilgili etkili araştırmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Literatürde başıboş köpeklerin kontrolüne dair önerilerin yetersiz olduğu görülmektedir (Derrida & Wills, 2002: 393).

Bilim insanları, köpeklerin Avrasya kurtlarından evrimleşmeye başladığını ve insanlarla tarihsel olarak önemli bir etkileşime sahip olduğunu belirtmektedir (Boyko vd., 2009: 13904). Binlerce yıl boyunca köpekler, insanlara çeşitli faaliyetlerde yardımcı olmuştur (Baskıcı, 1998: 76; Isaac, 1970: 25). Son birkaç yüzyılda yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmeler hem şehir yaşamını hem de doğal hayatı önemli ölçüde etkilemiştir. Artan bilgi düzeyi ve gelişmeler, ekosistem üzerinde karmaşık etkiler yaratmıştır. Hayvanlara karşı uygulanan çeşitli yöntemler, evcilleştirme ve eğitme gibi durumlar, hayvanların biyolojik ve genetik yapılarında değişikliklere yol açmaktadır (Derrida & Wills, 2002: 393).

Artan insan nüfusu kentleşme ihtiyacını artırmış ve ekosistemi olumsuz etkilemiştir. Bu nüfus artışı hayvanlar ve insanlar arasında birçok soruna yol açmıştır. İnsan ve köpek ilişkileri, toplumun gelişimiyle birlikte değişmiştir. 19. yüzyılın başlarında sanayileşme, kentleşme ve modernleşme insan-köpek ilişkilerini etkilemiştir (Berry, 1990: 109). 20. yüzyılın başında şehirlerde yaşayanların oranı %14'e yükselmiş, 1950'lerde ise %30 olmuştur (UN-DESA, 2014: 8). Modern kent yapısı insan-merkezci bir bakış açısıyla kurulmuştur (Ürgüplü, 2013: 6). Sanayi devrimi ile toplumlar tarım toplumundan işletme toplumuna evrilmiş, sanayileşmeyi takiben kentleşme ve modernleşme hız kazanmıştır (Koçel, 2020: 71). Bu süreçte evcilleştirilmiş hayvanların kentlerdeki durumu tartışma konusu olmuştur (Yalçın, 2020: 9). Batı toplumlarında halk sağlığı ve hijyen gerekçeleriyle köpekler itlaf edilmiştir. İngiltere'de 19. yüzyılda köpekler ya öldürülmüş ya da şehir dışına taşınmıştır (Atkins, 2012: 35). Fransa'da ise sokak köpekleri kirlilik ve hastalık yayma gerekçesiyle öldürülmüştür (Pearson, 2017: 145). Hollanda ise hayvan refahını destekleyen yasalarla köpek popülasyonunu kontrol altına almıştır (Świątnicka, 2019: 1; Sawbridge, 2022: 1; Sternheim, 2012: 7).

Avrupa'da sokak köpekleriyle ilgili uygulamalardan yerel yönetimler sorumludur. 1990 yılı öncesinde Dünya Sağlık Örgütü, kapatma ve öldürme yöntemlerini teşvik etmiş ancak sivil toplum kuruluşlarının baskılarıyla bu yöntemden vazgeçilmiştir. 1990 sonrası ise "yakala, aşıla, kısırlaştır ve aldığın yere bırak" uygulaması geliştirilmiştir (Leney ve Remfry, 2000: 320; Özentürk, 2020: 27). Avrupa'da tahminen 120 milyon sokak köpeği olduğu düşünülmektedir (URL 1).

Türk toplumunda ise 19. yüzyıldan itibaren köpekler kentlerde fazlalık olarak görülmeye başlamıştır. II. Mahmud zamanında sokak köpekleri toplatılmış, ancak halkın tepkisi nedeniyle bu karar uygulanmamıştır. Sultan Abdülaziz döneminde köpekler toplatılarak bir adaya gönderilmiştir. 1910'da ise Sivriada'ya sürgün edilen köpekler açlık ve susuzluktan ölmüştür (İnal, 2020: 214; Özmen, 2020: 79: Gündoğdu, 2018: 10-11; Timur, 1993: 142). Dünya genelinde birçok köpek evcil hayvan olarak sahiplenilse de sokakta yaşayan başıboş köpeklerin sayısı oldukça fazladır. Bu artışın başlıca nedenleri arasında, köpeklerin insan yerleşimlerine yakın alanlarda kolayca yiyecek bulabilmeleri, yabani hayvan tehlikesi olmaması ve insanların dolaylı koruması altında daha uzun süre hayatta kalabilmeleri, sorumsuz sahipler tarafından terk edilmeleri ve çiftleşerek sıkça üremeleri yer almaktadır (Sürsal Şimşek, 2023; Bulut, 2023). Bu etkenler kontrol altına alınmadığında, başıboş köpek nüfusu hızla artmakta ve bu durum, halk sağlığını biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açılardan tehdit eden ciddi sorunlara yol açmaktadır. Başlıca sorunlar arasında hijyen koşullarının bozulması, gürültü kirliliği, köpek saldırıları, trafik kazalarına neden olma, kuduz gibi bulaşıcı hastalıkların yayılması ile hayvan sağlığı ve refahının zarar görmesi yer almaktadır (Bulut, 2023; Kırışık & Öztürk, 2021). Son yıllarda sokak köpeklerinin saldırıları sonucunda yaralanma vakalarının sıkça kamuoyunun gündemini meşgul ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda ülkemizde söz konusu konuya ilişkin son düzenlemelere bakıldığında 2 Ağustos 2024 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nda yapılan değişiklikler şunlardır:

- Büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu yirmi beş bini aşan belediyeler 31/12/2028 tarihine kadar hayvan bakımevlerini kurmakla ve mevcut bakımevlerinin koşullarını iyileştirmekle yükümlüdür.
- Kedi ve köpek sahipleri, hayvanlarını en geç 31/12/2025 tarihine kadar dijital kimliklendirme yöntemleriyle kayıt altına aldırmak zorundadır.
- İnsan, hayvan ve çevre sağlığının korunması amacıyla bakımevleri, hastaneler ve ameliyathaneler kurmak, bunlara ilişkin ilaç, alet ve ekipmanları temin etmek ile bakımevlerinde bakım, rehabilitasyon ve sahiplendirme gibi faaliyetleri yürütmek için, başta yerel yönetimler olmak üzere diğer ilgili kurum ve kuruluşlara teşvik veya Bakanlıkça uygun görülen miktarlarda mali destek sağlanır.

- Hiçbir kazanç ve menfaat sağlamamak kaydıyla sadece insanî ve vicdanî amaçlarla sahipsiz ve güçten düşmüş hayvanları hayvan bakımevi kurarak sahiplenmek isteyen ve bu Kanunda öngörülen şartları taşıyan gerçek ve tüzel kişilere: belediyeler, orman idareleri, Maliye Bakanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından, mülkiyeti idarelerde kalmak koşuluyla arazi ve buna ait binalar ve demirbaşlar tahsis edilebilir. Tahsis edilen arazilerin üzerinde amaca uygun tesisler ilgili Bakanlığın/İdarenin izni ile yapılır.

Sokak köpekleriyle ilgili gelinen noktaya bakıldığında konunun bir sorun haline geldiği, şehirlerde ve kırsal alanlarda önemli bir halk sağlığı ve güvenlik meselesi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Kontrolsüz bir şekilde sokaklarda dolaşan köpekler hem insanlara hem de diğer hayvanlara yönelik saldırgan davranışlar sergileyebilmekte, bu durum, özellikle çocuklar ve yaşlılar için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Ayrıca, başıboş köpekler, kuduz gibi bulaşıcı hastalıkların yayılmasında da büyük rol oynamaktadır. Bu sorun, yerel yönetimlerin etkin bir şekilde kontrol ve bakım programları oluşturmasını gerekli kılmakta bu da ancak hayvan barınakları ve kısırlaştırma kampanyaları gibi önlemlerle, başıboş köpek popülasyonunun kontrol altına alınması ve aynı zamanda hayvanların refahının sağlanması ile mümkündür. Toplumun bilinçlendirilmesi ve duyarlılığının artırılması da bu sorunun çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu çalışma bu minvalden hareketle başıboş köpeklerin toplum nezdinde ne şekilde değerlendirildiğini, kapsamlı bir şekilde ne tür sorunlara yol açtığını ve buna yönelik yine toplum tarafından hangi çözüm önerilerinin sunulduğunu ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı ve kısıtları, araştırma tasarımı, görüşme formu, evren, örneklem ve veri toplama süreci, veri toplama araçları ve katılımcılara ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Bu araştırmanın amacı başıboş sokak köpeklerinin ne tür halk sağlığı sorunlarına neden olduğunu ve sorunların çözümüne dair önerileri toplumsal perspektiften ortaya koymaktır. Bu bağlamda başıboş köpeklerin neden olduğu zoonotik hastalık, saldırmaya bağlı diğer riskler ve genel kamu güvenliği üzerindeki etkileri gibi konular derinlemesine analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak çözüm önerilerinin sunulması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırma sonuçları, büyük çoğunluğu 18-25 yaş aralığında yer alan genç bireyler olmak üzere araştırmaya gönüllü olarak katılan katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ile sınırlıdır. Söz konusu çoğunluğun 18-25 yaş aralığında olması genç grupların çevrimiçi ortamlarda daha fazla vakit geçirdikleri ve bu tür çalışmalara katılım sağladıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Çalışmanın bir diğer kısıtı ise verilerin ekonomik nedenlerden kaynaklı Google formlar aracılığıyla toplanması ve katılımcıların soruları net bir şekilde anlayarak samimi ve gerçek cevaplar verdikleri varsayımıdır.

1.2. Araştırma Tasarımı ve Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada eş zamanlı karma desen yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem çerçevesinde oluşturulan görüşme formunda ilk olarak cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuğa sahip olma durumu, öğrenim durumu, yaşanılan idari birim, yaşanılan şehir ve gelir durumuna dair tanımlayıcı sorular yer almaktadır. Yine bu bölümde kendinin ya da bir yakınının başıboş köpek saldırısına maruz kalma durumu ile ilgili sorulara da yer verilmiştir. Görüşme formunun ikinci bölümünde ise başıboş köpeklerinin halk sağlığı, trafik ve yol güvenliği, çocukların sosyalleşmesi, toplumsal etkileri, belediyelerin rolü, çözüme yönelik plan ve program önerileri, yasal düzenleme önerileri, konuyla ilgili hayvan haklarının durumu, korku ve endişe durumlarına problemlerin varlığına katılım durumları (evet/hayır) ve bu görüşlerin ortaya çıkmasına yönelik gerekçelerin yazılması istenen açık uçlu sorular yer almaktadır. Söz konusu görüşme formunda yer alan sorular, araştırmacılar tarafından uzman görüşleri alınarak, başıboş köpeklerle ilgili gazete haberleri taranarak ve ilgili alanyazın taramasına dayanılarak hazırlanmıştır.

1.3. Evren, Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de yaşayan 18 yaş üzeri Türk vatandaşı bireyler oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu kapsamda 81 ilden gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul eden bireylerden oluşmaktadır. Türkiye'de yaşayan vatandaşların başıboş köpeklere yönelik genel görüşünü ortaya koymak amacıyla 81 ilin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Gönüllü katılımcıya ulaşılamayan Ardahan, Bolu, Kastamonu, Tunceli dışında kalan 77 ilden toplam 1503 katılımcıya ulaşılmıştır. Bu minvalde araştırmanın yedi bölgede gerçekleştiği söylenebilir. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 20.09.2023 tarihli 140/46 sayılı karar onayının alınmasıyla birlikte veri toplama süreci başlamıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgiler ve başıboş köpeklere ilişkin görüşler olmak üzere iki bölümden oluşan yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Veri toplama aşamasında ise görüşme formu Google form haline getirilmiş ve bu şekilde katılımcılara ulaştırılmıştır. Görüşme formunun başlangıcında yer alan "Araştırmaya katılmaya gönüllüyüm" ifadesiyle katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Bu onamı onaylayan katılımcılar formun devamına yönlendirilmiş: gönüllü olmadığını belirten katılımcılar için ise form otomatik olarak sonlandırılmıştır. Bu çerçevede araştırmaya katılım gönüllülük esasına bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Toplamda 1503 katılımcıdan veri elde edilmiştir. Veriler, Ekim 2023 - Ocak 2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin belirlenmesi amacıyla SPSS 23 paket programından yararlanılmıştır. Ayrıca araştırmanın nitel verileri, katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplar ise içerik analizine tabii tutulmuştur. İçerik analizinde ilk etapta 1503 katılımcının görüşme sorularına vermiş oldukları cevaplar araştırmacılar tarafından ortak bir doküman üzerinden tematik analize tabi tutularak çözümlenmiştir. Tematik analizin amacı bir konu hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunabilmek için bu temaları kullanmaktır (Clarke ve Braun, 2013). Braun ve Clarke (2006) etkin bir nitel veri analiz sürecinin veri tanıma, etiketleme (kodlama), tema oluşturma, temaları gözden geçirme, temaları tanımlama ve raporlama olmak üzere 6 aşamada gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Görüşme sorularına verilen katılımcı cevaplarından hareketle elde edilen kodlar, araştırmacılar tarafından manuel olarak Excel dosyası üzerinden yapılmıştır. Daha sonra kodların belirli bir düzen ve çerçeve dahilinde örüntü oluşturularak tema oluşturma aşaması gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Temalaştırma işleminin tamamlanmasının ardından geçerlik ve güvenirliği artırmak amacıyla, nitel araştırma alanında deneyim sahibi bir profesör, iki Dr. Öğretim Üyesi, üç doktora unvanlı olmak üzere altı araştırmacıdan oluşan "Kod Geçerlilik Komitesi" oluşturulmuştur. Komitede yer alan araştırmacılarla her biri tek oturumdan oluşmak üzere toplamda üç kez "kod-tema uygunluk toplantısı" yapılmış ve üyelerin değerlendirmeleri alınmıştır. Değerlendirme sonucunda komite üyelerinin görüşleri doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılarak tematik analiz tamamlanmıştır. Ardından temaların yer aldığı tablolar oluşturularak elde edilen sonuçlar bu çerçevede bulgular kısmında aktarılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen demografik verilere göre, katılımcıların %60,6'sı erkek, %78,0'i 18-25 yaş aralığında, %56,6'sı bekar, %49,9'u lisans, %24,8'i 2 çocuk, %50,2'sinin çocuğu yok, %80,2'si 0-14000 TL arası gelire sahipken, %70,9'u il merkezinde yaşamaktadır. Bölgesel dağılımda ise, %18,5'i Akdeniz, %13,6'sı Ege, %29,5'i Marmara, %22,8'i İç Anadolu, %2,4'ü Güneydoğu Anadolu, %7,5'i Doğu Anadolu ve %5,7'si Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Bununla birlikte katılımcıların önemli bir kısmı (%58,9) kendilerinin bir köpek saldırısına uğradığını ifade ederken, %71,3'ü ise bir yakınlarının köpek saldırısına maruz kaldığını ifade etmişlerdir.

2. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde toplanan verilerin analiz edilmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilecektir. Katılımcıların "*Başıboş köpekleri toplum sağlığı açısından bir problem olarak görüyor musunuz?*" ve "*Başıboş köpeklerin trafik ve yol güvenliğini tehlikeye attığını düşünüyor musunuz?*" sorularına verdikleri cevapların dağılımı ve gerekçelerinden üretilen temalar Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Toplum Sağlığı ve Trafik ve Yol Güvenliği Açısından Başıboş Köpeklerin Durumu

Toplum Sağlığı Açısından Başıboş Köpeklerin Durumu

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**1391**	**92,6**	Fiziksel Tehditler	556
			Çevresel Tehditler	378
			Toplumsal ve Psikolojik Tehditler	290
			Kontrol ve Müdahalede Yönetsel Sorunlar	164
			Toplam Kod Sayısı	**1388**
Hayır	**112**	**7,4**	Hayvan Hakları	59
			Beslenme ve Bakım İhtiyaçları	39
			Hayvanların Zararsızlığı	26
			Toplam Kod Sayısı	**103**

Trafik ve Yol Güvenliği Açısından Başıboş Köpeklerin Durumu

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**1392**	**92,6**	Trafik ve Yol Güvenliğini Tehlikeye Atma	1228
			Yaya Trafiğini Tehlikeye Atma	90
			Çevresel Sorunlar ve Tehditler	40
			Toplam Kod Sayısı	**1358**
Hayır	**111**	**7,4**	Sorun Olarak Görmeme	51
			Kurallara Uyulursa Sorun Olmaz	22
			İnsanlar Daha Tehlikeli	12
			Köpekler Kurallara Uyuyor	10
			Köpekler Tehdit Altında	4
			Yollar Sadece İnsanlara Ait Değil	4
			Toplam Kod Sayısı	**103**

Tablo 1'de de görüldüğü gibi katılımcıların %92,6'sı başıboş köpeklerin toplum sağlığı açısından problem oluşturduğunu, %7,4'ü ise problem oluşturmadığını düşünmektedirler. Başıboş köpeklerin toplum sağlığı açısından problem yarattığını düşünenlerin gerekçeleri başıboş köpeklerce oluşturulan "fiziksel tehditler", "çevresel tehditler", "toplumsal ve psikolojik tehditler" ve bu problemlerin doğmasında etkili olduğu düşünülen "kontrol ve müdahalede yönetsel sorunlar" olmak üzere dört temada toplanmıştır. Söz konusu temalara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

"Her an köpekler tarafında saldırıya uğrayabilirsiniz, kuduz riski var. Eve veya işe giderken içinde hep bir korku olması…"

"Özellikle çocuklar ve yaşlılar için büyük tehlike oluşturuyorlar."

"Çocuklar markete, bakkala, okula gidemez oldu."

"Sokaklarda herkese saldırıyorlar özellikle çocuklara. Kakaları park, bahçe her yerde ve ben bir salgın hastalık başlayacağından endişeliyim."

"Taşıdıkları envai çeşit parazit, sokaklarda dökülen yemeklerden yayılan kötü kokular ve kuduz."

"Sayısı gittikçe artan ve bu işi gelir kapısı haline getiren yüzlerce dernek gelişi güzel, sorumsuz ve bilinçsiz bir şekilde besleme yapmakta. Sokaklara yiyecek saçmakta. Çiğ etle köpek besleyeninden tutun küflenmiş yemeklere bunlar sağlık açısından sorunlu ayrıca kuduz riski artıyor."

"Öncelikle saldırganlar, tarihe gömülmüş kuduz tehlikesi tekrar ortaya çıktı, pislikleri adım başı ve güya onlar için gıda bırakıyor insanlar ve bu gıdalar çiğ et, sakatat, kemik gibi hızla çürüyen ve bakteri üreten, hastalık sebebi gıdalar. Köpekler yüzünden kediler de ölüyor. Fareler çoğaldı. Bu da başka bir hastalık tehlikesi. Ayrıca pislikler ve çürümüş gıdalar sebebiyle sinek ve hamam böceği vb popülasyon da inanılmaz arttı. Bunları öldürmek için de kimyasal kullanılıyor. Bu da toprağın, suların, açıkta satılan sebze meyvenin de zehire maruz kalması demek. Ki zaten başıboş köpeklerin pislikleri, salyaları (çünkü market, manav vb. önüne gidip kokluyor, yalıyorlar) yine böyle açıkta satılan sebze, meyve vb. lerini kirletiyor."

"İnsanlara saldırıyor olmaları başlı başına en büyük etken. Park ve bahçelere dışkılamaları hastalıklara davetiye çıkarmaktadır. Hayvanın taşıyabileceği kuduz, uyuz vb. hastalıklarda sağlık açısından büyük problemdir."

Başıboş köpeklerin toplum sağlığı açısından problem yarattığını ifade eden katılımcılardan birisi İstanbul gibi metropol bir şehirde ciddi sıkıntılar yaşadığını *"Lisans eğitimimi aldığım okulun kampüsüne kadar her yerde saldırının eşiğinden döndüm kendimi korumasını bildiğimden ötürü ve köpek psikolojisine hâkim olmamdan dolayı eşiğinden döndüm. Okuduğum okul 110 senelik tarihe sahip en köklü Türk üniversitelerinden birisi olan Yıldız Teknikti burada her gün bir saldırı oluyordu gece geç saatte kütüphaneye kalmıyorduk çünkü gece geç saatlerde köpek sürüleri kampüsü geziyorlardı ve mutlaka bir kovalamaca bir saldırı oluyordu birinci sebebim bu. İkinci sebebim ise ne zaman scooter, motor vs. Sürsem ve köpek olan bir yerden geçsem peşimden koşup havlıyorlar hatta bunun yüzünden kaza yapmışlığım da var bu kazayı daha yanlış ve daha tehlikeli bir yerde yapmış olsam ölümüme bile sebep olabilirdi. Üçüncü sebebim ise her ay en az 1 haber görüyoruz bu başıboş köpeklerin bir insan canının kaybına yol açtığı böyle bir*

şey kabul edilemez bu ancak üçüncü dünya ülkelerinde meydana gelir ki zaten durum vahim Dünya üzerinde en çok başıboş köpek nüfusuna sahip beşinci ülkeyiz böyle devam ederse Hindistan'ı da geri de bırakacağız. Toparlamak gerekirse, can güvenliğim olmadan veya ısırılma tehlikesi yaşamdan bir ay geçirmek istiyorum ben ve bu İstanbul gibi bir metropolde mümkün değil maalesef." Şeklinde dile getirirken başka bir katılımcı işi dolayısıyla sürekli seyahat etmek durumunda olduğunu ve başıboş köpeklerin trafiği olumsuz etkileyerek kazaya *neden olabileceğini "Başıboş Köpekler saldırgan olup, birden fazla hastalığın yayılmasına neden oluyor. İşim gereği sürekli araçla seyahat eden birisiyim her hafta bir köpeğe çarpma riski atlatıyorum." Sözleriyle vurgulamaktadır. Başka bir katılımcı ise "Yaya olarak yürümekte zorlanıyorum. Kışın bulunduğum ilçede hava erken kararıyor ve iş çıkışı köpek saldırısına maruz kalıyorum." Şeklinde yaşadığı sıkıntıyı dile getirmiştir.*

Genel kanaatin aksine başıboş sokak köpeklerinin halk sağlığı tehdidi oluşturmadığını ifade eden katılımcı görüşleri "hayvan hakları", "beslenme ve bakım ihtiyaçları" ve "hayvanların zararsızlığı" olmak üzere üç temada toplanmıştır. Söz konusu temalara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

"Bir problem olarak değil bir terapi olarak görüyorum. Hiçbir hayvan gereksiz yere kimseye saldırmaz, bunu toplum da gayet iyi biliyor. Ben de senelerce sokak hayvanı besledim baktım hiçbir zararını görmedim. Herkes üzerine düşen görevi yerine getirirse inanın hiçbir köpek zarar vermez…"

"Zararsız olduklarını düşünüyorum."

"Köpeklere insanlar zarar vermedikçe ve karınları tok olduğu müddetçe saldırmazlar yıllardır sokak köpekleri beslerim hiç saldırmadılar aksine sevgilerini nasıl göstereceklerini şaşırırlar. Özetle siz onlara nasıl davranırsanız onlar da size öyle davranır."

"Görmüyorum, çünkü onların yeri sokaklar. İnsanlarımız her köpek gördüğünde taşlıyor kovalıyor bu da hayvanları agresifleştiriyor. Aile büyükleri çocuklarına hayvanlara nasıl davranması gerektiğini öğretmiyor mahallemizde kaç kez hayvanlara eziyet eden çocuklar gördüm her seferinde ellerinden ben aldım. Sonra çocuğuma saldırdı oluyor. Önce insanlar eğitilmeli. Eğer hayvanların toplatılması isteniyorsa da belediye barınaklarının koşulları düzeltilmeli ve düzenli olarak denetim yapılmalı. Çoğu belediye kısırlaştırma bile yapmıyor. Düzenli kısırlaştırma ve barınak sorununun çözümüyle bu tarz olayların azalacağına inanıyorum."

"Onların doğal yaşam alanı olduğu için problem olmadığını düşünüyorum. Problem olan şey insanların doğanın tamamının kendi tekelinde olduğunu sanmaları."

Tablo 1'de de görüldüğü gibi katılımcıların %92,6'sı başıboş köpeklerin trafik ve yol güvenliğini açısından tehlike oluşturduğunu, %7,4'ü ise tehlike oluşturmadığını düşünmektedirler. Başıboş köpeklerin trafik ve yol güvenliğini tehlikeye attığını düşünenlerin gerekçeleri "trafik ve yol güvenliğini tehlikeye atma", "yaya trafiğini tehlikeye atma" ve "çevresel sorunlar ve tehditler" olmak üzere üç temada toplanmıştır. Katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

"Köpek den dolayı iki kez kaza yaptım dikkatli olmasaydım sadece araç değil kendi can güvenliğimiz de tehlikeye girebilirdi."

"Ani yola çıkmalarından ötürü kazaya sebebiyet vermektedirler."

"Hızlı hareket eden araçların arkasından koşuyorlar. Ayrıca köpeklerden kaçarken kendisine araba çarpan vatandaş örnekleri çok."

"Aniden yola çıkıp kazaya sebebiyet veriyor bende çarptım 2 defa."

"Bir bisiklet sporcusu olarak köpeklerin saldırısına uğramaktayım saldırı esnasında bir anlık korku ile saldırı yanımdan geçen araçların altında kalma ihtimalim yüksek."

"Hayvanların kovalamaları veya birdenbire caddeye atlamaları sonucunda sürücülerin ani fren ve manevralarla zincirleme kaza yapma riskleri yüksek. Ayrıca başıboş köpeklerden dolayı sürücülerin direksiyon hakimiyetini kaybederek çevreye ve yayalara hasar verme durumları söz konusu."

"Hem yayaların hem de sürücülerin hayatı için tehlike yaratmaktadırlar. İstemsiz kazalara sebebiyet vermektedirler."

"Araç kullanırken başıboş köpeklere çarpmamak için tehlikeli manevra yapma. Motosiklet kullanırken peşinden koşmaları."

"Çalıştığım kurumdan bir öğrenci annesi ve çocuğuyla seyahat ederken önlerine çıkan kopeğe çarpmamak için manevra yapıp takla attılar. Annesi ve çocuğu vefat etti. Bu binlerce örnekten sadece bir tanesi."

Başıboş köpekleri trafik ve yol güvenliği açısından tehlike olarak görmeyen katılımcıların gerekçeleri ise "sorun olarak görmeme", "kurallara uyulursa sorun olmaz", "insanlar daha tehlikeli", "köpekler kurallara uyuyor", "köpekler tehdit altında" ve "yollar sadece insanlara ait değil" olmak üzere altı tema altında toplanmıştır. Başıboş köpeklerle ilgili bir sorun söz konusu olmadığını, trafikte insanların köpeklerden daha tehlikeli olduğunu, yolların sadece insanlara ait olmadığını ve trafik kurallarına uyulursa herhangi bir sorun olmayacağını ifade eden katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"Trafiği tehlikeye atmıyorlar genellikle arazilerde ve trafiğin yoğun olmadığı bölgelerde kalıyorlar."

"Yaptıkları tek şey karşıdan karşıya geçmek sürücüler daha dikkatli olabilirler."

"Köpeklere yaşam alanı bırakmadığımız için yüzlerce köpek bizim arabalarımız tarafından öldürülüyor biz onlara zarar veriyoruz."

"Ülkemizde hız kurallarına ne kadar uyulduğu zannediyorum ki hepimizin malumu. O yüzden trafik güvenliğini tehlikeye atan asıl canlı "insan"dır."

"Bir tehlike arz ettiklerini düşünmüyorum."

"Sürücüler özellikle şehir içinde hız sınırlarına uysa zaten trafik ve yol güvenliği tehlikesi kalmazdı."

"İnsanlar trafikte daha tehlikeli varlıklardır."

Katılımcıların "*Başıboş köpeklerin çocukların sosyalleşmesini olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz?*" ve "*Başıboş köpeklerin toplumda sosyal bir ayrışma ya da çatışmaya sebep olduğunu düşünüyor musunuz?*" sorularına karşılık verdikleri cevapların dağılımı ve gerekçelerinden üretilen temalar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çocukların Sosyalleşmesi ve Sosyal Ayrışma veya Çatışma Durumundan Başıboş Köpeklerin Durumu

Çocukların Sosyalleşmesi Bakımından Başıboş Köpeklerin Durumu

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**1254**	**%83**	Sosyalleşme Alanlarının ve Aktivitelerinin Kısıtlanması	**602**
			Sosyalleşememe/Dışarı Çıkamama	**326**
			Risk/ Tehdit Algısı	**229**
			Psikolojik Etmenler	**101**
			Çevre Temizliği ve İnsan Sağlığı	**53**
			Toplam Kod Sayısı	**1311**
Hayır	**249**	**%17**	Sosyalleşme ile Bağlantısızlık	102
			Hayvan ve Çocuk Etkileşimi	71
			Toplam Kod Sayısı	**173**

Sosyal Ayrışma veya Çatışma Durumu Açısından Başıboş Köpeklerin Durumu

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**1329**	**88,55**	Hayvan Refahı ve Korunması	624
			Toplumsal ve Siyasi Faktörler	498
			Sağlık ve İyilik	121
			Bakış Açıları ve Algılar	73
			Yasal ve Yönetimsel Durumlar	40
			Toplam Kod Sayısı	**1356**
Hayır	**172**	**11,45**	İnsan Algısı ve Yaklaşımı	63
			Dini İnançlar ve Perspektifler	20
			Hayvan Algısı ve Tehditler	18
			Toplam Kod Sayısı	**101**

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların %83'ü başıboş köpeklerin çocukların sosyalleşmesini olumsuz etkilediğini, %17'si ise etkilemediğini düşünmektedir. Başıboş köpeklerin çocukların sosyalleşmesini olumsuz etkilediğini düşünenlerin gerekçeleri "sosyalleşme alanlarının ve aktivitelerinin kısıtlanması", "sosyalleşememe/dışarı çıkamama", "çevre temizliği ve insan sağlığı", "psikolojik etmenler ", "risk/tehdit algısı" olmak üzere beş temada toplanmıştır. Söz konusu temalara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

"Sokak köpekleri korkusuyla çocuklar market, okul, mahalle arası gibi toplumsallaşma alanlarına tek başlarına bırakılamıyorlar. Bu ve benzeri durumlar çocukların sosyalleşmesini etkilemektedir."

"Güvenliğin olmadığı ortamda sosyalleşme değil hiçbir şey olmaz."

"Çünkü köpeklerden korkan çocuklar dışarı çıkmaktan vazgeçiyor."

"Parklar köpek dolu rahat oyun oynayamıyor çocuklar."

"Köpek saldıracak korkusu, kist hidatik tehlikesi gibi nedenlerden dolayı parklara çıkarmıyoruz."

"Beraber ya da yalnız site dışına çıkmaları parka okula gitmeleri mümkün değil artık."

"Parkları mesken belleyen köpekler hem direkt olarak bir tehdit, parazit ve taşıdıkları hastalıklar sebebi ile de koşullu bir tehdit oluşturmaktadır."

"Çocuklar (ve ebeveynleri) belediye parklarına veya sokaklara çıkmakta korkar hale gelmiştir."

"Başıboş köpekler hem çocukların sosyalleştikleri ortamları işgal ederek hem dolaşım haklarını sınırlayarak hem de özgüvenlerini tahrip ederek onlara zarar vermektedir."

"Çocuklar mahallede rahatça oynayamıyor."

"Çocuklar parka gidemiyor. Köpek dolu. Kumla oynayamıyor her yer köpek kedi dışkısı ile dolu."

"Parklar sokaklar kopek dolu nerede sosyalleşebilsin bu çocuklar."

"Çocuklar eve hapsoluyorlar güvenlik gerekçesiyle."

Başıboş köpeklerin çocukların sosyalleşmesini etkilemediğini düşünen katılımcı görüşleri ise "hayvan ve çocuk etkileşimi" ve "sosyalleşme ile bağlantısızlık" olmak üzere iki tema altında toplanmıştır. Çocukların sosyalleşmesinin başıboş köpeklerle bir ilgisi olmadığını asıl yapılması gerekenin çocuk hayvan etkileşimini doğru yönetmek olduğunu ifade eden katılımcıların ifadeleri aşağıda verilmiştir:

"Ön yargı olduğu için çocuklar köpek sevmiyorlar zorunlu olarak doğal yaşam alanları oluşturulmalı orda bulunan sağlık kontrolünden geçmiş köpekler çocuklarla buluşturulmalı."

"Aksine küçük çocuklar hayvanlarla temas ettiği zaman psikolojik açıdan güçlenirler, hayvanlar (ya da köpekler) konuşamadığı için çocuklar dostunu anlamak istediklerinden empati duyguları gelişir. "

"Çocukların sosyalleşmelerinde olumsuz bir etkisi olduğuna inanmıyorum."

"Kesinlikle katılmıyorum. Sahipli olsun ya da olmasın hayvanlarla çocukların etkileşim halinde olmaları onların psikolojik olarak gelişimlerine katkıda bulunmaktadır, empati duyguları gelişmektedir ve bu durum birçok bilimsel çalışma ile kanıtlanmıştır. Beslemelerde karşılaştığım manzara şöyle olmaktadır: çocuklar hayvanları sevmek ve onlarla ilgili bilgi öğrenmek için bizimle etkileşime geçiyorlar, besleme yaptıklarında bir işi başarma tadını yakalayıp çok mutlu oluyorlar."

"Çocuklara hayvanların da dünyanın bir parçası olduğu öğretilirse herkes bir arada yaşayabilir."

"Böyle bir şeye sebep olabileceklerini düşünmüyorum."

"Aksine çocukların sosyalleşmesi merhamet ve paylaşma duygularını geliştirmek için şart."

"Çocukların sosyalleşmesi ile alakalı olduğunu düşünmüyorum."

"Aksine küçük yaşta çocuklara aşılanacak hayvan sevgisinin sosyal anlamda daha fazla katkı sağlayacağını düşünüyorum."

Tablo 2'de katılımcıların %88,55'inin başıboş köpeklerin toplumda sosyal ayrışmaya veya çatışmaya neden olduğunu düşündüğü, %11,45'inin ise bunu düşünmediği görülmektedir. Katılımcıların başıboş köpeklerin sosyal ayrışmaya ya da çatışmaya neden olduğunu düşünmelerinin gerekçeleri "Toplumsal ve Siyasi Faktörler", "Yasal ve Yönetimsel Durumlar", "Hayvan Refahı ve Korunması", "Sağlık ve İyilik", "Bakış Açıları ve Algılar" şeklinde beş tema altında toplanmıştır. Bu temalar içinde en çok dikkat çekenin "***Hayvan refahı ve korunması***" olduğu görülmektedir. Bu bağlamda katılımcılar: barınak sorunları, başıboşluk, hayvan dilenciliği, hayvanseverlik kavramının saptırılması (köpek temelli hayvanseverlik), saldırganlık, kontrolsüz üreme, bilinçsiz besleme, itlaf önerisi, hayvanlara yönelik şiddet ve sahiplenme ve sahiplendirme sorunları gibi hususlar üzerinde durmuşlardır. Bu tema altında katılımcılar hayvan besleme sektörüne ilişkin gruplara (kamuoyunda sıklıkla "mama lobisi" olarak adlandırılan yapılar) ve hayvan sömürüsüne dikkat çekmişlerdir. "Hayvan besleme sektörüne ilişkin gruplar" ile ilişkili olarak katılımcılar toplumun bazı kesimlerinin merhamet duygusunun bu gruplar tarafından suiistimal edildiğini, kendi varlıklarını sürdürmek adına toplumu ayrıştıran, kin ve nefret söylemlerini besleyen bir ortam oluşmasına zemin hazırladıklarını düşünmektedirler. Katılımcıların sosyal ayrışmaya ve çatışmaya neden olduğunu düşündüğü bir diğer dikkat çeken husus ise "Hayvan sömürüsü" olmuştur. Toplumdaki kimi gruplar farklı gerekçelerle (güvenlik, sağlık vb.) sokakta köpeklerin olmaması gerektiğini savunmaktadır. Fakat kimi gruplar da başıboş köpekler üzerinden çeşitli kazançlar sağlamaktadır. Konuyu parasal bir getiri unsuru olarak görmektedir. Aynı zamanda kimi bireyler hayvanları saplantı haline getirerek konuyu duygusal bir yöne çekmektedirler. Bu durum da sosyal ayrışma ve çatışma nedeni olarak gösterilmektedir. ***Hayvan refahı ve korunması*** temasıyla birlikte diğer temalara ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

"Sosyal ayrışmaya sebep oluyor çünkü hayvanseverler tarafından bu durum fazlaca içselleştirilmekte ve doğru tahlil yapılamamaktadır."

"Başıboş köpek besleyenler ve başıboş köpekleri bir tehdit olarak algılayanlar arasında çatışmaya sebebiyet vermektedir."

"Popülist yaklaşımlar, gerçek hayatla çatışıyor."

"Çünkü bunu birileri rant için köpeklerin sokakta kalmasını istiyor."

"Toplu taşımada veya başka bir yerde başıboş köpeklerin saldırısına uğradığınızda ve kendinizi savunduğunuzda bile birileri sizi hayvan düşmanı diye tartaklayabiliyor."

"Bağış toplayan kuruluşlar insanların duygularını manipüle ederek vatandaşı ikiye bölüyor."

"Bu konu ayrışmaya sebep oluyor."

"Köpek seviciliği bazı kesimler tarafından oldukça abartılıyor."

"Hayvanseverlerin aşırılıkları yüzünden…"

"Toplum içinde mevcut sorunu hayvan sevgisiyle gidermeye çalıştığını iddia eden güçlü para lobileri olduğunu ve bunların toplumu yanlış yönlendirerek çatışmaya neden olduklarını düşünüyorum."

"Çatışma ve ayrışma mama lobileri yüzünden oluyor. Gerçek hayvanseverler bunlara kanıyor. Ve sokakta kopek istemeyen insanların düşmanı oluyorlar."

"Başıboş köpeklere karşı olmak hayvan düşmanı olarak takdim ediliyor."

"Başıboş köpeklerden rahatsız olanlar hayvan düşmanı olarak görülüyor "

"Mahallemde başıboş köpek beslenmesini istemediğim için hayvan düşmanı ilan edildim."

Başıboş köpekleri toplumda sosyal ayrışma ve çatışma unsuru olarak görmeyen katılımcıların gerekçeleri ise üç tema altında toplanmıştır. Bu temalar: "İnsan Algısı ve Yaklaşımı", "Havyan Algısı ve Tehditler", "Dini İnançlar ve Perspektifler" şeklinde sıralanabilir. Söz konusu temalara ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

"Toplumu ayrıştırmaya çalışıp köpekleri hedef gösteren yayın organları toplumu ayrıştırıyor köpekler değil."

"Muhtacı gözetmeyi emreden bir dinden oluşuyor büyük çoğunluğu ülkemizin. Tüm dinler zaten sevmeyi korumayı saygı göstermeyi emreder. Basit ve maliyet- etkililiği uygun bir kısırlaştırma politikası ile bu sorun diğer nesle kalmadan kolaylıkla çözülür."

"Toplumda ayrışmaya sebep olan sokak köpekleri değil bu hayvan düşmanlığı ve Allah'ın sessiz kullarına zarar verilmesini talep etme hadsizliğinde bulunan içinde doğaya hayvana ve doğal olarak insana karşı ne sevgisi ne saygısı ne vicdani bulunmayan güruhtur."

"Sosyal çatışma yok rantçılar dışında kimse istemiyor başıboş kopekleri."

"Sesi çok çıkan bir azınlık hariç herkes sokak köpeklerinden şikayetçi zaten bu bir çatışma sayılmaz."

"Düşünmüyorum çevremdeki herkes bu durumdan şikâyetçi çok küçük bir gurup var kopeklerden rahatsız olmayan onlarda fazlaca tepki gösteren tiplerden oluşuyor."

Katılımcıların "*Başıboş köpekler konusunda belediyelerin yetersiz olduğunu düşünüyor musunuz?"* ve "*Başıboş köpekler ile ilgili meselelerde **hayvan haklarının** göz ardı edildiğini düşünüyor musunuz?*" sorularına verdikleri cevapların dağılımı ve gerekçelerinden üretilen temalar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Başıboş Köpekler Konusunda Belediyelerin Yetersizliği ve Hayvan Haklarının Göz Ardı Edilmesi

Başıboş Köpekler Konusunda Belediyelerin Yetersizliği

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**1397**	**93**	Belediyenin Tavrı	230
			Hizmet Yeterliği Memnuniyetsizliği	319
			Toplum Mağduriyeti	312
			Hukuki Boyut	136
			Siyasi Manevralar	69
			Toplam Kod Sayısı	**1066**
Hayır	**105**	**7**	Belediyenin Hizmet Sunumu Yeterliği	9
			Hizmet Yeterliği Memnuniyeti	4
			Kanun Açığı	3
			Toplam Kod Sayısı	**16**

Başıboş Köpeklerle İlgili Hayvan Haklarının Göz Ardı Edilme Durumu

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**663**	**44,11**	İhmal ve Kötü Muamele	350
			Diğer Hayvanların Hakkının İhlal Edilmesi	97
			Yaşama Hakkı İhlali	52
			Hayvanlar Üzerinden Kazanç Elde Etme	18
			Yasal Düzenleme Eksikliği ve Denetimsizlik	17
			Antroposentrik Yaklaşım	10
			Üreme Hakkının Ellerinden Alınması	4
			Toplam Kod Sayısı	**548**
Hayır	**840**	**55,89**	Önce İnsan Gelir	216
			Hayvan Hakkı Olmaz	151
			Köpekler İmtiyazlı Hale Geldi	86
			Başıboş Hayvanlar Kontrol Altına Alınmalı	80
			Hayvan Hakkı Meselesi Abartılıyor	46
			Başıboş Köpeklerin Gereğinden Fazla Hakkı Var	39
			Hayvanlar Kazanç Aracı Olarak Kullanılıyor	7
			Toplam Kod Sayısı	**625**

Katılımcılara yöneltilen "başıboş köpekler konusunda belediyelerin yetersiz olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcılardan 1397 kişi "evet" cevabı vermiştir. "Evet" cevabı veren katılımcıların ifadeleri "Belediyenin Tavrı", "Hizmet

Yeterliği Memnuniyetsizliği", "Toplum Mağduriyeti", "Hukuki Boyut" ve "Siyasi Manevralar" olmak üzere beş tema altında toplanmıştır. Söz konusu temalara ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

"Türkiye'de bakıldığında çok az sayıda barınak bulunmakta. Ayrıca bulunduğum şehirde küpesiz köpekler görebiliyorum. Bu da belediyenin eksikliğini göstermektedir."

"Belediyeler sokak köpeklerinin kalacağı yerler hazırlama konusunda yetersiz."

"Evet yetersizler köpekler aç kalıyor."

"Etrafta çok fazla başıboş geziyor ve belediye çalışmalarında yetersiz."

"Belediyenin yeterince ilgilenmediğini düşünüyorum."

"Şahsen kendim ısırıldığım için belediye ile günlerdir iletişime geçmeye çalışıyorum ancak olmuyor. Hatta bugün hukuki yollara başvurmak için ilk adımları attım. Belediye çalışanlarının ilgisiz olduğunu düşünüyorum. Ayrıca Türkiye'de bir şey bir milyon kişinin başına gelmedikçe tehlike olarak görülmediği için doğal bir pasiflik söz konusu."

"Barınak, aşılamalar ve kısırlaştırmalar yetersiz."

"Üst yönetimden veya hayvanseverlerin olay çıkarmasından korkuyorlar."

"Belediyelerin aktif bir rol aldığını düşünmüyorum alsalardı bu kadar başıboş köpek olmazdı."

"Belediyeler başıboş köpek artıklarına izin vermemeli, yaşadığım şehrin sokakları çok pis her yer kusmuk gibi yemek artığı çok pis kokuyor."

"Belediyeler ne hayvanları ve vatandaşlarını koruyor…"

"Belediyelerin üzerine düşen sorumluluğu gerekli şekilde yetine getirmediği sadece popülist söylemlerle hareket ettiğini düşünüyorum."

Katılımcılara yöneltilen "başıboş köpekler konusunda belediyelerin yetersiz olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcılardan 105 kişi "hayır" cevabı vermiştir. "Hayır" cevabı veren katılımcıların ifadeleri "Belediyenin hizmet sunumu yeterliği", "Kanun açığı" ve "Hizmet yeterliği memnuniyeti" olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. Katılımcıların başıboş köpekler konusunda belediyelerin yetersiz olmadığına ilişkin ifadeleri şunlardır:

"Ellerinden geldiğini yaptıklarını düşünüyorum."

"Belediyelerin mevzuata göre yapabilecekleri çok bir şey yok zaten onlara da kızmak mantıksız."

"Elâzığ belediyesi bu konuda başarılı bence."

"Belediyelerin tek başına üstünden geleceği bir konu değil."

"İlgili kanun değişmedikçe hiçbir kurumun yapabileceği bir şey yok."

"Belediyeler yetersiz değil kanunlar yetersiz. Başıboş hayvan diye bir şey olamaz."

"Kanun ortada iken belediye tartışmak anlamsız…"

"Kanun değişikliği olsa belediyeler yeterli olur. Ancak belediyeler mevcut kanunlarla bu işi çözemez. Belediyelere ek olarak TSK da görevlendirilse yine de çözemezler. Çünkü kanun herkesin elini kolunu bağlıyor."

"Sorun Belediyelerde değil. Sorun kanunda. Kanun değişmesi lazım."

Tablo 3'te görüldüğü gibi, katılımcıların %44,11'i başıboş köpeklerle ilgili hayvan haklarının göz ardı edildiğini düşünmektedirler. Bu düşünceye sahip olanların gerekçeleri ise "ihmal ve kötü muamele", "diğer hayvanların hakkının ihlal edilmesi", "yaşam hakkı ihlali", "hayvanlar üzerinden kazanç elde etme", "yasal düzenleme eksikliği ve denetimsizlik", "antroposentrik yaklaşım" ve "üreme hakkının ellerinden alınması" temaları altında toplanmıştır. Katılımcıların konuya ilişkin ifadeleri şunlardır:

"Sağlıksız yaşamak zorunda bırakılıyor hayvanlarda vücudunda yumruk gibi bezelere gezen topallayan yaralı bakıma muhtaç bir sürü hayvan var sokaklarda daha iyi yaşamaları gerek…"

"Hayvanın hakkı olmaz refahı olur."

"Hayvan hakkı yoktur, hayvan refahı vardır. Bu hayvanlar sokaklarda acı içinde yaşamakta, sakat, hastalıklı bir şekilde acı ile ölmektedir. Sokakta başı boş hayvan olmasını savunmak en başta bu hayvanlara zulümdür."

"Sokaklarda her türlü hastalık tehlike işkence vs. durumlarına maruz kalıyorlar."

"Sokaklarda her türlü hastalık tehlike işkence vs durumlarına maruz kalıyorlar."

"Mevcut durumda hayvanlar da insanlar da acı çekiyor."

"Hayvanlara zarar verenlerin ceza almaması."

"Hayvan hakları hep göz ardı edildi."

"Evet çünkü köpekler büyük ölçüde rant için kullanılıyor. Sosyal medyada kullanılarak rant sağlanıyor, yem satışlarından prim alıp ciddi paralar kazanılıyor. Başıboş köpekler belli bir kesimin sermayesi olmuş."

"Köpekler üzerinden sosyal medyada yardım adı altında rant sağlandığını düşünüyorum. Böylece bu insanlar paraları alırken köpekleri kendi çıkarları için olumsuz koşullara mahkûm ediyorlar."

"Üremelerinin engellenmesinin hayvan haklarına aykırı olduğunu düşünüyorum."

"Bu dünya sadece insana ait gibi davranılması üzüyor onların da yaşam hakkı var."

Katılımcıların %55,89'u ise başıboş köpeklerle ilgili hayvan haklarının göz ardı edildiğini düşünmemektedirler. Bu kanaatteki katılımcıların gerekçeleri ise "önce insan gelir", "hayvan hakkı olmaz", "köpekler imtiyazlı hale geldi", "başıboş hayvanlar kontrol altına alınmalı", "hayvan hakkı meselesi abartılıyor", "başıboş köpeklerin gereğinden fazla hakkı var" ve "hayvanlar kazanç aracı olarak kullanılıyor" temaları altında toplanmıştır. Katılımcıların başıboş köpeklerle ilgili hayvan haklarının ihlal edilmediğine dair ifadeleri şu şekildedir:

"Hayvanlar insanlardan üstün tutuluyor şu anda…"

"Gereğinden fazla hayvan serbestisi var ve ihlal edilen insan haklarıdır."

"Türkiye de en çok kutsanan hak hayvan hakkı."

"Yine ayni şeyi söyleyeceğim. Hayvan haklarını gözetirken insan hakları göz ardı ediliyor. Onun için hayvan haklarının değil insan haklarının göz ardı edildiğini düşünüyorum."

"Çünkü artık insan hakları tehdit edilir bir noktaya geldi. İnsanların gündelik en basit islerini yapmasını engelliyorsa bu durum, artık hayvan haklarını aşıyordur mesele…"

"Sinekle, keneyle veya denizdeki zehirli hayvanlarla mücadele nasıl ki hayvan haklarına müdahale değilse, başıboş köpeklerle mücadele de hayvan haklarına müdahale değildir."

"Hayvanların vahşileşmesine izin vermek hayvan hakkı değildir."

"Hayvan hakkı olmaz hayvan refahı olur."

"Hayvanların çoğu ile ilgili ciddi bir yasal düzenleme olduğunu düşünmüyorum."

Katılımcıların "*Başıboş köpeklerin doğalarının insan eliyle verilen yiyeceklerle (mama, et vb.) bozulduğunu düşünüyor musunuz?*" sorusuna karşılık verdikleri cevapların dağılımı ve gerekçelerinden üretilen temalar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Başıboş Köpeklerin Doğası ve Korku, Endişe Yaratma Açısından Durumu

Başıboş Köpeklerin Doğasının Bozulmasının İnsan Eliyle Verilen Yiyecekler Bakımından Değerlendirilmesi

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**984**	**%65**	Doğal Dengenin ve Hayvan Sağlığının Bozulması	**259**
			Sosyal Davranışlarının Değişmesi ve Gruplaşma	**213**
			Beslenme Alışkanlıklarının Değişmesi ve Bozulması	**153**
			Toplam Kod Sayısı	**625**
Hayır	**519**	**%35**	Beslenme Durumuna Göre Sosyal Davranışları ve Evrimleri	**77**
			Beslenme Alışkanlıklarının Mevcut Şartlarla Uyumu	**76**
			Toplam Kod Sayısı	**153**

Korku ve Endişe Yaratma Açısından Başıboş Köpeklerin Durumu

Cevaplar	Sayı (n)	Yüzde (%)	Gerekçeler	N
Evet	**1329**	**88,55**	Sağlık ve Güvenlik Riskleri	**323**
			Yönetim ve Kontrol	**153**
			Hayvan Davranışları ve Eğitim	**135**
			Savunmasızlık ve Korunmasızlık	**57**
			Toplumsal ve Siyasal Faktörler	**56**
			Toplam Kod Sayısı	**724**
Hayır	**172**	**11,45**	İnsan Hayvan İlişkisi ve Doğaya Uyum	**327**
			Toplumsal ve Siyasal Dinamikler	**271**
			Güvenlik ve Geçmiş Tecrübeler	**49**
			Toplam Kod Sayısı	**647**

Tablo 4'te görüldüğü gibi katılımcıların %65'i başıboş köpeklerin doğasının insan eliyle verilen yiyeceklerle bozulduğunu düşünmekte, %35'i ise bu yönde düşünmemektedir. İnsan eliyle verilen yiyeceklerin başıboş köpeklerin doğasını bozduğunu düşünenlerin gerekçeleri "beslenme alışkanlıklarının değişmesi ve bozulması", "sosyal davranışlarının değişmesi ve gruplaşma", "doğal dengenin ve hayvan sağlığının bozulması" olmak üzere üç tema altında toplanmıştır.

"Rastgele dikkat edilmeden yiyecek verilmesi sağlık açısından onlar için risktir."

"Doğal Yaşam döngüsü bozulmaktadır."

"Doğal dengeleri bozuluyor.

"Mamaların içeriğinin kopeklerin davranışlarını agresifleştirdiğini düşünüyorum."

"Başıboş köpeklere iyilik olsun diye çiğ et ve kemik veren vatandaşlar bilmeden onların daha vahşi ve saldırgan olmalarına sebep oluyor. Bir köpek için çiğ dana etinden, çiğ insan etinin bir farkı yoktur. "

"Yapay gıda fıtrat bozar. Çiğ et saldırganlık artırır."

"Çiğ et ve kemik ile yapılan beslemeler hayvanları o tada alıştırıyor ve bunu arar hale geliyorlar. Bu münasebetle zayıf olan her şeye saldırıyorlar."

"Özellikle çiğ et ve çiğ tavuk atıkları, et atıkları ile beslenmeleri hem çevre sağlığını çok tehdit ediyor hemde hayvanları daha agresif yapıyor."

"Sokaklarımız kirleniyor. Köpeklerin dışkıları kist hidatiğe yol açıyor."

"Gereğinden fazla besleniyor ürüyor ve saldırganlaşıyorlar."

"Kontrolsüz besleme ile üretim hızları ve sayıları artıyor."

"Çiğ et ve kontrolsüz mama beslenmesinin saldırganlığı ve üremeyi artırdığını düşünüyorum."

"Sokakta besleme olmaz insan sağlığı ve hayvan sağlığı için olumsuz bir durum teşkil ediyor hayvanlara sakatat ve kemik parçaları atılıyor sokakta koku oluşuyor ve haserat üremesine sebep oluyor ve çevreyi kirletiyor hem hayvana zarar veriyor."

"İnsana tamamen bağımlı hale geldiler, ayrıca insanların verdiği çoğu yemek onların sindirim sistemleri için uygun değil. Sağlıkları ve davranışları kötü yönde etkileniyor."

"Kaldırımlar, parklar, çimler, çocuk oyun alanları, okul çevreleri başıboş köpeklere verilen yiyecek artıkları nedeniyle sinek ve böcek istilasına uğruyor. Bu haşereler toplum ve çocuk sağlığı açısından tehlike oluşturuyor."

"Verilen yiyeceklerle ancak çevresel hijyen koşulları bozulur."

Başıboş köpeklerin insan eliyle beslenmesinin köpeklerin doğasını etkilemediğini düşünenlerin gerekçeleri "beslenme alışkanlıklarının mevcut şartlarla uyumu" ve "beslenme durumuna göre sosyal davranışları ve evrimleri" olmak üzere iki tema altında toplanmıştır. Katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"Tam tersi aç ve masum köpekler beslenerek hayvan sevgisi aşılanmalı."

"Hayvanlar sokakta her zaman köpek maması bulamayacaklarına göre bence onlara ekmek et vermekte bir problem yok açlıktan ölmesinden iyidir."

"Hayır düşünmüyorum. Çünkü gerekli gıdayı yetkililer sağlamadığı için insan eli ile verilen ürünler onların hayatta kalmasını sağlamaktadır."

"Kendi yiyeceklerini kendileri bulabilme özelliğine sahip olabildikleri için bu durum onları olumsuz etkilemediğini düşünüyorum."

"Bozulduğunu düşünmüyorum, hayvanlar ayrı biz ayrı dünyada yaşayan varlıklar değiliz. Özellikle günümüz ekonomisinde aman israf olmasın hepsini tüketmeye çalıştığımız ve kapı önüne bırakmaktan çekindiğimiz yemekler yüzünden dışarıda yemek bulmakta çok çok zorlanmaya başlıyor hayvanlar. Bu yüzden onları kendi hallerine bırakmak birbirleri içinde kaosa sebebiyet vermekle birlikte onları sevgisizliğe ve saldırganlığa itebilir."

"Aksine onların açlıktan hırçınlaşmasının önlendiğini ve daha sadık hale geldiklerini düşünüyorum."

"Tam tersi daha insancıl olup daha iyiye etkilediğini düşünüyorum."

"Karnını doyurmak zorunda olduğu için ve sokaklardan bulamadığında insanların onlara yiyecek verdiğinde doğalarının bozulacağını düşünmüyorum."

Tablo 4'te katılımcıların %88,55'inin başıboş köpeklerden dolayı korku ve endişe yaşadığı, %11,45'inin ise bu korku ve endişeyi taşımadığı görülmektedir. Katılımcıların başıboş köpeklerden dolayı korku ve endişe yaşıyor olmalarının gerekçeleri beş tema altında toplanmıştır. Bu temalar: "sağlık ve güvenlik riskleri", "yönetim ve kontrol", "hayvan davranışları ve eğitim", "savunmasızlık ve korunmasızlık" ve "toplumsal ve siyasal faktörler" şeklinde sıralanabilir. Katılımcı görüşlerine ilişkin ifadeler aşağıda yer almaktadır:

"Çocuklar için endişeliyim."

"Saldırmalarından korkuyorum."

"Geceleri dışarıya çıkamıyorum, çocuğumla birlikte rahatça parka veya yürüyüşe çıkamıyorum."

Çocuklar ve yaşlılar için endişe ediyorum ben korkmuyorum.""

"Saldırı, trafik kazaları, kuduz vb sebeplerden ötürü korku ve endişe yaşıyorum."

"Her köpek havladığında acaba yine kime saldırıyorlar diye kalbim hızlı çarpıyor."

"Sokakların güvenli olmadığını düşünüyorum."

"Artık çok fazlalar özellikle ikamet ettiğim bölgede önceden korkmazdım ama artık korkuyorum çok fazla saldırgan oldular çeteleşiyorlar. Bir de kuduz hastalığı malum hiç kimsenin kuduz ya da köpek saldırısından ölmesini istemiyorum."

"Özellikle çocuklar, engelliler ve yaşlılar için korku ve endişe duyuyorum. Ayrıca çocuklarımız parka götürmeye çekiniyorum, zira köpek salyası ve dışkısı sebebiyle ne gibi riskler bulunuyor belirsiz."

"Elbette korku ve endişe yaşıyorum. Çocuklarımı parka götüremiyorum saldırıya uğramasınlar diye ayrıca hastalık bulaşacak diye cimlere bile oturtmuyorum."

"Daha önce başıboş köpek saldırısına uğradım, yaralandım ve kuduz aşısı oldum. Yakınlarıma da saldırdılar. Tekrarlanmasından korkuyorum elbette."

"Her türlü saldırı, kamu sağlığına tehdit, köpekler sokakta olmamalı."

"Saldırma durumunda hastalık yayma riski yüksek."

Başıboş köpeklerden dolayı korku ve endişe yaşamadığını belirten katılımcıların gerekçeleri ise "insan hayvan ilişkisi ve doğaya uyum", "toplumsal ve siyasal dinamikler", "güvenlik ve geçmiş tecrübeler" üç tema altında toplanmıştır. Söz konusu temalara ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

"Ben çok içlerinde büyüdüm ve huzurdan başka hiçbir şey hissetmedim saldırıya da uğramadım. Sevilen ve karnı tok bir köpek neden saldırsın?"

"Gerekli önlemler alındıktan sonra sorun olarak görmüyorum."

"Neden korkayım ki onlar benim için tam tersine güvenlik gibi daha rahat yürüyorum onlar var diye."

"Siz zarar vermezseniz köpek gelip bir şey yapmaz."

"Gerekli önlemler alındıktan sonra sorun olarak görmüyorum."

"Hayvanları doyuran ve seven biriyim. Bugüne kadar karnı doymuş bir hayvanın birine saldırdığını görmedim."

"İnsanlar yüzünden saldırganlar zaten."

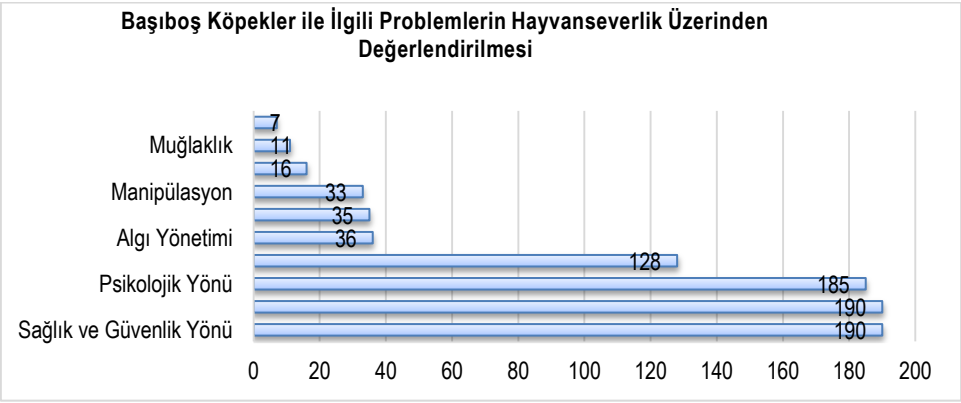
"Doğru bir yaklaşım olursa zararsızlar."

"Köpekler kolay kolay saldırmazlar. Bu yüzden korkmuyorum."

"Onlara nasıl davranmak gerektiğini bilirim."

"Hayvanlarla birlikte yaşamayı bilenin korkması için geçerli bir sebep yoktur."

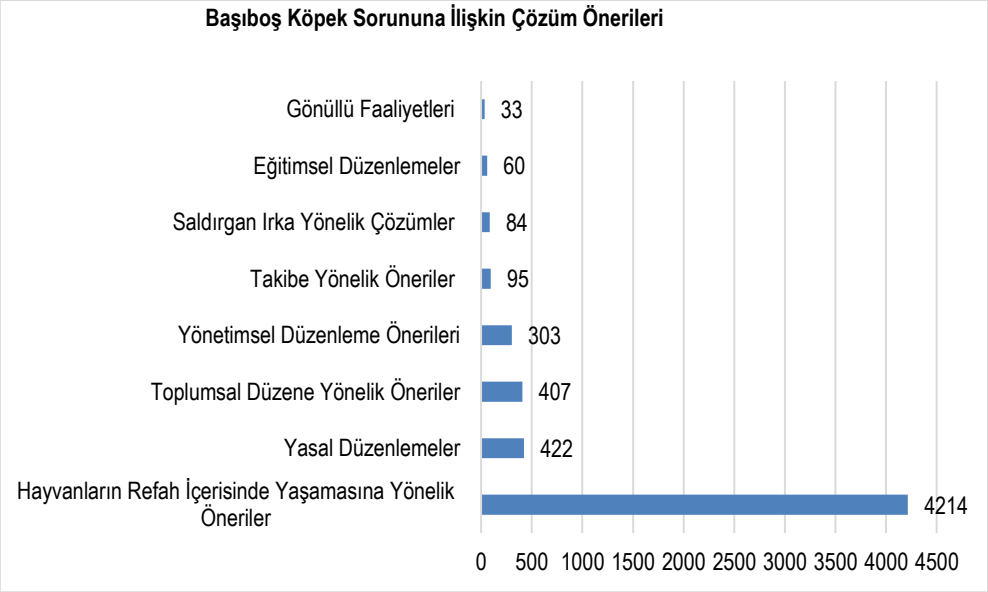
Katılımcıların "Başıboş köpekler ile ilgili problemleri "hayvanseverlik" üzerinden nasıl değerlendirirsiniz? sorusuna yönelik verdikleri cevapların dağılımı ve gerekçelerinden üretilen temalar Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1. Problemlerin Hayvanseverlik Üzerinden Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri

Katılımcıların başıboş sokak köpeklerine ilişkin yaşanan sorunların "hayvanseverlik" üzerinden değerlendirilmesine ilişkin görüşleri sonucunda oluşturulan temalar Grafik 1'de gösterilmektedir. En çok vurgulanan husus "hayvanseverlik yalnızca köpek severlik değil" ve "sağlık ve güvenlik yönü" temaları iken bunu "psikolojik yönü" teması takip etmektedir. "Hayvanseverlik yalnızca köpek severlik değil" temasında katılımcılar hayvanseverliğin başıboş köpeklerin sokakta dolaşmasını onaylamaktan farklı olduğu, hayvanların sadece köpeklerden ibaret olmadığı ve sokaklarda köpeklerin olmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. "Sağlık ve güvenlik yönü" teması altında önce insan sağlığı ve güvenliğinin önde olması gerektiğine, başıboş köpeklerin çocuklar ve savunmasız insanlar için güvenlik sorunu olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Son olarak "psikolojik yönü" temasında ise katılımcılar köpek sevgisinde aşırıya kaçıldığı, bunun hayvanseverliğin ötesinde psikolojik bir rahatsızlık olduğu ve hayvan sevgisinin insan sevgisinin önüne geçtiğini dile getirmişlerdir.

Katılımcıların "Başıboş Köpek Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri" sorularına verdikleri cevapların dağılımı ve gerekçelerinden üretilen temalar Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2. Başıboş Köpek Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri

Grafik 2'de katılımcılara yöneltilen "Başıboş köpekler sorunu ile ilgili çözüm önerileriniz nelerdir?" sorusuna ilişkin katılımcı ifadeleri "hayvanların refah içerisinde yaşamasına yönelik öneriler", "yasal düzenlemeler", "toplumsal düzene yönelik öneriler", "yönetimsel düzenleme önerileri", "takibe yönelik öneriler", "saldırgan ırka yönelik çözümler", "eğitimsel düzenlemeler" ve "gönüllü faaliyetleri" olmak üzere sekiz tema altında toplanmıştır. Katılımcıların en çok fikir beyan ettikleri temanın "Hayvanların refah içerisinde yaşamasına yönelik öneriler" teması olduğu görülmektedir. "Hayvanların refah içerisinde yaşamasına yönelik öneriler" teması altında katılımcılar köpek sayılarının kontrol altına alınması, barınak sayılarının artırılması, mevcut barınakların ise durumlarının iyileştirilmesi, beslenme ihtiyaçlarının giderilmesi ve aşılarının yapılması konularına dikkat çekmişlerdir. "Yasal düzenlemeler" teması altında ise 5199 sayılı kanuna ilişkin düzenlemelerin yapılması, hayvan haklarının göz önünde tutularak mevzuatların gözden geçirilmesi ve hem hayvan hem de insan sağlığını tehdit eden durumlara karşı da cezai yaptırım gerektiren uygulamaların gerekliliği üzerinde durmuşlardır. "Yönetimsel düzenleme önerileri" teması altında katılımcılar başıboş köpek sorunu ile ilgili devletin temel sorumlu olduğu bu çerçevede yerel yönetimlerde belediyelerin birtakım düzenlemelerde bulunması, dernek ve STK'larında bu sorunu çözme noktasında aktif rol almaları gerektiğine yönelik çözüm önerilerinde bulunmuşlardır.

Katılımcılar "Toplumsal düzene yönelik öneriler" teması altında köpeklerin kamusal alanda bulunmamalarına, önceliğin insana yönelik olduğu bilincine, başıboş köpeklerin ekonomik alanda değerlendirilebileceği ve tarım ve hayvancılığa ilişkin konularına değinmiş ve çeşitli çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Ayrıca başıboş köpek sorununun vermiş olduğu zararlardan hareketle bir terör suçu olduğu da yine katılımcıların üzerinde durduğu bir diğer konudur. Katılımcılar "Eğitimsel düzenlemeler" teması altında ise başıboş köpek sorunu noktasında eğitimin etkili bir çözüm aracı olduğunu, eğitim sayesinde davranış değiştirmeye gidilebileceği ve çeşitli bilimsel yöntemlerle bu sorunun üstesinden gelineceğini ifade etmişlerdir. "Saldırgan ırka yönelik çözümler" teması altında katılımcılar başıboş köpeklerle ilgili olarak saldırgan ırkında ayrıca ele alınması ve onlara yönelik özel çözüm önerilerinde bulunulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar "Gönüllü faaliyetler" temasıyla başıboş köpek sorununa gönüllü veterinerlik, gönüllü bakıcılık, gönüllü sponsorluk gibi gönüllülük temelli çözüm önerinde bulunmuşlardır. Son olarak "Takibe yönelik öneriler" teması altında ise katılımcılar başıboş köpeklerin çeşitlim manuel ve otomatik yöntemlerle takibinin yapılması gerektiğine ve sahiplendirilme çalışmaları yapılsa dahi sürecin takip altında tutulması gerektiğine yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Köpekler insanlarla yakın temas halinde ve çoğunlukla ortak yaşam alanlarını paylaşan canlılar olmaları sebebiyle sağlık açısından karşılıklı olarak etkileşim halindedir. Halk sağlığı dinamikleri açısından düşünüldüğünde hijyen koşulları, beslenme alışkanlıkları ve genel yaşam seyirleri göz önünde bulundurulduğunda köpeklerin insanlar için daha yüksek düzeyde bir risk unsuru olduğu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlardan biridir. Nitekim Abraham ve arkadaşları (2018) yapmış oldukları çalışmada başıboş sokak köpeklerinin zoonotik patojenleri sürdürerek halk sağlığı açısından önemli bir risk faktörü olduklarını göstermiştir. Güncel bir çalışmada (Kirman vd., 2023) başıboş sokak köpeklerinin yalnızca dışkılarının bile pek çok zoonotik parazit içerdiği ve bu durumun hak sağlığı için ciddi bir risk anlamına geldiği bulgulanmıştır.

Başıboş köpeklerin halk sağlığı riskleri yanında güvenlik tehdidi de olduğunu haber metinleri aracılığı ile gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Güvenlik tehdidi birtakım psikolojik problemleri beraberinde getirebilmektedir (Akan Baghırlı ve Göçen, 2023: Kırışık ve Öztürk, 2021). Söz konusu araştırmanın sonuçları bu çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Bu çerçevede, hayvan-insan ilişkisi birtakım ruhsal faydalarının dışında korku, kaygı, endişe, uyku bozuklukları gibi olumsuz ruhsal etkiler de doğurabilmektedir.

Araştırma sonuçlarından hareketle başıboş köpeklerin aniden yola çıkması, bisiklet ve motosiklet sürücülerine saldırması, trafik akışını bozarak ve araçlar tarafından çarpılarak can ve mal kaybına neden olması gibi birçok sebepten dolayı trafik ve yol güvenliği açısından önemli bir tehdit unsuru olduğu görülmektedir. Yücer ve Ay Kıran'a (2023) göre Türkiye'de 10 milyondan fazla sokak köpeği olduğu ve önümüzdeki on yıl içinde de bu sayının 60 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda (Eraslan, 2023: Kırışık ve Öztürk, 2021: Aydoğdu ve Meral, 2019) da başıboş köpeklerin trafik ve yol güvenliği açısından sorun oluşturduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Mohanty ve diğerlerinin (2021) Hindistan'da yaptıkları çalışmada, trafik kazalarının %10'una başıboş hayvanların neden olduğu belirlenmiştir. Canal ve diğerleri tarafından (2018) yapılan çalışmada araçlarla hayvanlar arasındaki çarpışmanın yol açtığı sosyo-ekonomik maliyetler ve trafik güvenliği riskleri de son yıllarda arttığı ifade edilmektedir. Kaza olaylarına karışan hayvanlar arasında en yüksek oranın sokak köpekleri olduğu dile getirilmektedir. İtalya'nın Napoli şehrinde yapılan bir çalışmada ise (Mennonna vd., 2018) şehir içi yollarda başıboş hayvanlar sebebiyle meydana gelen trafik kazalarının giderek artan bir sorun olduğu, başıboş hayvanların kazaya kurban gitmesi ile sürücülerin can ve mal kaybının birbirinden bağımsız konular olarak düşünülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Trafik ve yol güvenliği sadece insanlar için değil aynı zamanda tüm canlılar için gerekli ve önemlidir. Türkiye'de başıboş köpek popülasyonunun kaydı ve bunların trafik kazalarının ne kadarından sorumlu olduğuna dair çalışmalar yapılmasına ihtiyaç vardır.

Araştırma sonuçlarına göre başıboş köpeklerin çocukların sosyalleşme alanını ve hareketli aktivitelerini kısıtlaması, rahat hareket etme imkânlarını elinden alması ve özgür olmalarını engellemesi gibi nedenlerle çocukların sosyalleşmesini olumsuz etkilediği görülmektedir. Nitekim Özgüner ve Şahin (2009) tarafından çocuk oyun alanlarının mevcut durumunun değerlendirildiği bir çalışmaya göre, çocukların çoğunluğu salıncakta sallanmak ve kaydırakta kaymak gibi hareketli aktiviteleri daha çok tercih etmekte ve parklarda bulunan başıboş köpekler istenmeyen olumsuzluklar arasında değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, köpek saldırılarının neden olduğu travma yaşama korkusu çocukların sosyalleşmesinde olumsuz etki yaratan gerekçeler arasında değerlendirilmiştir. Konuyla ilişkili yapılan diğer çalışmalara göre, köpek saldırılarından özellikle çocuklar etkilenmekte ve bu saldırıların yarattığı travma psikolojik sağlığı olumsuz etkileyerek en basit haliyle dışarı çıkmak istememe veya tek başına dışarı çıkmaktan kaçınma gibi davranışlara sebep olmaktadır (Kırışık ve Öztürk, 2021: Yücer ve Ay Kıran, 2023). Kung ve Brodbelt (2023) tarafından köpek ısırmaları üzerine yaptıkları bir araştırmada vakaların yüzde 51'inin 15 yaş altı çocuklar olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın sorumlu köpek sahipliğinin desteklenmesi ve köpek kontrol politikalarının güçlendirilmesinin vakaların azaltılmasında etkili olabileceği belirtilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre bireylerin başıboş köpeklere yönelik tutum ve davranışları sosyal ortamda bir ayrışma ve çatışma nedeni olarak görülmektedir. Bunun temel sebebi olarak ise "insanlardan nefret etmek, ürkmek veya sevmemek" (Aydeniz ve Adiyaman, 2021: 109) anlamına gelen mizantropi gösterilmektedir. Bu bağlamda araştırma sonuçları çerçevesinde toplum içindeki bazı bireylerin insan ve hayvan sevgisi arasında denge kuramadığını ve sergilenen bu mizantrop bakış açısı nedeniyle konuya gerçekçi bir pencereden yaklaşılamadığını ifade etmektedirler.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar, hizmet yeterliği memnuniyetsizliği ve toplum mağduriyeti gibi gerekçeleri nedeniyle belediyelerin başıboş köpekler konusunda yetersiz hizmet sunduğunu düşünmektedirler. Literatürde başıboş hayvanlar için belediyeler yetersiz de olsa bu sürecin içinde olduklarına yönelik mevzuatın yürütüldüğü aktarılmıştır (Bilgili, 2021: 41, Akkoyunlu, 2022: 4, Yücer ve Ay Kıran, 2023: 69). Belediyelerin aşılama ve kısırlaştırma yetersizliğine ilişkin literatürde benzer sonuçlar bulunmaktadır (Oğrak ve Alıcı, 2022: .2729). Barınak yetersizliği kapsamında belediyelerin sunmuş oldukları hizmetler de yetersiz olarak değerlendirilmektedir (Kırışık ve Öztürk, 2021: 379).

"Hayvan hakları" meselesi çok yönlü bir konudur. Hayvanlarla insanların etkileşiminde farklı bakış açıları ve tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalar bitkiler, hayvanlar ve insanlar gibi canlı türleri arasında hiyerarşik bir sıralama yapma çalışmaları ve buna yönelik geliştirilen alternatif yaklaşımları kapsamaktadır (Eray Sarıtaş, 2020). Bu çerçevede başıboş köpeklerle ilgili olaylarda "hayvan hakları" meselesinin göz ardı edilmediği, araştırma sonuçlarından biridir.

Savaş ve diğerlerine (2009: 6) göre fanatik hayvan hakları savunucuları gibi radikal gruplar bir tarafa bırakılırsa asgari müştereklerde bir uzlaşma ortaya çıkmıştır. Dünyayı paylaştığı hayvanların yaşamını ve refahını korumak insanın sorumluluğundadır. Yücer ve Ay Kıran (2023), ne zaman ne yapacağı kestirilemeyen başıboş köpeklerin sokaklara dolaşmalarının uygun olmadığını, sokak hayvanları ile ilgili bir taraftan kamu vicdanını rahatsız edecek uygulamalardan kaçınılması diğer yandan da toplum sağlığını korumak amacıyla bazı önlemler alınması gerektiğini vurgulamışlardır.

Araştırma sonuçlarına göre başıboş köpeklerin insan eliyle beslenmesinin doğal dengeyi ve hayvan sağlığını bozması, bu durumun: doğal seleksiyona engel olması, yaşam süresi bakımından yaşam döngülerinin bozulması, obez olmalarına neden olması ve köpek sağlığı açısından risk oluşturması, çiğ et verilmesinin doğal dengelerini bozması ve sayılarının kontrolsüz çoğalması gibi nedenlerden dolayı köpeklerin doğal dengesinin bozulduğu görülmektedir.

Esasında sokak hayvanlarının beslenmesi ile ilgili alınması gereken tedbirler belediyenin sorumluluğu altında olup, bununla ilgili olarak bölgedeki işyeri ve lokanta sahiplerinin onayı dahilinde hayvanların beslenmesi için uygun bulunan yiyecekler kullanılmak üzere toplatılabilmektedir (HKUY, madde 7d). Bu uygulamaların ilgili taraflarca kontrollü bir şekilde yapılmasının dışında, insanların kendi inisiyatifleri doğrultusunda rastgele ve bilinçsizce başıboş köpekleri besleme girişiminde bulunması bazı olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu şekilde beslenen köpekler hastalık, obezite gibi birçok sağlık ve güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalmanın yanı sıra sağlık ve güvenlik sorunu da yaratmaktadır. Köpekler sürü halinde olmaları halinde, belli bir bölgeyi sahiplendiklerinde veya acıktıklarında saldırma davranışında bulunmaktadır. Bu durum hem insanlar hem de diğer hayvanlar için sorun oluşturmaktadır (Kırışık ve Öztürk, 2021). Bu gibi sebeplerle başıboş köpeklerin beslenmesi önemli bir konu iken yapılan bazı çalışmalara göre, şehirlerde sokak hayvanları için yeterli beslenme alanları bulunmamakta ve bu durum pek çok insan tarafından sorun olarak görülmektedir (Kızılaslan, 2023).

Başıboş köpek popülasyonunun kontrol altında olmaması ve insanların yaşadığı bölgelerde bu popülasyonun giderek artması, insanların vücut bütünlüğü açısından risk oluşturmakta ve insan sağlığını tehdit etmektedir. Bunun yanı sıra, başıboş köpeklerin aynı çevrede yaşamlarını sürdürdükleri insanlar üzerinde korku yaratarak manevi açıdan zarara neden olmaktadır (Aydoğdu & Meral, 2019).

Başıboş köpekler konusunun hayvanseverlik zemini üzerinde hayvanseverliğin yalnızca köpek severlik olmadığı değerlendirilmesinin yanı sıra başıboş köpeklerin sağlık ve güvenlik noktasında da büyük bir tehdit oluşturduğu araştırmada elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda hayvanseverlik ile başıboş dolaşan köpeklerin hem insan sağlığı açısından hem de diğer canlılar açısından güvenlik sorunu yarattıklarına ilişkin katılımcıların hemfikir oldukları görülmektedir. Literatürde de hem köpeklerin hem de sokakların güvende olmasına ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır (Oğrak & Alıcı, 2022: 2729). Katılımcıların, köpeklere karşı aşırı sevme durumu ile hayvanseverliğin psikolojik yönü açısından da değerlendirmeleri vardır. Bunun yanı sıra, hayvanseverliğin popülist bir yaklaşım olması, toplumun duygularının kullanılması ile algı yönetimi yapıldığını ifade etmişlerdir. Öte taraftan konuya hayvanlar açısından bakıldığında, sokakta başıboş gezen köpekler dahil tüm hayvanların bu durumda arabanın altında kalma, yeteri kadar beslenememe ve soğuk havalarda donma gibi tehlikelerle karşı karşıya kalmalarından kaynaklı hayatları için risk teşkil ettiği söylenebilmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre başıboş köpeklerin hayatın her alanında önemli bir sorun haline geldiği görülmektedir. Daha önce yapılan çalışmalar da (Abdulkarim vd., 2021: Slater, 2001) çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bu sorunun çözüme kavuşturulması noktasında devlet yöneticilerinin temel sorumlu olduğu görüşü ise araştırmadan elde edilen sonuçlardan biridir (Høgåsen et al., 2013). Bu soruna yönelik çözüm önerilerine bakıldığında ötenazi, uyutma gibi yöntemlerle köpek nüfusunun kontrol altına alınması, başıboş köpeklerin yaşam şartlarının iyileştirilmesi amacıyla barınakların düzenli hale getirilmesi, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, başıboş köpeklerin eğitim, güvenlik gibi alanlarda eğitilerek kullanılması, belediye ve diğer kurumların yetkilendirilerek sorumluluk verilmesi ve gönüllü veterinerlik gibi faaliyetlerin yaygınlaştırılmasıdır (Abdulkarim vd., 2021: Aydoğdu & Meral, 2019: Sahipsiz Hayvan Rehabilitasyon Çalıştayı, 2016: Voslářvá & Passantino, 2012: Lyu, 2015).

Araştırma sonuçları, başıboş köpeklerin halk sağlığı, güvenlik, trafik güvenliği, çocukların sosyalleşmesi ve genel yaşam kalitesi üzerinde önemli ve olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Bu etkiler, başıboş köpeklerin zoonotik hastalık taşıma potansiyelinden trafik kazalarına, çocukların oyun alanlarında yaşadığı kısıtlamalardan psikolojik sağlığa kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, belediyelerin ve ilgili kurumların daha etkin çözümler üretmesi, başıboş köpek popülasyonunu kontrol altına alacak ve insanlarla güvenli bir şekilde bir arada yaşamalarını sağlayacak politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Ayrıca, sorumlu köpek sahipliğinin teşvik edilmesi, köpek kontrol politikalarının güçlendirilmesi ve toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi, uzun vadede daha güvenli ve sağlıklı bir toplumsal yapı oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Abdulkarim, A., Khan, M. A., & Aklilu, E. (2021). Stray animal population control: Methods, public health concern, ethics, and animal welfare issues. *World's Veterinary Journal, 11*(3), 319-326. https://doi.org/10.54203/scil.2021.wvj44

Abraham, S. S., Unwin, M. L., Abhilash, A., & Ramkumar, V. (2018). A cross sectional survey of zoonotic diseases in stray dogs of Kerala, a southern state of India. *Scholars Journal of Agriculture and Veterinary Science, 5*(4), 216-217.

Akan Baghırlı, S. N., & Göçen, A. (2023). Sevgi ve korku denkleminde başıboş hayvanlar. In H. Karadaş (Ed.), *Bütüncül açıdan okul güvenliği* (pp. 87-104). Eğiten Kitap.

Akkoyunlu, S. A. (2022). Mahalli idarelerin sokak köpeklerinin verebileceği zararlar ile ilgili yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin mahalli idareler arasındaki ilişkiler bakımından değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27*(46), 3-63.

Atkins, P. (2012). *Animal cities: Beastly urban histories*. Ashgate.

Aydeniz, A., & Adıyaman, M. A. (2021). Anti-hümanizme karşı ekolojik hümanizm: Murray Bookchin'in toplumsal ekolojisi (çağdaş anti-hümanist izleklerin bir eleştirisi). *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, (8)*, 107-132.

Aydoğdu, M., & Meral, O. (2019). Sahipsiz köpeklerin popülasyonunun kontrol altına alınması ve buna ilişkin hukuki altyapının oluşturulması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21*(Özel Sayı), 2129-2159.

Baskıcı, M. (1998). Evcilleştirme tarihine kısa bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 53*(1), 73-94. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001944

Berry, B. J. L. (1990). Urbanization. In B. L. Turner II, W. C. Clark, R. W. Kates, J. F. Richards, J. T. Mathews, & W. B. Meyer (Eds.), *The earth as transformed by human action* (pp. 103-119). Cambridge University Press.

Bilgili, A. (2021). Sahipsiz hayvanların şehir, çevre ve halk sağlığı, hayvan sağlığı ve hayvan refahı yönünden kontrolünde bakanlıklar arası işbirliğinde karşılaşılan aksaklıklar ve çözüm önerileri. *Icontech International Journal, 5*(4), 33-43. https://doi.org/10.46291/ICONTECHvol5iss4pp33-43

Boyko, A. R., Boyko, R. H., Boyko, C. M., Parker, H. G., Castelhano, M., Corey, L., Degenhart, J. D., Auton, A., Hedimbi, M., Kityo, R., Ostrander, E. A., Schoenebeck, J., Todhunter, R. J., Jones, P., & Bustamante, C. D. (2009). Complex population structure in African village dogs and its implications for inferring dog domestication history. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 106*(33), 13903-13908. https://doi.org/10.1073/pnas.0902129106

Bulut, G. (2023). Sahipsiz Köpeklerin Demografisi. Y. Şahin (Ed.) içinde, Sahipsiz Köpekler. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Canal, D., Martín, B., & Ferrer, M. (2018). Dogs are the main species involved in animal-vehicle collisions in southern Spain: Daily, seasonal and spatial analyses of collisions. *PLoS ONE, 13*(9), 1-14. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203693

Derrida, J., & Wills, D. (2002). The animal that therefore I am (more to follow). *Critical Inquiry, 28*(2), 369-418. https://doi.org/10.1086/449046

Eraslan, Y. (2022). Türkiye'de sahipsiz sokak köpek saldırılarında idarenin hukuki sorumluluğu. *Türk İdare Dergisi, 94*(495), 89-112.

Eray Sarıtaş, Ş. (2020). Hiyerarşi olgusu ekseninde toplumsal ekoloji. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 10*(2), 715-729. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.835467

Gündoğdu, C. (2018). The state and the stray dogs in late Ottoman Istanbul: From unruly subjects to servile friends. *Middle Eastern Studies, 54*(4), 1-20. https://doi.org/10.1080/00263206.2018.1432482

Høgåsen, H. R., Er, C., Di Nardo, A., & Dalla Villa, P. (2013). Free-roaming dog populations: A cost-benefit model for different management options, applied to Abruzzo, Italy. *Preventive Veterinary Medicine, 112*(3-4), 401-413. https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2013.07.010

Isaac, E. (1970). *Geography of domestication*. Prentice-Hall.

İnal, O. (2020). Şehir ve hayvan. [Kitap incelemesi: *Şehir ve hayvan* A. Alkan]. *Annual of Istanbul Studies, 2*, 214-215. https://doi.org/10.53979/yillik.2020.22

Kırışık, F., & Öztürk, K. (2021). Şiddet haberlerinden hayvan haklarına, sahipsiz köpek sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (69)*, 360-388. https://doi.org/10.51290/dpusbe.946017

Kızılaslan, S. (2023). Sokak hayvanları için yeni umut: Taktiksel kentleşme. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, (27)*, 85-100. https://doi.org/10.16950/iujad.1306441

Kirman, R., Akyüz, M., Balkaya, İ., & Güven, E. (2023). Erzurum ilindeki başıboş köpeklerde gastrointestinal helmintler: Yaygınlığı ve halk sağlığı açısından riskleri. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 70*(3), 345-348. https://doi.org/10.33988/auvfd.1082999

Koçel, T. (2020). *İşletme yöneticiliği* (18. baskı). Beta Basım Yayım A.Ş.

Kung, U. P., & Brodbelt, D. (2023). A review of human dog-bite injuries in Kitui South subcounty, Kenya (2017-2021). *Veterinary Record Open, 10*(2), 1-9. https://doi.org/10.1002/vro2.72

Leney, J., & Remfry, J. (2000). Dog population management. In C. N. L. Macpherson, F. X. Meslin, & A. I. Wandeler (Eds.), *Dogs, zoonoses and public health* (pp. 299-331). CABI Publishing. https://doi.org/10.1079/9780851994369.0299

Lyu, P. (2015). Proposal on solutions to stray dog problem in American cities. *Journal of Political Sciences & Public Affairs, 3*(3). https://doi.org/10.4172/2332-0761.1000175

Mennonna, G., Murino, C., Micieli, F., Costagliola, A., D'Angelo, D., Paciello, O., Fatone, G., Lamagna, F., Navas, L., Pompameo, M., & Meomartino, L. (2018). Geographical information system analysis on road accidents involving wandering dogs in the urban area of Naples. *Geospatial Health, 13*(2). https://doi.org/10.4081/gh.2018.628

Mohanty, C. R., Radhakrishnan, R. V., Jain, M., Sasmal, P. K., Hansda, U., Vuppala, S. K., & Doki, S. K. (2021). A study of the pattern of injuries sustained from road traffic accidents caused by impact with stray animals. *Journal of Emergencies, Trauma, and Shock, 14*(1), 23-27. https://doi.org/10.4103/JETS.JETS_29_20

Oğrak, Y. Z., & Alıcı, Ş. (2022). Investigation of stray dogs problem in Sivas province animal shelter example. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 10*(sp1), 2725-2729. https://doi.org/10.24925/turjaf.v10isp1.2725-2729.5688

Özentürk, U. (2020). Türkiye'de sokak hayvanları. In G. Yıldız (Ed.), *Veteriner hekimlikte güncel yaklaşımlar* (pp. 25-32). Akademisyen Yayınevi.

Özgüner, H., & Şahin, C. (2009). Isparta kent merkezindeki çocuk oyun alanlarının mevcut durumu ve çocukların bu alanlara karşı davranış biçimleri. *Turkish Journal of Forestry, 10*(1), 129-143.

Özmen, C. Ö. (2020). ABD'li seyyahların gözünden 19. yüzyıl Osmanlı şehirlerinde insan-hayvan karşılaşmaları. In A. Alkan (Ed.), *Şehir ve hayvan* (pp. 61-96). Patika Kitap.

Pearson, C. (2017). Stray dogs and the making of modern Paris. *Past & Present, 234*(1), 137-172. https://doi.org/10.1093/pastj/gtw050

Sürsal Şimşek, N. (2023). Halk sağlığı açısından sahipsiz köpekler. Y. Şahin (Dü.) içinde, Sahipsiz Köpekler. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this research is to reveal the public health problems caused by stray dogs and the suggestions for solving the problems from a social perspective. In this context, issues such as zoonotic diseases caused by stray dogs, other risks related to attacks and their effects on general public safety were analyzed in depth. It is aimed to present solution suggestions based on the findings obtained as a result of the research.

Methods

This study used a simultaneous mixed design method. The universe of the study consists of Turkish citizens over the age of 18 living in Turkey. The sample consists of individuals who participated in the study using the voluntary sampling method from 81 provinces. In order to reveal the general opinion of citizens living in Turkey towards stray dogs, it was aimed to reach all 81 provinces. Participants were reached from 77 provinces except Ardahan, Bolu, Kastamonu, and Tunceli, where volunteer participants could not be reached. In this context, it can be said that the study was conducted in seven regions. The data collection process started with the approval of the decision numbered 140/46 dated 19.09.2023 of the Süleyman Demirel University Social and Human Sciences Ethics Committee. A structured interview form consisting of two parts, demographic information and opinions on stray dogs, prepared by the researchers, was used as the data collection tool. During the data collection phase, it was delivered to the participants via Google form. Participation in the study was based on voluntariness. In total, data were obtained from 1503 participants. The data were collected between October 2023 and January 2024. While the quantitative part of the obtained data was analyzed using the SPSS program, the qualitative part was subjected to content analysis.

Findings

92.6% of the participants think that stray dogs pose a problem in terms of public health, while 7.4% think that they do not pose a problem. The reasons for those who think that stray dogs pose a problem in terms of public health are gathered under four themes: “physical threats” posed by stray dogs, “environmental threats”, “social and psychological threats” and “administrative problems in control and intervention”, which are thought to be effective in the emergence of these problems. 83% of the participants think that stray dogs negatively affect the socialization of children, while 17% think that they do not. The reasons for those who think that stray dogs negatively affect the socialization of children are gathered under five themes: “restriction of socialization areas and activities”, “inability to socialize/not being able to go out”, “environmental cleanliness and human health”, “psychological factors”, and “perception of risk/threat”. The question asked to the participants, “Do you think that municipalities are inadequate regarding stray dogs?” 1397 participants answered “yes” to the question. The statements of the participants who answered “yes” were gathered under five themes: Municipality’s Attitude, Service Adequacy Dissatisfaction, Community Victimization, Legal Dimension and Political Maneuvers. 65% of the participants think that the nature of stray dogs is spoiled by food given by humans, while 35% do not think so. The reasons of those who think that the food given by humans spoils the nature of stray dogs were gathered under three themes: “change and deterioration of eating habits”, “change and grouping of social behaviors”, “deterioration of natural balance and animal health”. "How do you evaluate the problems related to stray dogs in terms of "animal love"?" The answers given by the participants to the question were gathered under ten themes as "ambiguity", "legal aspect", "natural environment sensitivity", "health and safety aspect", "animal love is not only about food supply", "animal love is not only about dog love", "manipulation", "profit purpose", "psychological aspect" and "perception management". Under the theme of "suggestions for social order", they touched on the issue of dogs not being in public areas, the awareness that priority is towards humans, that stray dogs can be evaluated in the economic field and issues related to agriculture and animal husbandry and offered various solution suggestions. In addition, another issue that the participants emphasized was that the stray dog problem is a terrorist crime based on the damage it causes.

Conclusion

The research results show that stray dogs have significant and negative effects on public health, security, traffic safety, socialization of children, and general quality of life. These effects are evaluated in a wide range, from the potential of stray dogs to carry zoonotic diseases to traffic accidents, from the restrictions experienced by children in playgrounds to psychological health. In this context, municipalities and relevant institutions need to produce more effective solutions and develop policies that will control the stray dog population and ensure their safe coexistence with people. In addition, encouraging responsible dog ownership, strengthening dog control policies and raising public awareness on this issue will contribute to the creation of a safer and healthier social structure in the long term.

Dudu Karaman, E. (2025). - Dijital evrende toplumsal cinsiyetin değişen kodları: Daire youtube programı örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 815-829.

Dijital Evrende Toplumsal Cinsiyetin Değişen Kodları: Daire Youtube Programı Örneği

Changing Codes of Gender in the Digital Platforms: The Case of "Daire" YouTube Program

Esra Dudu Karaman[1]

Öz

Bu çalışma, dijital platformların toplumsal cinsiyet normlarını nasıl dönüştürdüğünü, YouTube'da yayımlanan "Daire" programı örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Dijitalleşmenin getirdiği yenilikçi iletişim olanakları aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yeniden şekillendiği ve bu süreçte ortaya çıkan demokratik, kadını güçlendiren söylemlerin etkileri ele alınmıştır. Geleneksel medya, çoğunlukla toplumsal normları pekiştiren bir işlev üstlenmiştir. Buna karşılık, dijital platformlar farklı ve daha eşitlikçi söylemler geliştirebilme kapasitesine sahiptir. Bu araştırma, dijital içeriklerin bu potansiyeli nasıl açığa çıkardığını ve cinsiyet rollerinin evriminde nasıl bir rol oynadığını anlamaya odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, YouTube gibi sosyal medya araçlarında üretilen içeriklerde, toplumsal cinsiyete ilişkin verilerin toplumsal anlamlarını ortaya koymak, YouTube içeriklerinin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerine ilişkin nasıl bir model ortaya koyduğunu analiz etmek ve bu içeriklerin eşitlikçi bir söylem oluşturma potansiyelini belirli göstergeler aracılığıyla incelemektir. Bu bağlamda "Daire" programı, geleneksel ataerkil cinsiyet rollerini sorgulayan ve yeniden tanımlayan bir örnek olarak seçilmiştir. Çözümleme "Daire programı toplumsal cinsiyet kodlarını hangi spesifik bağlamda yeniden inşa ediyor?", "Hangi toplumsal normlar sorgulanıyor ve nasıl bir dönüşüm sağlıyor?" şeklinde iki temel araştırma sorusu çerçevesi üzerine yapılandırılmıştır. Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden söylem analizi kullanılmıştır. Söylem analizi, "Daire" programının içeriğinde yer alan cinsiyet temsillerini ve bu temsillerin izleyici tarafından ne şekilde algılandığını anlamak amacıyla seçilmiştir. Programın en popüler beş bölümü, örneklem olarak belirlenmiştir. Bu seçim, içeriklerin geniş bir izleyici kitlesine ulaşarak anlam üretme potansiyeline vurgu yapmaktadır. Bulgular, "Daire" programının ev içi cinsiyet rollerini eşitlikçi bir şekilde yeniden yorumladığını göstermektedir. Kadın ve erkek karakterlerin, ev içi sorumlulukları paylaşma biçimleri ve estetik tercihlerde ortak karar alması gibi unsurlar, geleneksel patriarkal kalıpların dışına çıkıldığını göstermektedir. İzleyicilerin yorumları da, bu yeni cinsiyet söylemlerinin kabul gördüğünü ve desteklendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, dijital platformların toplumsal cinsiyet eşitliğine olumlu katkılar sağladığını ve kadınların toplumsal rollerinde güçlenmelerine olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Gelecekteki çalışmalar, bu tür dijital içeriklerin uzun vadeli etkilerini inceleyerek, dijital medyanın toplumsal dönüşümdeki rolünü daha kapsamlı bir şekilde ele alabilir.

Anahtar Kelimeler: *Dijitalleşme, Siberfeminizm, Toplumsal Cinsiyet Rolleri, Mekân Tasarımı, Kullanıcı Yorumları.*

Abstract

This study examines how digital platforms transform gender norms through the example of the program "Daire" broadcasted on YouTube. The effects of how gender roles are reshaped through the advanced communication opportunities offered by digitalization and the democratic, women-empowering discourses that emerge in this process are considered. Traditional media has undertaken a function that strengthens many social norms. In contrast, digital platforms have the ability to develop different and more liberal expressions. This research focuses on understanding how this potential of digital content emerges and what role it plays in the evolution of gender roles. The main purpose of the study is to reveal the social meanings of gender-related data in the content produced on social media tools such as YouTube, to analyze how YouTube content presents a model regarding gender equality discourses, and to examine the potential of these contents to create an egalitarian discourse through certain indicators. In this context, the program "Daire" has been selected as an example that questions and reconsiders traditional patriarchal gender roles. The analysis focuses on the frameworks of the two basic research frameworks in the figure: "In what specific way does the program restructure gender codes?" and "Which social norms are questioned and how does it transform?". The qualitative data collection method, descriptive analysis, was used in the research. The discourse analysis was selected to examine the gender representations in the content of "Daire" and how these representations are received by the audience. The five most popular episodes of the program were determined as their rates. This selection emphasizes the potential of the content to reach a wide audience and to produce meaning. The findings show that "Daire" reinterprets domestic gender roles in a libertarian way. Elements such as the sharing of domestic responsibilities by female and male characters and joint decision-making in aesthetic preferences fundamentally reveal traditional patriarchal patterns. Viewers' examinations reveal that these new gender discourses are accepted and supported. The research emphasizes that digital platforms make positive contributions to gender equality and provide opportunities for women to become stronger in their social roles. Future studies can examine such digital content in the long term and address the role of digital media in social transformation more comprehensively.

Keywords: *Digitalization, Cyberfeminism, Gender Roles, Interior Design, User Comments.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 06 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü Öğretim Üyesi, Gümüşhane, Türkiye, esradudu@gumushane.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2070-8113.

Giriş

Hızla gelişen yeni medya çağında kullanıcılarının artmasıyla büyüyen sosyal medya araçları yeni evrenler ve anlamlar yaratmaya başlamaktadır. Kitlenin, yoğunluğun, etkileşimin fazla olduğu noktalar kuşkusuz kültür üretimi bağlamında düşünüldüğünde toplumsal olarak anlamın ve anlamlandırmanın belirlendiği yerler olarak işaret edilebilir. Buna göre günümüzde sosyal medya araçlarını, kitlelerin yoğunlukla etkileşime girdiği, ortak kültüre katkıda bulunduğu ya da bu ortak kültürün maruz kalındığı/gözlemlendiği mekânlar olarak somutlaştırabiliriz. Geleneksel ve arkaik olandan arındırılmış bir zeminde yeni bir kültür evreni yaratan modernitenin tarihi şekillendirmede uyguladığı yöntem rolü göz önüne alındığında benzer bir yaratım günümüzün dijitalleşen dünyasında da söz konusu diyebiliriz. Tarihsel serüvende modernite, ortaçağın fikir ve normlarını sınırlandırarak tarihi inşa etmeye ve yeni kabulleri yerleştirmeye çalıştığı bir atmosfere karşılık günümüzde geçmiş ile şimdi arasında bir sınırda duran toplumsalın yeni bir inşaya elverişli olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre günümüzde geçmişin egemen modellerini taşımaya hevesli olmayan bir toplumsal yapıya teknoloji de, yeniliğin, farklılaşmanın, ideolojisini aşılayan bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Tekniğin kültür evrenine yansıyan yönü ile ele aldığımız dijitalleşme olgusunu ise, toplumsallaşmanın önemli parametrelerinden biri olan cinsiyet rolleri bağlamında değerlendireceğiz. Toplumsal cinsiyet rolleri, insanın kendini anlama ve çevreyi anlamlandırma sürecine etki eden normatif ve belirleyici bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Teknolojinin belirleyiciliği ışığında cinsiyet rollerinin de deneysel ve eşitlikçi bir tanımın içine çekildiği söylenebilir. Dijitalleşme doğası gereği yeniliğin, ilerlemeci bir gelişmenin ideolojisini içinde barındırır. Bu nedenle geleneksel kitle iletişim araçlarında geleneksel kültürel normların yeniden tekrar eden eğilimi dijital evrende sürdürülmemektedir. Bu iddiadan hareketle geleneksel anaakım televizyonda yer alan dizi ya da filmlerin toplumda hâkim olan toplumsal normları tekrar eden yapısı dijitalde karşılık bulmamaktadır. Dijital platformlarda –Netflix ve Youtube gibi kurgusal ya da realty show içeriklerinin uzun anlatısal yapılar inşa edebildiği dizi ya da filmlerde işlenen konu çeşitliliği özgün, norm dışı ve radikal bir söyleme bürünebiliyor. Topluma ilişkin gerçekliklerin onu aktaran iletişim aracına göre değişen anlamsal yapısı yeniden vurgulanacağı gibi teknolojinin doğasından kaynaklanmaktadır. Marley ve Robins, yeni iletişim biçimlerinin, esasında ulusal kimliklerin tahrip edilmesinde çok önemli rol oynadığını söylerken teknolojinin mevcut anlam kalıplarını dağıtmada etkili bir güç olduğuna işaret etmektedir (1997: 101).

Bu çalışma, özellikle yeni nesil üzerinde dijitalin artık ana akım haline geldiği günümüzde sosyal medya araçlarının toplumsal cinsiyet inşasını nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu etkinin oluşmasında en önemli parametrelerden birinin ekonomik temelli olduğu söylenebilir. Dijitalleşme ve teknolojik gelişime yatırım yapan ülkelerin karar alma mekanizmaları, kadınları, teknoloji temelli işbölümü sürecinde güçlendirmeye ve daha bağımsız hale getirmeye çalışarak hem üretim sürecinin bir parçası hem de tüketimin sürecinin temel öznesi olarak konumlandırmaya çalışmaktadır. Kadınların hem istihdam edilebilmesi anlamında hem de kapital bir ekonomik sistemde karar alarak tüketim çarkına dâhil olması kısacası homo economicus bir özneye dönüşmesi toplumlar için de ekonomiktir. İlerlemeci bir toplumsal modelde dijital araçları etkin olarak kullanan kadınların, bir adım öne çıkması ve ailelerinin ve toplumlarının refahına katkıda bulunması gelişmekte olan ya da gelişmiş toplumların ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda akıllıcadır (OECD, 2018). Bu bağlamda toplumların eğitim, idare ya da çalışma gibi hücrelerin dijitalleşmeye uyumlandığı günümüzde insanlar arası ilişkilerin tekrar yapılandığı söylemek yerinde olmaktadır. Ekonomik iş bölümünde cinsiyetler arası eşitlik ihtiyacı ideolojik olarak kadını da erkek ile eşdeğer bir söylem düzeyinde de desteklemekte ve mevcut toplumsal cinsiyet normlarını yeniden inşa etmeye izin vermektedir. Söylem düzeyinde başlayan cinsiyetler arası eşitlik normları, dijital evrende üretilen içeriklere de ana akım kitle iletişim araçlarından farkı olarak temel oluşturmaya başlamaktadır. Buna göre Youtube gibi kullanıcılarına öznel bir alan açma şansı bulan sosyal medya platformlarında teknoloji ve dijitalleşmenin kültür alanında yaratabileceği dönüşümler ekseninde toplumsal cinsiyet kalıplarına olan etkisi ve toplumsal cinsiyete ilişkin kodların görüntü ve söylem düzeyindeki dönüşümü incelenmektedir. Bu bağlamda kadınlık normlarıyla yüzyıllardır eşleştirilen 'ev' olgusunu dijital bir platform olan Youtube'da, kadının tabi olduğu değil aktif olarak inşa ettiği, görgüsünü ve kültürünü yansıttığı mekânlar olarak kamusal bir seyir haline dönüştüğü Daire [2]programının, dijital dünyada yeni bir toplumsal cinsiyet söylemi inşasına katkısı ele alınmaktadır. Söylem analizinden faydalanarak çalışmada Daire programının ataerkil zihniyet kalıplarının dışında kalan unsurlar toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmiş ve değişen toplumsal cinsiyet rollerine gerçek kullanıcıların tepkilerini de ortaya koymak amacıyla programın altına yapılan kullanıcı yorumları da dâhil edilmiştir.

[2]"Daire" YouTube kanalı, Türkiye merkezli olarak 2019 yılında kurulan ve gerçek insanların yaşam alanlarını tanıtarak izleyicilere ilham vermeyi amaçlayan bir programdır. Geleneksel dekorasyon programlarından farklı olarak, kurallara sıkı sıkıya bağlı katalog estetiğinden uzaklaşarak, doğal yaşam pratiklerini ve stil sahibi fikirleri ön plana çıkarır. Kanal, mekân tasarımının yanı sıra kullanıcıların yaşam tarzlarına da odaklanarak toplumsal kültürel pratikleri mimari üzerinden incelemek için bir zemin sunar.

1. Dijitalleşme ve Toplumsal Cinsiyet

Yeni teknolojilerin toplumsal değerler üzerindeki en önemli etkisinin köklü değişimlere uyum sağlamayı ve yeniliği teşvik etme becerisi olduğu söylenebilir. Tamamıyla şizofrenik bir tutumla yeniye olan tüketimci ve toplumsal açıdan zenginleştirilmiş inancın, kökten değişimlere uyum sağlamayı kolaylaştırabileceği fikrinden hareketle toplumsal değerler üzerinde kanıksanmış anlamların da zayıflayabileceği öngörülebilir. Yeni teknolojilerin potansiyel olarak yenilikçi ve yersiz yurtsuzlaştırıcı etkisi, eski ve köklü değerlerin çekimsel gücünü zayıflatır (Braidotti 2009: 227). Nitekim günümüz dünyasında, geleneksel kalıpların daha esnek ve yıkılabilir olduğu görülmektedir. Dijitalleşmenin hızlandırdığı dönüşüm süreçleri, bireylerin ve toplumların yeniliklere açık hale gelmesini sağlarken, bu değişimler eski değerlerin sürekli yeniden yorumlanmasına ve uyarlanmasına olanak tanımaktadır. Geleneksel yapılar, yenilikçi teknolojilerin etkisiyle artık sabit değil, değişken ve dönüştürülebilir bir hal almıştır.

Haraway, günümüz endüstriyel kapitalizminde bilim ve teknolojinin etkisiyle toplumsal ilişkilerin yeniden şekillendiğini belirtmektedir (2006: 29). Bu yeniden şekillenme, insan/insan olmayan, insan/hayvan, insan/makine, yaşayan/ölmüş, akıl/beden, doğa/kültür, kadın/erkek gibi ikiliklerin sınırlarının belirsizleşmesine yol açmaktadır (Lupton 2015: 569). Bu ikilikler, Aydınlanma Dönemi'nden beri insan, hayvan ve makine kavramlarının keskin karşıtlıklara dayanan tanımları üzerinden inşa edilmiştir. Ayrıca, bu tanımlar Batı felsefesinde yaygın olan ve Descartes ile Modernite döneminde kurumsallaşan bir beden anlayışını sürdürmektedir. Bu anlayışa göre beden, doğuştan cinsiyetli, kendine özgü bir doğası olan, yekpare bir varlık olarak, aklın denetimi altındadır. Ancak günümüzde bu eski beden anlayışı ve ona bağlı hiyerarşik ikilikler giderek çözülmektedir. Beden, kelimenin gerçek anlamıyla sınırlarını kaybetmekte ve insan, hayvan, doğa ve makine gibi kavramların başlangıç ve bitiş noktalarına dair yanıtlar sürekli değişim göstermektedir.

Dünyanın felsefik algılanışındaki temel değişimin yanı sıra, Covid 19 salgınının etkisiyle daha fazla dijital bir zemine kaydığını söylemek mümkündür. Ekonomik, politik ve sosyal hayatımızın her alanına nüfuz eden dijitalleşme, çalışma, yardımlaşma, tüketim, toplumsallaşma, eğitim vb. gibi toplumsal alanlarımızı doğrudan etkilemektedir. Ancak dijitalleşme, ilgiye değer bir şekilde cinsiyet ayrımı gözetmemektedir (BM ,2021). Dijitalde üretilen içerikler (tartışma, tanıtım, mizah ya da eğlence programları vs.) toplumsal cinsiyet normlarının ötesine geçmeyi ve yeni cinsiyetçilik olanakları yaratmayı mümkün kılan bir söylem alanı yaratabilmektedir. Yanı sıra toplum içerisinde kabul görmüş toplumsal cinsiyet normlarının dışında eylemde bulunarak haber olan özneler, sosyal medya uygulamalarında kısa sürede oluşan kolektif bir konsensüs ile dayatılan cinsiyet normları etkisiz hale getirilebilmektedir. Haraway de, benzer bir şekilde günümüzün ileri teknobilim çağında cinsiyet normlarının değişimi için bir imkân görmektedir. Çünkü bu tarihsel momentte bedenin sınırları açılmakta ve bedensel deneyimlerimiz dönüşmektedir. Tüm bunlar insanın ne olduğu tanımlanırken bugüne değin alınan kerteriz noktalarını değiştirmektedir (Bozok 2019: 143).

Ayrıca dijital dünyanın anlatım ve ifade dili rasyonel bir çerçevelenmeye mahkûm değildir. Marcuse'nin önemle atıfta bulunduğu şekliyle "öznellik", dijital dünyanın ifade dili olma yönüyle de kültürel normların yeni bir tarih içerisinde yeniden yazılma olanağı kazandırmaktadır. Dijital platformlar, kadınların bireysel deneyimlerinin ve öznelliklerinin, geleneksel toplumsal yapılarla özdeşleşmek zorunda kalmadan ifade bulduğu alanlar yaratabilir. Marcuse'nin belirttiği gibi, "kurtarıcı öznellik" bireylerin iç tarihinden, yani toplumsal varoluşun dışında kalan deneyimlerinden doğmaktadır. Bu nedenle, kadınların dijital ortamdaki anlatılarında karşımıza çıkan öznel varoluşları, yapıları altüst edecek bir perspektif yaratmaktadır. Marcuse'nin perspektifinden, bu süreç, bireylerin yalnızca toplumsal sınıflarla tanımlanmadığı ve dijital platformların bireysel öznelliği destekleyerek kadın lehine dönüşüm sağladığı bir dinamik yaratmaktadır (Marcuse 2008: 17).

Modern toplumların merkezi bir özelliği ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada işlevsel bir araç olarak görülen dijitalleşme (BM, 2021), dünyanın takındığı postmodern tutumun da etkisiyle geleneksel olarak kodlanmış cinsiyet normlarının parçalanması ve yeniden biçimlenmesinde önemli bir zemin yaratma potansiyeline sahip olabilir. Teknolojik kültürün biçimlenmesinde temel role sahip olan Apple, Amazon gibi teknoloji firmalarının bilgi, organizasyon ve tedarik konusunda otorite rolünü verdiği Siri ya da Alexa'nın kadın kimliği üzerine bina edilmesi de cinsiyetçi kodların dijital kültürde tersyüz edilebileceğinin örneğini oluşturmaktadır (Moran 2021: 23). Özellikle teknolojik araçların kadın sesi ya da bedeni üzerinden sunulması, teknolojinin pozitif bir büyüme ve ilerlemenin temel unsuru olarak tanımlanmasına da hizmet etmektedir. Nitekim sinematografi de bu savı destekler nitelikte özellikle de teknolojinin kötüleştiği veya kontrolümüzün dışına çıktığı hikâyelerde Stanley Kubrick'in 2001: Bir Uzay Macerası filmindeki HAL 9000 adlı yapay zekâ gibi erkek cinsiyetli yapay zekâ kavramsallaştırması daha yaygındı. Aynı şekilde Terminatör'den I, Robot'taki Sonny'ye ve Avengers: Age of Ultron'daki süper kötü adam Ultron'a kadar erkek olma eğilimindedir. Ex Machina'nın Ava'sı (Alicia Vikander), somutlaşmış yapay zekâ listesinde ilginç bir anormalliktir ve yaratıcısını öldürdükten sonra bile kontrolsüz bir tehdit yerine kurban olarak görülmüştür. Bu bağlamda teknoloji insanlığı tehdit eden bir unsur olarak kodlanırken eril bir yapıya, ancak insanlığın geleceğine hizmet eden pozitif bir faktör olarak kodlanırken de dişil bir kimliğe büründüğü görülmektedir. Bu kültürel dil, teknolojik ve dijital bir dünyada kadına atfedilen cinsiyetçi yaklaşımın biçim değiştirebileceğine dair fırsat olarak kabul edilebilir (Chambers, 2018).

Teknolojik ve ekonomik dönüşümlerin ulus-devletin düzenlemeci yeteneklerini aştığı her geçen gün daha belirginleşirken dijital kültürde kadına yönelik cinsiyet stereotiplerinde değişiklikler gözlemlendiği söylenebilir. İnsan, hayvan, makine, erkek, kadın, beden, zihin gibi kavramlar anlam üzerindeki mücadelenin kültürel alanları olarak teknolojinin himayesinde yeniden boyutlanmaktadır. İletişim, eğlence ve bilgi alışverişi gibi birçok alanda önemli bir etkiye sahip olan dijital platformlar, toplumsal normları ve algıları şekillendirmede önemli bir rol oynamakladırlar. Geleneksel medyadan farklı bir etkileşim ve katılım biçimi sunan bu mecralar, kadınlara, dijital kültürde daha etkin bir şekilde kendilerini ifade edebileceği, görünürlük kazanabileceği ve farklı alanlarda liderlik rolleri üstlenebileceği alanlar sunmaktadır. Öyle ki onlarca yıldır geleneksel medyanın domine ettiği kadın temsilleri dijitalleşen televizyon platformlarında artık geçerliliğini yitirmektedir. Televizyonun dijitalleştiği Netflix gibi platformlarda alışageldik cinsiyet stereotiplerinin temsil edilmediği ya da alternatif temsillerle karşımıza çıktığı görülmektedir. Sutko'nun (2020) yaptığı araştırmada, yüksek bir anlam üretme alanı olarak sinema metinlerinde, ileri teknoloji ya da bilim kurgu filmlerinde teknolojik öznelerin evcilliğini, duygusal niteliklerini (hayal etmek vb), gizemliliğini, ele avuca sığmazlığını vurgulamak amacıyla kadın kimliğiyle – Siri, Cortana, Alexa – izleyiciye sunulduğunu ileri sürmektedir. İnsan merkezli olmayan kavramlarla tanımlanan yapay zekânın, evrensel olduğu varsayılan bir özne olarak kadınsal niteliklerle sunulması, cinsiyet normlarının, kadın lehine, olumlu bir yeniden yönlendirmeye alan açmaktadır. Buna göre, teknolojinin kültür evreninde kadın, başat özne haline gelebilmektedir.

Nitekim dijital mecralar kimlik hakkında daha esnek ve daha çeşitli yeni normların ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Turkle'nin ifadesiyle insanların geleneksel yöntemlerle inşa ettiği kimlik kodları, tek gerçekliğin yıkıma uğradığı sanal atmosferde "daha çeşitli ve esnek" bir yöne evrilebilmektedir (1997, p. 46). Dijital dünyada cinsiyetin tekil ve özelleşmiş bir kavram haline gelmesi, geleneksel normlardan bağımsız olarak kimliklerin özgürce ifade edilebileceği bir alan yaratmaktadır. Dijital dünyada tekil bir özellik olarak algılanan cinsel kimlikler daha bireysel, çok katmanlı ve dinamik bir şekilde inşa edilebilir bir forma kavuşmaktadır ancak aynı zamanda toplumsal cinsiyetin kolektif anlamda yeniden tanımlanmasını da gerektirmektedir. Guattari/Deleuze'nin "Ne kadar birey varsa o kadar cinsiyet vardır" sözünden hareketle dijital mecralarda toplumsal cinsiyet rollerinde rastlanan esneklik ve çeşitlilik bu kolektif inşayı kadın lehine yeniden yapılandırmaya hizmet edebilmektedir (Akt. Butler 2014: 201).

Dijital çağda, kadınlık rolünün inşasında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Geleneksel medyanın çoğu zaman kadınları pasif ve stereotipik rollerde tasvir etmesine karşılık, dijital platformlar kadınların daha aktif ve pozitif bir şekilde temsil edilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, sosyal medya platformlarında kadınlar, hem kişisel hem de profesyonel alanlarda kendi seslerini güçlü bir şekilde duyurabilmekte ve kendi hikâyelerini doğrudan paylaşabilmektedir. YouTube ve Instagram gibi platformlarda, kadın influencer'lar ve içerik üreticiler, toplumsal normları sorgulayan, güçlendirici ve çeşitli temaları işleyen içerikler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, feminist hareketlerin ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunucularının dijital medyayı bir araç olarak kullanarak kadınların liderlik rolleri, girişimcilik başarıları ve toplumsal değişimlerdeki etkilerini vurguladıkları görülmektedir. Örneğin, #MeToo hareketinin dijital ortamda yaygınlaşması, kadınların seslerinin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, dijital oyun ve sanal gerçeklik dünyasında da kadın karakterler, daha dinamik ve güçlü figürler olarak tasvir edilmekte, bu da kadınların dijital dünyadaki temsillerini güçlendirmektedir. Bu örnekler, dijital medya araçlarının kadınlık rolünü daha geniş, çeşitli ve olumlu bir şekilde yeniden inşa etme potansiyelini ortaya koymaktadır.

Kadınların dijital ortamda başat bir özne olarak rol almalarına pozitif anlamda aracılık edebileceğini açıklayan kavramlardan bir tanesi de siberfenimizmdir. Siberfeminizm, dijital ortamda kadınların toplumsal eşitlik mücadelesini güçlendiren ve kadınların pozitif ilerleyişini destekleyen önemli bir akımdır. Bu kavram, internetin ve dijital teknolojilerin, cinsiyet eşitsizliğine karşı durmada ve kadınların seslerini daha güçlü bir şekilde duyurmasında nasıl bir rol oynayabileceğini incelemektedir. Siberfeminizm, kadınların çevrimiçi platformlarda kendi deneyimlerini, mücadelelerini ve başarı öykülerini paylaşmalarını teşvik ederken, aynı zamanda dijital araçları toplumsal cinsiyet normlarını sorgulamak ve değiştirmek için birer araç olarak kullanmaktadır. Özellikle sosyal medya hareketleri ve çevrimiçi topluluklar, kadınların kamusal alanlarda daha görünür hale gelmelerini sağlamakta ve dijital feminist hareketler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı etkili kampanyalar yürütmektedir. Örneğin, siberfeminizm, çevrimiçi şiddet ve cinsiyet temelli taciz gibi sorunlara dikkat çekmekte ve bu sorunlarla başa çıkmak için dijital stratejiler geliştirmektedir. Dijital kültür "çevrimiçi olmak ile sokaktaki aktivizmi önemli ölçüde paralel hale getirerek", kadınların organikleşmiş toplumsal sorunlarının daha hızlı ve etkili bir şekilde görünür hale gelmesine katkıda bulunmaktadır (Knappe and Lang 2014: 364). Ayrıca, siberfeministlerin dijital sanat ve medya projeleri, kadınların güçlendirilmesine ve toplumsal rol modellerinin çeşitlenmesine katkıda bulunarak, kadınların dijital dünyadaki temsillerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, siberfeminizm dijital alanda kadınların güçlenmesini ve toplumsal değişim süreçlerine aktif katılımlarını destekleyici bir rol oynamaktadır.

Ayrıca dijital kültürle birlikte ortaya çıkan aktivist hareketlere popüler kültür de sahip çıkmaktadır. Bunlar, politik bir eylem kadar tüketici tabanlı bir katılımcı etkinlik olarak popüler kültürün de desteklediği bu eylemler dijital kültürde

marjinalleştilmeden kabul görmekte ve normalleştirilmektedir. Kapitalist bir dünyanın iletişim biçimini belirleyen popüler kültür, bu eylemleri destekleyerek, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konularındaki bilinçlenmeyi artırma amacını taşımaktadır. Ayrıca, popüler kültür, feminist eylemler aracılığıyla toplumsal normları sorgulama ve dönüştürme potansiyeline sahip olan içerikleri teşvik ederek, kendi içerik stratejilerini ve marka imajlarını çağdaş toplumsal değerlerle uyumlu hale getirme çabası içindedir. Bu durum, medya kuruluşları ve eğlence endüstrisi için hem sosyal sorumluluk projeleri hem de tüketici tabanını genişletme fırsatları sunmaktadır. Örneğin, popüler dizi ve filmler, feminist temaları işleyerek ve güçlü kadın karakterler sunarak, geniş kitleler arasında toplumsal cinsiyet eşitliği konularına duyarlılığı artırmaktadır. Ayrıca, popüler kültür figürleri ve influencer'lar, dijital platformlarda feminist mesajları yayarak toplumsal etki yaratmakta ve bu eylemleri daha görünür hale getirmektedir. Yanı sıra sosyal medyada kadın, çocuk ya da toplumun ayrıştırılmış kesimleriyle ilgili infial yaratmış ve büyük tepki toplayan konuları, dijital araçlarla 'anaakım' mücadelesi veren artık geleneksel kabul ettiğimiz ve ataerkil söylemler üreten geleneksel basın bile görmezlikten gelemeyerek prime time taşımak zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda, dijital aktivizm ve feminist eylemler, popüler kültürün değişim ve yenilik arayışını destekleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Sadowvski 2016: 96).

Dijitalleşmenin kadınların konumlarını pozitif yönde iyileştirmesine katkıda bulunan bir etmen de normal hayatta kamusal alanda çalışma fırsatı bulamayan ekonomik olarak bir konum elde edemeyen kadınlar, dijital dünyada emeğini, yeteneğini basit bir kurgu ve bir cep telefonu kamerasıyla milyonlara ulaştırabilme ve ekonomik bir getiri elde edebilme şansını yakalamaktadır. İnternetin ve dijital teknolojilerin sağladığı erişim imkânları, kadınların geleneksel iş alanlarının ötesinde ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına olanak tanımaktadır. Özellikle e-ticaret, dijital içerik üretimi ve çevrimiçi hizmet sektörlerinde kadın girişimcilerin ve serbest çalışanların sayısında gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Dijital platformlar, kadınlara kendi işlerini kurma, ürün ve hizmetlerini küresel pazarlara sunma, ayrıca esnek çalışma saatleri ve uzaktan çalışma gibi avantajlar sağlayarak ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmektedir. Bu durum, kadınların iş gücüne katılım oranlarını artırmakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, sosyal medya ve blog platformları, kadınların kendi markalarını oluşturmasına ve kişisel becerilerini gelir getirici faaliyetlere dönüştürmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca, dijital eğitim ve çevrimiçi kurslar, kadınların yeni beceriler kazanarak profesyonel gelişimlerini desteklemekte ve iş piyasasında rekabetçiliklerini artırmaktadır. Bu bağlamda, dijitalleşme, kadınların ekonomik fırsatlara erişimlerini genişleterek, ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Rani, Branco ve Nayar 2022: 422-423).

Bununla birlikte kadın imgesinin dönüşümü, beden kavramının da değişime uğramasıyla paralellik göstermektedir. Yirmi birinci yüzyılın öne çıkan feminist kuramcılarından Donna Haraway'in siborg kavramı dijitalleşen dünyamızda kadın ve erkek ayrımının geçmiş yüzyıllara kıyasla keskinlikten uzaklaşmaya başladığını kuramsal bir zeminde açıklamaktadır. Haraway'e göre, biyoteknolojik gelişmeler sonucunda artık bedenlerimizin 'eksilen' yönlerini –kontak lensler, diş implantları, kalp pilleri, biyonik kollar vb- yapay eklentilerle tamamlaya fikri ve pratik zeminde alışkın olmak kadın ve erkek bedenine özgü nihai sınırların da ortadan kaldırmaya hizmet edebilmektedir (Haraway 2009: 10). Farklılıkları silerek dışlayıcı ortaklık zeminleri kuran genel, betimleyici bir kategori olmaktan çok, dışlanma ve olumsuzlanma deneyimlerinin izini taşıyarak tekil varoluşların birlikteliğini mümkün kılmakla ilgili bir figür olarak siborg, bedeni/cinsiyeti zıt kutuplar olarak değil melez bir konuma yerleştirmektedir. Mitolojide mümkün olan yarı insan yarı at/tanrı/yılan gibi figürleri, siborg kavramı aracılığıyla teknolojik dünyamızda yarı insan yarı robot gibi formlarda görebilmekteyiz. Aynı şekilde cinsiyet formlarının da benzer şekilde melezleştiği ya da keskin ayrımlarının olmadığı bir dünyayı tasavvur edebilme imkanı oluşmaktadır. Tüm bu kavramsallaştırmalar, teknolojinin yeniden yapılandırdığı evrenimizde toplumsal cinsiyet rollerinin alacağı formları anlama ve anlamlandırma sürecinde açıklayıcı olmaktadır.

Ancak, dijital kültürde de hala cinsiyetle ilgili stereotipler ve toplumsal cinsiyetle ilgili sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, bazı dijital oyunlarda hala cinsiyetçi temsiller görülebilir veya sosyal medyada kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddet içeren tutumlarla karşılaşılabilir ya da ticaret platformlarında kadınların kazancı erkeklere oranla daha düşük olabilmektedir (EIGE, 2020). Dijital kültürün fazla geçişken, çeşitli, öznel yapısı da toplumsal cinsiyet kategorilerinin oturmasını zorlaştırmaktadır. Bu açıdan dijital kültürde kadına ilişkin pozitif ama sabit stereotip oluşması biraz zor olsa da dijital kültürde var olan bu çeşitliliğin kadına ilişkin dar ve sınırlı anlamlandırmaları yıkmaya hizmet edebileceği söylenebilir (Popaa ve Delia Gavriliub, 2014: 1201). Ayrıca dijital medyanın da geleneksel medyadan cinsiyete ilişkin stereotipleri devraldığı kabul edilmekle birlikte dijital kültürde kadının bu stereotiplerle rekabet etme, yıkma ya da kendi odağı üzerinden yeniden inşa etme kabiliyetinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Bu olumsuz örneklerin yanı sıra, dijital platformlar kadınların güçlenmesine, seslerini duyurmalarına ve çeşitli konularda liderlik yapmalarına olanak tanıyan bir araç olarak da hizmet edebilir. Ayrıca teknolojiye aracılık eden gelişmiş ülkeler cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda da çaba sarf ettiği gözlemlenmektedir. ABD Başkan Yardımcısı Kamala Harris, Mart ayında Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu'na hitaben yaptığı konuşmada, "kadınların statüsü, demokrasinin statüsüdür" diyerek cinsiyet eşitliğinin kapitalist dünyanın siyasi yönetim biçimi olan demokrasi için de

gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Verveer ve Meco, 2021). Yani demokrasi ideal yönetim biçimi olarak benimsendikçe kadının statüsü de özellikle gelişmiş ülkeler öncülüğünde korunmaya devam edeceği söylenebilir. Nitekim "cinsiyet eşitliği" kavramı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin "kalkınma hedefi" haline gelmiş durumdadır (Cornwall ve Rivas, 2015: 7). Sonuç olarak, dijital kültürde kadına yönelik cinsiyet stereotipleri değişmekte ve evrim geçirmektedir. Ancak bu süreç hala devam etmekte olup, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla çaba ve farkındalık gerekmektedir (UNDP, 2021). Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler toplumların refahı ve pozitif ilerlemenin ayrılmaz bir koşulu olarak kabul ettikleri teknoloji ve internetin doğasında barındırdığı değişim nosyonu sayesinde toplumlarda var olan stereotip düşünce ve kalıpların da yıkımına aracılık edebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda internet tabanlı içeriklerde geleneksel medyada göremeyeceğimiz toplumsal cinsiyet kalıplarının geniş ağ topluluklarına hangi biçimlerde sunulduğu ve ne gibi değişimlere uğradığı temel araştırma konusu olarak çalışmanın merkezine alınmaktadır. Teknolojinin aracılık ettiği değişim nosyonunun toplumsal cinsiyet alanına ne şekilde sirayet ettiği yine internet mecrasında üretilen içerikler üzerinden cevaplanmaya çalışılmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada YouTube platformunda ev dekorasyonu inceleyen bir kanal olan Daire programı incelenmiştir. "Daire," YouTube platformunda ev dekorasyonlarına odaklanan bir programdır. "Daire" YouTube kanalı, gerçek insanların yaşam alanlarını tanıtarak ilham verici içerikler sunan bir platformdur. 2019 yılında Türkiye merkezli olarak kurulan kanal, geleneksel katalog estetiğinin ötesine geçerek, stil sahibi ve yaratıcı fikirlerle dolu, doğal bir yaşamı yansıtan evlere odaklanmaktadır. Kanalın misyonu, mükemmel düzenlenmiş ve steril evlerden ziyade, gerçek yaşamın içinden gelen hikayeler ve yaşanmışlık hissi barındıran mekânlar aracılığıyla izleyicilere ilham sağlamaktır. 579 bin abone ve 67 milyonu aşan görüntüleme sayısına ulaşan kanal, Türkiye sınırlarını aşarak global bir izleyici kitlesine hitap etmeye başlamıştır. İçeriklerinde yalnızca mekân tasarımına değil, aynı zamanda kullanıcıların yaşam tarzlarına da odaklanan "Daire", toplumsal kültürel pratikleri mimari üzerinden okuyabilmek adına zengin bir veri sunmaktadır. Platform aynı zamanda Instagram ve Pinterest gibi sosyal medya araçlarıyla geniş bir etkileşim ağı kurarak takipçileriyle doğrudan iletişimde bulunmaktadır. Güncel dekorasyon trendlerine, farklı stillere ve bireysel tercihlere göre çeşitlilik gösterebilen program içeriğinde, izleyiciler bir yandan kendi zevklerine uygun ve yaşam alanlarını kişiselleştirmeye yönelik dekorasyon fikirleri bulabilirken bir yandan da ev içi alana ait toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair geleneksel medyaya kıyasla farklılaşan söylemlerle karşılaşmaktadırlar.

"Sizi de katalogdan fırlamış evler değil, insanların kapılar ardında o evlerin tadını nasıl çıkardığı ve yaşamları sizi heyecanlandırıyorsa, bu kanal size ilham verebilir" ilkesiyle izleyiciye hitap eden kanalda, ev içi alan tanımlanırken kadının ev içindeki statüsü ve rolü, izleyicinin toplumsal cinsiyet alanındaki fikirlerini tersyüz edecek bir söylem çizgisinde aktarılmaktadır. Aile yaşamına ilişkin keskin ataerkil kalıpların dışına çıkan program içeriğinde evini kişisel ilgisi ve yüksek estetik algısına bağlı olarak dekore etmiş bazen çiftler, bazen tek başına yaşayan kadın ya da erkekler yer alabilmektedir. Kadını ya da erkeği sadece aile kurabilmesi koşuluyla kültürel sistem içeresine dâhil eden ataerkil sistemin aksine Daire'de kadını ya da erkeği bazen tekil bazen de birlikte kurdukları çift yaşamının içerisinde farklı sosyo-kültürel kimlikler içerisinde görünür hale getirebilmektedir. Program içeriğinde estetiğin norm dışı olabilme eğilimi toplumsal cinsiyet alanına da yansıtılmaktadır.

Bu çalışma Daire YouTube kanalında üretilen içeriklerin, ev içi alanda üretilen toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyetler arası ilişkileri incelemek ve dijital platformlarda cinsiyet normlarının ne şekilde evrimleştiğine ulaşmak için nitel araştırma yöntemini benimsemiştir (Erkuş, 2013: 68). Bu çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden olan söylem analizi tekniği kullanılmıştır. Söylem analizi hem yazılı metinlerde hem de sözlü anlatımlarda kişilerin iletişiminin incelendiği bir tekniktir. Aynı zamanda söylem analizi insanların anlam dünyasını ve inşa ettikleri gerçeklik algısını oluşturan bir dil pratiğidir (Sözen, 1999, s. 24). "Dijk'in de işaret ettiği gibi söylem analizi, söylem ya da dil kullanımının sadece biçimsel yönü ile ilgilenmez. Bundan ziyade ilgi odağını sosyal ve kültürel bağlam içinde iletişim kuran dil kullanıcılarının oluşturduğu sosyal olaylara çevirir" (Barker ve Galasinski, 2001: 210). Aynı zamanda söylem analizi tekniği, Daire programına katılan kadın ve erkeklerin birbiriyle kurdukları iletişim, mekân tasarımındaki rolleri/tercihleri ve program içeriklerine maruz kalan kullanıcı yorumlarının tutumlarını inceleyerek onların toplumsal cinsiyet rollerinin alternatif üretimine yaptığı katkıyı anlamayı sağlamaktadır. Üç tema etrafında analiz edilen veriler (a) "Daire programı, toplumsal cinsiyet kodlarını hangi bağlamlarda yeniden inşa ediyor?", (b) "Hangi toplumsal normlar sorgulanıyor ve nasıl bir dönüşüm sağlanıyor?" araştırma sorularına cevap teşkil edecek bir analiz ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu sorular doğrultusunda seçilen bölümler, "Daire" programının popüler sekmesinde yer alan ve en yüksek izlenme oranlarına sahip ilk beş videodan oluşmaktadır. Bu tercih, popüler içeriklerin, geniş bir kitleye ulaşarak toplumsal normların ve cinsiyet kodlarının yeniden üretiminde daha etkili bir rol oynayabileceği varsayımına dayanmaktadır. İzlenme oranları, dijital platformlardaki anlam üretiminin ve tüketici katılımının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca, popüler videoların, geniş izleyici kitlesi tarafından nasıl alımlandığı ve bu süreçte toplumsal cinsiyet normlarının nasıl ele alındığını anlamak için zengin bir veri kaynağı sunduğu düşünülmektedir. Bu içeriklerin incelenmesi, dijital platformlarda toplumsal cinsiyet normlarının sorgulanması ve dönüşümüne ilişkin daha kapsamlı bir perspektif geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Seçim kriterleri, yalnızca izlenme oranlarına değil, aynı zamanda bu içeriklerin sosyal medyada tartışma yaratan, kullanıcı yorumları ile aktif bir şekilde etkileşimde bulunulan videolar olmasına da dayanmaktadır. Söylem dışında kalan unsurlar da betimsel analiz yöntemi ile aynı bağlam içerisinde yorumlanmıştır. Bu çalışmanın örneklemi nitel veri toplama tekniklerinden basit rastlantısal yöntemle seçilmiştir (Erkuş, 2013: 68). Örneklemde ise programın "popüler" sekmesinde sıralanan ilk beş video ele alınmıştır. Popüler içeriklerin etki alanı ve anlam üretme potansiyeli dikkate alınarak böyle bir örneklem tercih edilmiştir. Seçilen videoların görüntülenme sayısı 2 milyon ile 1,2 milyon arasındadır.

3. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Daire Youtube kanalında yayınlanmış en popüler on programdan elde edilen verilerin analizi, kadınlık/erkeklik rolleri, mekân tasarımı ve kullanıcı yorumları olmak üzere üç tema altında değerlendirilmiştir. Kanalda evli, kadın ve erkeğin birlikte yer aldığı 'en çok' izlenen beş bölüm incelenmiştir. Evli olmayan bireylerin/konukların olduğu programlar değerlendirilmemiştir.

3.1. Program Konukları Üzerinden Betimlenen Cinsiyet Rolleri

Kadın ve erkek ilişkisine ve cinsiyet rollerine odaklanılan bu başlık altında, incelenen beş programa da bakıldığında program açılışında ilk önce kadının konuşmaya başlaması, erkeğin kadından sonra sözü alması gibi söz ve ifade alanındaki hiyerarşiye bakıldığında kadının pozitif olarak ayrıştığı görülmektedir. Bu alışılagelmedik hiyerarşik değişim, erkeğin hâkimiyeti altındaki ev içi ataerkil düzeni tersyüz eden bir anlamla yıkmaya ve merkeze kadını almaya hizmet ettiği söylenebilirken dijital dünyadaki içeriklerin geleneksel ataerkil kalıplara bağlı olmadığını da imlemektedir. Kadın burada geride durması, susması ya da talep etmemesi tenkit edilen geleneksel rolünü benimsememektedir.

Programlarda evlerini anlatırken eşyaların tasarlanması, kurulması ve kullanılması süreçlerinde kadın ve erkeğin birlikte rol aldığı ve karar verdiği görülmektedir. Buna göre kadın ve erkeğin eve ortak katılımı, toplumun en temel ve küçük birimi olarak ailenin organik bir özelliği olarak doğallaştırılmaktadır. Yanı sıra çiftlerin mutfakta yemek yapmayı sevdiğini söyleyerek kadına atfedilen mutfak alanını da aynı zamanda erkeğe açarak eşitlikçi bir söylemi izleyiciye yansıtmaktadır. Yine benzer bir şekilde kadın evin detaylarını anlatırken dolgu görüntüsünde erkeğin sofrayı hazırlaması görüntüsü de erkeğin de mutfak içi alanda rol alabildiği fikrini meşrulaştırmaktadır. Bu sahne aynı zamanda kadının sadece mutfak içi alanda betimlenişine ilişkin mutlak doğruya eşitlikçi bir alternatif yaratmaktadır.

Tiny House'da yaşayan çiftlerden erkek karakter: *"Ben de yemek yapmayı çok seviyorum, eşim de öyle. Temizlikte de ikimiz bir giriyoruz, yarım saatte bitiriyoruz. 44 m² kullanım alanı olan bir evde bu tarz işler çok pratik oluyor"* ifadesiyle gerçekten deneyimlenen ama kadına ait olarak stereotipleştirilen ev içi bir eylemin erkek tarafından da paylaşılabildiği görülmektedir. Bu ifade özellikle kadına atfedilen mutfak alanının eril bir kimlik tarafından da üstlenilebileceği fikrini izleyiciye aktarmaktadır.

Sadece ev içi alan değil evin yapımının ya da yaşanabilecek şehrin seçiminde de kadının erkekle birlikte aktif rol aldığı aile öyküsü üzerinden izleyiciye aktarılmaktadır: Ceyda: *"Bugün ellerimizle yaptığımız evimizi ziyaret edeceksiniz. 3 yıl öncesine kadar İstanbul'da yaşıyorduk. Daha sonra, Özkan tam bir doğa aşığı ve ben de çok seviyorum doğayı, doğada yaşamaya karar verdik. Fakat tam olarak nerede yaşamak istediğimizi bilmiyorduk. Biz de fırsat buldukça zaman buldukça Çanakkale'den başlayarak bütün kıyı şeridinde ilgimizi çeken yerleri gezmeye başladık. Çanakkale'de Asos, Bayramiç köyü civarlarını gezdik. Bayramiç'in köylerini gezdik. Oradan İzmir'e indik. İzmir'de Urla, Seferihisar çevresindeki köyler çok ilgimizi çekiyordu. Oraları gezdik fakat bir türlü tam olarak içimize sinen bir yer bulamıyorduk. Çünkü ben ne yaparsam yapayım bir tarafım şehri istiyor. Ondan da ilham alıyorum. Orada ne bileyim bir kafede oturup kahve içmek, bir bara gitmek hoşuma gidiyor. Ama Özkan tamamıyla doğayı seviyordu. O yüzden de bir türlü karar veremiyorduk. Bir gün bir arkadaşım beni aradı, dedi ki, bu arada Bodrum hiç aklımızda yoktu. Çünkü küçük bir İstanbul olarak görüyorduk orayı. Dedi ki "Gelin size göstermek istediğim bir yer var." Bodrum'a geldik atlayıp ve bizi bir köyüne getirdi Bodrum'un. Görür görmez aşık olduk. Çünkü tam olarak Özkan'ın aradığı şey vardı. Karşımızda orman vardı. Tamamen doğayla iç içeydik ve burası hiç Bodrum'a benzemeyen bir yer. Ama aynı zamanda arabaya bindiğimizde yarım saat ötede de Bodrum gibi bir yerde, bütün imkânlara sahip bir yerde yaşıyor olacaktık. Bu da beni çok cezbetti. Ve havaalanı vardı. Çünkü işimiz gereği İstanbul'a gidiyoruz geliyoruz sürekli. Dolayısıyla, hiç düşünmeden burada yaşamaya karar vermiş olduk."* Geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına göre, aile içindeki büyük kararların (örneğin, şehir değiştirme, ev seçimi gibi) genellikle erkekler tarafından verilmesi beklenirken, bu anlatıda kadın ve erkeğin eşit söz hakkına sahip olduğu bir ilişki dinamiği gözlemleniyor. Ceyda'nın "*Ben ne yaparsam yapayım bir tarafım şehri istiyor.*

Ondan da ilham alıyorum," şeklindeki sözleri kadının da bireysel arzularının ve kişisel özgürlüklerinin aile kararları üzerindeki etkisini ifade etmesi bakımından anlam taşımaktadır. Aynı zamanda, Özkan'ın doğa odaklı bir yaşam tercihine duyduğu saygı ve uyum, çiftin karar alma süreçlerinde iş birliğine dayalı bir yaklaşım benimsediğini gösteriyor.

Programa konuk olan erkek karakterlerin "yoga eğitmeni ve marangoz", "endüstri mühendisi ve çiftçi" gibi nitelendirmelerle tanıtılması, eril olanın himayesini güçlendirecek ve sürdürecek meslek kalıplarının dışında bir alan açarak iş yaşamındaki geleneksel cinsiyet rollerine bir meydan okuma yaratmaktadır. Bu mesleklerin sunumu, erkekliğin sert, himayeci ve yalnızca ekonomik kazanımlarla ilişkilendirilen geleneksel anlayışına meydan okuyarak daha kapsayıcı ve çeşitli bir erkeklik modeline işaret etmektedir. Bu durum, erkek bireylerin hem fiziksel hem de duygusal alanlarda var olabileceği alternatif kimliklerin temsil edilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu tür tanımlamalar, iş yaşamındaki cinsiyetçi meslek kalıplarını dönüştürme potansiyeline sahiptir. Geleneksel olarak erkeklere atfedilen "sert" meslekler (örneğin, mühendislik, tamircilik) ya da kadınlara atfedilen "şefkatli" meslekler (örneğin, eğitimcilik, sağlık hizmetleri) arasında net sınırlar çizen normlara meydan okuması anlamında programda mesleklerin sunumunda göze çarpan bu tercihin, mesleklerin toplumsal cinsiyet temelli sınıflandırılmasını zayıflatmaya hizmet edebileceği söylenebilir.

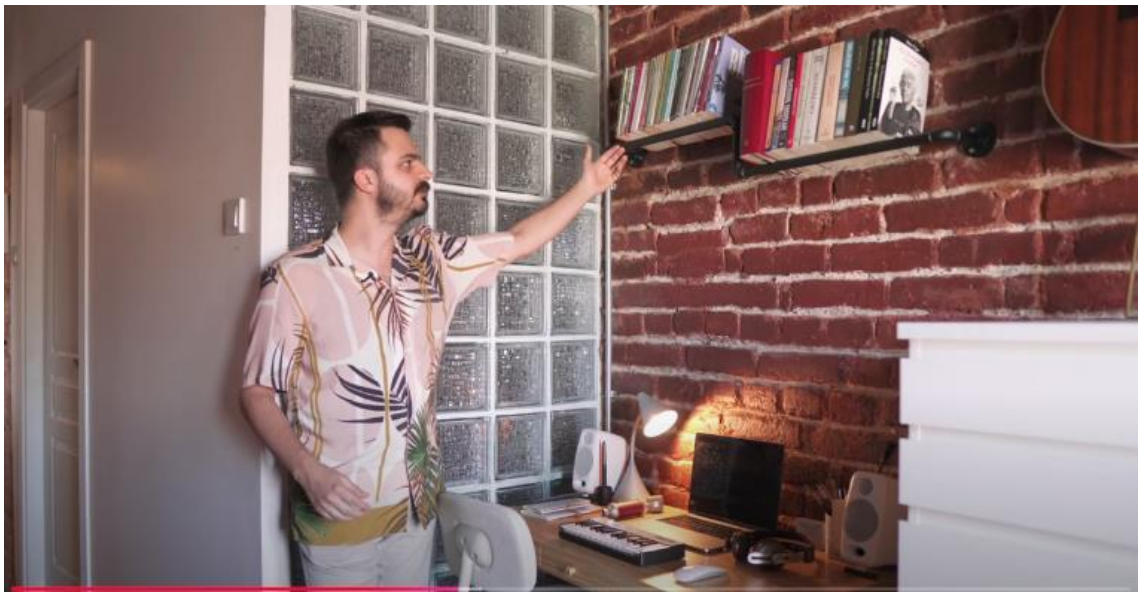
Programda standart bir metin olmadığı için evli çiftler, kendi hikâyelerini ve geçmişteki anılarını da evlerinin tanıtımına dâhil ettikleri için, programlarda kadın-erkek ilişkisi, daha doğal, samimi ve birbirlerinin yaşamlarına işleyebilmiş hissettirecek bir anlatımla aktarılmaktadır. Çiftlerin birbirlerinin hayatlarıyla bütünleşebilme becerileri de şu ifadelerle ortaya konmaktadır: Ceyda: *"Bu salonun genişliği, tek parça olması çok hoşumuza gidiyor. Her şeyi burada yapıyor olmak, benim hemen arkada çalışıyor olmam, ben, özellikle bu evi yaparken ayrıca bir çalışma odamız olsun istemedim ya da odam olsun istemedim. Çünkü çalışırken burada kendimi soyutlanmış hissetmektense, ne bileyim, Özkan'ın bana laf atması ya da gidip mutfaktan su alıp gelmek falan çok hoşuma gidiyor. O yüzden masamı odamı hemen merdivenin altına yaptım."*

Şekil 1. Daire "Ceyda ve Özkan'ın Ege Köyündeki Ahşap Evi" Adlı Bölümden Bir Görsel

Programlarda evli çiftler, birlikteliklerini kurumsallaşmış bir aile yaşantısı dokusu ya da bir tahakküm ilişkisi yerine birbirlerinin hayatlarına, özel alanlarına ya da kişisel zevklerine hem dâhil olabilmiş hem de bunların dışarısında kalabilme becerisini gösterebilmiş bir ilişki örüntüsü ortaya koymaktadırlar. Evli çiftlerden Kevser: *"Bu duvarda yer alan gitar ve üzerindeki rafta bulunan dikiş makinesi eşim Erdem'le benim özetim gibi bir şey"* ifadesiyle birbirlerinden çok farklı alanlara ait hobi ve yeteneklerini temsil eden iki ayrı nesnenin tek bir duvarda birlikte sergilenmesi, çiftlerin birbirlerinin alanlarına hoşgörülü bir şekilde nasıl alan yarattıklarını da göstermektedir. Bu kez de evli çiftlerden erkek karakter Erdem, benzer bir anlatımla evi içi alanın hem nasıl bireysel olarak kişiselleştirilebildiğini hem de hayat arkadaşının istek ve ihtiyaçlarıyla bütünselleştirilebildiğini 30 m² evi üzerinden örneklemektedir: *"Burası benim çalışma alanım. Burayı Kevser'le birlikte dönüşümlü olarak kullanıyoruz. Müzikle ilgili bir şey yapmak istediğimde eşyalarımı buraya getiriyorum. Aynı zamanda Kevser'in çalışacağı zaman da burası birkaç ufak dokunuşla Kevser'in çalışacağı bir dikiş masasına dönüşüyor."* Toplumsal cinsiyet temelli bir bakış açısıyla, bu durum ev içi rol ve görevlerin daha geleneksel olmayan bir paylaşımını işaret etmektedir. Kadın ve erkek arasında net sınırlarla tanımlanmış iş bölümü, tarihsel olarak ev içindeki işlerin ve kişisel alanların ayrımına dayalıdır. Ancak burada, her iki eşin de hem kendi

alanlarını hem de birbirlerinin alanlarını paylaşarak ve dönüştürerek işlevsel hale getirmeleri, toplumsal cinsiyet rollerinin daha esnek ve birbirini destekleyici bir biçimde yeniden şekillendirildiğini göstermektedir.

Şekil 2. "Koridor Ev! 30 M²'ye Bir Çift Hayat Sığar Mı?" Adlı Bölümden Bir Görsel

Programa dâhil olan çiftlerin genel olarak okuryazarlık oranının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Sebep ve sonucun birbirini besleyen bir tarafı olan bu örüntüde okuryazarlık oranının evini zevkle döşemeye zemin hazırladığı ya da kişiselleşmiş ve rafineleşmiş estetik duyguyla evini güzelleştiren insanların aynı zamanda okuma yazma bilincinin geliştiği varsayılabilir. Okuma yazma becerisine, estetik değerlere ve görgüye sahip olma gibi kültürel sermaye biriktiren bireylerin insan onuruna saygılı ve dünyayı daha eşitlikçi bir zeminde kavrayan bireyler olduğu da çıkarsanabilir. Bu anlamda program genelinde atmosfere ve kadın erkek ilişkisine yansıyan eşitlikçi tavrın bir kaynağı olarak bu kavrayış olduğu varsayılmaktadır: Erdem'in, *"Evimizin duvarında böyle bir boşluk vardı. Buraya uygun üç tane tahta kestirip raf olarak yerleştirdim. Burada Kevser'le benim kitaplarımız var. Moda ve sanatla ilgili kitaplar var. Hatta benim favorim İstanbul ile ilgili kitaplar var.*" ifadesi, okuryazarlık düzeyiyle hayat arkadaşıyla kurduğu eşitlikçi ilişkisinin kesiştiği bir gösterge olarak anlam kazanmaktadır. Bu örneğin toplumsal cinsiyet rollerinin ve eşitsizliklerin, kültürel sermaye aracılığıyla nasıl dönüştürülebileceğini ve eşitlikçi bir yapının kurulabileceğine ilişkin bir model oluşturduğu söylenebilir.

Programa dâhil olan bireylerin yüksek düzeyde okuryazarlık eğilimi olması gibi, aynı zamanda evlerinde kullanacakları eşyaları kendi üretme becerilerinin de bulunması, insanlığın kültürel birikiminin büyük bölümünü oluşturan sanat ve zanaat gibi alanlarda beceri geliştirmenin insanı ehlileştiren ve besleyen bir tarafı olduğu söylenebilir. Erdem: *"Burada Kevser'in çok önem verdiği bir alan var. Bu objeler Kevser'in gittiği ülkelerden, şehirlerden, bitpazarlarından aldığı küçük minyatür dikiş makineleri koleksiyonu. Bunu tamamen kendi ellerimle yaptım atölyede*." ya da evinin fayans döşemesinden duvar boyamasına kadar bir kitabı rehber edinerek evini baştan sona kadar eşiyle birlikte tamamlayan Özkan ve Ceyda'nın hikâyesindeki *"Melih Aşan'dan bahsederken onun kitabını aldığını ve ona danışmanlık için mail attığını söylemişti. Bir gün vapurda giderken bana kitabı verdi, "Ceyda" dedi, "Lütfen önsözü okur musun?" dedi. Şöyle bir cümle gözüme çarptı benim. "Hemen belirtmekte fayda gördüğüm bir konu, yaşamımdaki ana fikrin doğal yaşamak değil, canlı olarak kendi doğamı tanımlamak olduğudur." Bu ön sözde beni duygulandıran başka şeyler de oldu ama bu cümleden çok etkilendim ve şey düşündüm. "Biz ne zaman kendi evimizi yapamayacağımıza inandırıldık acaba?" diye. O yüzden bizim hikâyemizin başladığı kitap, bu kitap. Umarım, Sizin hikâyenizin başladığı da bir video olur,"* anlatımını dikkate alarak yaratım becerisi ile cinsiyetler arasındaki ilişkinin ideal kavranışı arasında bir paralellik kurulabilir.

Genel olarak çiftler arasındaki konuşmalarda toplumsal cinsiyet normlarına dair herhangi bir stereotip yer almamakta kadın ve erkek, ev tasarımı, işlevsellik ve estetik seçimlerde eşit bir şekilde temsil edildiği gözlemlenmektedir. Bu gözlemde hareketle, program genelinde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine karşı bir duruş sergilendiği ve dijital platformda kadın ve erkeğe eşit bir temsiliyet sağlandığı söylenebilir. Elde edilen verilerden hareketle araştırmanın başında sorulan "Daire programı, toplumsal cinsiyet kodlarını hangi bağlamlarda yeniden inşa ediyor?" ve "Hangi toplumsal normlar sorgulanıyor ve nasıl bir dönüşüm sağlanıyor?" sorularına cevap olarak programda ev içi rollerin eşit bir şekilde dağıtıldığı, ev içi işlere katılımın cinsiyet temelli gerekçelere göre değil kişinin içsel motivasyonuna bağlı olarak gerçekleştiği, cinsiyetler arası ilişkide kültürel sermaye ve okuryazarlık becerisinin ön planda olduğu, çiftlerin ev içi alanda özellikle mutfakta toplumsal normları aşan bir rol üstlendiği, kadının sadece mutfak içi alanda değil evin tüm

alanlarına erkekle eşit bir şekilde hâkim bir rolde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, program, kadın ve erkek arasında var olan ilişki üzerinden, dijital kültürde toplumsal cinsiyet rollerinin günlük yaşamda nasıl dönüşüm geçirdiğine ve eşitlikçi bir bakış açısıyla yeniden şekillenebileceğine ilişkin de somut bir model sunmaktadır.

3.2. Mekân Tasarımı İle Cinsiyet Rolleri Arasındaki İlişki

Kanalda yayınlanan programların genelinde, çiftler, geleneksel kodlara göre kadına atfedilen mutfak alanını, kadın ve erkeğin birlikte oluşan ihtiyaçlarına göre tasarladıklarını ifade etmektedirler. Mekân tasarımının üslubu eşitlikçi bir cinsiyet yaklaşımını sürdürmeye devam etmektedir. Programda kadınlar çoğunlukla eşleriyle mutfak tasarımını tamamladıklarını, mutfak içi işlerini kadınların erkeklerle beraber yürüttükleri ifade edilmektedir. Özlem: "*Şu anda evin mutfağındayız. Aslında evin en şaşırtıcı yeri olabilir. Çünkü 1+1'den ve 40 m2 bir evden hiç beklenmeyecek kadar büyük bir alan burası. Biz burayı ilk gördüğümüzde buradaki mutfak sadece şu tezgâh kadardı. Daha sonra bize bu kadar bir mutfağın yetmeyeceğine karar verdik. Çünkü ikimiz de yemek yapmayı seviyoruz,"* ifadesiyle mutfağın kadına ait olduğu yönündeki stereotipi tersyüz etmektedir.

Kanalda incelenen programlara genel olarak bakıldığında mekân tasarımına yönelik evin 'teknik' detaylarının dekorasyon ve işlevsellikle ilişkilendirerek kadının anlatımı ile sunulması da yine aynı şekilde ev içi hiyerarşide kadının ikincil konumunu kıran bir duygu inşa etmektedir. Yine analiz edilen bölümlere bakıldığında mekân tasarımın ve dekorasyonun, toplumsal kabul görmüşlüğe göre değil, çiftlerin öznel ilgi ve değerlerine göre düzenlendiği anlatılmaktadır. Ceyda: *"…Sadece alt dolaplar var bu mutfakta. Özkan'ın çok sevdiği raflardan alıp koyduk. Onun tercihiydi bu. Kavanozların yan yana sıralanması, baharatların, baklagillerin falan. Onun dışında bu ferahlığını ben çok seviyorum mutfağın. Mutfakta dolap olmadığı için ben bunu avantajıma kullanmak istedim. Mutfak aksesuarlarını inanılmaz seviyorum. O yüzden böyle dize dize bitpazarlarından bulduğum bakır şeyleri dizdim… Ben banyoda tropik bir hava yaratmak istedim. O yüzden internette biraz araştırma yaptım ve bu tropik papağanları satan İngiltere'de bir internet sitesi buldum. Oradan sipariş ettim Londra'dan geldiler. Onun dışında uzak doğuda sahillerden topladığım ilginç şeyleri yanımda getirdim. Onları camın kenarına sıraladım. Bir tane bitki ekledim buraya. Zaman içinde birkaç tane bitki daha eklemeyi düşünüyorum. Böyle girince bir jungle havası olsun istiyorum burası*," ifadesi, evin mekân tasarımı ve dekorasyonunun bireysel tercihler ve kişisel zevklerle şekillendirildiğini gösteren önemli bir örnektir. Burada özellikle dikkat çeken unsur, kadının ev içi hiyerarşi bağlamında geleneksel "ikincil" konumunu aşarak, mekânı kendi öznel deneyimlerine göre dönüştürme kapasitesidir. Ceyda'nın, mutfağı Özkan'ın beğenilerini dikkate alarak tasarlaması ve banyoda "tropik bir hava" yaratmak için farklı kültürlerden obje ve aksesuarları bir araya getirmesi, toplumsal normlara dayalı dekorasyon anlayışından uzaklaşıp, mekânı çiftin bireysel ilgi ve değerlerine göre yeniden inşa ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Ceyda'nın mekânı özelleştirme süreci, sadece estetik tercihlerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kadınların yaşam alanlarına yönelik geleneksel rollerini aşarak kendi kararlarını uyguladıkları bir özgürleşme alanı yaratmaktadır.

Kadının mekânla kurduğu bu ilişki, sadece dekoratif bir estetik değil, aynı zamanda bir aidiyet ve özgünlük inşa etme arzusunu yansıtır. Ceyda'nın "bitpazarından bulduğu bakır şeyleri dizmesi" ve tropik papağanlarla banyo dekorasyonunu kişiselleştirmesi, mekânın sıradan işlevselliğin ötesinde bir kimlik ve anlam kazanmasına işaret eder. Bu durum, kadınların ev içinde pasif bir kullanıcı değil, aktif bir yaratıcı ve mekânın kurgusunu şekillendiren özneler olarak konumlandığını göstermektedir. Ceyda'nın mekân tasarımında yaptığı bu kişisel düzenlemeler, toplumsal kabul görmüş standartlardan saparak bireyselliği ve yaratıcı özgürlüğü ön plana çıkarmakta, kadının ev içindeki geleneksel rolünün yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Programda ev içinde yer alan kadına ait bir nesnenin eşi tarafından yorumlanışı da erkeğin gözünden kadının kavranışını pozitif bir anlatımla izleyiciye aktarmaktadır. Özkan'ın: "*Burada da sevgili karımın yazdığı kitaplar... Bunu buraya ben koydum. Tavsiye ederim. İkinci kitabı da yolda…" ifadesi, erkeğin kadını, ev içindeki mekânda nesneleştirme ve sembolik temsiller üzerinden var etme biçimini ortaya koymaktadır. Eşinin yazdığı kitapları vurgulayan erkeğin, bu kitapları bir dekorasyon unsuru gibi sunarak, kadının üretimini ve başarısını, evin maddi düzeninin bir parçası olarak sunması, kadının özneleşmiş bir kimlik üzerinden temsil edilmesini işaret etmektedir. Öncelikle, "Sevgili karımın yazdığı kitaplar"* ifadesi, kadının entelektüel üretiminin farkında olunduğunu ve takdir edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kadının bir yazar olarak başarısı, yalnızca aile içinde değil, kamusal alanda da görünür kılınan bir övgü kaynağı hâline getirilmektedir. Bu durum, geleneksel cinsiyet rollerinden uzaklaşılarak, kadının üretkenliğinin ve başarılarının erkeğin dilinde yer bulması açısından kadın lehine pozitif bir durumdur. Kadınlar tarihsel olarak ev içi rollerle sınırlandırılmışken, burada kadının entelektüel ve yaratıcı kimliği yüceltilerek bu sınırların dışına çıkılmaktadır.

Bu analiz, kadının entelektüel üretiminin ev içinde yüceltilmesi ve erkeğin dilinde yer bulmasının, kadının özneleşmiş bir kimlik olarak tanınması açısından önemini vurgulamaktadır. Kadının yaratıcı kimliği, bu bağlamda geleneksel cinsiyet rollerinin ötesine geçerek, ev içi sınırların dışına çıkarılır. Bu perspektif, Donna Haraway'in (1991: 150) "A Cyborg Manifesto" adlı eserindeki şu ifadesiyle desteklenebilir: *"Bizler bedenlerimizin ve zihinlerimizin sınırlarını aşan, sürekli*

olarak yeniden yapılanan varlıklarız; kimliğimiz sabit ya da tek boyutlu değildir." Haraway, bu alıntısıyla, kadınların sabit toplumsal rollerle sınırlanamayacağını ve sürekli yeniden tanımlanması gereken karmaşık varlıklar olduğunu savunmaktadır. Kadının entelektüel üretimi ve bu üretimin erkeğin söylemiyle ev içinde yüceltilmesi, Haraway'in bu bakış açısını doğrular niteliktedir.

Mekân tasarımını anlatırken ev sakinlerinin hemen hemen incelenen beş ayrı bölümde de 'enerji tasarrufu', 'ekolojik malzemeler' gibi vurgularla doğayı önceleyerek çevre ekolojisini gözettiklerini ifade etmektedirler. Bu yaşam felsefesine sahip olan insanların cinsiyet gibi kategorilerde de demokratik bir yaklaşıma sahip olduğu algısını doğurmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin yalnızca fiziksel çevreye değil, aynı zamanda sosyal yapıya ve toplumsal ilişkilere de saygı duyduklarını işaret etmektedir. Ekolojik bilinçle donatılmış bir birey, doğanın kaynaklarını sürdürülebilir bir biçimde kullanma sorumluluğunu taşırken, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik konularında da duyarlıdır. Bu durum, cinsiyet gibi sosyal kategorilerde de demokratik bir yaklaşımın benimsenmesine yol açmaktadır. Ekolojik düşünce, yalnızca doğa ile olan ilişkimizi değil, aynı zamanda sosyal yapılarımızdaki eşitlik ve adalet arayışını da beslemektedir. Dolayısıyla, doğaya saygı duyan bir birey profili, cinsiyetler arası ilişkide de demokratik ve eşitlikçi bir yaklaşım geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, cinsiyetler arası ilişkideki demokratik yapı, doğal çevreye saygının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra çiftlerin mekân tasarımına verdikleri önemin incelenen bölümler üzerinden somut olarak anlatımı bireylerin birbirleriyle ilişkilerine de yansıdığı yönünde bir izlenim yaratıyor. Tayfur: *"Buraya koyduğumuz büyük camın burada olmasının bir sebebi var çünkü orada iki tane çok güzel fıstık çamı var. Tablo gibi bir görüntü oluşturuyor. Onu görmek istediğimiz için tasarımları bunların ışığında yaptık. Özel malzemeler kullandık. Özel derken, bilinmeyen malzemeler değil bunlar. Çoğu tiny house videosunda görüyorsunuzdur, Tyvek diye bir malzeme var. Bu içerideki nem dengesini sağlıyor ki bizim için en önemli donelerden biri oldu. Çünkü Bodrum'da, hep şu örneği veriyorum, bir cips paketini açtığınızda 1 saat içinde yumuşuyor. Çabuk bozuluyor, bizim evde ben bunun testini yaptım, 4 gün boyunca bir cips ve krakeri açık bıraktım, hala çıtır çıtır yiyebiliyordunuz. Doğru malzemeyle, doğru ve kişilerin ne istediğini bilerek tasarlanan bu tarz yapılar müthiş çözüm oluyor,"* ifadesiyle mekânın özenli anlatımı çiftlerin sosyal ilişkilerinde de özenli bağlar kurdukları yönünde bir algı yaratmaktadır.

Bununla birlikte bireyler evin tasarımını kişiselleşmiş ilgi ve ihtiyaçlarına göre oluşturduklarını ifade etmektedirler. Çiftler kişiliklerinin uzantısı olan bir nesne veya bir alanı evin tasarımının bir parçası haline getirerek, kimliklerini ev içi alanda da mekân üzerinden görünür hale getirmektedirler. Bireylerin evin tasarımını kişiselleşmiş ilgi ve ihtiyaçlarına göre oluşturduklarını belirtmeleri, mekânın yalnızca işlevsel bir alan değil, aynı zamanda bireylerin kimliklerinin ve kişisel değerlerinin bir yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada, Henri Lefebvre'nin mekân anlayışı önemli bir referans noktası sunmaktadır. Lefebvre, mekânın sosyal ilişkilerin üretimi için bir araç olduğunu savunarak, mekânın sadece fiziksel bir alan olmadığını, aynı zamanda sosyal ve kültürel dinamiklerin bir yansıması olduğunu ifade etmektedir. Programda da benzer şekilde ev içi mekânın kadın ve erkeğin demokratik sosyal ilişkilerinin bir yansıması olarak planlandığı gözlemlenmektedir (1991: 123).

Nihayetinde mekân tasarımında da cinsiyetin etkisi gözlemlenmemektedir. Tasarım ve işlevselliğin daha çok ön planda olduğu mekân tasarımında toplumsal cinsiyet rollerinin evin iç tasarımına yansımadığı görülmektedir. Kadın ve erkek katılımcıların evdeki işlevsel düzenlemeler ve tasarımlar hakkında eşit haklara sahip olduğu gözlemlenmektedir. Mekân tasarımının yaratımından hareketle yaşam alanlarının düzenlenmesinde cinsiyetler arasında belirgin bir hiyerarşi olmadığı anlamını da beraberinde getirmektedir. Daire programının bu anlamda diyaloğu ve eşitliği teşvik eden yönü dijital kültürde toplumsal cinsiyet rollerinin pozitif belirlenişine de katkı sunmaktadır. Elde edilen veriler "Daire programı, toplumsal cinsiyet kodlarını hangi bağlamlarda yeniden inşa ediyor?", "Hangi toplumsal normlar sorgulanıyor ve nasıl bir dönüşüm sağlanıyor?" araştırma sorularına da cevap vermektedir. Daire programı, toplumsal cinsiyet kodlarını, mekân tasarımında ve ev içindeki iş bölümünde kadın ve erkeğin eşit katılımı bağlamında yeniden inşa etmektedir. Programda, kadınlar ve erkekler, geleneksel ev içi rolleri aşarak birlikte kararlar almakta ve eşit şekilde sorumluluk paylaşmaktadırlar. Bu bağlamda, mekân tasarımı sadece işlevsel değil, aynı zamanda kişisel değerler ve bireysel tercihlerle şekillendirilmiştir. Bu yeniden inşa, toplumsal cinsiyet normlarının sorgulanması ve dönüşümünü sağlayan bir yaklaşımdır. Kadınların ev içindeki mekânda geleneksel olarak atfedilen "ikincil" rollerinin kırılması ve erkeklerin ev içi sorumlulukları paylaşması, cinsiyet eşitliği ve özgürlüğüne dayalı bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahiptir. Bu dönüşüm, dijital medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılarak, toplumsal cinsiyet normlarına dair daha eşitlikçi bir bakış açısı sunabilir.

3.3. Kullanıcı Yorumlarında Cinsiyet İlişkilerinin Kavranışı

Kanalda yayımlanan beş bölüme gelen yorumlar, yukarıda ele alınan temalar altında sunulan savlarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre "*Ülkemizde ne kadar entelektüel ileri seviyeli insanlar varmış... Umudumu yitirmişken böyle insanların karşımıza çıkması yeniden umut verdi bana... Bir gün böyle insanlar sayesinde ilimde, irfan sanatta bilimde*

Avrupa'yı geçeceğiz inanıyorum,", "Bina olarak değil de iç tasarımı olarak bütün evler birbirine benzemeye başladı gibi geliyor bana.. Yalnız hanımefendi enerji tasarrufu sürdürülebilirlik ve ayak izi kelimelerini kullandığı için bile saygı ve sevgimi kazandı mutlu olun evinizde,", "Çevreci ve vizyon sahibi insanları görmeyeli çok uzun zaman olmuştu. Ortak değerlere sahip olduğum insanları görebilmek beni hem geleceğe karşı umutlandırdı ve mutlu etti. Ellerinize sağlık, çok büyük emek vermişsiniz güzel günlerde tatlı kızınızla mutlu mesut yaşamanız dileğiyle. Her zamanki gibi canım üniversite şehrim Eskişehir beni yanıltmadı,", "Ben ev sahiplerinin mantalitelerine hayran kaldım. Su biriktirme özelliği ve elektriğini kendi üreten ev… Bravo size… Detaylar çok iyi… Harika bir tasarım olmuş. Huzur ve mutluluk ile oturun inşallah,", "Hanımefendinin karbon izi ile fikrine, özenine, dikkatine ve duyarlılığına hayran oldum ve takdir ettim. Teşekkür ediyorum hanımefendiye," "Harika bir ev hayran kaldım zevkinize, doğaya hayata olan saygınıza. Böyle zevkli, hayata aynı yönde bakan iki insanın birbirini bulması da çok güzel olmuş. Her ayrıntı mükemmel… Sağlık, huzur ve Burçak'la mutluluklar diliyorum, Allah bozmasın." şeklinde yöneltilen yorumlar, izleyicilerin çiftlerin demokratik, duyarlı, saygılı ve yüksek okuryazarlık gibi öne çıkan değerlerini, ev içi alana yönelik ideal tutum ve davranışlar olarak alımladıklarını göstermektedir.

"Ne yazık ki hepimizin aklına "daha fazla oda, daha fazla eşya" daha rahat ve daha büyük bir zenginlikmiş gibi enjekte edilmiş. Sayenizde küçük alanlarda daha büyük zenginliklere ve mutluluklara sahip olunabileceğini görüyoruz. Aslında hepimiz 'minimalist' düşünceye sahip olmak istesek de bir şeyler hala bizi büyük evlere çekmeye çalışıyor gibi. Çağımızın hastalığı; doyumsuzluk... O yüzden sorunuzu küçük evde yaşamayı istemeyi istiyorum olarak cevaplıyorum. Umarım bir gün tüm kalıpları yıkabiliriz. Sevgiyle.", "Böyle mutlu ve uyumlu bir çift olduktan sonra her yerde yaşanır. Her mekân güzelleşir. Çok güzel bir video olmuş.", "30 m² evi bulmak değil de en zoru 30 m² evde yaşayacağın birini bulmakta tebrik ediyorum sizi ikisini de başarmış olmanız ne kadar güzel.", "Anıt değerindeki bu yapılarda değerini ve anlamını bilen, kendi ruhuyla bu evleri besleyen insanlar olduğunu bilmek ne güzel. Huzurlu bir yaşam dilerim", "Bence en zoru toplum baskısını kırmak yeni evli çiftlerin pembe zehirlenmesi yaşamadan da milyarlar harcamadan da kendine yasam alanı kurabilir bunu gösterdi bu bölüm.", "Sıfır özenti sıfır ego sıfır marka ile nasıl muhteşem bir eve sahip olunurun özeti. Pırıl pırıl gençler. İyi ki tanıttınız çok teşekkür ederim", "Bu gerçekten tam bir "daire" evi. Evin sakinleri ruhlarını eve yansıtmış, her karesine kendilerinden bir şeyler katmışlar" şeklinde gelen yorumlar, toplum genelinde evlilik, ev inşa etme, düzenleme gibi süreçlerde geleneksel kalıpları benimsemeyen program konuklarının izleyiciler gözünde de pozitif algılandığını göstermektedir. Mevcut cinsiyet kodlarını tersyüz eden bir üslubu benimseyen çiftleri konuk alan program, toplumun geneline yayılmış ve kabul görmüş tavır ya da tasarımları benimseyerek toplum tarafından kabul göreceğini varsayan çiftler yerine, kendilerine yatırım yapmış, kişilik ve kimliklerini tavır ve tasarımlarının bir parçası haline getirmiş çiftleri merkezine alarak dijital dünyada toplumsal cinsiyetin inşasına pozitif bir katkı sağladığı düşünülmekte ve bu sav izleyici tarafından da olumlanmaktadır.

Yorumlarda maddi sahiplikten ziyade manevi ve duygusal tatmine odaklandığı görülmektedir. "*30 m² evde yaşayacağın birini bulmak*" veya "*evin sakinleri ruhlarını eve yansıtmış*" gibi ifadeler, mekânın işlevselliğinden öte, bireyler arası ilişkiler ve ortak yaşam deneyiminin izleyici tarafından da kabul gördüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda, yaşam alanının fiziksel büyüklüğünden ziyade, onu paylaştıkları kişinin varlığının ve çiftlerin birbirleriyle uyumlu bir ilişki kurabilmelerinin mekânı anlamlı kıldığı ileri sürülmektedir. Son olarak, bu yorumlar aynı zamanda bir toplumsal eleştiriyi de barındırmaktadır. Tüketim toplumunun "doyumsuzluk" hastalığı, büyük evlerin ve daha fazla eşyaya sahip olmanın mutluluk getireceğine dair yanlış bir inanç olarak değerlendirilmektedir. Bunun aksine, sosyal medya kullanıcıları, küçük ve mütevazı mekânlarda anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürdürebilmenin mümkün olduğunu savunmakta, bu ideal yaşam tarzını çiftlerin "özgün" ve "ruhsal" bir ilişki kurabilmeleriyle ilişkilendirmektedir.

Yorumlar, programdaki çiftlerin birlikte tasarladıkları evlerin, toplumsal cinsiyet normlarının ötesine geçtiği ve eşitlikçi bir yaklaşımı yansıttığını göstermektedir. Bir kullanıcı, "*Ev sahibinin çocuğunun anısını bile sildirmemiş, aynı zamanda düşünceli de bir adam"* diyerek ev sahibi Mehmet'in duygusal zekâsını ve insani yönünü övmektedir (damladogan9013, 2019). Bu yorum, ev tasarımında kadının ve erkeğin eşit katılımını ve cinsiyetler arası eşitliği teşvik eden bir duruşu sergileyen çiftlerin davranışlarını takdir eden izleyici bakış açısını somutlaştırmaktadır.

Kullanıcı yorumlarında, çiftlerin evdeki işbirliği ve eşitlikçi tutumları takdir edilmekte ve toplumsal cinsiyet normlarına dair pozitif bir değişim vurgulanmaktadır. Örneğin, bir izleyici "*Resmen samimiyet... Duruşları, evlerine sahip çıkışları, elektrikleri ve televizyonlarının olmayışları, tüm sahteliği, yapaylığı ve şehir hayatını arkalarında bırakışları beni çok etkiledi. İki iyi insanın bir araya gelip vücut bulmuş hali... Bir ömür mutlu olsunlar güzel evlerinde... Ve tabiki siz daire ekibi iyiki varsınız!" diyerek çiftler arasındaki uyum ve işbirliğini kullanıcı tarafında da onaylamaktadır (user-iw8tz9zf9k, 2019). Ayrıca, "Çiftin arasındaki uyum, evi kendilerinin inşa etmesine hayran kaldım. Doğasever hayvansever 2 insan cehalet seviyesi yüksek olan bu ülkede böylesine aydın insanlar görmek beni çok mutlu etti daire ekibi iyiki varsınız (@ozlemokay5744)", "Birbirinin hayatını zorlaştırmayan iki insanın birlikteliği böyle güzel bir yuva ortaya çıkarmış, ne kadar zor gelir bizlere bu işe kalkışmak. İnsan önce yanındakinden alıyor belki de cesareti"* gibi yorumlar, kadın ve erkek arasındaki ev içi iş bölümünün demokratik biçimlenişinin kullanıcı tarafında da ideal olarak kabul gördüğünü ve

desteklendiğini işaret etmektedir. "*Mutfakta üst dolap yapmamak fikri en sevdiğim fikirlerden biri*" gibi yorumlar ise, evdeki işlevselliğin cinsiyet rollerini aşarak her iki tarafın ihtiyaçlarına göre tasarlandığını vurgulamaktadır (homeschooling-lifeschoolin418, 2019). @busrab.971 kullanıcısı tarafından gelen "*Çok etkileyici bir daire bölümüydü. Ev kadar ev sahipleri de çok güzel. Enerji olarak güneş enerjisi kullanmaları ve daha sonrasında rüzgar enerjisini de kullanacak olmaları çok hoşuma gitti. Doğaya bu kadar saygı duymaları gerçekten takdir edilesi. Komşuları ile ilgili güzel şeyler söylemeleri de çok güzel jest olmuş. Tavsiye ettikleri kitapları da kaydettim*" şeklindeki yorumu, kişisel duyarlılık olarak sergilenen davranışın kullanıcının söyleminde bireylerin cinsiyetler olarak kategorize edilişi yerine insani temelli birleştirici bir ortak değer duygusu niteliği taşımaktadır. Bu tür yorumlar, geleneksel cinsiyet rollerinin kırılmasını ve işlevsel, eşitlikçi bir yaşam alanının mümkün olduğunu yansıtmaktadır. Kullanıcılar tarafından yapılan yorumlara bakıldığında izleyicilerin programa konuk olan çiftlerin eşitlikçi yaşam paylaşım biçimlerinin, alternatif, norm dışı, bireyselleşmiş istek ve ihtiyaçlarına göre gerçekleştirdikleri ev tasarımın ve ekolojik, dengeli yaşam felsefesinin alımyalıcısı oldukları görülmektedir. Bu olumlu kavrayışın programa hâkim olan cinsiyet rollerini de bütüncül bir kavrayışla idealleştirmelerine ve benimsemelerine hizmet ettiği söylenebilir. Programa gelen kullanıcı yorumlarıyla da güçlenmesi muhtemel biçimde program, ideolojik olarak, geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanması ve cinsiyet rollerinin daha eşitlikçi hale gelmesi ve niteliğinin arttırılması anlamında pozitif bir çaba ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın bulguları, dijital platformlarda sağlanan içeriklerin, özellikle YouTube gibi etkili bir mecrada, daha demokratik ve kadını güçlendiren cinsiyet söylemlerinin üretimine önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Çalışmada elde edilen veriler tüm dijital kültür evrenine genellenememekle birlikte dijital kültür içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden belirlenebilmesi olanağı çerçevesinde yeni ihtimaller sunabileceğine işaret etmektedir. Sınırlılıkları bulunan bu çalışma, tüm dijital dünyadaki cinsiyet rollerini temsil etmemekle birlikte, bu evrende cinsiyet rollerinin eşitlikçi ve adil bir şekilde yeniden biçimlenebileceğine dair pozitif bir model sunabileceği iddiasına bir katkı sunmaktadır.

Kadın temsillerinin dijitalleşen medyada nasıl evrilebileceğine ilişkin bir örnek olarak seçilen "Daire" programı gibi içerikler, geleneksel medya düsturlarını aşmanın ötesinde, cinsiyet rollerini yeniden tanımlayarak, bireylerin yaşam pratiklerinde eşitlikçi yaklaşımların sergilenmesine olanak tanımaktadır. Programda gözlemlenen eşitlikçi cinsiyet temsilinde, kadın ve erkek karakterlerin ev içi rollerini paylaşması, ortak karar alma mekanizmalarını etkin kullanması ve bireysel tercihlerinin mekânsal düzenlemede somutlaşması, toplumsal cinsiyet normlarının evrimleştiğine dair güçlü göstergeler sunmaktadır. Bu temsil biçimi, geleneksel patriarkal hiyerarşilerin, dijital içerikler vasıtasıyla sorgulandığı ve yeniden yapılandırıldığı bir alan yaratmıştır. İzleyici yorumları ise, bu dönüşümün sadece içerik üreticileri tarafından değil, aynı zamanda izleyici kitlesi tarafından da olumlu karşılandığını ve desteklendiğini ortaya koymaktadır. Demokratik aile yapısının ve kadının rolünün güçlendirilmesinin, hem toplumsal kabul gören cinsiyet kalıplarını tersyüz etmeyi hem de izleyicilere yeni bakış açıları kazandırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

Bu tür içerikler, kadının ev içindeki rolünü daha aktif ve yaratıcı bir biçimde tanımlayarak, toplumsal beklentilerin ötesine geçmesine olanak sağlamaktadır. Kadının mekân içinde aldığı kararları, estetik anlayışını ve yaratıcı özgürlüğünü vurgulayarak, geleneksel cinsiyet rolleriyle ilgili kalıpların kırılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, izleyicilerin sadece içsel dekoratif stil tercihlerine değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal normlara dair algılarına da etki edilmektedir. Dijital platformların sunduğu bu özgürleşmiş anlatılar, kullanıcıların daha eşitlikçi ve çeşitliliğe dayalı bir dünya görüşü benimsemelerine yardımcı olabilmektedir. Programda sunulan cinsiyet rollerinin ve toplumsal ilişkilerin bu yenilikçi tasvirleri, izleyicilerin günlük hayatlarında uygulayabilecekleri olumlu örnekler sunmaktadır. Bu atmosferde yetişen yeni nesil içerik üreticileri, toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha yaygın ve kökleşmiş hale gelmesine katkıda bulunacak, bu da uzun vadeli kültürel değişimlerin habercisi olabilecektir. Dijital medya dünyasının, toplumsal normları dönüştürme kapasitesinin fark edilmesi ve bu doğrultuda desteklenmesi, daha eşitlikçi bir topluma geçiş sürecinde kilit rol oynayacaktır.

Sonuç olarak, dijital platformlarda yer alan bu tür içeriklerin hem toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sunduğu hem de izleyicilerin toplumun farklı kesimlerinde daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir söylem geliştirmelerine yardımcı olduğu söylenebilir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar, bu içeriklerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki uzun vadeli etkilerini inceleyerek, dijital medyanın toplumsal dönüşümdeki rolünü daha derinlemesine anlamamıza katkı sunabilir. Bu tür araştırmalar, dijital alanların sosyal değişim ve ilerleme için nasıl daha etkin kullanılabileceği konusundaki bilgi birikimimizi artıracaktır.

Kaynakça

Barker, C., & Galasinski, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: A dialogue on language and identity*. Sage.

Birleşmiş Milletler. (2021). *Gender equality in digitalization*. Regional Hub Regional Bureau for Europe and the CIS, Istanbul Regional Hub.

Bozok, N. (2019). Herkesle ve kimsesiz, türler arasında ve kökensiz siborg: Donna Haraway'in düşüncesinde feminist bir beden politikasının imkânları. *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters, 9*, 128–148.

Braidotti, R. (2009). Feminist post-postmodernizmin eleştirel bir kartografyası. *Cogito: Feminizm Dergisi, 58*, 227–244.

Butler, J. (2016). *Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin altüst oluşu* (İ. B. Dönmez, Çev.). Metis Yayınları.

Chambers, A. (2018, August 13). There's a reason Siri, Alexa and AI are imagined as female—Sexism. *The Conversation*. https://theconversation.com/theres-a-reason-sirialexa-and-ai-are-imagined-as-female-sexism-96430.

Cornwall, A., & Rivas, A. M. (2015). From "gender equality" and "women's empowerment" to global justice: Reclaiming a transformative agenda for gender and development. *Third World Quarterly, 36*(2), 396–415. https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1013341

Erkuş, A. (2013). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Seçkin Yayıncılık.

European Institute for Gender Equality. (2020). *Gender pay gap in ICT and platform work*. https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides/gender-equality-index-2020-report/gender-pay-gap-ict-and-platform-work

Haraway, D. J. (1991). *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*. Routledge.

Haraway, D. J. (2009). *Başka yer* (G. Pusar, Çev.). Metis Yayınevi.

Knappe, H., & Lang, S. (2014). Between whisper and voice: Online women's movement outreach in the UK and Germany. *European Journal of Women's Studies, 21*(4), 361–381. https://doi.org/10.1177/1350506814542519

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Çev.). Blackwell.

Lupton, D. (2015). The digital cyborg assemblage: Haraway's cyborg theory and the new digital health technologies. In F. Collyer (Ed.), *The handbook of social theory for the sociology of health and medicine* (pp. 567–581). Palgrave Macmillan.

Marcuse, H. (2008). *Estetik boyut: Marksist estetiğin eleştirisi* (A. Bülbül, Çev.). İdea Yayınları.

Morley, D., & Robins, K. (1997). *Kimlik mekânları* (E. Zeybekoğlu, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *Bridging the digital gender divide*. https://www.oecd.org/digital/bridging-the-digital-gender-divide.pdf

Popaa, D., & Gavriliub, D. (2014). Gender representations and digital media. *The 6th International Conference Edu World 2014: Education Facing Contemporary World Issues*, 7th-9th November 2014.

Rani, U., Castel-Branco, R., Satija, S., & Nayar, M. (2022). Women, work, and the digital economy. *Gender & Development, 30*(3), 421–435. https://doi.org/10.1080/13552074.2022.2151729

Sadowski, H. (2016). Digital intimacies: Doing digital media differently. *Linköping University Electronic Press*.

Sözen, E. (1999). *Söylem*. Paradigma.

Sutko, D. M. (2020). Theorizing femininity in artificial intelligence: A framework for undoing technology's gender troubles. *Cultural Studies, 34*(4), 567–592. https://doi.org/10.1080/09502386.2019.1671469

Taylor, C. M. (2018). Racial technological bias and the white, feminine voice of AI VAs. *Communication and Critical/Cultural Studies, 18*(1), 19–36. https://doi.org/10.1080/14791420.2020.1820059

Turkle, S. (1997). *Life on the screen: Identity in the age of the Internet*. Simon & Schuster.

Verveer, M. ve Di Meco, L. (2021). Gendered disinformation, democracy and the need for a new digital social contract. *Council on Foreign Relations*.

https://www.youtube.com/watch?v=6-H674NDzLM

https://www.youtube.com/watch?v=B3J2LCYgZnA

https://www.youtube.com/watch?v=4sdrM6XPDrc

https://www.youtube.com/watch?v=khMON7k5kWk

https://www.youtube.com/watch?v=y1cfSFU8Hss.

Extended Abstract

Aim and Scope

This article explores the transformative potential of digital platforms in reshaping gender norms, focusing on the example of the YouTube program “Daire.” With the widespread impact of digitalization, new media provides opportunities for women to challenge traditional roles and assert themselves as stronger, more independent individuals. The primary aim of the study is to analyze how content produced on digital platforms can influence gender equality and empower women. The research also investigates the capacity of new media to foster discourses that question patriarchal structures and support egalitarian representations.

Methods

The study employs discourse analysis as its primary method, which is well-suited for examining how gender roles are represented and reconstructed in media. The five most-viewed episodes of the “Daire” program were selected as a sample for analysis. The study evaluates the gender representations portrayed in these episodes and analyzes audience comments to understand societal reactions to these representations. The theoretical framework draws heavily on feminist theories, including Donna Haraway’s “cyborg” theory, which suggests that gender roles can be fluid and flexible in digital environments.

Findings

The analysis of the “Daire” program reveals significant transformations in traditional gender norms. The program presents a vision of shared domestic responsibilities, where both women and men contribute equally to tasks like home decoration, kitchen chores, and household maintenance. Women in the program are portrayed as creative, self-confident, and active decision-makers. Their roles extend beyond traditional domestic boundaries, reflecting artistic expression and individuality. Audience feedback supports these egalitarian portrayals. Viewer comments highlight the positive impact of the program's representation of strong and creative women. Many viewers express appreciation for how female characters’ skills and aesthetic contributions inspire societal change. Additionally, the supportive roles of male characters are perceived as aligning with contemporary values of gender equality. The study also identifies how digital platforms influence companies to adopt more egalitarian discourses in their content, driven by both social responsibility and economic motivations. This results in a shift from traditional gender stereotypes to representations that align with evolving societal values.

Conclusion

Digital platforms like YouTube offer a unique space to challenge and redefine traditional gender norms. Programs like “Daire” demonstrate the potential of digital content to empower women, increase their visibility in the public sphere, and develop a narrative that critiques and reshapes patriarchal structures. By presenting women as active, creative, and decision-making individuals, such content contributes to societal awareness and fosters progress toward gender equality. The findings underline the importance of recognizing digital media not just as a platform for entertainment but as a tool for social change. As digital content that promotes gender equality becomes more widespread, it can play a crucial role in reshaping societal perceptions and fostering a more egalitarian and just society. This study highlights the transformative power of digital platforms in creating a more flexible and inclusive understanding of gender roles, making them a critical medium for driving social change.

Mumcu, H. E., Mumcu, N., Öztaş, M. & Fırat, A. K. Y. (2025). Suda boğulma vakaları: Su alanlarının güvenliği ve yüzme eğitimi politikası. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 830-841.

Suda Boğulma Vakaları: Su Alanlarının Güvenliği ve Yüzme Eğitimi Politikası

Drowning Cases: Water Area Safety and Swimming Education Policy

Hasan Erdem Mumcu[1], Neşe Mumcu[2], Mehmet Öztaş[3], Ali Kemal Yiğit Fırat[4]

Öz

Bu araştırma Türkiye'de boğulma vakalarının niteliğinin sosyodemografik özelliklere göre sınıflandırılması ve vakaların detaylı analizinin yapılması amacıyla tasarlanmıştır. Dijital içerikli haber siteleri doküman analizi yöntemiyle taranmıştır. Taramada elde edilen veriler, nitel ve nicel içeriklere göre ayrılmıştır. Elde edilen veriler yüzde ve frekans dağılımına göre verilmiştir. Türkiye'de suda boğulma kaynaklı ölümler, cinsiyet, yaş, boğulmanın gerçekleştiği alanda bulunma nedenlerine, gerçekleştiği alana, gerçekleştiği mevsime, uyruğuna ve gerçekleştiği bölge açısından incelenmiştir. 01.01.2024-05.10.2024 tarihleri arasında 167 kişi suda boğulma nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Boğulma vakalarının gerçekleştiği bölgeye göre incelendiğinde en yüksek oran %27,5 ile Karadeniz Bölgesi'dir. Boğulma vakalarının gerçekleştiği alana göre en yüksek oran %49,1 ile denizlerde meydana gelmiştir. Suya girme nedenlerine göre değerlendirildiğinde, %93,4 gibi yüksek bir oranla vakalar rekreatif faaliyetler sonucu meydana gelmiştir. Mevsimsel olarak bakıldığında, vakaların %82'si yaz mevsiminde gerçekleşmiştir ve bu durum, yaz aylarında artan yüzme ve su aktiviteleri ile ilişkilendirilebilir. Yaş grupları arasında ise %40,1 ile 15-30 yaş aralığındaki kişiler en çok vakaya karışan grup olmuştur. Cinsiyet bazında, %89,2'lik oranla boğulma vakalarında en çok erkeklerde görülmüştür. Vatandaşlık açısından değerlendirildiğinde, boğulma olaylarının %89,8'i T.C. vatandaşları arasında görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye genelinde çocuklarda yüzme eğitimin verilmesi, yasak olan bölgelerdeki önlemlerin artırılması ve vatandaşların yüzme ve ilkyardım ile ilgili farkındalık araştırmalarının yapılması ve sürecin izlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Suda Boğulma, Yüzme Eğitimi, Güvenlik Politikaları*

Abstract

This study was designed to classify the nature of drowning incidents in Turkey based on sociodemographic characteristics and conduct a detailed analysis of these cases. Data were collected through document analysis of digital news websites. The retrieved data were categorized into qualitative and quantitative contents and presented as percentage and frequency distributions. Drowning-related deaths in Turkey were examined in terms of gender, age, reasons for being in the drowning location, the type of location, season, citizenship status, and region. Between January 1, 2024, and October 5, 2024, 167 individuals lost their lives due to drowning. Regional analysis revealed that the highest proportion of cases occurred in the Black Sea Region (27.5%). Regarding the type of location, most drowning incidents took place in seas (49.1%). Recreational activities were identified as the primary reason for entering the water, accounting for 93.4% of the cases. Seasonally, 82% of the incidents occurred during the summer, which aligns with the increased swimming and water activities during this period. In terms of age groups, individuals aged 15–30 represented the largest proportion of cases (40.1%). Gender analysis showed that males were involved in 89.2% of the incidents. Furthermore, 89.8% of the victims were Turkish citizens. These findings highlight the need for nationwide swimming education, beginning with children, as well as stricter enforcement of safety measures in restricted areas. Additionally, raising public awareness about swimming safety and first aid and closely monitoring these processes are recommended to reduce drowning-related fatalities in Turkey.

Keywords: *Drowning, Swimming Education, Safety Policies*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 20 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Doç. Dr., Gaziosmapaşa Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü Öğretim Üyesi, Tokat, Türkiye, hasanerdem.mumcu@gop.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ 0000-0003-4325-5575.
[2]Öğr. Gör., Gaziosmapaşa Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü Öğretim Üyesi, Tokat, Türkiye, nese.mumcu@gop.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ 0000-0003-3438-907X.
[3]Doç. Dr., Gaziosmapaşa Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Öğretim Üyesi, Tokat, Türkiye, mehmet.oztas@gop.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ 0000-0003-4689-6490.
[4]YL Öğrencisi, Gaziosmapaşa Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye, yugh67@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/ 0009-0007-6970-9623.

Giriş

Dünya üzerinde su alanlarının geniş bir coğrafyayı kaplaması insanların su ile ayrılmaz bir bağını oluşturmuştur. Tarihsel süreç incelendiğinde, yerleşim yerlerinin deltalar, taşkın ovaları, göl ve akarsu kıyıları gibi sulak alan olarak tanımlanan yerlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Günümüzde dünya nüfusunun 2/3'ü halen su kıyılarına yakın alanlarda yaşamlarını geçirmektedir (Meriç ve Çağırankaya, 2013). Su kaynakları pek çok farklı amaçla kullanılmaktadır. Özellikle tarım, seyahat, turizm, balıkçılık ve rekreatif amaçlı kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda suyun insanlara sağladığı pek çok olumlu durum olmasına karşın önemli tehlikeler de barındırmaktadır. Bunlardan başlıcası suda boğulma vakaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Suda boğulma çok çeşitli şekillerde meydana gelmektedir. Bu suyun kullanım şekline bağlı olarak okyanuslarda, denizlerde, göllerde, akarsu çevrelerinde, kapalı ve açık havuzlarda olmak üzere çeşitli biçimlerde meydana gelmektedir (OECD, 2022). Örneğin, güneşli bir öğleden sonra küçük bir çocuğun fark edilmeden bir gölete veya havuza kayması, yüzmeye elverişli olmayan bölgelerde suya girmek, birkaç içkiden sonra yüzmek için okyanusa atlamak ve küçük teknelerin kapasitelerinden fazla yolcu alarak devrilebilmesi şeklinde kısaca örneklenebilir (DSÖ, 2024b). Suda boğulma sıvı bir ortama batma veya düşme sonucu solunumun kısıtlanması ya da tamamen durmasıdır (DSÖ, 2024a). Suda boğulma ayrıca suya battıktan sonra nefessiz kalma sonucu gelişen ölüm olarak tanımlanmaktadır (Benek ve Özcanlı, 2015). Vakalar oluş durumuna göre ise tatlı ve tuzlu suda boğulma olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Demirci ve Doğan 2010). Suda boğulma vakaları genellikle ölümlü ya da ölüm durumunun gerçekleşmediği bir olay olarak tanımlanmaktadır. Suda boğulma olayı ani, sert ve şok edici bir olaydır. Suda boğulmaya yol açan nedenler genellikle birkaç saniye içinde gerçekleşmektedir (DSÖ, 2024b). Dünyada genelinde 2019 yılında suda boğulmalar küresel çaptaki tüm ölümlerin %0,4'ünü oluşturmaktadır (Statia, 2022a). 2021 yılında tahmini 300.250 kişi boğulma nedeniyle yaşamını yitirmiştir. Batı Pasifik 70,075, Güney Doğu Asya 70,034, Afrika 28,844, Avrupa 19,444, Amerika 17,745 ve Doğu Akdeniz Bölgesinde 15, 501 kişi boğulma nedeniyle yaşamını yitirmiştir (DSÖ, 2021a).

Bu da boğulmayı dünya çapında büyük bir halk sağlığı sorunu haline getirmektedir. 2021 yılında yaralanmalar toplam küresel ölüm oranının %7'sini oluşturmaktadır. Boğulma, kazara yaralanma ölümlerinin üçüncü önde gelen nedeni ve tüm yaralanmayla ilgili ölümlerin %9'unu oluşturmaktadır (DSÖ, 2024a). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yayınladığı boğulmayı önlemeye ilişkin ilk bölgesel değerlendirme raporuna göre, 2019 yılında Asya Pasifik bölgesinde 144.000'den fazla kişi boğuldu ve bu, küresel boğulma ölümlerinin %61'ini oluşturmaktadır. Bu rapora göre, erkeklerin boğulma oranı kadınlardan üç ila dört kat daha fazladır (DSÖ, 2021c). 2019 yılı Pan Amerikan Sağlık Organizasyonu (PAHO) verilerine göre, Amerika Kıtası'nda suda boğulma nedeniyle ölüm oranları yüz binde 1,8 kişi olarak verilmiştir (PAHO, 2019). Bu veriler, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün 2020 yılına ait istatistiklerine dayanarak kıtasal boğulma oranlarını göstermektedir. Öne çıkan noktalar şöyle özetlenebilir:

Avrupa Kıtası:

- En yüksek oran: Letonya (yüz binde 5,64 kişi)
- İkinci: Beyaz Rusya (yüz binde 4,91 kişi)
- Üçüncü: Ukrayna (yüz binde 4,69 kişi)

Orta Doğu:

- En yüksek oran: Umman (yüz binde 4,91 kişi)
- İkinci: Yemen (yüz binde 3,37 kişi)
- Üçüncü: Suudi Arabistan (yüz binde 2,28 kişi)

Afrika Kıtası:

- En yüksek oran: Seyşeller (yüz binde 11,64 kişi)
- İkinci: Lesotho (yüz binde 9,67 kişi)
- Üçüncü: Svaziland (yüz binde 7,56 kişi)

Asya Kıtası:

- En yüksek oran: Laos (yüz binde 7,51 kişi)
- İkinci: Kamboçya (yüz binde 7,01 kişi)
- Üçüncü: Tacikistan (yüz binde 5,88 kişi)

Okyanusya:

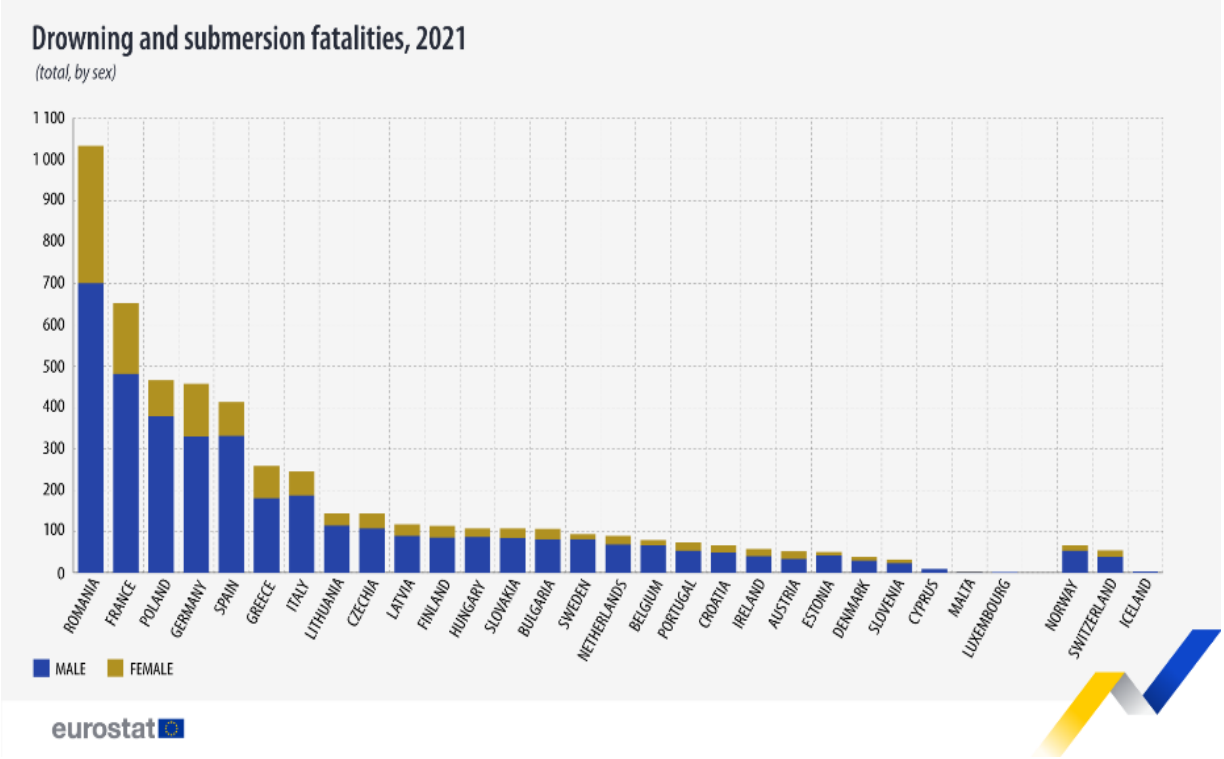
- Dünyada en yüksek oran: Mikronezya (yüz binde 15,31 kişi)
- İkinci: Solomon Adaları (yüz binde 13,24 kişi)
- Üçüncü: Vanuatu (yüz binde 12,56 kişi)

Bu istatistikler, suda boğulmaların sosyoekonomik ve coğrafi koşullara göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Okyanusya ülkeleri ve Afrika'nın belirli bölgelerinde oranlar oldukça yüksektir (World Health Rankings, 2024).

Tüm dünyada suda boğulma kaynaklı ölümlerin yarısından biraz daha fazlası 30 yaşın altındaki kişilerde meydana gelmekte ve suda boğulma 5-14 yaş arasındaki çocuklarda dünya ölüm nedenlerinde dördüncü sıradadır. Suda boğulma ölümlerinin %90'ından fazlası düşük ve orta gelirli ülkelerde meydana gelmektedir (DSÖ, 2021b).

Boğulmadan kaynaklanan yükler tüm ekonomilerde ve bölgelerde görülmektedir. Ancak:

- İstem dışı boğulmaların %90'ı az gelişmiş ve gelişmemiş bölgelerde meydana gelmektedir.
- Dünyadaki tüm boğulmaların yarısından fazlası Batı Pasifik Bölgesi ve Güneydoğu Asya Bölgesi'nde gerçekleşmektedir.
- Boğulma kaynaklı ölüm oranları, Batı Pasifik Bölgesi'nde en yüksek olup, Almanya veya Birleşik Krallık'ta görülen oranlardan 10 kat daha yüksektir (DSÖ, 2024a).

Grafik 1. Avrupa Ülkelerinde Suda Boğulma Oranları

AB ülkelerinde 2021 yılında en yüksek suda boğulma vakasının 1.033 kişi ile Romanya'da olduğu görülmektedir. AB'nin gelişmiş ülkeleri olan Fransa'da 653 kişi ve Almanya'da 457 kişi ile Avrupa ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. En düşük sayılar ise Lüksemburg'da 1 kişi, Malta'da 3 kişi ve Kıbrıs'ta 9 kişi olarak kaydedilmiştir. Dünya genelinde olduğu gibi Avrupa ülkelerinde de erkeklerin oranı kadınların oranından oldukça fazladır (Eurostat, 2024).

Türkiye ile ekonomik açından ortalama aynı düzeyde değerlendirilen Arjantin'de suda boğulma kaynaklı ölüm oranı yüz binde 0,9 kişi, Brezilya'da 2,3 kişi, Kolombiya'da 1,4 kişi olarak görülmektedir (PAHO, 2019). Türkiye'de ise suda boğulma kaynaklı ölüm sayısı ise yüz binde 0.66 olarak verilmektedir (DSÖ, 2020). TÜİK verilerine göre 2019 yılında 709, 2020 yılında 657, 2021 yılında 603, 2022 yılında 613, 2023 yılında ise 572 kişi suda boğulma nedeniyle hayatını kaybetmiştir (TÜİK, 2024). Bu verilerden anlaşıldığı üzere Türkiye'de son beş yılda verilerin yavaş yavaş düştüğü görülmesine rağmen, çoğu AB ülkesine göre ortalamasının yüksek olduğu görülmektedir.

1.1. Suda Boğulma Risk Faktörleri

Suda boğulmanın üç temel nedeni vardır. Yüzme bilme yetersizliği, riskli davranışlarda bulunma ve tıbbi nedenlerdir (Stallman ve diğ., 2014). DSÖ 2024 yılında boğulma vakalarını önlemek için eylem planları geliştirerek dünya genelinde araştırmalar başlatmıştır. Suda boğulma eylem planlarının çıktılarına göre bu nedenleri daha da genişletmiştir. Dünyada genellikle suda boğulma vakalarını önlemek için alınması gereken tedbirler içinde öncelikle sudaki tehlikelerin ortadan kaldırılması ve güvenli yüzülebilir alanların oluşturulması olarak belirlenmiştir. Suda boğulmanın sosyolojik olarak farklılaştığı yaşanılan bölge ve sosyokültürel yapıya göre farklılaştığı görülmektedir (DSÖ, 2024b). Özellikle sulak alanlarının yoğun olduğu Asya Pasifik Bölge'sinde düşük sosyoekonomik statü, etnik azınlık mensubu olmak, yüksek öğrenim eksikliği ve kırsal nüfus gibi faktörlerin hepsi birbiriyle ilişkilidir, ancak bu ilişki ülkeden ülkeye değişebilir. Buna ek olarak su çevresinde gözetimsiz bırakılan veya başka bir çocukla yalnız bırakılan bebekler, yetişkinlerin bilinçsiz alkol kullanımı sonrası suya girmeleri, suda geçirilen ani rahatsızlıklar (kalp krizi ve epilepsi gibi tıbbi durumlar) riskleri arttırmaktadır. Bunun yanında bölgesel ve yerel yönetimlerin su çevrelerinde oluşabilecek risklere yönelik tedbirlerin yeterince alınmaması, özellikle yeni gelişen turizm alanlarında riskleri arttırmaktadır (DSÖ, 2021c). Suya erişimin artması boğulma için doğrudan bir risk faktörüdür. Düşük gelirli ülkelerde küçük tekneler kullanarak ticari balıkçılık veya geçimlik balıkçılık gibi meslekleri olan kişiler boğulmaya daha yatkındır. Hendekler, göletler, sulama kanalları veya havuzlar gibi açık su kaynaklarının yakınında yaşayan çocuklar özellikle risk altındadır. Örneğin; suda boğulma sel felaketleri ölümlerinin %75'ini oluşturur. Boğulma riskleri, özellikle insanların sel riski olan bölgelerde yaşadığı ve toplulukları selden uyarma, tahliye etme veya koruma yeteneğinin zayıf olduğu veya henüz gelişmekte olduğu düşük ve orta gelirli ülkelerde sel nedeniyle artar (DSÖ, 2024a). Göçmenler veya sığınmacılar tarafından yapılan günlük işe gidiş gelişler ve yolculuklar genellikle aşırı kalabalık, güvenlik ekipmanı olmayan, güvenli olmayan gemilerde gerçekleşir veya ulaşım kazaları veya navigasyonla başa çıkma konusunda eğitimsiz personel tarafından işletilmektedir. Alkol veya uyuşturucu etkisi altındaki personel de bir risktir (DSÖ, 2024a).

Tipik çekme akıntıları 5-50 m genişliğindedir ve sörf bölgesinin denize bakan sınırına kadar uzanır, burada yeniden dolaşabilir veya kıyıdan uzaktaki değişken mesafelerde sörf bölgesinin ötesine uzanabilir (Castelle vd., 2016). Amerika Birleşik Devletleri Hayat Kurtarma Birliği'ne (USLA) göre, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl rip akıntıları nedeniyle 100'den fazla boğulma meydana geliyor ve istatistikler, sörf plajlarındaki boğulma vakalarının çoğunun rip akıntılarından kaynaklandığını gösteriyor. Bu nedenle, cankurtaranların en tehlikeli akıntıların nerede bulunabileceğini bilmek önemlidir (da Silva, 2008). Bunlar bizim ülkemizde de görülmektedir. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nin Samsun ilinde rip akıntılarından dolayı pek çok insan hayatını kaybetmiştir (Turgut ve Orhan, 2018)

Şekil 1. Rip Akıntısı

Barajlar, sulama kanalları, şiddetli akarsular ve göletler gibi suya girilmesi yasak olan bölgelerde suya girmek rekreatif olarak başlanan bir günün felaketle bitmesine neden olan risk faktörlerinden biridir. Bunun yanında cankurtaran bulunmayan ve bayrak olmayan sahiller, kontrolsüz bırakılan sulama havuzları ve bireysel havuzlar boğulma olaylarında önemli risk faktörü olarak görülmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019)

1.2. Yüzme Eğitimi Eksikliği

Dünya'da gelişmiş pek çok ülkede yüzme eğitimi çok eski zamanlardan beri ülkelerin önemli bir politikası olarak görülmektedir. 1603'te Japon İmparatoru Go-Yozei, okul çocuklarının yüzmesi gerektiğini ilan etmiştir. Bu kararın alınması ülkede boğulma vakalarının çok fazla artmasıdır. Yüzme eğitimi ile ilgili ilk kitap ise 14. YY.'da Almanya'da Nikolaus Wynmann tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitabı ele almasının amacı o dönemde gerçekleşen boğulma

vakalarını önlemektir. İlk yüzme kitabı 14. Yüzyılda yazılmış olsa da ülke çapında ilk eylem planı 15. yüzyılda ve yüzme eğitiminin ise 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'nın pek çok ülkesinde temel eğitimin içerisine dâhil edildiği görülmektedir (Wikipedia, 2008).

Yüzme eğitiminin eksikliği, boğulma riskini artıran başlıca etkenlerden biri olduğunu göstermektedir. Özellikle çocukların ve gençlerin yüzme becerilerinin erken yaşta geliştirilmesi, bu vakaların önlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Yüzme eğitimi eksikliği, bireylerin güvenliği ve sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkilere yol açmaktadır (DSÖ, 2024b). Bu durum, yüzme eğitiminin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bunun yanında özellikle dezavantajlı bireyler ve engelli bireylere sunulan yüzme faaliyetlerinde, tesislerin uygunluğu ve ortam faktörleri büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda yapılan araştırmalar, yüzme tesislerinin erişilebilirliğinin, eğitimin etkinliği üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir (Mumcu, 2018; Kızar vd., 2018).

Brenner ve ark. (2009)'nın yürüttüğü bir vaka-kontrol araştırmasında, yüzme eğitiminin boğulma riskini %88 oranında azalttığı bulunmuştur. Araştırma, 1-4 yaş arası çocuklarda yüzme eğitiminin, suya bağlı kazaların önlenmesinde etkili bir koruyucu faktör olduğunu vurgulamaktadır. Sırbistan'da ilkokul öğrencileri üzerinde yapılan başka bir araştırma ise, yüzme eğitimi eksikliğinin çocukların yüzme yeterliliğini doğrudan etkilediğini ve bu durumun boğulma riskini artırabileceğini ortaya koymuştur. Araştırmada, çocukların hem yüzme becerilerinin hem de su güvenliği bilgilerinin eksik olduğu bölgelerde boğulma vakalarının daha sık görüldüğü tespit edilmiştir (Lukic ve ark., 2022). Benzer şekilde, Avustralya'da gerçekleştirilen bir müdahale araştırması, yüzme ve su güvenliği eğitim programlarının, gençlerde su güvenliği farkındalığını artırmada ve boğulma vakalarını azaltmada etkili olduğunu göstermiştir. Araştırmaya göre, kapsamlı yüzme eğitimleri alan bireylerin hem yüzme becerilerinde hem de tehlikeli durumlarda doğru tepki verme yeteneklerinde belirgin bir artış gözlemlenmiştir (Peden ve ark., 2015). Buna rağmen halen tam olarak yüzme eğitimi alan bireylerin sayısının az gelişmiş ve gelişmemiş bölgelerde düşük olduğu, bununla birlikte dünya genelinde boğulmalarda risk faktörleri arasında ilk üç nedenden biri olduğu görülmektedir (DSÖ, 2021a).

Bu araştırma, Türkiye'de 2024 yılı içerisinde gerçekleşen suda boğulma vakalarını sosyodemografik değişkenler açısından inceleyerek, boğulma olaylarının temel nedenlerini, risk faktörlerini ve önleyici tedbirleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Boğulma, dünya genelinde önemli bir halk sağlığı sorunu ve özellikle riskli bölgelerde yüksek ölüm oranlarına sahiptir. Bu nedenle, araştırmanın bulguları, yüzme eğitimi politikaları, cankurtaran hizmetleri, güvenlik önlemleri ve halk farkındalığı araştırmalarına yönelik önemli bilgiler sunmaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırma Türkiye'deki suda boğulma vakalarının sosyolojik içeriğini tespit etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu kapsamda 01.01.2024-05.11.2024 tarihleri arasında dijital içerikli haber siteleri doküman analizi yöntemiyle taranmıştır. Yapılan taramada literatüre uygun olarak belirlenmiş anahtar kelimeler kullanılmıştır. Taramada elde edilen veriler, nitel ve nicel içeriklere göre ayrılmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler yüzde ve frekans dağılımına göre analiz edilmiştir. Elde edilen suda boğulma kaynaklı vakalar, boğulmanın gerçekleştiği bölge, gerçekleştiği alan, boğulma nedeni, gerçekleştiği mevsim gibi değişkenlerle; yaş, cinsiyet ve uyruk gibi demografik bulgular tablo ve grafiklerle görselleştirilerek verilmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 25 programı kullanılmıştır.

2.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma 01.01.2024-05.10.2024 tarihleri arasında Türkiye'de gerçekleşen boğulma vakaları ile sınırlıdır. Araştırma haber sitelerinin resmi sayfalarından toplanan boğulma vakaları ile sınırlıdır.

3. Bulgular

Türkiye genelinde 2024 yılında suda boğulma olaylarının incelenmesini amaçlayan bu araştırma kapsamında incelenen verilere yönelik bulgular bu bölümde sunulmuştur. Tablo 1'de boğulmanın gerçekleştiği bölge, gerçekleştiği alan, boğulma nedeni, gerçekleştiği mevsim, yaş aralığı, cinsiyeti ve uyruğu kişi sayısı ile listelenmiştir.

Tablo 1. Suda Boğulma Olayları

Vakaların Niteliği		Vaka Sayısı	%
Gerçekleştiği Bölgeler	Akdeniz	21	12,6
	Karadeniz	46	27,5
	Ege	14	8,4
	Marmara	20	12,0
	Güneydoğu Anadolu	29	17,4
	Doğu Anadolu	25	15,0
	İç Anadolu	12	7,2
Gerçekleştiği Alan	Sulama Kanalı	11	6,6
	Deniz	82	49,1
	Akarsu	12	7,2
	Gölet	45	26,9
	Göl	15	9,0
	Havuz	2	1,2
Suya Girme Nedeni	Rekreatif Amaçlı	156	93,4
	Kaza	11	6,6
Gerçekleştiği Mevsim	İlkbahar	3	1,8
	Yaz	137	82,0
	Sonbahar	24	14,4
	Kış	3	1,8
Yaş Aralığı	0-15 Yaş	36	21,6
	15-30 Yaş	67	40,1
	30-45 Yaş	42	25,1
	45-60 Yaş	12	7,2
	60 ve üzeri	10	6,0
Cinsiyet	Erkek	149	89,2
	Kadın	18	10,8
	Toplam	167	100,0
Uyruğu	T.C. Vatandaşı	150	89,8
	Yabancı Uyruklu	17	10,2
Toplam		**167**	**100,0**

Tablo 1 incelendiğinde vakaların gerçekleştiği bölgelere göre; en yüksek oran Karadeniz Bölgesi'nde 46 kişi ile %27,5'ini, sırasıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi 29 kişi ile %17,4'ünü, Doğu Anadolu Bölgesi 25 kişi ile %15'ini, Akdeniz Bölgesi 21 kişi ile %12,6'sını, Marmara Bölgesi 20 kişi ile %12'sini, Ege Bölgesi 14 kişi ile %8,4'ünü ve İç Anadolu Bölgesi 12 kişi ile %7,2'sini oluşturmaktadır. Gerçekleştiğini alana göre; en yüksek oran deniz 82 kişi ile %49,1'ini, sırasıyla gölet 45 kişi ile %26,9'unu, göl 15 kişi ile %9'unu, akarsu 12 kişi ile %7,2'sini, sulama kanalı 11 kişi ile %6,6'sını ve havuz 2 kişi ile %1,2'sini oluşturmaktadır. Suya girme nedenine göre; en yüksek oran rekreatif amaçlı 156 kişi ile %93,4'ünü ve kaza 11 kişi ile %6,6'sını oluşturmaktadır. Gerçekleştiği mevsime göre; en yüksek oran Yaz mevsimi 137 kişi ile %82'sini, sırasıyla Sonbahar mevsimi 24 kişi ile %14,4'ünü, İlkbahar mevsimi 3 kişi ile %1,8 ve Kış mevsimi 3 kişi ile %1,8'ini oluşturmaktadır. Yaş aralığına göre; en yüksek oran 15-30 Yaş aralığında 67 kişi ile %40,1'ini, sırasıyla 30-45 Yaş aralığı 42 kişi ile %25,1'ini, 0-15 Yaş aralığında 36 kişi ile %21,6'sını, 45-60 Yaş aralığında 12 kişi ile %7,2'sini, 60 ve üzeri 10 kişi ile %6'sını oluşturmaktadır. Cinsiyete göre; en yüksek oran erkek, 149 kişi ile %89,2'sini ve kadın, 18 kişi ile %10,8'ini oluşturmaktadır. Uyruğuna göre; en yüksek oran T.C. vatandaşı, 150 kişi ile %89,8'ini ve yabancı uyruklu vatandaş 17 kişi ile %10,2'sini oluşturmaktadır.

4. Tartışma

Bu araştırmada Türkiye'de gerçekleşen suda boğulma kaynaklı ölümler sosyolojik bir bakış açısıyla DSÖ'ün suda boğulma vakalarında belirttiği kritere göre incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda elde edilen bulgulara göre 2024 yılı ilk 11 aylık süreçte 167 kişinin suda boğulma sonucu hayatını kaybettiği tespit edilmiştir. Araştırmada belirlenen kriterlere göre en çok boğulma vakasının denizde gerçekleştiği, rekreatif amaçlı olarak ve erkek bireylerin yüksek oranda olduğu ve 15-30 yaş aralığındaki bireylerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Gerçekleşen boğulma vakalarının mevsimsel olarak yaz mevsiminde çok yüksek olduğu ve Karadeniz bölgesinin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Tablo 1'de elde edilen bulgulara göre, Karadeniz Bölgesi %27,5 oran ile en yüksek boğulma vakası sayısına sahip bölge olarak öne çıkmaktadır. Bunu, %17,4 oranla Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve %15,0 oranla Doğu Anadolu Bölgesi takip

etmektedir. Akdeniz Bölgesi, %12,6 oran ile benzer şekilde yüksek bir boğulma vakası oranına sahiptir. Marmara Bölgesi %12,0 oran ile Akdeniz Bölgesi'ne yakın bir orana sahiptir. Daha düşük boğulma vakası oranlarına sahip bölgeler ise %8,4 oran ile Ege Bölgesi ve %7,2 oran ile İç Anadolu Bölgesi'dir. Karadeniz Bölgesi Samsun ilinde yapılan benzer bir araştırmada 2005-2010 yılları arasında 100 kişi (Turgut ve Orhan, 2018) ve 2005-2016 yıllarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gaziantep ilinde yapılan araştırmada ise 97 kişi suda boğularak hayatını kaybettiği belirtilmiştir (Turgut ve Akdağ ,2017). Bu veriler, her bölgenin coğrafi ve sosyoekonomik özelliklerine göre değişiklik gösteren boğulma riskini yansıtmaktadır. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde oluşan rip akıntıları ve ani değişen hava durumları nedeniyle oluşmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler tarafından güvenlik tedbirlerinin alınmadığı bölgelerde, bölgeyi bilmeyen tatilci ve ziyaretçilerin suya girmeleri sonucu boğulma vakaları gerçekleştiği görülmektedir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde ise boğulma vakalarının göl, gölet ve sulama kanallarında gerçekleştiği görülmektedir. Bu bölgelerde tespit edilen vakaların çoğunluğunda 0-15 yaş aralığındaki bireylerin olduğu görülmektedir (Arslan ve diğ., 2008).

Turizm bölgelerinde ve deniz kenarlarında ise tatil amaçlı gelen ziyaretçilerin alkol kullanımı sonrasında suya girmesi ile gerçekleşen vakalarda yaş gurubunun daha ileriki yaşlardaki bireylerden olduğu görülmektedir (Lakadamyalı ve Doğan, 2008). Özellikle İstanbul, İzmit, Sakarya ve Samsun illerinde sahil kenarlarında oluşturulan profesyonel cankurtaran ve acil müdahale birimlerinin pek çok sayıda boğulma olayına müdahale etmesiyle boğulmanın önlendiği raporlanmıştır.

Suda boğulma üzerine yapılan araştırmalarda boğulmaların en çok yaz aylarında olduğu tespit edilmiştir. Tablo 1'de suda boğulma vakalarının mevsimsel dönemlere göre dağılımına bakıldığında, yaz mevsiminde 137 kişi ile en yüksek vakanın olduğu görülmektedir. Araştırmamıza paralel olarak TÜİK'in son beş yıllık suda boğulma vakası verilerine bakıldığında sırasıyla temmuz, ağustos ve haziran ayları olduğu görülmektedir (TUİK, 2024). Türkiye'de yapılan benzer bir araştırmada boğulmanın en fazla görüldüğü aylar sırasıyla temmuz, ağustos, haziran ve mayıs ayları olduğu görülmüştür (Gültekin, 2010). Benzer araştırmada da yaz aylarında toplam %71 (Haziran %20, Temmuz %22 ve Ağustos %29) suda boğulma olgusu tespit edilmiştir (Turgut ve Orhan, 2018). 2023 yılı verilerine göre; ülke bazında Almanya, İspanya ve Türkiye karşılaştırılmasında suda boğulma kaynaklı vakalar en çok haziran, temmuz ve ağustos aylarında gerçekleşmiştir (Statia, 2024a; Statia, 2024b) Buna benzer olarak 2022 yılında İngiltere'de en çok suda boğulma vakaları temmuz ayında gerçekleşmiştir (Statia, 2022b). Kanada Toronto'da yapılan 20 yıllık dönemdeki çocukların suda boğulma olgularının incelendiği bir araştırmada, boğulmaların %87'sinin ilk bahar ve yaz aylarında meydana geldiği bildirilmiştir (Somers, Chiasson ve Smith, 2005).

Araştırmamızdan elde edilen veriler ile genel literatür karşılaştırıldığında benzer sonuçlar vermektedir. Bu sonuç bize yaz aylarında bireylerin dinlenme, eğlenme ve sportif amaçlı yapılan faaliyetler sonucunda, yaşadıkları olumsuz durumlar nedeniyle suda boğulduklarını göstermektedir.

Tablo 1'e bakıldığında boğulma vakasının yaş gurubuna göre en yüksek oranının 15-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Türkiye'de yapılan benzer bir araştırmada ise; yaş grubuna bakıldığında ise 21-30 yaş aralığındaki bireylerin daha fazla boğulma vakasına karıştığı görülmektedir (Gültekin, 2010). Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde tespit edilen vakaların çoğunluğunda 0-15 yaş aralığındaki bireylerin olduğu görülmektedir. Adana ilinde yapılan bir araştırmada; boğulma vakalarının %36,2 oranı ile en sık 11-20 yaş grubunda yer aldığı ve tüm vakalarının %60,67'sinin 20 yaşının altında olduğu saptanmıştır (Arslan ve ark., 2008). Gaziantep ilinde yapılan araştırmada boğulma vakalarında ortalama yaş 21,4 olarak tespit edilmiştir (Turgut ve Akdağ, 2017). Bu araştırmalara ek olarak Samsun ilinde yapılan bir araştırmada %40'lık bir oran ile 10-19 yaş arasındaki bireylerin yüksek olduğu görülmektedir (Turgut ve Orhan, 2018). 2014 yılında yayınlanan Küresel Boğulma Raporu, yaşın boğulma için en büyük risk faktörlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle 0-4 yaş ve 5-14 yaş arası çocuklar, denetim eksikliği nedeniyle en yüksek risk grubunu oluşturmaktadır. Batı Pasifik Bölgesi'nde, 5-14 yaş arası çocuklarda boğulma kaynaklı ölümler diğer tüm nedenlerden daha yaygındır. Ülke bazında incelendiğinde, Avustralya'da 1-3 yaş arası çocuklarda en sık görülen istem dışı yaralanma ölümü boğulma iken, Bangladeş'te 1-4 yaş grubunda ölümlerin %43'ü boğulma kaynaklıdır. Çin'de, 1-14 yaş grubunda boğulma yaralanma kaynaklı ölümlerin başlıca nedeniyken, ABD'de bu yaş grubunda ikinci sırada yer almaktadır (DSÖ, 2024a). Yine 2021 yılında Amerika'da yapılan araştırmaya göre; 1999-2019 yılları arasında 1 ila 4 yaş aralığında 9.269, 5-9 yaş aralığında 3025, 10-14 yaş aralığında 2679, 15-19 yaş aralığında 6295, 20-24 yaş aralığında 6590 ve 25-29 yaş aralığında 5429 kişinin ölümcül boğulma yaşandığı görülmektedir (Statia, 2021). Hindistan'da ise 2011 yılında yapılan ulusal araştırmada, boğulmanın 5 yaş altı çocuklarda istem dışı yaralanma ölümlerini önemli ölçüde artırdığı ve Ganj deltası bölgesinde ise diğer yerlere göre yüksek bir insidansın bildirildiği bildirilmiştir (Jagnoor ve ark., 2011). Boğulama vakaları farklı sosyoekonomik düzeylere göre farklılaştığı boğulmanın niteliği ve boğulan kişilerin yaş guruplarını bu doğrultuda değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Örneğin 1-4 yaş grubundaki çocukların hareket kabiliyetlerinin ve meraklarının artması, suya erişimlerini ve dolayısıyla boğulma risklerini artırmaktadır. 5-14 yaş aralığında ki boğulma oranları, küçük çocuklara göre biraz daha düşüktür. Bunun nedeni, bu yaş grubundaki çocukların yüzme öğrenme olasılıklarının daha yüksek olması ve genel olarak su çevresinde daha dikkatli olmalarıdır. Ancak, bu yaş grubunda boğulma önemli bir risk faktörü olmaya devam etmektedir. Çocukluk çağı

boğulmalarının %40-50'si 1-4 yaş arasında görülürken, %15-20'si adolesan yaş grubunda gözükmektedir. Boğulmalar genelde kaza sonucu oluşmasına rağmen özellikle adolesan olgularda intihar olasılığı, alkol ve ilaç alımı akılda tutulmalıdır (Väli ve ark., 2007). İleriki yaşlarda ki bireyler su güvenliği konusunda genellikle daha bilinçli olsa da, alkol kullanımı, yalnız yüzme eğilimi veya su sporlarına merak gibi faktörler boğulma riskini artırabilir (DSÖ, 2024a). Bu veriler, çocuklarda denetimin artırılması ve yüzme becerilerinin erken yaşta kazandırılmasının hayati önem taşıdığını göstermektedir. Aynı zamanda, tüm yaş gruplarındaki çocukların suda güvende kalması için uygun önleyici politikaların geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koyulmaktadır.

Yapılan bu araştırma gerçekleştiği alanın dağılımına bakıldığında en çok vakanın denizde ve sırasıyla göl, gölet ve sulama kanallarında yüksek olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de yapılan benzer bir araştırmada ise; nehirler ve denizler olduğu görülmüştür (Gültekin, 2010). Şanlıurfa ilinde çok sayıda sulama amaçlı gölet olmasına rağmen, suda boğulma vakalarının çok yüksek bir oranda (%67,7) sulama kanallarında meydana gelmesi dikkat çekici bulunmuştur (Benek ve Özcanlı, 2015). Samsun ilinde yapılan araştırmada %54'lük oranla boğulma vakalarının en çok denizde görüldüğü tespit edilmiştir (Turgut ve Orhan, 2018). 2022 yılında İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre göllerde, kanallarda, taş ocaklarında ve nehirlerde boğulan insan sayısında artışa neden olduğunu belirtilmektedir (Statia, 2022b). 2023 yılında Polonya'da yapılan araştırmaya göre ise 121 suda boğulma vakasının nehirlerde gerçekleştiği tespit edilmiştir (Statia, 2024). Elde edilen bilgilerin genel literatürle uyum gösterdiği genel olarak boğulma vakalarının rekreasyon faaliyet alanlarında gerçekleştiği görülmektedir. Bizim araştırmamızda açık ve kapalı yüzme havuzlarında boğulma vakalarının çok az olduğu görülmektedir. Bunun iki ana nedeni ise; halka açık olarak kullanılan yüzme havuzlarında yapılan denetimlerin ve alınan önlemlerin etkisinin olduğu ve ülkemizde çok fazla özel kullanımlı ev havuzlarının olmaması olarak gösterilebilir.

Araştırmamızda, suda boğulma vakaları cinsiyete göre dağılımına bakıldığında erkeklerin %89,2 ve kadınların %10,8'lik orana sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'de yapılan benzer bir araştırmada yaptığımız araştırmaya paralel olarak vakaların %9,9 kadın, %79,6 erkek olduğu ve %10,5'inde ise cinsiyet ile ilgili veri tespit edilememiştir (Gültekin, 2010). Samsun ilindeki araştırmada suda boğulanlar cinsiyet açısından değerlendirildiğinde 77 (%77) erkek ve 23 (%23) kadın olduğu belirtilmiştir (Turgut ve Orhan, 2018). Şanlıurfa ilinde yapılan araştırmada da boğulma vakaların %75,7'sinin erkek olduğu saptanmıştır (Benek ve Özcanlı, 2015). Gaziantep ilinde yapılan araştırmada %83,6'sı erkektir (Turgut ve Akdağ ,2017). DSÖ raporlarına göre boğulma vakalarında ölüm oranları erkeklerin kadınlardan ortalama iki kat olduğu belirtilmiştir. Erkeklerin neden daha fazla boğulma riski altında olduğu önemli bir sosyolojik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalar erkeklerin daha yüksek boğulma oranlarının sahip olmasının, suya daha fazla maruz kalma, tek başına yüzme eğilimi, yüzmeden önce alkol alma ve ekstrem su sporları gibi daha riskli davranışlardan kaynaklandığını göstermektedir (DSÖ, 2024a). Su Olayları Veritabanı'nın (WAID) son verilerine göre, kadınlardan çok daha fazla erkek boğulduğu belirtilmiştir. 2023 yılı verilerine göre; İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda ülkelerindeki boğulma kaynaklı vakalar incelendiğinde erkeklerin kadınlara oranla daha fazla boğulma vakası yaşadığı tespit edilmiştir (WAID, 2023). Avrupa genelinde de erkeklerin boğulma kaynaklı ölüm oranları kadınların neredeyse üç katı olarak verilmektedir (Eurostat, 2024). Boğulma vakalarının genellikle adölesan çağda ve erkeklerde daha fazla olduğu görülmektedir (Lakadamyalı ve Doğan, 2008; Arıca, 2013).

Yaptığımız araştırma suya girme nedenlerine göre incelendiğinde genellikle vakanın gerçekleştiği alanda rekreatif amaçlı bulundukları görülmüştür. Samsun ilinde yapılan benzer bir araştırmada, suda boğulma olgusunun gerçekleştiği yerde bulunma nedeni incelendiğinde, en çok serinlemek amacıyla oraya gittikleri tespit edilmiştir (Turgut ve Orhan, 2018). Turgut ve Akdağ (2017)'ın araştırmalarında 97 kişiden 39'u (%40,2) yüzme ve serinleme esnasında boğulmuştur. Şanlıurfa'daki boğulma vakalarının %90'nı kaza, %2,1'i cinayet, %1,6'sı aynı oranlarda trafik kazası ve intihar ve %4,2'sinde ise orijin saptanamamıştır (Benek ve Özcanlı, 2015). Gaziantep ilinde yapılan benzer bir araştırmada vakaların alanda bulunma nedeni en çok serinlemektir (Turgut ve Akdağ, 2017). Farklı ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarına göre; erkeklerin genellikle dışarıda daha fazla vakit geçirmesi ve alkol ve uyuşturucu alımı esnasında daha çok deniz, göl ve gölet benzeri bölgelerde bulunmalarından kaynaklı rekreatif amaçlı suda boğulma vakaları kazara oluşan suda boğulma vakalarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Piedmont, 2024). Bu ilişki, WAID'in yıllık raporunda da belirtilmiş ve toplam 277 ölümden 68'inde kurbanların uyuşturucu etkisi altında olduğu ortaya çıkmıştır (WAID, 2023). Avrupa Kıtası, DSÖ bölgeleri arasında en yüksek alkol tüketimine sahip ülkedir ve alkol kaynaklı boğulma vakaları toplam vakanın %26'sını oluşturmaktadır (DSÖ, 2023c). 2018 yılında Hindistan'da boğulma kaynaklı ölüm nedenleri araştırmasında alkollü boğulma ölümleri toplam boğulma kaynaklı ölümlerinin %18,8'ini oluşturmaktadır (Phad ve Dhawane, 2018). Son yıllarda alkolden kaynaklı boğulmaların artması nedeniyle Dünya Boğulma Önleme Günü'nde boğulmanın nasıl önlenebileceği konusunda farkındalık yaratmak için "Su Yakınlarında Alkol Yok" başlığı altında slogan yayınlamıştır (DSÖ, 2024).

Yaptığımız araştırmaya göre, kişilerin uyruk dağılımı incelendiğinde, büyük bir çoğunluğun (%89,8) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu görülmektedir. Toplamda 150 kişi T.C. vatandaşı olarak kaydedilmiştir. Buna karşın, yabancı uyruklu

kişilerin sayısı 17 olup, bu grup toplamın %10,2'sini oluşturmaktadır. Bu durum, boğulan bireylerin çoğunluğun yerel vatandaşlardan oluştuğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmanın sonucunda elde edilen verilere göre; erkeklerin kadınlardan 9 kat daha fazla boğulma vakasına karıştığı, boğulma vakalarının yaklaşık %90'ının rekreatif amaçlı katılım olduğu, yaş gruplarına göre %61,7 oran ile en belirgin grubun 30 yaşına kadar olduğu, bölge olarak en yoğun bölgenin Karadeniz bölgesi olduğu ve yaz aylarının en yoğun boğulma vakasının yaşandığı mevsim olduğu görülmektedir. Hayatını kaybeden bireyler; çocuk, ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde olan bireylerdir. Genç yaşta suda boğulma kaynaklı ölüm oranının yüksek olmasını sebebi yüzme becerilerinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden kreşlerden başlayarak okullarda yüzme dersinin müfredata eklenmesi ve zorunlu tutulması büyük önem arz etmektedir. Çocuklara verilmesi gereken yüzme eğitimine ek olarak Gençlik ve Spor Bakanlığı ve yerel yönetim iş birliği içerisinde bütün vatandaşlara yüzme eğitimleri verilmelidir. Yüzme eğitiminin yanı sıra can kurtarma, ilk yardım ve suda güvenlik eğitimleri büyük ölçüde boğulma kaynaklı ölümlerin sayısını düşüreceği düşünülmektedir. Ülkemizde özellikle Karadeniz Bölgesi'nde görülen rip akıntıları ile ilgili halk bilinçlendirilmeli, akıntı tespit edilip, akıntı olduğu bölgede denize girmek yasaklanmalıdır. 2016 yılında Lifesaving Society tarafından yayımlanan "Suda Boğulmaya Karşı Yaşam Zinciri" ve boğulma önleme yatırımını modelleyen DSÖ "2050 yılına kadar 774.000 daha az çocuk boğulacak" gibi suda boğulma konusunda yayımlanan ulusal mevzuatların içerisine su güvenliğiyle ilgili etkili ulusal politikalar ve mevzuatlar eklenmelidir. Kıyı şeritlerinin korunması, yasak olan bölgelerdeki bariyer sayılarının ve denetimin artırılması, plajlarda bulunan cankurtaran sayısının artırılması, akıntı olan bölgelerde denize girişin yasaklanması ve tabelalar ve bayraklar gibi görsel olarak uyarı sağlanmalıdır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GAP projesi adı altında açılan sulama kanalları ve barajları bölgede birçok ölüme sebep olmuştur. Bu nedenle bu kanallar ve barajlardaki güvenlik önlemlerinin arttırılması ve suya girişin kesinlikle engellenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Arıca, V., Dağ, H., Kalçın, S., Kök, S., Bölük, K., & Doğan, M. (2013). Çocuklarda suda boğulmalara güncel yaklaşımlar. *The Medical Journal of Mustafa Kemal University, 4*(15), 33-38.

Arslan, M. M., Çekin, N., Hilal, A., & Kar, H. (2008). Investigation of drowning cases in Adana between years 1997-2006. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine, 5*(1), 13-18.

Benek, S., & Özcanlı, M. (2015). Şanlıurfa ilinde boğulma vakalarının incelenmesi (2001-2008). *Marmara Coğrafya Dergisi, 31*, 184-203.

Brenner, R. A., Taneja, G. S., Haynie, D. L., Trumble, A. C., Qian, C., Klinger, R. M., & Klebanoff, M. A. (2009). Association between swimming lessons and drowning in childhood: A case-control study. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 163*(3), 203–210. PubMed.

Castelle, B., Scott, T., Brander, R. W., & McCarroll, R. J. (2016). Çekiş akıntısı türleri, dolaşım ve tehlike. *Earth Science Reviews, 163*, 1–21.

Çiftçi, Ç. (2015). 2004–2014 yılı içinde uluslararası alanlarda yapılmış yüzme branşı ile ilgili akademik araştırmaların incelenmesi. *Research in Sports Science*, 5(1), 35-61.

Demirci, Ş., & Doğan, K. H. (2010). Birinci basamakta adli tıp. 2. Baskı. İstanbul: Türk Tabipler Birliği Yayın Organı.

Eğilmez, M. (2014). Türkiye ve benzer ekonomilerin karşılaştırılması. Erişim adresi: https://www.mahfiegilmez.com/2014/02/turkiye-ve-benzer-ekonomiler.html

Ersoy, Ş. (2018). Çeken akıntı nedir? *Suda Boğulmalar ve Çeken Akıntılar Çalıştayı,* Yıldız Teknik Üniversitesi - Bezmialem Üniversitesi - İstanbul Aydın Üniversitesi, YTÜ Davutpaşa Yerleşkesi, 20 Haziran 2018.

Eurostat. (2024). Causes of death - deaths by country of residence and occurrence report. Erişim adresi: https://doi.org/10.2908/HLTH_CD_ARO.

Gültekin, A. R. (2010). Suda boğulma vakalarının demografik yapısının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ç.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Jagnoor, J., Bassani, D. G., Keay, L., Ivers, R. Q., Thakur, J. S., Gururaj, G., Jha, P. & Million Death Study Collaborators. (2011). Unintentional injury deaths among children younger than 5 years of age in India: a nationally representative study. *Injury Prevention, 17*(3), 151-155.

Kızar, O., Savucu, Y., Yücel, A.S. & Kargün, M. (2018). Türkiye'deki spor tesislerinin engelliler için yeterlilik düzeylerinin incelenmesi. Electronic Turkish Studies, 13(26), 829-848.

Lakadamyalı, H., & Doğan, T. (2008). Investigation of drowning cases in a tourism region of Turkey. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 28*(2), 143-148.

Lukic, I., et al. (2022). Swimming education and drowning prevention in school-aged children in Serbia: A population-based study. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion*. PubMed.

Meriç, B. T., & Çağırankaya, S. (2013). Sulak alanlar. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Hassas Alanlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, Türkiye.

Mumcu, H. E. (2018). *Engelli spor politikaları (Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye karşılaştırması)*. Akademisyen Kitabevi.

OECD. (2022). Swimming Skill Around the World. Erişim adresi: https://www.oecd.org/en/publications/swimming-skills-around-the-world_0c2c8862-en.html.

PAHO. (Pan American Health Organization). The burden of unintentional drowning. Erişim adresi: https://www.paho.org/en/enlace/burden-unintentional-drowning.

Peden, A. E., Franklin, R. C., & Scarr, J. (2015). Measuring Australian children's water safety knowledge: The National Water Safety Quiz. *International Journal of Aquatic Research and Education, 9*(1), 55–66. PubMed.

Phad, L., & Dhawane, S. (2018). Epidemiological profile of drowning deaths: A cross-sectional study. *Egyptian Journal of Forensic Sciences, 8*. https://doi.org/10.1186/s41935-018-0056-8.

Piedmont. (2024). Why are men more likely to drown than women? Erişim adresi: https://www.piedmont.org/living-real-change/why-are-men-more-likely-to-drown-than-women.

Short, A. D., & Hogan, C. L. (1994). Rip currents and beach hazards, their impact on public safety and implications for coastal management. In: Finkl, C. W. (Ed.), *Coastal Hazards, Journal of Coastal Research, Special Issue, 12*, 197–209.

Somers, G. R., Chiasson, D. A., & Smith, C. R. (2005). Pediatric drowning: A 20-year review of autopsied cases: Demographic features. *American Journal of Forensic Medicine and Pathology, 26*(4), 316-319.

Stallman, R., Moran, K., Brenner, R., & Rahman, A. (2014). Swimming and water survival competence. In *Drowning* (pp. 197-206). Springer, Berlin, Heidelberg.

Statia. (2021). Number of fatal unintentional drownings among persons aged 29 and younger in the United States from 1999 to 2019, by age group. Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/1247497/us-number-of-fatal-unintentional-drownings-by-age-group/.

Statia. (2022a). Distribution of causes of death worldwide in 2019. Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/1076497/share-of-deaths-worldwide-by-cause/.

Statia. (2022b). UK drownings. Erişim adresi: https://www.statista.com/chart/27855/number-of-drownings-in-the-uk/.

Statia. (2024a). Number of deaths caused by drowning in Germany from 2020 to 2023, by month. Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/1399723/deaths-drowning-month-germany/.

Statia. (2024b). Monthly number of deaths due to drowning in Spain in 2023. Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/984743/number-of-deaths-due-to-drowning-by-month-spain/.

Statia. (2024c). Number of drowning deaths in Belgium in 2020, by age group. Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/988317/number-of-drowning-deaths-in-belgium-by-age-group/.

Statia. (2024d). Number of drowning victims in Poland in 2023, by water body type. Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/1258525/poland-number-of-drowning-victims-by-water-body/.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). Erişim Adresi: https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/3893/Sulama-Kanali-Baraj-Ve-Goletler-Yuzmek-Ve-Serinlemek-Icin-Degildir.

Turgut, A., & Akdağ, E. (2017). Gaziantep ilinde suda boğulma vakalarının incelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 7*(2), 437-444.

Turgut, A., & Orhan, İ. (2018). Samsun ilinde suda boğulma vakalarının incelenmesi. *İÜ Spor Bilimleri Dergisi, 8*(1).

TÜİK. (2024). 2019-2023 yılları arasında gerçekleşen boğulma kaynaklı ölümler. Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/.

Väli, M., Lang, K., Soonets, R., Talumäe, M., & Grjibovski, A. M. (2007). Childhood deaths from external causes in Estonia, 2001-2005. *BMC Public Health, 7*, 158.

WAID. (2023). Annual Fatal Incident Report. Erişim adresi: https://nationalwatersafety.org.uk/waid/annual-reports-and-data.

DSÖ. (2021a). Regional Status Report on Drowning in the Western Pacific. Erişim adresi: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/343073/9789290619581-eng.pdf?sequence=1.

DSÖ. (2021b). Drowning estimate report. Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/drowning#tab=tab_1.

DSÖ. (2021c). Nearly two thirds of global drowning deaths occur in Asia Pacific. Erişim adresi: https://www.who.int/westernpacific/news/item/22-07-2021-nearly-two-thirds-of-global-drowning-deaths-occur-in-asia-pacific.

DSÖ. (2023a). 76th World Health Assembly adopts first-ever resolution on drowning prevention. Erişim adresi: https://www.who.int/news/item/29-05-2023-76th-world-health-assembly-adopts-first-ever-resolution-on-drowning-prevention.

DSÖ. (2023b). WHO urges countries to invest in drowning prevention to protect children. Erişim adresi: https://www.who.int/news/item/25-07-2023-who-urges-countries-to-invest-in-drowning-prevention-to-protect-children.

DSÖ. (2023c). Statement by WHO Regional Director for Europe, Dr. Hans Henri P. Kluge. Erişim adresi: https://www.who.int/europe/news/item/24-07-2023-statement---at-least-20-000-people-lose-their-lives-to-drowning-every-year-in-the-european-region-yet-these-deaths-are-entirely-preventable.

DSÖ. (2024a). Fact sheet: Drowning. Erişim adresi: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/drowning.

DSÖ. (2024b). World Drowning Prevention Day 2024. Erişim adresi: https://www.who.int/campaigns/world-drowning-prevention-day/2024.

DSÖ. (2023). World Health Rankings Report. Erişim adresi: https://www.worldlifeexpectancy.com/tr/europe/drownings-cause-of-death.

Wikipedia. (2008). Yüzmenin tarihi. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_swimming#cite_note-icn-3.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study was designed to classify drowning cases in Turkey according to sociodemographic data and to conduct detailed analysis of the cases. This research was designed to determine the sociological context of drowning cases in Turkey. For this purpose, digital news websites were scanned using document analysis between January 1, 2024, and November 5, 2024. Keywords identified in accordance with the literature were used in the search. The data obtained in the search were divided into qualitative and quantitative categories. The data were analyzed using percentage and frequency distributions. The drowning-related cases were visualized using variables such as the region of drowning, the area where the drowning occurred, the cause of drowning, and the season of drowning. Demographic findings such as age, gender, and nationality were presented in tables and graphs. IBM SPSS Statistics 25 was used in data analysis. This research is limited to drowning cases that occurred in Turkey between January 1, 2024, and October 5, 2024. The research is limited to drowning cases collected from the official pages of news websites.

Methods

This study was designed to classify the nature of drowning incidents in Turkey based on sociodemographic characteristics and conduct a detailed analysis of these cases. Data were collected through document analysis of digital news websites. The retrieved data were categorized into qualitative and quantitative contents and presented as percentage and frequency distributions. Drowning-related deaths in Turkey were examined in terms of gender, age,

reasons for being in the drowning location, the type of location, season, citizenship status, and region. Between January 1, 2024, and October 5, 2024, 167 individuals lost their lives due to drowning. Regional analysis revealed that the highest proportion of cases occurred in the Black Sea Region (27.5%). Regarding the type of location, most drowning incidents took place in seas (49.1%). Recreational activities were identified as the primary reason for entering the water, accounting for 93.4% of the cases. Seasonally, 82% of the incidents occurred during the summer, which aligns with the increased swimming and water activities during this period. In terms of age groups, individuals aged 15–30 represented the largest proportion of cases (40.1%). Gender analysis showed that males were involved in 89.2% of the incidents. Furthermore, 89.8% of the victims were Turkish citizens. These findings highlight the need for nationwide swimming education, beginning with children, as well as stricter enforcement of safety measures in restricted areas. Additionally, raising public awareness about swimming safety and first aid and closely monitoring these processes are recommended to reduce drowning-related fatalities in Turkey.

Findings

This study examined drowning deaths in Turkey from a sociological perspective, based on WHO criteria for drowning cases. Findings from this study revealed that 167 people lost their lives due to drowning in the first 11 months of 2024. Data from this study indicate that men are nine times more likely than women to be involved in drownings, approximately 90% of drowning are recreational, the most prominent age group is up to 30 years of age at 61.7%, the Black Sea region is the most densely populated region, and summer is the peak season for drownings. The individuals who lost their lives were children, adolescents, and early adults. The high rate of drowning deaths at a young age stems from a lack of swimming skills. Therefore, it is crucial to include swimming lessons in the curriculum and make them mandatory in schools, starting with kindergartens. In addition to the swimming instruction required for children, the Ministry of Youth and Sports and local governments should provide swimming instruction to all citizens in collaboration. In addition to swimming instruction, lifesaving, first aid, and water safety training are believed to significantly reduce the number of deaths from drowning.

Conclusion

According to the data obtained as a result of this research; it is seen that men are involved in drowning cases 9 times more than women, approximately 90% of drowning cases are recreational participation, the most significant group in terms of age groups with a rate of 61.7% is up to the age of 30, the Black Sea region is the most densely populated region and the summer months are the season with the most drowning cases.

Yıldız, S. & Alan, M. A. (2025). Türkiye'deki marka başvurularına bölgesel bir bakış: Türk patent ve marka kurumu verilerine dayalı bir analiz. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 842-859.

Türkiye'deki Marka Başvurularına Bölgesel Bir Bakış: Türk Patent ve Marka Kurumu Verilerine Dayalı Bir Analiz

A Regional Look at Trademark Applications in Türkiye: An Analysis Based on Turkish Patent and Trademark Office Data

Salih Yıldız[1], Mehmet Asif Alan[2]

Öz

Günümüzün rekabetçi pazarında işletmeler için markalaşma, başarının önemli bir bileşeni olarak görülmektedir. Bir işletmenin kimliğini oluşturan, ileten ve geliştiren bir süreç olan markalaşma, bir ürün, hizmet veya değeri tüketicinin zihninde farklılaştırmayı amaçlayan stratejileri içermektedir. Bu çalışma, markalaşmanın kavramsal çerçevesini Türk Patent ve Marka Kurumu'ndan alınan verileri analiz ederek incelemektedir. Literatür taramasını istatistiksel analizle birleştiren yaklaşım marka başvurularını il bazında incelemek üzere kullanılan veriler sonucunda, il bazındaki marka başvurularının ve tescillerinin dağılımını ve sıralamasını içermektedir. Verilerin yorumlanması ve değerlendirilmesi sonucunda, Türkiye'deki marka başvuru ve tescil faaliyetlerinin büyük oranda metropol (İstanbul, Anakara, İzmir) kentlerde yoğunlaştığı ve bu durum bölgesel dengesizliklerin devam ettiğini göstermektedir. Bu bulgu ışığında, marka bilincinin yaygınlaştırılması ve fikri mülkiyet faaliyetlerinin tüm bölgelere daha dengeli bir şekilde yayılmasına yönelik politika müdahalelerinin, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması açısından önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Bulgular, bölgeler arasında dengeli marka gelişimini teşvik etmek için basitleştirilmiş tescil süreçleri ve finansal teşvikler gibi hedefli politikalara olan ihtiyacın altını çizmektedir. Çalışma ayrıca reklamcılık, eğitim ve gıda hizmetleri gibi alanlardaki büyümeyle birlikte sektörel eğilimleri de belirlemekte ve dijital markalaşma ve e-ticaretin önemini vurgulamaktadır. 2023 yılına kadar veri kullanımı ve nicel metriklere odaklanma gibi sınırlamalar, gelecekteki araştırmaların daha güncel verileri, marka hakkında nitel öngörüleri ve Türkiye'nin marka ekosisteminin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için daha geniş veri kaynaklarını içermesi gerektiği ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Marka, Markalaşma, Marka Oluşturma, Patent.*

Abstract

In today's competitive market, branding is seen as a crucial component of success for businesses. Branding, a process that establishes, communicates, and enhances a business's identity, encompasses strategies aimed at differentiating a product, service, or value in the minds of consumers. This study examines the conceptual framework of branding by analyzing data from the Turkish Patent and Trademark Office. This approach, which combines a literature review with statistical analysis, utilizes data to examine trademark applications by province, resulting in the distribution and ranking of trademark applications and registrations by province. Interpretation and evaluation of the data indicate that trademark application and registration activity in Türkiye is largely concentrated in metropolitan cities (Istanbul, Ankara, and Izmir), which persists in regional imbalances. In light of this finding, policy interventions aimed at promoting brand awareness and ensuring a more balanced distribution of intellectual property activities across all regions are crucial for reducing regional disparities. The findings highlight the need for targeted policies, such as simplified registration processes and financial incentives, to foster balanced brand development across regions. The study also identifies sectoral trends, with growth in areas such as advertising, education, and food services, and highlights the importance of digital branding and e-commerce. Limitations, such as data usage and a focus on quantitative metrics through 2023, indicate that future research should include more up-to-date data, qualitative brand insights, and broader data sources for a comprehensive understanding of Türkiye's brand ecosystem.

Keywords: *Brand, Branding, Brand Creation, Patent.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 15 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, Gümüşhane, Türkiye, salihyildiz@yahoo.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1002-5960.
[2]Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Teknoloji Transfer Ofisi, Bayburt, Türkiye, alanasif@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6947-404X.

Giriş

Günümüzün giderek daha rekabetçi hale gelen iş ortamında, güçlü bir markaya sahip olmak yalnızca bir avantaj değil, bir zorunluluktur. Bu durum, rekabet avantajı ve inovasyonun pazarlama ile ilişkisinin doğal bir sonucudur (Esmer ve Alan, 2019). Bir marka, bir işletmenin mal/mamul ve hizmetlerini diğerlerinden ayıran temel unsur olarak hizmet ederken, aynı zamanda tüketicinin zihninde bir kimlik ve değer önerisi yaratır. Etkili marka yönetimi, işletmelerin stratejik rekabet avantajları elde etmelerini ve sürdürülebilir büyüme elde etmelerini sağlamada önemli bir rol oynar. Saygın bir işletme ne kadar görünür olursa, markası da o kadar güçlüdür. Literatürde "Marka Gücü = İtibar X Görünürlük" denklemi bu işlemi vermektedir. Stratejik önemine rağmen, markalaşma çok yönlü ve karmaşık bir süreç olmaya devam etmektedir. Kuruluşun hedeflerine ve önceliklerine bağlı olarak değişebilen sistematik bir yaklaşımla bir marka yaratmayı, iletmeyi ve güçlendirmeyi içerir. Örneğin, tasarıma odaklı bir işletme, markasını iletmek için bir logo ve görsel öğeler oluşturmayı vurgulayabilirken, reklama odaklı bir kuruluş, pazarlama kampanyaları aracılığıyla marka görünürlüğünü artırmayı önceliklendirebilir. Ek olarak, markalaşma çabaları mevcut bir işletmeye uygulandığında, süreç genellikle yeniden markalaşma olarak adlandırılır. Marka geliştirme, bazen markalaşma sürecinin tanımlanmasında kullanılan alternatif bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Frederiksen, 2024).

Sanayi devrimleri ile birlikte pazarlama kavramı, dinamik yapısı gereği sürekli olarak yenilenmekte ve güncellenerek rekabet avantajı sağlayacak kavramlara kapı aralamaktadır (Yıldız ve Alan, 2025a; Yıldız ve Alan, 2025b). Bu rekabetçi pazarların dinamik yapısı ve mal kalitesiyle ilgili artan endişeler, markalaşma kurumsal politikanın temel bir unsuru haline gelmiştir (Thiripurasundari ve Natarajan, 2011: 35-46). Markalar farklı işlevlere hizmet ederek işletmelerin duygu, kimlik ve öz değerle ilgili mesajlarla tüketicilere doğrudan ulaşmasını sağlarlar, böylece tüketiciler artık sadece bir mal satın almaz, bir marka satın alırlar (Desai ve Waller, 2010). Dahası, markalar taklit için zorlu bir engel olabilir çünkü rakiplerin onları kopyalaması zor ve etkili bir giriş caydırıcılık stratejisi haline gelebilir. Bu nedenle, markaların da dahil olduğu bir çok faktörün işletme performansına önemli ölçüde katkıda bulunabilen önemli maddi olmayan varlıklar olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir (Çınar vd., 2020: 2179). Bir marka, işletme tarafından yapılan geçmiş yatırımların bir sonucu olarak daha değerli hale geldikçe işletmeler marka yaratma, edinme ve yönetimine giderek daha fazla kaynak yatırmaktadır (Agostini vd., 2015: 161-173).

Markalaşma ve pazarlama faaliyetlerinin aktif yürütülmesi beklenen bir süreçtir. Markalaşma ve pazarlamayı tek bir disiplinde birleştirmeye yönelik çalışmaların varlığı literatürde mevcuttur. Ancak bu iki kavram oldukça farklıdır. Markalaşma ve pazarlamanın öncelikler açısından karşılaştırıldığı da görülmektedir. Markalaşma bir işletmenin kimliğidir; pazarlama ise bu vizyonu ileten taktik ve stratejiler bütünüdür (Decker, 2024).

Bu çalışma, pratik öngörüleri entegre ederken markalaşmanın kavramsal çerçevesini de ortaya koymayı amaçlamaktadır. Mevcut literatür ve Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sağlanan istatistiksel verilerden yararlanarak, çalışma aşağıdaki araştırma soruları bağlamında markalaşmanın temel boyutlarını araştırmaktadır:

- Günümüz pazarlarında rekabet avantajına katkıda bulunan markalaşmanın temel kavramsal unsurları nelerdir?
- Bölgesel farklılıklar Türkiye'deki marka başvurularını ve tescillerini nasıl etkiler?
- Markalarını oluşturmak veya geliştirmek isteyen işletmeler için literatür ve bulguların bütünleştirilmesinden hangi sonuçlar çıkarılabilir?

Araştırma, akademik literatürün incelenmesini, marka başvuruları ve tescillerine ilişkin istatistiksel verilerin analiziyle birleştiren karma yöntemli bir yaklaşım benimsemiştir. Bu metodolojik çerçeve, markalaşma süreci, etkileri ve Türkiye bağlamındaki uygulaması hakkında kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan temel sorun, dinamik pazar yapıları ve değişen tüketici tercihleri karşısında markalaşmanın artan karmaşıklığıdır. Markalaşma üzerine kapsamlı literatüre rağmen, teorik öngörülerin gerçek dünya istatistiksel verileriyle sınırlı bir desteği vardır. Bu boşluk, belirli bir bölgesel veya ulusal bağlamda markalaşma stratejilerinin pratik etkilerini anlamaya çalışan işletmeler için zorluklar oluşturmaktadır. Bu boşluğu ele alarak, çalışma, markalaşmanın stratejik önemini ve bölgesel markalaşma istatistiklerinin çıkarımlarını vurgulayarak markalaşmanın ayrıntılı bir anlayışını sağlar böylece literatüre yeni bir bakış açısı ve güncel veriler ışığında katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma araştırma yöntemi olarak çok adımlı bir metodolojik yaklaşım kullanmaktadır: Öncelikle literatür incelemesi yapılarak marka değeri, marka yönetimi ve markalaşma süreci gibi temel kavramları tanımlamak için akademik kaynakların bir analizi gerçekleştirildi. Daha sonra marka başvurularının ve tescillerinin bölgelere göre dağılımı dâhil olmak üzere, Türkiye Patent ve Marka Kurumu tarafından sağlanan istatistiksel verilerin incelemesi yapıldı. Bu istatistiksel veriler markalaşma uygulamaları için kalıpları ve çıkarımları belirlemek amacıyla teorik bulgularla bütünleştirildi. Değerlendirme yapılan veriler Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı, Marka Başvuruları İl Sıralaması, Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılımı ve Marka Tescilleri İl Sıralaması şeklindedir. Çalışmanın son bölümünde ise literatür ve istatistik verileri ışığında sonuç ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Marka Tanımı

Markalaşma, son derece rekabetçi pazarlarda mal/mamul ve hizmetleri veya değerleri farklılaştırmak ve tüketicilerin zihninde konumlanmalarını sağlamak için en kritik yöntemlerden biridir. Akademik literatürde, marka kavramı çeşitli bakış açılarından tanımlanmıştır ve genellikle çok yönlü doğası vurgulanmıştır.

Marka, bir isim veya logodan daha fazlasıdır; bir işletmenin değerlerini, kişiliğini ve müşterilerine verdiği sözü kapsayan karmaşık bir varlıktır (Keller, 1993). Bu nedenle marka tanımı, hedef kitlede yankı uyandıran açık ve ilgi çekici bir marka kimliğinin oluşturulmasını içerir. Ancak bir markanın başarısı sonuçta tüketiciler tarafından nasıl algılandığına bağlıdır (Aaker, 1991).

Marka, bir satıcının mal veya hizmetlerini diğer satıcıların mallarından veya hizmetlerinden farklı kılan bir isim, terim, tasarım, sembol veya başka herhangi bir özellik olarak tanımlanır (American Marketing Association, 2017). Marka rekabetçi pazarda benzersiz bir kimlik yaratarak farklılaşma aracı olarak hizmet eder ve değer katar. Marka kavramı pazarlama literatüründe kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Aaker (1991) markayı, bir mal veya hizmetin bir işletme ve onun müşterileri için değerini artıran/azaltan, marka ismine bağlı bir dizi varlık ve yükümlülük olarak tanımlamaktadır. Keller (1993), marka bilgisinin tüketicinin pazarlama çabalarına tepkisi üzerindeki farklı etkisini ifade eden marka değeri kavramını tanıtarak bunu daha da geliştirmiştir.

1.2. Marka Algısı

Marka algısı, tüketicilerin deneyimlerinden, etkileşimlerinden ve markanın pazarlama iletişimlerinden etkilenen markayla ilgili zihinsel çağrışımlarının toplamıdır (Keller, 2013). Olumlu marka algısı, müşteri sadakatinin artmasına, daha yüksek pazar payına ve marka değerinin artmasına yol açabilir (Kırmızıbiber ve Yıldız 2023).

Bir markanın tüketici algısı, marka kimliği, marka imajı ve marka kişiliği gibi birçok faktörden etkilenir. Keller (1993) marka imajını, çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanarak tüketicinin markaya ilişkin algısı olduğunu öne sürmektedir. Marka kişiliği ise bir markaya atfedilen insana benzer özellikleri ifade etmektedir (Aaker, 1997). Literatür, marka tanımı ile algı arasında güçlü bir etkileşim olduğunu ileri sürmektedir (Keller, 1993). Etkili marka yönetimi, tüketici algılarıyla uyumlu, açık ve tutarlı bir marka kimliği gerektirir. Ancak tüketici algıları da zamanla gelişerek marka tanımında ayarlamalar yapılmasını gerektirebilir (Kapferer, 1997).

1.3. Marka Oluşum Süreci

Marka oluşturma süreci, organizasyonun hedeflerine bağlı olarak değişebilir. Örneğin, tasarım odaklı işletmeler görsel olarak çekici logolar ve materyaller oluşturmaya öncelik verebilirken, reklam odaklı işletmeler marka görünürlüğünü artırmaya daha fazla odaklanabilir. Ek olarak, halihazırda kurulmuş bir organizasyona uygulandığında, süreç genellikle yeniden markalama olarak adlandırılır. Bu terim, değişen pazar dinamiklerine uyum sağlamak için mevcut bir markayı yeniden tanımlama veya canlandırma çabalarını ifade eder. Benzer şekilde, marka geliştirme terimi literatürde marka değerini artırmayı amaçlayan faaliyetleri tanımlamak için sıklıkla kullanılır (Frederiksen, 2024). Marka oluşum süreci birçok sıralı safhalardan oluşmaktadır. Bu safhalar aşağıda özet olarak sunulmaktadır

- İlk Adım: Marka oluşturma sürecinin ilk adımları, hedef kitleyi, rakipleri ve pazar eğilimlerini anlamak için pazar araştırması ile başlar (Aaker, 1996). Bunu, tüm markalama çabalarının temelini oluşturan markanın misyonu, vizyonu ve temel değerlerinin tanımlanması takip eder.
- Marka Kimliği Geliştirme: Marka kimliği, markanın değerlerini ve vaatlerini tüketicilere ileten görsel ve sözlü unsurları kapsar. Buna marka adı, logo, slogan, renk paleti, tipografi ve genel tasarım dili dahildir (Kapferer, 2012). Bu unsurlardaki tutarlılık, tanınabilir ve güvenilir bir marka oluşturmaya yardımcı olan temel unsurlardır. Marka kimliği, işletmenin kişiliği ve müşterilerine verdiği sözdür; bu, müşterilerin markayla etkileşime girdikten sonra elde etmesini istediğiniz şeydir. Marka kimliği, genellikle değerlerinden, mal/mamul ve hizmetin nasıl iletildiğinden ve insanların bunlarla etkileşime girdiklerinde ne hissetmelerini istediğinizden oluşur (Decker, 2024)
- Marka konumlandırma: Marka konumlandırma, tüketicinin zihninde rakiplere göre marka için benzersiz bir yer yaratmayı içerir. Bu, markanın benzersiz satış teklifinin tanımlanmasını ve bunun pazarlama ve reklam çabaları yoluyla etkili bir şekilde iletilmesini içerir (Ries ve Trout, 2001).

1.4. Markanın Unsurları

Markanın unsurları, görsel ve sözel unsurlar ile marka kişiliğinden oluşmaktadır. Bunlardan görsel unsurlar; bir markanın logosu, renk şeması ve tasarımı gibi öğeleri içerir ve güçlü bir marka kimliği oluşturmada kritik bir rol oynar. Bu unsurlar ayırt edici ve akılda kalıcı olmalı, markanın değerlerini ve konumlandırmasını güçlendirmelidir (Henderson ve Cote,

1998). Sözel unsurlar ise marka adı, slogan ve mesajlaşma gibi bileşenleri kapsar; bu unsurlar açık, kısa ve markanın kimliği ile konumlandırmasıyla uyumlu olmalıdır (Kohli, Suri ve Thakor, 2002:58). Ayrıca, marka kişiliği, bir markaya atfedilen insani özellikleri ifade eder ve duygusal bağları güçlendirerek tüketicilerin markayla kişisel düzeyde ilişki kurmasına yardımcı olur (Aaker, 1997). Örneğin, bir marka dayanıklı veya arkadaş canlısı olarak algılanabilir ve bu, "taş gibi araba" veya "sağlam telefon" gibi ifadelerle kişilik kazandırılabilir.

1.5. Markalaşma ve Marka Oluşturma Çabaları

Kavramsal çerçeveye ve belirlenen faktörlere dayanarak, bu bölümde marka yönetimine yönelik çıkarımlar tartışılarak güçlü ve kalıcı markalar oluşturmak isteyen kuruluşlara pratik öneriler sunulacaktır. Marka, oluşturulması zor olduğu, müşteriler için değer kattığı, savunulabilir rekabetçi pozisyonlar yaratmaya yardımcı olduğu, geliştirilmesi zaman aldığı, doğası gereği karmaşık olduğu ve birçok faktörün etkileşiminin sonucu olduğu ve diğer kuruluşlara kolayca aktarılamadığı için en ilişkili itibar varlıkları olarak kabul edilir. Aslında, markalaşma, müşterilerin hem işletmeyi hem de ürünlerini kolayca hatırlayabilecekleri için müşteri elde tutmayı mümkün kılar. Bu nedenle markalaşma, ürünleri "kişileştirmek" onlara bir kişilik kazandırmayı stratejik bir girişim olarak kabul eden literatür bilgisi de mevcuttur (Krishnan 1996).

Geleneksel olarak marka, "bir satıcının veya satıcı grubunun mal ve hizmetlerini tanımlamayı ve bunları rakiplerinden farklılaştırmayı amaçlayan bir isim, terim, işaret, sembol veya tasarım veya bunların birleşimi" olarak tanımlanmaktadır (Kotler, 2007). Fikri mülkiyet hakları olarak ticari markalar, markaları rakiplerin bedavacı davranışlarına veya zararlı faaliyetlerine karşı korumaya yarar, bu nedenle bir ticari marka başvurusunda bulunmak, bir marka oluşturma sürecinin ilk adımını oluşturabilir.

Ancak markalaşma, genel bir marka konsepti seçme ve daha sonra zaman içinde konsepti tanıtma, geliştirme ve güçlendirme sürecidir. Marka oluşturma çabaları (yani ticari markalar ve pazarlama harcamaları) birbirleriyle ilişkilidir, çünkü markalara yapılan yatırımlar, marka hakları rakiplerin taklit veya sahtecilik yoluyla sahip olunan bir ticari markanın değerini haksız yere gasp etmesini engellemediği takdirde pazarlama harcamaları açısından daha düşük değerde olacaktır (Sandner ve Block, 2011).

- Marka Planlama: Bu aşama markanın amacını, hedef kitlesini ve değer önerisini tanımlamayı içerir. Pazar araştırması ve rekabet analizi bu aşamanın temel bileşenleridir (Kotler ve Keller, 2016).
- Marka Geliştirme: Bu aşama, marka adı, logo, slogan ve görsel unsurlar dahil olmak üzere marka kimliğinin oluşturulmasına odaklanır. Marka kişiliği ve konumlandırma da bu aşamada geliştirilir (Aaker, 1991).
- Marka Lansmanı: Bu aşama, markanın çeşitli pazarlama ve iletişim kanalları aracılığıyla hedef pazara tanıtılmasını içerir. Marka bilinirliği ve marka imajı bu aşamada temel hedeflerdir (Keller, 1993).
- Marka Yönetimi: Devam eden bu süreç, markanın zaman içinde korunmasını ve güçlendirilmesini içerir. Marka izleme, değerlendirme ve uyarlama, marka yönetiminde önemli faaliyetlerdir (Kapferer, 1997).

Marka oluşum sürecini etkileyebilecek faktörler organizasyon kültürü, liderlik ve kaynaklar gibi iç faktörlerin yanı sıra pazar eğilimleri, rekabet ve tüketici davranışı gibi dış faktörleri de içerebilir.

1.6. Marka Türleri

Literatür taramasına dayanarak, bu bölümde marka türlerinin marka sahipliği, ürün kategorisi, hedef pazar, marka kişiliği ve marka konumlandırma gibi birçok boyutu ele alınmaktadır. Aşağıdaki marka türleri incelenecektir:

- Tüketici markaları: Bu kategori, hızlı tüketim malları, dayanıklı mallar ve hizmetler dâhil olmak üzere bireysel tüketicileri hedefleyen markaları kapsar. Ürün markaları belirli ürünlerle ilişkilendirilir ve onları rakiplerin tekliflerinden ayırır. Örnekler arasında kendine özgü ürünleriyle tanınan Apple yer almaktadır (Kotler ve Keller, 2016).
- İşletmeler arası (B2B) markalar: Bu kategori, endüstriyel ürünler, teknoloji çözümleri ve profesyonel hizmetler gibi diğer işletmeleri hedefleyen markalara odaklanır.
- Kurumsal markalar işletmenin veya organizasyonun tamamını temsil eder. Örnekler arasında kurumsal markanın tek bir kimlik altında bir dizi mal/mamul ve hizmeti kapsadığı Google ve Microsoft yer almaktadır (Balmer ve Gray, 2003).
- Perakende markaları: Bu kategori, perakende mağazaları işleten, tüketicilere çeşitli mal/mamul ve hizmetler sunan markaları içerir.

- Hizmet markaları: Bu kategori, öncelikle finansal hizmetler, sağlık hizmetleri ve konaklama gibi maddi olmayan hizmetler sunan markaları kapsar. Hizmet markaları fiziksel ürünlerden ziyade belirli hizmetlerle bağlantılıdır. THY ve Uber gibi işletmeler, hizmetlerinin kalitesine ve benzersizliğine dayalı olarak güçlü kimlikler kuran hizmet markalarının başlıca örnekleridir (Berry, 2000).
- Kamu sektörü markaları: Bu kategori, devlet kurumları ve kamu kurumlarıyla ilişkili markaları içerir.
- Kâr amacı gütmeyen markalar: Bu kategori, kâr amacı gütmeyen kuruluşları ve yardım kuruluşlarını temsil eden markaları kapsar.

2. Yöntem

Veri toplama ve değerlendirme teknikleri, iki ana kategoriye ayrılmaktadır: nicel araştırma ve nitel araştırma. İkincil veri kaynakları araştırmacının ele aldığı veri türüne bağlı olarak hem nicel hem de nitel veriler sağlayabilir. Bu bağlamda, ikincil veri araştırması, daha önce başka kişiler veya kuruluşlar tarafından toplanmış ve yayımlanmış verilerin bulunup incelenmesiyle gerçekleştirilir (Demirağ Çakıcı ve Yılmaz, 2021: 836). İkincil veri, araştırmacının kendi çalışmasında ürettiği veriler yerine, başkaları tarafından üretilmiş olan verilerdir. Bu tür veriler, genellikle bireysel çabayla toplanamayacak kadar büyük bir ölçek ve kapsamda olur. Araştırmacılar, genellikle devlet kurumları, özel şirketler veya diğer araştırmacılar tarafından toplanan verileri kullanırlar. İkincil verilerin en bilinen örneklerinden biri, hükümetler tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen nüfus sayımlarıdır. İkincil verilerin en önemli avantajı, birincil verilere kıyasla daha hızlı ve ucuz bir şekilde elde edilebilmesidir. Bu, kullanım ve erişilebilirlik kolaylığı sayesinde mümkün olmaktadır. Ayrıca, bu tür veriler genellikle yüksek kalitede ve güvenilirdir. Dahası, ikincil veri havuzu çok geniştir ve araştırmacıların farklı özelliklere sahip çok çeşitli kaynaklardan veri elde etmelerine olanak tanır. Öte yandan, ikincil verilerin de çeşitli dezavantajları vardır. Bunlardan bazıları, doğrudan araştırmacının amacı için toplanmadığı için esnek olmaması, çeşitli ölçüm ve örnekleme hataları içerebileceği için değiştirilemez kalite ve bazı durumlarda erişimi zor olabilir, para ve zaman gerektirebilir ve güncelliğini yitirmiş bilgiler içerebilir (Yıldırım, 2023).

Bu amaçla, çalışmada marka ile ilgili kavramsal çerçeve sunulduktan sonra Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sağlanan Marka İstatistikleri ışığında bazı veriler sunulmaktadır. Değerlendirmeye alınan veriler; marka başvurularının illere göre dağılımı ve il sıralaması ile marka tescillerinin illere göre dağılımı ve il sıralaması şeklindedir. Çalışmada kullanılan veriler, 2023 yılına ait olup 15.01.2024 raporlama tarihi itibarıyla Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından yayımlanan istatistiklere dayanmaktadır. Bu kapsamda ilk on il ve son üç il için hazırlanan tablolar ve grafikler değerlendirmeye alınmıştır. İlk başvuru sahibinin 15.01.2024 raporlama tarihi itibarıyla sicilde bulunan bilgileri göz önünde bulundurulmuştur. İlk başvuru sırasında geri çevrilen ve işlemden kaldırılan başvurular, başvuru sayılarına dâhil edilmiştir. Başvuru sayıları, başvuru tarihleri esas alınarak hazırlanmıştır. İlgili tablolar ve grafikler Türk Patent sayfasında yer alan Marka İstatistikleri bölümünden elde edilmiştir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında birkaç önemli faktör yer almaktadır. İlk olarak kullanılan veri kaynağı, Türk Patent ve Marka Kurumu'nun sağladığı 2023 yılı öncesine ait istatistiklerle sınırlıdır. Çalışma 15 Ocak 2025 tarihinde tamamlanıp dergi ile paylaşıldığından eserin oluşturulduğu ve hakem değerlendirmelerinin tamamlanmasından dolayı, 2024 yılına ait verilerin analiz sürecine dâhil edilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle bulgular, yalnızca en son yıl olarak 2023 yılına ait istatistiksel dağılımları ve öncesini yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma, yalnızca Türkiye'deki illerin marka başvurularına odaklanmış olup, ikincil veri kullanımına dayanmaktadır. Türkiye'deki pazar dinamiklerinin hızla değişmesi, ekonomik dalgalanmalar gibi faktörlerin bu bulgulara etkide bulunması muhtemeldir. Ayrıca çalışma yalnızca nicel verilerle sınırlı kalmış; nitel faktörler (marka değeri, tüketici algısı vb.) göz önünde bulundurulmamıştır. Türk Patent ve Marka Kurumu'nun sağladığı verilerin erişim kapsamı ile çalışmanın genelliği de diğer bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

3. Bulgular

3.1. Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı ve İl Sıralaması

Marka başvurularının illere göre dağılımı ve il sıralaması gösterimi yapılırken 2023 yılına ait değerler 15.01.2024 raporlama tarihi itibarı ile ilk on il ve son üç il için hazırlanmıştır. İlk başvuru sahibinin 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ile sicilde bulunan bilgileri göz önünde bulundurulmuştur. İlk başvuru sırasında geri çevrilen, işlemden kaldırılan başvurular, başvuru sayılarına dâhil edilmiştir. Bu bölümde 2014'ten 2023'e kadar Türkiye'nin illerine yapılan marka başvurularının dağılımı, bölgesel ekonomik faaliyet, iş büyümesi ve ülkenin farklı bölgelerinde fikri mülkiyetin giderek artan önemi hakkında önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Değerlendirmeye göre, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi önemli

illerin yanı sıra, nispeten daha düşük faaliyet seviyelerine sahip gelişmekte olan şehirler ve bölgeler ilk üç sırada yer alırken, Hakkâri, Bayburt ve Ardahan illeri son üç sırayı almaktadır.

Tablo 1. Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı ve İl Sıralaması Tablosu (2014-2023 Yılları Arası)

Sıra	İL/YIL	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	İSTANBUL	49031	46187	44782	49683	49076	56167	71455	79608	84896	71801
2.	ANKARA	7682	7579	7440	8536	8412	9386	12391	14881	16101	14368
3.	İZMİR	5938	6638	6546	7060	6663	7508	9434	11314	12963	11378
4.	BURSA	4185	4179	4348	4847	4815	5627	6863	7896	8859	7412
5.	ANTALYA	3057	3071	2978	3443	3611	4217	5225	5697	7109	6179
6.	KONYA	2496	2450	2548	2852	2781	3056	4232	5221	6584	5275
7.	GAZİANTEP	2954	2804	3439	3496	3303	3619	4418	4762	5142	4516
8.	KOCAELİ	1544	1718	1940	2408	2399	2119	3233	3546	4060	3522
9.	ADANA	1433	1535	1475	1757	1798	2155	2722	2810	3594	2851
10.	KAYSERİ	1256	1435	1320	1517	1422	1549	2159	2755	2963	2746
	HAKKÂRİ	37	25	18	22	23	20	28	54	35	26
	BAYBURT	10	8	5	13	8	18	39	38	43	23
	ARDAHAN	12	10	24	14	9	13	29	26	66	15

Kaynak: Türk Patent

2014-2023 yılları arasında Türkiye'deki il bazında marka başvurularının dağılımı, bölgesel ekonomik dinamikler, iş dünyasının gelişimi ve fikri mülkiyetin farklı coğrafyalardaki artan önemi hakkında değerli öngörüler sunmaktadır. Analiz edilen verilere göre, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropoller, marka başvuru sayısında öncülük ederken, daha düşük ekonomik aktiviteye sahip iller arasında Hakkâri, Bayburt ve Ardahan son sıralarda yer almaktadır. İstanbul, Türkiye'nin ticari ve ekonomik merkezi olarak, marka başvurularında belirgin bir üstünlüğe sahiptir. On yıllık dönem boyunca, diğer illere kıyasla bu alandaki liderliğini korumuştur. 2014 ile 2019 yılları arasında marka başvurularında istikrarlı bir artış gözlemlenmiş, 2018'deki 49.076 başvurudan 2019'da 56.167'ye önemli bir yükseliş yaşanmıştır. En dikkat çekici artış ise 2020'de 71.455'e, 2022'de ise 84.896'ya ulaşan başvuru sayılarıyla gerçekleşmiştir. Bu yükselişin, dijital dönüşümün ve e-ticaretin hızlanmasıyla birlikte, pandemi döneminde marka korumasına verilen önemin artmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. 2023'te İstanbul'da başvuru sayısında hafif bir gerileme (71.801) yaşanmış olsa da, şehrin bu alandaki hâkimiyeti devam etmektedir. Bu durum, 2021 ve 2022'deki hızlı artışın ardından pazarın normalleşme veya istikrar kazanma sürecine girmesiyle açıklanabilir.

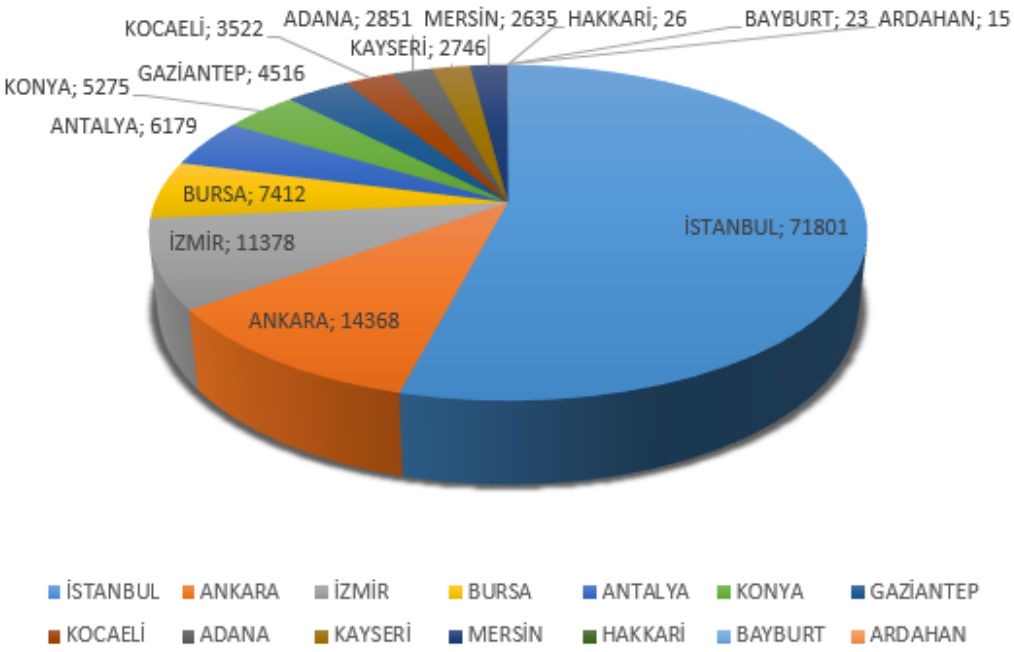
Türkiye'nin başkenti Ankara, marka faaliyeti açısından ikinci sırada yer alarak dönem boyunca istikrarlı bir büyüme sergilemiştir. Başvuru sayısı 2014'te 7.682 iken, 2021'de bu rakam 14.881'e ulaşarak neredeyse iki katına çıkmıştır. Özellikle 2019-2021 yılları arasındaki hızlı artış, şehrin teknoloji, hizmet ve eğitim gibi sektörlerdeki büyüyen iş ekosistemiyle bağlantılı olabilir. 2023'te 2022 zirvesine (16.101) kıyasla hafif bir düşüş yaşanmış olsa da (14.368), Ankara'nın bir iş ve idari merkez olarak güçlü konumunu sürdürdüğü gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin üçüncü büyük şehri İzmir de, ticari marka başvurularında istikrarlı bir yükseliş göstermektedir. Şehrin ticaret, turizm ve tarım gibi sektörlerdeki önemli ekonomik merkez statüsü, bu duruma katkı sağlamaktadır. İstanbul ve Ankara'ya benzer şekilde, İzmir de 2022'deki zirvesinden (12.963) sonra 2023'te hafif bir düşüş (11.378) yaşamış, ancak başvuru sayısı önceki yılların oldukça üzerinde kalmıştır.

Hakkâri, Bayburt ve Ardahan gibi iller ise analiz edilen dönem boyunca en düşük marka başvuru faaliyetini göstermektedir. Bu iller, genellikle daha küçük nüfusları ve daha az çeşitlendirilmiş ekonomik yapılarıyla öne çıkmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin ağırlıklı olarak tarıma dayanması, bu illerde önemli marka başvurularını tetikleyecek sanayi ve ticaret sektörlerinin sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Örneğin, Hakkâri'de marka başvuru sayısı her yıl 100'ün altında kalmış, Bayburt ve Ardahan'da ise tüm dönem boyunca 66'yı geçmemiştir.

Türkiye'deki marka başvurularına İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük ekonomik merkezlerin hâkim olduğu görülmektedir. Genel olarak, 2014-2023 yılları arasında, özellikle 2019 sonrasında, marka başvurularında istikrarlı bir artış eğilimi bulunmaktadır. Bu durum, artan iş aktivitelerine ve marka koruması bilincinin yükselmesine işaret edebilir. COVID-19 salgınının, işletmelerin çevrimiçi platformlara yönelmesi ve e-ticaretin büyümesiyle birlikte, bu dönemdeki marka faaliyetlerini hızlandırdığı düşünülmektedir. Bursa, Antalya ve Konya gibi iller de, geleneksel metropoller dışında genişleyen ekonomik fırsatları gösteren önemli bir büyüme sergilemiştir. Ancak, özellikle ülkenin doğu bölgelerindeki bazı illerdeki marka faaliyeti nispeten düşük seviyelerde kalmaya devam etmektedir. Bu durum, ülke genelinde ekonomik kalkınmada süregelen farklılıkların bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

.

Şekil 1.Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı (2023 Yılı)

Kaynak: Yazarlar Tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2. Marka Başvurularının Yıllara Göre Dağılımı Tablosu (2014-2023 yılları arası)

	Yerli		Yabancı						Toplam	
Yıl	Sayı	Artış Oranı	Sayı	Artış Oranı	Madrid Protokolü Başvuruları		Toplam	Artış Oranı	Toplam	Artış Oranı
					Sayı	Artış Oranı				
2014	97145	-	4936	-	9463	-	14399	-	111544	-
2015	95962	-1,22%	5033	1,97%	9684	2,34%	14717	2,21%	110679	-0,78%
2016	94575	-1,45%	4785	-4,93%	7816	-19,29%	12601	-14,38%	107176	-3,17%
2017	106099	12,19%	4614	-3,57%	10395	33,00%	15009	19,11%	121108	13,00%
2018	105550	-0,52%	4776	3,51%	9682	-6,86%	14458	-3,67%	120008	-0,91%
2019	119412	13,13%	4802	0,54%	10139	4,72%	14941	3,34%	134353	11,95%
2020	155913	30,57%	4562	-5,00%	10115	-0,24%	14677	-1,77%	170590	26,97%
2021	176493	13,20%	4995	9,49%	10291	1,74%	15286	4,15%	191779	12,42%
2022	197235	11,75%	5373	7,57%	10028	-2,56%	15401	0,75%	212636	10,88%
2023	168850	-14,39%	4904	-8,73%	9395	-6,31%	14299	-7,16%	183149	-13,87%

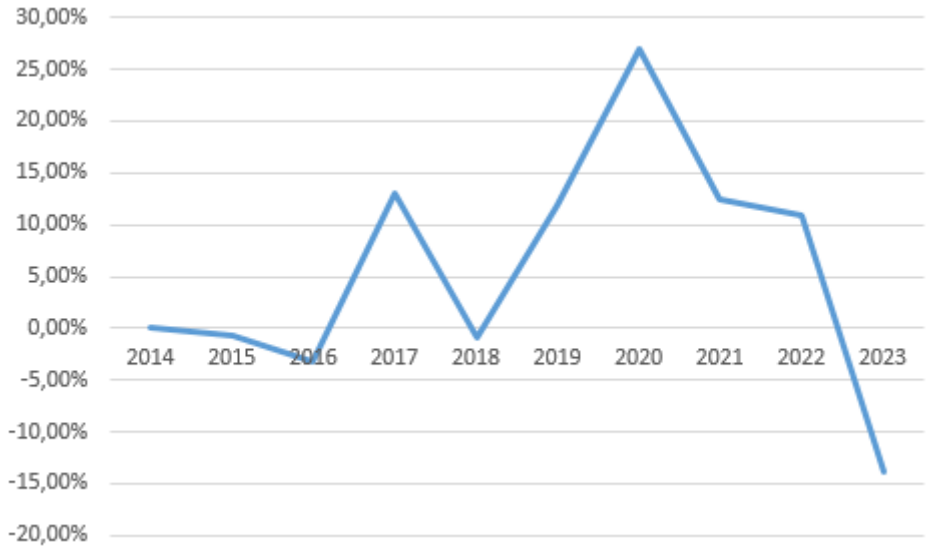
Kaynak: Türk Patent

2014-2023 yılları arasında Türkiye'deki yerel ve yabancı marka başvurularının dağılımı, önemli eğilimleri ve dalgalanmaları ortaya koymaktadır. Sunulan verilerin detaylı analizi, temel gözlemleri ve olası çıkarımları vurgulamaktadır. Hem yerel hem de yabancı başvurulardaki artış oranları yıldan yıla farklılıklar göstermektedir. Özellikle, **yerel başvurularda en yüksek büyüme oranının %30,57 ile 2020 yılında gerçekleştiği** görülmektedir. En düşük büyüme oranları ise 2016 ve 2023 yıllarında gözlemlenmiş olup, bu durumun ekonomik koşullarla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

2014-2022 dönemindeki marka başvurularındaki istikrarlı büyüme, Türkiye pazarında fikri mülkiyet farkındalığının arttığına işaret etmektedir. Ancak, **2023'teki düşüşün, olası pazar düzenlemelerini veya iş operasyonlarını ve marka tescillerini etkileyen daha geniş ekonomik faktörleri yansıtabileceği** değerlendirilmektedir. Başvuruların ezici çoğunluğunun yerel kaynaklı olması, güçlü bir yerel iş ortamının varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, son yıllardaki düşüş eğilimi, yerel işletmeler arasında fikri mülkiyet farkındalığının teşviki için yenilenmiş desteklere ihtiyaç duyulabileceğini gösterebilir.

2023 yılındaki düşüşün geçici bir durum mu, yoksa daha uzun süreli bir eğilimin başlangıcı mı olduğu konusu, ileriye dönük izleme gerektirmektedir. Özellikle giderek daha rekabetçi hale gelen bir pazarda marka korumasının önemi göz önünde bulundurulduğunda, işletmelerin ve politika yapıcıların bu eğilimleri yakından takip etmeleri ve marka başvurularını teşvik edecek girişimlerde bulunmaları önem taşımaktadır.

Toplam marka başvuru sayısı, **2022'de 212.636 başvuru ile zirveye ulaşmış**, ancak 2023'te 183.149'a gerileyerek %13,87'lik bir azalma göstermiştir. Bu düşüş, birkaç yıllık istikrarlı büyümenin ardından ilk kayda değer gerilemeyi temsil etmekte ve ekonomik belirsizliklerin bir sonucu olarak marka başvurularında bir "soğuma" eğilimine işaret edebileceği düşünülmektedir.

Şekil 2. Toplam Marka Başvurularının Yıllara Göre Dağılımı (2014-2023 yılları arası)

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yurtiçi başvuruların sayısı, dönem boyunca yabancı başvurulardan önemli ölçüde daha yüksek olmuştur. Yurt içi başvurular 2022'de 197.235 ile zirveye ulaşmış ve 2023'te 168.850'ye düşmüştür. Buna karşılık, yabancı başvurular daha az bir büyüme göstererek ve 2022'de 5.373 ile zirveye ulaşmış ve 2023'te 4.904'e düşmüştür. 2015'te toplam başvurularda hafif bir düşüş kaydedilmiş ve bu düşüş, yurt içi başvurulardaki küçük bir düşüşe bağlanmıştır. Ancak, yabancı başvurularda marjinal bir artış görülmüş ve bu Türk pazarına olan yabancı ilgisinin dirençli olduğunu göstermesi açısından önemli bir parametredir. 2016 yılında, hem yurt içi hem de yurt dışı başvurularda bir düşüş görülmüştür. Özellikle %19,29 oranında düşen yabancı başvurular bu düşüşte önemli bir paya sahiptir. Bu düşüş, yabancı yatırımcıların güvenini etkileyen ekonomik veya politik belirsizliklerin göstergesi olabilir. 2017'de başvurularda bir toparlanma görülmüş ve yerel başvurular %12,19 oranında artmıştır. Yükseliş eğilimi 2019'da da devam etmiş ve toplam başvurular 134.353'e yükselmiştir; bu da yenilenen iş güvenini ve potansiyel olarak fikri mülkiyet hakları konusunda artan farkındalığı yansıtmaktadır. 2020'de başvurularda önemli bir artış yaşanmıştır; bu artış muhtemelen pandeminin dijital iş dönüşümleri üzerindeki etkisine bağlıdır ve marka korumasına daha fazla vurgu yapılmasına yol açmıştır. Toplam başvurular 170.590'a yükselmiştir; bu da bir önceki yıla göre %26,97 artış anlamına gelmektedir. 2021-2022'de başvurularda devam eden büyüme bu yıllara damgasını vurmuş ve 2022 en yüksek kaydedilen toplam olmuştur. Ancak büyüme oranı, yavaşlamaya başlamasıyla marka tescilleri için pazarın doygunluğa ulaşabileceğinin göstergesi olmuştur. 2023'te hem yerel hem de yabancı başvurulardaki keskin düşüş, önemli bir pazar değişimini göstermektedir. Yerel başvurular %14,39 oranında düşerken, yabancı başvurular %8,73 oranında azalmıştır. Bu düşüş, ekonomik koşulları, düzenleyici değişiklikleri veya pandemi sonrası işletmelerin değişen önceliklerini yansıtıyor olabilir. Yabancıların Madrid Protokolü kapsamındaki başvuruları, toplam başvurulara kıyasla daha küçük bir segment olarak kalmış ancak Türkiye'de marka koruması arayan yabancı kuruluşlar için önemli bir yol teşkil etmektedir. Genel eğilim grafiği incelendiğinde dalgalanmalar olduğu görülmektedir.

3.2. Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılımı

Marka tescillerinin illere göre dağılımı ve il sıralaması gösterimi yapılırken 2023 yılına ait değerler 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ilk on il ve son üç il için hazırlanmıştır. İlk başvuru sahibinin 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ile sicilde

bulunan bilgileri göz önünde bulundurulmuştur. İlk başvuru sırasında geri çevrilen, işlemden kaldırılan başvurular, başvuru sayılarına dâhil edilmiştir.

Tablo 3. Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılım Tablosu ve İl Sıralaması (2014-2023 Yılları Arası)

Sıra	İL/YIL	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	İSTANBUL	37639	35798	40212	36570	38324	34346	39814	52910	63039	53506
2.	ANKARA	5316	5358	6411	6087	6520	5726	6583	8970	11470	10206
3.	İZMİR	4361	4323	5928	5398	5460	4585	5348	6969	9068	8125
4.	BURSA	2902	2925	3722	3546	3861	3427	4093	5121	6367	5423
5.	KONYA	2026	1960	2369	2233	2399	2041	2513	3406	4544	4502
6.	ANTALYA	1939	2019	2501	2409	2672	2424	2815	3759	4832	4472
7.	GAZİANTEP	2236	1984	2512	2631	2606	2188	2605	3083	3698	3219
8.	KOCAELİ	1316	1203	1593	1867	1914	1441	1674	2372	2840	2604
9.	KAYSERİ	975	1023	1260	1097	1131	978	1149	1682	2201	2073
10.	ADANA	1149	1057	1230	1267	1442	1239	1541	1996	2430	2066
11.	ARDAHAN	4	9	8	14	5	7	15	16	38	19
12.	TUNCELİ	10	10	14	5	9	9	21	18	29	18
13.	BAYBURT	11	4	5	8	7	12	18	28	32	16

Kaynak: Türk Patent

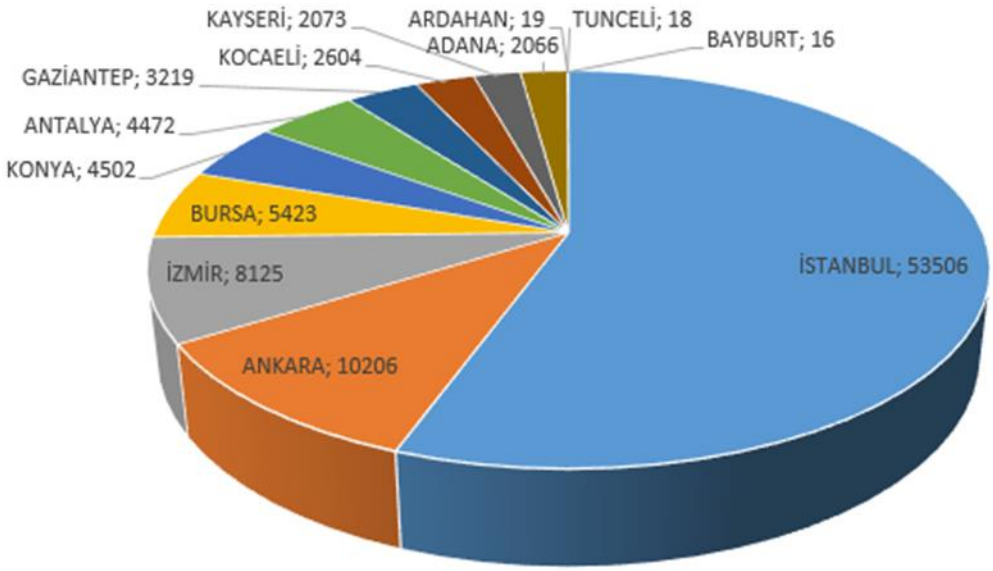
Türkiye'de 2014-2023 yılları arasında marka tescillerinin illere göre dağılımı, bölgesel ekonomik faaliyetler, işletme büyümesi ve marka koruma stratejileri hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Sunulan verilerin ayrıntılı analizi, önemli gözlemleri ve olası çıkarımları vurgulamaktadır.

Türkiye'nin birincil ekonomik ve ticari merkezi olan İstanbul, marka tescillerinde sürekli olarak lider konumdadır. İstanbul'daki tescil sayısı yıllar içinde önemli dalgalanmalar göstermiş, 2022'de 63.039'a ulaşmış ve 2023'te düşüş yaşamıştır. Bu düşüşe rağmen, İstanbul'un rakamları diğer illere göre önemli ölçüde yüksek kalmaya devam etmiş ve bu da şehrin iş yoğunluğu merkezi olarak köklü konumunu vurgulamaktadır. 2023'teki tescil sayısındaki düşüş, olası bir pazar ayarlaması veya yeni tescil faaliyetlerini etkileyen genel ekonomik iklimdeki değişimler gibi çeşitli faktörlere bağlanabilir.

Ankara ve İzmir, dönem boyunca marka tescillerinde istikrarlı ve tutarlı bir büyüme eğilimi göstermiştir. Ankara'nın tescilleri 2014'te 5.316'dan 2023'te 10.206'ya yükselirken, İzmir'in tescilleri aynı on yılda 4.361'den 8.125'e yükselmiştir. Bu eğilim, bu önemli kent merkezlerindeki işletmeler arasında marka koruması konusunda artan bir farkındalık ve katılım olduğunu göstermektedir. Ankara'daki, özellikle 2021 ve 2022'deki istikrarlı artış, genel kentsel ekonomik kalkınma modeli ve başkentte yeni işletmelerin ortaya çıkışıyla uyumlu olabilir. Benzer şekilde, İzmir'in tescilleri de şehrin istikrarlı iş ortamını ve önemli bir ekonomik merkez olma statüsünü yansıtan dayanıklılık ve yükseliş eğilimi göstermiştir.

Marka tescil verileri, her eyaletteki genel ekonomik durum ve ticari faaliyet için iyi bir gösterge gibi görünmektedir. Daha yüksek tescil hacimleri genellikle yerleşik ekonomik merkezler ve çeşitli sektörlere sahip bölgelerle ilişkilidir. Buna karşılık, daha düşük tescil sayılarına sahip eyaletler ekonomik kısıtlamalar yaşıyor olabilir veya resmi markalaşma ve fikri mülkiyet korumasına daha az bağımlı sektörlere dayalı ekonomilere sahip olabilir.

İstanbul'da zirve yılını takiben 2023'te yaşanan araç kayıtlarındaki düşüş, potansiyel pazar doygunluğu hakkında sorular doğurabilir veya işletmelerin ekonomik zorluklarla karşı karşıya olduğunu gösterebilir. Bu eğilim, yeni araç kayıtlarına daha az odaklanıldığını veya işletmelerin büyümesini engelleyebilecek ekonomik zorlukların varlığını gösterebilir. Bu eğilimlerin izlenmesi, politika yapıcıların ve iş liderlerinin Türkiye genelindeki marka koruma ve ekonomik faaliyetlerin değişen yapısını anlamaları açısından hayati önem taşımaktadır.

Şekil 3. Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılımı (2023 yılı)

Kaynak: Yazarlar Tarafından oluşturulmuştur.

Ardahan, Tunceli ve Bayburt gibi iller, ya iş geliştirme eksikliği, daha düşük girişimcilik faaliyeti ya da muhtemelen marka korumasının önemi konusunda farkındalık eksikliğini gösteren minimal marka tescil faaliyeti göstermektedir. Bayburt, Ardahan ve Tunceli gibi illerdeki düşük tescil sayıları, fikri mülkiyet hakları ve marka tescilinin faydaları konusunda farkındalığın artırılması ihtiyacını vurgulamaktadır. Böylece yerel işletmelerin rekabet gücü arttırılabilir.

Tablo 4. Marka Tescillerinin NACE Sınıflarına Göre Dağılımı

NACE SINIFI	2019		2020		2021		2022		2023	
	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı
01	1588	657	2012	859	2604	1069	3391	1102	2889	833
02	936	187	1074	206	1429	269	1757	273	1503	221
03	3842	1306	5500	1501	7536	1620	9106	1753	8517	1181
04	1043	233	1271	296	1886	319	2522	324	2479	281
05	4394	1358	5853	1757	7935	2239	9839	2334	8884	1497
06	2285	444	2565	531	3476	604	4506	640	4050	437
07	3257	959	3839	1181	5124	1375	6462	1449	5889	1093
08	955	267	1328	321	1944	407	2558	437	2347	310
09	5804	2711	7055	3359	9465	3890	12294	4463	11283	3202
10	1365	568	2404	801	3226	1044	3406	1103	2839	629
11	2310	676	2798	763	4024	1000	4799	1062	4404	728
12	1681	653	2034	759	3032	865	3960	930	3785	842
13	512	41	517	50	796	54	1070	69	1027	68
14	1813	349	2146	435	3286	488	4212	586	3833	421
15	310	31	359	49	544	53	672	85	605	47
16	3880	583	4755	664	5770	833	7022	1019	6091	607
17	1105	291	1326	413	1695	481	2093	513	1954	310
18	1736	542	2238	658	3391	832	4255	927	3789	653
19	1961	307	2106	314	3085	391	3981	421	3752	287
20	2632	395	3322	429	5334	601	7063	670	6187	473
21	1599	452	1998	507	3603	681	4789	889	4331	543
22	496	79	649	119	961	143	1262	171	1089	143
23	540	49	601	74	815	98	1151	99	984	64

24	2107	251	2584	342	4265	455	5410	535	4598	386
25	6583	964	8089	1136	11809	1467	14531	1685	12473	1143
26	691	77	834	116	1279	138	1718	197	1487	129
27	844	121	918	156	1434	181	1803	226	1587	178
28	1336	496	1694	536	2536	701	3310	807	3027	520
29	6313	366	7643	465	9975	549	10324	588	8186	458
30	7756	593	8719	641	10959	789	12132	889	10466	658
31	2151	240	2704	316	3966	333	4584	415	3757	299
32	2047	302	2382	371	2933	448	3451	511	3090	414
33	682	178	839	216	1113	263	1303	302	1175	279
34	468	289	606	263	750	294	955	352	809	316
35	31911	1692	40290	2073	57909	2743	70366	3173	61685	2519
36	3300	469	3549	538	5663	663	8134	779	7544	648
37	5309	517	5914	681	8706	793	11586	834	10591	669
38	2840	547	3223	622	4344	703	5493	821	4575	608
39	3404	339	4142	479	5460	514	7611	618	7439	453
40	2596	243	3074	329	4421	366	6019	475	5588	431
41	9110	1027	10354	1236	12102	1474	16658	1738	15209	1300
42	6018	1289	6795	1761	9498	2050	12650	2552	11460	1937
43	9631	357	10092	413	10859	482	14113	581	12775	478
44	3023	362	3847	470	5074	600	7484	652	6540	443
45	1603	241	2021	298	2790	334	3392	414	2870	291
TOPLAM	155.767	24.098	188.063	29.504	258.806	35.696	325.197	40.463	289.442	29.427

Kaynak: Türk Patent

2019-2023 yılları arasında NACE sınıfına göre marka tescillerinin analizi, Türkiye'de marka faaliyetlerini yönlendiren sektörler ve endüstriler hakkında ayrıntılı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu dönemde hem yurt içi hem de yurt dışı tescillere ilişkin verileri inceleyerek, fikri mülkiyet korumasının değişen yapısını daha iyi anlaşılabilir. Yurt içi tescillerdeki genel artış, Türkiye'de gelişen bir girişimcilik ortamına işaret edebilir. Bu eğilim aynı zamanda, özellikle gelişmekte olan sektörlerdeki işletmeleri fikri mülkiyetin önemi konusunda eğitmek için destek kuruluşları ve hukuk uzmanlarına bir fırsat sunar. Veriler, yerel iş dünyasında marka korumasının değerine dair farkındalığın arttığını gösterebilir. Özellikle 2022-2023 yılları arasında belirli sınıflardaki yabancı başvurulardaki azalma, çeşitli zorluklara işaret ediyor olabilir. Bunlar arasında artan pazar rekabeti, belirli sektörlerde doygunluk potansiyeli veya yabancı yatırım ve iş faaliyetlerini etkileyebilecek daha geniş jeopolitik ve ekonomik faktörler yer alabilir. Analiz dönemi boyunca belirli NACE sınıflarındaki marka başvurularının yoğunlaşması, hem mevcut piyasa eğilimlerini hem de Türkiye ekonomisinin devam eden gelişimini yansıtmaktadır. Ekonomi çeşitlendikçe, marka korumasına öncelik veren sektörler de çeşitlenmektedir. İleriye baktığımızda, tüm sektörlerde marka tescillerini teşvik eden destekleyici bir ortam yaratmak, Türkiye pazarındaki gelecekteki büyüme ve inovasyonun sürdürülmesi için hayati önem taşıyabilir. Bu, yalnızca yerel işletmeleri korumakla kalmayacak, aynı zamanda daha fazla yabancı yatırım çekerek daha güçlü ve dinamik bir ekonomiye katkıda bulunacaktır.

Tablo 5. NACE Kodu Sınıflamasına Göre Yerli/ Yabancı Sıralamaları (2023)

SIRA	NACE Kodu	Yerli	NACE Kodu	Yabancı
1.	35	61685	09	3202
2.	41	15209	35	2519
3.	43	12775	42	1937
4.	25	12473	05	1497
5.	42	11460	41	1300
6.	09	11283	03	1181
7.	37	10591	25	1143
8.	30	10466	07	1093
9.	05	8884	12	842

10.	**03**	**8517**	**01**	**833**
	23	**984**	**26**	**129**
	34	**809**	**13**	**68**
	15	**605**	**23**	**64**

Kaynak: Türk Patent

Türk Patent Kurumu tarafından Marka (NACE) Sınıflandırma başlığında 2015 sınıflandırma listesinde yer alan kodlardan yararlanarak aşağıda belirtilen değerlendirme oluşturulmuştur (Türkpatent, 2024). Türkiye'de marka tescili, farklı sektörlerdeki işletmelerin kimliğini oluşturmada hayati bir rol oynamaktadır. Marka tescili için en çok kullanılan NACE (Ekonomik Faaliyetlerin Adlandırılması) kodları, ekonominin merkezinde yer alan endüstrileri yansıtan 35, 41 ve 43 numaralı sınıflandırmadır (2013 yılı baz alınarak). Bunlar reklamcılık ve iş hizmetleri, eğitim ve eğlence, yiyecek ve konaklamadır. Birinci sırada NACE Kodu 35; reklamcılık, pazarlama ve ofis hizmetleri yer almaktadır. NACE Kodu 35, reklamcılık, pazarlama, halkla ilişkiler ve ofis hizmetleri dâhil olmak üzere modern işletmeler için olmazsa olmaz olan geniş bir hizmet yelpazesini kapsar. Bu hizmetler, hemen hemen her sektördeki işletmelerin hedef kitlelerine ulaşmak için reklam ve pazarlamaya güvenmesi nedeniyle Türkiye'deki ticari faaliyetin merkezinde yer almaktadır. Fuar ve sergiler düzenlemekten sekreterlik işleri ve bilgisayar veri yönetimi gibi ofis hizmetleri sunmaya kadar, NACE 35 kapsamında faaliyet gösteren işletmeler rekabetçi kalabilmek için marka kimliklerini korumak zorundadır. Marka tescili, perakendecilerin giderek dijitalleşen bir pazarda kimliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Türkiye dijital ekonomisini geliştirmeye devam ettikçe, reklam, pazarlama ve ofis hizmetlerine olan talep muhtemelen artacak ve bu da NACE 35 kapsamında markalaşmaya giden işletmeler için marka başvurularında buna karşılık gelen bir artışa yol açacaktır.

İkinci sırada yer alan NACE Kodu 41; eğitim, eğlence ve kültürel faaliyetlerle ilgili hizmetleri kapsar. Türkiye'de eğitim sektörü, hem geleneksel hem de çevrimiçi öğrenme platformlarının hızla genişlemesiyle önemli bir büyüme yaşamıştır. Benzer şekilde, spor, sinema, tiyatro ve müzik dâhil olmak üzere eğlence sektörü gelişmekte ve bu alanlardaki işletmeler ve kuruluşlar için marka korumasını bir zorunluluk haline getirmektedir. Çevrimiçi eğitim ve eğlence platformlarının artan önemi, bu sektörlerdeki işletmelerin ve kurumların değişen ihtiyaçlarını yansıtan NACE 41 kapsamındaki marka başvurularında bir artışa yol açmaktadır.

Üçüncü sırada yer alan NACE Kodu 43; yiyecek, içecek hizmetlerinin yanı sıra geçici konaklamayı da kapsar. Bunlara restoranlar, kafeler, oteller ve kreş hizmetleri de dâhildir. Türkiye'nin otel ve gıda endüstrileri, hem iç talep hem de ülkenin küresel bir turizm merkezi olarak artan çekiciliği tarafından yönlendirilerek hızla büyümektedir. Bu sektörlerde rekabet yoğunlaştıkça, işletmelerin pazar konumlarını oluşturmaları ve sürdürmeleri için ticari marka koruması hayati önem taşımaktadır. Otel ve yiyecek hizmetleri sektörleri, özellikle yiyecek dağıtım hizmetleri ve butik konaklamaların yükselişiyle büyümeye devam ettikçe, NACE 43 kapsamındaki işletmeler büyüme stratejilerinin hayati bir parçası olarak marka korumasına öncelik vermeye devam edeceklerdir.

Bu bağlamda Türkiye'deki marka başvuruları, ekonomideki temel eğilimleri yansıtan NACE Kodları 35, 41 ve 43'te tescil alınmasına yoğunlaşmıştır. Reklamcılık, iş hizmetleri, eğitim, eğlence ve konaklama sektörlerinin hızlı büyümesi, güçlü marka korumasına olan ihtiyacı artırmış ve bu sektörlerde marka tescilini kritik bir iş stratejisi haline getirmiştir. Bu sektörlerdeki işletmeler, markalarını güvence altına alarak yalnızca pazar paylarını korumakla kalmayıp aynı zamanda giderek daha rekabetçi ve dijital bir pazarda büyümeye ve uyum sağlamaya devam edebilmelerini de sağlarlar. Türkiye ekonomisi gelişmeye devam ettikçe, bu NACE kodlarında marka başvurularına olan talebin artması ve ülkenin en dinamik sektörlerinin kimliklerinin güvence altına alınması olarak ortaya çıkması beklenmektedir.

Türkiye'de marka tescillerinin en az olduğu NACE Kodları 15, 23 ve 34 olarak görülmektedir. Marka tescili, marka korumasının önemli bir yönüdür ve işletmelerin kimliklerini güvence altına almalarına ve kendilerini rakiplerinden farklılaştırmalarına olanak tanır. Ancak, marka başvuruları söz konusu olduğunda tüm sektörler aynı düzeyde faaliyet göstermez. Türkiye'de, müzik aletleri, iplikler ve tütün ürünlerini içeren NACE Kodları 15, 23 ve 34, en az marka tescil başvurusu yapılan sektörler arasındadır.

NACE Kodu 15; müzik kutuları gibi müzik aletlerini ve aksesuarlarını kapsar. Bu sektör, piyanolardan ve gitarlardan daha küçük enstrümanlara ve müzisyenler için özel araçlara kadar her şeyi içerir. Müziğin kültür ve eğlencedeki önemine rağmen, bu sektördeki marka başvurularının sayısı Türkiye'de nispeten düşük kalmaktadır. Bunun birkaç olası nedeni vardır. Türkiye'deki müzik aleti pazarının, daha az sayıda büyük üretici veya perakendeci ile diğer endüstrilere kıyasla daha küçük olması; bu sektördeki birçok işletmenin, seri üretim malları ile aynı düzeyde marka koruması gerektirmeyen el yapımı enstrümanlar veya özel aksesuarlar gibi niş pazarlarda faaliyet göstermesi; Türkiye'de satılan müzik aletlerinin önemli bir kısmının ithal edilmesi yani yerel üreticilerin marka koruması için başvuruda bulunma ihtiyacının oluşmaması bu nedenlerden bazılarıdır. Düşük başvuru sayılarına rağmen, Türk müzik aleti sektöründe büyüme fırsatları bulunmaktadır. Müzik eğitimi ve yerel zanaatkarlığa olan ilgi arttıkça, işletmeler markalarını hem yurt içinde hem de yurt dışında kurmak ve tanıtmak için giderek daha fazla marka koruması arayabilir.

NACE Kodu 23; dikiş, nakış, örgü ve esnek iplikler dâhil olmak üzere tekstil amaçlı iplik bükümüne odaklanmaktadır. Türkiye tekstil üretiminde küresel bir lider olsa da, ipliklere odaklanan bu özel sektörde beklenenden daha az marka başvurusu görülmüştür. NACE 23'te düşük marka faaliyetinin olası birkaç nedeni vardır. İplikler ve tekstil malzemeleri genellikle markalaşmanın daha az önemli bir rol oynadığı emtia mamulleri olarak görülebilmektedir. Türkiye'deki iplik üretiminin çoğu, bireysel tüketicilere değil, doğrudan tekstil üreticilerine satılmasından dolayı işletmeden işletmeye işlemlerde, markalaşmaya daha az, fiyat, kalite ve tedarik zinciri güvenilirliğine daha çok vurgu yapılabilir. Birçok iplik üreticisi, yurt içinde yeni marka başvurularına yatırım yapmak yerine, mevcut markalara ve yurtdışında oluşturulmuş itibarlara güvenerek mallarını ihraç etmeye odaklanır. Bu sektör marka tescilinde çok aktif olmasa da, ürün hatlarını çeşitlendirdikçe ve özellikle sürdürülebilir ve çevre dostu ipliklerin büyüyen nişinde son tüketicilere daha fazla hitap etmeye başladıkça daha fazla işletmenin marka koruması arama potansiyeli vardır.

NACE Kodu 34: sigara, puro ve çiğneme tütünü gibi tütün mamüllerinin yanı sıra pipo, çakmak ve kül tablası gibi sigara içenlere özgü aksesuarları da kapsar. Türkiye'deki köklü tütün endüstrisine rağmen, bu sektörde diğerlerine kıyasla daha az marka tescili görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak mal tekelleşmesi gösterilebilir. Ayrıca tütün endüstrisi, reklam ve markalaşma kısıtlamaları da dâhil olmak üzere Türkiye'de ağır düzenlemelerle karşı karşıyadır. Bu yasalar, tütün işletmelerinin ürünlerini tanıtma kapsamını sınırlar ve bu da yeni markalar için başvurma teşvikini azaltır. Tütün sektörü küçülürken, pipo, nargile ve çakmak gibi sigara aksesuarlarına olan talep potansiyel bir büyüme alanı sunabilir. Bu mamüller tütünün kendisinden daha az düzenlenir ve işletmeler, özellikle yaşam tarzı trendleri özel ve lüks sigara aksesuarlarına doğru kaydıkça, markalarını marka koruması yoluyla genişletme fırsatlarını keşfedebilirler.

Bu bağlamda NACE Kodları 15, 23 ve 34 için düşük marka tescili oranları, Türkiye'deki müzik aleti, iplik ve tütün endüstrilerinin benzersiz özelliklerini ve zorluklarını yansıtmaktadır. Bu sektörler marka tescilinde diğerleri kadar aktif olmasa da, yine de ekonomiye katkıda bulunmakta ve büyüme potansiyeline sahiptir. Bu alanlardaki işletmeler, özellikle yeni pazarları keşfederken veya yenilikçi mallar geliştirirken, daha güçlü marka kimlikleri oluşturmanın bir yolu olarak marka korumasını değerlendirmekten faydalanabilirler.

Yabancı marka başvuruları, Türkiye'nin fikri mülkiyet manzarasının önemli bir parçasıdır. Uluslararası işletmeler, yalnızca mal/mamul ve hizmetlerini korumak için değil, aynı zamanda ülkenin bir iş merkezi olarak stratejik konumundan yararlanmak için de Türkiye'de marka koruması aramaktadır. Türkiye'de yabancı marka başvuruları: NACE Kodları 09, 35 ve 42'ye odaklanmıştır. NACE kodları arasında, 09 (Ölçüm Aletleri ve Cihazları), 35 (Reklam ve İş Hizmetleri) ve 42 (Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma ve Mühendislik Hizmetleri) en fazla yabancı marka başvurusunu çekmektedir. Bu sektörler, Türkiye ekonomisinde teknoloji, endüstriyel gelişme ve hizmet inovasyonunun artan önemini yansıtmaktadır.

NACE Kodu 09: bilim, navigasyon, meteoroloji, laboratuvarlar ve endüstride kullanılanlar da dâhil olmak üzere çok çeşitli ölçüm aletleri ve cihazlarını kapsamaktadır. Ayrıca kameralar, bilgisayarlar, iletişim araçları ve koruyucu ekipmanlar gibi elektronik cihazları da içerir. Yabancı işletmeler, özellikle yüksek teknoloji endüstrilerinde uzmanlaşmış olanlar, Türkiye'yi bu mallar için büyüyen bir pazar olarak görmekte ve bu kategorideki yüksek hacimli marka başvurularını yönlendirmektedirler. Bu sektördeki yüksek marka başvuru sayısı, Türkiye'nin teknoloji ve bilim tabanlı mallara olan bağımlılığının arttığını ve pazara girmek isteyen yabancı işlemeleri çektiğini göstermektedir.

NACE Kodu 35: reklamcılık, pazarlama ve halkla ilişkiler ile ofis hizmetleri, işletme yönetimi ve danışmanlıkla ilgili hizmetleri içerir. Türkiye'nin ekonomisi çeşitlendikçe ve küresel pazarlarla daha fazla bütünleştikçe, yabancı işletmeler bu hizmetleri yerel işletmelere sunma potansiyeli görmektedir. Bu sektördeki yüksek sayıda yabancı marka başvurusunun, iş hizmetlerinin küreselleşmesini ve Türkiye'nin gelişen ekonomisinde reklam, danışmanlık ve yönetim uzmanlığına olan artan talebi yansıttığı düşünülmektedir.

NACE Kodu 42: bilimsel ve endüstriyel araştırma, mühendislik hizmetleri ve bilgisayar hizmetlerine odaklanmaktadır. Türkiye altyapısını modernize etmeye ve teknoloji sektörünü geliştirmeye devam ederken, araştırma, mühendislik ve BT hizmetlerinde uzmanlaşmış yabancı işletmeler giderek daha fazla marka başvurusunda bulunmaktadır. Bu sektördeki yabancı ticari marka başvurularının sayısının, Türkiye'nin en son araştırma, mühendislik ve BT hizmetleri için bir varış noktası olarak rolünü vurguladığı ve teknolojik ilerlemesine katılmak isteyen yabancı işletmeleri çektiği düşünülmektedir.

Türkiye'nin Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında bir köprü olarak benzersiz konumu, onu, bu bölgelerdeki faaliyetlerini genişletmek isteyen yabancı işletmeler için kritik bir pazar haline getirmektedir. Türkiye'nin özellikle teknoloji, reklamcılık ve endüstriyel hizmetler gibi sektörlerde büyüyen ekonomisi, yabancı yatırımı çekmekte ve marka korumasına olan ihtiyacı artırmaktadır. Türkiye'nin uluslararası anlaşmalara bağlı kalarak fikri mülkiyeti koruma taahhüdü, markalarını tescil ettirmek isteyen yabancı işletmelere güven sağlamaktadır. Yüksek teknoloji mallar, iş hizmetleri ve bilimsel araştırma çözümlerine yönelik artan tüketici talebi, yabancı işletmelerin Türkiye'de markalarını ve yeniliklerini koruma ihtiyacını artırmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'deki yabancı marka başvuruları, özellikle NACE Kodları 09, 35 ve 42'de, teknoloji, reklamcılık ve mühendislik hizmetleri gibi sektörlerin Türk ekonomisindeki artan önemini yansıtmaktadır. Ülke modernleşmeye ve küresel pazara entegre olmaya devam ederken, yabancı işletmeler fikri mülkiyetlerini marka tescili yoluyla korumanın önemini kabul etmektedir. Türkiye stratejik konumu, büyüyen ekonomisi ve güçlü yasal çerçevesi ile varlıklarını kurmak ve markalarını korumak isteyen uluslararası işletmeler için önemli bir varış noktası olmaya devam ettiği söylenebilir.

Türkiye'de yabancı marka tescillerinde en az etkinliğe sahip NACE kodları 13, 23 ve 26 olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye uluslararası işletmeler için önemli bir pazar olsa da, marka başvuruları söz konusu olduğunda tüm sektörler aynı düzeyde yabancı ilgi görmemektedir. Silah, tekstil iplikleri ve aksesuarlar gibi sektörleri kapsayan NACE Kodları 13, 23 ve 26 gibi bazı kategoriler, yabancı işletmelerden daha az marka tescili talebi görme eğiliminde olabilir.

NACE Kodu 13; ateşli silahlar, havalı tüfekler, yaylı silahlar, havan ve roket gibi ağır toplar ile havai fişekler ve koruyucu gazlar dâhil olmak üzere bir dizi ürünü kapsar. Öncelikle savunma, silah ve güvenlikle ilgili olan bu sektör, küresel olarak olduğu gibi Türkiye'de de sıkı bir şekilde düzenlenmektedir. Türkiye'de silah ve ateşli silahların üretimi, satışı ve dağıtımı sıkı devlet düzenlemelerine tabidir. Yabancı işletmeler, bu karmaşık yasal gereklilikler ve ticari satış için sınırlı fırsatlar nedeniyle pazara girmekten vazgeçebilir, çünkü bu mallar genellikle devlet tarafından kontrol edilir veya belirli endüstrilerle sınırlıdır. Uluslararası savunma işletmeleri genellikle geleneksel ticari satışlar yerine hükümet sözleşmelerine girer ve bu durumlarda ticari markalara olan ihtiyacı sınırlar. Havai fişekler, kişisel koruyucu gazlar ve sivil ateşli silahlar Türkiye'de küçük bir niş pazarı temsil eder. Bu alanda faaliyet gösteren çoğu yabancı işletme, markalaşmadan çok lisanslara ve düzenlemelere odaklanabilir ve bu da daha az ticari marka başvurusuna yol açabilir. Bu faktörlere rağmen, uzmanlaşmış veya gelişmiş savunma teknolojileri üreten işletmeler, özellikle hükümet veya orduyla iş birliği yaparak Türkiye'de uzun vadeli bir varlık kurmayı planlıyorlarsa, yine de ticari marka korumasını araştırabilirler.

NACE Kodu 23; dikiş, nakış, örme ve diğer ilgili amaçlar için bükülmüş iplikler de dâhil olmak üzere tekstille ilgili malları kapsar. Türkiye tekstil ve giyim üretiminde küresel bir lider olsa da, yabancı işletmelerin bu belirli sektördeki ticari marka faaliyeti nispeten düşük kalmaktadır. Tekstil ipliği üretiminin çoğu, alıcıların markalaşmadan çok teknik özellikler ve maliyetlerle ilgilendiği işletmeden işletmeye (B2B) satışlara yöneliktir. Bu, yabancı işletmelerin Türkiye'de ticari marka tescili yapma ihtiyacını en aza indirir. Ayrıca Türkiye, pazara hakim olan çok sayıda yerel üreticiyle köklü bir yerel tekstil endüstrisine sahiptir. Bu, yabancı işletmelerin nüfuz etmesini zorlaştırır ve bu alanda marka tescili olasılığını azaltabilir. Çevre dostu veya sürdürülebilir malzemeler gibi uzmanlaşmış veya yüksek kaliteli iplik ürünlerinde bir niş oluşturmayı amaçlayan yabancı işletmeler, belirli tüketici pazarlarını hedefledikleri için sonunda marka korumasını daha önemli bulabilirler.

NACE Kodu 26; danteller, nakışlar, düğmeler, fermuarlar, iğneler, yapay çiçekler ve saç aksesuarları gibi dekoratif mallar gibi çok çeşitli moda ve aksesuar mamullerini içerir. Moda ve giyim sektörünün küresel önemine rağmen, Türkiye'de bu sektördeki yabancı marka başvuruları sınırlıdır.

NACE 26'da düğmeler, fermuarlar ve iğneler gibi bu kategorideki malların çoğu, genellikle büyük miktarlarda üretilen düşük değerli mallardır. Yerel üreticiler genellikle yerel pazarın ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir ve bu da yabancı markaların varlık göstermesi için çok az alan bırakmaktadır. Ayrıca Türkiye'de satılan aksesuar mamullerinin çoğu, yabancı işletmelerin marka farklılaştırmasından ziyade maliyet verimliliğine odaklandığı Çin gibi düşük maliyetli üretim bölgelerinden ithal edilmektedir. Bu, bu mallar için Türkiye'de marka tescili gerekliliğini azalttığı söylenebilir. Daha az sayıda yabancı marka tescilleri, lüks veya üst düzey moda aksesuarlarında uzmanlaşmış uluslararası işletmelerin Türkiye'deki varlıklarını artırma potansiyeline sahiptir, özellikle de ülkenin moda endüstrisi büyüdükçe yabancı marka tescil sayısında artma beklenebilir.

Bu bağlamada NACE Kodları 13, 23 ve 26, Türkiye'de düşük yabancı marka faaliyeti olan sektörleri temsil eder. Sıkı düzenlemeler, emtia haline gelmiş pazarlar ve güçlü yerel rekabet, bu sektörlerde yabancı işletmelerden gelen sınırlı sayıda marka başvurusuna sebep olduğu varsayılabilir. Ancak Türkiye ekonomisi geliştikçe ve sürdürülebilirlik ve lüks moda gibi küresel trendler ivme kazandıkça, yabancı işletmelerin stratejik markalaşma ve ticari marka koruması yoluyla bu sektörlerdeki varlıklarını genişletmeleri için potansiyel fırsatlar bulunduğu ifade edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sağlanan marka istatistiklerini kullanarak Türkiye'de markalaşma için kavramsal bir çerçeve oluşturmayı amaçlamıştır. 2014-2023 yılları arasında analiz edilen veriler, marka başvuru ve tescillerinin iller ve sektörler arasındaki dağılımına dair değerli bilgiler sunmuştur. Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında ilk olarak kullanılan veri kaynağı, Türk Patent ve Marka Kurumu'nun sağladığı 2023 yılı öncesine ait istatistiklerle sınırlıdır. Çalışma 15 Ocak 2025 tarihinde tamamlanıp dergi ile paylaşıldığından, eserin oluşturulduğu ve hakem

değerlendirmelerinin tamamlanmasından dolayı 2024 yılına ait verilerin analiz sürecine dâhil edilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle bulgular, yalnızca en son yıl olarak 2023 yılına ve öncesini ait istatistiksel dağılımları yansıtmaktadır. Bulgular, önemli bölgesel farklılıkları ve ekonomik faaliyet ile marka gelişimi arasında güçlü bir ilişkiyi vurgulamaktadır.

Analiz, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerin hem marka başvurularında hem de tescillerinde istikrarlı bir şekilde lider olduğunu ortaya koyduğu söylenebilir. Türkiye'nin ticari ve ekonomik merkezi olan İstanbul, yıllar içinde bazı dalgalanmalar yaşasa da hâkimiyetini korudu gözlenebilir. Bu durum, güçlü bir iş ortamının ve yüksek düzeyde pazar rekabetinin marka korumasını gerektirdiği bu kent merkezlerinde markalaşmanın kritik bir pazarlama aracı olduğunu göstermektedir. Başvurulardaki, özellikle 2020 civarındaki keskin artış, büyük olasılıkla hızlanan dijital dönüşüme ve pandemiyle birlikte e-ticaretin büyümesine bağlanabilir. Bu büyüme, işletmelerin fikri mülkiyetlerini güvence altına alma ihtiyacını artırdığı ifade edilebilir. Benzer şekilde, Ankara ve İzmir de önemli ekonomik aktörler olarak konumlarını yansıtan istikrarlı bir büyümenin varlığından söz edilebilir. Buna karşılık Hakkâri, Bayburt ve Ardahan gibi iller sürekli olarak en düşük marka faaliyeti seviyelerini göstermiştir. Bu bölgeler daha küçük nüfus, daha az çeşitlendirilmiş ekonomiler ve genellikle kapsamlı markalaşmaya dayanan endüstriler yerine tarıma daha fazla odaklanma ile karakterize edilebilir. Başvuruların ve tescillerin dağıtım kalıpları arasındaki yakın uyum, ekonomik refah ile marka yaratımı arasındaki bağı güçlendirdiği vurgulanabilir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi çeşitli ve güçlü ekonomilere sahip şehirlerde daha fazla başarılı marka tescili vardır. Bu, ekonomik refahın, iş çeşitliliğinin, kentleşmenin ve altyapının farklı bölgelerde marka geliştirme ve korumasının temel itici güçleri olduğu fikrini desteklemektedir (Mendonça vd., 2004; Flikkema vd., 2015). Araştırmalar, markaların inovasyon ve endüstriyel değişimin göstergesi olarak hizmet edebileceğini, güçlü ekonomilere ve altyapıya sahip bölgelerin marka geliştirme için daha büyük kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir (Mendonça vd., 2004). Türkiye'nin önemli illerinden elde edilen bulgular da bu görüşle örtüşmektedir; zira yüksek marka rakamları güçlü ekonomik aktivite ve kentleşmeyle örtüşmektedir.

Analiz, Türkiye genelinde marka geliştirmede önemli bölgesel eşitsizliklerin altını çizmekte ve e konomik olarak canlı bölgeler marka tescilinde başarılı olurken, daha az gelişmiş iller geride kaldığı gözlenebilir. Bu durum, daha az sanayileşmiş bölgelerde marka gelişimini teşvik etmek için hedefli politikalara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Literatürde bu ve benzeri bölgelerdeki işletmeler için basitleştirilmiş tescil süreçleri, finansal teşvikler ve destekleyici eğitim programları dahil olmak üzere çeşitli stratejik müdahaleler önerilmektedir (Mendonça vd., 2004; Flikkema vd., 2015). Bu tür girişimler, marka korumasının faydalarının daha adil bir şekilde dağıtılmasına ve daha dengeli bir ulusal marka ekosisteminin teşvik edilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, bu bölgelerdeki yerel altyapı ve kentsel tesislerin iyileştirilmesi, girişimcilik faaliyetlerini teşvik edebilir ve dolayısıyla marka yaratımına katkıda bulunabilir (Flikkema vd., 2015). Türkiye, bu eşitsizlikleri gidererek daha yaygın inovasyonu ve ekonomik büyümeyi teşvik edebilir ve markalaşmanın faydalarının en büyük şehirlerle sınırlı kalmamasını sağlayabilir.

2014-2023 yılları arasında Türkiye'nin illerine yapılan marka başvurularının dağılımı, büyük şehirlerin ekonomik canlılığının yanı sıra diğer bölgelerdeki potansiyel büyüme alanlarına dair ipuçları sunmaktadır. Bu veriler, İstanbul'un marka başvurularında lider konumunu koruduğunu gösterirken, Ankara, İzmir ve Bursa gibi diğer şehirlerin de fikri mülkiyetin korunmasına yönelik artan ilgide önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Özellikle 2019 sonrası dönemde gözlemlenen genel artış eğilimi, Türkiye'nin dinamik ve gelişen iş ortamında marka tescilinin öneminin arttığına işaret etmektedir. 2014'ten 2023'e kadar olan marka başvuru verileri, özellikle 2020-2022 yılları arasında belirgin bir büyüme, ardından 2023'te ise bir düşüş ile karakterize edilen dinamik bir tablo sunmaktadır. Bu eğilimlerin anlaşılması, işletmelerin ve kamu otoritelerinin fikri mülkiyet alanında etkili stratejiler geliştirmesi ve marka koruması ile ekonomik büyümeyi teşvik eden bir ortam yaratılması açısından önem arz etmektedir. Benzer şekilde, aynı dönemdeki marka tescil verilerinin dağılımı da bölgesel iş dinamikleri ve marka koruma eğilimleri hakkında değerli öngörüler sağlamaktadır. 2023'te tescillerdeki genel düşüş, tüm illerde güçlü bir marka kültürünün oluşturulması için kamu kurumlarının ve iş destek kuruluşlarının dikkatini çekmesi gereken potansiyel zorluklara işaret edebilir. Bu durum, Türkiye'nin genel ekonomik ve ticari yapısındaki değişimlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

NACE Sınıflandırma sistemine dayalı marka tescillerinin analizi ilginç kalıplar ortaya koymuştur. Reklamcılık ve iş hizmetleri (NACE Kodu 35), eğitim ve eğlence (NACE Kodu 41) ve yiyecek ve konaklama hizmetleri (NACE Kodu 43) gibi belirli sektörler, bu sektörlerde marka korumasının önemini yansıtan marka tescillerinde önemli bir büyüme görmüştür. Tam tersine, müzik aletleri (NACE Kodu 15), tekstil iplikleri (NACE Kodu 23) ve tütün mamulleri (NACE Kodu 34) gibi sektörler daha düşük seviyelerde marka tescil faaliyeti göstermiştir. Bu, bu endüstrilerin niş doğası, markalaşmaya daha az önem verilmesi veya pazar dinamikleriyle ilgili zorluklar gibi çeşitli faktörlere bağlanabilir.

Türkiye'deki yabancı marka başvuruları açısından, ölçüm aletleri ve cihazları (NACE Kodu 09), reklamcılık ve iş hizmetleri (NACE Kodu 35) ve bilimsel ve mühendislik araştırma hizmetleri (NACE Kodu 42) gibi belirli sektörler daha fazla sayıda yabancı marka başvurusu çekmiştir. Bu, Türkiye'nin gelişen ekonomisinde teknoloji, reklamcılık ve mühendislik hizmetlerinin artan önemini yansıtmaktadır. Öte yandan, ateşli silahlar ve mühimmat (NACE Kodu 13),

tekstil iplikleri (NACE Kodu 23) ve dekoratif moda aksesuarları (NACE Kodu 26) gibi sektörler nispeten daha düşük yabancı marka tescil faaliyeti görmüştür. Bunun nedeni, bu endüstrilerdeki katı düzenlemeler, sınırlı pazar fırsatları veya güçlü yerel rekabet olabilir.

Türkiye, yerel ve uluslararası işletmeler için stratejik bir pazar olma potansiyelini korurken, marka başvuruları ve tescillerindeki mevcut eğilimlerin anlaşılması, ülkede varlıklarını güçlendirmek isteyen işletmeler için önem taşımaktadır. Bu eğilimler, iş stratejilerinin gelişen fikri mülkiyet ortamıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Sunulan veriler, Türkiye'deki marka başvuru ve tescil eğilimlerine kapsamlı bir bakış açısı sağlamakta, böylece fikri mülkiyet ekosistemini anlamak ve yönlendirmek isteyen işletmeler, kamu kurumları ve paydaşlar için değerli bilgiler sunmaktadır. Özellikle dijital markalaşma ve e-ticaret, küresel dijital dönüşümün ardından işletmeler için yeni yollar açabilir. Bu bağlamda, hükümetlerin inovasyonu ve marka farklılaşmasını destekleyen elverişli bir ortam yaratmaya odaklanması, kamu ve özel sektörler arasındaki iş birliğini teşvik ederek Türkiye'deki genel marka ekosistemini geliştirebilir.

Büyükşehirlerdeki işletmelerin marka geliştirme faaliyetlerinde daha aktif olduğu gözlemlenirken, dezavantajlı bölgelerdeki eşitsizlikleri gidermek için bazı çabalar gerekebilir. Devlet girişimleri, destekleri ve eğitim programları, bu bölgesel farkı kapatmada etkili olabilir. Kamu otoritelerinin, özellikle daha az gelişmiş bölgelerde bu programları geliştirmesi, yerel işletmeleri markalaşma faaliyetlerine yatırım yapmaya teşvik edebilir. Ülkemizin ekonomik, altyapısal ve politika tabanlı desteklerden faydalanarak, tüm bölgelerdeki işletmelere fayda sağlayan daha dengeli ve sağlam bir marka ortamı oluşturması hedeflenmelidir.

Bu çalışmanın temel sınırlılıklarından biri, mevcut verilerin 2023 yılı sonu itibarıyla sunulması ve güncel olarak Türk Patent ve Marka Kurumu web sitesinde 2024 yılı verilerinin de mevcut olması nedeniyle, gelecek çalışmaların daha güncel verileri içermesi önerilmektedir. Gelecek araştırmalar için, daha kapsamlı bir analiz için farklı veri kaynaklarının kullanılması önerilmektedir. Örneğin, niceliksel verilerin yanı sıra, marka değeri ve tüketici algısı gibi faktörleri inceleyen niteliksel araştırmaların yapılması, daha derinlemesine analizler sunabilir. Tüketiciler ve marka yöneticileri ile yapılacak derinlemesine görüşmeler, marka algısı ve değeri hakkında daha fazla bilgi sağlayabilir. Ayrıca, özel sektör verileri ve uluslararası marka başvuru istatistiklerinin de analize dâhil edilmesi, yerel ve küresel marka ekosistemlerinin anlaşılmasını zenginleştirecektir. Bu genişletilmiş yaklaşım, Türkiye'nin tüm bölgelerinde inovasyonu ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan gelecekteki politika formüllerine rehberlik edecektir.

Kaynakça

Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. Free Press.

Aaker, D. A. (1996). *Building strong brands*. Free Press.

Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research, 34*(3), 347–356.

Agostini, L., Filippini, R., & Nosella, A. (2015). Brand-building efforts and their association with SME sales performance. *Journal of Small Business Management, 53*(sup1), 161–173. https://doi.org/10.1111/jsbm.12185

American Marketing Association. (2017). Definition of a brand. Retrieved from: https://www.ama.org/the-definition-of-marketing

Balmer, J. M. T., & Gray, E. R. (2003). Corporate brands: What are they? What of them? *European Journal of Marketing, 37*(7/8), 972–997.

Berry, L. L. (2000). Cultivating service brand equity. *Journal of the Academy of Marketing Science, 28*(1), 128–137.

Castaldi, C. (2019). All the great things you can do with trademark data: Taking stock and looking ahead. *Strategic Organization, 18*(3), 472–484. https://doi.org/10.1177/1476127019847835

Çınar, O., Altuntaş, S., & Alan, M. A. (2021). Technology transfer and its impact on innovation and firm performance: Empirical evidence from Turkish export companies. *Kybernetes, 50*(7), 2179–2207.

De Chernatony, L., & Dall'Olmo Riley, F. (1999). *Brand management: Research and practice*. Butterworth-Heinemann.

Decker, A. (2024). What is branding? Understanding its importance in 2024. *HubSpot*. Erişim adresi: https://blog.hubspot.com/marketing/branding (Erişim tarihi: 06.11.2024)

Demirağ Çakıcı, E., & Yılmaz, K. G. (2021). Uluslararası pazarlarda hedef pazar seçimi üzerine bir araştırma. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(9), 833–849.

Desai, D. R., & Waller, S. (2010). Brands, competition, and the law. *Brigham Young University Law Review, 2010*(5), 1425–1500.

Flikkema, M., Castaldi, C., Man, A., & Seip, M. (2015). Explaining the trademark-innovation linkage: The role of patents and trademark filing strategies. *Academy of Management Proceedings, 2015*(1), 16624. https://doi.org/10.5465/ambpp.2015.16624abstract

Frederiksen, L. (2024). The branding process for professional services firms. *Hinge Marketing*. Erişim adresi: https://hingemarketing.com/blog/story/the-branding-process-for-professional-services-firms (Erişim tarihi: 06.01.2024)

Henderson, P. W., & Cote, J. A. (1998). Guidelines for selecting or modifying logos. *Journal of Marketing, 62*(2), 14–30.

Kapferer, J.-N. (1997). *Strategic brand management: Creating and sustaining brand equity*. Kogan Page.

Kapferer, J. N. (2012). *The new strategic brand management: Advanced insights and strategic thinking*. Kogan Page.

Keller, K. L. (1993). Building, measuring, and managing brand equity. *Journal of Marketing, 57*(1), 1–22.

Keller, K. L. (2013). *Strategic brand management: Building, measuring, and managing brand equity*. Pearson Education.

Kırmızıbiber, A., & Yıldız, S. (2023). Gelen pazarlamanın ağızdan ağıza pazarlama, marka bilinirliği ve satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33*(1), 233–250.

Kohli, C., Suri, R., & Thakor, M. (2002). Creating effective logos: Insights from theory and practice. *Business Horizons, 45*(3), 58–64.

Kotler, P. (2007). *Marketing management: Analysis, planning, implementation, and control* (7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management*. Pearson.

Krishnan, H. S. (1996). Characteristics of memory associations: A consumer-based brand equity perspective. *International Journal of Research in Marketing, 13*(4), 389–405. Erişim adresi: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167811696000213 (Erişim tarihi: 25.06.2025)

Mendonça, S., Pereira, T., & Godinho, M. (2004). Trademarks as an indicator of innovation and industrial change. *Research Policy, 33*(9), 1385–1404. https://doi.org/10.1016/j.respol.2004.09.005

Ries, A., & Trout, J. (2001). *Positioning: The battle for your mind*. McGraw-Hill.

Sandner, P. G., & Block, J. (2011). The market value of R&D, patents, and trademarks. *Research Policy, 40*(7), 969–985.

Thiripurasundari, U., & Natarajan, P. (2011). Brand valuation: An empirical study with special reference to Indian car industry. *Advances in Management, 4*(2), 35–46.

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2024a). Marka (NICE) sınıflandırma. Erişim adresi: https://www.turkpatent.gov.tr/marka-nice-siniflandirma (Erişim tarihi: 06.11.2024)

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2024b). Marka istatistikleri. Erişim adresi: https://www.turkpatent.gov.tr/marka-istatistik (Erişim tarihi: 06.11.2024)

Yıldırım, M. (2023). İhracat pazarlamasında ikincil verilerden yararlanarak hedef ülke pazarlarının belirlenmesi: Ev tipi kompresörlü buzdolapları üzerine bir araştırma [Yüksek lisans tezi]. KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Yıldız, S., & Alan, M. A. (2025a). Innovation and marketing from the perspective of Industry 5.0 and Society 5.0. *The Journal of International Scientific Researches, 10*(2), 229–248. https://doi.org/10.23834/isrjournal.1625524

Yıldız, S., & Alan, M. A. (2025b). Endüstri 6.0 döneminde pazarlamaya genel bir bakış: Pazarlama 6.0. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 11*(1), 220–237.

Extended Abstract

Aim and Scope

In today's competitive market, building a strong brand is essential for success. Defined as the process of creating, communicating and developing a company's identity, branding involves strategies that differentiate a product, service or value in the mind of the consumer. This study examines the various dimensions of branding and focuses on its role in establishing emotional bonds with consumers and improving customer experience. The aim of the study is to analyze data on trademark applications made by province in Turkey by presenting the conceptual framework of branding.

Methods

The study was conducted using a mixed method. First, a literature review was conducted on branding, and theoretical information was collected on the power of brands and their role in the market. Then, using the data for 2023 provided by the Turkish Patent and Trademark Office, the distribution and ranking of trademark applications and registrations by province in Turkey were analyzed. These statistical data were evaluated to understand the regional effects of the branding process and to reveal the strategic importance of branding.

Findings

It was determined that trademark applications were concentrated in large cities such as Istanbul, Ankara and Izmir, and that these provinces, as economic centers, directed trademark applications more. In addition, while Istanbul continues to lead in brand applications, it has been observed that developments such as digital transformation and e-commerce affected the increase in 2020. On the other hand, provinces such as Hakkâri, Bayburt and Ardahan attracted attention with their low brand application levels. These provinces have limited economic diversity and mostly agriculture-based economies.

Conclusion

This study shows that branding is not only a marketing activity, but also plays a critical role in achieving long-term strategic goals of businesses. The branding process is a mechanism that strengthens the emotional bonds that consumers establish with brands and creates trust and loyalty. Brand application analyses conducted among provinces in Turkey reveal that economic development, digitalization, local cultural factors and education level directly affect branding processes. The prominence of major cities such as Istanbul, Ankara and Izmir shows that economic diversity and entrepreneurial activities in these regions support the branding process. On the other hand, low application rates in provinces such as Hakkâri, Bayburt and Ardahan indicate that the limited economic infrastructure and branding awareness in these regions have not yet developed sufficiently.

These findings emphasize that regional differences should be taken into account in order to strengthen branding processes throughout Turkey. Branding strategies should not be limited to big cities, but should also be developed to create awareness in less developed provinces and to highlight local values. In addition, the rising importance of digitalization and e-commerce offers an opportunity for brands to gain more ground in the global market. In this context, supporting digital infrastructure and training activities is of great importance for brands in Turkey to adapt to globalization processes. In conclusion, branding is a strategic tool for a company's sustainable growth and increased competitiveness. At every stage of this process, the power of brands can be increased with consumer-oriented approaches, innovative strategies and regional awareness-raising activities. Companies that want to achieve success in local, national and global markets should adopt branding as a basic strategy and continuously develop this strategy.

Çamiçi, F., Ünlü, Ç, Çeviker, A.,Ceylan, T. & Eser, Ö. (2025). Investigating the attitudes of physical education and sports teacher candidates towards technology and the self-efficacy of specific teaching methods. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 860-871.

Investigating the Attitudes of Physical Education and Sports Teacher Candidates towards Technology and the Self-Efficacy of Specific Teaching Methods

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Teknolojiye Yönelik Tutumları ile Özel Öğretim Yöntemleri Öz-Yeterliklerinin İncelenmesi

Furkan Çamiçi[1], Çisem Ünlü[2], Abdulkerim Çeviker[3], Tülay Ceylan[4], Özge Eser[5]

Abstract

This study investigates the relationship between physical education and sports teacher candidates' attitudes towards technology and their perceptions of self-efficacy in specific teaching methods. The study examined the effects of demographic variables such as gender, age, academic class, frequency of physical activity, daily phone use, and use of wearable technology on attitudes. Students (n=148) studying at the Faculty of Sports Science at Hitit University participated in the study. The data were collected through the 'Prospective Teachers' Attitudes Towards Technology Scale' and "Special Teaching Methods Self-Efficacy Scale for Prospective Physical Education Teachers" and the data were analysed using Independent samples t-tests and one-way ANOVA. The results showed that the gender variable only made a significant difference in the competence of "measuring and evaluating" and that male students performed better than female students. Academic level was associated with higher attitudes towards technology and higher perceptions of self-efficacy, particularly among senior students. It was also found that students in the younger age group showed higher attitudes towards using digital tools. The frequency of physical activity was found to have a positive effect on self-efficacy perceptions of prospective physical education teachers, while there was no significant effect between daily phone use and wearable technology variables.The results of the study indicate the importance of providing more applied courses and integrating technological tools into educational programs to improve prospective teachers' attitudes toward technology and their self-efficacy perceptions. In addition, it is recommended that the impact of the gender differences observed in the measurement and assessment procedures be studied in depth.

Keywords: *Attitude Towards Technology, Physical Education And Sports Teacher Candidates, Self-Efficacy, Special Teaching Methods.*

Öz

Bu araştırma, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni adaylarının teknolojiye yönelik tutumları ile özel öğretim yöntemleri öz-yeterlik algıları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, cinsiyet, yaş, akademik sınıf, spor yapma sıklığı, günlük telefon kullanımı ve giyilebilir teknoloji kullanımı gibi değişkenler de incelenmiştir. Araştırmaya, Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 148 öğrenci katılmıştır. Veriler, "Öğretmen Adaylarının Teknolojiye Yönelik Tutumları Ölçeği" ve "Beden Eğitimi Öğretmeni Adayları İçin Özel Öğretim Yöntemleri Öz-Yeterlik Ölçeği" aracılığıyla toplanmış ve veriler Independent samples t-tests ile one-way ANOVA kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular, cinsiyet değişkeninin yalnızca "Ölçme ve Değerlendirme" yeterliklerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu ve erkeklerin bu alanda kadınlardan daha yüksek puan aldığını göstermiştir. Akademik sınıf düzeyinin, özellikle son sınıf öğrencilerinde daha yüksek teknolojiye yönelik tutumlar ve öz-yeterlik algıları ile ilişkilendirildiği bulunmuştur. Ayrıca, genç yaş grubundaki öğrencilerin dijital araçlarla etkileşimlerinde daha yüksek tutum sergilediği tespit edilmiştir. Spor yapma sıklığı da mesleki yeterlik algılarını olumlu yönde etkilerken, günlük telefon kullanımı ve giyilebilir teknoloji değişkenlerinin anlamlı bir etkisi olmadığı saptanmıştır. Sonuç olarak, öğretmen adaylarının teknolojiye yönelik tutumlarını ve mesleki yeterlik algılarını artırmak için eğitim programlarının daha fazla uygulamalı ders ve teknolojik araç entegrasyonu ile zenginleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, cinsiyet farklılıklarının ölçme ve değerlendirme süreçlerinde gözlemlenen etkilerinin derinlemesine incelenmesi önerilmektedir. Elde edilen bulgular, öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesi ve dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak düzenlenmesi açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmen Adayları, Özel Öğretim Yöntemleri, Öz-Yeterlik, Teknolojiye Yönelik Tutum*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Research and Publication Ethics Statement: The research section of this study was conducted in line with the approval granted by the Hitit University Non-Interventional Research Ethics Committee, dated June 6, 2024, and numbered 2024/13.

Submitted: 21 / 01 / 2025
Accepted: 28 / 09 / 2025

[1]Arş. Gör., Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Corum, Turkey, fcamici19@gmail.com, Orcid No: https://orcid.org/ https://orcid.org/ 0000-0001-5397-9732.
[2]Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Corum, Turkey, cisemunlu@hotmail.com, Orcid No: https://orcid.org/ 0000-0003-0212-2872.
[3]Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Corum, Turkey, kerimceviker@gmail.com, Orcid No: https://orcid.org/ 0000-0002-6566-1251
[4]Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Beden Eğitimi ve Spor ABD, Samsun, Turkey, tulaykaymak17@hotmail.com, Orcid No: https://orcid.org/ 0000-0003-1884-4319.
[5] Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Corum, Turkey, ozgeser9@gmail.com, Orcid No: https://orcid.org/ 0000-0002-6149-226X.

Introduction

Due to the technological developments in today's education and training process, it is very important to apply new education and training methods in this area. Physical education and physical education should also benefit from new methods and procedures with today's technological developments. This situation is very important for students and teachers in the education and training process (Modra et al, 2021).

The attitudes of prospective teachers towards technology are closely related to their ability to use educational technologies effectively in the planning and implementation stages. If these attitudes are negative, it may lead them to stay away from innovative approaches and limit teaching to traditional methods (Aydın & Keser, 2019).

In addition, self-efficacy in specific teaching methods refers to the ability of prospective teachers to plan, implement and evaluate students' learning processes, taking into account individual differences (Bandura, 1997). A high perception of self-efficacy enables trainee teachers to adapt the curriculum to students' needs, develop different teaching materials and adopt new technological tools more easily (Zimmerman, 2000; Mishra & Koehler, 2006; Turhan & Canbolat, 2023). The literature often emphasizes that teachers' positive attitudes towards technology contribute to the adoption of innovative approaches in teaching methods (Kay et al., 2018; Aydın & Keser, 2019). This is also evident in subjects that are traditionally more focused on practical and physical activities, such as physical education and sport (Yalvuç & Karlı, 2022). Wearable technology devices, online exercise programs or interactive course materials have been reported to increase students' interest, attitude and motivation towards the course (Casey et al, 2015).

The effective integration of technology in physical education and sport is directly related to prospective teachers' attitudes towards technology and their perceived self-efficacy in using technological tools (Kretschmann, 2017). However, some studies show that prospective teachers do not have sufficient self-confidence in using technology and this situation is reflected in practice (Ozan & Taşgın, 2017). Especially in the field of physical education, it is stated that there are more difficulties in technology integration due to the structural and physical requirements of the course environment (Tatlı & Akbulut, 2017; Şahin & Karakaya, 2023). These obstacles include the lack of technological infrastructure, the lack of suitable application examples, and prospective teachers' concerns about their classroom management skills (Seçkin & Başbay, 2013).

At this point, strengthening prospective teachers' attitudes towards technological tools and their self-efficacy in using these tools is seen as an important step towards improving the quality of education (Türkekul & Sarıkabak, 2019). For example, the development of technology-enhanced instructional materials can increase students' participation and motivation to learn in physical education courses while accelerating the function of feedback in the assessment and evaluation process (Hodges & Grant, 2020). In addition, the curriculum and internships in physical education faculties are the main environments in which prospective teachers gain experience. Prospective teachers' theoretical and practical experiences with technology integration in these environments help them become teachers who better internalize and use technology in their future professional lives (Ulucan & Karabulut, 2012).

Our research aims to investigate prospective physical education teachers' attitudes towards technology and their perceptions of self-efficacy in relation to specific teaching methods. The research should show how the prospective teachers perceive technological tools and how competent they consider themselves in using these tools.

Considering the limited number of studies in the relevant literature, it can be said that such research in the field of physical education and sport will bring a different perspective to the process of teacher education (Zach et al, 2012). The research findings will make a significant contribution to the literature to make physical education teacher education more effective and systematically integrate technology-oriented practices into the curriculum.

H_1: There is a significant relationship between prospective physical education teachers' attitudes towards technology and their self-efficacy perceptions in special teaching methods.

H_2: Gender has a significant effect on prospective physical education teachers' attitudes towards technology and their self-efficacy perceptions in special teaching methods.

H_3: Age differences affect prospective physical education teachers' attitudes towards technology and their self-efficacy perceptions in special teaching methods.

H_4: Academic level influences prospective physical education teachers' attitudes towards technology and their self-efficacy perceptions in special teaching methods.

H_5: The frequency of physical activity has a positive effect on prospective physical education teachers' self-efficacy perceptions.

H_6: Daily phone usage and wearable technology usage have a significant effect on prospective physical education teachers' attitudes towards technology.

1. Materials and Methods

This study was conducted with students studying at Hitit University, Faculty of Physical Education, Department of Physical Education and Sport Education in the spring semester of the 2023-2024 academic year. Prior to the start of the study, approval was obtained from the Hitit University Ethics Committee for Non-Interventional Research (Decision Number: 2024-13; Application Number: 2024-0295). The voluntary informed consent form, the "Prospective Teachers' Attitudes Towards Technology Scale, and the "Special Teaching Methods Self-Efficacy Scale for Prospective Physical Education Teachers" were administered to students aged 18 years and older who voluntarily agreed to participate in the study.

This study is a field research in which the 'questionnaire technique' was used as a means of obtaining information and the "simple random sampling" method" was used for sample selection. The simple random sampling method provides a selection procedure in which each person has the same probability of being included in the sample. The main reason for choosing this method is to increase the generalizability of the study and to ensure that the sample best represents the study population. In addition, this method contributes to the reliability of the results obtained by minimizing any bias in the sample. The simple random sampling method used in the study increases the likelihood that the research results reflect the general population and strengthens the scientific value of the study, as each person included in the sample has an equal chance. It ensures that the findings can be applied to a broad student population (Bryman, 2016; Babbie, 2020). In the analysis phase of the study, the aim was to reach a conclusion through statistical significance testing using non-parametric "descriptive statistical methods".

1.1. Research group

The population of the study consists of (n=229) students studying at Hitit University, Faculty of Physical Education, Department of Physical Education and Sport Education in the spring semester of the academic year 2023-2024. The sample size was calculated with a confidence interval of 95% and a margin of error of 5. Our study was conducted with (n=148) participants. The proportion of the population was assumed to be 50%, which increased the generalizability of the results of the study and helped to keep the margin of error under control (Büyüköztürk et al., 2015). Therefore, the 148 students who participated in the study represent a sufficient sample size for the study to obtain reliable and valid results.

1.2. Data collection tools

Individuals who agreed with the scope and limitations of the study and wished to participate in the study first completed the voluntary informed consent form specially prepared for the study. In the first part, the volunteers were informed of demographic characteristics; in the second part, the "Prospective Teachers' Attitudes Towards Technology Scale" and the "Special Teaching Methods Self-Efficacy Scale for Prospective Physical Education Teachers" were completed.

1.3. Prospective teachers' attitudes towards technology scale

The Prospective Teachers' Attitudes Towards Technology Scale was created by Aydın and Kara (2013) to measure prospective teachers' attitudes towards technology. Many tests of attitudes towards technology can be found in the literature. However, this scale was preferred because it was developed directly for prospective teachers. The scale consists of a total of 17 items, 15 positive and 2 negative items. In addition, the scale has a one-dimensional factorial structure. The scale development studies were conducted with the participation of 378 prospective teachers (241 female and 137 male) who teach science, social studies and education at Dumlupınar University. The reliability coefficient Cronbach's alpha was determined by the researchers to be α=.87. In addition, the reliability of the data obtained by applying the scale to this research group was calculated as α=.89.

1.4. Special teaching methods self-efficacy scale for prospective physical education teachers

The self-efficacy scale for prospective physical education teachers (Special Teaching Methods Self-Efficacy Scale for Prospective Physical Education Teachers) was developed by Sayan et al. (2022). The scale consists of a total of 41 items and sub-dimensions on special teaching methods, physical education and physical education program as well as measurement and evaluation.

1.5. Data analysis

The data were analyzed using descriptive and inferential statistical methods with the help of the statistical software SPSS 25. Descriptive statistics, including mean, standard deviation, skewness and kurtosis, were calculated for all

variables. Following George and Mallery (2019), skewness and kurtosis values between -2 and +2 were used as a benchmark for assessing normal distribution. All variables in this study met this criterion, meaning that the data were approximately normally distributed. Independent samples t-tests were performed to compare variables between two groups (e.g. gender and use of wearable technology). A one-way ANOVA was used to compare variables between different age groups and exercise frequencies. Post-hoc tests were performed using Hochberg's GT2 and Games-Howell procedures to account for unequal variances and sample sizes.

2. Findings

In this section of our study, the results of the findings obtained in line with the collected data are given.

Table 1. Demographic Characteristics and Habits of Participants

Gender	n	%
Woman	46	31.1
Male	102	68.9
Total	148	100.0
Age		
18-20	92	62.2
21-23	38	25.7
24-26	14	9.5
Over 27	4	2.7
Total	148	100.0
Grade		
1	62	41.9
2	38	25.7
3	6	4.1
4	22	14.9
Extended student	20	13.5
Total	148	100.0
Doing Sports		
Never doing sports	28	18.9
1-2 days a week	46	31.1
3-5 days a week	58	39,2
6-7 days a week	16	10.8
Total	148	100.0
Time spent on the phone		
Spends less than 1 hour on the phone	12	8.1
1-3 hours	56	37.8
Between 3-5 hours	80	54.1
Total	148	100.0
Wearable Technology Usage		
No.	100	67.6
Yes	48	32.4
Total	148	100.0

The majority of participants are male (n = 102, 68.9%), while female participants make up 31.1% (n = 46).

The largest group is between 18-20 years old (n = 92, 62.2%), followed by participants aged 21-23 years (n = 38, 25.7%). Participants aged 24-26 years (n = 14, 9.5%) and 27 years and older (n = 4, 2.7%) make up a smaller proportion.

Almost 39.2% (n = 58) exercise 3-5 days per week, followed by 31.1% (n = 46) who exercise 1-2 days per week. A smaller proportion (n = 16, 10.8%) stated that they exercise 6-7 days per week, while 18.9% (n = 28) stated that they do not exercise at all.

More than half of the participants (n = 80, 54.1%) use their phone for 3-5 hours a day, while 37.8% (n = 56) state that they use their phone for 1-3 hours. Only 8.1% (n = 12) of participants use their phone for less than an hour.

A clear majority of participants (n = 100, 67.6%) do not use wearable technology, while 32.4% (n = 48) state that they use such devices.

Table 2. Descriptive Statistics of Variables

	n	Min	Max	Mean	Std. D	Skewness	Kurtosis
Special Teaching Methods	148	1.65	4.95	3.89	0.61	-0.99	1.44
Physical Education and Sport Program	147	1.00	5.00	3.23	0.98	-0.29	-0.22
Measurement and Evaluation	148	1.50	5.00	3.40	0.87	-0.38	-0.72
Attitudes Towards Technology Total Score	148	17.00	76.00	43.20	16.41	0.34	-0.95

The mean for this variable is 3.89±0.62, with values ranging from 1.65 to 4.95. The value for skewness is -0.990, indicating that the values are at the upper end of the scale. The value for kurtosis is 1.442, indicating that the distribution is rather peaked compared to a normal distribution.

The mean value is 3.24±0.98, with a range of 1.00 to 5.00. The skewness value of -0.299 shows a slight tendency towards the higher values, while the kurtosis value of -0.225 indicates that the distribution is relatively flat.

The mean value for this variable is 3.40±0.88, with values ranging from 1.50 to 5.00. The skewness value of -0.380 indicates a slight clustering of values at the upper end of the scale. The kurtosis value of -0.729 indicates that the distribution is flatter than a normal distribution.

The mean score is 43.20±16.42, with scores ranging from 17.00 to 76.00. The skewness value of 0.349 indicates a slight clustering of values at the lower end of the scale, while the kurtosis value of -0.957 indicates a relatively flat distribution.

Table 3. Comparison of Variables by Gender

	Gender	n	Mean	Std. Deviation	t	p
Special Teaching Methods	Woman	46	3.96	0.48	0.876	0.383
	Male	102	3.86	0.66		
Physical Education and Sport Program	Woman	46	3.05	0.94	-1.504	0.135
	Male	101	3.32	0.98		
Measurement and Evaluation	Woman	46	3.07	0.86	-3.116	0.002
	Male	102	3.54	0.84		
Attitudes Towards Technology Total Score	Woman	46	42.86	16.34	-0.165	0.869
	Male	102	43.35	16.53		

In which the variables were compared by gender, are summarized as follows. For the variable Special teaching methods, the mean value for women was 3.96±0.49, for men 3.86±0.67. The t-test revealed no statistically significant difference between the two groups (t(146)=0.876,p=0.383). The women also had a mean value of 3.06±0.95 and the men a mean value of 3.32±0.99 for the variable physical education and sports program, whereby no significant difference was found (t(145)=−1.504,p=0.135t). However, a significant difference was found in the measurement and evaluation variable,

where women scored an average of 3.08±0.86 and men scored an average of 3.55±0.85, resulting in a statistically significant difference (t(146)=−3.116,p=0.002t). Finally, for the total score for attitude towards technology, women scored an average of 42.87±16.34 and men 43.35±16.53, which did not result in a significant difference (t(146)=−0.165,p=0.8699t).

Table 4. Comparison of Variables by Academic Year

		n	Mean	Std. Deviation	f	p	Post-Hoc
Special Teaching Methods	1st grade (A)	62	3.90	0.57	5.401	0.000	A>D B>D C>D
	2nd grade (B)	38	4.16	0.48			
	3rd grade (C)	6	4.10	0.13			
	4th grade (D)	22	3.48	0.53			
	Extended student (E)	20	3.73	0.85			
	Total	148	3.89	0.61			
Physical Education and Sport Program	1st grade (A)	61	3.05	0.97	2.842	0.026	No significant difference in multiple comparisons
	2nd grade (B)	38	3.47	0.99			
	3rd grade (C)	6	4.15	0.77			
	4th grade (D)	22	3.29	0.49			
	Extended student (E)	20	3.00	1.21			
	Total	147	3.23	0.98			
Measurement and Evaluation	1st grade (A)	62	3.07	0.92	5.358	0.000	A<B A<C A<D
	2nd grade (B)	38	3.81	0.69			
	3rd grade (C)	6	3.83	0.41			
	4th grade (D)	22	3.55	0.43			
	Extended student (E)	20	3.35	1.09			
	Total	148	3.40	0.87			
Attitudes Towards Technology Total Score	1st grade (A)	62	45.41	14.49	4.524	0.002	D>B D>E
	2nd grade (B)	38	38.94	17.02			
	3rd grade (C)	6	41.33	21.54			
	4th grade (D)	22	52.63	13.02			
	Extended student (E)	20	34.60	17.41			
	Total	148	43.20	16.41			

The results of the comparison of different groups based on their academic status for the selected variables are summarized below. Significant differences between groups were found for specialized teaching methods (F(4,143)=5,401,p=0,001). Post-hoc comparisons showed that first-year students, second-year students and third-year students performed significantly better than fourth-year students. For the variable physical education and sports program, the ANOVA was significant overall (F(4,142)=2.842,p=0.026), but the post-hoc comparisons did not reveal any statistically significant pairwise differences between the groups.

Significant differences between the groups were found for the variable measurement and evaluation (F(4,143)=5.358,p=0.000). Post-hoc analysis revealed that first-year students performed significantly worse than second-year students, third-year students, and fourth-year students. Finally, the results of ANOVA for the total score of attitude towards technology were significant (F(4,143)=4.524,p=0.002). The post-hoc analysis revealed that fourth-year students scored significantly higher than second-year students and students in the extended study period.

Table 5. Comparison of Variables by Age Groups

		n	Mean	Std. Deviation	F	p	Post-Hoc
Special Teaching Methods	18-20 years old	92	3.94	0.57	0.811	0.489	
	21-23 years old	38	3.83	0.58			
	24-26 years old	14	3.70	0.98			
	27 and above age	4	3.92	0.08			
	Total	148	3.89	0.61			
Physical Education and Sport Program	18-20 years old (A)	91	3.32	0.93	4.044	0.009	A>D B>D
	21-23 years old (B)	38	3.35	0.90			
	24-26 years old (C)	14	2.72	1.22			
	27 and above age (D)	4	2.00	0.00			
	Total	147	3.23	0.98			
Measurement and Evaluation	18-20 years old	92	3.45	0.83	1.963	0.122	
	21-23 years old	38	3.42	0.86			
	24-26 years old	14	3.30	1.10			
	27 and above age	4	2.40	0.46			
	Total	148	3.40	0.87			
Attitudes Towards Technology Total Score	18-20 years old (A)	92	43.43	15.64	3.426	0.019	A>C B>C
	21-23 years old (B)	38	46.26	18.01			
	24-26 years old (C)	14	31.14	12.15			
	27 and above age (D)	4	51.00	16.16			
	Total	148	43.20	16.41			

The results of the comparison of the variables in the different age groups are summarized below. For the specific teaching methods, mean scores ranged from 3.70±0.98 for participants aged 24-26 to 3.95±0.58 for those aged 18-20.However, the differences between the age groups were not statistically significant ($F(3,144)=0.811, p=0.489$).

Significant differences were found for physical education and the sports program ($F(3,143)=4.044, p=0.009$). Post-hoc analysis revealed that participants aged 18-20 years scored significantly higher than participants aged 27 years and older ($p<0.05$~~p~~). In addition, participants aged 21-23 years scored higher than participants aged 27 years and older ($p<0.05$).

For the measurement and evaluation variable, the mean scores ranged from 3.45±0.84 for participants aged 18-20 years to 2.40±0.46 for participants aged 27 years and older. Although there was a trend towards decreasing scores with age, the differences did not reach statistical significance ($F(3,144)=1.963, p=0.122$).

Significant differences were found in the total score for attitude towards technology ($F(3,144)=3.426, p=0.019$). The post-hoc analysis showed that participants aged 18-20 and 21-23 years scored significantly higher than participants aged 24-26 years ($p<0.05$).

Table 6. Comparison of Variables by Weekly Exercise Frequency

		n	Mean	Std. Deviation	F	p	Post-Hoc
Special Teaching Methods	Never doing sports (A)	28	3.87	0.44	2.303	0.080	
	1-2 days a week (B)	46	3.97	0.42			
	3-5 days a week (C)	58	3.76	0.78			
	6-7 days a week (D)	16	4.18	0.53			
	Total	148	3.89	0.61			
Physical Education and Sport Program	Never doing sports (A)	28	2.93	0.52	5.351	0.002	A<B A<D C<D
	1-2 days a week (B)	46	3.41	0.95			
	3-5 days a week (C)	57	3.04	1.10			
	6-7 days a week (D)	16	3.94	0.75			
	Total	147	3.23	0.98			
Measurement and Evaluation	Never doing sports (A)	28	3.24	0.93	3.491	0.017	A<D C<D
	1-2 days a week (B)	46	3.49	0.84			
	3-5 days a week (C)	58	3.25	0.87			
	6-7 days a week (D)	16	3.97	0.63			

	Total	148	3.40	0.87			
Attitudes Towards Technology Total Score	Never doing sports (A)	28	47.00	17.57	1.315	0.272	
	1-2 days a week (B)	46	44.69	15.94			
	3-5 days a week (C)	58	41.55	16.67			
	6-7 days a week (D)	16	38.25	13.98			
	Total	148	43.20	16.41			

The comparison of variables based on weekly training frequency is summarized below. For the specific teaching methods, mean scores ranged from 3.87±0.45 for participants who did not exercise to 4.18±0.54 for those who exercised 6-7 days per week. Although there were some differences between the groups, the differences were not statistically significant (F(3,144)=2.303,p=0).

Significant differences were found between the groups for the exercise program (F(3,143)=5.351,p=0.002). Post-hoc analysis showed that participants who did not exercise performed significantly worse than those who exercised 1-2 days per week (p<0.05p) and 6-7 days per week (p<0.01p < 0.01p<0.01). In addition, those who exercised 3-5 days per week scored significantly lower than participants who exercised 6-7 days per week (p<0.05).

For the variable measurement and evaluation, the differences between the groups were also statistically significant (F(3,144)=3.491,p=0.017). Post-hoc comparisons showed that participants who did not exercise performed significantly worse than participants who exercised 6-7 days per week (p<0.05). Similarly, participants who exercise 3-5 days per week scored lower than those who exercise 6-7 days per week (p<0.05).

For the total score for attitude towards technology, mean scores varied from 38.25±13.99 for participants who exercise 6-7 days per week to 47.00±17.58 for participants who do not exercise. However, these differences were not statistically significant (F(3,144)=1.315,p=0.272).

Table 7. Comparison of Variables by Daily Phone Usage

		n	**Mean**	**Std. Deviation**	**F**	**p**
Special Teaching Methods	Spends less than 1 hour on the phone	12	3.75	0.33	1.161	0.316
	1-3 hours	56	3.98	0.54		
	between 3-5 hours	80	3.85	0.68		
	Total	148	3.89	0.61		
Physical Education and Sport Program	Spends less than 1 hour on the phone	12	3.10	0.69	.204	0.816
	1-3 hours	56	3.29	0.91		
	between 3-5 hours	79	3.22	1.06		
	Total	147	3.23	0.98		
Measurement and Evaluation	Spends less than 1 hour on the phone	12	2.85	0.84	2.922	0.057
	1-3 hours	56	3.51	0.78		
	between 3-5 hours	80	3.40	0.91		
	Total	148	3.40	0.87		
Attitudes Towards Technology Total Score	Spends less than 1 hour on the phone	12	50.00	17.92	2.464	0.089
	1-3 hours	56	39.89	13.46		
	between 3-5 hours	80	44.50	17.72		
	Total	148	43.20	16.41		

The results of the comparison of the variables for the different levels of daily telephone use are summarized below. For the specific teaching methods, the mean scores ranged from 3.75±0.34 for participants who used their phone for less than 1 hour, to 3.99±0.55 for those who used their phone for 1-3 hours, to 3.85±0.69 for those who used their phone for 3-5 hours. The differences were not statistically significant (F(2,145)=1.161,p=0.316).

For the physical education and sports program, the mean values were 3.11±0.70 for less than 1 hour of phone use, 3.29±0.92 for 1-3 hours and 3.22±1.06 for 3-5 hours. No significant differences were found (F(2,144)=0.204,p=0.816).

For the variable measurement and evaluation, the mean values were 2.85±0.85 for less than 1 hour of phone use, 3.51±0.78 for 1-3 hours and 3.41±0.92 for 3-5 hours. Although the result of the ANOVA approached significance (F(2,145)=2.922,p=0.057), no significant differences were found.

Finally, for the total score for attitude towards technology, the mean scores ranged from 50.00±17.93 for less than 1 hour of phone use to 39.89±13.47 for 1-3 hours and 44.50±17.73 for 3-5 hours. The differences were not statistically significant (F(2,145)=2.464,p=0.089).

Table 8. Comparison of Variables by Wearable Technology Usage

	Wearable Technology	n	Mean	Std. Deviation	t	p
Special Teaching Methods	No	100	3.87	0.56	-0.584	0.560
	Yes	48	3.93	0.71		
Physical Education and Sport Program	No	100	3.27	0.89	0.652	0.516
	Yes	48	3.16	1.14		
Measurement and Evaluation	No	100	3.37	0.87	-0.494	0.622
	Yes	48	3.45	0.89		
Attitudes Towards Technology Total Score	No	100	42.18	15.71	-1.094	0.276
	Yes	48	45.33	17.78		

For the specific teaching methods, the mean score of participants not using wearable technology was 3.87±0.57, while the mean score of participants using it was 3.94±0.71). The difference between the two groups was not statistically significant (t(146)=−0.584,p=0.560). The mean value for the variable physical education and sports program was also 3.28±0.90 for the non-users and 3.16±1.14 for the users, whereby there was no significant difference (t(146)=0.652,p=0.516).

For the measurement and evaluation variable, the non-users had a mean score of 3.38±0.87, while the users scored 3.45±0.89. The t-test showed no significant difference between these groups (t(146)=−0.494,p=0.622). Finally, the mean score for the overall attitude towards technology was 42.18±15.72 for the non-users and 45.33±17.78 for the users. This difference was also not statistically significant (t(146)=−1.094, p=0.276).

3. Discussion

This study examined the relationships between prospective physical education teachers' attitudes toward technology, their perceptions of the effectiveness of specific teaching methods, and some demographic characteristics. In the general examination of the results, it was found that the variables of gender, academic class, age, and weekly frequency of physical education influenced the participants' scores for the special teaching methods, physical education program, perception of the effectiveness of measurement and evaluation, and attitude toward technology at a certain level. On the other hand, the effect of daily phone use time and wearable technology use variables was not statistically significant.

The gender variable only led to a significant difference in the assessment of "measurement and evaluation", and it was found that men scored higher than women (Table 1). This result shows that men's self-efficacy perception is stronger in measurement and evaluation processes. Aydın and Keser (2019) reported that there may be gender differences in prospective teachers' technological self-efficacy. However, Kay et al. (2018) suggested that female prospective teachers may have higher levels of self-efficacy in technology integration and assessment and evaluation processes than males. The relationship between gender and self-efficacy levels in these studies supports our research.

In our study, it was found that fourth grade students have a higher attitude towards technology than the other grades (Table 1). This result shows that participation in hands-on courses and work experiences can increase positive attitudes toward technology. Tondeur et al, (2020) find that prospective teachers improve their technology content knowledge when they have more field experiences.

Zimmerman's (2000) self-regulation and self-efficacy theory states that work experience strengthens prospective teachers' technological and pedagogical self-efficacy. In our study, the lower scores of the first-year students indicate that the lack of professional experience limits their perceived self-efficacy. This finding can be overcome by restructuring the curriculum to increase professional experience at each grade level. In our study, it was found that participants in the 18-20 age group had higher scores in the areas of "physical education and sports program" and "attitude toward technology" compared to the other age groups (Table 5). According to the concept of digitalization, young people can

adapt more quickly to digital technologies and interact more effectively with these technologies. However, the lower scores in the 27 and older group suggest that technological adaptation requires more effort with increasing age or that less time is spent on this area due to other commitments.

Tondeur et al, (2020) reported that there is an inverse relationship between prospective teachers' age and their attitude towards technology, which may be related to the amount of time they spend with digital technologies. In this context, it might be useful to develop specific training programs for older prospective teachers to embrace digital tools.

The fact that the habit of exercising regularly made a significant difference in the ratings of "physical education and physical education program" and "measurement and evaluation" shows that physical activity has a positive impact on prospective teachers' professional perceptions and self-confidence (Table 6). Kretschmann (2017) found that prospective physical education teachers who exercise regularly have higher self-confidence and professional competence. Ulucan and Karabulut (2012) found that students who exercise at least 3-4 days per week show higher motivation in pedagogical courses. In our study, participants who exercised 6-7 days per week scored higher, indicating that a disciplined exercise routine may contribute to teaching methods and assessment and evaluation skills.

In our study, the variables of daily phone use and wearable technology did not cause a significant difference in any scale (Table 7; Table 8). Kay et al. (2018) emphasize that the duration of phone use is not directly related to technological attitude and self-efficacy and that the purpose and content of use are more important than the duration of use. Similarly, Tondeur et al, (2020) state that technological skills are assessed on the basis of quality and pedagogical integration. Casey et al, (2015) state that wearable technology can increase students motivation in physical education, but this depends not only on the technology but also on the effective use of pedagogical approaches. Our research supports these findings and shows that the effectiveness of technology use depends on the quality of the integration process.

The results showed that experience, age, and sport habits determine perceptions of self-efficacy, while factors such as phone use and wearable technology do not significantly influence individual differences. Tondeur et al, (2020) reported that there is an inverse relationship between the age of pre-service teachers and their attitudes towards technology, which may be related to the amount of time they spend using digital technologies. In this context, it might be useful to develop special training programs for older pre-service teachers to embrace digital tools.

The fact that the habit of exercising regularly made a significant difference in the ratings of "physical education and physical education program" and "measurement and evaluation" shows that physical activity has a positive impact on prospective teachers' professional perceptions and self-confidence (Table 6). Kretschmann (2017) found that prospective PE teachers who regularly engage in physical activity have higher self-confidence and professional competence. Ulucan and Karabulut (2012) found that students who exercise at least 3-4 days per week show higher motivation in pedagogical courses. In our study, participants who exercised 6-7 days per week scored higher, indicating that a disciplined exercise routine may contribute to teaching methods and assessment and evaluation skills.

This study comprehensively examined the relationship between prospective physical education teachers' attitudes toward technology and their perceptions of self-efficacy and demographic variables. The results showed that experience, age, and sports habits determined perceptions of self-efficacy, while factors such as phone use and wearable technology had no significant effect on individual differences. It is anticipated that these results will contribute to the development of curricula and interventions to improve prospective teachers' digital skills.

Conclusion and Evaluation

This study investigated the relationships between prospective physical education teachers' attitudes toward technology, self-efficacy perceptions of specific teaching methods, and various demographic variables. The findings revealed that gender, academic level, age and frequency of physical activity significantly influenced professional competencies and technological attitudes, while daily phone use and wearable technology had no substantial effect. Notably, male participants showed higher self-efficacy in measurement and evaluation, senior students exhibited greater technological pedagogical knowledge, younger participants had more positive attitudes towards technology, and regular exercise positively impacted professional awareness and self-confidence.

In conclusion, the study highlights the need for curriculum enhancements that incorporate practical training and digital tools to support pre-service teachers' professional and technological development. It is recommended to design educational policies that address gender differences in self-efficacy and offer tailored programs for older pre-service teachers. Future research should further explore individual differences and confirm these findings with broader samples to enhance the effectiveness of technology integration in teacher education.

References

Aydın, F., & Kara, F. N. (2013). Prospective teachers' attitudes towards technology: A scale development study. *Journal of Turkish Science Education, 10*(4), 103-118.

Aydın, M., & Keser, H. (2019). The relationship between secondary school teachers' acceptance and readiness for e-learning in Turkey. *Education and Information Technologies, 24*(4), 2683–2694.

Babbie, E. R. (2020). *The practice of social research*. Cengage.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.

Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford University Press.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., & Çakmak, E. K. (2015). *Scientific research methods*. Pegem Academy.

Casey, A., Goodyear, V. A., & Dyson, B. (2015). Model fidelity and students' responses to pedagogical practice in physical education. *Research Quarterly for Exercise and Sport, 86*(3), 272–282.

George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.

Hodges, C., & Grant, M. (2020). Integrating technology in physical education teacher education: A case study of technology integration in a PETE program. *Physical Education and Sport Pedagogy, 25*(6), 663–678.

Kay, R., LeSage, A., & Knaack, L. (2018). The impact of technology on student engagement: A systematic review. *Journal of Educational Technology Development and Exchange, 11*(2), 25–40.

Kretschmann, R. (2017). Physical education teachers' subjective theories about integrating information and communication technology (ICT) into PE lessons. *Turkish Online Journal of Educational Technology, 16*(1), 68–96.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record, 108*(6), 1017–1054.

Modra, C., Domokos, M., & Petracovschi, S. (2021). The use of digital technologies in the physical education lesson: A systematic analysis of scientific literature. *Timisoara Physical Education & Rehabilitation Journal, 14*(26), 33-46.

Ozan, C., & Taşgın, A. (2017). Investigation of pre-service teachers' self-efficacy towards educational technology standards. *Educational Technology Theory and Practice, 7*(2), 236-253.

Sayan, S. , Akay, B. , Ceylan, M. & Orhan, R. (2022). Special teaching methods self-efficacy scale for physical education teacher candidates: Development and reliability study. *International Journal of Current Educational Research, 8*(2) , 624-635.

Seçkin, A., & Başbay, M. (2013). Examination of physical education and sport teacher candidates' self-efficacy beliefs about teaching profession. *Turkish Studies, 8*(8), 253-270.

Şahin, A., & Karakaya, Y. E. (2023). Investigation of the relationship between physical education and sport teacher candidates' epistemological beliefs and self-efficacy. *Electronic Journal of Social Sciences, 22*(85), 47-63.

Tatlı, Z., & Akbulut, H. İ. (2017). Teacher candidates' competences for the use of technology in the field. *Aegean Education Journal, 18*(1), 31-55.

Tondeur, J., Scherer, R., Siddiq, F., & Baran, E. (2020). Enhancing pre-service teachers' technological pedagogical content knowledge (TPACK): A mixed-method study. *Educational Technology Research and Development, 68*(1), 319-343.

Turhan, F. H., & Canpolat, B. (2023). Sport sciences students' attitudes towards information and communication technology and their perceptions towards distance education. *Journal of ROL Sport Sciences, 2023*(1), 814-837.

Türkekul, K., & Sarıkabak, M. (2019). Investigation of the relationship between emotional intelligence levels and academic self-efficacy of physical education and sport teacher candidates. *International Journal of Current Educational Research, 5*(1), 52-69.

Ulucan, H., & Karabulut, E. (2012). Investigating the role of technology in sports training: An overview for sports education programs. *International Journal of Sport Studies, 2*(3), 112–117.

Yalvuç, F., & Karlı, Ü. (2022). Professional self-efficacy and innovative attitude in physical education and sport teachers. *Sportive Overview: Journal of Sport and Education Sciences, 9*(3) 523–538.

Zach, S., Harari, I., & Harari, N. (2012). Changes in teaching efficacy of pre-service teachers in physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy, 17*(5), 447–462.

Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology, 25*(1), 82–91.

Demirel, G. & Çağlar, N. (2025). İnternet gazeteleri ve ınstagram haber sayfaları üzerine bir analiz: Hürriyet, Sözcü ve Ensonhaber örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 872-893.

İnternet Gazeteleri ve Instagram Haber Sayfaları Üzerine Bir Analiz: Hürriyet, Sözcü ve Ensonhaber Örneği[1]

An Analysis of Online Newspapers and Instagram News Pages: The Cases of Hürriyet, Sözcü, and Ensonhaber

Gaye Demirel[2], Nedret Çağlar[3]

Öz

İnternet ve dijital medya, günümüz habercilik pratiklerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. İnternetin yaygınlaşmasıyla ve dijital medyanın gelişimiyle habercilik pratikleri de yoğun olarak bu mecralar üzerinden gerçekleşmektedir. İnternet gazeteciliği kapsamında değerlendirilmesi gereken bu süreç, haber üretimini zenginleştirmekte ve okurun rolünü değişikliğe uğratmaktadır. Artık pek çok yayıncı kurum ve gazeteci, haber üretim ve dağıtım faaliyetlerini internet ve sosyal medya uygulamaları üzerinden hızlı, güncel ve etkileşimli bir şekilde gerçekleştirmektedir. Çalışmanın temel amacı, Türkiye'de internet gazeteleri ile bu gazetelerin Instagram hesaplarında paylaştıkları haber içeriklerini inceleyerek kullanıcı etkileşimleri bağlamında karşılaştırmalı bir analiz ortaya koymaktır. Araştırmada, Instagram haber sayfalarının kullanıcılarla daha yüksek düzeyde etkileşim kurduğu varsayımından hareketle, bu platformların internet gazetelerinin görünürlüğü ve haber içeriklerinin yayılımı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda internet gazeteleri ve bu gazetelerin Instagram sayfalarındaki haberlerinin paylaşım oranları, temalar, sunum biçimi, haber kaynakları ve kullanıcı etkileşimi incelenerek karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, 1 Mart 2024 tarihli Similar.web verilerine göre Türkiye'de en çok tıklanan 10 haber sayfası içerisinden seçilen ve farklı yayın politikalarına sahip hurriyet.com.tr, sozcu.com.tr ve ensonhaber.com ve bu gazetelerin Instagram hesapları içerisinde yer alan haberler, 1 Mart-15 Mart 2024 tarihleri arasında içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda ilgili internet gazeteleri ve Instagram sayfaları karşılaştırıldığında; haberin paylaşım sıklığı, içerik temaları, kullanıcı yorumları, sunum biçimi ve haberin yönlendirme stratejileri açısından farklılıklar olduğu belirlenmiştir. İnternet gazetelerinde Instagram haber sayfalarına göre daha fazla haber paylaşıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, internet gazetelerinde haberler çoğunlukla fotoğraf ve metinle sunulurken, Instagram hesaplarında ise video ve metin kombinasyonunun daha yaygın olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İnternet Gazeteciliği, Sosyal Medya Gazeteciliği, İnternet Gazeteciliğinde Haber Üretim Süreci, Instagram Haberciliği.*

Abstract

The internet and digital media are indisputably intertwined with contemporary journalism. The spread of the internet and the development of digital media mean that journalism is now heavily focused on these channels. This process must be evaluated within the scope of internet journalism, as it enriches news production and changes the role of the reader. Many publishing institutions and journalists now use the internet and social media to produce and distribute news quickly, interactively and up-to-date. The main objective of this study is to conduct a comparative analysis of news content shared by online newspapers in Turkey and their corresponding Instagram accounts, with a focus on user engagement. Based on the assumption that Instagram news pages generate higher levels of user interaction, the study aims to evaluate the impact of these platforms on the visibility of online newspapers and the dissemination of their news content. In this context, the comparison focuses on the frequency of news sharing, themes, presentation styles, sources, and user engagement across online newspapers and their Instagram pages. The analysis covers news content from hurriyet.com.tr, sozcu.com.tr, and ensonhaber.com—three of the most visited news websites in Turkey as of March 1, 2024, according to SimilarWeb data, each with distinct editorial policies—and their respective Instagram accounts. The study employs content analysis on news items published between March 1 and March 15, 2024. The findings reveal notable differences between online newspapers and their Instagram pages in terms of posting frequency, content themes, user comments, presentation styles, and content redirection strategies. While online newspapers were found to publish more news items, the format of content presentation varied: news on websites were predominantly presented with photos and text, whereas Instagram posts more commonly featured a combination of videos and text.

Keywords: *Internet Journalism, Social Media Journalism, News Production Process in Internet Journalism, Instagram Journalism.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 21 / 01 / 2025
Accepted: 26 / 09 / 2025

[1]Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünce kabul edilen "İnternet gazeteciliği ve Instagram haber sayfaları üzerine bir inceleme: Hürriyet, Sözcü ve En Son Haber örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

[2]Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Türkiye, gayedemirel65@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0363-4802.

[3]Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, Isparta, Türkiye, nedretcaglar@sdu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9769-056X.

Giriş

Küreselleşen dünyada yeni iletişim ortamları, insanların gündelik hayat pratiklerini şekillendiren ve aynı zamanda dünya genelinde gerçekleşen olaylara hızlı ve güncel bir şekilde ulaşılmasını sağlayan önemli bir işlev üstlenmektedir. Teknolojinin hayatımızı bu denli kuşattığı ve her türlü bilgiye ulaşmamız konusunda belirleyici bir rol üstlendiği içerisinde bulunduğumuz dijital iletişim çağında, pek çok sektör ve kuruluş da faaliyetlerini bu alanlara kaydırmakta ve yeni iş modelleri ortaya çıkmaktadır.

Günümüz medyası, yeni medya ortamlarının ve internet ağlarının gelişimine bağlı olarak biçimlenmekte ve faaliyetlerini bu ortamlar üzerinden devam ettirmektedir. Özellikle dijital medyanın bilgiye hızlı ulaşma, bilgiyi çok yönlü sunma, bilgide güncelleme yapma ve interaktif olma özellikleri, haber medyası için önem taşımaktadır. Bu özelliklerden bağımsız bir faaliyet sürdürmesi olanaksız hale gelen haber medyasının, küresel çağa ayak uydurmak ve alanda faaliyet gösteren diğer yayıncı kurumlarla rekabet edebilmek için dijital medyayı aktif bir şekilde kullanması ve yönetmesi gerekmektedir.

Günümüzde dijital medya ile gündeme gelen ve akademik çevreler tarafından kavramsallaştırılan farklı türdeki internet gazeteciliği uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Yeni medya temelli bu gazetecilik faaliyetleri; veri gazeteciliği, robot gazeteciliği, drone gazeteciliği ve sosyal medya gazeteciliği bağlamında değerlendirilmesi gereken alanları içermektedir. Söz konusu bu alanlar, yeni nesil gazetecilik kavramsallaştırması adı altında da ele alınırken, gazetecilerin de bu alanlara ilişkin iyi bir eğitim alması, deneyim kazanması, yaratıcılığını geliştirmesi ve çoklu beceriler kazanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. İnternet gazeteleri görünürlüğü artırmak, daha geniş bir hedef kitleye ulaşmak, dijital platformların özelliklerine göre haber akışı sağlamak ve etkileşimli bir iletişim ortamı sunmak gibi nedenlerle sosyal medya uygulamaları üzerinden de habercilik yapmaktadır.

Bu araştırmada, Türkiye'de en çok ziyaretçi sayısına sahip olan internet gazetelerinden olan Sözcü, Hürriyet ve Enson haber'in web sayfalarında ve aynı zamanda bu gazetelerin Instagram hesaplarında yer alan haberlerin nasıl ve ne şekilde sunulduğu karşılaştırmalı olarak içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmektedir. İnternet gazetelerinin sosyal medya haberciliği faaliyetlerini nasıl ve ne şekilde haber üretim sürecine dahil ettiği ve bunu web sayfalarıyla bağlantılı olarak dengeli bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmediği konuları araştırmanın amacına bağlı olarak üzerinde durulması gereken konuları oluşturmaktadır. Araştırmada internet gazetelerinde ve Instagram hesaplarında gündemin hangi konular üzerinden şekillendiği, haberlerin sıklığı, kaynağının ne olduğu, haberlerin etkileşim sağlayıp sağlamadığı, hangi görsel unsurla sunulduğu, haberlerde hashtag kullanımının nasıl olduğu, sayfalar arası bağlantıların nasıl verildiği üzerine karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen veriler, tablolar üzerinden sunulmakta ve değerlendirilmektedir.

İnternet gazeteciliği uygulamaları adı altında ele alınabilecek her faaliyet ve haber üretim süreci, kullanılan mecranın ve gazetecilik uygulamasının türüne göre farklı özellikler taşımaktadır. Bu nedenle internet gazeteciliği uygulamaları çok boyutlu bir yapıyı içermekte ve her bir uygulama alanı için güncel araştırmalar yapılmaktadır. İnternet gazeteciliğinin önemli faaliyet alanlarından birisi olan sosyal medya gazeteciliğine ilişkin yapılan bazı çalışmalar, konunun farklı boyutlarına ilişkin bir izlek sunmaktadır.

Can'ın (2023), "Türkiye'de Sosyal Medya Haberciliği Üzerine Bir İnceleme: Instagram Örneği" adlı yüksek lisans tezinde, Instagram üzerinden yapılan haberciliğin temel özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'deki en popüler 10 Instagram haber sayfası (TRT Haber, Fox Haber, Anadolu Ajansı, A Haber, Sözcü, Gzt, Habertürk, Sabah, BBC News Türkçe ve Yeni Şafak) 1-31 Ekim 2022 tarihleri arasındaki gönderi ve etkileşim verileri nicel ve nitel analiz yoluyla incelenmiştir. Çalışma sonucunda, Instagram'da haberlerin niteliğinin geleneksel habercilik standartlarına göre genel olarak düşük kaldığı vurgulanmıştır. Çetinkaya'nın (2019) "Çevrimiçi Gazetelerin Instagram Üzerinden Haber Paylaşımı" başlıklı çalışmasında, Türkiye'nin en fazla takipçiye sahip üç çevrimiçi gazetesinin (Sözcü, Yeni Şafak ve Hürriyet) Instagram hesapları, 1 Ocak – 31 Mart 2019 tarihleri arasında içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu inceleme, söz konusu gazetelerin Instagram'ı hem ciddi hem de renkli haberler paylaşmak amacıyla etkin bir şekilde kullandığını ortaya koymuştur. İrtem'in (2018) "Yazılı Basın Gündeminde Sosyal Medyanın Yapısı" adlı çalışmasında, sosyal medya araçlarından Instagram'ın, Türkiye'nin en çok tiraja sahip beş gazetesinin haber ve içeriklerini ne şekilde etkilediği incelenmiştir. İçerik analizi yöntemi kullanılarak, iki aylık medya gündemi analiz edilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda, Instagram'ın, geleneksel medyada bir gündem belirleme unsuru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aydın'ın (2015) "Sosyal Medya Uygulamaları ve İnternet Gazeteciliğine Etkileri" adlı çalışmasında belirlenen gazetelerin internet sayfaları içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş olup, sosyal medyanın internet gazeteciliğini etkilediği sonucuna varılmıştır. Araştırma bulguları, sosyal medya platformlarının internet gazetelerini etkilemenin yanı sıra internet gazeteciliğine önemli bir kaynak sağladığını da ortaya koymuştur. Yeniceler-Kortak (2024),''Yurttaş ve Ana Akım Gazeteciliğin Sosyal Medyadaki Etkinliğinin Instagram Üzerinden Karşılıklı Değerlendirilmesi" isimli araştırması, @istanbulduysun ve @foxhaber örneklemlerinin 1 – 31 Ağustos 2023 tarihi aralığında paylaşmış oldukları toplamda 944 haber, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Çalışma, ana akım gazeteciliğin Instagram'da daha kurumsal bir dil ve düzenli

paylaşım stratejisi kullandığı, yurttaş gazeteciliğin ise daha esnek ve çoklu hesaplara dayalı paylaşımlar yaptığını göstermektedir. Her iki türde de ciddi haber içeriklerine ağırlık verildiği saptanmıştır. Ercilasun'un (2020) "Dijital habercilikte sosyal medya kullanımı: Instagram örneği" başlıklı çalışmasında, dijital habercilikte sosyal medya platformlarının, özellikle de Instagram'ın, haber sunumunu nasıl dönüştürdüğü incelenmiştir. Çalışma sonucunda, Instagram'ın görsel ağırlıklı yapısının haber içeriklerinin sunumunda yeni anlatım biçimlerine imkân sağladığı ve kullanıcı etkileşimini artırdığı tespit edilmiştir. Larsson (2018) "The News User on Social Media: A Comparative Study of Interacting with Media Organizations on Facebook and Instagram" adlı çalışmada, Facebook ve Instagram üzerindeki medya etkileşimlerinin farklı dinamikleri incelenmiş ve her iki platformun kullanıcı etkileşimleri üzerindeki etkileri hakkında önemli veriler sunulmuştur. İlgili çalışma, sosyal medya kullanıcılarının etkileşim tercihleri ve davranışlarının, medya organizasyonlarının stratejilerini her platforma özgü olarak uyarlamalarını gerekli kıldığını ortaya koymaktadır. Hendrickx ve Vázquez-Herrero'nın (2024) "Dissecting Social Media Journalism: A Comparative Study Across Platforms, Outlets and Countries" başlıklı çalışmasında Belçika, İspanya ve Birleşik Krallık'taki kamuya ait, özel ve dijital - yerli haber kuruluşlarının Instagram ve TikTok üzerindeki içerikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Toplamda 458 gönderi incelenmiş ve bu içeriklerin platformlara özgü teknolojik özelliklere nasıl uyum sağladığı değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, haber yayıncılarının içeriklerini sosyal medya platformlarının teknolojik özelliklerine uyarladığını ve haberle ilgili içeriğin baskın olduğu ortaya koyulmuştur. Saragih ve Natsir'in (2023) "Analysis of Instagram Social Media as Journalistic Activity in the Kompas.com Account" adlı araştırmasında, Endonezya merkezli Kompas.com'un Instagram hesabı üzerinden, platformun haber yayımı için nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Bu analiz, Instagram'ın haber üretimi ve etkileşimi açısından önemli bir rol üstlendiğini ortaya çıkarmaktadır. Smith ve Johnson (2023) tarafından gerçekleştirilen "US Regional Newspapers and Instagram: A Content Analysis" isimli çalışmada ABD'deki bölgesel gazetelerin Instagram kullanımını nicel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma sonucunda bölgesel gazetelerin dijital mecralarda daha fazla etkileşim sağlamak için görsel odaklı içeriklere yöneldiğini ve bu stratejilerin haber erişimini artırmada etkili olduğu tespit edilmiştir.

1. İnternet Gazeteciliği

İlk olarak basılı gazetelerin sayfalarının haber sitelerine yüklenmesiyle başlayan internet gazeteciliği, 2000'lerden sonra teknolojik gelişmelerle Dünya'da habercilik uygulama ve türlerini de dönüşüme uğratmıştır. "Elektronik gazetecilik" ve "online gazetecilik" olarak da bilinen internet gazeteciliği, zaman ve mekân sınırını ortadan kaldıran yapısı sayesinde geleneksel medyadan ayrılmaktadır. İnternet gazeteciliği teknolojik gelişmeler vasıtasıyla, haberin arşivlenmesi, dağıtımı, sunumu, gazeteci ve okuyucu iletişiminin sağlanması gibi konularda yenilikler getirmiştir (Narin, 2017: 47). Etkileşimli bir iletişim ortamına izin veren internet ağları, kullanıcının haberle ilgili bilgi ve düşüncelerini aktarmasına olanak tanımaktadır. Aslında bakıldığında, internetin ve yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla ve zamanla gelişip yaygınlaşmasıyla haber üretim süreci ve gazetecilik pratikleri de bu alana kayarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır.

İnternet ortamında gerçekleşen gazetecilik faaliyetleri sanal gazetecilik, dijital gazetecilik, elektronik gazetecilik, çevrimiçi gazetecilik, çoklu ortam gazeteciliği ve internet gazeteciliği gibi farklı kavramlarla karşımıza çıkmaktadır. İnternet gazeteciliği, geleneksel gazetecilik faaliyetlerine dayalı olarak oluşturulan "gazetecilik" çerçevesinde benzer bilgi oluşturma süreçleri, işlevleri ve hedefleri olan yeni bir haber ortamı, haber yapma süreci ve gazetecilik pratiği olarak kendi tanımına sahiptir (Aral, 2019: 35). İnternet zaman içerisinde gelişimini sürdürürken, çevrimiçi yayıncılık da aynı zamanda gelişim göstermeye devam etmiştir. Böyle bir süreç, gazetecilerin de dijital ortamda kendilerini daha çok geliştirmelerini gerekli kılmıştır. Ayrıca internet haberciliğinde hız çok önemli olduğu için editörlerin/muhabirlerin bu hıza uyum sağlaması gerekmektedir (Aral, 2019: 119). Bu durum gazetecinin, habercilik mesleki pratikleri haricinde dijital ortama uyum sağlayabilmesi için kendisini her geçen gün daha da geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Gazetecinin dijital ortama uyum sağlaması, medya sektörünü daha yukarıya taşıyan bir faktördür.

İnternet haberciliğinin en belirgin özellikleri; okuyucunun gazeteye hızlı bir şekilde ulaşabilmesi, bilgiyi yayma maliyetlerinin düşük olması, okuyucu ile gazetecinin doğrudan temas ve iletişim kurma imkânının bulunmasıdır (Akyazı, 2019: 72). Yeni medya ortamlarının gazeteciliğe getirdiği önemli avantajlardan birisi, gazeteciler ve okuyucular arasındaki etkileşime olanak sağlamasıdır. Bu sayede okuyuculardan alınacak geri bildirimler, ideal gazetecilik uygulamalarının yürütülmesinde oldukça etkili olmaktadır. Gazeteciler, internet üzerinden habercilik yaparak hem okurlarının tepkilerini öğrenme hem de onlarla diyalog kurma fırsatı bulmaktadır. Bu etkileşimli yapı, editörler ve okuyucular arasındaki iletişimi de geliştirmektedir (Kocaoğlu, 2015: 77).

İnternet ve dijital mecralar, çeşitli sosyal ağ platformları aracılığıyla kullanıcıların içerik üretimine aktif olarak katılmasını, fikirlerini paylaşmasını sağlayarak ve bireysel, toplumsal katılımı teşvik ederek demokratik bir kamusal alanın oluşmasında rol oynayabilir (Demirel, 2018: 830). Geleneksel medyada pasif halde olan bireyler, yeni medya ortamında içeriklere yorum ve beğeniler aracılığıyla dahil olarak aktif katılımcı haline gelmektedir. Bu doğrultuda kullanıcı yeni

medya ile üretilen içeriğe dilediği şekilde katılım gösterebilmektedir. Ayrıca okuyucular dijital mecralarda sunulan haber içeriklerini seçme özgürlüğüne kavuşmakta ve aynı zamanda sosyal medya uygulamaları aracılığıyla bu içerikleri beğenebilmekte, yorum yapabilmekte ve paylaşabilmektedir. İçerisinde bulunduğumuz çağda, pek çok yurttaş sosyal medya aracılığıyla kendi içeriklerini de üretebilmekte ve yurttaş gazetecilik pratiklerini deneyimleyebilmektedir. Açıkça dijital medyanın sunmuş olduğu tüm bu özellikler, haber üretim sürecini zenginleştirirken aynı zamanda gazetecilik mesleki pratiklerini ve okurun rolünü de değişikliğe uğratmaktadır.

İnternet haberciliği, medyanın sosyal, politik, ekonomik ve kültürel bağlamlarında oluşturduğu egemen paradigmalar karşısında duyulmamış, temsil edilmemiş veya yanlış temsil edilmiş gruplar için alan açan alternatif bir ortam ve habercilik uygulamaları olarak da adlandırılabilir (Kara, 2019: 31). Bu bağlamda dijital medyanın, geleneksel medyada yer bulamayan, azınlık kesimlerin/grupların sesi olduğu söylenebilir. Böylelikle bazı internet gazetelerinin de hak odaklı habercilik faaliyetlerini desteklediği ve haberlerin bu doğrultuda kaleme alındığı görülmektedir.

İnternet haberciliğinin ses, görüntü, metin ve video gibi multimedya özelliklerini bir arada bulunduran yapısı sayesinde, geleneksel medyaya oranla daha çok tercih edildiği gözlenmektedir. Okuyucuya veya kullanıcıya geleneksel medyadan daha fazla olanak sağlayan internet gazeteleri, hızlı ve güncel teknolojiler sayesinde her zaman, her yerden erişilebilir konuma sahiptir. İnternet gazeteciliği güncel ve çok boyutlu türdeki bilgilerin zengin bir şekilde aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. İnternet üzerinden okuyucularına ulaşan gazete ve haber siteleri hiper metinsel (linkler ve etiketler aracılığıyla başka mecralara bağlanma) olduklarından sınırsız sayıda bilgi/haber ve bunların arka planları, konunun farklı yönlerini ortaya koyabilmektedir. Bu da haberin sunuluşunu ve işlenişini geleneksel gazetecilik anlayışından daha farklı hale getirmektedir (Toruk, 2008: 305). İnternet kullanıcıları bilgi alırken tek bir kaynakla sınırlı kalmayarak saniyeler içerisinde farklı kaynaklar aracılığıyla da bilgiye ulaşarak karşılaştırma yapabilmektedir. Ayrıca kullanıcı, konu hakkında derinlemesine bilgi edinilebilmektedir.

Günümüzün bulut teknolojisi, bilginin internet üzerinde sınırsız süreyle depolanmasına olanak sağlamaktadır. Bilgiler site yöneticisi veya yetkili kişi tarafından kaldırılmadığı sürece arşivde saklanacaktır. Bu teknoloji, yıllar sonra bile anahtar kelimeler aracılığıyla istenilen bilgilere kullanıcılar tarafından erişilebilmesini mümkün kılmaktadır. Yeni medya var olmadan önce fiziksel olarak depolanan bilgiler artık bilgisayar depolarında arşivlenebilmektedir. Böylelikle kullanıcılar, yeni medyanın arşivlenebilir olma özelliği ile filtreleme yoluyla istediği zaman dilimindeki haberlere kolaylıkla ulaşabilmektedir.

İnternet gazeteciliği tüm bu sunmuş olduğu avantajlarla; bilginin hızlı, güncel, çok yönlü ve etkileşime açık bir şekilde kamuya aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Gözlemlendiği üzere en güncel bilginin internet medyası aracılığıyla sunulması internet gazeteciliğini geleneksel medya gazeteciliğine göre daha tercih edilir kılmaktadır. Ayrıca basılı gazeteleri günün belirli saatleri dışında bulmak oldukça zordur fakat çevrimiçi gazetelere günün her saatinde erişilebilmektedir (Taşdemir, 2015: 49). Bu durumda internet gazetelerinin bilgiye ulaşımı kolaylaştırdığı söylenebilir. Yine basılı gazetelerde yanlış ve eksik bilgiler düzeltilemezken, internet gazetelerinde hatalı veya eksik bilgi olması durumunda sonradan güncelleme yapılabilmektedir.

Günümüzde bireylerin, internet üzerinden bilgi alma alışkanlığının yanı sıra, bilginin aktarılma biçiminden gazetecilerin çalışma şekillerine kadar hemen hemen her şeyin dönüşüme uğradığı görülmektedir (Akyazı, 2019: 76). Gazete yayınlama maliyetlerinin külfetli olması, okurların bilgiye çabuk ulaşma isteği ve sosyal medyanın günlük hayatın bir parçası olması gibi faktörler de gazeteleri dönüşüme zorlayan sebepler olarak gösterilebilir. Tüm bu unsurlar, internet gazeteciliğinin doğuşunda ve gelişiminde önemli bir rol üstlenmektedir. İnternet gazeteciliğinin gelişim süreciyle birlikte haber üretim sürecinde de farklı uygulamalar ve mecralar karşımıza çıkmaktadır.

2. İnternetle Beraber Haber Üretim Sürecinde Yaşanan Değişiklikler

Günümüzün önemli iletişim mecraları olarak görülen internet ve yeni medya, haber üretim ve dağıtım sürecinde de en sık kullanılan araçlar olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel medyayla karşılaştırıldığında yeni medya ortamları, habercilik sektörüne ve gazetecilik meslek pratiklerine farklı bir soluk kazandırmaktadır. Değişen iletişim ortamları; internet gazeteciliği, sosyal medya haberciliği ve yeni nesil habercilik uygulamalarının ortaya çıkmasını sağlarken, tüm bu gazetecilik pratikleri de yeni medyanın özelliklerini içerisinde barındırarak gelişimini sürdürmektedir. İnternet ve yeni iletişim teknolojileri üzerine temellenen yeni medya ortamları, habercilik uygulamalarını şekillendirmekte ve haber üretim sürecini yeniden yapılandırmaktadır.

Dijital medya teknolojilerinin ve internet ağlarının gelişip yaygınlaşması, geleneksel haber üretim sürecini değiştirmiştir. Söz konusu değişimler, gazetecilik mesleki pratiklerinin, okurun rolünün ve haber üretim maliyetlerinin üzerinde durmayı gerekli kılmaktadır. Tüm bu unsurlara topluca bir yaklaşım, internet gazeteciliğinin geleneksel medyadan ayrılan yönlerini ortaya koyması bakımından da önemlidir.

2.1. Gazeteciler Üzerinde Yaşanan Dönüşümler

Yeni iletişim çağı, geleneksel haber toplama ve yazma sürecinin her aşamasına dijital teknolojileri dahil ettiğinden bu araçların gazeteciler tarafından aktif kullanılmasını zorunlu hale getirmiş ve rekabeti arttırmıştır. Böylelikle gazetecilikte dijital teknolojinin getirdiği köklü değişimler, bilginin üretilmesi ve yayılmasında yeni teknolojilerin kullanılmasını gerekli kılmıştır (Zinderen ve Furuncu Kutluhan, 2021: 161). Süreçteki değişim haber çalışanlarına da yansımış, bilgisayar mühendisleri, bu alanda yetişmiş programcılar, site tasarımından haber üretimine kadar tüm departmanlarda göreve başlamış, bu durum sisteme ayak uyduramayan gazetecilerin işten çıkarılmasına neden olmuştur (Yapar Gönenç, 2004: 447).

Habercilik yöntemlerindeki değişimler basının yapısını ve işlevini de değiştirmiştir. Habercilikte kullanılan araçların bir araya gelmesi ile fiziksel alan aşılmış ve gazeteciler mekândan bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Nitekim bu durum gazeteciyi geleneksel çalışma sisteminden uzaklaştırarak, bireyselleşme ve rekabete dayalı üretim sisteminin benimsenmesine neden olmuştur (Yavuz, 2021: 90). Artık gazetecilerin, dijital ortamda konumlarını güçlendirmek ve mesleki olarak yeterliliğe erişebilmek için teknolojik açıdan devamlı olarak kendilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Instagram gibi platformlarda çalışan gazetecilerin sadece haberi değil, aynı zamanda platformun algoritmasına uygun stratejilerle sunum biçimlerini de dikkate almaları gerekmektedir (Fajriani ve Salamah, 2023: 167).

İnternet ve yeni medyanın hızla yaygınlaşması, gazeteciler için bilgi kaynaklarının çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır. Haber kaynaklarına ulaşma yönünden internet önemli bir veri kaynağıdır. Belgeler daha önce internette mevcut olduğundan, gazeteciler bu bilgi kaynaklarına e-posta ve diğer sosyal ağlar aracılığıyla kolayca erişebilmektedir (Kocaoğlu, 2015: 89). Ayrıca gazeteciler haber üretim sürecinde internet kaynaklarını taradığı gibi aynı zamanda internet vasıtasıyla konuya ilişkin alanında uzman haber kaynaklarına da rahatlıkla ulaşabilmekte ve görüşme sağlayabilmektedir. Bu sayede gazeteci kolayca farklı haber kaynaklarına ulaşarak elde ettiği belgelerle haber üretimi gerçekleştirebilmektedir.

İnternet, işlevi gereği gazeteciliğe birçok yenilik getirmektedir. İnternet, gazetecilerin haber kaynaklarına erişiminden, haberlerin okuyuculara iletilme biçimine ve okuyucularla gazetecilerin birbirleriyle iletişimine kadar birçok şeyi değiştirmektedir (Araslı, 2011: 91). Artık gazeteciler haber kaynaklarına rahat bir şekilde ulaşabilmekte, veri kaynaklarından yararlanabilmekte ve bu elde ettiği verileri multimedya öğeleriyle destekleyerek sunabilmektedir. Üstelik tüm bunları gerçekleştirirken kullanıcılarla da etkileşim sağlayabilmektedir. İnternet gazeteciliği uygulamaları gazetecinin okurun sesine kulak vermesini sağlarken, kullanıcıların da sosyal mecralarla yurttaş gazeteci olarak haber üretim sürecine dahil olmasını kolaylaştırmaktadır.

Günümüzde dijital kanallarda yayın yapma ayrıcalığına sahip olan herkes potansiyel bir gazeteci olarak değerlendirilebilir (Aydın, 2015: 103). Dijital medya her ne kadar haber hacmine katkıda bulunsa da herkesin (yurttaş gazeteciliği olarak) haber yapabiliyor olmasıyla haberlerin içerik kalitesinde bir düşüş söz konusu olmaktadır. Böylelikle gazetecilik pratikleri ihmal edilmekte ve etik kurallara saygının giderek azaldığı görülmektedir (Aydın, 2015: 104).

2.2. Okurun/İzleyicinin Rolündeki Değişimler

Geleneksel gazetecilikte sabit bir konumda olan okuyucu kitlesi; internet gazeteciliğinin getirmiş olduğu imkânlar sayesinde haber içeriğine müdahale edebilen, sosyal medya yoluyla fikirlerini ve görüşlerini anında paylaşabilen, haber içeriğini oluşturan ve paylaşma imkânına kavuşan daha aktif bir role bürünmüştür (Bulunmaz, 2017: 151). Okur, ana akım medyada pasif konumda yer alırken, yeni medya ortamlarında üretici konuma geçmiştir. Dijital medya ortamında izleyici artık yalnızca pasif bir bilgi alıcısı değil, içerik akışını yönlendiren ve etkileşimleriyle haberciliğe doğrudan katkı sunan aktif bir aktöre dönüşmüştür. Granderath (2023: 54-62) Instagram'daki haber tüketiminin sadece izleme ve okuma değil, aynı zamanda paylaşma, yorum yapma ve platform algoritmalarını etkileme davranışlarını da içerdiğini belirtir. Bu dönüşüm, özellikle genç kullanıcıların haber deneyimini bireysel katılımla yeniden şekillendirdiğini ve okur kimliğinin giderek daha etkileşimli hâle geldiğini göstermektedir.

Günümüz dijital okuru, yalnızca haber tüketicisi değil; aynı zamanda içerik akışını yönlendiren, yorumlarıyla gündem oluşturan aktif bir medya aktörü olduğu söylenebilir (Granderath, 2023: 62). Artık elinde internete bağlı mobil cihazı olan her kullanıcı, çevresinde olan biten her şeyi kolaylıkla kaydedebilmekte ve haber medyasıyla paylaşabilmektedir. Diğer yandan, okur artık sadece güncel olan haberleri değil, ilgi duyduğu ve araştırma yaptığı eski haberleri de takip edebilmektedir. Dijital gazetecilik ile haberlerin arşivlerine ulaşma zorluğu ortadan kalkmıştır. Kullanıcı geçmiş zamandaki haberlere istediği zaman erişim imkânı bulmaktadır (Leloğlu, 2018: 53). Ayrıca okuyucu dijital medyada ilgilendiği konuyla ilgili anahtar kelimeleri aratarak, istediği içeriğe kolayca ulaşım sağlayabilmektedir.

Okuyucu/izleyici, toplumsal hayatta gördüğü ve bizzat yaşadığı bir olayla ilgili görüntü, fotoğraf ve bilgileri dijital imkânlar sayesinde yayıncılara sunar. Okuyuculardan ve izleyicilerden yayıncılara bilgi sağlanması "Vatandaş gazeteciliği" veya "Yurttaş gazeteciliği" adıyla tanımlanmaktadır (Öztürk, 2020: 7). Okurun dijital platformlarda sadece haber almakla

kalmayıp aynı zamanda gündem oluşturucu, eleştirmen ve içerik üreticisi rolleri üstlendiği gözlemlenmiştir (Fajriani ve Salamah, 2023: 168). Yurttaş gazetecilerin yanı sıra günümüzde aktivist olmayan ya da spesifik konularda toplumsal/siyasal değişim ve etki yaratmak maksadıyla haber üretme işlevine girmeyen birçok kişi tesadüfen tanık olduğu çeşitli olay anlarını kaydederek haber üretimine dahil olabilmektedir. Kullanıcıların bu tür paylaşımları "kazara muhabirlik" ya da "tanık haberciliği" olarak ifadelendirilmektedir. Kazara muhabirlik ya da tanık haberciliği, gazetecilik yapma amacı olmayan bireylerin tesadüfen tanıklık ettikleri olayları sosyal medyada paylaşmaları ile haberci konumuna geçmeleri olarak tanımlanabilir (Erol ve Tosun, 2018: 602). Özellikle yurttaşların haber üretim sürecinde söz sahibi olmaya başlaması; yurttaşların sesini duyurarak çoğulculuğun sağlanmasına ve demokratik kültürün oluşumuna hizmet ederken, kimi zaman bilgiyi doğrulatmadan olduğu gibi sunan yurttaşların varlığı da bilgi kirliliğinin oluşumuna neden olabilmektedir. Bu bağlamda haber kaynağı olarak yurttaşlardan bilgi alan yayıncıların mutlaka almış olduğu bilgileri farklı platformlara ve kaynaklara başvurarak doğrulatmaları gerekmektedir.

Instagram gibi platformlarda, okuyucuların haber içeriğine tepki verme, paylaşma ve yorum yapma gibi etkileşimli davranışları, haberin dolaşımını doğrudan etkilemektedir (Fajriani ve Salamah, 2023: 168). Günümüzde yurttaşlar sadece sosyal paylaşım platformlarında haber üretim sürecine katılmakla kalmayıp internetteki haber sitelerinde yer alan içerikleri de seçebilmekte, yorum yapabilmekte ve sosyal mecralarında paylaşabilmektedir. Dolayısıyla internetteki haber siteleri, okuyucuları kendi gazetelerinin editörleri gibi hissettirebilmektedir. Okuyucu ilgi alanına göre çeşitli sitelerden haber okuyabilmekte, neyin haber değeri taşıyıp taşımadığına kendisi karar verebilmekte, hatta topladığı bilgileri çeşitli haber ve mesajlaşma gruplarına sunarak aktif pozisyonda olabilmekte ve bu konuda toplumsal duyarlılığın oluşmasında önemli bir rol üstlenebilmektedir (Toruk, 2008: 303).

2.3. Haberin Maliyet ve Dağıtımındaki Dönüşümler

Haberin internet ortamında dağıtılması, hız ve maliyet açısından geleneksel gazetelerle kıyaslandığında daha avantajlı olmaktadır. Geleneksel yöntemlerle (günlük basım) basılan ve dağıtılan gazetelerin Türkiye'ye ve yurt dışına günlük olarak dağıtılması oldukça maliyetlidir (İnce, 2018: 46). Bu bağlamda pek çok kurum ve gazeteci faaliyetlerini internet sayfaları ve sosyal medya platformları üzerinden kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmektedir. Cep telefonuyla olay yerinin görüntüsünü ve sesini kaydeden gazeteci, bulunduğu bölge ile ilgili haberini yazarak, habere ilişkin belgelerle birlikte daha kısa sürede yüksek kaliteli haberler yayınlayabilmektedir (Çelikli, 2021: 46). Paulussen ve arkadaşları (2024: 461-463), sosyal medya platformlarının haberin üretimden dağıtıma kadar olan sürecinde maliyetleri düşürmekle kalmayıp, zamandan da büyük ölçüde tasarruf sağladığını ve bu durumun gazetecilikte hızlı içerik döngüsünü mümkün kıldığını vurgulamaktadır.

Gazetecilik sektörü, etkileşimli dijital medya ortamlarının değişim ve dönüşüm yarattığı alanlardan biridir. İnsanlar geleneksel günlük gazeteleri almayı daha az tercih ederek, ilgi duydukları haberleri internet üzerinden takip etmeye başlamışlardır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, gazetelerin cep telefonlarında bir uygulama haline gelerek haberleri sıcak bir deneyim haline getirmesidir (Okkay, 2017: 177). Dijital medyada haberlere ulaşmak gazete satın almaktan daha az maliyetli olmaktadır. Ayrıca bireyler ücret ödemeden farklı gazetelerin yayınlarına saniyeler içerisinde ulaşabilmekte ve farklı kaynaklardan bilgi karşılaştırması yapabilmektedir. Bu durum internet gazetelerini, geleneksel gazetelere göre daha cazip hale getirmektedir. İnternet gazeteciliğinin gelişimine bağlı olarak haber üretim sürecinde maliyetlerin azalması, gazetecilik pratikleri için önemli katkılar sağlamaktadır. Bir haber sitesinin haber üretim maliyeti basılı gazetelere oranla daha azdır. Muhabir, fotoğrafçı veya temsilci istihdamı azaldığı ya da istihdam edilmediği için internet gazetelerinde içerik oluşturma maliyeti de düşük olmaktadır (Araslı, 2011: 102).

Bağımsız medya kuruluşları, internetin düşük maliyetli oluşundan faydalanarak yazılı ve görsel medyanın tüm fonksiyonlarını kullandıklarından ve geleneksel medyanın yapısal yanlılığından uzak olduklarından kullanıcılar tarafından daha güvenilir bulunmaktadır (Parlak, 2019: 43). Söz konusu internet haber siteleri, medya-siyaset ilişkilerinden uzak olduğu için, alternatif bir iletişim aracı olarak görülmektedir. İnternet yayıncılığının geleneksel yayıncılığa göre sağladığı ekonomik avantajlar, medya kuruluşlarına ve büyük şirketlere bağımlı olmadan geçimini sağlama imkânı sunmaktadır. Bu ekonomik bağımsızlık, özgür ve bağımsız bir basın için de fırsatlar yaratmaktadır (Ayvaz, 2008: 69).

Sonuç olarak, yeni medyada gazetecilik pratikleri her geçen gün değişime uğramaktadır. İnternet/çevrimiçi gazetecilik; mesleki adaptasyon, teknoloji ile gelişen üretim araçları, haberin sunum biçimleri, gazetecilik ilkeleri ve meslek etiği gibi konuları yeniden şekillendirmiştir (Ünal, 2020: 246). Söz konusu bu unsurlar, internet gazeteciliğini geleneksel medya gazeteciliğinden ayırarak haber üretim sürecini haber, gazeteci ve okur açısından çok boyutlu bir şekilde değişikliğe uğratmıştır. Web teknolojilerinin gelişimi haber üretim sürecini de dönüştürmüş ve böylelikle geleneksel medyayla aynı olan içerikten zamanla özgün ve okurla etkileşime dayanan bir içeriğe geçiş yapılmıştır.

3. İnternet Gazeteciliğinde Sosyal Medya Uygulamaları ve Instagram Haberciliği

İletişim teknolojilerinde yaşanan değişimler ve yenilikler, sadece insanların hayatlarını etkilememiş aynı zamanda medya alanını da dönüştürmeye başlamıştır (Yegen, 2022: 10). Özellikle sosyal medya, hem kullanıcılar hem de mesleğini profesyonel olarak icra eden gazeteciler için önemli bir haber üretim ve dağıtım mecrası olarak ön plana çıkmaktadır

Sosyal iletişim mecraları, aktif ve etkileşime dayalı iletişim pratiklerini kapsayan ve bu bağlamda yoğun bir kullanım alanına sahip olan araçlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla gerek kişisel gerekse de kurumsal iletişim faaliyetlerinin temelini ve dışarıya yansıyan yüzünü oluşturan sosyal medya araçları kullanım amaçlarına göre de farklılık kazanmaktadır. Sosyal medya, kişilerin kendisine bir profil oluşturarak beğenilerini, yorumlarını, düşüncelerini paylaşabilmesinin yanında arkadaşlarıyla, tanıdıklarıyla iletişim kurabilmesine, kurumların da faaliyetlerini ve iletişim pratiklerini kullanıcılarla zengin bir şekilde gerçekleştirebilmesine de olanak sağlamaktadır. İnternet teknolojilerinin ve dünya çapında internetin yaygınlaşmasıyla birlikte, sosyal medya platformları etkin bir şekilde kullanılmaya başlamış ve hayatımızda önemli bir yer edinmiştir. Diğer yandan, geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eden sosyal medya platformları, bilgi paylaşımının yanı sıra gündem oluşturma ve kamuoyu yaratma konusunda önemli bir role sahiptir (Çağlar ve Demirel, 2023: 06).

Sosyal medya platformları ve uygulamaları kendi içerisinde barındırdığı özelliklerle habercilik sektörünü de bu alana entegre etmekte ve yoğun rekabet ortamında bu alanı oldukça aktif bir şekilde kullanmaya yöneltmektedir. Sosyal medyanın etkileşimi, hızı, güncelliği ve içerik zenginliğini ön plana çıkaran yapısı, haber üretim sürecini gazeteci ve okuyucu bakımından yeniden şekillendirmektedir. Diğer yandan, söz konusu haber üretim sürecine yansıyan bu özellikler, sadece gazetecilerin işini kolaylaştırmamakta aynı zamanda okuyucuların da istedikleri gazetelerin, gazetecilerin ve haber kanallarının içeriklerini seçmesine, bu içeriklere geri bildirimde bulunmasına ve kendisinin de bu kanallarla içerik üretimine dahil olmasına olanak sağlamaktadır.

Sosyal medyanın haber-okur arasındaki etkileşimi güçlü tutması, haberin üretimi sürecinde okurun doğrudan müdahale edebilen pozisyonda olması ve haberin dağıtımına temel oluşturması gibi olumlu etkileri sayesinde sosyal medya platformlarının habercilikte kullanımı artmaktadır. Bununla beraber haberin araştırılma, üretilme ve yayılma aşamalarına katkı sağlayan kişi sayısının artması da bilginin gündem oluşturmasına katkı sağlamaktadır (Okay, 2021: 191). Sosyal medya, gazeteciler tarafından haberi geniş kitlelere ulaştırmak için sıklıkla kullanılan bir ortamdır. İnsanların günün her saatinde sosyal medya mecralarında bulunması bilginin görünürlüğünü artırdığı gibi, haber sitelerine ulaşımı da kolaylaştıran faktörlerdendir. Bu nedenle günümüzde pek çok haber sayfası haberlerin sunumu ve dağıtımı konusunda sosyal medya mecralarından aktif bir şekilde yararlanmaktadır.

Günümüzde internet haber siteleri, kullandıkları sosyal medya hesapları aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Sosyal medya platformlarında çeşitli sebeplerle zaman geçiren bireyler, bu mecralarda paylaşılan ve dikkatini çeken haberlere linkler aracılığıyla ulaşım sağlayabilmektedir. Üstelik habere ilişkin ayrıntılar ve arka plan bilgileri bu linklerle sunulabilmekte ve haber içeriği zenginleşebilmektedir. Kullanıcı da bu bilgiler içerisinden bağlantıya tıklayarak istediği içeriği seçebilmekte ve içeriğe ilişkin değerlendirme yapabilmektedir. Sosyal medyanın yaygınlaşması gazetecilerin haber kaynaklarını daha yakından takip etmelerini sağlamıştır. İnternetin yükselişi, gazetecilerin tek bir e-posta ile haber kaynaklarına erişmesini sağlarken, sosyal medyanın yükselişi, gazetecilerin haber kaynaklarıyla buradan iletişim kurmasını kolaylaştırmıştır (Kocaoğlu, 2015: 3). Dahası sosyal medyadaki her kullanıcı yakın çevresinde haber değeri taşıyan olay ya da durumları sayfasından paylaşarak habere kaynaklık edebilmekte ve profesyonel gazeteciler/haber sayfaları için alternatif bir haber kaynağı oluşturmaktadır. Böylelikle internet gazeteciliği, sosyal medya yayıncı kurumlara, gazetecilere ve kullanıcılara kaynağa ulaşma ve kaynakla etkileşim kurma yönünden önemli avantajlar sağlamaktadır.

Medya kuruluşları ve gazeteciler, haber konularını bulmak, haber kaynaklarına erişmek ve haberleri ve diğer içerikleri paylaşmak için X, Facebook, Instagram ve YouTube gibi sosyal ağları kullanmaktadır. Bu ağlar, gazeteciliğe rakip olarak değil, gazeteciliği geliştirmeye yardımcı olan araçlar olarak görülebilir (Aydın, 2015: 106). Etkileşimi üst seviyeye taşıyan bu ortamlar, haberin zengin öğelerle desteklenerek sunulmasında ve daha anlaşılır aktarılmasında önemli görülmektedir. Haberlerin zengin öğelerle sunulması, olayın ve konunun arka plan bilgilerini net bir şekilde ortaya koyacağından okuyucunun dikkatini rahatlıkla toplayacak ve haberin içerisinde kalmasını kolaylaştıracaktır. Böylelikle günümüzde pek çok haber sitesi, ürettiği içerikleri paylaşmak ve daha fazla kişiye ulaşmak için sosyal medyadan faydalanmaktadır. Çevrimiçi haber siteleri çoğunlukla hem sosyal medyayı beslemekte hem de sosyal medyayı bir dağıtım kanalı olarak kullanmaktadır (Sevindik, 2019: 32).

Facebook, X, Instagram, WhatsApp, Youtube gibi günümüzde sıklıkla kullanıma sahip olan sosyal platformlar iletişim sürecini çok yönlü bir hale getirirken, haberleşme dinamiklerinin de yeniden bu ortamlara göre şekillendiği bir alan yaratmaktadır. Amaçları ve işlevleri bakımından farklılık gösteren sosyal medya platformlarının popülerlik oranları, kullanıcıların istekleri ve talepleri doğrultusunda belirlenmektedir. Örneğin daha çok yazı paylaşmak isteyen kullanıcı Twitter'ı (X) tercih ederken, görselliğin öne çıkmasını isteyen kullanıcı Instagram mecrasını yoğun olarak kullanmaktadır

(Çağlar, 2017: 55). Yine kendisine bir profil oluşturarak tanıdıklarıyla iletişim kurmak, eğlenmek, topluluk oluşturmak, gönderi paylaşmak ve paylaşılan gönderilere yorum yamak gibi amaçlarla kullanıcı Facebook'u kullanmayı tercih ederken, daha yakinen tanıdıklarıyla anlık olarak iletişim kurmak, görüntülü konuşmalar yapmak, sesli, metinli ve videolu içerikler göndermek, durumunu paylaşmak, aile, arkadaş, iş, eğitim, hobi gibi amaçlarla daha küçük çekirdek gruplar oluşturarak iletişim kurmak amacıyla WhatsApp, Telegram vb. uygulamalara başvurabilmektedir.

Instagram videoları, fotoğrafları ve canlı yayınları ön plana çıkaran ve kullanıcılar arasındaki etkileşimi yüksek seviyeye taşıyan bir sosyal medya uygulamasıdır. 2010 yılının son çeyreğinde Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından akıllı telefonlar için geliştirilmiş olup, uygulama ilk ortaya çıktığı zamanlarda kullanımı sadece IOS için sınırlı iken zamanla Android işletim sistemine sahip cihazlarda da kullanılabilmiştir (Çetinkaya, 2019). Son yılların en çok kullanılan uygulamalarından birisi olan Instagram bireylerin ve kurumların gönderilerini, hikayelerini paylaşabildiği bir alan sunduğundan takipçilerle etkileşim sağlamada önemli bir rol üstlenmektedir. Instagram ilk ortaya çıktığı zamanlarda fotoğraf, video çekmek ve bunları paylaşmak gibi sınırlı bir işleve sahipken zamanla Snapchat'ten aldığı 24 saat boyunca ulaşılabilen hikâye özelliğinin, IGTV özelliklerinin de eklenmesiyle kullanım alanı ve kitlesi genişlemeye başlamıştır (Yıldız ve Yüksel Özmen: 2023).

Instagram, gazetecilik ürünlerinin yayımlanmasında kullanılan bir araç haline gelmiş ve bu platformda haberler, görsel ve metinsel unsurların birleşimiyle sunulmaktadır (Saragih ve Natsir, 2023: 165). Haber kuruluşları, Instagram'ın hikâye anlatımına uygun araçlarını (örneğin reels, görseller, kısa açıklamalar) kullanarak, haber içeriklerini daha ilgi çekici hale getirmektedir (Hendrickx ve Vázquez-Herrero, 2024: 457). Granderath (2023: 42), Instagram'da haberlerin genellikle görsel açıdan çarpıcı, kısa metinlerle desteklenen ve platformun estetik kurallarına uygun şekilde üretildiğini ifade etmektedir. Instagram'da haber içeriklerinin görsellik üzerinden anlam kazanması, platformun sunduğu estetik imkânlarla doğrudan ilişkilidir (Kallio ve Mäenpää, 2025: 2). Günümüzde pek çok kullanıcı ve kurum Instagram'ın bu gelişen özelliklerini mesleki alanlarına dahil etmekte ve kendi takipçi listesini oluşturmaktadır. Medya sektörü açısından düşünüldüğünde, Instagram'ın görüntüyü ön plana çıkaran büyülü dünyası bu çatı altındaki pek çok faaliyetin bu alan üzerinden duyurulmasına ve faaliyete geçirilmesine katkı sağlamıştır. Özellikle günümüz küresel medya şirketleri, ulusal yayıncı kurumlar ve gazeteciler faaliyetlerini, önemli olayları, son dakika gelişmelerini görüntüler, videolar ve canlı bağlantılar eşliğinde kullanıcılara aktarmaktadır. Instagram'ın görselliğe dayalı yapısı, dijital haberciliğin içerik üretim ve sunum biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Özellikle dikkat çekici görseller ve kısa metinlerle haberlerin daha hızlı yayılması sağlanmaktadır (Ercilasun, 2020: 215).

Instagram'da ünlülerin, uzmanların ve siyasilerin hesaplarında paylaştıkları gönderiler, hikayeler ve canlı bağlantılar kişileri olduğu gibi gazetecileri de yakından ilgilendirmektedir. Artık tanınmış kişilerin, kurumların ve siyasetçilerin hesaplarından yapmış oldukları paylaşımlar haberlere konu olmaktadır (Pınarbaşı ve Astam, 2020: 80). Dolayısıyla Instagram'da kişi ve kurumların yapmış olduğu paylaşımlar gazeteciler ve yayıncı kurumlar için önemli bir haber kaynağı olarak görülebilmektedir. Instagram'ın tüm bu içerisinde barındırdığı özellikler haberin toplanmasından sunumuna kadar geçen süreyi şekillendirmektedir. Sonuç olarak Instagram gazetecilerin ve medya kurumlarının haber üretim ve dağıtım sürecinde görsellere dayalı zengin içeriklerle faaliyet göstermesini mümkün hale getirirken, okuyucularla etkileşimi üst seviyeye taşıyarak onların da bu sürece yorumlarıyla katkı sağlamasının önünü açmaktadır. Instagram üzerinden yapılan haber paylaşımlarında, kullanıcıların yorum yapma, beğenme ve paylaşma gibi etkileşimli özellikleri habercilik pratiklerinin bir parçası haline gelmiştir (Ercilasun, 2020: 222). Ercilasun (2020: 226), Instagram'da etkileşimi teşvik etmek için haber içeriklerinin altına kullanıcıyı doğrudan yorum yapmaya davet eden ifadelerin eklendiğini ve bu yöntemlerin yaygınlaştığını belirtmektedir. Haberde etkileşim artırıcı unsurların kullanılması, kullanıcıların haberle ilgili yorum yapma ve paylaşma eğilimlerini güçlendirmektedir.

Gelişen web teknolojileri haberin çok zengin bir şekilde sunulmasına hizmet ederken, Instagram gibi sosyal medya uygulamaları haberin dikkat çekici tasarımlarla ve görsel öğelerle sunulmasını da kolaylaştırmaktadır. Instagram'ın hikâye özelliği, haberin kısa ve dikkat çeken bir anonsu olmakla birlikte okuyucu linklerle haber metninin içerisine dahil edebilmektedir. Ayrıca, kullanıcılarla etkileşimi artırmak için yorumlar, beğeniler ve etiketleme gibi stratejilerin yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir (Hendrickx ve Vázquez-Herrero, 2024: 461). Böylelikle kullanıcı haberin içeriğine girdikten sonra haberi beğenip, habere ilişkin düşüncelerini yorum yaparak aktarabilmektedir. Belirgin şekilde bu durum, Instagram'ın alternatif olma özelliğini de destekleyerek yurttaş gazetecilik uygulamalarının önünü açmaktadır.

4. Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı, internet gazeteleri ve bu gazetelerin Instagram hesaplarındaki haber içeriklerini ve kullanıcı etkileşimini inceleyerek karşılaştırma yapmaktır. Araştırmada; Instagram haber sayfalarının kullanıcı ile olan etkileşiminin daha fazla olduğu öngörüsünden yola çıkarak Instagram haber sayfalarının internet gazetelerinin ve içeriğindeki

haberlerin görünürlüğünü etkilediği varsayılmıştır. Bu bağlamda, internet gazeteleri ve bu gazetelerin Instagram hesaplarındaki haberlerinin paylaşım oranları, temalar, sunum biçimi, haber kaynakları ve kullanıcı etkileşimi incelenerek karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırmada cevapları aranan sorular şu şekildedir:

Araştırma Sorusu 1: İnternet gazetelerinde ve gazetelerin Instagram hesaplarında yer alan haber paylaşım oranları ne ölçüde dağılım göstermektedir ve gündeme ilişkin konular her iki ortamda hangi kategoriler üzerinden ön plana çıkmaktadır?

Araştırma Sorusu 2: İnternet gazetelerinde ve gazetelerin Instagram hesaplarında okuyucuyla/kullanıcıyla etkileşimi sağlayan unsurlar ne ölçüde dağılım göstermektedir?

Araştırma Sorusu 3: İnternet gazetelerinde ve gazetelerin Instagram hesaplarında haberlerin sunum ve görsel kullanım biçimlerinin dağılımları nedir?

Araştırma Sorusu 4: İnternet gazetelerinin Instagram hesaplarında yer alan haberler gazetelerin web sayfasına yönlendirme yapmakta mıdır? Yönlendirme yapılıyorsa hangi unsurlar üzerinden gerçekleşmektedir?

Araştırma Sorusu 5: İnternet gazetelerinin web sayfaları ve Instagram hesapları kendisi arasında karşılaştırıldığında haberlerde kullanılan kaynakların dağılımı nedir?

Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak yukarıda belirtilen araştırma sorularının yanıtlarını aramak ve gerek internet gazetelerinin web sayfalarında gerekse de Instagram hesaplarında yer alan haberlerin nasıl sunulduğunu ortaya koymak amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, iletişime ilişkin her türlü içeriğin önceden belirli kategorilere dayandırılarak sistematik olarak incelenmesidir (Geray, 2017: 145). Temel amaç, belirli kategorilere veya birimlere ayrılarak incelenen metin ya da iletilerden anlamlı sonuçlar çıkarabilmektir. Yıldırım (2015:126)'a göre içerik analizinde süreç araştırmanın amacına uygun olarak konuya ilişkin hipotezlerin veya araştırma sorularının ortaya konmasıyla başlamakta, daha sonra çözümleme birimlerinin saptanması, uygun örneklemin belirlenerek kategorilerin oluşturulması, kodlama sürecinin gerçekleştirilmesiyle devam etmekte ve elde edilen sonuçların yorumlanması kısmıyla tamamlanmaktadır.

Araştırmanın amacına bağlı olarak seçilen internet gazetelerinde ve Instagram hesaplarında incelemeye konu edinen haberler öncelikle belirli kategorilere/birimlere ayrılarak kodlama cetveline kodlanmış, ardından bu kategorilerin her gazete ve Instagram hesabı için ne şekilde dağılım gösterdiğini ortaya koyabilmek için frekansları (dağılım oranları) alınarak nicel verilerden genel bir değerlendirmeye gidilmiştir. Haberlerin kodlanması iki ayrı kodlayıcı tarafından gerçekleştirilmiş olup, gazetelerin web sayfası ve Instagram hesapları için haber sayıları eşit olmadığından iki ayrı kodlama cetveli oluşturulmuştur. Çalışmada kodlayıcılar arasındaki güvenilirliği tespit etmek için Poindexter ve McCombs'un formülüne başvurulmuştur (Poindexter ve McCombs, 2002: 203'den akt. Özmen, 2011: 123). İnternet gazetelerine ilişkin kodlamalar 0,92 güvenilir, Instagram gazetelerine ilişkin kodlamaların güvenilirliği ise 0,96'dır. Kodlayıcılar arasındaki tutarlılığın yüzde 80'in üzerinde olması güvenilirlik açısından önemli görülmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Her araştırmanın amacına bağlı olarak belirlenen ve incelenecek konunun genelini içeren farklı unsurlardan ve elemanlardan oluşan bir evreni vardır. Örnekleme ise; araştırma evreninden bu evrenin tümünü temsil edebilecek nitelikte küçük bir kesitin alınması ve sonuçların araştırmanın tümüne genellenmesini ifade etmektedir (Aziz, 2020: 47).

Bu çalışmada internet gazetelerinde ve Instagram hesaplarında yer alan haberler karşılaştırmalı olarak analiz edileceğinden, öncelikle en çok tıklanan internet gazeteleri belirlenerek araştırmanın örneklemi oluşturulmuştur. 01.03.2024 tarihli Similarweb.com (*https://www.similarweb.com/*) verilerine göre, Türkiye'de en çok ziyaret edilen haber sayfaları sıralamasında ilk 10'a giren ve farklı yayın politikalarına sahip haber sitelerinden olan hurriyet.com.tr (*hurriyet.com.tr*), sozcu.com.tr *(sozcu.com.tr) ve* ensonhaber.com (*ensonhaber.com*) içerisinde yer alan *gündeme* ilişkin haberler ve yine bu yayıncı kurumların hurriyetcomtr *(hurriyetcomtr),* sozcucomtr *(sozcucomtr), ve* ensonhaber (*ensonhaber*) isimli Instagram hesaplarında paylaştığı *haberler* değerlendirmeye alınmıştır.

4.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmada örneklem içerisine giren internet gazetelerinin haberleri ve bu gazetelerin Instagram hesaplarında yer alan haberler, 01.03.2024 ve 15.03.2024 tarihleri ile sınırlandırılarak değerlendirmeye alınmıştır. Analizin iki hafta ile sınırlandırılmasının nedeni, Türkiye'de 31 Mart 2024'te gerçekleşen yerel seçimlerin hemen öncesinde belirtilen gazetelerde gündem başlığı altında yoğun bir haber akışının olması ve araştırma döneminin uzatılması durumunda bu verilerin sınırlandırılmasında güçlük çekileceği düşüncesidir. Bu süre içerisinde internet gazetelerinde yer alan toplam

haber sayısı 1915, gazetelerin Instagram hesaplarında yer alan haber sayısı ise toplamda 424'tür. Bu veriler ışığında, İnternet gazetelerinde ve Instagram hesaplarında paylaşılan haberler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

4.4. Araştırmanın Bulguları

İlgili gazetelerin Instagram hesapları incelendiğinde aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 1. İnternet Gazetelerinin Instagram Sayfalarındaki Takipçi ve Gönderi Sayıları

Instagram Haber Sayfası	Takipçi Sayısı	Takip Edilen Sayısı	Gönderi Sayısı
hurriyetcomtr	314B	11	13B
sozcucomtr	1,2MN	16	31,5B
ensonhaber	822B	40	31,2B

Tablo 1'de internet gazetelerin Instagram hesaplarının takipçi/takip edilen ve gönderi sayılarına incelendiğinde en çok takipçisi olan haber sayfası, 1,2 milyon takipçi ile sozcucomtr'dir. Ensonhaber'in diğer hesaplara oranla daha fazla hesabı takip ettiği görülmektedir. Gazetelerin 1-15 Mart 2024 tarihleri arasında yaptıkları paylaşım sayılarına bakıldığında ise, sozcucomtr 31,5 bin gönderi ile birinci sırada yer alırken, hemen arkasından çok yakın bir sayı ile Ensonhaber gelmektedir. Bu durum, Sözcü gazetesinin ve Ensonhaber'in Instagram sayfasını sosyal medya gazeteciliği bağlamında aktif bir şekilde kullandığını ve sık sık içerik paylaştığını göstermektedir. Verilere göre, haber sayfalarının Instagram'da okuyucularla ya da kullanıcılarla nasıl bir etkileşim içinde olduklarını ve hangi stratejileri benimsediklerini anlamak için de önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Sözcü ve Ensonhaber gibi haber sayfalarının, Instagram'da güçlü bir varlığa sahip oldukları ve bu platformu etkili bir şekilde kullanarak haber üretim sürecini desteklediklerini görülmektedir.

Tablo 2. İnternet Gazetelerinin Web Sayfalarındaki ve Instagram Hesaplarındaki Haber Paylaşım Oranlarının Karşılaştırılması

Gazeteler	İnternet Sayfası (web)		Instagram Sayfası		Toplam
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Hürriyet Gazetesi	725	87,1	107	12,8	832
Sözcü Gazetesi	690	79,8	174	20,1	864
Ensonhaber Gazetesi	500	77,7	143	22,2	643
Toplam	1915	81,8	424	18,1	2339

Tablo 2 incelendiğinde, Hürriyet gazetesi internet gazeteciliği uygulamaları kapsamında en çok web sayfasında haber akışı sunarken, Instagram platformunda diğer iki gazeteye göre oran olarak daha az haber paylaşmaktadır.

Sonuç olarak gazetelerin iki platformda haber paylaşımı incelendiğinde; üç gazetenin de Instagram hesaplarına oranla web sayfalarında daha fazla haber paylaşımı yaptığı dikkat çekmektedir.

Tablo 3. İnternet Gazeteleri ve Instagram Hesaplarında Haber Temalarının Karşılaştırılması

Gündem Başlıkları	hurriyet.com.tr		sozcu.com.tr		ensonhaber.com	
	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %
Politika	34,9	0,9	38,7	52,9	50,8	24,5
Polis-Adliye	36,1	54,2	38,6	16,7	21,4	12,6
Yaşam	1,5	24,3	7,2	10,9	5,4	32,2
Doğal Afet	3,9	2,8	3,5	2,3	2	2,8
Çevre	1,4	0	3,5	4,6	3	2,1
Dünya	0,4	2,8	0	1,7	0,8	2,1
Bilim ve Teknoloji	2,2	0,9	0,3	0	2	0,7
Ekonomi	3,3	5,6	2,6	8,6	5	5,6
Eğitim	2,6	0,9	0,9	0	0,2	2,8
Dış Politika	9,7	0	3,8	0,6	5,6	0
Sağlık	2,6	1,9	0,7	0,6	1,6	2,8
Magazin	0,1	5,6	0	0,6	0,4	2,1
Kültür ve Sanat	0,8	0	0,1	0,6	1,8	0,7
Spor	0,4	0	0,1	0	0	9,1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 3'te internet gazetelerinde ve gazetelerin Instagram hesaplarında ön plana çıkan haber temaları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Hürriyet gazetesinde politika haberleri, web sayfasında (%34,9) yoğun bir şekilde yer alırken, Instagram hesabında (0,9) ise, çok sınırlı bir şekilde yer bulmaktadır. Polis-adliye haberleri Instagram hesabında (%54,2) daha ön plandayken, web sayfasında (%36,1) daha geri planda sunulmaktadır. Yaşam haberleri ise, Instagram hesabında (%24,3) genel olarak yer almaktayken, web sayfasında (%1,5) yok denilecek kadar azdır. Diğer yandan, dış politika temalı haberlere gazetenin web sayfasında %9,7 oranında yer verilirken Instagram hesabında yer almadığı anlaşılmaktadır.

Sözcü gazetesinin Instagram hesabında (%52,9) politika haberleri ön planda olmakta, web sayfasında (%38,7) ise daha sınırlı bir şekilde ele alınmaktadır. Gazetenin web sayfasında (%38,6) polis adliye haberleri ön plandayken, Instagram hesabında (%16,7) daha geri planda sunulmaktadır. Yaşam haberleri ise, Instagram'da (%10,9) daha ön planda aktarılmakta, web sayfasında (%7,2) sınırlı bir yer almaktadır.

Ensonhaber'de politika haberleri belirgin bir farkla yoğun olarak web sayfasında (%50,8) yer almaktayken, Instagram hesabında (%24,5) geri planda sunulmaktadır. Polis adliye haberleri ise gazetenin web sayfasında (%21,4) öne çıkmaktayken, Instagram hesabında %12,6 olduğu görülmektedir. Yaşam haberleri ise, oldukça yoğun bir şekilde gazetenin Instagram hesabında (%32,2) yer almakta, web sayfasında (%5,4) sınırlı bir şekilde öne çıkmaktadır.

Tablo verileri ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda, Hürriyet gazetesi gerek web sayfası gerekse de Instagram hesabında haberlerin gündemini yoğun olarak polis adliye teması üzerinden inşa etmektedir. Politika haberlerine ise daha çok web sayfasında yer verilmektedir. Böylelikle Hürriyet gazetesinin daha çok üçüncü sayfa niteliğindeki haberleri ön plana çıkarttığı, ardından da politik gelişmelere yer verdiği gözlenmektedir. Instagram hesabında ise, haberlerde yine polis adliye teması ön planda olsa da seçim döneminde olunmasına rağmen politika haberlerinin çok az yer alıyor oluşu, gazetenin daha çok sosyal medya hesabında anlık gelişen ve yankı uyandıran olaylara yer verdiğini ortaya koymaktadır.

Sözcü gazetesi gerek gazetenin web sayfasında gerekse de Instagram hesabında birincil gündemini politika haberleri üzerinden inşa etmekte, ardından polis adliye haberlerine ağırlık vermektedir. Hatta anlık ve güncel siyasal gelişmeleri ve durumları, Instagram üzerinden web sayfasında olduğundan çok daha yoğun bir şekilde okuyucuya aktarmaktadır. Bu bağlamda, Sözcü gazetesinin incelenen dönem içerisinde ülkenin seçim gündemini temel alarak her iki platform içerisinde de politik gelişmeleri ön planda tutan dengeli bir haber üretim süreci içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Ensonhaber'in web sayfasında politika, en çok karşılaşılan haber konusunu oluşturmaktadır. Ensonhaber'de her ne kadar politika haberleri gazetenin web sayfasında ön plana çıksa da, bu durum Instagram hesabında farklılaşmakta, politika ikinci sıraya düşmekte ve gazetenin sosyal medyasında daha çok hayata dair (yaşam) haberlerin sunulduğu görülmektedir.

Tablo 4. İnternet Gazeteleri ve Instagram Hesaplarında Yer Alan Haberlerin Kaynaklarının Karşılaştırılması

Haberin/Yazarı Kaynağı	hurriyet.com.tr		sozcu.com.tr		ensonhaber.com	
	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %
Demirören Haber Ajansı (DHA)	49	13,1	31,2	22,4	9,8	6,3
İhlas Haber Ajansı (İHA)	14,2	10,3	0	0	15,6	18,9
Anadolu Ajansı (AA)	0	0	28,6	6,3	15,6	0,7
ANKA Haber Ajansı	0	0	12,3	31,0	0,4	0
Yayıncı Kurum	1,5	61,7	16,1	37,9	53	57,3
Gazeteci	13,2	12,1	8,8	0	0	14,7
Birden Fazla Haber Kaynağı	0,4	0	3	0	4	2,1
Yabancı Medya Kuruluşları	0,1	0	0	0	0,4	0
Kaynak Belirtilmemiş	21,5	2,8	0	2,3	1,2	0
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 4'ü genel olarak ele aldığımızda; üç haber sitesinin de Instagram hesaplarında en çok kullandıkları haber kaynağının "*yayıncı kurum*" kaynaklı haberler olduğu görülmektedir. Hürriyet ve Sözcü gazetesinin web sayfalarında yoğun bir şekilde ajans kaynaklı haberlere rastlanmaktadır. Hem basılı hem de internetten faaliyet gösteren Hürriyet ve Sözcü gibi köklü ve geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan gazetelerin sayfasında yoğun bir haber akışı gerçekleştirdiği göz önünde bulundurulduğunda, haber üretim sürecini daha çok ajanslar aracılığıyla yapılandırdığı söylenebilir. Ensonhaber'in web sayfasında ve Instagram hesabında ise yayıncı kurum kaynaklı haberler ön plandadır. Bu durum, Ensonhaber'in internet gazeteciliği uygulamaları kapsamında haber üretim sürecini dengeli, planlı ve sistematik bir şekilde gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, her üç gazetenin Instagram sayfasında yer alan haberlerin kaynağı olarak yayıncı kurumlar ve ulusal haber ajansları ön plana çıkmaktadır. Özellikle Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin Instagram hesaplarındaki haberlerin, web sayfalarındaki haberlere kıyasla kurum içi ekip tarafından üretildiği ve sunulduğu görülmektedir. Bu durum daha spesifik, özgün ve farklı haberlere ulaşımı sağlamaktadır.

Tablo 5. İnternet Gazeteleri ve Instagram Hesaplarında Haberlerin Sunuluş Biçiminin Karşılaştırılması

Haberlerin Sunuluş Biçimi	hurriyet.com.tr		sozcu.com.tr		ensonhaber.com	
	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %
Fotoğraf ve Metin	69,5	10,3	79,7	8	30,2	7,7
Video ve Metin	15,7	72	8,1	90,8	5,4	90,2
Fotoğraf, Video ve Metin	14,8	0	12,2	0	64,4	0
Carousel	0	17,8	0	1,1	0	2,1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 5'e göre üç gazete karşılaştırıldığında; web sayfasında haberlerin daha çok *fotoğraf ve metin* olarak sunulduğu Ensonhaber web sayfasında ise *fotoğraf, video ve metin* şeklinde sunumun öne çıktığı anlaşılmaktadır. Üç gazetenin de Instagram sayfalarında haberlerin daha çok *video ve metin* olarak yayınlandığı görülmektedir.

Hürriyet gazetesinin web sayfasında yer alan haberleri çoğunlukla *fotoğraf ve metinden*, Instagram'da yer alan haberleri ise, yoğun olarak *video ve metinden* oluşmaktadır. Web sayfasında yer alan haberlerde kimi zaman haberlerin videolarla desteklendiği ve kimi zaman da fotoğraf, video ve metnin bir arada sunularak verildiği görülmektedir. Instagram'da yine haberlerin zaman zaman Carousel ve sınırlı olarak da fotoğraf ve metin birlikteliği şeklinde sunulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Hürriyet gazetesi, haberlerini web sayfasında daha çok fotoğraflar eşliğinde sunmakta, Instagram'da ise, bu platformun görselliği ön plana çıkartan özelliği doğrultusunda sadece videolarla veya kaydırmalı fotoğraflarla/videolarla destekleyerek aktarmaktadır. Hürriyet gazetesinin internet gazeteciliği uygulamaları kapsamında faklı platformların özelliğine uygun bir haber aktarım biçiminde olduğu görülmektedir. Haberleri videolarla ve çoklu görsel unsurlarla desteklemesi, haberin arka plan bilgilerini aktarma ve okuyucunun dikkatini çekme yönünden önemli bir işlev

üstlenmektedir. Gazetelerin Instagram hesaplarının içerisinde, Carousel şeklindeki haber sunumuna en fazla Hürriyet gazetesinde rastlandığını da belirtmek gerekmektedir.

Sözcü gazetesinin web sayfasında yer alan haberler, çok yoğun olarak *fotoğraf ve metin* birlikteliğinden oluşmaktadır. Instagram hesabında ise, neredeyse haberlerin tamamına yakını *video ve metin* şeklinde sunulmaktadır. Gazetede Carousel şeklindeki çoklu görsel unsurların kaydırmalı olarak sunumlarına daha az yer verildiği görülmektedir.

Ensonhaber'in web sayfasında yer alan haberlerinde en çok *fotoğraf, video ve metin* gibi tüm unsurların bir arada olduğu görülmektedir. Instagram hesabında ise, haberler yoğun olarak diğer gazeteler gibi *video ve metin* şeklinde sunulmaktadır. Ensonhaber'in web sayfasında diğer gazetelerin aksine sıklıkla fotoğrafın, videonun ve metnin bir arada sunulduğu görülmekte, böylelikle diğer gazetelere oranla tüm görsel unsurlar üzerinden daha destekleyici ve haberi güçlendirici bir sunum gerçekleştirmektedir.

Tablo 6. İnternet Gazetelerinde Okuyucu Yorumu

Haberlerde Okuyucu Yorumu	**İnternet Gazeteleri**					
	hurriyet.com.tr		**sozcu.com.tr**		**ensonhaber.com**	
	Sayı	**Yüzde**	**Sayı**	**Yüzde**	**Sayı**	**Yüzde**
Yorum var	0	0	0	0	477	95,4
Yorum yok	725	100	690	100	23	4,6
Toplam	725	100	690	100	500	100

Tablo 6'da internet gazetelerindeki okuyucu yorumlarının dağılım oranlarına yer verilmiştir. Bu verilere göre, hurriyet.com.tr ve sozcu.com.tr içerisinde yer alan haberlerde okuyucu yorumu hiç bulunmazken, ensonhaber.com içerisindeki haberlerde okuyucu yorumlarının yoğun olarak yer aldığı görülmektedir. %95,4'lük bir oranla okuyucu yorumlarının görüldüğü Ensonhaber'de, okuyucular ya da kullanıcılar aktif bir şekilde haber içeriklerini değerlendirmektedir. Hürriyet ve Sözcü gazetelerinde okuyucu yorumlarının bulunmaması durumu, bu gazetelerin editöryal politikalarıyla, yayın ilkeleriyle ve hedef kitleleriyle yakından ilişkilidir. Ensonhaber'in diğer iki internet gazetesiyle karşılaştırıldığında sadece internet üzerinden haber üretim faaliyetinde bulunması, etkileşimi ön planda tutarak okuyucuların görüşlerini ve düşüncelerini aktarmasına katkı sağladığı düşünülebilir. Böylelikle incelenen internet gazeteleri içerisinde sadece Ensonhaber'in okuyucu katılımını teşvik ettiğini ve aynı zamanda okuyucuların haberlere daha fazla dahil olmalarını sağladığını söylemek mümkündür.

İnternet gazeteciliğinin önemli bir özelliği olarak görülmesi gereken okuyucu yorumu, habere ilişkin görüşlerin ortaya konularak çeşitliğin sağlanmasında, okuyucu görüşlerinin/isteklerinin takip edilmesinde ve demokratik bir toplum inşasında oldukça önemli bir unsur niteliği taşımaktadır.

Tablo 7. İnternet Gazetelerinde ve Instagram Hesaplarında Haberlerde Yer Alan Yorum Oranlarının Karşılaştırılması

Haberlerdeki Yorum Sayısı	**hurriyet.com.tr**		**sozcu.com.tr**		**ensonhaber.com**	
	Web %	**Instagram %**	**Web %**	**Instagram %**	**Web %**	**Instagram %**
0	100	6,5	100	0	4,6	0
1-99	0	77,6	0	36,2	59,4	31,5
100-199	0	5,6	0	18,4	13,4	16,8
200-299	0	4,7	0	10,3	10,8	11,9
300-399	0	4,7	0	7,5	4,6	9,1
400 ve Üzeri	0	0,9	0	27,6	7,2	30,8
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 7'de internet gazetelerinde ve gazetelerin Instagram sayfasında yer alan haberlerin yorum oranlarına karşılaştırmalı olarak yer verilmektedir. Hürriyet gazetesinin web sayfasında yer alan haberlerinde yorum kısmı kapalıdır. Instagram hesabında bulunan haberlerinde genellikle yorumların yer aldığı görülmektedir. Gazetenin Instagram

sayfasında haberler yoğun olarak 1-99 arasında (%77,6) yorum almaktadır. Gazetenin web sayfasında okuyucu yorumu üzerinden gerçekleşmeyen etkileşim sınırlı da olsa Instagram hesabında gerçekleşmektedir. Diğer yandan, gazetenin Instagram hesabında yer alan haberlerinde okuyucu yorum oranlarının çok yüksek oranlarda seyretmemesi, gazetenin sosyal medya hesabında da çok yüksek bir etkileşim sağlayamadığını ortaya koymaktadır.

Saragih ve Natsir'in (2023) "Analysis of Instagram Social Media as Journalistic Activity in the Kompas.com Account" adlı araştırmasında, Endonezya merkezli Kompas.com'un Instagram hesabı üzerinden, platformun haber yayımı için nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Bu analiz, Instagram'ın haber üretimi ve etkileşimi açısından önemli bir rol üstlendiğini ortaya çıkarmaktadır.

Sözcü gazetesinin de web sayfasında yer alan haberlerinde hiç yoruma rastlanmamaktadır. Instagram hesabında yer alan haberlerin yorumlanma kategorisinde ise, daha çok 1-99 arası (%36,2) yoruma rastlanırken, ikinci sırada da 400 ve üzeri (%27,6) yorum öne çıkmaktadır. Bu durumda gazetede yer alan haberler genellikle okuyucuyla etkileşimi sınırlı da olsa Instagram sayfası üzerinden sağlamaktadır. Böylelikle gazetenin web sayfasındaki haberlerinde okuyucu yorumu bağlamında etkileşime girmediği ancak Instagram hesabındaki haberlerinde, konusuna ve etkilediği kitleye göre sınırlı ya da çok yüksek bir etkileşim sağladığı görülmektedir.

Tablo verileri doğrultusunda Ensonhaber, hem web sayfasında hem de Instagram sayfasında yer alan haberlerinde okuyucu yorumu olan tek internet gazetesidir. Bu durumda okuyucuyla etkileşimi her iki platform ile sağlaması, internet gazeteciliği uygulamaları kapsamında oldukça değerli görülmektedir. Gazetenin web sayfasında okuyucu yorumlarının oranları arasında çeşitlilik görülse de, genellikle haberleri 1-99 arası (%59,4) yorum almaktadır. Instagram hesabında yer alan haberlerinde ise, yorum sayısı genellikle 1-99 arası (%31,5) ve 400 ve üzeri (%30,8) olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Ensonhaber, okuyucu yorumunu hem web sayfası hem de Instagram hesabı aracılığıyla ön plana çıkartabildiğinden, her iki platformunda da okuyucuyla etkileşim sağlayabilmektedir.

Sonuç olarak üç gazetenin Instagram sayfalarında okuyucu yorumları aktif olarak kullanılırken Hürriyet ve Sözcü'nün web sayfalarının okuyucu yorumuna kapalı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Instagram sayfalarının yorum üzerinden kullanıcı etkileşimini önceleyiği şeklinde yorumlanabilir. Ensonhaber gazetesinin web sayfası ve Instagram sayfası üzerinden haberlerin daha çok 1-99 oranında yorum aldığı gözlemlenmiştir. Instagram sayfasında 400 ve üzeri yorum alan haberlerin %30,8 ila ikinci sırada geldiği görülmektedir. Bu dağılım Instagram platformunun yapısal formundan kaynaklı hedef kitlenin etkileşime açık olmasıyla ilişkilendirilebilir. Üç gazetenin Instagram sayfalarının yorum alma kategorileri incelendiğinde ilk sırada 1-99 arası yorum alan haberlerin geldiği dikkat çekmektedir. Ayrıca Hürriyet gazetesi web sayfasında yoruma kapalı olmakla birlikte Instagram hesabı üzerinden de diğer iki gazeteden daha az yorum almaktadır. Bu bağlamda Hürriyet gazetesinin kullanıcı/okuyucu yorumları üzerinden etkileşiminin diğer gazetelere göre daha sınırlı olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 8. İnternet Gazetelerinde ve Instagram Hesaplarında Yer Alan Haberlerde Hashtag Kullanım Oranlarının Karşılaştırılması

Haberlerde Kullanılan Hashtag Sıklığı	hurriyet.com.tr		sozcu.com.tr		ensonhaber.com	
	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %	Web %	Instagram %
1-3	100	70,1	15,9	0	38,6	4,2
4-6	0	28,9	29,3	0	61,4	84,7
7-9	0	0	23	0	0	9,8
10 ve Üzeri	0	0	22,9	0	0	0
Hashtag Kullanılmamış	0	0,9	8,8	100	0	1,4
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 8'e göre Hürriyet gazetesinin web sayfasında yer alan haberlerinin hepsinde 1-3 arası hashtag kullanılırken, Instagram hesabında yer alan haberlerinde de yoğun olarak 1-3 arası hashtag kullanılmaktadır. Hashtag kullanılmayan haberlerin oranı ise, yok denilecek kadar azdır. Tablo verileri, Hürriyet'in web sayfasında yer alan haberlerinde gazetenin yayın stratejisine bağlı olarak düzenli ve sistematik bir şekilde hashtag kullanımına gidildiğini ortaya koyarken, Instagram hesabında hashtag kullanım sıklığı haberin konusuna ve etkilemeyi hedeflediği kitleye göre değişikliğe uğrayarak biraz daha sayıca artış göstermektedir.

Sözcü gazetesinin web sayfasında yer alan haberlerinin hepsinde hashtag kullanıldığı, haberlerin içeriğine ve hedef kitleye göre hashtag kullanım sıklık oranlarının değiştiği anlaşılmaktadır. Sözcü gazetesinin Instagram sayfasına bakıldığında, haberlerde hashtag kullanılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Sözcü gazetesinin web sayfasında hashtag üzerinden gerçekleştirdiği etkileşimi, Instagram'da gerçekleştiremediğini söylemek mümkündür.

Ensonhaber'in web sayfasında ve Instagram hesabında yer alan haberlerinde hashtag kullanıldığı görülmektedir. Gazetenin iki platformda da daha çok 4-6 hashtag kullanımına yöneldiği ve ilgili sayfalarda hashtagler üzerinden etkileşim sağlama bakımından dengelilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu veriler doğrultusunda, her gazetenin web sayfasında yer alan haberlerinde mutlaka hashtag kullanılmakta, sadece Sözcü gazetesinin Instagram hesabında yer alan haberlerinde hashtag kullanılmamaktadır. Diğer gazetelerin her iki platformu arasında haberlerde kullanılan hashtag oranları değişikliğe uğrasa da, hashtag kullanımı yoluyla etkileşimin arttırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Gazetelerin Instagram hesaplarında yer alan haberlerinin web sayfasına yönlendirme şekilleri incelendiğinde aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 9. Instagram Haberlerinin İnternet Gazetelerine Yönlendirme Şekli

Haberlerin Web Sayfasına Yönlendirme Şekli	**Instagram Hesapları**					
	hurriyetcomtr		**sozcucomtr**		**ensonhaber**	
	Sayı	**Yüzde**	**Sayı**	**Yüzde**	**Sayı**	**Yüzde**
Hikâye Aracılığıyla	20	18,7	36	20,7	0	0
Gönderi Aracılığıyla	1	0,9	0	0	0	0
Hikâye ve Gönderi Aracılığıyla	9	8,4	0	0	0	0
Yönlendirme Yok	77	72	138	79,3	143	100
Toplam	107	100	174	100	143	100

Tablo 9'a göre; Hurriyetcomtr ve Sozcu.com.tr içerisinde yer alan haberlerin çoğunda web sayfasına yönlendirme yapılmadığı gözlenmektedir. İki sayfada da kısmen hikâyede yayınlanan haberler aracılığıyla yönlendirme yapılmaktadır. Ensonhaber'in Instagram sayfasında ise haberler aracılığıyla web sayfasına hiç yönlendirme yapılmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

Bu veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda, her ne kadar sayı olarak az bir orana sahip olsa da Hürriyet'in Instagram hesabında yer alan gönderiler ve hikayeler aracılığıyla paylaşmış olduğu linkler üzerinden gazetenin internet sayfasına doğrudan geçiş yapılıp ilgili haberin tamamına ulaşılabilmektedir. Sözcü gazetesinin de zaman zaman hikayeler üzerinden gazetenin internet sayfasına geçiş yapılabilir yapısı, okuyucunun dikkatinin çekilerek içeriğe kolayca dahil olmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak Ensonhaber'in her ne kadar okuyucularıyla etkileşimi genel olarak yoğun olsa da, okuyucuyu linklerle web sayfasına yönlendiremediği için haberin arka plan bilgilerinin ve farklı boyutlarının daha geniş ayrıntılarıyla konu edinildiği haberlere ulaşılamamaktadır. Haberlerde kullanılan bağlantılı linklerle okuyucular platformlar arası geçiş yaparak web sayfasının da etkinliğini arttırmakta, habere ilişkin bilgileri daha detaylı sunum biçimiyle anlamlandırabilmekte ve içerikleri karşılaştırabilmektedir. Bu bağlamda internet gazetelerinin Instagram hesaplarında paylaştıkları, hikâye/gönderi aracılığıyla daha fazla etkileşim yaratarak kullanıcıları web sitelerine yönlendirmek için daha etkili bir strateji geliştirmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tablo10. İnternet Gazetelerinin Instagram Sayfalarında Hikâye Paylaşım Oranları

Instagram Hesapları	**Hikâye Sayısı**	**Yüzde**
hurriyetcomtr	109	20,8
sozcucomtr	278	53
ensonhaber	137	26,1
Toplam	524	100

Tablo 10'a bakıldığında; Sozcu.com.tr, haberlere ilişkin hikâye paylaşımlarında %53'lik oranla birinci sıradadır. Böylelikle Sözcü'nün Instagram hikayelerini en yoğun kullanan haber sayfası olduğu görülmektedir. Ensonhaber'de de hikayeler kullanılmakta ve haberlerin anlık ve kısa bir şekilde hikayeler üzerinden anonsu yapılmaktadır. Hürriyet'in hikâye paylaşımları, diğer iki haber sayfasına kıyasla daha düşük bir orana sahiptir. Bu durumda, yoğun olarak Sözcü'nün ve sıklıkla Ensonhaber'in internet gazeteciliği uygulamaları kapsamında Instagram'ın hikâye özelliğini aktif ve etkileşimli bir şekilde kullandığı, böylelikle hikayeler içerisindeki sunulan linklerle okuyucunun dikkatini çekerek kolay bir şekilde ana sayfaya ve haberin içerisine davet ettiği gözlenmektedir. Bu bağlamda tüm yayıncı platformlar artık haber üretim sürecinin bir parçası olarak sosyal medya araçlarının özelliğine uygun sosyal medya stratejilerini belirlemekte ve buna

uygun sosyal medya ortamlarını kullanmaktadır. Örneğin Sözcü gazetesinin Instagram sayfasındaki haberlerde hiç hashtag kullanımına rastlanmazken (bknz. Tablo 8), haberlerin hikâye yoluyla aktarılmasında diğer gazetelerle kıyaslandığında öncü bir rol üstlendiği görülmektedir. Böylelikle her gazete sosyal medyanın haberciliğe sunmuş olduğu özelliklerin farklı uygulama unsurlarını, kendi yayıncılık amaç ve ilkeleri doğrultusunda faaliyete geçirmekte ve deneyimlemektedir.

Tablo 11. İnternet Gazetelerinin Instagram Sayfalarındaki Haberlerinin Beğeni Oranları

Haberlerdeki Beğeni Sayısı	Instagram Hesapları					
	hurriyetcomtr		sozcucomtr		ensonhaber	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1-99	18	16,8	1	0,6	0	0
100-199	27	25,2	0	0	0	0
200-299	17	15,9	0	0	1	0,7
300-399	6	5,6	1	0,6	3	2,1
400 ve Üzeri	39	36,4	172	98,9	139	97,2
Toplam	107	100	174	100	143	100

Tablo 11'e göre; Hürriyet'in Instagram sayfasındaki haberlerinde beğeni sayıları genel olarak diğer iki gazeteyle karşılaştırıldığında, daha düşüktür. Söz konusu veriler, diğer iki gazetenin hesabına göre Hürriyet'in sosyal medya platformlarında daha az etkileşim aldığı veya haberlerinin okuyucular arasında daha az dikkat çekerek beğenildiği anlamına gelebilir. Ancak yine de haberler arasındaki beğeni sayılarının aralık oranları arasında %36,4'ünün 400 ve üzeri beğeni aldığına bakılınca; Hürriyet'in bazı içeriklerinin daha çok dikkat çekerek beğeni topladığı ve geniş kitlelere hitap ettiği düşünülmektedir.

Sözcü'nün Instagram sayfasında yer alan haberlerinde, beğeni sayıları büyük ölçüde 400 ve üzeri şeklindedir. Bu durum, Sözcü gazetesinin Instagram hesabında yer alan haber içeriklerinin genellikle popüler ve dikkat çeken haberlerden oluştuğunu düşündürmektedir.

Ensonhaber'in sayfasında yer alan haberlerin de, genellikle 400'den fazla beğeni alması, ilgi gören içerikler ürettiğini göstermektedir. Bu da Ensonhaber'in belirli haber türlerine veya içeriklere odaklanarak daha çok okuyucuya ulaşmayı hedeflediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo-11 verilerine göre, gazetelerin Instagram hesaplarında yer alan haberlerin beğeni sayıları karşılaştırıldığında; Sözcü'nün ve Ensonhaber'in yüksek oranlarda beğeni aldığı ve çok az haberin düşük beğeniye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Böylelikle bu gazetelerde okuyucuyla etkileşim, beğeni sayıları bağlamında yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Ancak Hürriyet gazetesine bakıldığında, haberlerde zaman zaman yüksek beğeni sayısının olduğu görülse de diğer iki gazeteyle kıyaslandığında daha az olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Teknolojinin ve internetin gelişip yaygınlaşmasıyla insanların günlük, sosyal ve iş hayatlarında büyük değişiklikler de yaşanmaya başlanmıştır (Kuyucu ve Karahisar, 2013: 23). Günümüzde bilgiye en kolay yoldan ulaşmamızı sağlayan internet teknolojisi, pek çok alanda olduğu gibi gazetecilik mesleki pratiklerinde ve haber üretim sürecinde de değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir.

İnternetin ve yeni medyanın haber üretim sürecine sunmuş olduğu değişikliklerin farkında olan pek çok medya şirketi ve yayıncı kurum, hızlı ve güncel bilgi akışını sağlamak, haberi zenginleştirmek ve okuyucunun görüşlerini/ilgi alanlarını takip etmek amacıyla bu alanlarda aktif bir rol üstlenmektedir. Sosyal medya, haber toplama, üretme ve yayımlama süreçlerinde önemli bir rol oynamakta; Instagram üzerinden yapılan paylaşımlar, kullanıcılarla doğrudan etkileşim kurma imkânı sağlamaktadır (Saragih ve Natsir, 2023: 166). Türkiye'de basılı gazeteler de dahil olmak üzere pek çok yayıncı kurum faaliyetlerinin ağırlıklı kısmını web sayfaları ve sosyal medya üzerinden yapılandırmaktadır. Böylelikle gerek gelenekselin internet ayağını oluşturan gazeteler, gerekse de sadece internet üzerinden haber üretim sürecini gerçekleştiren haber portalları, internet gazeteciliği uygulamaları çerçevesinde ele alınması gereken mecraları oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de en çok tıklanma oranına sahip olan internet gazeteleri arasında yer alan Hürriyet, Sözcü, Ensonhaber ve bu gazetelerin önemli bir sosyal medya ayağı olarak Instagram hesapları; gündemde yer alan haber konuları, sıklıkları, okuyucularla olan etkileşim, yorum-beğeni sayıları, sayfalar arası yönlendirme, kaynak kullanımları ve

haberlerin sunuluş biçimi gibi özellikler bağlamında değerlendirmeye alınmaktadır. Bu bağlamda araştırma kapsamında incelenen internet gazeteleri ve bu gazetelerin Instagram hesapları üzerine içerik analizi gerçekleştirilmiş, böylelikle bu mecraların haber üretim sürecinde üstlendiği rol üzerine karşılaştırmalı bir tartışma gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, internet gazetelerinin web sayfalarında Instagram haber sayfalarına göre daha fazla haber paylaşıldığı tespit edilmiştir. İnternet gazetelerinin web sayfalarında polis-adliye ve politika haberlerinin daha çok işlendiği, Instagram'da ise polis-adliye, politika ve yaşam temalı haberler üzerine daha çok yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır. İnternet gazetelerinin haberlerin genellikle fotoğraf ve metin olarak sunulduğu, Instagram sayfalarında ise video ve metin biçiminde paylaşıldığı, carousel (birden fazla fotoğraf veya video içeren bir gönderi) uygulamasına yer verildiği görülmektedir. Instagram'ın görseli önceleyen yapısının haber içeriklerinin sunumuna yansıdığı, yorum ve beğenilerle kullanıcı etkileşimini artırdığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum Ercilasun'un (2020) bulgularıyla desteklenmektedir.

Instagram'ın anlık, kısa içerik sunumu ve hikâye ile desteklenen yapısı Sözcü ve Ensonhaber tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Instagram'ın hikâye özelliği, haberlerin anlık ve güncel sunumunu görseller ve linkler üzerinden gerçekleştirmesini olanaklı hale getirirken, okuyucunun dikkatinin çekilerek habere davet edilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu doğrultuda, Sözcü ve En Son Haber'in Instagram'ın hikâye özelliğini yoğun ve aktif bir şekilde kullanarak haber üretim sürecini gerçekleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla haber yayıncılarının içeriklerini sosyal medya platformlarının teknolojik özelliklerine uyarladığı söylenebilir. Bu bulgu Hendrickx ve Vázquez-Herrero'nun (2024) bulguları ile örtüşmektedir.

Instagram sayfalarında hikayeler aracılığıyla okuyucunun haberlere ve aynı zamanda gazetenin ana sayfasına yönlendirilmesi, okuyucunun gerek haberlere doğrudan dahil edilmesine gerekse de web sayfasına geçişi sağlanarak haberin ayrıntılarına ve diğer haberlere ulaşmasına kolaylık sağlamaktadır. Araştırmaya göre; Instagram üzerinden sayfalar arası geçişe imkân sağlayan bağlantılı linkler, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinde ön plana çıkarken, En Son Haber'de yer almamıştır. Bu linkler, gazetelerin farklı platformları arasındaki geçişi sağlayarak okuyucuları habere yönlendirmek adına önemli bir rol oynamaktadır. En Son Haber'in sayfalar arası geçişi sağlamaması, web sayfasının etkileşimini arttırma konusunda sınırlı kalmasına ve bağlantılı linklerle haberlere ilişkin detaylı bilgilerin sunulamamasına neden olmaktadır. İnternet gazetelerinin sosyal medya platformlarının sağlamış olduğu bu özellikleri daha çok kullanarak web sayfasındaki etkileşimi arttırması, okuyucuların zengin arka plan bilgileriyle bu haberleri okumasını ve başka haberlere de ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

İlgili gazetelerin web sayfalarında ve Instagram hesaplarında paylaştıkları haberlerin kaynaklarına bakıldığında; web sayfalarında gündeme ilişkin konuların kaynağının, genellikle ulusal haber ajansları olduğu görülmektedir. Hürriyet ve Sözcü gazetesinde daha çok ajans kaynaklı haberlere rastlanırken, En Son Haber'de, yayıncı kurum kaynaklı haberler ön plana çıkarmaktadır. En Son Haber'de her ne kadar diğer gazetelerle kıyaslandığında haber sayısı az olsa da, haberlerin çoğunu kendi haber odasında ürettiği, böylelikle haberleri daha farklı ve özgün bir şekilde okuyucu kitlesine aktarabildiği düşünülmektedir. Üç gazetenin Instagram sayfasında yer alan haberlerin kaynağı ise, yayıncı kurum ve ulusal haber ajansları olarak ön plana çıkmaktadır.

İnternet gazeteciliğinde okuyucuyla etkileşim sağlamak ve okuyucunun görüşlerini, isteklerini ve beklentilerini görebilmek adına okuyucu yorumu da önemlidir. Üç gazetenin Instagram sayfalarında okuyucu yorumları aktif olarak kullanılırken Hürriyet ve Sözcü'nün web sayfalarının okuyucu yorumuna kapalı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla gazetelerin Instagram sayfalarının yorum üzerinden kullanıcı etkileşimini önceledeği şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, Saragih ve Natsir (2023)'in Instagram'ın etkileşim açısından önemli bir rol üstlendiğini bulgusuyla örtüşmektedir. Ensonhaber'in hem web sayfasının hem de Instagram hesabının okuyucu yorumlarına açık olması, ilgili gazetenin diğer gazetelere göre iki platformda da etkileşime daha açık olduğunu göstermektedir. Ayrıca üç gazetenin de web sayfasında haberlerde hashtag kullanıldığı görülürken Instagram sayfalarında sadece Sözcü gazetesinin hashtag kullanmadığı tespit edilmiştir. Hashtag kullanımının benzer konulu haberlere yönlendirme yaptığı düşünüldüğünde önemli bir stratejik uygulama olduğu açıktır.

Her internet gazetesinin internet ve sosyal medya temelli haber üretim ve dağıtım sürecinin kendi yayın politikası, maddi kaynakları, haber odalarının yapısı ve hedef kitlesi doğrultusunda değişikliğe uğradığını ortaya koymaktadır. Araştırmada incelenen Hürriyet ve Sözcü gazeteleri köklü bir yayıncılık sürecine sahip olup, geniş izleyici/okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Profesyonel haber odalarıyla geleneksel olarak haber üretim sürecine katıldıkları gibi aynı şekilde internet gazeteleri için de faaliyet göstermektedirler. En Son Haber ise, Türkiye'de en çok ziyaret edilen haber sitelerinden birisi olmakla birlikte, 2006 yılından bu yana sadece internet üzerinden yayıncılık faaliyetlerini sürdürmektedir. Diğer gazetelere göre köklü bir yayıncılık faaliyetine sahip olmasa da, bu alan için haber üretim sürecinde bulunan profesyonel ekibiyle internet gazeteciliği uygulamalarında önemli bir rol üstlenmekte ve okuyucuyla etkileşimin yoğun olduğu mecralardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar Hürriyet ve Sözcü gazeteleriyle kıyaslandığında gündem

sekmesi içerisinde yer alan haberlerin sayısı az olsa da, haberlerinin kaynağı genellikle kendisi olup, haberleri kendi profesyonel ekibiyle üretmekte ve dağıtıma sokmaktadır. Üstelik haberlerde okuyucu yorumlarının hem web sayfasında hem de Instagram hesabında yer aldığı tek internet gazetesidir. Bu durumda okuyucu yorumu, yüksek beğeni sayısı ve hashtag kullanımı açısından bütüncül olarak değerlendirildiğinde; okuyucuyla etkileşimin yüksek bir şekilde gerçekleştiği araştırma verileri ile desteklenmektedir. Ayrıca bu haberlerin genellikle videolar ve fotoğraflar eşliğinde sunulduğu hatırlandığında, görsel unsurların da ön plana çıkarılarak internet gazeteciliği pratiklerinin çok daha işlevsel ve profesyonel bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

İncelenen gazetelerde ve bu gazetelerin Instagram sayfalarında gerçekleşen haber üretim süreci, kurumun yapısı, maddi kaynakları, kullandığı platformun niteliği, okuyucu kitlesinin özellikleri doğrultusunda şekillenmektedir. İncelenen gazeteler içerisinde her ne kadar Ensonhaber ve Sözcü gazetelerinde daha yoğun, etkileşimli, toplum gündemine uygun, görsel odaklı bir haber üretim süreci ortaya konulsa da her yayıncı kurumun bu alanda belirli unsurlar çerçevesinde eksiklikler taşıdığı görülmüştür. Haber medyasının günümüz teknolojilerinden bağımsız bir faaliyet alanı yaratamayacağı düşünüldüğünde, okuyucuların ve toplumun isteklerini göz önünde bulunduran, anlık, hızlı ve güncel gelişmeleri zengin görsel öğelerle gerçekleştiren bir haber üretim sürecinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İnternet gazeteciliği, haberin üretiminden dağıtımına kadar olan süreçte teknolojiyi aktif kullanan ve okuyucuyu da bu sürecin içerisine dahil eden bir yapıyı içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda her yayıncı kurumun kendi haber odasını oluşturması, okuyucularla etkileşimini yorum, beğeni, (#) hashtag, linkler ve hikâye unsurları aracılığıyla arttırması önemlidir. Günümüzde pek çok kişinin haberleri ve güncel gelişmeleri sosyal medya hesaplarından takip ettiği düşünüldüğünde, yayıncı kurumların profesyonel ve deneyimli haber ekipleriyle bu alanları yönetmesi, güncel haberleri paylaşması ve okuyucuya kulak vermesi gerekmektedir. Üstelik bunları yaparken, haberin herkes tarafından kolay anlaşılır olması için fotoğraf, video, grafik ve etkileşimli videolar gibi görsel unsurları da haberin içerisine dahil etmeli, linkler üzerinden haberin arka plan bilgilerini güçlendirmelidir. Zira internet gazetelerinin Instagram gibi sosyal medya hesaplarından haber paylaşımının haberin görünürlüğünü artıracağı düşünüldüğünde bu mecralardan haber paylaşımının internet gazetelerinin ve içeriğindeki haberlerin görünürlüğünü de etkileyeceği öngörülebilir.

Araştırmada internet gazeteciliğinde haber üretim süreciyle ilgili çıkarımlar yapmayı sağlayacak unsurlar belirlenerek kategorize edilmiş ve örneklem içerisine giren haberler bu sınırlılıkla değerlendirmeye alınmıştır. Görüldüğü üzere internet gazeteciliği, gelişen teknolojiye bağlı olarak her gün biçimlenen ve farklı uygulama alanları yaratan bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla bundan sonraki yapılacak her çalışma yöntem ve sonuç bakımından alana ilişkin farklılıklar taşıyacaktır. Bu çalışma, internet gazeteciliği alanında farklı platformlar arasındaki haber üretim sürecini kendi sınırlılıkları içerisinde ele alırken, bu alanda yapılacak diğer çalışmalar için de yol gösterici olmayı hedeflemektedir. Özellikle yeni nesil gazetecilik pratiklerinin bir yansıması olarak beliren görsel tasarım destekli uygulamaların haberlerin içerisinde nasıl ve ne şekilde sunulduğu ve bunların haber üretim sürecini nasıl desteklediği konuları da üzerinde çalışılması gereken önemli güncel konulardan bazılarını oluşturmaktadır.

Kaynakça

Akyazı, A. (2019). İletişimde dijitalleşme ve yeni nesil habercilik. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Aral, E. (2019). Yeni Bir haber mecrası olarak internet gazeteciliği: haber üretim süreçleri ve gazetecilik pratikleri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Araslı, O. (2011). İnternet ve internet haberciliği: Türkiye'deki popüler haber sitelerinin etiksel açıdan incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aydın, S. (2015). Sosyal medya uygulamaları ve internet gazeteciliğine etkileri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ayvaz, Ç. (2008). Türkiye'de internet haberciliğinde fotoğraf, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Aziz, A. (2020). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*, Ankara: Nobel Yayınları.

Bulunmaz, B. (2017). İletişim medya ve gazetecilik, İstanbul: Der Kitabevi Yayınevi.

Can, Y.C. (2023). Türkiye'de sosyal medya haberciliği üzerine bir inceleme: instagram örneği, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çağlar, N., & Demirel, G. (2023). Kriz ortamında sosyal medya haberciliği: instagram haber sayfaları üzerinden bir inceleme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 78(3), 505-529.

Çağlar, Ş. (2017). *Şövalyelik mesleği gazeteciliğe sosyal medya etkisi*. Konya: Literarürk Yayınları.

Çelikli, D. (2021). Gazeteciliğin mekansal dönüşümü kapsamında yeni nesil habercilik:youtube haberciliği, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çetinkaya, A. (2019). Çevrimiçi Gazetelerin instagram üzerinden haber paylaşımı. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 1-28.

Demirel, S.D. (2018). Dijital medyada haber üretim sürecinde okuyucu odaklılık*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 824-831.

Ensonhaber. [@ensonhaber]. Instagram profili. https://www.instagram.com/ensonhaber/ Erişim tarihi: 1 Mart 2024

Ensonhaber. https://www.ensonhaber.com/ Erişim tarihi: 1 Mart 2024

Ercilasun, Y. (2020). Dijital habercilikte sosyal medya kullanımı: instagram örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (50), 213–232.

Erol, D. D., & Tosun, O.B. (2018). Dijital dönemde fotoğraf haberciliği, 16. International Symposium Comminication in the Millennium, April 25-28, 2018, Eskişehir/Türkiye, 597-606.

Fajriani, A. R., & Salamah, U. (2023). Analysis of Instagram social media as journalistic activity in the @kompascom account. Randwick International of Education and Linguistics Science Journal, 4(1), 164–171.

Geray, H. (2017). *İletişim Alanından Örneklerle toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Granderath, L. J. (2023). The Journalistic quality of news on instagram: a qualitative content analysis of instagram posts and stories from u.s.-american and german news outlets [Master's thesis, Ohio University]. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=ohiou168023479661672.

Hendrickx, J., & Vázquez-Herrero, J. (2024). Dissecting social media journalism: A comparative study across platforms, outlets and countries. Journalism Studies, 25(4), 452–471.

Hürriyet. [@hurriyetcomtr]. Instagram profili. https://www.instagram.com/hurriyetcomtr/ Erişim tarihi: 1 Mart 2024

Hürriyet. https://www.hurriyet.com.tr/ Erişim tarihi: 1 Mart 2024

İnce, M. (2018). *Haber Edinme aracı olarak internet ve internet haberciliği*, Konya: Eğitim Yayınevi.

İrtem, K. S., (2018). Yazılı basın gündeminde sosyal medyanın payı: ınstagram örneği, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Kallio, S. M., & Mäenpää, J. (2025). Visuality as an affordance on ınstagram news production. Digital Journalism, 1–19. https://doi.org/10.1080/21670811.2025.2462558.

Kara, M. (2019). Türkiyede internet haberciliği: internet haber sitesi kullanıcıları üzerine bir araştırma, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Kocaoğlu, H. K. (2015). Alternatif haber kaynağı olarak twitter ve gazeteciliğe etkileri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kortak, İ. Y. (2024). Yurttaş ve ana akım gazeteciliğin sosyal medyadaki etkinliğinin 'ınstagram'üzerinden karşılıklı değerlendirilmesi. *Etkileşim*, (13), 314-338.

Kuyucu, M., Karahisar, T. (2013). *Yeni iletişim teknolojileri ve yeni medya*, İstanbul, Zinde Yayınları.

Larsson, A. O. (2018). The news user on social media: A comparative study of interacting with media organizations on Facebook and Instagram. Journalism studies, 19(15), 2225-2242.

Leloğlu, C. (2018). Geleneksel ve yeni medya haberciliği karşılaştırılması: TEOG haberleri örneği, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Miles, M, B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. (2nd Ed). Thousand Oaks, CA: Sage

Narin, B., (2017). *Gazetecilik 2.0 İnternet gazeteciliğinde hipermetinsellik*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Okay, A. S. (2021). Gelenekselden dijitale içeriğin dönüşümü: dijital habercilik bağlamında bir araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Okkay, İ. (2017). Geleneksel Habercilikten internet haberciliğine geçiş sürecinde ortaya-çıkan etik sorunlar. tüm boyutlarıyla internet haberciliği. Ankara: Gece Kitaplığı.

Özmen, Ş. Y. (2011). Çevre iletişimi: çevre haberlerinin yapısal analizi ve okuyucu farkındalığı, Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Açık Erişim Arşivi.

Öztürk, Ş. (2020). Dijital kültürde gazetecilerin kimlikleri ve alandaki konumu, *Yeni Medya*, 9,1-17.

Parlak, M. O. (2019). Yeni Medya ve haberciliğin dönüşümü: gazetecilik mecrası olarak twitter, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Paulussen, S., Vergeer, M., Hermida, A., & Vázquez-Herrero, J. (2024). Dissecting social media journalism: A comparative study across platforms, outlets and countries. Journalism Studies, 25(4), 452–471. https://doi.org/10.1080/1461670X.2024.2324318.

Pınarbaşı, T. E., & Astam, F. K. (2020). haberin dönü(şü)mü: sosyal medya gazeteciliği pratikleri, *İNİF E- Dergi*, 5(1), 70-87.

Saragih, B., & Natsir, M. (2023). Analysis of ınstagram social media as journalistic activity in the @kompascom account. *Randwick International of Education and Linguistics Science Journal*, 4(1), 164–171. https://doi.org/10.47175/rielsj.v4i1.655.

Sevindik, E. (2019). Habercilikte dijital dönüşüm: çevrimiçi haber videoları, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SimilarWeb. https://www.similarweb.com/ Erişim tarihi: 1 Mart 2024

Smith, A., & Johnson, B. (2023). US regional newspapers and Instagram: A content analysis. Journal of Digital Media Studies, 12(3), 34–56.

Sözcü. [@sozcucomtr]. Instagram profili. https://www.instagram.com/sozcucomtr/ Erişim tarihi: 1 Mart 2024

Sözcü. https://www.sozcu.com.tr/ Erişim tarihi: 1 Mart 2024

Taşdemir, E. (2015). Yeni medya anlayışıyla habere ulaşmada değişen alışkanlıklar, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Toruk, İ. (2008). Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik Türkiye'de Haber Siteleri, İstanbul: Literatürk Yayınları.

Ünal, D. (2020). Yeni Medyada Gazeteciliğin Dönüşümüne Dair Nitel Bir Araştırma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), ss. 238-253.

Yapar Gönenç, A. (2004). İletişim teknolojilerinin medya üzerindeki etkileri. II. Uluslararası İletişim Sempozyumu, 17-19 Mart 2004, İstanbul, Türkiye, 437-448.

Yavuz, M. F. (2021). Yeni medya düzeninde gazeteci emeğinin dönüşümü. Nosyon: *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 8, 89–102.

Yegen, C. (2022). *#kesinbilgi yeni medyada bilgi ve haberin durumu*, Konya, Çizgi Kitabevi.

Yıldırım, B. (2015). İletişim araştırmalarında yöntemler uygulama ve örneklerle, (Ed. Besim Yıldırım), Konya: Literatürk Yayınları, 105-154.

Yıldız, E., & Özmen, Ş.Y. (2023). Sosyal medya platformlarıyla birlikte habercilik pratiklerinin dönüşümü. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-30

Zinderen, A., & Furuncu Kutluhan, D. (2021). Dijital çağda habercilik. *İletişimde dijitalleşme* içinde (Ed. Serpil Kır Elitaş), 151-166. Ankara: Detay Yayıncılık.

Extended Abstract

Aim and Scope

The internet and digital media are indisputably intertwined with contemporary journalism. The spread of the internet and the development of digital media mean that journalism is now heavily focused on these channels. This process must be evaluated within the scope of internet journalism, as it enriches news production and changes the role of the reader. Many publishing institutions and journalists now use the internet and social media to produce and distribute news

quickly, interactively and up-to-date. Instagram pages are also used effectively in this context and serve as an important medium that delivers news to the reader.

The primary aim of this study is to conduct a comparative analysis of online newspapers in Turkey and the news content shared on their respective Instagram accounts, within the context of user engagement. The study assumes that Instagram news pages affect the visibility of internet newspapers and the news in their content. This is based on the prediction that Instagram news pages interact more with the user/reader. In this context it is aimed to compare the web pages of internet newspapers with Instagram news pages.

Methods

The study will compare news in internet newspapers and Instagram accounts. The sample of the research was created by determining the most clicked internet newspapers. According to data from Similarweb.com dated March 1, 2024, the news related to the agenda in hurriyet.com.tr, sozcu.com.tr and ensonhaber.com, which are the most visited news sites in Turkey, and the news shared by these publishers on their Instagram accounts named hurriyetcomtr, sozcucomtr and ensonhaber were evaluated.

The news content both on the websites of internet newspapers and their Instagram accounts was examined within the time frame of 1 March–15 March 2024, and analysed using the content analysis method. The news items were first categorised into specific units/categories and coded into a coding chart. The distribution rates of these categories across each newspaper and Instagram account were then calculated, allowing for a general evaluation based on quantitative data.

Findings

Following a thorough evaluation of the research findings, it was determined that a greater volume of news content was disseminated on the websites of internet newspapers in comparison to their respective Instagram news pages. It was observed that police-judiciary and political news were more prominently featured on the newspapers' websites, while Instagram pages focused more on police-judiciary, political, and lifestyle-themed news. Furthermore, the presentation of news on websites was predominantly in the form of photographs accompanied by text, whereas on Instagram, news was shared predominantly in the form of videos with text superimposed.

In the context of Instagram pages, the integration of stories functionality to direct readers to news and the primary website has been shown to enhance direct engagement with news content and facilitate transition to the website, thereby facilitating access to detailed news and other content. Research findings indicate that Hürriyet and Sözcü utilised hyperlink-based transitions between pages with notable frequency, while En Son Haber demonstrated an absence of such links. The absence of inter-page transitions on En Son Haber may impede the website's capacity to enhance interaction and restrict the delivery of detailed information about the news via links. The effective utilisation of features provided by social media platforms to enhance interaction with their websites can enable internet newspapers to offer readers richer background information on the news and facilitate access to other content.

Examining the sources of news shared on the websites and Instagram accounts of the respective newspapers revealed that, regarding topics related to current events, the websites generally sourced material from national news agencies. While news sourced from agencies was more prevalent in Hürriyet and Sözcü, news originating from the publishing organisation itself stood out in En Son Haber. A similar trend was observed on the Instagram pages of the three newspapers, with the news sources being primarily the publishing organisations and national news agencies.

In the domain of online journalism, reader comments play a pivotal role in facilitating interaction and offering insights into readers' perspectives, requests, and expectations. While reader comments are actively used on the Instagram pages of three newspapers, it has been determined that the web pages of Hürriyet and Sözcü are closed to reader comments. In contrast, Ensonhaber's commitment to engagement is evident through its openness to reader comments on its web page and Instagram account. This suggests that Ensonhaber may adopt a more open and interactive stance compared to its counterparts in the industry. Furthermore, while hashtags are employed in the news on the web pages of all three newspapers, it has been determined that only Sözcü newspaper does not use hashtags on its Instagram pages. The utilisation of hashtags constitutes a strategic practice of significance, as it facilitates the direction of readers towards related news on analogous topics.

Conclusion

The news production process observed in the examined newspapers and their Instagram pages is shaped by the structure of the institution, financial resources, the nature of the platform used, and the characteristics of the target audience. While EnSonHaber ve Sözcü demonstrated a more intensive, interactive, visually oriented news production

process aligned with societal agendas, it was observed that each publishing organisation exhibits specific shortcomings within certain areas. Given the integral role of modern technologies in the operation of news media, there is a clear necessity for a news production process that is responsive to the demands of readers and society, delivering instant, fast, and up-to-date developments, and incorporating rich visual elements. Internet journalism is characterised by a technology-driven process that is integrated throughout the entire news production and distribution cycle. This dynamic nature of the internet journalism process engages readers as active participants. In this context, it is imperative for publishing organisations to establish their own newsrooms and enhance interaction with readers through comments, likes, hashtags (#), links, and story features. Considering the prevalence of social media as a source of news and current affairs for many individuals, it is imperative for publishers to manage these platforms with professional and experienced news teams, share timely updates, and engage with their audience. Furthermore, it is imperative to incorporate visual elements, such as photographs, videos, graphics, and interactive videos, into news content to ensure its comprehensibility to a wide audience. The utilisation of links is also recommended to strengthen the background information of the news. Given the assumption that the dissemination of news through social media platforms such as Instagram enhances its visibility, it can be hypothesised that these sharing practices will also augment the visibility of internet newspapers and the content they produce.

Kulaber Demirci, M. & Kaplan, H. (2025). Ergenlerde dijital bağımlılığın ebeveyn ilişkileri ve sosyal beceri değişkenleri açısından incelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 894-907.

Ergenlerde Dijital Bağımlılığın Ebeveyn İlişkileri ve Sosyal Beceri Değişkenleri Açısından İncelenmesi

Examination of Dijital Addiction in Adolescents in Terms of Parental Relationships and Social Skills Variables

Meryem Kulaber Demirci[1], Hasan Kaplan[2]

Öz

Araştırmada; ergenlerde dijital bağımlılık ile ebeveyn ilişkileri ve sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyodemografik bilgileri de dikkate alınarak, değişkenler arasındaki ilişkiler ve değişkenlerin farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2023-2024 yılında Yalova ilinde eğitim öğretime devam eden, rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş Anadolu lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %67,5' i kız öğrenci (n=477), %32,5' i ise erkek öğrenciden (n=230) oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu", "Ergen Dijital Bağımlılık Ölçeği", "Ebeveyn-Çocuk İlişkileri Ölçeği" ve "Sosyal Beceri Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış olup, bağımsız grup t-testi analizi, basit doğrusal regresyon ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Bulgular, ergenlerin sosyal özelliklerinin geliştirilmesinin dijital bağımlılık düzeylerini azaltabileceğini, ebeveynleri ile ilişkilerine dair olumlu algıların ise dijital bağımlılık düzeylerini artırabileceğini göstermektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, literatürde var olan bilgilerle birlikte değerlendirilerek, araştırmacılara ve gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Dijital Bağımlılık, Ebeveyn-Ergen İlişkisi, Ergenler, Sosyal Beceri.

Abstract

In the study, the relationships between digital addiction and parental relationships and social skill levels in adolescents were examined. Considering account the sociodemographic information of the students participating in the study, the relationships between the variables and whether the variables differed were investigated. The study sample consists of Anatolian high school students who continue their education in Yalova in 2023-2024, selected with random application method. Of the students participating in the study, 67.5% were female (n=477) and 32.5% were male (n=230). "Personal Information Form", 'Adolescent Digital Addiction Scale', 'Parent-Child Relationship Scale' and 'Social Skills Scale' were used as data collection tools. In the analysis of the data, arithmetic mean and Standard deviation values were calculated and independent group t-test analysis, simple linear regression and multiple regression analysis were used. The findings indicate that improving adolescents' social characteristics may decrease their digital addiction levels, while positive perceptions about their relationships with their parents may increase their digital addiction levels. The results obtained from the study were evaluated together with the existing information in the literature and suggestions for researchers and future studies were included.

Keywords: *Internet, Digital Addiction, Parental Relationships, Adolescents, Socialskill.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Yalova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etiği Kurulu'nun 05.06.2024 tarih ve 2024/130 sayılı kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 21/ 01 / 2025
Accepted: 23/ 09 / 2025

[1]Dr. Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, Yalova, Türkiye, meryem-kul@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/ 0000-0003-4431-0660.
[2]Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Yalova, Türkiye, hasan.kaplan@yalova.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6879-5100.

Giriş

Günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesi, dijital araçları ergenlerin günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Dijital araçlar, ergenlere oyun, eğlence ve sosyal etkileşim gibi çeşitli aktiviteleri istediği zaman ve mekânda gerçekleştirme imkânı sunmaktadır. Bu durum, dijital teknolojilerin ergenler için bir eğlence ve iletişim merkezi hâline gelmesine yol açmaktadır. Ancak, dijital araçların aşırı kullanımı, özellikle ekran bağımlılığı ve çevrim içi iletişimin baskın olduğu bir dünyada büyüyen ergenler için bağımlılık riskini artırmaktadır. Dijital bağımlılık, bireyin dijital cihazları kontrolsüz ve zorlayıcı bir şekilde kullanması, kullanamadığında ise yoksunluk belirtileri yaşaması ve günlük sorumluluklarını ihmal etmesi olarak tanımlanmaktadır. Dijital bağımlılık kavramı; internet, bilgisayar, akıllı telefon, oyun, sosyal medya ve sosyal ağ bağımlılığı gibi farklı bağımlılık türlerini kapsamaktadır (Kesici ve Fidan Tunç, 2018). Bu bağımlılık türleri, bireyin çevrim içi olmadığı zaman yoğun bir kaygı hissetmesine, kullanım süresini kontrol edememesine ve sosyal ilişkilerinin zarar görmesine neden olmaktadır. Dijital bağımlılık, yalnızca Türkiye'de değil, dünya genelinde de önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınmaktadır. 31 ülkeyi kapsayan bir meta-analiz çalışmasına göre, 12-41 yaş aralığındaki bireylerde dijital bağımlılık oranı %6 olarak tahmin edilmektedir (Cheng, 2014). Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) sonuçlarına göre ise, 2012 ile 2018 yılları arasında OECD ülkelerinde, okul dışında internette geçirilen sürenin haftada yaklaşık 9 saat arttığı belirtilmektedir (OECD, 2019). Türkiye'de yapılan araştırmalara göre, evde internet erişimi olan hane oranı %95,5 iken, 16-74 yaş grubundaki bireylerin internet kullanım oranı %88,8'dir. Bu oran erkeklerde %92,2, kadınlarda ise %85,4 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2024). İnternet bağımlılığı, bireyin interneti aşırı kullanması, gerçek hayattaki aktivitelerin anlamsızlaşması, çevrim içi olmadığı zaman aşırı sinirlilik ve saldırganlık hissetmesi, sosyal ve akademik yaşamının olumsuz etkilenmesi gibi belirtilerle tanımlanmaktadır (Young, 2004). DSM-5 kriterlerine göre, internet oyun oynama bozukluğu; internet oyunlarıyla zihinsel olarak aşırı meşgul olma, oyun oynayamadığında yoksunluk belirtileri yaşama, oyun süresini giderek artırma ve tolerans geliştirme, oyun oynama süresini kontrol edememe, oyun süresiyle ilgili etrafındakilere doğruyu söylememe, oyun nedeniyle ilgi duyulan diğer alanlardan uzaklaşma, oyun oynadığı için akademik ve sosyal yaşamının olumsuz etkilenmesi, oyunu bir kaçış ve rahatlama aracı olarak kullanma (APA, 2013) olarak tanımlanmaktadır. Dijital bağımlılığın fiziksel ve psikolojik sağlık üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Araştırmalar, dijital cihazların aşırı kullanımının fiziksel egzersiz eksikliği, uyku düzensizlikleri ve yüz yüze sosyal etkileşimlerin azalması gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını göstermektedir (Reid, Radesky, Christakis, 2016). Ayrıca, görme kaybı, işitme sorunları, kilo problemleri, duruş bozukluğu gibi fiziksel rahatsızlıkların yanı sıra, anksiyete, depresyon ve akademik başarısızlık gibi psikolojik ve sosyal sorunlara da neden olabilmektedir (Kabali, 2015; Beyens, 2019). Ergenlik dönemi, beyin gelişiminde kritik bir süreçtir (Thompson, 2001). Dijital bağımlılık, beyinde işlevsel hasarlara yol açabilmekte, bilişsel becerileri olumsuz etkileyerek dikkat eksikliği, bellek sorunları ve karar verme mekanizmalarında bozulmalara neden olabilmektedir (Hotton, 2020). Yapılan araştırmalar, dijital bağımlılığın ergenlerde daha az fiziksel aktivite, nörofizyolojik değişimler ve psikososyal sorunlarla ilişkilendirildiğini göstermektedir (Pontes, 2015). Ayrıca, dijital bağımlılığın çocuk ve ergenlerde olumsuz fizyolojik, psikolojik ve psikonörolojik etkilere yol açtığı belirtilmektedir (Lissak, 2018). Son yıllarda, dijital bağımlılığın insan beyninin yapısı ve işlevselliği üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sayısında artış olduğu görülmektedir (Ding, 2023). Dijital bağımlılık, yalnızca bireyin günlük yaşamını değil, uzun vadede ruhsal ve bedensel sağlığını da tehdit eden önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Goswami, 2016).

Dijital araçların aşırı kullanımı, yalnızca fiziksel ve psikolojik sağlığı değil, aynı zamanda ergenlerin sosyal ilişkilerini ve sosyal becerilerini de olumsuz etkilemektedir. Dijital ortamda aşırı vakit geçiren ergenler, yüz yüze iletişim kurma ihtiyacı hissetmemekte ve sosyal ilişkilerden giderek uzaklaşmaktadır. Çevrim içi iletişim kurmaya alışan ergenler, gerçek hayatta sosyal etkileşim ve beceri geliştirme konusunda zorluklar yaşayabilmekte, bu durum ise sosyal izolasyona yol açabilmektedir (Lissak, 2018). Yapılan araştırmalar, dijital bağımlılığın ergenlerde daha agresif davranışlar sergilemeye, depresyon ve anksiyete düzeylerinin artmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır (Şenol, 2023). Ergenlik döneminde yaygın olarak görülen oyun, internet ve akıllı telefon bağımlılığı, bireylerin hem akademik hem de sosyal yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Derevensky, 2019). COVID-19 salgını sürecinde ekran süresinin kontrolsüz bir şekilde artması ve uygun müdahalelerin yetersiz kalması, ergenlerde sorunlu internet kullanımını ve dijital bağımlılığı önemli ölçüde artırmıştır (Malarmathi, 2022). Dijital cihazların aşırı kullanımı, ergenlerde yalnızlık hissini artırmakta ve sosyal ilişkileri zayıflatmaktadır (Amran, 2024). Araştırmalar, dijital bağımlılıkta kullanım kolaylığı ve keyif alma gibi faktörlerin de bağımlılığı pekiştirdiğini göstermektedir (Fauzi, 2020). Özellikle cep telefonu bağımlılığı, giderek büyüyen bir sorun hâline gelmiş olup, depresyon, anksiyete, sosyal fobi, düşük yaşam memnuniyeti, saldırgan davranışlar, dikkat eksikliği ve şiddete duyarsızlık gibi çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkilendirilmektedir (Irmak ve Erdoğan, 2016; Sahu, 2019). Akıllı telefonların aşırı kullanımı, ergenlerin akademik başarılarını düşürmekte ve sosyal hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Sangeetha, 2021). Dijital bağımlılığın ergenlerde fiziksel, ruhsal ve duygusal birçok olumsuz etkisi olduğu, bu nedenle erken müdahale ve uygun tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Gundagi, 2023). Dijital bağımlılık, yetişkinlere kıyasla ergenlerde daha yaygın bir sorun olarak ortaya çıkmakta olup, bu bağımlılıkla

mücadelede psikososyal tedavileri ve destek programlarını içeren kapsamlı bir yönetim planına ihtiyaç duyulmaktadır (Ting, 2020).

Ergenlik, bireylerin fiziksel, duygusal ve sosyal açılardan hızlı değişimler yaşadığı kritik bir gelişim sürecidir. Bu dönemde yaşanan değişimler, ergenler için çeşitli zorluklar barındırmakta olup, bu zorlukları anlamak ve ergenlerin sağlıklı gelişimini desteklemek son derece önemlidir. Ergenler, ailelerinden bağımsızlaşarak akran ilişkilerine daha fazla önem vermeye başlasalar da, destekleyici ve anlayışlı bir aile ortamı, benlik saygısının artmasına ve sosyal anksiyetenin azalmasına katkı sağlamaktadır (Çiftçi, 2023). Araştırmalar, ebeveynlerin sergilediği tutumların, ergenlerin duygusal gelişiminde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Atalay, 2018). Toplumun temel yapı taşı olan sağlıklı bireyler arasındaki ilişkiler, büyük ölçüde gelişmiş sosyal becerilere dayanır (Samancı ve Uçan, 2017). Sosyal becerilerin temelleri ise öncelikle aile içinde atılmaktadır. Aile, çocukların ve ergenlerin sağlıklı büyümesini destekleyen temel yapı olup, burada kurulan duygusal bağlar ve belirlenen davranış kuralları, bireyin tüm yaşamını etkilemektedir (Liu, 2014). Ebeveynlerinden yeterli ilgi ve destek alamayan ergenlerin, psikolojik sorunlar geliştirme olasılığı daha yüksek olup, bu durumdan kaçış yolu olarak aşırı internet kullanımına yönelebilmektedirler (Yu, 2013). Araştırmalar, ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ile sosyal beceriler arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Aslan, Başcıllar ve Karataş, 2022). Aile içi ilişkilerin tutarsız olması, ebeveynler arası çatışmalar ve ebeveyn kontrolünün eksikliği internet kullanımını olumsuz yönde etkilerken, sıcak ve destekleyici aile ilişkileri internet kullanımını daha dengeli hâle getirebilmektedir (Wasinski, 2015). Dijital bağımlılıktan korunma üzerine yapılan çalışmalar, aile ortamının koruyucu bir faktör olduğunu vurgulamakta (Martinez, Murgui, Garcia, 2019) ve sosyal destek ile sosyal bağlılığın dijital bağımlılık riskini azalttığını ortaya koymaktadır (Hong, 2016).

Ebeveynlerin sağlıklı tutum ve davranışlar sergilemesi, özgüveni yüksek, sağlıklı ve mutlu bireylerin yetişmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, dijital araçların aşırı kullanımının önlenmesi, büyük ölçüde ebeveyn-ergen ilişkisinin niteliğine ve aile içindeki yaklaşıma bağlıdır. Araştırmalar, olumlu aile ortamlarının, ergenlerin sosyal problemler karşısında koruyucu bir etkiye sahip olduğunu (Park ve Scheep, 2015), sosyal uyumun en güçlü belirleyicisinin aile olduğunu (Vandeleur, Perrez, Schoebi, 2007) ve aile ilişkilerinin olumlu olması durumunda ergenlerin daha iyi problem çözme becerilerine sahip olduğunu göstermektedir (Xia, Fosco, Feinberg, 2018). Aile içinde hissedilen ilgi ve destek arttıkça, ergenlerin zorluklar karşısındaki psikolojik dayanıklılık düzeyinin de arttığı görülmektedir (Özer ve Özden, 2023). Bu bağlamda, güçlü aile içi ilişkiler, ergenleri dijital bağımlılığa karşı daha dirençli hâle getirebilir. Dijital bağımlılık, giderek artan bir sorun olup, bu alanda eğitim ve tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Ginige, 2017). Son yıllarda, aşırı internet kullanımının bireylerin sağlıklı gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerine dair endişeler artmıştır (Domoff, Borgen, Radesky, 2020). Ancak, dijital bağımlılığı önlemeye yönelik etkili stratejileri ele alan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, dijital bağımlılığın önlenmesine yönelik etkili yaklaşımların geliştirilmesi ve ebeveyn ilişkileri ile sosyal becerilerin bu süreçteki rolünün daha kapsamlı şekilde araştırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, araştırmada Yalova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu onayı ile Yalova ilinde sosyoekonomik düzeyleri farklı olan çeşitli liselerde eğitim gören öğrencilerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında, ebeveyn ilişkileri ve sosyal beceri düzeylerinin, ergenlerde dijital bağımlılığa etkisi incelenmiştir. Araştırmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- Ebeveyn ilişkileri, dijital bağımlılığı nasıl etkilemektedir?
- Ergenlerin sosyal beceri düzeyi, dijital bağımlılık düzeyini belirleyici bir faktör müdür?
- Sağlıklı ebeveyn-çocuk ilişkileri ve gelişmiş sosyal beceriler, dijital bağımlılığa karşı koruyucu faktörler olarak değerlendirilebilir mi?

Bu kapsamda, ebeveyn ilişkileri ve sosyal becerilerin, ergenlerin dijital araç kullanımına etkisinin araştırılması ve dijital bağımlılığı önlemede destekleyici faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ergenlerin dijital bağımlılık düzeyleri ile ebeveyn ilişkileri ve sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin varlığı incelenmiş, ayrıca dijital bağımlılığın ebeveyn ilişkileri ve sosyal beceri düzeyleri üzerindeki etkisinin anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı araştırılmıştır. Çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla nicel araştırma desenlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde, değişkenler herhangi bir müdahaleye tabi tutulmadan incelenir. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını

belirlemeyi, ayrıca bu değişkenlerin birlikte değişim gösterip göstermediğini ve değişimin miktarını ölçmeyi hedeflemektedir (Karasar, 2012).

1.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini, 2023-2024 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Yalova İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise, Yalova ilinde rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda öğrenim gören, toplam 707 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Rastgele örnekleme yöntemi, evrendeki her bireyin eşit seçilme şansına sahip olmasını sağlar. Bu yöntem, çok sayıda tekrar edildiğinde her olası örneklemin eşit sıklıkta ortaya çıkmasını ve her bireyin eşit ağırlıkta değerlendirilmesini garanti eden bir tekniktir (Arıkan, 2004). Ayrıca, evrenin özellikleri veya dağılımı hakkında ön bilgi gerektirmemesi, onu en pratik yöntemlerden biri haline getirmektedir (Sencer & Sencer, 1978). Örneklemin, Yalova merkezindeki okullarda öğrenim gören öğrencilerden seçilmesi özellikle tercih edilmiştir. Bunun nedeni, şehrin farklı bölgelerden yoğun göç alması ve çeşitli sosyoekonomik gruplardan öğrencilerin bulunmasıdır. Böylece araştırma evrenini en iyi yansıtacak bir popülasyon oluşturulmuştur. Araştırmaya katılım kriterleri ise gönüllülük esasına dayanmaktadır. Katılımcıların, kişisel bilgi formu ile ölçekleri eksiksiz doldurmayı kabul etmeleri, araştırmaya dahil edilmeleri için temel şart olarak belirlenmiştir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kişisel bilgileri elde etmek için araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu", öğrencilerin dijital bağımlılık düzeyini belirleyebilmek amacıyla "Ergenler ve Gençler için Dijital Bağımlılık Ölçeği", ergen bireylerin, ebeveynleri ile olan ilişkilerini değerlendirebilmek amacıyla, "Ebeveyn-Ergen İlişki Niteliği Ölçeği", sosyal beceri düzeyini belirlemek amacıyla da "Sosyal Beceri Ölçeği" kullanılmıştır.

1.3.1. Kişisel Bilgi Formu: Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf, okul başarısı, ebeveynlerin eğitim durumu, günlük internet kullanım süresi, hobileri vb. değişkenler hakkında bilgi elde etme amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

1.3.2. Ergenler ve Gençler için Dijital Bağımlılık Ölçeği: Seema, Heidmets, Konstabel ve Varik-Maasik (2022) tarafından geliştirilen "Gençler İçin Dijital Bağımlılık Ölçeği", Çelik, Tunç, Candemir, Kapkın İçen ve Açar (2023) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 10 maddeden oluşan bu ölçek, 5'li Likert tipi puanlama sistemine sahiptir. Her madde, 1 (Hiçbir zaman) ile 5 (Her zaman) arasında derecelendirilmiştir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça, dijital bağımlılık riski de yükselmektedir. 11-19 yaş arasındaki gençlerin dijital bağımlılık düzeyini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olarak kabul edilmiştir. Faktör yük değerleri .56 ile .79 arasında değişirken, madde toplam test korelasyonlarının .62 ile .79 arasında olduğu tespit edilmiştir. Benzer ölçek geçerliliği kapsamında yapılan korelasyon analizine göre; Gençler İçin Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği ile Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği arasında .62, İnternet Bağımlılığı Ölçeği ile Dijital Bağımlılık Ölçeği arasında .79 düzeyinde pozitif yönde yüksek bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin %27'lik alt ve üst grupları birbirinden anlamlı düzeyde ayırt edebildiği ($p<.05$) tespit edilmiş, Cronbach α güvenirlik katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

1.3.3. Ebeveyn-Ergen İlişki Niteliği Ölçeği: Ergen bireylerin ebeveynleriyle olan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla "Ebeveyn-Ergen İlişki Niteliği Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, Wissink, Dekovic ve Meijer (2006) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçe uyarlaması Güre ve Topçu (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ölçek, ebeveyn-ergen ilişkisinde düşmanlık, yakınlık ve bilgi sahibi olma gibi faktörleri değerlendirmek üzere geliştirilmiştir. Ölçek, ebeveyn-ergen ilişkisinin açıklık düzeyi, olumlu ebeveyn-ergen ilişkisi ve olumsuz ebeveyn-ergen ilişkisi olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ergenin, arkadaş çevresi, harcama alışkanlıkları gibi konularda ebeveynine açıklık düzeyi, ebeveynle olan ilişkisindeki doyum ve yakınlık seviyesi, ayrıca çatışma ve düşmanlık gibi olumsuz ilişki dinamikleri bu ölçek aracılığıyla değerlendirilmektedir. Ölçek, 5'li Likert tipi olarak uygulanmakta olup, (1=Hiç ya da çok az, 2=Biraz, 3=Çok, 4=Oldukça çok, 5=Çok fazla) şeklinde puanlanmaktadır. Her alt boyuttan alınan puanlar ayrı ayrı hesaplanarak her boyut için bağımsız bir skor elde edilmektedir. Yüksek puan, ilgili boyutta daha yüksek bir düzeyi ifade etmektedir. Türkiye örnekleminde ölçeğin iç tutarlık katsayıları; Açıklık alt boyutu: .88, Olumlu ebeveyn-ergen ilişkisi alt boyutu: .89, Olumsuz ebeveyn-ergen ilişkisi alt boyutu: .91 şeklinde hesaplanmıştır. Ölçek toplamda 18 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada ebeveyn-ergen formu kullanılmış olup, elde edilen veriler ergen bireylerin öz bildirimlerine dayanmaktadır.

1.3.4. Sosyal Beceri Ölçeği: Öğrencilerin sosyal beceri düzeyini belirlemek amacıyla, Kocayörük (2000) tarafından geliştirilen "Sosyal Beceri Ölçeği" kullanılmıştır. Toplam 20 maddeden oluşan bu ölçek, 4'lü Likert tipi olarak uygulanmakta olup, katılımcılar 20 ile 80 puan arasında değişen bir skor elde edebilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, bireyin sosyal beceri düzeyinin yüksek ve pozitif özelliklere sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği, iç tutarlılık yöntemi ile değerlendirilmiş ve Cronbach Alfa katsayısı .75 olarak hesaplanmıştır. Geçerlilik

çalışmasında ise kapsam geçerliliği metodu kullanılmıştır. Ölçeğin, hedeflediği sosyal becerileri ne kadar etkili ölçtüğünü belirlemek amacıyla beş uzman görüşüne başvurulmuş, uzman değerlendirmeleri doğrultusunda sonuçların ortalamaları alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda, ölçeğin kapsam geçerliliğine sahip olduğu ortaya konmuştur. Ölçekten alınan yüksek puan, öğrencinin sosyal beceri düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

1.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, "Kişisel Bilgi Formu", "Ebeveyn-Ergen İlişki Niteliği Ölçeği-Ergen Formu", "Dijital Bağımlılık Ölçeği" ve "Sosyal Beceri Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Katılımcılar, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler arasından seçilmiş olup, ölçekler aracılığıyla veriler toplanmıştır. Ölçekler, araştırmacı tarafından Google Form üzerinde oluşturulmuş ve rehber öğretmenler aracılığıyla internet ortamında öğrencilere iletilmiştir. Veri toplama süreci, Nisan 2024 itibarıyla tamamlanmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında elde edilen veriler, Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı (SPSS 29) kullanılarak analiz edilmiştir. İkili grup ortalamalarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar için t-testi, üç veya daha fazla kategori içeren değişkenlerin karşılaştırılmasında ANOVA, iki sürekli değişken arasındaki yordayıcı ilişkiyi belirlemek için basit doğrusal regresyon, iki veya daha fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek için ise çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, Yalova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun 05.06.2024 tarih ve 2024/130 sayılı onayı ile, Yalova ilinde farklı sosyoekonomik düzeylere sahip çeşitli liselerde öğrenim gören öğrencilere uygulanan ölçekler aracılığıyla toplanmıştır.

2. Bulgular

Araştırmanın bağımsız değişkenleri ergenlerin ebeveyn ilişkileri ve sosyal beceri düzeyleri, bağımlı değişkeni ise dijital bağımlılık düzeyidir. Bu bölümde, lise öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri ile ebeveyn ilişkileri ve sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkiyi yordamaya dayalı yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Değişken		**n**	**%**
Cinsiyet	Kız	477	67.5
	Erkek	230	32.5
		n	**%**
Sınıf	9	237	33.5
	10	176	24.9
	11	163	23.1
	12	131	18.5
		n	**%**
Okul Türü	Anadolu Lisesi	707	100
		n	**%**
Okul Başarısı	Zayıf	61	8.6
	Geçer	92	13
	Orta	282	39.9
	İyi	199	28.1
	Çok iyi	73	10.3
		n	**%**
Anne Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	17	2.4
	İlkokul Mezunu	203	28.7
	Ortaokul Mezunu	137	19.4
	Lise Mezunu	226	32
	Üniversite Mezunu	124	17.5
		n	**%**

Baba Eğitim Durumu	Okur-Yazar değil	7	1
	İlkokul Mezunu	155	21.9
	Ortaokul Mezunu	146	20.7
	Lise Mezunu	253	35.8
	Üniversite Mezunu	146	20.7
		n	**%**
Günlük İnternet kullanım süresi	1-3 Saat	214	30.3
	3-6 Saat	378	53.5
	6 Saatten Fazla	115	16.3
		n	**%**
Hobi	Spor	241	34.1
	Müzik	170	24
	Resim	71	10
	Diğer	225	31.8
		Ort.	**Ss**
Yaş		15.6	2.18

Tablo 1'de öğrencilerin demografik özellikleri verilmiştir. Cinsiyet dağılımına bakıldığında, öğrencilerin %67.5'i kız (n=477), %32.5'i ise erkek (n=230) öğrencilerden oluşmaktadır. Sınıf seviyelerine göre dağılım incelendiğinde, araştırmaya her sınıf seviyesinden öğrencinin katıldığı görülmektedir. 9. sınıf öğrencileri %33.5 (n=237) ile en yüksek oranı oluştururken, bunu %24.9 ile 10. sınıf (n=176), %23.1 ile 11. sınıf (n=163) ve %18.5 ile 12. sınıf (n=131) takip etmektedir. Öğrencilerin akademik başarı durumları değerlendirildiğinde, %39.9'u ortalama başarıya sahip (n=282), %28.1'i iyi (n=199), %13'ü geçer (n=92), %10.3'ü çok iyi (n=73) ve %8.6'sı zayıf (n=61) olarak ifade edilmiştir. Anne ve babaların eğitim düzeylerine bakıldığında, her iki ebeveyn için de lise mezunu oranının en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (anneler için %32, babalar için %35.8). Üniversite mezunu ebeveynlerin oranı ise anneler için %17.5, babalar için %20.7 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin günlük internet kullanım süresi incelendiğinde, %53.5'i günde 3-6 saat, %30.3'ü 1-3 saat, %16.3'ü ise 6 saatten fazla internet kullandığını belirtmiştir. Öğrencilerin hobi tercihlerine bakıldığında, %34.1'i sporla, %24'ü müzikle, %10'u resimle ilgilenirken, %31.8'i ise diğer hobileri tercih ettiğini belirtmiştir. Son olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin ortalama yaşı 15.6, standart sapması ise 2.18 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyetinin Dijital Bağımlılık Puanları Üzerindeki Etkisine İlişkin Bağımsız T Testi Analiz Sonuçları

Cinsiyet	N	ort.	ss.	Sd	t	P
Kız	477	27.79	8.52			
Erkek	230	25.29	7.98	705	3.73	.000

Tablo 2'de, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları verilmiştir. Analiz bulgularına göre:

- Kız öğrencilerin (n=477) ortalama dijital bağımlılık puanı: 27.79 (SS = 8.52)
- Erkek öğrencilerin (n=230) ortalama dijital bağımlılık puanı: 25.29 (SS = 7.98)
- t değeri: 3.73
- p değeri: .000

İstatistiksel test sonuçlarına göre, p değeri .000 (< .05) olduğu için, cinsiyetler arasında dijital bağımlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, kız öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin erkek öğrencilere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Düzeylerinin Dijital Bağımlılık Puanları Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Sonuçları

	SıralarToplamı	Sd	SıralarOrtalaması	F	P
GruplarArası	61.29	4	15.32	0.21	,93
Grupİçi	50118.35	702	71.394		

Tablo 3'te, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin annelerinin eğitim seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları sunulmuştur. Analiz bulgularına göre, gruplar arası sıralar toplamı 61.29, serbestlik derecesi 4 ve sıralar ortalaması 15.32 olarak hesaplanmıştır. Test sonucunda F değeri 0.21, p değeri ise 0.93 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, annelerin eğitim seviyelerine göre öğrencilerin dijital bağımlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir ($p > 0.05$). Yani, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeyleri annelerinin eğitim durumuna bağlı olarak değişmemektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Babalarının Eğitim Düzeylerinin Dijital Bağımlılık Puanları Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Sonuçları

	SıralarToplamı	Sd	SıralarOrtalaması	F	P
GruplarArası	202.7	3	67.55		
Grupİçi	49976.9	703	71.09	0.95	,42

Tablo 4' te, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin babalarının eğitim seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları sunulmuştur. Analiz bulgularına göre; gruplar arası sıralar toplamı: 188.7, serbestlik derecesi (df): 4, sıralar ortalaması: 47.18, F değeri: 0.66, p değeri: 0.62 olarak bulunmuştur. İstatistiksel test sonuçlarına göre, p değeri 0.62 (> 0.05) olduğundan, babaların eğitim seviyelerine göre öğrencilerin dijital bağımlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin babalarının eğitim durumuna bağlı olarak değişmediğini göstermektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Hobilerinin Dijital Bağımlılık Puanları Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Sonuçları

	SıralarToplamı	Sd	SıralarOrtalaması	F	P
GruplarArası	188.7	4	47.18		
Grupİçi	49990.9	702	71.21	0.66	,62

Tablo 5'te, öğrencilerin hobilerinin dijital bağımlılık düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları sunulmuştur. Analiz bulgularına göre; gruplar arası sıralar toplamı: 202.7, serbestlik derecesi (df): 3, sıralar ortalaması: 67.55, F değeri: 0.95, p değeri: 0.42 olarak bulunmuştur. İstatistiksel test sonuçlarına göre, p değeri 0.42 (> 0.05) olduğu için, öğrencilerin hobilerine göre dijital bağımlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin sahip oldukları hobi türüne bağlı olarak değişmediğini göstermektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Ebeveyn İlişkilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerini Yordamasına İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH_B	B	T	R	R^2	F	P
Sabit	23.37	1.61		14.54				.000
Ebeveynİlişkileri	.06	.03	.09	2.29	.086	.007	5.24	.022

Tablo 6'da, öğrencilerin ebeveyn ilişkilerinin dijital bağımlılık düzeylerini ne ölçüde yordadığını belirlemek amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Analiz bulgularına göre; regresyon modeli anlamlıdır ($F = 5.243$, $p < .05$), yani ebeveyn ilişkileri, dijital bağımlılık düzeylerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamaktadır. R değeri (.086), bağımsız değişken (ebeveyn ilişkileri) ile bağımlı değişken (dijital bağımlılık) arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir. R^2 değeri (.007), ebeveyn ilişkilerinin dijital bağımlılığın varyansını yalnızca %0.7 oranında açıkladığını

ifade etmektedir. Bu sonuçlar, ebeveyn ilişkilerinin dijital bağımlılık üzerindeki etkisinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, ebeveyn ilişkileri dijital bağımlılığı anlamlı şekilde yordasa da, bu değişkenin etkisi oldukça sınırlıdır.

Tablo 7. Öğrencilerin Sosyal Beceri Düzeylerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerini Yordamasına İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH_B	B	T	R	R^2	F	P
Sabit	32.392	1.94		16.65				.000
EbeveynİlişkileriEbeveynİlişkileri	-.090	0.03	-/106	-2/82	.106	.011	7.96	.005

Tablo 7'de, öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin dijital bağımlılık düzeylerini ne ölçüde yordadığını belirlemek amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Analiz bulgularına göre; regresyon modeli anlamlıdır ($F = 5.243$, $p < .05$), yani sosyal beceri düzeyi, dijital bağımlılığı istatistiksel olarak anlamlı ve ters yönde yordamaktadır. R değeri (.106), bağımsız değişken (sosyal beceri düzeyi) ile bağımlı değişken (dijital bağımlılık) arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir. R^2 değeri (.011), sosyal beceri düzeyinin dijital bağımlılığın varyansını yalnızca %1.1 oranında açıkladığını ifade etmektedir. Bu bulgular, sosyal beceri düzeyleri arttıkça dijital bağımlılık düzeyinin azaldığını, ancak bu etkinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, sosyal beceri düzeyinin dijital bağımlılığı yordama gücü istatistiksel olarak anlamlı olsa da, pratikte çok küçük bir etkiye sahiptir.

Tablo 8. Öğrencilerin Sosyal Beceri Düzeyleri ve Ebeveyn İlişkilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerini Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SH_B	B	T	R	R^2	F	P
Sabit	29.028	2.15		13.50				.000
SosyalBeceri	-.132	.034	-.155	-3.91	.169	.029	10.34	.000
EbeveynİlişkiEbeveynİlişki	.103	.029	.141	3.55				.000

Tablo 8'de, öğrencilerin sosyal beceri düzeyleri ve ebeveyn ilişkilerinin birleşik etkisinin dijital bağımlılık düzeylerini ne ölçüde yordadığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Analiz bulguları değerlendirildiğinde, regresyon modeli anlamlıdır ($F = 10.338$, $p < .0001$), yani sosyal beceri düzeyi ve ebeveyn ilişkileri, dijital bağımlılığı anlamlı düzeyde yordamaktadır. Modelin R değeri (.169) ve R^2 değeri (.029), bu iki değişkenin dijital bağımlılık üzerinde anlamlı ancak düşük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sosyal beceri düzeyinin dijital bağımlılık üzerindeki etkisi negatiftir ($\beta = -0.155$, $p < .0001$). Yani sosyal beceri düzeyi arttıkça dijital bağımlılık düzeyi azalmaktadır. Ebeveyn ilişkilerinin olumlu algılanması dijital bağımlılığı artırmaktadır ($\beta = 0.141$, $p < .000$). Bu sonuçlar, gençlerin sosyal becerilerinin geliştirilmesinin dijital bağımlılığı azaltabileceğini, ancak ebeveyn ilişkilerinin olumlu algılanmasının dijital bağımlılık seviyesini artırabileceğini göstermektedir. Başka bir deyişle, sosyal uyum becerilerindeki artış, dijital bağımlılığı önleyici bir faktör olarak görülürken, ebeveyn ilişkilerinin birey tarafından olumlu algılanmasının, dijital bağımlılığı artırıcı bir faktör olabileceği söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma sonuçlarına göre, tüm sınıf seviyelerinden öğrencilerin çalışmaya katıldığı ve katılımcı öğrencilerin genel olarak ortalama bir akademik başarıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri incelendiğinde, hem anne hem de baba için en yüksek oranın lise mezunlarına ait olduğu, bunu ilkokul mezunu ebeveynlerin takip ettiği görülmüştür. Ancak, öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin ebeveynlerin eğitim seviyesine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Araştırmada cinsiyetin dijital bağımlılık üzerindeki etkisi de incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Erkek öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, önceki araştırmalarla da tutarlılık göstermektedir (Yükselgün, 2008; Batıgün ve Hasta, 2010; Çukurluöz, 2016). Önceki çalışmalar, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek düzeyde problemli internet kullanımı, pasif tüketim ve siber aylaklık davranışları sergilediğini (Sarıyıldız, 2023), ayrıca erkek öğrencilerin dijital bağımlılık düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık, kız öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Durmaz, 2023). Ayrıca, dijital oyun bağımlılığı eğiliminde erkek çocukların kız çocuklarına göre daha yüksek risk taşıdığı (Ölmez, 2024) ve kız çocuklarının teknolojiyi erkeklere oranla daha az kullandığı (Durmaz, 2023) önceki araştırmalarda da

vurgulanmıştır. Genel olarak, erkek öğrencilerin dijital bağımlılık düzeyleri kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olsa da her iki grup da dijital bağımlılığın olumsuz etkilerinden zarar görmektedir.

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin ebeveynleriyle olan ilişkileri dijital bağımlılık düzeylerini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle olumlu ebeveyn-çocuk ilişkilerinin, dijital bağımlılığın artışıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu durumun, ergenlerin aile tarafından belirlenen internet kullanım kurallarına uymaması ve ebeveynlerin kısıtlayıcı tutumlarından vazgeçmesi sonucu ebeveyn-ergen ilişkilerinin daha olumlu hale gelmesiyle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Nitekim araştırmalar, ebeveynlerin dijital cihaz kullanımına yönelik kısıtlayıcı stratejilerinin genellikle etkisiz kaldığını göstermektedir (Işıkoğlu vd., 2021). Özellikle Covid-19 süreci, ergenler arasında dijital araçların kullanımını önemli ölçüde artırmıştır. Derslerin ve ödevlerin internet aracılığıyla yürütülmesi, internet kullanım sürelerini uzatmış ve ebeveynleri daha izin verici bir tutum sergilemeye yönlendirmiştir. Bu süreçte ebeveynler ve ergenler için internet kullanımının giderek normalleştiği ve ebeveynlerin bu durumu kabullendiği gözlemlenmiştir. Ebeveynlerin dijital araçlar konusundaki öz yeterlik düzeyleri ile çocuklarının dijital bağımlılık seviyeleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Yıldız, 2024). Ebeveynlerin dijital araçlar konusundaki bilgi eksiklikleri ve internet kullanım süresine yönelik sınırlandırmalar getirmemesi, ergenlerin zamanlarının büyük bir kısmını dijital cihazlarla geçirmelerine neden olmaktadır (Yücel, 2009). İnternete erişimin kolay olması ve ergenlerin boş zamanlarının fazla olması da dijital bağımlılığı artıran faktörler arasında yer almaktadır (Milani, 2009). Dijital bağımlılığın gençlerde artmasıyla birlikte aile içi çatışmalar, şiddet, evden ayrılmalar, iletişim sorunları, iş hayatında yaşanan problemler, toplumsal dışlanma ve sosyalleşme güçlükleri gibi çeşitli olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır (Kurnaz, 2023). Aile içi iletişimin zayıflaması, ergenlerin sanal dünyada daha fazla zaman geçirmelerine yol açmaktadır (Yıldırım, 2021). Ebeveynleriyle güçlü sosyal ve kültürel bağlar geliştiremeyen, yeterince ilgi görmeyen ve aileleriyle yeterli zaman geçiremeyen ergenlerin, fiziksel dünyadan ziyade dijital dünyaya yöneldiği gözlemlenmiştir (Yücel, 2009). Ebeveynlerin de dijital bağımlılık düzeylerinin yüksek olması, çocuklarını ihmal etmelerine ve olumsuz bir rol model olmalarına neden olmaktadır (Koca, 2024). Araştırmalar, ihmalkâr ebeveynlerin çocuklarında internet kullanım süresinin daha uzun olduğunu ortaya koymaktadır (Alpaslan, 2014). Ayrıca, ebeveyn tutumlarına bağlı olarak dijital bağımlılık puanlarında anlamlı farklılıklar olduğu (Balkın, 2020), ihmalkâr ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun bağımlılığı puanlarının daha yüksek olduğu (Çakır, 2021), ebeveynlerde internet bağımlılığı arttıkça çocukların da internet ve dijital oyun bağımlılığının yükseldiği, ebeveynlerin internet kullanım süresi arttıkça çocukların da interneti daha fazla kullandığı tespit edilmiştir (Ardıç, 2022). Bu bulgular, ebeveynlerin dijital medya kullanımına yönelik farkındalıklarını artırmalarının ve çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurmalarının, dijital bağımlılığın önlenmesi açısından kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin üçte biri spor, müzik ve benzeri etkinliklere zaman ayırdığını belirtmiştir. Ancak, öğrencilerin hobilerine göre dijital bağımlılık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, ergenlerin dijital oyunlar ve çevrim içi etkinlikleri de birer hobi olarak değerlendirmesiyle ilişkilendirilmektedir. Öğrencilerin dijital oyunlarda, sosyal medyada ve internette geçirdiği süre arttıkça dijital bağımlılık düzeylerinin de yükseldiği görülmüştür. Günlük internet kullanım süreleri incelendiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının günde 3-6 saat arası internette vakit geçirdiği, yaklaşık beşte birinin ise 6 saatten daha fazla internet kullandığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar, dijital cihazlarda uzun süre zaman geçiren öğrencilerin genellikle daha düşük akademik başarıya sahip olduğunu ve bilişsel gelişimlerinde yavaşlama yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bu durumun temel nedeni, uzun ekran sürelerinin odaklanma ve konsantrasyon becerilerini olumsuz etkilemesidir. Lise öğrencilerinde dijital bağımlılık ile kendini değersiz hissetme arasında pozitif bir ilişki olduğu (Uylas, 2024), internette geçirilen sürenin artmasıyla okul motivasyonunun düştüğü (Faiz, 2024) belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin algılanan akademik başarı düzeyleri arttıkça dijital bağımlılıklarının azaldığı ve yaşam doyumlarının yükseldiği gözlemlenmiştir (Altınok, 2021). Bu bulgular, öğrencilerin dijital bağımlılıklarının yalnızca eğlence amaçlı internet kullanımından değil, aynı zamanda akademik performansları ve psikolojik iyi oluşlarıyla da doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin sosyal beceri düzeyleri ve ebeveyn ilişkileri, dijital bağımlılık üzerinde anlamlı bir yordayıcı etkiye sahiptir. Sosyal uyum becerilerinin artması, dijital bağımlılık düzeyini azaltırken; ebeveyn ilişkilerinin olumlu algılanması, dijital bağımlılığı artıran bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, sosyal uyum becerilerinin dijital bağımlılık üzerinde daha güçlü bir negatif etkiye, ebeveyn ilişkilerinin ise pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuçlar, gençlerin sosyal becerilerinin geliştirilmesinin dijital bağımlılığı azaltmada önemli bir faktör olabileceğini göstermektedir. Ancak, ebeveyn ilişkilerinin olumlu algılanmasının dijital bağımlılığı artırabilmesi, aşırı izin verici ebeveyn tutumlarının ergenler üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğine işaret etmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarının dijital araçları kullanımına yönelik bilinçlendirilmesi, internet kullanımıyla ilgili farkındalıklarının artırılması ve dijital riskler konusunda bilgilendirilmeleri, ergenlerin sağlıklı bir teknoloji kullanım alışkanlığı geliştirmeleri açısından kritik bir rol oynamaktadır. Dijital araçlar, bilgiye erişimi kolaylaştıran ve küresel iletişim imkânı sunan güçlü teknolojik araçlardır. Ancak, bu araçların bilinçsiz ve aşırı kullanımı, çeşitli psikolojik ve sosyal sorunlara yol açabilmektedir. Ergenler, kendilerine uygun olmayan içeriklere kolay erişim sağlayarak zihinsel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Dijital bağımlılık, fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutlarıyla ergenlerin hayatında önemli sorunlara

neden olabilmektedir. Bu nedenle, dijital araçların kullanımında sosyal ilişkilerin azalması, akademik performansın düşmesi ve zihinsel sağlığın olumsuz etkilenmesi gibi riskler göz önünde bulundurulmalı, ebeveynler ve eğitimciler tarafından bilinçli ve dengeli teknoloji kullanımı teşvik edilmelidir. Ergenlerde dijital bağımlılığın nedenleri sosyal, ekonomik ve psikolojik faktörlerle iç içe geçmiştir. Sosyal medya platformları, beğeniler ve paylaşımlar yoluyla onaylanma ihtiyacını artırarak ergenlerin çevrimiçi ortamlarda daha fazla zaman geçirmesine neden olmaktadır. Akran baskısı da bu süreci destekleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ek olarak, akıllı telefonlar ve tabletler gibi teknolojik cihazların erişilebilir ve uygun fiyatlı hale gelmesi, ergenlerin dijital dünyayla bağlantısını her zamankinden daha kolaylaştırmıştır. Bu sürekli çevrimiçi olma hali, ergenlerin dijital araçları başa çıkma mekanizması olarak kullanmalarına neden olmakta ve bağımlılığın şiddetini artırabilmektedir. Dijital bağımlılığı ele almak ve ergenler arasında daha sağlıklı davranışları teşvik etmek, ergen ruh sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Dijital bağımlılığın artması, ergenlerin yüz yüze sosyal ilişkiler yerine çevrimiçi etkileşimlere öncelik vermesine, kişilerarası becerilerini kaybetmesine ve yalnızlaşmasına yol açabilmektedir. Bu durum, ergenlerin sosyal ortamlardan uzaklaşarak yalnızlık ve bağlantısızlık hissini artırmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, dijital bağımlılık sosyal iletişimin zayıflaması ve bireyin çevresinden koparak yalnızlaşması gibi olumsuz döngüler yaratmaktadır. Bu bağlamda, ebeveynler, eğitimciler ve toplumun diğer bireyleri, ergenlerin sosyal becerilerini geliştirmelerini desteklemeli, dijital medya kullanımını dengelemelerine yardımcı olmalı ve bilinçli teknoloji kullanımını teşvik etmelidir.

Araştırma bulguları doğrultusunda, sağlıklı teknoloji kullanımı, ebeveyn katılımı ve alternatif sosyal aktivitelerin teşviki konusunda çok yönlü bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Dijital bağımlılığın yol açtığı sorunların yanı sıra, önleyici yöntemler ve etkili çözümler üzerine daha fazla araştırma yapılması önemli görülmektedir. Dijital bağımlılığın gençler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için farklı stratejilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, ebeveynlerin, eğitimcilerin ve ruh sağlığı uzmanlarının iş birliği içinde olması, gençlerin dengeli ve bilinçli teknoloji kullanımı geliştirmesine yardımcı olabilir. Böylece ergenler, hem teknolojinin faydalarından yararlanabilir hem de ruh sağlıklarını ve sosyal gelişimlerini koruyabilirler. Dijital bağımlılıkla mücadelede, ebeveynler ve gençler için internetin sağlıklı kullanımını teşvik eden çalışmaların artırılması gerekmektedir. İnternetin bilinçli kullanımının erken yaşlarda öğrenilmesi, çocukların dijital dünya ile sağlıklı bir ilişki kurmasını sağlayacaktır. Bu nedenle, ebeveynlere ve çocuklara yönelik bilgilendirici içerikler hazırlanmalı, kısa ve etkili kamu spotları veya bilgilendirici videolar yaygınlaştırılmalıdır. Ailelerin, çocuklarına sınır koyma becerilerini geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, uzmanlar tarafından sınır koyma stratejileri üzerine broşürler ve bilgilendirici materyaller hazırlanabilir. Ayrıca, aile içi etkileşimi artırmaya yönelik etkinlikler düzenlenerek teknoloji kullanımına alternatif sağlanmalıdır. Dijital bağımlılığın önlenmesi için çocukların internet ve ekran süresi kullanımını takip etmeye yardımcı olacak filtreleme ve zaman yönetimi uygulamaları hakkında ebeveynlerin bilinçlendirilmesi de önemli bir adımdır. Dijital riskleri azaltmak ve çocukların güvenli bir dijital ortamda bulunmalarını sağlamak amacıyla farkındalık çalışmaları düzenlenebilir. Bu süreçte, ebeveynlerin de belirlenen kurallara uyması sağlanarak çocuklara olumlu rol model olmaları teşvik edilmelidir.

Dijital bağımlılıkla mücadelede, sosyal becerilerin geliştirilmesi önemli bir koruyucu faktör olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, ebeveynlere; dijital ortamdan uzak durarak ailece oyun oynama, doğa yürüyüşleri yapma, yüz yüze etkileşimi teşvik etme, spor ve sanatsal etkinliklere katılımı artırma, aile içi iletişimi güçlendirerek sosyal bağları kuvvetlendirme gibi öneriler sunulabilir. Erken yaşlardan itibaren çocukların fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyen etkinlikler planlanmalı ve çeşitlendirilmelidir. Ergenlerin aile bireyleri ile sağlıklı ilişkiler kurması, yalnızca bireysel gelişimleri açısından değil, toplumun ruh sağlığı ve geleceği açısından da büyük önem taşımaktadır. İnternet ortamında karşılaşılan içerikler ergenleri kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Bu nedenle, ergenlerin interneti daha bilinçli ve faydalı amaçlarla kullanmaları için ebeveynlerin ve uzmanların rehberliği kritik bir role sahiptir. Ayrıca, dijital bağımlılığın küresel boyutunu anlamak ve daha etkili çözüm yolları geliştirmek amacıyla kültürlerarası karşılaştırmalı çalışmaların yapılması faydalı olacaktır. Dijital bağımlılıkla mücadelede bütüncül ve disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenerek gençlerin sağlıklı bireyler olarak gelişmeleri desteklenmelidir.

Kaynakça

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5).* 5th Ed. Washington: American Psychiatric Association.

Arıkan, R. (2004). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama.* Ankara: Asil Yayın.

Atalay, D. (2018). Ergenlerin anne baba tutum algısı ve arkadaşlık ilişkileri ile duygu düzenlemenin incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Aslan, H., Başcıllar, M., & Karataş, K. (2022). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ile sosyal beceriler arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 23(3), 1-1.

Avşar, A. H. (2013). Ergen bireylerde sosyal beceri düzeyinin kardeşli ve tek çocuk olma açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Batıgün A. D., & Hasta D. (2010). İnternet bağımlılığı: Yalnızlık ve kişilerarası ilişki tarzları açısından bir değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi,* 11, 213-219.

Beyens I., & Nathanson A. I. (2019). Electronic media use and sleep among preschoolers: Evidence for time-shifted and less consolidated sleep. *Health Commun*, 34, 537–544.

Biçer, U. (2014). Sosyal beceri eğitiminin ortaokul öğrencilerindeki internet bağımlılığı düzeylerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Cheng C., & Li A. Y. L. (2014). Internet addiction prevalence and quality of (real) life: A Meta-Analysis of 31 nations across seven world regions. *Cyberpsychology Behav. Soc. Netw*., 17:755–760.

Çelik, T. O., Tunç, Y., Candemir, B., Kapkın İçen, B., & Açar, D. (2023). Validity and reliability study of the Turkish adaptation of the digital addiction scale for eenagers (DAST). *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi,* 11(3),1715-1728.

Çiftçi, A. (2023). Ergenlik dönemi ve aile ilişkilerinin benlik algısı ve sosyal anksyete üzerindeki etkileri. *Kapadokya Sağlık Bilimleri Dergisi, 2*(1), 219-225.

Çukurluöz, Ö. (2016). Lise öğrencilerinin dijital bağımlılıklarının incelenmesi: ankara ili çankaya örneği. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Büro Yönetimi Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Ding, K., Shen, Y., Liu, Q., & Li, H. (2023). The effects of digital addiction on brain function and structure of children and adolescents: A scoping review. *Healthcare,* 12(1), 15.

Domoff, S. E, Borgen, A. L., & Radesky, J. S. (2020). Interactional theory of childhood problematic media use. *Human Behavior and Emerging Technologies,* 2(4), 343-353.

Durmaz, Ö. (2023). İlkokul 4. Sınıf öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Fauzi, M. A., Sulaiman, N. S., Nur Muneerah Kasim, N. M., & Harun, S. A. (2020). Digital addiction among young adolescent: Mitigating the impact of media technological adversity. *Journal of Physics: Conference Series*. 1529(5):052088.

Derevensky, J. L., Hayman, V., & Gilbeau, L. (2019). Behavioral addictions: excessive gambling, gaming, internet, and smartphone use among children and adolescents. *Pediatric Clinics*, *66*(6), 1163-1182.

Goswami, V., & Singh, D. R. (2016). Impact of mobile phone addiction on adolescent's life: A literature review. *International journal of home science*, *2*(1), 69-74.

Güre, A., & Topçu, A. E. (2022). Anne davranış ölçeği ve anne-ergen ilişki niteliği ölçeği: Ergen ve Anne Formlarının Psikometrik Özelliklerinin Sınanması, *Nesne*, 10(25), 377-398.

Hong, J. S., Lee, J., Espelage, D. L. , Hunter, S. C., Patton, D. U., & Rivers, T. (2016). Understanding the correlates of face-to-face and cyberbullying victimization among U.S. adolescents: A social-ecological analysis. *Violence Victims,* 31, 638–663.

Hutton J. S., Dudley J., Horowitz-Kraus T., DeWitt T., & Holland S. K. (2020). Associations between screen-based media use and brain white matter integrity in preschool-aged children. *JAMA Pediatr,* 174, e193869.

Işıkoğlu N., Erol A., Atan A.,& Aytekin S. A. (2021). Qualitative case study about over use of digital play at home. *Current Psychology,* 1-11.

Kabali H. K., Irigoyen M. M., Nunez-Davis R., Budacki J. G., Mohanty S. H., & Leister K. P. (2015). Exposure and use of mobile media devices by young children. *Pediatrics,* 136,1044–1050.

Keçialan, R. (2013). Ergenlere yapılan sosyal beceri eğitiminin iletişim ve öfke kontrolüne etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kesici A., & Fidan Tunç N. (2018). Üniversite öğrencileri için dijital bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Evrensel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 91–98.

Kocayörük, A. (2000). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal becerilerini geliştirmede dramanın etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Leung L. (2004). Net-generation attributes and seductive properties of the internet as predictors of online activities and internet addiction. *Cyberpsychology and Behavior,* 7(3), 333-48.

Liu Q. X., Fang X. Y., Yan N., Zhou Z. K., Yuan X. J., Lan J., & Liu C. Y. (2015). Multi-family group therapy for adolescent Internet addiction: Exploring the underlying mechanisms. *Addict. Behav.* 42:1–8.

Lissak G. (2018). Adverse physiological and psychological effects of screen time on children and adolescents: Literature review and case study. *Environmental Research*, 164, 149-157.

Malarmathi, S., Joe, A., & Safeekh, A. T. (2022). Problematic Internet use among adolescents and the impact of COVID-19 Pandemic on mental health an overview. *Archives ofMedicine and Health Sciences*, 10(1), 118-125.

Martinez, I., Murgui, S., Garcia, O. F., & Garcia, F. (2019). Parenting in the digitalera: Protective and risk parenting styles for traditional bullying and cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior,* 90, 84–92.

Milani L., Osualdella D., & Diblasio P. (2009). Quality of interpersonal relationships and problematic internet use in adolescence. *Cyberpsychology Behavior*, 12(6), 681- 684.

Muhammad S. A., Muhammad Z. R., & Werner S. (2024). Compulsive digital use: the risk and link of loneliness among adolescents. *International Journal of Adolescent Medicine and Health,* 36(4), 419-423.

Müller, K. W. & Scherer, L. (2022). Exzessive nutzungs muster und Internet nutzungs störungen: Effekte auf die psychosoziale und kognitive Entwicklung von Jugendlichen. *Praxis der Kinder psychologie und Kinder psychiatrie, 71,4.*

Mylona, I., Deres, E.S., Dere, G.D. & Tsinopoulos, I. (2020). The ımpact of internet and video gaming addiction on adolescent vision: a review of the literature. *Front. Public Health, Sec. Public Mental Health*, 8.

Park, S. & Schepp, K. G. (2015). A systematic review of research on children of alcoholics: Their inherent resilince and vulnerability. *Journal of Child and Family Studies,* 24(5), 122-1231.

Phan O., Prieur C., Bonnaire C., & Obradovic I. (2020). Internet gaming disorder: exploring its impact on satisfaction in life in pelleas adolescent sample. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1), 3.

Pontes H. M., Kuss D. J., & Griffiths M. D. (2015). Clinical psychology of Internet addiction: a review of its conceptualization, prevalence, neuronal processes, and implications for treatment. *Neurosci. Neuroecon*, 4,11–23.

Reid Chassiakos Y., Radesky J., Christakis D., Morano M. A., & Cross C. (2016). Aap council on communications and media. children and adolescents and digital media. *Pediatric,* 138(5), 2593.

OECD, (2019). PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Meansfor Students Lives. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2018-results-volume-iii_acd78851-en.html.

Özer R., & Özden Yıldırım M.S. (2023). Ergenlik döneminde algılanan ebeveyn kabul reddi, duygu dışavurum ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 372-386.

Samancı, O., & Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 281-288.

Sangeetha S. R. & Kumar S. (2021). Addiction of smart phones among adolescents. *International Journal of Indıan Psychology*, 9(3), 872-880.

Süt, M. A. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinin spor yapma düzeylerine göre sosyal beceri özelliklerinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Şenol, Y., Şenol, F. B., & Can Yaşar, M. (2023). Digital game addiction of preschool children in the Covid-19 pandemic: Social emotional development and parental guidance. *Curr. Psychol.* 43,839-847.

Tanveer G. & Raja Krishnan R. (2023). Electronic gadget addiction among adolescents: Facts, impacts and measures to give up: A review article. *International Journal Advanced Psychiatric Nursing*, 5(1), 92-96.

Ting, C. H., & Chen, Y. Y. (2020). Smartphone addiction. epidemiology, assessment, and treatment practical resources for the mental health professional. *Akademic Press*, 215-240.

Thompson R. A., & Nelson C. A. (2001). Developmental science and the media: Early brain development. *American Psychologist,* 56(1), 5-15.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2024). Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index=Hanehalki-BilisimTeknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2024.

Xia M., Fosco G. M., & Feinberg M. E. (2016). Exam in inreciprocal influences among family climate, school attachment and academic self-regulation: Implications for school success. *Journal of Family Psychology,* 30 (4), 442-452.

Wasinski, A., & Tomczyk, L. (2015). Factors reducing the risk of internet addiction in young people in their home environment. *Children and Youth Services Review*, 57, 68–74.

Yalçın Irmak, A., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç yetişkinlerde dijital oyun bağımlılığı, güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi, 27*(5), 128-137.

Yıldırım, İ. (2021). Sosyal medya, dijital bağımlılık ve siber zorbalık ekseninde değişen Aile ilişkileri üzerine bir değerlendirme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(5), 1237-1258.

Young, K. S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 402-415.

Yu L., & Shek D. T. L. (2013). Internet addiction in Hong Kong adolescents: A three-year longitudinals study. *Journal Pediatr. Adolesc. Gynecol,* 26,10–17.

Yücel N. (2009). Ergenlerin akran ilişkileri ve yalnızlık düzeylerinde evde internet kullanımının etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bilim Dalı, Ankara.

Yıldırım, İ. (2021). Sosyal medya, dijital bağımlılık ve siber zorbalık ekseninde değişen aile ilişkileri üzerine bir değerlendirme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(5), 1237-1258.

Yücel N. (2009). Ergenlerin Akran İlişkileri ve Yalnızlık Düzeylerinde Evde İnternet Kullanımının Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bilim Dalı, Ankara.

Yükselgün, Y. (2008). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin internet kullanım durumlarına göre saldırganlık ve sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Extended Abstract

Aim and Scope

In our age, the fastest advances and changes are experienced in the technological field. With the acceleration of technological developments, digital tools have started to be used in many areas of our lives. With the use of the internet in communication technology, which is one of these areas, smart phones, smart watches, computers, tablets and similar devices have become an indispensable part of our daily lives. Excessive and uncontrolled use of these devices causes digital addiction. Excessive use of digital tools leads to social problems. Individuals who interact intensively with technological tools start to reduce the importance they attach to interacting and connecting with other individuals and begin to disconnect from social life. The people who are most at risk of addiction are children who have been introduced to new technologies from the first moments of their lives and young people who are eagerly awaiting new developments. Social skills form the basis of healthy relationships between individuals who make up society. Preventing the excessive use of digital tools may depend on the quality of the relationship that adolescents have with their parents and the positive approach within the family. Poor quality of the parent-adolescent relationship may increase the risk of digital addiction. Investigating the effect of parental relationships and social skill levels on digital addiction may contribute to the prevention of digital addiction. Recognizing the causes of addiction and making preventive decisions will be much easier than treating it. Therefore, the aim of this study is to reveal the relationship between digital addiction and parent-adolescent relationships and social skill level.

Methods

The research model is a relational survey model, which is one of the quantitative research designs. The research group consists of students attending high schools affiliated to the Directorate of National Education in Yalova. The criteria for participation in the study were voluntary acceptance to participate in the study and completing the personal information form and scales completely. A total of 707 students participated in the study. The data were collected using the “Personal Information Form”, the “Parent-Adolescent Relationship Quality Scale-Adolescent Form”, the “Digital Addiction Scale” and the “Social Skills Scale”, the validity and reliability of which were proven. T-test analysis for independent groups was used to compare paired group averages, ANOVA was used to compare variables consisting of 3 or more

categories, simple linear regression was used to test the predictive relationship of two continuous variables, and multiple regression analysis was used to test the predictive effect of two or more variables on the dependent variable.

Findings

The majority of the participants in the study were students studying at Anatolian High School. It was observed that students from all grades participated in the study, and that the participating students had average achievement. When the education levels of the parents were analyzed, it was seen that the rate of high school graduates was the highest for both parents, while parents with primary school graduates were in the second place. However, according to the results obtained in the study, the digital addiction levels of the students do not make a significant difference according to the education levels of their mothers and fathers. Considering the daily internet usage time of the students, it was concluded that more than half of the students spend between 3-6 hours a day on the internet, and about one fifth of the students use the internet for more than 6 hours. According to the results obtained in the study regarding whether the digital addiction levels of the students differed according to their gender, a statistically significant difference was found in the digital addiction levels between genders. It was concluded that male students had higher digital addiction scores. According to the results regarding the prediction of students' parental relationships on digital addiction levels, students' parental relationships predicted their digital addiction levels significantly and positively. According to the results of the analysis on the prediction of digital addiction levels by the combined effect of students' social skills levels and parental relationships, it was seen that these two variables had a significant predictive effect on digital addiction. While the increase in social adaptation skills leads to a decrease in the level of digital addiction, the positive perception of parental relationships increases the level of digital addiction, which indicates that social adaptation skills have a stronger negative effect on digital addiction, while parental relationships have a positive effect. These results indicate that improving social skills of young people may decrease their digital addiction levels, while positive perceptions of parental relationships may increase these addiction levels.

Conclusion

Excessive use of digital tools causes individuals to decrease their interaction with family members, move away from their social environment, and increase their depression and loneliness levels (Leung, 2004). As stated in previous studies, students' social skill levels significantly and inversely predict their digital addiction levels, indicating that lack of social skills has an increasing effect on the level of digital addiction. As the level of social skills decreases, the level of digital addiction increases. It is thought that supporting social skill development will be effective in preventing digital addiction. While it indicates that improving the social skills of young people may decrease their digital addiction levels, it shows that positive perceptions of parental relationships may increase these addiction levels. Research on digital addiction can be made more comprehensive and the use of the internet can be made healthier for parents and children. Informative studies should be conducted for parents and children to learn the conscious use of the Internet at an early age. In addition, the development of social skills should be considered as one of the effective factors preventing digital addiction.

Yiğit, H. (2025). Koruma sorumluluğunun beş spesifik uluslararası suç örneği kapsamında uluslararası ceza mahkemesi ile olan ilişkisinin analizi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 908-923.

Koruma Sorumluluğunun Beş Spesifik Uluslararası Suç Örneği Kapsamında Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Olan İlişkisinin Analizi[1]

An Analysis of the Relationship Between the International Criminal Court and the Responsibility to Protect in the Context of Five Specific Examples of International Crimes

Hasan Yiğit[2]

Öz

Koruma Sorumluluğu terimi ilk kez 2001 yılında Kanada Hükümeti tarafından kurulan Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyonu'nun yayınladığı raporda kullanılmıştır. Söz konusu terim modern uluslararası hukukta sıkça eleştirilen insancıl müdahalenin yerine daha şeffaf ve kademeli bir kuvvet kullanımını içermektedir. Kuvvet kullanımı konusuna yeni boyutlar kazandıran Koruma Sorumluluğu, Komisyon raporunda geniş yorumlanmış ve muhteviyatı birçok suç başlığını içerecek şekilde düzenlenmiştir. Ancak kavramın kapsamı uluslararası toplum tarafından kabul edildiği 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde dört suç ile sınırlandırılmıştır. Bu suç başlıkları soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizliktir. Uluslararası Ceza Mahkemesi esasen 2. Dünya Savaşı sonrasında insanlığın ortak ve zaruri bir ihtiyacı olarak uluslararası suç teşkil eden eylem ve fiilleri soruşturmak amacıyla daimi bir mahkeme olarak kurulmuştur. 2. Dünya Savaşı'nda yaşanan savaş suçları ve ağır insan hakları ihlallerini soruşturmak üzere kurulan Nürnberg ve Tokyo askeri mahkemeleri ile birlikte 1990'lı yıllarda yaşanan etnik soykırımları soruşturmak amacıyla kurulan Ruanda ve Yugoslavya askeri mahkemeleri Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin öncül uygulamaları arasında gösterilmektedir. Bu kapsamda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama alanları arasında soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve saldırı suçu yer almaktadır. Çalışmada temel olarak içerdikleri suç başlıkları ile yakından ilişkili görülen Koruma Sorumluluğu ve Uluslararası Ceza Mahkemesi arasındaki korelasyon analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Koruma Sorumluluğu, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Savaş, Müdahale, Antlaşma.*

Abstract

The term Responsibility to Protect was first used in 2001 in the report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty established by the Government of Canada. The term implies a more transparent and graduated use of force as opposed to humanitarian intervention, which is often criticized in modern international law. The Responsibility to Protect, which brings new dimensions to the use of force, was interpreted broadly in the Commission's report and its content was regulated to include many criminal offenses. However, the scope of the concept was limited to four crimes in the 2005 UN World Summit Final Declaration, where it was accepted by the international community. These crimes are genocide, war crimes, crimes against humanity and ethnic cleansing. The International Criminal Court was originally established after World War II as a permanent court to investigate acts and deeds that constitute international crimes as a common and essential need of humanity. The Nuremberg and Tokyo military tribunals, which were established to investigate war crimes and gross human rights violations during World War II, and the Rwanda and Yugoslavia military tribunals, which were established to investigate ethnic genocides in the 1990s, are among the predecessor practices of the International Criminal Court. In this context, the International Criminal Court's jurisdictions include genocide, war crimes, crimes against humanity and the crime of aggression. The study will mainly try to analyze the correlation between the Responsibility to Protect and the International Criminal Court, which are closely related to the crime titles they contain.

Keywords: *Responsibility to Protect, International Criminal Court, War, Intervention, Agreement.*

JEL Codes: *K33, K38, N4*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 23 / 01 / 2025
Accepted: 24 / 09 / 2025

[1]Bu çalışma, 2024 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Hasan YİĞİT tarafından hazırlanan "Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Kapsamında İklim Değişikliği ve Ekokırım Suçunun Analizi" isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

[2]Öğr. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Dış İlişkiler ve Uluslararası Öğrenci Koordinasyon ve Araştırma Merkezi Öğretim Üyesi, Kütahya, Türkiye, hasan.yigit@dpu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0009-0009-0916-0223.

Giriş

Koruma Sorumluluğunun (Responsibility to Protect -R2P-) ortaya çıkmasında 1990'lı yıllarda, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan iç savaşlarda meydana gelen etnik temizlik, soykırım, kitlesel katliamlar ve savaş suçları etkili olmuştur. Söz konusu kavramın temel karakteristiğinin oluşmasında uluslararası toplumun bu yıllarda meydana gelen bu elem verici hadiseler karşısında takındığı tutum da etkili olmuştur. Esasen uluslararası toplumun bu dönemde yaşanan bu insani krizler karşısındaki tavır ve tutumu, bu tarz olaylar karşısında nasıl bir yol haritası izlemesi gerektiğinin farkında olmadığını da ortaya çıkarmış ve bu anlamda tüm dünya ülkelerinin ortak paydada buluşacağı bir norma ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

İçinde bulunulan konjoktürel durumun da etkisiyle 1990'lı yıllar kendi içinde derin ve bir o kadar da etkili paradokslar üretmiştir. Bir yanda BM Şartı ile güvence altına alınan ve Vestfalya Konferansı'ndan beri uluslararası hukukta jus cogens –buyruk kural- niteliği kazanmış devletlerin iç işlerine karışmama prensibi, diğer yandan söz konusu iç çatışmalarda meydana gelen ağır insan hakları ihlalleri ve yaşanan sivil kayıplar, içinden çıkılmaz hukuki ve politik çıkmazlar oluşturmuştur. Bu on yıllık süre zarfında -1990-2000 yılları arası- uluslararası toplumun takındığı çelişkili tutum (Ruanda vakasında tepki vermekten kaçınırken Kosova örneğinde BMGK kararı olmadan müdahale etmesi gibi) yaşanan insani krizlere müdahil olmada kullandığı insancıl müdahale kavramının aşınmasına sebep olmuştur. Bu çelişkili politikalar insancıl müdahale kavramının sorgulanmasını beraberinde getirirken diğer taraftan benzer iç çatışmaların şiddet ve yoğunluğunun artan bir ivme ile devam etmesi, bu çeşit müdahaleleri uluslararası hukuk düzleminde belirli bir çerçeveye oturtma gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır (Kaşıkçı, 2015).

Diğer taraftan 2. Dünya Savaşı'nda işlenen ağır insan hakları ihlallerini ve bu fiillerin faillerini sorgulamak amacıyla kurulan Nürnberg ve Tokyo uluslararası askeri mahkemeleri bugünkü UCM'nin öncüleri arasında yer almaktadır. Yine 1990'lı yıllarda meydana gelen ağır insan hakları ihlallerini soruşturmak amacıyla kurulan Yugoslavya ve Ruanda askeri mahkemeleri de yeni dönemde UCM'nin kuruşuna zemin hazırlamıştır. Uluslararası toplumun uzun uğraşılarından sonra ancak 15 Haziran- 17 Temmuz 1998'de statüsü kabul edilen UCM, fiili olarak 2002 yılından beri aktif olarak davalara bakmaktadır. 1998 Roma Statüsüne göre soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçları yargılama yetkisinde bulunduran UCM'nin saldırı suçu ile yetkisini kullanması Statünün yürürlüğe girmesinden 7 yıl sonraya bırakılmıştır.

Uluslararası hukukta kuvvet kullanımı konusunda görece yeni bir terim olan ve norm olma yolunda ilerleyen R2P ile uluslararası suçları kovuşturan ilk daimi statüye sahip UCM arasında nasıl bir korelasyonun olduğu bu çalışmanın temel araştırma sorusudur. Diğer bir ifade ile bu çalışmada, içerdikleri suç başlıklarıyla yakından ilişkili olan R2P ve UCM arasındaki tamamlayıcılık ve araçsallık ilişkisi, R2P kapsamında yer alan dört suç başlığı üzerinden analiz edilmiştir.

1. Çalışmanın Metodolojisi

Modern dönemde popüler hale gelen interdisipliner çalışmalarda siyaset bilimi, toplum bilimleri ve davranış bilimlerinin kullandığı yöntem ve paradigmalar uluslararası ilişkiler disiplininde de kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji gibi toplum bilimlerine ait teorilerin uluslararası ilişkiler alanında da uygulanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde gözlem, mülakat, veri analizi, konu analizi ve deney gibi toplum bilimlerinin kullandığı her türlü veri toplama yönteminin kullanıldığına da şahitlik etmekteyiz. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen uluslararası ilişkiler disiplini, kendi içinde bütüncül ve homojen bir disiplin görünümünü sağlayamamış; çeşitli temel kavramlar (güç, ulusal çıkar, dış politika, diplomasi vb.) konusunda bile ciddi tartışmalar halen yaşanmaktadır. Durum böyle olunca kavramlara yüklenen anlamlar da yazardan yazara değişebilmektedir (Arı, 2013: 39).

Uluslararası ilişkiler alanında veri toplama stratejileri, genellikle karmaşık yapılar, devlet-dışı aktörler, uluslararası örgütler, güvenlik, diplomasi, savaş ve barış, dış politika gibi çok boyutlu kavramlara dayanır. Bu nedenle hem nicel, hem nitel, hem de karma yöntemlerle veri toplanabilir. Bu çalışmada da nicel ve nitel veri toplama stratejileri birlikte kullanılmıştır. İlgili çalışmada nicel veri toplama stratejileri kapsamında uluslararası örgütlerin (BMGK, NATO, BM Genel Sekreterliği vb.) resmi istatistik ve veri tabanları kullanılmıştır. Bu veriler bize çatışmalar, iç savaşlar, silahlanma yarışı ve askeri harcamalar gibi R2P ile yakından ilgili olan konularda önemli ipuçları vermektedir. Çalışmada yine nicel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kapsamında devletlerin resmi açıklamaları, BM Genel Sekreterinin demeçleri ve hükümet liderlerinin politik söylemleri analiz edilmiştir. Bilhassa BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın R2P'nin önemine ilişkin demeçleri, Ban-Ki Moon'un R2P'nin uygulanmasına ilişkin çalışmaları, BMGK ve BM Genel Meclisi'nin çeşitli kararları bu kapsamda incelenmiştir. Bu bağlamda R2P'nin ilk ortaya çıkışı, arka planındaki gerçeklikler ve genel içeriği analiz edilmiştir.

Çalışmada nitel veri toplama stratejilerinden de yararlanılmıştır. Bu kapsamda uluslararası antlaşmalar (Roma Statüsü, BM Şartı vb.), resmi raporlar (ilgili BM kararları, Internal Displaced People (IDP) raporu, ICISS raporu ve 2009 R2P Uygulama raporu vb.) ve devletlerin dış politika ve strateji belgeleri analiz edilmiştir. Çalışmada yine ayrı bir nitel

araştırma stratejisi olan söylem analizine de başvurulmuştur. Bu bağlamda liderlerin konuşmaları, medya içerikleri ve örgütlerin kuruluş mevzuatları analiz edilmiş olup çalışmada genel anlamda insancıl müdahalenin söylemsel dönüşümü (koruma sorumluluğu) üzerine odaklanılmıştır. Son olarak çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden vaka (olay) analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda sivillerin korun(ama)ması, başarısız kuvvet kullanımı ve uluslararası toplumun başarısız koruma sorumluluğunu açıkça göstermelerinden dolayı Bosna-Hersek, Ruanda, Somali ve Kosova vakaları analize tabi tutulmuş olup R2P'nin halefi olan insancıl müdahalenin sahadaki yansıması, diğer bir ifade ile pratikteki karşılığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle R2P'nin ortaya çıkışı, arka planındaki gerçeklikler, genel içeriği açıklandıktan sonra UCM'nin de kısa bir kuruluş tarihçesi ve muhteviyatı verilmiştir. Ardından hem R2P hem de UCM'nin içerdiği ortak (soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar) ve farklı suç başlıkları (etnik temizlik, saldırı suçu) üzerinden aralarındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada faydalanılan kaynaklar arasında konu ile ilgili kitaplar, dergi makaleleri, ilgili BM kararları ve çeşitli web materyalleri bulunmaktadır.

2. Koruma Sorumluluğu Kavramının Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Olaylar Zinciri

R2P kavramının ortaya çıkmasında 1990'lı yıllarda meydana gelen önemli insani trajediler etkili olmuştur. Bu insani krizlerde uluslararası toplumun takındığı tutum devletlerarasında bu tür trajedilere karşı takınılacak ortak tutum konusunda net bir görüş birliğinin olmadığını da açıkça ortaya koymuştur. Uluslararası toplumun koruma sorumluluğu kapsamında bu yıllarda sahadaki ilk başarısızlığı 1994 yılında Ruanda'da meydana gelen insani kriz karşısında ortaya çıkmıştır. Ülkede kriz Nisan 1994'te Ruanda devlet başkanı Habyarimana ve Burundi'nin Hutu Devlet Başkanı Ntaryamira'yı taşıyan uçağın düşürülmesi ile patlak vermiştir. Uçağın kimler tarafından ne amaçla düşürüldüğü bugün halen cevap bulmuş değildir. Bu kıvılcım ile fitili ateşlenen iç savaş sonucunda yüz gün gibi kısa bir süre içinde bir milyona yakın sivil Hutu, paramiliter güçler tarafından infaz edilmiştir. BM'nin çoğunluğu Fransız ve Belçika askerlerinden oluşan UNAMIR (United Natioan Asistance Mission in Rwnanda) askeri gücünün komutanı General Romeo Dallarie, kıyımın hemen başında, ek 5.000 askeri personel ile katliamın önüne geçebileceğini bildirmiştir. Buna rağmen 10 Belçika askerinin olayların hemen başında isyancılar tarafından öldürülmesi sonucu BM Güvenlik Konseyi, 912 nolu kararı almış, UNAMIR'in ülkeden çekilmesi ve mevcut askeri personel sayısının azaltılmasını karara bağlamıştır. Diğer taraftan dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Gali'nin BM Güvenlik Konseyi'ne ülkedeki mevcut BM askeri gücüne takviye gönderme çağrısı Güvenlik Konseyi'nde yer alan ve krizde farklı tarafları destekleyen Fransa ve ABD arasında görüş birliği sağlanamadığı için karşılıksız kalmıştır (İnat & Kalaycı, 2010). BM Barış Güçleri ülkede patlak veren iç savaş sonucunda yüzbinlerce sivilin ölümüne engel olamamıştır. BM'nin insani krizin henüz trajedi boyutuna ulaşmadığı olayların başlarında iken barış güçlerinin sayısını 2558'den 270'e düşürmesi söz konusu krizin insani boyutunu derinleştirmiştir. BM Güvenlik Konseyi söz konusu olayın patlak vermesinden ancak birkaç hafta sonra sivil kayıpların birkaç bini geçmesinden sonra bölgeye bir Fransız askeri gücünü konuşlandırabilmiştir (Torun, 2017:31).

Ruanda'da 1994 yılının Nisan ayında başlayan ve üç ay süren kitlesel katliam ve soykırımlarda yaklaşık 800 bin ile 1 milyar arasında insan öldürülmüştür. Söz konusu ülkede nüfusun % 14'ünü oluşturan Tutsiler, nüfusun % 85'ini oluşturan Hutular tarafından soykırıma uğramıştır. Ruanda'da yaşanan bu insani kıyımın arka planında yatan ana saik Batılı Avrupa devletlerinin kolonizasyon döneminde bölgede oluşturdukları ekonomik ve siyasi yapıda saklıdır. Sömürgecilik döneminde oluşturulan ırka dayalı toplumsal ayrıştırmalar, ırksal tasniflemeler ve bu temelde üretilen hastalıklı kimlik süreci ilerleyen zamanlarda söz konusu ülkede Hutu topluluğunun totaliterlerliğine dönüşmüştür. Ruanda örneğinde de görüldüğü gibi Batılıların sömürgecilik süreciyle Afrika kıtasında uyguladıkları politikaların ortak noktası toplumda var olan farklılıkların günlük yaşamı belirleyecek şekilde ırk ve kimlik ile ilişkilendirilip politize edilmesi olmuştur (Reçber, 2015: 111-112). Sömürgecilik döneminde oluşturulan toplumsal yapı yapay olarak üretilen farklılaştırmaların üzerine kurulmuş ve söz konusu devletimsi sistem son derece kırılgan bir zemin üzerine tesis edilmiş, bu da ileride etnik kökenli iç savaşları kaçınılmaz hale getirmiştir.

1990'lı yıllarda yaşanan ve R2P kavramının ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer önemli insani kriz Bosna-Hersek'te meydana gelmiştir. 1990'lı yıllarda uluslararası sistemde meydana gelen küresel değişim ve dönüşümlerden Yugoslavya da payını almıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Josip Broz Tito tarafından istikrarlı bir devlet haline getirilen Yugoslavya, kurucu lider Tito'nun 4 Mayıs 1980 tarihinde ölmesi sonrasında yıkılma ve dağılma sürecine girmiştir.

Bosna –Hersek bölgesi çatışma döneminde Sırp ve Hırvat çekişmesi arasında kalmıştır. Bunda bölgenin etnik yapı açısından homojen bir yapıya sahip olmaması da etkili olmuştur. Bölgede yaşayan yaklaşık 5 milyon nüfusun %43'ü Boşnak, %32'si Sırp ve %17'si Hırvatlardan oluşmaktadır. Farklı etnik yapıları içinde barındıran Bosna-Hersek'te Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırplar bulunmaktaydı. Ancak 1990'dan sonra artan milliyetçilik hareketleri sonucunda Bosna'daki Sırp ve Hırvat yayın organlarında "Bosnalı" teriminin yerini "Bosnalı Sırp" ve "Bosnalı

Hırvat" terimleri almaya başlamış ve giderek bu tanımlardan "Bosnalı" ibaresi de çıkartılarak sadece Sırp ve Hırvat tanımları kalmıştır (Yapıcı, 2007: 2).

1991 yılının ikinci yarısında ilk olarak Slovenya ardından Hırvatistan, Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti'nden ayrılıp bağımsız birer devlet olduklarını açıklamışlardır. Bölgede tansiyonun artması sonucu BM Güvenlik Konseyi 743 numaralı kararı alarak bölgeye BM Koruma Gücü (UNPROFOR) göndermiştir. Zaman içinde bu koruma gücünün görev tanımı ve alanı genişletilip, bölgeye insancıl yardımların ulaştırılmasından, Sırpların Bosna-Hersek üzerinde oluşturulan uçuşa yasak bölgenin ihlal edilip edilmediğinin kontrol edilmesine kadar çeşitlendirilmiştir. 1992 yılının ilk aylarında Bosna-Hersek'te, ülkenin Yugoslavya'dan ayrı, bağımsız bir devlet olarak kurulmasına yönelik yapılan referandumda, seçime katılanların %63'ü lehte oy vermişlerdir. Bu referandumun sonucu olarak Bosna Hersek 3 Mart 1992 tarihinde Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Söz konusu referanduma Bosna'da yaşayan Sırplar katılım sağlamamış ve yapılan referandum sonucunu geçersiz saydıklarını ilan etmişlerdir. Bu referandum sonucuna bir nevi misilleme olarak, Bosna-Hersek'te 27 Mart 1992 tarihinde Bosnalı Sırp lider Radovan Karadzic önderliğinde Bosna Sırp Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bosna-Hersek'in bağımsızlığı ile sonuçlanan referanduma katılmayan Bosnalı Sırplar, bu referandumun geçerliliğini ortadan kaldırmak amacıyla bölgede geniş çaplı katliamlara başlamışlardır. Bu dönemde Bosna Hersek'in bağımsızlığı ve uluslararası himaye için yapılan kitlesel halk hareketleri şiddetle bastırılmış ve Bosna'da iç savaşa giden süreç bu şekilde başlamıştır (Reçber, 2015: 125). Çatışmaların zaman içinde yoğunluk kazanması ve şiddetlenmesi sonucu uluslararası toplumun itidal ve ateşkes yapma çağrılarına Sırp tarafından şiddetin yoğunluğu artırılarak cevap verilmiştir. BMGK'nin VII. bölüm çerçevesinde bölgede yaşanan çatışmaları uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak kabul etmesi ve 16 Nisan 1993'te almış olduğu 819 (United Nations, S/RES/819, 1993) sayılı kararı ile Serebranica ve çevresi güvenli bölge ilan edilmiş, ancak bu karar da Sırp saldırılarını durdurmada etkisiz kalmıştır. Bu dönemde BM almış olduğu çeşitli kararlar ile çatışmaları durdurmaya çalışmış ise de başarı sağlayamamıştır.

BMGK devam eden saldırı ve çatışmaların insani yönünün kabul edilemeyecek boyutlara ulaşması sonucu 4 Haziran 1993 tarihinde almış olduğu 836 (United Nations, S/RES/836, 1993) sayılı kararı ile bölgeye yerleştirmiş olduğu UNPROFOR gücüne güvenli bölgelere saldırı olması halinde karşılık vermesini karara bağlamıştır. UNPROFOR gücü içinde yer alan ve BM tarafından oluşturulan güvenli bölgeyi korumakla sorumlu olan Hollanda askerlerinin oluşturulan güvenli bölgeyi korumada başarısız olması ve ilgili ülkenin askerlerini geri çekmesi sonucu 7000'den fazla Müslüman Boşnak tüm dünyanın gözü önünde kıyıma uğramıştır.

1995 yılında UNPROFOR gücünün gözetimi sorumluluğunda bulunan Serebrenica Sırp güçleri tarafından ele geçirilmiş ve sekiz bin sivil Müslüman Boşnak erkek ve çocuk Sırp militanları tarafından infaz edilmiştir. Bu toplu katliam ve infazlar sonucunda BM misyonunun sivil halkın can ve mal güvenliği için oluşturduğu güvenli bölgelerin Sırp saldırılarına karşı etkisiz kaldığı anlaşılmış ve netice itibariyle bu güvenli bölgelere sığınan on binlerce sivil Boşnak Sırp militarist güçleri tarafından infaz edilmiştir (Mohamed, 2012: 66). Sırpların artarak devam eden şiddet ve saldırgan tutumu karşısında BM, NATO ve ABD'ye inisiyatif alarak müdahale etmeleri için çağrıda bulunmuştur. Bosnalı Müslümanların lideri Aliya İzzetbegoviç'in de uluslararası toplumu müdahale etmeye yönelik çağrıları olduğundan gerçekleştirilecek müdahalenin ülke egemenliğine zarar verip vermeyeceği yönünde tartışmalar yaşanmamıştır. Sırpların çözüm masasına yaklaşmaması ve artan saldırgan tutumu karşısında NATO 30 Ağustos 1995 tarihinden itibaren Sırp cephanelerini havadan bombalamaya başlamıştır (Keskin, 2006: 73-74).

Bosna'da meydana gelen insanlık dışı katliamları sona erdirmek ve mevcut ağır yaşam şartlarını iyileştirmek adına yapılan çalışmalar sonucunda 21 Kasım 1995 tarihinde "Dayton Barış Antlaşması" taraflarca parafe edilmiştir. Söz konusu barış antlaşması, yaşanan çatışmaların temel tarafları olan Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan devlet başkanları tarafından imzalanmıştır. Antlaşmada genel anlamda, bölgede kalıcı bir barış ortamının oluşturulabilmesi için insan haklarına saygı gösterilmesi, savaş esnasında mülteci durumuna düşmüş ve yerlerinden edilmiş savaş mağdurlarının haklarının korunması ve taraflar arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıkların diplomasi ve barışçıl yöntemlerle çözülmesine vurgu yapılmıştır (Aybay, 2004).

1990'lı yıllarda meydana gelen ve R2P kavramının meydana gelmesinde etkili olan son insani kriz ise Kosova'daki Arnavut etnik kökene sahip azınlığa karşı Sırp güçleri tarafından artan şiddet, baskı ve zulüm fiilleridir. Kosova müdahalesi yapılan insancıl müdahalenin meşruiyet açısından en fazla tartışıldığı müdahale olmuştur. 1999 yılında NATO tarafından gerçekleştirilen bu müdahale örneği insancıl müdahalenin yasallığı ve meşruiyeti açsından yapılan tartışmaların esasını oluşturmaktadır. Müdahaleyi tartışmaya ve meşruiyetini sorgulamaya iten temel nokta, BM Antlaşmasının kuvvet kullanımı ile ilgili VII. Bölümü ile devletlerin egemenliği ve eşitliği ile ilgili 2. maddesinin 4. paragrafı oluşturmaktadır. Sorunun insani krize dönüşmesinde başlangıç noktası olarak ise Kosova'nın özerk statüsünün 1989 yılında Sırp yönetimi tarafından kaldırılması kabul edilmektedir. Bölgede yaşayan Arnavut etnik yapı tarafından 1990 yılında bağımsızlık ilan edilmiş ise de bu bağımsızlık Sırplar tarafından kabul görmemiştir. 1998'e kadar geçen sürede bölgede sürekli artan bir ivme ile gerilim olayları şiddete dönüşmeye başlamıştır. BMGK Sırp güçlerinin aşırı güç kullanımını kınamış, Kosova'nın özerk statüsünün tekrar tesis edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu ifade edilen tavsiyelere

uyulmadığı takdirde de başka ek önlemlerin alınacağı, Dayton Antlaşması ile kaldırılan askeri yaptırımların tekrar getirilebileceği Sırp tarafına iletilmiştir. BM'nin tüm sağduyu ve çözüm çabalarına rağmen Sırp güçleri 1998 yılında bölgede şiddet ve zulüm politikalarına devam etmiştir. BMGK Kosova ile ilişkili olarak 31 Mart 1998 tarihinde 1160 sayılı kararı, 23 Eylül 1998 tarihinde 1199 sayılı kararı ve 24 Ekim 1998 tarihli 1203 sayılı kararı almıştır. Her üç kararda da bölgede tansiyonun düşürülmesi için gerekli olan uygulama ve politikalara dikkat çekilmiştir. Ancak Sırp tarafının şiddet eylemlerinden vazgeçmemesi Sırbistan'a karşı güçlü bir askeri müdahalenin varlığını kaçınılmaz hale getirmiştir (Reçber S. , 2015).

Bosna'da gerçekleşen soykırımın bir benzerinin Kosova'da da geçekleşmemesi için ABD, Birleşik Krallık ve Fransa ortak bir askeri gücü bölgeye konuşlandırmıştır. Bosna'da yaşananların izleri henüz çok taze iken ikinci bir Bosna trajedisini önlemek adına BMGK bölgeye insani müdahale kararı almaya çalışmış ancak söz konusu karar Rusya ve Çin'in vetosuna takılmıştır. Rusya ve Çin'in bu veto kararına karşı ABD, Birleşik Krallık ve Fransa NATO kanalı üzerinden bölgeye askeri müdahalede bulunmuştur (Mohamed, s:66, 2012). NATO bölgede yaşanan gerilimin, Sırp tarafının alınan BM kararlarına uymamasının uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu ve insancıl müdahale için gerekli meşru zeminin oluştuğunu belirterek 24 Mart 1999 tarihinde Sırp askeri birliklerine yönelik hava harekâtına başlamıştır.

Operasyonun başında NATO sadece hava saldırıları ile Sırp tarafını yıldırmaya çalışmışsa da artan mülteci sayısı ve sivil kayıplar sonucunda kara harekâtına başlamıştır. Rusya'nın da aracılığı ile 9 Haziran 1999'da Sırp güçleri bölgeden çekilip bölgenin güvenliğinin sağlanması ve korunması için KFOR (Kosovo Force) birlikleri bölgeye yerleştirilmiştir. Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999 tarihli 1244 sayılı kararı ile müdahale sona erdirilmiş, Kosova'ya önceden olduğu gibi özerklik tanınmış, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü vurgulanmış ve tüm yabancı güçlerin bölgeden geri çekilmesi istenmiştir (Yakut, 2021: 151-152).

2000'li yılların başlarında yeniden nükseden çatışmalar, BM'nin taraflar ile başlattığı görüşmelerden sonuç alamaması, Eylül 2006'da Sırbistan'ın Kosova'yı kendi toprağı olarak kabul eden anayasal değişikliği kabul etmesi sonucu masada sorunun çözümünün tek seçeneği bağımsız bir Kosova olarak belirmiştir. BM, Rusya'nın muhalefetine rağmen Kosova'nın bağımsızlığı için başlatılan süreci desteklemiş ve 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova bağımsızlığını resmen ilan etmiştir (Samancı, 2009).

3. Koruma Sorumluluğunun Genel İçeriği

"R2P" kavramı bugün kabul edildiği şekli ile ilk kez 2001 yılında Kanada Hükümeti'nin kurduğu Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon (International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS-) tarafından kabul edilen raporda yer almıştır (Weiss, 2007: 28). Kavramın arka planında uluslararası hukukta her zaman tartışma konusu olan kuvvet kullanımı ve yine uluslararası hukukun en temel prensiplerinden biri olan devletlerin eşit egemenliği ilkesi arasında nasıl bir denge kurulacağı sorunsalı yatmaktadır. Söz konusu terim, çıkış noktası insan faktörü olan soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizlik gibi önlenebilir felaketleri engellemeye yönelik birtakım önleme mekanizmaları, erken uyarı sistemleri ve karşılık verme prosedürleri içermektedir.

R2P kavramının arka planında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yönden devletlerin egemenliğini aşındıran küreselleşme sürecinin de etkisi vardır. Bunun yanında 1990'lı yıllarda Sudan'lı eski diplomat Françis Deng'in ortaya koyduğu sorumluluk olarak egemenlik (M. Deng, vd.,1996: 32-33) anlayışı da kavramın şekillenmesinde etkili olmuştur. Yine bu yıllarda sürekli artış gösteren devlet içi etnik çatışmalar ve meydana gelen insani trajediler karşısında uluslararası toplumun takip edebileceği şeffaf ve objektif bir kurallar bütünlüğünün bulunmayışı, bu krizlere karşı ayırım yapılmaksızın takip edilebilecek bir ajandanın varlığını ihtiyaç haline getirmiştir.

Uluslararası İnsancıl Hukuk'ta sıklıkla dile getirilen ve R2P'nin öncüsü olarak kabul edilen insancıl müdahale kavramında ana tema askeri müdahale iken R2P'de çatışmaların önlenmesinde üç aşamalı bir süreç söz konusudur. Koruma sorumluluğunda ana fikir çatışmaların trajedi boyutuna ulaşmadan erken uyarı sistemleri ile önceden saptanması ve gerekli önlemlerin alınmasıdır. Müdahale edilen devletlerin sahip olduğu egemenlik anlayışının zarar görmemesi adına çatışmanın ev sahibi devlet tarafından çözülmesi beklenmekte, bu gerçekleşmezse sivil halkın korunması sorumluluğu uluslararası topluma geçmektedir. Son çare olarak askeri müdahalenin karara bağlanması da BMGK kararına bağlıdır

R2P kavramının temelinde devletlerin vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi önlenebilir felaketlerden koruma yükümlülüğü yatmaktadır. Söz konusu suçlara karşı R2P birincil derecede egemen devletlere, ikincil derecede ise uluslararası topluma aittir. R2P, en temel ve yalın hali ile devlet egemenliğinin ön planda tutulduğu, geleneksel iç işlerine karışmama prensibi ile ağır insani trajedilere kayıtsız kalmama düşüncesi arasında bir denge kurulmasıdır (Kaşıkçı, 2015). Temelde kavramın ortaya çıkış noktası ise 21. yüzyılda uluslararası insan hakları alanında meydana gelen gelişmeler ve buna bağlı olarak ulus devletlerin aşınan egemenliği arasında beliren parodoksal evrilme etkili olmuştur. Bir taraftan 90'lı yıllarda etnik kökenli devlet içi çatışmalarda meydana gelen ağır insan hakları

ihlalleri diğer taraftan uluslararası hukukun önemli bir ilkesi olan devletlerin iç işlerine karışmama prensibi söz konusu paradoksun iki temel ayağını oluşturmaktadır.

Günümüzde insancıl müdahaleyi ve onun yeni bir türevi olarak R2P kavramını devletlerin egemenliği açısından uluslararası hukuka aykırı bulan kesim, buna delil olarak BM Antlaşması'nın devletlerin iç işlerine karışmama, devletlerin eşit egemen aktörler olduğu ve müdahale etmeme prensiplerini ileri sürmektedir. Diğer taraftan insancıl müdahaleyi ve R2P kavramını meşru gören taraf ise egemenlik anlayışının gelişen teknoloji, insan hakları ve küreselleşme ile aşındığını ve sınır aşan sorunlarda egemenlik anlayışının meydana gelen insani katliamları meşrulaştırmada bir savunma kalkanı olarak ileri sürülemeyeceğini iddia etmektedir. Böylece bir tarafta BM Şartı ile koruma altına alınan devletlerin iç işlerine karışmama prensibi; diğer tarafta devletlerin ülkesel sınırları içinde gerçekleşen iç çatışmalarda meydana gelen sivil ölümler, ağır insan hakları ihlalleri ve insani trajediler yukarıda sözü edilen paradoksu oluşturmaktadır (Dalar & Kalaycı, 2019).

4. Yeni Bir Yaklaşım: "Koruma Sorumluluğu"

Günümüzde dünya çapında milyonlarca insan iç savaşlar, isyanlar ve etnik kargaşalardan dolayı zulüm ve baskıya maruz kalmaktadır. İnkâr edilemez bu gerçekliğe karşı verilen mücadele ICISS Komisyonunun merkezinde yer almaktadır. Diğer taraftan, geçmişten günümüze dek "müdahale hakkının" resmen tanınmasına ilişkin süregelen korkular var olmaya devam etmektedir. Askeri harekât olasılığı da dâhil olmak üzere, insani koruma amaçlı müdahale kabul edilecekse, uluslararası toplumun devlet ve hükümetler arası uygulamaya rehberlik etmek için tutarlı, güvenilir ve uygulanabilir standartlar geliştirmesi zorunludur. Somali, Ruanda, Srebrenica ve Kosova'daki deneyim ve tecrübelerin yanında başka yerlerde yapılan müdahaleler ve müdahalesizlikler, uluslararası arenada müdahale etme araçlarının ve müdahale etme düşüncesinin fikirsel alt yapısının artık daha kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir (ICISS, 2001: 11). Buradan da anlaşılacağı üzere Komisyonun temel çıkış noktası tüm dünya devletleri için geçerli, standart, objektif ve politize olmaktan uzak bir "müdahale etme" formülasyonunun/normunun oluşturulmasıdır.

İnsani koruma gerekçesiyle yapılan herhangi bir müdahalenin bu yeni yaklaşım içinde değerlendirilebilmesi için en az dört temel hedefi karşılaması gerekir:

- Müdahale edilip edilmeyeceğini, ne zaman ve nasıl müdahale edileceğini belirlemek için açık kurallar, standartlar ve kriterler oluşturmak;

- Diğer tüm yaklaşımların başarısız olması halinde, gerekli görüldüğünde askeri müdahalenin meşruiyetinin tesis edilmesi;

- Askeri müdahalenin gerçekleştiğinde bazı amaçları yerine getirmesi;

- Etkili bir müdahalenin sağlaması, insani maliyetleri ve neden olunacak kurumsal hasarı en aza indirmesi;

- Kalıcı ve sürdürülebilir barış beklentilerini arttırırken, mümkün olan yerlerde çatışma nedenlerini ortadan kaldırmaya yardımcı olması beklenmektedir (ICISS, 2001: 11).

Yine Komisyonun raporda önemle vurguladığı bir nokta da kullanılan dilin gerçek sorunlarla uğraşmanın önünde bir engel oluşturmaması gereğidir. Komisyon raporunda tercih ettiği kavramın "müdahale hakkı" olmadığını bunun yerine R2P kavramının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Tartışmanın dilini değiştirmek, etkili ortak eyleme geçmenin önündeki bir engeli kaldırabilirken, elbette çözüme kavuşturulması gereken önemli sorunların özünü değiştirmez. Halen tartışılması ve şeffaflık kazandırılması gereken konular arasında müdahalenin ahlaki, yasal, politik ve operasyonel boyutları ve bunlara bağlı olarak sırasıyla ihtiyaç, yetki, irade ve kapasite yer almaktadır. Komisyon tüm bölgesel ve küresel aktörlerin müdahale konusuna kendilerinin önerdiği yeni perspektiften bakabilmeleri halinde üzerinde anlaşmaya varılmış bir çözüm mekanizmasının bulunabileceğini iddia etmektedir (ICISS, 2001: 11).

Komisyon müdahale meselesini R2P bağlamında kavramsallaştırmak için ideal, pratik ve politik bir norm oluşturmaya çalışmaktadır. Bu argümanın yapı taşları ilk olarak, egemenlik kavramının doğasında var olan bulgular; ikinci olarak, insan hakları ve insan güvenliğine ilişkin ortaya çıkan yeni ilkeler ve son olarak değişen devlet ve hükümetler arası uygulamalar olarak ön plana çıkmaktadır (ICISS, 2001: 12).

5. Tarihsel Süreç İçerisinde R2P Kavramının Gelişmesinde Etkili Olan Çalışmalar

R2P, tarih boyunca süregelen kuvvet kullanmayı meşrulaştırma çabalarında deneyimlenen birikimlerden yola çıkarak geçmişin hatalarını tekrarlamamak ve modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap vermek için tasarlanmış post-modern bir

kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerine yapılan insani müdahalelerin giderek siyasallaşması ve büyük devletlerin çıkarlarına hizmet etmesi, meşruiyet tartışmalarını beraberinde getirmiş ve yapılan müdahalelerin sorgulanmasına, bu müdahalelerin insani yönünün hararetli bir şekilde tartışılmasına neden olmuştur (Eren & Gürkaynak, 2016).

R2P kavramı her ne kadar 2000'li yılların başında ICISS Komisyonunun hazırlamış olduğu "Responsibility to Protect" raporuna dayandırılsa da kavramın ilk oluşumunda bazı akademik çalışmalar ve raporlar da etkili olmuştur. Bunlardan ilki, 1980'lerin sonunda Fernando Teson'un ortaya koyduğu bir çalışmasında devletin varlık nedeninin bireyin temel haklarını korumak olduğu şeklindeki düşüncesidir. Yazara göre devletin kendi nüfusu üzerinde siyasi güç kullanmasının tek dayanağı, bu nüfusun haklarının devlet tarafından güvence altına alınması ve korunması olabilir. Teson'a göre eğer devlet korumakla yükümlü olduğu halkının temel hak ve özgürlüklerini yerine getiremiyorsa meşruiyetini kaybeder ve uluslararası hukuk sisteminde meşru devletler içerisinde yer almaz (Keskin, 2006).

R2P kavramının şekillenmesinde etkili olan bir başka çalışma ise 1993 yılında BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali'nin Francis Deng'e hazırlattığı yerinden edilmiş insanlara (internally displaced people) yönelik rapordur. Söz konusu raporda Deng, bir devletin ülkesi içinde yerinden edilmiş insanların korunmasının ilk olarak ilgili devlete ait olduğu, eğer ilgili devlet bu sorumluluğunu yerine getiremiyorsa uluslararası topluma yardım çağrısında bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Söz konusu her iki çalışmada da, ICISS raporunda ortaya konan R2P kavramına bazı yönleriyle değinildiği görülmektedir (Kaşıkçı, 2015).

R2P kavramının uluslararası arenada devletler tarafından benimsenmesinde BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 1999 yılında Genel Kurulda yaptığı konuşma etkili olmuştur. Annan bu konuşmasında 1990'lı yıllar boyunca meydana gelen etnik kökenli insani krizler ve BM'nin bu krizlerdeki tartışmalı tutumuna özel vurguda bulunmuştur. Annan yaptığı konuşmasında devletlerin günümüzde kabul edilen egemenlik anlayışlarını gözden geçirmeleri gerektiğine vurgu yapmıştır.

Kanada hükümeti ise Kofi Annan'ın dikkat çektiği bu hususa karşılık 2000 yılında Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyonu'nun kuruluşunu BM Genel Kurulu'na bildirerek cevap vermiştir. Komisyon yapılması muhtemel bir insani müdahalenin yasal, etik, operasyonel ve politik boyutlarının belirlenmesinde, uluslararası toplumun ortak paydada buluşabileceği, BM Genel Sekreterliğinin de etkin olabileceği bir mekanizma geliştirmeyi amaçlamıştır (ICISS, 2001: 7).

Komisyonun amacı, savaşa hiç katılmamış veya artık savaşamayacak durumda olan tüm kesimleri korumak amacıyla yapılacak insani müdahalelerde, sınırları önceden belirlenmiş, tüm kesimlerce meşru kabul edilen bir otorite tarafından uygulanabilecek, tartışmalara yol açmayacak bir davranış kuralı (code of conduct) geliştirmektir. Komisyon yaptığı bir yıllık titiz ve özverili çalışma sonucunda 2001 yılının son ayında Koruma Sorumluluğu adlı raporu uluslararası kamuoyu ile paylaşmıştır. İlgili raporun özünde, gelecekte yapılacak insani amaçlı askeri müdahalelerin meşru ve doğru bir zemine oturtulması yatmaktadır. (Dalar & Kalaycı, 2019). R2P kavramı ilk kez bu raporda ifade edilmiştir. Rapor, devletlerin kendi siyasi sınırları içinde yaşayan insanların temel haklarını korumasının sadece sorumluluk olarak değil ayrıca yerine getirilmesi zorunlu olan bir ödev olarak da görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Olası bir askeri müdahalenin detaylarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan rapor, bu zorunlu ödevin yerine getirilmemesi durumunda halkların temel haklarının korunmasının uluslararası topluma geçeceğini öngörmektedir.

Raporda gerçekleştirilmesi muhtemel bir müdahalede askeri seçeneğe son çare olarak başvurulması ve yapılacak müdahalenin meşruiyetini sağlamak amacıyla BMGK'nın onayının alınması gerektiğine de vurgu yapılmıştır. Askeri seçenek soykırım, etnik temizlik, geniş çapta sivil katliamları, ağır insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda ve bu suçlara ev sahipliği yapan devletin engelleme iradesini ortaya koy(a)madığında gündeme gelebilecektir. Olası bir müdahale için askeri seçeneğin yanında doğru yetki, haklı neden eşiği, iyi niyet, orantılı araçlar ve makul beklentiler gibi kriterler de ayrıca aranmaktadır. BMGK tarafından güç kullanılması söz konusu olduğunda bunun meşruiyetini sağlamak için çeşitli kriterler getiren raporda, tehdide konu olan unsurun ciddiliği, askeri müdahaleye son çare olarak başvurulması, verilecek tepkinin tehdit unsuru ile orantılı olmasına dikkat çekilmiştir. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan bu raporun kabul edildiği yılın hemen ertesi yılı 2005 yılında yapılan BM Dünya Liderler Zirvesi'nde de 2004 raporunun getirmiş olduğu kriter ve unsurların aynı halleri ile kabul edilmesini sağlamıştır (Buzoğlu, 2021: 51-52).

Komisyon raporunda R2P üç aşamalı bir sorumluluk olarak belirtilmiştir. Önleme, tepki verme ve yeniden inşa etme sorumlulukları olarak ön plana çıkarılan R2P'nin en önemli boyutu önleme sorumluluğudur. Bu sorumluluk kapsamında erken uyarı sistemleri, önleyici tedbir politikaları ve siyasi iradenin kullanılması yer almaktadır. Bu üç hususu şart koşan önleme sorumluluğu gelecekte var olabilecek çatışmaların önceden fark edilerek gerekli tedbirlerin alınmasını, çatışmaların önlenmesini ya da etkilerinin minimize tutulmasını amaçlamaktadır. Tepki verme sorumluluğu kapsamında ise çatışmaların önlenmesi için alınan tedbir politikalarının işe yaramaması halinde müdahale kararının devreye girmesi söz konusudur. Askeri müdahale için temel ölçümlerin yer aldığı bu sorumluluk bilincinde doğru yetki, haklı neden eşiği,

iyi niyet, son çare, orantılı araçlar ve makul beklentiler gibi kriterler yer almaktadır. R2P'nin son ve üçüncü bileşeni olan yeniden inşa etme sorumluluğu kapsamında ise müdahale sonrası yükümlülükler, barışın tesisi, güvenlik, kalkınma, adalet ve uzlaştırma gibi başlıklar yer almaktadır.

R2P kavramının uluslararası toplum tarafından kabulü 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile mümkün olmuştur. Bu sonuç belgesinin 138. ve 139. maddeleri R2P kavramının uluslararası toplum tarafından kabul görmesi, norm niteliğini kazanması ve içeriğinin netleştirilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Bu belgenin R2P konusundaki en önemli getirisi kavramın içerdiği suçların soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik ile sınırlandırılmasıdır. Komisyon raporuna göre daha dar bir yorum ile R2P'nin içeriği bu dört suç unsuru ile sınırlandırılmıştır.

R2P ile ilgili 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin 138. maddesinde; " Her bir devletin, nüfusunu soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara karşı koruma sorumluluğu vardır" denilmektedir. Sonuç Bildirgesinin R2P hakkındaki bir diğer maddesi 139. maddedir. Bu maddede; "Uluslararası toplum, BM aracılığıyla, nüfusları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumaya yardımcı olmak için BM Antlaşmasının VI. ve VIII. bölümleri uyarınca uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yolları kullanma sorumluluğuna sahiptir" denilmektedir. İlgili maddede barışçıl araçların yetersiz kalması ve ulusal otoritelerin nüfuslarını söz konusu suçlara karşı korumakta açıkça başarısız olmaları durumunda daha caydırıcı araçları içeren VII. bölüm tedbirlerinin alınabileceğine de işaret edilmektedir. Bu tedbirler Güvenlik Konseyi aracılığıyla vaka özelinde ve ilgili bölgesel kuruluşlarla işbirliği içinde, zamanında ve kararlı bir şekilde, kolektif olarak gerçekleştirilecektir. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin R2P hakkındaki bu iki maddesi kavramın içerik ve kapsam bakımından şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (United Nations General Assembly, 2005 World Summit Outcome, A/RES/60/1, 2022).

R2P kavramının pratikte nasıl uygulanacağı hakkında önemli bir çalışma da eski BM Genel Sekreteri Ban-Ki Moon'un 2009 yılında yayınladığı Koruma Sorumluluğunun Uygulanması raporudur. Ban Ki Moon'un 12 Ocak 2009 tarihinde R2P'nin uygulanmasına yönelik raporu, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138 ve 139. paragraflarında belirtilen R2P'nin nasıl işlevselleştirileceğine yanıt vermektedir. Raporda 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde kabul edilen 138. ve 139. paragraflarda yer edinen R2P'nin içerdiği dört spesifik suça, devlet ve hükümet başkanları tarafından oybirliği ile kabul edildiği hususuna, uluslararası toplumun yükümlülüğüne, başarısız devlet durumlarında yapılacak müdahalenin kolektif niteliğine ve Güvenlik Konseyi tarafından BM Şartına uygun olarak "zamanında ve kararlı bir şekilde" uygulamaya konulacağına dikkat çekilmiştir. Mevcut raporun altını çizdiği gibi, devletleri R2P'yi amacının dışında, kötüye kullanmaktan vazgeçirmenin en iyi yolu, BM'nin R2P'ye ilişkin strateji, standart, norm ve pratiklerin, yönetim süreçlerinde kullanılan araçların ve ilgili BM alt kurumlarının geliştirilmesi olacaktır. Bu raporda R2P üç temel sütun şeklinde özetlenmiştir: 1) Devletin Koruma Sorumlulukları, 2) Uluslararası Yardım ve Kapasite Geliştirme, 3) Zamanında ve Kararlı Cevap (United Nations General Assembly, Implementing the Responsibility to Protect, 2009).

Sonuç olarak R2P'nin ortaya çıkışında 1990'lı yıllarda yaşanan iç çatışmalar ve bunların sonucunda meydana gelen ağır sivil kayıplar etkili olmuştur. Bilhassa Bosna-Hersek, Ruanda ve Kosova insani krizleri R2P'nin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 2001 yılında Komisyon raporu ile ilk kez ifade edilen R2P kavramı 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile norm niteliği kazanmış ve uluslararası toplum tarafından kabul görmüştür. BMGK'nın 2006 yılında almış olduğu 1674 sayılı kararı ile ilk kez atıfta bulunulan R2P kavramının sahada nasıl uygulanacağı ise 2009 Uygulama Raporu ile açıklığa kavuşturulmuştur.

6. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Kuruluşu, Yapısı ve Yargı Kapsamı

Uluslararası toplum uzun zaman daimi bir uluslararası mahkemenin kurulmasını arzulamıştır. Bu arzu 17 Temmuz 1998 tarihinde, Roma'da gerçekleştirilen Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Roma Diplomatik Konferansı'nda karşılık bulmuştur. Konferans sonucunda, UCM Statüsü yüz yirmi ülkenin desteğiyle kabul edilmiş, böylelikle, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları işleyen bireylerin bir uluslararası ceza mahkemesince yargılanıp, cezalandırılmaları karara bağlanmıştır (Alibaba, 2000).

Uluslararası toplumun daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurma aşamasına gelmesi pek kolay olmamıştır. Yaklaşık elli beş yıllık bir süreç gerektiren bu aşamaya gelinmesinde İkinci Dünya Savaşı sırasında işlenen savaş suçlarının sorgulanması ve açıklığa kavuşturulması amacıyla kurulan Nürnberg ve Tokyo askeri mahkemeleri ile 1990'lı yıllarda yaşanan iç savaşlar sonucunda kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri etkili olmuştur. UCM'nin kurulmasını elli yıl geciktiren en temel saik ise kuşkusuz devletlerin egemenlik konusundaki hassasiyetleri olmuştur. Bağımsız, daimi ve siyasi kimlikten yoksun bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması, devletlerin egemenlik haklarının bir uzantısı olan ceza yargılamasının sınırlandırılması anlamına gelecekti ki bu da devletleri statüye taraf olmaktan caydıran temel sebep idi (Alibaba, 2000).

Uluslararası toplum 20. yüzyılda soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının tanımları üzerinde uzlaşmaya varmıştır. Nürnberg ve Tokyo mahkemeleri İkinci Dünya Savaşı sırasında işlenen savaş suçları, barışa karşı suçlar ve insanlığa karşı suçları ele almıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından 1990'larda, Eski Yugoslavya ve Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi mahkemelerin kurulmasında cezasızlığın kabul edilemez olduğuna dair uzlaşı etkili olmuştur. Ancak bu mahkemeler sadece belirli bir zaman diliminde ve belirli bir çatışma sırasında işlenen suçları yargılamak üzere kuruldukları için bağımsız ve daimi bir ceza mahkemesine ihtiyaç olduğu konusunda genel bir mutabakat meydana gelmiştir. Bu minvalde 17 Temmuz 1998 tarihinde 120 devletin daimi Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasının yasal dayanağı olan Roma Statüsünü kabul etmesiyle uluslararası toplum tarihi bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Roma Statüsü, 60 ülke tarafından onaylandıktan sonra 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir (International Criminal Court (ICC), 2024).

Roma Statüsü ile yönetilen UCM, uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçların faillerinin cezasız kalmasına son verilmesine yardımcı olmak amacıyla kurulan ilk daimi, antlaşmaya dayalı, uluslararası ceza mahkemesidir. UCM bağımsız bir uluslararası örgüttür ve BM sisteminin bir parçası değildir. Merkezi Hollanda'nın Lahey kentindedir. Mahkeme'nin giderleri öncelikle Roma Statüsü 'ne taraf devletler tarafından finanse edilmekle birlikte, hükümetler, uluslararası örgütler, bireyler, şirketler ve diğer kuruluşlardan da gönüllü katkılar almaktadır (International Criminal Court (ICC), 2024).

UCM, faaliyete başladığı 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçlar olan soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları ile 17 Temmuz 2018'den itibaren belirli koşullar ve usuller altında saldırı suçu üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Bu suçların her biri Roma Statüsü ve diğer ilgili metinlerde açıkça tanımlanmıştır (International Criminal Court (ICC), 2024). Mahkemenin kurucu statüsü olan Roma Statüsü'nün 12. maddesi mahkemenin yargı yetkisini şu şekilde sınırlandırmaktadır; 1) Roma Statüsü'ne taraf olan devletlerin topraklarında işlenen suçlar, 2) Roma Statüsü'ne taraf olan devletlerin vatandaşları tarafından işlenen suçlar, 3) Statü'ye taraf olmayan ancak resmi bir bildiri ile mahkemenin yargı yetkisini kabul eden devletlerin topraklarında işlenen suçlar üzerinde UCM yargı yetkisine sahiptir (Rome Statute of the International Criminal Court, Article 12, 2022). Mahkeme'nin ulusal ceza adaleti sistemlerinin yerini alması değil, onları tamamlaması amaçlanmıştır. Mahkeme ancak ulusal adalet sistemlerinin yargılama yapmadığı ya da yaptığını iddia ettiği ancak gerçekte bu tür yargılamaları yapmak istemediği ya da yapamadığı durumlarda dava açabilir. Bu temel ilke tamamlayıcılık ilkesi olarak bilinmektedir (International Criminal Court (ICC), 2024).

7. R2P'nin Beş Spesifik Suç Üzerinden UCM ile olan İlişkisi

UCM, kurucu statüsünde belirtildiği üzere, yargı yetkisi dâhilinde olan dört suçtan biri veya birkaçının işlenmesi halinde ulusal mahkemelerin bu suçlarla ilgili gerekli işlemleri yap(a)mamaları ve böylece tüm insanlığın ortak vicdanını yaralayan bu tarz suçları işleyen faillerin cezasız kalmasını engellemek amacıyla devreye girmektedir. UCM'nin kurucu statüsü olan Roma Statüsü'ne göre UCM'nin yargı yetkisi yalnızca ulusal mahkemelerin üstlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmediğinde ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda UCM statüsünde barındırdığı suçlar kapsamında bir konunun kendisinin mi yoksa ulusal mahkemelerin mi yargılama alanına gireceğine karar verir. Statü, mahkeme ile taraf devletler arasında var olan ikili ilişkilere uzun bir yer ayırdıktan sonra UCM'nin yargı yetkisini ulusal otoritelerle birlikte istişare ederek kullanmasını öngörmüştür (Rome Statute of the International Criminal Court, 2022).

R2P'nun içerdiği dört temel suç bağlamında UCM ile arasında organik ve tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır. UCM'nin temel kuruluş belgesi hükmünde olan 1998 Roma statüsünde soykırım, insanlığa karşı suçlar, saldırı suçu ve savaş suçları yer almaktadır. Bu bağlamda R2P'nun etnik temizlik hariç içerdiği diğer üç temel suçun UCM'nin de yargılama alanına girdiğini görmekteyiz. Bir diğer ifade ile R2P ile UCM'nin kapsadığı suç tanımlamaları üç ortak suçu (soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar) kapsarken farklı olarak R2P kapsamında etnik temizlik (ethnic cleansing) suçu ele alınırken, UCM statüsünde saldırı suçuna (crime of agression) yer verilmiştir.

Hem UCM hem R2P'nin ilgili olduğu bu dört suç için önemli bir diğer belge de 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesidir. Özellikle soykırım suçunun tanımlanmasında, manevi (niyet) ve maddi (uygulama) ögelerinin belirlenmesinde esas alınan kaynak bu uluslararası sözleşmedir. Dolayısıyla Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesi, UCM'nin temel belgesi olan Roma Statüsü ve R2P'nin temel 2 belgesi olan 2001 ICISS raporu ve 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi arasında içerdikleri suç tanımlamaları kapsamında organik ve tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır.

R2P ile UCM arasındaki ilişkinin dört spesifik suç kavramı üzerinden doğru analiz edilebilmesi için bu dört suç kavramının tanımına bakmamız gerekmektedir.

Soykırım Suçu: Soykırım suçunun uluslararası düzeyde kabulü 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Sorumlularının Cezalandırılması Sözleşmesi" ile mümkün olmuştur. Bu sözleşme BM Genel Kurulu tarafından 09.12.1948 tarihinde 260 A (III) sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 12.01.1951 yılında yürürlüğe girmiştir (Reçber K. , s:273, 2018). Söz konusu bu sözleşme ile soykırım suçunun önlenmesi ve faillerinin cezalandırılması için eylemin gerçekleştiği devlet ya devletlere yasal yükümlülükler getirilmiştir. Böylece insanların sahip oldukları ırk, etnik yapı, dini grup ya da kültürel kimlikleri yüzünden kasıtlı olarak katledilmeleri en ağır insanlık suçu olarak kabul edilmiştir. Bu ifade edilen unsurlar, 1990'lı yıllarda faaliyet gösteren Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUAM), Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri (EYUAM) kararlarında ve bunlara ek olarak UCM'nin statüsünde tekrar edilmiş ve soykırım suçunun yasaklanması uluslararası teamülün vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (Mustafayeva, 2019: 64).

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Sorumlularının Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesinde, soykırım suçunu oluşturan eylem ve fiillerin neleri kapsadığına ilişkin düzenlemeler değiştirilmeden Eski Yugoslavya ve Ruanda'da işlenen savaş suçlarını yargılamak üzere kurulan mahkemelerin statülerinde ve UCM Statüsü'nün 6. maddesinde aynen olduğu gibi muhafaza edilmiştir (Reçber K., 2018: 273). UCM Statüsünün 6. maddesinde soykırım kapsamında kabul edilecek fiil ve eylemler belirlenmiştir. Söz konusu Statü'nün amaçları bakımından soykırım suçu, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri anlamına gelebilir:

(a) Grubun üyelerini öldürmek,

(b) Grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek,

(c) Grup üyelerinin tamamının veya bir kısmının fiziksel olarak yok olmasına yol açacak şekilde gerekli insani yaşam koşullarının kasıtlı olarak kötüleştirilmesi,

(d) Grup içinde doğumları engellemeye yönelik tedbirler uygulamak,

(e) Grup içindeki çocukları zorla başka bir gruba nakletmek (Roma Statüsü madde 6).

Soykırım suçunun yaşanan tüm durumlarda savaş suçlarından veya insanlığa karşı suçlardan kesin ve net bir şekilde ayrılması her zaman mümkün olmayabilmektedir. Soykırım suçunu diğer suçlardan ayıran temel özelliği, genel kabul gören kanıya göre içerdiği özel kasıttır. Söz konusu bu olguda manevi (niyet) ve/veya maddi (uygulama) hususlar aranır. Soykırım veya diğer ilgili suçlar insanlığa karşı işlenen yaygın ve sistematik eylemler olabilmektedir. Ancak, bir suçun soykırım kapsamında değerlendirilebilmesi için yukarıda da ifade edilen belirli bir grubun hedef alınarak yok etme kastıyla hareket edilmesi gerekmektedir. İnsanlığa karşı suçlarda ise failin özel kasıt olmaksızın suça konu olan fiilleri siviller başta olmak üzere tüm kişilere karşı tatbik etmesi yeterlidir (Reçber K., 2018: 275).

İnsanlığa Karşı Suçlar: Bu Statünün amacı doğrultusunda, "insanlığa karşı suç", herhangi bir sivil nüfusa yönelik yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak ve saldırıdan haberdar olarak işlendiğinde aşağıdaki fiillerden herhangi biri anlamına gelir:

(a) Öldürme;

(b) İmha etme;

(c) Köleleştirme;

(d)Nüfusun sınır dışı edilmesi veya zorla nakledilmesi;

(e) Uluslararası hukukun temel kurallarına aykırı olarak hapsetme veya diğer ciddi fiziksel özgürlükten mahrum bırakma;

(f) İşkence;

(g) Tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamilelik, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıktaki diğer cinsel şiddet biçimleri;

(h) Siyasi, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dini, 3. paragrafta tanımlandığı şekliyle cinsiyet veya uluslararası hukuk uyarınca kabul edilemez olduğu evrensel olarak kabul edilen diğer gerekçelerle, bu paragrafta atıfta bulunulan herhangi bir eylemle veya Mahkeme'nin yargı yetkisi dâhilindeki herhangi bir suçla bağlantılı olarak, tanımlanabilir herhangi bir gruba veya kolektiviteye karşı zulüm;

(i) Kişilerin zorla kaybedilmesi;

(j) Apartheid suçu;

(k) Kasıtlı olarak büyük acılara veya vücutta ya da zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi yaralanmalara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler (Roma Statüsü madde 7)

Savaş Suçları: UCM Roma Statüsünün 8. Maddesinde savaş suçlarının kapsamı ifade edilmiştir. 8. Maddede ifade edilen savaş suçları (a), (b), (c), (d), (e) ve (f) bentlerinden oluşmaktadır. Her bir bentte savaş suçlarının içerdiği eylem ve fiiller detaylandırılmıştır. Savaş suçları kapsamında maddeler halinde belirtilen tüm fiiller zikredilmeden bentler halinde önemli bazı fiil ve eylemlere kısaca değinilecektir. 8. maddeye göre, UCM, özellikle bir plan, bir politikanın parçası olarak veya bu tür suçların geniş çaplı bir şekilde işlenmesi söz konusu olduğunda, savaş suçları bakımından yargı yetkisine sahip olacaktır. Bu Statü'nün amaçları bakımından, "savaş suçları" şu anlama gelir:

(a) 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlalleri, yani ilgili Cenevre Sözleşmesi hükümleri uyarınca korunan kişilere veya mallara karşı şu eylemlerden herhangi biri: kasten öldürme, insanlık dışı muamele, rehin alma, kasten büyük ıstıraplara, beden veya sağlıkta ciddi yaralanmalara neden olmak vb.

(b) Yerleşik uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, uluslararası silahlı çatışmalarda geçerli olan yasa ve geleneklerin diğer ciddi ihlalleri; Sivil nesnelere, yani askeri hedef olmayan nesnelere kasıtlı olarak saldırı düzenlemek, savunmasız ve askeri amaçla kullanılmayan kasabalara, köylere, meskenlere veya binalara her ne şekilde olursa olsun saldırmak veya bombalamak, boğucu, zehirli veya diğer gazları ve tüm benzer sıvıları, malzemeleri veya cihazları kullanmak vb.

(c) Bölgesel nitelikte olmayan bir silahlı çatışma durumunda, 12 Ağustos 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesinde ortak olan 3. maddenin ciddi şekilde ihlal edilmesi. Yani silahlarını bırakan silahlı kuvvetler mensupları ve hastalık, yara, tutukluluk veya başka herhangi bir nedenle savaş dışı kalanlar dâhil olmak üzere, çatışmalarda aktif olarak yer almayan kişilere karşı işlenen şu fiillerden herhangi biri: kişinin hayatına ve kendisine yönelik şiddet, özellikle her türlü cinayet, sakatlama, zalimce muamele ve işkence; özellikle küçük düşürücü ve aşağılayıcı muamele olmak üzere, kişisel haysiyete karşı saldırılarda bulunmak; rehin alma vb.

(d) Paragraf 2 (c) uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar için geçerlidir, bu nedenle ayaklanmalar, münferit ve ara sıra meydana gelen şiddet eylemleri, iç karışıklıklar, gerilimler ve benzer nitelikteki diğer eylemler için geçerli değildir.

(e) Yerleşik uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda geçerli olan yasa ve geleneklerin diğer ciddi ihlalleri: sivil halka veya çatışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı kasıtlı olarak saldırılar düzenlemek; saldırıyla alınsa bile bir kasabayı veya yeri yağmalamak; on beş yaşın altındaki çocukları silahlı kuvvetlere asker olarak almak veya onları düşman askerlerine sızmak için aktif olarak kullanmak vb.

(f) Paragraf 2 (e) uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar için geçerlidir ve isyanlar, münferit ve ara sıra meydana gelen şiddet eylemleri veya benzer nitelikteki iç karışıklıklar ve gerilimler gibi eylemler için geçerli değildir. Bir devletin topraklarında hükümet yetkilileri ile organize silahlı gruplar veya bu tür grupların kendi arasında uzun süreli silahlı çatışmalar meydana geldiğinde geçerlidir (Roma Statüsü madde 8).

Saldırı Suçu: UCM Statüsüne göre "saldırı suçu" bir devletin siyasi veya askeri harekâtını kontrol etme veya yönetme pozisyonunda bulunan bir kişi tarafından niteliği, ağırlığı ve ölçeği itibariyle BM Şartı'nın açık bir ihlalini teşkil eden bir fiilin planlanması, hazırlanması, başlatılması veya icrası anlamına gelir. UCM Statüsünün birinci paragrafı doğrultusunda, "saldırı eylemi", bir devlet tarafından başka bir devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya Birleşmiş Milletler Şartı'na aykırı herhangi bir şekilde silahlı kuvvet kullanılması anlamına gelir. Aşağıdaki eylemlerden herhangi biri, savaş ilanına bakılmaksızın, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 tarihli ve 3314 (XXIX) sayılı kararına göre bir saldırı eylemi olarak nitelendirilecektir:

(a) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin topraklarını işgal etmesi veya saldırıda bulunması, bu tür bir işgal veya saldırıdan kaynaklanan herhangi bir askeri kazanım veya başka bir devletin topraklarının tamamının veya bir kısmının güç kullanılarak ilhak edilmesi,

(b) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin topraklarını bombalaması veya bir devletin başka bir devletin topraklarına karşı herhangi bir askeri silah kullanması,

(c) Bir devletin limanlarının veya kıyılarının başka bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından ablukaya alınması (Roma Statüsü madde 5).

Etnik Temizlik Suçu: UCM Statüsünde yer almayan ancak R2P kapsamında ele alınan dört ana suçtan bir tanesi de etnik temizlik suçudur. Müdahale ve Egemenlik Üzerine Uluslararası Komisyon (ICISS)'un 2001 yılında yayınladığı R2P raporunda bu suç tanımlanmıştır. Söz konusu rapora göre;

-Belirli bir alandaki varlıklarını azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak için belirli bir grubun üyelerinin sistematik olarak öldürülmesi,

- Belirli bir grubun üyelerinin spesifik bir coğrafi alandan sistematik ve fiziksel olarak zorla çıkartılması,

- İnsanları yaşadıkları bölgeden kaçmaya zorlamak için tasarlanmış terör eylemleri,

- Bir terörizm biçimi olarak bir grubun etnik kompozisyonunu değiştirmenin aracı olarak belirli bir grubun kadınlarının siyasi amaçlar için sistematik tecavüze uğramaları şeklindeki fiil ve eylemleri kapsamaktadır (ICISS, 2001: 33).

Etnik temizlik suçu ICISS raporu dışında herhangi bir uluslararası belgede bir suç kategorisi olarak tanımlanmamıştır. Bu suç tanımının ortaya çıkmasında 90'lı yıllarda meydana gelen devlet içi çatışmalarda görülen kitlesel sınır dışı ve zorla göç ettirme olayları etkili olmuştur. ICISS raporunun kaleme alınmasında önemli bir yere sahip Gareth Evans'a göre de uluslararası hukukta etnik temizlik suçunun hukuki çerçevesi net bir şekilde belirlenmemiştir. Bunun yanında bu suçun içerdiği temel unsurlar savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında sınıflandırılmıştır. Söz konusu suç üzerinde yapılan tanımlamaların ortak yanı, etnik temizlik suçundan kasıt, herhangi bir etnik grup üyelerinin kitleler halinde zorla göç ettirilmesi, yerinden edilmesi veya sınır dışı edilmesi sonucu ortaya çıkan insani kriz durumunu ifade etmesidir (Mustafayeva, 2019: 68).

Görüldüğü üzere etnik temizlik suçu ile insanlığa karşı suçlar arasında içerdikleri eylem ve fiiller itibari ile yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yaşanan devlet içi çatışmalarda meydana gelen insanlık dışı eylemlerin kesin ve net bir şekilde hangi suç tanımı içerisinde değerlendirileceği henüz netlik kazanmış değildir. Bu nedenle söz konusu çatışmalarda meydana gelen eylem ve fiiller bazen etnik temizlik suçu kapsamına girerken bazen de insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilebilmektedir.

8. R2P ile UCM Arasındaki Korelasyonun Vaka Analizi İle Açıklanması

R2P ve UCM arasındaki ilişkiye bakacak olursak; hem R2P hem de UCM küresel çapta gittikçe artan, uluslararası ahlaki ve vicdani bir ilke olarak beliren küresel etik anlayışının benimsenmesinde önemli rol oynamışlardır. R2P ve UCM birbirlerini tamamlayana ama işlevsel olarak farklı yapılardır. Bu doğrultuda R2P ilkesinin gelecekte uluslararası hukuk alanında güçlü bir norm haline gelmesi UCM'nin meşruiyetini ve varlığını güçlendireceği gibi, güçlü bir UCM'nin de R2P'nin sahada uygulanmasında önemli bir araç olacağı ifade edilebilir. Diğer taraftan hem UCM'nin hem de R2P'nin ileride özellikle üçüncü dünya ülkeleri başta olmak üzere, dünyanın birçok yerinde rejim değişikliği için bir araç işlevi göreceği bazı kesimlerce yüksek sesle dile getirilmektedir (Reçber S., 2015: 229).

UCM ile R2P barındırdıkları ortak suç tanımlamalarının yanında amaçladıkları nihai hedef ile de yakınlık göstermektedirler. Her ikisi de hangi nedenden dolayı olursa olsun devletlerin halklarını koruma sorumluluklarını yerine getirmediği durumlarda bir müdahalenin varlığını elzem kılmaktadır. Saldırı ve etnik temizlik suçları dışında her ikisi de soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçları düzenlemekte, her ikisinde de müdahalenin meşruiyeti insanlığa karşı ağır suçların işlenmesi ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda UCM ve R2P arasında sadece basit bir kavramsal yakınlık bulunmamakta aynı zamanda UCM olası bir müdahalenin yargısal boyutunu oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile UCM, R2P kapsamında olası bir insancıl müdahalede araçsallık görevi üstlenebilir. UCM, R2P kapsamında önleyici tedbirlerin alınmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. UCM'nin sahip olduğu daimi niteliği ileride yaşanabilecek soykırımları önlemek açısından ya da yaşanan ağır insan hakları ihlallerine zamanında müdahale etme aracı olabilme ihtimalinden dolayı önem arz etmektedir. UCM'nin temel görevi olan; savcılık aracılığıyla ön inceleme ve araştırmaların yapılması R2P açısından kritik bir öneme sahiptir (Reçber S., 2015: 235).

UCM ile R2P arasındaki araçsallık ilişkisine R2P'nin önemli bir belgesi olan "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" raporunda da değinilmektedir. Rapora göre, uluslararası suçların tanımlanması ve ilgili suç faillerini cezalandırma yükümlülüğü UCM'nin Roma Statüsü hükümlerince tayin edilmiştir. Devletlerin liderleri ve silahlı gruplar da dâhil olmak üzere bu tür korkunç eylemleri işleyen veya teşvik eden kişilere odaklanan Roma Statüsü, R2P'ye ilişkin suçlardan ve ihlallerden doğrudan sorumlu olanların belirlenmesi, soruşturulması ve kovuşturulması için mekanizmalar ve standartlar geliştirmeye çalışmaktadır. UCM ve BM destekli mahkemeler, bu tür insanlık dışı suçlara yönelik uluslararası cezasızlığı sona erdirmeye çalışarak, R2P'nin uygulanması için hâlihazırda caydırma çabalarını güçlendiren temel araçlardır (United Nations General Assembly, Implementing the Responsibility to Protect, 2009).

R2P kavramı ile UCM arasındaki ilişki uluslararası yargı sisteminde küresel adaletin yerini bulmasında önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, yakın geçmişte yaşanan Libya krizi uzmanlar için R2P ve UCM'nin pratikte birbirleri ile olan ilişkisinin nasıl olduğunu anlamak için önemli bir vaka teşkil etmektedir. Hem R2P hem UCM kitlesel vahşete yanıt olarak giderek daha da elzem hale geldiği için bu norm ve mahkeme arasındaki ilişkiyi anlamak son derece önemlidir. Mahkeme ve R2P arasındaki ilişki "koruma sürekliliği" içinde bir mekanizmanın çarkları gibi düzgün bir ivmede gitmektedir. Söz konusu ilişkiyi daha da derinleştirmek mümkündür. R2P ve UCM uluslararası siyasetin birincil referans noktası olarak ulus devleti ve ulusal egemenliği birey/insan ile değiştirmeyi amaçlayan ortak bir siyasi ahlakı, liberal kozmopolitizmi paylaşmaktadır (Kersten, 2018).

Hem R2P hem de UCM soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi ağır insanlık suçlarının önlenmesi ve sorumluların yargılanmasını amaçlamaktadır. R2P, devletin kendi halkını koruma yükümlülüğü, uluslararası toplumun

barışçıl önlem alma yükümlülüğü ve kuvvet kullanımını da içeren kolektif müdahaleleri içerirken UCM, bireylerin cezai sorumluluğuna odaklanarak son çare olarak (suçlar işlendiğinde ve devlet bu suçları yargılayamaz ise) devreye girmektedir (Weerdesteijn & Hola, 2020). 2011 Libya askeri müdahalesi gibi R2P kapsamında yürütülen ya da en azından R2P'ye dayandırıldığı çeşitli çevrelerce iddia edilen vakaların UCM'ye referansla desteklenmesi mahkemenin ve ilgili normun tarafsızlığını ve meşruiyetini sorgulatmaktadır.

R2P ve UCM, genel olarak R2P'nin üç sütunu içinde yer alan 'Koruma Süreci'ni oluşturan iki etken olarak görülmektedir. UCM, bir diğer ifade ile uluslararası cezasızlığın sona erdirilmesi, R2P'nin 'önleme sorumluluğu'nun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda UCM, R2P'nin "araç kutusundaki bir gereç" olarak ifade edilmektedir. Bu anlayış hem mahkemenin savunucuları hem de R2P tarafından paylaşılmaktadır. UCM eski Başsavcısı Fatou Bensouda ve R2P'nin önde gelen savunucusu Gareth Evans'a göre kendi vatandaşlarını vahşetten koruma sorumluluğunu yerine getirmeyen devletlere karşı soruşturma ve kovuşturma tehdidi UCM vasıtası ile yerine getirilebilir. Bu yoruma göre, adli müdahalenin büyük ölçekli insan hakları ihlallerinin işlenmesi üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olması amacıyla, askeri müdahale gerekli hale gelmeden önce Mahkeme'ye başvurulması gerekmektedir. Bu anlayışta da görüldüğü üzere UCM, R2P'nin daha iyi çalışmasını sağlamak için vardır. Benzer şekilde Steven Roach, UCM'nin askeri müdahaleyi haklı çıkarmak için dinlenebilecek bir kanıt toplayıcı görevi üstlenebileceğini ifade etmektedir. Bunu yaparak Güvenlik Konseyi'nin vahşet suçları karşısında eylemsizliğini gösteren lojistik ve enformasyonel sınırlamaların kaldırılabileceği tartışılmaktadır. Michael Contarino ve Selena Lucent, UCM'nin devletlerin vatandaşlarını koruma sorumluluklarını yerine getirmede başarısız olup olmadıklarını değerlendirmek için kullanılması gerektiğini ve böylece UCM'nin "daha hızlı, etkili, öngörülebilir ve tarafsız bir R2P uygulama mekanizmasını geliştirmeye yardımcı olabileceğini" savunmaktadırlar (Kersten, 2018).

Son olarak UCM'nin yakın geçmişte R2P ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak aldığı bazı kararlara kısaca bakarak aralarındaki ilişkiyi daha net olarak ortaya koyabiliriz. 2005 Darfur Krizi'nde BMGK'nin UCM'ne başvurusu R2P kapsamında gerçekleştirildi. Bu karar uluslararası toplumun aktivizmini temsil eden nadir örneklerden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Bu kararda R2P'ye doğrudan destek amacı güdülmüştür. Diğer taraftan 2011 Libya askeri müdahalesi ile R2P'nin NATO tarafından doğrudan bir jeopolitik müdahale aracı olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu örnekte R2P UCM yargılaması ile kesişmiştir. Diğer bir vaka olan Suriye krizinde BMGK'nin UCM'ye işlenen ağır insan hakları ihlallerine karşı çağrıda bulunmaması, R2P ilkesinin siyasi engellerle karşılaşmasının örneği olarak yorumlanmıştır. 27 Eylül 2018'de de Arjantin, Kanada, Kolombiya, Şili, Paraguay ve Peru tarafından UCM'ye Venezuela'daki seçimler hakkında başvuruda bulunulmuştur. Yapılan bu başvurunun ardından UCM, Venezuela makamları tarafından Nisan 2017'den itibaren işlendiği iddia edilen insanlığa karşı suçlar hakkında ön soruşturma açacağını duyurmuştur. 2020 yılında UCM Savcılık Ofisi, "Nisan 2017'den bu yana sivil yetkililerin, silahlı kuvvetler mensuplarının ve hükümet yanlısı kişilerin insanlığa karşı suç işlediğine" inanmak için "makul bir temel" olduğuna inandığını belirtmiş, 2021'de UCM Savcısı Karim Khan ülkedeki durumla ilgili bir soruşturma açıldığını duyurmuştur. (Venezuela I, Situation in the Bolivarian Republic of Venezuela I, ICC-02/18, 2018) 2018 Venezuela seçimleri direkt R2P ilkesini içermese de ciddi insanlığa karşı suçların işlendiği iddialarını içerdiğinden örnek olarak zikredilebilir. 2021-2024 yılları arasında Filistin topraklarında işlenen soykırım, savaş suçları ve ağır insan hakları ihlalleri de doğrudan R2P kapsamında değerlendirilebilir. Özellikle UCM Ön duruşma Dairesi'nin Benjamin Netanyahu ve Yoav Gallant hakkında; - Gazze'de açlığın sivillere karşı bir silah olarak kullanılması sonucu "yaşam hakkından kasıtlı şekilde mahrum bırakma" (starvation as method of warfare), - Sivillerin öldürülmesi, zulüm, diğer insanlık dışı eylemler gibi savaş suçu ve insanlığa karşı suçlardan "makul sebeplerle sorumlu oldukları" kararını vermiş ve haklarında tutuklama kararı çıkartmıştır. UCM'nin bu kararı R2P kapsamındaki dört temel suç (soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik) ile doğrudan ilgilidir. Diğer bir örnek UCM'nin 2022 yılında BMGK kararı olmadan Ukrayna'da işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar hakkında başlattığı soruşturmadır. Bu soruşturma da R2P kapsamında sivillerin korunmasına yönelik yargısal bir girişim olarak değerlendirilebilir. Son olarak 17 Mart 2023 tarihinde, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım soruşturmasının ardından UCM, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Rusya'nın çocuk haklarından sorumlu komiseri Maria Lvova-Belova hakkında, Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında çocukların yasadışı sınır dışı edilmesi ve nakledilmesi savaş suçundan sorumlu oldukları iddiasıyla tutuklama emri çıkarmıştır. Putin hakkındaki tutuklama emri, BMGK'nin daimi üyelerinden birinin liderine karşı çıkarılan ilk tutuklama emri olarak tarihe geçmiştir. UCM'nin Putin, Lvova-Belova ve diğer Rus liderlerine yönelik tutuklama emirleri, R2P'nin devlet liderlerini bireysel sorumluluğa bağlama iradesiyle paralellik göstermektedir (Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Kuzhugetovich Shoigu and Valery Vasilyevich Gerasimov, 2024). Tüm bu örneklerden R2P'nin UCM'nin soruşturma ve yargılama görevi sırasında yararlanabileceği önemli ve işlevsel bir araç kutusu (toolbox) olduğunu çıkarabiliriz. Aynı zamanda UCM'nin de R2P'nin uluslararası toplum tarafından tanınması, benimsenmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir aktör olduğu sonucuna varabiliriz. Böylece R2P ve UCM arasında tamamlayıcı bir ilişkinin varlığı ispatlanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

R2P kavramının temelinde 1990'lı yıllarda meydana gelen insani krizlerden sonra meydana gelebilecek benzer krizlere insan hakları ve egemenlik olgusunu gözeterek tüm dünya devletlerinin üzerinde mutabık olduğu bir çözüm formülasyonu üretmektir. İnsancıl müdahale ile benzer kavramlara dayanan R2P'nin insancıl müdahaleden en önemli farkı üç aşamalı bir sorumluluk bilincini içeriyor olmasıdır. Ayrıca R2P'de esas olan devletlerin egemenlik hassasiyetlerini gözeterek aynı zamanda bireylerin yaşama haklarını da vurgulayarak egemenlik ile insan hakları arasında bir denge kurmaktır.

R2P ilkesinin ortaya çıkmasında bazı devletlerin egemenlik olgusunu adeta bir kalkan olarak kullanması da etkili olmuştur. Egemenlik zırhına sığınan bazı ülkeler ağır insan hakları ihlallerinde ya bizzat fail olmuş ya da vatandaşlarını koruma sorumluluklarını yerine getir(e)memiştir. R2P ile getirilen önemli bir vurgu da devletlerin bu tarz ağır insan hakları ihlallerinde fail olmaları ya da bu tarz olayları önleyememeleri durumunda sorumlu tutulabilecekleri, aklanmak adına egemenlik ilkesini kalkan olarak kullanamayacakları yönünde olmuştur. R2P ilkesini iki temel ilke ile özetleyebiliriz;

1- Egemenlik kazanılmış bir haktan ziyade sorumluluk bilincine yakın bir olgudur. Devlet egemenliği sorumluluk gerektirir ve sınırları içinde yaşayan vatandaşları koruma sorumluluğu bizzat devletin kendi sorumluluğundadır. Tüm devletler sınırları içinde yaşayan halkları soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlara karşı korumakla sorumludur.

2- Devlet kendi sınırları içerisinde yaşayan halkları iç savaş, etnik çatışma veya başarısız devlet durumları dolayısıyla korumakta başarısız olursa bu halkları koruma sorumluluğu uluslararası topluma geçer.

UCM 15 Haziran-17 Temmuz 1998 tarihleri arasında Roma'da toplanan BM Diplomatik Konferansı'nda tartışılmış, Mahkeme Statüsü 120 devletin olumlu, 7 devletin olumsuz ve 21 devletin de çekimser oyu ile kabul edilerek 18 Temmuz 1998 tarihinde tüm devletlerin imzasına açılmıştır. Statü'nün, 11 Nisan 2002 tarihinde 66 devlet tarafından onaylanmasından sonra, Mahkeme, 11 Temmuz 2002 tarihi itibariyle faaliyetine başlamıştır (Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2025). UCM'nin yargılama yetkisi altında soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve saldırı suçu bulunmaktadır. Barındırdıkları üç ortak suç başlığından farklı olarak UCM yetkisi altında saldırı suçu bulunurken R2P kapsamında da etnik temizlik suçu bulunmaktadır.

Sonuç olarak, R2P ile UCM ile arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır. R2P'nin uygulanmasında, uluslararası toplum tarafından kabul gören bir norm haline gelmesinde UCM'nin önemli bir rolü olacaktır. UCM açısından ise R2P'nin güçlü bir norm haline gelmesi, kendi meşruiyetini, etkinliğini ve tanınırlığını artıracak, yargılama yetkisindeki suçları araştırmak ve misyonunu yerine getirmesinde önemli bir araç görevi görecektir. 2009 Uygulama Raporunda da R2P'nin hayata geçirilmesinde UCM'nin önemli bir araç olduğu beyan edilmiştir.

Kaynakça

Alibaba, A. (2000). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49(1).

Aybay, R. (2004, Ocak-Mart). Bosna Hersek'te Savaş ve İnsan Hakları Mahkemesi. Hukuk ve Adalet, 1(1), s. 96-103.

Buzoğlu, M. H. (2021). Koruma Sorumluluğu-Kurumsallaşma Çabası-Libya Örneği. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dalar, M., & Kalaycı, C. (2019). Suriye Krizinde R2P Çıkmazı. DÜHFD, 2(40), 43-71.

Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2025, Ocak 22). Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM): https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834 adresinden alındı

Eren, A. A., & Gürkaynak, M. (2016). Mutlak Güç Ya Da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği Ve Uluslararası Toplumun Koruma Sorumluluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(24), 134-158.

ICISS. (2001). The Responsibility to Protect, Report of the International Commision on Intervention and State Sovereignty. Ottowa: International Development Research Centre. 03 30, 2024 tarihinde file:///C:/Users/USER/Downloads/2001-ICISS-Report.pdf adresinden alındı

İnat, K., & Kalaycı, R. (2010). Ruanda: Orta Doğu "Afrika'da Katliamlar Ülkesi". K. İnat, B. Duran, & M. Ataman içinde, Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

International Criminal Court (ICC). (2024, 11 30). The ICC at a Glance. 11 30, 2024 tarihinde www.icc-cpi.int: https://www.icc-cpi.int/resource-library/factsheets adresinden alındı

Kaşıkçı, T. (2015). Koruma Sorumluluğu Kavramı ve Libya Operasyonu. *Uluslararası Hukuk ve Politika,* 11(44), 129-156.

Kersten, M. (2018). "A Fatal Attraction? The UN Security Council and the Relationship between R2P and the International Criminal Court. J. H. (Eds.) içinde, Mobilising International Law for 'Global Justice' (s. 142-162). Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781108586665.007

Keskin, F. (2006). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler,* 3(12), 73-74.

M. Deng, F., Kimara, S., Lyons, T., Rotchild, D., & Zartman, I. (1996). Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa. Washington DC: The Brookings Institution.

Mohamed, S. (2012, 06). Taking Stock of The Responsibility to Protect. Stanford Journal of International Law, 63, s. 66.

Mustafayeva, A. (2019). Koruma Sorumluluğu Ve Güneydoğu Asya'da İnsani Güvenlik: Rohingya Örneği", (Doktora Tezi), 2019. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Reçber, K. (2018). Uluslararası Hukuk (3 b.). Bursa: Dora Yayınları.

Reçber, S. (2015). İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu. Doktora Tezi, 111-112. İstanbul.

Rome Statute of the International Criminal Court, Article 12. (2022, 11 23). 11 23, 2022 tarihinde www.icc-cpi.int: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf adresinden alındı

Samancı, U. (2009). Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü. Dokuz Eylül *Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(12).123-194.

Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Kuzhugetovich Shoigu and Valery Vasilyevich Gerasimov. (2024, 06 25). https://www.icc-cpi.int/: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-kuzhugetovich-shoigu-and adresinden alındı

Torun, Z. (2017). The Evolution of the Responsibility to Protect. T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Avrasya Etüdleri*, 51(1), s. 29-51.

United Nations. (1993, 04 16). S/RES/819. 08 04, 2022 tarihinde www.un.org: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/819(1993) adresinden alındı

United Nations. (1993, 06 04). S/RES/836. 08 04, 2022 tarihinde www.un.org: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/836(1993) adresinden alındı

United Nations General Assembly. (2009, 01 12). Implementing the Responsibility to Protect. 12 2, 2024 tarihinde www.un.org: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/206/10/pdf/n0920610.pdf adresinden alındı

United Nations General Assembly. (2022, 10 1). 2005 World Summit Outcome, A/RES/60/1. www.un.org: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf adresinden alındı

Venezuela I, Situation in the Bolivarian Republic of Venezuela I, ICC-02/18. (2018, 09 27). https://www.icc-cpi.int/: https://www.icc-cpi.int/venezuela-i adresinden alındı

Weerdesteijn, M., & Hola, B. (2020). "Tool in the R2P Toolbox"? Analysing the Role of the International Criminal Court in the Three Pillars of the Responsibility to Protect. Criminal Law Forum, 31, 377-414.

Weiss,, T. (2007). Humanitarian Intervention: War and Conflict in the Modern World (Cilt 1). Malden: Polity Press.

Yakut, S. (2021). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale Ve Koruma Sorumluluğu: Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme. Doktora Tezi, 151-152. Konya.

Yapıcı, M. İ. (2007). Bosna'da Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri. *Uluslararası Hukuk ve Politik*a, 2(8), 2.

Extended Abstract

Aim and Scope

The Responsibility to Protect (R2P) was first used in 2001 by the International Commission on Intervention and State Sovereignty, which basically aimed to bring new dimensions to the use of force, one of the most controversial issues in

international law. Although the term was interpreted broadly in the commission's report, its content was limited to genocide, war crimes, crimes against humanity and ethnic cleansing at the 2005 UN World Summit, where it was accepted by the international community. At the core of R2P is the reinterpretation of state sovereignty, the suspension of the sovereignty of states that are unable to protect their populations, the transfer of the responsibility for protection to the international community in such cases, and the three-tiered use of force in international law. On the other hand, the International Criminal Court, which includes the crimes covered by R2P, was established as a permanent court to investigate acts and acts constituting international crimes as a common and essential need of humanity after World War II. The ICC, which is the first permanent international court where gross violations of human rights are investigated and the perpetrators of these crimes are punished, was established in 1998 with the Rome Statute. In this study, the relationship between the Responsibility to Protect and the International Criminal Court, which are closely related to the crime titles they contain, is analyzed through the four crime titles included in R2P.

Methods

In today's social sciences, there is no single truth, perfect methodology or perfect school of thought. Especially in studies based on the qualitative research method, which is frequently used in social sciences, more than one methodology can be used in accordance with the character and requirements of the research. In this study, case studies, field studies and historical research models were used as qualitative research models. In addition, qualitative and quantitative data were used together in some parts of the study and interpretations were made based on the data obtained.

Findings

The study yielded important findings. One of them is that both R2P and the ICC play an important role in the adoption of global ethics, which is increasingly emerging as a moral and conscientious principle. In addition to their common definitions of crimes, the ICC and R2P are also similar in their ultimate goal. Both require intervention in cases where states, for whatever reason, fail to fulfill their responsibility to protect their populations.The relationship between the R2P concept and the ICC has an important place in the international judicial system for global justice. R2P and the ICC are generally seen as two factors that constitute the 'Protection Process' within the three pillars of R2P. The ICC, in other words, ending international impunity, is recognized as part of R2P's 'responsibility to prevent'. In this context, the ICC is referred to as a “tool in the toolbox” of R2P. As a result of this study, it has been clarified that there is a complementary relationship between R2P and the ICC, that an objective R2P principle adopted by all states of the world will strengthen the legitimacy and vision of the ICC, and that the existence of a strong ICC can serve as a critical tool in the implementation of the R2P principle.

Conclusion

The ICC and R2P share not only common definitions of crimes but also common goals. Both require intervention when states, for whatever reason, fail to fulfill their responsibility to protect their populations. Apart from the crimes of aggression and ethnic cleansing, both regulate genocide, war crimes and crimes against humanity, and both link the legitimacy of intervention to the commission of grave crimes against humanity. In this context, there is not only a simple conceptual affinity between the ICC and R2P, but the ICC also constitutes the judicial dimension of a possible intervention. In other words, the ICC can act as an instrumentality in a possible humanitarian intervention under R2P. The ICC has an important function in taking preventive measures under R2P. The permanent nature of the ICC is important in terms of preventing future genocides or as an instrument to intervene in a timely manner in cases of gross human rights violations. The ICC's core mandate of conducting preliminary examinations and investigations through the prosecutor's office is critical for R2P. There is a complementary relationship between R2P and the ICC. The ICC will have an important role to play in the implementation of R2P, in making it a norm accepted by the international community. For the ICC, R2P becoming a strong norm will increase its legitimacy, effectiveness and recognition, and serve as an important tool to investigate crimes under its jurisdiction and fulfill its mission. The 2009 Implementation Report also recognized the ICC as an important tool in the realization of R2P.

Büyükpınar, R. & Sezer, Ö.(2025). Mega proje süreçlerinin ışleyişinde bağımsız yargının rolü: Filyos vadisi projesi örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 924-936.

Mega Proje Süreçlerinin İşleyişinde Bağımsız Yargının Rolü: Filyos Vadisi Projesi Örneği[1]

The Role of Independent Judiciary in the Operation of Mega Project Processes: The Filyos Valley Project Example

Rabia Büyükpınar[2], Özcan Sezer[3]

Öz

Günümüz dünyasında ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak mega projelerin hem niceliksel hem de niteliksel açıdan artış gösterdiğine şahit olunmaktadır. Ülkeler küresel ölçekte artan rekabet ortamında yer edinebilmek ve ekonomik kalkınmalarını geliştirmek amacıyla yaygın olarak mega projeleri hayata geçirmektedir. Türkiye'de de benzer bir gelişime sahip olan bu süreç hız kazanmıştır. Yapımı ve faaliyete geçmesine yönelik temel karar vericinin yürütmenin olduğu projeler, aynı zamanda özel sektör ve sivil aktörlerin de dahil olduğu çok yönlü bir süreçte ilerlemektedir. Ancak bu durum içerisinde çeşitli riskleri barındırmaktadır. Proje sürecinde farklı aktörlerin bulunması söz konusu aktörler arasında uyuşmazlıkların çıkma ve sürecin yavaşlama veya durma riskini beraberinde getirmektedir. Bu noktada önemli bir aktör olarak sürece dahil olan yargı, bağımsız ve tarafsız denetim yetkisini kullanarak uyuşmazlıkları karara bağlamakta ve proje sürecine yön vermektedir. Bu çalışmanın esas inceleme noktasını oluşturan Filyos Vadisi Projesi, bu konuda önemli bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Kamu-özel iş birliğinin yanında sivil aktörlerin dahil olduğu proje süreci, çeşitli gerekçelerle yargıya taşınarak dava konusu olmaktadır. Bu çalışma ile Filyos Vadisi Projesi, proje sürecinde bağımsız yargının rolü, projeye yönelik açılan davalar, davaların aktörleri, dava açılma nedenleri ve yargı kararları merkezinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Mega Projeler, Bağımsız Yargı, Filyos Vadisi Projesi.*

Abstract

In today's world, it is witnessed that mega projects have increased both quantitatively and qualitatively due to economic and technological developments. Countries are widely implementing mega projects to gain a place in the increasingly competitive environment on a global scale and to improve their economic development. This process, which has a similar development in Turkey, has gained momentum.. In these projects, the executive branch is the main decision maker regarding their construction and commissioning, progressing through a multi-faceted process along with the private sector and civil actors. However, this situation involves various risks. The presence of different actors in the project process brings with it the risk of conflicts arising between the actors and the process slowing down or stopping. At this point, the judiciary, which is involved in the process as an important actor, decides on disputes and directs the project process by using its independent and impartial control authority. The Filyos Valley Project, which constitutes the focus of this study, stands as an important example here. The project process, which involves public-private cooperation as well as civil actors, is brought to court and subject to litigation for various reasons. In this study, the role of the independent judiciary in the Filyos Valley Project process will be examined in the center of the lawsuits filed against the project, the actors of the lawsuits, the reasons for filing lawsuits, and judicial decisions.

Keywords: *Mega Projects, Independent Judiciary, Filyos Valley Project.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 24 / 01 / 2025
Accepted: 27 / 09 / 2025

[1]Bu makale, devam etmekte olan "Bir Yönetişim Aktörü Olarak Yargı'nın Mega Projeler Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği" isimli doktora tezinden yararlanarak kaleme alınmıştır.

[2]Arş. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Zonguldak, Türkiye, rabia.buyukpinar@beun.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1357-5412.

[3]Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, Zonguldak, Türkiye, ozcan.sezer@beun.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6983-4730.

Giriş

Önemli bir kamu politikası ve kamusal hizmet alanını oluşturan mega projeler, farklı aktörlerin farklı gerekçelerle katkılarda bulunduğu karmaşık, dinamik ve çok yönlü bir süreçten oluşmaktadır (Sigh ve Sharma, 2021: 4). Bu süreçte yürütme projelerin yapımı ve faaliyete geçmesine yönelik temel karar alıcı olarak, özel sektör yatırım aşamasında kamu ile çeşitli iş birlikleri yaparak, sivil aktörler projelere yönelik alınan karar ve işlemlere karşı çeşitli endişeler taşıyan ve farklı görüş ve değerlendirmelere sahip olan aktörler olarak yer almaktadır. Sürecin çok aktörlü bir yapıda ilerlemesi, ilgili taraflar arasında görüş ayrılıklarına neden olabilmekte ve bu da sürecin yavaşlaması ya da durması riskini doğurmaktadır. Bu durumda, bağımsız yargı sürece önemli bir aktör olarak dahil olmaktadır.

Hukuk devletinin tamamlayıcı unsurunu oluşturan bağımsız yargı organı, bireyin hem birbirleriyle hem de devletle olan anlaşmazlıklarının çözümünde en güvenilir yapılanmayı oluşturmaktadır. Nitekim günümüz anayasal demokrasilerin tamamı bu olgu merkezinde kamusal gücün yasama, yürütme ve yargı arasında bölünme esasına dayanmaktadır. Kuvvetler ayrılığını ifade eden bu ilke kapsamında kuvvetler arasında bir denge ve denetleme sisteminin bulunması ve bunu mümkün kılan bağımsız yargı organının varlığı, idarenin artan yetki ve sorumlulukları ile vatandaş ve özel sektörün kamusal sürece aktif katılımının yoğun olduğu günümüz yönetim sistemi içerisinde daha da önemli hale gelmektedir. Yasama ve yürütme organlarının emir, talimat ve müdahalelerinin yanında, siyasal ve sivil yapılanmalardan, vatandaşlardan ve medyadan bağımsız yargı organının varlığı, hukuksal bir güvencenin yanında kurumsal bir güvence sağlayarak söz konusu devlete olan güvenin tesisini, uyuşmazlıkların karara bağlanmasını ve hak arama yollarına ilişkin imkân ve güvenin varlığını teminat altına almaktadır. Bu durum hukuk devletinin bir güvencesi olarak başta idare olmak üzere süreç içerisindeki tüm aktörlerin hukuk kuralları çerçevesinde hareket etmesini ve aksi durumda nasıl bir yaptırım ile karşı karşıya kalacaklarını bilmelerine olanak sağlamaktadır. Nitekim bu durum, proje sürecinin farklı aktörler merkezinde ilerleyen mega projeler için önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacını mega projelerin proje süreçlerinde bağımsız yargının rolünün ortaya konması oluşturmaktadır. Bu kapsamda hukuk devletinin önemli bir gereğini oluşturan bağımsız yargının varlığı çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Bunun yanında Sinerji Yazılım isimli veri tabanı kullanılarak mahkeme kararlarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler nitel veri analiz programı olan MAXQDA 24 ile içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın odak noktasını oluşturan yargı kararları, projeye yönelik açılan davalar, dava aktörleri, dava açılma nedenleri ve yargı kararları çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma sorusunu yanıtlamaya yönelik hazırlanan bu çözümleme birimleri, aynı zamanda çalışmanın kategorilerini de oluşturmaktadır. İçerik analizi bu kategoriler çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışmanın kategorileri çalışmanın teorisine, amacına ve araştırma sorusuna göre çalışma sürecinde oluşturulmuştur. Ardından her bir kategoriye uygun kodlar belirlenmiştir. Çalışmanın kodlarını kategoriler çerçevesinde ele alacak olduğumuzda; projeye yönelik açılan davalar, iptal ve tam yargı davaları ve temyiz ve istinaf istemleri çerçevesinde, davanın aktörleri, kamusal (merkezi yönetim hiyerarşisi içinde ve dışındaki tüm resmi aktörler) ve sivil aktörler (gerçek veya tüzel kişi) ile özel sektör çerçevesinde, projeye yönelik dava açılma nedenleri, projenin canlı yaşamı ve çevre üzerinde olumsuz etkilerinin bulunması, Anayasa'ya, hukuka ve kamu yararına aykırılık, bölgenin fiziksel ve doğal yapısıyla uyumsuzluk göstermesi, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporunda eksikliklerin bulunması, ÇED raporunun geçerliliğini yitirmesi, yeterli bilginin verilmemesi, olumsuz etkilere karşı alınacak tedbirlerin yetersiz olması, halkın katılım toplantısının yapılmaması ve eksik yapılması, mahkemenin hukuki bilgi dışında değerlendirme yapması, taahhütlerin yetersiz olması, ulaşım sorunlarına yol açması, yetkisizlik ve ekonomik nedenler çerçevesinde ele alınmıştır. Projeye yönelik yargı kararları ise iptal isteminin kabulü, temyiz isteminin kabulü, temyiz isteminin reddi, temyiz isteminin incelenmeksizin reddi, davanın reddi, dava dilekçesinin reddi, davanın görev yönünden reddi, istinaf başvurusunun kabulü, istinaf başvurusunun reddi, davanın açılmamış sayılması kararı, dava dilekçesinin reddi, davanın görev yönünden reddi, süre aşımı yönünden reddi, davanın ehliyet yönünden reddi, kararın düzeltilmesi isteminin reddi ve konusu kalmayan dava hakkında karar verilmesine yer olmadığı çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın evrenini mega projeler oluşturmakta iken örneklemini ise Türkiye'de yapımı devam etmekte olan Filyos Vadisi Projesi oluşturmaktadır.

1. Mega Projeler ve Bağımsız Yargı

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak mega projeler genel hatları ele alınacak ve ardından yargının proje süreçlerinde oynadığı rol bağımsız yargı ilkesi çerçevesinde incelenecektir.

1.1. Mega Projeler

Mega projeler, genel olarak maliyeti 1 milyar ABD doları veya daha fazla olan, gündeme alınmasından planlanmasına ve inşa edilmesine kadar uzun gelişme sürecine sahip olan ve toplum, çevre ve devlet bütçesi üzerinde önemli etkilere sahip olan büyük ölçekli kamusal projeleri ifade etmektedir (Flyvbjerg, 2017: 2; Zhai vd., 2009: 99). Bununla birlikte mega

projelere ilişkin maliyet ölçütü kimi kaynaklarda en az 250 milyon dolar (Altshuler & Luberoff, 2004, s. 2) iken kimi kaynaklara göre ise en az yarım milyar dolar ve üzeridir (Flyvbjerg & Ehrenfeucht, 2004: 53). Var olan farklı maliyet ölçütlerine karşın mega projelerin hem fiziksel hem sayısal hem de ekonomik boyutu çok yüksek olduğundan başarısının veya başarısızlığının inşa edildiği ülkeyi kısa ve uzun vadede etkileyebilecek nitelikte olduğunu söylemek mümkündür (Flyvbjerg, Bruzelius & Rothengatter, 2013: 11). Bundan dolayı mega projeler aynı zamanda kamuoyunun gündeminde olan ve siyasi ilginin yoğun olduğu projelerdir (Zhai vd., 2009: 99).

Diğer taraftan mega projeler, yüksek maliyet ve uzmanlaşmayı içermesi ve gelişmiş teknolojileri gerektirmesinden dolayı kamu ve özel sektör başta olmak üzere çok sayıda farklı aktörü içeren projelerdir (Flyvbjerg, 2017: 2). Canlı yaşamı, çevre, ekonomi ve sosyal hayat üzerinde sahip olduğu değişimler ile toplumun her kesimini etkileyerek sürecin çok aktörlü ilerlemesini beraberinde getirmektedir. Proje sürecinin çok sayıda aktörü içermesi mega projelerin önemli bir niteliğini oluşturmakta olup söz konusu aktörler arasında düzenli ve sistemli bir koordinasyonun varlığı ve uzlaşının bulunması büyük önem arz etmektedir (U.S. Department of Transportation Federal Highway Administration, 2023). Çünkü demokratik bir yönetim sistemi içerisinde farklı talep, beklenti ve görüşlerin bulunması söz konusu talep, beklenti ve görüşlerin dikkate alınmasını gerektirirken aynı zamanda bunların çatıştığı ve uzlaşının güçleşerek güç mücadelesine dönüştüğü bir süreci de getirmektedir. Aktörler arasında uzlaşının ortaya çıkmaması ise proje sürecini sekteye uğratarak hiçbir şeyin yapılamaması durumuna yol açmaktadır. Bu noktada farklı toplumsal talep ve beklentilere sahip olan aktörlerin bir noktada uzlaştırılmasının önemi açıkça ortaya çıkmaktadır (Nacak, 2015: 77).

Böyle durumlarda herkes üzerinde bağlayıcı bir konuma sahip olan yargının bu süreçteki rolü ve önemi karşımıza çıkmaktadır. İdarenin her türlü eylem ve işlemlerini denetleme yetkisine sahip olan yargı, sahip olduğu bu yetki ile politika süreci içerisindeki farklı talep ve beklentilere sahip aktörler arasındaki uyuşmazlıkları karara bağlamaktadır. Bu noktada yargı, devletin üç temel erkinden biri olmasına rağmen, kuvvetler ayrılığı ilkesine bağlı olarak yasama ve yürütme karşısında bağımsız denetim yetkisini kullanmaktadır.

1.2. Bağımsız Yargı

Batı düşüncesinde üretken ve yükselen bir güç olarak kentli sınıfların siyasi talepleri ve bu sınıfları oluşturan girişimciler mümkün olduğunca az sınırlanmak istemektedirler. Bu bağlamda yasama ve yürütme gücü birlikte bir kombinasyon olarak düşünüldüğünden asıl vurgu gücün sınırlanmasında daha etkili olan "yargıya" yönelmektedir (Nohutçu ve Ziyrek, 2021: 101). Demokratik değerlere sahip bir hukuk devletinde yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı, temel bir bileşen olarak hukukun üstünlüğünün, kuvvetler ayrılığının ve insan hak ve özgürlüklerinin korunması açısından hayati öneme sahiptir (Barak, 2006: 76-7). Hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetim sistemi, bir bütün olarak hem yönetilenlerin hem de yönetenlerin hukukla bağlı olmasını ve kamusal gücün keyfi olarak kullanılmamasını gerektirir (Schmitt, 2008: 131; Snyman, 2008: 36). Devletin kendi koyduğu kurallar ile kendini sınırlaması, yapma veya yapmama yetkisini kanunlara dayandırması, eylem ve işlemlerinde hukuka uygun hareket etme zorunluluğu ise beraberinde idarenin bütün bu gerekliliklere uygun davranıp davranmadığını denetleyen bağımsız mahkemelere ihtiyaç duyarak varlık kazandırmıştır (Erdoğan, 2020: 49; Karayalçın, 1992: 196). Nitekim bağımsız ve tarafsız yargı organın varlığı hem yasaların anayasaya uygunluğunun denetiminde hem idarenin hukuka uygun faaliyette bulunmasında hem de genel olarak adil, hakkaniyetli ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir devletin olmazsa olmaz koşulu olarak büyük önem arz etmektedir (Ekins, 2024: 12; Soysal, 1986: 185).

Tüm baskı ve yönlendirmelerden uzak faaliyette bulunan yargı organı, taraflar arasında var olan uyuşmazlıklara hukukun gerektirdiklerini uygulayarak, uyuşmazlıkların adil ve tarafsız bir şekilde karara bağlanmalarını sağlar. Bu durum söz konusu kararların yasama veya yürütme organlarının bir aracı haline gelmeyeceğini garanti altına alarak, hâkimlerin her türlü baskı, etki ve teşvikten uzak kalmasına ve hukuk devletinin korunmasına ve güçlenmesine hizmet eder (Kavanagh, 2016: 231). Nitekim ülkemizde Anayasa Mahkemesinin bir kararında da ifade ettiği gibi, "Yargı bağımsızlığı konusunda düzenlemeler yapılırken, hâkimlerin yargı içi ve dışı her türlü etki ve kuşkudan uzak karar vermeleri koşullarının hazırlanması kadar, tarafların ve toplumun yargıya olan güveninin sağlanmasına da özen gösterilmelidir. Hâkimler, hakimliğin gerektirdiği her türlü yüksek nitelikleri taşışalar bile kamu vicdanında tarafsızlıkları konusunda kuşku uyandıracak düzenlemelerden kaçınılmalıdır. Herhangi bir baskının, etkinin yapılması kadar yapılabilme olasılığı da yargı bağımsızlığını zedeler" (AYM 4.06.2014 gün ve E.2013/82, K. 2014/100 sayılı kararı).

1.2.1. Bağımsız Yargının Varlığına Etki Eden Unsurlar

Bağımsız ve tarafsız yargının varlığı, onu güvence altına alan yasal düzenlemelerin ve bir bütün olarak halkta, özelde ise kamuoyunda yargıya olan güvenin varlığıyla mümkündür. Yasal düzenlemelerin varlığı, yargının kurumsal bağımsızlığı ile hâkimlerin bireysel bağımsızlığını (hâkimlik teminatını) güvence altına alan Anayasal ve yasal düzenlemeleri içermektedir. Kurumsal bağımsızlık, kuvvetler ayrılığının önemli bir gerekliliği olarak yargı organı etrafına inşa edilmiş koruyucu bir duvar işlevine sahiptir (Barak, 2006: 77-80). En genel ifade ile yargının her türlü dışsal etkilerden uzak olmasını ifade eder (Metin, 2010: 226). Buna göre mahkemelerin yasama ve yürütme organlarından ve tüm idareden

bağımsız olarak örgütlenmesi, emir ve talimat almaması ve hâkimlerin mesleğe kabul, görevlendirilme, görevden alınma ve disiplin işlemlerinin yine bağımsız bir yargı kurulu tarafından yürütülmesi söz konusudur (Erdoğan, 2020: 114).

Bireysel olarak hâkimlerin bağımsızlığı veya hâkimlik teminatı, dar anlamda hâkimlerin hukuk dışında hiçbir otoriteye tabi olmamasını ifade eder (Barak, 2006: 78). Geniş anlamda ise hâkimlerin başta tayin, terfi, nakil, görevden alınmaları, disiplin cezalarına çarptırılmaları ve hizmet koşulları olmak üzere tüm özlük işlerinin yasama ve yürütme organlarının yetkisi dışında olması ve bunun bağımsız bir yargı koluna verilmesini, görev güvencesine sahip olmalarını, hâkimlerin yasama ve yürütme organlarından, dava taraflarından, meslektaşlarından, kamuoyundan, medyadan ve kararlarında kendi önyargı ve tutumlarından bağımsız olmasını ifade etmektedir (Özbudun, 2020). Bütün bunları mümkün kılan ve güvence altına alan unsur ise yargının bağımsız ve tarafsız olmasıdır. Bu güvence kapsamında hâkimlerin başta özlük hakları olmak üzere görevlerini yerine getirebilmek, otoritelerini ve mahkemenin onurunu koruyabilmek için yeterli yetkilere sahip olmaları ve bunları kullanabilmelerine yönelik güvenceler, Anayasa veya kanunla güvence altına alınır (Council of Europe, 2010: 7).

İdari yargı denetiminde hâkimlerin bağımsızlığı sadece yürütme ve yasama organına yönelik değildir. Sadece yasama ve yürütme organlarından gelebilecek etki ve baskılara karşı koruma mekanizmaları hâkim ve savcıların kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm vermelerini her zaman sağlamayabilir. Bu bağlamda içeriden gelen bir tehlike daha vardır. Bu, hâkimin davanın tarafları karşısındaki tarafsızlığını kaybetmesidir. Tarafsızlık kaybedilmişse, bağımsızlık da kaybedilmiş sayılır. Bu nedenle hâkim ve savcıların kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm vermelerini sağlamak için bir bakıma kendilerine karşı dahi korunmaya ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaca binaen "hâkimin reddi" ve "davaya bakmaktan yasaklılığı" (memnuiyeti) kurum ve kurallarının kabulüyle sağlanmak istenmiştir. İdari Yargılama Usulü Kanunu, hâkimin davaya bakmaktan yasaklılığı ve reddi konusunda Hukuk Muhakemeleri Kanununun ilgili hükümlerinin uygulanacağını öngörmektedir (Kaplan, 2016: 56-57).

Bağımsız ve tarafsız bir yargının varlığı, kurumsal ve bireysel olarak hâkimlerin bağımsızlığının sağlanmış olmasına büyük ölçüde bağlı olmakla birlikte, bunun yanında bir bütün olarak halkta, özelde ise kamuoyunda yargının güvenirliğine yönelik inanç veya algının bulunmasına da bağlıdır. Yargı organı ve hâkimlerin adil, hakkaniyetli ve bağımsız olduğuna dair kamuoyunda bir inanç veya algının bulunması, o ülkede adaletin bulunduğuna ve hukuk kurallarının hâkim olduğuna yönelik güvenin bir göstergesini oluşturmaktadır. Adaletin varlığı kadar var olduğuna dair algının bulunması da oldukça önemlidir (Kelly, 2016: 4).

Sonuç olarak tüm bu unsurların varlığı, özelde yargının bağımsızlığının sağlanmasında genelde ise bir yönetim sistemi içerisinde hukuk devleti ilkesinin hem hayata geçirilmesinde hem de korumasında büyük önem arz etmektedir.

1.3. İdarenin Yargısal Denetimi ve Bağımsız Yargı

Bir ülkenin yönetim sistemi içerisinde idare, vatandaş hayatı üzerindeki etkisi ve sahip olduğu geniş yetki ve sorumlulukların kapsamı gereğince önemli bir yere sahiptir. Özellikle modern devlette kamusal hizmetlerin her geçen gün artış göstermesi bu önemi artırarak idarenin yetki ve sorumluluk alanının da genişlemesine yol açmıştır. İdarenin yetki ve sorumluluk alanının genişlemesi ise bu yetkilerin kötüye ve keyfi kullanılması riskini her zaman beraberinde getirmektedir. Bu durum artan güç ve yetkiye karşı daha fazla önlem almayı, denetimi ve korumayı gerektirmektedir (Muçaj ve Gruda, 2016: 67). Nitekim bu gerekliliklerin bir uzantısı olarak Türkiye'de idarenin yargısal denetimi yasal güvence altına alınmıştır. Buna göre; Anayasa'nın "*yargı yolu*" başlığı taşıyan 125'inci maddesinde "*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*" hükmüne yer verilmiştir.

Hukuk devletinde idarenin yargı yerleri tarafından denetlenmesinin öngörülmüş olması önemli olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Yargı yerlerince yapılacak bu denetimin etkili olabilmesi ve kendinden beklenen yararı sağlayabilmesi için, her şeyden önce kendilerinin rahat çalışması ve karar verebilmesi gerekir. Hukuk devletinin temel bileşenlerinden olan yargı bağımsızlığı, insan hakları ve özgürlüklerinin başlıca ve etkin güvencesi sayılmaktadır (Kaplan, 2016: 53).

İdari alanda ortaya çıkan uyuşmazlık ve bu kapsamda gelişen yargısal denetim, bir tarafın belirli bir idari işlem sonucunda hak ihlaline uğradığını dolayısıyla hukuki ihlallerin bulunduğunu ileri sürmesiyle ortaya çıkar (Muçaj ve Gruda, 2016: 68-9). Söz konusu idari işlemin dava konusu edilmesi ile idarenin eylem ve işlemlerinin hukuki denetim süreci başlar. Bu noktada dava konusu olan idari işleme ilişkin açılması muhtemel 2 dava türü bulunmaktadır. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 2'nci maddesinde düzenlenen bu davalardan ilki iptal davasıdır. İptal davası, "*İdarî işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılan*" davalardır (İdari Yargılama Usulü Kanunu, m. 2). İkincisi tam yargı davasıdır. İdarenin eylem ve işlemleri sonucunda kişisel hakları doğrudan ihlal edilenler tarafından uğradıkları zararın giderilmesine yönelik açılan dava türüdür (İdari Yargılama Usulü Kanunu, m. 2; Gözler ve Kaplan, 2021: 773). Aynı maddenin c bendinde ise "*idari sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davalar*" da idari dava türü altında işlenmiştir ancak bu tür davalar esas itibariyle 'tam yargı davaları' kapsamına girmektedir (Gözler &

Kaplan, 2021: 401). Diğer taraftan belirli idari işlemlere ilişkin yürütmenin durdurulmasına da karar verilebilmektedir. Burada "*İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir*" (1982 Anayasası, m. 125). Söz konusu karar ve davalara bakmakla yetkili merciler Türkiye'de üç dereceli olarak örgütlenmiştir. İdari yargı örgütünü ifade eden bu yapı, ilk derece mahkemeleri (idare mahkemeleri, vergi mahkemeleri ve ilk derece mahkemesi olarak Danıştay), bölge idare mahkemeleri ve üst derece mahkemesi olarak Danıştay'dan oluşmaktadır (Gözler & Kaplan, 2021: 387). Bu noktada Danıştay, idari davaları hem ilk hem de son (üst) derece mahkemesi olarak karara bağlama yetkisine sahiptir. Sahip olduğu bu yetkinin kaynağı ise Anayasa ve yasalardır (1982 Anayasası, m. 155; Danıştay Kanunu, m. 23). Diğer taraftan Danıştay'da dahil tüm idari yargı mercilerinin yaptığı idari denetimin kapsamı sınırlıdır. Buna göre idari denetim, "hukuka uygunluk denetimi ile sınırlı" olup "yerindelik denetimini" içermemektedir (İdari Yargılama Usulü Kanunu, m. 2). Bu kapsamda idarenin faaliyetleri neticesinde haksızlığa uğradığını veya söz konusu işlemin hukuka aykırı olduğunu iddia eden kişi, yetkili mahkemeye başvurarak, kendisine yapılan haksızlığın giderilmesine yönelik idari işlemin iptalini, tazminini veya yürütmenin durdurulmasını isteme hakkını elde etmektedir. Ancak burada iki önemli nokta bulunmaktadır. İlk olarak idari yargı mahkemelerinin bağımsızlığının sağlanmış olması gerekliliğidir. Aksi halde idari denetim, vatandaşa devlet karşısında güvence sağlayan bir denetim olma niteliğini kaybederek hukuk devleti ilkesini önemli ölçüde zedeleyecektir (Gözübüyük, 1995: 26). İkincisi, idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunun sağlanabilmesi yani yargısal denetimin amacına ulaşabilmesi için idarenin yargı kararlarına başta siyasi nedenler olmak üzere herhangi bir nedenden ötürü gerekçe göstermeden riayet etmesi, işlemlerini alınan yargı kararları doğrultusunda gerçekleştirmeleri gerekliliğidir (Ünlüçay, 2004: 6).[4]

Nitekim bütün bu gereklilikler doğrultusunda gelişen idarenin yargısal denetimi, idarenin geniş yetki ve sorumluluk alanına sahip olduğu mega projelerin denetiminde önemli bir yere sahiptir. Süreç içerisinde temel karar alma yetkisinin yürütmede olduğu bu tür kamusal projelerde, idarenin dışında sürece dahil olan aktörlerin (özel sektör ve sivil aktörler) hem idarenin keyfi tutumlarına karşı korunması hem de idare ile diğer aktörler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların karara bağlanmasında büyük önem arz etmektedir.

1.4. İdari Bir İşlem Olarak Mega Projelerin Proje Süreçlerinde Bağımsız Yargının Rolü

Dünya genelinde kendisini hukuk devleti olarak adlandıran tüm devletler de anayasal veya yasal güvenceye sahip bağımsız ve tarafsız bir yargı organının varlığı, hukuk devletinin dayandığı bütün ilkeleri mümkün kılan bir işleve sahip olması açısından her türlü önem ve özenin gösterilmesini gerekli kılmaktır. Bir bütün olarak yönetim sistemi içerisinde var olan hukuk dışı faaliyetlerin, yolsuzlukların ve ihlallerin önlenmesi ve sistemin demokratik temellerde işlemesinin güvencesi olarak hukuk devletinin gelişim süreci içerisinde merkezi bir yere sahiptir (Özkan, 1995: 5).

Bu gelişim süreci içerisinde bağımsız yargının mega projelerin proje süreçlerine bakan yönü bakımından incelendiğinde başta politika yürütücüsü olarak devletin ve proje sürecine katılan tüm aktörlerin hukukla bağlı hareket etmesinin güvencesini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Özellikle karar alma, uygulama ve sonrasında taraflar arasında ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlıkların çözümünde, hukukun ihlal edildiğine dair iddiaların araştırılmasında, keyfi faaliyetlerin önüne geçilmesinde ve hak ihlallerinin önlenmesinde bağımsız ve tarafsız olarak yargılama yapan mahkemenin varlığı, bu güvenceyi mümkün kılmaktadır (Giritli, Bilgen & Akgüner, 2001: 50-51). Siyasetin gölgesinde kalmayan bir yargı organı, çok aktörlü ilerleyen bu süreçte kamunun hesap verebilirliğinin işlemesine de olanak sağlamaktadır. Siyasal iktidar ile ayrı bir aktör olarak politika sürecine katılarak yürütmenin verdiği kararları çeşitli gerekçelerle yargıya taşıyan sivil aktörler, hukuk devleti kapsamında kamunun hesap vermesine yönelik söz konusu karar veya işlemleri dava konusu yapma imkanına sahip olmaktadır. Dava konusu olan kamusal işlemler, mahkemelerin yapacağı hukuksal denetim ile yargısal bir niteliğe taşınmaktadır. Burada yargı organı, yürütme organına rağmen yürütme aleyhine veya lehine hukuk kuralları çerçevesinde karar vermektedir. Bu sayede kamusal eylem ve işlemlerin kontrolü sağlanarak tüm yatırım kararları ve özelde büyük ölçekli projelerin denetimine ve kamusal yararın gelişimine hizmet edilmektedir.

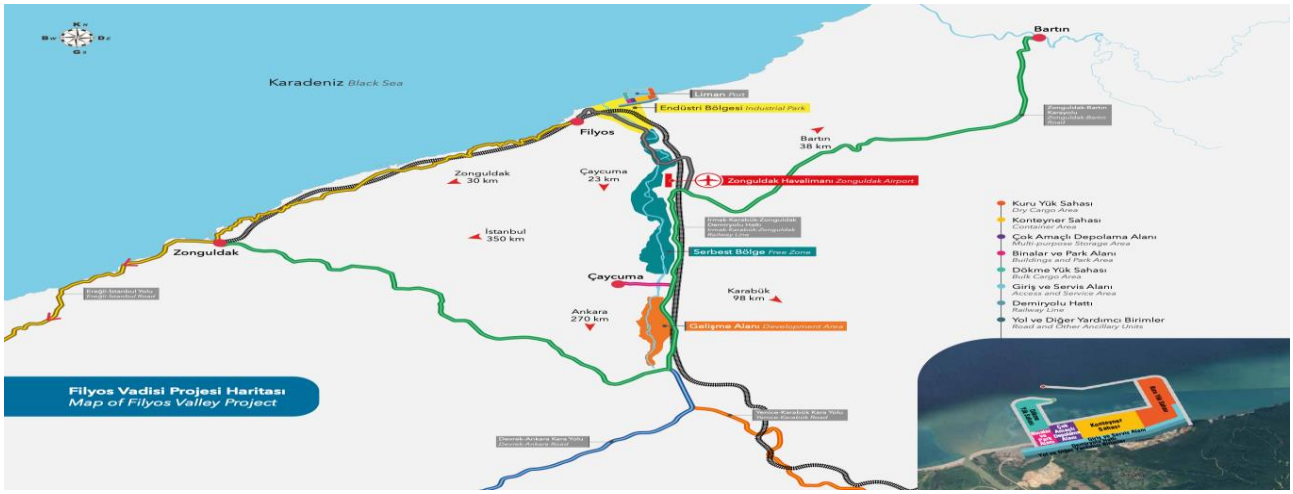
Çalışmanın bir sonraki bölümünde bağımsız yargının hukuk devletinin korunması ve kamusal yararın sağlanması noktasında sahip olduğu işlev, devam etmekte olan ve Türkiye'de önemli bir kamusal projeyi oluşturan Filyos Vadisi Projesi kapsamında incelenecektir.

[4]1982 Anayasası'nın 138'inci maddesinde buna ilişkin "*Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez*" hükmüne yer verilerek yargı kararlarının uygulanmasında keyfiliğe kaçılmasının önüne geçilmek istenmiştir.

2. Filyos Vadisi Proje Sürecinde Yargının Rolünün İncelenmesi

2.1. Filyos Vadisi Projesi

Zonguldak ili Çaycuma ilçesinde yapımı devam etmekte olan Filyos Vadisi Projesi, 1.166 hektar büyüklüğünde Filyos Serbest Bölgesi, 620 hektar büyüklüğünde Serbest Bölge Gelişme Alanı, 597 hektar büyüklüğünde Filyos Endüstri Bölgesi ve yıllık 25 milyon ton kapasiteli Filyos Limanı gibi birçok yatırım alanını içerisinde barındıran bir mega proje niteliğine sahiptir (Filyos Vadisi, 2019: 3; BAKKA, 2020: 9). 2024 yılı Yatırım Programında 2020-2027 yılları arasında bitirilmesi öngörülen "Filyos Limanı ve Filyos Endüstri Sanayi Bölgesi" projesinin toplam maliyeti 4.967.230.500 TL olarak belirtilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 90). Çok boyutlu bir yatırım havzasını içeren söz konusu proje alanına 2020 yılı itibariyle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından Sakarya Gaz Sahasında keşfedilen 320 milyar metreküp doğalgaz rezervi ile yeni bir yatırım alanı da dahil olmuştur. Bu kapsamda TPAO tarafından Sakarya Gaz Sahası Geliştirme Projesi yürütülmeye başlanmıştır.

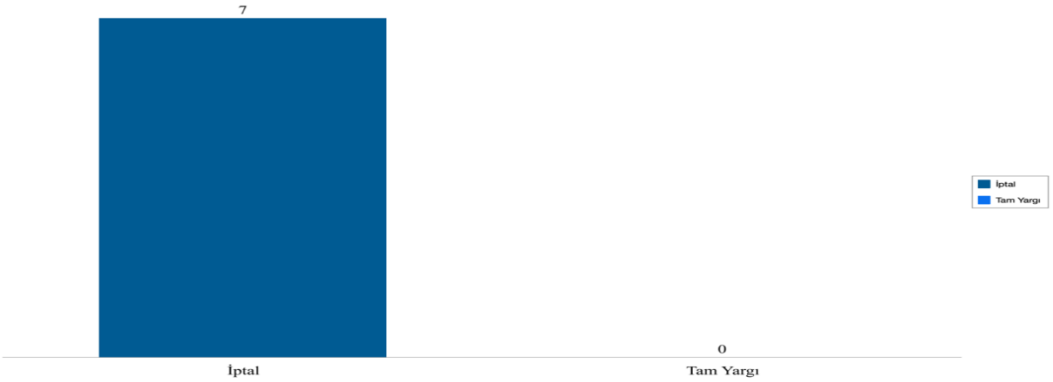

Şekil 1. Filyos Vadisi Projesi Haritası
Kaynak: (BAKKA, t.y.)

2024 yılı Yatırım Programında 2020-2026 yılları arasında bitirilmesi öngörülen "Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme" projesinin toplam maliyeti 375.157.238 TL olarak belirtilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 54). Proje, içerdiği tüm bu yatırım alanları, sanayi ve tarıma kazandırılması hedeflenen arazilerin çokluğu ve bölgenin gelişimine ilişkin sahip olduğu farklı proje hedefleri ile Güney Anadolu Projesi (GAP)'tan sonraki en büyük projelerden biri olarak görülmektedir (Danıştay 6. Daire, E. 2012/7445 ve K. 2017/11743). Proje ile başta sanayi ve lojistik olmak üzere çeşitli alanlarda gelişimin sağlanması amaçlanmaktadır.

2.2. Projeye Yönelik Açılan Davalar

Türkiye'de büyük kamu yatırımları olarak ifade edilen mega projeler, merkez ve merkez hiyerarşisi içerisinde yer alan birimler eliyle yürütülen kamusal projelerdir (Dağ ve Büyükpınar, 2024: 346). Kamusal projeler, idari eylem ve işlemleri içermesinden dolayı bu projelere yönelik açılan davalar idari dava niteliğine sahip olup, idare mahkemelerinde görülmektedir. Davacı, söz konusu idari işlemi hukuka aykırı olduğu gerekçesi ile veya idari eylem ve işlemden dolayı kişisel hakları zarara uğramasından dolayı dava etmektedir. Diğer taraftan kamusal projeler kapsamında ortaya çıkan kamulaştırma konularının bir kısmı ise adli yargının konusunu oluşturmaktadır. Kamulaştırma davaları bedel tespiti ve tescil davalarına ilişkin görevli mahkeme Asliye Hukuk Mahkemesidir. Kamulaştırma işleminin iptaline ilişkin davalarda ise görevli mahkeme İdare Mahkemesidir (Kamulaştırma Kanunu, m. 14). Filyos Vadisi Projesine ilişkin açılan davalar incelendiğinde proje sürecinin başladığı ve bu yönde ilk adımın atıldığı 1994 yılından günümüze birçok idari davanın açıldığı görülmektedir. Ulaşılan davalar içerisinde kamulaştırmaya ilişkin ise dava bulunmamaktadır.

Şekil 2. Filyos Vadisi Projesine Yönelik Açılan Davalar

Çalışma sürecinde var olan sınırlılıklar neticesinde projeye yönelik açılan toplam 10 davaya ulaşılmıştır. Bu davalardan 7'sini iptal davaları oluşturmakta iken 3'ünü iptal davaları sonrası açılan temyiz istemleri oluşturmaktadır. Projeye ilişkin hiç tam yargı davası açılmamıştır.

Tablo 1. Filyos Vadisi Projesine Yönelik Açılan İptal Davaları,Temyiz ve İstinaf İstemleri

Yıllar	İptal Davaları	Tam Yargı Davaları	Temyiz İstemleri	İstinaf İstemleri
2010	1	-	-	-
2012	2	-	-	-
2015	1	-	-	-
2017	2	-	-	-
2021	-	-	1	-
2022	1	-	-	-
2023	-	-	2	-
TOPLAM	**7**	**0**	**3**	**0**

İlk dava 2010 yılında iptal istemi ile açılmıştır (Danıştay 6. Daire, E. 2010/2807 ve K. 2014/3056). Açılan davaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde davaların proje kapsamında yatırım havzasının serbest bölge olarak ilan edildiği 2009 ve 2010 yılında serbest bölgenin sınırlarında yapılan değişiklik sonrasında açıldığı görülmektedir. 2012 yılında ise Bölgesel Çalışma Alanı ve Filyos Endüstri Bölgesi kurulmasına ilişkin verilen kararlara karşı iptal davaları açılmıştır (Danıştay 6. Daire, E. 2012/7445 ve K. 2017/11743; Danıştay 10. Daire, E. 2012/8481 ve K. 2015/5350). 2015 yılında açılan iptal davası, yeniden ilan edilen Filyos Endüstri Bölgesi kurulması kararına yönelik olmuştur (Danıştay 10. Daire, E. 2015/2735 ve K. 2020/6375). 2017 açılan iptal davalarından ilki 2016 tarihinde onaylanan Zonguldak-Bartın-Karabük Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı değişikliğinin endüstri bölgesi olarak planlanan bölümüne ilişkin olarak açılmıştır (Danıştay 6. Daire, E. 2017/691 ve K. 2021/10175). İkinci dava 2017 tarihinde onaylanan Zonguldak Bartın-Karabük Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı değişikliğinin serbest bölge olarak planlanan bölümünün iptaline yönelik açılmıştır (Danıştay 6. Daire, E. 2017/6600 ve K. 2021/10176). 2022'de açılan son iptal davası ise Filyos Endüstri Bölgesi Mevkiinde, Tosyalı Gübre Sanayi A.Ş. tarafından yapılması planlanan "Filyos Entegre Gübre Üretim Tesisi" projesine ilişkin verilen ÇED Olumlu kararına karşı açılmıştır (Zonguldak İdare Mahkemesi, E. 2022/749 ve K. 2023/487). 2021 ve 2023 yılında ise iptal davalarına ilişkin verilen red kararları sonrası davacılar tarafından temyize gidilmiştir (Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E. 2021/1415 ve K. 2022/802; Danıştay 4. Daire, E. 2023/12024 ve K. 2023/5144; Danıştay 4. Daire, E. 2023/12014 ve K. 2023/5406).

2.3. Projeye İlişkin Dava Aktörleri

Projeye ilişkin açılan davalar aktörler merkezinde incelendiğinde, davacı, davalı ve davacı ve davalı yanında müdahil olarak kamusal ve sivil aktörlerin yanında özel sektörün de bir aktör olarak yer aldığı görülmektedir. Kamunun dışındaki aktörlerin dava aktörleri arasında yer alması proje sürecinde aktörlerin uzlaşamadığı konuların olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte bu durum aynı zamanda aktörler arasında var olan uyuşmazlıkları yargı yolu ile bir sonuca bağlamaya çalıştıklarını göstermektedir. Davalara konu olan bu uyuşmazlıklar, yargının da sürece dahil olmasını beraberinde getirmiştir.

Tablo 2. Filyos Vadisi Projesine İlişkin Dava Aktörleri

Aktörler	Davacı Aktörler	Davalı Aktörler	Davalı Yanında Müdahil Aktörler	Davacı Yanında Müdahil Aktörler
Kamusal Aktörler	0	13	0	0
Sivil Aktörler	32	0	0	0
Özel Sektör	0	0	4	0

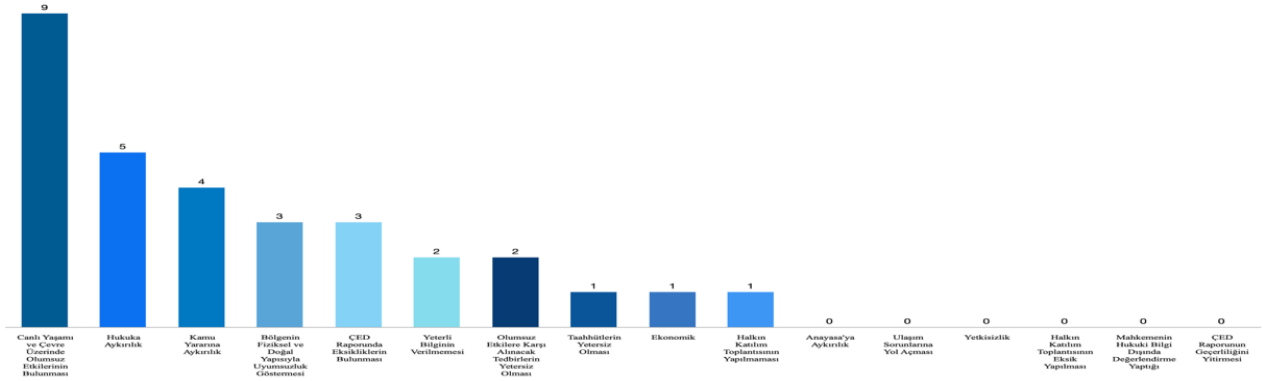
Filyos Vadisi Projesine ilişkin açılan davalarda davacı taraf, bütün davalarda sivil aktörlerden oluşmaktadır. Davacı tarafların tamamının kamunun dışında sivil aktörlerden oluşması, projeye ilişkin muhalefetin merkezi yönetimin hem hiyerarşisi içinde hem de dışındaki yönetimlerden değil projenin yapımında yetki ve sorumluluğu bulunmayan ancak projeye yönelik endişeler taşıyan aktörlerden oluştuğunu göstermektedir. Bu durumu birkaç açıdan değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, projenin toplumda tam olarak kabul edilmediğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile projenin toplumun belli bir kesimi için rahatsızlık oluşturduğunu söylemek mümkündür. İkinci olarak, proje sürecinde katılımcı mekanizmaların olmadığını, çok az olduğunu veya bunlara ilişkin bir algının olduğunu göstermektedir. Süreç içerisinde katılımcı mekanizmaların aktif olarak yeterince işletilmediğini veya süreçten soyutlandığını düşünen sivil aktörler, yargı yoluna giderek proje sürecine yargısal denetim aracılığıyla müdahil olduğunu göstermeketedir.

Filyos Vadisi Projesine ilişkin açılan davalarda davalı tarafı kamusal aktörler oluşturmaktadır. Mega projelerin kamusal yatırımlar olması ve idarenin konusu olması, bu durumun en önemli nedenini oluşturmaktadır (Akyılmaz, Sezginer & Kaya, 2020: 15; Kaplan 2020: 2-3).

Filyos Vadisi Projesine ilişkin açılan davalarda davalı yanında yer alan müdahil aktörlerin ise tamamını özel sektör oluşturmaktadır. Mega projeler her ne kadar kamusal yatırımlar olsa da özel sektör ile işbirliği içinde süreci başlatılan, devam ettirilen ve tamamlanan projelerdir. Bu itibarla dava sürecinde davacı ve davalının yanında etkilenecek diğer bir önemli tarafı özel sektör oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile proje içerisinde yer alan özel sektör, kamunun proje sürecinde önemli bir ortağı olarak verilen kararlardan etkilenen önemli bir tarafı oluşturmaktadır.

2.4. Projeye Yönelik Dava Açılma Nedenleri

Filyos Vadisi Projesi, yer seçimi, canlılara, çevreye, kente ve yaşama etkileri, istihdam potansiyeli, ekonomik kalkınma, büyüme, hukuka ve kamu yararına uygunluk açısından farklı yönleriyle tartışılmakta ve davalara konu olmaktadır (Dağ ve Büyükpınar, 2024: 345- 346). Her bir dava, konu bağlamında farklılık içermekle birlikte gerekçeler bağlamında büyük ölçüde ortak noktalara sahiptir. Projenin bölge üzerinde sahip olduğu etki ve bu etkilere karşı var olan tepkiler, davalarda dava gerekçeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

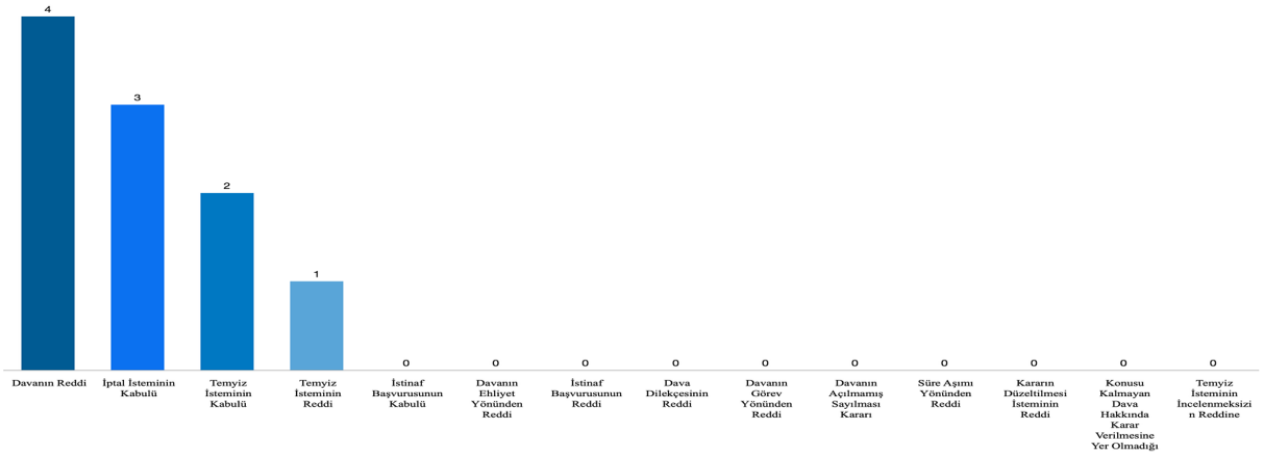
Şekil 3. Filyos Vadisi Projesine yönelik dava açılma nedenleri

Yukarıdaki şekilde Filyos Vadisi Projesine yönelik açılan davalarda davacıların projeye ilişkin alınan kararların iptali için sunduğu gerekçeler yer almaktadır. İncelenen davaların önemli bir kısmında yani 10 davadan 9'unda projenin canlı yaşamı ve çevre üzerinde yol açacağı olumsuz etkiler iptal istem gerekçelerinin başında gelmektedir. Bununla birlikte

davaların yarısında hukuka aykırılık, 4'ünde kamu yararına aykırılık, 3'ünde bölgenin fiziksel ve doğal yapısıyla uyumsuzluk ve ÇED raporunda eksiklerin bulunması, 2'sinde yeterli bilginin verilmemesi ve olumsuz etkilere karşı tedbirlerin yetersiz olması, 1'inde halkın katılım toplantısının yapılmaması, taahhütlerin yetersiz olması ve ekonomik nedenler projenin yargı sürecini başlatan gerekçeleri oluşturmaktadır. Bütün bu gerekçelerin projenin sahip olduğu geniş etki sahasıyla doğrudan ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Projenin hem bölgesel hem de ulusal düzeyde önemli etkilere sahip olması ve gelecekte de bu etkilere sahip olmaya devam edecek olması, bunlardan etkilenen veya menfaati ihlal edilen ve etkilenecek olan veya menfaati ihlal edilecek gerçek veya tüzel kişilerin farklı gerekçelerle projeyi yargıya taşıyarak denetlemelerini mümkün kılmaktadır.Yine aynı durum projenin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu da göstermektedir. Toplumda projeye yönelik var olan eleştiriler sadece hukuki boyutla sınırlı kalmayıp, çevresel, teknik, toplumsal ve ekonomik boyutlara sahiptir.

2.5. Projeye Yönelik Yargı Kararları

Proje sürecinde sürece dahil olan aktörler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar yargı yoluyla karara bağlanmaktadır. Yaklaşık 30 yıllık bir geçmişe sahip olan Filyos Vadisi Projesi, yukarıda da ifade edildiği üzere çeşitli gerekçelerle dava konusu olup yargıya taşınmıştır. Mahkemeler bu gerekçeleri dikkate alarak söz konusu işlemleri hukuka uygunluk açısından inceleyerek davanın reddine veya kabulüne ilişkin kararlar vermiştir.

Şekil 4. Filyos Vadisi Projesine Yönelik Yargı Kararları

Filyos Vadisi Projesine ilişkin incelenen 10 davanın (7'si iptal, 3'ü temyiz istemi) 4'ü iptal isteminin reddi ile, 3'ü iptal isteminin kabulü ile, 2'si temyiz isteminin kabulü ve 1'i temyiz isteminin reddi ile sonuçlanmıştır. İptal isteminin kabulü ile sonuçlanan davalardan ilkinde serbest bölge sınırları ile çevre düzeni planındaki sınırların uyuşmadığı gerekçe gösterilerek çevre düzeni planında değişikliğe karar verilmiştir. (Danıştay 6. Daire, E. 2010/2807 ve K. 2014/3056). Yine Filyos Endüstri Bölgesi kurulmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının iptali, doğanın korunmasına yönelik gerekli önlemleri içeren bilimsel bir raporun hazırlanması ve bu rapora uygun olarak endüstri bölgesi ilan edilecek yerin belirlenmesi gerekliliği ile kabul edilmiş (Danıştay 10. Daire, E. 2012/8481 ve K. 2015/5350) ve 2012 yılında verilen Bölgesel Çalışma Alanı kararı iptal edilmiştir (Danıştay 6. Daire, E. 2012/7445 ve K. 2017/11743). İptal isteminin reddi ile sonuçlanan davalara örnek vermek gerekirse 2015 yılında yeniden ilan edilen Filyos Endüstri Bölgesi kurulması kararının iptaline ilişkin açılan dava verilebilir. 2020 yılında sonuçlanan dava, Bakanlıkça hazırlanan Fizibilite Raporu ve mahallinde yapılan keşif ve bilirkişi incelemesi sonucu düzenlenen bilirkişi raporunda yer verilen önlemlerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve uygulanması yeterli görülerek iptal isteminin reddi ile sonuçlanmıştır (Danıştay 10. Daire, E. 2015/2735 ve K. 2020/6375). Yine 2017 yılında onaylanan Zonguldak Bartın-Karabük Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planının E28 ve F28 sayılı paftaların serbest bölge olarak planlanan bölümünün iptali için dava açılmıştır. 2021 yılında sonuçlanan dava hukuka aykırılık bulunmadığı gerekçesi ile reddedilmiştir (Danıştay 6. Daire E. 2017/6600 ve K. 2021/10176). Temyiz isteminin kabulü ile sonuçlanan davalarda ise Filyos Entegre Gübre Üretim Tesisi projesine ilişkin verilen ÇED Olumlu kararının iptaline ilişkin dava, davanın reddi ile sonuçlanmasının ardından temyize taşınmıştır. Mahkeme, mevcut bilirkişi raporunun hüküm vermeye elverişli nitelik ve yeterlilikte olmadığını gerekçe göstererek temyiz isteminin kabulüne karar vermiştir (Danıştay 4. Daire, E. 2023/12014 ve K. 2023/5406; Danıştay 4. Daire, E. 2023/12024 ve K. 2023/5144). Bütün bu kararlar, özellikle yürütmenin verdiği kararlar aleyhine verilenler, genel olarak yürütmenin özelde ise proje sürecinin yargı yoluyla denetimini göstermektedir.

Filyos Vadisi Projesi, günümüze kadarki gelişim süreci içerisinde birçok davanın konusu olmuştur. Projenin sınır ve içeriğine ilişkin olarak kararların sürekli değişmesi ve bu durumun yol açtığı belirsizlik (Danıştay 6. Daire, E. 2010/2807

ve K. 2014/3056), projenin farklı içeriklerle dava konusu olmasına yol açmıştır. Bu noktada yargı, proje sürecine dahil olan aktörler arasındaki uyuşmazlıkları karara bağlama sorumluluğu ile proje sürecine dahil olmuştur. Bu süreçte yargı, yürütme ve yasamadan bağımsız bir kuvvet olarak, yürütmenin verdiği kararları hukuka uygunluk açısından denetleyerek yürütmenin verdiği kararlar lehinde veya aleyhinde kararlar vermiştir. Bu kararlar proje sürecini önemli ölçüde etkileyerek projenin sınırlarında, yatırım projelerinde ve çalışma alanlarında değişikliklere yol açmıştır.

Projeye yönelik açılan davalarda dikkat çeken bir kaç nokta bulunmaktadır. İlk olarak projenin hukuka aykırılık taşıdığı gerekçesi ile iptal davalarına konu olduğu görülmektedir. Bu yönde 7 iptal davası bulunmaktadır. Bununla birlikte projenin, kişisel hak ihlaline yol açmadığı ve bu itibarla da tam yargı davasına konu olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan açılan 7 iptal davasının 3'ü için temyize gidilmiştir. Davayı temyize taşıyan taraflar ise yürütme aleyhine kararlarda bile tamamen sivil aktörlerden oluşan davacılardır. Bu noktada davalı tarafı oluşturan kamunun temyize gitmek yerine mahkeme kararları doğrultusunda yeni kararlar alarak süreci devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Mahkeme kararları sonrası yeni kararlar alarak sürecin devam ettirilmesinde ise temyiz sürecinin uzun süreceğine yönelik endişelerin bulunması ve bu durumun proje sürecini uzatacak olma ihtimalinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 2015 yılında Filyos Endüstri Bölgesi kurulmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının iptalinin ardından davalı taraf olan idarenin temyize gitmek yerine aynı yıl yeni bir Filyos Endüstri Bölgesi kurulmasına ilişkin karar alması örnek olarak verilebilir.

Dava sürecine dahil olan aktörler incelediğinde davacı konumunda tamamen sivil aktörlerin bulunduğunu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi olarak mega projelerin kamusal yatırımlar olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. İdarenin bütünlüğü ilkesinin de bir gereği olarak, sürecin idare eliyle yürütülüyor olması ve idarenin sorumluluğunda olması, koordinasyonlu ve birlik halinde hareket etmeyi zorunlu kılmaktadır. Aksi taktirde idarenin kendi içinde çatışma ve koordinasyonsuzluk olduğuna ilişkin bir algının ortaya çıkması, halkta idareye yönelik güven eksikliğine yol açabileceği gibi projenin yatırımcıları üzerinde olumsuz bir izlenim oluşturabilir ve idarenin bütünlüğünü korumasını da zorlaştırabilir. Bundan dolayı merkez hiyerarşisi içinde bulunan kurum ve kuruluşların projeyi yargıya taşıması mümkün gözükmemektedir. Diğer taraftan merkez hiyerarşisi dışında olan yerel yönetimlerin de kamusal bir aktör olarak dava sürecinde bulunmadığı görülmektedir. Bu durumun da iki nedeninin olması muhtemeldir. İlk olarak proje alanının bulunduğu Filyos Beldesinden sorumlu Filyos Belediyesi'nin yürütme ile aynı siyasi partiden olmasıdır. Bu durum projeye muhalefeti engellemektedir. İkinci olarak ise proje alanının Zonguldak ve Çaycuma Belediyelerinin mücavir alanlarının dışında bulunması ve görev alanına girmemesidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Mega projelerin kamusal yatırımlar olması ve idarenin konusu olması, davalı tarafın kamusal bir aktör olmasını zorunlu kılmaktadır. Projeye ilişkin kararların alınmasından ve uygulanmasından yürütmenin sorumlu olması, projeye ilişkin açılan davalarda da hesap verme sorumluluğunu yürütmeye yüklemektedir. Projenin dava konusu olup yargıya taşınmasında birçok gerekçenin bulunduğu görülmektedir. Bunlar arasında özellikle bölgenin doğal kaynaklar ve ekolojik açıdan zengin olması ve özgün bir yapıya sahip olması öne çıkan gerekçeleri oluşturduğu görülmektedir. Filyos Vadisinin sanayi amaçlı kullanıma açılmasıyla birlikte tüm bu doğal yapının zarar göreceği ve bozulacağı ve bu durumun hukuka ve kamu yararına aykırılık teşkil ettiği iddiası, açılan davaların önemli bir kısmının açılış gerekçesini oluşturmaktadır. Projenin hem süreci hem de faaliyete geçmesi ile birlikte başta yatırım havzasının bulunduğu alan olmak üzere bölgenin tamamının doğal ve fiziksel yapısının önemli değişiklikler geçirmesine yol açacağı düşünüldüğünde, söz konusu değişikliklerin canlı yaşamı ve çevre üzerinde etkisinin olması da kaçınılmazdır. Dolayısıyla projeye ilişkin yürütme tarafından alınan her karar aynı zamanda projenin canlı yaşamı ve çevre üzerinde oluşturacağı etkilere yoğunlaşılmasını da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan yürütme tarafından onaylanan ÇED raporlarında eksikliklerin olduğuna ve hukuka aykırılıkların bulunduğuna dair iddiaların da gerekçeler arasında bulunması önemli bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Bu noktada 2023 yılında karara bağlanan iki temyiz istemleri sonucu yürütme tarafından verilen ÇED Olumlu kararının iptal edilmesi, proje sürecini etkileyen önemli yargı kararları arasında bulunmaktadır.

Sonuç olarak yargının proje sürecine dahil olmasının projeyi farklı bir yöne evrilterek, sürecin farklı görüş ve düşünceler temelinde yeniden şekillenmesine yol açtığı görülmektedir. Farklı görüş ve düşüncelerin bir arada bulunmasını ve ifadesini mümkün kılan mahkemeler, bütün bunlar çerçevesinde verdiği kararlar ile süreci iki açıdan etkilemektedir. İlk etki yürütmeye bakan yönünü oluşturmaktadır. Buna göre yürütme tarafından projenin gelişimine ilişkin atılan somut adımların yavaşlamasına yol açtığını söylemek mümkündür. Yürütme bu süreçte her ne kadar temel karar verici olsa da yargı kararları sonrası verdiği kararları mahkemenin kararları doğrultusunda değiştirmek ve hukuksal açıdan var olan eksiklikleri gidererek yeni kararlar almak durumunda kalmıştır. Tüm bunların zaman alması, proje sürecinin öngörülenin aksine yavaş ilerlemesine neden olmuştur. İkinci etki birinciyle bağlantılı olarak projeye bakan yönünü oluşturmaktadır. Buna göre yargı kararları, proje için başlangıçta öngörülen yapının değişimine yol açmıştır. Yürütmenin verdiği kararlar

aleyhine verilen kararlar neticesinde süreç yeni plan ve programlara göre şekillenmiştir. Bu durum kendisini çevre düzeni planında değişiklik, endüstri bölge kararının ve ÇED Olumlu kararının iptali şeklinde göstermiştir.

Kaynakça

Akyılmaz, B., Sezginer, M., & Kaya, C. (2020). *Türk idari yargılama hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Altshuler, A. A., & Luberoff, D. (2004). Mega-projects the changing politics of urban public ınvestment. Washington, D.C.: The Brookings Institution.

Anayasa Mahkemesi, 4.06.2014 gün ve E.2013/82, K. 2014/100 sayılı kararı.

Barak, A. (2006). *The judge in a democracy*. United Kingdom: Princeton University Press.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı. (t.y.). *Filyos Vadisi Projesi*. [Çevrim-içi: https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/filyos-kitapcik-haritali.pdf], Erişim tarihi: 01.12.2024.

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı. [BAKKA]. (2020). *Filyos lojistik merkezi araştırma ve ön fizibilite raporu*. Zonguldak: Kalkınma Ajansı Yayınları.

Dağ, R., & Büyükpınar, R. (2024). Examination of the Filyos Valley Project from the governance approach. *Turkish Studies*, *25*(2), 331-351.

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E. 2021/1415 ve K. 2022/802.

Danıştay Kanunu. (1982). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı 17580). [Çevrim-içi https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2575&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5], Erişim tarihi: 16.07.2025.

Danıştay 4. Daire, E. 2023/12014 ve K. 2023/5406.

Danıştay 4. Daire, E. 2023/12024 ve K. 2023/5144.

Danıştay 6. Daire, E. 2010/2807 ve K. 2014/3056.

Danıştay 6. Daire, E. 2012/7445 ve K. 2017/11743.

Danıştay 6. Daire, E. 2017/6600 ve K. 2021/10176.

Danıştay 6. Daire, E. 2017/691 ve K. 2021/10175.

Danıştay 10. Daire, E. 2012/8481 ve K. 2015/5350.

Danıştay 10. Daire, E. 2015/2735 ve K. 2020/6375.

Ekins, R. (2024). *Human rights and the rule of law*. London: Policy Exchange.

Erdoğan, M. (2020). *Hukukun üstünlüğü elkitabı*. Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği.

Filyos Vadisi. (2019). *Proje hakkında*. [Çevrim-içi: https://www.filyosvadisi.com/proje-hakkinda], Erişim tarihi: 04.12.2024.

Flyvbjerg, B. (2017). Introduction: The iron law of megaproject management. In B. Flyvbjerg (Eds.), *The Oxford handbook of megaproject management* (pp. 1–18). UK: Oxford University Press,

Flyvbjerg, B., & Ehrenfeucht, R. (2004). Megaprojects and risk: A conversation with Bent Flyvbjerg. *Critical Planning, 11,* 51-63.

Flyvbjerg, B., Bruzelius, N., & Rothengatter, W. (2003). *Megaprojects and risk: An anatomy of ambition*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Giritli, İ., Bilgen, P., & Akgüner, T. (2001). *İdare Hukuku*. İstanbul: DER Yayınları.

Gözler, K., & Kaplan, G. (2021*). İdare hukuku dersleri*. Bursa: Ekin Basın Yayın.

Gözübüyük, Ş. (1995). *Yönetim hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi

İdari Yargılama Usulü Kanunu. (1982). *Resmî Gazete* (Sayı 17580). [Çevrim-içi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2577&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5], Erişim Tarihi: 30.11.2024.

Kamulaştırma Kanunu. (1983). *Resmî Gazete* (Sayı 18215). [Çevrim-içi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2942.pdf], Erişim Tarihi: 30.11.2024.

Kaplan, G. (2016). *İdari yargılama hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Kaplan, G. (2020). *İdari yargılama hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Karayalçın, Y. (1992). Hukukun Üstünlüğü (Kavram-Bazı Problemler). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *47*(03), 193-214.

Kavanagh, A. (2016). The Constitutional separation of powers. In D. Dyzenhaus, M. Thorburn (Ed.), *Philosophical Foundations of Constitutional Law* (pp. 221- 239). United Kingdom: Oxford University Press.

Muçaj, F., & Gruda, P. (2016). Judicial control of administrative activity and advantages of reorganization of the juridical system in the Republic of Kosovo. *Academicus International Scientific Journal*, (13), 66-88.

Nacak, O. (2015). *Yeni kamu yönetimi ve Türkiye'de kamu politikalarının oluşturulması: Aktörler temelli bir analiz*. Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Nohutçu, A., & Ziyrek, A. (2021). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yargı. E. Akman (Ed.), *Farklı boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* içinde (s. 101-135). Ankara: Nobel Yayınları.

Özkan, G. (1995). *Hukuk devleti ve yargı denetimi*. Ankara: Master Basım.

Schmitt, C. (2008). Liberal hukuk devletinin ilkeleri ve hukuk devletinde kanun kavramı. A. Çoban, B. Canatan & A. Küçük (Ed.)*, Hukuk devleti hukukî bir ilke siyasî bir ideal* içinde (s. 119-145). Ankara: Adres Yayınları.

Sigh, B., & Sharma, M. (2021). *Public policy making & policy analysis*. Paper I-IV, 405, Directorate of Distance Education, University of Jammu.

Snyman, C.R. (2008) *Criminal law*. Durban: Lexis Nexis.

Soysal, M. (1986). *100 soruda anayasanın anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024). *2024 yılı yatırım programı*. [Çevrim-içi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/01/2024-Yili-Yatirim-Programi-26012024.pdf], Erişim tarihi: 24.12.2024.

Ünlüçay, M. (2004). İdarenin yargısal denetimi ve hukukun üstünlüğü. *Danıştay Dergisi*, 107, 1-7.

U.S. Department of Transportation Federal Highway Administration (2023). Major projects. [Çevrim-içi: https://www.fhwa.dot.gov/majorprojects/], Erişim tarihi: 25.12.2024.

Zhai, L., Xin, Y., & Cheng, C. (2009). Understanding the value of project management from a stakeholder's perspective: Case study of mega-project management. *Project Management Journal, 40*(1), 99-109.

Zonguldak İdare Mahkemesi, E. 2022/749 ve K. 2023/487.

1982 Anayasası. (1982). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı 17863). [Çevrim-içi https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf], Erişim tarihi: 15.12.2024.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to reveal the role of independent judiciary in the project processes of mega projects. In this context, the existence of an independent judiciary, which is an important requirement of the rule of law, constitutes the focal point of the study. Thus, the process of resolving disputes that arise during the project processes of mega projects will be examined in the center of the lawsuits filed against the project, the actors in the lawsuits, the reasons for filing the lawsuits and the judicial decisions.

Methods

In the study, document review technique was used as the data collection technique. In addition, court decisions were accessed using the database called Sinerji Software. The data obtained within this scope were subjected to content analysis with MAXQDA 24, a qualitative data analysis program. While the universe of the study consists of mega projects, the sample consists of the Filyos Valley Project, which is currently under construction in Turkey.

Findings

The project has been subject to cancellation lawsuits on the grounds that it is unlawful. There are 7 annulment cases. However, it is seen that the project does not cause a violation of personal rights and therefore is not subject to a full jurisdiction case. Three of the seven annulment cases have been appealed. The parties appealing the case are plaintiffs who are entirely civilian actors, even in decisions against the executive. It is possible to say that the public, which constitutes the defendant party, continues the process by making new decisions in line with the court decisions instead of appealing. When the actors involved in the litigation process are examined, it is seen that the plaintiffs are entirely civilian actors. Unlike the plaintiff, the defendant party consists entirely of public actors. All of the intervening actors on the side of the defendant in the lawsuits filed regarding the Filyos Valley Project are the private sector. The Filyos Valley Project is being discussed and litigated in different aspects in terms of location selection, its effects on living beings, the environment, the city and life, employment potential, economic development, growth, compliance with the law and public interest (Dağ and Büyükpınar, 2024: 345- 346). Of the 10 cases examined regarding the Filyos Valley Project (7 were annulment, 3 were appeal requests), 4 resulted in rejection of the annulment request, 3 resulted in acceptance of the annulment request, 2 resulted in acceptance of the appeal request and 1 resulted in rejection of the appeal request.

Conclusion

The Filyos Valley Project has been the subject of many lawsuits throughout its development process to date. In this process, the judiciary, as a power independent of the executive and legislative branches, reviewed the decisions of the executive in terms of legality and gave decisions in favor of or against the decisions made by the executive. These decisions significantly affected the project process and led to changes in the project boundaries, investment projects and work areas. Judicial decisions have led to changes in the structure initially envisaged for the project. As a result of the decisions taken against the decisions made by the executive, the process was shaped according to new plans and programs. This situation manifested itself in the form of changes in the environmental plan, the cancellation of the industrial zone decision and the EIA positive decision.

Distopyada Toplumsal Alarm: Opriçnik'in Bir Günü

Social Alarm in Dystopia: Day of the Oprichnik

Keziban Topbaşoğlu[1]

Öz

Vladimir Sorokin'in 2006 yılında kaleme aldığı Opriçnik'in Bir Günü eserinde distopik bir dünya resmedilir; Korkunç İvan'ın (IV. İvan) Opriçniklerini yeniden gördüğümüz bu katı insan merkezci dünyada terör, şiddet, taciz, pornografi, uyuşturucu, aşırılık gibi birçok unsurun varlığı ve yasallığı, Yeni Rusya'nın toplumsal açıdan alarm vermesine, ahlaki çürüme ve yozlaşmanın artmasına ortam sağlamaktadır. Anti-ütopya ve satir unsurları kullanılarak, modern toplumu arkaik yönetim biçimleriyle bir araya getiren bu karmaşık gelecek tablosunu, güç, kontrol, ahlaki ikilem ve totaliter rejim koşullarının tehlikeli yönlerini incelemeyi hedefleyen bu çalışmada ayrıca, Sorokin'in insan doğasının karanlık yönlerine işaret etiği alegorisi de irdelenmeye çalışılacaktır. Çalışma, okuyucuları, söz konusu distopik dünyada idealize edilen yaşam biçimlerin sonuçları üzerine yeniden düşünmeye sevk etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Rus Edebiyatı, Vladimir Sorokin, Distopya, Opriçnik'in Bir Günü, Toplumsal Alarm.*

Abstract

Vladimir Sorokin's 'Day of the Oprichnik', written in 2006, depicts a dystopian world. In this strict anthropocentric world, where we see the Oprichniks of Ivan the Terrible again, the existence and legality of many elements such as terrorism, violence, harassment, pornography, drugs, extremism, etc. provide the environment for the social alarm of New Russia and the increase of moral decay and corruption. Using the elements of anti-utopia and satire, this study aims to examine this complex picture of the future, which combines modern society with archaic forms of governance and highlights the dangerous aspects of power, control, moral dilemmas, and totalitarian regimes, as well as Sorokin's allegory pointing to the dark aspects of human nature. The study aims to encourage readers to rethink the consequences of idealised ways of life in this dystopian world.

Keywords: *Russian Literature, Vladimir Sorokin, Dystopia, Day of the Oprichnik, Social Alarm.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 25 / 01 / 2025
Accepted: 14 / 04 / 2025

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Kars, Türkiye, kezibantopbasoglu@outlook.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5943-1230.

Giriş

Rus Edebiyatının tanınmış yazarlarından Vladimir Sorokin (Владимир Георгиевич Сорокин), makine mühendisliği üzerine eğitim almasına rağmen, sanata özel önem atfetmiş ve özellikle resimle yoğun olarak ilgilenmiştir. Postmodernist ve distopik[2] eserleri, provokatif dili; gerçeklik, bilim kurgu ve sürrealizmi[3] birleştiren benzersiz edebi tarzıyla bilinen Sorokin, eserlerinde politik ve toplumsal eleştirilere sıklıkla yer vermiştir. Sorokin'in distopik dünyaları ve sembolik anlatımları genellikle insan doğasının ve toplumun karanlık yönlerini ele alır. Bu bağlamda, onun eserlerinde toplumdaki bozulmalar, etik ihlalleri, ahlaki çürümeler, insanlığın maskelenen düşkünlükleri kısaca arka bahçeleri direkt ya da dolaylı olarak yer bulur. «День Опричника» "Opriçnik'in Bir Günü" ve «Метель» "Tipi" «Сахарный Кремль» "Şeker Kremlin" gibi eserlerinde distopik gelecekler tasvir edilir ve bu gelecek tasvirleri, modern toplumların sözde 'modern' problemlerini tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermekle kalmaz, dışarıdan bir bakışla yeniden düşünmeye sevk eder.

1922 yılında Oswald Spengler modern Rus ruhunun kabul edebileceği tek yönetim biçiminin "İlkel Moskova Çarlığı" olduğunu gözlemlemiştir. Bu sözlerden neredeyse yüz yıl sonra, Sorokin'in *Opriçnik'in Günü* romanı okuyucuya, 2028 yılı Rusya'sını, örülü bir duvarla batıdan tamamen ayrılmış milliyetçi, totaliter bir devleti sunmuştur. Nitekim duvar, Batı etkilerini reddetme arzusunu sembolize ederken, yabancı fikirlere duyulan korkunun altını çizerek rejimin otokratik[4] yaşam tarzını korumaya odaklandığını vurgular: *Великая Русская Стена!* (Büyük Rus Duvarı!) Eleştirmenlerin çoğu bu romanı, çağdaş Rus siyaseti üzerine bir yorum olarak, özellikle de Kremlin'in siyasi muhalefeti kademeli olarak yok etmesine bir tepki olarak ele almış olsa da Sorokin'in romanı birçok yönüyle siyasi bir parodinin ötesine geçmiştir (Aptekman, 2009: 93). *Opriçnik'in Bir Günü 'XXI. yüzyılın başında yaratılan en önemli ve yorumlanması zor distopyalardan biridir'* (Lobin, 2019: 96)[5]. Eserde yazar, 'edebi' soruları, fizyolojik sapmaları ve sadist imgeleri hem klasik hem de kitle edebiyatının edebi türlerine yansıtarak, son derece mizahi bir bağlama oturtuyor. Samimi betimlemeleri canlı metaforlarla birleştiren, cinsel içgüdüleri ve doğal eylemleri insan doğasının en gizli köşelerine açılan bir pencere olarak kullanan, klasiklerin dilini sosyalist gerçekçiliğin pathosuyla[6] sentezleyerek aynı anda hem parodik (alaya alan) hem de felsefi bir şeye dönüştüren ilk kişidir. Ve tüm bunlar, Rus edebiyatının üslup ve temalarının telkâri parodileriyle bir aradadır (Sokolov, 2017: 256). Toplum birçok açıdan alarm vermektedir. Çok sayıda rahatsız edici şeye rastlamanın mümkün olduğu eserde, okur, zıtlıkların birlikteliğinin kafa karıştırıcı ahengine de şahitlik edebiliyor, bu sayede geçmişten gelen, gelecekteki yeni Rusya'yı tanıdık sıfatlarla yeniden tanımlama olanağı buluyor. İşte bu çalışmada, *Opriçnik'in Bir Günü* romanında resmedilen, fütüristik aynı zamanda da gerici Yeni Rusya'da yeniden hayat bulan otokratik eğilimlerin ve emperyal güçlerin nostaljik yansımalarının tehlikeli yönleri irdelenmeye, yaratılan hermetik ve otarşik toplumun akıbeti üzerine yeniden düşünülmeye çalışılacaktır. Rusya'nın geçmişten getirdiği gerçekleri, Sorokin'in hicivli dilinden, distopik ve mizahi tasvirinden bir kez daha görmek, geçmiş ve gelecek arasındaki ironik bağlantıya dikkat çekerken, 'karanlık' olanlarla yüzleşmemize de fırsat tanıyacaktır.

1. Opriçnik'in Bir Günü Romanı Üzerine

«И слава Богу:

мы у себя на родине,

чего стесняться»[7].

Opriçnik'in Bir Günü romanında yaratılan distopik ve sanatsal dünyanın temel özelliği *çoğu araştırmacıya göre, edebi gelenekselliği, metaforikliğidir (eğretileme). Yazar, "Mercedes kullanan kaftanlı bir adam" formülünü eserinin her aşamasında somutlaştırmıştır. Yeni Rusya'nın tasvirinde, her şeyden önce göze çarpan, hayatın her alanında izlenebilir olan anakronizmlerin[8] bolluğudur' (*Lobin, 2019: 107). *'Neo-Ruslar ahşap teremlerde[9] yaşıyorlar; kadınlar sarafan[10], erkekler kaftan giyiyorlar. Bununla birlikte, tüm maddi değerler Çin üretimidir: Çin Merin'lerini (Mercedes) kullanıyor, Çin Boeing'leriyle uçuyoruz; Çin yataklarında bebek yapıyor, Çin tuvaletlerini kullanıyoruz'* (Nikolskiy ve Smolin, 2019: 103).

---

[2] Çok fazla acının yaşandığı çok kötü veya adaletsiz bir toplumla, özellikle de gelecekteki hayali bir toplumla veya böyle bir toplumun tasviriyle ilgili. https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/dystopian Erişim:12.03.2025.

[3] Gerçeküstücülük. https://sozluk.gov.tr Erişim: 12.03.2025.

[4] Otokrasi ile ilgili. *Bkz*. Otokrasi: Hükümdarın bütün siyasal kudreti elinde bulundurduğu yönetim biçimi. https://sozluk.gov.tr Erişim: 12.03.2025.

[5] Bu çalışmada aksi belirtilmedikçe Rusçadan yapılan alıntılar Türkçeye yazar tarafından tercüme edilmiştir.

[6] Retorik üçgenden (ethos, pathos, logos) biri, acıklı yön.

[7] V. Sorokin, *Den' Opriçnika,* AST: 2017.

[8] Olayların tarihlerini belirlemede yanılgı içinde bulunma; tarih yanılgısı. https://sozluk.gov.tr Erişim: 20.11.2024.

[9] Rusça «терем»: Eski Rusya'da bir binanın üstündeki konut veya kule şeklinde müstakil ev. Saygın kadınların ayrı yaşam alanlarına ya da inzivasına gönderme yapar.

[10] Rusça «сарафан»: Kolsuz kadın elbisesi.

Sorokin'in söz konusu eser üzerine söylemleri, verdiği röportajlar ve hakkında yazılanların her biri son derece dikkat çekici olsa da özellikle şu ifadeler *Opriçnik'in Bir Günü*'ne dair tartışılan onca şeyi en yalın şekliyle özetliyor:

> *<...> Kendim için bir tür zihinsel deneyim yarattım. Rusya'yı dünyadan izole edersek, Büyük Rus Duvarı'nı Çin Seddi modelinde inşa edersek ne olur? Rusya'nın geçmişi dışında kendini kaptıracağı hiçbir yer kalmayacak. Bu ideolojik bir ihtiyaçtan kaynaklanacaktır, çünkü kitle bilinci için tüm kahramanlık imgeleri geçmişte, derin geçmiştedir. Ancak modern teknoloji olmadan böyle bir ideoloji sürdürülemez olacaktır. Bu nedenle, spekülatif deneyimlerimden böyle bir formül üretiyorum: Kaftanlı bir adam hidrojen motorlu bir Mercedes kullanıyor* (Lobin, 2019 :99).

Eserin başkahramanı 'Opriçnik' yani *Komyaga* gibi bir karakterin Rus yazınında öne çıkan bir eserde baş göstermesi, geleceğin Rusya'sındaki çöküşe katkı sağlayan kilit durumların simgesi olmuştur. *Opriçnina'nın* («опричнина»), Korkunç İvan[11] döneminde oluşturulan siyasi bir yapı, bir tür teşkilatlanma olduğu herkesçe bilinir; bunun sonucunda ise sınıf ayrımı, ahlaki bozulma, iktidara yüksek sadakat ve itaat; şiddet, terör, kültürel mirasın ve etik değerlerin yok sayılması gibi bir dizi olumsuz durum açığa çıkmıştır. Bunlara ek olarak, pornografi, kadın bedeninin aşağılanması, toplu tecavüz, uyuşturucu, rüşvet, aşırılık, kontrolsüz güç, ahlaki çürüme, kontrolsüz şiddet, devletin keyfiliği, infazlar, lüks harcamalar, oğlancılık, teknolojinin yıkıcı etkisi, kaos, sanayileşme, otoritelerin agresif politikaları, bir yanda lüks diğer yanda yoksulluk, eser içerisinde sıklıkla karşılaşılan durumlardır.

Sorokin bir röportajında Korkunç İvan'ı paranoyak bir şizofren olarak nitelendirir. Rus toplumunun bölünmesinden ve iç savaştan onu sorumlu tutar. Ona göre *Opriçnik* süper güçlüdür; din adamlarının ve boyarların üzerindedir. O, 'Opriçnik' fikrinin Rus toplumuna hala nüfuz ettiğine inanmaktadır. Toplumun mevcut durumu yazarın onu unutulmaya yüz tutmuş ancak sonsuza dek kolektif bilinç dışının Rus arketiplerinde kalan *Opriçnik* ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır (Seim, 2007 :86). Rus arketipi yapı sökümüne uğratılıyor demek de doğru olacaktır. Otokratik imparatorluğun tüm işlerini yürütenler korkunç insanlardır: Rüşvet alırlar, uyuşturucudan komisyon alırlar, kendileri de uyuşturucunun doruk noktası olan altın sterlin 'akvaryum' ile şımartılırlar (Seim, 2007: 85). Otoriter rejimin bireyler ve dolayısıyla toplum üzerindeki despotik etkisi, *Opriçnik*'in iktidara olan sonsuz sadakatiyle etik değerleri hiçe saymasının bir sonucudur. Bu öylesine bir sadakat ve itaattir ki eserde kadın üzerinden inşa edilen benzetme dikkat çekicidir: *«Но я принципиально не согласен с циником Мандельштамом — власть вовсе не «отвратительна, как руки брадобрея. Власть прелестна и притягательна, как лоно нерожавшей златошвейки. А руки брадобрея…что поделаешь- бабам наших бород брить не положено.»* (Sorokin, 2017: 6). '*Mandelştam'ın iktidarı kötü bir berber eline benzetmesine katılmıyorum; iktidar, nakış işleyen bir bakirenin koynu kadar zarif ve çekicidir. Berber eli…Sakallarımızı da keşke kadınlar tıraş etselerdi…*' Hayran olunan iktidarın kontrolsüz gücüyle bireyler korkutulmakta ve boyun eğmek zorunda bırakılmaktadırlar; bu korku *Opriçnik*'in şiddetin her türlüsüne olan eğiliminden, distopik dünyada sürekli karşılaşılan terör unsurlarından kaynaklanır. Taciz, tecavüz, gasp, hakaret, aşağılama gibi alt sınıflara uygulanan şiddetin ölçüsü olmadığı gibi buna karşı koyacak bir güç de söz konusu değildir. Eserde net bir şekilde resmedilen sosyal adaletsizlik gerginlikleri de tetikleyerek çatışma yaratmaktadır. Bu durum, en basit haliyle, sosyal sınıf ayrımına ancak daha derin şekilde de bozulma ve yozlaşmaya neden olmaktadır. *Opriçniklerin* gözünde, daha doğru bir ifadeyle, temsil ettikleri ideolojide, eşitliğin, adaletin, sağlıklı sosyal yapılanmaların ve kültürel değerlerin anlamı yoktur. Kendi çıkarları uğruna toplumun tarihi ve kültürel değerlerini hiçe sayabilirler. Eserde bunlardan başka, her biri ayrı ayrı değerlendirilmeye uygun birçok detay öne çıkmaktadır. Nikolskiy ve Smolin (2019), eserle ilgili en ürkütücü şeyin, anlatılanların gerçekleşmeye başlaması olduğunun altını çizer. Onlara göre Sorokin bu konuda Pelevin'den bir adım öndedir; çünkü o 'hüzünlü bir vizyoner' değil, yalnızca çağın bir 'aynasıdır':

> *Opriçnik'in Bir Günü, fotogerçekçi bir şekilde gerçekliğimizden bir kesit sunuyor. Ülkenin mevcut durumu, tıpkı bir belgesel havasıyla hikâyenin sayfalarına kaydedilmiş; hikâyenin kendisi de ilginç. Eser, ünlü Rus Opriçnik Malyuta Skuratov'a ithaf edilmiştir. Hikâyenin ana karakteri, rejime içtenlikle inanan Komyaga lakaplı yeni Opriçnik mutlu; kvas içiyor, öfkeleniyor, adeta sefahat sürüyor. Okuyucu onun hayatının bir gününü onunla birlikte yaşıyor. Bu kitap gerçek bir siyasi hiciv, hem de korkunç bir hiciv. Eserdeki temel duygu, toplum ve devlet için, ülke ve insanlar için korku. Kahramanı takip eden okuyucu, "monarşinin" restorasyonundan ve onu Batı'dan ayıran zaptedilemez bir duvarın dikilmesinden bu yana Rusya'nın ne hale geldiğini öğreniyor* (Nikolskiy ve Smolin, 2019: 102).

V. Sorokin'in *Opriçnik'in Bir Günü* ve *Şeker Kremlin* ikilemesiyle, T. Tolstaya'nın *Kıs'* romanı arasındaki arkaik paralelliklere dikkat çeken çalışmasında A. Greşilova, iki yazarın edebi stratejileri arasındaki benzerliğin edebiyat eleştirmenleri tarafından fark edildiğini söyler; E. Pogorelova ve V. Paramonov, iki yazarın da arkaik dünya imgesini

[11] Moskova knyazı (knez) Korkunç İvan (İvan Grozniy) 16 yaşında tahta geçen ve Rusya tarihinde taç giyip 'Çar' unvanı alan ilk hükümdardır. Korkunç İvan'ın döneminde güçlü ve düzenli bir ordu kurulmuş (Streletskoye voisko), topraklar genişletilmiştir. Korkunç İvan başarılı bir devlet adamı olmanın yanında etrafa korku salan hükümdar olarak da hafızalara kazınmıştır. Çarın döneminde kurulan 'Opriçnina' teşkilatının etkisi kaldırıldıktan sonra da uzun süre devam etmiştir.

ulusal dünyanın bir modeli olarak algılar. *Sorokin destanını tasarlar, bir devlet yaratır- çöküşten sonra olması gerektiği gibi, çeşitli kirliliklerle dolu ve tarihin "şeytani sonsuzluğuna", arkaik olana, mitolojik çembere geri atılmıştır* (Greşilova, 2017: 29). Ve Rus arkaiklerinin eklektik (seçmeci) güzelliğini deneyimlemek, ulusal dünya içinde var olmanın yollarından biri olarak ortaya çıkar: *"Bu dünyayı tanımlamak, onun için bir metafor aramak da kurtuluştur. Ve yazar için burada bir Eldorado vardır. Herkese yetecek kadar da grotesk!"* (Greşilova, 2017: 32).

Sanatsal bağlamını arkaik unsurlarla süsleyen, iktidarın kutsallaştırıldığı, güç imgesinin acı bir şiddet temasıyla birlikte işlendiği bu romanda Sorokin, iktidarı elinde tutanların halktan sürekli olarak bir şeyler istediğini, karşılık olarak da kötü tecrübeler yaşattığını mistik bir arka planda ve de ustalıkla işlemekte; ''modern'' insanın, Opriçniklerin ilkel otoritesi karşısındaki savunmasızlığının altını itinayla çizmektedir.

2. Distopyada Toplumsal Alarm

Sorokin okumak, genellikle satır aralarını görmeyi gerektirir; yüzeysel olay örgüsünden ziyade, yazarın Rus gerçekliğine ve Rusya'nın potansiyel geleceğine dair geniş eleştirisini kavrayabilmek önemlidir. Sorokin'in distopyasında resmedilen dünya, sert ve insanmerkezci tarzıyla dikkat çeker; burada insanlar doğanın, dünyanın nefes aldığını anlamakta son derece başarısızdırlar. Benmerkezci yaklaşımlar ve kişisel çıkarlar doğrultusunda göz ardı edilen birçok değer ahlaki bozulmayla bağdaşır. Eserdeki ilerleme ve teknoloji, *Opriçnik* tarafından çevreyi ve insanları kontrol etmek ve bastırmak için kullanır. Devletin geçmiş ideolojik ve yapısal temellerine döndüğü distopik bir gelecekte, gerçek sorunlara gösterilen ilgi yerini siyasi iktidarın ve toplumsal düzenin sürdürülmesine bırakır. Eserde Sorokin'in çizdiği toplumsal ve kültürel resme dayanarak, okuyucu romanın alt metninden bu çıkarımlara ulaşabilir. Henüz eserin başında *Opriçnik*'in sabah rutini betimlenirken, akşamdan kalma halinin sebebi olarak defalarca tövbe ettiği ama yine *çekmeye* devam ettiği uyuşturucudan söz edilmektedir. Yüksek rütbeli subaylarla birlikte içki içip, uyuşturucu çeken Opriçnik, söz konusu uyuşturucuyu *kokoşa*[12] olarak tanımlamaktadır:

> «*Вчера опять пришлось принять по полной, хотя дал зарок пить и нюхать только со своими, клал 99 поклонов покаянных в Успенском, молился святому Вонифатию. Псу под хвост! Что делать, ежели окольничьему Кириллу Ивановичу я не могу отказать. Он умный. И горазд на мудрые советы. А я, в отличие от Поярка и Сиволая, ценю в людях умное начало. Слушать премудрые речи Кирилла Ивановича я могу бесконечно, а он без кокоши неразговорчив...»* (Sorokin, 2017: 4).
>
> *"Dün yine aşırıya kaçtım; oysa sadece en yakınlarımla kafa çekeceğime yemin etmiş, Uspenskiy'de doksan dokuz kere tövbe ve Aziz Vonifati'ye dualar etmiştim. Elden ne gelir! Koskoca Okolniçiy Kirill İvanoviç'i nasıl reddederdim…Akıllı bir adam o. Öğüt vermekte de üstüne yok. Poyarok ve Sivolay'in aksine ben, akıllı insanlardan bir şeyler öğrenmeyi önemserim. Kirill İvanoviç'in bilgece konuşmalarını soluksuz dinleyebilirim. Lakin kokoşa olmadan adamın dili çözülmez."*

Benzer bir örnek yine bazı maddelerin kullanılmasına yönelik çıkarılan karar gerekçe gösterilerek verilir. Bu kararla birlikte *kokoşa* ve *feniçka*[13]nın kullanılması serbest kılınmıştır:

> *«Ведь слабость слабости — рознь. Государев отец Николай Платонович в свое время великий указ издал «Об употреблении бодрящих и расслабляющих снадобий». По указу этому кокоша, феничка и трава были раз и навсегда разрешены для широкого употребления. Ибо вреда государству они не приносят, а лишь помогают гражданам в труде и в отдыхе. В любой аптеке можно купить золотник кокоши за стандартную государственную цену — два рубля с полтиною»* (Sorokin, 2017: 64).
>
> "*Nitekim her zaaf bir değildir. Efendimizin babaları Nikolay Platonoviç o dönem, 'canlandıran ve sakinleştiren maddelerin kullanımı' konusunda bir karar çıkarmıştı. Buna göre, halkın kokoşa, feniçka ve ot kullanması serbest kılınmıştı. Devletin bekasına zararı yoktu; bilakis insanların verimli çalışmasına ve dinginleşmesine katkısı vardı. Standart bir fiyata herhangi bir eczaneden temin etmek mümkündü, bir dirhemi iki buçuk rubleydi".*
>
> «*Там же продаются и шприцы с феничкой бодрящей, и папиросы с травой расслабляющей. Траву, правда, продают токмо после 17.00. А вот герасим, кислуха, грибы — действительно*

[12] Kokain ima edilmektedir. Eserde uyuşturucu maddelerin Rus erkek isimlerinin kısa formlarıyla ifade edildiği dikkat çeker. Kokoşa, Nikolay isminin kısa formudur.

[13] Esrar anlamında kullanılmıştır. Fenya bir insan ismi olarak kullanılmanın yanında, kriminal bir jargondur. Orta Çağ'da Rusya'da ortaya çıkmış ve ilk olarak tüccarlar tarafından kullanılmış bir dildir.

народ травят, ослабляют, разжижают, обезволивают, тем самым государству вред нанося. Запрещены они посему на всей территории России…» (Sorokin, 2017: 64).

"*Aynı yerlerde feniçka'lı sigaralar ve sakinleştiren otlu sigaralar da satılmaktaydı ancak saat 17.00'dan sonra. Ama gerasim'ler*[14] *ve asitler insanları zehirliyor, güçsüzleştiriyor, zayıflatıyor, beyinlerine zarar veriyor, dolayısıyla devlet de zarar görüyor. Bu nedenle ülke çapında kullanılması yasak."*

Eser boyunca gözlemlenen ve örneklerde birbirinden farklı türünden bahsedilen uyuşturucu, diğer birçok etik dışı durum ve suç unsuru gibi Opriçnikler tarafından normalleştirilmiş ve basit bir zaaf gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Uyuşturucuyla vurgulanan hedonizme ilerleyen bölümlerde seks partileri de eşlik etmektedir. Uyuşturucu konusunda asıl dikkat çekici olan, kullananların başta devlet erkanından, sonra da yüksek rütbeli subaylar ve Opriçnik'lerden oluşmasıdır. Halkın uyuşturucu kullanmasının serbest olması, kullanmaya teşvik eden ifadelerle desteklenmekte ve uyuşturucu maddeler halkın her kesiminden insanın ulaşabileceği fiyatlarla ulaşılabilir yerlerde satılmaktadır. Uyuşturucu maddeler, içkiler, abartılı yemek davetleri, pahalı yiyecekler, kısaca her türlü zevke olan düşkünlük *Distopya*'daki insan merkezci yaşamın en kuvvetli göstergelerindendir.

Romanın çarpıcı özelliklerinden biri, eylem zamanı gelecek zaman planında olmasına karşın, karakterlerin Eski Rusça konuşması ve bu dilin gangster argosunu anımsatmasıdır. Örneğin para olarak «целковые» (1. Pyotr'ın gümüş parası) (Sorokin, 2006: 111), alt giysi «испднее» (mintan), üst giysi «кафтан» 'kaftan', «сукно» (çuha), «порты» (potur) (Sorokin, 2006: 11) gibi nesnelerin ve yemek gibi şeylerin çoğu eski Rus arkaiklerini yeniden üretir. Kaftan, mintan, çuha, potur gibi eski tip kıyafet isimleri kullanıldığından, «шапка» «пояс» (Sorokin, 2006: 33) sözcüklerini de sırasıyla şapka yerine 'kalpak' ve kemer yerine 'kuşak' şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır veya Mercedes «мерин» gibi özel isimlerin ve kavramsal komplekslerin etimolojisini belirlemek zordur ancak bunlar her şeyden çok hapishane jargonunu andırmaktadır (Seim, 2007: 84).

Eserdeki izolasyon detayına ilişkin, A. M. Lobin (2017), konuyla ilgili kaleme aldığı makalesinde Rusya'nın benzersiz bir jeopolitik ve kültürel fenomen olarak geleneğini sürdürdüğüne değinmiş ve Sorokin'in kendi röportajlarında "Rus metafiziği" hakkında söylediklerine yer vermiştir: '*...Rusya dediğimiz yerin kendine özgü bir metafiziği vardır... Coğrafyanın büyüsü, Rus kutsallığı, anarşisi ve yıkıcılığı, bana göre "Rus metafiziği" kavramını oluşturmaktadır'* (Sorokin, 2007). Bu mitin kültürel ve ideolojik bileşeni de ziyadesiyle önemlidir: Çar ve yandaşlarının Aleksandr Sloboda'daki yaşam tarzı, *Opriçnina* eşyalarında karnaval sembollerinin (keşiş kıyafetleri, süpürge ve köpek kafası) yaygın kullanımı, sofistike ve gösterişli infazlar tümüyle kültürel bir şoktur (Lobin, 2017: 110).

Sorokin'in *Opriçnik'in Bir Günü* romanı, güç, baskı ve tarihin döngüsel doğası temalarının altını çizen sembolizm açısından zengindir. Romanda geçen bazı semboller özellikle anahtar rol oynamaktadır. Eserin başlarında 'kar' üzerine söylenen ifadeler dikkat çeker: *«Хорошо, когда снег! Он срам земной прикрывает. И душа чище от него делается» "Kar iyidir! Yeryüzünün pisliğini örter. İnsan ruhu daha bir temizlenmiş/ arınmış olur"* (Sorokin, 2017: 8). Kar toprağı örter ve böylece toprağın üzerinde olan her şey karın altında kalır. Temizliği, saflığı sembolize eden beyaz kar metaforuyla, ruhun arınması ilişkilendirilmiştir. Diğer bir sembol, 'kızıl/ kırmızı'dır. İlk olarak Mercedes, daha doğrusu 'Mers' ile ilişkili gördüğümüz 'kızıl/ kırmızı' sıfatının en dikkat çekici örneklerinden biri de kuşkusuz, 'Kızıl Horoz' «красный петух» ifadesidir. Söz konusu ifade 'yangın, kundaklama'[15] anlamına gelmektedir. 'Kundaklama' anlamı, özellikle 19. yüzyılda sıkça görülen kundaklama olaylarından sonra dile yerleşmiş ve deyim haline gelmiştir. Bu sembolizm aslında Opriçniklerin varlığının bir işaretidir; güçlerini ve rejimin istediği zaman hayatları yok etme yeteneğini hatırlatır. Eserde uzun süredir böyle olayların olmadığının altı çizilirken bir emrin yerine getirildiğine de vurgu yapılmaktadır:

«— Чего задумались? Приказ: чистое место.

— Сделаем, Батя!

Ага. Чистое место. Это значит — красный петух. Давненько такого не было. Но — приказ есть приказ. Его не обсуждают» (Sorokin, 2017: 16).

"Neyi düşünüyorsun? Emir emirdir: Darmadağın edin!"

"Baş üstüne Batya!"

"Demek öyle…Darmadağın. Emir emirdir. Tartışılmaz".

Eserde, yemek sırasında Batya'nın cep telefonundan gelen 'kızıl sinyaller' aramanın efendilerinden geldiğinin ve acil bir durum olduğunun göstergesi olarak yer bulmaktadır: *«Вижу — мигает красным мобило у Бати. За трапезой*

[14] Eroin yerine kullanılmıştır.

[15] https://kartaslov.ru/значение-слова/красный+петух Erişim: 20.11.2024.

запрещены разговоры опосредованные. Мобилы все отключаем. Красныĭ сигнал — Государево дело» (Sorokin, 2017: 28). *"Batya'nın telefonundan kızıl sinyaller geldiğini görüyorum. Yemekte dışarıyla konuşmak yasaktır, hepimiz cep telefonlarımızı kapatırız. Kızıl sinyal- efendimiz arıyor."*

Yine eserin farklı bölümlerinde, Efendilerinin kızıl makamı: *«От Белоĭ палаты до Красных государевых хором — рукоĭ подать»* (Sorokin, 2017: 28). *"Beyaz Oda'dan uzanan el, Efendimizin Kızıl makamına değer";* kızıl kaftan: «Две мышки полевые в красных кафтанах» (Sorokin, 2017: 95). *"Kızıl kaftan giymiş iki fare gibi";* kızıl dolu: *«и обрушивают на Артамошу красныĭ град из помидоров. Миг — и Артамоша весь красным становится»* (Sorokin, 2017: 111). *"Artamoşa'yı kırmızı domates yağmuruna tutuyorlar. Artamoşa o anda kıpkırmızı kesiliyor";* kırmızı ışın: *«Красныĭ луч наведения упирается мне в лоб*» (Sorokin, 2017: 117). "Alnımda kırmızı bir nişan ışını beliriyor" ve kırmızı bir kutu içine istiflenmiş kırmızı matkaplar: *«Трофим уж тут как тут: открывает красный короб, а в нем уложены, как револьверы, красные дрели»* (Sorokin, 2017: 157). *"Trofim yanı başımızda kırmızı bir kutu açıyor, içinde kırmızı matkaplar revolver gibi istiflenmiş."* gibi örnekler dikkat çekmektedir.

Rus kültüründe 'kızıl/ kırmızı' (красный), ilk olarak estetik bir işaret olsa da ulusal kültürel kodların içinde çok anlamlı ve çok katmanlı bir renk olarak kendini gösterir. Kanı, yaşamı ve aynı zamanda ölümü sembolize eden renk, duyguları uyandırır, dikkat çeker, kışkırtır; spektral renklerin arasında en aktif, agresif ve heyecan verici olanıdır. Şenlik, neşe gibi durumları çağrıştırmanın yanında tehlike ve tehdit uyarısı yapar; savaşları, yaraları, kan dökülmesini ve nihayetinde ölümü hatırlatır (Koz'yakova, 2023: 70). Rus knyazlarının (knez) en sevdiği renklerden birinin kırmızı olduğu söylenir; mitolojik arka planına bakıldığında ise bizleri pagan dönemine kadar götüren bu renk, Slav tanrılarının tanrısal güçlerini ve etkileme alanlarını sembolize etmesiyle de bilinmektedir.

Bir diğer sembolizm olarak *Opriçniklerin* üniforması gösterilebilir. Üniforma, otoriteyi ve uyumu temsil eder. *Opriçniklerin* kimliğini ve Çar rejimine sorgusuz sualsiz bağlılıklarını simgeler. Üniforma giymek, acımasız görevleri yerine getirmelerini sağlar. Bir sembolizm olarak Çar, her ne kadar yalnızca adı geçiyor olsa da mutlak gücü ve ilahi yönetme hakkını sembolize ederken, *Opriçniklerin* hizmet ettiği otoritenin temsilidir; baskıcı rejimi ve fanatizmi görünür kılar. Tüm bunlara destek olarak kiliseye işaret edilen eserde, bir kontrol aracı olarak gösterilen din, Çar'ın ilahi imajını sağlamlaştırdığı gibi, kilise ile devletin birlikteliğine de işaret eder. Sorokin, bu sembollerle bozulma ve yozlaşma eğilimlerini eleştirirken, aslında günümüz gerçeklerine de korkutucu bir gönderme yapmaktadır.

Eserin İvan İvanoviç'in idamı ve karısına yönelik toplu tecavüzün anlatıldığı bölümünde, kadına ve kadın bedenine dair çok fazla detaya rastlanmaktadır. Kıdem sırasına göre kadına tecavüz edilir; en kıdemli *Opriçnik* kadın bacağına, baldırlarına yönelik beğenisini ifade ederken, özellikle ayak fetişizmine gönderme yapan parmak zevkini ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Burada kadın, kızartılmak üzere şişe geçirilmiş bir süt domuzuna benzetilir: *«Как живоĭ розовыĭ поросеночек на вертеле раскаленном, вздрагивает и взвизгивает вдовица»* (Sorokin, 2017: 21). *"Dul kadın, adeta, kızgın şişe geçirilmiş pembe bir süt domuzu gibi kasılıyor ve acı acı inliyor."* Kadın bedeni süt domuzuyla ilişkilendirilirken, Opriçnik kendi cinsel organını ise *sansar* olarak tanımlamaktadır*: «А сам запускаю в лоно ее лысого хоря своего»* (Sorokin, 2017: 21). *"Ben de tüysüz sansarımı içine sokuyorum".* Bu tecavüz Opriçnikler için tutkulu, keyifli ve lezzetli bir iş olarak nitelendiriliyor.

Yine paragraflarca anlatılan *Opriçniklerin* tuhaf ilişki ağı, eser içerisinde sıklıkla karşılaştığımız ve hedonizmin en yüksek görüldüğü örneklerdendir. *Opriçniklerin* hamam ritüelinde lüks ve aşırılık detaylarının tasvirleriyle başlayan kısım, ilk bakışta sıradan bir hamam keyfi gibi görünse de ilerleyen paragraflarda *Opriçniklerin* sözde 'kardeşlik' kisvesi altında gösterdikleri tuhaf ilişkileri gözler önüne sermektedir. Hamamda, öncelikle bütün cinsel organlar ayrıntılı şekilde betimlenirken, bu sözde mükemmelliğin Çinli doktorlar sayesinde kazanıldığının altı çizilmektedir. *Opriçnikler* hep birlikte yaptıkları ve kıdeme göre bir nizam oluşturdukları bu toplu sekse *kırkayak* adını vermektedir:

> *«Встает Батя первым. Приближает к себе Воска. Вставляет Воск в батину верзоху уд своĭ. Кряхтит Батя от удовольствия, скалит в темноте зубы белые. Обнимает Воска Шелет, вставляет ему смазанныĭ рог своĭ. Ухает Воск утробно. Шелету Серыĭ заправляет, Серому — Самося, Самосе — Балдохаĭ, Балдохаю — Мокрыĭ, Мокрому — Нечаĭ, а уж Нечаю липкую сваю забить и моĭ черед настал. Обхватываю брата левокрылого левою рукою, а правоĭ направляю уд своĭ ему в верзоху… Собирается, сопрягается гусеница опричная.»* (Sorokin, 2017: 145).
>
> *"İlk olarak Batya yükseliyor. Ona Vosk yaklaşıyor. Vosk Batya'nın arkasına organını[16] sokuyor. Batya zevkten inliyor, beyaz dişleri karanlıkta ışıl ışıl parlıyor. Şelet Vosk'a arkadan sarılıyor, Vosk'un mezarına kaygan boynuzunu gömüyor. Serıy Şelet'i, Serıy'ı Samosya, Samosya'yı Baldohay, Baldohay'ı Mokrıy. Mokrıy'ı Neçay dolduruyor. Sonunda sıra bana geliyor; ben de yapış yapış kazığımı Neçay'a sokacağım.*

[16] Eserde argodaki kullanımlar tercih edilmiştir.

Sol elimle kardeşimi tutuyorum, sağ elimle de benimkini kıçına sokuyorum…Opriçnik kırkayağı tamamlanıyor…"

«В этом — великая сила братства опричного. У всех опричных муде обновленное китайскими врачами искусными.» (Sorokin, 2017: 144).

"İşte bu, Opriçnina kardeşliğinin gücüdür! Bütün Opriçniklerin aletleri, marifetli Çinli doktorların ellerinden çıkmadır."

Eser boyunca dikkat çeken bir diğer husus, teknolojik ilerlemelerin toplumdaki ilerlemeyi gösterdiği yanılgısıdır. Yüksek teknoloji ile üretilmiş cihazlar, bu tür cihaz ve ürünlerin sağladığı olanaklar, aydınlatmalar, telefonlar, yüksek zevklere ve kişisel arzulara göre planlanmış düzenlemeler ve daha birçok detayın olası zararları hesaba katılmamıştır: *Mers*'ler (Mercedes), Rolls- Royce'lar, limuzinler; malakit (doğal taş) salonlar, altın, gümüş ve kristalden yapılmış ev eşyaları, safir, elmas gibi değerli taşlarla süslenmiş aksesuarlar, ipek kıyafetler…

«В шелесте платья темно-синего шелка возникает в дверном проеме Государыня наша. Большая она, широкая, статная…Волосы роскошные убраны, уложены, заколоты золотыми гребнями, драгоценными каменьями переливающимися. На шее у Государыни кольцо бархатное с алмазом «Падишах», сапфирами отороченным…» (Sorokin, 2017: 120).

"İpek, mavi elbisesiyle salınan Hanımefendimiz kapıda beliriyorlar. Gösterişli bir biçimde toplanmış saçları altın iğnelerle tutturulmuş, değerli taşlarla bezenmiş. Boyunlarında safirlerle çevrili 'Padişah' elmasının bulunduğu kadife bir tasma var."

«Вносят слуги золотоӥ кувшин с вином красным, наполняют бокал Государыни. <…> Наливают мне водки в стопку хрустальную. Бесшумно ставят слуги закуски на стол: икра белужья, шейки раковые, грибы китайские, лапша гречневая японская во льду, рис разварноӥ, овощи, тушенные в пряностях» (Sorokin, 2017: 120).

"Uşaklar altın sürahi içinde kırmızı şarap getiriyorlar. <…> Kristal bir kadehe benim için votka dolduruyorlar. Usulca mezeler getiriliyor masaya: Beluga havyarı, kerevit kuyruğu, Çin mantarı, buzda Japon usulü karabuğday lapası, haşlanmış pirinç, baharatlarla pişirilmiş sebzeler."

Gösterişli şekilde infaz edilen asilzadenin evindeki birçok detay da Çin üretimi eşyaların yoğun olarak kullanıldığının ve bunların maddi açıdan son derece değerli olduğunun altını çizmektedir:

«В гостиноӥ все на китайскиӥ манер — лежанки, ковры, столики низкие, вазы в человечиӥ рост, свитки, драконы на шелке и из нефрита зеленого. Пузыри новостные тоже китайские, гнутые, черным деревом отороченные. Восточными ароматами пованивает. <…> Спускаемся. «Ищейка» подводит нас к двум китайским вазам.» (Sorokin, 2017: 17-18).

"Misafir odasında her şey Çin tarzı; divanlar, halılar, masalar alçak, vazolar insan boyu kadar, el yazmaları, ipek üzerine resmedilmiş ejderhalar ve oyma yeşim taşlar. Haber bombeleri de Çin malı, köşeleri kara abanoz çerçeveli. Her yerde doğu esintisi. <…> Aşağı iniyoruz. 'Tazı' bizi iki Çin vazosuna doğru götürüyor."

«Разглядываю шар. Вижу и без лупы — не обманула Жизель! Семь золотых стерлядок в моих руках. Достаю лупу, гляжу пристальнеӥ: отменные, явно китайского производства, не Америка убогая и уж точно не Голландия…» (Sorokin, 2017: 62).

"Küreyi inceliyorum. Büyüteçsiz görebiliyorum, Gisell kandırmamış. Elimde yedi altın çuka. Büyüteci çıkarıp daha yakından bakıyorum: Olağanüstü; o berbat Amerikan mallarından değil, Hollanda işi desen o da değil, Çin malı olduğu aşikâr!.."

Çin mallarının değerli olduğu vurgusuna eşlik eden Çinli kadınların betimlemeleri ve yine kadın bedeninin aşağılanması, ayırt edici bir özellik olarak 'bekaret' unsurunun öne çıkarılması eserin dikkat çeken bir diğer yönüdür:

«Поехали в баньку. Там массажист ухватистыӥ. Есть две гуняночки. <…> А? - подмигивает Потроха. — Не пожалеешь. Лучше ваших московских. Девственницы вечные.» (Sorokin, 2017: 94).

"Hadi hamama gidelim. Masöz kızlar bir içim su. İki de bakire var. <…> Nasıl? - Pişman olmayacaksın. Sizin Moskova'lılardan çok daha iyi. Ebedi bakireler."

«В воздухе возникают две очаровательные китаянки: одна голая едет на буйволе, другая голая стоит под струящимся водопадом.» (Sorokin, 2017: 94).

"Aniden havada iki Çinli afet peydah oluyor: Bir tanesi çıplak, bir mandanın üzerinde, diğeri de çıplak, bir şelalenin altında."

Başka bir detay, 'Yahudi' temasıdır. Yahudi olmanın olumsuz bir özellik olarak yansıtıldığı bölümlerde, öncelikli olarak Hanımefendilerinin soy ve köken meselesi üzerinden 'Yahudi' vurgusu yapılmaktadır:

«Сижу, думаю о госпоже нашей. Сложно ей по многим причинам. Не только из-за женской слабости. Но и из-за крови. Государыня наша иудейка наполовину. И никуда от этого не денешься. Отчасти поэтому столько пасквилей на нее пишется, столько сплетен и слухов рассеивается по Москве да по России.» (Sorokin, 2017: 119).

"Oturuyor bir yandan da Hanımımızı düşünüyorum. Onun hayatı çoğu açıdan zor. Yalnızca kadınsı zayıflıklardan değil; bir de kan/ köken meselesi var. Hanımımız yarı Yahudi'dir ki bundan kaçış yok. Moskova, hatta bütün Rusya'da alıp başını giden söylentilerin çoğu bu yüzdendir."

«Но с Государыней — другое дело. Тут даже и не еврейский вопрос. А вопрос чистоты крови. Была бы Государыня наша наполовину татарка или чеченка — проблема та же оставалась. И никуда от этого уже не денешься.» (Sorokin, 2017: 119).

"*Hanımımızın durumu biraz farklı. Buradaki asıl mesele Yahudi olması değil, asıl mesele kanın saflığı. Hanımımız yarı Tatar ya da Çeçen olsaydı da durum değişmezdi ve bundan kaçış yok."*

Bununla birlikte, eserin ilgili bölümlerinde yine, Opriçnik Komyaga'nın kendisi ve hatta ailesinin Yahudilere yönelik bakış açısına yer verilmekte ve bu noktada bazı mesajlar dikkat çekmektedir:

"Я к евреям всегда спокойно относился. Отец мой упокойный тоже жидоедом не был. Говаривал, бывалоча, что каждый, кто играет на скрипке более 10 лет, автоматически евреем становится. Маманя так же, вечная память ей, евреев спокойно воспринимала, но говаривала, что для государства нашего опасны не жиды, а поджидки, которые, будучи по крови русскими, ходят под жидами…." (Sorokin, 2017: 119).

"Ben Yahudilere karşı hep ılımlı oldum. Rahmetli babam da Yahudi karşıtı değildi; on yıldan fazla keman çalanların otomatik olarak Yahudi olduğunu söylerdi. Anacığım huzur içinde uyusun, onun da Yahudilerle bir derdi yoktu; devlet için asıl tehlike arz edenlerin Yahudiler değil, damarlarında Rus kanı olmasına rağmen Yahudi gibi davranan, damara göre şerbet verenler olduğunu söylerdi."

"Но не все были такими жидолюбами, как родственники мои. Случались и проявления, да и кровь иудейская на земле российской проливалась. Все это тянулось и тлело вплоть до Указа Государева «О именах православных». По указу сему все граждане российские, не крещенные в православие, должны носить не православные имена, а имена, соответствующие национальности их. После чего многие наши Борисы стали Борухами, Викторы — Агвидорами, а Львы — Леибами. Так Государь наш премудрый решил окончательно и бесповоротно еврейский вопрос в России. Взял он под крыло свое всех умных евреев. А глупые рассеялись. И быстро выяснилось, что евреи весьма полезны для государства Российского. Незаменимы они в казначейских, торговых и посольских делах." (Sorokin, 2017: 119).

"*Ancak herkes benim yakınlarım kadar Yahudi sever değildi. Rus topraklarına Yahudi kanı döküldüğü de oldu. Bunların hepsi Efendimizin 'Ortodoks İsimleri' hakkında çıkardığı fermana kadardı. Buna göre, Ortodoks geleneklerine göre vaftiz olmamış Rus vatandaşları Ortodoks isimleri taşımayacak, kendi din ve inançlarına uygun isimler kullanacaklardı. Böylece Boris'ler Boruh, Viktor'lar Agvidor, Lev'ler ise Leyb oldular. Bizim bilge Efendimiz Rusya'daki Yahudi sorununu kökten çözmüştü. Sonra kafası çalışan bütün Yahudileri kanatları altına aldı; aptalları ise dağıttı. Çok geçmeden Yahudilerin aslında Rusya için oldukça yararlı oldukları anlaşıldı ki hazine, ticaret ve elçilik işlerinde kimse ellerine su dökemez."*

Bunların dışında, adeta eserin özeti niteliği taşıyan bir sembol daha göze çarpmaktadır. Eserde Opriçnik Komyaga'nın uyanmasıyla başlayan olay örgüsü, yine Komyaga'nın uykuya dalmasıyla son bulmaktadır. *'Kaderin, kişisel özgürlük ihtiyacının sembolü olarak beyaz bir at belirir; bu ata asla yetişilemez, o gittikçe uzaklaşmaktadır. Ancak uyuyan bu adamın son düşüncesi, seçtiği ailesi, Opriçnik düşüncesidir'* (Kalafatics, 2022: 112).

Örneklerde açıkça görüldüğü gibi, eser, farklı perspektiflerden bakmaya ve de özellikle toplumsal bağlamda incelemeye oldukça uygundur; eser boyunca yozlaşmanın ve ahlaki çürümenin gözlemlendiği çok sayıda örneğe rastlanır. Tüm bunlar *Opriçnik'in Bir Günü* romanını benzerlerinden belirgin şekilde ayırır. Aptekman (2009) dediği gibi, Sorokin'in romanı kasvetli bir siyasi öngörüden çok daha fazlasıdır. *Opriçnik'in Bir Günü* hem ütopik türün hem de bu türün yeniden

canlanmasında etkili olan ulusal-etikçi ideolojinin parlak ve son derece başarılı bir yapıbozumudur (Aptekman, 2009: 107). Tarih tekerrürden ibarettir; bir zamanlar Pyotr Çadayev'in 'Felsefi Mektup'[17] eserinde dile getirdiği fikir, Sorokin tarafından post modern bir forma büründürülmüş, özü ise değişmemiştir. Sorokin'in yurtdaşlarını iyileştirmeyi amaçlayan şok terapisi, günümüz Rusya'sında ortaya çıkan bazı sosyo- poliitik eğilimlere, sinsice pornografiye, Rus kültüründen uzaklaşmakla ve Rus dilini saptırmakla suçlayan yarı- ahlakçılara verdiği bir tür yanıttır. Belki de Sorokin'in çalışması birilerinin meraklı zihnini uyandıracak ve çok arzu edilen ihanet şimdiki nesilde gerçekleşecektir (Seim, 2007: 90).

Sonuç ve Değerlendirme

Sorokin'in *Opriçnik'in Bir Günü* romanı, Opriçnik Rusya'sının geniş panoramasını gözler önüne sermektedir. Bu panoramada, günümüz Rusya'sı ile 2028 yılı Rusya'sı arasındaki temel fark, tüm ülkenin 'Büyük Rus Duvarı' ile çevrilmesi ve bu yolla izole edilmeye çalışılmasıdır. Duvarın inşası Yeni Çağ'ın başlangıcına işaret eder: Duvar örülmeden hemen önce bir dönüm noktası gerçekleşmiştir: '*18 yıl önce Kızıl Meydan'da halkımız kendi pasaportlarını yaktı'* (Sorokin, 2017: 100). Duvarın inşasındaki amaç, Batı'dan kopmak; '*pis kokuları ve inançsızlığı, lanetlenmiş siberpurkları, oğlancıları, Katolikleri, melankolikleri, Budistleri, sadistleri, satanistleri, Marksistleri, faşistleri, ateistleri*' (Sorokin, 2017: 154) Rusya'dan uzak tutmaktır.

Eserde anti-ütopik bir atmosfer yaratılmıştır. Eserin distopik bağlamına organik olarak uyum sağlayan ahlaki bozulmaların öne çıktığı çok sayıda detay vardır. Daha geniş ortam, etik ve sürdürülebilir uygulamalardan derinden kopuk bir toplum tasviri ima edilmektedir. Teknolojik olarak gelişmiş ancak ahlaki olarak iflas etmiş bir toplum tasviri, çevresel kaygıların marjinalleştirdiği arka plana işaret eder. Söz konusu eserin daha genel bir analizinde distopik geleceğin geniş toplum eleştirisinin bir parçası olduğu kanısına varılabilir. Sorokin'in sunduğu toplumsal eleştirinin satır aralarını okumak önemlidir. Yazarın distopik dünyasındaki 'modern' sorunlar, kasvetli toplumun arka planına incelikle işaret ederken, bu sorunlar eserin daha geniş bir yorumuna ortam sağlayıp, semptomu olarak da hizmet etmektedir. Sorokin, Rusya'yı bulunduğu yerden yüzlerce yıl geriye gönderirken geleceğin Rus toplumunu Orta Çağ'a uyarlayıp yeniden canlandırmakta, dolayısıyla edebi sorunların ürkütücü- mizahi bir bağlamda sunulduğu eserde hayat adeta köklerine dönmektedir.

Buradaki krizler daha çok metaforlar ve alegoriler aracılığıyla ifade edilir, okuyucuyu yeniden düşünmeye ve satır aralarını okumaya sevk eder. Çarpık dünyalar ve yozlaşmış toplumlar insanın insanla ve insanın çevresiyle olan ilişkisinin bozulmasına dair metaforik eleştiri unsurları barındırır. Sadece güçlerini ve toplum üzerindeki kontrollerini sürdürmeye odaklanan yetkililer, toplumun her alanında rastlanan tahribata dikkat kesilmezler. Toplumsal sorunların ihmal edilmesi, yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden yetkililerin, tam bir umarsızlık ve de yolsuzluk içinde olduğunun altını özellikle çizmektedir.

Sonuç olarak, totaliter rejimlerin doğal kaynakları suiistimal etmesi, devletin sadece insanları değil, her şeyi kontrol etmeye çalışması üzerinden değerlendirildiğinde, etik ve ahlaki ilişkilerden, empati, merhamet ve duyarlılıktan yoksun yaşam tarzları eserin tamamına yayılmıştır. Özetle hikâye, insanların, dahası canlıların ve tüm çevrenin sadece sömürülmesi gereken kaynaklar olarak sunulduğu tüketim ve acımasızlık kültüyle doludur. Sanayileşme, kentleşme, ekonomik ve siyasi hedefler uğruna sık sık göz ardı edilen toplumsal değerler adeta Rusya'daki gerçek durumun bir yansımasıdır. *Opriçnik'in Bir Günü* güçlü bir siyasi hiciv olmanın ötesinde, spekülatif ama korkutucu derecede tanıdık bir mercekle çağdaş meselelere ayna tutmaktadır.

Kaynakça

Aptekman M. (2009). P. Krasnov 'za çertopolohom' i V. Sorokin 'Den' Opriçnika': Dva vzglyada na yevraziyskuyu utopiyu. Boston, SŞA (ABD) http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/14514/1/ufvrl-2009-11-06.pdf Erişim 29.12.2024.

Greşilova A., A. (2017). Russkaya arhaika v romane T. Tolstoy 'Kıs' i v dilogii V. G. Sorokina 'Den' Opriçnika' i 'Saharnıy Kremlin' *Filologiçeskiye nauki. Voprosı teorii i praktiki. Tambov: Gramota*, No 12(78): в 4-h ç. Ç. 3. S. 29-32. ISSN 1997-2911.

Kalafatıcs Z. (2022). İdeynıy kontekst povesti Vladimira Sorokina 'Den' opriçnika' SlavVaria 1/2022. S. 105–114.

[17]Rus tarih felsefesinin yaratıcısı filozof ve yayıncı Pyotr Çadayev'in 8 (sekiz) felsefi mektubu vardır. 1836'da edebi ve sosyal dergi ("Telescope") da "Felsefi Mektuplar"dan ilkinin Rusça çevirisi yayımlandıktan sonra Çadayev resmi olarak deli ilan edilmiş, bir yıl boyunca tıbbi gözetim ve polis gözetimi altında tutulmuştur. Sonrasında "iyileşmiş" statüsü kazanmış ancak ömür boyu herhangi bir şey yazması yasaklanmıştır. Yazar burada Rus halkının durumu, dini izolasyonu, Rusya'nın kaderi üzerine düşünür ve Rus yaşamının başlıca kusurlarını sıralar: Otokrasi ve serflik. https://nekrasovka.ru/articles/books/chaadaev (Erişim: 01.10.2024).

Koz'yakova M., İ. (2023). Krasnıy tsvet kak istoriçeskiy simvol russkoy kulturı. Vestnik MGKİ 4/114. S. 68-79.

Lobin, A., M. (2017). Kontseptsiya istorii V. Sorokina i ee hudojestvennaya reprezentatsiya v povesti 'Den' Opriçnika'. *İzv. Sarat. un-ta. Nov. ser. Filologiya. Jurnalistika.* T. 17, vıp. 1. S. 109- 113.

Lobin, A., M. (2017). *Avtorskiye kontseptsii rossiyskoy istorii v russkoy literature XXI veka*, (2-ye izdaniye), ispravlennoye, Ul'yanovsk.

Nikolskiy, E. V., Smolin, A., A. Sotsialno- aksiologiçeskiye aspektı antiutopii Vladimira Sorokina 'Den' opriçnika'. (URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_38586757_69599130.pdf Erişim: 30.12.2024).

Seim, N. (2007). *Vladimir Sorokin- Um, çest i sovest epohi postmoderna*. Lunds Unıversıtet, Språk- och litteraturcentrum, Ryska RYS 055/VT.

Sokolov, B., V. (2017). Evolyutsiya mira prozı Vladimira Sorokina// Literatura v sisteme kulturı. K semidesyatiletiyu proffesora İ. V. Kondakova. Sb. *Statey po itogam Mejdunarodnoy nauçno- praktiçeskoy konferentsii. Akademiya sotsialnogo upravleniya*. M., S. 249- 260.

Sorokin, V. (2006). Den' opriçnika. Moskva: Zaharov.

Sorokin, V. (2007). Koltso opriçninı. O romane Vladimira Sorokina 'Den' Opriçnik' // İnterv'yu Aline Vituhnovskoy// Rus. Jurn. Jurnalnıy zal. URL: http://alinavit.ucoz.net/publ/interview/kolco_oprichniny/6-1-0-41 Erişim: 30.12.2024.

Sorokin, V. (2017). Den' opriçnika. İzdatelstvo AST. (URL: https://play.google.com/books/reader?id=zyKGdUxCYXQC&pg=GBS.PP1.w.0.0.0.3. Erişim: 30.12.2024.

Extended Abstract

Aim and Scope

Vladimir Sorokin, one of the renowned writers of Russian literature, is known for his postmodernist and dystopian works, a unique literary style that combines reality, science fiction, and surrealism, and an unconventional and provocative use of language. His works often include political and social criticisms, exploring the dark sides of human nature and society through dystopian worlds and symbolic narratives. In this context, societal breakdowns, ethical violations, moral decay, and the temptations disguised by humanity find their place directly or indirectly in his works. In books like "Day of the Oprichnik," "The Blizzard" and "The Sugar Kremlin," dystopian futures are depicted, and these depictions encourage readers to reconsider and reflect on the so-called 'modern' problems of contemporary societies from an outside perspective, exposing them in all their starkness. In 1922, Oswald Spengler observed that the only form of government acceptable to the modern Russian psyche was "Primitive Moscow Tsarism." Almost a hundred years later, Sorokin's "The Day of the Oprichnik" presents the reader with the Russia of 2028: a nationalist, totalitarian state completely separated from the West by a Wall (Aptekman, 2009: 93). It is well known that the Oprichnina ("опричнина") was a political structure, a kind of organization created during the reign of Ivan the Terrible, resulting in class division, moral degradation, high loyalty and obedience to power. Themes such as pornography, gang rape, drugs, bribery, excesses, uncontrolled power, moral decay, uncontrolled violence, state arbitrariness, executions, luxury spending, homosexuality, corrupt societies, the destructive effect of technology, chaos, industrialization, aggressive policies of the authorities, and the contrast between luxury and poverty are all situations encountered in the work. This article will attempt to examine the rigidly anthropocentric dystopian future depicted in contemporary Russian writer V. Sorokin's *Day of the Oprichnik*, to get to the root of social degradation and decay in New Russia, and to explore its connection with Oprichnina. The study will also focus on totalitarianism, which is reflected aesthetically rather than ideologically in Sorokin's works. As a worldview, *'on the one hand, it leads to an interest in the aesthetics of the ugly <...>and on the other hand, it causes a close interest in the majestic and monumental forms of totalitarian aesthetics,'* prompting us to rethink the reflections of this phenomenon in today's Russia (Lobin, 2019: 98).

Methods

The study employs a hypothetical method. Generally, hermeneutics theory, which focuses on text interpretation, stands out in this study. Hermeneutics, which deconstructs and reconstructs the literary text, has the potential to awaken curious minds and attract their attention by establishing an organic connection with the work in a historical context. Additionally, since the author's personal views are also included in the study, it is normative as well.

Findings

In the study, details were first provided about V. Sorokin and his literary style. Attention was drawn to the frequently addressed topics in the works of the contemporary Russian author Sorokin and the dystopian worlds he creates. The

study emphasized which works depict dystopian worlds, focusing on the novel "Day of the Oprichnik," considered the most significant example of this theme, and attempted to examine the work in a social context.

Conclusion

Sorokin is a writer who attracts attention with his postmodernist and dystopian works, as well as his unusual and provocative language. Known for his unique literary style that combines reality, science fiction, and surrealism, Sorokin often includes political and social criticism in his works. Sorokin's dystopian worlds and symbolic narratives frequently explore the darker aspects of human nature and society. In this context, social deterioration, degeneration, moral decay, and the masked indulgences of humanity find a direct or indirect place in his works. The novel *Day of the Oprichnik* presents a panorama of Oprichnik Russia. In this panorama, the most significant difference between today's Russia and the Russia of 2028 is that the entire country is surrounded by the 'Great Russian Wall' to keep away stench, unbelief, damned cyberpunks, sodomites, Catholics, melancholics, Buddhists, sadists, Marxists, fascists, and atheists. This situation marks the beginning of a New Age. The work has an anti-utopian atmosphere, and social deterioration in this atmosphere aligns with the dystopian context. The depiction of a society that is technologically advancing but morally bankrupt stands out. While Sorokin sends Russia back hundreds of years, he adapts the future Russian society to the template of the Middle Ages and revitalizes it. Crises are often expressed through metaphors and allegories. Distorted worlds and corrupt societies contain elements of metaphorical criticism about the deterioration of human relationships and our relationship with the environment. The neglect of social problems emphasizes the complete inefficiency and corruption of authorities who act solely in their interests. The abuse of natural resources by totalitarian regimes, the state's attempt to control not only people but also everything, and lifestyles devoid of ethical and moral relationships pervade the entire work. Issues like industrialization, urbanization, and value.

Keyifli Şentürk, N. & Atılgan Yaşa, A. (2025). The role of budget transparency in reducing tax evasion tendencies: An empirical analysis. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 948-960.

The Role of Budget Transparency in Reducing Tax Evasion Tendencies: An Empirical Analysis

Bütçe Şeffaflığının Vergi Kaçırma Eğilimini Azaltmadaki Rolü: Ampirik Bir Analiz

Nazlı Keyifli Şentürk[1], Ayşe Atılgan Yaşa[2]

Abstract

This study empirically investigates the effect of budget transparency on individuals' tendency to justify tax evasion, using data from 19 developed and developing countries over the period 2006–2021. The analysis employs the System Generalized Method of Moments (GMM) approach. The tendency to justify tax evasion is measured using a question from the World Values Survey (WVS) that assesses individuals' attitudes toward tax evasion, while budget transparency is proxied by the Open Budget Index published by the International Budget Partnership (IBP). The findings reveal that greater budget transparency significantly reduces the tendency to justify tax evasion. Furthermore, increases in individuals' religious beliefs, education levels, perceived tax burden, corruption levels, and income inequality are associated with a higher justification of tax evasion. No statistically significant relationship is found between economic growth and the tendency to justify tax evasion. These results underscore the importance of fiscal transparency and social factors in shaping tax-related behaviors.

Keywords: *Budget Transparency, Tax Evasion Justification, System Generalized Method of Moments (GMM), Panel Data Analysis.*

Öz

Bu çalışmada, 2006–2021 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan 19 ülke için bütçe şeffaflığının bireylerin vergi kaçırmayı haklı görme eğilimi üzerindeki etkisi ampirik olarak analiz edilmiştir. Çalışmada tahmin yöntemi olarak Sistem Genelleştirilmiş Momentler (System-GMM) yaklaşımı kullanılmıştır. Bağımlı değişken, Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey - WVS) veri setindeki "vergiden kaçınmayı haklı görme" sorusuyla ölçülmüştür. Bağımsız değişken olan bütçe şeffaflığı ise Uluslararası Bütçe Ortaklığı (IBP) tarafından yayımlanan Açık Bütçe Endeksi (Open Budget Index) ile temsil edilmiştir. Ampirik bulgular, panel ülkelerde bütçe şeffaflığının bireylerin vergi kaçırmayı haklı görme eğilimini anlamlı biçimde azalttığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan, artan dini inanç düzeyi, eğitim seviyesi, hissedilen vergi yükü, ülkedeki yolsuzluk düzeyi ve gelir dağılımındaki bozulma, bireylerin vergi kaçırmayı haklı görme eğilimini artırmaktadır. Ekonomik büyüme ile vergi kaçırmayı haklı görme eğilimi arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu sonuçlar, vergiyle ilgili davranışların şekillenmesinde mali şeffaflığın ve sosyal faktörlerin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Bütçe Şeffaflığı, Vergi Kaçırma Eğilimi, Sistem Genişletilmiş Momentler Yöntemi, Panel Data Analizi.*

Jel Kodları: *H69, H26, C33.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 26 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, İzmir, Türkiye, nazli.keyifli@ikc.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0589-8089.
[2]Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, Manisa, Türkiye, ayse.yasa@cbu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8890-0553.

Introduction

Budget transparency and the tendency to evade taxes are two fundamental concepts shaping the effectiveness of public finance systems and individuals' tax compliance behaviors. Budget transparency refers to the provision of open, understandable, and accessible information by governments regarding fiscal processes and budgetary practices. This transparency typically enhances perceptions of fiscal fairness and is expected to improve the efficiency and equity of public resource allocation. On the international level, tools such as the Open Budget Index are widely used to measure the level of transparency in public budgeting practices across countries.

The tendency to evade taxes reflects individuals' attitudes toward tax compliance and their justifications for engaging in tax evasion. Rather than being solely shaped by economic incentives, this behavioral inclination is also influenced by psychological, cultural, and institutional factors. Societies with a low justification tendency for tax evasion tend to display higher voluntary compliance, which in turn supports fiscal sustainability and strengthens the legitimacy of public finance systems.

A transparent and accountable budget structure can contribute to improved perceptions of fairness and governmental accountability, which are among the psychological foundations that influence individuals' inclination to evade taxes. Although the behavioral aspects of tax compliance have been extensively discussed in the literature, the specific relationship between budget transparency and the tendency to justify tax evasion has been addressed in only a limited number of empirical studies. Therefore, rather than claiming that no studies exist on the topic, it is more accurate to note that empirical evidence remains scarce and fragmented, especially in comparative, data-driven analyses.

This study aims to address this gap by empirically examining whether budget transparency influences individuals' tax evasion tendency across a broad set of countries. Utilizing panel data from 19 developed and developing countries between 2006 and 2021, the study measures budget transparency through the Open Budget Index and proxies individuals' justification of tax evasion using self-reported attitudes from the World Values Survey. Countries were selected to reflect diverse levels of socio-economic development, governance quality, and institutional capacity, thereby enhancing the generalizability of the findings. By capturing cross-country variation in income inequality, corruption perceptions, and institutional trust, this study provides new insights into how fiscal transparency may shape tax compliance behaviors. The empirical analysis is conducted utilizing the System Generalized Method of Moments (GMM) estimation technique, which is particularly suitable for addressing endogeneity and heterogeneity concerns in dynamic panel data settings.

The findings are expected to make both theoretical and practical contributions by clarifying the relationship between budget transparency and the behavioral tendency to justify tax evasion, and offering valuable guidance for policymakers seeking to design effective fiscal and institutional reforms in diverse governance contexts.

1. Theoretical Framework

The relationship between budget transparency and tax evasion tendency lies at the intersection of public finance, behavioral economics, and institutional theory. This section draws upon multiple theoretical perspectives to explain how transparent governance can influence individuals' behavioral inclinations to evade taxes.

The Trust in Government Theory is among the first to examine how citizens' trust in the state influences tax compliance. This theory emphasizes how transparency and accountability shape citizens' perceptions of governmental institutions (Dom et al., 2022: 1981). Public trust can increase with strengthened perceptions of transparent governance, positively impacting individuals' motivation to pay taxes (Feld & Frey, 2007: 113). Accordingly, individuals' tax compliance behavior is directly associated with the trust developed through transparent and accountable governance. Recent studies have further emphasized that fiscal transparency strengthens public confidence by reducing informational asymmetries and ensuring that governments are held accountable for their fiscal decisions (Boadway & Shah, 2007: 11). Moreover, transparency initiatives, when perceived as credible and meaningful by citizens, significantly enhance trust in public institutions (Grimmelikhuijsen, 2012: 51). Strengthened trust, in turn, is widely recognized as a key driver of higher tax evasion tendency (Torgler, 2005: 526; Alm & Torgler, 2006: 226). These findings underline that transparency not only influences perceptions of fairness but also acts as a fundamental mechanism through which governments can reinforce voluntary tax compliance among citizens.

The Behavioral Public Finance Theory underscores that individuals' tax behaviors are not solely governed by economic rationality but are also shaped by social and psychological factors. This perspective highlights the significance of a fair tax system and transparent governance in encouraging tax compliance (Alm & Torgler, 2006: 243). Transparent budget management enhances perceptions of fairness in fulfilling tax obligations, fostering the belief that government

expenditures are directed toward public welfare. This belief positively influences tax compliance behaviors. The theory further suggests that economic decisions are shaped by social and psychological contexts, with transparency contributing to more informed and cooperative decision-making (Thaler, 2015: 337). Recent empirical studies emphasize that transparency initiatives must be not only implemented but also perceived as meaningful and credible by citizens to positively affect compliance behaviors (Capasso et al., 1033). In particular, transparency mechanisms that increase citizens' understanding and perceptions of fairness significantly enhance voluntary compliance and tax evasion tendency. As a result, if citizens believe that decisions regarding the allocation of public goods provided by the state are made transparently and fairly, their willingness to fulfill tax obligations will be positively influenced (Şentürk, 2014: 137).

From a Collective Action Theory perspective, tax compliance is a social dilemma in which individuals may be tempted to free ride unless mutual cooperation is perceived. Transparency fosters the sense that everyone contributes fairly, and that public funds are allocated efficiently and equitably (Olson, 1965: 128; Ostrom, 1990: 32). When individuals believe others are also complying and government behavior is observable and accountable, they are more likely to fulfill their obligations (Torgler, 2003: 292). Transparency acts as a coordination mechanism, reducing uncertainty about others' behavior and reinforcing shared responsibility in tax systems (Papadopoulos, 2003: 477; Fukuyama, 2013: 354).

The strength of the relationship between budget transparency and tax evasion tendency depends on broader institutional and socio-economic contexts**.** Countries with high institutional quality, such as robust rule of law and low corruption, are more likely to convert transparency into trust and compliance (Grimmelikhuijsen et al., 2013). In contrast, in countries where institutional trust is weak, transparency may not effectively influence taxpayer behavior, especially if perceived as symbolic or manipulative. For example, in New Zealand, where fiscal transparency is institutionalized and supported by public accountability mechanisms, citizens tend to exhibit higher tax evasion tendency (Bađun, 2009: 482; IMF, 2023). In the United States**,** transparency varies across federal and state levels but is generally associated with strong institutional oversight (Bastida & Benito, 2007). Chile, although a developing country, demonstrates above-average transparency for its income group, showing that institutional reforms can shape tax behaviors regardless of development status (IBP, 2021).

Conversely, countries such as Türkiye**,** Brazil**,** India**,** and Ukraine face challenges related to corruption, inequality, and weak institutional credibility. In these contexts, the availability of budget information alone may not suffice to foster trust or reduce tax evasion tendency, especially when civic engagement is low or skepticism about government persists.

Socio-cultural factors also moderate the effect of transparency. For example, in collectivist cultures prevalent in developing countries, institutional trust tends to be lower, and citizens may rely more on informal norms than formal transparency mechanisms. In contrast, in individualistic societies, there is often a stronger internalized motivation to comply, and transparency is more likely to be interpreted as a sign of institutional integrity (Kidd et al., 2020).

Moreover, income levels**,** social protection mechanisms**,** and perceptions of vertical equity influence how transparency is received. In developed countries, high income and extensive welfare structures amplify the positive effects of transparency on tax evasion tendency, whereas in developing countries, high inequality and perceptions of unfairness may dilute this effect. Thus, the same transparency reform can have divergent outcomes depending on institutional robustness and societal trust.

2. Literature Review

The relationship between budget transparency and tax evasion tendency remains relatively underexplored in public finance research. Existing studies have examined the impact of budget transparency on individuals' tax compliance behaviors using various methodological approaches and analytical techniques, offering valuable insights into how citizens' perceptions of the efficient and fair use of public resources are shaped.

Institutional theories and systematic reviews provide critical perspectives on the relationship between budget transparency and tax evasion tendency. Horodnic (2018) examined tax evasion tendency within the framework of institutional theory, emphasizing the pivotal role of strong institutional structures in shaping tax compliance behaviors. Al-Maghrebi et al. (2016) adopted a conceptual framework to argue that budget transparency enhances public trust in fiscal management, thereby promoting tax compliance. Alm and Torgler (2006), analyzing social and cultural norms in the United States and Europe, highlighted the significant role of cultural factors in shaping tax individuals' willingness to comply with tax obligations.

Survey and regression analyses are frequently employed to explore the effects of budget transparency on tax-related behaviors. Zvereva et al. (2021), using data from 40 countries over the 2007–2017 period, assessed the relationship between budget transparency, tax morale, and compliance. Their findings, derived from correlation and regression

analyses, showed that government disclosure of budget sources and expenditures reduces individuals' justification of tax evasion. Furthermore, tax compliance tendency was found to positively correlate with trust in government, national pride, and levels of democratic development. Engin et al. (2021), in a field study conducted in Türkiye, demonstrated that local governments' fiscal transparency policies encourage democratic participation and enhance public trust through citizen involvement in budgetary processes. Göksu (2020) examined the awareness of budget processes in Türkiye and found that transparency increases trust in fiscal management and reduces individuals' inclination to evade taxes. Similarly, Mangoting et al. (2019), in their study in Indonesia, concluded that transparency enhances trust in public institutions, while ethical norms strengthen the motivation to comply with tax rules.

Panel data analysis has proven to be an effective tool for examining the relationship between budget transparency and tax evasion tendency across different countries and time periods. Hsu (2024), using panel data from 48 countries, investigated this relationship over time and concluded that while higher levels of transparency generally discourage tax evasion, this effect weakens in countries with poor government performance or high corruption perception. Engin and Öksüz (2023), analyzing data from 21 OECD countries for the 2009–2020 period, found that public sector size and budget balance positively influence transparency, while debt stock and primary budget balance have no statistically significant effect. Capasso et al. (2021), in their panel data analysis of EU countries for the 2006–2019 period, revealed that higher budget transparency correlates with improved tax ethics and reduced evasion tendencies, mainly due to strengthened public trust. Focusing on emerging economies, Dibo (2021) examined the relationship between transparency and fiscal discipline during 2006–2019 and discovered that transparency reduces budget deficits, although it may increase debt stock. Lastly, Alt and Lassen (2006) used panel data to explore the relationship between fiscal transparency, political parties, and public debt in 19 OECD countries using cross-sectional data from 1999. Their study highlighted that countries with greater fiscal openness tend to have lower public debt and better budget discipline.

The literature consistently shows that budget transparency strengthens individuals' perceptions of the efficient and fair use of public resources, which, in turn, decreases their tendency to justify tax evasion. Studies such as those by Capasso et al. (2021) and Hsu (2024) emphasize the critical role of trust and transparency reforms in shaping compliance behaviors. It is evident that transparency policies play a particularly important role in fostering responsible tax behavior in developing countries. These findings suggest that fiscal management reforms not only enhance tax collection capacities but also bolster citizens' trust in government institutions, thereby reducing tax evasion tendencies.

3. Econometric Analysis

3.1. Data Set

This study empirically investigates the impact of budget transparency on tax evasion tendency. The analysis focuses on 19 developed and developing countries[3], using aggregated samples for the years 2006, 2008, 2010, 2012, 2015, 2017, 2019, and 2021. The budget transparency variable is represented by the Open Budget Index (OBI) measured by the International Budget Partnership (IBP). The index is calculated biennially, for the years 2006, 2008, 2010, 2012, 2015, 2017, 2019, 2021. The empirical analysis employs the System Generalized Method of Moments (GMM) as the primary estimation technique.

The sample was selected based on the availability and temporal alignment of data from both the Open Budget Index and the World Values Survey for the period 2006–2021. These countries offer sufficient diversity in terms of economic development, governance quality, and cultural context, allowing for a broad comparative analysis.

The dependent variable in this study is tax evasion tendency derived from the World Values Survey (WVS) dataset. Specifically, the variable is based on responses to the survey question: *"If you had the chance, would you cheat or evade taxes?"* The response scale ranges from 1 to 10, with higher values indicating a greater inclination toward tax evasion. For instance, a score of 10 represents the perception that cheating on taxes is always justifiable. The standard deviation of the responses within each country is used as the measure of tax evasion tendency, as mean values tend to cluster around 1 and may not serve as a robust indicator. This methodological choice aligns with prior research (Capasso et al., 2021).

The World Values Survey data from Wave 5, Wave 6, and Wave 7 are utilized to ensure the availability of tax evasion tendency variables corresponding to the study's timeline and sample. Other variables included in the estimation model are religious beliefs, corruption control, direct tax burden, total tax burden, economic growth, unemployment, income inequality, education level, and population density. These variables are sourced from the World Bank's World

[3]Argentina, Brazil, Chile, China, Colombia, Egypt, India, Jordan, Republic of Korea, Malaysia, Mexico, Morocco, New Zealand, Romania, Russia, Thailand, Turkey, Ukraine, and the United States.

Development Indicators, the International Monetary Fund, the International Budget Partnership, and the World Values Survey datasets. The descriptions and sources of these variables are listed in Appendix 1. Correlation coefficients and variance inflation (VIF) values between variables are presented in Appendix 2. Additionally, Table 1 provides descriptive statistics for the variables used in the analysis.

Table 1. Descriptive Statistics of Variables

Variables	Mean	Median	Std. Dev.	Min.	Max.
Tax Evasion Tendency	1.967	1.912	0.506	0.953	3.018
Transparency	56.328	57.5	18.250	11	93
Religion	0.634	0.745	0.230	0.14	0.908
Corruption	-0.024	-0.301	0.814	-1.125	2.329
Direct Tax	6.273	6.014	3.792	0.530	20.239
Tax	15.686	14.522	5.487	6.719	35.733
Growth	3.337	3.026	3.331	-9.443	12.093
Unemployment	7.239	7.260	3.566	0.58	19.837
Inequality	39.566	39.4	7.683	24.7	55.6
Education	57.146	52.013	25.628	12.136	125.763
Population	109.814	78.386	133.148	8.716	530.425

As seen in Table 1, the averages of all variables except for the control of corruption are positive. Additionally, the mean of the tax evasion tendency variable is 1.967, with maximum and minimum values of 3.018 and 0.953, respectively. The mean of the open budget variable is 56.328, with minimum and maximum values of 11 and 93, respectively. Moreover, the mean of the religion variable is 0.634, with the lowest and highest values being 0.14 and 0.908, respectively. When examining the standard deviations of the variables, it is observed that population density, education level, and the open budget index are the variables with the highest standard deviations.

Figures 1 and 2 illustrate the trend graphs of tax evasion tendency and budget transparency variables for the 19 developed and developing countries included in the study.

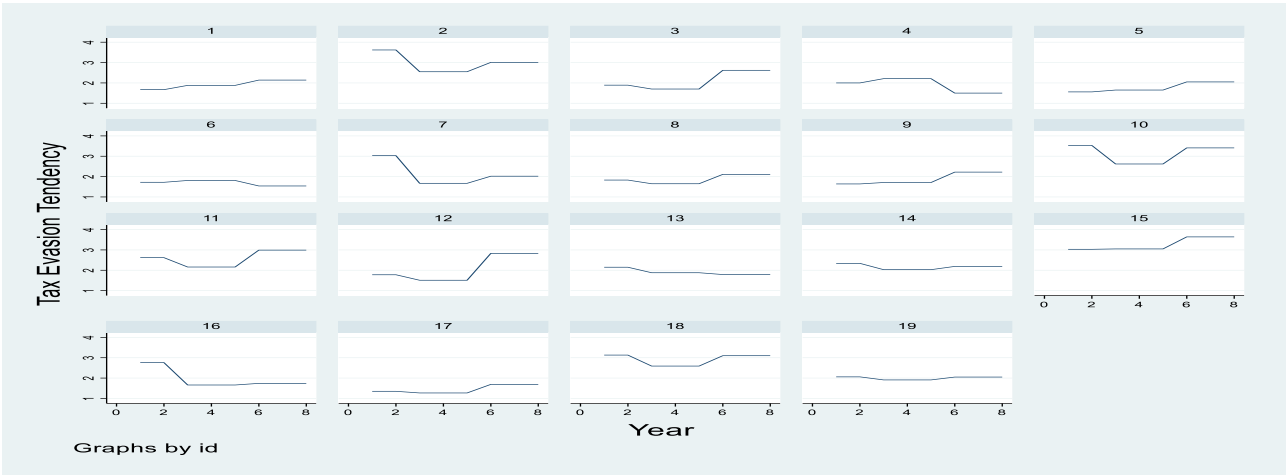

Figure 1. Trends in Tax Evasion Tendency Across Countries

When examining the tax evasion tendency trends of the countries (Figure 1), it is observed that Brazil (2), Malaysia (10), Mexico (11), Romania (14), Russia (15), and Ukraine (18) generally exhibit high levels of tax evasion and avoidance tendencies. In contrast, Egypt (6), South Korea (9), New Zealand (13), Thailand (16), Türkiye (17), and the United States (19) generally demonstrate low levels of such tendencies.

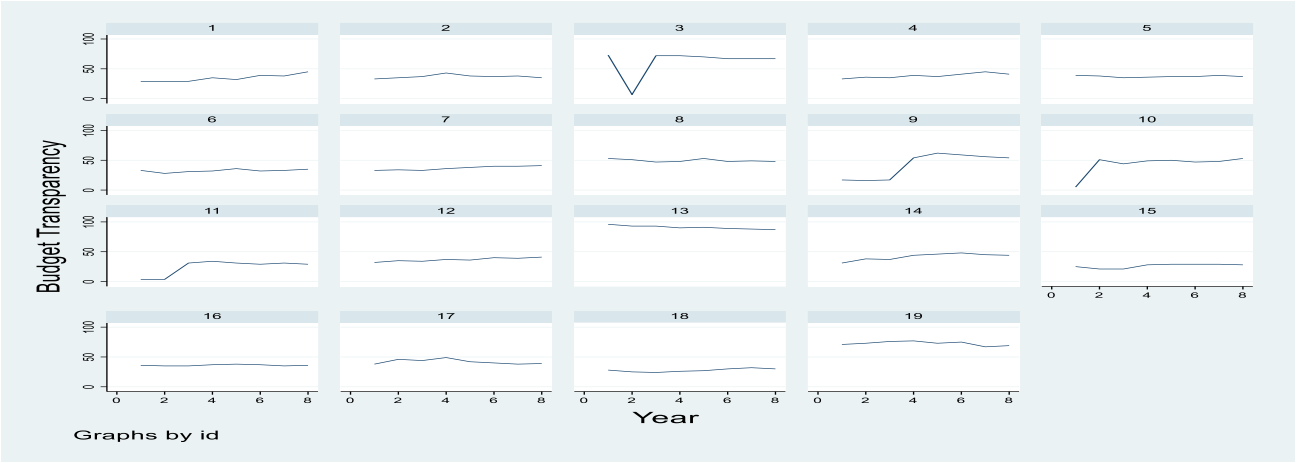

Figure 2. Trends in Budget Transparency Across Countries

When examining the trends in budget transparency (Figure 2), Chile (3), Jordan (8), New Zealand (13), and the United States (19) generally exhibit high levels of transparency, while Argentina (1), Brazil (2), China (4), Colombia (5), Egypt (6), India (7), Morocco (12), Russia (15), Thailand (16), Türkiye (17), and Ukraine (18) generally demonstrate low levels of transparency.

Figures 3 through 11 illustrate the relationship between tax evasion tendency and budget transparency for the 19 panel countries across different periods. Figure 3 covers the 2006–2021 period, while Figures 4 through 11 represent the years 2006, 2008, 2010, 2012, 2015, 2017, 2019, and 2021, respectively. The scatter plots, which aggregate and display the relationships separately for each year, reveal a negative correlation between tax evasion tendency and budget transparency. In other words, as budget transparency increases, individuals' tendencies toward tax evasion decrease in the panel countries under study.

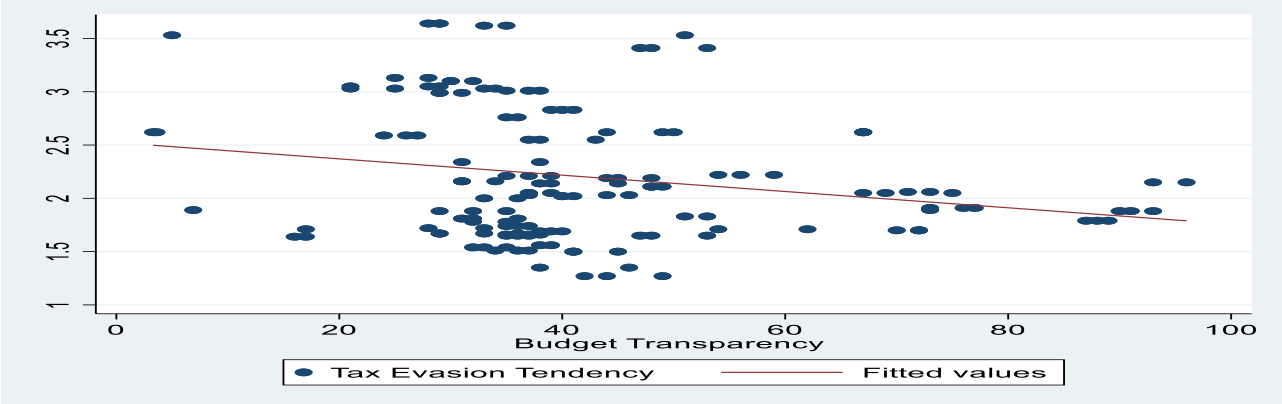

Figure 3. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency

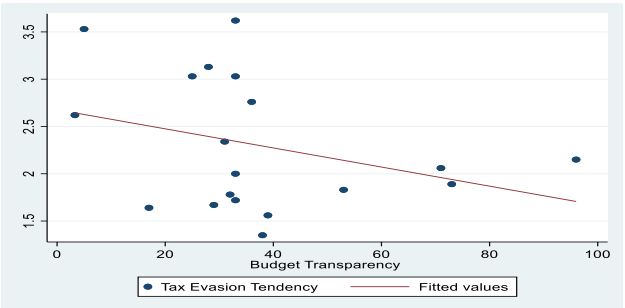

Figure 4. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2006)

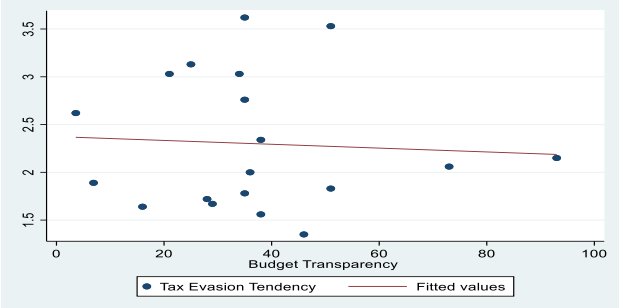

Figure 5. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2008)

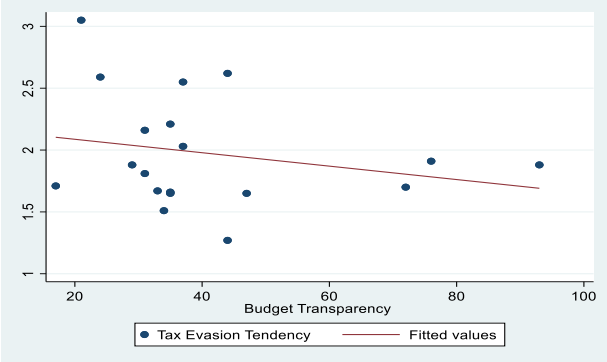

Figure 6. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2010)

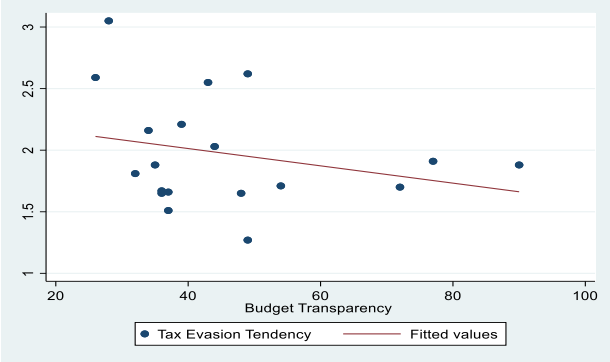

Figure 7. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2012)

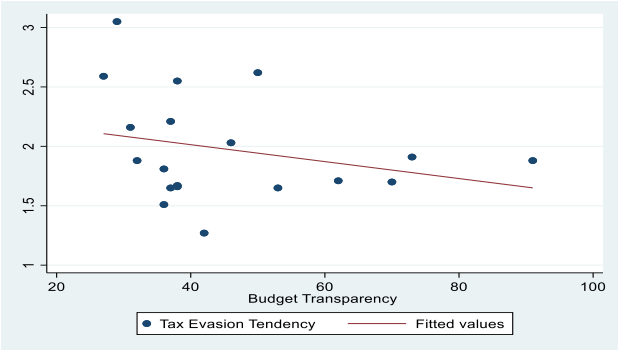

Figure 8. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2015)

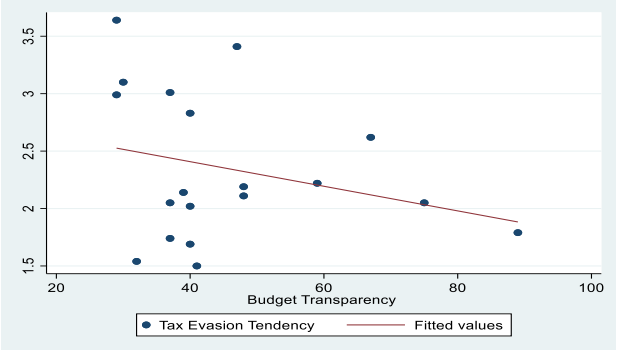

Figure 9. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2017)

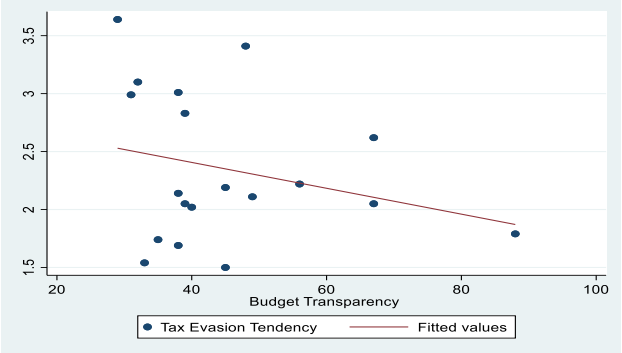

Figure 10. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2019)

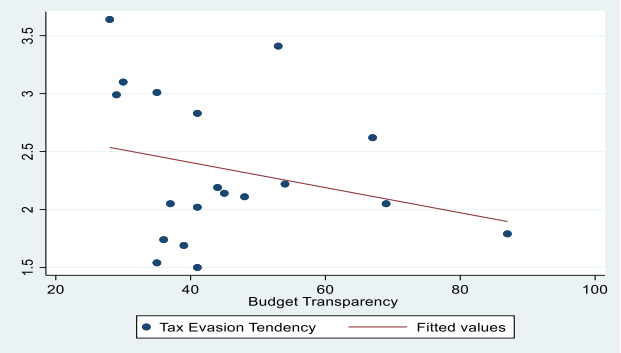

Figure 11. The Relationship Between Tax Evasion Tendency and Budget Transparency (2021)

3.2. Econometric Method

The relationship between budget transparency and tax evasion tendency is analyzed using the System Generalized Method of Moments (GMM). This method, developed by Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998), is suitable for situations involving unobserved country-specific effects, endogeneity of variables, heteroskedasticity, and autocorrelation in the data. In this approach, the lagged value of the dependent variable is included in the model as an independent predictor (Gujarati, 2004). The dependent variable is influenced both by other independent variables and by its past values.

The method proposes an efficient instrumental variable estimator by utilizing the orthogonal deviations approach for dynamic panel data models. Moreover, it allows for the calculation of the differences in the averages of all possible values of the variable, thus minimizing data loss and making it applicable to unbalanced panel datasets. The econometric model used for estimation in this study is as follows:

$$\text{Tax Evasion Tendency}_{it} = \alpha\ \text{Tax Evasion Tendency}_{it-1} + \beta_1 \text{Transparency} + \beta_2 \text{Controls}_{it} + \mu_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

In Equation (1), countries are denoted by the subscript i (1, 2, 3...21), and the time periods are represented by the subscript (2006, 2008, 2010, 2012, 2015, 2017, 2019 and 2021). The dependent variable is $\text{Tax Evasion Tendency}_{it}$ representing tax evasion tendency in the panel countries. Transparency_{it} represents budget transparency in the panel countries. The term Controls_{it} includes the control variables used in the estimation model: religious belief (religion), control of corruption (corruption), direct tax burden (direct tax), total tax revenues (tax), economic growth (growt), unemployment rate (unemployment), income inequality (inequality), school enrollment in higher education (education) and population density (population). The term μ_{it} accounts for unobserved heterogeneity, while ε_{it}represents the error term. Additionally, the coefficient β_1 is associated with budget transparency.

The System GMM method is suitable for cases where the time dimension of the model is smaller than the cross-sectional dimension (T<N) (Roodman, 2006). In this study's dataset, T=8 periods, which is smaller than the number of countries (N=19). This method is essentially an instrumental variable approach. Instead of potentially endogenous variables, instruments with similar moment characteristics are used. For the GMM estimator to be consistent, two assumptions must be met simultaneously: (1) no correlation among the error terms in the model, and (2) validity of the instrumental variables. To test for autocorrelation, AR(1) and AR(2) tests developed by Arellano-Bond (1991) were used. The null hypothesis H_0 for the AR(1) test states, "there is no first-order autocorrelation," while the null hypothesis for the AR(2) test states, "there is no second-order autocorrelation." The presence of first-order autocorrelation is expected and not problematic for the Generalized Method of Moments (GMM) estimator. However, the absence of second-order autocorrelation is essential for the efficiency of the GMM estimator. In other words, models without second-order autocorrelation are deemed appropriate for the GMM estimator. To test the validity of the instrumental variables, the Sargan test was used. The null hypothesis H_0 of this test states, "the instrumental variables are valid," and it is expected that the null hypothesis will be accepted (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

3.3. Econometric Findings

Table 2 presents the estimation results for the System-GMM model. Model I evaluates the relationship between budget transparency and tax evasion tendency without considering control variables, whereas Model II includes control variables in the analysis of the relationship between budget transparency and tax evasion tendency. When examining the diagnostic tests of the System-GMM estimator, it is evident that first-order autocorrelation is present across all models, while second-order autocorrelation is absent in the models. Additionally, based on the Sargan test results, the null hypothesis H_0 cannot be rejected in any of the models, indicating that the instrumental variables are valid. These diagnostic tests demonstrate that the findings derived from the System-GMM estimator are consistent and efficient.

Table 2. Analysis Results

Dependent Variable: Tax Evasion Tendency		
Variables	I	II
$\text{Tax Evasion Tendency}_{t-1}$	0.401*** (109.61)	0.411*** (10.41)
Transparency	-0.003*** (-8.82)	-0.002** (-1.13)
Religion		1.296*** (3.35)
Corruption		-0.027** (-0.23)
Direct Tax		0.071*** (4.55)
Tax		0.012* (1.76)
Growth		-0.004 (-1.10)
Unemployment		0.013* (1.35)
Inequality		0.026*** (2.95)
Education		0.004*** (4.05)

Population		0.003** (2.03)
AR (1) (p-value)	-2.808 (0.005)	-2.574 (0.001)
AR (2) (p-value)	2.212 (0.027)	0.465 (0.641)
Sargan Test (p-value)	15.595 (0.112)	11.409 (0.326)
Number of Observations	19	19
Number of Instruments	114	114

***, **, * are statistically significant at 1%, 5% and 10% levels, respectively.

According to the System-GMM estimation results, the lagged dependent variable in both Model I and Model II is statistically significant at the 1% level, with a positive coefficient. The budget transparency variable is statistically significant at the 1% level in Model I and at the 5% level in Model II, with negative coefficients in both models. Specifically, a one-unit increase in the Open Budget Index reduces the tax evasion tendency by 0.003 units in Model I and by 0.002 units in Model II. In other words, higher budget transparency is associated with lower tax evasion tendencies, implying that openness in fiscal processes discourages non-compliant tax behavior by enhancing citizens' trust in government.

Among the control variables, the "religious belief" variable is statistically significant at the 1% level and positively associated with tax evasion tendency. A one-unit increase in religious belief increases the tendency to justify tax evasion by 1.296 units. This suggests that as individuals become more religious, their likelihood of perceiving tax evasion as acceptable also increases. This result may be driven by the perception that religious duties such as zakat are more legitimate than state-imposed taxes, or by a belief that state expenditures are misaligned with religious values.

The "control of corruption" variable is statistically significant at the 5% level and its coefficient is negative. A one-unit increase in the control of corruption decreases the tendency to justify tax evasion by 0.027 units. This finding supports the idea that strong governance and institutional accountability are crucial in reducing individuals' tolerance for tax evasion.

Direct and total tax burdens are positively and significantly related to tax evasion tendency. A one-unit increase in the direct tax burden and the total tax burden increases the justification for tax evasion by 0.071 and 0.012 units, respectively. This implies that as tax pressure increases, so does individuals' inclination to evade taxes. Similarly, the unemployment rate is positively associated with tax evasion tendency, with a one-unit increase raising the justification level by 0.013 units at the 10% significance level. The income inequality variable also shows a significant and positive effect, indicating that worsening income distribution increases tax evasion tendencies by 0.026 units.

Education and population density are both positively and significantly associated with tax evasion tendency. Specifically, a one-unit increase in education level and population density raises tax evasion tendency by 0.004 and 0.003 units, respectively. These findings suggest that individuals with higher education may better exploit the tax system's weaknesses, while densely populated environments may facilitate norm-breaking behaviors due to social anonymity.

No statistically significant relationship was found between economic growth and tax evasion tendency. This may indicate that short-term fluctuations in growth do not directly influence tax behavior, which is shaped more by long-term institutional, cultural, and psychological dynamics. The role of growth in tax evasion behavior may be indirect and context-dependent, potentially mediated by variables such as trust in institutions or perceived fiscal justice.

Conclusion and Evaluation

This study examined the effects of budget transparency on individuals' tax evasion tendencies—measured as their tendency to justify tax evasion—using the System Generalized Method of Moments (GMM) approach for 19 developed and developing countries during the 2006–2021 period. The findings reveal that budget transparency significantly reduces individuals' justification of tax evasion, indicating that openness in fiscal processes is associated with ower tax evasion tendencies. Moreover, various socio-economic and cultural variables also influence this perception-based measure of tax behavior.

The primary finding of the study is that an increase in budget transparency significantly reduces tax evasion tendencies. A one unit decrease in transparency reduces the tendency to tax evasion by 0.003. This suggests that transparency policies enhance public trust in government and encourage compliance with tax obligations. However, transparency

levels vary across countries, with lower levels in developing countries limiting the effectiveness of this relationship is limited in countries where transparency levels remain low.

Other findings indicate that religious belief has a statistically significant positive effect on the tax evasion tendency, meaning that as religiosity increases, individuals' justification of tax evasion also increases. Various factors may contribute to this outcome. In highly religious societies, individuals may prioritize religious obligations over state-imposed taxes, or perceive state budgetary allocations as misaligned with religious values. Moreover, informal redistribution mechanisms such as zakat may be seen as more legitimate or moral compared to formal taxation. These findings underscore that the relationship between religious beliefs and tax-related attitudes must be interpreted within the sociocultural and institutional context of each country.

A statistically significant negative association was found between the control of corruption and tax evasion tendencies. In other words, as corruption control improves, individuals' tendency to justify tax evasion decreases. Although the control of corruption index is commonly interpreted as an inverse measure of corruption, the study avoids implying strict causality. Instead, it emphasizes that perceived improvements in governance and accountability reduce citizens' tolerance for tax evasion.

The study also found that higher education levels and greater population density are associated with increased tax evasion tendencies. This may reflect greater awareness of tax system loopholes among educated individuals, or critical views on the use of public funds, especially in contexts where transparency is low. In densely populated areas, social norms and a lower sense of personal accountability may also contribute to a rise in collective tax evasion behavior.

Income inequality and high unemployment rates were similarly found to increase the tendency to justify tax evasion. These findings suggest that perceptions of economic injustice and exclusion from the labor market weaken individuals' willingness to comply voluntarily with tax obligations. Addressing inequality and unemployment is thus essential to enhancing trust and compliance.

The recommendations presented in this section are based on the empirical findings of the study and evaluations grounded in the existing theoretical literature:

- In developing countries, transparency reforms aligned with the Open Budget Index should be implemented to enhance budget transparency. Mechanisms that enable citizens to directly participate in budget processes should be developed. Such participatory methods can increase tax compliance by fostering a sense of ownership in decision-making.
- To address the negative impact of education on tax behavior, tax literacy and public finance courses should be integrated into educational curricula. Public awareness campaigns should also highlight how taxes contribute to societal welfare, especially in densely populated areas, to strengthen collective responsibility.
- A fair tax system should be established to mitigate the adverse effects of high direct and total tax burdens. Social transfer policies aimed at reducing income inequality should be implemented as a tool to decrease dance.
- To address the negative impact of education on tax behavior, tax literacy and public finance courses should be integrated into educational curricula. Public awareness campaigns should also highlight how taxes contribute to societal welfare, especially in densely populated areas, to strengthen collective responsibility.
- Strong monitoring mechanisms should be developed to combat corruption, as it undermines trust and increases tax evasion tendencies. Independent audit institutions should be empowered to enforce transparency and accountability standards. Digitalization and e-governance in public finance should be expanded to reduce informal practices and opportunities for corruption.
- Employment generation policies should be implemented to mitigate the negative impact of unemployment on tax behavior. Programs targeting youth unemployment could have long-term effects in improving compliance norms.
- Tax policies should be tailored to each country's socio-cultural context, accounting for regional differences. For example, in developing countries, approaches that build trust in the government through culturally embedded and economically inclusive strategies could be applied.

One important limitation of this study is that it does not explicitly test whether the relationship between budget transparency and tax evasion tendencies differs significantly between developed and developing countries. Given the structural differences in governance quality, institutional trust, and economic contexts, this relationship may vary across country groups. Future studies should consider conducting subgroup analyses or interacting transparency measures with development-level indicators to further investigate this dimension. Future research should conduct comparative studies on the relationship between budget transparency and tax evasion across a broader range of countries and over longer

periods. The impact of transparency policies on social cohesion and democratic participation should also be explored in detail. These recommendations not only contribute theoretically but also provide practical guidance for policymakers, filling a significant gap in the literature.

References

Alm, J., & Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. Journal of Economic Psychology, 27(2), 224-246. https://doi.org/10.1016/j.joep.2005.09.002.

Al-Maghrebi, M. S., Ahmad, R., & Palil, M. R. (2016). Budget transparency and tax awareness towards tax compliance: A conceptual approach. South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law, 10(1), 95-101. https://www.seajbel.com/wp-content/uploads/2016/12/K10_99.pdf.

Alt, J. E., & Lassen, D. D. (2006). Fiscal transparency, political parties, and debt in OECD countries. European Economic Review, 50(6), 1403-1439. https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2005.04.001.

Arellano, M. ve Bover, O. (1995), Another look at the instrumental variable estimation of errorcomponents models, Journal of Econometrics, 68 (1), 29-51. https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D.

Bađun, M. (2009). Budget transparency. *Financial Theory and Practice*, 33(4), 481-483. https://hrcak.srce.hr/file/74994.

Bastida, F., & Benito, B. (2007). Central government budget practices and transparency: An international comparison. *Public Administration*, 85(3), 667-716. https://doi.org/10.1111/j.14679299.2007.00664.x.

Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics,* 87, 115-143. https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8.

Boadway, R. W., & Shah, A. (Eds.). (2007). Intergovernmental fiscal transfers: principles and practices. World Bank Publications.https://www.sidalc.net/search/Record/dig-okr-109867171/Description.

Capasso, S., Cicatiello, L., De Simone, E., Gaeta, G. L., & Mourão, P. R. (2021). Fiscal transparency and tax ethics: does better information lead to greater compliance?. *Journal of Policy Modeling*, 43(5), 1031-1050. https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2020.06.003.

Cifuentes-Faura, J., Benito, B., & Guillamón, M. D. (2024). The influence of transparency on municipal taxation: an empirical analysis. *Administration & Society*, *56*(5), 653-682 https://doi.org/10.1177/00953997241239024.

Cuadrado-Ballesteros, B., & Bisogno, M. (2023). The relevance of budget transparency for development. International Review of Administrative Sciences, 89(1), 239-256. https://doi.org/10.1177/00208523211027525.

Daude, C., Gutierrez, H., & Melguizo, A. (2013). What drives tax morale? A focus on emerging economies. *Review of Public Economics,* 207(4), 9-40. DOI: 10.7866/HPE-rPE.13.4.1.

De Simone, L., Lester, R., & Markle, K. (2020). Transparency and tax evasion: Evidence from the foreign account tax compliance act (FATCA). *Journal of Accounting Research*, *58*(1), 105-153. https://doi.org/10.1111/1475-679X.12293.

Dibo, M. (2021). Bütçe şeffaflığı ve mali disiplin: Yükselen ekonomiler üzerine bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (*69), 107-120. https://doi.org/10.51290/dpusbe.847923.

Dom, R., Custers, A., Davenport, S., & Prichard, W. (2022). Innovations in tax compliance: Building trust, navigating politics, and tailoring reform. World Bank Publications. https://hdl.handle.net/10986/36946.

Engin, R., & Öksüz, M. (2023). Seçilmiş OECD Ülkelerinde bütçe şeffaflığını etkileyen mali faktörlerin analizi. *Alanya Akademik Bakış*, 7(3), 1141-1160. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1221611.

Engin, R., Demirbaş T. & İpek S. (2021). Vatandaşların belediyelerin mali saydamlığına ilişkin tutumları: çanakkale ilinde bir alan araştırması. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*. 5(4): 170-211. https://doi.org/10.29329/ijiasos.2021.419.1.

Feld, L. P., & Frey, B. S. (2007). Tax compliance as the result of a psychological tax contract: The role of incentives and responsive regulation. *Law & Policy*, 29(1), 102-120. https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.2007.00248.x.

Fjeldstad, O. H., & Rakner, L. (2003). Taxation and tax reforms in developing countries: Illustrations from Sub-Saharan Africa. Chr. Michelsen Institute. https://open.cmi.no/cmi-xmlui/handle/11250/2435822.

Fukuyama, F. (2013). What is governance?. *Governance*, 26(3), 347-368. https://doi.org/10.1111/gove.12035.

Goetz, A.M., & Jenkins R. (2001) Hybrid forms of accountability: Citizen engagement in institutions of public-sector oversight in India. *Public Management Review* 3(3): 363–383.https://doi.org/10.1080/14616670110051957.

Göksu, G. G. (2020). Vatandaş bütçe bilinci ve bütçe bilincinin artışında etkili olan faktörlerin analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (66), 126-146. https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/57463/734425.

Grimmelikhuijsen, S. (2012). Linking transparency, knowledge and citizen trust in government: An experiment. International Review of Administrative Sciences, 78(1), 50-73. https://doi.org/10.1177/0020852311429667.

Gujarati, D.N. (2004) Basic Econometrics. 4th Edition, McGraw-Hill Companies. http://dspace.kottakkalfarookcollege.edu.in:8001/jspui/bitstream/123456789/3846/1/Basic%20Econometrics%20(%20PDFDrive%20).pdf.

Horodnic, I. A. (2018). Tax morale and institutional theory: a systematic review. International journal of sociology and social policy, 38(9/10), 868-886. https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/ijssp-03-2018-0039/full/html.

Hsu, H. Y. (2024). Fiscal transparency and tax morale: is the relationship shaped by perceptions of government performance and corruption*?. International Review of Administrative Sciences*, 90(3), 563-580. https://doi.org/10.1177/00208523231220599.

International Monetary Fund (IMF). (2023). Press Release; Staff Report; And Statement by the Executive Director for New Zealand. Country Report No. 2023/309. https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/08/24.

International Budget Partnership (2021). Open Budget Survey 2021. 8th Edition Summary. Global Report. https://internationalbudget.org/open-budget-survey-2021/.

Kidd, S., Nycander, G. A., Tran, A., & Cretney, M. (2020). The social contract and the role of universal social security in building trust in government. Development Pathways and Act Church of Sweden. https://www.developmentpathways.co.uk/wp-content/uploads/2020/11/Social-Contract-paper-Nov242020.pdf.

Mangoting, Y., Tangkelobo, H., & Sina, W. L. (2019). Taxpayer compliance model based on transparency, ethics, and trust. *Jurnal Akuntansi Dan Bisnis*, 19(1), 104-118. https://repository.petra.ac.id/18353/.

Montes, G. C., & Luna, P. H. (2021). Fiscal transparency, legal system and perception of the control on corruption: empirical evidence from panel data. *Empirical economics*, *60*(4), 2005-2037.

Olson, M. (1965). Contemporary Sociological Theory, The logic of collective action. John Wiley & Sons, published 2012.

Ostrom, E. (1990). Governing the commons: the evolution of institutions for collective action. Cambridge university press.

Papadopoulos, Y. (2003). Cooperative forms of governance: Problems of democratic accountability in complex environments. *European Journal of Political Research*, 42(4), 473-501. https://doi.org/10.1111/1475-6765.00093.

Roodman, D. (2006). How to do Xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata. The Stata Journal, 9, 86-136. https://doi.org/10.1177/1536867X0900900106.

Şentürk, S. H. (2014). Vergiye gönüllü uyumun sağlanmasında fayda ilkesinin rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), 129-143.

Thaler, R. H. (2015). Misbehaving: The making of behavioral economics. WW Norton & Company.

Torgler, B. (2003). To evade taxes or not to evade: that is the question. *The Journal of Socio-Economics*, 32(3), 283-302. https://doi.org/10.1016/S1053-5357(03)00040-4.

Torgler, B. (2005). Tax morale and direct democracy. *European Journal of Political Economy*, 21(2), 525-531. https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2004.08.002.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). İleri panel veri analizi stata uygulamaları, 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.

Zvereva, T., Taranov, P., Musaelyan, A., Krasnoplakhtich, M., & Pavlyukova, A. (2021). The impact of budget transparency on tax compliance. In E3S Web of Conferences (Vol. 284, p. 07029). EDP Sciences. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128407029.

Appendix 1: Variable Definitions and Sources

Variables	Definition	Sources*
Tax Evasion Tendency	Tax evasion tendency is measured using the survey question: "Would you cheat or evade taxes if you had the chance?" Responses are scored from 1 to 10, where 1 means 'never justifiable' and 10 means 'always justifiable'.	WVS
Transparency	The Open Budget Index (OBI) represents a measure of central government budget transparency. The index is based on survey data evaluating the content, availability, and timeliness of eight key budget documents. Countries are classified into five categories based on their index scores: scores between 0-20 indicate insufficient transparency, 20-40 indicate minimal transparency, 40-60 indicate limited transparency, 60-80 indicate substantial transparency, and 80-100 indicate comprehensive transparency, reflecting the level of information provided to citizens in these countries.	IBP
Religion	Religious belief is measured through the survey question "active/inactive membership: church or religious organization". The values are measured on a scale of 0, 1, and 2, where 0 indicates "not a member," 1 indicates "passive member," and 2 indicates "active member." These values reflect the respondent's agreement with the respective statements.	WVS
Control of Corruption	The index is traditionally defined as the use of public power for personal gain. It is scaled between -2.5 (very low control of corruption) and +2.5 (very high control of corruption). The index measures perceptions of the extent to which corruption is controlled within a country.	WB
Direct Tax Burden	Taxes on income, profits, and capital gains (% of GDP)	IMF
Total Tax Revenue	Total tax revenue (% of GDP)	IMF
Economic Growth	Per capita GDP growth (annual %)	WB
Unemployment Rate	Unemployment, total (% of total labor force)	WB
Income Equality	Measured by the Gini index, the index ranges from 0 (perfect equality) to 1 (perfect inequality).	WB
Education	School enrollment, tertiary (% gross)	WB
Population Density	Number of people per square kilometer	WB

* IMF: International Monetary Fund; IBP: International Budget Partnership; WVS: World Values survey; WB: World Bank.

Appendix 2: Correlation Coefficients and VIF Values Between Variables

Variables**	**TED**	**BT**	**R**	**C**	**DT**	**T**	**G**	**U**	**I**	**E**	**P**	**VIF**
BT	-0.228	1.000										3.98
R	0.196	0.138	1.000									2.37
C	-0.258	0.849	0.247	1.000								4.99
DT	0.077	0.686	0.285	0.749	1.000							3.68
T	0.162	0.350	-0.347	0.331	0.386	1.000						1.84
G	-0.133	-0.104	-0.194	-0.076	-0.144	0.129	1.000					1.23
U	0.174	-0.048	-0.180	-0.111	-0.201	-0.0335	0.003	1.000				1.37
I	0.050	-0.139	0.533	-0.056	-0.157	-0.238	0.110	0.132	1.000			1.58
E	-0.018	0.315	0.018	0.340	0.128	0.002	-0.192	-0.121	-0.170	1.000		1.55
P	-0.075	-0.086	-0.031	-0.142	-0.246	0.159	0.327	-0.125	-0.045	-0.307	1.000	1.60
Mean VIF	2.42											

** TED: Tax Evasion Tendency; BT: Budget Transparency; R: Religion; C: Corruption; DT: Direct Tax; T: Tax; G: Growth; U: Unemployment; I: Inequality; E: Education; P: Population; VIF: Variance Inflation Factor

Tunçsiper, Ç. (2025). Determining learning difficulties in economics education: A micro-scale analysis. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 961-974.

Determining Learning Difficulties in Economics Education: A Micro-Scale Analysis

Ekonomi Eğitiminde Öğrenme Güçlüklerinin Belirlenmesi: Mikro Ölçekli Bir Analiz

Çağatay Tunçsiper[1]

Abstract

This study examines the learning difficulties encountered by first-year undergraduate students enrolled in the Introduction to Economics I course at İzmir Democracy University, where many students lack prior economics education. To identify specific challenges, a survey and difficulty index were administered to 147 students during the fall semester of the 2023-2024 academic year. Results indicated that students found several topics particularly difficult, including price elasticity of demand, supply curves, monopolies, and oligopoly theory. Additional topics, such as fundamental definitions and economic analysis, were also perceived as challenging. The findings align with existing literature, revealing that students struggle with economic concepts, graphical representations, and require enhanced mathematical skills. Recommendations include the development of economic simulations, practical examples, and tailored assignments to improve comprehension and engagement. This research underscores the need for targeted instructional strategies to enhance student understanding and interest in economics.

Keywords: *Sustainable Education, Economics Education, Education Analysis.*

Öz

Bu çalışma, birçok öğrencinin daha önce ekonomi eğitimi almadığı İzmir Demokrasi Üniversitesi'nde Ekonomi I dersine kayıtlı birinci sınıf lisans öğrencilerinin karşılaştığı öğrenme zorluklarını incelemektedir. Belirli zorlukları tespit etmek amacıyla, 2023-2024 akademik yılının güz döneminde 147 öğrenciye bir anket ve zorluk indeksi uygulanmıştır. Sonuçlar, öğrencilerin talep esnekliği, arz eğrileri, tekel ve oligopol teorisi gibi konuları özellikle zor bulduklarını göstermiştir. Ayrıca, temel tanımlar ve ekonomik analiz gibi konular da öğrenciler tarafından zorlayıcı olarak algılanmıştır. Bulgular, öğrencilerin ekonomik kavramlar, grafiksel gösterimler konusunda zorlandığını ve geliştirilmiş matematiksel becerilere ihtiyaç duyduğunu ortaya koyarak mevcut literatürle uyum göstermektedir. Öneriler arasında, ekonomik simülasyonların geliştirilmesi, pratik örnekler ve özel olarak hazırlanmış ödevler yer almakta olup, bu yöntemlerin öğrencilerin kavrayışını ve katılımını artırabileceği belirtilmiştir. Bu araştırma, ekonomi alanında öğrenci anlayışını ve ilgisini artırmak için hedefe yönelik öğretim stratejilerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir Eğitim, İktisat Eğitimi, Eğitim Analizi.*

Jel Kodları: *A20, A23, I21.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 28 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm Fakültesi Öğretim Üyesi, İzmir, Türkiye, cagatay.tuncsiper@ege.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0445-3686.

Introduction

Under the United Nations' "Sustainable Development Goals" (UN, 2015) and the "Quality Education" objective, it is emphasized that by 2030, all students should acquire the knowledge and skills necessary to promote sustainable development. This includes education for sustainable lifestyles, human rights, gender equality, a culture of peace and non-violence, global citizenship, and appreciation for cultural diversity and its contributions to sustainable development. In this context, high-quality economics education is critical for sustainable development.

Economics education within the framework of sustainability examines the impact of economic decisions not only on current but also on future generations in a world with limited resources. Through economics education, students gain an understanding of efficient production methods, environmentally friendly policies, circular economic models promoting recycling, environmental sustainability, economic growth, and development. Additionally, economics education addresses concepts of individual and social benefits and costs, also known as externalities. Students learn about the increasing social costs caused by negative externalities and explore policy tools to mitigate such effects, understanding the economic costs of environmental damage caused by economic activities. Furthermore, economics education teaches students crucial topics such as energy conservation, the use of renewable energy sources, and the transition to a green economy. Thus, students learn that sustainability is not only based on environmental awareness but also encompasses societal welfare, efficient resource use, and economic development. Economics education aims to equip students with the competencies to propose effective solutions within a sustainable economic framework on a global scale.

The relationship between this study and sustainable education can be evaluated within the framework of the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), particularly SDG 4 (Quality Education) (United Nations, 2015). The learning difficulties identified and the proposed solutions in this research directly align with UNESCO's (2017) principles of "learning to learn," "lifelong learning," and "inclusive education" for sustainable education. The recommended economic simulations and applied learning methods are consistent with Kolb's (1984) experiential learning theory and Prince's (2004) active learning approaches. Furthermore, the study expands upon the work of Tunçsiper and Sürekçi (2012) and Okoye and Ndubuzor (2021) on difficulty index applications in economics education by proposing a sustainable economics education model in the Turkish context. In this regard, the research not only identifies current learning gaps but also aims to develop long-term effective teaching strategies in line with Tilbury and Wortman's (2004) principles of sustainable education pedagogy. Ultimately, the study contributes to what Vare and Scott (2007) categorize as "sustainable education" enhancing the sustainability of education systems themselves.

This study investigates the challenges encountered in learning "Introduction to Economics I" within the sustainability framework, exploring the reasons behind these difficulties as a micro-scale case study to contribute to effective education objectives. This course is essential for students to understand, comprehend, and utilize economic terms and also supports other subject areas in the curriculum (Green, 2013). Identifying the areas where students face learning difficulties, examining the causes of these difficulties, and developing measures to alleviate them are vital in "Introduction to Economics I." This study was conducted by applying surveys and difficulty index calculations to students enrolled in "Introduction to Economics I" in English at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, İzmir Democracy University, during the 2023-2024 fall semester. The study population consists of 170 undergraduate students receiving instruction in English, with a sample size of 147 students. The study comprises sections on introduction, literature review, methodology, findings, and conclusions. Identifying topic-based learning challenges within "Introduction to Economics I" and discussing their causes provide a micro-level perspective on sustainability in economics education.

1. Literature Survey

Educators employ various methods to assess student performance, such as assignments, tests, laboratory work, final exams, and group projects. A fundamental issue is whether these assessment methods genuinely evaluate students' abilities. In other words, it is not always easy for educators to determine if students have achieved the specified program outcomes. Therefore, developing different quantitative assessment systems is crucial for measuring success accurately. Studies in the literature that utilize the difficulty index method are predominantly in the fields of science and education, focusing on exam result evaluations. For instance, studies by Aduloju and Kpum (2019), Missildine et al. (2013), Hotiu (2006), Saud and Foong (2006), Fauzia et al. (2021), Suruchi and Rana (2014), Çimer (2012), Bahar et al. (1999), Bahar (2001), Johnstone and Hansel (1999), Johnstone and Mahmoud (1980), Karimah, Retnawatil, Pujiastuti, Yusron (2021), Johnstone (1993), Johnstone, McDonald, and Webb (1977), Thorndike and Hagen (1977), and Ausubel, Novak, and Hanesian (1978) employed the difficulty index method to analyze exam results and identify questions students found challenging. The results indicated that questions involving conceptual knowledge and those requiring mathematical or statistical understanding tended to have difficulty index coefficients close to zero, suggesting learning difficulties in these areas.

In the field of economics, studies using the difficulty index method remain limited. These studies also examine the difficulty levels of exam questions, similar to those in science and education (Okoye and Ndubuzor, 2021). For example, Okoye and Ndubuzor (2021) calculated the difficulty levels of economics practice exams using the difficulty index method, finding that the exam items fell within acceptable ranges. They further recommended that tests should be developed and maintained at high quality to enhance student success. Other studies focused on economics education have explored factors influencing learning processes using survey methods (Truckman, 1998; Caldwell, 1992; Greenlaw, 1999; John, 2010; Chizmar and Walbert, 1999; Daniel, 2000; Friedman et al., 2001; Schuhmann et al., 2005; Altınöz (2014); Sütçü, 2014; Özçelik, and Özcan, 2017; Baafi, 2020). For instance, Truckman (1998) investigated the effectiveness of test and assignment approaches to improve the recall and comprehension of course material. Caldwell (1992) addressed the need for an integrated human factors approach, including ergonomic, aesthetic, and facility management aspects, within Total Quality Management (TQM) criteria as a strategy for improving the quality of education in increasingly challenging economic environments. Greenlaw (1999) highlighted the significance of software technology and virtual learning environments in fostering active learning. John (2010) examined the role of collaborative learning using a computer simulation package, finding that it enhanced student engagement, problem-solving, and critical thinking skills. Chizmar and Walbert (1999) reported increased student success in web-based courses focused on statistics, microeconomics, and econometrics. Schuhmann et al. (2005) assessed quantitative skills in economics education, and Baafi (2020) studied the influence of physical school environments on students' academic performance. According to Altınöz (2014) states that debates on methods and systems intensify when the current economic system proves inadequate in meeting society's expectations and needs. Sütçü (2014) emphasizes that the function of economics education should focus on cultivating individuals for the market and providing practical knowledge rather than theoretical knowledge. Özcan ve Özçelik (2017) concluded that students perceive economics as a social science discipline and consequently prefer limited use of advanced mathematics in the course. Unlike the studies mentioned above, Tunçsiper and Sürekçi (2012) calculated the difficulty index values of topics covered in Introduction to Economics I and II for 207 students from the Economics, Business Administration, and Finance departments at Balıkesir University's Faculty of Economics and Administrative Sciences in Turkey. Their findings identified topics where students experienced learning difficulties and those where they did not.

This study contributes uniquely to the literature by analyzing the learning difficulties faced by first-year undergraduate students taking the Introduction to Economics I course at İzmir Democracy University, most of whom lacked prior economics education, using the difficulty index method. While the difficulty index is typically applied in science and education fields, its use in economics education remains limited (Okoye & Ndubuzor, 2021; Tunçsiper & Sürekçi, 2012). The research reveals that students particularly struggle with concepts such as price elasticity of demand, supply curves, monopoly, and oligopoly theory, aligning with existing literature on challenges in graphical analysis and mathematical skills, while also identifying unexpected difficulties in basic definitions and economic analysis. Unlike most studies in the field, which focus solely on analyzing exam question difficulty levels, this work goes a step further by proposing pedagogical interventions such as economic simulations, practical examples, and tailored assignments, adding an applied perspective. In the Turkish context, while Tunçsiper and Sürekçi (2012) examined students at Balıkesir University, this study centers on İzmir Democracy University, offering a new case study that enables comparisons of learning challenges across different institutions. These findings provide valuable insights for developing student-centered curricula and improving teaching methods in economics education.

2. Material and Methods

The study was conducted at the Faculty of Economics and Administrative Sciences at İzmir Democracy University using survey and difficulty index calculation methods. A total of 170 students were enrolled in the Introduction to Economics I course, taught in English during the Fall semester of 2023-2024, with a sample size of 147 students. The survey was sent to all enrolled students via email. It included the course topics, and students were asked to indicate their level of difficulty in understanding each topic by selecting one of the following options:

(1) Easy (Understood without difficulty)

(2) Moderate (Struggled but understood)

(3) Difficult (Still do not understand)

(4) I did not cover this topic.

The course topics included in the survey were based on the syllabus and international field standards. Using the survey results, the difficulty index values for each topic were calculated. Cheang & Hasni (1998) defined the difficulty index as

the ratio of the number of students who can correctly answer the questions to the total number of students taking the exams. The formula for calculating the difficulty index for a small group of students is as follows:

$$\text{Difficulty index} = B/J\text{-}L \quad (1)$$

where

- B = Number of students who answered the questions correctly,

- I = Total number of students who took the exams,

- L = Number of students who selected "I did not cover this topic."

The Difficulty Index ranges between 0 and 1 (Hendrik et al., 2022). A value within 0.00-0.20 indicates the topic is very difficult, 0.20-0.40 denotes a difficult topic, 0.40-0.60 signifies a moderate level of difficulty, 0.60-0.80 indicates an easy topic, and 0.80-1.00 reflects a very easy topic (Crocker & Algina, 1986).

After calculating the difficulty indices for each topic, one-on-one interviews were conducted with students to explore the causes of learning difficulties, resulting in the formulation of eight propositions. These propositions were subsequently presented to students via a survey, and the responses were analyzed as percentages. The identified propositions are listed below:

Proposition 1: I face difficulties due to challenges in understanding economic terms and concepts.

Proposition 2: I struggle with comprehending and interpreting graphs and tables.

Proposition 3: I have issues due to the course duration and credit load.

Proposition 4: My difficulties are due to inadequate knowledge in mathematics and statistics.

Proposition 5: I experience challenges because of insufficient participation in class.

Proposition 6: I face difficulties due to physical conditions such as classroom capacity.

Proposition 7: My learning difficulties stem from a lack of audiovisual materials in the course.

Proposition 8: My learning difficulties are due to the course being taught in a foreign language.

3. Results and Discussion

In this study, the difficulty index values for the topics in the Introduction to Economics I course were first calculated based on survey results. The difficulty levels of the topics are presented in Table 1. Overall, an assessment of Table 1 indicates that the topics in Introduction to Economics I fall under the classifications "The topic is very difficult," "The topic is difficult," and "The topic is moderately difficult." No topics were identified that fit into the classifications of "The topic is easy" or "The topic is very easy." In this regard, the Introduction to Economics I course is generally considered challenging for the surveyed students.

Table 1. Topics and Difficulty Index Values

Order number	Subjects	Difficulty index
1	Basic definitions such as Supply, Demand, Factors of Production, Consumption, Utility, Economic Issues, Efficiency.	0.33
2	Economic Analysis	0.24
3	Basic concepts such as Economic Growth, Unemployment, Inflation, Balance of Payments	0.22
4	Individual Demand, Demand Function, Law of Demand	0.23
5	Price Elasticity of Demand	0.19

6	Firm's Supply Schedule, Changes in Supply, and Movement along the Supply Curve	0.15
7	Elasticity of Supply	0.18
8	Characteristics of Perfect Competition Market, Equilibrium Price in Perfect Competition, The Effect of Changes in Supply and Demand on Market Prices	0.29
9	Non-Price Factors Affecting Supply and Demand	0.37
10	Paradox of Plenty, Cobweb Theorem	0.19
11	Government Intervention	0.38
12	Utility Analysis: Cardinal Approach	0.18
13	Utility Analysis: Ordinal Approach	0.21
14	Relationships Between Changes in Prices and Consumer Equilibrium	0.36
15	Short Run, Law of Diminishing Returns	0.30
16	Long Run, Returns to Scale	0.31
17	Isoquant Analysis and Isocost Line	0.27
18	Firm Equilibrium, Profit Maximization	0.25
19	Short and Long Run Firm Equilibrium in Perfect Competition, Industry Equilibrium	0.28
20	Types of Imperfect Competition Markets and Their Causes	0.22
21	Firm Equilibrium in Monopoly	0.15
22	Short and Long Run Firm Equilibrium in Monopolistic Competition	0.16
23	Definition of Oligopoly, Sweezy Model	0.19
24	Labor and Wage Formation, Land and Rent, Capital and Entrepreneurship, Formation of Entrepreneurship and Profit	0.39
25	Income Distribution, Inequality in Personal Income Distribution, Lorenz Method, and GINI Coefficient	0.29

Note: Difficulty index values indicate the following: For 0.00-0.20, "The topic is very difficult"; For 0.20-0.40, "The topic is difficult"; For 0.40-0.60, "The topic is of moderate difficulty"; For 0.60-0.80, "The topic is easy"; For 0.80-1.00, "The topic is very easy."

Source: Author's own work

According to the results in Table 2, the topics that students found very difficult to learn include price elasticity of demand, firm and industry supply curves, changes in supply and movement along the supply curve, supply elasticity, the paradox of plenty, the cobweb theorem, utility analyses, the causes of monopoly emergence, equilibrium in monopoly, price discrimination in monopoly, short- and long-run firm equilibrium in monopolistic competition, the definition of oligopoly, and the Sweezy model.

Table 2. Very Difficult Topics and Difficulty Index Values

Order number	Subjects	Difficulty index
1	Price Elasticity of Demand	0.19
2	Firm Supply Schedule, Changes in Supply, and Movement Along the Supply Curve	0.15
3	Supply Elasticity	0.18
4	Paradox of Abundance, Cobweb Theorem	0.19
5	Utility Analysis: Cardinal Approach	0.18
6	Firm Equilibrium in Monopoly	0.15
7	Short and Long-Term Firm Equilibrium in Monopolistic Competition	0.16
8	Definition of Oligopoly, Sweezy Model	0.19

Source: Author's own work

In Table 3, the topics identified as difficult by the students and their difficulty index values are presented.

Table 3. Difficult Topics and Difficulty Index Values

Order number	Subjects	Difficulty index
1	Basic definitions such as Supply, Demand, Factors of Production, Consumption, Utility, Economic Issues, and Efficiency	0.33
2	Economic Analysis	0.24
3	Key concepts such as Economic Growth, Unemployment, Inflation, and Balance of Payments.	0.22
4	Individual Demand, Demand Function, Law of Demand	0.23
5	Characteristics of Perfect Competition, Equilibrium Price in Perfect Competition, Effects of Supply and Demand Changes on Market Price	0.29
6	Factors other than Price that Affect Supply and Demand	0.37
7	Government Intervention	0.38
8	Utility Analysis: Ordinal Approach	0.21
9	Relationships between Changes in Prices and Consumer Equilibrium	0.36
10	Short Run, Law of Diminishing Returns	0.30
11	Long Run, Returns to Scale	0.31

12	Iso-Product Analysis and Iso-Cost Line	0.27
13	Firm Equilibrium, Profit Maximization	0.25
14	Short and Long-Term Firm Equilibrium in Perfect Competition, Industry Equilibrium	0.28
15	Types of Imperfect Competition and Their Causes	0.22
16	Labor and Wage Formation, Land and Rent, Capital and Entrepreneurship, Entrepreneurship and Profit Formation	0.39
17	Income Distribution, Inequality in Personal Income Distribution, Lorenz Method, and GINI Coefficient	0.29

Source: Author's own work

Based on the results from Table 3, the topics that are difficult to learn include: basic definitions, economic analysis, unemployment, inflation, balance of payments, individual demand, demand function, law of demand, definition of perfect competition market, equilibrium price in perfect competition market, effects of changes in supply and demand on market price, factors affecting supply and demand beyond the price of that good, government intervention in the market, indifference analysis, cardinal-ordinal approaches, changes in consumer equilibrium, short-term and diminishing returns, long-term and returns to scale, analysis of equivalent products, equal cost curve, firm equilibrium, short and long-term firm and industry equilibrium in perfect competition market, pricing of production factors, income distribution policy, Lorenz Curve, and GINI coefficient.

In light of these findings, in order to determine the reasons for the learning difficulties in the course, students participating in the survey were presented with seven statements based on the results of studies in literature, using a 5-point Likert scale (1: Strongly Disagree; 2: Disagree; 3: Neutral; 4: Agree; 5: Strongly Agree). The statements and the students' responses are presented below:

Proposition 1 - I am having trouble understanding economic terms and concepts, which is causing me difficulties.

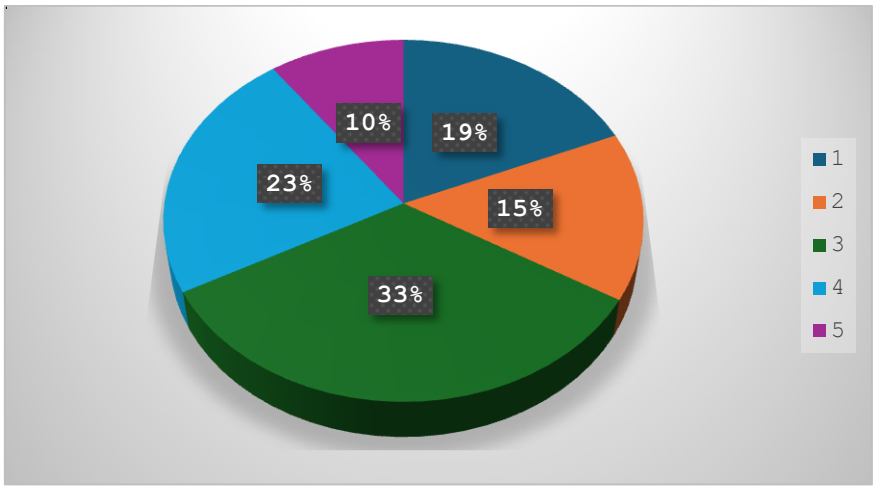

Figure 1. Learning difficulties related to economic concepts

Source: Author's own work

In Figure 1, 19% of students responded "strongly disagree," 15% "disagree," 33% "neutral," 23% "agree," and 10% "strongly agree" to the proposition. The combined percentage of those who agreed or strongly agreed with the statement is 33%. These results align with the findings of Chen (2006) and Tunçsiper and Sürekci (2012), who also examined learning difficulties associated with economic concepts and terms.

Proposition 2 - I am having problems due to not being adequate in understanding and interpreting graphs and tables.

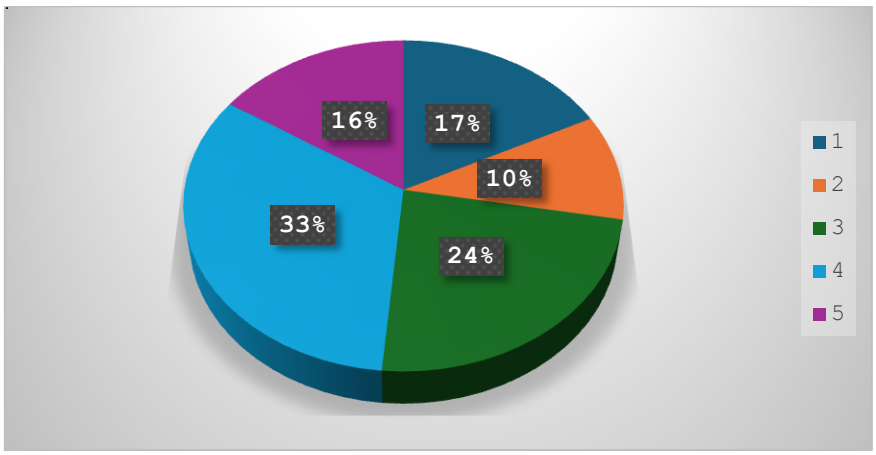

Figure 2. Problems with using, understanding, and reading figures and graphs.

Source: Author's own work

In Figure 2, 17% of students responded with "strongly disagree," 10% with "disagree," 24% were "undecided," 33% "agree," and 16% "strongly agree" regarding the proposition. The proportion of those who "agree" and "strongly agree" is 49% of the total. The results of the proposition are consistent with Walbert (1999) and Tunçsiper and Sürekci (2012).

Proposal 3- I'm having trouble depending on the duration and credits of the course.

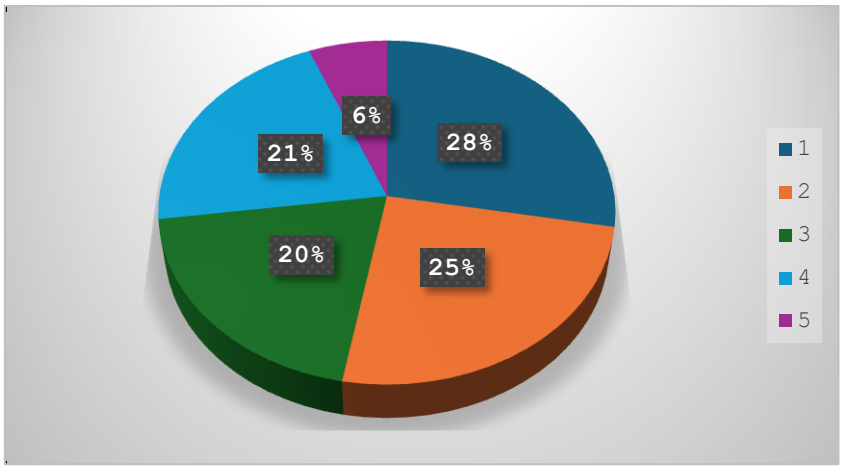

Figure 3. Problems related to the duration and credits of the course.

Source: Author's own work

In Figure 3, 28% of students responded with "strongly disagree," 25% with "disagree," 20% with "neutral," 21% with "agree," and 6% with "strongly agree" to the proposition. The combined percentage of those who "agree" and "strongly agree" is 27%. The results for this proposition align with the findings of Daniel (2000) and Tunçsiper and Sürekci (2012).

Proposal 4- I am having trouble due to my insufficient knowledge of mathematics and statistics.

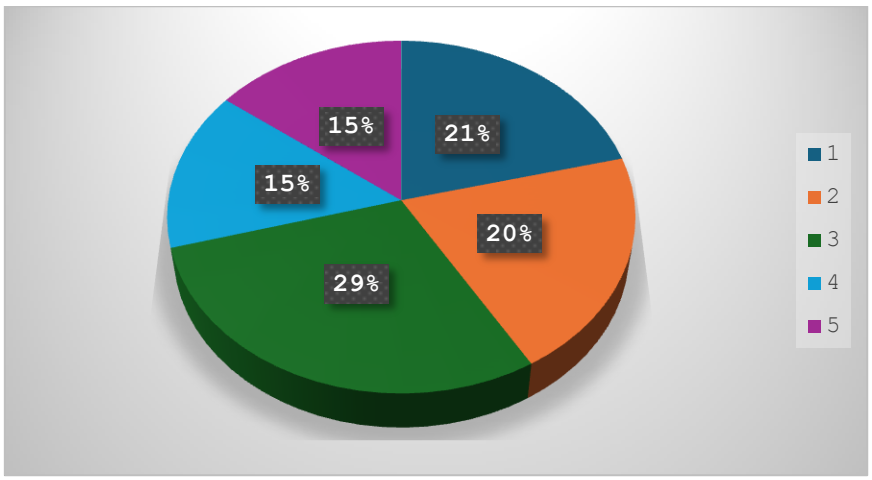

Figure 4. Problems related to knowledge of mathematics and statistics

Source: Author's own work

In Figure 4, 21% of students responded with "strongly disagree," 20% with "disagree," 29% with "neutral," 15% with "agree," and 15% with "strongly agree" regarding the proposition. The combined proportion of those who agree and strongly agree is 30%. The results of this proposition align with the findings of Schuhmann et al. (2005) and Tunçsiper and Sürekci (2012).

Proposal 5- I am having problems due to my insufficient participation in the class.

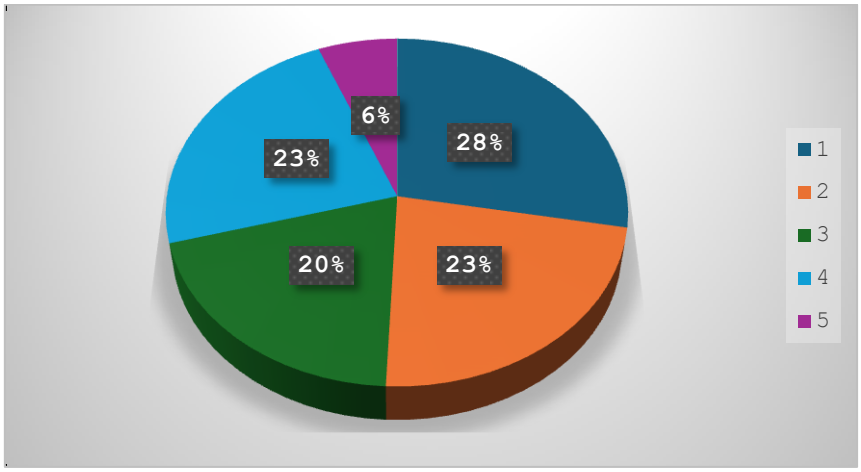

Figure 5. Problems related to lack of participation in the class.

Source: Author's own work

In Figure 5, 28% of students responded "strongly disagree," 23% "disagree," 20% "neutral," 23% "agree," and 6% "strongly agree" to the proposition. The combined percentage of those who "agree" and "strongly agree" is 29%. The results of this proposition align with findings by Friedman et al. (2001) and Tunçsiper & Sürekci (2012).

Proposal 6- I am having problems due to physical conditions such as classroom and class capacity.

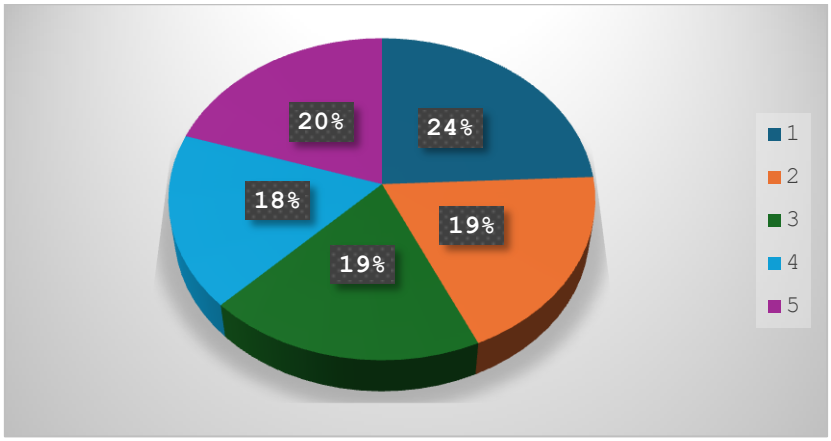

Figure 6. Problems related to physical conditions such as classrooms, class capacity, etc.

Source: Author's own work

In Figure 6, 24% of students responded with "strongly disagree," 19% with "disagree," 19% with "neutral," 18% with "agree," and 20% with "strongly agree" to this proposition. The combined percentage of those who agree and strongly agree with the proposition is 38%. The results of this proposition are consistent with the findings of Caldwell (1992), Baafi (2020), and Tunçsiper and Sürekçi (2012).

Proposal 7- The learning difficulty has arisen from the way the lesson is taught/presented.

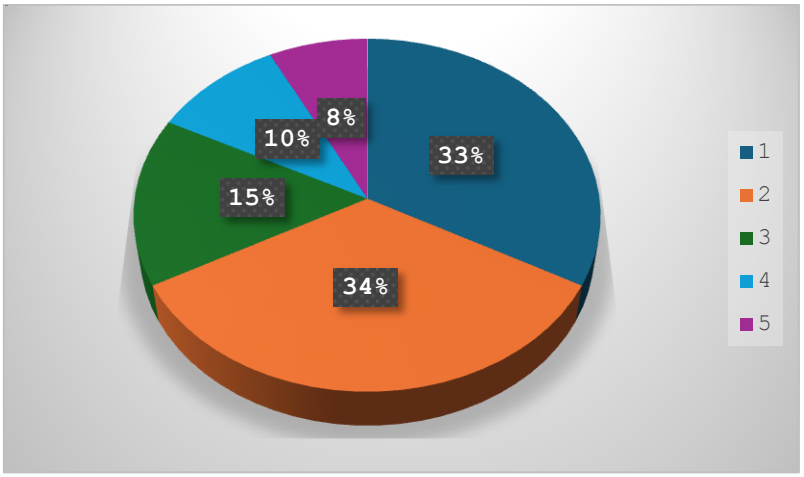

Figure 7. Problems arising from the course's instruction/presentation.

Source: Author's own work

In Figure 7, 33% of students responded with "strongly disagree," 34% with "disagree," 15% with "neutral," 10% with "agree," and 8% with "strongly agree" to the proposition. The combined percentages of those who agree and strongly agree with the proposition total 18%. These results are consistent with the findings of Tunçsiper and Sürekçi (2012) but are not in alignment with those of McLaughlin (2013) and Missildine et al. (2013).

Proposal 8- The learning difficulty arises from the fact that the course is taught in a foreign language.

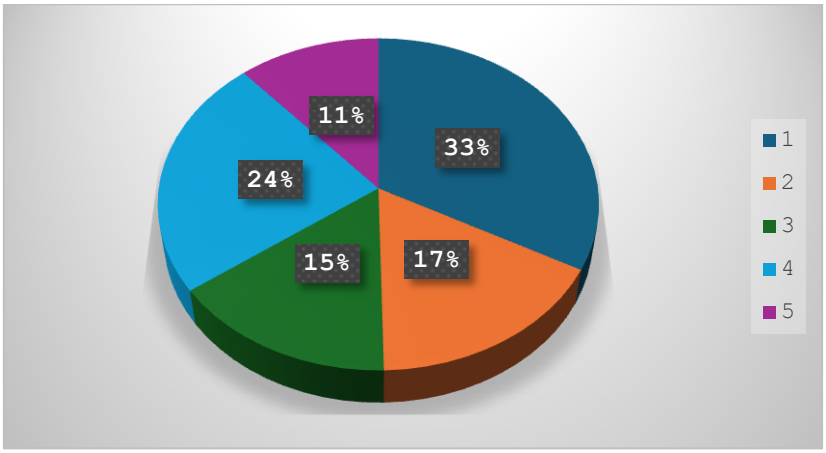

Figure 8. Problems arising from the fact that the course is taught in a foreign language.

Source: Author's own work

In Figure 8, 33% of the students responded with "strongly disagree," 17% with "disagree," 15% with "undecided," 24% with "agree," and 11% with "strongly agree" to the proposition. The combined percentage of those who agreed and strongly agreed with the proposition is 35%. These results are consistent with the findings of Tunçsiper and Sürekçi (2012).

Conclusion

The Introduction to Economics I course is conducted with a large number of first-year students in undergraduate programs who have not previously received economics education. Ensuring that students can learn the course material without difficulty is crucial for guaranteeing the program's competencies and increasing interest in subsequent area courses. Accordingly, a survey and difficulty index calculation method were applied to 147 students enrolled in the English Introduction to Economics I course at İzmir Democracy University during the 2023-2024 fall semester to identify the learning difficulties associated with the course. Subsequently, to determine the reasons for these learning difficulties, eight propositions were presented to the participating students, and their responses were reported.

According to the survey results, the topics considered very difficult by the students included price elasticity of demand, supply curves for firms and industries, changes in supply and movements along the supply curve, supply elasticity, the paradox of plenty, the Cobweb theorem, analyses of utility, reasons for the emergence of monopolies, equilibrium in monopolies, price discrimination in monopolies, short and long-term equilibrium for firms in monopolistic competition, definitions of oligopoly, and the Sweezy model. The topics deemed difficult by the students included basic definitions, economic analysis, unemployment, inflation, balance of payments, individual demand, demand functions, the law of demand, the definition of perfect competition, equilibrium price in perfect competition, the effect of changes in supply and demand on market prices, factors affecting the supply and demand of a good other than its price, government intervention in the market, indifference analysis using cardinal and ordinal approaches, changes in consumer equilibrium, short-term and diminishing returns, long-term returns to scale, isoquant analysis, firm equilibrium, short and long-term firm and industry equilibrium in perfect competition, pricing of production factors, income distribution policy, the Lorenz curve, and the Gini coefficient. These results indicate that the Introduction to Economics course is generally perceived as a difficult course by the students. These findings are consistent with the research of Tunçsiper and Sürekçi (2012).

Regarding the causes of learning difficulties, it has been determined that, in line with Chen (2006), students experience difficulties in learning economic concepts and terms; in agreement with Walbert (1999), they face issues in using graphs and tables; consistent with Daniel (2000), the duration of the course affects its success; in line with Schuhmann et al. (2005), there is a need to improve mathematics and statistics knowledge; in accordance with Friedman et al. (2001), attending the course positively affects success; and consistent with Caldwell (1992) and Baafi (2020), classroom capacity is effective in learning. The fact that students experience learning difficulties due to the course being taught in a foreign language is also in line with the findings of Tunçsiper and Sürekçi (2012).

This study makes a significant contribution to the literature on higher education by providing an in-depth analysis of the challenges faced by first-year students in understanding foundational economics concepts, particularly in courses conducted in a foreign language. By identifying specific topics and instructional factors that hinder learning, this research enriches the discourse on pedagogical strategies in economics education. Moreover, it highlights the importance of

integrating interdisciplinary skills, such as mathematics and statistics, into economics curricula and addressing the unique needs of diverse student populations in multilingual settings.

While the findings of this study provide valuable insights, it is important to consider the generalizability of the sample. The research was conducted with a specific cohort of students from İzmir Democracy University, which may limit its applicability to broader contexts. Factors such as institutional policies, teaching methods, and the language of instruction could vary significantly across universities and regions. Therefore, caution should be exercised when extrapolating these results to other settings. Future studies could address this limitation by incorporating larger, more diverse samples from multiple institutions to validate and extend the findings.

The results of this study have significant implications for the field of higher education, particularly in the design and delivery of introductory courses in economics. Institutions should consider adopting evidence-based teaching practices that address the common challenges identified, such as conceptual complexity, mathematical prerequisites, and language barriers. Furthermore, the findings underline the importance of a student-centered approach, emphasizing the use of active learning strategies, visual aids, and real-world applications to enhance engagement and comprehension. Additionally, this study highlights the need for professional development programs to equip educators with the skills required to teach complex subjects effectively in multilingual and diverse classrooms. By addressing these challenges systematically, higher education institutions can foster a more inclusive and effective learning environment, ultimately improving student outcomes and retention rates.

References

Aduloju M.O., Kpum M.M. (2019). Item analysis and reliability of multiple-choice items of physics teacher-made test in Federal University of Agriculture, Makurdi, Benue State. Nigerian Journal of Educational Research and Evaluation, 18(2), 139-151.

Altunöz, U. (2013). Egemen Neoklasik İktisata Eleştirisel Yaklaşım: Post Otistik İktisat ve 2008 Küresel Krizinin Post Otistik Analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(29), 14-22.

Ausubel D.P., Novak J.D., Hanesian H. (1978). Educational Psychology: A Cognitive View, London: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Baafi R. K. A. (2020). School physical environment and student academic performance. Advances in Physical Education, 10, 121-137.

Bahar M. (2001) Students' Learning Difficulties in Biology: Reasons and Solutions. European Conference on Educational Research, Lille, France.

Bahar M., Johnstone A.H., Hansell M H. (1999) Revisiting Learning Difficulties in Biology. Journal of Biological Education, 33 (2), 84-86.

Caldwell B.S. (1992). Human factors and educational quality. Proceedings of the Human Factors Society Annual Meeting 36(6), 548-552.

Cheang Q.B., Hasni Z. (1998). Analisis Item dan Pembinaan Ujian – Satu Perbandingan antara Pendekatan Rujukan Norma dan Rujukan Kriteria. Jurnal Pendidikan Tigaenf, 2(2), 112-120.

Chen C. (2008). Why Do Teachers Not Practice What They Believe Regarding Technology Integration? The Journal of Educational Research, 102(1), 65-75.

Chizmar J.F., Walbert M.S. (1999). Web-based Learning Environments Guided by Principles of Good Teaching Practice. The Journal of Economic Education, 30 (3), 27-30.

Cimer A. (2012). What Makes Biology Learning Difficult and Effective: Students' Views. Educational Research and Reviews, 7(3), 61–71.

Crocker L., Algina J. (1986). Introduction to classical and modern test theory. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Daniel E.L. (2000). A Review of Time-Shortened Courses across Disciplines. College Student Journal 34 (1), 298-306.

Fauzia A., Rosyidaa A. M., Miftachur R., Khoiroha D. (2021). The difficulty index of biology topics in Indonesian Senior High School: Biology undergraduate students' perspectives. Jurnal Pendidikan Biologi, 7 (2), 149-158.

Friedman P., Rodriguez F., McComb J. (2001). Why Students Do and Do Not Attend Classes: Myths and Realities. College Teaching 49 (4) 124–33.

Green T.L. (2013). Teaching (un) sustainability? University sustainability commitments and student experiences of introductory economics. Ecological Economics, 94 (1), 135-142.

Greenlaw S.A. (1999). Using Groupware to Enhance Teaching and Learning in Undergraduate Economics. The Journal of Economic Education, 30 (1), 2336-2350.

Henricks G., Perry M., Suma B. (2021). Gender and Gendered Discourse in Two Online Science College Courses. Computer-Based Learning in Context, 3 (1), 1-16.

Hotiu A. (2006). The relationship between item difficulty and discrimination indices in multiple-choice tests in a physical science course. Florida Atlantic university, Florida.

Johnstone A.H. (1993). The Development of Chemistry Teaching–A Changing Response to Changing Demand. Journal of Chemical Education, 70 (1), 701-705.

Johnstone A.H. (1991). Why is science difficult to learn? things are seldom what they seem. Journal of Computer Assisted Learning, 7 (1), 75-83.

Johnstone A.H., Mahmoud A.N. (1980). Isolating Topics of High Perceived Difficulty in School Biology. Journal of Biological Education, 14 (2), 163-166.

Johnstone, A. H., Macdonald J. J., Webb. D. G. (1977). Chemical Equilibrium and Its Conceptual Difficulties. Education in Chemistry, 14 (6), 58-68.

Jones K. (1998). Simulations as Examinations. Simulation &Gaming, 29(3), 331–341.

Karimah U., Retnawati H, Hadiana D.P., Yusron E. (2021). The characteristics of chemistry test items on nationally-standardized school examination in Yogyakarta City. Research and Evaluation in Education, 7(1),1-12.

Kolb, D. A. (1984). Experiential learning: Experience as the source of learning and development. https://www.fullerton.edu/cice/_resources/pdfs/sl_documents/Experiential%20Learning%20-%20Experience%20As%20The%20Source%20Of%20Learning%20and%20Development.pdf

McLaughlin J.C. (2013). Pharmacy student engagement, performance, and perception in a flipped satellite classroom. American Journal of Pharmaceutical Education 77 (1), 1-8.

Missildine K., Fountain R., Summers L., Gosselin K. (2013). Flipping the classroom to improve student performance and satisfaction. Journal of Nursing Education, 52 (1), 597- 599.

Okoye R.O., Ndubuzor J.N. (2021). Empirical Analysis of Item Difficulty and Discrimination Indices of National Business and Technical Examination Board (Nabteb) Economics Essay Test Items from 2013-2015. International Journal of Education and Social Science Research, 4 (2), 23-28.

Özçelik, Ö., & Özcan, S. E. (2017). Lisans Seviyesinde İktisat Eğitiminde Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(5), 192-202.

Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. https://engr.ncsu.edu/wp-content/uploads/drive/1smSpn4AiHSh8z7a0MHDBwhb_JhcoLQmI/2004-Prince_AL.pdf

Saud M.S., Foong L.M. (2006). Visualization skills: High level cognitive skills in technical and vocational education. National Seminar on Technical and Vocational Education, 22 (1), 1-12.

Schumann P.W., McGoldrick K., Burrus R.T. (2005). Student quantitative literacy: Importance, measurement, and correlation with economic literacy. The American Economist, 49 (1), 49-65.

Suruchi S., Rana S.R. (2014). Test item analysis and relationship between difficulty level and discrimination of test items in an achievement test in Biology. Paripex-Indian Journal of Research, 3(6), 56-58.

Sütcü, İ. (2014). İktisat Eğitiminin Temel Sorunlari ve Çözüm Önerileri: Adiyaman Ünivesitesi Üzerine Bir Uygulama. Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 4(1), 110-122. https://doi.org/10.17343/ejovoc.30740

Thorndike R.L., Hagen E.P. (1977). Measurement and evaluation in psychology and education. New York: John Wiley & Sons Press.

Tuckman B.W. (1998). Using Tests as an Incentive to Motivate Procrastinators to Study. The Journal of Experimental Education, 66 (2), 141-148.

Tuncsiper B., Surekci D. (2012). İktisada Giriş Derslerinde Ögrencilerin Ögrenme Güçlüklerinin Belirlenmesi. Discussion Paper, No. 2012/44, Turkish Economic Association, Ankara.

UNESCO. (2017). Education for sustainable development goals. Retrieved from https://www.sdg4education2030.org/education-sustainable-development-goals-learning-objectives-unesco-2017

United Nations Inter-Agency Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators. (2015) Results of the list of indicators reviewed at the second IAEG-SDG meeting. New York, NY: United Nations Statistics Division. [cited 2016 May 27] Available from: http://unstats.un.org/sdgs/files/meetings/iaeg-sdgs-meeting-02/Outcomes/Agenda%20Item%204%20-%20Review%20of%20proposed%20indicators%20-%202%20Nov%202015.pdf.

Vare, P., & Scott, W. (2007). Learning for a Change: Exploring the Relationship Between Education and Sustainable Development, 1(2), https://doi.org/10.1177/097340820700100209. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/097340820700100209

Özbolat, M. & Taş, S. (2025). Sürdürülebilir gastronomi turizmi kapsamında coğrafi işaretlerin destinasyon gelişiminde rolü: Turizm paydaşları perspektifinde bir araştırma. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 975-997.

Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Kapsamında Coğrafi İşaretlerin Destinasyon Gelişiminde Rolü: Turizm Paydaşları Perspektifinde Bir Araştırma[1]

The Role of Geographical Indications in Destination Development within the Scope of Sustainable Gastronomy Tourism: A Study from the Perspective of Tourism Stakeholders

Merve Özbolat[2], Sedat Taş[3]

Öz

Bir destinasyona ait coğrafi işaret tescilli ürünler, o bölgenin gastronomi turizmi açısından gelişimini sağlayan önemli unsurlardandır. Bu araştırmanın amacı Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Gümüşhane ilinin, coğrafi işaret tescilli ürünlerinin sürdürülebilir gastronomi turizmi ve şehir gelişimindeki rolünü ortaya koymaktır. Araştırma verileri sektör paydaşlarıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma bulguları çerçevesinde katılımcıların coğrafi işaret kavramı, tescil süreci ve Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescilli ürünleri hakkında genel bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Gümüşhane Pestili, Gümüşhane Kömesi, Gümüşhane Sironu, Gümüşhane Kuşburnu Nektarı gibi coğrafi işaret tescili almış ürünlerin turistik bir çekicilik sağladığı (deneyimleme, yapım süreci içerisinde yer alma ve öğrenme), turistik marka değeri yaratma potansiyeline sahip olduğu ve bölgenin gastronomi turizmi için etkili bir tanıtım aracı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcılar, oğlak soğutması, el yapımı kantar, zil ve ahşap külek, Kelkit döneri, Gümüşhane cevizi, göbek elması ve yeşil çam kozalağı reçelini coğrafi işaret tescili alabilecek potansiyele sahip yerel ürünler olarak belirtmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda uygulamaya yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir Turizm, Gastronomi, Gastronomi Turizmi, Coğrafi İşaret, Gümüşhane.*

Abstract

Geographically indicated products of a destination are among the key elements that contribute to the development of the region in terms of gastronomy tourism. The study aims to explore the role of geographically indicated products of Gümüşhane, a province located in the Eastern Black Sea Region of Turkey, in sustainable gastronomy tourism and urban development. The research data were obtained using the semi-structured interview technique with sector stakeholders. Within the framework of the research findings, it was observed that the participants had general knowledge about the concept of geographical indication, the registration process, and the geographically indicated registered products of Gümüşhane. It was concluded that registered products such as Gümüşhane Pestili, Gümüşhane Kömesi, Gümüşhane Sironu, and Gümüşhane Rosehip Nectar, which have received geographical indication registration, offer touristic appeal (through experience, participation in the production process, and learning), have the potential to create brand value, and can serve as effective promotional tools for the region's gastronomy tourism. The participants indicated that kid cooling, handmade scales, bells and wooden tubs, Kelkit döner, Gümüşhane walnut, göbek apple, and green pine cone jam possess the potential to be registered as geographical indication products. Based on the findings of the research, practice-oriented recommendations have been developed.

Keywords: *Sustainable Tourism, Gastronomy, Gastronomy Tourism, Geographical Indication, Gümüşhane.*

Jel Codes: *L83, Z32*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırma Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 22/04/2024 tarih ve 2024/4 sayılı karar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 28 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Bu araştırma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenmiştir (Proje No: 1919B012328465/Başvuru Dönemi 2023/2).
[2] Gümüşhane Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Gümüşhane, Türkiye, merveozbolatt@icloud.com, ORCİD: https://orcid.org/ 0009-0003-6244-8388.
[3]Dr. Öğr. Üyesi., Gümüşhane Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi, Gümüşhane, Türkiye, sedattas61@gmail.com, ORCİD: https://orcid.org/ 0000-0003-3555-7530.

Giriş

Günümüzde hızla değişen yaşam standartları insanların turizm hareketleri üzerindeki beklenti ve ihtiyaçlarını da etkilemektedir. Bu doğrultuda deniz-kum-güneş turizminin ötesine geçme eğilimi gösteren bireyler, doğayla iç içe vakit geçirebilecekleri ve yerel-kültürel değerleri doğrudan deneyimleyebilecekleri destinasyonları daha fazla tercih etmektedir. Bu değişimin sürecinde, yöresel yiyecek ve içeceklerin bir bölgenin turistik cazibesini artırmada ve bölgesel kalkınmada oynadığı rol giderek önem kazanmıştır (Haven-Tang ve Jones, 2005; Kayran ve Atçı, 2021). Son yıllarda bu ürünler, temel beslenme ihtiyacının ötesine geçerek kültürel ve deneyimsel bir değer kazanmış, bireylerin bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Böylece bir ülke ya da yöre mutfağına, yemek kültürüne, pişirme tekniklerine, inançlarına ve tarımsal üretim biçimlerine dair bilgi edinme ve bu unsurları yakından deneyimleme olanağı sunan gastronomi turizminin gelişimini olumlu yönde desteklemiştir (Yılmaz ve Akman, 2018; Egeli vd., 2022). Gastronomi turizminin yerel kültür ve mutfak unsurlarına olan ilgiyi artırması, yöresel ürünlerin ve değerlerin ön plana çıkmasını da sağlamıştır (Cömert ve Özkaya, 2014; Küçükkömürler vd., 2018).

Yöresel ürünlerin ve mutfak kültürünün turizmdeki artan önemi, bir bölgenin kendine özgü ürünlerinin korunması ve tanınması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, günümüzde coğrafi işaret tescili; bir bölgenin kimliğini yansıtan, kültürel mirasını temsil eden ve kırsal kalkınmayı destekleyen önemli bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. (Mercan ve Üzülmez, 2014). Bu uygulama ile birlikte özellikle yöresel ürünlerin kalite standartlarının belirlenmesi, taklit veya sahte ürünlerin önüne geçilmesi ve bu ürünlerin sürdürülebilirliğinin sağlanarak gelecek nesillere aktarılabilecek şekilde korunması açısından önemli katkılar sağlanmaktadır (Doğanlı, 2020; Yıldız ve Akdemir, 2020). Yöresel ürünlerin bu şekilde korunması ve mutfak kültürü ile gastronomi turizmi gibi unsurlarla desteklenmesi, tüketicilerin zihninde yöreye ilişkin olumlu bir imaj oluşmasına katkı sağlamakta; aynı zamanda yerel ürünleri tatma arzusu üzerinden bölgeyi ziyaret etme isteğini ve satın alma motivasyonlarını artırmaktadır (Eren, 2016; Kamber Taş ve Taş, 2017; Keskin vd., 2022).

Literatür incelendiğinde, coğrafi işaretlerin gastronomi turizmi ile ilişkisi (Durlu Özkaya vd., 2013; Işın ve Yalçın 2020; Denk ve Sanalan Bilici, 2021; Nazikgül ve Ödemiş, 2024), yiyecek içecek işletmelerindeki kullanım durumu (Murat ve Ergen, 2022; Özmen ve Deniz, 2024), gastronomik imaj algısı ve markalaşma (Doğanlı, 2020; Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2022) gibi konular ile öne çıktığı görülmektedir. Son yıllara bakıldığında ise gastronomi turizmi ve coğrafi işaretlerin destinasyon gelişimindeki rolüne ilişkin çalışmaların sayısı artmış olsa da (Durlu Özkaya vd., 2013; Mercan ve Üzülmez, 2014; Suna ve Uçuk, 2018; Belli ve Güneren, 2023; Özmen ve Deniz, 2024) bu iki kavramın bir arada ele alındığı ve turizm paydaşlarının bakış açısını yansıtan çalışmaların (Mercan ve Üzülmez, 2014; Yazıcıoğlu vd., 2019; Kamber Taş ve Taş, 2020; Güleç ve Cömert, 2022; Denk, 2022; Denk ve Sanalan Bilici, 2023; Ünal ve Akyol, 2024) sayısının az olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmalar genellikle belirli paydaş grubunun (örneğin işletme yöneticileri, yerel yönetim temsilcileri, turizm işletmeleri vb.) odaklanarak literatüre önemli katkılar sunmuştur. Ancak coğrafi işaretlerin destinasyon gelişimindeki rolünü daha kapsamlı bir şekilde anlamak için farklı paydaş gruplarının bakış açılarını bir araya getiren çalışmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, gastronomi turizmi ve coğrafi işaretlerin destinasyon gelişimindeki rolünü turizm paydaşlarının bakış açısıyla inceleyerek literatürdeki boşluğu doldurmayı; diğer bir deyişle sürdürülebilir turizm perspektifinden Gümüşhane ilinin coğrafi işaret tescili alan ürünlerinin turistik çekiciliğinin, ilin turistik şehir gelişimine olan etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştımanın temel odak noktalarını; coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi ve destinasyon gelişimi bağlamında nasıl bir rol oynadığı, paydaşların bu sürece nasıl baktığı ve bu ürünlerin şehir markalaşmasına ne tür katkılar sunduğu soruları oluşturmaktadır. Çalışma sonuçlarının, turizm ve gastronomi sektörü paydaşlarına yönelik öneriler sunarak pratik katkılar sağlaması beklenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizm

Sürdürülebilirlik, 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'yla uluslararası alanda kabul gören ve ekonomik kalkınma, sosyal gelişim ile çevresel koruma boyutlarını bir arada ele alan bütüncül bir yaklaşımdır (Tekeli, 2009). Temelde mevcut kaynakların gelecek nesillerinde kullanılması ilkesine dayanan bu kavram, özellikle yerel kalkınma ve kültürel mirasın korunması bağlamında öneme sahiptir (Gössling, 2009; Pitelis, 2013). Turizm sektörü içerisinde yer alan değerler ve gerçekleştirilen turistik faaliyetlerde büyük ölçüde doğal çevreye üzerinde gerçekleşir. Dolayısıyla turizm çemberi kapsamında doğaya en az zarar ile gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakabilmek ve bunun yanında ekonomik, sosyal ve çevresel değerlerin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gereklidir (Kuter ve Ünal, 2009; Çetin ve Bora, 2022). Bu anlayış doğrultusunda, turizm sektöründe doğal ve kültürel değerleri korumayı hedefleyen sürdürülebilir turizm yaklaşımı gelişmiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü tarafından *"ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak dikkate alan turizm yaklaşımı"* (UNWTO, 2019) olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım kaynakların korunması, yerel ekonominin

desteklenmesi, destinasyon marka değerinin korunması, çevresel ve sosyal-kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması gibi katkılar sağlamaktadır (Erdoğan, 2003; Kahraman ve Türkay, 2012). Bu bağlamda sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirilen alternatif turizm türlerinden biri olan gastronomi turizmi, bu etkileşimin en somut örneklerinden birini oluşturmaktadır (Akmeşe, 2021).

Tarım, kültür ve turizm sektörlerinin etkileşiminden doğan ve kapsamlı bir turizm türü olan gastronomi turizmi (Boniface, 2003, Smith ve Hall, 2003; Shenoy, 2005; Du Rand ve Heath, 2006), destinasyonu ziyaret eden turistlere yalnızca yeme-içme deneyimi sunmakla kalmayıp (Horng ve Tsai, 2010; Lin vd., 2011; Akkuş, 2022) aynı zamanda bölgenin mutfak kültürünü daha iyi görme, anlama, tanıma, yöresel yemeklerin hazırlanma süreçlerini öğrenme ve tadına bakma, yerel yaşam tarzlarını ve kültürel mirasını keşfetme fırsatı sağlayarak (Yılmazer vd., 2020; Ercan, 2023) turistlerin seyahat motivasyonunu artıran, seyahat davranışlarının şekillenmesinde etkili olan (Akbaba ve Kendirci, 2016) ve destinasyonların rekabet gücünü artıran önemli bir turizm çeşididir (Işkın, 2021). Seyahat edilen destinasyona özgü yiyeceklerin üretim süreçlerine tanık olmak, yerel üreticilerle etkileşim kurmak, yeni lezzetler deneyimlemek, sosyalleşmek, otantik mekânları restoranları veya alanları ziyaret etmek amacıyla gerçekleştirilen bu seyahatler, literatürde "gastronomi turizmi", "mutfak turizmi", "beslenme turizmi", "gurme turizmi" ve "yiyecek turizmi" gibi çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir (Lin vd., 2011; López-Guzmán ve Sánchez-Canizares, 2012; Dimitrovski ve Crespi-Vallbona, 2017; Ellis vd., 2018).

Gastronomi turizmi, kültürel mirasın yaşatılması, destinasyonların farklılaşması ve sürdürülebilir turizm anlayışının gelişimi açısından önemli fırsatlar sunan kapsamlı bir turizm türü olarak değerlendirilmektedir (Cömert ve Özkaya, 2014; Arıcı ve Bayram, 2021). Bu doğrultuda, sürdürülebilir bir gastronomi turizminin sağlanabilmesi için yöresel gastronomik ürünlerin kalite standartlarının korunması ve kaybolma riski taşıyan değerlerin desteklenmesi büyük önem arz etmektedir (Kök ve Güngör, 2021; Akmeşe ve Yarıcı, 2023). Bu bağlamda gastronomi turizmi ile güçlü bir etkileşime sahip olan coğrafi işaretler, bu anlayış doğrultusunda geleneksel üretim yöntemlerinin yaşatılmasına, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına, yerel ürünlerin ekonomik değerinin artırılmasına ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesine önemli katkılar sunmaktadır (Durlu Özkaya vd., 2013; Ercelep ve Akdemir, 2022).

1.2.Coğrafi İşaret ve Turizm İlişkisi

Coğrafi işaret "*belirli bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretlerdir"* şeklinde tanımlanan (Sınai Mülkiyet Kanunu, 2017) ürünleri korumak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu kavram, ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında dünyada konuşulmaya başlanmış ve 20. yüzyılın başlarında ilk uygulaması Fransa'da gerçekleşmiştir (Suratno, 2004). Türkiye'de ise 1995 yılında 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yasal düzenlemeye kavuşmuştur (Asan ve Ilıcalı, 2021). Daha sonra 2017 yılında 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu yeniden güncellenmiştir. Türkiye'de tek sorumlu kurum olan Türk Patent ve Marka Kurumu (TPMK) (2024a)'na göre bir ürünün coğrafi işaret alabilmesi için;

- Bir bölge, yöre veya ülkeye ait olması,
- Tamamının veya temel özelliklerinin kaynak aldığı bölge veya yöreye ait doğal ve/veya beşerî özelliklere dayanması,
- Ürünlerin ekimi, biçimi, üretimi vb. işlemlerin birçoğunun sınırlandırılmış bir coğrafi alan içerisinde gerçekleşmiş olması,
- Ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış özel bir üretim sürecine sahip olması gerekmektedir.

Coğrafi işaret kavramı, menşe adı ve mahreç adı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (TPMK, 2024a). Asan ve Ilıcalı (2021) bu iki kavramı, coğrafi işarete konu olan ürün ile kaynaklandığı coğrafi bölge arasındaki bağ çok güçlü ise ve üretim aşamalarının tamamı kaynaklandığı o coğrafi bölgede gerçekleşiyorsa ***menşe adı işareti***; eğer ürünün kaynaklandığı coğrafi bölge ile bağı çok güçlü değilse ve üretimindeki aşamalardan en az birinin söz konusu coğrafi bölgede gerçekleşmesi yeterli ise bu durumdaki işarete de ***mahreç adı işareti*** şeklinde açıklamaktadır. Örneğin, Kelkit havzasında yetişen ve diğer kuru fasulye çeşitlerinden iklimi, toprak yapısı, tadı, kokusu gibi özelliklerini sadece o bölgeden aldığı için ayrışan Kelkit Şeker Fasulyesi, menşe işareti ile işaretlenmiştir. Üretiminde kullanılan dut, ceviz veya fındık gibi hammaddelerin başka bölgelerden de temin edilerek üretimine devam edilebilen Gümüşhane Dut Pestili veya Gümüşhane Kömesi de mahreç işareti alan coğrafi işaretli ürünlere örnek olarak verilebilir. Bu işaretlere ek olarak menşe adı veya mahreç adı işareti kapsamına girmeyen ancak bir ürünün pazarda tanınmasını sağlayan özelliklerden (geleneksel hammadde veya malzemeden üretilmiş olması, geleneksel üretim veya işleme yöntemi yahut geleneksel bileşimden kaynaklanması ve geleneksel olarak en az otuz yıl süreyle kullanıldığı aynı isimle kullanılması) en az birini karşılayan ürünler için geleneksel ürün adı işaret verilmektedir (TPMK, 2024a).

Türk Patent Enstitüsü'nce 18.03.2025 tarihi itibariyle 1713 adet tescilli coğrafi işaret tescili almış ve başvurusu değerlendirme sürecinde olan 679 adet ürün bulunmaktadır (TPMK, 2025). Coğrafi işaretler, sadece ürünlerin korunmasını sağlamakla kalmamakta aynı zamanda turizm sektörü için de gastronomi turizmi, kültürel miras turizmi ve

kırsal turizm gibi alanlarda destinasyonların markalaşmasına ve turistlerin bölgeye olan ilgisinin artmasına katkıda bulunmaktadır (World Intellectual Property Organization (WIPO), 2021; Bidav ve Doğan, 2022). Çünkü coğrafi işaretler destinasyonlar için (Babcock ve Clemens, 2004; Jaelani vd., 2020; Yıldız ve Akdemir, 2020; Crescenzi vd., 2022; Işkın, 2022; Sabur ve Güneş, 2023; Mariana vd., 2024);

- Ürünlerin orijinalliğini ve kalitesini korur.
- Orijinalliği korunan ürünler için güven sağlar, taklit ürünlerin üretilmesini önler.
- Yerel kalkınma (ekonomik refah, istihdam vb.) ve yerel ekonomiyi (katma değer, gelir artışı vb.) destekler.
- Ürünlerin ticari değeri artar.
- Ürünlerin geleneksel üretim yöntemlerinin ve özgün niteliklerinin sürdürülebilir olmasına destek olur, ürünlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.
- İlgili ürünler bulundukları bölgenin pazarlama stratejisi olarak geliştirilerek destinasyon imajı oluşturur, pazar talebini artırmaya yardımcı olur.

Özellikle başta tarımsal ürünler, hayvansal gıdalar ve şaraplar olmak üzere geleneksel üretimlerle ilişkili coğrafi işaretlerin etkileşimi, destinasyonların turizm potansiyelini, marka değerini ve imajını arttırmaktadır (Kan vd., 2012; Şahin ve Meral, 2012; Mariana vd., 2024). Coğrafi işaretlerin bir diğer önemli katkısı da yerel değerleri koruma konusundadır. Turizm destinasyonlarının yerel ürünlerini, geleneksel üretim tekniklerini ve mutfak kültürünü koruyarak bölgesel kimliğin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Covalchuck ve Medeiros, 2023; Denk, 2024). Sabur ve Güneş (2023) de gastronomi turizminin temel dayanaklarını mutfak mirası ve kültürel birikim olduğunu belirterek, coğrafi işaretlemenin, bir destinasyona özgü ürünlerin korunması ve tanıtımının sağlanması açısından önemli bir uygulama olduğunu vurgulamaktadır.

Son yıllarda coğrafi işaretler, belirli bir bölgenin kültürü ve geleneğiyle kurduğu güçlü bağlar sayesinde dikkat çekmektedir. Bu durum, tüketicilerin ürünleri ait oldukları yerlerde deneyimleme isteğini artırarak önemli bir talep yaratmaktadır (Long, 2004; Yıldız ve Akdemir, 2020). Özellikle kalitesi koruma altına alınmış ve yöre adıyla markalaşmış ürünler, tüketiciler tarafından turistik hareket içerisinde tercih edilmeye başlanmış; ürünün kökeni ile olan bu güçlü bağı, tüketicilerin o coğrafyaya yönelmesini sağlayarak gastronomi turizminin canlanmasına veya şehrin bu ürünle anılır hale gelmesine katkıda bulunmuştur (Alonso ve Liu, 2011; Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2022).

Bu bağlamda literatürdeki çalışmalar da coğrafi işaretlerin veya yöresel yiyeceklerin seyahat için bir tetikleyici motivasyon kaynağı (Quan ve Wang 2004) ve destinasyon secimi için önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır (Hjalager ve Richards 2002; Belli ve Güneren, 2023). De Simone vd. (2024), İtalya'da gerçekleştirdikleri araştırmada, coğrafi işaret tescilli gıda ve şarapların turistleri sadece bölgelere çekmekle kalmayıp, aynı zamanda geceleme sürelerini uzatıp harcama eğilimlerini artırdığını belirtmişlerdir. Yenipınar vd. (2014), Mercan ve Üzülmez (2014) yaptıkları çalışmalarda coğrafi işaret tescilli yöresel ürünlerin destinasyon tanıtımında ve gastronomi turizminin gelişiminde önemli bir araç olduğu sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla coğrafi işaret tescili almış yöresel ürünlerin bölgedeki gastronomi turizmi için önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür (Yazıcıoğlu vd., 2019; Ercan, 2023).

1.3. Coğrafi İşaret Tescilli Ürünler ve Şehir Markalaşması

Marka, bir ürün, hizmet veya kurumu diğerlerinden ayırt etmeyi sağlayan; isim, logo, sembol, tasarım veya bunların biraraya gelmesiyle oluşan bir kimliktir (Kotler, 1997). Ancak sadece görsel öğelerle sınırlı değildir, tüketicilerin zihninde oluşan algılar, duygusal bağlar ve deneyimlerle de şekillenebilmektedir. Böylece marka, bir ürün veya hizmet olmaktan öte bir deneyim ve kimlik haline gelmektedir (Aaker, 1991; Başkaya ve Kırgız, 2020).

Şehir markalaşması ise bir şehrin kimliğini ve sunduğu değerleri planlı bir şekilde tanımlayarak hem ulusal hem de uluslararası tanınırlığını artırma sürecidir. Özellikle doğal güzellikler, kültür, sanat ve gastronomi gibi unsurlar şehir markalaşmasının temel bileşenlerini oluşturur (İlgüner, 2006; Cozmiuc, 2011; Çimen ve Doğanlı, 2023). Şehirler bu bileşenler aracılığıyla sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yerel ekonomiyi güçlendirme, yaşam kalitesini yükseltme, istihdam olanaklarını ve şehrin rekabet gücünü arttırma gibi amaçlarını ortaya koyarlar (Buhalis, 2000; Torlak, 2015). Böylece şehirlerin markalaşması turizm hareketliliğini artırarak hem ekonomik büyümeye hem de ülkenin marka değerinin yükselmesine katkıda bulunabilmektedir (Giritlioğlu ve Avcıkurt, 2010).

Günümüzde şehirler artık sadece yerel değil, uluslararası rekabet ortamında da fark yaratabilmek ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlayabilmek adına marka şehir olma yolunda çeşitli stratejiler geliştirmektedir (Akçi ve Uluışık, 2016). Gastronomi turizmi ve unsurları da şehirlerin kültürel mirasını ve kimliğini tanıtmak için kullanılan stratejilerden biri olarak öne çıkmaktadır (Cömert ve Özkaya, 2014; Arıcı ve Bayram, 2021). Turistlerin gastronomi turizmine artan ilgisi ve destinasyon seçimlerinde gastronomik unsurların ana motivasyon kaynağı haline gelmesi, şehirlerin gastronomik ürünlerini öne çıkarma çabalarını ve markalaşma sürecini hızlandırmıştır (Bucak ve Aracı, 2013; Zhu ve Yasami, 2021). Bu durumda gastronomi turizmi, bir şehri ziyaret eden turistlerin o destinasyonu daha yakından tanıma, yerel yemeklerin

yapım süreçlerini gözlemleme, tatma ve satın alma deneyimleriyle gelişen bir alternatif turizm türü olarak öne çıkmaktadır. Şehirlerin markalaşma sürecinde gastronomi önemli bir rol oynarken, coğrafi işaret tescilli ürünler de bu süreci destekleyen temel unsurlardan biridir. Tescillenmiş coğrafi işaret tescilli ürünler, yöresel ürünleri koruma ve kalite güvencesi sunarak destinasyonun marka değerini artırmakta ve turistlerin gastronomi odaklı seyahat tercihlerinde belirleyici bir unsur haline gelmektedir (Acar, 2018; Hazarhun ve Tepeci, 2018; Toklu Ölmez, 2022).

Coğrafi işaret tescilli ürünler, belirli bir bölgeye ait karakteristik özellikleri yansıtarak yöresel ürünlerin korunmasına, bölgesel kimliğin güçlendirilmesine ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tanıtım imkânı sunarak destinasyonların marka değerini artırmaktadır (Tregear ve Gorton, 2005; Acar, 2018; Sabur ve Güneş, 2023). Dünyada ve Türkiye'de yapılan çeşitli çalışmalar, coğrafi işaretlerin şehir markalaşması üzerindeki etkilerini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Örneğin Persada vd., (2019) tarafından Endonezya'nın Sumatra adasındaki Lampung Eyaleti'nde gerçekleştirilen araştırmada, coğrafi işaretlerin şehirlerin marka kimliğini güçlendirdiği ve yerel topluluklar (üreticiler, yatırımcılar, turistler vb.) ile bu markalar arasındaki ilişkinin güçlenmesine katkı sağladığını; Başkaya ve Kırgız (2020) da coğrafi işaret tescili bulunan gıda ürünlerinin hem ticari değeri artırdığını hem de şehir markalaşmasında önemli roller üstlendiğini ifade etmişlerdir. Karadağ Alçı ve Karataş'ın (2024) Giresun ili, Yalçın'ın (2019) Sakarya ili üzerine gerçekleştirdiği araştırmada, coğrafi işaretlerin şehir markalaşmasına pozitif etkiler oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmalar coğrafi işaretlerin, yerel ekonomiyi canlandırdığını, şehirlerin imajını güçlendirdiğini, bölgesel kimlik oluşturduğunu, istihdamı artırdığını, bölgesel kalkınmaya destek olduğunu, kültürel mirasını koruduğunu ve gelecek nesillere aktarılmasını sağladığı belirtilmektedir.

Bu kapsamda, araştırma alanı olan ve 2004 yılında ilk coğrafi işaret tescilini alan Gümüşhane ili de yöreye özgü ürünleri ve el sanatlarıyla Türkiye'nin coğrafi işaret haritasında önemli bir yer edinmiştir. 2025 yılı itibarıyla 13 farklı, il ve ilçe adını taşıyan coğrafi işaret tescilli ürünü (Tablo 1) ile Gümüşhane, gastronomi turizmi ve şehir markalaşması arasında güçlü bir bağ kurmakta; bölgenin hem kültürel mirasının korunmasına hem de ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Tablo 1. Gümüşhane İli Coğrafi İşaret Tescilli Ürünleri

S.	Coğrafi İşaretin Adı	Başvuru Tarihi	Tescil Tarihi	Tescil Türü
1	Gümüşhane Dut Pestili	23.01.2004	27.12.2004	Mahreç
2	Gümüşhane Kömesi	23.01.2004	27.12.2004	Mahreç
3	Gümüşhane Sironu	21.03.2014	27.10.2017	Mahreç
4	Gümüşhane Ekmeği	21.03.2014	27.10.2017	Mahreç
5	Kelkit Zilli Kilim	06.11.2017	21.06.2019	Mahreç
6	Kürtün Araköy Ekmeği	14.03.2018	04.09.2019	Mahreç
7	Gümüşhane Şeker Fasulyesi	19.03.2018	03.12.2019	Menşe
8	Kelkit Şeker Fasulyesi	13.12.2018	02.01.2020	Menşe
9	Kelkit Ketesi	29.07.2020	02.12.2021	Mahreç
10	Gümüşhane Deleme Peyniri	14.03.2018	17.03.2021	Mahreç
11	Gümüşhane Dölek Güveci	30.12.2019	12.04.2021	Mahreç
12	Gümüşhane Kuşburnu Nektarı	22.03.2022	28.09.2023	Mahreç
13	Şiran Kök Pekmezi	13.12.2021	11.03.2024	Mahreç

Kaynak: TPMK, 2024b.

2. Literatür Taraması

Günümüzde destinasyonların gelişimi ve markalaşması süreçlerinde gastronomi turizminin etkisi giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte coğrafi işaret tescilli ürünler, bir yörenin kültürel mirasını ve gastronomik değerlerini koruyarak turizm potansiyelini güçlendiren önemli bir unsur haline gelmiştir. Akademik araştırmalar, özellikle 2010'lu yıllardan itibaren coğrafi işaret tescilli ürünlerin bölgesel gastronomik kimlik oluşumundaki rolüne (Yalçın, 2019; Akbulut ve Yazıcıoğlu, 2020), kırsal kalkınmaya (Şahin ve Meral, 2012), pazarlama ve tanıtıma (Donner vd., 2017; Suna ve Uçuk, 2018), destinasyon gelişimine (Mercan ve Üzülmez, 2012; Ciana vd., 2019; Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2021), destinasyon markalaşmasına (Kılıçhan ve Köşker, 2015; Tatlıcıoğlu, 2023), şehir markalaşmasına (Yalçın, 2019; Başkaya ve Kırgız, 2020; Kök ve Özer, 2022; Karadağ Alçı ve Karataş, 2024), tüketici ve destinasyon algısına (Meral ve

Şahin, 2013; Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2022), turist memnuniyetine (Çaylak Dönmez ve Pehlivan, 2022) turizme ve gastronomi turizminin gelişimine (Hazarhun ve Tepeci, 2018) yönelik önemli bulgular ortaya koymaktadır.

Donner vd., (2017), Fas ve Fransa örneklerinde coğrafi işaret tescilli ürünlerin destinasyon tanıtımını güçlendirdiğini ve yerel kalkınmayı desteklediğini; Ciani vd.,(2019) İtalya özelinde Parmesan Peyniri ve Prosecco Şarabı gibi tescilli ürünlerin destinasyonları turistik cazibe merkezine dönüştürmedeki katkı sağladığını; Yalçın (2019), Sakarya'da coğrafi işaretlerin %78,5 oranında gastronomik kimlik algısını güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Coğrafi işaretlerin destinasyon markalaşmasına etkisi çeşitli çalışmalarla kanıtlanmıştır. Kök ve Özer (2022) Uşak Tarhanası'nın şehir markalaşmasına %23 katkı sağladığını, Hazarhun ve Tepeci (2018) Salihli Odun Köftesi ve Akhisar Köftesi'nin (Manisa) gastro turistler için çekim unsuru oluşturduğunu, Belli ve Güneren (2023) Güneydoğu Anadolu'da coğrafi işaret tesciline sahip ürünlerin turist tercihlerini %67,7 oranında etkilediğini, Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin (2021) Kapadokya bölgesindeki tescilli ürünlerin bölge turizmini desteklediğini, Çaylak Dönmez ve Pehlivan (2022) Adana'da coğrafi işaret tescilli ürün deneyiminin turist memnuniyetini olumlu etkilediğini, Karadağ Alçı ve Karataş (2024) Giresun Fındığı'nın markalaşma açısından stratejik öneme sahip olduğunu, Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin (2022) Kapadokya bölgesindeki ziyaretçilerin coğrafi işaret tescilli ürün bilgisi ile gastronomik destinasyon algısı arasında ve Küçükyılmaz (2019) Antep Baklavası'nın tüketicilerin coğrafi işaret ile tescilli ürün farkındalığı ile satın alma davranışı arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıda özetlenen çalışmalardan da anlaşılacağı üzere; coğrafi işaret tescillerinin destinasyonların (şehrin) marka değerini artırdığı, turistik bir çekim yarattığı, yerel ekonomiye canlılık kazandırdığı, turizmi çeşitlendirdiği, turist ilgisini yönlendirdiği ve kültürel mirasın korunmasına önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son yıllarda dünyada yerel değerlere sahip çıkma ve yerel ekonomileri destekleme yönünde birçok girişim öne çıkmaktadır. Bu yönelim Türkiye'de de karşılık bulmuş; birçok şehir, sahip oldukları coğrafi işaretli ürünler aracılığıyla hem gastronomi turizmini canlandırmak hem de yerel ekonomiyi güçlendirmek üzere çeşitli adımlar atmıştır. Bu kapsamda, Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan illerde de dikkat çekici bir ilerleme yaşanmıştır. Örneğin, 2017 yılında bölgede sadece 12 ürün coğrafi işaret tesciline sahipken (Kamber Taş ve Taş, 2017), 2025 yılı Mart ayı itibariyle bu sayı 83'e yükselmiştir (TPMK, 2024a). Bu şehirlerarasında Gümüşhane ili de yer almakta ve bu gelişime yerel değerleri ile katkı sunmaktadır. 2017 yılında 4 olan coğrafi işaretli ürün sayısı günümüzde 13'e ulaşmıştır (Kamber Taş ve Taş, 2017; TPMK, 2024a). Bu çalışmada, Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescilli ürünlerinin sürdürülebilir gastronomi turizmi ve şehir gelişimindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda turistik cazibesi ve gastronomik potansiyeli değerlendirilerek, bölgesel turizm ve yerel kalkınma üzerindeki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Araştırma, şehrin coğrafi işaretli ürünlerinden yararlanarak hem sürdürülebilir çözümler geliştirmeyi hem de bu ürünlerin turistik çekiciliğini ön plana çıkararak yerel üreticilere destek olmayı, gastronomik mirasın korunmasına katkı sunmayı ve bölgesel kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlaması bakımından da önem taşımaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Gümüşhane ilinde yaşayan ve coğrafi işaret tescilli ürünler hakkında bilgiye sahip olabilecek kişiler oluşturmaktadır. Çalışmada yer alacak örneklem grubu ise olasılığa dayanmayan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu tür bir örnekleme yaklaşımında araştırmacı; sahip olduğu bilgi birikimi, önceki deneyimleri ve gözlemlerinden yararlanarak, çalışmanın amacıyla örtüşen belirli niteliklere sahip kişileri seçer ve bu çerçevede araştırmasını yürütür (Balcı, 2005; Ural ve Kılıç, 2013). Bu bağlamda Gümüşhane ilinde yaşayan ve coğrafi işaret tescilli ürünler hakkında bilgiye sahip olabilecek kişiler evreninde coğrafi işaret tescili ile ilgili sektör paydaşları (yöneticiler, işletmeciler, işletme yöneticileri, akademisyenler, öğrenciler) araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu kapsamda 2 kamu kurumu temsilcisi, 2 akademisyen, 1 STK temsilcisi, 2 işletmeci, 1 işletme müşterisi, 1 çalışan, 1 yerel halk temsilcisi, 1 yerel halk (ikamet eden) ve 2 öğrenci yer almaktadır.

3.3. Verilerin Geçerliliği, Güvenilirliği, Toplama Süreci ve Analizi

Araştırmada kullanılan nitel verilerin geçerliliğini sağlamak amacıyla Merriam (2013) tarafından önerilen veri toplama süreçlerine uygun katılım, üye kontrolü, negatif durum analizi, uzman incelemesi ve araştırmacının nesnelliği olmak üzere altı strateji esas alınmıştır. Merriam (2013), söz konusu stratejilerin bazıları ya da hepsi uygulandığında, iç geçerliliğin sağlanabileceğini belirtmiştir. Araştırmaya uygun katılımı sağlayabilmek adına katılımcılarla önceden iletişime kurulmuş, araştırmanın amacı açıklanmış ve gönüllü olup olmadıkları sorularak planlama yapılmıştır. Farklı paydaşlardan elde edilen veriler dikkate alınmış, görüşme sayısı arttıkça bazı sorulara alınan yanıtların belirli başlıklar altında

toplanmaya başladığı görülmüştür. Bunun yanında sınırlayıcı faktörlerinde (zaman, maliyet, gönüllü olmama vb.) yer aldığı bu sürecin araştırma kapsamında kısmen karşılandığı ifade edilebilir. Diğer bir strateji olan üye kontrolünde araştırmacının deneyimi, araştırma için önem arz eden konular ve ilk görüşmelerden elde ettiği veriler not edilmiştir. Daha sonra araştırmaya katılan görüşmecilerden bu konularda yanıtlar alınarak verilerin doğruluğu teyit edilmeye çalışılmıştır. Diğer bir strateji olarak araştırmanın hem görüşme formuna dair hem de elde edilen bulguların değerlendirilmesine yönelik Gastronomi ve Mutfak Sanatları alanında görev yapan üç akademisyenden uzman görüşleri alınmış ve uzmanların görüşleri doğrultusunda araştırma süreci yürütülmüştür. Son strateji olan araştırmacının nesneliği kapsamında araştırmacı, çalışmanın başından sonuna kadar tarafsız kalmaya özen göstererek araştırma sürecini objektif bir bakış açısıyla yürütmüştür. Yukarıda bahsedilen tüm bu süreçler sonucunda Merriam (2013) tarafından önerilen altı stratejiden dördü araştırma kapsamında uygulanmıştır. Böylece çalışmanın iç geçerliliğinin büyük ölçüde sağlandığı söylenebilir. Dış geçerlilik de araştırma bulgularının farklı bağlamlarda ne derecede genellenebilirliği veya başka bir ifadeyle, farklı ortam ve koşullarda uygulanabilirliğini ele almaktadır (Merriam, 2013). Bu araştırma kapsamında da, coğrafi işaretler ve gastronomi turizmi konularında ilgili paydaşların araştırmaya dahil edilmesi, elde edilen bulguların dış geçerliliğini artıran önemli bir strateji olmuştur. Ayrıca örneklem ve süreçle ilgili ayrıntılı açıklamalar sağlanarak, bulguların benzer durumlar ve bağlamlar altında genellenebilirliği güçlendirilmiştir. Bu çerçevede, çalışma, aynı alanda yapılacak benzer araştırmalara rehberlik edebilecek nitelikte bir dış geçerliliğe sahiptir. Creswell (2013), araştırmanın güvenilirliğinin sağlanmasında, araştırmacıların çalıştıkları sahada uzun süre kalmalarını ve katılımcılarla güven inşa etmelerini, ayrıca veri toplama sürecine aktif olarak dahil olmalarını ve düzenli bir şekilde notlar almalarını önerir. Bu çalışmada da bu süreçler titizlikle izlenmiş ve açık bir şekilde belirtilmiştir.

Araştırmada, veri toplama aracı olarak nitel bir araştırma tekniği olan görüşme yöntemlerinden yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu araştırma Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 22/04/2024 tarih ve 2024/4 sayılı karar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, 25 Haziran 2024-20 Eylül 2024 tarihleri arasında Gümüşhane ili kapsamında sektör paydaşıyla yapılan yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Bu teknikte, araştırmacı, planladığı soruları ve bu soruların sırasını önceden düzenleyerek standart bir görüşme formu veya protokolü hazırlar. Görüşme sırasında, bu formda yer alan sorulara bağlı kalarak belirli bir formatta veri toplama sürecini gerçekleştirir (Merriam, 2013: 87). Bu kapsamda veri toplama aracı olarak, konuyla ilgili akademik çalışmalar incelenerek, araştırmada kullanılacak sorular oluşturulmuş, Türkçe olarak tek dilde görüşme formu hazırlanmıştır. Sağlıklı bilgiler alabilmek için soru sayısının sınırlı tutulmasına gayret gösterilmiştir. Görüşme formunda cevap aranan sorular (Meral ve Şahin, 2013; Kamber Taş ve Taş, 2020; Kayran, 2021; Kavas ve Bucak 2023) kaynaklarından yararlanılarak, literatür çerçevesinde hazırlanmıştır.

Görüşme formunda; sürdürülebilirlik, coğrafi işaret kavramı, coğrafi işaret tescili ve coğrafi işaretllerin bilinirliliğinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmalar ile ilgili alt sorular yer almaktadır. Gümüşhane ili içerisinde coğrafi işaret tescili ile ilgili paydaşlara görüşme formunda yer alan sorular yöneltilmiş ve araştırmadaki tüm görüşmeler veri kaybı yaşanmaması amacıyla ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler 7 ile 34 dakikalık süreler arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel ve içerik olarak analiz edilmiş, çalışmada ulaşılan bulguları, görüşme yapılan kişilerin görüşlerini tam anlamıyla yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sıkça yer verilmiştir. Veriler tematik bir çerçevede toplanmış, düzenlenmiş ve katılımcıların görüşlerine dayalı doğrudan alıntılarla desteklenerek bulgular açıklanmış, ardından bu bulgular arasındaki ilişkiler yorumlanmıştır. Görüşme yapılan katılımcılar gönüllülük esasına göre çalışmaya dahil edilmiş ve K1'den K13'e kadar numaralandırılarak kodlanmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde, araştırma kapsamında uygulanan görüşme sorularından elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Coğrafi işaret tescilli ürünler konusunda Gümüşhane ilindeki sektör paydaşlarından oluşan 7 erkek ve 6 kadını kapsayan toplam 13 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorular doğrultusunda elde edilen bulgular; ''coğrafi işaret kavramı ve tescili'', ''coğrafi işaret tescili alan ürünler'', ''coğrafi işaretler ve sürdürülebilir gastronomi turizm ilişkisi'', ''coğrafi işaretler ve ziyaret etme motivasyonu'', ''coğrafi işaretler ve tanıtım'', ''coğrafi işaretler ve etkinlikler'', ''coğrafi işaretler ve işletmeler'' ile ''coğrafi işaret tescilli ürünler, gastronomi ve Gümüşhane'' olmak üzere 8 ana başlık altında sınıflandırılmış, alt başlıklarla detaylandırılarak aşağıda sunulmuştur.

4.1. Coğrafi İşaret Kavramı ve Tescili

Araştırmada katılımcılara ilk soru olarak coğrafi işaret kavramı ve tescili neyi ifade etmektedir sorusu sorulmuştur. Araştırma bulgularından hareketle, katılımcıların coğrafi işaret kavramı ve tescil süreci hakkında ortak bir anlayışa sahip olduklarını (bölgesel kimliği muhafaza etme, geleneksel üretim süreçlerini devam ettirme, ekonomik katma değer sağlama) ancak kavramın farklı yönlerine vurgu yaptıkları anlaşılmıştır. Bu bağlamda alınan yanıtlar coğrafi işaret kavramı ve tescil sürecinin dört temel açıdan ele alındığını göstermiştir: Coğrafi işaretin tanımı ve özellikleri, tescil ve

koruma sistemi olarak işlevi, Gümüşhane ile ilişkili ürünler ve bu ürünlerin pazardaki ayrıcalıkları şeklinde belirlenmiştir. K10, K5 ve K2'in bu konudaki görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K10- *''Gümüşhane'ye ait olan burada yetişen bu bölgeye has geleneksel ürünlerin koruma altına alınıp gelecek nesiller üzerine aktarılması ile alakalı bir sistem olduğunu biliyorum''.*

K5- *''Coğrafi işaret kavramı bir ürünü ya da bir sanatın o bölgeye o yöreye ait olduğunu tescil eden ürünün kalitesine özgünlüğüne üretim şeklinin gelenekselle bağlı olduğuna ve o yöreye özgün olduğuna vurgu yapan bunun garantisini sunan bir tescillenme sistemidir''.*

K2- *''Coğrafi işaret kavramı deyince aklıma gelen; bir coğrafyada geçmişten günümüze var olan hammaddelerden üretilen ürünlerin, yani bir coğrafyaya mal olmuş ürünlerin, günümüze aynı şekilde aktarılmasıyla ortaya çıkan ürünler''.*

4.2. Coğrafi İşaret Tescili Alan Ürünler

Katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda, Gümüşhane ili açısından coğrafi işaret tescili alan ürünlere yönelik değerlendirmeler; ilk akla gelen coğrafi işaret tescilli ürün, tescil almış ürünler, başvuru sürecindeki ürünler ve tescillenmesi önerilen potansiyel ürünler olmak üzere aşağıda sunulmuştur.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde, Gümüşhane denildiğinde katılımcıların yarısından fazlasının aklına ilk olarak ''pestil ve köme'' gibi coğrafi işaret tescilli ürünlerin geldiği tespit edilmiştir (Tablo 2). Cevaplar incelendiğinde aynı hammaddeden üretilen ancak farklı ürünler olan pestil ve kömenin genellikle tek bir ürün olarak hatırlandığı veya ifade edildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra, katılımcıların ikinci sırada hatırladığı coğrafi işaret ''siron'' olduğu tespit edilmiştir. K2, K1 ve K4'ün bu konudaki görüşleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Gümüşhane ile İlgili Katılımcıların İlk Aklına Gelen Coğrafi İşaretli Ürün

Cevaplar	Katılımcılar	Sıklık
Pestil ve Köme	K2, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K11, K13	9
Siron	K1, K3, K8	3
Araköy Ekmeği	K12	1

K2- *''*Tabii ki pestil köme. Gümüşhane'yi de taşıyan sektör pestil köme olduğu için ilk aklıma pestil köme geliyor ve çok uzun tarihi sürece dayanıyor. Anadolu uygarlıkları da pestil yapıyorlarmış kömeyi bilmiyorum ama Hitit uygarlıklarının yaptığı söyleniyordu o yüzden pestil köme diyebiliriz*''.*

K1- *''*Tabi ki siron. Bizim çocukluğumuzdan beri siron hep masamızda olan misafire de ikram edilen ve herkesin sevdiği kabul gördüğü ortak damak tadına hitap eden bir ürün. Haliyle aklımıza ilk gelen siron. Üzerine yoğunlaşıp çalışma yaptığım bir ürün olması sebebiyle de benim için en önemli ürünlerden biri siron''.

K4- *''*Gümüşhane deyince direkt aklıma aslında pestil köme geliyor bunun dışında kuru fasulyesi meşhur kuru fasulye aklıma geliyor*''.*

Katılımcıların çoğunun coğrafi işaret tescili almış ürünler hakkında *genel bir bilgiye sahip oldukları ancak başvuru sürecindeki ürünlere*[4] ilişkin net bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. K4, Gümüşhane'nin 13 coğrafi işarete sahip olduğunu belirtirken, K7 ise bu ürünlerin isimlerini tek tek sıralamıştır. Genel olarak katılımcılar arasında sıklıkla dile getirilen ürünler arasında *pestil, köme, siron ve kuşburnu* öne çıkmıştır. Diğer katılımcılar üç veya dört adet coğrafi işaret tescilli ürünü ifade edebilmiştir. Bunun yanı sıra, *tescil alma potansiyeline sahip bazı gastronomik ürünlere yönelik öneriler* de sunmuşlardır. *Bahsi geçen ürünler arasında; Kürtün yaylalarında yapılan oğlak soğutması (K4), Kürtün ilçesinde geleneksel yöntemlerle hâlâ üretilmekte olan el yapımı kantar, zil ve ahşap külek (K7), tarihi geçmişine vurgu yapılan Kelkit döneri (K11), Gümüşhane cevizi (K5), göbek elması (K7, K9) ve yeşil çam kozalağı reçeli (K10) önerilen ürünler arasında yer almaktadır.* Bu ürünlerin tescil edilerek coğrafi işaret kazandırılabileceği değerlendirilmiştir.

4.3. Coğrafi İşaretler ve Sürdürülebilir Gastronomi Turizm İlişkisi

Coğrafi işaret tescilli ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilme şekli ve sürdürülebilir gastronomi turizmine olan rolü üzerine katılımcılardan alınan yanıtlar, coğrafi işaret tescilli ürünlerin genel olarak gastronomi turizminde değerlendirilebilir olduğunu göstermiştir. Coğrafi işaret tescilli ürünlerin, turistlere özgün yerel tatlar sunarak bölgenin cazibesini artırma ve yerel ekonomiyi destekleme potansiyeline sahip olduğu ifade edilmiştir (K4, K5, K9). Aynı zamanda bu ürünlerin sürdürülebilirlik açısından yerel kültür ve geleneklerin korunmasında (K5, K9, K10), gelecek nesillere aktarılmasında (K5, K10) ve imitasyon ürün üretiminin önüne (orijinal ürün üretme) geçilerek (K4) devamlılığın

[4] Bu bulgu, araştırma süresince başvuru aşamasında olan bir ürün bulunmadığı için beklenen bir durum olarak değerlendirilmiştir.

sağlanabilmesinde önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır (K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11). Bu noktada, yerel halk ve paydaşlara yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının öneminden bahseden katılımcılar (K10) ayrıca ürün tanıtımının yetersiz kaldığını (K5) ve pazarlama stratejilerinin güçlendirilmesi (K7) gerektiğini dile getirmişlerdir. K4, K5, K7' nin bu konudaki görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K4- *"Tabii ki kullanılabilir. Sonuçta bir bölgeye özgü gastronomik ürünler yemekler yiyecekler o bölgenin gastronomi turizm potansiyelini arttırır. Hele ki bunların üretim aşamalarını, tarihini, hikayelerini, geçmişten günümüze bölgedeki o gelişim süreciyle beraber sunulduğu zaman çok etkili olabileceğini düşünüyorum. Çünkü bu tür ürünler coğrafi işaret tescili altına alındığı zaman çok daha sürdürülebilir bir yaklaşımla unutulmasının veya orijinalin bozulmasının veya imitasyonlarının önüne geçilmesi sağlanabilir".*

K5- *"Kullanılır. Tescil tüketiciye şunu garanti ediyor, bu bilinen en geleneksel yöntem ile üretilmiş ilk üründür. E bu durum bize neyi sağlar, bu geleneklerin kaybolmadan nesilden nesillere aktarılabilmesini. Bugün Rize'ye insanlar kuru fasulye yemeye gidiyor, niye? Kuru fasulyesini yiyelim diye. Oysaki buranın da coğrafi işaretli Kelkit Şeker fasulyesi var. Şayet bunu burada yerelde hem işletmeler de yapabilir ve bunun pazarlamasını yapabilirse neden Trabzon'daki mesela bir turist gastronomi turizmi maksadıyla Gümüşhane'ye kuru fasulye yemeye gelmesin mesela".*

K7-*"Tabiki. Anavatanı Gümüşhane olan dut pestili ve kömesi, C vitamini bolluğu bakımından Gümüşhane'de yetişen kuşburnu meyvesinden ürettiğimiz kuşburnu nektarı, Gümüşhane ekmeği ve Araköy ekmeği gastronomi turizminde kullanılabilecek ürünlerimiz arasındadır. Araköy ekmeği ekşi mayayla yapılan bir ekmektir ve 10 günle 15 gün arasında bozulmadan dayanabilmektedir. Bu ürünlerimizin üretimi hususunu sürdürülebilir kıldıkça ve bunları yörenin gastronomi turizmine entegre etmeyi başarıp iyi şekilde pazarlayabildiğimiz sürece yöre turizmine sürdürülebilir katkısı olacaktır".*

4.4.Coğrafi İşaretler ve Ziyaret Etme Motivasyonu

4.4.1. Turist Motivasyonu

Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescilli ürünlerinin, ziyaretçilerin şehri tercih etme motivasyonuna nasıl bir katkı sağladığı, araştırmanın bulgularında ele alınan önemli bir konudur. Araştırma bulguları, yerel katılımcıların çoğunluğunun, coğrafi işaret tesciliyle korunan ürünlerin, bölgeyi ziyaret etme motivasyonunu olumlu yönde etkileyebileceğine işaret etmektedir. Gümüşhane'yi ziyaret etme motivasyonuna katkı sağladığı düşünülen bu coğrafi işaret tescilli ürünlerin, tanıtım ve pazarlama çalışmalarıyla desteklenmesi ile sosyal medya ve diğer platformlarda ön plana çıkarılması, Tablo 3'te de belirtilen karşıt (olumsuz) görüşlerde belirtilen sorunların giderilmesine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda katılımcıların görüşleri ve yanıtları ile ilgili olarak hazırlanan kısa özet Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Gümüşhane'deki Coğrafi İşaretlerin Ziyaretçi Motivasyonuna Olası Etkisi

Katılımcı	Görüşü	Alınan Yanıtının Kısa Özeti
K11	Olumlu	Coğrafi işaret tescilli ürünlerin, Gümüşhane'yi ziyaret etme motivasyonunu artırdığına dair bir görüş belirtmiştir.
K10	Olumlu	Ziyaretçilerin, doğal ve tarihi yerleri gezdikten sonra coğrafi işaret tescilli ürünleri satın alma motivasyonuna sahip olduğunu ifade etmiştir.
K9	Olumlu	Coğrafi işaret tescilli ürünlerin turist motivasyonunu artırdığını belirtmiş ve bu ürünlerin tanıtımı için sosyal medya kullanımının artırılması gerektiğini vurgulamıştır.
K7	Olumlu	Sosyal medya ve internet tanıtımlarının, coğrafi işaretli ürünlere olan ilgiyi artırdığını belirtmiştir.
K8	Olumlu	Coğrafi işaret tescilli ürünlerin sürdürülebilirliğe ve geleneklerin korunmasına katkı sağladığını belirtmiştir.
K6	Olumlu	Ziyaretçilerin, coğrafi işaret tescilli ürünleri hediye olarak alıp götürdüğünü ifade etmiştir.
K1	Olumlu	Coğrafi işaret tescilli ürünlerin tanıtımının, turist çekme potansiyelini artırdığına dair örnekler vermiştir.
K12	Olumlu	Turistlerin, yolculukları sırasında coğrafi işaret tescilli ürünleri almak için Gümüşhane'ye uğrayabileceğini belirtmiştir.
K4	Olumlu/Şartlı	Yerli turistler üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu, ancak özellikle araştırmacı, bilinçli ve kültürel amaçlarla seyahat eden yerli ve yabancı turistler için çekici bir unsur olabileceğini ifade edilmiştir.
K2	Olumlu/Şartlı	Pestil ve köme gibi coğrafi işaret tescilli ürünlerin turist çekebildiğini, ancak bu etkinin yalnızca bu ürünlerle sınırlı kaldığını belirtmiştir. Ayrıca bölgeye gelen turistlerin şehir merkezine özellikle bu ürünleri almak amacıyla geldiklerini vurgulamıştır.
K5	Olumsuz	Coğrafi işaret tescilli ürünlerin şu anda yeterince tanıtılmadığını ve doğru pazarlama stratejilerinin uygulanmadığını, bu nedenle tam anlamıyla bir çekim kaynağı haline gelemediğini ifade etmiştir.
K3	Olumsuz	Coğrafi işaret tescilli ürünlerin başka şehirlerde de bulunabildiğini ve turist çekme açısından özel bir cazibe oluşturmadığını ifade etmiştir.

K13	Olumsuz	Coğrafi işaret tescilli ürünlerin Gümüşhane'yi ziyaret motivasyonu üzerinde büyük bir etkiye sahip olmadığını söylemiştir.

4.4.2. Ziyaretçi Çekme ve Bilinilirlik

Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescilli ürünlerinin ziyaretçilerin motivasyonuna etkisi ortaya konduktan sonra, bu ürünlerin bilinirliğini artırmak ve bölgeye daha fazla ziyaretçi çekmek adına yapılabilecek faaliyetlerin neler olabileceği, araştırmanın bir diğer önemli sorusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda katılımcılar, Gümüşhane ilinin coğrafi işaret tescilli ürün kavramı ve tescilli ürünleri hakkında yerel halkın bilgi sahibi olabilmeleri ve farkındalık yaratılabilmesi açısından eğitimlerin düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle bu ürünlerin üretiminin sağlandığı fabrikaların bir bölümünde veya oluşturulabilecek atölyelerde bu ürünlerin üretim aşamalarının gösterilmesi ve yerinde deneyimleme fırsatı sunulmasının tanıtım ve ziyaretçinin bilgi düzeyini artırmada etkili olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca bölgeye özgü bu lezzetlerin sunulduğu bir alanın yapılması, yerel restoranlarda bu lezzetlerin işletme menülerinde yer alması, gastronomi temalı (coğrafi işaret tescili alan ürünler) festivallerin düzenlenmesi, Gümüşhane'ye yönelik turistik turların seyahat acenteleri ile iş birliği yapılarak planlanması ve gastronomi turları ile desteklenmesi gerektiğine yönelik önerilerde bulunmuştur. Bu kapsamda K10, K9 ve K5 katılımcılarının görüşleri, konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla aşağıda sunulmuştur.

K10- *''Öncelikli olarak Gümüşhane'de yaşayan insanları yerel halkı, coğrafi işaretli ürünler anlamında bilgilendirmemiz gerekiyor ve bunun için eğitimler düzenlenebilir. Daha sonra restoranlarda, kafelerde bu coğrafi işaretli ürünlere yer verilebilir. Bölgeye turist çekebilmek adına sosyal medya kullanılabilir ve belli başlı coğrafi işaretli ürünlerle alakalı festivaller düzenlenebilir. Örneğin Araköy ekmeği ile pestil-köme alakalı festival düzenlenebilir''.*

K9- *''Öncelikli olarak gastronomi temalı ya da yemek temalı etkinlikler bu işte olmalı. Daha önceden kuşburnu adı altında düzenlenen festival önemli bir festivaldi, pek çok insan katılım sağlıyordu. Bölge için bu sürecin gelişimini yönlendirebilecek en önemli rol acentelerin turları ve içerikleri. Bu turların özellikle yemek, yiyecekler veya ziyaret edecekleri alanlarda işletmelerin menülerinde yöresel birkaç coğrafi işaretli yiyeceklerin olması, bu ürünlerimizi tanıtabilmek adına bir alanın oluşturulması, satılması ve burada da hem kültürü tanıtma hem de küçük küçük eğitimler vererek örneğin, sironun yapılış aşamalarını göstermek veyahut pestilin kömenin yapılış aşamalarını göstermek çok yararlı ve etkili olacaktır''.*

K5-*''Günümüzde tanıtım aracı olarak festivaller şu an çok revaçta. İyi bir festival düzenlemek gerekir planlı, programlı. Yani afiş hazırladık, her yere dağıttık, hadi gelin ile falan olmuyor bu işler. Çok iyi bir pazarlama ayağını kurulması, gerçekten bütçe ayırıp ulusal ölçekte katılımcıların davet edilmesi ve bunun düzenli yapılması lazım''.*

4.5. Coğrafi İşaretler ve Tanıtım

Araştırma bulgularına göre coğrafi işaret tescili almış ürünlerin tanıtımındaki yetersizlikler sebebiyle ulusal ve uluslararası pazarda ürün bilinirliliğinin yeterli seviyeye ulaşmadığı konusunda görüş birliği hakimdir. Alınan cevaplar incelendiğinde, katılımcıların görüşlerinin beş ana başlık altında toplandığı görülmüş ve aşağıdaki başlıklar altında özetlenmiştir.

- ***Tanıtım Eksikliği:*** Katılımcıların çoğu, coğrafi işaret tescilli ürünlerin yeterince tanıtılmadığını ve bu nedenle turist çekme potansiyelinin olmadığını belirtmiştir. Örneğin, K1, Gümüşhane'nin gastronomi açısından yeterince değerlendirilemediği ve sadece belirli ürünlere odaklandığı ifade edilirken, K9'da yerel yönetimlerin turizmi geliştirmek için daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. K10 ise, coğrafi işaretli ürünlerin bölge turizmine katkısının tam olarak anlaşılamadığını belirtmiştir.
- ***Gastronomi Kültürü ve Ürünler:*** Çoğu katılımcı, Gümüşhane'nin gastronomi potansiyelinin yeterince değerlendirilmediğini ve yerel ürünlerin öne çıkarılmadığını ifade etmektedir. K1, bu konuya ilişkin görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: *"Gümüşhane ilinin gastronomi potansiyelinin değerlendirildiğini düşünmüyorum. Bu konu biraz da sitem olarak algılanabilir. Gümüşhane, gastronomiye yeterince değer verilen bir şehir değil. İnsanlara, sadece pestil ve kömeyle bu işin olmayacağını anlatmamız gerekiyor."* Benzer şekilde, K2 ve K3'de Gümüşhane'nin yalnızca pestil ve köme ile anılmasının yeterli olmadığını, daha fazla yerel ürünün ve kültürel değerlerin tanıtılması gerektiğini vurgulamaktadır.
- ***Farkındalık Eksikliği:*** Birçok katılımcı, yerel halkın coğrafi işaret tescilli ürünlerden haberdar olmadığını ve bu konuda farkındalık oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda K10 görüşünü;
  ''Coğrafi işaretli ürün kavramının bölgede tam anlamıyla özellikle bölge turizmi için faydalı olduğunun anlaşıldığını düşünmüyorum. Burası hem polisleri için hem jandarma için hem de pek çok memur yani kamu için tayin alan bir bölge. Dolayısıyla gelen insanlarla sohbet ettiğimizde buraya ait pek çok yiyeceği buraya geldiklerinde öğrendiğine şahit oluyoruz. Dolayısıyla demek ki kendi insanımıza daha Gümüşhane'ye ait bölgesel, yöresel geleneksel ürünleri tanıtamadığımızın farkına varıyoruz'' şeklinde belirmiştir. K9 katılımcısı ise*; ''Maalesef düşünmüyorum. Bu anlamda yerel yönetimlere oldukça iş düşüyor çünkü turizmi geliştirmek istiyorsak yapılacak işlerin başında gelen bir konu yiyecek içecekler. Pek çok kişinin coğrafi işaretli ürünlerden haberi bile yok, ne işe yaradığını bile bilmiyor. Bu konuda*

bir farkındalık oluşturmak gerektiğini düşünüyorum. Mutfak haftası yapılıyor 2-3 yıldır. Bu hususlar o kadar çok ihmal ediliyor ki kendi halkımıza bile tanıtamıyoruz. Yarışmalar yapılıyor, buna yönelik bir tema, bir farkındalık oluşturulmuyor. Millet evinde akşam yemeği için yapıp getirdiği -x- çorbası ile birinci oluyor. Sanki hiç yöremize ait çorba yokmuş gibi. Mesela bu haftanın olacağı tarih belli dimi. Bu işler daha profesyonel olmalı, 1 ay önceden çık duyuruya, al kayıtları, belirle temaları, güzel, görsel bir şölen sunmak adına daha sistemli bir organizasyon yapılmalı, son dakika olmamalı" şeklinde açıklamaktadır.

- ***Etkinlikler ve Organizasyonlar:*** Etkinliklerin düzenlenmemesi veya yetersiz organizasyonu, katılımcılar tarafından sıkça dile getirilen bir konu olarak belirlenmiştir. K5 katılımcısı, doğru etkinliklerin ciddi bir çekicilik yaratabileceğini belirterek, bu konudaki görüşlerini şu örneklerle açıklıyor; *"Biz düzenlemedik ama bunu doğru yapan yerlerde, doğru çekim alanı oluşturduğuna inanıyorum. Mesela direkt aklıma şu Kuzu Göbeği Festivali geliyor Fethiye tarafında. O festival sanki gerçekten yıldan yıla daha fazla katılımcı çekiyor. Bir diğeri Adana'da Şalgam Festivali düzenleniyor, o festivalde de mesela bayağı gastronomik bir çekim unsuru hâline gelmiş. Her yıl düzenlenen bu etkinlik için insanların oraya gittiklerini biliyorum. Yani yapılsa bence kesinlikle düzenli, sistemli, sistematik bir şekilde yapılsa kesinlikle bir çekicilik unsuru oluşturur"*. K1, K3, K6 ve K8'de gastronomi odaklı etkinliklerin uluslararası düzeyde gerçekleştirilmesi; K1, K2, K4, K5 ve K9'da düzenlenecek bu etkinliklerin yerel paydaşları kapsayıcı ve ortaklaşa iş birlikleriyle yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.
- ***Üniversite ve Akademik Çalışmalar:*** K1, K2, K4, K5, K13 Gümüşhane Üniversitesi'nin bu alandaki çalışmalarının olduğunu ve daha fazla araştırmanın yapılması gerektiğini vurgulamaktadır; K13, akademik sempozyumlar düzenlenerek bu çalışmaların daha geniş katılımlı ve sistematik bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini belirtmektedir.

4.6. Coğrafi İşaretler ve Etkinlikler

Araştırma kapsamında, Gümüşhane'ye ait coğrafi işaret tescilli ürünlerin tanıtımına yönelik gerçekleştirilen festival ve etkinliklerin mevcut durumu incelenmiş ve bu etkinliklerin bölgenin gastronomi turizmine olan katkıları değerlendirilmiştir. Gümüşhane'de düzenlenen festivallerin çoğunlukla yayla kültürünün tanıtımı etrafında şekillendiği, coğrafi işaret tescilli veya yerel ürünlere yönelik etkinliklerin ise yeterince kapsayıcı olmadığı dile getirilmiştir. Önceki yıllarda pestil, köme ve kuşburnu gibi ürünleri öne çıkaran bazı festivaller yapıldığı anlaşılsa da son yıllarda bu tür etkinliklerin azaldığına işaret edilmiştir. Yayla festivallerinin, coğrafi işaret tesciline sahip ürünlerin tanıtımı için önemli bir fırsat sunduğu vurgulanırken bu potansiyelin yeterince kullanılamadığı ifade edilmektedir. K2, K11 ve K9'un bu konudaki görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

K2- *"*2000-2010'lu yılları arasında Gümüşhane'de kuşburnu ve pestil köme festivalleri düzenleniyordu. Gümüşhane'ye gelen o yaz ki gurbetçilere hem tanıtım olurdu hem de turistlere tanıtım olurdu. Genelde stantlar, sergiler açılıyordu. Herkes kendi ürününü takdim ediyordu, ikram ediyordu, sunuyordu. Şu son 10 yıldır yok, yapılmıyor diyebilirim*".*

K11- *"*Gümüşhane'de özellikle yayla festivalleri çok ön plandadır. Ama gastronomi ürünleri olarak kuşburnu, ekmek, pestil köme gibi ürünlerin isimlerinin kullanıldığı festivaller olarak yapılıyor. Bu festivallerde yayla halkı, o bölgeye gelen ya da yaşayan, civar yaylalardaki kişiler Gümüşhane'nin yöresel ürünleri orada satıyorlar. Bu açıdan festivallerde coğrafi işaretli ürünlerin çekiciliği kullanılmalı*".*

K9- *"*4-5 sene öncesine kadar Gümüşhane Kültür ve Kuşburnu Festivali adı altında her yıl etkinlik düzenleniyordu son zamanlarda yapılmıyor. Bu anlamda geçtiğimiz yıllarda coğrafi işaret almış kuşburnunu da tanıtabilmek adına bu festivalin bu isimle veya biraz daha geliştirilerek farkındalık yaratarak tekrardan yapılması bu anlamda yararlı olacaktır*".*

4.7. Coğrafi İşaretler ve İşletmeler

4.7.1. Standardizasyon

Yerel işletmelerde coğrafi işaret tescilli ürünlerin standart kalitede üretilip üretilmediği sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda, çoğu katılımcı bu ürünlerin standart kalitede üretilmediğini düşünmektedir. Coğrafi işaret tescilli ürün olmasına rağmen işletmeler arasında standardizasyon ve kalite açısından farklar oluştuğu belirtilmiştir. Özellikle üretim süreçleri içerisindeki ekonomik kaygıların kalite standartlarının oluşmasını engellediğini vurgulamıştır. Buna ek olarak işletmelerin coğrafi işaret tescilli ürün üretme kurallarına tam uyum sağlamakta zorlandığı ve denetim mekanizmasının da bu hususta genel olarak zayıf olduğu ifade edilmiştir. Konu ile ilgili olarak K11 ve K9'un görüşleri aşağıda sunulmuştur.

K11- *"*Hayır düşünmüyorum. En başta ekonomik ve ticari kaygılar yer almaktadır. Dolayısıyla bir standartlaşmadan söz etmek pek mümkün olmayabilir. Her ne kadar coğrafi işaretle tescil altına alınsa da talep ve rekabet koşulları bir standardın oluşmasını engellemektedir. Ama bu ürünlere sahip çıkabilmek için, bir standardın oluşturulabilmesi için, kesinlikle denetim mekanizmasının da kuvvetli bir şekilde çalışıyor olması gerekir*".*

K9- *"*Yerel işletmelerde standart kalitede ürünlerin üretildiğini düşünmüyorum. Hele coğrafi işaretli ürünlerin. Pek çok işletme maliyetten dolayı aslına uygun olarak tescil belgesinde yazdığı şekilde üretim sağladığını düşünmüyorum. Ancak bu konuda devlet desteği ile birlikte bu anlamda bu süreçler daha standartlaşabilecek hale gelebilir*".*

4.7.2. Coğrafi İşaretlerin Restoranlardaki Yeri ve Etkileri

Katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda, Gümüşhane ili açısından coğrafi işaret tescilli ürünlerin restoranlarda sunulma durumu, menülerinde yer verme durumu ve olası etkileri bakımından üç başlıkta değerlendirmeler yapılmıştır. Katılımcılar, Gümüşhane'deki *coğrafi işaret tescilli yiyeceklerin restoranlarda yeterince sunulmadığını* ifade etmiştir. Bu durumun sebepleri arasında şehre gelen ziyaretçi sayısının azlığı (yetersiz turist talebi), ekonomik ve maliyet kaygıları, genç nüfusun (özellikle öğrencilerin) ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasına yönelik taleplerin yoğunluğu, tanıtım eksiklikleri ve sosyal mekanların yetersizliği gibi faktörler yer almaktadır. Bu hususu güçlendirebilmek için ise ortaya konulabilecek etkili pazarlama faaliyetleri ve yerel yönetimlerin sağlayacağı desteklerle, bu yiyeceklerin tanıtımının daha etkin bir şekilde yapılmasını, geniş kitlelere ulaşmasını ve işletmelerin bu ürünleri daha fazla değerlendirmesinin mümkün olacağı ifade edilmiştir. Konu ile ilgili olarak K10, K11 ve K5'in görüşleri aşağıda sunulmuştur*".*

K10-*"*Yok sunulmamaktadır. Özellikle günümüzde biraz daha fast food ürünler çok daha popüler olmaya başlamıştır. Ancak çok az restoranda menülerinde birkaç ürün mesela Gümüşhane ekmeği, siron, Araköy ekmeği bu anlamda restoranların menülerinde yer alıyor olabilir ama kısıtlı olduğunu belirtmek yararlı olacaktır*".*

K11-*"*Turist talebi bu alanlarda oldukça az. Bundan kaynaklı tur otobüsleri şehir merkezine giriş yapmıyor. Bugün buraya turistler gelmeye ve şehir merkezinden alışveriş yapmaya başlasa, bir hareketlilik olsa muhakkak bütün restoranlar menülerine pek çok coğrafi işaretli ürünle birlikte Gümüşhane'ye ait yöresel yiyecekleri de ekleyecektir*".*

K5- *"*Birkaç tanesinde siron hariç, coğrafi işaretli ürün sunulmamaktadır. Yani Kelkit fasulyesinin coğrafi işaret aldığını biliyoruz. Peki, hiçbir restoranda bu fasulyeyi tattınız mı ya da böyle bir fasulye servis edildiğini duydunuz mu? Yok işte ya da ne bileyim Araköy ekmeği deriz, Türkiye'ye pazarlamaya çalışırız, işletmelerde Araköy ekmeği sunulduğunu gördünüz mü? Hayır, her yerde beyaz ekmek var ya da işte ne bileyim tatlı olarak kadayıf görürsün, baklava görürsün ama yemek üstüne ya da çayın yanında pestil köme gördünüz mü? Menülerde görmedik ya da içecek olarak hiç kuşburnu suyuna rast geldik mi? gelmedik. Henüz işin içinde değiller çünkü işletmeler burada coğrafi işaretli ürünlerin faydasına inanmıyorlar*".*

Bu genel değerlendirmelerin ardından, *Gümüşhane'deki işletmelerin coğrafi işaret tescili alan gıda ürünlerini kullanma durumları ve menülerinde hangi ürünlere yer verdikleri* sorusu üzerine alınan yanıtlar incelenmiştir. Katılımcı cevapları incelendiğinde, coğrafi işaret tescili alan ürünlerin kullanımı Gümüşhane'deki bazı işletmelerle genellikle belirli ürünlerle sınırlıdır. Bu ürünler arasında pestil köme, siron, ekmek ve kuşburnu gibi ürünler sayılmıştır. Bu ürünlerden sironun, işletmelerde öne çıkan bir coğrafi işaret tescilli ürün olduğu anlaşılmıştır (K1, K3). Toplantılarda, seminerlerde veya özel gün toplu yemeklerinde isteğe göre kuşburnu suyu ve pestil ile köme sunduklarını ifade etmişlerdir (K1, K3).

Araştırma kapsamında bu konuda sorulan bir diğer soruda, *menülerde coğrafi işaret tescili almış ürün bulundurmanın işletmelere sağladığı olumlu ve olumsuz etkiler* detaylı bir şekilde incelenmiştir. Katılımcıların verdiği yanıtlara göre, coğrafi işaret tescilli ürünlerin menülerde bulunmasının işletmelere sağladığı etkiler genellikle olumlu yöndedir. Katılımcılar, coğrafi işaret tescilli ürünlerin menülerde sunulmasının gastronomik kimliği güçlendirdiği, yerel kültürü tanıttığı ve işletmelerin bölgeye özgü lezzetleri öne çıkararak daha fazla ilgi çekmesini sağladığını ifade etmiştir. *K3, "olumlu etki olarak şunu rahatlıkla ifade edebilirim, buraya sürekli il dışından gelenler olduğu için bu bölgeye ait ne varsa onu yemek istiyorlar, yöresel ürünler nelerdir diye merak edip soruyorlar"*. Bununla birlikte olumsuz etkiler arasında yerel pazarın taleplerine göre hareket eden işletmelerin genellikle daha düşük maliyetli ürünlere yöneldiği vurgulanmaktadır (K1, K3). Coğrafi işaret tescili alan ürünlerin daha yüksek maliyetler gerektirmesi, işletmelerin daha düşük maliyetli alternatif ürünlere yönelme eğiliminde olduklarını belirtmiştir.

4.7.3. Coğrafi İşaretlerin Çekiciliği, Üretim Süreci ve Standardizasyonu

Araştırma kapsamında, coğrafi işaret tescilli ürünlerin işletmelere olan etkilerinin yanı sıra, bu ürünlere yönelik müşteri ilgisi ve üretim süreçlerinin ziyaretçiler açısından nasıl cazip hale getirilebileceği de ele alınmıştır. Genel olarak, işletmelerin coğrafi işaret tescilli ürünlerin içerik ve yapım süreçlerinin turistler tarafından ilgi gördüğünü ifade etmiştir. Özellikle dışarıdan gelen turistler, bu ürünlerin nasıl yapıldığına dair bilgi edinmek istemekte ve bazı durumlarda evde nasıl yapılabileceklerini öğrenmek için sorular sorduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda K1, K2 ve K3 katılımcıları, ziyaretçilerin coğrafi işaret tescilli ürünlerin üretim sürecine görsel olarak tanıklık edebilecekleri alanların oluşturulmasının hem ürünlerin içeriğinin tanıtılması hem de yapım aşamalarının gözlemlenmesi açısından daha ilgi çekici hale geleceği görüşündedir.

4.8. Coğrafi İşaret Tescilli Ürünler, Gastronomi ve Gümüşhane

4.8.1. Coğrafi İşaretler ve Turistik Markalaşma

Katılımcılardan elde edilen yanıtlar doğrultusunda, Gümüşhane'nin turistik marka değerinin oluşturulmasında coğrafi işaret tescilli ürünlerin önemli bir rol oynadığı sonucuna varılabilir. Pestil ve köme gibi coğrafi işaret tesciline sahip ürünlerin, bölgeye özgün lezzetler sunmanın yanı sıra şehrin bir sembolü olduğu veya olma potansiyeli taşıdığı ve turistler için çekici bir deneyim sağladığı ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar ise Gümüşhane'de coğrafi işaret tescilli ürünlerin tanıtımına yönelik çabaların diğer illere göre yetersiz kaldığını ve bu ürünlerin bölgesel kimlik ile daha sıkı bir şekilde ilişkilendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu durumun, Gümüşhane'nin gastronomi turizmi açısından güçlü bir marka kimliği oluşturmasını engellediği ifade edilmiştir. Özellikle bölgeye özgü pestil, köme ve diğer yerel ürünlerin sadece bölgesel değil ulusal ölçekte de güçlü bir şekilde tanıtılmasının ve pazarlanmasının, Gümüşhane'nin turistik marka değerine olumlu katkılar sağlayabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda K3 ve K11'in görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

K3- *"*Şimdi bir çağ kebabı dediğin zaman akla Erzurum geliyor, Adana dediğiniz zaman Adana Kebabı geliyor. Ne bileyim hamsi, balık ürünleri dediğin zaman Trabzon, Rize geliyor, Gümüşhane dediğiniz zaman sadece gümüş*".*

K11- *"*Muhakkak olacaktır. Biz şimdi dilimiz sürekli alıştığı için pestil köme diye ifade ediyoruz ama bunu bir turistle anlatırken Gümüşhane pestili ve Gümüşhane kömesi diye ifade ediyoruz. Yani Gümüşhane ifadesini özenle kullanıyoruz. Dolayısıyla coğrafi işaretli ürünler, tabiki turistik marka değeri oluşturma sürecinde etkili olacak ve aynı zamanda gastronomi çatısı altında ürün-şehir bağlantılı markalaşmayı destekleyecektir*".*

4.8.2. Coğrafi İşaretler ve Gastronomi Turizmi Etkisi

Coğrafi işaret tescilli ürünlerin Gümüşhane turizminin gelişimine katkı sağlayıp sağlamadığına dair görüşleri alınan katılımcılar hem olumlu hem de olumsuz değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların çoğunluğu, Gümüşhane'ye ait coğrafi işaret tescilli ürünlerin gastronomi turizm alanında olumlu etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Özellikle pestil ve köme başta olmak üzere, siron, kuru fasulye ve kuşburnu nektarı gibi ürünler, turistlerin ilgisini çeken ve bölgenin tanıtımına önemli katkılar sağlayan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. K7 bu hususta, Gümüşhane'ye gelen turistler tarafından bu ürünlerin hediyelik eşya olarak da tercih edildiğini ve bunun şehri tanıtma açısından etkili bir reklam aracı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca K11, K10, K9, K8, K7, K6, K5, K4 ve K2 katılımcıları, bu ürünlerin özellikle turist çekme potansiyeli açısından bölgeye gelenlerin ziyaret motivasyonunu artırarak bölge turizmini olumlu bir şekilde destekleyebileceğini belirtmişlerdir. Diğer yandan da bazı katılımcılar coğrafi işaret tescilli ürünlerin yeterince tanıtılmadığı veya Gümüşhane turizmi açısından etkili bir şekilde kullanılmadığını (turist çekme ile ilgili olarak) düşünmektedir. Örneğin K3 katılımcısı, pestil ve kömenin tanıtımının yetersiz olduğunu, coğrafi işaret tescilli ürünlerin ulusal düzeyde daha etkin bir şekilde pazarlanmasının gerektiğini, K2 katılımcısı da Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescili almış ürünlerinin etkin bir şekilde kullanmadığını, özellikle kuşburnu gibi ürünlerin daha fazla öne çıkarılabileceğini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise coğrafi işaret tescilli ürünlerin Gümüşhane turizmine etkisinin sınırlı olduğunu veya bu ürünlerin turist çekme potansiyelinin yeterince güçlü olmadığını dile getirmiştir. K12 ve K13 bu bağlamda, yöreye özgü ürün çeşitliliğinin az olduğunu ve bu ürünlerin turizmde etkili bir çekim unsuru oluşturmakta (olmadığını) yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede, Gümüşhane'nin gastronomi turizmi açısından taşıdığı olumlu ve olumsuz yönler, katılımcıların görüşleri doğrultusunda özetlenerek Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Gümüşhane'nin Gastronomi Turizmi Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Etkiler	Alt başlık	Kısa Açıklama
Olumlu Yönler	**Doğal ve Tarihi Çekicilikler**	Doğası bozulmamış, bakir alanların ve tarihi dokunun varlığı.
	Gastronomik Potansiyel	Coğrafi işaret tescili almış ürünlerin çeşitliliği ve yöresel mutfak zenginliği.
	Erişim Kolaylığı	Zigana Tüneli'nin açılmasıyla ulaşımın kolaylaşması ve Trabzon havaalanına yakın olması.
Olumsuz Yönler	**Konumu ve İklimi**	Turistik seyahat turları ağının güzergahında yer almaması ve Karadeniz bölümünün iç kısımda konumlanması, kış mevsiminin uzun olması.
	Turistik Altyapı Eksiklikleri	Konaklama, restoran, tur otobüsü park alanları ve kalifiye personel yetersizliği, -Hizmet kalitesinin müşteri beklentisini karşılayamaması, -Gastronomik festival eksikliği.
	Tanıtım ve Pazarlama Eksikliği	-Gastronomik ürünlerin ve turistik mekanların tanıtımının yetersiz olması. -Coğrafi işaret tescili almış ürünlerin tanıtımı yetersiz olması. -Ulusal/uluslararası pazarda görünürlüğünün düşük olması.
	Standardizasyonun Olmaması	-Coğrafi işaret tescili almış ürünlerin belirli bir kalite, üretim süreci ve standartta üretilmemesi / üretilememesi.
	Ziyaretçi (turist) Çekme	Şehrin turistik cazibesinin düşük olması ve turizm hareketliliğinin azlığı.

	Kapasitesi	
	Menülerde Yerel Yemek Eksikliği	Yöresel yemeklerin restoran menülerinde yeterince yer bulamaması.
	Sürdürülebilir Olmaması	Sürdürülebilirlik kapsamında ürünlerin sürdürülebilir üretim süreçlerinin eksik olması, ürünlerin sürdürülebilir şekilde ekonomik fayda sağlayamaması, ürünlerin kalite standartlarının yetersizliği, bu standartların yerel işletmeler aynı şeklide uygulanamaması, tüketici güveni oluşturamama.

Katılımcılar, Gümüşhane'nin bozulmamış doğası ve zengin tarihi dokusunun yanı sıra Zigana Tüneli'nin açılması ve Trabzon Havalimanı'na yakınlığının sağladığı erişim kolaylıkları ile bölgenin turistik açıdan önemli bir cazibe merkezi haline gelebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca coğrafi işaret almış ürünlerin daha geniş kitlelere tanıtılması için dijital platformlar, sosyal medya ve turizm etkinlikleri gibi araçların daha etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Diğer bir yandan da coğrafi işaret tescilli ürünlerin kalitesinin ve standardizasyonunun sağlanamamasının hem yerel işletmelerin hem de turistlerin bu ürünlere olan güvenini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu durum, ürünlerin turistlere sunumunda tutarsızlığa yol açmakta ve turistik potansiyelin etkin bir şekilde değerlendirilmiştir. Turistik altyapı eksikliği, tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği ve restoranlarda yöresel yemeklerin menülerde yer almaması da bir diğer önemli sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada, Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescilli ürünlerinin sürdürülebilir gastronomi turizmi ve şehir gelişimindeki rolü incelenmiştir. Bu amaçla sektör paydaşları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma da coğrafi işaret tescilli ürünlerin gastronomi açısından ele alınarak şehrin turistik çekiciliğini artırmada ve marka değerini ön plana çıkarmada önemli katkılar sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Gümüşhane Pestili ve Gümüşhane Kömesi'nin; şehrin tanıtımı, pazarlanması, rekabet gücünün artırılması, bilinirliğinin sağlanması ve marka imajının güçlendirilmesi ve bu ürünlerin daha fazla ön plana çıkarılması gerektiği sonucuna ortaya çıkmıştır. Diğer araştırmalardan farklı olarak yöresel özellik taşıyan ve coğrafi işaret başvurusu potansiyeli taşıyan yeni ürünlerin listesi oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında hem coğrafi işaret tescilli ürünler ile ilgili literatürdeki boşluk doldurulmuş hem de turizm ve gastronomi sektörü paydaşlarına bu konuda öneriler sunularak uygulamaya katkı sağlanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, literatürdeki mevcut çalışmalarla karşılaştırılmış ve bu doğrultuda değerlendirilmiştir.

Katılımcıların, coğrafi işaret kavramı, tescil süreci ve Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescilli ürünleri hakkında genel bir bilgiye sahip sahip oldukları anlaşılmıştır. Bu bulgu Şeyhanlıoğlu vd., (2024) Batman'daki, Denk ve Sanalan Bilici'nin (2023) Erzurum'daki yapmış oldukları araştırma sonuçlarıyla benzerlik benzerlik göstermektedir. Diğer önemli bir bulgu olarak katılımcıların yarısından fazlasının, Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescilli ürünleri denildiğinde ilk olarak ''pestil ve köme'' yi hatırladığı tespit edilmiştir (Tablo 2). Ulaşılan bu bulgudan aynı hammaddeden üretilen ancak farklı ürünler olan pestil ve kömenin genellikle tek bir ürün olarak ifade edildiği anlaşılmıştır. Ancak bu doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bahsi geçen ürünler "Gümüşhane Pestili" ve "Gümüşhane Kömesi" adları altında ayrı ayrı coğrafi işaret tescili almıştır. Dolayısıyla bu iki ürün arasında ayrımın yapılmaması, Gümüşhane'nin yöresel ürünlerinin tanıtımı, marka değeri ve bilinirlik düzeyi açısından eksiklikler yaratabileceği düşünülmektedir. Taş ve Selçuk (2024), Trabzon ilinin gastronomik imajını belirlemeye yönelik yaptıkları araştırmada da benzer bir hususa dikkat çekmiştir. Çalışmalarında Akçaabat Köfte, Sürmene Pidesi, Hamsiköy Sütlacı gibi Trabzon iline ait coğrafi işaret tescilli ürünlerin, Trabzon mutfağında tanınır ve bilinir olduğunu ayrıca bu ürünlerin ilçe isimleriyle özdeşleşerek tanındığını vurgulamışlardır.

Araştırma kapsamında paydaşlardan alınan cevapları doğrultusunda Gümüşhane ili için coğrafi işaret ile tescillebilecek potansiyel ürünler listesi oluşturulmuştur. Katılımcılar, Kürtün yaylalarında yapılan oğlak soğutması, Kürtün ilçesinde geleneksel yöntemlerle üretilmeye devam eden el yapımı kantar, zil ve ahşap külek, tarihi geçmişiyle öne çıkan Kelkit döneri, Gümüşhane cevizi, göbek elması ve yeşil çam kozalağı reçelinin de coğrafi işaret tescili alabilecek potansiyel ürünler arasında olabileceğini belirtmişlerdir.

Çoğu katılımcı yerel işletmelerde coğrafi işaret tescili almış ürünlerin standart kalitede üretilmediğini belirtmiştir. Özellikle ekonomik kaygıların kalite standartlarının oluşmasını engellediğini vurgulamıştır. İşletmelerin bu ürünlerin üretim kurallarına tam uyum sağlamakta zorlandığı ve denetim mekanizmasının da genel olarak zayıf olduğu anlaşılmıştır. Kamber Taş ve Taş' da (2020) aynı bölgede gerçekleştirdikleri araştırmada benzer sonuçlara ulaşmıştır. Kaya (2023) Samsun'da yaptığı araştırma da üretilen coğrafi işaret almış ürünlerin tescil, üretim ve pazarlama süreçlerinde sürdürülebilir bir yaklaşımın benimsenmediği ve bu ürünlerin tescil kurallarına uygun şekilde üretilmediği sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular, coğrafi işaret tescillerinin işletmeler açısından potansiyel faydalarının yeterince değerlendirilemediğini ve tescillenen ürün kurallarına uygun şekilde üretim yapılmadığını göstermektedir.

Diğer bir bulgu olarak Gümüşhane'nin turistik marka değerinin oluşturulmasında coğrafi işaret tescili almış ürünlerin önemli bir rol oynadığı, marka değeri yaratma potansiyeline sahip olduğu ve bölgenin gastronomi turizmi için etkili bir tanıtım aracı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle pestil ve köme gibi ürünlerin, bölgeye özgün lezzetler sunmanın yanı sıra şehrin bir sembolü olduğu veya olma potansiyeli taşıdığı ve turistler için çekici bir deneyim sağladığı anlaşılmıştır. Ayrıca Gümüşhane'yi tercih etme motivasyonu açısından olumlu yönde etkileyebileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda Çaylak Dönmez ve Pehlivan (2022) tarafından yapılan araştırmada, coğrafi işaret tescilli ürün deneyiminin, turistlerin memnuniyetini ve davranışsal niyetini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Belli ve Güneren (2023) tarafından yapılan araştırma, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gelen yerli turistlerin coğrafi işaret tescili almış yöresel mutfak ürünlerine yönelik tutumlarının, destinasyon seçimlerini %67,7 oranında etkilediğini ortaya koymuştur. gastro-turistler üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda gastro-turistlerin destinasyona özgü lezzetleri tatmayı seyahat motivasyonu olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Literatürde yer alan Kaya ve Çakır Keleş, 2019; Uygurtürk ve Güner, 2021; Zhang vd., 2023; Denk ve Sanalan Bilici, 2023, Karataş ve Akay 2024'ın çalışmaları da bu sonuçları desteklemektedir. Bu durum, coğrafi işaret tescilli ürünlerin ve bölgeye özgü mutfak kültürünün turizm açısından taşıdığı önemi ortaya koyarken bu unsurların turistik bir ürüne dönüştüğünü veya dönüşebileceğini, turistik tercihleri, deneyimleri ve seyahat kararlarını etkileyen önemli bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Araştırmaya katılan paydaşlardan elde edilen bulgular doğrultusunda yiyecek içecek hizmeti sunan işletmelerde tescilli ürünlerin yeterince yer almadığını, yer verilen yerlerde de bu ürünlerin içerik ve üretim süreçlerinin, turistlerin ilgisini çektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca diğer elde edilen bir bulgu olarak coğrafi işaret tescili almış ürünlerin tanıtım eksiklikleri nedeniyle ulusal ve uluslararası pazarda yeterli bilinirliliğe ulaşılamadığı yönündedir. Katılımcıların çoğunun yanıtlarından, coğrafi işaret tescilli ürünlerin etkili bir şekilde tanıtılmadığı, Gümüşhane'nin gastronomi potansiyelinin yeterince değerlendirilemediği, yerel ürünlerin yeterince ön plana çıkarılmadığı, yerel halkın bu ürünler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı ve paydaşları kapsayıcı etkinliklerin düzenlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Etkinlikler bağlamında Gümüşhane'de düzenlenen festivallerin çoğunlukla yayla kültürünün etrafında şekillendiği, coğrafi işaret tescili almış veya yerel ürünlere yönelik etkinliklerin ise yeterince kapsayıcı olmadığı belirtilmiştir. Önceki yıllarda pestil, köme ve kuşburnu gibi ürünleri öne çıkaran bazı festivaller düzenlenmiş olsa da son yıllarda bu tür etkinliklerin azaldığına işaret edilmiştir. Katılımcılar da yayla festivallerinin, coğrafi işaret tescilli ürünlerin tanıtımı için önemli bir fırsat sunduğu vurgulanırken bu potansiyelin yeterince kullanılamadığı ifade etmişlerdir. Bulgular doğrultusunda Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescili almış ürünlerinin her alanda daha etkin bir şekilde tanıtılabilmesi için düzenlenecek etkinliklerin sürekliliğinin sağlanması ve bu etkinliklerin planlamasında coğrafi işaret tescilli ürünlerin planlamanın merkezinde bir yer tutması önemli olduğu anlaşılmıştır.

Gümüşhane'nin coğrafi işaret tescili almış ürünlerinin gastronomi turizmi açısından taşıdığı potansiyel, katılımcılar tarafından büyük ölçüde kabul edilmiştir. Özellikle Gümüşahe Pestili ve Gümüşhane Kömesi başta olmak üzere, Gümüşhane Sironu, Kelkit Kuru Fasulye ve Gümüşhane Kuşburnu Nektarı gibi ürünler, turistlerin ilgisini çeken ve bölgenin tanıtımına önemli katkılar sağlayan unsurlar olarak öne çıkmıştır. Ayrıca katılımcılar, bu ürünlerin özellikle turist çekme potansiyeli açısından bölgeye gelenlerin ziyaretçilerin motivasyonunu artırarak bölge turizmini olumlu bir şekilde destekleyebileceğini belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak Gümüşhane'nin doğal ve kültürel çekiciliklerinin yanı sıra Zigana Tüneli'nin açılması ve Trabzon Havalimanı'na yakınlığının sağladığı erişim kolaylıkları ile bölgenin turistik açıdan önemli bir cazibe merkezi haline gelebileceğini belirtmişlerdir. Mercan ve Üzülmez (2014)'in araştırmasının bulguları da Çanakkale'nin coğrafi işaret tescilli ürünlerinin doğru tanıtım ve pazarlama stratejileriyle bölgesel turizme katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda araştırmanın sonuçlarından hareketle aşağıda yer alan öneriler sunulmaktadır;

- Ziyaretçilerin uyruğuna bakılmaksızın Gümüşhane iline özgü tescilli ürünlerin (örneğin Gümüşhane Pestili, Gümüşhane Kömesi, Gümüşhane Sironu gibi) turistik hizmet sunan işletmelerde (otel, restoran, lokanta vb.) ismi kısaltılmadan ve açıkça vurgulanarak bu ve benzeri yöreye özgü ürünler hakkında bilgiler (coğrafi işaret tescilli olduğu, hikayesi, üretim şekli vb.) sunulması önerilmektedir.
- Araştırma sonucunda yukarıda listesi oluşturulan potansiyel ürünlerden uygun olabilecek (yerel ve sürdürülebilir üretim, özgünlük, kalite standartları, kültürel miras vb. kriterler) ürünlerin coğrafi işaret tescili için başvuruların yapılması önerilmektedir. Ayrıca Gümüşhane iline özgü ve unutulmaya yüz tutmuş yöresel yiyecek, içecek veya yemeklerin (envanteri çıkarılarak) daha kapsamlı bir araştırma ile kayıt altına alınmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Gümüşhane yöresel mutfağına ve coğrafi işaret tescilli ürünlerine yönelik ürünlerin hazırlanışı, tarihsel süreci, gelişimi ve kültürel değerleri yansıtan, içerisinde gastronomik ürün temalı yöresel ürünlerin sunulduğu, tadımların yapıldığı, tanıtımının ve satışının gerçekleştirildiği gastronomi müzeleri kurulması önerilmektedir. Bu müze girişimi hem bölgenin kültürel mirasını korumaya hem ziyaretçilerin bölge mutfağını tanımalarına hem de gastronomik çekiciliğini artırmaya katkı sağlayabilir.

- Ziyaretçilerin coğrafi işaret tescilli ürünlerine yönelik ürünlerin üretim sürecine görerek öğrenebilecekleri alanların (atölyelerin) oluşturulması (fabrikaların bir bölümünde, şehir merkezinde bir konakta, işletmelerde TV ekranlarında gibi), üretim aşamalarının gözlemlenebilmesi, yerinde ürünleri deneme veya tadım imkânı sunulmalıdır. Örneğin Kürtün Araköy Ekmeği üretimi için yol üzerindeki fırınlarda görsel sunumla tanıtılması, işletmelerde Gümüşhane Sironu' nun müşteri önünde görsel bir sunumla yapılması (yapım süreci baştan sona), Gümüşhane Pestili ve Gümüşhane Kömesi yapımı için fabrikalara veya imalathanelere turları düzenlenmesi veya Gümüşhane Dölek Güveci yapımı için atölyelerin oluşturulması gibi uygulamaların yapılması, ziyaretçilerin bilgi düzeyini artırmada ve ürünlerin tanıtımında etkili olabilir.
- Yiyecek-içecek ve konaklama işletmelerinin menülerinde coğrafi işaret tescilli ürünlere yer vermesi ve bu ürünlerin tanıtımına yönelik bilgilendirici içeriklerin (coğrafi işaretli ürünlerin tarihinin, üretim aşamalarını, hikayesini anlatan kısa yazılar) sunulması önerilmektedir.
- Ayrıca bölgeye özgü bu lezzetlerin sunulduğu bir alanın yapılması, yerel restoranlarda bu lezzetlerin işletme menülerinde yer alması, gastronomi temalı (coğrafi işaretl tescilli ürünler) festivallerin düzenlenmesi ya da mevcut yayla festivallerinde bu ürünlere yer vermesinin (programlarına dahil etmesi), Gümüşhane'ye yönelik turistik turların turizm acenteleri ile iş birliği yapılarak planlanması ve gastronomi turları ile desteklenmesi önerilmektedir.
- İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün şehirdeki turizm faaliyetlerini geliştirmek amacıyla yapacağı planlamalar da coğrafi işaret tescilli ürünleri dâhil etmesi, il ve ilçe belediyelerinin resmi internet sayfalarında coğrafi işaret tecilli ürünlere ve bilgilerine yer verilmesi ayrıca da bu web sayfalarının güncel tutulması önerilmektedir.
- Coğrafi işaret tescili almış ürünlerin belirlenen kriterlere uygun olarak üretilip üretilmediğinin tespiti açısından düzenli ve etkin denetimlerin yapılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu denetimlerle birlikte etkin bir denetim mekanizması oluşturularak yerel işletmelere ürün standartlarını belirleme noktasında eğitimler verilmesi, sürece önemli katkılar sağlayabilir.
- Yerel yönetimler, üniversite, kalkınma ajansları ve özel kuruluşların ilgili birimleri gastronomi turizmini geliştirmeye yönelik çalışmalar yaparak, DOKA, DOKAP gibi kuruluşlara projeler sunarak bu alandaki faaliyetleri destekleyebilirler. İleride yapılacak olan kalkınma ve eylem planlarında coğrafi işaret tescilli ürünlere yer verilmesi önerilmektedir.
- Bunlara ek olarak konaklama işletmelerinin sayısının artırılması, mevcut işletmelerin ve restoranların iyileştirilmesi ile tur otobüsleri için uygun ve erişimi kolay park alanlarının oluşturulması önerilmektedir.

Araştırma kapsamında ortaya konan bu öneriler, Gümüşhane'nin gastronomi turizminde marka değerini güçlendirmek ve coğrafi işaret tescilli ürünlerin daha geniş bir kitle tarafından tanınmasını sağlamak için bir yol haritası sunabilir. Tüm paydaşların katkısıyla coğrafi işaret tescilli ürünler şehrin turistik çekiciliğinde önemli bir adım olabilir. Ancak bu önerilerin sürdürülebilirlik çerçevesinde değerlendirilmesi ve yalnızca kâğıt üzerinde kalmaması için somut adımlar atılması (belirli periyotlar ile web sayfalarının güncellenmesi, toplantılara tüm paydaşların katılımının sağlanması, etkinlik, eğitim veya festival düzenlenmesi, oluşturulacak veya uygulama yapılacak alanların aktif kullanıma hizmet etmesi birkaç kullanımdan sonra âtıl kalmaması gibi) büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada da diğer tüm çalışmalarda olduğu gibi bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. Gümüşhane iline ait coğrafi işaret tescili almış ürünleri üzerine yapılan değerlendirmeler, bu konuya ilişkin bilgi ve deneyime sahip paydaşların aktardığı görüşlerle sınırlıdır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, önceki araştırmalara kıyasla coğrafi işaret tescilli ürün sayılarında artış olduğunu göstermektedir. Bu potansiyelin daha görünür hale gelebilmesi için gelecekteki çalışmaların, turistlerin bakış açılarını daha derinlemesine inceleyerek yürütülmesi faydalı olabilir. Ayrıca yalnızca yerel halkın veya üreticilerin perspektifine odaklanarak da araştırmalar yapılabilir. Bunun yanı sıra coğrafi işaret tescili almış ürünlerin denetim uygulamaları üzerine odaklanan çalışmalar, bu ürünlerin kalite standartlarının korunmasına ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkı sağlayabilir.

Teşekkür

Araştırmamıza katılmayı ve görüşme yapmayı kabul eden ve katkı sunan tüm paydaşlara teşekkür ederiz.

Kaynakça

Aaker, D. (1991), *Managing Brand Equity*, Macmillan, Inc., New York, USA.

Acar, Y. (2018). Türkiye'deki coğrafi işaretli ürünlerin destinasyon markalaması kapsamında değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6*(2), 163-177.

Akbaba, A., & Kendirci, P. (2016). Gastronomi turizmi ve coğrafi işaretlemeli ürünler. O. N. Özdoğan (Ed.), *Yiyecek İçecek Endüstrisinde Trendler 2* içinde. Ankara: Detay Yayıncılık.

Akbulut, B. A., & Yazıcıoğlu, İ. (2020). Destinasyon markası oluşumunda gastronomik kimlik ve imaj: Konya örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1), 100-120.

Akçi, Y., & Uluışık, Ö. (2016). Marka şehir oluşturma: Şehirde oturanların değerlendirmeleri üzerine bir uygulama: Adıyaman örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 13(34), 355-371.

Akkuş, G. (2022). Gastronomi deneyimleri. G. Akkuş (Ed.). *Gastronomi Deneyiminde Rotalar ve Festivaller* içinde (1-26). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akmeşe, H., & Yarıcı, K. B. (2023). Gastronomi ve sürdürülebilir turizm. K. A. Akmeşe (Ed.). *Gastronomi ve Mutfak Sanatları Temel Kavramlar ve Güncel* Konular içinde (39-56). Konya: Eğitim Yayınevi.

Akyürek, S., & Özdemir, Ö. (2022). Yiyecek içecek işletmelerinde coğrafi işaretli gastronomik ürünlere yer veriliyor mu ?: Muğla sakin şehirleri örneğinde bir araştırma. *22. Ulusal Turizm Kongresi.* 1070-1082. Ankara: Detay Yayıncılık.

Alonso, A. D. & Liu, Y. (2011). The potential for marrying local gastronomy and wine: The case of the 'fortunate islands'. *International Journal of Hospitality Management, 30*(4), 974-981.

Arıcı, S., & Bayram, Ü. (2021). Gastronomi turizmi ve ilişkili kavramlar. *Gastronomi Turizmi Kavramlar, İlkeler ve Uygulamalar* içinde (25-38). Ankara: Detay Yayıncılık.

Asan H., & Ilıcalı, G. (2021). *Coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı.* Ankara: Lykeion Yayıncılık.

Babcock, B. A. & Clemens, R. (2004). Geographical indications and property rights: protecting value-added agricultural products participation. Midwest Agribusiness Trade Research and Information Center.

Balcı, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler.* Ankara: Pegem Akademi.

Başkaya, E. P., & Kırgız, A. C. (2020). The role of geographical indications on city branding. *Annals of the University of Craiova, Economic Sciences Series, 2*(48), 76-95.

Belli, S., & Güneren, E. (2023). Coğrafi işaret ile tescilli yöresel mutfak ürünlerinin turistlerin destinasyon seçimine etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 11 (4), 3393-3420

Bidav, Y.ve Doğan, M. (2022). Coğrafi işaretlerin kırsal kalkınmadaki rolü: Ulukale Dutu örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 5*(1), 109-128.

Boniface, P. (2003). *Tasting tourism: Travelling for food and drink.* Aldershot, UK: Ashgate

Bucak, T., & Aracı, Ü. E. (2013). Türkiye'de gastronomi turizmi üzerine genel bir değerlendirme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(30), 203-216.

Buhalis, D. (2000), Marketing the competitive destination of future, *Tourism Management* (21), 97-116.

Ciani, S., Mason, M. C., & Moretti, A. (2019). Geographical indications and tourism destinations: An overview. *The Routledge handbook of gastronomic tourism,* 527-537.

Covalchuck, G. C. & Medeiros M. de L. (2023). Geographical indication of São Matheus as a boost to gastronomic tourism. *Tourism and Heritage Journal,* 5, 37-55.

Cozmiuc, C. (2011). City branding- just a compilation of marketable assets?. *Economy Transdisciplinarity Cognition*. *14*(1) 428-436.

Cömert, M., & Özkaya, F. D. (2014). Gastronomi turizminde Türk mutfağının önemi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *2*(2), 62-66.

Crescenzi, R., De Filippis, F., Giua, M. & Vaquero-Piñeiro, C. (2022). Geographical indications and local development: the strength of territorial embeddedness. *Regional Studies, 56*(3), 381-393.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Çaylak Dönmez, Ö., & Pehlivan, T. (2022). Coğrafi işaretli ürün deneyiminin memnuniyet ve davranışsal niyet üzerine etkisi: Adana lezzet festivali örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 6* (1), 123-138.

Çetin, B., & Bora, D. (2022). Sürdürülebilir gastronomi turizmi kavramının kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla değerlendirilmesi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 5*(4), 1561-1574.

Çimen, Z., & Doğanlı, B. (2023). Şehirlerin markalaşma süreçleri ve kazanımları: Aydın ili. A. Yalçın (Ed). *Farklı bakış açıları ile pazarlama* içinde (39-70). İksad Yayıncılık: Ankara.

De Simone, E., Giua, M. & Vaquero-Piñeiro, C. (2024). Eat, visit, love. World heritage list and geographical indications: Joint acknowledgement and consistency as drivers of tourism attractiveness in Italy. Tourism Economics, 30(6), 1531-1556.

Denk, E., & Sanalan Bilici, N. (2021). Erzurum ilinin coğrafi işaret (Cİ) almış ürünlerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 5*(1), 102-122.

Denk, E. (2022). Coğrafi işaretler standardizasyonu ve uygulamalarına yönelik bir model önerisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi.* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Denk, E., & Sanalan Bilici, N. (2023). Coğrafi işaretler hakkında yerel yönetici görüşlerinin analizi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 6*(1), 319-334.

Denk, E. (2024). Challenges and opportunities in geographical indication registered gastronomic products: Erzurum Rosette. *Frontiers in Sustainable Food Systems,* 8, 1460663.

Dimitrovski, D., & Crespi Vallbona, M. (2018). Urban food markets in the context of a tourist attraction-la boqueria market in Barcelona, Spain. *Tourism Geographies, 20*(3), 397-417.

Doğanlı, B. (2020). Coğrafi işaret, markalaşma ve kırsal turizm ilişkileri. *Journal of Human and Social Sciences*, *3*(2), 525-541.

Donner, M., Fort, F., & Vellema, S. (2017). From geographical indications to collective place branding in France and Morocco. W. Van Caenegem and J. Cleary (Ed.). The importance of place: Geographical indications as a tool for local and regional development in (173-196). Springer International Publishing: Switzerland

Du Rand, G. E., & Heath, E. (2006). Towards a framework for food tourism as an element of destination marketing. *Current Issues in Toursim, 9*(3): 206-234.

Durlu Özkaya, F., Sünnetçioğlu, S., & Can, A. (2013). Sürdürülebilir Gastronomi turizmi hareketliliğinde coğrafi işaretlemenin önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 1*(1), 13-30.

Egeli, S., Kızıldemir, Ö., & Hülağa Kaderoğlu, G. (2022). Sürdürülebilir gastronomi turizmi kapsamında yenilebilir böcekler. Journal of Tourism and Gastronomy Studies. *10* (3), 2638-2664.

Ellis, A., Park, E., Kim, S., & Yeoman, I. (2018). What is food tourism? *Tourism Management, 68*, 250-263.

Ercelep, B., & Akdemir, N. (2022). Tescilli coğrafi işaretli gıda ürünleri: Türk tatlıları örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research, 6*(3 Special Issue) 550-563.

Ercan, F. (2023). Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin gastronomi turizmi açısından önemi. H. Köşker ve F. Ercan (Ed). *Türkiye'nin Coğrafi İşaretli Gastronomik Ürünleri* içinde (447-467). Çanakkale: Paradigma AkademiYayıncılık.

Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve (eko)turizm.* Ankara: Erk Yayıncılık.

Eren, R. (2016). Türkiye'nin gastronomi imajı, ziyaretçilerin bilgi kaynakları ve harcamaları. *Yayımlanmamış Doktora Tezi.* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Giritlioğlu, İ., & Avcıkurt, C. (2010). Şehirlerin turistik bir ürün olarak pazarlanması, örnek şehirler ve Türkiye'deki şehirler üzerine öneriler (derlemeden oluşmuş bir uygulama). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(4), 74-89.

Gössling, S., Hall, C. M. & Weaver, D. B. (2009). Sustainable tourism futures: Perspectives on systems, restructuring and innovations. *Sustainable tourism futures* içinde (1-16). Routledge: New York.

Güleç, H., & Cömert, M. (2022). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Yiyecek İçecek işletmeleri Gözünden Değerlendirilmesi: Ankara Örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 10*(3), 2144-2165.

Haven-Tang, C. & Jones, E. (2005). Using local food and drink to differentiate tourism destinations through a sense of place: A story from Wales-dining at Monmouthshire's great table. *Journal of Culinary Science & Technology, 4*(4), 69-86.

Hazarhun, E., & Tepeci, M. (2018). Coğrafi işarete sahip olan yöresel ürün ve yemeklerin Manisa'nın gastronomi turizminin gelişimine katkısı. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2*(Ek1), 371-389.

Hjalager, A. M. & Richards, G. (Eds.). (2002). *Tourism and gastronomy.* London: Routledge.

Horng, J. S., & Tsai, C. T. S. (2010). Government websites for promoting East Asian culinary tourism: A crossnational analysis. *Tourism Management, 31(*1), 74-85.

Işın, A., & Yalçın, E. (2020). Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 8*(4), 2507-2522.

Işkın, M. (2021). Gastronomi turizmi tesisleri üzerine kavramsal bir inceleme. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi, 1*(2), 57-74.

Işkın, M. (2022). Coğrafi işaret. M. Işkın. (Ed.).*Türk Mutfağında Coğrafi İşaretli Lezzetler* içinde (1-16).Ankara: Naobel Akedemik Yayıncılık.

İlgüner, M. (2006). *Türkiye'de marka yaratma ve yaşatmanın altın kuralları*, Rota Yayıncılık: İstanbul.

Jaelani, A. K., Handayani, I. G. A. K. R., & Karjoko, L. (2020). Development of tourism based on geographic indication towards to welfare state. *International Journal of Advanced Science and Technology, 29*(3), 1227-1234.

Kahraman, N., & Türkay, O. (2012). *Turizm ve çevre.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Kamber Taş, S. S., & Taş, S. (2017). Doğu Karadeniz Bölgesi gastronomik unsurlarının gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi, *DOKAP Bölgesi Uluslararası Turizm Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Kamber Taş, S. S., & Taş, S. (2020). İşletme yöneticilerinin coğrafi işaret tesciline yönelik bakış açıları: gümüşhane ili örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(2), 985-994.

Kan, M., Gülçubuk, B., & Küçükçongar, M. (2012). Coğrafi işaretlerin kırsal turizmde kullanılma olanakları. Karamanoğlu *Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* (1), 93-101.

Karadağ Alçı, S., & Karataş, H. Ö. (2024). Coğrafi işaretli ürünlerin şehir markalaşmasındaki önemi: Giresun fındığı örneği. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10*(2), 377-403.

Karataş, Ö., & Akay, E. (2024). Gastro-turistlerin seyahat motivasyonlarında coğrafi işaretli ürünlerin yeri: Gaziantep örneği. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(1), 184-199.

Kavas, S., & Bucak, T. (2023). Bölge tanıtımına coğrafi işaretli yemeklerin katkısı: Ege Bölgesine ait köfteler. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 7*(2), 328-345.

Kaya, M., & Çakır Keleş, M. (2019). Destinasyon markalaşmasında gastronomik ürünlerin rolü: Bafra ilçesi örneği. *Ege Coğrafya Dergisi, 28*(2), 227-240.Kaya, M. (2023). Coğrafi işaretli ürünlerin sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi: Samsun örneği. *Mavi Atlas, 11*(1), 105-119.

Kayran, F. (2021). Şanlıurfa ilinin coğrafi işaretli ürünlerinin gastronomi turizmi potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi,* Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin.

Kayran, M. F., & Atçı, D. (2021). Şanlıurfa'nın coğrafi işaretli ürünleri ve gastronomi turizmi potansiyeli. *Ankara: Detay Yayıncılık*.

Keskin, E., Ardıç Yetiş, Ş., & Sezen, N. (2022). Destinasyon yiyecek imajı, algılanan değer, hatırlanabilir deneyimler ve memnuniyet arasındaki ilişkiler: Hatay örneği. Turizm Akademik Dergisi, 9(1), 55-82.

Kılıçhan, R., & Köşker, H. (2022). The ımportance of gastronomy on destination branding: case of Van breakfast. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 3*(3), 102–115.

Kotler, P. (1997). *Marketing Management*, , Prentice- Hall, Inc. Upper Saddle River, New Jersey.

Kök, A., & Güngör, A. (2021). Coğrafi işaretli ürünlerin sürdürülebilir gastronomi turizmi açısından önemi: Akçakoca-Melengücceği Tatlısı örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 5*(1), 61-74.

Kök, G., & Özer, E. (2022).Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin şehir markalaşmasına etkileri: Uşak Tarhanası örneği. *The Journal of Academic Social Science*. *10*(133). 443-468.

Kuter, N., & Ünal, H. (2009). Sürdürülebilirlik kapsamında ekoturizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 9(2), 146-156.

Küçükkömürler, S., Şirvan, N. B., & Ceyhun Sezgin, A. (2019). Dünyada ve Türkiye'de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi, 2*(2), 78-85.

Küçükyılmaz, S. (2019). Tüketicilerin coğrafi işaretli ürün farkındalığı ve algısının analizi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

Lin, Y. C., Pearson, E. T., & Liping, A. (2011). Food as a form of destination identitiy: A tourism destination brand perspective. *Tourism and Hospitality Research, 11*(1),30-48.

Long, L. M. (2004). *Culinary tourism.* University Press of Kentucky, Amerika Birleşik Devletleri.

López-Guzmán T. L., & Sánchez-Cañizares, S. M. (2012). Gastronomy, tourism and destination differentiation: A case study in Spain. *Review of Economics & Finance, 2,* 63-72.

Mariana, I., Sofilda, E. & Harris, F. (2024). Geographical indication commercialisation policy through tourism sector on economic prosperity. *OIDA International Journal of Sustainable Development, 18*(03), 51-64.

Meral, Y. & Şahin, A. (2014). Tüketicilerin coğrafi işaretli ürün algısı: Gemlik Zeytini örneği. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, *16*(4), 16-24.

Mercan, Ş. O., & Üzülmez, M. (2014). Coğrafi işaretlerin bölgesel turizm gelişimindeki önemi: Çanakkale ili örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29*(2), 67-94.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları

Murat, E., & Ergen, F. D. (2022). Yiyecek ve içecek işletmelerinin menülerinde coğrafi işaretli ürünlerin yeri ve gastronomi turizminde önemi: Uzungöl örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 553-569.

Nazikgül, M., & Ödemiş, M. (2024). Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi açısından incelenmesi: Bayburt örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 151-177.

Özmen, Ş., & Deniz, G. (2024). Gastronomi turizmi kapsamında coğrafi işaretli ürünlerin yiyecek içecek işletmelerinde kullanımı: Niğde ili örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 538-560.

Persada, C., Kesuma, Y. & Rusmiati, F. (2019). A city branding framework in regional development planning: The Case study of Pringsewu regency, Lampung Province, Indonesia. 55th ISOCARP World Planning Congress Jakarta-Bogor, Indonesia International Society of City and Regional Planners. https://doi.org/10.47472/tmpn7545.

Pitelis, C. (2013). *Towards a more ethically correct governance for economic sustainability,* Journal Of Business Ethics, 118(3), 655-665.

Quan, S., & Wang, N. (2004) Towards a structural modal of the tourist experince: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism Management, 25*(3): 297-305.

Sabur, D. G., & Güneş, S. G. (2023). Geographical indication and gastronomy tourism in the case of Kayseri Bünyan and Akkışla Gilaburusu (Guelder-Rose). *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research, 7*(1), 141-156.

Shenoy, S. S. (2005). Food tourism and the culinary tourist. *Doctoral Thesis.* Clemson University, Amerika Birleşik Devletleri, ss. 1-209.

Sınai Mülkiyet Kanunu, (2017). Sınai mülkiyet kanununun uygulanmasına dair yönetmelik. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170424-5.htm Erişim Tarihi:21.12.2024.

Smith, A., & Hall, C. M. (2003). *Restaurants and local food in New Zealand. Food tourism around the world: Development, management and markets.* Oxford: Butterworth-Heinemann.

Suna, B., & Uçuk, C. (2018). Effect of having registered product with geographical indication to destination marketing. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6*(3), 100-118.

Suratno, B. (2004). *Protection of geographical İndications. IP Management Review,* 2, 87- 93.

Şahin, A., & Meral, Y. (2012). Türkiye'de coğrafi işaretleme ve yöresel ürünler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2), 88-92.

Şeyhanlıoğlu, H. Ö., Duman, H., & Arıca, R. (2024). Turizm paydaşları tarafından Batman ilinin coğrafi işaretli ürünlerinin değerlendirilmesi. *Sofradaki bilim ve lezzetteki sanat: Gastronomiye kapsamlı bir bakış* içinde (531-547). Ankara: Detay Yayıncılık.

Taş, S., & Selçuk, G. N. (2024). Yerli ve yabancı turistlerin bakış açısı ile Trabzon'un gastronomik imajı. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 7*(3), 847-872.

Tatlıcıoğlu, Y. O. (2023). Destinasyon pazarlamasında fırsat gücü olarak coğrafi işaretli ürünlerin halkla ilişkiler metotlarıyla tanıtımı. *Selçuk Turizm ve Bilişim Araştırmaları Dergisi, 4*, 89-103.

Tekeli, İ. (2009). Kültür politikaları ve insan hakları bağlamında doğal ve tarihi çevreyi korumak. *İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.* İnternet Kaynakları

Toklu Ölmez, E. (2022). Gastronomi turizminde kentlerin ve coğrafi işaretli ürünlerinin markalaşması, M. Sezgin ve A. Köseoğlu. (Ed.), *Turizm Sektöründe Markalaşma Analizler, Sorunlar, Çözümler* içinde (313-326). Konya: Eğitim Yayınevi.

Torlak, Ö. (2015). Marka şehir oluşturma ve Bursa şehrinin markalaşması için yol haritası, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 47-93.

Tregear, A. & Gorton, M. (2005). Geographic origin as a branding tool for agri-food producers. *Society and Economy, 27*(3), 399-414.

Türk Patent ve Marka Kurumu (2024a). Coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı. https://www.turkpatent.gov.tr/cografi-isaret Erişim Tarihi: 30.12.2024.

Türk Patent ve Marka Kurumu (2024b). Veri tabanı. https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani Erişim Tarihi: 30.12.2024.

Türk Patent ve Marka Kurumu, (2025). Coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı. https://www.turkpatent.gov.tr/cografi-isaret Erişim Tarihi: 18.03.2025.

UNWTO (2019). Sustainable tourism for development guidebook. https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284415496 Erişim Tarihi: 27.12.2024.

Ural, A., & Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Uygurtürk, H., & Güner, Ş. N. (2021). Coğrafi işaretli ürünlerin markalaşma algısı üzerine bir araştırma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 377-394.

Ünal, F., & Akyol, C. (2024). Yiyecek içecek işletmeleri yöneticilerinin coğrafi işaretli ürünlere yönelik görüşleri: Boyabat (Sinop) örneği. Aydın Gastronomy, *8*(1), 143-154.

World Intellectual Property Organization (WIPO), (2021). Geographical indications: An introduction, 2nd edition. https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4562 Erişim Tarihi: 18.03.2025.

Yalçın, D. (2019). Coğrafi işaretlerin şehir markalaşmasına etkileri: Sakarya ili örneği. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi,* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazıcıoğlu, İ., Işın, A., & Yalçın, E. (2019). Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi: Akdeniz bölgesi örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research, 3*(4), 861-871.

Yenipinar, U., Köşker, H., & Karacaoğlu, S. (2014). Turizmde yerel yiyeceklerin önemi ve coğrafi işaretleme: Van otlu peyniri. Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 2(2), 13-23.

Yıldız, M. H., & Akdemir, N. (2020). Yiyecek içecek işletmelerinin menülerindeki yöresel gıda ürünleri ve coğrafi işaretli gıda ürünlerinin kullanım düzeylerinin değerlendirilmesi: Isparta örneği. *International Marmara Social Sciences Congress (Autumn),* 463-468.

Yılmaz, G., & Akman, S. (2018). Sürdürülebilir gastronomi çerçevesinde Edremit körfezi yöresel mutfakları. Journal of Tourism and Gastronomy Studies. 6(4):852-872.

Yılmazer, A., Güven, E. Ö., & Gülşen, K. (2020). A research on gastronomic brand image in destination marketing, *Journal of Turkish Tourism Research, 4*(4): 3226-3248.

Yönet Eren, F., & Ceyhun Sezgin, A. (2021). Coğrafi işaretli yöresel ürünlerin destinasyonlar açısından önemi: Kapadokya Bölgesi örneği. *Journal of Tourism Research Institute, 2*(1), 61-78.

Yönet Eren, F., & Ceyhun Sezgin, A. (2022). Kapadokya bölgesine gelen ziyaretçilerin coğrafi işaretli ürünleri bilme durumlarının gastronomik destinasyon algısı üzerindeki etkisi. *Aydın Gastronomy, 6*(2), 201-217.

Zhang, G., Wang, C. L., Liu, J., & Zhou, L. (2023). Why do consumers prefer a hometown geographical indication brand? Exploring the role of consumer identification with the brand and psychological ownership. *International Journal of Consumer Studies, 47*(1), 74-85.

Zhu, H., & Yasami, M. (2021). Developing gastronomic resources: practices of UNESCO creative cities of gastronomy. *GeoJournal of Tourism and Geosites, 39*(4 supp), 1406-1414.

Extended Abstract

Aim and Scope

Sustainability and geographical indications offer a holistic approach by bringing together elements such as the preservation of local culinary culture, the continuity of traditional production methods, the enhancement of local communities' economic well-being, and the sustainable use of natural resources in the context of gastronomic tourism. Additionally, the geographical indication status of gastronomic products not only ensures the protection of these products and the continuation of traditional production methods, but also strengthens the promotion and branding of regions or cities in terms of gastronomic tourism. Particularly, the changing travel motivations today have increased interest in local and regional products; this has made gastronomic tourism more attractive to consumers who wish to discover flavors as well as experience local cultures and destinations. When geographical indication products are considered in this context, they play a significant role both in preserving regional identity and supporting gastronomic tourism. In this context, the main purpose of the research is to examine the geographical indications of gastronomic values in Gümüşhane, a province located in the Eastern Black Sea Region, which received its first geographical indication registration in 2004, and to reveal the impact of these products on the development of tourist cities within sustainable gastronomic tourism.

Methods

In the research, the structured interview technique, which is a qualitative research method, was used as the data collection tool. The research data were obtained through a structured interview form conducted with 13 sector stakeholders in the Gümüşhane province between June 25, 2024, and September 20, 2024. In this context, the data collection tool was prepared by reviewing relevant academic studies, and the questions to be used in the research were formulated in Turkish as a single language. The interview form includes sub-questions related to sustainability, the concept of geographical indication, geographical indication registration, and efforts to increase the awareness of products with geographical indications. The interviews were conducted within durations ranging from 7 to 34 minutes. The data obtained from the interviews were analyzed descriptively and thematically, and direct quotes were frequently used in the study to fully reflect the views of the interviewees. In referencing the interviewees, some participants requested that their names not be used, so coding was applied, with participants labeled from K1 to K13.

Findings

When the findings obtained from the research are examined, it was determined that the participants had a general knowledge of the concept of geographical indication and the registration process. They evaluated this concept and process in the context of the definition and characteristics of geographical indications, their function as a registration and protection system, the promotion of products related to Gümüşhane, and the competitive advantages of these products in the market. Additionally, it was understood that most of the participants had general knowledge about the products from Gümüşhane that had received geographical indication registration. The participants mentioned that potential products for geographical indication registration in Gümüşhane could include the goat cooling produced in the plateaus of Kürtün, handmade scales, bells, and wooden baskets still produced with traditional methods in the Kürtün district, the historically significant Kelkit döner, Gümüşhane walnuts, gobek apples, and green pine cone jam. Yerel In local businesses, many participants mentioned that the products with geographical indication (GI) registration are not produced to a consistent standard of quality. They particularly emphasized that economic concerns during the production processes prevent the establishment of quality standards. It was understood that businesses face difficulties in fully complying with the rules for producing GI-registered products, and the inspection mechanisms in this regard are generally weak. Additionally, it was pointed out that these products are not sufficiently offered in food and beverage service establishments (such as restaurants); factors such as the low number of visitors to the city (insufficient tourist demand), economic and cost concerns, high demand from the young population (students), lack of promotion, and insufficient social spaces were cited as contributing factors. However, based on the findings from the stakeholders participating in the research, it was concluded that the GI products generally offered by businesses are of interest to tourists in terms of content and production processes. It was understood that geographical indication products play an important role in creating Gümüşhane's tourist brand value, have the potential to create brand value, and could be an effective promotional tool for the region's gastronomic tourism. Particularly, products with GI registration, such as pestil (dried fruit leather) and köme (a traditional fruit preserve), were noted not only for offering unique regional flavors but also for being symbols of the city or having the potential to become one, providing an attractive experience for tourists and positively influencing their motivation to choose Gümüşhane. However, another significant finding is that due to the lack of promotion, GI products have not achieved sufficient awareness in national and international markets. From the responses of most participants, it was concluded that GI products are not being effectively promoted, Gümüşhane's gastronomic potential is not fully utilized, local products are not sufficiently highlighted, the local population does not have enough information about these products, and more academic studies and stakeholder-inclusive collaborative events need to be organized. In terms of events, it was pointed out that most festivals held in Gümüşhane are centered around promoting the plateau culture, and events focused on GI or local products are not sufficiently inclusive. While some festivals highlighting products such as pestil, köme, and rosehip were held in previous years, it was noted that such events have decreased in recent years. Participants emphasized that these events, at least the plateau festivals, provide an important opportunity for the promotion of GI products, but this potential has not been fully utilized. In this regard, it was understood that although events related to local products were held in the city in the past, it is important to ensure the continuity of such events. The potential of Gümüşhane's geographical indication products in terms of gastronomic tourism has been largely acknowledged by the participants. Products such as pestil and köme, as well as siron, dry beans, and rosehip nectar, have stood out as elements that attract the interest of tourists and make significant contributions to promoting the region. Within the scope of gastronomic tourism, it was concluded that GI-registered products could play an important role in enhancing the region's appeal by offering unique local flavors to tourists, supporting the local economy, preserving local culture and traditions in terms of sustainability, ensuring their transmission to future generations, and preventing the production of imitation products (by encouraging the production of original products). Additionally, participants indicated that these products, especially in terms of their potential to attract tourists, could positively support regional tourism by increasing the motivation of visitors to come to the area.

Conclusion

As a result of the interviews conducted with sector stakeholders within the scope of Gümüşhane province, the focus was placed on evaluating geographical indication products from the perspective of local stakeholders, which is different from previous studies in the literature. In this context, it was understood that Gümüşhane Pestil and Gümüşhane Köme stand out as geographical indication products that should be given more prominence, especially in terms of the city's promotion, marketing, competitiveness, awareness, and brand image. Additionally, a list of new products with regional characteristics that could be eligible for geographical indication registration was created. It was concluded that GI-registered products could make significant contributions to enhancing the city's tourist appeal and highlighting its brand value from a gastronomic perspective. Thus, the study filled a gap in the literature regarding GI-registered products and provided practical suggestions to tourism and gastronomy sector stakeholders, contributing to the implementation of these ideas. The findings obtained in the study were compared with existing studies in the literature, and a discussion was presented based on this.

Jeopolitik Açıdan Doğu Akdeniz: Mısır Örneği

Eastern Mediterranean from a Geopolitical Perspective: The Case of Egypt

Nurdane Ateş[1], Gülşen Ulukaya[2]

Öz

Tarihin her döneminde önemli bir bölge olan Doğu Akdeniz, ilk çağ uygarlıklarından itibaren pek çok devlete ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi konumu nedeniyle güç mücadelelerinin aktif olarak yaşandığı bu bölge, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla stratejik önemi daha da artmıştır. Bunun yanı sıra, bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervleri, Doğu Akdeniz'in jeopolitik ve jeostratejik açıdan kritik bir bölge haline gelmesine olanak sağlamıştır. Jeopolitik ve jeostratejik açıdan önem taşıyan bu sahada meydana gelen gelişmeler, Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkelere dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin arasında yer alan Mısır, antik çağlardan itibaren sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle büyük güçlerin istilasına uğramıştır. Genel olarak Mısır'da iktidarı ele alan güçlerin tarihine bakıldığında; ilk kralın iktidarı ele geçirdiği Firavunlar Dönemi ile başlamış ve Pers Dönemi, İskender/Grek Dönemi ve İslam Devletleri Dönemi (Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler, Fatimiler, Eyyübiler, Memlükler ve Osmanlılar) takip etmiştir. Afrika, Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi gören Mısır, sahip olduğu coğrafi konumun yanı sıra keşfedilen hidrokarbon rezervleri ile de önemini korumaya devam etmektedir. Bu çalışmada amaç, Doğu Akdeniz'in coğrafi sınırlarını, jeopolitik konumu ve önemini Mısır üzerinden ele almaktır. Bu kapsamda Mısır'ın tarihsel dönemi ile jeopolitik ve jeostratejik önemine değinildikten sonra sahip olduğu enerji rezervleri ile Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetindeki rolüne yer vermektir.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Akdeniz, Mısır, Enerji Jeopolitiği, Doğalgaz.*

Abstract

The Eastern Mediterranean, an important region throughout history, has hosted many states since the early civilizations. Due to its geographical location, this region, where power struggles were actively experienced, has increased its strategic importance with the opening of the Suez Canal. In addition, the hydrocarbon reserves discovered in the region have enabled the Eastern Mediterranean to become a critical region in geopolitical and geostrategic terms.The developments in this area, which is of geopolitical and geostrategic importance, draw attention to the countries bordering the Eastern Mediterranean. Egypt, which is among these countries, has been invaded by great powers since ancient times due to its strategic location. When we look at the history of the powers that have seized power in Egypt in general; it started with the Pharaoh Period, when the first king seized power, and was followed by the Persian Period, the Alexander/Greek Period and the Islamic States Period (Umayyads, Abbasids, Tulunids, Ikhshidis, Fatimids, Ayyubids, Mamluks and Ottomans). Egypt, which acts as a bridge between Africa, Asia and Europe, continues to maintain its importance with its discovered hydrocarbon reserves as well as its geographical location. The aim of this study is to examine the geographical borders, geopolitical position and importance of the Eastern Mediterranean through Egypt. In this context, after mentioning Egypt's historical period and geopolitical and geostrategic importance, it will include its energy reserves and its role in the energy competition in the Eastern Mediterranean

Keywords: *Eastern Mediterranean, Egypt, Energy Geopolitics, Natural Gas.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 29 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Dr., Bağımsız Araştırmacı, Elâzığ, Türkiye, nurdane-ates@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7038-9627.
[2]Dr., Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye, ulukayagulsen@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9811-8362.

Giriş

Coğrafya, bulunduğu bölgeye bağlı olarak ülkelerin kaderini belirleyen en etkili aktörlerden biridir. Stratejik konum, üretim ve tüketim alışkanlıkları gibi birçok faktörle birlikte, toplumların refah düzeyinin şekillenmesinde ülkelerin sahip olduğu coğrafya önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve dünya deniz ticaretine yön veren stratejik bir bölge olarak öne çıkmıştır. Anadolu'nun güney kapısı niteliğindeki bu bölge, aynı zamanda Avrupa'nın Güneydoğu Asya ve Afrika ile deniz ticaretinde en kısa bağlantı yolu olması nedeniyle, hem ekonomik hem de askerî açıdan tarih boyunca kritik bir öneme sahip olmuştur. Stratejik konumu dolayısıyla Doğu Akdeniz, tarihin her döneminde hareketliliğini koruyan bir bölge olarak dikkat çekmiştir.

Doğu Akdeniz, tarihin her döneminde büyük güçlerin mücadele alanı olmasının yanı sıra, kültürlerin ve ticaret yollarının kesişim noktası olarak önemini hep korumuştur. Bu nedenle, bölgenin geniş coğrafyasında yer alan her bir alanın kendine özgü jeopolitik değeri bulunmaktadır. Ancak çalışmada, derinlemesine bir analiz yapılabilmesi ve konuya daha odaklı bir yaklaşım sağlanabilmesi amacıyla coğrafi bir sınırlama yapılmıştır. Bu sebeple, Doğu Akdeniz üzerinden Mısır örneği ele alınmış ve bu ülkenin tarihsel ve güncel jeopolitik önemi çalışmanın merkezine konulmaya çalışılmıştır.

Mısır, ilk çağlardan itibaren bulunduğu stratejik konum sayesinde bir medeniyet merkezi olmuş; ticarî ve askerî alanlarda önemli bir aktör rolü üstlenmiştir. Süveyş Kanalı'na ev sahipliği yapması, Mısır'ı küresel enerji ve ticaret güzergâhlarının vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Bu çalışma, antik çağlardan günümüze Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki jeopolitik önemini incelemekte ve bölgenin tarihsel sürekliliğini ele almaktadır. Aynı zamanda, günümüzde doğal gaz rezervlerinin keşfiyle birlikte farklı güçlerin bölge üzerindeki hedefleri de değerlendirilmektedir.

Çalışma, iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Doğu Akdeniz'in önemi, coğrafi sınırları ve jeopolitik özellikleri üzerinde durulmuş; ikinci bölümde ise Mısır'ın coğrafi konumu, tarihi ve jeopolitik önemi incelendikten sonra, enerji jeopolitiği açısından taşıdığı değer ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve içerik analiz tekniği kullanılarak kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programı ile Doğu Akdeniz'in sınırlarını gösteren haritalar oluşturulmuş ve bu haritalar ışığında bölgenin coğrafi ve jeopolitik önemi ile Mısır'ın enerji jeopolitiği açısından oynadığı rol detaylandırılmıştır.

1. Doğu Akdeniz'in Önemi

Tarih boyunca, farklı toplumlar arasında hâkimiyet mücadeleleri meydana gelmiştir. Dünyada nüfus artışı, yeni yerleşim alanları bulma ve var olan alanları genişletme çabaları, bu mücadelelere zemin hazırlamıştır. Zamanla güçlenen devletler, dünya üzerindeki egemenlik alanlarını paylaşma arayışına girmiş ve bu doğrultuda genişleme politikaları izlenmiştir. Örneğin, Avrupa imparatorlukları, Anadolu üzerinden seferler düzenleyerek Mısır ve Mezopotamya'ya hâkim olma çabası içerisinde bulunmuşlardır (Akengin, 2015: 129). Tarihsel veriler ışığında, Anadolu-Balkan ekseninde güçlü bir devlet olmanın, deniz ve su yollarında hâkimiyet kurmakla mümkün olduğunu göstermektedir. Bizans Devleti'nin Roma İmparatorluğu'nun ihtişamına ulaşma arzusunun somutlaştığı 6. yüzyıldaki Justinyen dönemi, öncelikle ünlü stratejist Belisarius'un Doğu Akdeniz üzerindeki deniz hâkimiyetine dayanmaktadır (Davutoğlu, 2013: 151).

Doğu Akdeniz, antik çağlardan modern döneme kadar jeopolitik, ekonomik ve kültürel önemini koruyan bir bölgedir. Roma İmparatorluğu, Emeviler, Abbasiler gibi devletlerin hâkimiyetinde kalan bu bölge, Osmanlı döneminde de önemini sürdürmüştür. Ancak, coğrafi keşiflerle önemi bir miktar azalan Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla yeniden stratejik bir merkez haline gelmiştir. Akdeniz tarihinde, Adriyatik'ten Sicilya ve Tunus kıyılarına uzanan doğu-batı ayrım hattı etkili olmuştur. Kültürlerin, dinlerin ve medeniyetlerin batıya yayılmasında başlangıç noktası olan Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla okyanuslara açılan stratejik bir geçit haline gelmiştir. Doğu Akdeniz, tarih boyunca Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Bölgedeki verimli topraklar, özellikle Mısır, Anadolu ve Mezopotamya, medeniyetlerin bu alanları kontrol altına alma mücadelesini arttırmıştır. Bu durum, Akdeniz havzasında dinamik bir ticaret ağının gelişmesine zemin hazırlamış ve zamanla Doğu Akdeniz, kara ve deniz ticaret yollarının kesişim noktası haline gelmiştir. Süveyş Kanalı'nın açılması, Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki ticaret rotasını Ümit Burnu'nu dolanarak yaklaşık 7 bin deniz mili ve 15-20 gün kısaltarak büyük bir avantaj sağlamıştır. Kanalı, Doğu Akdeniz'i Arap Yarımadası, Mezopotamya ve Basra Körfezi ile bağlayarak Avrupa, Uzak Doğu, Güneydoğu Asya ve Afrika arasındaki ticaretin önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir (Sandıklı vd., 2013: 3-4).

Tarih boyunca süren hegemonya mücadelelerinin ve savaşlarının yalnızca aktörleri değişmiş ancak gerçek sebepleri hep aynı kalmıştır. Bu mücadelelerin temelinde ticaret ve stratejik çıkarlar yer almıştır. Doğu Akdeniz, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının keşfiyle 21. yüzyılda önemini daha da arttırmıştır. Süveyş Kanalı, Azeri petrolünün Doğu Akdeniz

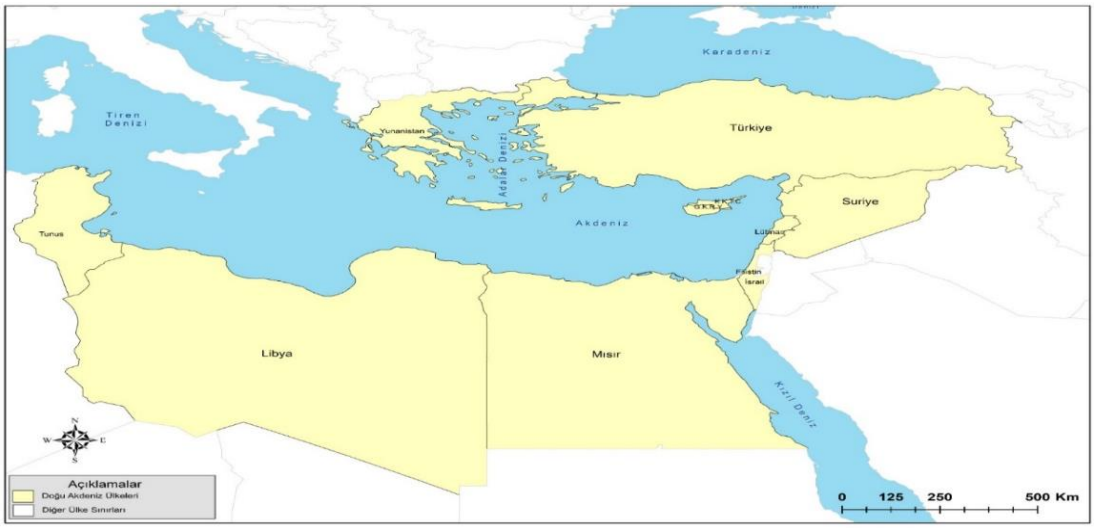
üzerinden dünya pazarına taşınmasına olanak sağlamış, bu bölgeyi enerji güvenliği açısından kritik bir merkez haline getirmiştir (Yıldız, 2009: 13-14).

Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Hazar coğrafyasında yer alan petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının taşınması ve dünya pazarına ulaştırılması, son derece önemli bir mesele teşkil etmektedir. Ayrıca, Süveyş Kanalı ve Güneydoğu Asya ekonomisinin ticaret yeteneklerinin gelişimi, Doğu Akdeniz'in ticari önemini daha da artırmaktadır (Hava, 2020: 681). Doğu Akdeniz, bölgesel ve küresel güçlerin stratejik çıkarları açısından önemli bir coğrafi bölgedir. Enerji kaynakları açısından zengin olan bu bölge doğal gaz rezervlerinin keşfedilmesi ile küresel enerji güvenliği açısından kritik bir rol üstlendiği söylenebilir. Öte yandan Doğu Akdeniz, Asya, Avrupa ve Afrika'nın kavşak noktasında yer alması nedeniyle stratejik bir geçiş alanı işlevi görmektedir. Deniz ticaret yollarının geçtiği bu bölge, jeopolitik ve ekonomik açıdan önemli bir koridor teşkil etmekte olup, güvenlik ve dünya ticaretinin devamlılığı açısından da hassas bir coğrafyadır.

2. Doğu Akdeniz'in Coğrafi Sınırları

Akdeniz genel olarak Kıbrıs, Sicilya ve Malta adalarını barındırmasının yanı sıra, Doğu Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birleştiren Süveyş Kanalı'na ev sahipliği yapmasıyla stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca dünya petrol rezervlerinin yarıdan fazlasını barındıran Orta Doğu ile çevresindeki bölgeleri kontrol etme imkânı sunmaktadır. Coğrafi konumu itibarıyla Doğu Akdeniz, doğu ve batı arasında bir ticaret yolu oluşturur. Bu bölge, Türkiye ve Suriye üzerinden Mezopotamya ve Yakın Doğu'ya Süveyş Kanalı aracılığıyla ise Arap Yarımadası ve Basra Körfezi'ne ulaşım imkânı sunmaktadır (Yaycı, 2020: 19).

Doğu Akdeniz'in siyasi sınırları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu nedenle Doğu Akdeniz'e ait siyasi sınırları gösteren haritalar oluşturulurken farklı görüşler dikkate alındı. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, jeopolitik açıdan Akdeniz; doğu, batı ve orta Akdeniz olmak üzere üç bölgeye ayrılabilir. Batı Akdeniz, Cebelitarık Boğazı ile Tunus'un Bon Burnu ve Sicilya'nın Lilibo Burnu arasında çizilen hatla sınırlanan alanı kapsar. Orta Akdeniz, Bon-Lilibo hattı ile Girit Adası'nın doğusundan geçen 27. boylam arasında kalan bölgeden oluşur. Doğu Akdeniz ise bu hattın doğusunda yer alır (Kesgin, 2020: 26). Bu durumda Doğu Akdeniz'e kıyı devletler arasında Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bulunur (Aksoy, 2016: 1)- (Harita 1). Yaycı'ya göre, Doğu Akdeniz: İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya ve Tunus'u içine alan ülkeleri kapsar (Yaycı, 2020: 17)- (Harita 2).

Harita 1. Doğu Akdeniz'in Siyasi Haritası 1

Kaynak: Aksoy, 2016'dan yararlanarak çizilmiştir.

Harita 2. Doğu Akdeniz'in Siyasi Haritası 2

Kaynak: Yaycı, 2020'den yararlanarak çizilmiştir.

3. Mısır'ın Coğrafi Sınırları ve Önemi

Çalışmanın bu bölümünde, Mısır'ın coğrafi sınırları ve önemi belirtilerek, Mısır'da siyasi birliğin sağlandığı M.Ö. 3150 yılında Firavunlar Dönemi'nden itibaren Mısır'ı hedef haline getiren büyük güçlerin izlediği jeopolitikalara yer verilerek enerji jeopolitiği açısından Mısır ele alınmıştır.

Mısır'ın kuzeyinde yüksek, düz ve körfezsiz Akdeniz kıyıları, doğusunda Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz yer alır. Kuzeydoğudaki topraklarını oluşturan Sina Yarımadası'nın ötesinde İsrail ile sınırdır. Batıdan Libya, güneyden Sudan ile çevrilidir (Özey, 2010: 319). Doğu Akdeniz havzasında yer alan Mısır, coğrafi konumu itibarıyla Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer almakta ve bu üç kıtayı birbirine bağlayan stratejik bir bölgede bulunmaktadır (Brewer ve Teeter, 2011: 19-20). Ayrıca eski uygarlıkların merkezlerinden biri olarak, Suriye, Mezopotamya ve Anadolu ile birlikte Ön Asya coğrafi bölgesinin ayrılmaz bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Mısır, sahip olduğu konum itibariyle dört taraftan dikkat çekici bir öneme sahip olmuştur. Batı kısmında Libya, doğu kısmında ise Asya bulunmaktadır. Güney kısmı, Assuvan (Asvan) ile Kahire arasında uzanan coğrafi sınırları kapsayan bölgedir. Kuzey kısmı ise en önemli tarafıdır ki "Aşağı Mısır" olarak da adlandırılan bu kısım; Asya, Avrupa ve Afrika'yı Doğu Akdeniz'e bağlayan bir noktada yer almaktadır. Bu bölge aynı zamanda sulak, bereketli topraklara, geniş tarım alanlarına, büyük limanlara ve önemli kentlere ev sahipliği yapmaktadır (Yavi ve Yazıcıoğlu Yavi, 2001: 9). Bu noktada Mısır'ın dört bir yandan sahip olduğu bu benzersiz coğrafyası, onu her dönem önemli bir yerleşim ve güç merkezi haline getirmiştir. Tarih boyunca birçok güçlü devleti cezbetmiş ve bu coğrafi zenginliğe kavuşmak için burayı rekabet sahası haline getiren birçok güçlü devletin odak noktası olmuştur. Bu gibi stratejik ve zengin bölgeler, güçlü devletlerin yükselmesine olanak tanıdığı gibi, zayıflık dönemlerinde ise diğer güçlü devletlerin rekabet sahasına dönüşmüştür (Öztürk, 2010: 137-183). Mısır, tarihinin her döneminde jeopolitik önemini korumuştur. Bu durum, ülkenin coğrafi konumunun yanı sıra kültürel, ekonomik ve stratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Özellikle Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervleri, Mısır'ı enerji üretimi ve ihracatında önemli bir aktör haline getirmektedir. Bu durum, Mısır'a ekonomik bir güç kazandırmanın yanı sıra, bölgedeki enerji diplomasi dengelerinde merkezi bir rol üstlenmesine de olanak tanımaktadır.

4. Antik Çağlardan 20. Yüzyıla Kadar Mısır Tarihi

Mısır, idarenin tek elden toplandığı Firavunlar Dönemi'nden itibaren birçok güçlü devletin saldırısına uğramış ve uzun süre buraya sahip olmak isteyenlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin en güçlü ve parlak olduğu döneminde, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in gerçekleştirdiği fetihle sona ermiş ve yaklaşık 400 yıl boyunca Mısır'da dikkat çekici sıkıntılar yaşanmamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemde, Avrupa'nın önde gelen devletleri buraya ilgi göstermiştir. Bu süreç, Napolyon'un 1789 yılında buraya saldırması ile fiilen ortaya çıkmıştır (İyas, 2016: 6; Zeydan, 2015: 104).

Mısır, antik çağlardan itibaren sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle büyük güçlerin istilasına uğramıştır. Genel olarak Mısır'ın tarihine bakıldığında; M.Ö. 3150 yılında siyasi birliğin sağlandığı ve ilk kralın tahta geçmesiyle Firavunlar Dönemi başlamış ve bunu sırasıyla Pers Dönemi, İskender/Grek Dönemi takip etmiştir. Ardından, Roma İmparatorluğu, M.Ö. 195 yılında Mısır'daki mevcut iktidara siyasi destek sağlamak amacıyla bölgeye gelmişse de stratejik açıdan önemli bir

konumda bulunan Mısır'ı kendi hâkimiyetlerine katmıştır. Mısır, uzun yıllar Roma İmparatorluğu'nun tahıl üretiminde ambarı olmuş ve Akdeniz ticaret yolları üzerindeki kontrolüyle imparatorluğun en önemli eyaletlerinden birisi haline gelmiştir (Görgün, 2004: 557). Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma (Bizans) döneminde de bu işlevini sürdürmüştür. Bu bağlamda, eyalet merkezi olan İskenderiye, Bizans İmparatorluğu için büyük bir öneme sahip olmuş ve başkent İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehir olarak öne çıkmıştır. Ticaret açısından hayati bir rol üstlenen İskenderiye, Bizans tüccarlarının Kızıldeniz'e ulaşımında bir köprü vazifesi görmüş; aynı zamanda İskenderiye Limanı üzerinden gerçekleştirilen ticarette ise ipek başta olmak üzere birçok kıymetli malın dolaşımında kilit nokta olmuştur (Avcı, 2004: 558).

Bizans İmparatorluğu'ndan sonra 639 yılında Mısır'da İslam Devletleri (Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler, Fatimiler, Eyyübiler, Memlükler ve Osmanlılar) dönemi başlamıştır. İslam devletlerinin burayı fethetmelerindeki sebepler siyasi çıkarlar ile birlikte toprakların verimliliğidir. Memlükler, Sultan Baybars (1422-1438) döneminde Mısır-Kızıldeniz-Hint Okyanusu ticaret yolunu kontrolleri altına almış ve baharat ticareti için bu yollar kullanılmıştır. Ancak Memlükler, Sultan Kansu Gavri döneminde Hindistan ticaret yolu için Portekizliler ile mücadeleye girmiş fakat başarısız olmuştur. Bu noktada Osmanlı Devleti bu soruna el atmış ve çeşitli sebeplerin de tetiklemesi ile Mısır'a yönelmiştir (Tomar, 2014: 562).

Osmanlı Devleti'nin Mısır'a yönelmesine bakıldığında siyasi etkilerin yanında stratejik konumu daha da etkili olmuştur. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Levant ticaretinin yayılmasıyla birlikte ticaret yollarında meydana gelen canlanma, Kızıldeniz ve Basra Körfezi ile birlikte Doğu Akdeniz ticaret yollarına da önem kazandırmıştır. Özellikle canlanan bu yollar üzerinden Hindistan'a ulaşmak daha kolaylaşmıştır. Portekizliler, bu yolları ele geçirerek ticaret tekelinde üstünlük kurmayı hedeflemişlerdir. Fakat bu yollar, Portekizliler tarafından kontrol altına alınınca, Osmanlı'nın Mısır üzerinden yapılan baharat ve ipek ticaretine büyük darbe indirilmiştir (Braudel, 1993: 546-553; İnalcık, 1999: 92). Bu noktada, 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra karada olduğu kadar denizde de güç kazanan ve dünya hâkimiyeti düşüncesiyle hareket eden Osmanlı, İslamiyet'in temsilcisi sıfatıyla Portekizlilere karşı mücadele etmiş ve Mısır'ı kontrol altına alarak Doğu Akdeniz'de siyasi ve ekonomik olarak söz sahibi olmak istemişlerdir (Özkoç, 2015: 31-32). 16. yüzyılın başlarından itibaren başlayan bu mücadele sonucunda Osmanlılar, Mısır üzerinde hâkimiyet sağlamış ve ticaret yollarının güvenliğini kontrol altına almışlardır (Es-Seyyid, 2004: 563; Zeydan, 2015: 67-68).

5. Büyük Devletlerin Mısır Üzerinde Uyguladığı Politikalar

Büyük coğrafi keşiflerden sonra, Avrupa'da bazı ülkeler, deniz-aşırı memleketlerde yeni topraklar ve yeni ticaret pazarları temin etmeye çalışmışlardır. Bu dönemde deniz-aşırı seferler düzenleme konusunda henüz kudret sahibi olmayan İngiltere, Doğu Akdeniz ticaretinde Çin'den karayolu ile gelen ipeği, başka milletlere mensup tüccarlara ihtiyaç duymadan doğrudan kendi gemileri ile ülkelerine getirebileceği bir politika takip etmiştir (Kütükoğlu, 1974: 9). İngiltere, 1660 yılına geldiğinde elde ettiği imkânlarla Hindistan'da kendi sömürgelerini kurmayı başarmıştır (Maclean, 2009: 31). Bu noktada İngiltere'nin en büyük rakiplerinden olan Fransa, tarihi süreç içerisinde İngiltere ile yaşadığı rekabetin bir parçası olarak Mısır üzerindeki politikalarını şekillendirmiştir. İngiltere'ye karşı Akdeniz ile Hindistan ticaret yollarını kontrol altına alıp siyasi ve ekonomik olarak üstünlük sağlamak için fırsat kollamıştır (Karal, 1999: 26; Soysal, 1987: 163). İngiltere için stratejik önem taşıyan Osmanlı toprağı olan Mısır'a yönelmiştir. Mısır'ın alınması ile İngiltere Kızıldeniz'den çıkarılacak ve buradan açacağı Süveyş Kanalı ile Hindistan'a rahat ulaşacaktı. Böylece, İngiltere'nin Hindistan ile olan bağlantısının kesilecek ve ekonomik olarak sıkıntıya düşecekti. Fransa da yeni sömürge alanları elde edecekti (Armaoğlu, 1997: 80-82). Fransa, 1798 yılında Napolyon liderliğinde Mısır'a saldırmıştır. Mısır'ın Fransa tarafından işgali, başta Osman Devleti olmak üzere Akdeniz'de çıkarları tehdit altına giren İngiltere ile Rusya'yı ciddi bir şekilde endişelendirmiştir (Shaw, 2008: 346). Bu noktada Osmanlı-İngiltere-Rusya üçgeninde yapılan ittifaklar sonucunda Fransa'nın Mısır saldırısı önlenmiş ve hemen uzaklaştırılmıştır (BOA. HAT 265/15397; BOA.C..HR.. 29/1417; BOA. C..AS.. 192/8276; BOA. C.. HR.. 182/9094). Osmanlı Devleti, Fransızların Mısır'dan çekilmesinin ardından buradaki çıkarları tehlikeye giren İngiltere ve Rusya buralarda kalmak istemişse de Osmanlı 1805 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın burada istikrarı sağlamıştır (Görgün, 2004: 569).

19. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'da meydana gelen gelişmeler, Mısır üzerinde çatışmalara zemin hazırlamıştır. 1869'da Mısır'da Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağlamak amacıyla açılan Süveyş Kanalı, daha sonraki yüzyılda da Mısır'ın stratejik önemini arttıracağı bir süreci başlatmıştır. Bu kanal, bir suyolu projesi olarak görülse de kanalın açılması ile Akdeniz ve Kızıldeniz'i ya da diğer bakış açısı ile Atlas Okyanusu ile Hint Okyanusu birbirine bağlanmıştır. Süveyş Kanalı ile Mısır'ın önemi daha da artmış ve önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Hatta uluslararası ticarette geçiş güzergâhı olmuştur (Uygur, 2018: 705). İngiltere ise, Süveyş Kanalı'nın yapımını, nüfuzu altında olan Hindistan sömürgelerine giden yolları tehdit edeceğinden endişe içinde takip etmiştir.

İngiltere, sahip olduğu Hindistan sömürgelerini korumak için birtakım politikalar takip etmiştir. İlk başlarda Osmanlı toprakları üzerinden Hindistan'da özgürce ticaret yapabilmek için Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumuş ve bu politikasını savunmuştur (Tuncer, 2000: 100). Hindistan yolunu tehdit edebilecek herhangi bir güçlü devletin Mısır üzerinde hâkimiyet kurmasına şiddetle karşı çıkmış ve zayıf bir Osmanlı yönetiminin, güçlü bir yerel yönetimden daha kolay kontrol edilebilir olduğunu kabul etmiştir. Ancak, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî açıdan zayıflamasına denk gelen bu dönemde, Fransa, Rusya, Almanya ve İran'ın takip ettiği politikalar, İngiltere'nin Hindistan sömürgelerini tehlikeye atmıştır. Özellikle 1869'da Süveyş Kanalı'nın tamamlanması ile Mısır'ın önemi daha da artmıştı. Kanalın getirdiği ekonomik kazançlar, aynı zamanda büyük devletler için yeni bir rekabetin başlaması demekti ki İngiltere, diğer güçlü devletlerin buraya ilgisinin iyice artacağını göz ardı edemezdi. İngiltere, bu konu çerçevesinde, özellikle Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma adına politikasından değişikliğe yönelmiş ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikaları yerine 1878 Berlin Antlaşması ile her halükârda kazançlı çıkacağı yeni politikalara yönelmiştir (Ortaylı, 1999: 45; Özkaya, 2017: 89-90).

İngiltere, Mısır Valisi Hidiv İsmail Paşa'nın Süveyş Kanalı inşası sırasında altında kalkamayacağı borç yüküne girmesi sonucunda Fransa ile birlikte bir komisyon kurmuş ve kanal üzerinden Mısır maliyesini kontrol altına almıştır. İngiltere, Süveyş Kanalı'nın hisselerini satın alarak Fransa ile birlikte kanalın işletmesini ele geçirmişlerdir. Bu durum halkın tepkisine yol açmış ve yabancılarla kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Bunun üzerine İngiltere, 1882 yılında filosu ile gelmiş ve Mısır'ı ya da diğer ifade ile Hint Okyanusu ile Akdeniz arasında geçiş yollarını kontrol eden bölgeyi ele geçirmiştir. Ancak devletlerarası politikaya göre İngiltere'nin bu hareketi tepki toplamıştır. İngiltere, bu durum üzerine bu işgalin geçici olduğunu, Mısır'daki isyanın sona ermesi ile buradan çekileceğini belirtmiştir. Mısır, resmi olarak Osmanlı idaresinde bulunsa da İngiltere, fiilen Mısır üzerindeki kontrolünü sağlamıştır (Uçarol, 2006: 426).

İngiltere'nin Mısır üzerindeki nüfuzu 20. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir. Türkiye, Lozan Antlaşması'nda (1922-1923) Mısır üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve Mısır'ın tam bağımsızlığını tanımıştır (Uygur, 2024: 92). Ancak İngiltere, II. Dünya Savaşı'nda Mısır'ı Orta Doğu'daki askeri operasyonlar ve petrol rezervleri açısından bir üs olarak kullanmıştır. Bu durum tam bağımsızlığı isteyen Mısır halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1952'de Mısır idaresini askeri darbe ile alan Cemal Abdül Nasır, 1956'da Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırma kararı alması ile Süveyş Krizi ortaya çıkmıştır. Fransa ile İngiltere, Süveyş Krizi'nde birlikte hareket ederek buradaki çıkarlarını korumayı sürdürmeye çalışmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu krize müdahil olması ile Fransa ve İngiltere bölgeden geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Süveyş Krizi, Mısır'ı Arap dünyasında ön plana çıkarmış ve hatta Arap dünyasının lideri gibi hareket etmesine yol açmıştır (Armaoğlu, 1983: 493). Fakat 1967 Arap İsrail savaşında aldığı yenilgiyle gücünü kaybeden Nasır'ın etkisi azalmış ve Enver Sedat'ın yönetime geçmesiyle Mısır, Batı yanlısı politika izlemeye başlamıştır. Arap baharına kadar devam eden bu süreç, Mübarek'ten sonra Mursi'nin yönetime gelmesiyle farklı bir seyir izlemiş olsa da Sisi'nin iktidara gelmesiyle Mısır'ın tekrar Batı yanlısı politika izlediği söylenebilir.

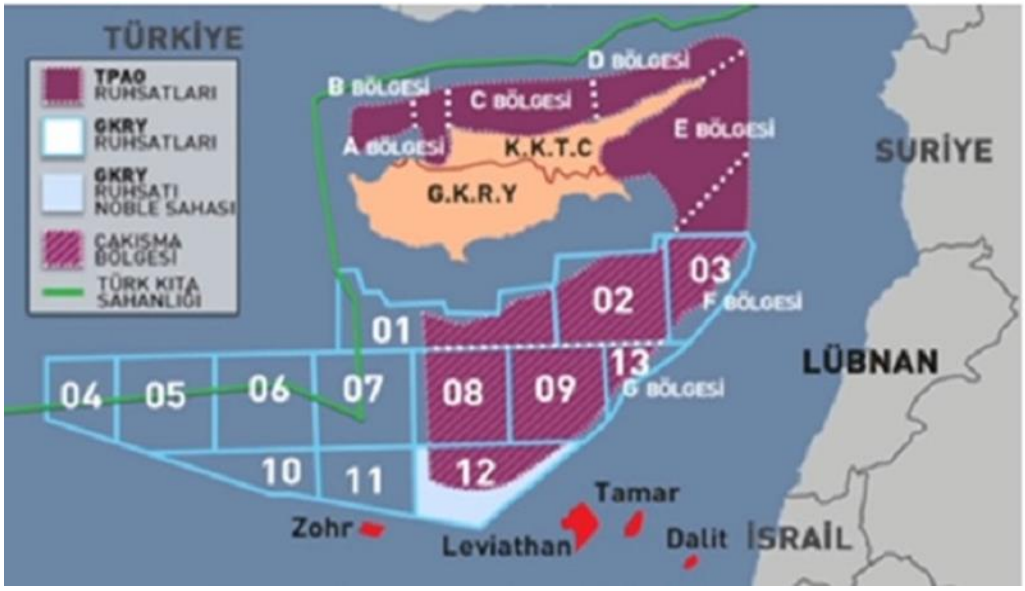
Avrupa Birliği, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyeliğinin kabul edilmesinin ardından, bu ülkelerin taraf olduğu deniz yetki alanlarına ilişkin sorunları içselleştirmiş ve Ege Denizi ile Kıbrıs'tan oluşan bölgeyi Birliğin sınırları içerisinde değerlendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu ve Birleşik Krallığın bölgedeki varlığı oldukça belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Ayrıca, İsrail'in Akdeniz'e kıyısı olan bir devlet olması, Doğu Akdeniz'de uygulanacak politikalarda etkin bir rol oynamasını sağlamaktadır. Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin stratejik ortak olarak hareket etmeleri ve politika geliştirmeleri, mevcut denkleme farklı bir boyut eklemektedir (Hava, 2020: 677-678). Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz sahaları, paylaşım sorununa yol açmaktadır. Keşfedilen doğal gaz sahalarının önemli bir kısmının Mısır'da yer alması küresel güçler açısından Mısır'ın vazgeçilmez bir saha olduğunu göstermektedir.

6. Doğu Akdeniz'deki Enerji Varlığı ve Mısır

Dünya siyasetinde enerji kaynaklarının önemi her dönemde dikkat çekmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda en önemli enerji kaynağı olan petrol ve doğal gazın aranması, çıkartılması ve elde edilmesi dünya siyasetinin merkezini oluşturmaktadır. Özellikle denizlerde ve kutuplarda yeni enerji kaynaklarının keşfi ve paylaşımı önem arz etmektedir (Yaycı, 2011:18). Bu bağlamda, Mısır, İsrail ve Kıbrıs'da doğal gaz keşifleri ilerlemekte olup, bu durum bölgesel enerji haritasını yeniden şekillendirmekte ve Doğu Akdeniz'in hızla küresel bir doğal gaz merkezi haline gelmesine katkıda bulunmaktadır. (Şekil 1) Bu jeopolitik ve enerji dinamikleri hızla bir araya gelmekte ve bölgedeki her aktör için yeni bir dizi zorluk ve fırsat ortaya çıkarmaktadır (Tagliapietra, 2013: 2). 2003 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Mısır ile 2007'de Lübnan ile 2010'da ise İsrail ile deniz yetki alanlarını genişletmek amacıyla anlaşmalar imzalamıştır. Türkiye ise, GKRY'nin bu anlaşmalarına karşılık olarak 2011 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile 2019 yılında ise Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile deniz yetki sahalarının sınırlandırması yönünde adımlar atmıştır. 2020 yılında Yunanistan ve Mısır arasında bir deniz yetki alanı, Münhasır Ekonomik Bölge, (MEB) sınırlandırması gerçekleştirilmiştir.

Bu yapılan MEB sınırlandırmaları neticesinde, bölgede iki farklı bloktan oluşan bir devletler topluluğu ortaya çıkmıştır. İlk blok, GKRY, Yunanistan, İsrail, Lübnan ve Mısır'ı içermekte iken; ikinci blok, Türkiye, KKTC ve Libya'dan oluşmaktadır (Denizli vd., 2023: 236)-(Şekil 2) Bu bloklar, enerji kaynaklarının kontrolü ve deniz yetki alanlarının paylaşımı üzerine kurulu bir güç mücadelesine işaret etmektedir. Birinci blok enerji rezervlerini uluslararası piyasalara taşımayı hedeflemekte ikinci blok ise MEB ilanlarına karşı denge sağlama hedeflemektedir. Bölgedeki bloklaşmalar, Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler arasındaki ilişkileri etkilediği gibi küresel aktörlerin stratejik hedeflerini de şekillendirmektedir.

Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, Doğu Akdeniz havzasında oluşumu devam eden yeni jeopolitik dengeleri etkilerken, bu dengeler etrafında oluşan yeni ittifaklar da Orta Doğu'daki gelişmeleri etkilemektedir. Örneğin, Arap Baharı sürecinde Mısır' da meydana gelen değişimler, Mısır-İsrail ilişkilerini etkilediği gibi, Filistin sorunu ve Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölge sorunları üzerinden Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır ve İsrail ilişkilerini doğrudan şekillendirmektedir. Aynı zamanda, Doğu Akdeniz'de varlığı saptanan enerji kaynaklarının, bölgeyi enerji aktarımında transit bir geçit olmaktan çıkarıp, enerji üreten bir merkez haline getirme potansiyeline sahiptir. Böyle bir potansiyelin ekonomileri, büyük ölçüde sahip oldukları enerji kaynaklarına bağlı olan Orta Doğu ve Körfez ülkeleri üzerinden mutlaka yansımaları olacaktır (Sandıklı vd., 2013: 1). Dolayısıyla, Orta Doğu'daki siyasi ve ekonomik gelişmeler, Doğu Akdeniz havzasındaki yeni güç dengelerini şekillendirmekte ve bölge jeopolitiğinin tek yönlü bir süreç olmadığını, aksine çok boyutlu bir etkileşim süreci içinde ilerlediğini ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Doğu Akdeniz Doğal Gaz Sahaları

Kaynak: https://www.sunsavunma.net/dogu-akdeniz/

Şekil 2. Doğu Akdeniz Münhasır Ekonomik Bölge

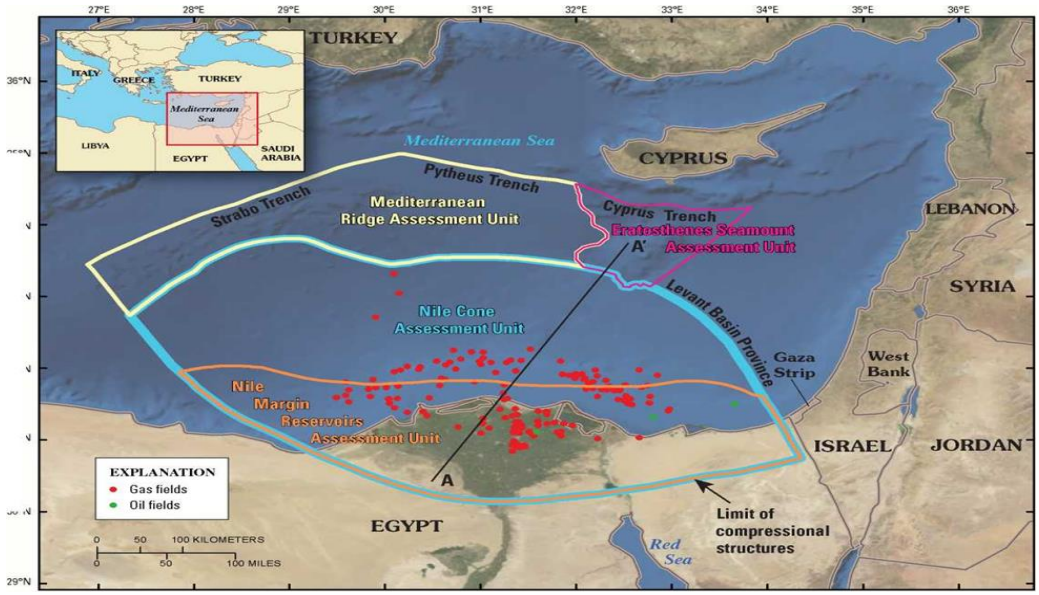
Kaynak: Adamides ve Christou, 2015: 202; Harunoğulları, 2020'den uyarlanarak oluşturuldu.

1969 yılında Mısır'da doğalgaz bulunmasıyla başlayıp ardından diğer alanlarda yeni enerji rezervlerinin keşfiyle devam eden süreç, Doğu Akdeniz'i dünya gündeminde önemli bir konum haline getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Merkezi, 2010 yılında yayımladığı iki ayrı raporda Nil Havzası'nda 1. 8 milyar varil çıkarılabilir petrol rezervi ve 6 milyar varil sıvılaştırılabilir doğal gaz olduğunu belirtmiş, bu da toplamda 6. 3 trilyon metreküp doğal gaz rezervine işaret etmektedir. (Tablo 1) Yeni bulunan bu rezervlerle birlikte bölge, sadece bir enerji nakil güzergâhı olmanın ötesine geçerek, önemli bir enerji kaynağı olma özelliğine de kavuşmuştur (Yorulmaz, 2019: 80-81). Doğu Akdeniz' deki keşifler ile Mısır'daki mevcut ekonomik ve siyasi eğilimler, Kahire'nin gaz ihracat pazarında önemli bir rekabet unsuru haline gelebileceğine işaret etmektedir- (Harita 3). Mısır, Akdeniz Havzası'nda yer alan ve mevcut üretiminin %70'i Nil Deltası'nda bulunan 2,2 trilyon metreküp kanıtlanmış gaz rezervi ve 4,4 milyar varil ham petrol kapasitesi ile dikkat çekici bir enerji potansiyeline sahiptir (Natali, 2012: 5). Doğu Akdeniz' deki doğal gaz keşifleri, Mısır'da Nil Nehri'nin deniz altındaki uzantısında ve sığ sularda başlamış, ardından daha derin sularda devam etmiştir. İlk keşif, 1969 yılında Phillips Petroleum tarafından Abu Qir 1 NFW kuyusunda gerçekleştirilmiştir. Takiben, arama faaliyetleri AMOCO, BG, BP, Eni ve Shell gibi uluslararası şirketler tarafından sürdürülmüştür. Günümüzde, Mısır Nil Deltası'nın deniz alanında keşfedilen (Harita 4) 100'ün üzerinde doğal gaz sahasından elde edilen üretim, oluşturulan boru hatları aracılığıyla karaya ulaştırılmaktadır (Balkaş, 2019: 12).

Tablo 1. Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Doğalgaz Rezervleri

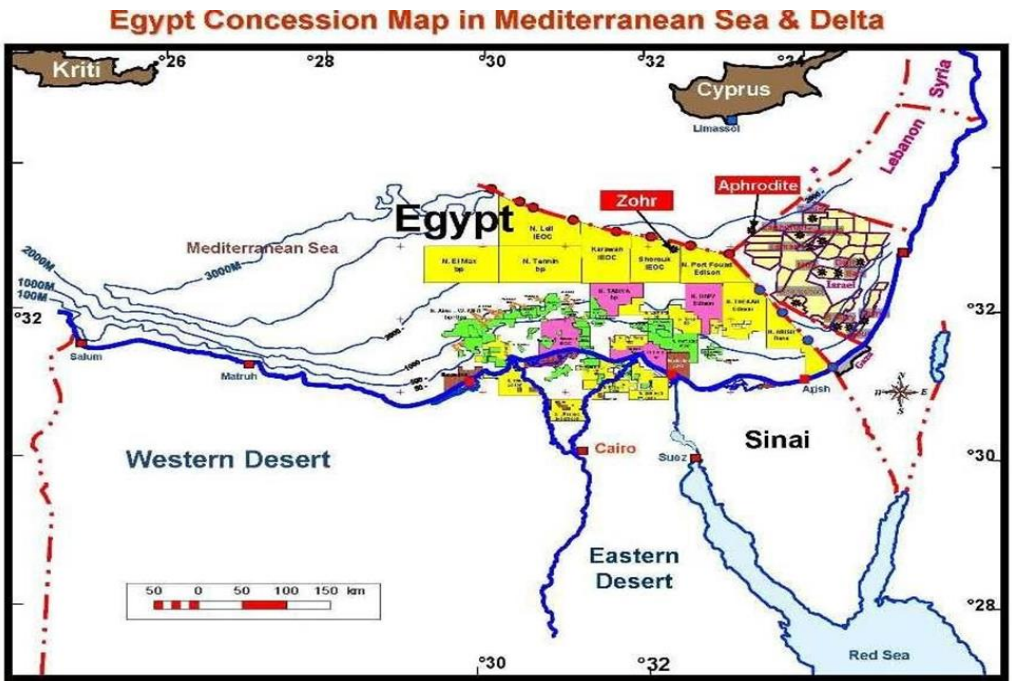
Ülkeler	Keşfedildiği Tarih	Doğalgaz Sahaları	Rezerv Miktarı (milyar metreküp)	Üretim Yılı
Mısır	2015	Zohr	850	2017
	2015	Batı Nil Havzası	140	2017
	2015	Atoll	42,5	2018
	2015	Nooros	19,8	2016
Filistin	2000	Gazze Marine	28,3	2017
İsrail	1999	Noa	1,4	2012
	2000	Mari-B	25	2004
	2009	Dalit	14,1	2013
	2009	Tamar	283	2013
	2010	Leviathan	509	2019*
	2011	Dolphin	2,2	2019*
	2012	Shimshon	8,4	**
	2012	Tanin	33,9	2020*
	2013	Kariş	50,9	2020*
GKRY	2011	Afrodit	198	2019*

Kaynak: Yorulmaz, 2019: 81

Harita 3. Doğu Akdeniz'deki Nil Deltası Havzası

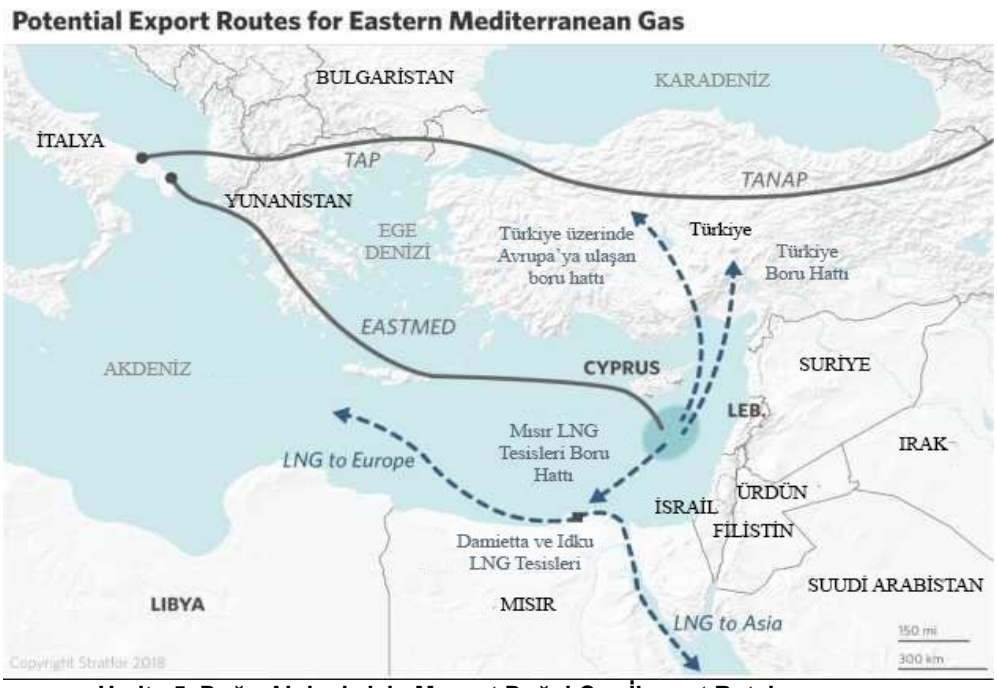
Kaynak: Kirschbaum vd., 2010

Harita 4. Mısır'ın Akdeniz ve Nil Deltası Deniz Arama Ruhsatları

Kaynak: Balkaş, 2019: 12

İsrail, mevcut kapasitesi ile ürettiği yeni rezervleri yalnızca Mısır ve Lübnan'a ihraç edebilmekte olup, Avrupa pazarına ve küresel piyasalara erişim sağlama hedefindedir. Bu hedefe ulaşmak için üç alternatif yol bulunmaktadır. En ekonomik ve makul seçenek, boru hattı aracılığıyla Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımayı önermektedir. İsrail-Haifa-Ceyhan hattı, halen en düşük maliyetli alternatif olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir alternatif, Mısır'daki sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) tesisleri aracılığıyla Avrupa'ya geçiş yapmaktır- (Harita 5). Son seçenek ise East-Med projesi çerçevesinde Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaşım planını içermektedir. Ancak, önceden de ifade edildiği üzere, yüksek maliyetler ve deniz yetki alanı ile ilgili tartışmalar bu planın uygulanabilirliğini zora sokmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin projeyi desteklemesi, İsrail, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafının umutlarını artırmaktadır (Yorulmaz, 2019: 82). Mısır'ın uluslararası gaz taşımacılığı altyapı sistemi, Damietta ve Idku'da bulunan iki sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) tesisi ile El Ariş-Aşkelon Boru Hattı ve Arap Gaz Boru Hattı olmak üzere iki boru hattından oluşmaktadır (Tagliapietra, 2013: 4). Mısır ve İsrail, Doğu Akdeniz bölgesinin en önemli iki ülkesi olarak, kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin büyüklüğü, gaz üretimi ve tüketimi açısından dikkate değer bir konumda bulunmaktadır. Mısır'da doğal gaz üretimi, 1990'ların başında başlamış ve bu tarihten itibaren doğal gazın önemi, esas olarak elektrik enerjisi üretimi için bir yakıt olarak giderek artmıştır. Mısır'ın doğal gaz tüketimi, 2013 yılında 51,4 milyar metreküple zirveye ulaşmış, 2014 yılındaki keskin düşüşün ardından ise 2016 yılında benzer bir seviyeye (51,3 milyar metreküp) geri dönmüştür; bu miktarın %60'tan fazlası elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Benzer şekilde, İsrail' de 2000 yılında Mari-B doğal gaz sahasının keşfinden bu yana, BP ve IEA istatistiklerine göre, doğal gaz tüketimi hızlı bir artış göstermiş ve 2016 yılında 9,7 milyar metreküpe ulaşmıştır; bu miktarın %80'inden fazlası elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Ayrıca, İsrail, Doğu tarafından işletilen Arap Boru Hattı aracılığıyla Mısır'dan (El-Ariş'ten Aşkelon'a) doğal gaz ithalatı gerçekleştirmektedir (Boustros, 2018: 6).

Harita 5. Doğu Akdeniz için Mevcut Doğal Gaz İhracat Rotaları

Kaynak: Stratfor Worldwide View, 2018 aktaran Boustros, 2018; Harunoğulları, 2020'den geliştirilerek oluşturuldu.

Mısır'ın El Ariş-Aşkelon Boru Hattı üzerinden İsrail'e gaz arzının yakın dönemde tek taraflı bir şekilde durdurulması ve Mısır devrimi sonrasında altyapıya yönelik gerçekleşen çeşitli saldırılar, Arap Gaz Boru Hattı'nın faaliyetlerini de durma noktasına getirdi. Bu gelişme, Arap Gaz Ağı projesi kapsamında planlanan doğal gaz iş birliği beklentilerini sona erdirdi. Mısır'daki siyasi istikrarsızlık, Suriye'deki iç savaş ve Mısır-İsrail ilişkilerindeki yeni gerginlikler, bölgenin jeopolitik dengesini zayıflatırken, doğal gaz pazarında kapsamlı bir bölgesel iş birliğini oldukça zor hale getirdi. Arap Gaz Ağı üzerindeki iş birliği planlarını geçersiz kılan bir diğer faktör ise Doğu Akdeniz'deki yeni doğal gaz keşifleri oldu. Bu durum, bölgedeki geleneksel gaz ihracatçılarının rolünü yeni gaz üreticilerine kaydırabilecek ve eski iş birliği planlarını yeniden şekillendirebilecek bir değişim potansiyeli yaratmaktadır (Tagliapietra, 2013: 7). Rus Rosneft'in açıklamalarına göre, Zohr sahası ortaklarının toplam doğal gaz üretimi geçtiğimiz yıl 12.2 milyar m³ olarak kaydedilmiş, yılın ilk yarısında 3.1 milyar m³ olan üretim ikinci yarıda dört kat artmıştır. 2018 yılı boyunca, doğal gaz işleme kapasitesi, geliştirme planları ve gaz satış anlaşmaları doğrultusunda 11.3 milyon m³/gün seviyesinden günümüzdeki 56.6 milyon m³/gün seviyesine yükselmiştir (Balkaş, 2019: 13). Keşiflerinin sonucunda, gaz rezervlerinin geliştirilmesi şu ana kadar yerel ve iç tüketim ile sınırlı kalmış olup, Mısır gazının İsrail, Ürdün, Suriye ve Lübnan'a ihracı, 2012 yılında Mısır'daki gaz üretim sıkıntısı ve boru hattına yönelik sabotaj faaliyetleri nedeniyle kesin olarak durmuştur. Mısır'dan gaz taşıyan Arap Boru Hattı dışında, mevcut rezervlerin ulusal ve bölgesel sınırları aşabilmesi mümkün olmamıştır. Ancak, bölgede gerçekleştirilen sürekli arama faaliyetlerinin neticesinde ek rezervlerin keşfedilme olasılığı, mevcut durumu değiştirebilir. Bununla birlikte, gazın piyasalara sürülmesi için aşılması gereken önemli zorluklar, belirsizlikler ve çok çeşitli doğal riskler (jeopolitik, güvenlik, sınır anlaşmazlıkları, teknik, piyasa, finansal, düzenleyici ve diğerleri) mevcuttur. Buna karşın, kazanç potansiyeli giderek artmakta olup, tüm hükümetler ve uluslararası aktörler için bölgeyi büyük bir gaz ihracat pazarına dönüştürme yönünde teşvikler de mevcuttur (Boustros, 2018: 5). Mısır sahip olduğu bu enerji kaynağı ile büyük bir gaz ihracat merkezi olma potansiyeline işaret etmektedir. Bu bağlamda, rezervlerin ulusal sınırların ötesine taşınarak uluslararası piyasalara entegre edilmesi gerekmektedir. Bu durum uluslararası enerji anlaşmalarına uygun bölgesel ve küresel iş birliğini gerekli kılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğu Akdeniz, tarih boyunca sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle medeniyetlerin ve güç mücadelelerinin odağında yer almıştır. Süveyş Kanalı'nın açılması ve bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervleri, bu bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemini daha da artırmıştır. Özellikle enerji kaynakları, Doğu Akdeniz'i sadece bölgesel değil, küresel güç dinamiklerinin de merkezine yerleştirmiştir. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler, uluslararası arenada giderek daha fazla dikkat çekmektedir.

Bölgenin stratejik aktörlerinden biri olan Mısır, tarih boyunca farklı medeniyetlerin ve büyük güçlerin egemenliğine sahne olmuş, Afrika, Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Antik dönemden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar birçok devlet ve medeniyetin kontrolü altında olan Mısır, bu konumunu hem coğrafi avantajlarına hem de doğal kaynaklarına borçludur. Günümüzde ise Mısır'da Nil Deltası ve Zohr sahasında Doğal gaz gibi önemli enerji kaynaklarının keşfetmesi, Doğu Akdeniz enerji rekabetinde kendisine ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır. Bu durum, Doğu Akdeniz havzasındaki yeni güç dengelerini şekillendirmekte ve bölge jeopolitiğinin çok boyutlu bir etkileşim süreci içinde ilerlediğini göstermektedir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının kontrolü ve deniz yetki alanlarının paylaşım sorunu ortaya çıkmaktadır. Böylece Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında münhasır ekonomik bölge anlaşmaları yapılmaktadır. Yapılan bu MEB anlaşmaları neticesinde farklı bolklasmalar olduğu görülmektedir. İsrail, Yunanistan, GKRY ve Mısır'ın dahil olduğu blok enerji rezervlerini uluslararası piyasalara taşımayı hedeflemekte iken Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya'nın dahil olduğu blok MEB ilanlarına karşı denge sağlayarak Doğu Akdeniz' de yetki alanlarını korumaya çalışmaktadır. Oluşan bloklaşmalar, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının keşfi ve işletilmesine ilişkin soruna çözüm üretmeyi hedeflese de ülkelerin deniz yetki alanlarını ihlal etmesi sonucunda ekonomik ve jeopolitik gerilimleri de beraberinde getirmektedir. Bu noktada Mısır'da keşfedilen yeni sahaların varlığı, doğal gaz rezervlerinin etkin bir şekilde kullanımı, ekonomik büyüme ve uluslararası enerji güvenliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarına ilişkin gerilimler, bölgedeki enerji projelerini doğrudan etkilemektedir. Bu aşamada Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının geleceği, bölgesel aktörlerin izleyeceği jeopolitikalar enerji piyasalarındaki stratejik dengelerde önemli bir unsur teşkil etmektedir. Mısır özelinde değerlendiriğimizde ise sahip olduğu doğal gaz rezervleri ile bölgesel ve küresel jeopolitik dinamiklerde önemli bir rol üstlenen Mısır'ın izleyeceği politikalar uluslararası enerji güvenliği açısından son derece önem taşımaktadır.

Kaynakça

Adamides, C. & Christou, O. (2015). Energy Security and the Transformation of Regional Securitization Relations in the Eastern Mediterranean. In: Katsikides S., Koktsidis P. (eds) Societies in Transition. Springer, Cham.

Akengin, H. (2015). *Siyasi coğrafya. İnsan ve mekân yönetimi*. Pegem Akademi.

Aksoy, M., & Merkezi, S. A. (2016). Doğu Akdeniz enerji rekabeti. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İnsamer, 23.

Armaoğlu, F. (1983). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (1789-1914). TTK Yayınları.

Avcı, C. (2004). Mısır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* (Cilt 29), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.559-563.

Balkaş, Ö. (2019). Doğu Akdeniz'de doğal gaz keşifleri, pazarlama senaryoları, enerji güvenliği ve jeopolitika. *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası*, 20, 2019.

Braudel, F. (1993). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası,* C.1, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları.

Brewer, D. J. & Teeter, E. (2011). *Mısır ve Mısırlılar.* (Çev. Nihal Uzan), Arkadaş Yayınevi.

Boutros, E. (2018). Natural Gas in East-Mediterranean Basin–Changing the Energy Landscape. Energy Paper–Situation Analysis.

Cevdet, Askeriye, (BOA. C..AS..), (Dosya No/Gömlek No): 192/8276.

Cevdet, Hariciye, (BOA. C..HR..) (Dosya No/Gömlek No): 29/1417, 182/9094.

Davutoğlu, A. (2013). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu.* Küre Yayınları.

Denizli, C., Akengin, H., & Karaca, A. (2023). Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları, deniz yetki alanları ve sınır anlaşmazlıkları üzerine jeopolitik bir değerlendirme. *Türk Coğrafya Dergisi,* (84), 233-247. https://doi.org/10.17211/tcd.1308226.

Es-Seyyid, S. M. (2004). *"Mısır" T.D.V. İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.XXIX, Ankara, ss.563-569.

Görgün, H. (2004). Mısır, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt 29), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 555-575.

Harunoğulları, M. (2020). Doğu Akdeniz enerji havzasi: bölge üzerinde yaşanan uluslararası anlaşmazlik ve rekabet. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 455-481.

Hava, H. T. (2020). Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervlerinin ekonomik ve güvenlik boyutuyla Türkiye açısından değerlendirmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* 16(35), 675-706. DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.807021

https://www.sunsavunma.net/dogu-akdeniz/ (Erişim Tarihi 14.01.2025).

Hatt-ı Hümayun (BOA. HAT), (Dosya No/Gömlek No): 265/15397.

İnalcık, H. (1999). "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış" Osmanlı Ansiklopedisi, C.1, Yeni Türkiye Yayınları.

İyas, İ. (2016). *Yavuz'un Mısır'ı fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi.* (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları.

Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi.* (Cilt 1), TTK Yayınları.

Kesgin, S. (2020). "Akdeniz'in Jeopolitik ağırlığı." *2023'e doğru küresel ve bölgesel gelişmeler karşısında Türk Dış Politikası,* (Der.) Yalçın Sarıkaya. ss.23-50. Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı.

Kirschbaum, M.A., Schenk, C.J., Charpentier, R.R., Klett, T.R., Brownfield, M.E., Pitman, J.K., Cook, T.A., and Tennyson, M.E., 2010, Assessment of undiscovered oil and gas resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean*: U.S. Geological Survey Fact Sheet* 2010-3027, 4 p.

Kütükoğlu, M. S. (1974). *Osmanlı-İngiliz iktisadî münasebetleri I (1580-1838*). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Maclean, G. (2009). *Doğu'ya bakış 1800 öncesi dönem İngiliz yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu*. (Çev. Sinan Akıllı), Odtü Yayıncılık.

Natali, D. (2012). The East Mediterranean Basin: A New Energy Corridor. *Institute for National Strategic Studies (INSS) Event Report*,

Ortaylı, İ. (1999). *XIX. asır yakın-uzak tarihimiz.* Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları.

Özey, R. (2010). *Ülkeler coğrafyası.* Aktif Yayınevi.

Özkaya, S. (2017). İngiliz işgalinden sonra Mısır'da mali buhran. *Asia Minor Studies*, 5/10, ss.86-100.

Özkoç, Ö. (2015). *Mısır'ın uzun 19. yüzyılı: modernleşme, merkezileşme ve özerklik*, Ayrıntı Yayınları,

Öztürk, M. (2010). *Tarih Felsefesi*. Akçağ Yayınları.

Sandıklı, A., Budak, T., & Ünal, B. (2013). Doğu Akdeniz'de enerji keşifleri ve Türkiye. Bilge Adamlar Kurulu Raporu. BİLGESAM Yayınları.

Shaw, S. (2008*). Eski ve yeni arasında Sultan Selim III. Selim yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu.* (Çev. Gül Güldü), Der Yayınları.

Soysal, İ. (1987). *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız diplomasi münasebetleri (1789-1802).* TTK Yayınları.

Tagliapietra, S. (2013). Towards a new eastern Mediterranean energy corridor? natural gas developments between market opportunities and geopolitical risks. Natural Gas Developments between Market Opportunities and Geopolitical Risks (February 26, 2013). FEEM Working Paper, (12.2013). https://doi.org/10.2139/ssrn.2225272

Tomar, C. (2014). *Mısır, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* (Cilt 29), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.559-563

Tuncer, H. (2000). 19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914), Ümit Yayıncılık.

Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih (1789-2001).* Der Yayınları.

Uygur. F. (2018). Süveyş Kanalı Projesinde İstanbul'da yaşanan diplomatik mücadeleler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 22/4, ss.669-720.

Uygur, F. (2024). Lozan Konferansı'nda Mısır delegasyonu: Mısır'ın bağımsızlığının tanınması ve Süveyş Kanalı hakkında Özel Nota. *DTCF Dergisi,* 64/1, ss.79-98.

Yavi, E. & Yazıcıoğlu Yavi, N. (2001). *Tarih öncesi çağlardan günümüze mısır*, Yazıcı Yayınevi.

Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında Libya'nın rolü ve etkisi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7/14, ss.17-42.

Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in paylaşım mücadelesi ve Türkiye,* Kırmızı Kedi Yayınları.

Yıldız, D. (2009). Doğu Akdeniz'de ısınan sular. Bizim Kitaplar.

Yorulmaz, R. (2019). Sıcak gündem: Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz,* 10(88), 80-83.

Zeydan, C. (2015). *Osmanlı Mısır'ı*, (Çev. Mustafa Özcan), Özgü Yayınları.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study examines the geographical borders, geopolitical position and importance of the Eastern Mediterranean through Egypt. In this context, after mentioning Egypt's historical importance, geopolitical and geostrategic importance, its energy reserves and its role in the energy competition in the Eastern Mediterranean are discussed. Egypt is located in a region with high, flat and gulfless Mediterranean coasts to the north and the Suez Canal and the Red Sea to the east. Beyond the Sinai Peninsula, which forms its territory in the northeast, it borders Israel. It is surrounded by Libya to the west and Sudan to the south. Located in the Eastern Mediterranean basin, Egypt is geographically located at the intersection of the continents of Asia, Europe and Africa and is located in a strategic region connecting these three continents. In addition, as one of the centers of ancient civilizations, it stands out as an inseparable part of the Near East geographical region together with Syria, Mesopotamia and Anatolia. Such strategic and rich regions have enabled the rise of powerful states, while in times of weakness, they have become a competitive area for other powerful states. Egypt has maintained its geopolitical importance in every period of its history. This situation stems from the country's geographical location as well as cultural, economic and strategic elements. When we look at Egypt in terms of the geopolitics of the Eastern Mediterranean; Egypt has made significant contributions to the world's cultural heritage throughout history. It has served as a bridge between Africa, Asia and Europe. Due to this feature, it has been placed at the center of trade routes throughout history. In addition, the Suez Canal, which connects the Mediterranean and the Red Sea, has emerged as one of the most important sea routes in world trade.

Methods

The qualitative research method was adopted in the study and a comprehensive literature review was carried out using the content analysis technique. In addition, maps showing the borders of the Eastern Mediterranean were created with the Geographic Information Systems (GIS) programme and in the light of these maps, the geographical and geopolitical importance of the region and the role of Egypt in terms of energy geopolitics were detailed.

Findings

Egypt, due to its location, has the most important advantage that a region can gain in terms of trade. In addition to this important aspect, Egypt has become an important actor in energy production and export thanks to the natural gas reserves of the Eastern Mediterranean. This situation not only provides Egypt with economic power, but also allows it to play a central role in the energy diplomacy balances in the region.

Egypt has been invaded by great powers since ancient times due to its strategic location. When we look at Egypt's history in general; the Pharaoh Period began in 3150 B.C. when political unity was achieved and the first king ascended to the throne, followed by the Persian Period and the Alexander/Greek Period. Then, the Roman Empire came to the region in 195 B.C. to provide political support to the current government in Egypt, but it annexed Egypt, which was in a strategically important position, to its own rule. Egypt was the grain production warehouse of the Roman Empire for many years and became one of the most important provinces of the empire with its control over the Mediterranean trade routes. After the Byzantine Empire, the period of Islamic States (Umayyads, Abbasids, Tulunids, Ikhshidis, Fatimids, Ayyubids, Mamluks and Ottomans) began in Egypt in 639. The reasons why Islamic states conquered this place were political interests and the fertility of the land. During the reign of Sultan Baybars (1422-1438), the Mamluks took control of the Egypt-Red Sea-Indian Ocean trade route and used these routes for the spice trade. However, during the reign of Sultan Gansu Gavri, the Mamluks entered into a struggle with the Portuguese for the India trade route but were unsuccessful. At this point, the Ottoman Empire took action on this issue and took control of it in 1517. Although this region, which came under Ottoman rule, seemed to have lost its importance over time, it regained the geopolitical and economic importance of the Eastern Mediterranean with the opening of the Suez Canal.

Conclusion

As a result of the struggle that started in the early 16th century, the Ottoman Empire gained dominance over Egypt and took control of the security of trade routes. This situation continued for about four hundred years. However, after the great geographical discoveries, some countries in Europe tried to obtain new lands and new trade markets in overseas countries. During this period, England, which was not yet powerful enough to organize overseas expeditions, and France, one of its biggest rivals, began to shape their policies in new ways. Egypt, which was an Ottoman territory in the 19th century, became the scene of the struggle for dominance of these great states due to its strategic importance. In

fact, the Suez Canal, which was opened in Egypt in 1869 to connect the Mediterranean and the Red Sea, initiated a process that would increase Egypt's strategic importance in the following century. Although this canal was seen as a waterway project, the opening of this canal connected the Mediterranean and the Red Sea, or from another perspective, the Atlantic Ocean and the Indian Ocean. Egypt's importance increased even more with the Suez Canal and it became an important source of income. It even became a transit route in international trade. In this chaos, England gained the upper hand and included Egypt, which it entered with its fleet in 1882, under its administration. England stayed in Egypt until the first half of the 20th century. Due to this advantage, it used this place as a military base in World War II.

The Suez Crisis emerged when Egypt and its administrators gained independence in the second half of the 20th century, especially when they decided to nationalize the Suez Canal. France and England tried to continue to protect their interests in the Suez Crisis by acting together. With the intervention of the USA and the Soviet Union in this crisis, France and England were forced to withdraw from the region. The Suez Crisis brought Egypt to the forefront in the Arab world and even led to it acting as the leader of the Arab world.

Güler, B. & Özbezek, B. D. (2025). Dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1012-1023.

Dijital Liderliğin Yenilikçi Davranış Üzerine Etkisinde Bilgi Paylaşımının Aracılık Rolü

The Mediating Role of Knowledge Sharing in the Effect of Digital Leadership on Innovative Behavior

Bilge Güler[1], B. Dilek Özbezek[2]

Öz

Teknolojik çağda rekabet etmek, güncel yenilikleri takip etmek, yenilikçi bir kültür benimseyerek çalışanların yenilikçi davranışlarını teşvik etmek, bilgi yönetimi ve bilgi paylaşımı yoluyla dijital ortamı etkin bir şekilde yönetebilmek için dijital liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dijital çağda önemli bir liderlik tarzı olan dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolünü analiz etmektir. Araştırmanın ana kütlesini, Türkiye'de 2023-2024 eğitim-öğretim yılında görev yapan 1.168.896 öğretmen, örneklemini ise kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılan 397 öğretmen oluşturmaktadır. Veri toplama, 5'li Likert tarzı bir ölçek kullanılarak online anket aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan online anket tekniğiyle elde edilen veriler, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve bootstrap yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan analizler sonucu, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü oynadığı belirlenmiştir. Bu araştırmanın özgün değeri, önceki çalışmalarda mevcut olmayan, dijital liderlik, bilgi paylaşımı ve yenilikçi davranış arasındaki ilişki modelidir. Özellikle bilgi paylaşımının, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisinde aracılık rolünün bulunması araştırmanın orijinal bir katkısıdır. Bu araştırmanın bulguları, literatürü desteklemek ve kurum yöneticileri tarafından dijital liderliği uygulamak ve bilgi paylaşımı yoluyla yenilikçi davranışı teşvik etmek amacıyla kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Liderlik, Yenilikçi Davranış, Bilgi Paylaşımı, Öğretmenler.*

Abstract

Digital leaders are essential in the technological age, as they must follow current innovations, encourage innovative employee behaviors by adopting an innovative culture, and manage the digital environment effectively through knowledge management and knowledge sharing. The purpose of this study is to analyse the mediating role of knowledge sharing in the effect of digital leadership, which is an important leadership style in the digital age, on innovative behaviour. The main body of the study consists of 1,168,896 teachers working in Turkey in the 2023-2024 academic year, and the sample consists of 397 teachers reached by the convenience sampling method. Data collection was carried out through an online survey using a 5-point Likert-style scale. The data obtained from the participants through an online questionnaire were examined using explanatory and confirmatory factor analysis, descriptive statistics, correlation analysis and bootstrap method. As a result of the analysis, it was determined that knowledge sharing plays a mediating role in the effect of digital leadership on innovative behaviour. The unique value of this research is the relationship model between digital leadership, knowledge sharing and innovative behaviour, which is not available in previous studies. In particular, the mediating role of knowledge sharing in the effect of digital leadership on innovative behaviour is an original contribution of the research. The findings of this study can be used to support literature and can be used by organisational managers to implement digital leadership and encourage innovative behaviour through knowledge sharing.

Keywords: *Digital Leadership, Innovative Behaviour, Knowledge Sharing, Teachers.*

Jel Codes: *M10, M12, O30.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 03.01.2025 tarih ve 01/27-28 sayılı kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 31 / 01 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Bor Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir planlama Tapu Kadastro Bölümü Öğretim Üyesi, Niğde, Türkiye, bilgeeguler@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5361-8304.
[2]Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, Gaziantep, Türkiye, dilekozbezek@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7176-1534.

Giriş

21. yüzyılda dijital teknolojilerin varlığı, sosyal ilişkilerden kurumların iş yapma biçimlerine kadar tüm yaşamı etkilemekte ve değiştirmektedir. Her geçen gün daha çok dijitalleşen bir dünyada, kurumların rekabetçi ve başarılı olabilmesi için sürekli değişen pazar koşullarına uyum sağlamaları; bunun için ise kurumların yeniliği benimsemeleri ve yenilikçi davranışlar sergilemeleri gerekmektedir. Dijital çağda yenilikçi davranış, örgütsel başarıya ulaşmanın önemli bir faktörüdür. Bu çağda, yenilikçi davranışın oluşmasında geleneksel liderlik anlayışının yeterli olmadığı (Karamanlıoğlu ve Şenkul, 2024: 29-30), vizyon sahibi, yenilikçi, yeni teknolojileri bilen, dijitalleşme sürecinde çalışanlarını yönlendiren ve destekleyen, onları motive eden, rol model olan çevik dijital liderlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Büyükbeşe ve Doğan, 2022: 182). Dijital liderler, teknolojiyi etkili bir şekilde kullanarak yeniliği teşvik eden kilit bireyler olarak kurumlarda giderek daha önemli hale gelmektedir (Yeşilkuş ve Özbozkurt, 2024: 80).

Dijital gelişmeleri yakından takip eden ve hayata geçiren dijital liderler, kurumdaki çalışanların yenilikçi davranışları ve bilgi paylaşımı günümüzde kurumsal başarı ve küresel düzeyde rekabet gücü elde etmek açısından önem taşımaktadır (Öneren vd., 2016: 128; Yiğit ve Yiğit, 2019: 184; Çelik Şahin vd., 2020: 271; Erhan vd., 2022: 1537). Kurumların yenilikçi olması, kurumdaki çalışanların yenilikçi davranış göstermelerine bağlıdır. Bilgi paylaşımı, bilgi alışverişi sağlayarak yeni bilgi edinilmesini kolaylaştırmakta ve bireysel bilginin örgütsel bilgi haline gelerek bilginin kurumsal kimlik kazanmasına hizmet etmektedir. Günümüzün bilgi yoğun ekonomisinde bireysel bilginin örgütsel bilgi haline gelmesi, kurumların sahip olduğu bilgileri yenilikçi çalışanlar vasıtasıyla yenilik faaliyetlerinde kullanmalarını sağlamaktadır (Yiğit ve Yiğit, 2019: 184). Çalışanlar, yeni fikirler üretmek, tanıtmak ve uygulamak için yenilikçi yeteneklerini kullanarak kurumun başarısına katkıda bulunabilmektedirler (Khalid vd., 2023: 50). Yeniliğin hayatta kalmanın ve rekabetçi olmanın anahtarı olarak ortaya çıktığı, hızla değişen pazarlarla karakterize edilen bu çağda, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisine ilişkin çalışmalar önem taşımaktadır (Benitez vd. 2022: 4). Ercan Önbıçak ve Akkoyun (2022), yaptıkları nitel araştırmada, dijital liderliğin yenilikçi davranış, teknoloji kabul modeli ve performans değişkenleriyle ilişkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Kesici ve Yücel (2024) ise yaptıkları içerik analizi sonucu, dijital liderliğin dijital dönüşüm, dijital beceri algısı, kriz yönetimi, bireysel performans, dijitalleşme, kurumsal öğrenme, dijital olgunluk, iş tatmini ve yenilikçi çalışma davranışı gibi kavramlarla bir ilişki içinde olduğunu tespit etmişlerdir.

Sıkça araştırmalara konu olan liderlik konusu, geleceği inşa eden kurumlar olan eğitim kurumları için de oldukça önemlidir. Yaşanan teknolojik ve dijital gelişmeler sonucu, dijital liderlik okul yöneticilerinde bulunması gereken özelliklerden biri olmuştur. DYS (Doküman Yönetim Sistemi), MEBBİS (Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri), EBA (Eğitim Bilişim Sistemi) gibi platformlar okul yönetiminin teknolojik ve dijital görev ve sorumluluklarını artırmıştır (Çelik Şahin vd., 2020: 272). Okullarda artan teknoloji kullanımı ve dijitalleşme çalışmaları; okul liderlerinin dijital liderlik yeterliliklerinden bilgi ve veri okuryazarlığı, iletişim ve iş birliği, dijital içerik oluşturma, güvenlik ve problem çözme yeterliliklerini geliştirmelerini gerektirmiştir (Öz, 2020: 45). Bu çalışmanın amacı, öğretmenler örnekleminde dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolünü incelemektir. Literatür incelemesi sonucu, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmüş (Büyükbeşe ve Doğan, 2022; Erhan vd.; 2022, Sagbas vd., 2023; Salam, 2023; Gao ve Gao, 2024; Abbas vd., 2024), bu ilişkide bilgi paylaşımının aracılık rolü üzerine ise herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma, ele alınan değişkenler ve özellikle dijital liderlik konusunda Türkçe alanyazında çalışmaların az olması bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte dijitalleşme ve etkilerinin her geçen gün arttığı kurumlarda yenilikçi davranışı artırmada dijital liderliğin ve bilgi paylaşımının rolünü inceleyerek literatüre katkı sağlamaktadır.

1. Literatür Taraması

1.1. Dijital Liderlik

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, dijitalleşmeye ve yeni nesil liderlik yeteneklerine hakim liderlerin varlığını elzem kılmıştır (Yeşilkuş ve Özbozkurt, 2024: 80). Teknolojik gelişmelere bağlı olarak, dijital dönüşüm kuruluşlar için kaçınılmaz bir gerçeklik olmuş (Sagbas vd., 2023: 1) ve bu durum teknoloji temelli yönetim tarzına geçişe neden olmuştur (Ercan Önbıçak ve Akkoyun, 2022: 128). Dijital liderlik, dijital dönüşümle birlikte yaygın hale gelen ve gelişen bir liderlik türü olup (Ercan Önbıçak ve Akkoyun, 2022: 128), dijital dönüşümün başarılı bir şekilde yönlendirilmesinde kritik bir role sahiptir (Aksoy, 2024: 3). Dijital liderlik, dijital çağda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir kurumu hedeflerine ulaştıracak şekilde yönetme becerisidir (Winanti, 2022: 1-2). Başka bir tanıma göre, dijital teknolojilerin faydalarını en iyi şekilde kullanmak, çalışanlara ve kuruluşlara dijital değişimlerle başa çıkmaları ve dijital iş hedeflerine ulaşmaları için yardım etmek amacıyla dijital bir zihniyet geliştirmeyi amaçlayan liderlik tarzı ve dijital yeteneklerin birleşimidir (Gao ve Gao, 2024: 3).

Bulut bilişim, dijital ödeme sistemleri, mobil teknolojiler, e-ticaret platformları, yapay zeka, sosyal medya araçları kurumları dijital anlamda dönüştüren teknolojiler arasındadır. Dijital liderlik, kurumların dijital çağda varlıklarını sürdürebilmek ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için dijital dönüşüm araçlarının benimsenmesinin ötesinde teknolojik değişime insan, teknoloji ve organizasyon olarak uyum sağlamayı ifade etmektedir (Aksoy, 2024). Dijital çağda, teknolojik dönüşüme ve yeni dijital teknolojilere uyum sağlamak ve öncü stratejiler belirlemek için teknoloji bilgisi olan, güncel uygulamaları ve yenilikler takip eden dijital liderlere ihtiyaç duyulmaktadır (Ercan Önbıçak ve Akkoyun, 2022: 129; Güler, 2023: 17).

Dijital liderlik, geleneksel liderlik becerilerine ek olarak teknolojiyi kapsamlı bir şekilde kullanabilme, veri odaklı kararlar alabilme, yenilikçi düşünme ve dijital dönüşüm süreçlerini yönetebilme becerilerine sahip olmayı gerektirmektedir (Kesici ve Yücel, 2024: 66). Kesici ve Yücel (2024) yaptıkları literatür araştırması sonucu, dijital liderlerin taşıması gereken özellikleri; analitik uzmanlık, sonuç odaklı yaklaşım benimseme, fırsatlar oluşturma becerisi, hizmet kalitesine odaklanma, teknolojiye hâkim olma, rekabet gücü kurma, vizyoner liderlik, stratejik planlama, risk alabilme, değişime adapte olma, dijital yetkinlik, inovasyona odaklı olma, etkili iletişim kurma olarak ele almışlardır. Fakat özellikle teknolojiyi etkin kullanabilme, dijital liderlerin sahip olması gereken özelliklerin başında gelmektedir (Vural vd., 2023: 1587).

1.2. Dijital Liderlik ve Yenilikçi Davranış

Yenilikçi davranış, kurum içindeki bireylerin ve grupların yeni hizmetler/ürünler ve iş ile ilgili fikirler sunarak genel inovasyona katkıda bulunması ve istenen sonuçları üretmesi anlamına gelmektedir (Fatmawaty vd., 2023: 6). Başka bir tanıma göre yenilikçi davranış, yeni fikir ve düşüncelerin somut faaliyetlere dönüşüp bireylerde ve kurumlarda gelişime etki eden değişimi ifade etmektedir (Öneren vd., 2016: 133). Yenilikçi davranış, bireylerin sahip olduğu bilgi ve deneyimin yeni fikirler, süreçler ve çözümler üretmek için kullanılmasıyla elde edilmekte (Fatmawaty vd., 2023: 6), çalışma prosedürlerini, ürün ve hizmetleri iyileştirmekte (Khalid vd., 2023: 50) ve çalışanların kurumda yeni süreçler oluşturarak verimli çalışmalarını sağlamaktadır (Erdem, 2021: 119). Kurumların rekabet edebilmeleri için yeniliklere açık bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Çalışanların yenilikçi davranışları, onları üretkenliğe ve etkin olmaya sevk ederek kurumların yenilikçi olmasına katkı sağlamaktadır (Öneren vd., 2016: 133). Çalışanlar; yeni fikirler üretmek, tanıtmak ve uygulamak için yenilikçi yeteneklerini kullanarak kurumun başarısına daha iyi katkıda bulunabilirler (Khalid vd., 2023: 50).

Çalışanların yenilikçi davranışları kurumsal yeniliği de etkilediğinden teknoloji odaklı bu yeni çağın önemli bir yönü, teknolojiye yalnızca uyum sağlayan değil, aynı zamanda benzersiz fikirler, süreçler, tasarımlar ve teknolojilerle yenilikçi bir şekilde katkıda bulunan çalışanlar geliştirmektir (Abbas vd., 2024: 2). Bu ise kurum liderlerinin desteğiyle ortaya çıkmaktadır. Dijital becerileri yüksek liderler, çalışanlar tarafından olumlu algılanmakta ve bu liderlere sahip olan çalışanlar yenilikçi davranışlar benimseme eğilimi göstermektedirler (Erhan vd., 2022). Dijital liderler, çalışanlarını ve kurumlarını pazar ihtiyaçlarına göre yeni ürünler üretebilecek kapasiteye getirmekte ve pazardaki en son teknolojiyi anlama yetenekleri nedeniyle kurumda yenilik yeteneğinin geliştirilmesine yardımcı olabilmektedirler (Fatima ve Masood, 2024: 165). Karamanlıoğlu ve Şenkul (2024) yaptıkları araştırmada, yenilikçi davranış ile dijital liderlerin becerileri arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır.

Dijital çağda bir lider, gelişmeye devam eden teknoloji becerilerine veya anlayışına sahip olmalı, kurumun hedeflerine ulaşmak için hangi teknolojiye ihtiyaç duyduğunu anlamalı, çalışanları teknolojiye uyum sağlamaya alıştırmalıdır. Bununla birlikte dijital dünyadaki giderek artan şiddetli rekabetin ortasında her zaman yenilikçi ve gelişmeye istekli olmalı, çalışanları ürün ve hizmetleri geliştirmede yaratıcı olmaya teşvik etmelidir (Winanti, 2022: 6-7). Dijital liderler; değişimi, yeniliği ve rekabeti sağlayan tutumlar sergileyerek sürekli iyileştirme kültürünü teşvik etmekte ve en son teknolojilerden yararlanmakta, dijital teknolojileri benimseyerek, yeni dijital pazarları keşfederek, araştırmalar yaparak, risk alarak ve sürekli öğrenerek girişimci yönelimi teşvik eden bir ortam yaratarak yenilikçi davranışı etkileyebilmektedirler (Abbas vd., 2024: 4).

Çalışanların yenilikçi davranışları, kuruluşların yenilikçi faaliyetlerde bulunmaları ve dijital dönüşüm bağlamında rekabet avantajı elde etmeleri açısından oldukça önemlidir. Birçok çalışma, liderlik ve yenilikçi davranış arasındaki ilişkiye odaklanmış olmasına rağmen (Gao ve Gao, 2024: 1) dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisini analiz eden az sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bu araştırmalar, dijital liderliğin yenilikçi davranışı pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır (Büyükbeşe ve Doğan, 2022; Erhan vd., 2022; Sagbas vd., 2023; Salam, 2023; Gao ve Gao, 2024; Abbas vd., 2024). Teorik açıklamalara ve ampirik araştırma bulgularına dayanarak, dijital çağda ortaya çıkan liderlik türü olan dijital liderliğin yenilikçi davranışı pozitif yönde etkileyeceği varsayılmış ve H_1 oluşturulmuştur.

H_1: Dijital liderlik yenilikçi davranışı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

1.3. Bilgi Paylaşımının Aracılık Rolü

(Bilgi paylaşımı, kurum içerisinde bireyin sahip olduğu bilginin diğer bireylere aktarılması anlamına gelmekte ve başarıyı hedefleyen tüm kurumlar için hayati önem taşımaktadır (Öneren vd., 2016: 127). Bilgi paylaşımının temel amacı, bilgiyi bir bireyden diğerine aktarmaktır. Burada bilgi, bir kurumun ihtiyaç duyduğu varlık ve kaynaktır (Fatmawaty vd., 2023: 5). Etkin bilgi paylaşımı, kurumların karar alma süreçlerini daha sağlıklı bir şekilde yönetmelerine yardım etmektedir. Paylaşılan bilginin değeri, kurumun alacağı kararı direkt etkilemektedir. Bu nedenle bilginin doğru, kapsamlı, geçerli, uygulanabilir, eksiksiz ve uygun maliyetli olması ve bununla birlikte kurum içinde sağlıklı bir şekilde paylaşılması gerekmektedir (Işık, 2018: 642). Bilgi paylaşımının doğru bir şekilde uygulanması, kurumun hedeflerine ulaşmasına ve rekabet avantajı için bir temel oluşturmasına katkı sağlamaktadır (Winanti,2022: 2; Fatmawaty vd., 2023: 5).

Bilgi paylaşıldıkça değer kazanan bir olgu haline geldiği için günümüzde bilginin gücü simgelediği paradigma değişerek bilgi paylaşımının güç olduğu paradigma kabul görmeye başlamıştır. Kurumlarda bilgi paylaşımını etkileyen çeşitli bireysel, teknolojik ve örgütsel faktörler vardır. Bu faktörlerden dijital liderlik, kurumdaki çalışanlar arasında bilgi yönetimi süreci için önemli bir itici güç görevi görmektedir. Dijital liderler, teknoloji hakkında daha iyi bilgi sahibi olmaları nedeniyle kurumda bilgi yönetimi uygulamalarını başlatır, kurumu teknolojik olarak dönüştürürler ve kuruma istenen performansı kazandırmak için bilgi paylaşımını teşvik ederler (Fatima ve Masood, 2024: 165). Literatür taraması sonucu, dijital liderlik ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiyi ele alan az sayıda araştırmaya rastlanmıştır (Gök ve Aydemir, 2021; Lyu, 2024; Fatima ve Masood, 2024). Gök ve Aydemir (2021), güvenlik firması çalışanları üzerinde yaptıkları araştırma sonucu, dijital liderliğin bilgi paylaşımını etkilediğini ve bilgi paylaşımının ise dijital liderliğin kriz yönetimi üzerindeki etkisinde aracılık rolünün bulunduğunu belirlemişlerdir. Lyu (2024) ise benzer şekilde dijital liderliğin bilgi paylaşımı üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu bilgiler doğrultusunda, dijital liderliğin bilgi paylaşımını pozitif yönde etkileyeceği varsayılarak H_2 oluşturulmuştur.

H_2: Dijital liderlik bilgi paylaşımını pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

Bir kurumda yeniliğin gerçekleşmesi, çalışanların yenilikçi davranışlarıyla mümkün olmaktadır. Çalışanların yenilikçi davranması ise maksimum sonuçlara ulaşmak için bilgi gerektirmektedir. Yeni stratejiler tasarlarken kuruluşlar tarafından sahip olunması gereken bilgi, kurumsal performansı iyileştirmek için bir güçtür. Her çalışan için bilgi paylaşımı davranışını teşvik ederek performans ve hizmet iyileştirmeleri yapılabilir. Bilgi paylaşımı, çalışanları yenilik yapmaya ve yenilikçi olmaya teşvik etmektedir. Bilgi paylaşımı faaliyetlerinin varlığı, ortaya çıkan sorunları çözme, yenilikçi fikirlerin ortaya çıkması hem bireysel hem de kurumsal hedeflere ulaşma yeteneğini artırma ve hata düzeyini en aza indirme dahil olmak üzere elde edilebilecek faydalara sahiptir (Fatmawaty vd., 2023). Bununla birlikte bilgi paylaşımı, yenilikçi fikirler üreten ve bu fikirlerin etkili olarak uygulanmasını sağlayan işbirlikçi ve sağlıklı bir çalışma ortamı yaratmaktadır (Akram vd., 2020: 127). Bilgi paylaşımı bireysel etkileşimi ve iletişimi kolaylaştıracağından bireysel yenilikçi davranışı daha fazla teşvik edebilmektedir (Wang vd., 2017: 1121). Literatürde yapılan ampirik araştırmalar da bilgi paylaşımının yenilikçi davranışı pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Işık ve Aydın, 2016; Öneren vd., 2016; Widyani vd., 2017; Wang vd., 2017; Mustika vd., 2020; Erdem, 2021; Akram vd., 2020; Fatmawaty vd., 2023). Bu bilgiler doğrultusunda, bilgi paylaşımının yenilikçi davranışı pozitif yönde etkileyeceği varsayılmış ve H_3 oluşturulmuştur.

H_3: Bilgi paylaşımı yenilikçi davranışı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

Bilgi toplumunda kuruluşlar rekabet güçlerini arttırmak için bilgiyi temel bir kaynak olarak görmekte, sürdürülebilir bilgi paylaşımı ve yenilik yoluyla katma değer yaratmaya çalışmaktadırlar (Lee ve Hong, 2014: 148). Dijital liderlerin bilgiye değer vermeleri, bilgi paylaşımı ve kullanımı kurumsal yenilik için elzemdir (Fatima ve Masood, 2024). Dijital liderler, çalışanların fikirlerini ve bakış açılarını açıkça paylaşmaya ve yeni yaklaşımları denemeye teşvik eden bir kültür yaratmakta ve bu yolla yenilikçi davranışı ve yaratıcılığı geliştirmektedirler (Abbas vd., 2024: 6). Dijital liderlik-yenilikçi davranış, dijital liderlik-bilgi paylaşımı, bilgi paylaşımı-yenilikçi davranış arasındaki tüm bu ilişkilerden de yola çıkarak, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü olacağı varsayılmış ve H_4 oluşturulmuştur.

H_4: Dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü bulunmaktadır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın ana kütlesi ve örneklemi ve veri toplama araçlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Araştırma için Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 03.01.2025 tarihli ve E-87841438-302.08.01-528477 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

2.1. Ana Kütle ve Örneklem

Bu araştırmada, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki doğrudan etkisinin yanı sıra bu ilişkinin bilgi paylaşımı aracılığıyla dolaylı etkisini de incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın ana kütlesi, Türkiye'de görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın web sayfasından Türkiye'de 2023-2024 eğitim-öğretim yılında 1 milyon 168 bin 896 öğretmenin görev yaptığı belirlenmiştir (www.meb.gov.tr, 2025). Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2004: 50) hazırladığı belirli bir evren için kabul edilebilir örneklem büyüklüğü tablosuna göre ana kütlenin 1 milyon ve üzerinde kişiden oluşması durumunda %5 hata payı ve %95 güven düzeyinde katılımcı sayısının 384 olacağı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, olasılığa dayılı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle Google Form kullanılarak oluşturulan anket formunu dolduran 397 öğretmen araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %43,3'ü erkek, %56,7'si ise kadınlardan oluşmaktadır. Öğretmenlerin %82,9'unun evli, %17,1'inin bekar olduğu belirlenirken, %3,3'ünün 25 yaş veya altında, %26,2'si 26-30 yaş arası, %38,5'inin 31-40 yaş arası, %22,9'unun 41-50 yaş arası ve %9,1'inin 51 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, öğretmenlerin %7,1'inin önlisans; %77,1'in lisans, %15,9'unun lisansüstü eğitim almıştır. Mesleki kıdem olarak değerlendirildiğinde, öğretmenlerin %13,4'ü 1-5 yıl aralığında, %19,4'ü 6-10 yıl aralığında, %34,5'i 11-15 yıl aralığında, %32,7'sinin 16 ve üzeri mesleki deneyime sahip olduğu görülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında verilerinin toplanması için tasarlanan ankette sosyo-demografik bilgi formu, "Dijital Liderlik Ölçeği", "Bilgi Paylaşımı Ölçeği" ve "Yenilikçi Davranış Ölçeği" kullanılmıştır.

Dijital Liderlik Ölçeği: Dijital Liderlik Ölçeği, Büyükbeşe ve arkadaşları (2022: 754) tarafından geliştirilen likert tarzı bir ölçektir. Bu ölçeğin 6 maddeden oluşan "Yenilikçi Liderlik" ve 3 maddeden oluşan "Destekleyici Liderlik" olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Büyükbeşe ve arkadaşları (2022) "Yenilikçi Liderlik" boyutu için Cronbach's Alpha değerini 0,90, "Destekleyici Liderlik" boyutu için ise Cronbach's Alpha değerini 0,95 olarak hesaplanmıştır. Uygulamada katılımcılardan "1=kesinlikle katılmıyorum; 5=kesinlikle katılıyorum" şeklindeki ölçek üzerinde derecelendirme yapmaları istenmiştir.

Yenilikçi Davranış Ölçeği: Yenilikçi Davranış Ölçeği, Janssen (2000) tarafından geliştirilen; Töre (2017: 118) tarafından geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları yapılan likert tarzı bir ölçektir. Bu ölçeğin 6 maddeden oluşan "Fikir Üretme ve Uygulama" ve 3 maddeden oluşan "Fikre Destekçiler Bulma" olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Töre (2017) Cronbach's Alpha değerini 0,87 olarak hesaplanmıştır. Uygulamada katılımcılardan "1=hiçbir zaman; 5=her zaman" şeklindeki ölçek üzerinde kendileri için en doğru olan ifadeyi seçmeleri istenmiştir.

Bilgi Paylaşımı Ölçeği: Bilgi Paylaşımı Ölçeği Van den Hooff ve Huysman (2009) tarafından geliştirilen; Büyükbeşe (2012: 81) tarafından geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları yapılan likert tarzı bir ölçektir. Bu 8 maddeden ve tek boyuttan oluşan ölçeğin Cronbach's Alpha değeri Büyükbeşe (2012) tarafından 0,85 olarak hesaplanmıştır. Uygulamada katılımcılardan "1=kesinlikle katılmıyorum; 5=kesinlikle katılıyorum" şeklindeki ölçek üzerinde derecelendirme yapmaları istenmiştir.

3. Bulgular

Araştırmada kullanılan dijital liderlik, yenilikçi davranış ve bilgi paylaşımı ölçeklerinin yapı geçerliğini ve güvenilirliğini incelemek amacıyla güvenilirlik analizi, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır.

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçeklere İlişkin Faktörler		Soru Sayısı	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans	K-M-O Değeri	Barlett Küresellik Testi	Sig.
Dijital Liderlik	Yenilikçi Liderlik	6	0,763-0,851	4,077	45,301	0,872	2007,500	0,000
	Destekleyici Liderlik	3	0,830-0,850	2,278	25,308			
Yenilikçi Davranış	Fikir Üretme ve Uygulama	6	0,653-0,838	3,818	42,423	0,890	2066,883	0,000
	Fikre Destekçiler Bulma	3	0,792-0,826	2,389	26,543			
Bilgi Paylaşımı		8	0,703-0,852	4,725	59,065	0,893	1753,300	0,000

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırma için kullanılan ölçeklerin faktör yüklerinin 0.40'ın üzerinde olduğu belirlenmiştir. KMO değeri dijital liderlik ölçeği için 0,872; yenilikçi davranış ölçeği için 0,890 ve bilgi paylaşımı ölçeği için 0,893 olduğu tespit edilirken, Barlett küresellik testi sonuçlarının da anlamlı olduğu belirlenmiştir. Dijital liderlik ölçeği toplam varyansın %70,609'unu; yenilikçi davranış ölçeği toplam varyansın %68,966'sını ve bilgi paylaşımı ölçeği toplam varyansın %59,065'ini açıklamaktadır.

Tablo 2. DFA ile Elde Edilen Uyum İyiliği İndeksi

Ölçekler	χ2	df	χ2/df	SRMR	RMSEA	AGFI	GFI	CFI	NFI
			≤4-5	≤0,05	≤0,08	≥0,90	≥0,90	≥0.95	≥0,95
Dijital Liderlik	47,835	23	2,080	0,031	0,052	0,950	0,974	0,988	0,976
Yenilikçi Davranış	79,845	24	3,327	0,035	0,077	0,924	0,959	0,973	0,962
Bilgi Paylaşımı	47,918	14	3,423	0,033	0,078	0,921	0,969	0,981	0,973

Tablo 2'de dijital liderlik, bilgi paylaşımı ve yenilikçi davranış ölçeklerine uygulanan doğrulayıcı faktör analiziyle elde edilen uyum iyiliği indekslerinin iyi/kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir (Meydan ve Şeşen, 2011: 37).

Tablo 3. Korelasyon Katsayıları ve Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Hata	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's α	Dijital Liderlik	Yenilikçi Davranış	Bilgi Paylaşımı
Dijital Liderlik	3,42	0,895	-0,605	-0,265	0,880	1		
Yenilikçi Davranış	3,66	0,836	-0,983	0,425	0,900	0,619**	1	
Bilgi Paylaşımı	3,73	0,811	-1,025	1,060	0,899	0,547**	0,723**	1

**p<0,01

Tablo 3'te dijital liderlik ile yenilikçi davranış (0,619**) ve bilgi paylaşımı (0,547**) değişkenleri arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bilgi paylaşımı ile yenilikçi davranış (0,723**) değişkenleri arasında pozitif yönlü ve yüksek düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ölçeklere verdikleri cevapların ortalamasının dijital liderlik için 3,42±0,895; yenilikçi davranış için 3,66±0,836 ve bilgi paylaşımı için 3,73±0,811 olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların hem dijital liderlik hem de yenilikçi davranış ve bilgi paylaşımı ölçeklerine verdikleri cevapların ortalamasının kararsızım ile katılıyorum arasında orta düzeyin biraz üzerinde olduğu söylenebilir. Araştırma için kullanılan ölçeklere ilişkin verilerinin çarpıklık ve basıklık katsayılarının ±2 sınırları içinde; verilerin de normal dağılıma sahip olduğu belirlenirken, Cronbach's Alpha iç güvenirlik değerlerinin de 0,70'in üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolünü incelemek için Hayes'in (2018) Process Makro uygulamasından (www.processmacro.org) yararlanılmıştır. Hayes'in önerisiyle kullanılan "model 4"de bilgi paylaşımı (M) aracı değişkeni, dijital liderlik (X) bağımsız değişkeni ve yenilikçi davranış (Y) bağımlı değişkeni temsil etmektedir. Analizde dolaylı etkinin anlamlılığı Bootstrap tekniği kullanılarak %95 güven aralığında 5000 yeniden örneklem seçeneği ile incelenmiştir. Analiz sonucu güven aralığının alt ve üst sınırının sıfırı içermediği durumda dolaylı etkinin anlamlı olduğu kabul edilirken (Preacher ve Hayes, 2004: 719), tam standardize etki büyüklükleri K^2=0,01'e yakın olduğu durumlarda düşük düzeyde aracılık etkisi, K^2=0,09'a yakın olduğu durumlarda orta düzeyde aracılık etkisi ve K^2=0,25'e yakın olduğu durumlarda yüksek düzeyde aracılık etkisinin olduğuna karar verilmiştir (Akçakanat vd., 2019: 89).

Tablo 4. Dijital Liderliğin Yenilikçi Davranış Üzerindeki Etkisinde Bilgi Paylaşımının Aracılık Rolü

Değişkenler	Etkiler				BootCI		Model Özeti		
	b	Std. Hata	t	Sig. F	BootLLCI	BootULCI	R^2	Model F	Sig. F
Sabit	1,679	0,130	12,868	0,000	1,422	1,936	0,384	245,760	0,000
(X) → (Y)	0,579	0,037	15,677	0,000	0,506	0,651			
Sabit	2,028	0,135	15,026	0,000	1,763	2,293	0,300	168,899	0,000
(X) → (M)	0,496	0,038	12,996	0,000	0,421	0,572			

Sabit	0,532	0,133	4,004	0,000	0,271	0,793	0,595	288,953	0,000
(X) → (Y)	0,298	0,036	8,321	0,000	0,228	0,369			
(M) → (Y)	0,566	0,039	14,323	0,000	0,488	0,643			

Tablo 4'te ilk aşamada dijital liderliğin (X), yenilikçi davranış (Y) liderliğin yenilikçi davranışı (b=0,579; t=15,677; p=0,000) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Yenilikçi davranıştaki değişimin %38,4'ü (R^2=0,384) dijital liderlik tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre "dijital liderlik yenilikçi davranışı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir (H_1)" hipotezi kabul edilmiştir.

İkinci aşamada, dijital liderliğin (X), bilgi paylaşımı (M) üzerindeki etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Bu aşamada dijital liderliğin bilgi paylaşımını (b=0,496; t=12,996; p=0,000) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Bilgi paylaşımındaki değişimin %30'u (R^2=0,300) dijital liderlik tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre "dijital liderlik bilgi paylaşımını pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir (H_2)" hipotezi kabul edilmiştir.

Üçüncü aşamada, bilgi paylaşımı (M) ile dijital liderliğin (X), yenilikçi davranış (Y) üzerindeki birlikte etkileri verilmiştir. Bu aşamada dijital liderlik yenilikçi davranış (b=0,298; t=8,321; p=0,000) üzerindeki istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkisinin bilgi paylaşımıyla (b=0,566; t=14,323; p=0,000) birlikte analize girdiğinde azalmasına rağmen devam ettiği tespit edilmiştir. Yenilikçi davranıştaki değişimin %59,5'i (R^2=0,595) dijital liderlik ve bilgi paylaşımı tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre "bilgi paylaşımı yenilikçi davranışı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir (H_3)" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5. Dijital Liderliğin (X) Yenilikçi Davranış (Y) Üzerindeki Toplam, Doğrudan ve Dolaylı Etkileri

		BootCI	
	Etki	**BootLLCI**	**BootULCI**
Dijital liderliğin (X) yenilikçi davranış (Y) toplam etkisi	0,579	0,506	0,651
Dijital liderliğin (X) yenilikçi davranış (Y) doğrudan etkisi	0,298	0,228	0,369
Dijital liderliğin (X) yenilikçi davranış (Y) dolaylı etkisi	0,281	0,215	0,350
Dijital liderliğin (X) yenilikçi davranış (Y) üzerindeki tam standardize etkisi	0,300	0,236	0,367

Tablo 5'te dijital liderliğin (X) yenilikçi davranış (Y) üzerindeki toplam, doğrudan ve dolaylı etkisine yer verilmiştir. Bu aşamada, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki toplam etkisi (b=0,579; %95CI [BootLLCI=0,506; BootULCI=0,651]) ile doğrudan etkisi (b=0,298; %95CI [BootLLCI=0,228; BootULCI=0,369]) arasındaki fark olan dolaylı (aracı etki) etkisinin %95 bootstrap güven aralığı alt ve üst sınırı sıfırı içermediği için (b=0,281; %95CI [BootLLCI=0,215; BootULCI=0,350]) test edilen aracılık modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca tam standardize etki büyüklüğünün K^2=0,300 olduğu tespit edilmiştir. Bu değer K^2=0,25'in üzerinde bir değer olduğu için dijital liderlik ile yenilikçi davranış arasında bilgi paylaşımının yüksek düzeyde bir aracılık etkisi olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara göre "bilgi paylaşımı yenilikçi davranışı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir (H_3)" hipotezi ve "dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre "bilgi paylaşımı yenilikçi davranışı pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir (H_4)" hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kurumların rekabet avantajı ve sürdürülebilir bir başarı elde etmeleri için temel bir unsur olan dijital liderlik, günümüz iş dünyasında gün geçtikçe daha fazla önem kazanan bir kavramdır (Kesici ve Yücel, 2024: 76). Bu araştırma, dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki doğrudan etkisini ve bilgi paylaşımı yoluyla dolaylı etkisini öğretmenler örnekleminde incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucu, dijital liderliğin bilgi paylaşımını ve bilgi paylaşımının ise yenilikçi davranışı pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerinde hem doğrudan hem de bilgi paylaşımı aracılığıyla dolaylı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi (Büyükbeşe ve Doğan, 2022; Erhan vd., 2022; Sagbas vd., 2023; Salam, 2023; Gao ve Gao, 2024; Abbas vd., 2024), bilgi paylaşımı üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi (Gök ve Aydemir, 2021; Lyu, 2024; Fatima ve Masood, 2024) ve bilgi paylaşımının ise yenilikçi davranış üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi (Işık ve Aydın, 2016; Öneren vd., 2016; Widyani vd., 2017; Wang vd., 2017; Mustika vd., 2020; Erdem, 2021; Akram vd., 2020; Fatmawaty vd., 2023) daha önce yapılan araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Ayrıca bilgi paylaşımının dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisinde aracılık rolünün bulunması ise araştırmanın orijinal bir katkısıdır.

Literatürde dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerinde doğrudan (Büyükbeşe ve Doğan, 2022; Erhan vd.; 2022, Sagbas vd., 2023; Salam, 2023) ve dolaylı olarak (Gao ve Gao, 2024; Abbas vd., 2024) pozitif yönde bir etkisi olduğuna dair

çalışmalar bulunmaktadır. Gao ve Gao (2024), dijital liderlik ile çalışan yenilikçi davranış arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirme ve duygusal bağlılığın ikili aracılık rolünü ve bu tür ilişkilerde proaktif bir kişiliğin düzenleyici rolünü araştırmışlardır. Araştırma sonucu, dijital liderliğin çalışanların yenilikçi davranışlarını psikolojik güçlendirme yoluyla etkilediğini belirlemişlerdir. Abbas vd. (2024) ise modern çağda işyeri inovasyonu ve dijitalleşmenin artan önemi bağlamında Pakistan'da bilişim sektörü çalışanlarına yaptıkları araştırma sonucu, dijital liderlik ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkiye dijital girişimcilik yöneliminin ve dijital organizasyon kültürünün aracılık ettiğini tespit etmişlerdir. Bu araştırmada ise dijital liderliğin yenilikçi davranışı bilgi paylaşımı aracılığıyla etkilediği tespit edilmiştir. Dijital liderler, çalışanların yenilikçi davranışlarını arttırmak için etkin bilgi paylaşımı açısından uygun bir atmosfer oluşturabilirler. Örneğin Wang vd. (2017) bu konuda mentorluk, bilgi paylaşım platformu kurma ve gayri resmi iletişim toplantısı düzenleme üzerine öneriler sunarak yöneticilerin çalışanların bilgi paylaşımını iyileştirebilecek bir atmosfer yaratılabileceğini öne sürmektedir. Bu bağlamda çalışanların bilgi paylaşımı aracılığıyla yenilikçi davranışlarını arttırmak için yöneticilerin dijital liderlik yetkinliklerini geliştirmeleri adına kurumlarda eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi önerilebilir.

Dijital liderlik, bilgi paylaşım kültürünün oluşturulmasında ve bu kültürün çalışanların yenilikçi davranışlarına yansıtılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bilgi paylaşımını teşvik eden dijital liderlik uygulamaları, çalışanların yenilikçi fikirler üretmesini ve problemlere yaratıcı çözüm bulma becerilerini güçlendirerek, örgütsel düzeyde yenilik kapasitesini artırmaktadır. Teknolojinin eğitim kurumları üzerinde de önemli bir etkisi vardır. Bu durum, eğitim kurumları için liderlik yaklaşımlarının yeniden gözden geçirilmesini ve çalışanlar arası etkileşimi teşvik edecek dijital çözümler geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Eğitim kurumlarında dijital liderlik, sadece teknolojik süreçleri yönetmekten ibaret olmamalı; aynı zamanda bilgi paylaşımını teşvik eden katılımcı ve iş birlikçi bir öğrenme kültürünün inşasını da hedeflemelidir. Yöneticiler, öğretmenlerin fikir alışverişinde bulunabildiği, yenilikçi uygulamaları özgürce deneyimleyebildiği bir ortam yaratarak kurum genelinde sürekli gelişimi desteklemelidir. Bu bağlamda, yöneticilerin dijital araçları stratejik şekilde kullanarak etkileşim ve paylaşımı güçlendirmesi, eğitim kurumlarında hem bireysel yaratıcılığın hem de kurumsal yenilikçiliğin sürdürülebilirliğini sağlamada temel bir unsur haline gelmektedir.

Yapılan önceki araştırmalar, farklı liderlik tarzlarının çalışanların yenilikçi davranışlarını etkilediğini göstermiş olsa da teknoloji çağında önemli bir liderlik tarzı olan dijital liderliğin sonuçları üzerinde az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, dijital liderliğin bilgi paylaşımı aracılığıyla yenilikçi davranışa olan etkisine ışık tutarak liderlik araştırmalarına katkıda bulunmaktadır. Çalışanların yenilikçi davranışlarının kurumsal inovasyonun temelini oluşturduğu ve dijital liderliğin çalışanların yenilikçi davranışlarını etkili bir şekilde teşvik edebileceği dikkate alınırsa, kurumların dijital liderliğe ve bilgi paylaşımına değer vermeleri gerektiği söylenebilir. Dijital liderlik ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkinin sürdürülebilir ve etkili bir biçimde kurulabilmesi için bilgi paylaşımının stratejik bir yönetim unsuru olarak ele alınması gerekmektedir. Bu durum hem bireysel yaratıcılığı hem de örgütsel inovasyon kapasitesini artırma potansiyeli taşımaktadır. Gelecekte dijital liderliğin ilişkili olduğu kavramların belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması, dijital liderlik literatürüne ve alanla ilgili araştırmacılara faydalı olacaktır. Bu araştırma, eğitim sektöründe yenilikçi davranışı arttırmada dijital liderliğin ve bilgi paylaşımının rolüne dikkat çekmektedir. Araştırma örneklem ve sektör yönünden bir sınırlılık oluşturduğundan sonuçların genelleştirilmemesi önem arz etmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, dijital liderliğin, bilgi paylaşımının ve yenilikçi davranışın önem arz ettiği farklı sektörlerde, özellikle bilişim sektöründe yapılmasının önemli bulgular ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Ayrıca dijital liderliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkileri başka aracı değişkenlerle incelenmesi önerilebilir.

Kaynakça

Abbas, S. M., Latif, M., & Sarwar, F. (2024). Digital leadership and innovative work behavior in IT sector: The mediating role of digital entrepreneurial orientation and digital organizational culture. *Employee Responsibilities and Rights Journal,* 1-22. https://doi.org/10.1007/s10672-024-09503-7

Akçakanat, T., Erhan, T. & Uzunbacak, H. H. (2019). Meslek aşkının iş tatmini üzerine etkisi: Akış deneyiminin aracı rolü. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(1), 80-95.

Akram, T., Lei, S., Haider, M. J., & Hussain, S. T. (2020). The impact of organizational justice on employee innovative work behavior: Mediating role of knowledge sharing. *Journal of Innovation & Knowledge, 5*(2), 117-129. https://doi.org/10.1016/j.jik.2019.10.001

Aksoy, C. (2024). İşletmelerin dijital dönüşümü ve dijital liderlik yaklaşımı. *Trakya Üniversitesi Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi, 4*(1), 1-28. https://doi.org/10.56682/ksydergi.1364569

Benitez, J., Arenas, A., Castillo, A., & Esteves, J. (2022). Impact of digital leadership capability on innovation performance: The role of platform digitization capability. *Information & Management, 59*(2), 1-17. https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103590

Büyükbeşe (2012). *Güçlendirici liderliğin çalışan performansı ve işten ayrılma niyetine etkisi: Bir model önerisi* [Yayınlanmamış doktora tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Büyükbeşe, T., Dikbaş, T., Klein, M., ve Batuk Ünlü, S. (2022). A Study on Digital Leadership Scale (DLS) Development. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(2), 740-760. https://doi.org/10.33437/ksusbd.1135540

Büyükbeşe, T., ve Doğan, Ö. (2022). Dijital liderliğin yenilikçi iş davranışı ve iş performansı üzerine etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 14*(26), 173-186. https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1072185

Çelik Şahin, Ç., Avcı, Y. E., & Anık, S. (2020). Dijital liderlik algısının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(73), 271-286. https://doi.org/10.17755/esosder.535159

Ercan Önbıçak, A., & Akkoyun, B. (2022). Dijital liderlik çalışmalarının yönetim bilimleri kapsamında incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3*(2), 128-137.

Erdem, A. T. (2021), Güçlendirici liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü: Bilişim sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30* (1), 119-131.

Erhan, T., Uzunbacak, H. H., & Aydin, E. (2022). From conventional to digital leadership: Exploring digitalization of leadership and innovative work behavior. *Management Research Review, 45*(11), 1524-1543. https://doi.org/10.1108/MRR-05-2021-0338

Fatima, T., & Masood, A. (2024). Impact of digital leadership on open innovation: a moderating serial mediation model. *Journal of Knowledge Management, 28*(1), 161-180. https://doi.org/10.1108/JKM-11-2022-0872

Fatmawaty, A. S., Widigdo, A. M. N., Le, M., Karlinah, L., Julitasari, E. N., Hairani, E., & Muttaqiyathun, A. (2023). Improving SMEs innovative work behavior: How the role of transformational leadership and knowledge sharing in the digital era. *Journal of Law and Sustainable Development, 11*(3), 1-20. https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i3.735

Gao, P., & Gao, Y. (2024). How does digital leadership foster employee ınnovative behavior: A cognitive-affective processing system perspective. *Behavioral Sciences, 14*(5), 1-29. https://doi.org/10.3390/bs14050362

Gök S. G. ve Aydemir P. (2021). Dijital liderliğin kriz yönetimi üzerindeki etkisi: Bilgi paylaşımının aracı rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik),* 195-222, https://doi.org/10.28956/gbd.1017693

Güler, H. N. (2023). Dijital liderlik çalışmalarının analizi. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 11-20.

Işık, C., & Aydın, E. (2016). Bilgi paylaşımının yenilikçi iş davranışına etkisi: Ayder yaylası konaklama işletmeleri üzerine bir uygulama. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management,* 5(2), 75-103.

Işık, M. (2018). Bilgi paylaşımını etkileyen faktörler ve bilgi paylaşım sürecinin yenilikçi iş davranışına etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* 641-656. https://doi.org/10.18092/ulikidince.430481

Janssen, O. (2000). Job Demands, Perceptions of Effort- Reward Fairness and Innovative Work Behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 287-302.

Karamanlıoğlu, A. U., & Şenkul, G. (2024). Yenilikçi iş davranışını şekillendirmede dijital liderlerin rolü. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(1), 27 -45.

Kesici G., & Yücel, Ş. (2024). *Dijital liderlik: İçerik analizi* [Sözlü bildiri]. 2. Bilsel International Kıbyra Scientific Researches Congress, Burdur.

Khalid, A. R., Ali, M., & Ali, S. (2023). The mediating role of knowledge sharing between innovation work behavior and digital transformation leadership. *Journal of ISOSS, 9*(1), 49-70.

Lee, H. S., & Hong, S. A. (2014). Factors affecting hospital employees' knowledge sharing intention and behavior, and innovation behavior. *Osong public health and research perspectives, 5*(3), 148-155. http://dx.doi.org/10.1016/j.phrp.2014.04.006

Lyu, J. (2024). How does digital leadership improve organizational sustainability: Theory and evidence. *Journal of Cleaner Production,* https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.140148

Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları. Detay Yayıncılık.

Mustika, H., Eliyana, A., Agustina, T. S., & Ratnasari, R. T. (2020). Knowledge sharing behavior between self-leadership and innovative behavior. *Journal of Security and Sustainability Issues,* 9, 148-157. http://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.M(12)

Öneren, M., Çiftçi, G. E., & Harman, A. (2016). Bilgi paylaşımının yenilikçi davranışa ve örgütsel güvene etkisi üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (58), 127-157.

Öz, Ö. (2020). Dijital liderlik: Dijital dünyada okul lideri olmak. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, 3*(1), 45-57.

Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating ındirect effect in simple mediation models. Behavior Research Methods, *Instruments, & Computers, 36*(4), 717-731.

Sagbas, M., Oktaysoy, O., Topcuoglu, E., Kaygin, E., & Erdogan, F. A. (2023). The mediating role of innovative behavior on the effect of digital leadership on intrapreneurship intention and job performance. *Behavioral Sciences, 13*(10), 1-20. https://doi.org/10.3390/bs13100874

Salam, A. (2023). Navigating the digital landscape: Exploring the interplay of digital leadership, e-learning anxiety, and innovative behavior. *Journal of Digitovation and Information System, 3*(1), 32-46.

Töre, E. (2017). *Yenilikçi iş davranışının entelektüel sermaye üzerindeki etkisinde bilgi paylaşımı, iç denetim odağı ve öz-yeterliliğin aracılık rolünün incelenmesi üzerine bir araştırma* [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi.

Van den Hooff, B., & Huysman, M. (2009). Managing knowledge sharing: Emergent and engineering approaches, *Information & Management,* 46, 1-8. https://www.doi.org/10.1016/j.im.2008.09.002

Vural, M., Koç, T., Geçal, R., Erol, A., ÇETİNEL, A., & Kızılöz, N. (2023). Öğretmenlerin dijital liderlik algıları. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 10*(97), 1586-1598.

Wang, J., Yang, J., & Xue, Y. (2017). Subjective well-being, knowledge sharing and individual innovation behavior: The moderating role of absorptive capacity. *Leadership & Organization Development Journal, 38*(8), 1110-1127. https://doi.org/10.1108/LODJ-10-2015-0235

Widyani, A. A. D., Sarmawa, I. W. G., & Dewi, I. (2017). The roles of knowledge sharing in mediating the effect of self-efficacy and self-leadership toward innovative behavior. *Jurnal Manajemen dan Kewirausahaan, 19*(2), 112-117. https://doi.org/10.9744/jmk.19.2.112–117

Winanti, M. B. (2022). How is the role of digital leadership and knowledge sharing on performance? An empirical study on SMEs in bandung west java. *International Journal of Artificial Intelligence Research, 6*(1), 1-8.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Detay Yayıncılık, Ankara.

Yeşilkuş, F., & Özbozkurt, O. B. (2024). Dijital liderlik üzerine gerçekleştirilen yüksek lisans ve doktora tezleri üzerine bir araştırma. *Business, Economics and Management Research Journal, 7*(1), 80-92. https://doi.org/10.58308/bemarej.1382643

Yiğit, S., & Yiğit, A. M. (2019). Örgüt iklimi algısı ve yenilikçi iş davranışı ilişkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü üzerine ampirik bir çalışma. *OPUS International Journal of Society Researches, 14*(20), 182-206. https://doi.org/10.26466/opus.594768

https://www.meb.gov.tr/2023-2024-egitim-ogretim-istatistikleri Erişim Tarihi 01.01. 2025

Extended Abstract

Aim and Scope

In the 21st century, the existence of digital technologies affects and changes the whole life from social relations to the way organisations do business. In a world that is becoming more and more digital every day, in order for organisations to be competitive and successful, they need to adapt to constantly changing market conditions; for this, organisations need to adopt innovation and exhibit innovative behaviours. Innovative behaviour in the digital age is an important factor in achieving organisational success. In this age, it is stated that the traditional leadership understanding is not sufficient in the formation of innovative behaviour (Karamanlıoğlu & Şenkul, 2024: 29-30), and agile digital leaders who have vision, are innovative, know new technologies, guide and support their employees in the digitalisation process, motivate them, and are role models are needed (Büyükbeşe & Doğan, 2022: 182). Digital leaders are becoming increasingly important

in organisations as key individuals who encourage innovation by using technology effectively (Yeşilkuş & Özbozkurt, 2024: 80). The issue of leadership, which is frequently the subject of research, is also very important for educational institutions, which are the institutions that build the future. The purpose of this study is to examine the mediating role of knowledge sharing in the effect of digital leadership on innovative behaviour in a sample of teachers. As a result of the literature review, it was seen that there are a limited number of studies examining the effect of digital leadership on innovative behaviour (Büyükbeşe & Doğan, 2022; Erhan et al., 2022, Sagbas et al., 2023; Salam, 2023; Gao & Gao, 2024; Abbas et al., 2024), and no research on the mediating role of knowledge sharing in this relationship was found. This research is important in terms of the variables discussed and the scarcity of studies on digital leadership in the Turkish literature. In addition, it contributes to the literature by examining the role of digital leadership and knowledge sharing in increasing innovative behaviour in institutions where digitalisation and its effects are increasing day by day. The hypotheses formed within the scope of the purpose of the research are as follows:

H_1: Digital leadership has a significant positive effect on innovative behaviour.

H_2: Digital leadership has a significant positive effect on knowledge sharing.

H_3: Knowledge sharing has a significant positive effect on innovative behaviour.

H_4: Knowledge sharing has a mediating role in the effect of digital leadership on innovative behaviour.

Methods

The main mass of the research consists of teachers working in Turkey. From the web page of the Ministry of National Education, it was determined that there are 1 million 168 thousand 896 teachers working in Turkey in the 2023-2024 academic year (www.meb.gov.tr, 2025). The sample of the study consists of 397 teachers who filled out the questionnaire form created using Google Form with the convenience sampling method, which is one of the non-random sampling methods. In the questionnaire designed to collect data within the scope of the research, socio-demographic information form, 'Digital Leadership Scale', 'Knowledge Sharing Scale' and 'Innovative Behaviour Scale' were used. The Digital Leadership Scale is a Likert-style scale developed by Büyükbeşe et al. (2022: 754). This scale has two sub-dimensions, 'Innovative Leadership' consisting of 6 items and 'Supportive Leadership' consisting of 3 items. Innovative Behaviour Scale is a Likert-style scale developed by Janssen (2000) and validity and reliability studies conducted by Töre (2017: 118). This scale has two sub-dimensions: 'Generating and Implementing Ideas' consisting of 6 items and 'Finding Supporters for Ideas' consisting of 3 items. The Knowledge Sharing Scale is a Likert-style scale consisting of 8 items and a single dimension developed by Van den Hooff and Huysman (2009) and validity and reliability studies conducted by Büyükbeşe (2012: 81). Reliability analysis, explanatory and confirmatory factor analyses were applied to examine the construct validity and reliability of the digital leadership, innovative behaviour and knowledge sharing scales used in the study. After the relationships between the research variables were tested with correlation analysis, Hayes' (2018) Process Macro application (www.processmacro.org) was used to examine the mediating role of knowledge sharing in the effect of digital leadership on innovative behaviour.

Findings

According to Hayes' model, knowledge sharing (M) represents the mediating variable, digital leadership (X) the independent variable and innovative behaviour (Y) the dependent variable. In the analysis, the significance of the indirect effect was examined by using the Bootstrap technique with 5000 resampling options at 95% confidence interval. As a result of the analysis, it is accepted that the indirect effect is significant when the lower and upper limits of the confidence interval do not include zero (Preacher & Hayes, 2004: 719), while it is decided that there is a low level mediation effect when the fully standardised effect sizes are close to K^2=0.01, a medium level mediation effect when K^2=0.09 and a high level mediation effect when K^2=0.25 (Akçakanat et al., 2019: 89). In the first stage, it was determined that digital leadership (X) predicted innovative behaviour (Y) in a statistically significant and positive way (b=0.579; t=15.677; p=0.000). 38.4% of the change in innovative behaviour (R^2=0.384) is explained by digital leadership. In the second stage, regression analysis results showing the effect of digital leadership (X) on knowledge sharing (M) are given. At this stage, it was found that digital leadership predicted knowledge sharing (b=0.496; t=12.996; p=0.000) in a statistically significant and positive direction. Thirty per cent of the change in knowledge sharing (R^2=0.300) is explained by digital leadership. In the third stage, the joint effects of knowledge sharing (M) and digital leadership (X) on innovative behaviour (Y) were presented. At this stage, it was determined that the statistically significant and positive effect of digital leadership on innovative behaviour (b=0.298; t=8.321; p=0.000) continued despite its decrease when it was analysed together with knowledge sharing (b=0.566; t=14.323; p=0.000). 59.5% (R^2=0.595) of the change in innovative behaviour is explained by digital leadership and knowledge sharing. Finally, the indirect effect (mediating effect) of digital leadership on innovative behaviour through knowledge sharing was included. At this stage, since the upper and lower bounds of the 95% bootstrap confidence interval for the indirect effect (mediating effect) do not include zero

(b=0.281; 95%CI [BootLLCI=0.215; BootULCI=0.350]), the mediation model tested was accepted to be statistically significant. In addition, the fully standardised effect size (K^2) was found to be 0.300. Since this value is above K_2=0.25, it can be said that knowledge sharing has a high level mediation effect between digital leadership and innovative behaviour. In the context of these findings, the research hypotheses were accepted.

Conclusion

This study aimed to examine the direct effect of digital leadership on innovative behaviour and its indirect effect through knowledge sharing in a sample of teachers. As a result of the research, it was determined that digital leadership has a significant positive effect on knowledge sharing and knowledge sharing has a significant positive effect on innovative behaviour. In addition, it was determined that digital leadership has both a direct and an indirect effect on innovative behaviour through knowledge sharing. Although the results of the research are in parallel with the previous studies, the mediating role of knowledge sharing in the effect of digital leadership on innovative behaviour is an original contribution of the research.

There are studies in the literature that digital leadership has a positive effect on innovative behaviour directly (Büyükbeşe & Doğan, 2022; Erhan et al.; 2022, Sagbas et al., 2023; Salam, 2023) and indirectly (Gao & Gao, 2024; Abbas et al., 2024). Gao and Gao (2024) investigated the dual mediating role of psychological empowerment and emotional commitment in the relationship between digital leadership and employee innovative behaviour and the moderating role of a proactive personality in such relationships. As a result of the research, they determined that digital leadership affects employees' innovative behaviours through psychological empowerment. Abbas et al. (2024), in the context of the increasing importance of workplace innovation and digitalisation in the modern age, found that digital entrepreneurial orientation and digital organisational culture mediate the relationship between digital leadership and innovative behaviour. In this study, it was determined that digital leadership affects innovative behaviour through knowledge sharing.

Digital leaders are needed to compete in the technological age, to follow current innovations, to encourage innovative behaviours of employees by adopting an innovative culture, and to manage the digital environment effectively through knowledge management and knowledge sharing. Digital leaders can create a suitable atmosphere for effective knowledge sharing in order to increase the innovative behaviours of employees. In this context, it can be suggested that training activities should be organised in institutions for managers to develop digital leadership competencies in order to increase innovative behaviours of employees through knowledge sharing.

Although previous studies have shown that different leadership styles affect employees' innovative behaviours, there are few studies on the results of digital leadership, which is an important leadership style in the age of technology. This study contributes to leadership research by shedding light on the effect of digital leadership on innovative behaviour through knowledge sharing. Considering that innovative behaviours of employees form the basis of organisational innovation, it can be said that organisations should value digital leadership and knowledge sharing. This research draws attention to the role of digital leadership and knowledge sharing in increasing innovative behaviour in the education sector. Since the research is limited in terms of sample and sector, it is important not to generalise the results. It is thought that future researches in different sectors, especially in the IT sector, where digital leadership, knowledge sharing and innovative behaviour are important, will reveal important findings. In addition, it may be suggested to examine the effects of digital leadership on innovative behaviour with other mediating variables.

Aslan, Ö.F. (2025). The effect of five factor personality traits on postponement of health care demand behavior: a nationwide study. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,16(3), 1024-1039.

The Effect of Five Factor Personality Traits on Postponement of Health Care Demand Behavior: A Nationwide Study[1]

Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Üzerindeki Etkisi: Ülke Geneline Yönelik Bir Araştırma

Ömer Faruk Aslan[2]

Abstract

The demands for a product or service vary according to many factors. One of these elements is the consumer's tastes and preferences. The variable that shapes this characteristic of individuals is their qualities. Under normal circumstances, demand for health services remains at the same level as for other services, regardless of price. However, it is seen that personality traits are effective in postponing the demand for health services. A person can postpone this service according to the quality they have. The main purpose of the study is to determine the effect of the five-factor personality traits of extroversion, agreeableness, conscientiousness, openness to experience and emotional balance on postponing the demand for health services. In this context, a survey was applied to 718 people across the country. According to the findings, a significant relationship was found between the subcomponents of the Five-Factor Personality traits, extroversion, agreeableness and self-control and the Behavior of Postponing the Demand for Health Services, while no relationship was found between neuroticism and openness to experience.

Keywords: *Five Factor Personality, Health Service Demand Postponement, Consumer, Purchasing Power, Welfare Level.*

Öz

Bir mal ve hizmete yönelik talepleri birçok faktöre göre değişmektedir. Bu unsurlardan biri de tüketicinin zevk ve tercihleridir. Kişilerin bu özelliğini şekillendiren değişken ise sahip olduğu niteliklerdir. Normal koşullarda sağlık hizmeti talebi, diğer hizmetlere göre fiyattan etkilenmeksizin aynı miktarda seyretmektedir. Ancak sağlık hizmeti talebinin ertelenmesinde kişilik özellikleri etkili olduğu görülmektedir. Kişi sahip olduğu niteliğe göre bu hizmeti erteleyebilmektedir. Çalışmanın temel amacı, dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk, deneyime açıklık ve duygusal denge beş faktör kişilik özelliklerinin sağlık hizmetlerine olan talebi erteleme üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu bağlamda Ülke genelinde 718 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Beş Faktör Kişilik özelliklerinin alt bileşenleri olan dışa dönüklük, uyumluluk ve öz kontrol ile Sağlık Hizmeti Talebini Erteleme Davranışı arasında anlamlı ilişki bulunurken, nevrotiklik ile deneyime açıklık arasında ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Beş Faktör Kişilik, Sağlık Hizmeti Talebinin Ertelenmesi, Tüketici, Satın Alma Gücü, Refah Düzeyi.*

JEL Codes: *B22*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Research and Publication Ethics Statement: The research part of this study was conducted in accordance with the permission granted by the Ethics Committee of Social and Human Sciences Research at Atatürk University, with the decision dated 31.05.2024 and numbered 2024/157.

Submitted: 04 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]This study was presented as an oral presentation within the scope of Mardin Artuklu University Health Sciences Congress held between 08-10 May 2025 and published as an abstract.

[2]Lecturer Doctor, Ataturk University Oltu Vocational School, Erzurum, Türkiye, ofaruk.aslan@atauni.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ https://orcid.org/0000-0001-7415-6049.

Introduction

One of the fundamental principles of economics is the tendency of consumers to purchase higher-quality goods at lower prices. However, demand for a product or service is influenced not only by its price but also by several other factors. These include income level, personality traits, cultural traditions, moral values, the price of competing and substitute goods, market structure, seasonal conditions, demographic characteristics, and the perceived necessity of the good in question. For example, ceteris paribus (all other things being equal), an increase in income typically leads to greater demand for goods and services. Importantly, the effect of these factors may vary depending on the personality traits of the consumer.

Maintaining physical and mental health enhances both individual well-being and productivity. Conversely, deteriorating health limits the ability to access health services, often depending on income levels. In addition, personality traits play a significant role in shaping the demand for health services, as demand is closely linked to how individuals perceive their needs.

A need can be defined as something that creates satisfaction when fulfilled and discomfort when unmet. Yet, needs are inherently subjective: what one person considers essential may not be regarded as such by another. Personality traits further influence these perceptions. For instance, individuals with conservative personality tendencies may exhibit lower levels of demand compared to others.

This study focuses on three interrelated issues: the positive contribution of healthy individuals to productivity, the role of personality traits as a determinant of demand, and the vital importance of health services in human life. Delaying the use of health services due to personality-related factors can harm both physical and mental health, while also reducing workplace productivity.

Within this research, the concepts of personality, the Five-Factor Personality Model, health services, and procrastination will first be examined. Subsequently, relevant national and international studies will be reviewed and summarized in a table including the author, year, methodology, aim, and findings. The study also highlights its contribution to the existing literature.

The main objective of the research is to investigate the impact of Five-Factor Personality Traits on procrastination behavior in health service utilization. To achieve this goal, a survey was conducted with 1,198 participants across the country. The questionnaire was developed based on a review of national and international literature. The collected data will be analyzed using IBM SPSS 20, and results will be presented through frequency and percentage distributions as well as statistical analyses. Finally, the conclusion section will provide policy recommendations derived from the findings.

1. Concepts of Five-Factor Personality and Health Service Demand Postponement Behavior

In the early 1900s, many studies were conducted on personality types. Approximately 5000 types of personality were mentioned. In the studies, it was seen that the style used by individuals revealed their own character traits, and the concepts used were personality traits. The five-factor personality, referred to as “The Big Five Theory” in the literature, generally includes five basic traits (Günel, 2010: 46-47). The first detailed dictionary-level study on the concept of personality was conducted by Goldon Allport and Henry Odbert. Later, the dictionary took on a more voluminous dimension with the development of resources related to the field. In applied studies, a five-factor distribution was determined by factor analysis. In the separation of personalities, he first mentioned sixteen different stages in 1973. Two years later, Eysenek developed the concepts of introversion (closed in extroversion) and neuroticism in contrast to openness in personality. Costa and McCrae added the concepts of openness to experience, agreeableness and conscientiousness to these concepts in 1980 and 1987, thus creating five-factor personality concepts (Taymur and Türkcapar, 2012: 58-59). In the five-factor personality model, adjectives are used to describe themselves and those around them. The elements listed below are effective in the acceptance of the model in the literature (Dogan, 2013: 57-58):

The five-factor personality model is based on experimental studies.

- The personalities determined in the model have the same characteristics even if time changes
- The model depends on some biological features.
- It gives the same results in different communities.
- It is very easy to measure individuals or groups psychologically.

Although many factors affecting personality have been identified in the literature, the most commonly used factors are extraversion, agreeableness, conscientiousness, openness to experience and emotional balance. Table 1 below provides information about the factors and what they mean (Sencan, 2016: 231-234).

Table 1. Five Factor Personality Concepts and Traits

Personality Factors	High	Low
Extraversion (Openness)	A person who can express himself/herself in any environment, who can easily explain his/her intentions without getting bored, and who is at peace with society. It immediately attracts attention in the community it is affiliated with.	Having difficulty expressing himself/herself in society, shy and cowardly. Reluctant to make friends but happy when someone else notices.
Compatibility (Agreeableness)	A person who keeps up with others while working as a team, can act together with his/her friends, looks at events positively and is solution-oriented, and believes that individuals are generally honest.	Not warm-hearted in relationships, unable to act with teamwork and having a critical nature.
Responsibility (Self-control)	He/She is a person who acts with a sense of responsibility in his actions and acts with determination towards a goal.	Easily distracted from the work he/she is focused on and not determined in a task
Emotional Balance (Neuroticism)	Has a calm personality that can manage its emotions and does not overact.	He/She is always worried about what will happen in her actions, is pessimistic and has no self-confidence.
Openness to Experience	Has an original and curious personality that is open to technological developments in all areas of life.	Personality that is strictly adhered to the usual (traditional) methods.

Resource: Sencan, 2016: 232.

The model suggests that personality is shaped according to the five factors listed above and that people are classified accordingly. There is no common idea only in the openness to experience factor. In our country, it is generally used in the sense of being adaptable to innovations, while concepts such as imagination and intelligence are preferred in international literature (Ötken and Cenkci, 2013: 42-43).

Health service consists of the desire of people to have their physical and mental problems treated. The development levels of countries determine the quality of these services. In addition, the society's perspective on life, religious beliefs and moral rules determine the implementation of health service. The procedures and principles of health service provided in a closed society are carried out accordingly. While the "Western Type Health Service", which includes diagnosis and medical treatment, is generally valid in countries, the "Eastern (China, Asia) Type Health Service", which includes applications such as medicinal plants, spa culture, etc., is also among the applied methods (Altay, 2007:2).

The demand for health service; The price is affected by the income level of individuals, the preferences of individuals, the type of financing, the physical facilities of health institutions, the behavior of health workers towards patients and the characteristic features of individuals in the society. The demand elasticity of health services is inelastic. Since countries provide compulsory health services free of charge, the price is zero. In such countries, the price has no effect on demand (Mutlu and Işık, 2005: 82). According to the Turkish Language Association, delay is defined as the

postponement of a task to be done (Turkish Language Association). Delay in the demand for health services is the delay experienced between the appearance of symptoms that are considered as signs of illness in terms of physical and mental health and the use of health services (Leenaars et al., 1993: 17-19). There are three types of delays in the diagnosis of the disease: the patient postponing the use of health services, the doctor's late intervention to the patient and the delay experienced due to the cumbersome nature of the system (Fles et al., 2017: 2). Since early diagnosis is important in the treatment of diseases, the fact that the delays mentioned above cause the patient to lose his life increases the importance of the issue even more. The study will investigate the level of influence of five-factor personalities on the demand for health services.

2. Literature Review

Local and foreign studies related to the subject of the study are compiled and shown in a table below. The sources are categorized into five categories, namely the author's surname, the year it was conducted, the method used, the objektive of the research and the result, and are shown in Table 2. At the end of the section, the aspect that distinguishes the study from others will be mentioned.

Table 2. Literature Review

Author's Surname	Year of Study	Method Used	Objective of the Research	Result of the Research
Sargutan	2005	Secondary Data Sources	The aim is to discuss an ideal structure that can be valid in all countries by considering the demand for health services as a whole.	A proposal has been made regarding the elements that the demand for healthcare services worldwide should have.
Goodwin and Friedman	2006	Field Research (Survey Application)	To determine the relationship between the 'big five' personality traits and mental and physical disorders among adults in the United States.	It is consistent with and extends previous results showing that conscientiousness is associated with significantly reduced odds of suffering from a wide range of mental and physical disorders among adults in the general population, and conversely, neuroticism is associated with increased odds.
Bilgili and Ecevit	2008	Secondary Data Sources	Making suggestions for asymmetric problems in health services.	In general, it is argued that health facilities should be provided with a structure that can be measured and evaluated.
Basım et al.	2009	Field Research (Survey Application)	It is the determination of personality traits that affect conflict resolution approaches among individuals.	It is stated that there is a close relationship between conflict resolution and personality traits.
Coban	2009	Secondary Data Sources	It is aimed to measure the effectiveness of health services.	It has been determined that there is a linear and very strong relationship between life expectancy at birth, income per capita and health expenditures.

Cetin and Varoglu	2009	Secondary Data Sources	The characteristics that entrepreneurs should have are evaluated in the context of their five-factor personality.	It is concluded that entrepreneurial people may have five-factor personality traits.
Hendriks	2009	Secondary Data Sources	Aims at the Five Factor Personality structure and initial psychometric assessment.	It is stated that five personality factors play an important role in shaping human behavior.
Develioglu and Tekin	2013	Field Research (Survey Application)	Determining the relationship between five-factor personality and alienation.	It is stated that there is a relationship between alienation and five-factor personality in terms of various elements.
Dogan	2013	Field Research (Survey Application)	The aim of this study is to determine the relationship between five-factor personality traits and subjective well-being.	A negative relationship has been identified between neurotic personality traits and subjective well-being.
Tatlıoglu	2013	Secondary Data Sources	It is a theoretical examination of the five-factor personality.	It is concluded that the characteristics mentioned in the five-actor personality are appropriate.
Bilgic U.	2020	Secondary Data Sources	Determining the impact of the Covid 19 Pandemic on national economies at a global level.	The study predicts that total expenditures will decrease, consumption habits will change, and countries will generally experience a recession.
Cicek and Aslan	2020	Secondary Data Sources	To evaluate the studies on the concept of personality in the context of five-factor personality traits.	It is anticipated that research on personality issues has a dynamic structure and that many more studies will be conducted.
Cetin A.	2022	Field Research (Survey Application)	It is aimed to determine the effect of the measures taken inside and outside health institutions during the Covid-19 period on access to public health services.	It is concluded that, as in other epidemics, the Covid-19 period has negatively affected individuals' access to healthcare services.
Karaca and Inan	2022	Field Research (Survey Application)	Determining the demand for healthcare services during the Covid 19 period.	Increased transportation times, increased number of vehicles used to reach health services, the presence of people aged 65 and over in the household, and an increase in the number of children increase the risk of delaying health services.
Mizee et al.	2022	Field Research (Survey Application)	Comparing the delays in medical care for the elderly and adults due to Covid-19, which was effective in the 2020-2021 period.	Deferred aid remains the same, while cancellations have decreased overall.

Horasan and Cetinkaya	2023	Field Research (Survey Application)	The home dental treatment practice applied by dentists to the elderly population before and after the pandemic is being investigated.	It is concluded that women are generally the ones demanding home health services and that there is no change in the demand for the service before and after the pandemic.
Visscher et al.	2023	Field Research (Survey Application)	The aim of this study was to examine the extent to which Dutch citizens experience delayed healthcare and how this affects their self-reported health status.	Overall, 40% experienced temporary or permanent self-reported adverse health effects due to delayed care. Adverse health effects as a result of delayed care were associated with the presence of chronic conditions and lower income levels.
Cagatay	2024	Field Research (Survey Application)	It is aimed to determine the relationship between e-health literacy levels and the postponement behavior of requesting health services.	A relationship has been identified between higher e-health literacy levels and health care delay behavior.
Söyler	2024	Field Research (Survey Application)	To determine the relationship between health beliefs regarding cancer screening (KTİSİ), distrust in the health system (SSOG) and the behavior of postponing health care request (SHTED).	It has been argued that SHTED can be reduced as a result of taking the necessary measures regarding KTİSİ and SSOG.

Resource: Compiled by the author.

When the studies are evaluated in general, it is seen that the subject of five-factor personality is examined extensively in terms of psychological and organizational approaches. The study's economic approach to this subject and its acceptance of healthcare workers as a sample constitutes its difference from other studies. In addition, it is anticipated that the survey study will be conducted in 2024, which will be an important study in terms of seeing the devastating effects of the Covid-19 Pandemic period, which we saw in the World and in our Country in March 2020.

3. Methodology and Research Model

In national economies, consumer demand is an important factor that determines how production will be. If the economy is compared to a pair of scissors, one of the cutting arms is the consumer, while the other symbolizes the producer. Increasing the production of companies alone will not have a positive effect on the economy. Consumer demand, which determines the amount of purchases of products, shows the course of the national economy. Therefore, the aim of the study is to determine the effect of the five-factor personality traits that affect the consumer's tastes and preferences on postponing the demand for health services.

Goodwin and Friedman argue that the conscientiousness trait, one of the five-factor personality elements, is important in reducing the possibility of encountering many different physical and mental problems among adults (Goodwin & Friedman, 2006:643). Cetin and Varoglu stated that entrepreneurial individuals have five-factor personality traits (Cetin & Varoglu, 2009: 51). Hadriks suggested that the five-factor personality traits are effective in the behaviors of individuals (Hendriks, 2009:5-10). Tatlıoglu stated that the five-factor personality elements are appropriate in the formation of personality (Tatlıoglu, 2013: 128). It is seen that five factors dominate the characteristic features of individuals.

In studies conducted on the subject of postponing the request for health services, Cetin A. revealed that 66.8% of the participants exhibited the behavior of postponing health services during the Covid-19 Pandemic period (Cetin A., 2022: 534). Cagatay suggests that there is a significant relationship between trust in the physician and postponing the request

for health services (Çağatay, 2024: 145). Karaca and Inan state that there is a significant relationship between the number of vehicles used for transportation, the increase in the number of people over the age of 65 in the household and the increase in the number of children during the Covid-19 Pandemic period and postponing the request for health services (Karaca and Inan, 2022: 43).

The model considered within the scope of the research is shown in Figure 1 below.

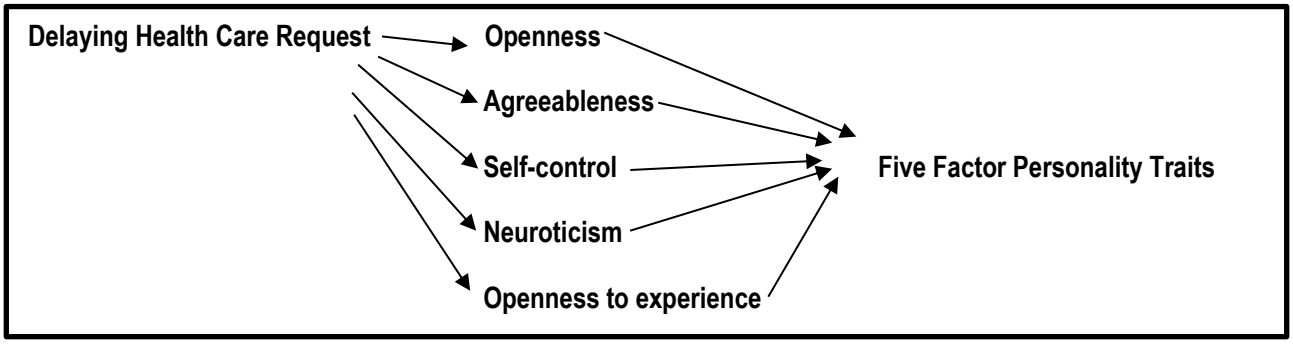

Figure 1. Model of the Research

Resource: Created by Author

According to Figure 1, the model used in the research is to determine the effect of postponing the request for health services on the five-factor personality traits. In this context, the hypotheses are given below.

H_1: Postponement of health care demand request has an impact on five-factor personality traits.

H_{1_a}: Postponement of health care demand has an impact on openness.

H_{1_b}: Postponement of health care demand has an impact on agreeableness.

H_{1_c}: Postponement of health care demand request has an impact on self-control.

H_{1_d}Postponement of health care demand request has an impact on neuroticism.

H_{1_e}: Postponement of health care demand seeking impacts openness to experience.

The data obtained from the survey will be transferred to the IBM SPSS 20 program and analyzed in light of the hypotheses determined above. Policy recommendations will be made regarding the identified deficiencies.

3.1. Population, Sample, Data Collection and Tools

There are various suggestions for determining the sample size to be applied to the survey. Although there is a consensus that the ratio of the number of participants to the number of variables considered in the study should be taken as basis when determining the sample size, there are differences regarding the ratio. Anderson and Gerbing in their 1984 study suggested that the sample size should be more than 100 people regardless of the number of participants (Anderson and Gerbing, 1984: 170-171), Boomsma in 1982 suggested that it should be 100-200 people (Boomsma, 1982: 229), Hu and Bentler in 1999 suggested that it should be at least 250 people for non-normal and continuously variable variables (Hu and Bentler, 1999: 28), and Comrey and Lee in their 1992 study suggested that it should be 300 people (Comrey and Lee, 1992). In their 2016 book study, Sekeran and Bougie stated that if the sample size is more than 1,000,000 with a 5% margin of error and a 95% confidence interval, it would be sufficient to survey 384 people (Sekeran & Bougie, 2016: 264).

The universe of the study was taken as the country as a whole. According to 2024 data, the population of our country is 85,372,377 people (TUIK, 2024). In order to determine the sample size in the study, it was calculated according to the following formula (Tebrizcik et al., 2022: 80).

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2}$$

N= Number of Population Individuals (People over 18 years of age)

n= Number of Individuals to be Considered as a Sample

p= Usage Rate

Q= Non-Use Rate (1-p)

Z= Value in Z Table at 1%-α level (α=significance level)

d= Margin of Error (tolerance)

The number of samples to be considered in the study was found to be 384 with a 5% margin of error at a 5% significance level. While conducting the survey, the lowest number was taken as 384 and a total of 718 people were surveyed. Limited time and participants' lack of candid responses were among the limitations of the survey. Within these constraints, the survey was conducted with 718 participants.

3.2. Questionnaires Used for the Research

He survey questions to be used in the study consist of three sections: demographic questions, five-factor personality, and postponement of health care demand. The survey questions regarding the Five-Factor Personality scale were used, a 10-item survey related to extraversion, agreeableness, conscientiousness, openness to experience, and emotional stability developed by Rammstedt and John in 2007 (Rammstedt & John, 2007). Horzum et al.'s 2017 study titled "Adaptation of the Five-Factor Personality Scale to Turkish Culture" applied the Five-Factor Personality scale to our country (Horzum et al., 2017), and the 11-item surveys from Söyler et al.'s 2022 study titled "Development of Healthcare Demand Procrastination Scale: A Reliability and Validity Study" were used for the Postponement of Healthcare Demand Scale (Söyler et al., 2022). Participants were asked to answer the questions on a 5-point Likert scale, such as strongly disagree, disagree, undecided, agree and strongly agree.

Before the survey questions were applied to the field, an application was made to Atatürk University Legal Consultancy for ethical approval. Ethical approval for the research was received from Erzurum Atatürk University Social and Human Sciences Research Ethics Committee with the document dated 31.05.2024 and numbered E.88656144-000-2400176138, with the 12th Session and 157th Decision.

3.3. Limitation of the Research

It can be said that the limitation of the study was that the survey was conducted online and the participants did not answer the questions and did not answer them healthily. In this context, questions measuring reliability were asked in the survey. The surveys of those who did not answer the questions correctly were not included in the analysis.

4. Analysis and Evaluation of Data

Within the scope of the research, a survey was applied to 718 people. The data obtained were transferred to the IBM SPSS 20 program for analysis. Reliability, descriptive, correlation and regression analyses were conducted through the program.

4.1. Reliability Analysis

Cronbach's Alpha values for all scales in the survey within the scope of reliability analysis are shown in Table 3 below.

Table 3. Reliability Analysis

Variables	N	Cronbach's Alpha
Five factor personality traits	10	0,811
Postponement of Healthcare Demand Behavior	11	0,877
General Reliability	21	0,848

Resource: IBM SPSS 20.

According to Table 3, the Cronbach's Alpha value of the survey included in the study was 0.848 in general, the Cronbach's Alpha value for the Health Service Request Postponement Behavior variable was 0.877, and the Cronbach's Alpha value for the Five Factor Personality Traits variable was 0.811, and these values show that the survey is reliable both in general and on a variable basis.

4.2. Demographic Findings

Table 4 presents the frequencies and percentages of the demographic information of the participants.

Table 4. Demographic Characteristics of Participants

Variables		f	%	Variables		f	%
Gender	Female	408	56,8	**Marital Status**	Married	101	14,1
	Male	310	43,2		Single	617	85,9
	Total	**718**	**100**		**Total**	**718**	**100**
Age	18-24	568	79,1	**Job**	Student	525	73,1
	25-34	82	11,4		Officer	43	6,0
	35-44	38	5,3		Priv. Sec. E.	61	8,5
	45-54	15	2,1		Retired	14	1,9
					Housewife	21	2,9
					Freelance	37	5,2
					Other	17	2,4
					Total	**718**	**100**
	55 and above	15	2,1	**Education Status**	Primary School	17	2,4
					Middle S.	18	2,5
	Total	**718**	**100**		High School	118	16,4
					Associate Degree	177	24,7
					Bachelor's Degree	383	53,3
					Postgraduate	5	0,7
					Total	**718**	**100**
Average Income	11906,6344 Turkish Lira						

Resource: IBM SPSS 20.

According to the information provided in Table 4, it is seen that the participants are generally female individuals with a bachelor's degree with an average age of 18-34 and an average income of 11906.6344 Turkish Liras. 56.8% (408 people) of the participants are women, 73.1% (525 people) are students and 85.9% (617 people) are single. In this context, the survey was generally conducted on young, university students.

4.3. Arithmetic Means and Standard Deviations of Participants' Responses to the Statements in the Five-Factor Personality Traits and Health Service Demand Postponement Behavior Variables

The arithmetic mean and standard deviation values of the responses given by the participants in the study regarding the statements in the Five Factor Personality Traits and Health Service Demand Postponement Behavior Variables are presented in Table 5.

Table 5. Arithmetic Mean and Standard Deviation Values of Responses to the Expressions in the Five Factor Personality Traits and Health Service Demand Postponement Behavior Variables

Five Factor Personality Traits		
Variables	**Average**	**S.Deviation**
I consider myself an introvert.	2,00	1,018
I consider myself an outgoing, social person.	3,05	1,336
I generally consider myself a reliable person.	3,61	1,410

I see myself as someone who tends to find faults in others.	2,30	1,236
I consider myself to be a slow mover.	2,39	1,301
I see myself as someone who can do a job perfectly.	3,53	1,397
I see myself as someone who is relaxed and can handle stress.	3,26	1,365
I consider myself to be someone who gets angry easily.	2,82	1,388
I consider myself to have very few artistic interests.	2,52	1,231
I see myself as a creative person.	3,23	1,327
Five factor personality traits in general	2,870	0,7946
Postponement of Healthcare Demand Behavior		
When some of my disease symptoms/disorders occur, I follow the recommendations of my elders or friends rather than immediately consulting a	2,31	1,309
When some of my symptoms/disorders occur, I search for solutions on the internet rather than immediately consulting a doctor.	2,38	1,317
When some of my symptoms/illnesses appear, I ask people who have experienced similar symptoms what I should do.	2,71	1,327
I would rather live with my symptoms than undergo a series of medical tests (analysis, x-rays, etc.) and/or treatment.	2,03	1,195
Even though I know I need to see a doctor, I postpone it as much as possible.	2,19	1,257
I do not see a doctor unless there is a life-threatening situation.	2,25	1,263
Only in emergency cases should a doctor be consulted.	2,32	1,323
Even though I have some symptoms/illness, I deny that I am sick.	2,02	1,199
When some of my symptoms/disorders appear, I think it is something	2,46	1,334
When some of my disease symptoms/disorders occur, I consult a physician without delay.	3,08	1,420
I wait until my symptoms get worse before consulting a doctor.	2,23	1,252
Postponement Behavior in Healthcare Demand in General	2,362	0,8662

Resource: IBM SPSS 20.

The general average of the participants' responses to the statements in the Five-Factor Personality Scale is 2.87. According to the participants' responses to the statements in this scale; the highest value is "I generally see myself as a reliable person" with an average of 3.61, followed by "I see myself as someone who will do a job properly" with an average of 3.53. The lowest average is "I see myself as an introvert" with an average of 2.00. The general average of the participants' responses to the statements in the Health Service Delaying Behavior scale is 2.36. According to the participants' responses to the statements in this scale; the highest value is "When some of my disease symptoms/disorders occur, I consult a doctor without wasting time" with an average of 3.08, followed by "When some of my disease symptoms/disorders occur, I ask people who have experienced similar symptoms what to do" with an average of 2.71. "Even though I have some symptoms/disorders, I deny that I am sick." was the least preferred option with an average of 2.02.

4.4. Correlation Analysis of Research Variables

Correlation analysis was conducted to determine the relationship and level of relationship between the variables in the study and the results are presented in Table 6.

Table 6. Correlation Results Regarding Five Factor Personality Traits (FFPT) and Health Service Demand Postponement Behavior (SHTED)

Variables	**BFKÖ**	**SHTED**	**Skew**	**Kurtosis**
BFKÖ	1		0,416	-0,165
SHTED	0,199**	1	-0,635	-0,142
Five factor personality traits: BFKÖ, Postponement of Healthcare Demand Behavior: SHTED				
***p<0,001**				

Resource: IBM SPSS 20.

According to Table 6, there is a weak relationship between the Five-factor personality traits and Health Service Request Postponement Behavior (r= 0.264). When the skewness and kurtosis values are examined, it is seen that the distribution of all variables is normal (George and Mallery 2010).

4.5. Testing the Research Model

The regression analyses were conducted to test the predicted effects between the Five-factor personality traits and the Five-factor personality traits variable sub-dimensions (Extraversion, Agreeableness, Self-control, Neuroticism, Openness to Experience) and the Health Service Demand Postponement Behavior variable in the research model, and the results obtained are given below. ANOVA test was conducted to understand whether the Five-factor personality traits variable was significant in predicting the dependent variable and to see how well it fits the existing data.

Table 7. ANOVA Test Results

Dependent Variable	Independent Variables	F	Sig.
Five factor personality traits	Postponement of Healthcare Demand Behavior	29,450	0,00*

Resource: IBM SPSS 20.

According to the results in Table 7, the F value for Health Service Request Postponement Behavior was found to be 29.450 and the p value (sig.) 0.000. According to these values, the Health Service Request Postponement Behavior variable is statistically possible to be estimated with the Five-factor personality traits. The regression analysis result regarding the effect of the Five-factor personality traits on Health Service Request Postponement Behavior is given in Table 8.

Table 8. Regression Analysis for Five Factor Personality Trait Variable and Health Service Demand Postponement Behavior Variable

Variables	Non-Std. Beta	Std. Beta	T	p-value	VIF	Decision
Five factor personality traits	0,217	0,199	5,427	0,000	1,000	*Acceptance*
Dependent Variable: *Postponement of Healthcare Demand Behavior*						
R	0,199					
R^2	0,040					
Adjusted R^2	0,038					
D. Watson	1,766					

Resource: IBM SPSS 20.

In Table 8, the R value was obtained as 0.199, R2 value as 0.040 and accordingly, the five-factor personality trait variable can explain the dependent variable Health Service Demand Postponement Behavior at a rate of 0.04%. The fact that the Durbin-Watson value (1.766) is close to 2 shows that the precondition of independence of error terms is accepted. The fact that the obtained p value is less than 0.05 shows that the Five-factor personality trait variable is effective on Health Service Demand Postponement Behavior and the hypothesis H_1 , related to is accepted.

The sub-dimensions of the five-factor personality trait variable (Extraversion, Agreeableness, Self-control, Neuroticism, Openness to Experience) are shown in Table 9 by performing an ANOVA test to understand whether they are significant in predicting the dependent variable and to see how well they fit the existing data.

Table 9. ANOVA Test Results

Dependent Variable	Independent Variables	F	Sig.
Postponement of Healthcare Demand Behavior	1. Openness 2. Agreeableness 3. Self-control 4. Neuroticism 5. Openness to experience	9,184	0,000*

Resource: IBM SPSS 20.

According to the results in Table 9, the F value for Postponement of Health Service Request Behavior was found as 9.184 and the p value (sig.) as 0.000. According to these values, it is statistically possible to estimate the five-factor personality trait variable with its sub-dimensions (Openness, Agreeableness, Self-control, Neuroticism and Openness to experience).

Table 10 shows the results of multiple regression analysis regarding the effect of the sub-dimensions of the Five-factor personality traits variable (Openness, Agreeableness, Self-control, Neuroticism and Openness to experience) on Postponement of Health Service Request Behavior.

Table 10. Multiple Regression Analysis for the five-factor personality traits variable sub-dimensions (Openness, Agreeableness, Self-control, Neuroticism and Openness to experience) and Health Service Request Postponement Behavior variables

Variables	Non-Std. Beta	Std. Beta	T	p-value	VIF	Decision
Openness	-0,106	-0,100	-2,141	0,033	1,661	**ACCEPTANCE**
Agreeableness	0,113	0,129	2,384	0,017	2,231	**ACCEPTANCE**
Self-control	0,164	0,195	3,900	0,000	1,889	**ACCEPTANCE**
Neuroticism	0,001	0,001	,017	0,986	1,992	**REJECTION**
Openness to experience	0,004	0,005	,103	0,918	1,882	**REJECTION**
Dependent Variable: *Postponement of Health Service Request Behavior*						
R	0,246					
R^2	0,061					
Adjusted R^2	0,054					
D. Watson	1,798					

Resource: IBM SPSS 20.

In Table 10, the R value was obtained as 0.246 and 0.061, and according to this, the sub-dimensions of the Five-factor personality trait variable (Extraversion, Agreeableness, Self-control, Neuroticism, Openness to Experience) can explain the Health Service Demand Postponement Behavior, which is the dependent variable, at a rate of 06%. The Durbin-Watson value (1.798) being close to 2 shows that the independence of error terms is a prerequisite. Since it is close to 2, the independence of error terms can be accepted as a prerequisite. When we look at the Standardized beta values given in Table 10, the largest beta coefficient is 0.195, and when the effects of other variables in the model are kept constant, it shows that the independent variable that makes the strongest contribution to the dependent variable is Self-control. After the Self-control sub-dimension, the Agreeableness sub-dimension comes with 0.129. Since all VIF values are less than 10, it is concluded that there is no multicollinearity linear program in the model. The hypotheses $(H_{1_a}, H_{1_b}, H_{1_c})$ that the sub-dimensions of extraversion (p=0.033), agreeableness (p=0.017), and self-control (p=0.00) have an effect on Health Service Request Postponement Behavior, with significance values less than 0.05, were accepted. The hypotheses (H_{1_d}, H_{1_e}) that the Neuroticism (p=0.986) and Openness to experience (p=0.918) sub-dimensions with significance values greater than 0.05 have no effect on Postponement of Health Service Request Behavior were rejected.

Conclusion and Evaluation

Throughout history, countries have tried to increase their welfare by enriching their economies. To this end, they have taken measures to strengthen both the consumer and the producer. However, a common policy that has exactly the same effect has not been found in all countries. In particular, consumers' tastes and preferences affect the demand for goods and services. Tastes and preferences, on the other hand, being tightly connected to the characteristic features of the person, prevent the formation of a common policy. In addition, citizens' reactions to policies are not the same. A policy that is positive in one community may be negative in another country. These characteristics reveal the individual characteristics of the consumer as an important factor affecting the economy.

The study examines the effect of previously tested Five-Factor Personality traits on the postponement of demand for health services where the price elasticity of demand is inelastic. In this context, a survey was conducted nationwide. An analysis was made regarding the validity of the determined hypotheses. The findings obtained as a result of the survey are listed below:

- It is seen that 4/5 of the participants are in the 18-24 age group and that the participants in the survey generally represent the young population.
- When their genders are examined, both gender types are distributed in a balanced manner. This leads to the conclusion that the findings obtained will symbolize both sides.
- When we look at the profession, ¾ of the participants are students, depending on the age group of 18-24.
- In terms of education, 4/5 of them have an associate degree or higher. It can be deduced that the higher the level of education of the participants, the more sincere the answers to the survey questions will be.
- 85% of the participants are single, and the average income is around 12,000 TL, depending on the majority of students. This can be concluded to be parallel to other results.
- The relationship between the Five Factor Personality, which has been previously tested for reliability, and Health Service Demand Postponement was examined within the scope of the research.
- In order to examine the normal distribution of the Five Factor Personality Traits and Health Service Demand Postponement Behavior questions, the skewness and kurtosis values were examined and it was concluded that they were normally distributed.
- In the study, firstly, the Five Factor Personality questions were taken as dependent variables and the Health Service Demand Postponement Behavior questions were taken as independent variables and it was determined that the estimation was statistically possible.
- Regression analysis was conducted to determine the effect of Five Factor Personality traits on Health Service Demand Postponement Behavior. As a result of the findings, it was determined that there was a significant relationship and the h_1hypothesis was accepted.
- Afterwards, ANOVA Test was conducted to determine the relationship between the Five-Factor Personality traits Extraversion, Agreeableness, Self-control, Neuroticism, Openness to Experience sub-dimensions and the Behavior of Postponing Health Service Request. As a result of the findings obtained, there was a significant relationship between the traits of Extraversion, Agreeableness and Self-control and the Behavior of Postponing Health Service Request, while no significant relationship was found in the questions of Neuroticism and Openness to Experience. Accordingly, the hypotheses $h_{1_a} h_{1_b} h_{1_c}$ were accepted, while the hypotheses h_{1_d} and h_{1_e} were rejected.
- These findings highlight the importance of integrating psychological and behavioral dimensions into health policy design. The significant relationship between certain personality traits and the tendency to postpone health service demand indicates that policies focusing solely on economic or structural factors may fall short. Instead, health strategies should adopt a multidimensional approach that combines financial accessibility with awareness programs tailored to different personality profiles. Particularly for young and educated populations, who are prone to procrastination despite having higher health literacy, targeted interventions that encourage timely use of health services are crucial. Therefore, incorporating behavioral insights into healthcare planning can enhance the efficiency of health systems, reduce long-term treatment costs, and contribute to the overall well-being and productivity of society.

When the study is evaluated in general, it can be said that it supports the tastes and preferences of the consumer, which are one of the factors affecting their demands. Because the tastes and preferences of individuals also have characteristic features. In the study, it can be said that even in a situation where the price elasticity of demand is

inelastic, such as health care, personal characteristics are effective. Furthermore, given that the study sample was largely comprised of young, educated individuals, policies should focus on early education about the consequences of delaying healthcare. Health literacy campaigns that emphasize prevention rather than treatment may be particularly effective for younger populations.

References

Altay, A. (2007). Sağlık hizmetlerinin sunumunda yeni açılımlar ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Journal of Turkish Court of Accounts,* 64, 33–58. https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/issue/61521/918900

Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49(2), 155–173. https://doi.org/10.1007/bf02294170

Basım, H. N., Çetin, F., & Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarıyla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 20–34. https://www.academia.edu/download/38292553/Bes-faktor-kisilik-ozel-liklerinin-kisilerarasi-catisma-cozme-yaklasimlariyla-iliskisi.pdf

Bilgiç, A. U. (2020). Covid-19 salgınının küresel düzeyde incelenmesi: Ekonomik etkiler ve vergisel önlemler. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 89–102. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1207695

Bilgili, E., & Ecevit, E. (2008). Sağlık hizmetleri piyasasında asimetrik bilgiye bağlı problemler ve çözüm önerileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(2), 201–228. https://dergipark.org.tr/en/pub/hacettepesid/issue/7564/99377

Boomsma, A. (1985). Nonconvergence, improper solutions, and starting values in LISREL maximum likelihood estimation. *Psychometrika*, 50(2), 229–242. https://doi.org/10.1007/Bf02294248

Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Çağatay, A. (2024). E-Sağlık okuryazarlığı düzeyi ile sağlık hizmeti talebini erteleme davranışı arasındaki ilişki. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 150–156. https://doi.org/10.26453/otjhs.1426351

Çetin, E. A. (2022). Covid-19 pandemisinin sağlık hizmetleri erişimine etkisinin değerlendirilmesi: Kesitsel bir araştırma. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi,* 7(2), 534–543. https://doi.org/10.5336/healthsci.2021-84653

Çetin, F., & Varoğlu, A. K. (2009). Özellikler bağlamında girişimcinin beş faktör kişilik örüntüsü. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 8(2), 51–66. https://dergipark.org.tr/en/pub/khosbd/issue/19229/204332

Çiçek, İ., & Aslan, A. E. (2020). Kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri: Kuramsal bir çerçeve. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(1), 137–147. https://dergipark.org.tr/en/pub/buyasambid/issue/55551/636901

Çoban, H. (2009). Sağlık ekonomisi ve Türkiye'de sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Develioğlu, K., & Tekin, O. A. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve yabancılaşma arasındaki ilişki: Beş yıldızlı otel çalışanları üzerine bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 15–30. https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/20818/222757

Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56–64. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2152064

Fles, R., Bos, A. C. R. K., Rachmawati, D., Waliyanti, E., Tan, I. B., Haryana, S. M., Schmidt, M. K., & Dewi, F. S. T. (2017). The role of Indonesian patients' health behaviors in delaying the diagnosis of nasopharyngeal carcinoma. *BMC Public Health*, 17(510), 1–8. https://doi.org/10.1186/s12889-017-4429-y

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10th ed.). Boston, MA: Pearson.

Goodwin, R. D., & Friedman, H. S. (2006). Health status and the five-factor personality traits in a nationally representative sample. *Journal of Health Psychology*, 11(5), 643–654. https://doi.org/10.1177/1359105306066610

Günel, Ö. D. (2010). İşletmelerde yıldırma olgusu ve yıldırma mağdurlarının kişilik özelliklerine ilişkin bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(3), 37–65. https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/5646

Hendriks, A. A. J. (2009). *The construction of the five-factor personality inventory (FFPI).* University of Groningen. https://core.ac.uk/reader/148293420

Horasan, N., & Çetinkaya, A. (2023). Diş hekimliğinde evde sağlık uygulamaları: Pandemi öncesi ve sonrası açısından karşılaştırmalı bir analiz. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 10(2), 195–199. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2738048

Horzum, M. B., Ayas, T., & Padır, M. A. (2017). Beş faktör kişilik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 398–408. https://toad.halileksi.net/wp-content/uploads/2022/07/bes-faktor-kisilik-olcegi-toad.pdf

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cut-off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. https://doi.org/10.1080/10705519909540118

Karaca, Z., & İnan, K. (2022). Pandeminin sağlık hizmetleri talebine etkisi: Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi üzerine bir uygulama. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 43–49. https://doi.org/10.54614/TBE.2022.933107

Leenaars, P. E. M., Romboutlar, R., & Kok, G. (1992). Seeking medical care for a sexually transmitted disease: Determinants of delay-behavior. *Psychology and Health*, 8(1), 17–32. https://doi.org/10.1080/08870449308403164

Mizee, M., Schaap, L. A., Hoogendijk, E. O., Van Schoor, N. M. (2022). Delay or postponement of medical care among older adults in the Netherlands at earlier and later stages of the COVID-19 pandemic. *Aging Clinical and Experimental Research*, 34, 2913–2917. https://doi.org/10.1007/s40520-022-02266-x

Mutlu, A., & Işık, A. K. (2005). *Sağlık ekonomisine giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Ötken, A. B., & Cenkci, T. (2013). Beş faktör kişilik modeli ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 41–51. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruoneri/issue/17900/187801

Rammstedt, B., & John, O. P. (2007). Measuring personality in one minute or less: A 10-item short version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of Research in Personality*, 41(1), 203–212. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.02.001

Sargutan, A. E. (2005). Sağlık sektöründe hizmet talebi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8(3), 430–457. https://dergipark.org.tr/en/pub/hacettepesid/issue/7558/99352

Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill building approach*. Chichester, UK: John Wiley & Sons.

Söyler, S. (2024). Kanser taraması ve sağlık sistemlerine güvensizlik konusundaki sağlık inançlarının sağlık hizmeti talebini erteleme üzerindeki etkileri: Kesitsel bir çalışma. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 143–149. https://doi.org/10.26453/otjhs.1413622

Söyler, S., Uyar, S., Kıraç, R., Yılmaz, G., & Çiftçi, F. K. (2022). Development of healthcare demand procrastination scale: A reliability and validity study. *Journal of Basic Clinical Health Sciences*, 6, 617–626. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2233952

Tatlıoğlu, K. (2013). Beş faktör kişilik kuramı bağlamında kişilik kavramına genel bir bakış. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(3), 128–146. http://busbed.bingol.edu.tr/tr/pub/issue/29510/402047

Taymur, İ., & Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 154–177. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115082

Tebrizcik, S., Ersöz, S., Aktepe, A., Uzun, B., Yolbilir, B., & Güler, E. C. (2022). İstatistiksel veri analizi ile çalışma salonu memnuniyet ölçümü üzerine bir uygulama. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 14(3), 78–86. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2770937

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Dünya nüfus günü. Retrieved September 1, 2024, from https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680

Türk Dil Kurumu. (n.d.). *Türkçe sözlük*. Retrieved September 1, 2024, from https://sozluk.gov.tr/

Visscher, K., Kouwenberg, L. H. J. A., Oosterhoff, M., Rotteveel, A. H., & de Wit, A. (2023). Postponed healthcare in the Netherlands during the COVID-19 pandemic and its impact on self-reported health. *Frontiers in Health Services*, 1–10. https://doi.org/10.3389/frhs.2023.1181532

Dede Korkut'un Velîliği Üzerine Tasavvufî Bir İnceleme

A Sufi Research on the Sainthood of Dede Korkut

Musa Kaval[1]

Öz

Dede Korkut, destanları aracılığıyla Türk toplulukları arasında en çok tanınan şahsiyetlerden biridir. Yaşadığı döneme dair farklı fikirler ileri sürülmesine rağmen Dede Korkut'un velî kimliği genel bir kabul görmektedir. Bu genel kabule rağmen Dede Korkut'un velîliği ile ilgili tasavvuf alanında herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Hâlbuki velîlik, tasavvuf ilmi içerisinde manasını ve işlevini bulmuş bir kavramdır. O nedenle Dede Korkut ve tasavvufî geleneğin Türk-İslam medeniyetindeki güçlü ilişkisi, bu çalışmanın asıl kaynağı olmuştur. Dede Korkut'un kerâmet gösteren, gaipten haber veren bir velî olduğu kitabının giriş kısmında belirtilmiştir. Yapılan okuma ve incelemeler sonrasında destanlar içerisinde velîliğine dair başka referanslara da rastlanmıştır. Velîliğin, tasavvufî bir kavram olması nedeniyle destanlar, tasavvufî literatür ve kavramlar eşliğinde analiz edilerek Dede Korkut'a atfedilen bu makam ortaya konmaya çalışılmıştır. Muhteva açısından analiz edilen destanlarda işlenen temel inanç, âmel ve ahlak esasları yeni Müslümanlaşan Oğuzların yaşadıklarıyla uyum göstermektedir. Oğuzlardaki alp kültürünü erenlik terbiyesi ile kemâle erdirmek istediği tespit edilen Dede Korkut, destanlarda üstlendiği rolüyle kadının manevî gücünü de sürece dâhil etmiştir. Aplerin, erenlik bilincine ulaşmalarında anne veya eş rolünde kendinî gösteren kadın, erkek kahramanların en büyük destekçileri olmuştur. Yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda Dede Korkut'un, kitabının mukaddimesinde belirtilenden çok daha fazlasıyla mürşit bir velî olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Dede Korkut, Velî, Destan, Alp, Eren.

Abstract

Dede Korkut is one of the most recognised figures among Turkic communities by means his epics. Although different ideas are put forward about the period he lived in, Dede Korkut's identity as a saint is generally accepted. Despite this general recognition, it has been determined that no study had been conducted in the field of sufism about Dede Korkut's sainthood. However, sainthood is a concept that has found its meaning and function in the science of sufism. Therefore, the strong relationship between Dede Korkut and the sufi tradition in Turkish-Islamic civilisation has been the main source of this study. It is stated in the introduction of the book that Dede Korkut is a saint who shows miracles and gives information about the future. After the reading and analyses, other references to his sainthood has been found in the epics. Since sainthood is a sufi concept, the epics were analysed in the light of sufi literature and concepts and the sainthood attributed to Dede Korkut was tried to be revealed. The basic principles of belief, practice and morality in the epics analysed in terms of content were in harmony with the experiences of the newly Muslimised Oghuz. Dede Korkut, who was determined to bring the alp culture in Oghuz to perfection with sainthood upbringing, included the spiritual power of woman in the process with the role she assumed in the epics. The woman, who showed herself in the role of mother or wife, has been the biggest supporters of the male heroes in reaching their spiritual consciousness. As a result of the analyses and researches, it has been concluded that Dede Korkut was an educational saint much more than what was stated about him in the introduction of the book.

Keywords: *Sufism, Dede Korkut, Saint, Epic, Alp, Eren.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 04 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, Düzce, Türkiye, musakaval@duzce.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ 0000-0001-8784-7762.

Giriş

Dede Korkut Destanları Türk kültürü, tarihi ve edebiyatının en temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle şu ana kadar birçok ilmi disiplin tarafından araştırma konusu edilmiştir. Farklı alan uzmanları tarafından yapılan bu çalışmalarda Dede Korkut'un velî bir şahsiyet olduğunu dile getirilmektedir. Destanlarla ilgili dinî ve tasavvufî araştırmalar yapılmakla birlikte çalışmaların nitelik ve nicelik açısından tatmin edici olduğunu söylemek mümkün değildir. Dede Korkut'un velîliği ile ilgili tasavvuf alanında şu ana kadar hiçbir araştırmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesi ve aktarılmasında önemli görev üstlendiği ifade edilen Dede Korkut'un velî olduğu ile ilgili de tasavvufî bir çalışmanın yapılmamış olması bu araştırmanın ortaya çıkmasının temel motivasyonu olmuştur.

Türklerin İslamlaşma sürecinde varlığını gösteren tasavvufî yorumun velî olarak takdim edilen Dede Korkut'un şahsiyeti ile birleşmesi tesadüf değildir. Çünkü tarihi kaynaklar Dede Korkut'un Müslümanlaşan Oğuzların öncüsü olduğunu savunmaktadır. *Dede Korkut Kitabı'nın* mukaddimesinde kendisi ile ilgili dile getirilenlerden yola çıkılarak yapılan araştırmalarda Dede Korkut'un Hz. Peygamber dönemine yakın bir tarihte yaşadığı değerlendirilmektedir. O nedenle çalışmaya *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili bilgi vererek başlanmıştır. Farklı alanlarda yapılmış çalışmaların toplandığı, veri analizinin yapıldığı bu kısımda elde edilen bilgiler tasavvufî literatür bağlamında yorumlanmış, savulan tezin zemini tahkim edilmeye çalışılmıştır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki tasavvufî muhtevaya işaret eden bu kısımdan sonraki alt başlıkta Dede Korkut'un daha önceden Korkut Ata olarak zikredilmesinin nedeni araştırılmıştır. Türk dilinde ata ve dede kelimelerinin birbirini takip eden dönemlerde velî, şeyh, derviş gibi tasavvufî kimliği olan kişiler için kullanıldığı görülmüştür. Bu bilgiden hareketle Dede Korkut'un manevî şahsiyetine dair adlandırmanın, tasavvufî kavramlaştırma sürecindeki değişimden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Destanların yazıya geçirildiği 14-15. yüzyıldaki tasavvufî gelişim dikkate alındığında "dede" tabirinin tercih edilmesinin nedeni böylece daha anlaşılır şekilde ortaya konulmuştur.

Dede Korkut adlandırmasının dil bilimi ve tarihi köklerine işaret ettikten sonra velî/velâyet kavramları tasavvufî bibliyografyası eşliğinde kısaca özetlenmiştir. Sistematik dâhilinde sırayla sunulan bu araştırma sonuçlarıyla Dede Korkut'un velîliğinin, halk söylencesi olmanın ötesinde tasavvufî bir temele dayandığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu gaye ile velîlerde bulunması beklenen özelliklerin açıklandığı kısmın alt başlıklarında *Dede Korkut Kitabı*'nda işlenen akidevî, amelî ve ahlakî konular; tevhit başta olmak üzere inanç esasları, Hz. Peygamber'e hürmet, salavât gibi hususlar sık sık hatırlatıldığı bağlamlar eşliğinde sunulmuştur.

Sonraki alt başlıkta Hz. Peygamber örnekliğinde izah edilen tevhit-nübüvvet-velâyet ilişkisinin yöneticilere uzanan boyutuna temas edilmiştir. Dede Korkut'un velî kimliğinin yanında yöneticilere danışmanlık, rehberlik ettiği olaylar aktarılmıştır. Dede Korkut'tan sonra Osmanlı döneminde de karşımıza çıkan tasavvuf-siyaset ilişkisinin ilk örneği olarak Dede Korkut'un velîliği yöneticilerle ilişkisi yönüyle de değerlendirilmiştir. Velâyet kavramının salt uhrevi bir fonksiyonunun olmadığını gösteren Dede Korkut'un aksiyoner bir irşât hizmeti yürüttüğü tespit edilmiştir. Yöneticilerin manevî terbiyelerinin yanında onların dünyevi sorunlarına da çözüm üreten Dede Korkut irşât makamındaki velîliğin icbar ettiği toplumsal gerçekliğe göre hareket ettiğini göstermiştir.

Takip eden alt başlıklarda *Dede Korkut Destanları*'nın genelinde işlenen manevî terbiye ile ilgili bilgiler verilmiştir. Velîlerin, Allah'ı hatırlatma özelliklerinin en yaygın görünümü bu vesile ile gerçekleşmektedir. Bütün destanlarda kahraman Türk alp tipinin ideal bir model olarak sunulduğu açıkça görülmektedir. Tüm kahramanlık destanlarında görülen bu özelliğin yanında Dede Korkut'un, hikâyelerinde erenlik bilincini özellikle aşılamak istediği anlaşılmaktadır. Nefis terbiyesi yapılmadığında salt güç ve cesaretin felaket getirdiğini anlattığı destanlarında Dede Korkut mürşitlik vazifesi yapmaktadır. Yeni Müslümanlaşan savaşçı alplere nefis terbiyesinin öğretildiği destanlarda temel dinî ve tasavvufî olgular basit ve sade bir şekilde sunulmuştur. Tarihi ve tasavvufî gelişim açısından makul olan tedrici bu anlatımıyla Dede Korkut, yönetici ve alpler için nefis terbiyesini tahammül edilebilir kılmıştır.

Çalışma esnasında kadının, Türk kültürü ve tasavvufî gelenekteki önemli rolünün aynısıyla *Dede Korkut Destanları*'nda da yer bulduğu müşahede edilmiştir. Kahraman bey ve alplerin nefis terbiyelerinden onlara adeta rehberlik eden kadınlardan söz eden Dede Korkut, manevî olgunluğun cinsiyetle ilgisi olmadığını anlatmıştır. İlk dönem sûfilerinde gördüğümüz kadına yönelik bu yaklaşımıyla Dede Korkut kendinden sonra daha da kökleşecek tasavvufî düşüncenin Anadolu'daki öncülerinden bir olmuştur. Bu bağlamda temsili olarak seçilen Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul destanlarında geçirilen manevî tekâmül süreçleri tasavvufî kavram ve semboller eşliğinde sunulmaya çalışılmıştır. Bu esnada ilgili düşünce ve açıklamalar bağlamında tasavvufî konu ya da kavramlar takdim edilmiştir.

1. Dede Korkut Kitabı

Türk medeniyet, tarih ve edebiyatının başat eserilerinden olarak kabul edilen *Dede Korkut Kitabı* sözlü halk kültürünün eşsiz bir ürünüdür. Tepegöz ve Deli Dumrul gibi mitolojik kahramanlar nedeniyle milattan öncesine kadar uzanan bir geçmişi olan destanlar asırlar boyunca halkın dimağında sözlü olarak aktarılmıştır. Bu uzun süre zarfında efsaneler yine halk ozan ve âşıkları tarafından yeniden yorumlanmıştır. Türk halkının ortak ürünü olan destanlarda bilge, velî bir ozan olarak Dede Korkut hikâyelerin aktif icracısı ve ilk anlatıcısıdır. Onun başlattığı sözlü anlatım Oğuzların gönlünde ve dilinde yaşanılan coğrafya ve olayların etkisiyle yeniden yorumlanarak anlatıla gelmiştir.

Milli hasletleri İslamî değerle cem ederek Türk-İslam medeniyetinin oluşmasındaki öncü rolünden ötürü Dede Korkut, Köprülü tarafından ilk Alperen olarak tarif edilmiştir (1980: 198). *Dede Korkut Destanları*n vazgeçilmezi kahraman alp tipini, dinî ve tasavvufî erenlik bilinciyle kemâle erdirerek alperen idealini ortaya koymuştur. O nedenle *Dede Korkut Kitabı*'nda Türk toplumunun toplumsal yaşamında birinci dereceden öneme hâiz İslam'ın normatif etkisi kendisini etkin şekilde göstermektedir (Özkan, 1994: 72)

14-15. asırda yazıya geçirildiği değerlendirilen (Gökyay, 2000; Boratav, 1999) destanların çok katmanlı bir yapı arz ederek farklı zamanlarda oluşan hikâyelerden müteşekkil olduğu düşünülmektedir. Türk coğrafyasının tamamına yayılmış, halk arasında dilden dile anlatılan *Dede Korkut Destanları*'nın birçok varyantının bulunması bu tezin en kuvvetli dayanağıdır. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyeler M. Ö. 8. yüzyılda Kafkasya, Hazar bölgesinde yaşayan Saka Türklerine kadar dayanan geçmişi ile İslam öncesi unsurları barındırmaktadır (Kırzıoğlu, 1973: 95). Daha sonra Azerbaycan ve Küçük Asya'ya inen Türk toplulukları arasında Alpamış ya da Salur Kazan Han deyişleriyle şekil değiştiren hikâyeler orijinalliğini korumuştur (Gökyay, 1982: 295-296). Tarihi bu alt katmanların üzerine inşa edilen destanlarda geçen olaylar açısından değerlendirildiğinde *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyelerin iki tarihi evreyi yansıttığı kabul edilmektedir. Bunlardan birinci katman; 9-11. yüzyılları arasında Siri Derya bölgesinde Oğuzlar ile Kıpçaklar arasında yaşananların anlatıldığı destanlardır. İkinci katman ise 13. yüzyıldan sonra Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da yaşayan Oğuzların, kâfirlere karşı verdiği mücadeleleri konu edinmektedir (Elçin, 1962: 145). Togan'ın ifade ettiği üzere İslamî unsurların oldukça etkin şekilde kendini gösterdiği destanların son katmanının, Türklerin Müslümanlaşmasının yoğun olduğu bu dönemle paralellik arz etmesi dikkat çekicidir (1981: 73-75). Anadolu'nun doğusunu yurt edinip bölgenin Müslümanlaşmasını sağlayan Oğuzların, Rum, Gürcü ve Abhaz gibi milletlere karşı yürüttükleri gazaların 12-13. yüzyılda gerçekleştiği bilinmektedir. Bu tarihî tespitlerin dışında destanlarda geçen yer adları ve coğrafi terimlerin tarihi bilgilerle örtüşmesi söz konusudur (Banarlı, 1983: 2/39). Tüm bu tarihi katmanlarda Dede Korkut'un Türk velîsi olarak işlev icra ettiği görülür. Örneğin kâfirlere karşı yürütülen gazalarda Türk alp töresinin yanında temel dinî ve tasavvufî unsurların basit ve yalın şekilde idealize edildiği anlaşılmaktadır.

Dede Korkut, Türk tarih ve edebiyatındaki etkisinin ötesinde bir işlev sergilemiştir. Dede Korkut, İslamîyet öncesi döneme uzanan kişiliği ile dinî, hükümdarlara müşavirlik hizmeti sunan siyasi, toplumsal hayata yön veren saygın bir kanaat önderi kimliklerine sahiptir. Han ve beylerin toplantılarında görüş beyan eden, siyasi ve idari sorunları çözen Dede Korkut yeri geldiğinde toy ve kız isteme törenini yönetmektedir. Çocuklara isim koyarak neslin benlik inkişafına katkı sunarken gelecekten haber vererek toplum kesiminin saygınlığını kazanan Dede Korkut, İslamîyet sonrası dönemin velîsi olarak kabul edilmiştir (İnan, 1987: 166).

Dede Korkut Türk halk kültürünün hemen her alanında izleri görülen karakterlerin başında gelmektedir. Destanlardan oluşan kitabı ile Türk toplumunun kültürel değerlerini aktarmasıyla birlikte İslamlaşan Türklerin inanç başta olmak üzere birçok arkaik değerlerinin uyum içerisinde gelişmesine katkı sunduğu anlaşılmaktadır. O nedenle Köprülü, *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili bu gerçeği şöyle ifade etmiştir; "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine de Dede Korkut ağır basar." (Sakaoğlu, 1998: 5). Tasavvuf ilminin, Türk Edebiyatı'ndaki tesiri dikkate alındığında Dede Korkut'un velî kişiliği daha fazla önem arz etmektedir. O nedenle Dede Korkut'un icra edip aktardığı destanlar vesilesiyle aynı zamanda Türk toplumunun dinî ve manevî yaşamının şekillenmesinde de önemli etkisi olması beklenir. Bir bölgenin Türk toprağı olduğunu orada velî türbesi bulunup bulunmaması ile ilişkilendiren Güngör'ün (2006: 132) ifadesi bağlamında değerlendirildiğinde Dede Korkut'un Türk toplumu üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Türk toplumu üzerine araştırmaları olan Sosyolog Ziya Gökalp, insanları irşâd eden velîlerin hikmetini ikrar eder (1976: 10).

Değişen toplumsal dinamiklerin Türk milli seciyesi ile mütenasip şekilde aktarıldığı destanlar edebi, tarihi açından kıymete haiz olmakla birlikte dinî ve tasavvufî yönlerden de önemli bilgiler sunmaktadır. Zira uzun bir zaman sürecinde toplumla birlikte üretilip aktarıldığı görülen Dede Korkut ve destanlarının içeriği çok yönlü bir derinliğe sahiptir. Sembol bir isim olarak Dede Korkut, destan geleneğinin milletler üzerindeki işlevselliği ile Türk coğrafyasının tecessüm etmiş bir şahsiyetidir. Destanların içeriğini tarihi bakış açısı ile inceleyen araştırmacı Üçler Bulduk konu ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir; "Destanlar Türklerin tarihi karakteri açısından ve hususiyetleri üzerinde emsalsiz bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Her bir hikâye hatta bir kelime dahi bizler için tarihi ipuçları verecek bir öneme sahiptir. Diğer Türk

destanlarına nazaran daha geniş bir alana yayılan ve hemen bütün Türk boyları arasında özünü muhafaza ederek yaşayan Dede Korkut ve destanı bu vasfıyla Türk dünyasının adeta hüviyet cüzdanı olma durumundadır." (1995: 247)

Sözlü geleneğin temel unsurlarından olan destan ve mitlerin toplumlara dair sunduğu bilgiler içerisinde dinî motiflerin de bulunması kaçınılmaz bir gerçektir. Zira bireysel ve toplumsal yaşamın en temel olgularından olan dinîn, benlik algısından başlayarak kozmik bilince kadar geniş yelpazede anlamlandırma etkisi oluşturması söz konusudur. Tarihte dinsiz bir topluma rastlanmamış olması bu gerçeğin de beyanıdır. İnsan ve anlayış çeşitliliğinin bir sonucu olarak da her dinîn içerisinde mistik yorumların geliştiğine şahit olunur. Türklerin çeşitli inançlara sahip olması nedeniyle mistik arka plan yönüyle de zengin duygusal ve sezgisel bir inanç mirasına sahip olduğu görülür. İslamlaşma sürecinde kendini gösteren bu mistik eğilim tasavvufî telakki ile temayüz etmiştir. Türklerin, İslam'ı anlama ve yaşama çabasına kabaca bakıldığında tasavvufî motiflerin etkin şekilde kullanılmasının tesadüf olmadığı, tarihsel dinî tecrübenin bu geçiş sürecinde kolaylaştırıcı etkisi olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin birincil delili olarak, Korkut Ata'nın ilerleyen zaman diliminde Dede Korkut şeklinde kullanılmasını gösterilebilir. Zira dede sıfatının, tasavvuf erbabı tarafından manevîyatı yüksek kişiler için kullanılması söz konusudur.

Türklerin İslam'ı anlama ve yaşayış biçiminde tasavvufun önemine dikkat çeken Köprülü, Türk edebiyatı ve tasavvufî halk edebiyatı üzerine uzun araştırmalardan sonra bazı tespitlerde bulunur. Köprülü'nün ulaştığı verilerin özeti mahiyetinde kısaca şu cümlelerini paylaşmak yerinde olacaktır. "İslamîyetten önceki halk edebiyatımızla büyük bir alâkası olduğu için daha ilk teşekkül anında halkın rağbetini kazanan bu edebiyat, tasavvuf esaslarının Türkler arasında yayılmasına yardım etmiş, daha sonra da, Türkler arasında tasavvuf duygu ve telâkkilerinin gelişmesi bu edebiyatın yüzyıllarca halk arasında yaşamasına sebebiyet vermiştir." (1980: 356).

2 Korkut Ata'dan Dede Korkut'a

*Dede Korkut Destanları*ndaki hikâyelerin çok daha eskiye dayanmasına rağmen yazılı nüshalardaki olayların, 9-11. yüzyıllar arasında Sirderya bölgesinde yaşayan Oğuzların başından geçen mücadeleler olduğu düşünülmektedir (Ergin, 1958: 55-56). Fakat Dede Korkut'un daha önceden yaşadığı değerlendirilmektedir. Dede Korkut'un İnal Sır Yavkuy Han zamanında Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu olarak dünyaya geldiği, çok akıllı ve aynı zamanda kerâmet sahibi olduğu nakledilir (Togan, 1972: 55). Bu düşüncenin kabul görmesinin birincil nedeni Dede Korkut ile ilgili bilgi veren en eski kaynak olan Reşîdüddîn'in *Câmi'ü't-Tevârih* adlı eserinde geçen bilgilerdir. Oradaki bilgilere göre Oğuz boyları nazarında görkemli, nimet ve haşmet sahibi, ulu bir yönetici olan Dede Korkut 295 yıl yaşamış kerâmet sahibi bir velîdir (2010: 179, 186). Dede Korkut'un hükümdarlarla olan ilişkisini dile getiren Abülgazi *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde hükümdar İnal Sır Yavkuy'un veziri olan Dede Korkut'un sözünden çıkmadığını belirtmiştir. Üç padişaha vezirlik eden Dede Korkut bilge kişiliğinin yanında 295 yıl yaşayan, çok kerâmet sahibi bir velî olması nedeniyle tüm toplum nezdinde saygın bir konuma sahiptir (1980: 58). Yazıcıoğlu'nun *Selçuknâme*'sinde de Oğuz'un bilgesi Dede Korkut, Hz. Peygamber zamanına yakın bir zamanda yaşamış keşif sahibi bir velîdir. İleride kurulacak Osmanlı Devleti'ne keşfen işaret ederek hanlığın Kayı Boyu'na geçeceğini söyleyen Dede Korkut'a yöneticiler büyük hürmet göstermektedir (1391: 29-30). Manevî kişiliğine binaen Ali Şîr Nevâi de eseri *Nevâyimü'l-Muhabbe'*de Dede Korkut'u Türk sûfiler arasında zikretmektedir (2021: 385).

Konu üzerine araştırmalar yapan Ergin, başka eserlere de atıf yaparak Dede Korkut'un Türk toplulukları arasında ulu bir kişi olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna keşfen işaret edildiğini söylemektedir (1971: 42-44). Dede Korkut'un yaşadığı zamanla ilgili farklı tarihi ve menkıbevi bilgileri bir araya getiren Ergin, Hz. Peygamber döneminde Müslüman olan Bayındır Han döneminde Oğuzların din öğreticisi olarak Dede Korkut'un tayin edildiği rivayetlerini nakleder (1971: 40-41). *Dede Korkut Destanları* üzere ilk çalışmalara imza atan Gökyay, *Dede Korkut Kitabı*'nın ermiş bir kişinin anlatıları olduğunu her Müslümanın ilk okuyuşta anlayacağını söylemiştir (1973: CCXXXIX).

Togan, 295 yıl yaşadığı söylenen Dede Korkut'un Kayı İnal, Köl Erki ve Tuman Hanlara vezirlik ve müşavirlik yaptığını dile getirmektedir (1972: 56-66). Hatta kimi araştırmacılara göre Korkut Ata, İslamîyet öncesi dönemde yaşamış olduğu düşünülen bir kam veya baskı iken İslamlaşma sürecinde velî kimliğine bürünerek Dede Korkut olarak anılmıştır (Özdemir, 2003: 32). *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresten nüshasının giriş kısmında Dede Korkut için yazılı şu ifadeler bu iddiaları destekler mahiyettedir. "Hazreti Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler, bir er koptu, Oğuz'un ol kişi tamam bilicisiydi, Oğuz'un içinde tamam velâyeti zahir olmuş idi, ne dese olurdu, gaipten türlü haber söylerdi, Hak Teâlâ onun gönlüne ilham ederdi." (Sertkaya, 2006: 31).

Ata/baba kelimesinin Türk toplulukları arasında İslamîyet öncesi ve sonrasında saygı duyulan kişilere hitaben velî ve aziz kişiler için kullanıldığı tespit edilmiştir. İslamîyet öncesi kam, baksı, bahşiler için kullanılan ata kelimesi İslamîyet sonrası dönemde evliya, şeyh, dervişler için kullanılmıştır (Çetin, 2007: 70-72). Dil ve tarih açısından ortaya konan bu tespitle paralel olarak tasavvuf literâtüründe de ata kelimesi özellikle Yeseviyye ve Nakşibendiyye tarikatlarında mürşîd

anlamında kullanılmıştır (Uludağ, 1991: 62). Hâkim Ata, Zengi Ata, Mansûr Ata, Baba Arslan, Baba Maçin, Baba Tahir Uryânî gibi mürşîdler, kendilerini manen geliştirdikleri kişiler tarafından baba olarak telakki edilmiştir (Uludağ, 1991: 80). Mevlevî ve Bektâşî tarikatlarında da dedelik makamı bulunmaktadır. Bektâşîler, merkez tekke konumundaki Hacı Bektaş Dergâhı'nda posta oturan şeyhe "Dede Baba" derken merkez tekkenin dışındaki tekkelerde bulunan şeyhlere "baba" diye hitap etmektedirler (Cebecioğlu, 2004: 152-153). Türkler arasında yaygınlaşan bu tarikatlar tarafından şeyhler ve kerâmet sahibi velîler için kullanılan ata ve dede ifadelerinin zaman içerisinde destanlarda değişime uğrayan Korkut Ata ve Dede Korkut tabirlerini daha anlamlı hale getirmektedir. Hatta bu kavram değişiminin ilk örneklerinden biri olarak Dede Korkut gösterilebilir. Çünkü tasavvufun sistemleşip tarikatların Anadolu coğrafyasında gelişmeye başladığı dönem ile *Dede Korkut Destanları*'nın yazıya geçirildiği düşünülen 14-15. yüzyılın örtüşmesi yukarıda savulan tezi desteklemektedir.

Türk halkının dinî ve tasavvufî geleneğinde velîlerin akıl, hikmet ve aksiyonerlik yönlerini yansıttığı kabul edilen ilk şahsiyetlerden Dede Korkut, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk dünyasında aynı işlevini icra etmektedir. Bedenen vefat etmiş olsa da destanları ile ruhen Türk halkına manevî tekâmülüne hizmete devam ettiği söylenebilir. Allah'ın sevdiği kulları vefatlarından sonra da manevî hizmetlerine devam etmektedir. Çünkü nefislerinde fenâ bulup Hak ile bekâ'ya eriştirildiklerinden dolayı evliyâullah iki cihanda da tasarruf sahibidir (Ozak, 2016: 438). Bu anlamda asırlar boyunca Türk toplumunun terbiyesinde başat rol üstlenmiş bir şahsiyet olarak Dede Korkut elinde kopuzuyla tartışmasız bir velîdir (Ocak, 1992: 12-17). Yaşadığı dönem ve sonrasında manevî şahsiyeti ile ilgili aktarılan sözler, destanlarıyla toplumu irşâd ettiği anlaşılan Dede Korkut'un, Türk toplumundaki velî kültünün sözlü kültürde yer edinmesinde öncü rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Doğum ve yaşamı hakında kesin bilgilere sahip olunmamakla birlikte Dede Korkut icra ettiği işlev itibarıyla Türk toplumundaki tasavvuf düşüncesi ve edebiyatının gelişmesinde önemli etkisi olduğu görülür.

Türk tarihi, dinî bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde Korkut Ata'nın, İslamîyet öncesi Türk toplumlarında görülen din âlimi, bilge, müşavir ve gaipten haber veren bir ulu kişi olduğu açıkça görülür. Destanları bağlamında değerlendirildiğinde Dede Korkut, sahip olduğu vasıflarıyla İslamîyet sonrasına "velî" tipolojisini akla getirir. Kitabın hemen başında Dede Korkut ile ilgili dile getirilen ifadeler onun dinî ve tasavvufî kimliğini yansıtır. Yazıya geçirildiği değerlendirilen 14-15. yüzyıla kadar Dede Korkut'un, Hz. Peygamber zamanına yakın yaşamış velî bir şahsiyet olduğu genel kabule şayandır. Birçok varyantı ile Türk halkının dilinde en çok aktarılan destanların asıl sahibi Dede Korkut'un, Hz. Peygamber zamanına yakın yaşamış, gaipten haber veren ilham sahibi bir ermiş olduğu anlatılmaktadır (Ergin, 1971: 1). Destansı anlatım içerisinde Dede Korkut'un övülen vasıflarının velîlikle örtüştüğü görülür. İlerleyen bölümlerde detaylı incelemesi yapılan destanlardaki tasavvufî muhteva onun velîliğini desteklemektedir. Farklı varyantlı destanlar arasındaki benzer özellikler ve ortak tasavvufî vasıfların tekrarlanıyor olması Dede Korkut'un toplumsal kabul açısından da bir gerçekliğe karşılık geldiğini göstermektedir.

3. Velî Kavramı

Dost, yardımcı, vekil anlamlarına gelen *velî* (Bakara, 2/107, 207) kelimesi, çoğulu *evliyâ* (Kehf, 18/102; Nisa, 4/139) ve velâyet (Enfâl, 8/72) gibi farklı şekillerde Kur'ân âyetlerinde geçmektedir. *Velî* kelimesi Arapça "v.l.y." kökündün türeyen bir isimdir. İsim olan kelime "velâ-yelîvelyen" kökünden hareketle "bir şeye yaklaşmak ", "velîye-yelî-vilâyeten" kökü itibarıyla "idare etmek, düzenlemek, işini üzerine almak, yardım etmek, sevmek anlamlarına gelmektedir" (Gündoğdu, 1992:1-8). Yine "v.l.y." kökünden türeyen *velâyet* kelimesi "yardımcı olmak, sevmek, dostluk kurmak, himaye etmek, korumak, birinin işlerini üstüne almak" anlamlarına gelmektedir (İbn Manzur, ts: XV/406). Tasavvufî bir terim olarak *velî,* fail vezninde; "araya isyan girmeksizin, kulluk ve ibadette istikrarlı olan kimseler" için kullanılır. Mef'ul manasına fail vezninden geldiği kabul edildiğinde ise "Allah'ın lütuf ve ihsanına mazhar olan kimseler" için kullanıldığı görülür (Cürcânî, 2014: 114). Âyet ve hâdislerde zikredilen *velî*, "dinîn zâhir ve bâtın adabına titizlikle bağlı olduğu için Hak'ın dostu ve sevgili kuludur" (Uludağ, 1991: 519).

Destanlardaki işlevlerine bakıldığında Dede Korkut'un dinî bilgi, iman, âmel ve ahlak bakımından olduğu kadar idari, sosyal ve insani açılardan da *velî* kavramının muhtevasına uygun bir profil sergilediği görülür. Yukarıda değinildiği üzere kitabın hemen başında Allah, insan ve âlem-âhiret arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılması ve sürdürülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Her bir destanın anlatımı esnasında Dede Korkut, ortaya koyduğu temel dinî işleyişin nasıl tatbik edileceğine bizzat rehberlik etmiştir. İnsanı ve toplumu terbiye ederken gençlerin ad kazanmasından, han ve beylerin yönetim işlerine kadar hemen her alanda işlev icra eden Dede Korkut'un *velîliği*, kelime manasında barındırdığı "idare etmek, düzenlemek, işini üzerine almak" fonksiyonlarını içermektedir. Kûşeyrî, Sehl b. Abdullah'tan, velîden devamlı surette, Allah'ın iradesine uygun fiiller sadır olur, sözünü aktarmaktadır (2003: 350). Kûşeyrî'nin, *velî* kavramını âyet ve hâdisler bağlamında detaylı şekilde açıkladıktan sonra velîlerin, "dualarının kabulü, keşfi bilgilere ulaşabilen, ilhama mâtuf ve gelecekten haber vermek" gibi kerâmetler gösterebileceklerini anlatır (Kûşeyri, 2003, s. 347-351; 433-465).

Aynı şekilde Hücvirî (2018, s. 273-297) ve Serrâc (1996) da tasavvuf yolunun velîlik üzerine inşa edildiğini delilleriyle ortaya koymuşladır.

Kitabının hemen başında Dede Korkut'un velîliği ile ilgili halk arasında söylenenlerin, sûfilerin velâyet makamı ve velîlerin vasıflarıyla örtüştüğü görülmüştür. Bu anlamda destanların halk dilinde yaygınlaşması ve yazıya geçirilmesi sürecinde tasavvufî açıdan makbul bir velî tipolojisinin ortaya konulduğunu söylemek mümkündür. Halk arasında, evliyâ ve onlardan izhar eden kerâmetler konusunda şeriâta uymayan söylem ve eylemlerin kendisi gösterebildiği kimi örneklere rağmen, oldukça yaygın halk anlatısı olan *Dede Korkut Destanları'*nda böyle bir durumun görülmemesi dikkat çekicidir. Kitabın ilk sayfasında tevhit başta olmak üzere temel inanç unsurlarının kısaca özetlendiği gibi destanların ilerleyen kısımlarında ve bağlamında aynı hassasiyetin kendini gösterdiği tespit edilmiştir. İnanç esasları dışında âmel, ahlak ve edep ile ilgili de Dede Korkut'un toplumu irşâd etmek amacıyla hareket ettiği görülür.

4. Dede Korkut'un Akidevî İrşâdı

Dede Korkut Kitabı'nın giriş kısmında bulunan Besmele ile söze başlandığı görülür. İlk sayfada yine Dede Korkut söze şöyle devam eder; "Allah Allah demeyince işler düzelmez, Kâdir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez." (Ergin, 1971, s. 1). Sözün ve her işin doğrusunun Allah'ın zikriyle tamamlanacağını ortaya koyduktan sonra Dede Korkut, Kâdir-i Mutlak olan Allah'ın hükmü altında bulunan kaza ve kadere dikkat çekmektedir. Destansı hikâyelerden önce böyle bir giriş yapılmış olması ilerleyen bölümlerde gelişecek olaylara nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda muhatapları uyarmaktadır. Velîlerin temel özelliklerinden birincisi irşâda tevhid ile başlamalarıdır. Velîler, Hz. Peygamber'in halkı davet ettiği yöntemle insanları, Hak'a davet ederler (Kelâbâzî, 2014: 111). Sûfiler, velâyeti izah ederken nübüvvet ile ilişkilendirerek açıklamışlardır. O nedenle velîler, peygamberlerin halifeleri olarak tevhidin hakikatinin mazharlarıdırlar (Çift, 2003: 127-138). Velîler, peygamberlerin açtıkları tevhit yolunda onları takip ederken diğer taraftan da içerisinde bulundukları toplumları peygamberlerin açtığı yolda yürütmeye çalışmışlardır (Sülemî, 2018: 1-2). Hz. Peygamber'in getirdiği ahkâmın mazharı olan velîler ayne'l-yakîn derecede idrak ettikleri ahkâmı Hz. Peygamber'in ümmetine yaptığı gibi naklederler (Kılıç, 2015: 136).

Mutlak Yaratıcı olan Allah'ın hükmünü ortaya koyduğu ilk satırların devamında Dede Korkut, kibrin tehlikesine dikkat çekerek yüce gönüllü kişiyi, Allah'ın sevmediğini ve böylelerine Allah'ın devlet vermeyeceğini dile getirmiştir (Ergin, 1971, s. 1). Dede Korkut'un, Allah ile insan arasındaki münasebeti en baştan bu şekilde ortaya koyması dikkat çekicidir. Kitapta geçen on iki hikâyede yiğit alp tipinin idealize edildiği görülür. Han, bey ya da alp olan bu kahramanların merkezinde gelişen olayların aktarıldığı destanlarda, Allah ve Peygamber yolunda cihat teması işlenmektedir. Diğer kahramanlık destanlarından farklı bir tarzda Dede Korkut, cihadın sadece fiziksel güçle yapılamayacağını; nefisle mücâhedenin de ehemmiyetine vurgu yaptığı görülür. Kitabın tamamında görülen nefse karşı yürütülmesi beklenen büyük cihat teması tevhide dair uyarılarla son bulmaktadır. Örneğin kitabın ilk destanının kuvvetli ve cesur kahramanı Boğaç korkusuz bir alptır. Fakat nefis terbiyesi eksik olan Boğaç, güç ve şöhretin getirdiği kibir ve minnetsizliğin bedelini ödemek zorunda kalmıştır. Boğaç'ın başına gelen felaketin sebebi nefs-i emmâresinden kaynaklanmaktadır. Başına gelen felaketlerden dinî bilgisi yanında tasavvufî keşif ve ilhama mazhar annesinin yardımı ile kurtulmuştur. Her kurtuluş ve zaferin nefislere mal edilmemesi gerekliliğini hatırlatan Dede Korkut, Kâdir Allah'a yönelmeyi telkin eder (Kaval, 2024: 181-200).

Gözü kara yiğitliği ile kâfire karşı gaza eden Türk beyleri ve alperenlerin her zafer sonrası uyarıldığı Oğuznâme'de Dede Korkut şu deyişi tekrarlar; "Hani dediğim bey erenler. Dünya benim diyenler. Ecel aldı yer gizledi. Fâni dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya. Ahir son ucu ölümlü dünya." (Ergin, 1971: 51). Dede Korkut'un kazanılmış zaferin hemen ardında hanlar, beyler ve alplerin hazır bulunduğu her ortamda bu telkinde bulunması onun din ve dünya işlerindeki saygınlığının bir yansımasıdır. Nefsin ve çevrenin insan üzerinde en çok etki edebileceği coşkunluk anında Dede Korkut'un telkin ettiği imanî ve nefsânî bu hakikatler prensliği bırakan İbrahim Ethem'i akla getirmektedir. Çünkü İbrahim Ethem, velîliğin şartının dünya ve âhiretle ilgili hiçbir şeye rağbet etmemek olduğunu söylemiştir (Kûşeyrî, 2003: 349). Dede Korkut tıpkı Hücvirî'nin örnek verdiği gibi yiğit bey ve alperenlere nefislerinin heves ve hevâlarına uyduklarında sultanlıklarının kendileri için felaket olacağını hatırlatmaktadır (2018: 271). Dede Korkut'un zaferin ardından hanlar, beyler ve korkusuz alpların hazır bulunduğu her toplantıda nefislerinin kabarması nedeniyle sergileyebilecekleri kibre karşı bu uyarıda bulunması onun manevî tesir gücüyle birlikte yöneticiler nazarındaki saygınlığının da bir göstergesidir. Velâyet makamının bir gereği olarak Dede Korkut, işleri idare etme ve düzene sokma görevini ifa etmiştir (Gündoğdu: 1992: 1-2). Hakiki tevhidin önündeki en büyük engel olarak görülen nefsin, kendisini görmesinin tehlikesini bilen Dede Korkut kibir, riyâset, riyâ gibi en köklü ve gizli kalbi hastalıklara tutulabilecek bey ve alperenleri uyararak mürşitliğini ifa etmiştir. Çünkü kâmil bir mürşit, sorumluluğu altında bulunanların yapılarına uygun şekilde ve doğru zamanda onların terbiyelerine katkı sunar (Sühreverdî, 2014: 285). Türklerin savaşçı bir millet olmaları kimi zaman kendi içlerinde dahi iç çatışma ve isyanlara sebep olmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasının bir destanında bu durumun bir

örneği anlatılmaktadır. *İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Destan*'da ele alınan iç kargaşada nefsâni zaafına yenik düşen birkaç bey yüzünden birbirine giren Oğuzların çektiği acılar anlatılmaktadır (Ergin, 1971: 231-240). İçinde yaşadığı toplumu iyi tanıyan âlim ve ârif bir mürşit olarak Dede Korkut'un, beylere sık sık fâni dünyadaki asıl sorumluluklarını hatırlatması yersiz değildir. Çünkü mürşit, müritlerinin her halini kontrol edip, hal ve kabiliyetlerine göre onlara söylem ve eylem telkin etmelidir. Hatta mürşit, müritlerinin kalbine nazar edip manevî ahvalinden haberdar olur. İhtiyacı nispetinde doğru ve güzel olanı müridine tatbik eder (Sühreverdî, 2014: 526-529).

Hikâyelerde Dede Korkut her söz aldığında öncelikle Allah'ın adını zikretmektedir. Bağlamında zikrettiği Allah isminin dışında Esmâ-i Hüsnâ'dan diğer isimlerin de sık sık zikredildiği görülür. Örneğin Kâdir, Hak, Bâki, Cebbâr, Settâr, Ganî, Azîz, Ehad, Samed, Kahhâr esmaları birçok defa zikredilmiştir (Gökyay, 2000). Hakiki tevhide eren velîler her şeyden kesilerek Allah'ın zikrine yoğunlaşarak düşüncelerini Allah'ta teksif ederler (İsfahânî, 2015: 443). Her vesile ile Allah'ı zikreden Dede Korkut'un tavrıyla örtüşen bu özelliği dinleyicilere de Allah'ı hatırlatmaktadır. Bu yönüyle de Dede Korkut'un, velîlerin Allah'ı hatırlatma işlevini icra ettiği görülür. Her söze ve işe Allah'ın zikriyle başlayan Dede Korkut, insanlara, Allah'ı ve âhireti hatırlatmaktadır. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hâdis-i şerîf'te velîlerin, Allah'ın hatırlanıp zikredilmesine vesile oldukları nakledilmektedir (Abdullah, ts.: 172). Bu hâdis-i şerîf'i şerh eden Münâvî, velîlerin girdikleri meclislere Allah'ın zikriyle girdiklerini, konuşmalarını da zikirle devam ettirdikleri için her karşılaştıklarında insanlara Allah'ı ve âhireti hatırlattıklarını söyler (Münâvî, 1972: 3/81). İbn Arabî, velîlerin Allah'ın her an yaratmada olduğu hakikatine vakıf oldukları için her işlerinde muhabbet ile Allah'ı zikrettiklerini söyler. Her ne bu makamdaki velî halk ile iştigal etse de Hak ile konuşur, Hak ile görür, Hak ile tutar. (İbn Arabî, 2015: 42-44). Velîlerin başı olan abdallar ise Allah'ın kusursuz yarattığı yeryüzünün farklı bölgelere ilahi emir mûcibince sorumluklarını yerine getirmektedir (İbn Arabî, 2015b: 38, 62, 85-91).

Destanlarda işlenen kâfire karşı cihadın öncesi ve sonrasında daima Allah'ın rızasını kazanmanın önemi hatırlatılmaktadır. Hemen bütün destanlarda verilen mücadelenin dünyanın mal ve şehveti için olmadığına dikkat çekilmiştir. Her mücadele sonrası Dede Korkut, kazanılan zaferleri nefislerinden bilip dünya şehvetine kapılmamaları için beyleri ve alperenleri her vesile ile uyarır; "Kanı dedügüm beg erenler; dünya benüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi, Fânî dünya kime kaldı? Gelimlü, gidimlü dünya, âhir sonucu ölümlü dünya." (Gökyay, 2000: 30, 58, 74, 97, 144, 151). Allah'ı her vesile ile hatırlatan Dede Korkut, "Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Destanı"nda özel olarak tevhidin kıdem ve ezelîyetine vurgu yapar. İhlâs suresinin kısa bir tefsiri mahiyetine olan sözlerine önce Allah'ı överek başlayan Dede Korkut, Allah'ın bir babadan olmadığı, bir anadan doğmadığını söyler. Kimseye muhtaç olmamakla birlikte bütün mevcudatı rızıklandıran Allah'ın Sâmed, Rezzâk, Muğnî, Bâki, her yerde ve zaman Vâhid olduğunu söyler (Ergin, 1971: 164).

Kader ve kaza konusuna sıklıkla atıf yapan Dede Korkut, ezelden yazılmadan kulun başına hiçbir şeyin gelmeyeceğini söyler (Ergin, 1971: 1, 38, 64, 122). Birliğine sığınılan yalnız Allah'tan medet umulması gerektini vurgular. (Ergin, 1971: 148). Aynı şekilde tüm destanlarda bütün dileklerin secde halinde iken Allah'a arz edilmesi tavsiye edilir (Ergin, 1971: 115). Hatta kâfire karşı yürütülen gazalarda alpler, ancak Kâdir olan Allah'ın izniyle at binip, kılıç kuşanıp, zafere erişebilir. Çünkü her işin asıl sahibi ve düzene koyucusu Allah'tır (Ergin, 1071: 165). Kâfiri öldürebilmek ancak Kâdir olan Allah'ın izniyledir (Ergin, 1971: 223). Dede Korkut'un "Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destanı"nda dile getirdiği bu sözü Enfâl Sûresi 17. âyette bildirilen "Sonra onları siz öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allah attı." İlahi hakikati akla getirmektedir. Kulların cüz-i iradeleriyle ortaya koyduğu eylemlerin Vahdet sırrından ayrı düşünülemeyeceğini hatırlattığı ifadeleriyle Dede Korkut'un kendinden çok sonra Anadolu'da kökleşen tasavvufî düşüncelere paralel beyanları tesadüf olarak değerlendirilemez. Benzer şekilde ilahi ölçü ile yazılan kaza ve kadere etki eden duada da Allah'ın Kerem'ine sığınıldığı görülür (Ergin, 1971: 132). Bu düşüncelerinden ötürü Dede Korkut'un iman, kaza ve kader konularında Mâtûrîdî düşünceyi benimsediği anlaşılmaktadır (Mâtûrîdî, ts.: 305-3149).

Meleklere iman konusunu da destanlarında sık sık işleyen Dede Korkut, Azrail'in al kanatlı olduğunu söylemiştir (Ergin, 1971: 123, 127, 128, 130). Dede Korkut'un meleklerin kanatları ile ilgili dile getirdikleri Fâtır Sûresi'nin ilk âyetinde bildirilen meleklerin kanatlı yaratılmasının Allah'a mahsus olduğu hakikati ile örtüşmektedir. Bu gerçeğin dışında Dede Korkut'un meleklerden gelen ilhamın bir örneğini de sunar. "Begil Oğlu Emre'nin Destanı'nı anlatan Dede Korkut Cebrail'den bahseder. Kâfir ile cenk eden Begil'in cüssesi küçük oğlu Emre, verdiği ağır mücadelede Allah'ın yardımına sığınır. Emre'nin yakarışını duyan kâfir; "Tanrına mı yalvarıyorsun? Senin bir Tanrın varsa benim yetmiş iki puthanem var." deyince Allah, Cebrail'i göndererek Emre'ye kırk er kuvveti verdiğini ilham eder. Bu ilhama mazhar olan Emre kendisinden çok daha iri ve kuvvetli olan kâfiri yenmekle kalmaz hidâyete ermesine de vesile olur (Ergin, 1971: 197-199). Bu olay vesilesi ile Dede Korkut'un, sûfiler gibi ilhamın duyular ve aklın ötesinde kesin bir bilgi olduğu düşüncesini işlediği görülür (bk. Muhâsibî, 1988: 78; Serrâc, 1996: 170-171). Benzer düşünceleri dile getiren Gazzâlî de sûfilerin ilhama neden önem verdiklerini açıkladıktan sonra ilhama mazhar olabilmek için mücâhede ve mücadele vermek gerektiğini belirtmiştir (Gazzâlî, 2020: 3/31-32). Destanın genç kahramanı Emre, dinî ve milleti uğruna kendini feda

edecek cesareti sergilerken Allah'a olan teslimiyet beyanları onun vermiş olduğu mücâhedenin işaretidir. Dolayısıyla sûfiler tarafından kesin bir bilgi olarak kabul edilen ilham ile ilgili Dede Korkut'un naklettiği bu detay onun tasavvufî derinliğine ve velâyetine delil olarak değerlendirilebilir. Zira velâyet ile ilgili tafsilatlı bilgiler sunan İbn Arabî, Allah'ın sevdiği kullarına katından müjde ve emân vermek üzere meleği ile ilham ettiğini söyler. Dünya hayatında vuku bulan bu tarz ilham, "Dünya hayatında da âhirette de onlar için müjde vardır." âyetinin (Yunus, 10/64) bir tecellisidir. İbn Arabî, Allah'ı tam manası ile Rabb edinen doğru yoldakilere meleklerin verdiği emânın delili olarak da "Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra da doğrulukta devam edenlere gelince, onların üzerine melekler iner ve derler ki: "Korkmayın, üzülmeyin, size vaad edilen cennetle sevinin." (Fussilet, 41/30) âyetini sunar (İbn Arabî, 2017: 51-52).

Başta tevhid olmak üzere iman esaslarını sık sık tekrarlayan Dede Korkut, bey ve alperenlere hitaben söylediği her Oğuznâme'de şöyle dua eder; "Âhir sonu arı imandan ayırmasın. Âmin diyenler Tanrının yüzünü görsün." (Ergin, 1971: 52, 65, 158, 214, 230 240). Şeksiz-şüphesiz, katışıksız imana dikkat çeken Dede Korkut'un, Müslümanlaşma süreci devam eden Türk toplulukları arasında dünya ve âhiret işlerine dair yönlendirici etkisini kullanarak kâmil iman için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. İmanın, saf ve salt Allah rızası için olması gerektiğine vurgu yapan Dede Korkut, küçük cihadı savaşçı ruhları ile sürdüren yiğit bey ve alperenlere büyük cihat olan nefis terbiyesini de bizzat kendisi tatbik ettirmiştir. Gücü ve zaferi nefislerinden değil Kâdir, Azîz, Ehad, Kahhâr, Cebbâr olan Allah'tan bilmeleri gerektiğini hatırlatan Dede Korkut, muhataplarını Cemâllullah ile müjdelemektedir. Rü'yetullah Ehl-i sünnet mezhebinin benimsediği bir inançtır (Cüveynî, 2017: 170). Ehl-i sünnet inancına göre rü'yetullah, dünyada sahip olunan görme yetisinden farklı şekilde Allah'ın ihsanı ile müminlerin derecelerine göre gerçekleşecektir (Teftazânî, 2007: 199).

Dede Korkut, imân ve sâlih âmel sahibi müminlerin dışında suyun da Hak'ın Cemâl'ini gördüğünden bahseder (Gökyay, 2000: 36). Kur'ân-ı Kerim'de her şeyin sudan yaratıldığı (Enbiyâ, 17/30), arşın da su üzerinde bulunduğu (Hûd, 11/7) bildirilmektedir. Yaratılışın sırrını taşıdığı için su, "Hayy" isminin tecellisi olarak tüm varlıkta kendini gösteren bir katalizatör vazifesi görür (Pala, 2010: 63). Çünkü manevî miras ve şeriat menzilleri Hayy ismine nispet edilmektedir. Bütün ilahi isimler âlemlerdeki tecellileriyle birlikte Hayy ismine dayanmaktadır (İbn Arabî, 2017: 71-72) Bilimsel çalışmalar da evrendeki her şeyi oluşturan ilk maddenin su olduğunu ispat etmektedir (Eliade, 2003: 199). İlmi bu tespitten önce hemem hemen bütün dünyada binlerce yıllık insan tarihinin ürettiği kültür ve mitolojilerde suyun, evrenin ilk maddesi olduğu düşüncesi kabul edilmektedir (Rudhardt, 2006: 125). O nedenle tüm evrende var oluşun özü olması nedeniyle su, hangi ontolojik örüntü olursa olsun her alanda öncül şekilde kendini göstermektedir (Eliade, 2003: 196). Türk mitolojisinde de türeyiş ile olan birebir ilişkisinden ötürü her şeyin suya dayandırıldığı görülür (Ögel, 1995: 315). Ontolojik bu gerçekliğin kültürün nakledildiği mitoloji ve destanlarda da kendini göstermesi kaçınılmazdır (Bayat, 2007: 248). Bu manada *Dede Korkut Destanları*nda suyun canlı ve bilinçli bir varlık olarak kabul edilip muamele görmesi doğal bir sonuçtur. Fakat velî olan Dede Korkut'un ifade ettiği, "Su, Hak yüzünü görmüştür, ben bu su ile haberleşeyim." (Ergin, 1971: 36) sözü mitolojisinin ötesinde bir mana taşımaktadır. Tasavvuf literâtüründe ise su, mârifet, ilâhî feyz, zât, varlık, kâmil nefs, ruh-i âzam, tümel akıl anlamları içermektedir (Uludağ, 1991: 11). İçerdiği mananın derinliğinden ötürü tasavvufî eserlerde sıklıkla ab-ı hayat kavramı zikredilmiştir. Hızır kıssalarında anılan ab-ı hayat, dinî-tasavvufî eserlerde aynü'l-hayât, nehrü'l-hayât, âb-ı câvidânî, âb-ı zindegî, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, bengi su, dirilik suyu gibi kavramlarla dile getirilmiştir (Ocak, 2007: 48). Yunus Emre'nin şiirlerinde su, Hak'ın varlık âleminde tecelli eden ilk taayyün eden Nûr-ı Muhammediyye/ Hakîkât-i Muhammediyye'nin vücûd bulmuş halidir (Tatçı, 2012: 527). Allah'ın yeri ve göğü yaratmadan önce ilk taayyün eden nûru, ondan da suyu yarattığını Yunus Emre bu dizelerle ifade eder; "Yir-gök yaratılmadan Hak bir gevher eyledi. Nazar kıldı gevhere sızurdı dür eyledi." (Tatçı, 2015: 355). Varlık âlemini kuşatan arşın üzerinde durduğu suyun sûfiler için Allah'ın Hayy isminin hakikatini temsil eden ab-ı hayat sayesinde diğer canlılar da hayat kazanır. Bu mertebedeki insanın hayatı, Allah'ın Hayy isminin tecellisidir. Hızır ile karşılaşması öncesi Hz. Musa'nın yemek için yanında taşıdığı tuzlanmış balık, ab-ı hayat ile tekrar canlanmıştır (Cebecioğlu, 2004: 28-29.). Dolayısıyla Dede Korkut'un suyun Hak'ın vechini göstermesi ifadesi ontolojik ve mitolojik arka planı ile birlikte tasavvufta karşılığı olan Hakîkât-i Muhammediyye teorisinde anlamını bulmaktadır. Suyun temsil ettiği mârifet, ilâhî feyz, kâmil nefs manalarını bilmesi beklenen Dede Korkut'un "Su, Hak yüzünü görmüştür" gibi derin anlamlar barındıran bir ifadeyi bilinçli kullandığı anlaşılmaktadır. Çünkü hala yaşadığına inanılan Hızır'a Allah'tan ilm-i ledün verilmiştir. Hızır da görüştüğü velîler vasıtasıyla bu ilmin mârifetinin devamlığını sağlanmaktadır (Schimmel, 2004: 121-123). Dede Korkut'un destanlarında Hızır'ın olağan dışı güçlerinden bahsettiği görülür. *Direse Han'ın Oğlu Boğaç Han Destan*'ında olağan üstü bilgeliğiyle aniden kendini gösteren ve Boğaç'a hayat veren Hızır'dan bahseden Dede Korkut, yukarıda değinilen hususları teyit etmektedir (Ergin, 1971: 20-22).

Tasavvufî yorumun önemli etkisiyle İslamlaşma sürecini devam ettiren Türkler arasında Ehl-i sünnet inanç esaslarını temsil ettiği görülen Dede Korkut'un velîliği ile ilgili Cüneyd-i Bağdâdî'nin görüşlerinden istifa etmek yerinde olacaktır. Çünkü Cüneyd-i Bağdâdî, tasavvufî ekollerin silsilesinde bulunan şeriât çizgisinde savh ehli bir sûfidir. O nedenle onun, velîlik ile ilgili sözleri ışığında Dede Korkut'un destanları üzerinden icra ettiği irşât hizmetini değerlendirmek önemlidir. Öncelikle Dede Korkut her vesile ile söz ve eylemine Allah'ın zikriyle başladığı, devamında da tevhitte kesifleştirdiği aksiyonları ile velîliğinin destanlarında yansıdığı görülür (Abdülkadir, 1988: 20). Daha sonra etrafındaki bütün

yöneticilere dünyaya aldanmamalarını salık vererek zühdü tavsiye etmiştir. Çünkü bir sineğin kanadı kadar değeri olmayan dünyaya karşı züht hakiki Mâlik olan Allah'a yönelmektir (Kelâbâzî, 2014: 144-145). Ruhsal inkişafın sağlanması için öncelikle dünyaya, madde ve eşyaya karşı tavır alınması gerekmektedir. Hz. Peygamber'in yaşantısıyla örneklendirdiği züht, tasavvufun tatbik edildiği ilk evresidir ve tasavvufî terbiye geçirmek isteyen herkesin öncelikle edinmesi gereken bir bilinçtir (Kara, 2016: 77-89). Nübüvvetin devamı niteliğindeki velâyet makamının gereği olarak Dede Korkut'un sıklıkla vurguladığı züht ile velîliğin diğer bir vasfını icra ettiği görülür (Abdülkadir, 1988: 19).

İslam'ın gereklerini önce kendi nefsinde tatbik eden Dede Korkut, Hz. Peygamber'in sünnetine tabi olma hususundaki titizliği ile onun misyonunu devam ettiren gerçek bir yol gösterici ve nasihatçilik ifa etmiştir (İsfahânî, 2015: VIII/ 448). İçinde yaşadığı toplumda icra ettiği manevî misyonu önce kendi yaşamında tatbik ettiği görülen Dede Korkut bilgisini eylem ile destekleyen önder kişilik olarak İslam'ın saf ve tevilsiz eylemselliğini örneklendirmiştir. Daha sonra Allah'ın lütfuyla halkın arasına gönderilerek başta Allah bilgisi ve Allah'ın nûrunun tecelli ettiği manevî bir rehber haline gelmiştir. Halk dilinde Dede Korkut Hakında asırlardır dile getirilen bu özelliğe benzer şekilde Cüneyd-i Bağdâdî velîlerin vasıflarını şöyle özetler; "Velî, Allah'ın lütfuyla manevî başarının zirvesine vasıl olduğunda, dostları için bir rehber haline gelir." (Ateş, 1962: 150). Yaşadığı dönemden asırlar sonra da insanları dünyevi ve uhrevi açıdan terbiye eden Dede Korkut'un Türk toplulukları üzerindeki tesiri açısından değerlendirildiğinde velîlerin vefatlarından sonra da devam ettiği savunulan hizmetleri daha anlaşılır hale gelmektedir. Çok geç yazıya geçirilen destanlarında Dede Korkut'un Kur'ân ve sünnet çizgisinde temel tasavvufî hakikatleri sade ve işlevsel bir tarzda sunduğu görülür. Asırlar boyunca sürdürülen bu yorumun günümüz Anadolu tasavvufî telâkkisi ile uyum içerisinde olması Dede Korkut'un aşıladığı manevî mayanın sağlamlığının bir göstergesidir.

Cüneyd-i Bağdâdî gibi Hücvîrî de velâyetin devam ettiğini belirterek Allah'ın yeryüzünü evliyasız bırakmayacağını söylemiştir (2014: 276). Hakîm Tirmizî de İslam'ın önce kendi nefislerinde fenâ, Allah ile bekâ hallerinde tecrübe eden velîlerin, insanları Allah'a çağıran, onlara rehberlik eden ulular olduklarını söylemiştir (Tirmizî, 2006: 106). O nedenle şeriâtın hakikatine vakıf olan hikmet ehli bu kişiler, Allah'ın, kullarına sunduğu birer rahmet olarak telakki edilmiştir (Serrâc, 2016: 373). Hakikatte velîleri halka gönderen Allah'tır. Allah, sevdiği kullarını halka göndererek bahşettiği nimetleri onlar vesilesiyle izhar etmektedir (Ateş, 1962: 153). Mukaddes Esmâlarının kâmil tecellileri olan velîlerle yeryüzünü lütuflandıran Allah, onlara vesile halka hidâyet yollarını gösterir, halka gelen zararları def eder. O nedenle velîlerin, Hak için halka verdikleri manevî hizmet ibadet olarak nitelendirilmiştir (İsfahânî, 2015: VIII/ 445-449).

5. Dede Korkut'un Hz. Peygamber'e İttibâsı

Sûfiler tarafından kabul edilen velâyet makamı ve sistematiği ancak nübüvvet ile vuzuha kavuşturulmaktadır. Tasavvuf literâtüründe oldukça zengin bir hacme ulaşan Nübüvvet-velâyet konusunda kapsamlı malumatı ilk olarak Hakîm Tirmizî vermiştir (1965: 449-514). Hâtemü'l-enbiyâ kavramı üzerinden daha anlaşılır kılınmaya çalışılan hâtemu'l-evliyâ kavramı ile velîliğin delilleri sunulmuştur (Tirmizî, 1965: 336-422). Hakîm Tirmizî ile başlayan velâyet tartışmalarını İbn Arabî "Hakîkât-i Muhammediyye" teorisiyle açıklayarak daha tafsilatlı şekilde izah etmiştir (1985: 2/287-331). Yedi katlı yer ve sema peygamberlerin kalbi üzerine ruhaniyete sahip bedel/halife vasıtasıyla ayakta durmaktadır. İbn Arabî, peygamberlerin kademi üzerine vekillik eden bu yedi bedel ile Mekke Harem'inin Hatimü'l-hanabele'de görüştüğünü söylemektedir (2015a: 273-274). Peygamberlerin gerçek varisleri olan evliyalar ancak onlara ittibâ ve irşât ile Allah'ın sevdiği kullar arasına girebilmektedirler (İbn Arabî, 2015c: 29-34). Bu hususu "Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır." (Ahzâb, 33/21) ve "De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun, O da sizi sevsin." (Âl-i İmrân, 3/31) âyetleri ile açıklayan İbn Arabî, Hz. Peygamber'e tabi olarak ancak "Hakîkât-i-Muhammediyye" sırrına ve velâyet makamına erişilebileceğini savunmaktadır (2006: 169).

İbn Arabî öncesi sûfilerin de dikkat çektikleri Hz. Peygamber'e tabi olma olgusu bağlamında *Dede Korkut Destanları*'nı değerlendirildiğinde benzer bir velî profilinin yansıtıldığı görülür. *Dede Korkut Kitabı*'nın Besmele ile başlayan mukaddimesinin hemen ardından Dede Korkut'un, Hz. Peygamber döneminde onun ashabı olduğu ifade edilmiştir (Ergin, 1971: 1) Oğuz'un bilicisi, rehberi olan Dede Korkut'un kerâmet izhar eden bir velî olmasından evvel onun Hz. Peygamber'in ashabından olduğu söylenerek üstün konumu ifade edilmeye çalışılmıştır. Müslümanlaşma sürecinin devam ettiği dönemlerin eseri olarak kabul edilen destanlarda övülen Dede Korkut'un manevî üstünlüğü daha ilk cümlede Hz. Peygamber'e olan yakınlığı ile ilişkilendirilmektedir. Oğuz'un ulusu Dede Korkut'un kıymetinin belirtildiği kitabın ilk cümlesinin birinci kelimesinin "Resûl aleyhisselam" olması ve devamında Korkut Ata'nın ârif ve kerâmet sahibi bir velî olarak tavsif edilmesi Hakîkât-i Muhammediyye teorisinin adeta bir örneğidir. Çünkü ontolojik zuhurun ilk mertebesi Hakîkât-i Muhammediyye'dir. İnsan ve âlemin özü mahiyetinde olan bu mertebe varlığın başı ve sonudur (İbn Arabî, 2008: 123). Yaratılanların ilki ve en kâmili olan Hz. Peygamber, Allah'ın keremlisi ve O'nun feyzinin kabul etmede en istidatlı olanıdır. O nedenle, kendisinden önceki ve sonraki varlıkların ilmi ve kıymeti Hz. Peygamber'e göre şekillenmektedir (Konevi, 2009: 219). Bu bakımından peygamberlerin varisleri olan velîlerin kıymetleri de Hakîkât-i

Muhammediyye nûrundan istifadesi nispetinde (Konevî, 2008: 86) olacağı için kitabın ilk kelimesinin, yaratılmışların öncüsü Hz. Peygamber ile başlaması dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in ardında Oğuz'un ulusu olarak Dede Korkut'un zikredilmesi ve Hz. Peygamber ile olan yakınlığının vurgulanmış olması önemlidir. Bu bağlamda Dede Korkut dışında Hz. Peygamber'in yüzünü görerek onun ashabından olma şerefine eren "Bügdüz Emen" de övülen bir diğer Oğuz ulusu olarak anlatılmaktadır (Ergin, 1971: 49).

Besmele ile başlayan kitabın ilk kelimesinin Hz. Peygamber'e referansla devam etmesinin bir tesadüf olmadığı tezini kuvvetlendiren bir diğer örnek ise Dede Korkut'un şu ifadesidir; "Ağız açıp över olsam üstümüzde Allah güzel. Allah dostu din ulusu Muhammet güzel." (Ergin, 1971:4). Mülkün sahibi Allah övüldükten sonra hâbibi Hz. Peygamber'in yüce makamını zikredilmiş olması Dede Korkut'un velâyet makamının nasıl bir nübüvvet bilinci üzerine geliştiğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'e karşı duyulan hürmetin onun ehl-i beyti; Hz. Fatıma, Hz. Aişe, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın isimlerin zikredilmesi ile devam ettiği görülür. Güzel vasıfları ile inananlara örnek gösterilen ehl-i beytin, Oğuzlar için kıymetinin ortaya konduğu sözler arasında Hz. Peygamber'in râşit halifelerinin adları da zikredilmektedir (Ergin, 1971: 4-5). Kitabın mukaddime kısmında temel inanç esaslarının yanında Hz. Peygamber'in ve onun ehl-i beyti ve râşit halifelerinin zikredilmesi *Dede Korkut Destanları*nın dinî ve tasavvufî bakış açısını tayin etmesi açısından önemlidir.

Dede Korkut Destanları'nın işlediği temel konuların biri de Oğuzların yiğitlik, alplik geleneğidir. Dünya kahramanlık destanlarında da işlenen ana konulardan biri olan yiğitliğin, Oğuz destanlarında da yer bulması insanlığın yaşam mücadelesinin doğal bir sonucudur. İslam öncesi devirlerde farklı şekilde ifade edilen Türklerin savaşçı ve mücadeleci ruhu *Dede Korkut Destanları*'nda İslamî bir misyonla birleşmiştir. Allah'ın emri olan cihadı Oğuzların, kendisine büyük hürmet duydukları Hz. Peygamber ile ilişkilendirdikleri görülür. O nedenle Oğuzların, Hz. Peygamber'in dinî uğruna savaşmayı büyük şeref bildikleri "Muhammed dinî yoluna savaşayım senin için" ifadesi anlaşılmaktadır (Ergin, 1971: 193). Allah'ın emri olan gazayı Hz. Peygamber önderliğinde ve onun ahlakına uygun yürüten Oğuzların bu görevi yerine getirirken aşkla kılıç salladıkları görülmektedir: "Yüz bin er gördümse yüzümü dönmedim. Yüzü dönmez kılıcımı elime aldım. Muhammed'in dinî aşkına kılıç vurdum (Ergin, 1971: 220).

Kâfire karşı verilen mücadelenin bir adap üzere yürütüldüğünü görülen destanlarda tüm Oğuz beyleri, alpler birlik ve beraberlik içinde hareket ederler. Birbirlerinin can, mal ve şerefini korumak için fedâkarca at sürüp kılıç sallayan Oğuz erleri kâfirle mücadeleye girişmeden evvel arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kılarlar. Namaz esnasında kişinin Allah ile yüz yüze geldiğini söyleyen İbn Arabî, namaza duranın Rabbi ile buluşmanın zevkine ereceğini dile getirir (1999: 6-17). O nedenle aslında meşakkatli olan namaz kul için mutluluk ve lezzet vesilesi olarak coşkun şekilde ifa edilir (Kübra, 1993: 146-147). Sadece zorunlu olduğu için namaz kılanlarda görülen tembellik ve meşakkat hali böyle kullardan zâil olur. Oğuz alplerinin nafile olan namaza gösterdikleri hassasiyet onların farz namazları kıldıklarının delilidir. O yüzden cihat öncesi nafile olan bu namazın ardından Oğuz yiğitleri Hz Peygamber'e salâvat getirdikten sonra kâfirle mücadeleye tutuşurlar (Ergin, 1971: 49-50, 92, 103). Çünkü Dede Korkut'a göre Resûl, Muhammed ya da Mustafa adıyla zikrettiği Hz. Peygamber'in adı görklüdür (Gökyay, 2000: 28,30). Her zikrettiğinde yücelttiği Hz. Peygamber'in adıyla İsrâ Sûresi 79. âyette bildirilen Makam-ı Mahmûd'a atıf yapmaktadır. Böylece Dede Korkut, Müslümanların dualarında Hz. Peygamber'e salâvat getirmesi sünnetini hikâyelerin başlarında, ortalarında ve sonlarında icra ederek sürdürmüştür. Varlığın ilk taayyün ettiği ilahi düzeni ve Hak'ın tecellilerinin âlemde temekkün edebilmesine imkân veren Makam-ı Mahmûd'a vefa göstermektedir. İbn Arabî düşüncesine göre Hak'tan tecelli eden, yaratılış yaygısına serilen her şey Makam-ı Mahmûd mertebelerinde tezâhür etmektedir (İbn Arabî, 2008a: 353). Hz. Peygamber'e verilmiş cevâmiü'l-kelim vasfının Allah'ın el-Câmi ismiyle benzerliğine dikkat çeken İbn Arabî, tecelli eden varlığın bidâyet-nihâyet döngüsünün Hz. Peygamber ile gerçekleştiğini söylemiştir (Demirli, 2013: 225).

Makam-ı Mahmûd mertebesi sadece duaların makbul olmasında değil günahların şefâatle silinmesine de vesile olmaktadır (Kelâbâzî, 2014: 88). Bu düşünceyi de destanında işleyen Dede Korkut, cümle günahların adı güzel Muhammed Mustafa'nın yüzü suyu hürmetine bağışlanmasını dilemektedir (Ergin, 1971: 52). Bakara Sûresi 151. âyetinde Hz. Peygamber'in tezkiye edici vasfı zikredilmiştir. Başka âyetlerde ise Hz. Peygamber'e ittiba edilmesi emredilmiştir. Dede Korkut Destanlar'ında da işlenen bu gerçek, Türklerin övülen savaşçı kimliğinden ötürü çoğunlukla kâfire karşı verilen cihat olgusunda kendini gösterdiği düşünülebilir. Küçük cihat olarak tavsif edilen bu mücâhedenin çok daha kapsamlı ve uzun soluklu olanı ise nefse karşı yürütülen büyük cihattır. Her bir destanda özellikle başkahramanlar üzerinden örneklendirilen nefse karşı verilen cihadın nasıl yapılması gerektiği de anlatılmaktadır. Nefs-i emmâre'nin cehâlet, gaflet, kibir, riya, gazap, acelecilik gibi vasıflarının sebep olduğu kötülükleri anlatan Dede Korkut, bunların izalesinin yollarını da anlatmıştır. İlerleyen alt başlıklarda kapsamlı şekilde izah edilecek bu tavrı ile Dede Korkut, peygamberlerin vârisleri olan velî mürşitlerin işlevini icra etmiştir (İbn Arabî, 2013: 173-177). Bu uğurda Dede Korkut, Hz. Peygamber'in sünneti olan evliliği gerçekleştirmek için canını tehlikeye atar. Evlilik teşebbüslerinin başında Dede Korkut öncelikle Hz. Peygamber'in kavlini gerçekleştirmenin ehemmiyetini zikreder (Ergen, 1971: 64, 66, 140). Peygamber kavlinin ifasının önünde engel olarak duran Deli Karçar'ı ancak Dede Korkut ikna edebilmiştir. Bamsı Beyrek'in kız

kardeşi ile evlenmesini engelleyen kuvvetli ve acımasız Deli Karçar'ın karşısına çıkmaya kimse cesaret edemezken Dede Korkut korkusuzluğu, aklı ve kerâmeti ile peygamber kavlini icra etmiştir (Ergin, 1971: 62-69). Sünneti ihya etmekle birlikte Deli Karçar'ı da manen terbiye edebilmiştir. Dede Korkut ilim, tedbir ve mârifet bilgisi ile kendisini öldürmeye teşebbüs eden Deli Karçar'ın nefsini tanıyıp, ahlakını güzelleştirmesine vesile olmuştur. Tatbik ettiği metodu ile Dede Korkut, Hz. Paygamber'in vârisleri olan velîlerin fonksiyonunu bilgi, ahlak ve mutlulukla cem etmiştir (Konevî, 2009: 41-42). Deli Karçar tarafından öldürülme ihtimaline rağmen Dede Korkut'un, Hz. Peygamber'in sünnetini tatbik etme iradesi onun Allah'ın emri ve peygamberin kavline olan hürmet ve sevgisinin göstergesidir. Allah ve Resûl'ünün isteğini kendi nefsinden evla tutarak halka hizmet etmesi Dede Korkut'un velîliğinin bir diğer delili olarak gösterilebilir (İsfahânî, 2015: VIII/448). Çünkü mürşit, müşfik bir baba gibi din ve dünya ile ilgili konularda halka karşı çocuğuna gösterdiği hassasiyeti sergiler (Sühreverdî, 2014: 525). Deli Karçar'ın yaptıklarına karşılık Dede Korkut'un ortaya koyduğu sabır ve şefkat sonunda herkes için rahmet vesile olmuştur.

6. Dede Korkut'un Yöneticilerle İlişkisi

Dede Korkut sadece kerâmet sahibi bir velî değildir. Dinî ve tasavvufî bilgisi yanında dünyevi işlere dair yeteneği ile Dede Korkut, yöneticiler ve halk tarafından muteber bir danışman olarak da kabul edilmektedir. Zâhir-bâtın bilgisini insanların yaşamlarında karşılaştığı sorunların çözümünde işlevsel şekilde kullandığı için Dede Korkut tüm Oğuz kavminin müşkülüne hallederdi. Bu nedenle Dede Korkut'a danışmadan iş yapmayan Oğuzlar, onun tavsiyelerine uyup sözünü harfiyen yerine getirmektedir (Ergin, 1971: 1). *Dede Korkut Kitabı*'nın başında verilen bu bilgiler ve tarihçilerin ortaya koyduğu bilgilerden ötürü Dede Korkut'un en az üç sultana vezirlik yaptığı tahmin edilmektedir. Dinî ve dünyevi yönden ortaya koyduğu profili ile Dede Korkut, velîlik kavramını Türk-İslam geleneği içerisinde ilk özgün örneğini sergilemektedir. Zaten tasavvufî düşüncede Hak Teâlâ, velîlerini âleme vali kılmıştır ve onlar diliyle hakikat söze ve eyleme geçirilmektedir (Hücvîrî, 2018: 276). Kitabında Henüz kurulmamış Osmanlı Devleti'nden haber vererek gaipten söz eden velî Dede Korkut aynı zamanda yöneticilerle çok yakın ilişki içerisindedir. Tasavvuf erbabı tarafından eleştiri konusu olan bu hususun açıkça ifade edilmiş olması Anadolu'da gelişen tasavvufî yorumun motivasyonunu göstermesi açısından önemlidir. Halk anlatısı olarak kabul edilen *Dede Korkut Destanları*'nın hemen girişinde ve devamında anlatılan destanlarda okuyucunun/dinkeyicinin karşına çıkan tasavvuf-yönetici-halk ilişkisi, zannedilen ötesinde bir işleve sahiptir. Velâyetin salt ûhrevi bir makam olmadığının beyan edildiği mukaddime kısmının ilk sayfasında şunlar yazılmıştır;

> *"Oğuzun içinde tamam velâyeti zâhir olmışıdı, ne derse olurdu, gayibden dürlü haber söylerdi, Hakk Taâlâ, anun gönlüne ilham ederdi. Korkut Ata ayıtdı: Ahir zamanda hanlık gerü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahir zaman olup kıyamet kopunca. Bu dedügü Osman neslidür, işde sürülüp gideyürür. Ve dahi nice buna benzer söz söyledi. Korkut Ata Oğuz kavüminün müşkilini hallederdi; her ne iş olsa Korkut Ata'ya danışmayınca işlemezlerdi; her ne ki buyursa kabul ederlerdi, sözün tutup tamam ederlerdi. Bir gün Dede Korkut cuşa gelüp Oğuz begleri içinde soy soylamış, anlara nasihat yüzünden söylemiş." (Gökyay, 2007: 19)*

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesinde dikkat çekilen bu beyanların benzerlerine yine Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili menkıbelerde de rastlanmaktadır. Şeyh Edebâli'nin, Osman Gazi ile ilişkisi ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair menkıbeleri değişik kaynaklardan aktaran Barkan, dervişlerin Türk devleti ve Anadolu'nun İslamlaşmasındaki rolünü özetlemektedir (2015: 14-24). Daha eski döneme ait olduğu anlaşılan destanlardaki Dede Korkut, Osmanlı dönemine keşfen işaret eden bir velî olarak benzer bir velâyet örneği sergilemiştir. Dinîn dünyevi işlerin yürütülmesindeki rehberliğini icra eden Dede Korkut aktif bir tasavvufî misyon yürütmüştür. Oğuzların siyasi işlerindeki istişare heyetinde yer alan Dede Korkut bireylerin özel günleri olan doğum, ölüm, düğün, ad koyma merasimlerinin vazgeçilmez önderidir. Bu yönüyle Dede Korkut, Osmanlı devrinde sultanların dahi hürmet edip, görüşlerini aldığı tasavvuf erbabının yöneticiler ile ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde çok daha eski örnek bir şahsiyet olarak görülebilir.

Dede Korkut'un üstlendiği siyasi danışmanlık rolü hemen birinci destanda kendini gösterir. Yiğitlik ve cesaretini ispat eden Boğaç Han'a ad koyması için Oğuz beyleri Dede Korkut'a haber verirler. Toplumsal ve siyasal kabulün onayı olan ad koymayı yöneten Dede Korkut, Boğaç Han'a beylik verilmesi için babasının yapması gerekenleri tek tek tarif eder. Taht, mal ve mülk verilerek beyliğinin maddi ve manevî yönden tesisini sağlayan Dede Korkut'un yöneticiler tarafından onaylanan bir pozisyona sahip olduğu aşikârdır (Gökyay, 2007: 28). *Dede Korkut Destanları*'nın diğer meşhur kahramanı Bamsı Beyrek'in de adını bütün Oğuz beylerinin bulunduğu törende Dede Korkut koymuş ve onu soylamıştır (Gökyay, 2007: 62).

Kahraman, yiğit, cesur, zorlu er manalarına gelen savaşçı alp kavramı Oğuz toplumunda sosyal statü açısından birincil öneme sahiptir. Aileler için çocuklarının alp olması büyük bir kıvançtır (Durmuş, 2013: 23). Alpliğin onaylandığı ad koyma törenleri aynı zamanda Oğuzların muhtemel beylerinin de tescili anlamına geldiği için Dede Korkut'un yürüttüğü bu ritüel Türk-İslam mefkûresinin cihat misyonunu şekillendirmektedir. Ad koymanın toy eşliğinde yapılarak topluma mal edilmesi

cihat motivasyonunu çocuklar, delikanlı gençler ve aileleri için ideal konuma yüceltmektedir. Böyle bir törenin yöneticisi olan Dede Korkut'un rol model inşa edici bir üst makamda bulunduğu görülür. Bu pozisyonu ile Dede Korkut'un dünyevi ve uhrevi gücü kendinde cem etmiş bir velî olduğu düşüncesi daha anlamlı hale gelmektedir.

Dede Korkut, yiğit alplere sergiledikleri kahramanlıklardan sonra ad koymakla yetinmez. Kerâmete mazhar bir velî olarak girişecekleri mücadele öncesi de bey ve alplere manevî yardım sağlamaktadır. Örneğin bir gün Oğuz'un Hanı, Bayındır Han'ın veziri Kazılık Koca düşmana esir edilir. Genç fakat yiğit oğlu Yigenek babasını kurtarmak istemektedir. On beş yaşında, tecrübesiz fakat cesur bir alp olan Yiğenek sefer öncesi ak sakallı Dede Korkut'u rüyasında görür, ondan aldığı öğütle kâfire galip gelir, babasını esaretten kurtarır (Ergin, 1971: 162-166). On beş yaşında olmasına rağmen Bayındır Han, babasını kurtarmak isteyen Yeğenek'e yardım etmesi için yirmi dört sancak beyini onun yanına verir. Sancak beylerinin hepsinin kahraman oldukları kadar eren vasıflı birer alp oldukları ifade edilir (Ergin, 1971: 161-162). Gençliğine ve küçük cüssesine rağmen Allah'a olan teslimiyeti ve babasına olan vefası ile zafere ulaşan Yeğenek, babasının tutsak edildiği kalenin kilisesini yıkıp yerine mescit inşa ettirir. Mescitte hutbe okutturduktan sonra Yeğenek yurduna döner. Onun bu zaferinden sonra Dede Korkut, Yeğenek'in adına Oğuznâme söyler, devletinin yıkılmaması için dua eder (Ergin, 1971: 167).

Tüm Oğuz'un hanı Bayındır Han'ı müteessir gören Dede Korkut, onu mutlu etmekle birlikte Oğuz'un serhat sınırının ehil ve emin ellere teslim edilmesini de sağlar. Gürcistan'dan gelen az haraç ile din ve vatan uğruna serhat beyliği yapacak ehil kişiyi seçip görevlendiren Dede Korkut, böylece Bayındır Han'ın çözemediği müşkülü hal yoluna koyar. Bu işe ehil kişinin Begil olduğunu ilk bakışta anlayan Dede Korkut'un kalp okuyabildiği anlaşılmaktadır. Hanın huzurunda olayı çözen Dede Korkut ekonomik ve askeri sorunları mevcut insan kaynağı bağlamında yönetmiştir. Çünkü başkalarının imtina ettiği bu görevi Begil mutlulukla kabul etmiştir. Emaneti ehline veren Dede Korkut serhat beyliği görevine getirilen Begil Bey'e kılıç kuşatmıştır (Ergin, 1971: 185-186).

Zina günahının bedeli olarak Oğuzların başına bela olan Tepegöz sorununu çözüme kavuşturabilecek kişi de Dede Korkut'tur. Toplanan Oğuzlar yine Dede Korkut'un hakemliğini isterler. Aşırı taleplerde bulunan Tepegöz'ü çok daha azıyla ikna eden Dede Korkut hem Oğuz halkını hem de Tepegöz'ü memnun eder (Ergin, 1971: 172). Dede Korkut'un hakemliğine ihtiyaç duyulan diğer bir korkutucu kişi Deli Karçar'dır. Bamsı Beyrek'in beşik kertmesi Banu Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar'a görücü olarak gidip ona durumu iletecek kimse yoktur. Çünkü Deli Karçar çok güçlü ve acımasız bir ağabey olarak kız kardeşini isteme cesaretinde bulunanları öldürmektedir. Bütün Oğuz beyleri toplanır ve bu işi ancak Dede Korkut'un halledeceğini söyler ve ondan yardım isterler. Dede Korkut Allah'ın emri, peygamberin kavli olan evliliğin gerçekleşmesi için görevi kabul eder (Ergin, 1971: 63). Sonunda ölüm olduğu için kimsenin kabul etmediği görevi Dede Korkut'un kabul etmesi velâyet mertebesinde olmasının doğal bir sonucudur. Çünkü Allah Teâlâ, velî kullarının diğer insanlar gibi korku ve endişeden uzak oldukları bildirmektedir (Yunus, 10/62). Cüneyd-i Bağdâdî de, korkusuzluğun velîlerin sıfatlarından bir tanesi olduğunu söyler. Anın ve geleceğin endişe ve hayalinden uzak şekilde, ibn vakt halinde yaşayan velîler, vaktin bulunaklığından mahzun olmazlar (Hûcvîrî, 2018: 279). Allah'tan başkasından korkmayan Dede Korkut, hanlar ve beyler ümitsiz olduğunda onlara "Allah'tan ümit kesilmemesi" konusunda telkinde bulunur (Ergin, 1971: 200). Bu sözleriyle Dede Korkut, rehberlik ettiği Oğuz toplumuna; "Sakın Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez" (Yusuf, 12/87) ilahi emrine uygun davranmayı hatırlatmaktadır.

Makam ve hâl itibarıyla velâyet mertebesinde bulunmasına rağmen Dede Korkut'un şeriâtın emrettiği tedbir ve tevekkülü ihmal etmeyerek dinleyicilere örnek olduğu anlaşılmaktadır. Akıl, tedbir ve tevekkül silsilesini takip eden Dede Korkut bu hikâye ile zâhir ve bâtın bilgi hiyerarşisini tatbik etmektedir. Akıl ve güzel söz tedbirine rağmen Deli Karçar'ın tehdidiyle karşılanan Dede Korkut korkusuzca niyetini dile getirir. Dede Korkut'u öldürmek için kılıcıyla hamle yaptığı esnada Dede Korkut, Allah'a sığınır ve İsmi Azam duasını okur. Peygamberler dışında velîlerin bildiği bu duayı okuyan Dede Korkut'tan bir de kerâmet izhâr olur. Deli Karçar öfkeyle tuttuğu kılıcı ile onu tepeden aşağı biçmeye kast ederken Dede Korkut, "kılıcı çalarsan elin kurusun" der. Hak Teâlâ'nın emri ile Deli Karçar'ın eli yukarıda asılı kalır. Çünkü Dede Korkut kerâmet sahibi biridir ve dileği kabul olunmuştur (Ergin, 1971: 64-66).

Oğuz'un her sıkıştığında başvurduğu Dede Korkut'un, genç alp ve beylerin ailevi, sosyal ve siyasal yaşam alanların her birinde rehberlik görevi yaptığı görülmektedir. Karşılaşılan durumlarda İslam'ın emrettiği şekilde eylem sergilenmesi konusunda kılavuzluk yapan Dede Korkut'un en çok vurguladığı husus savaş öncesi ve sonrası bey ve alplerin uygulaması gereken dinî ve tasavvufî adaptır. Öncelikle kâfire karşı cesur ve azimli olması gereken Oğuz'un alpleri, beyleri ve hanları giriştikleri her savaşın asıl gayesinin Allah'ın rızası uğrunda Hz. Peygamber'in dinîni yüceltmek olduğunu unutmamalıdır. Böyle ulvi bir dava uğruna sonunda ölüm dahi olsa birazdan gidilecek bu hedef, Oğuz'un alpleri için şeref payesi olduğu için aşkla tatbik edilecek bir mücadeledir (Ergin, 1971: 193-220).

Savaş öncesi bir takım standart dinî ritüellerin uygulandığı destanlarda öncelikle temiz su ile abdest alınır. Arı su vurgusuyla her defasında tekrarlanan abdestteki temizlik, sûfiler tarafından zâhir ve batın temizliği manasında iki şekilde değerlendirilmiştir (Hücvîrî, 2018: 354-356). Temizliğin imanın yarısı (Müslim, Tahâret, 1) olduğu hâdis-i şerif'ine

dayandırılarak yapılan bu yorumlarda bâtını temizlik yapılmadan salt zâhiri arınma ile imanın kemâle eremeyeceği düşüncesi dile getirilmiştir. O bakımından sûfiler nefis terbiyesi, kalp tasfiyesi için manevî tahliyeye dikkat çekerek bâtını taharete vurgu yapmışlardır (Uludağ, 2001: 15). İbn Arabî, abdestin müstakil bir ibadet olduğunu söylemiştir (1999: 1/538). İbn Arabî, Allah dostlarına göre bâtın temizliğinin bütün ibadetlerde farz olduğunu beyan etmiştir (1999: 2/460). Benzer şekilde Geylâni de hakiki temizliğin, kalbin ve ruhun masivâdan arınmış saf bir tevhit ile gerçekleşeceğini ifade etmiştir (2006: 66). Düşmanla savaş öncesi ve sonrası Dede Korkut'un Allah'ı, Hz. Peygamber ve âhireti hatırlatması, dünyaya aldanılmaması konusunda beyleri züht konusunda uyarması sûfilerin abdeste verdikleri mana ile örtüşmektedir.

Arı su vurgusuyla alınan abdestin ardında iki rekât nâfile namaz kılan alpler dua ve salâvatlardan sonra kâfire karşı cenge tutuşmaktadır (Ergin, 1971: 49-50, 92, 103, 115-116, 118, 151). Savaş öncesi Allah'ın yardımı ve Hz. Peygamber'in manevî desteğini isteyen Oğuz beyleri ve erleri zaferi kendi nefislerinden bilmesinler diye Dede Korkut tarafından her defasında uyarılırlar: "Hani dediğim bey erenler. Dünya benim diyenler. Ecel aldı yer gizledi. Fâni dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya. Ahir son ucu ölümlü dünya." (Ergin, 1971: 26, 51, 120, 158, 230, 240). Yönetici konumundaki beylere dünya mülkünün asıl sahibinin hatırlatıldığı dizelerde Dede Korkut, dünyaya karşı zâhit olmayı salık vermektedir. Onun her vesile ile zikrettiği dünyaya karşı zâhit davranılması velîlerin uyguladığı ve telkin ettiği temel özelliklerindendir (Kûşeyrî, 2003: 349-350; Hûcvîrî, 2018: 279-280). Çünkü İbn Arabî'nin ifade ettiği üzere kalp Allah zikretmek ve O'nun huzurunda olma durumunda ancak saflığını koruyabilmektedir (İbn Arabî, 1999: 1/536).

Dede Korkut tarafından zühde davet edilen beyler, yönettiği halka karşı cömert muamele etmelidirler. Dede Korkut kendisinin zaten Oğuz erinin cömerdini ve cimrisini bildiğini söyler (Ergin, 1971: 4). İçinde yaşadığı toplumu zâhiren ve kalben iyi tanıdığı anlaşılan Dede Korkut'un bu ifadesi velîlerin etraflarındakilerden haberdar oldukları düşüncesinde yerini bulmaktadır. Dinî ve dünyevi ideal düzeni bilen Dede Korkut, Oğuz beylerinin yönetimi altındakilere karşı cömert davranmadıkça namının yürümeyeceğini söyleyerek bir anlamda onları teşvik etmektedir (Gökyay, 2007: 20). Türk beylerin cömertliği ile nam ve şöhretlerinin yayılması arasındaki ilişki *Kutadgu Bilig'de* de vurgulanmıştır (Arat, 1959: 155). O nedenle Oğuz beylerinin hanı Kazan Han yılda bir kez evini yağmalattırırdı. İç Oğuz ve Dış Oğuz Beylerinin hazır bulunduğu bu törende Kazan Han, hanımı da alıp evinden dışarı çıkar, evindeki her şey halk tarafından yağmalanırdı (Ergin, 1971: 231). Bir musibete maruz kalan Oğuz beyleri o durumdan kurtulmak için başta dervişler olmak üzere, fakir fukaraya cömertçe sadakalar vererek Hak'ın yardımını dilemektedirler (Ergin, 1971: 19, 69, 107).

Dede Korkut'un beylerde bulunmasını şart tuttuğu cömertliğin önemi bahsinde Kûşeyrî, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hâdis-i şerîf'e referansta bulunarak cömertliğin Hak'a, halka ve cennete yakınlığı izah eder (Kûşeyrî, 2003: 335-342). Sülemî, dünyaya ehemmiyet vermemeyi ve mâiyetinde bulunanlara cömert davranmayı manevîyat erlerinin önemli bir esası olarak zikretmiştir (2018: 77). Dede Korkut'un, yöneticileri teşvik ettiği, hatta sosyal değere matuf olmaları için şart koştuğu cömertlik ve îsâr'ın istemeyerek dahi uygulatılmasının doğruluğu Herevî de görülür. Herevî'ye göre dinîn emrettiği başkalarının haklarına saygı göstermek, cimrilikten nefret etmek ve başkalarının hoşnutluğu ile Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmak gerekmektedir (2019: 98-99). Çünkü kişi için müslüman kardeşini nefsine tercih etmek, onun için cömertçe harcamak ve hâl üzere şükredip Allah'ı zikretmesi nefse en ağır gelen amellerdendir (Sülemî, 2018a: 81-82). Halka hizmeti Hak'a hizmet olarak telâkki eden tasavvufî anlayışı yeni İslamlaşan Türkler arasında yerleştirmeye çalıştığı görülen Dede Korkut'un yöneticilerle ilişkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Sultanlara vezirlik ve danışmanlık yapığı değerlendirilen Dede Korkut'un destanlarda ele aldığı konular itibarıyla yöneticilere de tasavvufî düşünceye uygun rehberlik ettiği anlaşılmaktadır. Hak'a yakınlığa vesile olan tavsiyeleri halkın faydası için yöneticilerin hayata geçirmelerini salık veren Dede Korkut'un bu yaptığı ibadetlerin en kıymetlilerindendir. Bu da velîlerin bir başka özelliğidir (İsfahânî, 2015: VIII/447-448). Velîler kendilerine lütfedilen mârifet bilgisini başkalarının nefislerinin kemâle ermesine vesile etmek için uhrevi doktorluk yapmaktadırlar (Konevi, 2009: 41-42). Sonraki dönemlerde birçok sûfinin, yöneticiler ve ihtiyaç sahipleri arasında köprü görevi gördüğü bilinmektedir. Osmanlı döneminde bu konuda birçok örnek nakledilmektedir (Öngören, 2003: 237-300). Osmanlı'dan çok daha önce yaşamış Dede Korkut'un icra ettiği sorumlulukla tasavvuf-siyaset ilişkisi açısından da Türklere örnek olduğu anlaşılmaktadır.

Sözlü halk anlatısı şeklinde aktarılan destanlarında tavsif edilen Dede Korkut'un tasavvufî kimliği daha sonraki dönemlerde kayda geçirilmiş sûfilerle örtüşmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli katkısı olan Şeyh Edabâli'nin Osman Bey ve sonraki sultanlar üzerindeki tesiri dinî ve dünyevi birçok yönden kendini göstermiştir (İbn Kemal, 1970: 78-95). Dede Korkut gibi Osmanlı döneminde de şeyhlerin kılıç kuşattığı sultanlara rastlanmaktadır (Taşköprîzâde, 1985: 55). Birçok unvan ile devlet görevi icra eden mutasavvıflardan bazılarının şehzâdelerin yetişmesine bizzat katkı sunmaları için hususi muallim olarak görevlendirilmeleri söz konusudur (Öngören, 2003: 245-331). Osmanlı Devleti'nin en haşmetli ve cevval padişahı Yavuz Sultan Selim'in evini iki kez ziyaret ile şereflendirdiği Muhammed Bedahşî'ye hürmet gösterdiği, kendisinden büyük gördüğü şeyhin, söze önce başlaması gerektiğini söylediği nakledilmektedir (Taşköprîzâde, 1985: 357). Dede Korkut'un, bey ve alpleri savaş öncesi ve sonrası motive ettiği gibi Osmanlı askerini fetih esnasında manen güçlendiren ordu şeyhler görev yapmıştır. Yine Dede Korkut'un Yeğenek'in rüyasına girip savaş için ona tavsiye verip zafer müjdelediği gibi gördükleri rüya ile fetih müjdeleyen şeyhlere

rastlanır (Öngören, 2003: 245-264). Destanlardaki rolüne bakıldığında Dede Korkut'un icra ettiği işlev, kendinden çok daha sonra Osmanlı devrinde şeyhlerin toplumsal mayayı pekiştiren başat fonksiyonu ile birebir örtüşmektedir (Mardin, 1986: 71). O nedenle Türk-İslam düşüncesini tasavvuf merkezli yorumlayan toplumda yöneticiler ilk zamanlardan beri ilim ve irfani, keşf ve ilham ile destekleyen duası makbul kişileri yanlarında bulundurmuşlardır (Kılıç, 2002: 11-12).

7. Destanlarda İşlenen Tasavvufî Eğitim

Dede Korkut Kitabı içeriği itibarıyla Türk dünyasının kültürel kimliği olarak kabul edilmiştir. Çünkü çok geniş bir alana yayılan coğrafyada uzun süre zarfında vuku bulmuş olayları anlatan destanlar Türk toplumu için önemli ipuçları barındırmaktadır (Bulduk, 1995: 247). Derinlemesine bir incelemeye tabi tutulduğunda destanlar, içinde şekillendikleri topluma dair etnografik detaylar sunmaktadır (Herskovits, 1948: 418). O nedenle belirli şahıslar etrafında gelişen hikâyeler, hakikatte toplumsal açıdan önemli bilgi ve olguları aktaran halk anlatılarıdır (Malinowski, 1926: 21-22). Genel bu işlevinden ötürü *Dede Korkut Destanları*'nın tarihi süreç içerisinde Oğuzların maddi-manevî tüm kültür envanterini içeren bir eser olduğu söylenebilir. Türkolog Köprülü, birçok açıdan destanların muhtevası bağlamında yaptığı değerlendirme sonucunda Müslümanlaşma sürecindeki Türk toplumu içerisinde Dede Korkut'un tartışmasız bir velî olduğunu ifade etmiştir (1980: 198). Asırlar boyunca Türk toplumu üzerinde devam eden etkisine değinen Ocak da Dede Korkut'un velî olduğundan emindir (1992: 12-17). Dede Korkut'u ilk Alperen olarak tarif eden Köprülü, kültür tarihindeki tasavvuf edebiyatının etkisinin halk dilinde yüzyıllara dayanan geçmişine dikkat çekerek Türkler arasında yer edinmiş tasavvufî duygu ve düşüncenin önemine vurgu yapmıştır (Köprülü, 1976: 356). Dede Korkut'un her bir destanında kahramanlaştırdığı her bir Oğuz erinin alp vasfını erenlikle nasıl ikmal edeceği anlatılmıştır. O nedenle Dede Korkut'un anlattığı destansı hikâyeleri, her bir kahramanın bir yönüyle tecrübe ettiği seyr-ü sülûk sürecinden kesitleri paylaşmaktadır.

Dede Korkut'un kerâmet izhâr eden velî olarak takdim edilmesi destanların muhtevasındaki tasavvufî perspektifin temel argümanı olarak değerlendirilebilir. Destanlarda ele alınan konular ve verilmek istenen mesajlar tasavvufî düşünce ve kavramlar eşliğinden değerlendirildiğinde Dede Korkut'un velâyet makamının yanında mürşitlik makamında olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Her bir destanda kahraman, cesur Türk alp tipinin ancak nefis terbiyesi sonucu elde edeceği erenlik ile tam bir alperen olabileceği anlatılmaktadır. Bütün hikâyelerde işlendiği tespit edilen tasavvufî bu amacı açıklamak için yaygın birkaç destan seçilerek iddia edilen bu husus ortaya konulmaya çalışılacaktır.

7.1. Boğaç Han Destanı

Dede Korkut Kitabı'nın ilk destanı Dirse Han Oğlu Boğaç Han'dır. Boğaç Han'ın başkahraman olduğu destan kişisel, nefsâni sorunlar yanında toplumsal, yönetimsel ve ailevi problemlerin işlendiği bir hikâyedir. Dede Korkut'un dinî ve dünyevi müşküllere dair rehberliği destansı hikâyenin çok yönlü mesajında kendini göstermektedir. Dünya hayatında yaşanan sorunların dinî ve manevî olgulardan uzak anlamlandırıp çözüme kavuşturulamayacağının anlatılmak istendiği destanda Dede Korkut, Oğuzların yaşadığı gerçek sorunlar üzerinden yola çıkmıştır. Örneğin destanın hemen başında dile getirilen çocuk sahibi olamama, Oğuz toplumunda ebeveynler için kınanma vesiledir. Manas Destanı'nda çocuk sahibi olamamanın kötü bir şey olduğu anlatılmıştır (Altun, 2004: 102-103). Çok daha eski dönemin destanlarından Gılgamış Destanı'nda çocuk sahibi olamayan ebeveynlerin tanrılar tarafından kınandıkları için statülerinin düşük olduğu görülür (Bottero, 1999: 188).

Dirse Han çocuğu olmadığı için Oğuzların hanı Bayındır Han tarafından kınanır. Destanın zeminine yerleştirdiği bu asırlık toplumsal sorun vesilesi ile Dede Korkut ilerleyen bölümlerde birçok bireysel ve toplumsal sorunu dinî ve tasavvufî bakış açısıyla çözüme kavuşturmuştur. Velî kimliğinin izlerinin görüldüğü çözüm sürecinde Dede Korkut'un en büyük yardımcısı Dirse Han'ın eşi olmuştur. Çünkü çocuğu olmadığı için Bayındır Han tarafından kınanan Dirse Han'ın eşi sorunun çözümü için neler yapılması gerektiğini bilmektedir. Çünkü eşi dinî, ahlakî ve toplumsal kuralları bilen, sezgisi kuvvetli bir kadındır. Eşi çocuk sahibi olabilmeleri için Dirse Han'a aygır, erkek deve ve koçlar keserek dostları olan tüm Oğuz beylerini davet etmesini ister. Çünkü töre gereği beylerin davet edilmediği şölenler hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca Dede Korkut'un ifade ettiği gibi Oğuz beyleri duaları makbul kişilerdir. Eşi ayrıca Dirse Han'a açları doyurmasını, çıplakları giydirmesini, borçluları borçtan kurtarmasını söyler. Dirse Han'ın eşinin bol bol kurban kesilip ikram edilmesi tavsiyesi Hz. İbrahim kıssasını akla getirmektedir. Çünkü Dirse Han gibi çocuğu olmayan Hz. İbrahim'e evlat müjdelemek için gelen meleklere Hz. İbrahim ikram etmek üzere hemen buzağıyı kesip misafirlerine sunmuştur (Hûd, 11/69). Hz. İbrahim ile ilgili bu ilahi bilgilerin sürece dâhil edildiği görülen çocuk sahibi olma çabasında da beylerin cömert davranmaları gerektiği tekrar hatırlatılmıştır. Dede Korkut'un beylerde olmasını istediği bu özelliğin Dirse Han'da yeterince olmadığını, eşinin telkinleri ile çocuk sahibi olma ve böylece kınanmadan kurtulmak için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır.

Etin bol olması dışında eşi, Dirse Han'a zekât ve sadakayı da bol vermesini tavsiye etmiştir. Eşinin bu yöndeki tavsiyesi; Allah'ın; "Başkaları için neyi hayırda harcarsanız, ona bir bedel (halef) verir." (Sebe, 34/39) ilâhi buyruğuna uygundur. Tüm tavsiyeleri yerine getirilen Dirse Han'ın eşi ziyafet için kesilen kurbanlar ve ikram edilen bol etler vesilesiyle hamile kalmıştır. Vakti geldiğinde Allah, Dirse Han'a topaç bir çocuk nasip eder. (Ergin, 1971: 8-12). Hızla büyüyen çocuk on beş yaşına geldiğinde bir gün arkadaşlarıyla oynarken hiç beklenmedik bir anda Bayındır Han'ın güçlü boğası ile karşı karşıya kalır. Korkutucu bu durum karşısında sarsılmayan Boğaç, Bayındır Han'ın boğasını yere sererek güç ve cesaretini gösterir. Oğuzun atası Dede Korkut oğlana Boğaç adını koyar (Ergin, 1971: 13-14). Boğaç bedenen güçlü bir yiğittir fakat manen kusurları vardır. Boğa sembolü, güçle birlikte kalın kafalılık, incelikten mahrum olma, saflığı ifade etmektedir (Doğan, 1996: 874). Tasavvufî sembolizm açısından değerlendirildiğinde boğan, nefsi emmâreyi yani hayvani benliği temsil etmektedir (Öğke, 2007: 120).

Kendisine beylik verilen Boğaç Han mevki ve makamın büyüsüne kapılarak kendisinin yetişmesinde emeği olan, babasının en yakınında bulunan adamlarını anmaz ve hatırlarını saymaz hale gelir. Onun bu davranışı nefs-i emmârenin kibir ve kendini beğenme dürtüsünün tezâhürüdür (Gazzâli, 2020: 3/241-298). Sergilediği bu tavrından rahatsız olan babasının kırk yiğidi Boğaç Han'a haset etmeye başlar. Boğaç Han'ın nefsi yüzünden fark edemediği Dirse Han'ın hâsid adamları, oğluna karşı Dirse Han'ı kışkırtırlar. Kurdukları bir plan ile Boğaç Han'ı babası tarafından öldürtmek isterler. Çocuk sahibi olmadığı için yıllar evvel zelil duruma düşen Dirse Han kıvanç vesilesi olan oğlunu öldürmeye karar vermiştir. Türk topluluklarında sıklıkla karşılaşılan baba-oğul taht mücadelesinin bir başka örneğini sunan Dede Korkut nefsi emmâre üzerinden bir başka soruna temas etmektedir (Ergin, 1971: 14-17).

Planlanan av esnasında Dirse Han, Boğaç Han'ı bir ok ile vurur. Dirse Han ve adamları Boğaç Han'ı öldü zannederek düştüğü yerde bırakırlar. Hâlbuki Boğaç Han ölmemiştir. Avdan döndüklerinde oğlunu göremeyen Dirse Han'ın eşine de yalan söylerler. Fakat kötü şeyler olduğunu sezen annesi, adamların yalanlarına kanmaz, kalbinin sesini dinler, atına atlar ve oğlunu aramaya koyulur. Oğluna ulaşmadan evvel Hızır, Boğaç Han'ın ilk tedavisini yapmış şifası için annesinin sütünü de içeren merhemi tarif etmiştir (Ergin, 1971: 19-22). Boğaç Han, annesi ve Hızır'ın işbirliği ile hayatta kalabilmiştir. Oğlunun ikinci doğumuna vesile olan annesi, olanları Dirse Han ve adamlarından gizler. Fakat durumdan bir şekilde haberdar olan adamları, Dirse Han'ın kendilerine soracağı hesaptan ötürü onu esir edip kâfir yurdunda satmak üzere yola çıkarlar. Akıl, feraset sahibi olan eşi, Dirse Han'ın başına gelenleri oğlu Boğaç Han'a iletir ve ondan babasını kurtarmasını söyler. Babasına karşı olumsuz duyguları olan Boğaç Han, annesinin telkini üzerine babasını kurtarır (Ergin, 1971: 22-26). Nefsâni zaaflarını bilen Dede Korkut elde edilen zafer sonrası beyleri uyaran şu Oğuznâme'yi düzer; "Anlar dahi bu dünyaya geldi geçdi. Kervan gibi kondu göçdü. Anları dahi ecel aldı, yer gizledi. Fani dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya, son ucu ölümlü dünya. Kara ölüm geldügünde geçit versün. Ağ imandan ayırmasun." (Gökyay, 2007: 38)

Dirse Han'dan kaynaklanan zaaf ve kusurların giderilip çözüme kavuşturulmasında başat rol alan Dirse Han'ın eşi "Allah kime sâliha bir eş nasip etmişse, dinînin yarısına yardım etmiş demektir." (Taberâni, 2003: 972) müjdesini temsil etmektedir. Çocuksuzluğun zilletinde kurtulmasına dair dinî tavsiyelerden sonra Boğaç Han'ı ikna ederek kurtulmasına vesile olduğu Dirse Han için eşi, Hz. Peygamber'in buyurduğu dünyada kendisinden daha kıymetlisi bulunmayan sâliha kadın tavrını sergilemiştir (İbn Mâce, Nikâh, 5). İkisi de bey olan eşi ve oğlunun nefsâni ve yönetimsel zaaflarını gideren dinî bilgi, sezgi ve ilham sahibi bir kadın olarak hikâyede rol alan Dirse Han'ın eşi vesilesi ile Dede Korkut, Türk aile yapısındaki kadının önemini manevî bağlamda da göstermektedir.

7.2. Bamsı Beyrek Destanı

Dede Korkut Kitabı'nın en yaygın diğer bir destanı Bamsı Beyrek'tir. Gerçekçiliğinden ötürü Bamsı Beyrek'in destandan ziyade bir hikâye olduğu değerlendirilmektedir (Boratav, 2015: 85). Boğaç Han Destanı'nda olduğu gibi Bamsı Beyrek hikâyesi de çocuksuz bir bey olan Pay Püre'nin dinî ve sosyal açıdan maruz kaldığı acının dışa yansımadır (Alptekin, 2000: 38). Eserde ikinci kez konu edilmiş olması çocuk sahibi bir bey ya da aile olmanın Türk toplumundaki önemini göstermesi açısından önemlidir. Bayındır Han'ın tüm Oğuz beyleri ile toplandığı bir ortamda Pay Püre Bey oğlu olmadığından ötürü ağlayınca bütün beyler dua eder. Duaları makbul olduğu içinde Allah, Pay Püre Bey'e, Beyrek adında bir oğul nasip eder (Ergin, 1971: 53-54). Pay Piçen Bey'in kızıyla beşik kertmesi yapılan oğlan babasının bezirganlarına saldıran kâfirlere karşı sergilediği kahramanlıktan ötürü Beyrek'e, Dede Korkut, Bamsı (göğe yakın) Beyrek adını verir. Evlilik çağına gelen Bamsı Beyrek çok yakışıklı bir genç olur. O nedenle peçe ile yüzünü kapatarak dolaşmaktadır. Türk tarihi ve edebiyatında daha önce hiç örneğine rastlanmayan erkeğin peçe takma uygulaması derviş ve şeyhler arasında görülmektedir (Gökyay, 2007: 1137). Evlilik vakti gelen Bamsı Beyrek'in beşik kertiği Banu Çiçek ile yuva kurmasının önünde bir engel vardır. Banu Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar, kız kardeşi ile evlenmek isteyeni öldürmektedir. Kendisi de bekâr olan Deli Karçar, kaba kuvveti çok, sevgi ve merhametten uzak, anlayışsız, öfkeli ve saygısız biridir. Deli Karçar, nefs-i emmâre'nin terbiye edilmesi gereken kötü vasıflarına sahiptir (bk. Eşrefoğlu, 1971: 255). Dede Korkut'a dahi hürmetsizlik edip ona saldıran Deli Karçar ancak onun kerâmeti karşısında haddinî öğrenir (Ergin, 1971: 50-66).

Dede Korkut'un kerâmeti ile Deli Karçar engelini aşan Bamsı Beyrek evlilik hazırlıklarına başlar. O mutlu telaşı ile meşgulken düşman kâfir pusuda beklemektedir. Bayburt Kalesi'nin kâfir beyi casuslarıyla istihbarat toplamaktadır. Bamsı Beyrek güçlü ve cesur bir alp olarak daha önce yüzlerce kâfiri tek başına tepelemesine rağmen bu defa esir edilir. Çünkü gaflet uykusuna dalmıştır. Dede Korkut da Oğuz erinin başına gelen bütün fenalıkların uykudan kaynaklandığını belirtmektedir (Ergin, 1971: 149). Aynı hataya düşen Bamsı Beyrek esir edilir, yıllarca kâfirin zulmüne mazur bırakılır (Ergin, 1971: 69-70).

Uykuya düşkünlüğünden ötürü riyâzet ve gece ibadeti konusunda yeterli eğitime sahip olmayan Bamsı Beyrek'in zâhiri düşmandan önce bâtınındaki nefis düşmanına galip gelmesi gerekmektedir. Onun tutulduğu gaflet uykusu dinî duyarlığının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Kûşeyrî, 2003: 411-454). Nefsin terbiyesi için uyku riyâzeti elzem bir yer teşkil etmektedir (Kûşeyrî, 2003: 181-195). Gazzâlî de uykuyu riyâzetinin nefis terbiyesindeki vazgeçilmez önemine dikkat çekmiştir (1973: 3/629). Gazzâlî, az uykunun kalbin saflaşmasına vesile olacağını, aşırı uykunun ise kalbi karartıp ölmesine neden olacağını söyler (1973: 3/144). O yüzden Gazzâlî'ye göre gafil kalpler nefsâni zaaflar nedeniyle şeytanın elinde oyuncak haline gelmektedir (Gazzâlî, 2020: 3/51-62). Bamsı Beyrek nefsâni bu zaafının bedelini zindanda on altı yıl geçirerek öder (Ergin, 1971: 68-72).

Bamsı Beyrek kendisi gibi yakışıklı bir peygamber olan Hz. Yusuf gibi zindanda olgunlaşırken babası Pay Püre Bey'in gözleri kör olur. Hz. Yakup gibi görmez olan Pay Püre'nin gözleri Bamsı Beyrek'in gönderdiği mendille tekrar görmeye başlayacaktır (Ergin, 1971: 73-91). Kâfirin zindanından züht, kanaat, sabır ve teslimiyeti öğrenen Bamsı Beyrek artık daha dikkatli ve temkinli hareket etmektedir. Zindanda geliştirdiği zühd, sabır ve soğuk kanlığıyla hilekâr Yaltacuğun da cezasını vererek Banu Çiçek'e kavuşur (Ergin, 1971: 92-95). Destanda Bamsı Beyrek'in başından geçenlerin, kısmen Hz. Yusuf kıssasına benzetilerek anlatılmış olması, İslamîyet öncesi Türkler arasında yaygın olan destanın İslamîyet sonrası velî bir zât olan Dede Korkut'un dilinden dinî ve tasavvufî bir bakış ile yeniden yorumlandığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

7.3. Deli Dumrul Destanı

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı'nın, *Dede Korkut Kitabı*'nın mitolojik kökleri itibarıyla en eski destanlardan biri olduğu kabul edilmektedir (Sultanzâde, 2010: 480-483). Yiğitlik ve kahramanlık temasının işlendiği destanlarda Türk alp tipinin idealize edilerek sunulması, toplumsal yüksek bir değerin yansımadır (Kaplan, 1999: 14). Konar-göçer topluluklar içerisinde karizmatik bir lider olarak öne çıkabilmek için beden gücüne sahip olmak birincil önem arz etmektedir (Marcuse, 1990: 40). Toplumsal motivasyondan etkilenen Dumrul da güçlü ve cesur bir Oğuz eri olarak namlı bir lider olmayı arzulamaktadır. Güçlü, gözü pek, cesur biri olduğu için de deli lakabıyla anılmaktadır (Demirbilek, 2011: 9). Bilek gücüne güvenen Deli Dumrul şanını uzaklara duyurmak amacıyla kurumuş bir çay üzerine köprü yaptırır. Köprüden geçenlerden otuz beş, geçemeyenlerden ise kırk altın alıp bir de üzerine dayak atmaktadır. Müslüman olmasına rağmen Deli Dumrul, köprünün yakınlarında ölen bir genç vesilesiyle Azrail'in adını ilk kez duymuştur. Ağıt yakanlar Deli Dumrul'a Azrail'in Allah'ın emriyle gencin canını aldığını söylemiştir. Adını ilk duyduğunda Azrail'e karşı cüretkârca söz ve eylemlere girişen Deli Dumrul cehaletinin sebebini şarap içmesine bağlar (Ergin, 1971: 121-126). Azrail tarafından haddi bildirilen Deli Dumrul gücü ve cesaretinin sınırını öğrendiği gibi Allah'ın meleklerine imanı da öğrenir. Bu vesile ile cehâlet gafletinin farkına varan Deli Dumrul akıl ve ilim nûrunun parlamaya başladığı yakaza halini tecrübe eder (Herevî, 2019: 61: 62).

Dede Korkut Destanları'nda birkaç yerde Oğuz alplerinin şarap içip sarhoş olduklarından söz edilmektedir (Ergin, 1971: 28, 56, 140, 225). İçkinin aklı izâle edip kötülüklere sebep olduğunun anlatıldığı bu bahislerde Dede Korkut, dinîn haram kıldığı şeye meyletmenin zararlarını anlatmak istemiştir. Şarap içip halka zulmeden Deli Dumrul bu bağlamda önemli bir örnektir. Deli Dumrul'un şarap düşkünlüğü, zorbalık ve eşkıyalıktan evvel inanç esaslarından olan meleklere imanı öğrenmesine engel olmuştur (Kaval, 2025: 268). Onun bu bilgisizliği, Gazzâlî'nin ifade ettiği gibi ilk başta küçük görülen cehâletin ilerleyen zamanlarda gurur ve makam sevgisi gibi çok daha tehlikeli nefsâni hastalıklara sebep olmuştur (Gazzâlî, 1999: 231-265). Deli Dumrul'un şanını Rum ve Şam diyarlarına duyurmak istemesi Gazzâlî'nin tespitinin doğruluğunun delilidir.

Adını ilk duyduğunda saygısızlık eden Deli Dumrul, Azrail'in darbesine maruz kalınca; "Şaraplıydım, duymadım. Ne söyledim, bilmedim. Beyliğe usanmadım, Canımı alma Azrail, medet!" (Ergin, 1971: 126) diyerek aczini fark eder. Gaflet perdesini yakaza ile aralayan Deli Dumrul, tevbe makamına erer. Hûcvîrî'nin herkesin konumuna göre tavsif ettiği tevbe makamında Deli Dumrul büyük günahının farkına varıp itaata yönelir (2018: 356-362). Nefsinden bihaber fakat şanlı bir bey olmayı dileyen Deli Dumrul'a samimi tevbesinden ötürü Allah tarafından bir şans verilir. Canına bedel başka bir can bulması halinde yaşamasına izin verilecektir. Önce babasına giden Deli Dumrul olanları anlatır, babasından kendi canına bedel can ister. Fakat babası canının tatlı olduğunu söyler ve oğluna olumsuz cevap verir. Daha sonra gittiği annesinden de olumsuz cevap alan Deli Dumrul fenâ halini tecrübe eder. Tasavvufî literâtürde birinci fenâ olarak tarif edilen bu halde Deli Dumrul'un niyet, düşünce ve davranışlarında ahlâki bir düzelme görülür (Cebecioğlu, 2004: 209).

Kûşeyrî, fenânın bu ilk evresinden kişinin kötü vasıflarını yok edilip yerine güzellerinin koyma sürecine girdiğini söyler (2003: 160). Ayrıca fenâ haliyle önce nefsinin kötülüklerini görme imkânı bulan kul ilerleyen zamanda Rabb'ini de bilmede tekâmül eder. Çünkü kendisine emânet olarak verilmiş nefsinin mâdûmluğunu Hak'ın tek mevcût olduğunu anlamaya başlar (İbn Arabî, 2012: 35). Deli Dumrul ileride ölüm tehlikesi ile karşılaştığında fenânın bu halini tecrübe edecektir.

Deli Dumrul deneyimlemek zorunda kaldığı fenâ hali sayesinde şöhretli bir bey olma dürtüsünün doğurduğu riyadan kurtulmuştur. Gizli şirk olarak tarif edilen riyâ başkalarının takdiri ve övgüsünü elde etme isteğidir (Ece, 2000: 541). Riyâ ile ilgili tafsilatlı açıklamalar yapan Muhâsibî, kişinin âmelinde Allah'ın dışında başkalarını da gaye edinmesinden ötürü mûrâiliği, küçük şirk olarak tarif etmiştir (1999: 210-212). Önüne geçilmediği takdirde âmeli bir şirk olan riyâ ilerleyen zamanda şirk felaketine sebep olabilmektedir (Muhâsibî, 1999: 367-370). Gazzâlî ise riyânın manevî hastalıkların öncüsü ve diğerlerinin de en önemli belirtisi olduğunu detaylıca açıklar (2020: 3/437-487). Deli Dumrul'da da görüldüğü üzere kibir ve yücelik duygusuna sebep olan riyâdan kurtulmanın yolu ise nimeti vereni düşünmektir (Sülemî, 2016: 52). Deli Dumrul da hayatın gerçek sahibinin Allah olduğunu Azrail vasıtasıyla öğrenerek riyânın beslediği baş olma sevdasından kurtulmuştur.

Deli Dumrul'u giriştiği zorbalığı motive eden sosyal kabul ve saygınlık ihtiyacı insanın manevî tatmini için gerekli bir güdüdür (Maslow, 1943: 365-373). Fakat Deli Dumrul bu ihtiyacını inandığı din ve ait olduğu töresine aykırı şekilde gidermek istemektedir. Riyâ ile elde etmek isteği şöhret arzusu onu çevrenin nesnesi konumuna düşürmüştür (Kellner, 2001: 187-219). Sonuçta gizli ilahı olan toplum maharetiyle Deli Dumrul'un bilinci ve karakteri toplum tarafından yok sayılmıştır. Bireysel özgürlük ve insiyatif gücünü yitiren bilinçli şahsiyet, çevrenin maharetiyle yok sayılabilmektedir (Le Bon, 1976: 32). Fenâ halini en yakınları olan anne ve babası aracılığıyla tecrübe eden Deli Dumrul gerçek tevhide yaklaşmaktadır.

Her şeyden ümidinî kesen Deli Dumrul, vasiyetini açıklamak üzere Azrail'den süre ister. "El kızı" olarak tarif ettiği eşine vasiyetini veren Deli Dumrul, eşinden hiç beklemediği bir tepki alır. Hiçbir şeyde gözü olmayan eşi, Deli Dumrul için canını vermeye hazır olduğunu söyler. Rum ve Şam diyarlarında şöhret bulmak isteyen Deli Dumrul'un en yakınındaki eşini "el kızı" olarak tarif etmesi onun geçmişte edindiği yanlış değer sisteminin bir tezâhürüdür. En yakınındakinden gafil olan Deli Dumrul'un başından geçenler aslında onun manevî dirilişi için fırsat olmuştur. Eşinin ona olan sevgi, vefa ve fedakârlığını müşâhede eden Deli Dumrul da şöyle dua eder; "Alırsan ikimizin canını beraber al. Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak. Keremi çok kadir Tanrı." Onun içten duasını duyan Hak Teâlâ, Azrail'e annesi ve babasının canını almasını; Deli Dumrul ve eşine de yüz kırk yıl ömür verdiğini bildirir (Ergin, 1971: 132).

Deli Dumrul ve Boğaç Han destanlarında beylerin manevî terakkilerinden eş ve anne figürü olarak kadının rehberlik görevi icra ettiği görülür. Diğer İslamî ilimlerden farklı olarak tasavvufta kadın ilk dönemlerden beri etkin şekilde varlık göstermektedir (Uludağ, 1995: 131). *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da Rabiatü'l Adeviyye ile ilgili birçok menkıbe anlatılarak onun manevî üstünlüğü anlatılmaya çalışılmıştır (Attâr, 2002:1/95-106). Aşk mektebinin öncüsü olarak kabul edilen Adeviyye, Hak sevgisinin her şeyin üzerinde ikmal edici olduğunu dile getirmiştir (Sülemî, 1993: 34). İlk dönem sûfilerinden Zunnûn Mısrî, çölde rastladığı bir kadının kerâmeti ile ruhların ünsiyetini nasıl müşahede ettiğini anlatmıştır (İbnü'l-Cevzi, 1979: 4/417). Zunnûn Mısrî gibi kerâmet izhar eden velî sûfi Bâyezîd-i Bistâmî de Horasanlı bir kadın olan Fâtıma Nîşâbûrîye'nin en üst manevî makamda bulunduğunu ifade etmiştir (Sülemî, 2012: 61). İlk sûfilerden Fudayl b. İyâz manevî sohbetlerine katılan Aişe el-Mekkiyye'yi kûrbiyyet makamındaki yüceliğinden ötürü övmüştür (İbnü'l-Cevzi, 1979: 1/182). Tasavvuf'un, ilmi disiplin olarak teşekkülünü tamamladığı miladi 9-10. asırlarda kadın velîlerin mânevi gelişim evrelerinde rol aldığı görülür (Kelâbâzî, 1992: 58). Bu süreçte irşâd makamında oturan birçok kadından zikredilmiştir. (Hûvcîrî, 1982: 199).

Anadolu'daki tasavvufî anlayışı besleyen başat şahsiyeterden İbn Arabî ve Mevlânâ da kadının mânevi gücünü açıkça dile getirmişlerdir. İbn Arabî mânevi terakki sürecinde kendilerinden istifade ettiği Fâtıma binti'l-Müsenna ve Şems Ümmü'l-Fukârâ'dan gibi kadın sûfilerden övgüyle bahsetmiştir. Yine İbn Arabî, velîler arasında kadınların bulunduklarını dile getirmiştir (2016: 6/26). İbn Arabî muhabbetullah yolucuğunda kadınlığın engel olmadığını, aksine bu süreçte kadının, Hakk'ın en büyük ve eksiksiz tecellisi olarak işlev icra ettiğini söylemiştir (İbn Arabî, 2014: 278-285). Aynı şekilde Mevlâna da kadını, Hakk'ın nûru olarak tavsif ederek mânevi terakki sürecindeki rolüne vurgu yapmıştır (1990: 1/ 2425-2437). Tasavvuf ilmi içerisinde kadının sahip olduğu konumun Dede Korkut tarafından destanlarda hemen aynıyla işlenmiş olması tesadüf olarak görülemez. Çünkü birçok destanda kadının, ister eş ister anne rolünde kahraman erkeklerin dinî ve tasavvufî ikmaline öncülük ettiği görülür. Boğaç Han ve Deli Dumrul destanlarının dışında Selcen Hatun ve Burla Hatun'un erkek başkahramanların manevî tekâmülünde önemli katkılarının olduğu anlatılmıştır (Kaval, 2024a: 9-21; Kaval, 2024b: 329-338).

Türk kültüründe kadının İslam öncesi dönemde de erkek gibi kahraman ve alp vasıfları yanında kimi efsanelerde ermiş vasıflara sahip şekilde yansıtıldığı görülür (Kaya, 2002: 50-52). Türklerde, kadının sadece ailede değil toplum ve yönetim

işlerinde saygın bir konumda olduğu, erkekten geri kalmadığı sosyolog Erol Güngör tarafından ifade edilmiştir (1996: 53). Ailenin tesisindeki başat rolünün dışında kadın, devlet işlerinde hakanın yanında, emirlerin icrasında yetki sahibi, yabancı ülke temsilcilerinin ağırlanmasından sorumluydu (Gökalp, 2005: 157) *Dede Korkut Destanları*'ında da benzer şekilde kadınlar, han ve beylerin aile ve yönetim işlerinde direkt etki sahibi bir rol icra etmektedirler. Yukarıdaki destanlarda da görüldüğü üzere kadınlar zekâları, bilgelikleri ve sezgileri ile Oğuzların verdiği ontolojik mücadelede eşlerine önemli katkılar sunmuştur (Aşkaroğlu, 2013: 86). *Dede Korkut Destanları*nda Türk kadınlarını içinde yaşadıkları toplum ve gelecek nesiller için ideal rol model halinde sunmuştur (Köksel, 2012: 86). Dede Korkut, eserinin mukaddime kısmında dikkat çektiğini kadının önemini onların sergiledikleri vasıflar eşliğinde tasnif etmiştir. Onun, Hz. Ayşe ve Hz. Fatma soylu olarak tasnif ettiği kadın profilini, destanlarda hâkim rol model olarak sunmayı tercih ettiği görülmektedir (Gökyay, 2007: 22). Bu yaklaşımı ile toplumsal ve tarihi gerçekleri dinî ve tasavvufî uygulamaların üretken potasında yeniden şekillendiren Dede Korkut kendinden sonra kurumsallaşacak manevî ekollere öncülük etmiştir. Osmanlılar döneminde Anadolu'da varlığını etkin şekilde gösteren dört ana toplumsal yapıdan biri olan Bacıyân-ı Rûm'un (Âşıkpaşazâde, 2013) icra ettiği işlevlerin benzerini Dede Korkut'un destanlarındaki kadınların ifa ettiği anlaşılmaktadır. Dinî ve dünyevi fonksiyonlarının örneklendirildiği ilk halk anlatıları olarak aslında *Dede Korkut Destanları* vasıtasıyla Anadolu'daki tasavvufî düşünceye bu yönüyle de hizmet etmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dede Korkut Destanları'nın Türk toplumundaki çok yönlü ve köklü etkisi tasavvufî açıdan da kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Şu ana kadar dinî ve tasavvufî açıdan yeterince incelenmeyen destanlarda, zannedilenin aksine manevî misyonun temel motivasyon olarak benimsendiği değerlendirilmektedir. Dede Korkut'un kerâmet izhar eden, gaipten haber veren bir velî olduğu kitabının hemen girişinde belirtilmiştir. Velî olduğuna dair oluşmuş ortak kanaat üzerine konuyu tasavvufî açıdan da incelemek gerektiği fikri önem kazanmıştır. Bu gaye ile yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda Dede Korkut'un kitabın mukaddimesinde belirtildiği gibi velî bir şahsiyet olduğu kanısına varılmıştır.

Bu düşünceyi tasavvufî açıdan destekleyen birçok unsurdan evvel Dede Korkut'un tarihi şahsiyeti üzerine yapılan çalışmalardan çıkan sonuç itibarıyla Dede Korkut'un, Hz. Peygamber döneminde yaşadığı tezinin doğrulu ağırlık kazanmaktadır. Destanlarda bahsi geçen olayların tarihi bilgilerle karşılaştırılması neticesinde kuvvet bulan bu düşünce tasavvufî muhteva ve kullanılan dilin yalınlığı açısında da makul görünmektedir. Çünkü velî olduğu zikredilen Dede Korkut'un, yeni Müslümanlaşan konar-göçer Oğuzlara sunduğu irşât hizmetinde temel dinî ve tasavvufî bilgileri oldukça kısa, basit, yalın ve çok tekrarlı bir anlatımla sunduğu görülmüştür. Bu durum tasavvufun ilk dönemi olarak tarif edilen züht evresinin anlatımını çağrıştırmaktadır. Hâlbuki destanların yazıya geçirildiği değerlendirilen 14-15. yüzyılda tasavvuf İbn Arabî ve Mevlânâ başta olmak üzere birçok sûfi maharetiyle başka bir döneme geçiş yapmıştır.

Kahramanlık hikâyeleri olarak tarif edilen *Dede Korkut Destanları* tasavvufî bakış açısıyla değerlendirildiğinde başkahramanların geçirdiği manevî tekâmül süreçlerini de anlatmaktadır. Bedensel gücün önemli bir varlık ve saygınlık sebebi olduğu alp kültürünün işlendiği destanlarda, nefis terbiyesi olmadığında salt fiziksel kuvvetin nasıl menfi sonuçlar doğuracağı anlatılmaktadır. Çalışmada örnek olarak seçilen Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul Destanları'nda olduğu gibi tüm destanlarda aslında alplik kültürünün erenlik bilinciyle birleştirilmesinin önemi anlatılmaktadır. Bu nedenle Dede Korkut, kitabın mukaddimesinin hemen başında ve destanlar içerisinde öncelikte tevhit, iman esasları, nübüvvet, abdest, namaz, cihat, salâvat gibi temel dinî unsurları sık sık zikretmiştir. Allah'a iman ve Hz. Peygamber'e muhabbet ve salâvatı her işin ve duanın başında hatırlatan Dede Korkut böyle yaparak velîliğin başlıca görevini yerine getirmiştir.

Temel inanç esaslarından meleklere imanı bilmeyen Deli Dumrul'un haram olan içki yüzenden başından geçenlerin anlatıldığı destanda Dede Korkut, iman ile amel arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Hikâyeleştirerek anlattığı bu destanda Dede Korkut, muhabbetin erdirici ve diriltici gücünü de örneklendirmiştir. Her bir alp yiğidin güç ve cesaretine rağmen gafil oldukları nefs-i emmâreleri nedeniyle maruz kaldıkları sıkıntılar ortaya konmuştur. Destanlarda kahramanların kişilik özelliklerine göre örneklendirilen nefsâni zaafları çözümleriyle birlikte izah eden Dede Korkut bir yönüyle mürşitlik görevi yapmaktadır. İcra ettiği bu fonksiyonu ile Dede Korkut, hem yaşadığı zamanda hem de destanların aktarıldığı asırlık süreçte velîlerin öldükten sonrada devam eden hizmetlerine örneklik teşkil etmiştir.

Velîlerin mürşitlik hizmetlerinin salt uhrevi konularla ilgili olmadığının da gösteren hikâyelerinde Dede Korkut toplum ile iç içedir. İnsan kaynağı ve toplumsal sorunlara vakıf, bilge bir kişilik olarak Dede Korkut birlikte yaşadığı halkın dünyevi müşkülleri de çözmüştür. Han ve beylere danışmanlık yapan Dede Korkut aynı zamanda çocuk ve gençlere ideal bir kahraman olmanın yol ve ahlakını da göstermektedir. Gençlerin ad törenlerini icra edip onlara layık isimler koyan Dede Korkut, yeri geldiğinde peygamber sünneti olan evliliklerinde de gençlere yardım etmektedir. Genç beylere kılıç kuşatarak kendilerine temlik sağlanmasına vesile olan Dede Korkut, sıkıştıklarında rüyalarına girerek onlara savaş taktiği vermektedir.

Maddi ve manevî tüm bu görevleri icra eden Dede Korkut'un bir diğer özelliği ise Türklerin sosyal yaşamında önemli rolü olan kadını ihmal etmemesidir. Türk toplumunda kadının, erkekten geri kalmayan ehemmiyeti destanlarda işlenmiştir. Alp vasıflı bu kadınlar ihtiyaç duyulan zor zamanlarda at binip kılıç kullanmaktadır. Bundan daha da dikkat çekici olan ise han, bey ve alplerin nefis terbiyelerinde birinci dereceden rol oynayan aklı ve edebi yüksek kadınlar, erkeklere manevî rehberlik yapmışladır. Kimi zaman anne kimi zaman eş rolünde yer alan kadın, erkekliğin kendi, çevresini ve hatta Allah'ı tanımalarında ikmal edici olmuştur. Dede Korkut tarafından Hz. Ayşe ve Hz. Fatma soylu olarak tarif edilen ideal Türk kadınları dinî bilgi, sezgi, edep ve sevgileri ile alp karakterli Oğuz erlerinin, erenlik hassasiyetini geliştirmelerinde en büyük yardımcıları olmuştur. Bu yönüyle de Dede Korkut, en başından beri tasavvuf geleneği içerisinde kadının üstlendiği rolün Anadolu'da devam ettirilmesinde öncü rol oynamıştır.

Kaynakça

Abdullah b. Mübarek. (ts.). *Kitabu'z-Zühd*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Abülgazi Bahadır Han. (1980). *Şecere-î Terâkime* (Haz. M. Ergin). İstanbul: Tercüman.

Ali el-Münavî. (1972). *Feyzül Kadir Şerhu'l-Camiis-Sağir*. Beyrut: Daru'l-Ma'rifeti.

Alptekin, A. B. (2000). "Bamsı Beyrek Hikâyesinin Motif Yapısı", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: A.K.M. Yayınları.

Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*. Kocaeli: Yayıncı Yayıncılık.

Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Âşıkpaşazâde, Â. T. (2013). *Osmanlı Tarihi (1285-1502).* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Aşkaroğlu, V. (2013). "Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Simgesel / Arketipsel Bir Çözümleme", *Dergi Karadeniz*,1(17), 120-132.

Ateş, S. (1962). *Cüneyd-i Bağdadi: Hayatı, Eserleri ve Mektupları*. İstanbul: Yeni Ufuklar.

Attâr, F. (2002). *Tezkiretü'l-Evliyâ.* (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Mavi Yayıncılık.

Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk EdebiyatıTarihi,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Barkan, Ö. L. (2015). *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*. İstanbul: İnsan&İnsan.

Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2: Kutsal Dişi-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav, P. N. (1995). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Bilge Su Yayıncılık.

Bottero, J. (2013). *Gılgamış Destanı.* (Çev. O. Suda). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bronislaw M. (1926). *Crime and Custom in Savage Society*. New York: Harcourt Brace.

Bulduk, Ü. (1995). "Dede Korkut, Oğuz Elleri ve Kafkasya", *I. Milli Kafkasya Sempozyumu,* Kars: Kafkas Üniversitesi.

Cebecioğlu, E. (2004) *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.

Cürcanî, S. Ş. (2014). *Ta'rifat.* (Ter. A. M. Tolun). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Cüveynî, R. A. (2017). *Luma'u'l-edille fî Kavâidi Akâidi ehli's-sünneti ve'l-cemâat.* (Çev. M. Serdar). Kayseri: Kimlik Yayınları.

Çetin, İ. (2007). "Türk Kültüründe Bab (Baba)/Ata Geleneği", *Milli Folklor*, 19(76), 70-75.

Çift, S. (2003). "Tasavvufta Velâyet Kavramı", *Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü – 2*. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları.

Demirbilek, S (2011). "Türk Kültüründe "Deliler" ve Bunların Dede Korkut Oğuznâmelerine Yansıması", *8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, İzmir.

Demirli, E. (2013). *İbnü'l Arabî Metafiziği*. İstanbul: Sufi Kitap.

Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayınları.

Durmuş, İ. (2013). *Türk Tarihinin Öncüleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ece, H. K. (2000). *İslâmın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yayınları.

El-Herevî, A. E. (2019). *Menâzilü's Sâirîn İlelü'l Makâmât.* (Ter. A. Tek). İstanbul: Nizamiye Akademi.

Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş.* (Çev. L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: M.E.B.

Ergin, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı* I (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eşrefoğlu R. (1971). *Müzekki'n-Nufûs*. İstanbul: Arslan Yay.

Gazzâlî, M. (1973). *İhyâ ʾü ʿulûmi'd-dîn.* (Çev. A. Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.

Gazzâlî, M. (1999). *Ölüm ve Ötesi.* İstanbul: Sağlam Yayınevi.

Gazzâlî, M. (2002). *İhya-u Ulumiddin.* (Çev. A. Duran). İstanbul: Hikmet Neşriyat.

Gazzâlî, M. (2020). *İhya.* (Çev. M. Çağrıcı). İzmir: DİB Yayınları.

Geylâni, A. (2006). *Sırru'l-Esrâr.* (Ter. M. Eren). İstanbul: Gelenek Yay.

Gökalp, Z. (1976). *Yeni Hayat Doğru Yol*. Ankara: Güneş Matbaacılık.

Gökalp, Z. (2005). *Türk Ahlakı*, İstanbul: Toker Yayınları.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müşteşarlığı.

Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı

Gökyay, O.Ş. (2007). *Kitab-ı Dedem Korkut ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan*. Istanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gündoğdu, C. (1992). *Tasavvufta Velâyet Kavramı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güngör, E. (1996). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güngör, E. (2006). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (17. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Herbert. M. (1990). *Tek Boyutlu İnsan.* İstanbul: İdea Yayınları.

Herskovits, M. J. (1948). *Man and His Works*. New York: Alfred A Knope.

Hûcvîrî (2018). *Keşfu'l Mahcûb*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Hûcvîrî. (1982). *Keşfu 'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi.* (Haz. S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.

İbn Manzur. (ts.) *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr.

İbn Arabî, M. (1999). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye.* (Haz. A. Şemseddîn). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Arabî, M. (1985). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye.* (Thk. O. Yahya). Kahire: el-Hey'etü'l-Mısrıyye.

İbn Arabî, M. (2006). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. C.3. (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2008). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. C.7. (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2008a). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. C.8. (Çev. E Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2012). *Ahadiyyet Risâlesi.* (Ter. H. Ş. Ergüneş). İstanbul: İlk Harf Yayınları.

İbn Arabî, M. (2013). *Tedbîrât-ı İlâhiyye*. (Ter. A. A. Konuk). İstanbul: İz Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2014). *Fusûsu'l-Hikem.* (Çev. T. Meriç). İstanbul: Kırkambar.

İbn Arabî, M. (2015). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Hak Yolcusu ve İlahi İsimler.* (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2015a). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Allah Adamları ve Kutuplar.* (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2015b). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Havas ve Avam İtikadı.* (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2015c). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Peygamberler ve Velîler.* (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2016). *Fütûhât-ı Mekkiyye.* (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Arabî, M. (2017). *Fütûhât-ı Mekkiyye/Mehdi Risalesi.* (Ter. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Kemal, Ş. A. (1970). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İbnü'l-Cevzî (1979). *Sıfatu's Safve.* (Thk. M. Fahurî, M. Kal'acî). Dâru'l-Marife.

İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: T.T.K.

İsfahânî, Ebû Nuaym (2015). *Hilyetu'l-Evliyâ*. I-XII (Ter. H. Yıldız, H. Yıldız, Z. Yıldız). İstanbul: Ocak Yay.

Kaplan, M. (1999). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınlar.

Kara, M. (2016). *Tasavvuf ve Tarikatlar* (13. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları

Kaval, M. (2024). "Dede Korkut'un Boğaç Han Destanı'nda Geçen Metaforların Tasavvufî Tahlili", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 112, 181-200. https://doi.org/10.60163/ tkhcbva.1531842.

Kaval, M. (2024a). "Dede Korkut Kitabı'ndaki Kan Turalı Destanı'nın Tasavvufi Analizi", *Ahmet Yesevi Dergisi*, 2(4), 7-24. https://doi.org/10.5281/zenodo.14578364.

Kaval, M. (2024b). "Dede Korkut'un Uruz Bey'in Esir Olduğu Destanındaki İmtihanların Dini ve Tasavvufî Yorumu", *Sufiyye*, 17, 315-342. https://orcid.org/ 0000-0001-8784-7762.

Kaval, M. (2025). "Dede Korkut Kitabı'ndaki Dumrul'un Delilikten Velîliğe Tekâmül Yolculuğu", *Diyanet İlmî Dergi* 61 (1), 235-274. https:// doi.org/10.61304/did.1576790.

Kaya, M. (2002). "Türk Halk Anlatılarında Kadın". *Toplumbilim*, 15, 49-53.

Kelâbâzî. (1992). *Ta'arruf- Doğuş Devrinde Tasavvuf* . (Haz. S. Uludağ) (2. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kellner, D. (2001). "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", (Çev. G. Seçkin). *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi* 41(5), 187-219.

Kılıç, M. E. (2002). "İbnu'l-Arabi'nin I. İzzeddın Kevkavus'a Yazdığı Mektubun Işığında Dönemin Dinî ve Siyasî Tarihine Bakış". *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, Konya.

Kılıç, M. E. (2015). *İbnü'l Arabî.* İstanbul: İSAM Yayınları

Konevî, S. (2008). *Vahdet-i Vücûd ve Esasları en-Nusûs fî Tahkîki Tavri'l-Mahsûs.* (Çev. E. Demirli). İstanbul: İz Yayıncılık.

Konevî, S. (2009). *Fâtiha Suresi Tefsiri İ'câzü'l-Beyân fî Te'vîli'l-Ümmi'l-Kur'ân.* (Çev. E. Demirli). İstanbul: İz Yayıncılık.

Konevî S. (2009a). *Tasavvuf Metafiziği Miftâhu Gaybi'l-Cem ve'l-Vücûd.* (Çev. E. Demirli). İstanbul: İz Yayıncılık.

Köksel, B. (2012). "Dede Korkut Kitabı'nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 16(1), 73-88.

Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvuflar*. Ankara: TTK Yayınları.

Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kuşeyrî, A. (2003). *Kuşeyrî Risalesi.* (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kübrâ, N. (1993). *Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Cemâl.* (Thk. Y. Zeydan). Kahire: Dârü Seâdü's-Sabah.

Le Bon, G. (1976). *Kalabalık*: İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Mardin, Ş. (1986). *Din ve İdeoloji* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Maslow, A. H. (1943). "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review,* 50/4.

Mâtüridî, E. M. (ts). *Kitâbu't-tevhîd.* (Thk. F. Huleyf). İskenderiyye: Dâru'l-Câmiatu'l Mısrıyye.

Mevlânâ. (1990). *Mesnevi.* (Çev. V. Çelebi İzbudak). Ankara: M.E.B.

Muhâsibî, H. (1999). *er-Riâye li Hukûkillâh.* (Thk. A. Abdulhamid el-Berr). Mısır: Daru'l-Yakin.

Nevaî, A. Ş. (2021). *Nevâyimü'l-Muhabbe Min Şemâyimü'l Fütüvve.* (Haz. V. Türk). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ocak, A. Y. (1992). *Menâkıbnâmeler*. Ankara: TTK Yayınları.

Ocak, A. Y. (2007). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü.* İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Ozak, M. (2019). *Ziynet-ul Kûlûb*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öğke, A. (2007). *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*. Ankara: Elmalı Belediyesi Yay.

Öngören, R. (2003). *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdemir, H. (2003). "Dede Korkut'un Kişiliği İle İlgili Efsaneler", *T.C. 80. Yılı Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara.

Özkan, N. (1994). "Dede Korkut Kitabı'ndaki Dinî ve Tasavvufî Unsurlar", *Milli Folklor*, 22, 67-73.

Pala, İ. (2010), *Dört Güzeller- Anâsır-ı Erba'a*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Reşîdü'd-Dîn F. (2010). *Cami'ü't-Tevârih*, İstanbul: Selenge Yayınları.

Rudhardt, J. (2006). *"Su".* (Çev. A. Koç). *Milli Folklor*, 90(70), 125-135.

Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı İncelemeleri, Derlemeler, Aktarmalar*. Konya: Selçuk Ünv. Vakfı Yayınları.

Schimmel, A. (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Schimmel, A. (2004a). *İslam'ın Mistik Boyutları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

es-Serrâc, Ebû Nasr. (1996). *el-Lüma' İslâm Tasavvufu: Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar.* (Çev. H. Kâmil Yılmaz). İstanbul: Erkam Yayınları.

Sertkaya, O. F. (2006). *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshası'nın Giriş Bölümü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Sultanzade, V. (2010). "Domrul Adının Kökeni ve Deli Domrul Boyunda Bazı Motiflerin Kaynağı Üzerine", *7.Uluslararası Folklor Konfransı,* Bakü, Azərbaycan Milli Elimlər Akademiyası, 480-483.

Sühreverdî, Ş. Ö. (2014). *Avârifü'l-Maârif.* (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand.

Sülemî, A. (1993). *Zikru'n-Nisveti'l-Müteabbidâti's-Sûfiyyat*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.

Sülemî, A. (2016). *Uyûbü'n-Nefs ve Müdâvâtühâ.* (Ter. A. S. Demirtaş). İstanbul: Semerkand.

Sülemî, A. (2018). *"Mukaddime", Tabakâtu's-sûfiyye: İlk Zâhid ve Sûfîler.* (Çev. A. Tek). Bursa: Bursa Akademi Yayınları.

Sülemî, A. (2018a). *El-Mukaddime Fi't-Tasavvuf.* (Ter. A. S. Demirtaş). İstanbul: Semerkand.

Sülemî, A. (2018b). *Cevâmiu Âdâbi's-Sufiyye.* (Ter. A. S. Demirtaş). İstanbul: Semerkand.

Şeşen, R. (1981). "Klasik İslam Kaynaklarına Göre Eski Türklerin Dinî ve Şaman Kelimesinin Menşei", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10(11), 57-90.

Tanyu, H. (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: AUİFY.

Taşköprîzâde. (1985). *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-devletti'l-Osmâniyye*. nşr. Ahmed Suphi Furat. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Dîvânı İnceleme*. İstanbul: MEB Yayınları.

Tatçı, M. (2012). *İşitin Ey Yarenler-Yûnus Emre Yorumları*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Teftazânî, S. (2007). *Şerhu'l-akāidi'n- nesefiyye.* (Thk. A. A. Şennar). İstanbul: Fazilet Neşriyat.

Tirmizî, H. (1965). *Kitâbu Hatmi'l-Evliyâ.* (Thk. O. Yahya). Beyrut: Matbaatu'l-Katolikiyye.

Tirmizî, H. (2006). *Velîliğin Sonu.* (Ter. S. Çift). İstanbul: İnsan Yayınları.

Togan, Z. V. (1972). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Kayı Yayınları.

Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Uludağ, S. (1995). *Sufi Gözüyle Kadın*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Uludağ, S. (2001). *İnsan ve Tasavvuf*. İstanbul: Mavi Yayınları.

Yazıcıoğlu, A. *Selçuk-nâme/Tevârih-i Âl-i Selçuk.* İstanbul: Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, nu: 1391.

Extended Abstract

Aim and Scope

The Dede Korkut Epics constitute one of the most essential elements of Turkish culture, history, and literature. For this reason, they have long attracted the attention of scholars from various disciplines. In many of these studies, Dede Korkut has been portrayed as a saintly figure. Although religious and Sufi-oriented research has been carried out on the epics, the quantity and quality of such studies remain limited. In particular, no focused research has been conducted in the field of Sufism regarding the sainthood of Dede Korkut. This absence has become the main motivation behind the present research, considering that Dede Korkut played a major role in the development and transmission of Turkish culture and civilization.

In order to substantiate the idea of Dede Korkut's sainthood from a Sufi perspective, this study first examines The Book of Dede Korkut. Different versions of the epics have been interpreted through Sufi concepts, and information related to Dede Korkut's saintly qualities has been compiled. These findings were then compared with classical Sufi sources that systematically explain the concept of sainthood. In this way, Dede Korkut's sainthood has been analyzed more comprehensively within the framework of one of the central subjects of Sufism. In addition, studies from other disciplines concerning the Dede Korkut Epics were also reviewed in order to contextualize the function of sainthood within Turkish-Islamic history.

Methods

This study employs document analysis, a qualitative research method that enables a detailed investigation and interpretation of the thoughts, feelings, attitudes, and behaviors of epic heroes—especially Dede Korkut. Within the research universe, the events and episodes presented in the Dede Korkut Epics were first examined using action research techniques. In addition to the epic texts themselves, relevant academic works and complementary historical sources were analyzed through questioning, comparison, and systematic evaluation.

Furthermore, narrative analysis was applied to highlight the undeniable influence of the Sufi tradition within the epics. Following the stages of qualitative research, the collected data were first classified and organized, and later subjected to interpretive analysis. Sufi symbolism and grounded theory were also utilized to uncover the deeper meanings embedded in the narratives. Overall, the data obtained from various scholarly disciplines were reinterpreted through the methodological framework of Sufism, supporting the argument that the symbolic motifs in the Dede Korkut Epics were deliberately chosen rather than coincidental.

Findings

It is not a coincidence that the Sufi interpretation of the Turks' role in the Islamization process is reflected in the personality of Dede Korkut, who is presented as a saintly figure. Historical sources indicate that Dede Korkut was a pioneer of the Oghuz in their conversion to Islam. Based on the statements found in the introduction of the Book of Dede Korkut, it is often suggested that he lived during a period close to the era of the Prophet Muhammad. For this reason, our study first provides contextual information on the Book of Dede Korkut.

The following section investigates why Dede Korkut was sometimes referred to as "Korkut Ata." It was observed that in Turkic linguistic traditions, the terms ata ("ancestor, father") and dede ("grandfather, spiritual elder") were used to refer to saintly or Sufi figures such as sheikhs and dervishes. This indicates that the attribution of "Dede" to Korkut stemmed from the evolution of mystical conceptualization. Considering the Sufi transformations between the 14th and 15th centuries, when the epics were first recorded, the preference for the title "dede" becomes clearer.

After addressing the linguistic and historical roots of the name, the concept of sainthood is summarized in light of classical Sufi literature. Within this framework, it becomes evident that Dede Korkut's sainthood is grounded in Sufi tradition, rather than being a mere folk legend. Characteristics typically associated with saints—including doctrinal, practical, and moral aspects—are highlighted in the Book of Dede Korkut.

Another subheading focuses on the relationship between monotheism, prophethood, and sainthood, which is emphasized through the example of the Prophet Muhammad and later extended to political leaders. In this regard, the epic narratives demonstrate Dede Korkut's advisory and guiding role toward rulers and community leaders. His personality reflects an early example of the Sufism–politics relationship, later more visible during the Ottoman period. This indicates that sainthood was not confined to purely spiritual functions but also encompassed active guidance and leadership.

Further analysis shows that the epics highlight the spiritual education of warriors and rulers. One of the most common roles of saints—reminding people of God—is repeatedly emphasized. In all epics, the "Turkish alp" type is depicted as

an ideal model. However, Dede Korkut stresses that pure physical strength, when unaccompanied by self-discipline, leads to destruction. Through his mentorship, epics show how new Muslim warriors were guided in self-regulation, religious practices, and Sufi orientation. The gradual introduction of these values reflects both a historical and mystical developmental logic.

Conclusion

Although the Dede Korkut Epics are primarily regarded as heroic narratives, they also portray the spiritual evolution of their protagonists when interpreted from a mystical perspective. The stories illustrate how physical strength, highly valued in Turkic "alp culture," becomes ineffective and even dangerous without spiritual control and discipline. For example, in the tales of Boğaç Khan, Bamsı Beyrek, and Deli Dumrul—used as case studies in this research—the importance of uniting bravery with sainthood is strongly emphasized.

For this reason, the epics frequently reference core religious elements such as monotheism, prophetic mission, ablution, prayer, jihad, and salawat. Dede Korkut begins both the introduction of the book and many of the individual narratives with prayers, remembrance of God, and praises for the Prophet. By doing so, he fulfills the essential function of sainthood: guiding people toward faith.

Moreover, the stories demonstrate that sainthood is not limited to spiritual matters but also engages in addressing social realities. Dede Korkut, as a wise elder, not only advised khans and local leaders but also acted as a mentor for children and young warriors. He conducted naming ceremonies, supported marriages, girded rulers with swords, and even appeared in dreams to offer strategies during times of crisis.

In addition, Dede Korkut did not neglect women, who played an active role in Turkic society. Women were portrayed as courageous and intelligent figures who participated in social and even military life. They also provided moral and spiritual support, complementing men in their quest for both worldly and spiritual advancement. Figures likened to Aisha and Fatima are presented as ideal role models of wisdom, virtue, and piety. In this way, Dede Korkut emphasized the enduring contribution of women to the Sufi tradition in Anatolia, underscoring their indispensable role in shaping Turkish-Islamic civilization.

Yıldız, M. & Said Aden, D. (2025). Determinants of liquidity risk in deposit banks in Türkiye: 2012-2022 analysis. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1064-1081.

Determinants of Liquidity Risk in Deposit Banks in Türkiye: 2012-2022 Analysis[1]

Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Likidite Riskinin Belirleyicileri: 2012-2022 Analizi

Melek Yıldız[2], Dagan Said Aden[3]

Abstract

This article identifies the bank-related and macroeconomic factors determining liquidity risk for the top 10 deposit banks, based on asset size, using panel regression analysis. The liquidity ratio (liquid assets to the total of deposits and non-deposit sources) from 2012 to 2022 is the dependent variable. The bank-related independent variables include bank size, ROA, ROE, bank capital, deposit-to-credit conversion ratio, credit size, and non-performing loans. The macroeconomic independent variables are economic growth, inflation, and the unemployment rate for the same period. Results show a positive relationship between bank size, ROE, bank capital, credit size, and economic growth with the liquidity ratio. Banks with larger assets, higher ROE, more capital, and higher credit volume have lower liquidity risk. Liquidity risk is also lower in periods of economic growth. Additionally, a negative relationship exists between ROA, deposit-to-credit conversion ratio, inflation, and liquidity ratio. Banks with higher asset profitability and conversion ratios face higher liquidity risk. Inflation also increases liquidity risk for banks.

Keywords: *Liquidity Ratio, Liquidity Risk, Deposit Banks, Panel Regression Analysis.*

Öz

Bu makale, aktif büyüklüğüne göre en büyük 10 mevduat bankasının likidite riskini belirleyen banka özel ve makroekonomik faktörleri panel veri regresyon yöntemini kullanarak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bankaların 2012-2022 yılları arasındaki likidite rasyosu (likit varlıkların mevduatlar ve mevduat dışı kaynakların toplamına oranı) çalışmanın bağımlı değişkenini; banka büyüklüğü, ROA, ROE, banka sermayesi, mevduat-kredi dönüşüm oranı, kredi büyüklüğü ve takipteki krediler bankaya özgü bağımsız değişkenlerini; aynı dönemdeki ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik oranı makroekonomik bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Analiz sonuçları banka büyüklüğü, ROE, banka sermayesi, kredi büyüklüğü ve ekonomik büyüme ile likidite oranı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu bulguya paralel olarak, daha yüksek varlık düzeyine sahip, yüksek özkaynak karlılığı, daha fazla sermaye ve daha yüksek kredi hacmine sahip bankaların daha düşük likidite riskine sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, ekonomik büyüme ortamında bankaların likidite riskinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, analiz, ROA, mevduat-kredi dönüşüm oranı, enflasyon ile likidite oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilişkiye göre, daha yüksek aktif karlılığı ve mevduat-kredi dönüşüm oranlarına sahip bankalar daha yüksek likidite riskiyle karşı karşıyadır. Öte yandan, enflasyon oranı, bankaların likidite riskini artıran bir etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Likidite Rasyosu, Likidite Riski, Mevduat Bankaları, Panel Veri Regresyon.*

JEL Kodları: *C33, G21, G32*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 07 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]This article is derived from the master's thesis titled "Determinants of Liquidity Risk: The Case of Turkey," written by Dagan Said Aden under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Melek YILDIZ.

[2]Assoc. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Department of Finance and Banking, Çankırı, Türkiye, melekyildiz@karatekin.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ https://orcid.org/ 0000-0002-9716-9245.

[3]Master's Graduate, Çankırı Karatekin University, Institute of Social Sciences, Department of Banking and Finance, Çankırı, Türkiye, dagan.said.aden@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/ 0000-0001-8586-8615.

Introduction

Risks have been encountered in every period during which activities encompassing humans and the economy have been carried out. The fundamental risk factors that have existed throughout human history include wars, natural disasters, and pandemics. Over time, the nature of the risk phenomenon has changed: in agricultural societies, risk stemmed from climatic conditions; in industrial societies, it resulted from unexpected changes in supply and commodity prices; and in information societies, it has been associated with communication quality and global crises. Therefore, the definition of risk may vary depending on the time period and the sector in which it's evaluated (Yarız, 2012: 3).

The banking sector, which is significant and privileged in terms of national economies, has operated under public supervision and regulation since its establishment. On the other hand, the banking sector is exposed to various risks at general, sectoral, and micro levels (Yarız, 2011: 2). Banks are one of the fundamental pillars of the financial system and the largest traditional intermediaries. These institutions collect funds from surplus holders through deposits and other financial instruments, then extend credit to those in need with a certain margin. Naturally, banks, aiming to generate profits and increase their market value, encounter various risks in pursuit of these goals (Şenol et al., 2019: 102). One of the risks banks face is liquidity risk, which has the potential to trigger financial crises and is critically important for the financial soundness and sustainability of banks.

In economic theory, liquidity denotes to the capacity of an economic unit to transform their existing assets into goods, services, or alternative assets (Nikolaou, 2009: 10). According to Türküner (2016, p.3), there are three fundamental definitions of liquidity: (i) The liquidity of financial instruments refers to their ability to be quickly converted into cash while retaining their value as much as possible. (ii) Market liquidity, another definition, indicates the likelihood of buying and selling a certain volume of assets or securities in the market without causing price changes. (iii) Lastly, monetary liquidity focuses on the amount of cash in circulation and liquid assets that can be rapidly converted into money in an economy.

The probability of illiquidity indicates the presence of liquidity risk. As liquidity risk increases, the probability of illiquidity rises accordingly, leading to a decline in liquidity (Nikolaou, 2009: 5-16). Liquidity risk is a significant risk faced by the banking sector, demonstrating that a bank doesn't have sufficient liquidity to meet its obligations. This risk arises from the inability to predict when and in what amount depositors will withdraw their deposits, as well as when and how much credit customers will need. For this reason, banks must maintain an adequate level of liquid funds to sustain their lending and investment activities while also meeting depositors' demands (Çelik & Akarım, 2012: 1). Otherwise, the failure to fulfill obligations on time may lead to a loss of confidence, prompting depositors to withdraw large sums, which can impact the entire banking sector (Akan, 2008: 66).

Based on this, it can be explicitly stated that liquidity risk not only leads to the bankruptcy of financial institutions but can also create systemic risk factors, as seen in the 2008 Global Financial Crisis, potentially triggering a broader economic crisis. This is precisely why identifying the factors that determine liquidity risk remains a consistently popular topic in financial literature. Researchers and academics in finance conduct empirical studies using up-to-date data, producing findings that inspire bank management and industry regulators.

In this context, this study, which examines the bank-specific and macroeconomic determinants of liquidity risk in Türkiye during the 2012-2022 period, makes several significant contributions to the literature. In particular, the study's focus on a period that includes critical macroeconomic shocks such as the 2018 currency crisis and the COVID-19 pandemic, and the policy decisions taken as a result of these developments, is of particular importance. In this regard, the study is expected to provide more targeted and up-to-date information for policymakers.

In light of the gaps identified in the literature review, the key contributions of the study can be summarized as follows. For further details, please refer to Table 1:

- While many previous studies in the literature (Berger and Bouwman, 2009; Dinger, 2009; Ayaydın and Karaaslan, 2014; Muzır and Şeker, 2015; Singh and Sharma, 2016; Akkaya and Azimli, 2018; Ersoy and Aydın, 2018; Ahamed, 2021; Karakaş and Acar, 2022; Çakmak and Sunal, 2023; Elçeri and Karaaslan, 2023) focus on broader samples, this study offers a more specific analysis.
- Although the panel regression analysis used is common in the literature, the use of up-to-date data and the selection of a targeted sample based on clear criteria help to more clearly reveal the changing dynamics of liquidity risk and provide valuable insights.

1. Literature Review

Relevant studies in the national and international literature have been examined and evaluated using a methodological approach. As summarized in the studies below, it has been observed that the independent variables in these studies

consist of bank-related and macroeconomic indicators. Given that the studies have both a unit and time dimension, the analysis method is generally panel regression analysis. While the scope of the studies typically includes deposit banks selected based on certain criteria (such as asset size, stock exchange listing, bank size, etc.), there have also been studies that include a limited number of participation banks.

Consistent with the literature, this article aims to determine the bank-related and the macroeconomic indicators of liquidity risk for the top 10 deposit banks[4] in terms of asset size between 2012 and 2022, using the panel regression analysis method. It is believed that this article can provide flexibility to bank management, financial experts, and financial sector regulators by helping them understand, determine, and take preventive measures against the factors that could positively or negatively affect liquidity risk of banks. Furthermore, it's expected that this article, which addresses a frequently discussed topic in the literature with up-to-date data, will provide insights for on future research and contribute to the advancement of knowledge in the field.

Table 1. Literature Review on the Topic

Author(s)	Scope	Period	Method	Findings
Berger & Bouwman (2009)	All U.S. banks	1993-2003	Panel regression analysis	The banks that create the most liquidity are large banks, holding banks, retail banks, and recently merged banks. As the bank value increases, more liquidity is created.
Dinger (2009)	378 banks from Central and Eastern European economies	1994-2004	GMM	A negative relationship has been identified between the liquidity ratio and bank size, deposit interest rate, economic growth, and GDP per capita, while a positive relationship has been found between the liquidity ratio and bank capital as well as the interbank interest rate.
Akhtar et al. (2011)	12 banks (6 conventional banks, 6 Islamic banks)	2006-2009	Panel regression analysis	In both types of banks, bank size and the net working capital-to-net assets ratio are positively but insignificantly associated with liquidity risk. However, the capital adequacy ratio in conventional banks and ROA in Islamic banks have a positive effect on liquidity risk.
Çelik & Akarım (2012)	Banks listed on the stock exchange	1998-2008	Panel regression analysis	A negative correlation was observed between liquidity risk and risky liquid assets with ROE, while a positive correlation was found between external financing and asset profitability.
Ayaydın & Karaaslan (2014)	23 banks operating in Türkiye	2003-2011	GMM	It was found that liquidity risk is positively related to profitability variables and negatively related to variables such as foreign share, ownership structure, and global financial crisis.
Muzır & Şeker (2015)	All deposit banks operating in Türkiye	2003-2009	Logistic Regression, MARS	Country risk forecasts, which are dependent on foreign trade performance, influence liquidity risk.
Laurine (2013)	15 Zimbabwean commercial banks	from March 2009 to December 2012	Panel regression analysis	Liquidity risk is negatively influenced by capital adequacy and bank size, whereas it is positively affected by interest spreads and non-performing loans.

[4]According to the Banking and Group Information Report (Quarterly, Latest Period Comparative Balance Sheet Information) published by The Banks Association of Türkiye in June 2024.

Işıl & Özkan (2015)	Four participation banks operating in Türkiye	2006-2014	Seemingly Unrelated Regression	As the past period financing gap/total assets and total loans/total assets ratio increase, a rise in liquidity risk of participation banks is observed.
Singh & Sharma (2016)	59 Indian banks	2000-2013	Panel regression analysis	The variables that have a negative effect on liquidity are size and GDP, while the variables that have a positive effect are deposit volume, profitability, capital adequacy ratio (CAR), and inflation.
Işık & Belke (2017)	13 deposit banks listed on the stock exchange	2006-2015	Panel regression analysis	Liquidity risk is negatively related to variables including ROE, bank capital, growth in deposits, provision for loan losses, and inflation; and positively related to variables including size and economic growth.
Firuzan & Firuzan (2017)	16 banks operating in Türkiye	2009-2016	Dynamic Panel Data Model	Inflation, interest rates, GDP, net interest margin, and deposit variables increase liquidity risk.
Akkaya & Azimli (2018)	28 banks operating in Türkiye	2005-2015	Panel regression analysis	Liquidity risk is influenced by variables such as GDP, the exchange rate, the unemployment, inflation, bond issuance, the interest income-to-expense ratio, the deposit-to-total liabilities ratio, and ROA.
Ersoy & Aydın (2018)	27 deposit banks operating in Türkiye	2005-2015	Panel regression analysis	A positive relationship was found between liquidity level and capital, asset quality, and deposit level; an inverse-U relationship with size; and a negative relationship with economic growth, unemployment, and global crisis variables.
Al-Homaidi et al. (2019)	37 commercial banks that are listed on the stock exchange in India	2008-2017	Panel regression analysis	The variables that positively affect banks' liquidity are size, CAR, deposit ratio, operational efficiency, and ROA, while the variables that negatively affect it are asset quality, asset management ratio, ROE, and net interest margin. Additionally, the interest rate and exchange rate also have a significant impact on liquidity.
Ahamed (2021)	23 commercial banks in Bangladesh	2005-2018	Panel regression analysis	The factors negatively related to liquidity risk are asset size and inflation. The factors positively related to liquidity risk include ROE, CAR, GDP, domestic credit, and the loan-to-asset ratio. However, the positive relationship between ROE and CAR with liquidity risk is statistically insignificant
Akbaş (2022)	5 participation banks operating in Türkiye	2016-2019	Balanced Panel Data Method	The relationship between liquidity risk and the CAR is positive.
Karakaş & Acar (2022)	20 deposit banks operating in Türkiye during the relevant period	2002-2020	Panel regression analysis	A negative relationship between banks' liquidity and profitability ratios was found.
Çakmak & Sunal (2023)	19 deposit and 4 participation banks operating in Türkiye	2015-2021	Panel regression analysis	Relationships between liquidity level and deposit, loan-to-deposit ratio, ROE, CAR, equity and asset size, money supply, credit default swap, and Covid period were identified.

Elçeri & Karaaslan (2023)	Turkish banking sector	2011-2022	Time Series - Least Squares Estimator	A positive relationship between liquidity risk and NPL/total cash loans and cash loans/total deposits; a negative relationship with ROA, policy interest rate, CPI, and GDP variables was identified.
Güzel (2023)	15 largest deposit banks operating in Türkiye	2003-2022	Panel regression analysis	Liquidity risk is positively affected by variables such as ROE, total assets, deposit ratio, foreign exchange position, inflation rate, and economic growth; and negatively affected by credit ratio and risk, financial asset ratio, fixed asset ratio, Central Bank overnight interest rate, and exchange rate variables.
Alev (2024)	8 private deposit banks operating in Türkiye	2010-2021	Correlation Analysis And Panel regression analysis	The profitability of private deposit banks in Türkiye is negatively influenced by variables like the ratio of liquid assets to short-term liabilities and the proportion of loans to total assets.
Şahut & Afşar (2024)	Four deposit banks listed on BIST30	2013-2023	Panel regression analysis	Relationships between liquidity risk and interest rates, CDS, and the proportion of total deposits to total assets were identified.

2. Dataset, Hypotheses and Methodology

This article aims to identify the bank-related and macroeconomic factors that determine liquidity risk in banks. The sample of the study consists of the top 10 deposit banks in terms of asset size, as reported in the Bank and Group Information (Quarterly, Most Recent Comparative Balance Sheet Information) report published by the Banks Association of Türkiye for the period of June 2024 (See Table 2).

The primary rationale for composing the sample from the 10 largest deposit banks according to asset size is that these banks represent a significant portion of the assets in the Turkish banking sector and hold a determinative position in shaping the liquidity risk dynamics of the sector. Another important consideration is that these large-scale banks have systemic importance for the robustness and stability of the financial system.

At this point, the reasons for selecting the 2012–2022 period should also be specified. This period is significant because it was marked by major transformations in the Turkish economy. In particular, the 2018 currency shock impacted banks' risk structures. Additionally, fluctuations in the interest rate policies of the Central Bank of the Republic of Türkiye, the uncertainty caused by the COVID-19 pandemic in financial markets, the transformation in banks' operational processes and digital banking channels due to the pandemic, the high inflation problem in Türkiye especially after 2018, decisions by the Banking Regulation and Supervision Agency that altered banks' liquidity outlook, the expansion of credit with government support, and the increased intermediary role of public banks in this regard are among the factors influencing the choice of the 2012–2022 period.

Table 2. Top 10 Deposit Banks by Asset Size

Bank Name	Year of Establishment	Total Assets (TRY)
Ziraat Bank	1863	4.548.225
VakıfBank	1954	3.237.503
İşbank	1924	2.886.231
Halkbank	1938	2.611.039
Garanti BBVA	1946	2.313.106
Akbank	1984	2.180.576
Yapı Kredi	1944	2.178.173
QNB Finansbank	1987	1.258.883
Denizbank	1997	1.229.166
TEB	1927	498.674

Kaynak: The Banks Association of Türkiye, Bank and Group Information (Quarterly, Most Recent Comparative Balance Sheet Information), June 2024.

The liquidity level of the banks mentioned in Table 2 between 2012 and 2022 is represented by the ***liquidity ratio***, which is the ratio of liquid assets to the total of deposits and non-deposit liabilities, and this ratio has been included as the dependent variable in the model. Non-deposit liabilities include interbank market, borrowed funds, securities issued, and other sources offered to the market. A high ratio indicates that the bank can easily cover a potential reduction in deposits and non-deposit liabilities with its liquid assets. However, a decrease in this ratio suggests that the bank might face difficulties in compensating for a reduction in its deposits and non-deposit liabilities (Gürel, 2002: 62). In summary, when this ratio, used as a measure of liquidity risk, increases, liquidity risk decreases, and conversely, when the ratio decreases, liquidity risk increases. Therefore, the impact of the independent variables, which are explained below, on liquidity risk has been evaluated in this context.

The independent variables of the study consist of bank-related and macroeconomic indicators. These variables also cover the period from 2012 to 2022. Explanations regarding the independent variables are provided below.

The first of the bank-related variables, ***bank size (scale)***, is measured by the share of total assets within the sector. Asset size is an indicator of both a bank's total assets and receivables, and its total equity and liabilities, and it's an important indicator of business volume (Navruz, 2019: 167). Larger banks tend to engage more in derivative transactions, and due to these transactions, they have the potential to cover various expenses such as the employment of qualified personnel and the implementation of internal control systems (Yong et al., 2007: 13). On the other hand, because larger banks have a wider customer diversity and a larger number of customers, the number and volume of financial transactions are also higher. In particular, the large volume of deposits and loans makes larger banks more vulnerable to liquidity risk. Therefore, the share of asset size within the sector is also included as one of the bank-related variables.

The return on assets (ROA), used as a measure of bank profitability, is one of the most effective and widely used financial ratios for indicating company performance. ROA expresses how efficiently a bank generates profit with its assets. Therefore, the larger this ratio, the higher the bank's capacity to generate profit from its assets can be considered (Türkmen, 2018: 81). Another ratio that indicates the financial performance of the bank is ***the return on equity (ROE)***. This ratio shows the profitability with which the funds invested by the bank's shareholders are being utilized (Düzer & Önce, 2017: 642). Similarly, one of the key indicators representing bank profitability is ***the net interest margin***. Unlike the ROA and ROE ratios, the net interest margin emphasizes on the profit the bank earns from its interest-bearing activities (Reis et al., 2016: 22).

In this study, instead of the Capital Adequacy Ratio, which is frequently used to measure banks' capital strength in a standardized manner, the bank capital representing the total amount of resources available to absorb risks was used. ***The bank's capital,*** which is an indicator of performance, is crucial in covering and undertaking the risks of the banks (Tan, 2016: 91). Based on this, it is considered that the bank's capital is related to liquidity risk, and therefore, the bank capital variable has been included in the model.

The deposit-to-loan conversion ratio is found by comparing the total credit granted by banks to the amount of deposits collected (Yücel, 2021: 63). This ratio, which typically measures how much of the credits are funded by stable funding from households and non-financial institutions, is considered a primary indicator of liquidity risk. When credits surpass the deposit base, banks encounter a funding gap and are compelled to seek solutions in the financial markets (Van den End, 2016: 237).

The credit size variable is expressed as the ratio of total loans to total assets, whereas the non-performing loans (NPL) variable is determined by the share of NPL in total loans. Despite the positive correlation between the volume of loans issued and interest income, banks may face circumstances where loans remain unpaid due to various factors. Non-payment of loans leads to a deterioration in asset quality, which in turn results in liquidity risk. This is because an increase in NPL means that the bank has not been able to collect from its customers and there is no cash inflow to the bank. On the other hand, due to the deposits entrusted to the bank, customers' requests for withdrawal create an obligation for the bank to meet this demand. It's precisely at this point that banks are likely to face liquidity issues (Zengin & Yüksel, 2016: 83).

The macroeconomic indicators are also used in this article. The first of these is **economic growth**. Economic growth theory, which encompasses efforts to understand and explain changes in countries' economic production and income levels (such as endogenous and exogenous economic growth theories), focuses on the factors supporting long-term growth, capital accumulation, technological innovations, and productivity improvements. A significant increase in the level of economic growth contributes to the overall efficiency of the economy. At this point, businesses increase their investments during the growth process, and households and businesses demand more credit. This situation puts pressure on banks to provide funding, making it essential for banks to manage liquidity risk carefully (Hidayat, 2024: 20). Another macroeconomic variable is ***inflation***. During periods of high inflation, the central bank increases interest rates to

control inflation, which raises the financing costs for banks and can restrict access to liquidity. The decline in the value of money reduces the real value of debt while increasing credit risk. On the other hand, the decrease in the value of money can also affect the amount of deposits collected and the real value of those deposits. All these changes are reflected in the liquidity position of banks (Hidayat, 2024: 20). The last of the macroeconomic variables is the ***unemployment rate***. According to Hackethal et al. (2010), a high unemployment rate indicates a deterioration in the overall economic conditions. This situation leads to a reduction in liquidity. At the same time, a high unemployment rate causes credit customers to experience income loss, and banks face pressure to cover this gap (Laštůvková, 2016: 972-973).

The formulas of the dependent and independent variables mentioned above, along with the data source, are presented in Table 3.

Table 3. Explanations of the Variables Used in the Article

Dependent Variable			
Code	**Variable Name**	**Formula**	**Source**
LR	Liquidity Ratio	Liquid Assets / (Deposits + Non-deposit Liabilities)	The Banks Association of Türkiye
Independent Variables: Bank-Related			
BS	Bank Size	Share of total assets within the sector	The Banks Association of Türkiye
ROA	Profitability (ROA)	Average Return on Assets	
ROE	Profitability (ROE)	Average Return on Equity	
NIM	Net Interest Margin	(Interest Income - Interest Expenses) / Total Assets	
BC	Bank Capital	Equity / Total Assets	
DCR	Deposit-to-loan conversion ratio	Total Credit / Total Deposit	
CS	Credit Size	Total Credit / Total Assets	
NPL	Non-performing Loans (NPL)	NPL divided by Total Loans	
Independent Variables: Macroeconomic			
EG	Economic Growth	Annual GDP growth rate	World Bank
INF	Inflation	Annual inflation rate (CPI)	Turkish Statistical Institute (TurkStat)
UR	Unemployment Rate	Percentage of unemployed individuals in the labor force	Turkish Statistical Institute (TurkStat)

The hypotheses developed through literature review regarding the variables whose theoretical framework and formulas are presented within the scope of the study are shown in Table 4.

Table 4. Hypotheses with Relevant Literature References

Hypothese	**References**
BS ⟶ LR	Akhtar et al. (2011), Moussa (2015), Singh and Sharma (2016), Zengin and Yüksel (2016), Al-Homaidi et al. (2019), Ahamed (2021), Güzel (2023)
ROA ⟶ LR	Akhtar et al. (2011), Moussa (2015), Singh and Sharma (2016), Zengin and Yüksel (2016), Al-Homaidi et al. (2019), Elçeri and Karaaslan (2023)
ROE ⟶ LR	Akhtar et al. (2011), Moussa (2015), Al-Homaidi et al. (2019), Ahamed (2021), Güzel (2023)
BC ⟶ LR	Moussa (2015), Diep and Nguyen (2017), Al-Homaidi et al. (2019), Güzel (2023)
DCR ⟶ LR	Moussa (2015), Wójcik-Mazur and Szajt (2015), Diep and Nguyen (2017), Elçeri and Karaaslan (2023)

CS ⟶ LR	Moussa (2015), Al-Homaidi et al. (2019), Güzel (2023)
NPL ⟶ LR	Waemustafa and Sukri (2016), Zengin and Yüksel (2016), Elçeri and Karaaslan (2023), Güzel (2023)
EG ⟶ LR	Moussa (2015), Singh and Sharma (2016), Zengin and Yüksel (2016), Ahamed (2021), Güzel (2023)
INF ⟶ LR	Moussa (2015), Singh and Sharma (2016), Zengin and Yüksel (2016), Ahamed (2021), Güzel (2023)
UR ⟶ LR	Singh and Sharma (2016), Zengin and Yüksel (2016), Akkaya and Azimli (2018), Ersoy and Aydın (2018)

In accordance with the objective of the study, the logarithm of the variables expressed in percentage terms, used in the established model, was taken. The model was tested using the panel regression analysis method with the Eviews 13 and Stata/IC 12.0 software packages. The procedural steps of the applied analysis method are explained below.

- After the panel data was created, descriptive statistics were calculated.
- A cross-sectional dependence test was conducted for each variable. Cross-sectional dependence, also referred to as inter-unit correlation, indicates the relationship between the error terms computed for each unit in the panel data model. To establish the correct model, a cross-sectional dependence test must be performed (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 9). In this article, cross-sectional dependence was tested using the Breusch-Pagan LM, Pesaran scaled LM, Bias-corrected scaled LM, and Pesaran CD tests.
- A unit root test was conducted to determine the appropriate analysis method for the panel data set. However, since the cross-sectional dependence test revealed the existence of cross-sectional dependence among units, the CIPS statistic, one of the second-generation unit root tests, was used. The first differences of non-stationary variables at the level were taken, and the unit root test was repeated. While variables that were stationary at the level were included in the model with their original values, variables that became stationary after differencing were included in the model using their first differences.
- Following the unit root test, the steps of panel regression analysis were implemented. However, in panel data consisting of multiple units and time periods, each unit or time period may have unique characteristics. Variables reflecting the characteristics of the units are referred to as unit effects, while variables reflecting the characteristics of the time periods are referred to as time effects (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 5). Therefore, the first step of the analysis was to determine the presence or absence of unit effects, time effects, or both in the model.
- After determining that the model is two-way, meaning it includes both unit and time effects, the next step was to decide whether it should be estimated using random or fixed effects. For this purpose, the Hausman test was conducted. According to the test results, the regression model was estimated using the fixed effects model under the assumption that both unit and time effects are present. From a methodological perspective, it is prudent to anticipate and clarify a potential question from readers regarding whether macroeconomic variables can be included in the model, given that they are the same for all banks within the same year but vary across different years. The fixed effects model, which eliminates variables that are entirely invariant across units over time, does not exclude variables that vary across time, even if they are identical across all units in a specific year. According to Greene (2012: 404–405), in fixed effects models, variables that remain constant across both units and time are automatically absorbed by individual fixed effects, and thus their coefficients cannot be estimated separately. However, variables that vary over time - even if identical across all units within a given year - can be included in the model and their coefficients reliably estimated due to their temporal variation. Indeed, Yerdelen Tatoğlu (2021:10), referencing the work of Baltagi and Levin (1992), provides an example related to panel data. In this example, it is emphasized that factors which do not vary across units but change over time (e.g., cigarette advertisements) can be controlled for by including them in panel models. Similarly, in this study, the macroeconomic variables included in the model (inflation, economic growth, and unemployment rate) are common across all banks within the same year, but vary over time. Therefore, following Greene (2012) and Yerdelen Tatoğlu (2021), these time-varying macroeconomic variables were appropriately included in the fixed effects model without violating its assumptions. Their coefficients were successfully estimated, and their impact on banks' liquidity risk was analyzed.

3. Findings of the Study

Under this section, after presenting the findings related to descriptive statistics, cross-sectional dependence tests, and unit root tests, the results of the panel regression model are provided.

3.1. Descriptive Statistics, Cross-Sectional Dependence, and Unit Root Test Results

Descriptive statistics for the variables used in the study have been calculated. Additionally, each variable was subjected to a cross-sectional dependence test, and based on the results, an appropriate unit root test was selected and applied. The results of these tests are presented in Table 5.

Table 5. Findings Related To Descriptive Statistics

Variables	Mean	Standard Deviation	Minimum	Maximum	Cross-Sectional Dependence	Unit Root Test I(0)	Unit Root Test I(1)
LR	1.40495	0.15436	0.99958	1.68973	Cross-sectional dependence exists	Stationary	-
BS	0.87878	0.23525	0.32180	1.24616	Cross-sectional dependence exists	Non-stationary	Stationary
ROA	0.16482	0.21829	-0.71964	0.82793	Cross-sectional dependence exists	Non-stationary	Stationary
ROE	1.15439	0.19549	0.54268	1.75927	Cross-sectional dependence exists	Non-stationary	Stationary
NIM	0.40802	0.17693	-0.26758	0.81583	Cross-sectional dependence exists	Non-stationary	Non-stationary
BC	1.00760	0.09430	0.68366	1.17855	Cross-sectional dependence exists	Non-stationary	Stationary
DCR	2.00804	0.05635	1.77843	2.09162	Cross-sectional dependence exists	Stationary	-
CS	1.79547	0.03688	1.64202	1.86892	Cross-sectional dependence exists	Non-stationary	Stationary
NPL	0.54703	0.20485	0.03419	1.01905	Cross-sectional dependence exists	Non-stationary	Stationary
EG	0.63054	0.31215	-0.09691	1.05690	Cross-sectional dependence exists	Stationary	-
INF	1.11162	0.27449	0.87448	1.85919	Cross-sectional dependence exists	Stationary	-
UR	1.03170	0.06250	0.91907	1.13767	Cross-sectional dependence exists	Stationary	-

In order to obtain more robust results when testing for cross-sectional dependence of the variables used in the study, four different tests were applied, as done by Yıldırım and Kaya (2021). The first of these is the Breusch-Pagan LM test, the most well-known panel data cross-sectional dependence test. However, this test may provide erroneous results in panel data with a large cross-sectional dimension. Therefore, the Pesaran scaled LM test, proposed by Pesaran (2004) as an alternative to the Breusch-Pagan LM test, was also applied. To address the dimensional distortions in the Lagrange Multiplier (LM) statistics used by these two tests, the Pesaran CD test, developed by Pesaran (2004), was also

applied. Finally, the Bias-corrected scaled LM test, which takes into account asymptotic deviation correction, was used. Thus, the cross-sectional dependence of the variables was thoroughly investigated (Yıldırım and Kaya, 2021: 272-273)

Since cross-sectional dependence exists in each of the variables in the model, the second-generation unit root test, the CIPS statistic, was applied in the panel unit root test phase. In this test, the stationarity decision is made based on the CIPS statistic and critical values. If the absolute value of the CIPS statistic is greater than the critical values given at the 10%, 5%, and 1% confidence levels, the series is considered stationary, meaning it does not have a unit root (Yerdelen Tatoğlu, 2020: 87). According to the test results, the liquidity ratio (LR) variable is stationary at the 99% level, while the deposit-to-credit conversion ratio (DCR), economic growth (EG), inflation (INF), and unemployment (UR) variables are stationary at the 95% confidence level. The variables of ROA, ROE, bank capital (BC), and non-performing loans (NPL) are stationary at the 99% confidence level, while the credit size (CS) variable is stationary at the 95% level, and the bank size (BS) variable becomes stationary at the 90% confidence level when first differenced. The net interest margin (NIM) variable did not become stationary either at the level or after first differencing, so it was excluded from the model in the subsequent steps. The variables that became stationary after first differencing were included in the model in their first differenced form.

3.2. Findings Related To Panel Data Model Selection

In panel data analysis, identifying the effects of individual units and time periods is essential to obtain robust, reliable, and unbiased estimation outcomes (Bozkurt and Akman, 2016: 277). Therefore, several tests were conducted within the scope of the study, and the results are summarized in Table 6. According to the test results in Table 6, both unit and time effects are present in the panel data model. In other words, the model is two-way.

Table 6. Summary of Test Results Conducted Within The Scope of The Study

Tests	(1) LR Test	(2) F Test	(3) LR Test	(4) LM Test	(5) ALM Test	(6) Score Test	(7) LR Test
Regression Model	**Random Unit and Time Effects**	**Fixed Effects Model**	**Random Effects ML Model**	**Random Effects GLS Model**	**Random Effects GLS Model**	**Random Effects ML Model**	**Random Time Effects ML Model**
Panel I: Key Model Statistics							
F Statistic	-	25.49					
Chi^2 Statistic	79.26	-	123.31	147.72	147.72	123.31	67.56
Probability	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Panel II: Statistical Tests							
Chi^2 Statistic	38.79	7.76	26.99	0.00	14.13	633.71	7.04
Probability	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00
H_0	Reject	Reject	Reject	Accept	Reject	Reject	Reject
Panel III: Analysis Results							
Unit Effect	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓
Time Effect	✓	-	-	-	-	-	✓
Pooled OLS	✗	✗	✗	✓	✗	✗	✗

The tests conducted and the findings obtained from the results are explained in the following order:

(1) The Likelihood Ratio (LR) test is used to determine whether the classical model is valid in panel data models, or in other words, whether there is at least one unit effect or time effect. The null hypothesis of the LR test is based on the assumption that the classical model is correct. Therefore, if the null hypothesis is disproved, it's concluded that at least one of the unit effect or time effect exists, meaning the classical model is not appropriate (Şahin, 2018: 86). According to

the result of the LR test, since the probability value is significant, it is concluded that at least one of the unit effect or time effect exists in the panel data model, meaning the classical model is not appropriate.

(2) The null hypothesis of the F test, which is used to test the validity of the classical model, is based on the assumption that all unit effects are equal to zero. Therefore, if the null hypothesis is disproved, it's concluded that the unit effect exists in the panel data model, meaning the classical model is not appropriate. According to the result obtained, the probability value is significant. Thus, the null hypothesis is disproved, and it's concluded that the unit effect exists in the panel data model, meaning the classical model is not appropriate.

(3) After determining the existence of the unit effect through the above tests, it's necessary to estimate the unit effect using the Likelihood Ratio (LR) test under the assumption that it's random (stochastic). The null hypothesis of this test is based on the assumption that the standard errors of the unit effects are equal to zero. Therefore, if the null hypothesis is disproved, it's concluded that the unit effect exists, meaning the classical model is not appropriate (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 185). According to the result of test, the null hypothesis based on the assumption that the standard error of the unit effect is equal to zero is disproved, and it's concluded that the unit effect exists in the panel data model, meaning the classical model is not appropriate.

(4) Breusch-Pagan (1980) developed the Lagrange Multiplier (LM) test based on the residuals of the classical model to test the appropriateness of the classical model. The null hypothesis of this test is based on the assumption that the variance of the unit effects is zero. According to the results of the test, the null hypothesis, based on the assumption that the variance of the unit effects is zero, was accepted, and it was concluded that the classical model is appropriate.

(5) To determine the existence of the unit effect, the Adjusted Lagrange Multiplier (ALM) test, which is resistant to autocorrelation, is also conducted. The null hypothesis for all tests with two-sided and one-sided random effects is based on the assumption that the variance of the unit effects is zero. According to all test results, the null hypothesis is disproved, and the existence of the unit effects is accepted.

(6) Bottai (2003) derived the Score test from the LR test, starting from the random effects model, to determine the appropriateness of the classical model. To conduct this test, the model is estimated using the maximum likelihood method under the assumption of random effects (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 191). The null hypothesis of the Score test is based on the assumption that the standard error of the unit effect is zero (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 192). Based on the probability value of the Score test result, the null hypothesis is disproved, and it is understood that the standard error of the unit effect is not equal to zero, meaning the classical model is not appropriate.

(7) The null hypothesis of the Likelihood Ratio (LR) test is based on the assumption that the standard error of the time effect is zero. Thus, if the null hypothesis is disproved, it's concluded that the classical model is not appropriate. According to the result, the standard error of the time effect is not equal to zero. This result shows that the time effect exists in the model and the classical model is not appropriate.

After this stage, since it will be decided whether the two-way model will be solved according to random or fixed effects model, the Hausman test was conducted.

3.3. Findings Related to the Hausman Test

The Hausman (1978) specification test was developed to detect specification errors. In panel data models, this test is used to choose between estimators (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 195).

The null hypothesis of the Hausman test is based on the assumption that at least one of the unit or time effects is random. Therefore, if the null hypothesis is disproved, the model is estimated using the fixed effects model. However, in this case, the Hausman test was performed in three stages (two-way model, unit effect, and time effect). Since the model is two-way, the Hausman test of the Two-Way Model, based on the alternative hypothesis that at least one effect is correlated with the independent variable, was applied, and the result is summarized in Table 7.

Table 7. Hausman Test Results for the Two-Way Model

	(1) Two-Way Model	(2) Unit Effect	(3) Time Effect
chi²	25.86	633.71	40.67
Probability >chi²	0.0039	0.000	0.000
	Hypotheses		**Decision**

(1)	H_o: At least one of the unit or time effects is random.	Reject
(2)	H_o: Unit effect is random.	Reject
(3)	H_o: Time effect is random.	Reject

In light of the Hausman test result presented in Table 7, although the null hypothesis was disproved, this test alone is not sufficient to make a final decision. In addition to this test, another Hausman test based on the assumption that the unit effect is random and a further Hausman test assuming the time effect is random were also conducted. The overall conclusion is that the two-way fixed effects model is valid. However, before performing the panel regression analysis, the assumptions of the test should be examined.

3.4. Testing the Assumptions of the Fixed Effects Model

The Modified Wald test was used to test for heteroscedasticity across units. The null hypothesis of this test is based on the assumption that the variances are homoscedastic across units (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 244). Subsequently, to test for the presence of autocorrelation in the model, the Durbin-Watson test and Baltagi-Wu LBI test were conducted. In both tests, if the value is less than 2, autocorrelation is considered to be an issue in the model (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 248-250). Finally, a test based on the sum of rank correlation coefficients, as proposed by Frees (1995, 2004), was conducted to detect inter-unit correlation. In this test, the critical values at the 99%, 95%, and 90% confidence levels are examined. If Frees' test statistic surpasses the critical value, the null hypothesis, which posits no correlation between the units, is disproved (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 262-263). It should be emphasized that in panel data models, the large number of observations and the available information from units make multicollinearity a less significant issue. Therefore, multicollinearity was not tested (Yerdelen Tatoğlu, 2021: 274).

Table 8. Test Results For The Basic Assumptions of The Fixed Effects Model

Tests	**Test Results**	
Modified Wald Test Statistic	chi2 (10) = 57.53	p-value > chi2 = 0.0000
Durbin-Watson Test	Test statistic = 1.2503682	
Baltagi-Wu LBI Test	Test statistic = 1.3684744	
Frees' Test	Test statistic = 1.472	

The results in Table 8 reveal the presence of heteroscedasticity, autocorrelation, and inter-unit correlation in the model. Consequently, the model was estimated using fixed effects regression with Driscoll-Kraay standard errors, which is appropriate given the conditions of heteroscedasticity, autocorrelation, and inter-unit correlation

3.5. Findings on the Fixed Effects Regression Model with Driscoll-Kraay Standard Errors

Driscoll-Kraay estimators provide robust estimators in the presence of heteroscedasticity, autocorrelation, and cross-sectional correlation among units.

Table 9. Fixed Effects Regression Results With Driscoll-Kraay Standard Errors

Fixed Effects Regression with Driscoll-Kraay Standard Errors					Observations: 100	
Grouping Variable: Bank					Number of Groups: 10	
Maximum Lag: 2					F(10,9)= 1131.22	
					Probability Value > F = 0.0000	
					R^2= 0.7611	
LO	**Coefficient**	**Driscoll-Kraay Std. Error**	**t-statistic**	**p-value**	**95% Confidence Interval**	
D.BS	0.67010	0.20624	3.25	0.010[a]	0.20354	1.13666
D.ROA	-0.80983	0.28021	-2.89	0.018[b]	-1.44373	-0.17594
D.ROE	0.88839	0.24419	3.64	0.005[a]	0.33598	1.44081
D.BC	0.98064	0.20751	4.73	0.001[a]	0.51121	1.45007
DCR	-1.44725	0.31344	-4.62	0.001[a]	-2.15631	-0.73819
D.CS	1.27598	0.63358	2.01	0.075[c]	-0.15728	2.70926
D.NPL	0.08122	0.13056	0.62	0.549	-0.21413	0.37658
EG	0.24207	0.03531	6.85	0.000[a]	0.16218	0.32196
INF	-0.47859	0.06134	-7.80	0.000[a]	-0.61735	-0.33982

UR	-0.09380	0.22659	-0.41	0.689	-0.60639	0.41878
CONSTANT	4.78549	0.59299	8.07	0.000[a]	3.44405	6.12694

Note: The superscripts a, b, and c in the probability values represent 99%, 95%, and 90% confidence intervals, respectively.

The F-test result in Table 9 shows that the model is statistically significant, with an R^2 of approximately 76%. According to the test results, there is a significant and positive relationship between ***bank size*** and ***the liquidity ratio***. Notably, a 1% increase in the bank's size results in approximately a 0.67% increase in the liquidity ratio. This finding aligns with the evidence presented by Abdullah and Khan (2012), Laurine (2013), Ahamed (2021), yet it departs from the conclusions drawn by Dinger (2009) and Işık and Belke (2017) who identified a differing relationship between bank size and liquidity.

A significant and negative relationship is found between ***ROA*** and **liquidity ratio.** According to this result, a 1% increase in ROA leads to a decrease of approximately 0.81% in the liquidity ratio. This finding is consistent with the studies conducted by Akhtar et al. (2011), Çelik and Akarım (2012), Ayaydın and Karaaslan (2014).

The relationship between ***ROE*** and ***the liquidity ratio*** is positive and significant. Based on this, it can be concluded that a 1% increase in ROE causes an approximate 0.89% increase in the liquidity ratio. This finding is consistent with the results of studies conducted by Akhtar et al. (2011), Abdullah and Khan (2012), Çelik and Akarım (2012), and Işık and Belke (2017). However, Ayaydın and Karaaslan (2014) and Ahamed (2021) reported a negative relationship.

Another variable that is significantly and positively related to ***the liquidity ratio*** is ***bank capital***. Bank capital is determined by dividing equity by total assets, as stated previously. According to the analysis, when the share of equity in total assets increases by 1%, the liquidity ratio also increases by 0.98%. This finding is consistent with the results of studies conducted by Bunda and Desquilbet (2008), Dinger (2009), Singh and Sharma (2016), Işık and Belke (2017), Al-Homaidi et al. (2019), and Kocaman et al. (2021). However, it contradicts the findings reported by Akhtar et al. (2011) and Ayaydın and Karaaslan (2014).

The most significant determinant of liquidity risk is the deposit-to-credit conversion ratio. The relationship between ***the liquidity ratio*** and ***the deposit-to-credit conversion ratio*** is significant and negative. This means that a 1% increase in the share of total loans in total deposits leads to an approximate 1.45% decrease in the liquidity ratio. The result obtained is consistent with the findings of the studies conducted by Abdullah and Khan (2012) and Diep and Nguyen (2017). However, this finding is not consistent with the result reported in the study conducted by Singh and Sharma (2016).

Another important variable affecting liquidity risk is the credit size, which shows the share of total loans in total assets. The relationship between ***credit size*** and ***the liquidity ratio*** is significant and positive. The coefficient indicates that a 1% increase in the share of total loans in total assets results in an approximate 1.28% increase in the liquidity ratio. The positive relationship obtained in this study is consistent with the findings of Bunda and Desquilbet (2008), but it does not align with the results reported by Işıl and Özkan (2015) and Moussa (2015).

Although a positive relationship was identified between ***NPL to total loans*** (also referred to as "followed loans") and ***the liquidity ratio***, this relationship is not statistically significant. The expected outcome is a negative and significant relationship between liquidity and non-performing loans, as evidenced by the findings of Laurine (2013).

A strong positive relationship was observed between ***economic growth*** and the ***liquidity ratio***. Specifically, a 1% increase in the annual GDP growth rate leads to a 0.24% increase in the liquidity ratio. This result is consistent with the findings of Al-Homaidi et al. (2019), but there are also studies that identify a negative relationship between economic growth and liquidity (Dinger, 2009; Ayaydın and Karaaslan, 2014; Işık and Belke, 2017). Inflation is also one of the key variables determining liquidity risk. A significant negative relationship exists between ***inflation*** and the ***liquidity ratio***. The coefficient suggests that a 1% increase in inflation results in approximately a 0.48% decrease in the liquidity ratio. The positive relationship between the two variables has also been found in various studies (Ayaydın and Karaaslan, 2014; Wójcik-Mazur & Szajt, 2015; Işık and Belke, 2017; Ahamed, 2021). However, there are also studies that have identified a negative relationship between inflation and the liquidity ratio (Waemustafa and Sukri, 2016; Kocaman et al., 2021). Finally, a negative relationship was identified between ***unemployment rate*** and ***liquidity ratio***, but this relationship is not statistically significant. Singh and Sharma (2016), on the other hand, identified a positive but insignificant relationship between unemployment and liquidity.

The hypotheses tested in the study, the decisions made regarding the hypotheses, and the direction of the effects are summarized in Table 10.

Table 10. Hypotheses, Decisions, And Effect Direction For The Model

Hypotheses on the Model	Decision	Effect
The bank size (scale) affects the liquidity ratio.	Accepted	+
ROA affects the liquidity ratio.	Accepted	−
ROE affects the liquidity ratio.	Accepted	+
The bank capital affects the liquidity ratio.	Accepted	+
The deposit-to-credit conversion ratio affects the liquidity ratio.	Accepted	−
The credit size affects the liquidity ratio.	Accepted	+
Non-performing loans affect the liquidity ratio.	Insignificant	
Economic growth affects the liquidity ratio.	Accepted	+
Inflation affects the liquidity ratio.	Accepted	−
The unemployment rate affects the liquidity ratio.	Insignificant	

Conclusion and Evaluation

This article aims to examine the bank-related and macroeconomic factors affecting liquidity risk for the top 10 deposit banks by asset size between 2012 and 2022, utilizing the panel regression analysis method. In alignment with the study's objective, the liquidity ratio, which serves as the dependent variable, is calculated by dividing liquid assets by the sum of deposits and non-deposit funding sources. According to the results of cross-sectional dependency and unit root tests, the model incorporates bank-related independent variables such as bank size, ROA, ROE, bank capital, deposit-to-credit conversion ratio, credit size, and non-performing loans (NPL). Additionally, the macroeconomic variables considered are economic growth, inflation, and unemployment rate.

In the analysis phase, based on the results of the tests (see Table 6), it was found that there are both unit and time effects in the panel data model, meaning that the model is two-way. Following this, in order to decide whether the model should be solved according to the random effects model or the fixed effects model, the Hausman test was applied, and it was determined that the fixed effects model is valid. Before proceeding with the panel regression analysis analysis, the basic assumptions of the model were tested, and heteroscedasticity, autocorrelation, and correlation between units were detected in the model. Therefore, fixed-effects regression analysis with Driscoll-Kraay standard errors, which provides robust estimators, was applied.

The regression analysis results indicate a positive relationship between bank size, ROE, bank capital, credit size, and economic growth with the liquidity ratio. In line with this finding, it can be stated that banks with large total assets, higher ROE, greater capital, and higher credit volume have lower liquidity risk. Additionally, the liquidity risk of banks is lower in an environment of economic growth. In this context:

- Large banks, in terms of total assets, may tend to work with higher liquid assets to be more cautious against economic shocks or uncertainties, to finance investment opportunities with liquid assets, or to enhance their market reputation.
- Large-scale banks, due to their more reliable image, may be able to secure funds more easily and stably from depositors and other fund providers, allowing them to maintain high levels of liquid assets.
- Banks with higher ROE may prefer to work with a higher level of liquid assets in order to gain trust and reputation in the market, be prepared for new opportunities, and reduce the likelihood of facing liquidity risk during economic shocks or uncertainties.
- Banks with higher ROE are likely to have higher financial strength and tend to operate with more liquid assets, thus reducing their liquidity risk.
- Banks with strong capital maintain their liquidity levels at a sufficient level to meet their liabilities.
- Banks with larger credit volumes tend to manage their liquidity cautiously to respond quickly to customer cash demands and maintain cash flow.

- Economic growth increases banks' ability to collect deposits and provide loans, thus enabling them to manage liquidity more effectively.

Furthermore, the analysis also revealed a negative relationship between ROA, deposit-to-credit conversion ratio, inflation, and the liquidity ratio. According to this relationship, banks with higher asset profitability and deposit-to-credit conversion ratios face higher liquidity risk. On the other hand, the inflation rate has an impact of increasing banks' liquidity risk. These findings can be interpreted as follows:

- Banks with increased asset profitability tend to operate with lower liquidity ratios.
- Banks, while attempting to increase profitability, may direct their resources to higher-yield but less liquid assets such as loans and allocate their capital to investments that enhance profitability.
- As banks increase their credit volume, they may need to use existing deposits, which could lead to cash flow constraints.
- Banks may seek to protect the value of their liquid assets from being eroded by inflation.
- During inflationary periods, banks may prefer to focus on income-generating activities or investments rather than working with high levels of liquid assets.

The relationships between NPL and unemployment rate with the liquidity ratio were found to be statistically insignificant.

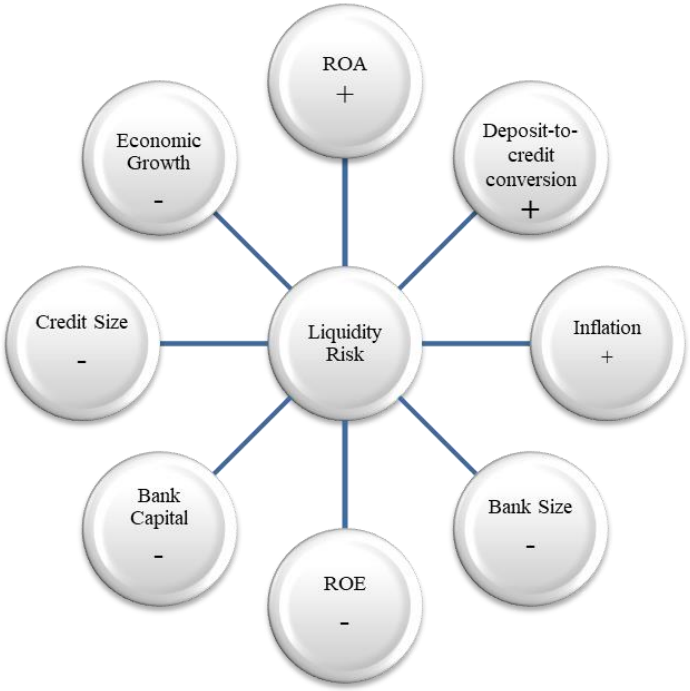

Figure 1. Factors Determining Liquidity Risk And Their Directions of Effect

This article is expected to not only provide up-to-date information on the factors determining liquidity risk but also serve as a guide for bank managers, financial experts, and authorities in the financial sector. The findings aim to offer new motivations for improving liquidity ratios and contribute to the development of more effective strategies in liquidity management. In this respect, the study is considered to be an important reference that will shed light on financial decision-making processes. Future studies may classify banks based on their capital structure or business activities and investigate the factors determining liquidity risk according to the type of bank using current data.

References

Abdullah, A., & Khan, A. Q. (2012). Liquidity risk management: A comparative study between domestic and foreign banks in Pakistan. *Journal of Managerial Science, 6*(1), 62-72.

Ahamed, F. (2021). Determinants of liquidity risk in the commercial banks in Bangladesh. *European Journal of Business and Management Research, 6*(1), 164-169.

Akan, N. B. (2008). Likidite riski ölçümü. *Bankacılar Dergisi,* (66), 66-81.

Akbaş, F. (2022). Katılım bankalarının likidite risk belirleyicileri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(2), 738-748.

Akhtar, M. F., Ali, K., & Sadaqat, S. (2011). Liquidity risk management: a comparative study between conventional and Islamic banks of Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Research in Business, 1*(1), 35-44.

Akkaya, M., & Azimli, T. (2018). Türk bankacılık sektöründe likidite riski yönetimi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar,* (638), 35-57.

Alev, N. (2024). Likidite riski yönetiminin Türkiye'deki özel ticari bankalarının kârlılığı üzerindeki etkisi: 2010-2021 dönemi için bir analiz. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26*(1), 19-39.

Al-Homaidi, E.A., Tabash, M.I., Farhan, N.H., & Almaqtari, F.A. (2019). The determinants of liquidity of Indian listed commercial banks: A panel data approach. *Cogent Economics & Finance, 7*(1), 1616521.

Ayaydın, H., & Karaaslan, İ. (2014). Likidite riski yönetimi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 5*(11), 237-256.

Berger, A. N., & Bouwman, C. H. (2009). Bank liquidity creation. *The Review of Financial Studies, 22*(9), 3779-3837.

Bozkurt, I., & Akman, E. (2016). Financial integration into EU: The Romanian case. *Amfiteatru Economic Journal, 18*(42), 269-285.

Bunda, I., & Desquilbet, J. B. (2008). The bank liquidity smile across exchange rate regimes. *International Economic Journal, 22*(3), 361-386.

Çakmak, A., & Sunal, O. (2023). Türk bankacılık sektöründe likidite karşılama oranını belirleyen faktörler: Covid–19 pandemi dönemini de kapsayan bir panel veri analizi uygulaması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 24*(1), 399-410.

Çelik S., & Akarım Y.D. (2012). Likidite riski yönetimi: Panel veri analizi ile İMKB bankacılık sektörü üzerine ampirik bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(1), 1-17.

Diep, N. T. N., & Nguyen, T. (2017). Determinants of liquidity of commercial banks in Vietnam in the period 2009-2016. *International Journal of Scientific Study, 5*(6), 237-241.

Dinger, V. (2009). Do foreign-owned banks affect banking system liquidity risk?. *Journal of Comparative Economics, 37*(4), 647-657.

Düzer, M., & Önce, S. (2017). Kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması ve finansal performans: BIST'te işlem gören şirketler için karşılaştırmalı bir analiz. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 637-648.

Elçeri, M. E., & Karaslan, İ. (2023). Türk bankacılık sektöründe likidite riskinin belirleyicileri: Zaman serisi uygulaması. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal. 9*(70), 3259-3267.

Ersoy, E., & Aydın, Y. (2018). Bankaların likiditesini etkileyen makroekonomik ve bankaya özgü faktörlerin ampirik analizi: Türkiye örneği. *Global Journal of Economics And Business Studies, 7*(14), 158-169.

Firuzan, E., & Firuzan, A. R. (2017). Türk bankalarının likidite ve kredi risk değerlendirmesi: Dinamik panel veri analizi. *Business & Management Studies: An International Journal, 5*(3), 703-716.

Greene, W.H. (2012). *Econometric analysis* (7th ed.). Harlow, England: Pearson.

Gürel, E. (2002). *Banka finansal performansının ölçülmesi ve beş ticari banka üzerinde bir uygulama.* Unpublished master's thesis, Adnan Menderes University, Aydın, TR.

Güzel, A. (2023). Ticari bankalarda likidite ve likidite riskinin yönetimi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir uygulama. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7*(1), 109-135.

Hidayat, M. (2024). The effect of economic growth and inflation on liquidity in "Bank Syariah Indonesia*". Economics Studies and Banking Journal (DEMAND), 1*(1), 17-25.

Işık, Ö., & Belke, M. (2017). Likidite riskinin beliirleyicileri: Borsa İstanbul'a kote mevduat bankalarından kanıtlar. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 113-126.

Işıl, G., & Özkan, N. (2015). İslami bankalarda likidite riski yönetimi: Türkiye'de katılım bankacılığı üzerine ampirik bir uygulama. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 23-37.

Karakaş, A., & Acar, M. (2022). Ticari bankalarda likidite ve kârlılık ilişkisi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir uygulama. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 16*(2), 139-171.

Kocaman, B. E., Babuşcu, Ş., & Hazar, A. (2021). Factors affecting liquidity risk-an empirical analysis on turkish banking sector. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty, 8*(3), 1840-1857.

Laštůvková, J. (2016). Liquidity determinants of the selected banking sectors and their size groups. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis, 64*(3), 971-978.

Laurine, C. (2013). Zimbabwean commercial banks liquidity risk determinants after dollarisation. *Journal of Applied Finance and Banking, 3*(6), 97-114.

Moussa, M. A. B. (2015). The determinants of bank liquidity: Case of Tunisia. *International Journal of Economics and Financial Issues, 5*(1), 249-259.

Muzır, E., & Şeker, A. (2015). Dış ticaret performansına dayalı ülke riski öngörüleri ile aktif-pasif yönetiminde para birimi tercihlerinin bankaların likidite performansı üzerindeki etkileri: Ampirik bir analiz. *İşletme Araştırma Dergisi, 7*(1), 293-325.

Navruz, B. (2019). *Bankacılıkta sistemik risk sorunu ve Pigovian çözüm yaklaşımı: Türk bankacılık sektörü açısından bir değerlendirme.* İstanbul: TBB Yayınları.

Nikolaou, K. (2009). Liquidity (risk) concepts: Definitions and interactions (ECB Working Paper Series No. 1008). European Central Bank.

Reis, Ş. G., Kılıç, Y., & Buğan, M. F. (2016). Banka karlılığını etkileyen faktörler: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (72), 21-36.

Singh, A., & Sharma, A. K. (2016). An empirical analysis of macroeconomic and bank-specific factors affecting liquidity of Indian banks. *Future Business Journal, 2*(1), 40-53.

Şahin, D. (2018). OECD ülkelerinde girişimcilik faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Panel veri analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(3), 81-90.

Şahut, F., & Afşar, A. (2024). Bankaların likidite riskini etkileyen faktörler: BIST 30 endeksinde işlem gören bankaların analizi. *Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi, 3*(1), 16-35.

Şenol, Z., Öncül, M., & Alıcı, M. S. (2019). Banka finansal risklerinin banka karlılığına etkisi. *Journal of International Management Educational And Economics Perspectives, 7*(2), 101-109.

Tan, Y. (2016). The impacts of risk and competition on bank profitability in China. *Journal of international financial Markets, Institutions and Money,* (40), 85-110.

Türkmen, C. (2018). Ticari bankaların aktif karlılığını etkileyen makroekonomik değişkenlerin belirlenmesi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi, 1*(2), 80-88.

Türküner, E. (2016). *Basel III likidite düzenlemeleri çerçevesinde Türk bankacılık sektörünün likidite riskinin ölçülmesi ve modellenmesi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.

Van den End, J. W. (2016). A macroprudential approach to address liquidity risk with the loan-to-deposit ratio. *The European Journal of Finance, 22*(3), 237-253.

Waemustafa, W., & Sukri, S. (2016). Systematic and unsystematic risk determinants of liquidity risk between Islamic and conventional banks. *International Journal of Economics and Financial Issues, 6*(4), 1321-1327.

Wójcik-Mazur, A. & Szajt, M. (2015). Determinants of liquidity risk in commercial banks in the European Union. *Argumenta Oeconomica, 2*(35): 25-47.

Yağcılar, G. G., & Demir, S. (2015). Türk bankacılık sektöründe takipteki kredi oranları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7*(1), 221-229.

Yarız, A. (2011). Bankacılıkta risk yönetimi: Risk matrisi uygulaması. *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi,* 1(1), 1-33.

Yarız, A. (2012). *Bankacılıkta risk yönetimi: Risk matrisi uygulaması* (2nd ed.). Ankara: Nobel Yayınları.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *İleri panel veri analizi* (4th ed.). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2021). *Panel veri ekonometrisi Stata uygulamalı* (5th ed.). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Yıldırım, U., & Kaya, M. V. (2021). Seçilmiş OECD ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketiminin makro ekonomik belirleyicileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(1), 267-289.

Yong, H. H. A., Faff, R., & Chalmers, K. (2007, June 27-30). *Determinants of the extent of Asia-Pacific banks' derivative activities.* Paper presented at the European Financial Management Association Annual Meeting, Vienna, Austria.

Yücel, E. (2021). Mevduatın krediye dönüşüm oranının belirleyicileri. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 3*(1), 60-70.

Zengin, S., & Yüksel, S. (2016). Likidite riskini etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörü üzerine bir inceleme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(29), 77-95.

Atılgan, D. & Dallı, T. (2025). Türkiye'de kirlilik cenneti hipotezi geçerli mi? Ekolojik ayaj izinden kanıtlar. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1082-1095.

Türkiye'de Kirlilik Cenneti Hipotezi Geçerli Mi? Ekolojik Ayak İzinden Kanıtlar

Is The Pollution Haven Hypothesis Valid In Türkiye? Evidence From Ecological Footprint

Dilek Atılgan[1], Tuğçe Dallı[2]

Öz

Doğrudan yabancı yatırımların (FDI) çevre kalitesi üzerindeki etkisi, son yıllarda çevre ekonomisi literatüründe artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Bu kapsamda, Kirlilik Cenneti Hipotezi, FDI'nın gelişmekte olan ülkelerde çevresel bozulmaya yol açabileceğini savunmaktadır. Hipoteze göre, gelişmiş ülkelerdeki sıkı çevre politikaları ve yüksek uyum maliyetlerinden kaçınmak isteyen firmalar, daha esnek çevre düzenlemelerine sahip ülkelere yönelmektedir. Bu bağlamda, çalışma Türkiye'de 1989-2022 dönemi için söz konusu hipotezin geçerliliğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ampirik analizde Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, uzun dönemde FDI'daki artışın EF üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Uzun dönem tahminlerinde ARDL ile FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri tutarlı ve benzer sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar, Türkiye özelinde kirlilik cenneti hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Politik olarak, çevre dostu FDI girişlerini teşvik eden düzenlemelerin hayata geçirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, çevre standartlarını düşürmeden uluslararası yatırımları çekebilecek yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ekolojik Ayak İzi, Kirlilik Cenneti, Doğrudan Yabancı Yatırımlar.*

Abstract

The impact of foreign direct investment (FDI) on ecological quality has garnered increasing attention in recent environmental economics literature. Within this context, the Pollution Haven Hypothesis posits that FDI may lead to environmental degradation in developing countries. According to the hypothesis, firms from developed countries seek to avoid the additional costs associated with stringent environmental regulations by relocating their operations to countries with more lenient environmental standards. In this regard, the present study investigates the validity of the Pollution Haven Hypothesis for Turkey over the period 1989–2022. The empirical analysis employs the Autoregressive Distributed Lag model. The findings indicate that, in the long run, increases in FDI have a positive and statistically significant effect on EF. In the long-run estimations, the ARDL, FMOLS, DOLS, and CCR methods produced consistent and similar results. These results provide empirical support for the validity of the Pollution Haven Hypothesis in the Turkish context. From a policy perspective, it is crucial to implement regulatory frameworks that encourage ecological sustainable FDI inflows. Moreover, structural reforms aimed at attracting international investment without compromising environmental standards are essential for achieving sustainable development goals.

Keywords: *Ecological Footprint, Pollution Haven, Foreign Direct Investment.*

JEL Codes: *F18, Q57, F49*

Submitted: 07 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş, Türkiye, atlgndilek@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3776-558X.
[2]YÖK 100/2000 Bursiyeri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Doktorantı, Kahramanmaraş, Türkiye, dallitugce1@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5862-1964.

Giriş

Uluslararası ticaret ile çevre arasındaki ilişki, 1970'li yıllardan itibaren akademik ve politik çevrelerde tartışılmaya başlanmış olup, 1990'lı yıllarda ticaretin serbestleşmesine yönelik gelişmelerle birlikte bu tartışmalar daha da yoğunlaşmıştır. Özellikle, "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Uruguay Raundu, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)" gibi uluslararası anlaşmalar ve kurumlar, ticaret politikalarının çevresel etkileri konusundaki tartışmaları küresel boyutta artırmıştır (Gill vd., 2018: 167). Ticaretin serbestleşmesiyle birlikte küreselleşmenin önemli unsurlarından biri haline gelen FDI, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin cari açıklarının finansmanında temel bir kaynak olmanın yanı sıra, gelir, yatırım ve istihdam üzerinde belirgin ekonomik etkiler yaratmaktadır. Diğer yandan, doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla teknoloji, bilgi ve yönetim yetkinlikleri yatırımcı ülkeden ev sahibi ülkeye transfer edilmekte, bu da kalkınma sürecine doğrudan katkıda bulunmaktadır (Uğur ve Taş, 2022: 457). Ancak, FDI'nın ekonomik kazanımları yanında, çevre ekonomisi literatüründe giderek genişleyen hem kuramsal hem de ampirik araştırmalar, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerdeki çevresel kalite üzerindeki negatif etkilerini analiz etmektedir (Cole ve Elliott, 2005). Bu bağlamda, sanayi yatırımlarının çevreye olan etkileri, artan enerji tüketimi, sera gazı emisyonları, doğal kaynakların aşırı kullanımı ve çevresel bozulma gibi unsurlar üzerinden değerlendirilmektedir (Pao ve Tsai, 2011). Son yıllarda yapılan araştırmalar, FDI'nın çevresel sürdürülebilirlik açısından bazı tehditler oluşturabileceğini ve bu durumun politika yapıcılar açısından dikkate alınması gereken bir konu olduğunu ortaya koymaktadır.

FDI'nın ekonomik kazanımlarının yanı sıra, çevre ekonomisi literatüründe giderek artan sayıda kuramsal ve ampirik çalışma, bu yatırımların ev sahibi ülkelerdeki çevresel kalite üzerindeki etkilerini iki zıt hipotez çerçevesinde ele almaktadır. Kirlilik Cenneti /Sığınağı Hipotezi (KCH) gelişmiş ülkelerde uygulanan sıkı çevre politikalarının doğurduğu yüksek uyum maliyetlerinden kaçınmak isteyen yatırımcıların, daha gevşek çevre düzenlemelerine sahip gelişmekte olan ülkelere yönelerek çevresel açıdan kirli üretim faaliyetlerini bu ülkelere kaydırdığını ileri sürmektedir (Bulut vd., 2022). Bu bağlamda, çevre düzenlemelerinin zayıf olduğu gelişmekte olan ülkeler, zamanla daha yüksek çevresel risk taşıyan sanayi kollarında uzmanlaşmakta; bu durum ise doğal kaynakların aşırı kullanımı, artan sera gazı emisyonları ve ekolojik dengenin bozulması gibi çevresel tehditleri beraberinde getirmektedir (Balsalobre-Lorente vd., 2019; Gür, 2019; Terzi ve Pata, 2020; Udemba, 2021). Buna karşılık, Kirlilik Halesi Hipotezi FDI'nın gelişmekte olan ülkelere yalnızca finansal sermaye değil, aynı zamanda çevre dostu teknolojiler, enerji verimli üretim teknikleri ve gelişmiş çevresel yönetim uygulamaları taşıdığı varsayımına dayanmaktadır (Pao ve Tsai, 2011: 686). Bu çerçevede, çok uluslu şirketlerin faaliyetleri aracılığıyla sağlanan bilgi ve teknoloji transferi, ev sahibi ülkelerin çevresel performansını iyileştirebilir ve uzun vadede sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunabilir (Jorgenson, 2007: 138). Dolayısıyla, FDI'nın çevresel etkileri tek yönlü değildir; ev sahibi ülkenin kurumsal kapasitesi, çevresel düzenlemelerin etkinliği ve teknolojik adaptasyon yetkinliği gibi faktörlere bağlı olarak bu etkiler olumlu ya da olumsuz şekilde şekillenebilmektedir (Tamazian vd., 2009: 248). Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ile çevre arasındaki ilişkinin yalnızca ekonomik göstergelerle değerlendirilmesinin yetersiz olduğunu, çevresel sürdürülebilirliğin de çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın arka planındaki temel motivasyon şu şekilde açıklanmaktadır. 2004 yılından itibaren Türkiye'nin yakaladığı makroekonomik istikrar ile birlikte, gelişmekte olan diğer ekonomilere kıyasla sunduğu yüksek getiri oranları, ülkeyi doğrudan yabancı yatırımlar açısından cazip bir yatırım merkezi haline getirmiştir (Gökmenoğlu ve Taşpınar, 2016: 708). Özellikle 2008 küresel finans krizinin ardından uygulamaya konulan yatırım teşvik politikaları, Türkiye'nin FDI çekme kapasitesini artırmış ve yabancı yatırımcılar açısından daha elverişli bir yatırım ortamı yaratmıştır (Erdoğan ve Ataklı, 2012: 1184). Bu çerçevede, Türkiye'ye yönelen FDI'ların artışı ile çevresel kirlilik arasındaki ilişki, detaylı bir şekilde incelenmesi gereken önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır. Çalışma, Türkiye'de 1989-2022 dönemi için KCH'nin geçerli olup olmadığını incelemektedir. Bu bağlamda ekolojik ayak izi, kişi başına GDP ve doğrudan yabancı yatırım verilerini kullanarak hipotezin geçerliliğini Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) yöntemiyle test etmektedir. Çalışmanın özgün katkıları ve mevcut literatüre sağladığı yenilikler şu şekilde detaylandırılmaktadır. Birincisi, FDI ve gelir seviyesinin çevresel bozulma üzerindeki etkisini inceleyen mevcut literatür, çevresel bozulmayı büyük ölçüde karbondioksit (CO_2) emisyonları üzerinden değerlendirmektedir (Antweiler vd., 2001; Cole ve Elliott, 2005; Shahbaz vd., 2015; Paramati vd., 2016). Ancak CO_2 emisyonları, çevresel bozulmanın yalnızca tek boyutunu yansıtmaktadır. Buna karşın bu çalışmada, çevresel kirliliği daha kapsamlı biçimde temsil eden kişi başına ekolojik ayak izi (EF) kullanılmıştır. EF; arazi kullanımı, ormansızlaşma, enerji tüketimi ve biyolojik kapasite aşımı gibi çok boyutlu çevresel etkileri kapsayan daha bütüncül bir göstergedir. Bu yönüyle çalışma, mevcut literatürdeki göstergesel sınırlılığı aşmakta ve çevresel sürdürülebilirliğe dair daha derinlemesine bir analiz sunmaktadır. İkincisi, literatürde Türkiye bağlamında FDI ile çevresel bozulma arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünü inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır ve özellikle KCH'nin geçerliliği yeterince test edilmemiştir. Bu çalışma, Türkiye özelinde FDI artışının çevre kalitesi üzerindeki etkisini analiz ederek bu önemli boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Üçüncüsü, çalışmada çevresel bozulma, kişi başına GDP ve FDI değişkenleri birlikte ele alınarak, ARDL yöntemi aracılığıyla ampirik olarak test edilmiştir. ARDL

yöntemi, değişkenler arasındaki hem kısa hem de uzun dönemli ilişkileri aynı model çerçevesinde analiz etme olanağı sunmakta ve bu sayede hipotezin dinamik boyutlarının incelenmesine imkân tanımaktadır. Buna ek olarak, uzun dönem tahminlerinin güvenilirliğini artırmak ve bulguların sağlamlığını test etmek amacıyla FMOLS, DOLS ve CCR tahmincileri de kullanılmıştır. Söz konusu yöntemler, içsellik ve otokorelasyon sorunlarını minimize etmeleri ve küçük örneklemlerde dahi tutarlı sonuçlar sunmaları nedeniyle uzun dönem analizlerinde sıkça tercih edilmektedir.

Makalenin geri kalan kısmında ilk olarak literatür özeti sunulmaktadır. Daha sonra veri seti ve metodoloji açıklanıp ampirik bulgular ortaya koyulmuştur. Sonuç bölümünde ise ampirik bulgular uluslararası literatür kapsamında değerlendirilerek politika önerilerine yer verilmiştir. Son olarak gelecekteki çalışmalar için tavsiyelere değinilmiş ve çalışma sonlandırılmıştır.

1. Literatür Özeti

KCH çevresel düzenlemelerin nispeten gevşek olduğu ülkelerin DYY'yi çekerek çevresel bozulmaya maruz kaldığını savunmaktadır. Bu bağlamda, ampirik literatür oldukça geniştir ve farklı ülke grupları, dönemler ve metodolojik yaklaşımlar kullanılarak yapılan çalışmalar hipotezin geçerliliği konusunda farklı sonuçlara ulaşmıştır. Konuya ilişkin literatürde yer alan çalışmalar incelenmiş ve elde edilen bulgular özet halinde sunulmuştur. Bu kapsamda, seçilen çalışmaların temel amaçları, yöntemsel yaklaşımları, veri setleri ve ulaşılan sonuçlar analiz edilmiş, böylece mevcut literatürdeki yaklaşımlar ve bulgular arasındaki benzerlikler ile farklılıklar ortaya koyulmuştur.

OECD ülkeleri üzerine yapılan erken dönem çalışmalardan biri olan Kearsley ve Riddel (2010), 1980-2004 yılları arasında 27 OECD ülkesine ilişkin CO_2 ve SO_2 emisyonları ile dışa açıklık ve gelir düzeyini analiz etmiş; sabit etkiler modeli ile yapılan analiz sonucunda KCH'nin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, ASEAN-5 ülkelerini kapsayan Zhu vd., (2016) ile MENA bölgesini inceleyen Salehnia vd., (2020) da panel kantil regresyon yöntemi ile yaptıkları çalışmalarda hipotezi doğrulamamıştır. Hindistan, Endonezya, Brezilya, Türkiye ve Güney Afrika'yı kapsayan panel nedensellik analizi ile çalışan Sökmen (2021) ve 104 ülkeyi kapsayan Wang ve Wang (2021) da KCH'nin geçersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Murshed vd., (2022) ise Güney Asya ülkelerinde AMG ve CCEM tahmincileriyle yaptıkları analizde benzer bir bulguya ulaşmıştır.

Buna karşılık, özellikle Türkiye odaklı çalışmalarda KCH'nin geçerliliği yönünde güçlü bulgular rapor edilmiştir. Örneğin; Yıldırım vd., (2017), Koçak ve Şarkgüneşi (2018), Gür (2019), Terzi ve Pata (2020), Mike (2020), Bulut vd., (2021), Yurtkuran (2021), Özkan ve Çoban (2022), Ursavaş (2024), Holtbrügge ve Raghavan (2025) gibi araştırmalar, farklı dönemleri ve ekonometrik yöntemleri (ARDL, eşbütünleşme, nedensellik, DOLS, Fourier ADL vb.) kullanarak Türkiye'de DYY ile çevresel bozulma arasında pozitif bir ilişki bulmuş, dolayısıyla KCH'nin geçerli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, daha geniş ülke örneklemlerini kapsayan Shahbaz vd., (2011) (110 ülke), Doytch (2020) (117 ülke) ve Destek vd., (2024) (BRICS-T ülkeleri) gibi çalışmalar da KCH lehine sonuçlar ortaya koymuştur.

Bazı çalışmalarda ise ülkeler bazında farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, Özçelik vd., (2024) tarafından BRICMT ülkeleri için yapılmış çalışmada Fourier Bootstrap ARDL ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri uygulanmış ve Brezilya, Meksika ile Çin'de hipotez geçerli bulunurken, diğer ülkelerde geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, hipotezin ülkelerin kurumsal yapısı, çevre politikalarının sıkılığı ve ekonomik yapıları gibi faktörlere duyarlı olduğunu göstermektedir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmaların genelinde, DYY girişlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini destekleyen sonuçların baskın olduğu görülmektedir. Ancak, örneğin Şahinöz ve Fotourehchi (2014) gibi bazı çalışmalar, 1974-2011 dönemi Türkiye verileriyle yaptıkları analizde hipotezin geçerli olmadığına işaret etmiştir. Yine Balsalobre-Lorente vd., (2019) tarafından MINT ülkeleri üzerinde yapılan çalışmada da KCH'nin geçerli olmadığı saptanmıştır.

Literatürde, FDI'nin çevresel bozulma üzerindeki etkisini ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar çevresel bozulmayı ölçmek amacıyla ağırlıklı olarak CO_2 emisyonları (Yang vd., (2008), Kearsley ve Riddel (2010), Pao ve Tsai (2011), Shahbaz vd., (2011), Mutafoğlu (2012), Şahinöz ve Fotourehchi (2014), Polat (2015), Zeren (2015), Zhu vd., (2016), Kılıçarslan ve Dumrul (2017), Yıldırım vd., (2017), Koçak ve Şarkgüneşi, (2018), Gür, (2019), Gharnit vd., (2020), Mike, (2020), Salehnia vd., (2020), Terzi ve Pata, (2020), Bulut vd. (2021), Sökmen, (2021), Abbasi vd., (2023), Apergis vd., (2023), Gogoi ve Hussain, 2023, Kim ve Seok, (2023), Uche vd., (2023), Achuo ve Ojong, (2024), Georgescu vd., (2024), Khan vd. (2024), Liu vd. (2024), Özçelik vd. (2024), Özmen ve Balı (2024), Holtbrügge ve Raghavan, (2025)) ya da EF gibi (Balsalobre-Lorente vd. (2019), Doytch, (2020), Udemba, (2021), Murshed vd. (2022), Özkan ve Çoban, (2022), Ursavaş, (2024), Destek vd. (2024)) farklı göstergelere başvurmaktadır. Bu doğrultuda literatür genel olarak iki ana kategori altında değerlendirilebilir. İlk grupta, çevresel bozulmanın bir göstergesi olarak CO_2 emisyonlarına odaklanan çalışmalar yer almakta; bu çalışmalar ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerini dar bir çerçevede, genellikle enerji tüketimi ve sanayi üretimi bağlamında analiz etmektedir. İkinci grupta ise, çevresel

bozulmayı daha geniş bir perspektiften ele alarak ekolojik ayak izi göstergesini kullanan çalışmalar yer almaktadır. Bu tür çalışmalar, yalnızca karbon salınımlarını değil, aynı zamanda biyolojik kapasite aşımı, arazi kullanımı, su tüketimi ve enerji yoğunluğu gibi unsurları da dikkate alarak çevresel sürdürülebilirliği daha kapsamlı biçimde analiz etmektedir. Her ne kadar EF son yıllarda çevresel etkilerin değerlendirilmesinde giderek daha fazla tercih edilen bir gösterge haline gelmiş olsa da, mevcut literatürde EF temelli çalışmalar çoğunlukla çoklu ülke panelleri üzerinden yürütülmekte ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için dönemsel derinlikten yoksun kalmaktadır. Bu çalışma, literatürde sık kullanılan göstergelerden biri olan EF'yi uzun dönemli ülke uygulaması çerçevesinde ele alarak, 1989-2022 dönemi için Türkiye özelinde detaylı bir analiz sunmakta ve EF'nin FDI ile etkileşimini ARDL yöntemiyle inceleyerek yöntem bilimsel olarak da literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, çalışmanın katkısı yalnızca gösterge seçimi ile sınırlı olmayıp, analiz kapsamı ve yöntemsel yaklaşımı itibarıyla da literatürdeki mevcut boşluklara yanıt vermektedir.

2. Veri Seti ve Metodoloji

Türkiye'de kirlilik cenneti hipotezinin geçerli olup olmadığını test etmek amacıyla, 1989-2022 yıllarını kapsayan ve veri erişilebilirliği göz önünde bulundurularak seçilen bir veri seti kullanılmıştır. Ampirik analizlerde kullanılan değişkenlerin belirlenmesi sürecinde Udemba (2021) ve Murshed vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar esas alınmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak EF, bağımsız değişkenler kişi başına reel GDP ve FDI olarak analizlere eklenmiştir. Kişi başına ekolojik ayak izi; tarım arazisi, otlak alanı, balıkçılık sahaları, orman alanı, karbon ve yapılaşmış alan ayak izlerinin toplamı olarak ölçülmektedir. Reel GDP ve reel doğrudan yabancı yatırım, 2010 sabit ABD doları cinsinden hesaplanmaktadır. Değişkenlere ilişkin simgeler, açıklamalar, kaynak ve dönem bilgileri Tablo 1'de detaylandırılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Detaylar

Simgeler	Açıklamalar	Kaynak / Dönem Bilgileri
lnEF	Ekolojik Ayak İzi (Kişi Başına Kha Cinsinden)	Global Foodprint Network / 1989-2022
lnGDP	Kişi Başına Reel GSYH (2010 Yılı Sabit Fiyatlarıyla, Dolar)	World Bank / 1989-2022
lnFDI	Doğrudan Yabancı Yatırımlar (kişi başı GSYH %)	World Bank / 1989-2022

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Ekonometrik modellerde değişkenlerin logaritmasının alınmasının temel amacı, değişkenler arasındaki doğrusal olmayan ilişkileri doğrusal hale getirerek modelin daha iyi bir şekilde tahmin edilmesini sağlamak, verilerin varyansını azaltarak heteroskedastisite problemlerini minimize etmektir (Wooldridge, vd., 2016: 197). Logaritma dönüşümü ayrıca verilerin normal dağılıma daha yakın bir form almasına yardımcı olarak istatistiksel analizlerin güvenilirliğini artırmaktadır (Gujarati ve Porter, 2009: 251). Logaritması alınan model, Denklem (1)'de gösterilmiştir:

$$lnEF_t = \beta_0 + \beta_1 lnGDP_t + \beta_2 lnFDI_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem (1)'de lnEF, kişi başına ekolojik ayak izini; lnGDP kişi başına reel GDP'yi; lnFDI, kişi başına doğrudan yabancı yatırımın doğal logaritmasını ifade etmektedir. Ayrıca, t zaman periyodunu ve μ hata terimini göstermektedir.

Analiz sürecinde öncelikli olarak değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir. Ardından, serilerin durağanlık özelliklerini değerlendirmek amacıyla "Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips & Perron (PP) birim kök testleri" uygulanmıştır. Bu testler sonucunda, serilerin seviyede durağan olmadığı tespit edilmiş, farklı derecelerde fark alınarak durağan hale getirildiği gözlemlenmiştir (Dickey & Fuller, 1981; Phillips & Perron, 1988).

Zaman serisi analizlerinde farklı eşbütünleşme yöntemleri uygulanabilmektedir. Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yöntemi, değişkenlerin I(2) düzeyinde olmaması koşuluyla, diğer tüm durumlarda kullanılabilen esnek bir yaklaşımdır. Bu yöntem, değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmasını gerektirmediği için sınırlı gözlem içeren verilerde dahi güvenilir sonuçlar sunma avantajına sahiptir. Eşbütünleşme modelinin genel formu Denklem (2)'de ifade edilmektedir:

$$\Delta lnEF_t = b_0 + \sum_{i=1}^{k} b_{1i}\,\Delta lnEF_{t-i} + \sum_{i=0}^{l} b_{2i}\Delta lnGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} b_{3i}\Delta lnFDI_{t-i} + b_4\, lnEF_{t-1} + b_5 lnGDP_{t-1} + b_6 lnFDI_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2)'deki "b_0 sabit terimi, Δ farkı ve ε_t hata terimini ifade ederken; b_1, b_2, b_3 katsayıları kısa dönemdeki, b_4, b_5, b_6 ise uzun dönemdeki dinamik ilişkiyi" göstermektedir. Modelde kullanılan gecikme uzunlukları, Akaike Bilgi Kriteri (AIC) doğrultusunda belirlenmiştir. EF, reel GDP ve FDI değişkenleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi yani uzun dönemli ilişki Wald testiyle belirlenmektedir. Sıfır hipotezinin geçerliliğini test etmek amacıyla hesaplanan Wald test istatistikleri, Pesaran vd. (2001) tarafından sunulan kritik değer tablolarındaki alt ve üst sınır değerleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Bu karşılaştırma, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Test istatistiğinin değeri, üst sınırın kritik değerini aştığında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılırken, alt sınırın altında kalması durumunda eşbütünleşmenin olmadığı kabul edilmektedir. Ancak, test istatistiği değerinin alt ve üst sınır değerleri arasında olması halinde, uzun dönemli ilişkiye dair kesin bir sonuca varılamamaktadır (Pesaran vd., 2001). Bu çerçevede, boş hipotez, eşbütünleşmenin olmadığı varsayımını temsil etmektedir ve Denklem (3) ve (4)'te ifade edilmektedir:

$$H_0: b_4 = b_5 = b_6 = 0 \quad \textit{(Eşbütünleşme yoktur)} \tag{3}$$

$$H_1: b_4 \neq b_5 \neq b_6 \neq 0 \quad \textit{(Eşbütünleşme vardır)} \tag{4}$$

Uzun dönemli ilişkinin var olması durumunda, uzun dönem katsayılarının tahmini için Denklem (5)'te, ARDL (k, l, m) modeli kurulmaktadır.

$$lnEF_t = c_0 + \sum_{i=1}^{k} c_{1i}\, lnEF_{t-i} + \sum_{i=0}^{l} c_{2i} lngrGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{m} c_{3i}\, lnFDI_{t-i} + \varepsilon_t \tag{5}$$

Denklem (5)'te belirtilen modelin tahmin edilmesinin ardından, modelin güvenilirliği ve doğruluğunu değerlendirmek amacıyla çeşitli tanısal testlerin uygulanması gerekmektedir. Bu kapsamda, modelde otokorelasyon probleminin olup olmadığını tespit edebilmek için "Breusch-Godfrey LM" testi kullanılacaktır. Varyansın durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla "ARCH testi" uygulanırken, hata terimlerinin normal dağılıma uygunluğunu incelemek için "Jarque-Bera testi" kullanılacaktır. Modelin doğru fonksiyonel yapıya sahip olup olmadığını değerlendirmek için "Ramsey RESET" testinden yararlanılacaktır. Ayrıca, modeldeki katsayıların zaman içerisinde istikrarlı olup olmadığını tespit edebilmek için "CUSUM ve CUSUMQ" testleri uygulanacaktır.

Bu testler sonucunda elde edilen bulgular, modelin genel uygunluğunun değerlendirilmesinde kritik bir rol oynayacaktır. Modelin yapısal tutarlılığı sağlandığı takdirde, kısa dönemli ilişkilerin incelenmesi için hata düzeltme modeli (ECM) kullanılacaktır. Bu süreç, modelin uzun dönem dengesinden sapmaların zaman içinde nasıl düzeltildiğini analiz etmeye olanak tanımakta ve kısa dönem dinamiklerinin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Model Denklem (6)'da gösterilmektedir.

$$\Delta lnEF_t = d_0 + \sum_{i=1}^{k} d_{1i}\, \Delta lnEF_{t-i} + \sum_{i=0}^{l} d_{2i} \Delta lnGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} d_{3i} \Delta lnFDI_{t-i} + \delta ECM_{t-i} + \varepsilon_t \tag{6}$$

Denklem (6)'da yer alan ECM_{t-i} hata düzeltme terimine ait δ katsayısının istatistiksel olarak anlamlı kabul edilebilmesi için negatif işarete sahip olması gerekmektedir. Bu katsayı, kısa vadede meydana gelebilecek dengesizliklerin uzun vadede hangi ölçüde giderileceğini ifade etmektedir (Usupbeyli ve Uçak, 2018: 233).

Özellikle son yıllarda, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin analizinde geleneksel eşbütünleşme testlerinin yerini FMOLS, DOLS ve CCR gibi alternatif yöntemlerin almaya başladığı görülmektedir. Uzun dönemli katsayı tahminlerinde karşılaşılan içsellik ve sapma sorunlarını minimize etme yetkinlikleri nedeniyle, bu yöntemler literatürde giderek daha fazla tercih edilmektedir. FMOLS yöntemi, Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilmiş olup, stokastik süreçler ile eşbütünleşme denklemindeki hata terimleri arasındaki uzun dönem korelasyonlarını dikkate alarak tahminin güvenilirliğini artırmayı hedeflemektedir. DOLS yöntemi ise Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilmiş olup, modele gecikmeli ve ileri değişkenlerin eklenmesi yoluyla geri besleme etkilerini ortadan kaldırarak asimptotik olarak etkin tahminler sunmaktadır. CCR yöntemi ise Park (1992) tarafından önerilmiş olup, tahmin sürecinde transformasyon teknikleri aracılığıyla içsellik problemini gidermekte ve aynı zamanda asimptotik olarak Ki-kare testlerinin yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu çalışmada, ARDL analizine ek olarak FMOLS, DOLS ve CCR tahmincileri de uygulanmıştır. Böylece hem sonuçların sağlamlığının test edilmesi hem de elde edilen uzun dönemli ilişkilerin güvenilirliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, söz konusu yöntemlerin küçük örneklem yapılarında da etkin ve tutarlı tahminler sunabilmesi, çalışmanın ampirik geçerliliğini destekleyen önemli bir unsurdur. Bu tahminciler, içsellik sorununu kernel tahmincileri aracılığıyla giderme kapasitesine de sahiptir (Erdoğan vd., 2018: 47).

3. Ampirik Bulgular

Metodoloji kısmında belirtilen testlerin uygulanmasından önce değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerin ve korelasyon matris değerlerinin verilmesi önemlidir. Çünkü bu bilgiler ile hem veri setinin daha iyi anlaşılması hem de analitik yöntemlerin doğruluğu ve uygunluğu değerlendirilmektedir. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

	lnEF	***lnGDP***	***lnFDI***
Ortalama	0.4689	3.7762	-0.0224
Medyan	0.4785	3.8853	0.0826
Maksimum	0.5411	4.0996	0.5591
Minimum	0.3665	3.3031	-0.5151
Standart hata	0.0557	0.2640	0.3119
Çarpıklık	-0.4326	-0.3054	0.0160
Basıklık	1.8506	1.4767	1.7277
Jarque-Bera ***Olasılık***	2.9320 (0.2308)	3.8159 (0.1481)	2.2943 (0.3175)
Gözlem sayısı	34	34	34
Korelasyon Matrisi			
	lnEF	**lnGDP**	**lnFDI**
lnEF	1.000		
lnGDP **Olasılık**	0.9520 (0.0000)	1.0000	
lnFDI **Olasılık**	0.6833 (0.0000)	0.7807 (0.0000)	1.0000

Kaynak: Eviews 10 paket programından elde edilmiştir.

Tablo 2'deki bulgular incelendiğinde, serilerin normal dağılım özelliği gösterip göstermediğini belirten Jarque-Bera istatistiği serilerin normal dağılım özelliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Serilerin korelasyon matrisinde ise tüm değişkenler arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte en yüksek korelasyon ilişkisinin 0.9520 ile lnGDP ve lnEF arasında olduğu belirlenmiştir.

ARDL analizine başlamadan önce, uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, analiz süreci öncelikle gecikme uzunluğunun tespiti ile başlatılmış olup, bulgulara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Modelin Optimal Gecikme Uzunluğunun Bulguları

Gecikme Uzunluğu	**LogL**	**LR**	**FPE**	**AIC**	**SC**	**HQ**
0	92.88151	NA	7.29e-07	-5.617594	-5.480182	-5.572046
1	142.7658	87.29747	5.69e-08	-8.172861	-7.623210*	-7.990667
2	156.3060	21.15666*	4.36e-08*	-8.456627*	-7.494738	-8.137788*

Not:"*" notasyonu ilgili kritere göre seçilen gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Kaynak: Eviews 10 paket programından elde edilmiştir.

Tablo 4'teki bulgular incelendiğinde, seçim kriterleri arasında en düşük değerin Akaike Bilgi Kriteri'ne (AIC) ait olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, çalışmada kullanılan model için uygun gecikme uzunluğunun AIC (2) olarak belirlenmesini sağlamıştır. AIC'nin en önemli avantajlarından biri, hem örneklem içi hem de örneklem dışı model performansını değerlendirme imkânı sunan bir bilgi kriteri olmasıdır (Yalta, 2011).

Değişkenlere ait birim kök testi bulgularına ise Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Bulguları

	ADF			PP		
	lnEF	**lnGDP**	**lnFDI**	**lnEF**	**lnGDP**	**lnFDI**
Seviye						
Sabitli	-1.1591 (0.6795)	-1.5730 (0.4848)	-1.9669 (0.2992)	-1.8046 (0.3718)	-1.5792 (0.4817)	-1.7987 (0.3746)
Sabitli ve Trendli	-4.5972 (0.4447)	-1.5875 (0.7763)	-2.8618 (0.1871)	-7.7220 (0.3025)	-1.6719 (0.7410)	-2.8837 (0.1803)
Birinci Fark						
Sabitli	-10.354*** (0.0000)	-6.3398*** (0.0000)	-6.6558*** (0.0000)	-14.186*** (0.0000)	-6.3398*** (0.0000)	-12.636*** (0.0000)
Sabitli ve Trendli	-10.200*** (0.0000)	-6.2756*** (0.0000)	-6.5442*** (0.0000)	-14.558*** (0.0000)	-6.2756*** (0.0000)	-12.805*** (0.0000)
*** %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.						

Kaynak: Eviews 10 paket programından elde edilmiştir.

Birim kök testlerinin sonuçlarına göre, serilerin seviyelerinde durağan olmadığı tespit edilmiştir. Birinci farkta ise sabitli, sabitli ve trendli modelde bütün değişkenlerin %1 önem düzeyinde durağan hale geldiği belirlenmiştir.

Tablo 5. ARDL (1, 2, 0) Bulguları

Araştırmanın Modeli		**F Değeri**
$lnek_t = f(lngr_t, lnFDI_t)$		5.8513***
Kritik Değer	***I(0)***	***I(1)***
%1	3.17	4.14
%5	3.79	4.85
%10	4.41	5.52
***** **%1 önem seviyesini ifade etmektedir.**		

Kaynak: Eviews 10 paket programından elde edilmiştir.

Tablo 5'teki bulgulara göre hesaplanan F istatistik değeri 5.8513 olup %1 önem düzeyindeki 3.17 ile 4.14 olan üst kritik değerlerden büyük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

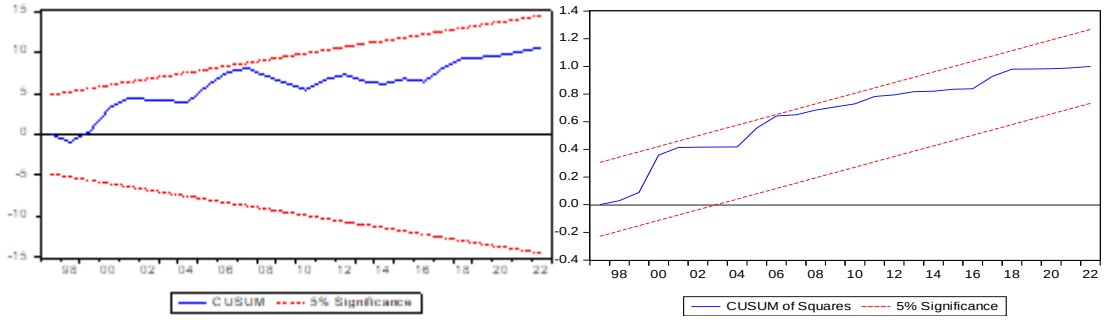
Tablo 6. ARDL (1, 2, 0) Modelinin Teşhis Testleri Bulguları

Testler	**F İstatistik Değerleri**	**Olasılık Değerleri**
Breusch Godfrey LM serisel korelasyon testi	1.134223	0.3383
Jarque-Bera	0.776901	0.678107
Ramsey Reset testi	0.8089	0.3770
ARCH Değişen varyans testi	0.651402	0.6630
CUSUM	İstikrarlıdır	İstikrarlıdır
CUSUMQ	İstikrarlıdır	İstikrarlıdır
	R^2= 0.920532	

Kaynak: Eviews 10 paket programından elde edilmiştir.

Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde, modelde otokorelasyon sorununun olmadığı, değişkenlerin normal dağılım özelliği taşıdığı, değişen varyans (heteroskedastisite) probleminin bulunmadığı ve modelin doğru fonksiyonel forma sahip olduğu

görülmektedir. Bu bulgular, modelin varsayımlarını karşıladığını ve tahmin sonuçlarının güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUM Kare Bulguları

Kaynak: Eviews 10 paket programından elde edilmiştir.

Şekil 1'deki CUSUM testlerinin sonuçları incelendiğinde, model tahminlerini temsil eden mavi çizginin, güven aralıklarını ifade eden kesikli kırmızı çizgiler arasında kaldığı görülmektedir. Bu durum, modelin katsayılarının analiz dönemi boyunca istikrarlı olduğunu ve herhangi bir yapısal kırılma yaşanmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, modelin kararlılığını ve geçerliliğini desteklemektedir.

Tablo 7. ARDL (1, 2 ,0) Bulguları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
Kısa Dönem		
lnGDP	0.269765***	0.0000
lnFDI	-0.079274	0.6688
ECT (-1)	-0.729875***	0.0002
Uzun Dönem		
lnGR	0.209303***	0.0008
lnFDI	0.027800**	0.0959

Tablo 7'deki ARDL modeli kısa dönem analizi sonuçlarına göre, GDP'deki artışın, %1 anlamlılık düzeyinde, EF üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, FDI değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Türkiye'de FDI'nın önemli bir kısmı genellikle hizmet ve finans gibi çevresel etkisi sınırlı sektörlere yönelmektedir. Ayrıca, çevresel etkilerin ortaya çıkması zaman alabileceğinden, FDI'nın çevre üzerindeki etkisi kısa vadede belirginleşmeyebilir. Bu durum, FDI'nın kısa dönemde EF üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmamasının temel nedenlerinden biri olabilir. Ayrıca, hata düzeltme katsayısının -0.729857 değerinde, negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Hata düzeltme katsayısının -0.729 olarak hesaplanması, kısa dönem dengesindeki sapmaların yaklaşık olarak 1/ (|-0.729|) = 1,37 yıl içinde yeniden uzun dönem dengesine ulaşacağını ifade etmektedir. Bu bulgular ayrıca modelin dinamik özelliklerini ve hata düzeltme mekanizmasının etkinliğini ortaya koymaktadır. Uzun dönem sonuçları incelendiğinde ise GDP ve FDI'deki artış EF'yi artırmaktadır. Sonuçlar, uzun dönemde Türkiye'de KCH'nin geçerli olduğunu göstermektedir.

Uzun dönem katsayı tahminlerine (FMOLS, DOLS ve CCR) ait bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. FMOLS, DOLS ve CCR Bulguları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
		FMOLS		
LnGDP	0.238	0.020	11.74	0.000***
LnFDI	0.040	0.016	2.458	0.020**
		DOLS		
LnGDP	0.242	0.021	11.36	0.000***
LnFDI	0.044	0.018	2.377	0.024**

CCR				
LnGDP	0.211	0.039	5.382	0.000***
LnFDI	0.030	0.020	1.546	0.038**
Not: **p<0.05, ***p<0.01.				

Tablo 8'de yer alan FMOLS, DOLS ve CCR tahminci sonuçları %5 ve %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. FMOLS sonuçlarına göre GDP ve FDI'da meydana gelen %1'lik artış EF'yi yaklaşık olarak sırasıyla %0.238 ve %0.040 artırmaktadır. DOLS sonuçlarına göre GDP ve FDI'da meydana gelen %1'lik artış EF'yi yaklaşık olarak sırasıyla %0.242 ve %0.044 artırmaktadır. CCR sonuçlarına göre ise GDP ve FDI'da meydana gelen %1'lik artış EF'yi yaklaşık olarak sırasıyla %0.211 ve %0.030 artırmaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar uzun dönemde Türkiye'de KCH'nin geçerli olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yaşanabilir bir çevrenin sürdürülebilirliği ve korunması, yalnızca günümüzde yaşayan tüm canlılar için değil, aynı zamanda gelecek nesiller için de hayati bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda, çevre kirliliğine neden olan başlıca faktörlerin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi, çevresel tehditlerin tespit edilmesi ve bu tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik etkin önlemlerin hızla hayata geçirilmesi gerekmektedir. Çevre kirliliğinin önlenmesi, ekosistemlerin dengesinin korunmasını sağlarken, biyolojik çeşitliliğin devamlılığına da katkı sunmaktadır. Çalışma, Türkiye'de 1989-2022 yılları arasında KCHnin geçerliliğini inceleyen bir araştırma kapsamında olup FDI ile çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Bu doğrultuda, uzun ve kısa dönem etkilerin değerlendirilmesi amacıyla ARDL testi modeli kullanılarak ampirik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, elde edilen uzun dönemli sonuçların sağlamlığını test etmek ve karşılaştırmalı analiz imkânı sunmak amacıyla FMOLS, DOLS ve CCR tahmin yöntemlerinden de yararlanılmıştır. Çalışma, FDI'nın çevresel bozulma üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik olup, Türkiye ekonomisinin çevresel sürdürülebilirlik açısından nasıl bir dinamik sergilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bulgular, kişi başı GSYH ve FDI'nın uzun dönemde EF'yi pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle FDI'deki artışın uzun vadede, çevresel bozulmayı tetiklediği tespit edilmiştir. Bu bulgu, FDI'nın ekolojik ayak izi (EF) üzerine etkilerini inceleyen Doytch (2020); Udemba (2021); Özkan ve Çoban (2022); Ursavaş (2024) ve Destek (2024)'in bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Buna göre FDI'deki artış ekonomik faaliyetleri canlandırarak ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde uygulanan sıkı çevre politikalarından kaçınan bazı kirli endüstriler, çevresel düzenlemelerin daha esnek olduğu Türkiye gibi ülkelerde faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadır. Bu durum, çalışmada elde edilen bulgularla uyumlu olup, söz konusu endüstrilerin çevre dostu olmayan teknolojiler kullanması sebebiyle çevresel bozulmanın daha da derinleşmesine yol açtığını göstermektedir. Ayrıca çalışmada elde edilen bulguların bir diğeri GDP'deki artışın EF'yi artırdığı yönündedir. Bu sonuca göre ekonomik büyüme arttıkça EF hem kısa hem de uzun dönemde artmaktadır. Ekolojik ayak izinin artması doğal kaynakların aşırı kullanımına ve çevresel bozulmaya yol açarak ekosistemler, ekonomi ve toplum üzerinde olumsuz sonuçlara yol açacaktır. Elde edilen bu sonuç, Zafar vd. (2019) ve Murshed vd. (2022)'in bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

FDI'nın çevre kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerinin tersine çevrilmesinde aşağıdaki politika önerileri yapılabilir. FDI'nın çevresel etkilerinin kontrol altına alınması ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesi için, tüm yatırım projelerinin yüksek çevresel standartlara uyum sağlamasını zorunlu kılan katı çevre mevzuatları ve yönergeler oluşturulmalı ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır. Mevzuatın, gelişen çevresel sorunlar ve teknolojik yeniliklere uyum sağlayabilmesi için periyodik olarak güncellenmesi gerekmektedir. Ayrıca, FDI içeren tüm projeler için detaylı Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreçlerinin zorunlu hale getirilmesi, olası çevresel risklerin belirlenmesi ve etkili azaltım stratejilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çevresel performansın şeffaf bir şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla, hem yerli hem de uluslararası yatırımcılar için çevresel açıklama yükümlülükleri getirilmelidir. Ek olarak, yeşil inovasyonu ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini teşvik eden bir ekosistem oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir inovasyonun desteklenmesi amacıyla, araştırma kurumları, özel sektör ve yabancı yatırımcılar arasında iş birliği güçlendirilerek ekolojik olarak sürdürülebilir çözümler üreten projeler teşvik edilmelidir. Bu çerçevede, doğrudan yabancı yatırımların çevresel performansını artırmaya yönelik politika ve düzenlemelerin etkinliği sürekli olarak gözden geçirilmeli ve iyileştirilmelidir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, analizde kullanılan modelde çevre kalitesini etkileyebilecek tüm olası belirleyiciler dikkate alınamamıştır; zira veri kısıtları ve ampirik çerçevenin yapısal sınırları nedeniyle değişken seçimi sınırlı tutulmuştur. Bununla birlikte, gelecekteki araştırmalarda dinamik panel veri analizleri kullanılarak zaman boyutu daha güçlü modeller geliştirilebilir ve ülke grupları arasında karşılaştırmalı analizler yapılarak politika etkileri daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilebilir. Ayrıca, yapısal kırılmaların dikkate alındığı zaman serisi ya da panel eşbütünleşme

analizlerinin uygulanması, daha güvenilir ve hassas sonuçların elde edilmesini sağlayarak literatüre anlamlı katkılar sunabilir.

Kaynakça

Abbasi, M. A., Nosheen, M., & Rahman, H. U. (2023). An approach to the pollution haven and pollution halo hypotheses in asian countries. *Environ. Sci. Pollut. Res.* 30, 49270-49289.

Achuo, E., & Ojong, N. (2025). Foreign direct ınvestment, economic growth and environmental quality in africa: revisiting the pollution haven and environmental kuznets curve hypotheses. *Journal of Economic Studies*, 52(4), 673-691.

Antweiler, W., Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (2001). Is free trade good for the environment? *American Economic Review,* 91(4), 877–908.

Apergis, N., Pinar, M., & Unlu, E. (2023). HOw do foreign direct ınvestment flows affect carbon emissions in brıcs countries? revisiting the pollution haven hypothesis using bilateral fdı flows from oecd to brıcs countries. *Environ. Sci. Pollut. Res.,* 30, 14680-14692.

Balsalobre-Lorente, D., Gokmenoglu, K. K., Taspinar, N., & Cantos-Cantos, J. M. (2019). An approach to the pollution haven and pollution halo hypotheses in MINT countries. *Environmental Science and Pollution Research,* 26, 23010-23026.

Bulut, U., Ucler, G., & Inglesi-Lotz, R. (2021). Does the pollution haven hypothesis prevail in Turkey? Empirical evidence from nonlinear smooth transition models. *Environmental Science and Pollution Research,* 28, 38563-38572.

Cole, M. A., & Elliott, R. J. R. (2005). FDI and the capital intensity of "dirty" sectors: a missing piece of the pollution haven puzzle. *Review of Development Economics*, 9(4), 530–548.

Destek, M. A., Yıldırım, M., & Manga, M. (2024). High-income developing countries as pollution havens: can financial development and environmental regulations make a difference?. *Journal of Cleaner Production,* 436, 140479.

Dickey, D. A., & Fuller, A. W. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *econometrica,* 49(4), 1057-1072.

Doytch, N. (2020). The impact of foreign direct investment on the ecological footprints of nations. *Environmental and Sustainability Indicators,* 8, 100085.

Erdoğan, E. & Ataklı, R. (2012), Investment incentives and FDI in Turkey: the ıncentives package after the 2008 global crisis, procedia. *Social and Behavioral Sciences,* 58(1), 1183-1192.

Erdoğan, L., Tiryaki, A. & Ceylan, R. (2018). Türkiye'de uzun dönem ekonomik büyümenin belirleyicilerinin ardl, fmols, dols ve ccr yöntemleriyle tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(4), 39-57.

Georgescu, I. A., Bâra, A., & Oprea, S. V. (2024). Challenges for low-carbon economies in latin america. testing pollution haven hypothesis in developing countries. *Energy Reports*, *12*, 5280-5299.

Gharnit, S., Bouzahzah, M., & Soussane, A. J. (2019). Foreign direct ınvestment and pollution havens: evidence from african countries. *Archives of Business Research,* 244-252.

Gill, F. L., Viswanathan, K. K., & Karim, M. Z. A. (2018). The critical review of the pollution haven hypothesis. *International Journal of Energy Economics and Policy,* 8(1), 167-174.

Global Footprint Network (2024). National foot print accounts. http://data.footprintnetwork.org, (Retrieved: 05.12.2024).

Gogoi, N., & Hussain, F. (2024). Investigating the environmental kuznets curve hypothesis and pollution haven hypothesis in ındia: an ardl approach. *International Journal of Sustainable Economy*, 16(1), 16-44.

Gökmenoğlu, K., & Taspinar, N. (2016), The relationship between co2 emissions, energy consumption, economic growth and fdı: the case of turkey, *The Journal of International Trade and Economic Development,* 25(5), 706-723.

Gujarati, D. N., & Porter, D. (2009). *Basic econometrics.* (5th ed.). New York: McGraw-Hill Irwin.

Gür, B. (2019). Doğrudan Yabancı yatırımlar ve karbondioksit emisyonu ilişkisi: Türkiye için kirlilik cenneti hipotezinin değerlendirilmesi. *Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal,* 13, 1-13.

Holtbrügge, D., & Raghavan, N. (2025). Environmental effects of foreign direct investment in India: pollution haven or pollution halo?. Critical Perspectives on International Business.

Jorgenson, A. K. (2007). Does foreign direct ınvestment harm the air quality of developing nations? *Sociological Inquiry*, 77(3), 287–312.

Kearsley, A. & Riddel, M. (2010). A further inquiry into the pollution haven hypothesis and the environmental kuznets curve. *Ecological Economics,* 69, 905-919.

Khan, Q. R., Anwar, A., Muhammad, T., Ghafoori, N., & Ahmad, M. (2024). Asymmetric effects of high-tech ındustry and presence of pollution haven hypothesis in apec countries: fresh evidence with panel quantile regression. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 26(8), 2643-2660.

Kılıçarşlan, Z., & Dumrul, Y. (2017). Foreign direct ınvestments and co2 emissions relationship: the case of Turkey. *Business and Economics Research Journal (BERJ),* 8(4), 647-660.

Kim, S. E., & Seok, J. H. (2023). The impact of foreign direct investment on co2 emissions considering economic development: evidence from south korea. *The Journal of International Trade & Economic Development,* 32(4), 1-16.

Koçak, E., & Şarkgüneşi, A. (2018). The impact of foreign direct investment on CO2 emissions in Turkey: new evidence from cointegration and bootstrap causality analysis. *Environmental Science and Pollution Research,* 25, 790-804.

Liu, P., Ur Rahman, Z., Jóźwik, B., & Doğan, M. (2024). Determining the environmental effect of chinese fdı on the belt and road countries co2 emissions: an ekc-based assessment in the context of pollution haven and halo hypotheses. *Environmental Sciences Europe*, 36(1), 48.

Mike, F. (2020). Kirlilik sığınağı hipotezi Türkiye için geçerli mi? ARDL sınır testi yaklaşımından bulgular. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 21(2).

Murshed, M., Nurmakhanova, M., Al-Tal, R., Mahmood, H., Elheddad, M., & Ahmed, R. (2022). Can intra-regional trade, renewable energy use, foreign direct investments, and economic growth mitigate ecological footprints in South Asia?. Energy Sources, *Part B: Economics, Planning, and Policy,* 17(1), 2038730.

Mutafoğlu, T. H. (2012). Foreign Direct investment, pollution, and economic growth evidence from turkey. *Journal of Developing Societies,* 28(3), 281-297.

Ozcelik, O., Bardakci, H., Barut, A., Usman, M., & Das, N. (2024). Testing the validity of pollution haven and pollution halo hypotheses in brıcmt countries by fourier bootstrap aardl method and fourier bootstrap toda-yamamoto causality approach. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 17(7), 1491-1504.

Özkan, O., & Çoban, M. N. (2022). Türkiye'de kirlilik hale hipotezi ve ekonomik büyüme, ekonomik küreselleşme ve ekolojik ayak izi bağlantısı: krls'den kanıtlar. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 18(4), 1049-1068.

Özmen, İ., & Balı, S. (2024). Pollution haven hypothesis: smooth quantile evidence from BRICS. *International Journal of Business and Economic Studies*, 6(1), 48-58.

Pao, H. T., & Tsai, C. M. (2011). Multivariate granger causality between CO2 Emissions, energy consumption, FDI (foreign direct investment) and GDP (gross domestic product): evidence from a panel of BRIC (Brazil, Russian Federation, India, and China) Countries. *Energy,* 36(1), 685-693.

Paramati, S. R., Ummalla, M., & Apergis, N. (2016). The effect of foreign direct ınvestment and stock market growth on clean energy use across a panel of emerging market economies. *Energy Economics,* 56, 29–41.

Park, J. (1992). Canonical Cointegrating Regressions. *Econometrica,* 60, 119-143.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics,* 16(3), 289-326.

Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125.

Phillips, P.C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika,* 75(2), 335-346.

Polat, M. A. (2015). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ile CO2 Emisyonu Arasındaki İlişkinin Yapısal Kırılmalı Testler ile Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8(1), 41, 1127-1135.

Şahinöz, A., & Fotourehchi, Z. (2014). Kirlilik emisyonu ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları: türkiye için kirlilik sığınağı hipotezinin testi. *Sosyoekonomi,* 1, 187-210.

Salehnia, N., Karimi Alavijeh, N., & Salehnia, N. (2020). Testing porter and pollution haven hypothesis via economic variables and co2 emissions: a cross-country review with panel quantile regression Method. *Environ Sci Pollut Res.,* 27, 31527-31542.

Shahbaz, M., Nasreen, S., & Afza, T. (2011). Environmental consequences of economic growth and foreign direct investment: Evidence from panel data analysis. *Bulletin of Energy Economics (BEE),* 2(2), 14-27.

Shahbaz, M., Nasreen, S., Abbas, F., & Anis, O. (2015). Does foreign direct investment impede environmental quality in high-, middle-, and low-income *countries? Energy Economics,* 51, 275–287.

Sökmen, F. Ş. (2021). Kırılgan beşli ülkelerinde kirlilik sığınağı hipotezinin test edilmesi. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics,* 16(1), 447-455.

Stock, J. H., & Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegration vectors in higher order ıntegrated systems. *Econometrica*, 61, 783-820.

Tamazian, A., Chousa, J. P., & Vadlamannati, K. C. (2009). Does higher economic and financial development lead to environmental degradation: evidence from BRIC countries. *Energy Policy*, 37(1), 246–253.

Terzi, H., & Pata U. K. (2020). Is the pollution haven hypothesis (PHH) valid for Turkey? *Panoeconomicus*, 67, 93-109.

Uche, E., Omoke, P. C., Silva-Opuala, C., & Al-Faryan, M. A. S. (2023). Re-estimating the Pollution Haven–Halo Hypotheses for Brazil via a Machine Learning Procedure. *Journal of International Development,* 1-19.

Udemba, E. N. (2021). Nexus of ecological footprint and foreign direct investment pattern in carbon neutrality: new insight for United Arab Emirates. *Environmental Science and Pollution Research,* 28, 34367-34385.

Uğur, B., & Taş, S. (2022). Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ev sahibi ülke ihracatı üzerine etkilerinin teorik alt yapısına ilişkin bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(1), 456-471.

Ursavaş, N. (2024). Doğrudan Yabancı yatırımın çevresel kirlilik üzerine etkisi: kirlilik cenneti hipotezinin Türkiye için yeniden değerlendirilmesi. *Politik Ekonomik Kuram,* 8(1), 37-51.

Usupbeyli, A., & Uçak, S. (2018). Türkiye'de yenilenebilir enerji-büyüme ilişkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 16(4), 223-238.

Wang, Q., & Wang, L. (2021). How does trade openness ımpact carbon ıntensity? *Journal of Cleaner Production*, 295, 126370.

Wooldridge, J. M., Wadud, M., & Lye, J. (2016). Introductory econometrics: Asia pacific edition with online study tools 12 months. Melbourne, Australia: Cengage Learning.

World Bank (2024). Databank, world development indicators. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators, (Erişim Tarihi: 05.12.2024).

Yalta, A. T. (2011). Ekonometrik modelleme modellemeye ilişkin konular. https://acikders.tuba.gov.tr, (Erişim Tarihi: 17.06.2024).

Yang, W.-P., Yang, Y., & Xu, J. (2008). The Impact of foreign trade and FDI on environmental pollution. *China-USA Business Review,* 7, (12), 1-11.

Yıldırım, M., Destek, M. A., & Özsoy, F. N. (2017). Doğrudan yabancı yatırımlar ve kirlilik sığınağı hipotezi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 18(2), 99-111.

Yurtkuran, S. (2021). Türkiye'de kirlilik sığınağı hipotezi geçerli mi? fourier eşbütünleşme ve nedensellik yöntemlerinden kanıtlar. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD),* 13(24), 61-77.

Zafar, M. W., Zaidi, S. A. H., Khan, N. R., Mirza, F. M., Hou, F., & Kirmani, S. A. A. (2019). The impact of natural resources, human capital, and foreign direct ınvestment on the ecological footprint: the case of the united states. *Resources Policy,* 63, 101428.

Zeren, F. (2015). Doğrudan yabancı yatırımların CO2 emisyonuna etkisi: kirlilik hale hipotezi mi kirlilik cenneti hipotezi mi? *Journal of Yasar University,* 10(37), 6381-6477.

Zhu, H., Duan, L., Guo, Y., & Yu, K. (2016). The effects of FDI, economic growth and energy consumption on carbon emissions in asean-5: evidence from panel quantile regression. *Econ.* 58, 237-248.

Extended Abstract

Aim and Scope

In addition to the economic gains of foreign direct investment (FDI), a growing body of theoretical and empirical research in the field of environmental economics has examined the ecological impacts of FDI on host countries within the framework of two contrasting hypotheses. The Pollution Haven Hypothesis (PHH) argues that investors seeking to avoid the high compliance costs associated with stringent environmental regulations in developed countries tend to relocate environmentally harmful production activities to developing economies, where regulatory standards are often more lenient (Bulut et al., 2022). Consequently, host countries with weak environmental governance run the risk of specializing in pollution-intensive industries, which in turn creates serious environmental challenges such as resource depletion, increased greenhouse gas emissions, and broader ecological degradation (Balsalobre-Lorente et al., 2019; Gür, 2019; Terzi & Pata, 2020; Udemba, 2021).In contrast, the Pollution Halo Hypothesis (PHH) assumes that FDI provides not only financial capital but also environmentally friendly technologies, energy-efficient production techniques, and advanced environmental management practices to developing countries (Pao & Tsai, 2011). Through the transfer of knowledge and technology by multinational corporations, host countries can improve their environmental performance and promote sustainable development in the long run (Jorgenson, 2007). Thus, the environmental impacts of FDI are not unidirectional; rather, they depend on factors such as institutional capacity, the effectiveness of environmental regulations, and the ability of host countries to absorb new technologies (Tamazian et al., 2009).This highlights the necessity of evaluating the FDI–environment relationship in developing economies through a multidimensional perspective—one that goes beyond economic indicators and incorporates environmental sustainability.Since 2004, Turkey has become an increasingly attractive destination for FDI due to macroeconomic stability and relatively high returns compared to other developing economies, which has strengthened the country's investment environment (Gökmenoğlu & Taşpınar, 2016). In particular, the investment incentives implemented after the 2008 global financial crisis have further encouraged foreign capital inflows (Erdoğan & Ataklı, 2012). Within this framework, examining the relationship between rising FDI inflows and environmental degradation in Turkey has emerged as an important research topic.Accordingly, this study investigates the validity of the pollution haven hypothesis for Turkey during the period 1989–2022. The hypothesis is tested using the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) method, with ecological footprint, per capita GDP, and FDI as model variables. While most of the existing literature relies on carbon dioxide (CO_2) emissions as the main indicator of environmental pollution, studies using the ecological footprint (EF) remain scarce. By employing per capita EF, which provides a more comprehensive measure of environmental degradation, this research contributes to filling an important gap in the literature.

Methods

In this study, the ADF and PP unit root tests were first employed to examine the stationarity properties of the series. Since the variables were found to be stationary at their first differences, the ARDL analysis was used. The ARDL bounds testing approach, developed by Pesaran et al. (2001), is a flexible method applicable in all cases except when the variables are integrated of order I(2). One of its main advantages is that it does not require all variables to be integrated at the same level, making it particularly suitable for datasets with a limited number of observations. The presence of a cointegration relationship—that is, a long-run equilibrium relationship—between the ecological footprint (EF), real GDP, and FDI is tested using the Wald test. If cointegration is confirmed, the long-run coefficients are then estimated using the ARDL model. To check potential econometric problems, several diagnostic tests are conducted. Specifically, the Breusch-Godfrey LM test is used to detect autocorrelation, the ARCH test to assess homoscedasticity, and the Jarque-Bera test to examine the normality of the residuals. The Ramsey RESET test is additionally applied to ensure that the model is correctly specified. To analyze the stability of the coefficients over time, the CUSUM and CUSUMQ tests are performed. If structural consistency is confirmed, the Error Correction Model (ECM) is estimated to capture short-run dynamics and to analyze how deviations from long-run equilibrium are corrected over time. Furthermore, in examining long-run relationships between variables, traditional cointegration techniques have increasingly been supplemented by more advanced estimation methods such as FMOLS, DOLS, and CCR. FMOLS was developed by Phillips & Hansen (1990), DOLS by Stock & Watson (1993), and CCR by Park (1992). These estimators are often preferred as they address endogeneity concerns inherent in cointegration estimation and provide more efficient and reliable long-run coefficient estimates.

Findings

The short-run ARDL estimation results show that an increase in GDP has a positive and statistically significant effect on the ecological footprint (EF) at the 1% significance level. In contrast, the coefficient of FDI is statistically insignificant in the short run. The error correction coefficient is estimated at –0.729857, which is negative and statistically significant. This value indicates that approximately 73% of deviations from the short-run equilibrium are corrected each period, implying that the system converges back to its long-run equilibrium within about 1.37 years (1 / |–0.729|). These findings highlight the dynamic adjustment properties of the model and the effectiveness of the error correction mechanism.

In the long-run analysis, both GDP and FDI have positive coefficients, suggesting that economic growth and foreign direct investment contribute to environmental degradation. These results provide empirical evidence supporting the validity of the Pollution Haven Hypothesis (PHH) in Turkey over the long term. Findings obtained through alternative long-run estimators such as FMOLS, DOLS, and CCR further confirm the robustness of this result, strengthening the conclusion that the PHH holds for Turkey in the period under study.

Conclusion

This study investigates the impact of FDI on environmental degradation in Turkey and evaluates the country's economic dynamics from the perspective of environmental sustainability. The results indicate that both per capita GDP and FDI exert a positive long-run influence on the ecological footprint. In other words, the increase in FDI inflows has exacerbated environmental degradation over the long term. This finding is consistent with previous studies such as Doytch (2020), Udemba (2021), Özkan and Çoban (2022), Ursavaş (2024), and Destek (2024), which also demonstrate that foreign direct investment increases the ecological footprint in host countries. The results imply that while rising FDI stimulates economic growth, certain polluting industries seeking to avoid strict environmental regulations in developed countries relocate their operations to economies like Turkey, where environmental governance is relatively weaker. By relying on environmentally unfriendly technologies, these industries worsen ecological degradation. Another notable result is that GDP growth is associated with a significant increase in the ecological footprint, both in the short and long run. This pattern indicates that Turkey's growth-driven economic activities accelerate the depletion of natural resources, contributing to environmental damage with negative implications for ecosystems, the economy, and society. These conclusions align with the findings of Zafar et al. (2019) and Murshed et al. (2022), further emphasizing that rapid economic growth, in the absence of effective environmental regulation, can intensify ecological deterioration. This study is subject to certain limitations. Due to data constraints and methodological scope, not all possible determinants of environmental quality could be incorporated into the model. Future research could address these limitations by employing dynamic panel data techniques to allow cross-country comparisons and more comprehensive temporal assessments. In addition, applying time-series or panel cointegration methods that account for structural breaks would lead to more reliable and precise results. Such extensions will enable researchers to provide deeper insights into the FDI–environment nexus and to formulate policy implications that better integrate sustainability into economic development strategies.

Kaçar, F. (2025). Türk dizileri üzerine yapılan uluslararası akademik çalışmaların bibliyometrik analizi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1096-1117.

Türk Dizileri Üzerine Yapılan Uluslararası Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of International Academic Studies on Turkish TV Series

Ferhat Kaçar[1]

Öz

Bu makale, Türk dizilerinin uluslararası alandaki etkisini ve gelişimini inceleyen bir bibliyografik analiz sunmaktadır. Türk dizileri, dünya genelinde yayınlanmakta ve izleyiciler tarafından ilgi görmektedir. Buna bağlı olarak son yıllarda uluslararası alanda Türk dizileriyle ilgili yapılan akademik çalışmaların sayısında ve çeşitliliğinde bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle Türk dizilerine ilişkin uluslararası alanda yapılan çalışmaların incelenmesi önemlidir. Bu çalışma, literatür taraması ve bibliyometrik analiz yöntemleri kullanılarak Türk dizileri üzerine uluslararası alanda yapılan akademik çalışmaların nitelik ve niceliğini ortaya koymaktadır. Bibliyometrik analizler, R Studio ortamında çalışan, Bibliometrix paketinin web tabanlı arayüzü olan Biblioshiny kullanılarak grafikler ve ağ haritaları oluşturulmuştur. Örneklem olarak, Web of Science (WOS) veri tabanında dizinlenen dergi ve kitap makaleleri seçilmiştir. Türk dizileriyle ilgili belirlenen anahtar kavramlar doğrultusunda toplamda 58 makalenin analizi yapılmıştır. Analiz kapsamında makalelerin yıllara göre dağılımı, ortalama atıf sayıları, öne çıkan anahtar kelimeler, kullanılan yöntemler ve analiz teknikleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Türk dizileriyle ilgili yapılan akademik çalışmaların zayıf bir ilişki ağına sahip olduğunu ve bu çalışmaların WOS veri tabanında dizinlenmesine rağmen ortalama atıf sayılarının düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, birçok makalede yöntem bilgisine yeterince yer verilmediği, analizlerin dayandığı temellerin açıkça belirtilmediği ve elde edilen sonuçların net olmadığı görülmüştür. Uluslararası alanda Türk dizilerinin etkisinin artmasına paralel olarak yapılan çalışmaların sayısında artış gözlemlense de daha fazla nitelikli çalışmalara ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Dizileri, Etki Çalışmaları, Bibliyometrik Analiz, Web of Science.*

Abstract

This article presents a bibliographic analysis of the impact and development of Turkish TV series in the international arena. Turkish TV series are broadcast worldwide and attract the attention of viewers. Accordingly, in recent years, there has been an increase in the number and diversity of academic studies on Turkish TV series in the international arena. For this reason, it is important to examine the studies on Turkish TV series in the international arena. This study examines the quality and quantity of academic research on Turkish TV series in the international arena, employing literature review and bibliometric analysis methods. Bibliometric analyses, graphs, and network maps were created using Biblioshiny, the web-based interface of the Bibliometrix package running in the R Studio environment. Journal and book articles indexed in the Web of Science (WOS) database were selected as the sample. A total of 58 articles were analysed in line with the key concepts related to Turkish TV series. Within the scope of the analysis, the distribution of articles according to years, average number of citations, prominent keywords, methods used, and analysis techniques were examined. The findings show that academic studies on Turkish TV series have a weak network of relationships and that the average number of citations is low despite the fact that these studies are indexed in the WOS database. In addition, many articles have insufficient methodological information.

Keywords: *Turkish Series, Impact Studies, Bibliometric Analysis, Web of Science.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 07 / 02 / 2025
Accepted: 27 / 09 / 2025

[1]Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Öğretim Üyesi, Şanlıurfa, Türkiye, kacarferhat@harran.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ https://orcid.org/ 0000-0003-4053-7163.

Giriş

Türk dizileri, son yıllarda farklı kıtalarda geniş bir izleyici kitlesine ulaşarak uluslararası alanda büyük bir popülerlik kazanmıştır. Özellikle Orta Doğu, Latin Amerika, Avrupa ve Asya'da yoğun ilgi gören Türk dizileri, yalnızca eğlence sektörünü değil, aynı zamanda Türkiye'nin kültürel açıdan tanıtımını, turizmini ve ekonomik ilişkilerini de olumlu yönde etkilemektedir. Artan izlenme oranları ve dijital platformlardaki geniş dağıtım ağı sayesinde, küresel medya endüstrisinde önemli bir yer edinmeye devam etmektedir. Bunun karşısında birçok dünya ülkesi, Türk dizilerinin kendi ülkelerinde yayılmasını engellemeye çalışsa da Türk dizileri, uluslararası alanda ABD'den sonra dünya dizi pazarında ikinci büyük ihracatçı konumuna gelmeye başlamıştır (Öztürkmen, 2018; Zgurić, 2021). Türk dizilerinin bu gelişimi ve başarısı, son on yılda çeşitli disiplinlerde analiz konusu haline gelmesinden ötürü, küresel bir sosyal olgu olarak da dikkat çekmektedir. Farklı ülkeler tarafından yapılan veya farklı ülkelerde yürütülen çalışmalar, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin önemli isimlerinin yurtdışında yayınlanan Türk dizilerine ilişkin ifadeleri, Türk dizilerinin önemli kültür ve yumuşak güç unsuru olarak öne çıktığı anlaşılmaktadır. 2012 yılında Türkiye Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı'nın yaptığı şu açıklama, Türk dizilerinin etkisini ortaya koymaktadır: *"Dizilerle her eve girebilir ve Türk kültürünün etkisini yayabiliriz"* (Amzi-Erdogdular, 2019:886). Yanı sıra, Türkiye Cumhurbaşkanlığı İletişim Eski Başkanı Fahrettin Altun'un Türk dizilerine yönelik açıklamaları, bu dizilerin yurtdışındaki başarısını ve etkisini gözler önüne sermektedir. Altun, son yıllarda Türk dizilerine olan küresel talebin hızla arttığını belirterek, dünya genelinde bir milyara yakın insanın bu dizileri izlediğini ve bunun büyük bir başarı olduğunu vurgulamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2024).

Mattelart'a (1994) göre, dünya küresel bir kültür arayışı içindedir. Türk dizileri, popüler kültür ve küresel dolaşımdaki konumu günümüzde bir kültür politikası konusu haline gelmiştir (Hidalgo, vd., 2021). Son yıllarda Türk dizileri, küresel medya platformlarında dikkat çekici bir şekilde öne çıkmaktadır. Latin Amerika, Orta Doğu, Batı Avrupa ve hatta Uzak Doğu'da geniş bir izleyici kitlesine ulaşarak, farklı kültürler arasında köprüler kurmakta, izleyicinin ilgisini ve beğenisi oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, izleyiciler üzerindeki etkisi, oluşturduğu algı, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bu çalışma, Türk dizileriyle ilgili yapılan araştırmaların nicelik ve niteliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Sosyal bilimlerin birçok alanında bibliyometrik analizlerle yapılmış çalışmalar olmasına rağmen, iletişim bilimleri genelinde ve özellikle Türk dizileri özelinde sadece bir kongrenin yapılmış olması (Eşidir vd., 2024), literatür açısından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Türk dizilerine ilişkin uluslararası literatüre bakıldığında da nicelik ve nitelik olarak akademik ilgilinin istenildiği düzeyde olmadığı görülmektedir.

WOS veri tabanında Türk dizilerine ilişkin çalışmalara bakıldığında önemli bir kısmının doküman analizi veya belirli Türk dizilerinin odağa alınarak belirli tema ve konulardan yola çıkılarak analizler veya karşılaştırmalar yapılmıştır (Agiş, 2022; Algan ve Kaptan, 2023b; Arslan ve Tetik, 2021; Baran, 2023; Brileva, 2023; Bulut ve Winter, 2023; Çelik, 2022; Çevik, 2019; Falchetta, 2022; Gündüz, 2020; Gürkan vd., 2024; Iturri, 2021; Kaptan ve Kraidy, 2021; Sevim, 2016; O'Neil, 2013; Paiva vd.,., 2024; Panjeta, 2014; Yıldırım, 2021; Zorlu, 2022). Bu çalışmaların yanı sıra WOS'ta yayınlanan çalışmalardan çok azının etki çalışmaları olduğu görülmektedir. Örneğin, Çelik ve Seçil (2021), Türkiye'deki televizyon izleyicileri üzerinde 404 kişiyle yaptıkları nicel araştırmada, televizyon dizilerinin insan ilişkileri ve değer yargılarına dair önemli mesajlar verdiğini; izleyicinin televizyon izleme süresi ile diziler aracılığıyla aktarılan değer yargılarını benimsemesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Antezana Barrios ve arkadaşları (2021), Şili'de gerçekleştirdikleri araştırmada, izleyicilerin beklentilerinin Türk dizileri aracılığıyla karşılandığını ortaya koymaktadır. Bu dizilerde öne çıkan kültürel zıtlıklar ve anlatı yapıları, izleyicilerin hem kendilerinden farklı olanla özdeşleşmelerine hem de "öteki"ni tanıyarak kendi deneyimlerini doğrulamalarına imkân sağlamaktadır. Araştırma sonucunda, izleyicilerin bu süreçte hem farklı olana karşı bir yakınlık geliştirdikleri hem de kendilerini psikolojik olarak daha güvende hissettikleri tespit edilmiştir.

Türk dizilerinin uluslararası alanda önemli bir etkiye sahip olduğunu gösteren birçok çalışma bulunmasına rağmen, dizilerin izlendiği başlıca kıtalar, bölgeler ve ülkeler (Aslan, 2019; Türk, 2024) göz önünde bulundurulduğunda, bu alandaki akademik çalışmaların hâlen başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Türk dizileriyle ilgili uluslararası literatürde (WOS) yayımlanmış makalelerin kapsamlı bir değerlendirmesini yaparak, mevcut araştırma eğilimlerini ortaya koymakta ve gelecekteki çalışmalar için kapsamlı bir yol haritası sağlamaktadır. Akademik yayınlar sayesinde, Türk dizilerinin küresel ölçekteki etkisi giderek daha belirginleşmekte ve bu çalışmalar, dizilerin farklı kıtalar ve kültürler üzerindeki yaygınlığı ile etkisini anlamaya yönelik değerli veriler sunmaktadır. Dolayısıyla bu makalenin amacı, Web of Science (WOS) veri tabanında Türk dizileri üzerine yayımlanmış akademik çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek bu alandaki bilimsel üretimin nicelik ve niteliksel özelliklerini ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle bibliyometrik analizleri güçlendirecek bir literatür yazımı gerçekleştirilmiş, daha sonra detaylı yöntem bilgisi verildikten sonra analizlere geçilmiştir. Analizlerin kapsamı açısından WOS veri tabanında Türk dizileriyle ilgili belirlenen anahtar kavramlar doğrultusunda 65 makale incelenmiş, Türk dizileriyle doğrudan ilişkili olmayan 7 makale analizden çıkarılarak toplamda 58 makaleden hareketle analizler yapılmıştır. Analiz kapsamında makalelerin yıllara göre dağılımı,

ortalama atıf sayıları, öne çıkan anahtar kelimeler, kullanılan yöntemler ve analiz teknikleri incelenmiştir. Veri analizinde, R Studio ortamında çalışan Bibliometrix paketinin web tabanlı arayüzü olan Biblioshiny kullanılarak çeşitli şekil ve grafikler oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular, betimleyici ve yorumlayıcı analizlerin ardından değerlendirilerek sonuç kısmı oluşturulmuştur.

1. Literatür İncelemesi

Farklı ülkelerde Türk televizyon dizileri üzerine yapılan çalışmalar, bu dizilerin giderek artan bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Türk dizilerinin etkisi, Türkiye ile sosyo-kültürel yakınlığı ve güçlü iletişimi bulunan Orta Asya ülkeleri başta olmak üzere, dünyanın pek çok bölgesinde giderek artmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde yapılan birçok çalışma bu durumun bir göstergesidir (Yanardağoğlu ve Karam, 2013; Celikkol, 2022; Özalpman ve Özmen, 2023; Ivanović ve Kovač, 2022; Tahralı vd., 2023; Kaçar, 2024; Özalpman, 2024). Türk dizileri farklı ülkelerde veya bölgelerde tarihsel süreçte gerçekleşen olayları da işlemektedir. Türk dizilerin Türkiye dışındaki olaylara yaklaşımı uluslararası çalışmaların araştırma konusu haline gelmiştir. Bu doğrultuda Brileva'nın (2023), *Kurt Seyit ve Şura* (2014) dizisine odaklanarak yürüttüğü araştırma, bu durumun açık örneklerinden biridir. Söz konusu makale, dizinin Rusya'daki algısını, Türkiye ve Rusya gibi iki farklı kültürel bağlam arasında ortaya çıkan bir "yanlış anlama" örneği olarak ele almaktadır. Celikkol ve Kraidy'ın (2023), Bulgaristan'da Türk dizilerine ilişkin 71 makaleyi inceledikleri çalışmalarında, Türk dizilerinin hem Osmanlı geçmişinden kaynaklanan tarihsel gerilimleri hem de modern kültürel beğeniyi yansıtan çelişkili tutum ve tepkileri ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Larochelle'nin (2021) Yunanistan'da yaptığı araştırmada, Türk dizilerinin Yunanistan'da tarihsel önyargılara rağmen, kültürel benzerlikler ve alternatif modernlik algısı üzerinden Türklere ve Türk kültürüne ilişkin yerleşik algıları değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Farklı olarak başka bir çalışmada Türk televizyon dizilerinin Hindistan'da geleneksel medyada yer bulamasa da sosyal medya ve korsan dijital ağlar üzerinden yaygınlaşarak, ulusötesi medya akışının alternatif ve gayriresmî yollarla nasıl gerçekleştiğini gösterdiğini ortaya koymaktadır (Pandit ve Chattopadhyay, 2021). Bunların yanı sıra Şili (Aslan, 2019; Barrios vd., 2021), Kenya, Mozambik ve Senegal (Ruiz-Cabrera ve Gí1/4rkan, 2023) gibi ülkelerde çalışmalar yapılmış ve Türk dizilerinin uluslararası izleyicileri etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Türk dizilerinin yurt içi ve yurt dışı birçok araştırmacının dikkatini çektiği söylenebilir. Özalpman (2024), Avusturya'nın başkenti Viyana'da yaptığı etnografik çalışmada, Polonya diasporasındaki genç kadınların *Muhteşem Yüzyıl* dizisini izleme nedenlerini, bu diziyi kendi yaşadıkları baskıcı toplumsal cinsiyet rejimleriyle nasıl karşılaştırdıkları ve yorumladıklarını incelemiştir. Türk dizileri, yumuşak güç oluşturmanın yanı sıra bireylerin dizilerdeki karakterlerle özdeşleşme ve kimlik deneyimlerini etkileyen önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Ivanović ve Kovač (2022), Türk dizilerindeki melodram yapısını incelemiş ve Hırvatistan'daki *Yaprak Dökümü* dizisiyle ilgili bir forumda yer alan izleyici yorumlarını analiz etmiştir. Çalışmada, aile krizleri ve muhafazakârlaşan aile yapısına dikkat çekilmiştir. Başka bir araştırmada sabit kimlik anlayışına ilişkin tespitleri ortaya koymaya çalışmıştır (Tahralı vd., 2023). Bu çalışmalarla Türk dizilerin sadece etki çalışmaları değil, toplumların kimlik beklentilerini, yaşam tarzlarını, dinsel anlayışlarını ve duygularını etkilediği görülmektedir.

Bütün bu araştırmalarda Türk dizilerinin dünya genelinde ilgi görmesinin birçok nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türk dizilerinin dünya genelinde artan izleyici kitlesine ulaşmasında pek çok etken rol oynamaktadır. Bu durumun temel nedenlerinden biri, coğrafi ve kültürel yakınlık ile modernleşmekte olan ülkelerde geleneksel ile modern arasındaki çatışmanın ilgi çekici bulunmasıdır (Kaçar, 2022). Ayrıca Türk dizilerinde aile bağları, sadakat ve fedakârlık gibi duyguların derinlemesine işlenmesi, bu değerlere kültürel yakınlık hisseden ülkelerde karşılık bulmaktadır (Türk, 2024). Son yıllarda televizyon kanalları arasındaki rekabet sayesinde prodüksiyon kalitesinin artması, dünya çapında tanınan dizi oyuncularının yetişmesi, özgün ya da başarılı uyarlama senaryoların yazılması, İstanbul'un doğal güzellikleri ve tarihi mekânlarının etkileyici biçimde kullanılması da bu ilgiyi artıran faktörler arasındadır. Ayrıca, uluslararası televizyon pazarlarında güçlü bir varlık gösterilmesi ve etkili pazarlama stratejilerinin geliştirilmiş olması da Türk dizilerinin küresel düzeyde izlenirliğini artırmaktadır.

Türk televizyon dizilerinin yaygınlaşmasının önemli başka bir nedeni de ülkelerin daha önce Soap opera tarzı dizilere alışmış olmasıdır. Yapılan birçok çalışma bu durumu desteklemektedir. Örneğin Türk televizyon dizileri, Hindistan'daki ana akım, Hintçe dilindeki televizyon dizilerinde mevcut olan anlatı ve estetik içeriğin doğal bir uzantısı haline geldiği (Pandit ve Chattopadhyay, 2021: 47) için Hint izleyiciler sıkılmadan izlemektedir. Türk dizileri, dünyanın birçok ülkesinde ana akım izleyiciler tarafından, işlenen temaların kendilerine yakın bulunması nedeniyle ilgi görmektedir. Ayrıca sosyal medya ve video paylaşım platformları, dizilerin uluslararası yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Türk dizilerine ilişkin yabancı hayran kitleleri ve fandom gruplarının oluşumuna odaklanan araştırmalar da bu rolü desteklemektedir (Yakın ve Kaymas, 2024).

Türk dizileri, popüler kültür ürünleri olarak da değerlendirilmektedir (Kaçar, 2025). Dolayısıyla Türk dizileri, küresel popüler kültürün ve kültür endüstrisinin yaygınlaşmasında ve kabul görmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Dizilerin içine yerleştirilen markalar, reklamlar, karakterlerin küresel yaşam biçimleri, izleyicinin beklentilerini değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Bu doğrultuda, Türk dizileriyle ilgili yapılan araştırmalar yalnızca yumuşak güç ve kimlik temalarıyla sınırlı değildir; aynı zamanda dizilerde yer alan marka temsillerinin, izleyicilerin bu markalara yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği de anlaşılmaktadır (Basgoze ve Bozlak, 2021). Bununla birlikte Türk dizi ve filmleri destinasyonlar için kullanılan önemli unsurlardan biri haline gelmiştir (Connell, 2012: 139; Iwashita, 2008). Yapılan bir çalışmada Türk dizilerin artan ihracatı ve gittikçe dünyanın farklı bölgelerde izlenmesi, Türkiye'deki turizme önemli etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kantarci vd., 2017).

Türk dizileri, destinasyon, sosyo-kültürel ve ekonomik unsurların yanı sıra, çok sayıda kişinin çalıştığı ve her yıl ortalama onlarca dizinin üretildiği dinamik bir sektör haline gelmiştir. Türk dizi sektörünün dinamikleri ve her yıl artarak devam eden üretimi, televizyon endüstrisinin organizasyon yapısından teknik kaliteye, içerikten türe kadar çeşitli değişimleri beraberinde getirmektedir (Emre Cetin, 2016; Paris, 2013). Türk dizi sektöründeki değişimleri ilgili yapılan bazı araştırmalarda ise, sektörel gücü ortaya koymak amacıyla alanda çalışan profesyonellerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Akikol vd., 2024). Bu araştırmalar, sektörde karşılaşılan zorlukların yanı sıra sektördeki gelişmeleri de ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Acosta-Alzuru (2021) Meksika ve Türkiye'de dizi sektöründeki insanlarla yapılan görüşmelerde Türk dizilerin küresel bir ayak izi bıraktığı sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla Türk dizilerine olan teknik ilgi, her geçen gün artmaktadır.

WOS veri tabanında Türk dizilerine ilişkin çalışmalara bakıldığında Türk dizilerle ilgili birbirinden farklı birçok konuda çalışma yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Türk dizilerinin yaygınlaşan etkisi göz önünde bulundurulduğunda uluslararası literatürdeki makalelerin sayısı çok az olduğu söylenebilir. Dünyanın birçok ülkesinde çalışmalar yapılmış olsa da Türk dizilerine ilişkin nitelik ve nicelik olarak çalışmaların artırılması gerekmektedir. WOS tabanında toplam 65 makalenin sadece 18'i izleyicilere dönük ampirik çalışmalardan oluşmaktadır. Bu alanda etki çalışmalarına olan ihtiyacın olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar Türk dizileri popüler kültürün en önemli taşıyıcı unsurlarını oluştursa da farklı sosyo-kültürel evrene ait olduğu için Amerikan dizilerinden ayrılmaktadır. Ayrıca Türk dizilerine yönelik dünyanın bütün bölgelerinde artan ilgili Türk dizilerine ilişkin çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bunun için Türk dizilerine ilişkin çalışmaların yetersizliği literatür açısından bir eksiklik olarak düşünülebilir. Bu makale çalışması, Türk dizilerinin uluslararası etkisini ele almakta; dizilerin küresel ölçekte popüler kültürel ürünü ve yüksek piyasa değerine sahip endüstri haline gelişinin, sosyo-ekonomik ve politik koşullarla ilişkili olarak yapılan çalışmalarda nasıl yansıtıldığını incelemektedir. Bu doğrultuda, mevcut literatürün niceliksel ve niteliksel yönleri ortaya konulmaktadır.

1.1. Türk Dizilerinin Uluslararası Serüveni ve Tematik Yapısı

Türk dizilerinin yurtdışına çıkması ve izleyicilerin beğenisini kazanmasının yaklaşık 50 yıllık bir serüvene dayanır. İlk yurt dışı serüveni 1974 yılında "*Kaynanalar*" adıyla yayınlanan, melodram öğeleri de taşıyan bir aile komedisi ile başlamaktadır. Büyük bir başarıya imza atan *Kaynanalar* dizisi, "Türk mizah ve melodramının" ithal drama programlarıyla rekabet edebileceğini göstermiş ve bir yıl sonra drama türünün ilk dizisi olan "*Aşk-ı Memnu"* yayımlanmıştır (Öztürkmen, 2018:33). 1975 yılında TRT'de yayımlanan *Aşk-ı Memnu* dizisi, 1981 yılında Fransa'ya satılarak Türk dizilerinin uluslararası alandaki ilk yayılım örneklerinden biri olmuştur. Sonraki yıllarda farklı Türk dizileri yurt dışına satılmış olsa da, dünya genelinde geniş izleyici kitlelerine ulaşmaları ve uluslararası alanda yoğun ilgi görmeleri zaman almıştır. Birçok araştırmacı, Türk dizilerinin asıl gelişiminin 2000'li yıllarda başladığı konusunda hemfikir olmuşlardır (Amzi-Erdogdular, 2019; Emre Cetin, 2016; Kaçar, 2022; Öztürkmen, 2018; Paris, 2013).Dolayısıyla 2001-2002 yıllarında vizyona giren "*Deli Yürek"* ile gerçek anlamda Türk dizi ihracatı gerçekleşmiştir. 2007 yılında *"Gümüş"* ile ivme kazanan dizi ihracatı *"Binbir Gece (2009)"* dizisiyle artarak devam etmiştir. Arap ülkelerinde ilk popüler olan dizi Türkiye'de *"Gümüş"* olarak bilinen Arapça "*Nur (Noor*)" ismiyle ekrana gelen dizi olmuştur (Deniz, 2010). Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde, *Gümüş* dizisinin finalini izleyen 15 yaş üzeri 85 milyon izleyicinin 50 milyonunun kadın olduğu belirtilmektedir (Buccianti, 2010). *Gümüş* dizisinin bu başarısından sonra *"Binbir Gece"* dizisi ve "*Muhteşem Yüzyıl*'ın" yayına girdiği 2011 yılından itibaren dizilerin ihracat rakamları ve etkisi hızla katlanarak devam etmiştir (Bhutto, 2019; Kaçar, 2022; Şentürk, 2018).

Günümüzde Türk dizileri, uluslararası alanda geniş bir izleyici kitlesine ulaşarak farklı ülkelerde yayınlanmaktadır. Türk televizyon endüstrisinin ağırlıklı olarak televizyon dizilerinden oluşan kültürel ihracatı, 2000'lerin ortalarından bu yana yalnızca Orta Doğu ve Türkiye'nin diğer komşu ülkelerinde değil, Asya'dan Latin Amerika'ya kadar tüm dünyada önemli bir etki yaratmıştır (Algan ve Kaptan, 2023a; Bhutto, 2019). Özellikle *"Muhteşem Yüzyıl"* dizisinin 86 ülkede yayınlanarak Japonya ve Çin pazarına girmesi, Vietnam dahil olmak üzere 47 ülkeye satılarak en yüksek satış fiyatına ulaşması Türk dizi piyasısına önemli bir ivme kazandırmıştır. Türk dizilerinin uluslararası izleyiciler üzerindeki etkisi bilinse de ihracat sürecini doğrudan takip eden ve denetleyen resmi bir kurum bulunmadığı için kesin rakamlara ve bu etkilere dair net veriler elde etmek zordur. Şekil 1'de Türk dizilerin son 7 yılda artan ihracat rakamlarını göstermektedir.

Şekil 1. Türk Dizilerine Ait Yıllara Göre İhracat Rakamları

Kaynak: (https://www.ekonomist.com.tr/makale/dizi-ihracatinda-hedef-cin-pazari-49277, Erişim Tarihi: 05.12.2024)

Tüm belirsizliklere rağmen Türk dizileri, uluslararası pazarda önemli bir yer edinmiş ve ihracat rakamları açısından dikkate değer bir seviyeye ulaşmıştır. Resmi izlenme oranları ve ihracat gelirleri tam olarak kayıt altına alınmasa da yapılan araştırmalar ve ihraç edilen yapımlar, sektörün küresel pazarda güçlü bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. 150'den fazla ülkede yayınlanan Türk dizileri, Türkiye'nin tanınırlığını artırarak ülke markasına katkı sağlamakta, aynı zamanda Türk ürünlerinin dış pazarlara açılmasına, kültürel etkileşimin artmasına ve turizmin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Türk dizilerinin bu katkılarının artmasının temelinde işlediği temaların ve yansıttığı yaşam biçiminin önemli etkisi olduğu söylenebilir.

Diziler genellikle yakışıklı bir erkek ile güzel bir kadın arasındaki ilişkiye odaklanmakta, bu ilişkiler üzerinden Türkiye'deki toplumsal yaşamı, aile yapısı ve cinsiyet rollerine dair temaları işlemektedir. Buna bağlı olarak da Türk dizilerinde, fakir-zengin, kentli-köylü ve adalet gibi toplumsal ikilikleri ele alan hikâyeler anlatılmaktadır (Thussu, 2018). Aynı zamanda sevgili veya eşine saygılı, romantik ve hoşgörülü bir ilişkiyi merkezine alan senaryolar, dizilerin yayınlandığı ülkelerde ilgi görmesine neden olmaktadır.

Türk dizilerin tematik yapısı, kültürlerarası ilişkilerde önemli bir avantaj sağlayarak geniş bir izleyici kitlesine hitap etmektedir. Aile içi ilişkiler, aşk, özlem, kıskançlık, hırs, sadakat ve bağlılık gibi evrensel konulara odaklanmaktadır. Bu yapımlar, Türk kültürünü yansıtırken aynı zamanda küresel yaşam biçimlerine uyumlu hikâyeler sunarak farklı toplumlarda da yankı uyandırmaktadır. Özellikle kadın-erkek ilişkileri, aşk ve evlilik gibi konular, küresel gelişmelere paralel olarak işlenmektedir. Bu bağlamda, diziler insanların duygularını, kaygılarını ve beklentilerini ele alarak geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Cereci, 2014: 7-8; Kaçar, 2022). Ayrıca Türk dizilerinin yaygın olarak izlendiği ülkelerde modernliğin gecikmeli olarak yaşanmasının da etkisi vardır. Seküler yaşam tarzıyla öne çıkan Türk dizileri, modernleşmeye çalışan toplumların benzer sancılarını ve acılarını dile getirdiği için daha fazla talep görmektedir. Özellikle son yıllarda, televizyon dizilerinde hem seküler hem de muhafazakâr bireylerin temsil edilmesi, farklı coğrafyalardaki Müslüman ülkelerde bu dizilerin izlenme oranlarını artırmaktadır (Yetkiner, 2024). Müslüman bir ülkede dizilerin sunduğu "modern ve seküler yaşam", birçok toplumun izleyicinin kafasında belirli bir yaşam biçimini tetiklemektedir.

Öte yandan Türk dizilerinin melodram ve soap operalarla olan ilişkisi önemlidir. Türk dizileri, Amerikan Soap operalarıyla bazı benzerlikler taşısa da (Brunsdon, 2002) daha çok 'melodram' geleneğinin bir parçası olarak Mısır (Abu-Lughod, 2008), Brezilya (Brown, 2011) veya Hindistan (Munshi, 2020) gibi Batı dışı bağlamlarda görülen formatlara benzeyerek melez bir nitelik taşımaktadır. Türk dizilerinin hem türsel yapısı hem de işlediği evrensel temalardan dolayı son yıllarda daha fazla uluslararası izleyicileri beğenisini kazanmaktadır. Ayrıca Türk dizilerinin çekiciliği, dindarlık ve sekülerliği dengeli bir şekilde yansıtmasıyla ilişkilendirilebilir. Kadın-erkek ilişkilerinin Arap toplumlarına kıyasla daha eşitlikçi resmedilmesi, kadın karakterlerin güçlü ve bağımsız gösterilmesi, İslam coğrafyasındaki birçok ülkenin Türk dizilerine olan talebini artırmaktadır. Öte yandan, karakterlerin hem Müslüman hem de seküler bir yaşam tarzını benimsemesi izleyiciler açısından dikkat çekici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bunlarla birlikte, görsel olarak dikkat çekici oyuncuların tercih edilmesi, dizilerin uluslararası izleyiciler için daha çekici hale gelmesinde etkili olmaktadır.

Buna paralel olarak, Ortadoğu'daki ataerkil toplum yapısını sorgulayan bu yapımlar, izleyicilere kendi toplumlarında deneyimleyemedikleri yaşam tarzlarını medya aracılığıyla gözlemleme fırsatı sunmaktadır (Göksun, 2018: 79). Dolayısıyla, Türk dizilerinin yalnızca bir eğlence aracı olarak görülemeyeceği söylenebilir. Özellikle son dönemde, TRT'nin Türk tarihini konu alan dizileri aracılığıyla güçlü bir Türk kültürü ve geleneği imajı oluşturmaya çalıştığı

görülmektedir. Bunlara ek olarak, Türk dizilerinin sosyo-kültürel özelliklerinin yanında ekonomik ve yumuşak bir güç öğesi olarak Türk diplomasisine katkı sağlamaktadır.

Genel olarak Türk dizilerinin yurt dışındaki başarısı, son dönemlerde devlet politikası haline gelmiştir. Çoğunlukla TRT ekranlarında yer alan popüler Osmanlı dönemi TV dizileri 2010 yılından sonra çoğalmaya başlamıştır. Bu diziler daha çok Türk hükümetinin onayı ve açık desteğiyle üretilmektedir. Bu tür diziler genellikle Türkiye hükümetinin izlediği politikaları meşrulaştırmak, günümüzün siyasi arzularını ve endişelerini Osmanlı geçmişini yansıtmak amacıyla yapılmaktadır (Bulut ve İleri, 2019). Çevik (2019), Türk tarihi dizilerinin, AKP'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) popülist-milliyetçi söylemini meşrulaştıran ve iç politikanın etkisiyle şekillenen bir propaganda aracı olarak öne çıktığını belirtmektedir.

Türk dizilerinin yumuşak güç unsuru olarak öne çıkmasında yalnızca Türkiye'nin politikaları etkili değildir, aynı zamanda bu dizilerin yerel değerleri evrensel anlatılarla buluşturarak özellikle Arap dünyası dışında Latin Amerika, Balkanlar ve Orta Asya gibi bölgelerde güçlü bir duygusal etkileşim kurabilmesi etkili olmuştur. Bu durum, Türk dizilerini sadece kültürel birer ürün olmanın ötesine taşıyarak, kimlik, aidiyet ve modern yaşam tarzı gibi temalar aracılığıyla küresel izleyiciyle anlamlı bağlar kurabilen anlatılar hâline getirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı saray entrikalarından çağdaş aşk, romantizm ve ihanet temalarına kadar geniş bir yelpazede yer alan bu melodramatik yapımlar, Latin Amerika gibi ülkelerde de beğeniyle izlenmektedir. Örneğin, *"Binbir Gece"* dizisi 2014 yılında Şili'de en çok izlenen yapım olmuştur ve birçok Güney ve Orta Amerika ülkesinde yayınlanmaktadır. Latin Amerika'daki Türk dizi hayranları, Türkiye'deki toplumu kendi yaşamlarından farklı görmemekte ve dizilere ilgi göstermektedirler. Yapılan bir araştırmaya göre, Türk dizilerinin izleyicilerinin en çok beğendiği unsurlar arasında müzik, çekim kalitesi, hikâyelerin etkileyiciliği, aşkların tutkulu şekilde aktarılması ve cinselliğin daha az yer alması öne çıkmaktadır (Aslan, 2019: 39-41).

"Türk dizilerinin Ortadoğu, Afrika, Balkanlar ve Güney Amerika'da yoğun ilgi görmesi, geçmişten bu yana hegemonya kuran üretim merkezlerinin tahtını sallaması, küresel açıdan bakıldığında kültürel etkileşimin bir biçimini ifade etmektedir" (Göksun, 2018: 77). Türk dizilerinin uluslararası başarısı, hedef kitlelerin tarihsel belleği ve kültürel duyarlılıklarıyla örtüşen temalar sunması sayesinde, bu toplumlarda Türk dizilerine karşı duygusal bir yakınlık ve olumlu bir algı oluşmasına katkı sağlamaktadır. Ancak Türk dizilerinin bu başarısının yanı sıra gittikçe kendini tekrarlayan bir kısır döngü içine girdiği söylenebilir. Son dönemde yabancı uyarlamaların artmasıyla birlikte, diziler özgünlüklerini kaybetmekte, Türkiye'ye ve Türklere ait değer yargılarının yerine, küresel ölçekte geçerlilik kazanmış popüler kültür değerlerinin ihraç edilmesine zemin hazırlamaktadır (Kaçar, 2022). Türk dizi sektörünün başarısına ve büyük popülaritesine rağmen, Türkiye'de sektörün sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü desteklemek için belirli politikalar veya teşvikler konusundan problemler vardır. Sektörün uzman altyapısının ve kurumsallaşmasının eksikliği, şirketlerin zayıflıkları, yoğun rekabet ve tutarsız fiyatlandırma, dizi sektörünü tehdit eden başlıca zorluklar olarak sayılabilir.

1.2. Yumuşak Güç ve Kültür Diplomasisi Olarak Türk Dizileri

Güç kavramı, hem uluslararası politikaların analizlerinde, hem de uluslararası ilişkiler teorilerinde sıklıkla başvurulan temel açıklayıcı kavramlardan biridir. Uluslararası politikada egemen olan güç anlayışı, realist kuram çerçevesinde şekillenmiş ve esas olarak maddi kaynaklara dayalı bir tanımla açıklanmıştır (Barnett & Duvall, 2005: 40). Bu yaklaşımın önde gelen temsilcileri olan Mearsheimer (2001) ve Waltz (1979), gücü devletlerin askeri ve ekonomik kapasitelerinden hareketle tanımlamışlardır. Waltz (1979: 131) güçle ilgili, nüfus, toprak büyüklüğü, kaynaklar, ekonomik kapasite ve askeri güç gibi unsurlardan oluşan kapasitelere vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, Gilpin (1981: 13) gücü, devletlerin askeri, ekonomik ve teknolojik yetenekleri olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla güç, genel olarak "sanayi-askeri kompleks" ve somut güç unsurları ile ilişkilendirmekte; güç kullanma veya tehdit etme kapasitesi, devletlerin uluslararası etki düzeyini belirlemektedir. Öte yandan günümüzde uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla kullanılan *süper güç, güç dengesi, hegemonik güç* gibi kavramların tümü güç olgusundan türetilmiştir (Cural, 2011). Bu terimler, güç kavramıyla doğrudan ilişkili olup, akademik literatürde önemli bir çalışma/tartışma alanına işaret etmektedir. Bu güç kavramları, genel olarak katı bir güç tanımına işaret etmektedir. Ancak kültürel araçların küresel bir boyut kazanması ile son yıllarda, gücün zorlama yöntemlerinin dışında başka bir yüzünü ön plana çıkarmıştır. Joseph S. Nye (2008) bunu "yumuşak güç" adıyla literatüre kazandırmıştır. Nye, yumuşak gücü (*soft power*) "istenileni elde etmek için başkalarını etkileyebilme yeteneği olarak" olarak tanımlamıştır.

Nye (2004) tarafından geliştirilen çekim gücü (yumuşak güç), uluslararası ilişkiler literatüründe ve politikasında giderek daha fazla üzerinde durulan kavramlardan biri haline gelmiştir. Gilboa'ya göre (2008: 6) yumuşak güç, işbirliği oluşturabilmek için çekim ve ikna gücüne dayanır ve bir ülkenin değerlerini, kültürünü ve politikalarını çekici hale getirilmesiyle elde edilir. Nye (2008: 96), kendi kültürünü ve değerleri küresel normlara uyumlu hale getiren, iletişim kanallarını kullanarak uluslararası medyayı yönlendirme gücüne sahip olan ülkelerin yumuşak güç konusunda avantajlı olduğunu ifade eder. Bundan hareketle son yıllarda Türk dizileri yayımlandıkları ülkelerde izleyicilerin Türk ve Türkiye algısının şekillenmesinde rol oynayarak Türkiye'yi avantajlı duruma getirmeye başlamıştır. Bundan hareketle Türk

dizilerinin oluşturduğu algı, Türkiye'nin kamu diplomasisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Türk dizilerinin kamu diplomasisine katkısı ve yumuşak güç unsuru olarak uluslararası alanda giderek daha önemli bir işleve sahip olmaya başladığına yönelik yapılan araştırmalar (Yazar, 2020; Arslan, 2022; Aktaş, 2024), bu durumun somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yazar'a (2020: 530) göre Türk dizi sektörü, yalnızca ekonomik açıdan elde ettiği başarılarla değil, aynı zamanda yarattığı kültürel çekim gücüyle de dikkat çekmekte, böylece hem ekonomik bir açılım aracı hem de kültürlerarası etkileşimi destekleyen önemli bir unsur haline gelmektedir. Bundan hareketle Türkiye her ne kadar kültürel diplomasi faaliyetlerine diğer ülkelere kıyasla daha geç başlamış olsa da sahip olduğu zengin tarihsel ve kültürel miras sayesinde bu alanda kısa sürede etkili olmayı başarmıştır.

Yumuşak gücün temel unsurlarından biri olan kültürel diplomasi ise, devletlerin uluslararası alanda cazibe oluşturarak uzun vadeli etki yaratmalarını sağlayan önemli bir kamu diplomasisi aracıdır. Devletler, tarihsel ve kültürel değerlerini farklı toplumlara tanıtarak, kültür temelli bir nüfuz alanı oluşturmayı hedeflerken, bu süreçte kültürel diplomasi kamu diplomasisinin en etkin alanlarından biri haline gelmektedir (Yılmaz, 2018: 18; Zamorano, 2016: 166-167). Türk dizileri de bu bağlamda yalnızca bir eğlence ürünü değil, aynı zamanda Türkiye'nin tarihsel ve kültürel değerlerini aktaran, kültürel etkileşim yaratan ve Türkiye'ye yönelik olumlu algı oluşturan etkili bir kamu diplomasisi aracı olarak değerlendirilebilir. Nye'a (2017: 32-33) göre kültür, taşıdığı evrensel değerler ve oluşturduğu cazibe sayesinde yumuşak güç kaynağı haline gelirken, Çevik (2015: 397) de popüler kültür ürünlerinin uluslararası görünürlük ve farkındalık yaratarak ülke imajını şekillendirdiğini ifade eder. Cull'a (2009: 51) göre ise, kültürel diplomasi, geleneksel araçların yanı sıra çağdaş iletişim kanallarıyla yürütülen bir etki sürecidir. Bu çerçevede Türk dizileri, iletişim teknolojileri sayesinde geniş coğrafyalara ulaşarak Türkiye'nin kültürel değerlerini tanıtmakta, farklı toplumlarda Türkiye'ye yönelik sempati ve yakınlık oluşturarak kültürel ve kamu diplomasisinin yumuşak güç ekseninde somut bir uygulamasına dönüşmektedir.

Bunun önemli adımlarından biri 2000'li yıllardan itibaren dış politikasını yeniden yapılandıran Türkiye'nin, yumuşak güç stratejisini benimseyerek Türk kültürüne ait değerleri uluslararası alanda tanıtmak amacıyla çeşitli araçlardan yararlanmaya başlamasıdır. Bu süreçte, sinema ve televizyon dizilerinin kültürel etki oluşturma potansiyelini fark eden Türkiye, söz konusu görsel-işitsel ürünleri yumuşak güç unsuru olarak kullanmaya yönelmiş ve bu araçlar aracılığıyla kültürel etkileşim, kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi faaliyetlerini hayata geçirmiştir (Aktaş, 2024: 553). Tarihi ve kültürel ortaklıkların bulunduğu, özellikle Osmanlı mirasına sahip bölgeler başta olmak üzere, farklı coğrafyalarda geniş kitlelere ulaşan Türk dizileri, yalnızca yapımcılarına ekonomik kazanç sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda yayınlandığı ülkelerde gündelik yaşamın bir parçası haline gelmektedir. Bu diziler aracılığıyla Türk kültürü, yaşam biçimi, dini değerler, dil ve tarihi ile turistik mekânlar, uluslararası kamuoyunda daha cazip ve merak uyandırıcı hale gelmekte, böylece Türkiye'ye yönelik olumlu bir algı ve hayranlık kitlesi oluşmaktadır (Kaçar, 2022). Aile ve gelenek gibi Doğulu değerlerle modern yaşam tarzını bir arada yansıtan bu yapımlar, hem Doğulu hemde Batılı izleyicilerin ilgisini çekmektedir. Arık'ın (2018) ifade ettiği gibi, bu dizilerde hem Türk izleyiciler hem de farklı ülkelerden izleyiciler, kendi yaşamlarından, çevrelerinden veya yakın ilişkilerinden tanıdık hikâyeler ve karakterlerle karşılaşmaktadır. Benzer şekilde, Ortadoğu'da Türk dizilerinin Latin Amerika veya Batı kökenli dizilere kıyasla daha fazla tercih edilmesinin temelinde, Türkiye ile bu bölgeler arasındaki kültürel, tarihsel ve toplumsal benzerliklerin belirleyici olduğu görülmektedir. Mohydin'in (2020: 19-22) Pakistan'da gerçekleştirdiği araştırmaya göre, katılımcıların %29'u son beş yıl içinde beşten fazla Türk dizisi izlediğini, %47'si dizilerdeki karakterlerle kendilerini özdeşleştirdiğini belirtmiş; yaklaşık %55'i ise Türkiye'ye iş, seyahat, eğitim ya da turistik ziyaretler için gitmeye olumlu yaklaştığını ifade etmiştir. Bu ve buna benzer birçok araştırma, Türk dizilerinin kültürel yakınlığı ve empatiyi artırdığı, Türkiye algısını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Nihayetinde uluslararası alanda yumuşak bir güç unsuru olarak öne çıkan Türk dizileri dünyanın birçok ülkesinde Türk kültürünü tanıtmakta, Türkiye'nin politik ve ekonomik süreçlere katkı sunmaktadır. Türkiye'nin kültürel yaşamına yakın olan ve tarihsel süreçte ortak kültürel köklere sahip olduğu Orta Asya Türkî Cumhuriyetleri üzerinde Türk dizilerinin, yumuşak güç ve kamu diplomasisi aracı olarak etkili olduğu görülmektedir. Aktaş'ın (2024), Türk dizilerinin Kırgızistan'daki etkisine yönelik yumuşak güç ekseninde yaptığı araştırmada, Türkiye'nin dizi filmler aracılığıyla yumuşak güç ürettiği, bu durumun Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkileri olumlu yönde etkilediği ve Türkiye'nin kültürel tanıtım hedeflerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türk dizilerinin yumuşak güç öğesi olarak sadece Türkiye ile ortak tarihsel ve kültürel kökenlere sahip ülkelerde etkili olmadığı yapılan araştırmalarda ortaya konulmaktadır. Örneğin Kenya, Mozambik ve Senegal'da yapılan araştırmada, Türk dizileri aracılığıyla Türk yumuşak gücünün Afrika ülkelerinde Türkiye algısı oluşturduğu ve buralarda yayınlanan Türk dizilerin insanlar üzerinde siyasi etki yarattığını tespit edilmiştir (Ruiz-Cabrera & Gí1/4rkan, 2023). Aslan (2019) Türk dizilerinin Şili'de ve Latin Amerika'da Türkiye'ye dair önyargıların yıkılmasındaki rolüne dikkat çekmiştir. Farklı dine mensup Makedonya'da Türk dizilerin, izleyicilerin kültürel ve kolektif yakınlıklar yaratmada etkili olduğu ve Türk dizilerinin dolayımlı anlatımlarından elde edilen fotografik (eidetik) ve protez belleklerin oluşumunda önemli olduğu anlaşılmaktadır (Özalpman ve Özmen, 2023). Medya, yumuşak güç ve hegemonik bir etki alanı içinde hareket ettiğinden, dizilerin

toplumsal dönüşüm üzerindeki etkisini dikkate almak gerekir. Bu bağlamda, dizilerin, yeniden üretim ve toplumsal değişim için önemli olan örtük bir pedagojiyi içerdiğini vurgulamak önemlidir.

Türk dizilerinin önemli bir güç ve kamu diplomasisi aracı olduğu hem akademik çevrelerde hem de kamuoyunda giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Ancak bu alanda halen önemli bilgi ve araştırma boşlukları mevcuttur. Özellikle dizilerin uluslararası dolaşımı, lisans hakları satışı (gösterim hakları), ekonomik kazançları ve bu süreçlerin ekonomi-politik etkileri hakkında kapsamlı ve güvenilir verilere ulaşmak zordur. Mevcut çalışmalar genellikle sınırlı sayıdaki haberler, kısıtlı kamu kurumları verileri ve bazı akademik araştırmalarla sınırlı kalmakta, bu veriler de uluslararası pazarlardaki gerçek etkiyi tam olarak yansıtmamaktadır.

Bunun yanı sıra, akademik yayınlarda "dublaj" ve "lisans" kavramlarına değinilmekle birlikte (Arık ve Çelik, 2023), bu alanlarda yapılan niteliksel ve niceliksel çalışmalar yetersizdir. Özellikle izleyici temelli araştırmalarda, dublajın izleyici ilgisini nasıl etkilediği, dublaj ile altyazı tercihinin kültürel aktarım ve Türkçe öğrenmeye olan ilgiyi nasıl şekillendirdiği gibi sorular hâlâ tam olarak yanıtlanmamıştır. Ayrıca, "dublaj" ve "lisans" süreçlerinin Türk dizilerinin uluslararası dolaşımı ve lisans hakları satışı üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde incelenmemiştir. Bu eksiklikler nedeniyle, gelecekteki araştırmalarda izleyici perspektifinden hareketle; dizilerin uluslararası yayılımını mümkün kılan lisanslama ve dublaj süreçleri ile bu süreçlerin ekonomik ve kültürel etkileri sistematik biçimde incelenmelidir. Böylece, Türk dizilerinin yumuşak güç unsuru olarak nasıl öne çıktığı daha net bir şekilde ortaya konulabilir. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, ilgili literatüre önemli katkılar sağlayacak; Türk dizilerinin uluslararası alandaki etkisi hem ekonomik hem de kültürel açıdan daha bütüncül ve gerçekçi biçimde değerlendirilebilecektir.

2. Çalışmanın Metodoloji

Bu kısımda çalışmanın amacı, bibliyometrik tasarımı, evren ve örneklem, verilerin nasıl analiz edileceği sürecine yer verilmiştir.

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Türk dizilerinin uluslararası düzeyde nasıl bir akademik ilgi gördüğünü ve bu alandaki araştırma eğilimlerini ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Türk dizileri üzerine yapılan akademik yayınları kapsamlı biçimde inceleyerek, bu yayınların içerdiği temaları, yöntemsel tercihleri ve bilimsel üretim ağlarını görünür kılmaktır. Araştırmada, söz konusu çalışmalar; konu başlıkları, yazar iş birlikleri, yayınlandıkları dergiler, atıf sayıları, kullanılan yöntemler ve örneklem yapıları açısından sistematik olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, tematik ve kavramsal haritalar aracılığıyla bu yayınların odaklandığı temel kavramlar ve araştırma alanları görselleştirilmiştir. Yapılan analizlerle, Türk dizilerinin yalnızca kültürel bir ihracat ürünü değil, aynı zamanda uluslararası akademik alanda da giderek artan biçimde araştırma nesnesi haline geldiğini görünür kılmak; bu yolla Türkiye'nin kültürel etkisinin bilimsel düzlemdeki yansımalarını anlamaya yönelik yapısal bir çerçeve sunulması hedeflenmiştir.

2.2. Bibliyometrik Tasarım

Bibliyometrik analiz, araştırmacıların bir alanla ilişkili olarak ortaya koydukları yayınlar arasındaki örüntüleri ortaya koymak için kullanabilecekleri bir dizi istatiksel veri analiz aracıdır (Pritchard, 1969). Bibliyometrik analiz, bir alanda yapılan büyük hacimli verileri anlamlandırarak deşifre edilmesine ve haritalanmasında katkı sağlayan nicel bir araştırma imkânı sağlamaktadır (Donthu vd., 2021; Ye vd., 2021). Dolayısıyla bibliyometri, bilimsel verilerin karmaşık yapısını açıklamaya yönelik yöntem ve ölçekler sunmada elverişli bir yaklaşım sunmaktadır (Borgman & Furner, 2002:4). Bibliyometrik analiz, yayınların performans analizi ve bilim haritalama olarak kabul edilmektedir. Dahası, bibliyometri bilim haritalaması gibi bazı yöntem araçları, çalışmaların amaçlarına ve örüntülerine daha fazla odaklanma imkânı sağlamaktadır (Zupic & Čater, 2015). Bibliyometrik analiz; yüzlerce makaleyi inceleme açısından içerik analizi gibi diğer metin analiz yöntemlerine kıyasla daha kolay ve daha güvenilir bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bibliyometrik analiz ile makaleler, atıflar, ortak atıflar ve anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri derinlemesine analiz edebilir ve böylece sonuçlar araştırma alanımızda kapsamlı bilgi sağlayabilir. Ayrıca, okuyucuların alanda gelecekteki araştırma ilgi alanlarını kolayca ve açıkça belirlemelerine yardımcı olmakta ve güçlü görselleştirme imkânı sunmaktadır (Feng vd., 2017: 299). Bibliyometrik analiz, bilimsel literatürün değerlendirilmesine bir nesnellik ölçüsü getirir ve alanda çalışan birden fazla bilim insanının görüşlerini bir araya getirerek bilimsel literatür incelemelerinde titizliği artırma ve araştırmacı önyargısını azaltma potansiyeline sahiptir (Zupic & Čater, 2015). Bundan dolayı yüksek bir geçerlilik ve güvenirlilik sağlamaktadır.

Bu çalışmanın özgün değeri ve alana katkısı, Türk dizilerinin WOS veri tabanında yayımlanan makaleler üzerinden iletişim bilimi süreçlerine etkisini ve bu süreci şekillendiren faktörleri ortaya koymaktır. Türk dizilerinin uluslararası

alandaki etkisine ilişkin yayınların yapıldığı dergiler, bu yayınları gerçekleştiren üniversiteler, yayın sayıları, artış eğilimleri, atıf ortalamaları ve bu atıflar arasındaki ilişkiler ile yayınların ele aldığı araştırma konularını analiz etmek amacıyla bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, Türk dizilerine ilişkin yapılan çalışmaların gerçekleştiği bölgeler, birbirlerine etki oranları ve çalışmaların gerçekleştiği ülkelerden hareketle daha genel ve ulaşılabilir bilgilerin bir arada görünmesine olanak sağlayacaktır. Çalışmada, bibliyometrik analiz süreci kapsamında araştırma yöntemi olarak doküman tarama tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle, veri analiz sürecinde ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin sınıflandırılması, ağ haritaların oluşturulması, grafik ve tablo haline getirilmesi "RStudio'da Biblioshiny" ile yapılmıştır (Aria & Cuccurullo, 2017). Ayrıca bazı veriler içerik analizine tabi tutularak tablolaştırılmıştır.

2.3. Evren ve Örneklem

Çalışma, Türk dizilerinin uluslararası alanda yapılan akademik çalışmaların etkisini ve yaygınlığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda veri kaynağı olarak WOS bibliyografik veri tabanından yararlanılmıştır. WOS'un tercih edilmesinin temel nedeni, Türk dizileri üzerine yapılan çalışmaların sayısını ve etkisini görmek, ayrıca Türk dizileriyle ilgili uluslararası düzeyde dizinlenen makalelerin etkisini ölçmektir. Araştırmanın örneklemi, Web of Knowledge web sayfasında tüm WOS veri tabanlarında "Türk Dizileri (Turkish Series)," "Türk Televizyon Dizileri (Turkish Television Series)" ve "Türk TV Dizileri (Turkish TV Series)" anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan bir tarama ile belirlenmiştir. Çalışmanın verileri WOS veri tabanları üzerinde 1-5 Ocak 2025 tarihinde taranmıştır. WOS veri tabanında Türk dizilerine ilişkin 2011 öncesinde herhangi bir çalışma tespit edilmediğinden ve Türk dizilerinin uluslararası etkisine yönelik çalışmaların özellikle son yıllarda yoğunlaştığı göz önünde bulundurularak, araştırmanın örneklemi 2011-2024 yılları arasında yayımlanmış yayınlarla sınırlandırılmıştır.

Türk dizileriyle ilgili anahtar kelimeler ve sınırlandırmalar sonucunda toplam 77 farklı dosya tespit edilmiştir. Bu dosyaların 61'i makale, 7'si kitap bölümü, 5'i tam bildiri, 3'ü editöre mektup ve 2'si özet bildiri olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmanın amacı ve belirlenen kriterler doğrultusunda bildiriler, editöre mektup gibi çalışmalar analiz kapsamı dışında bırakılmış ve örneklem olarak 65 makale seçilmiştir. Makalelere yönelik içerik analizi yapıldıktan sonra, alanla ilgili olmayan çalışmalar veri setinden çıkarılmış ve analizler için makale sayısı 58'e düşürülmüştür. Seçilen makaleler, yıllara göre yayınlanma durumu, atıf oranları, kullanılan yöntemler, araştırmaların gerçekleştirildiği ülkeler ve yapıldığı alanlar açısından incelenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

WOS veri tabanında konuyla ilgili yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bibliyometrik veriler, bulgular kısmında sunulmuştur. Bibliyografik analiz kapsamında, Türk dizilerinin uluslararası etkisi üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmaların temel bulguları değerlendirilmiştir. Akademik makaleler analiz edilerek literatürdeki mevcut bilgi birikimi ortaya konmuş ve bu bilgi birikiminden hareketle ulaşılan genel sonuca vurgu yapılmıştır. Literatür yazımı ve analizlerde şu soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır.

- Yapılan araştırma sonuçlarına göre, Türk dizileri üzerine yayımlanan akademik çalışmaların yıllara göre dağılımı ve toplam sayısı ne kadardır?
- Akademik literatürde Türk dizilerinin etkileri, hangi açılardan ve nasıl ele alınmıştır?
- Türk dizileri üzerine uluslararası izleyici kitlesini hedef alan çalışmalar, yıllar içinde hangi oranda artış göstermiştir?
- Türk dizilerine ilişkin uluslararası akademik ağın yapısı nasıldır ve bu ağın gelişimi nasıl bir seyir izlemektedir?
- Atıf istatistikleri ve araştırmacılar arasındaki karşılıklı atıf oranları yeterli düzeyde midir?
- Çalışmalarda hangi anahtar kelimeler kullanılmış ve hangi temalar ön plana çıkmıştır?
- Türk dizilerine yönelik çalışmalarda kullanılan veri toplama ve analiz yöntemleri nelerdir ve bu çalışmaların metodolojik yaklaşımları yeterli midir?

Araştırma sürecinde çalışmaların güvenilirliğinin sağlanabilmesi için ayrıca içerik analizi yöntemine de başvurulmuştur. Araştırmada, çalışmaların yıllara göre nasıl yapıldığını, sıklıkla hangi anahtar kelimelerin kullanıldığını, atıf sayıları, makalelerin yayınlandığı üniversite ve dergiler ile araştırmaların yapıldığı ülkeler incelenmiştir. Ayrıca, araştırmaya dahil edilen makalelere ilişkin kullanılan araştırma yöntemleri, veri toplama araçları ve uygulanan veri analizi tekniklerine yönelik istatistikler sunulmuş ve yorumlanmıştır. Örneklem büyüklükleri konusunda belirsizlikler olduğu için buna ilişkin bir grafik sunulmamıştır.

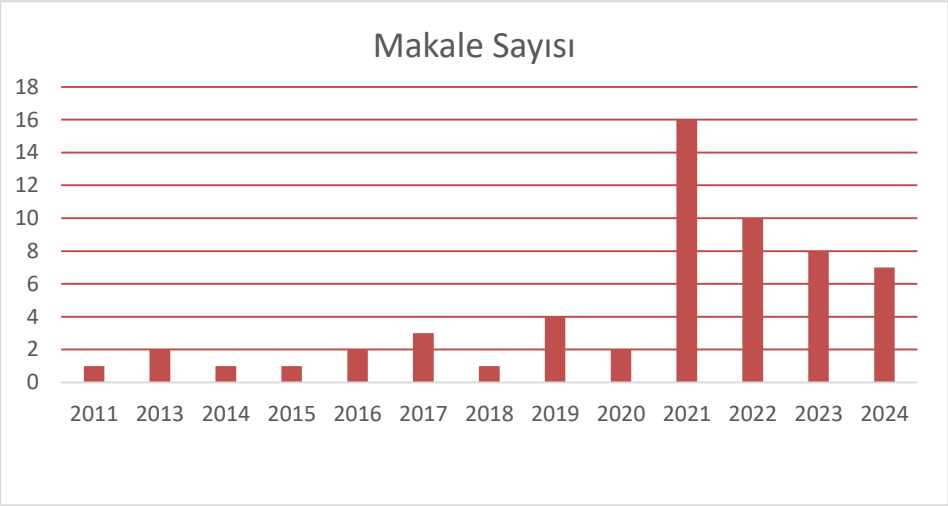
3. Bulgular

Bu araştırma, amacı ve kapsamı doğrultusunda, Türk dizileriyle ilgili uluslararası literatürde yer alan çalışmaları incelemektedir. Bu çalışma kapsamında öncelikle çalışmaların yıllara göre istatistiklerine yer verilmiştir. Daha sonra

çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelime kullanımı, atıf sayıları, en çok atıf alan çalışmalar, en çok yayın yapan dergi veya üniversiteler, yazar sayıları, araştırma yöntemleri, veri analizi teknikleri, araştırma modeli, örneklem büyüklüğüne göre incelenmiş, grafik ve tablolarla sunulmuştur.

3.1. WOS Veri Tabanındaki Makalelerin Yıllara Göre Sayısı ve Dağılımı

Şekil 2'de 2011-2024 yılları arasında yazılmış olup WOS veri tabanında yer alan makalelerin yıllara göre sayısal dağılımına ait grafiğe yer verilmiştir.

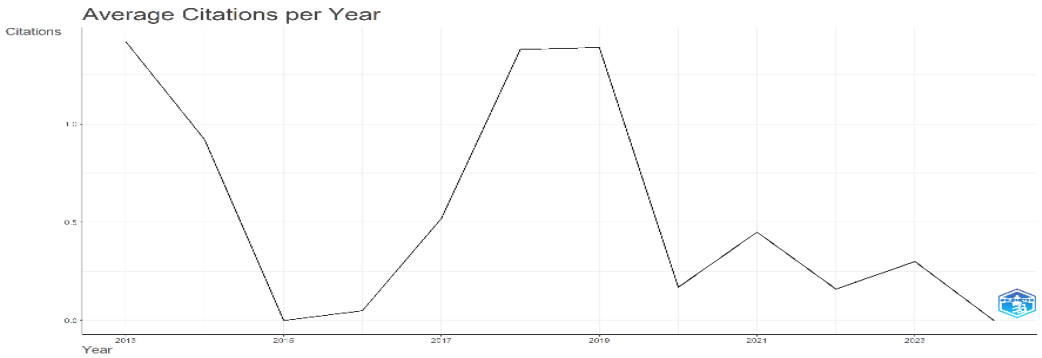
Şekil 2. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 2'de görüldüğü üzere, Türk dizileriyle ilgili ilk makale 2011 yılında WOS veri tabanında yayımlanmıştır. 2011-2024 yılları arasında yapılan çalışmaların düzenli bir artış gösterdiği, özellikle 2021 yılından sonra Türk dizileriyle ilgili uluslararası makale sayısında belirgin bir artış olduğu görülmektedir. En yüksek sayı, 2021 yılında 16 makale ile kaydedilmiştir. Sonraki üç yılda dalgalanmalar devam etse de Türk dizilerinin küresel etkisi nedeniyle makale sayısındaki artış sürmektedir. Bu durum, Türk dizilerinin etkisi ve yurt dışında yayınlanma süreçleri ile uyumludur.

Türk dizileri, 2008 yılından itibaren farklı ülkelerde hızla izlenmeye başlanmış ve bu durum, yayınlandıkları ülkelerin sosyo-kültürel süreçlerini etkilemiştir. Bu süreçle birlikte, Türk dizilerinin uluslararası izleyiciler tarafından daha fazla ilgi görmesi, bu alandaki akademik çalışmaların artmasına yol açmıştır. Yukarıdaki grafikten hareketle, Türk dizilerinin uluslararası izlenme oranlarındaki artış ile makale sayılarındaki artışın paralellik gösterdiği söylenebilir. Literatürde, Türk dizilerine ilişkin uluslararası izleyici ilgisinin 2008 yılında başladığı ve 2011 sonrasındaki yıllarda sürekli olarak arttığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, ilk akademik çalışmanın 2011 yılında yapılmış olması ve bu çalışmaların giderek artması, Türk dizilerinin uluslararası alandaki etkisinin arttığını göstermektedir.

3.2. Makalelerin Yıllık Ortalama Atıf Sayısı Dağılımı

Şekil 3'te 2013-2024 yılları arasında WOS veri tabanında yer alan makalelerin atıf sayılarına göre dağılımı görülmektedir.

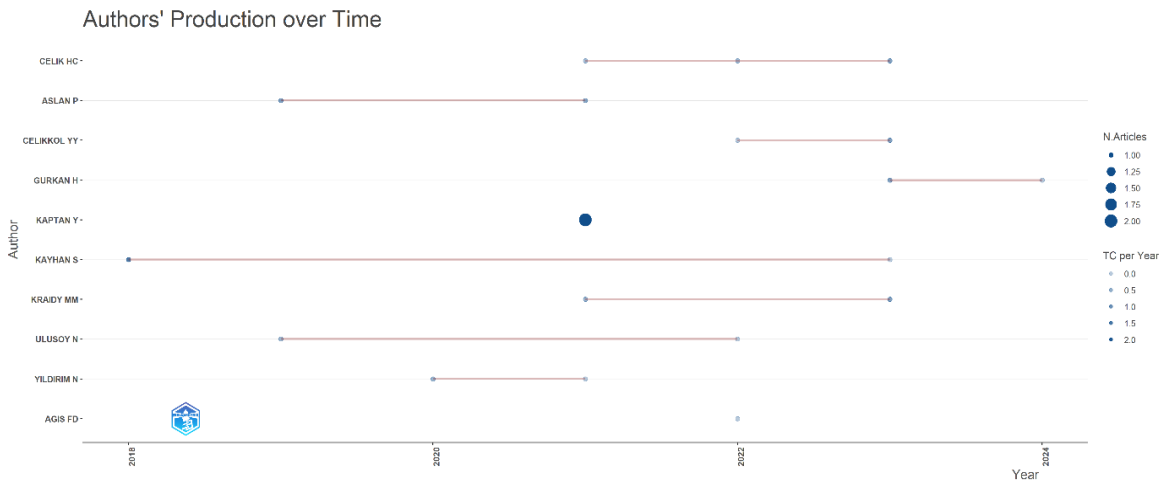

Şekil 3. Yıllara Göre Ortalama Atıf Grafiği

Şekil 3'te görüldüğü gibi 2013 yılında atıf oranları oldukça yüksek başlamış, ancak hızlı bir şekilde düşüşe geçmiştir. 2014 yılından sonra atıflarda belirgin bir azalma yaşanmıştır. 2016-2018 yılları arasında atıflar yeniden belirli bir oranda artış göstermiştir. Ancak, 2019 yılı itibarıyla atıflar tekrar hızlı bir düşüş trendine girmiştir. Bu düşüş, sonraki yıllarda dalgalanmalarla birlikte devam etmiştir. Yayınların toplamı düşünüldüğünde 2024 yılında gelmesi gereken atıflar gelmediği söylenebilir. Yapılan çalışmalar ile atıflar arasında ters bir ilişki olduğu görülmektedir. Son yıllarda çalışma sayıları artsa da atıf sayılarının azaldığı veya yayın ortalamasına kıyasla yeterince artmadığı görülmektedir.

3.3.Yazarların Makale Üretiminin ve Atıf Performanslarının Yıllara Göre Etkisi

Şekil 4'te 2013-2024 yılları arasında WOS veri tabanında yazılmış makalelerin yazar ve atıf etkisine yönelik grafiğe yer verilmiştir.

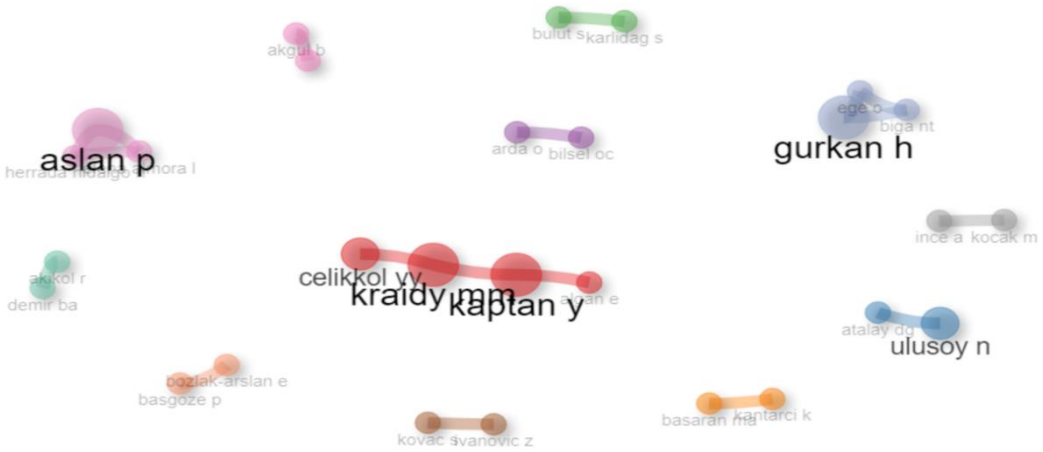
Şekil 4. Yazarların Yıllara Göre Makale Üretimi ve Atıf Etkisi Grafiği

Yukarıdaki grafik, yazarların yıllar içindeki makale üretimlerini ve atıf etkilerini göstermektedir. Yatay eksende yıllar, dikey eksende ise, yazar isimleri yer almaktadır. Noktaların büyüklüğü, yazarların yıllık üretim miktarını (N. Articles) ve yıllık atıf etkisini (TC per Year) temsil etmektedir. Büyük noktalar, yüksek üretim hacmini ifade etmektedir. Noktaların yanındaki küçük mavi yuvarlaklar, yıllık atıf sayısını (TC per Year) göstermekte olup, büyük mavi yuvarlaklar ise, yazarların daha fazla atıf aldığını işaret etmektedir.

Grafiğe göre, Çelik HC ve Çelikkol YY, 2021'den sonra aktif hale gelmiş ve üretimlerinde belirli bir istikrar sağlamıştır. Aslan P ve Gürkan H, en yüksek makale hacmine sahip olup, diğer yazarlara göre daha fazla makale üretmiştir. Bu grafik, bazı yazarların düzenli bir şekilde yayın yapmaya devam ettiğini, bazılarının ise yeni süreçte yayın faaliyetlerine katıldığını ortaya koymaktadır. Dikkat çekici bir noktada çalışmaların genelde son 5 yılda etkisinin artmaya başlamasıdır.

3.4. Türk Dizileri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmaların İlişki Ağı Analizi

Şekil 5'te, 2011–2024 yılları arasında Türk dizileri üzerine yapılan uluslararası akademik yayınlara dayalı olarak gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen akademik ilişki ağına yer verilmiştir. Aşağıdaki ağ haritası, yayınlar arasındaki ortak yazar, atıf ve kaynakça ilişkilerine göre oluşturulmuştur.

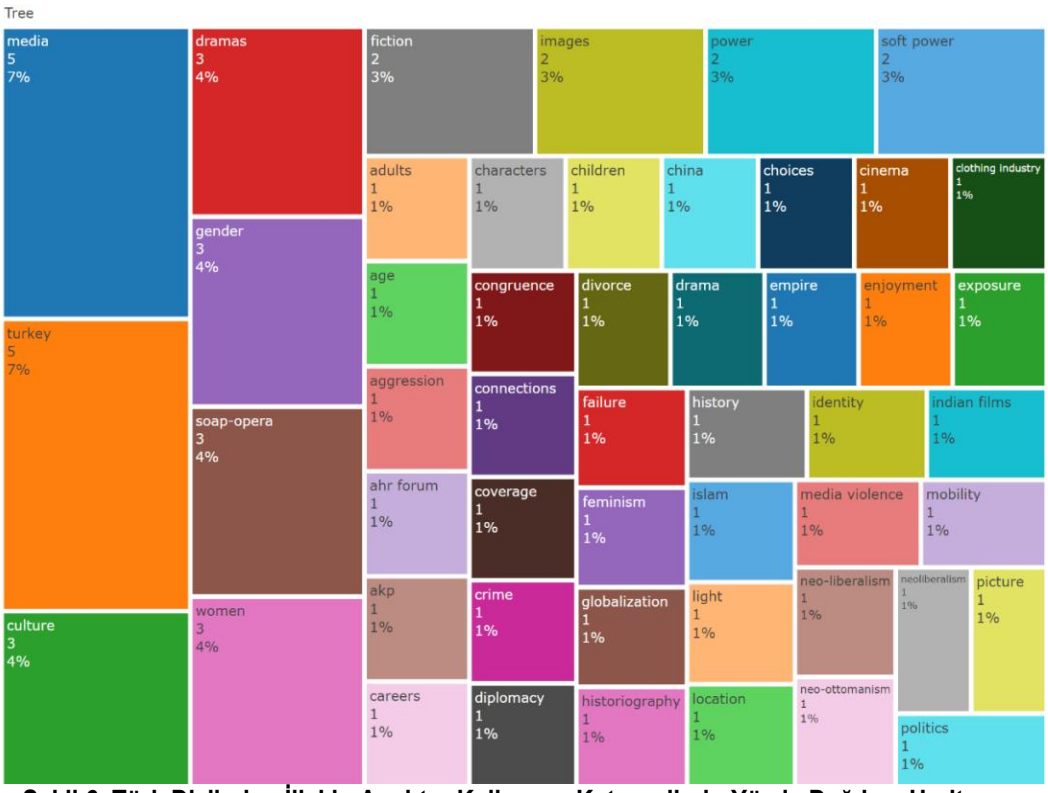

Şekil 5. Türk Dizilerine İlişkin Akademik İlişki Ağı Grafiği

Şekil 5'te bir bibliyometrik analiz sonucunda oluşturulan yazar iş birliği ağını göstermektedir. Bu ağ grafiği, ilişkiler ve topluluk yapıları hakkında ipuçları vermektedir. Ağda, en merkezi yazarlar olarak kırmızı renkle öne çıkan Kaptan ve Kraidy (2021) aralarında güçlü bir işbirliğini ifade etmektedir. Renklerle ayrılmış gruplar, yazarların belirli alanlarda yoğunlaştığını veya farklı topluluklar halinde çalıştığını göstermektedir. Yeşil, turuncu, gri, pembe ve kahverengi gruplar gibi bazı izole topluluklar, ağın genel yapısından bağımsızdır ve diğer gruplarla sınırlı etkileşim göstermektedir. Yukarıdaki ağda merkeziliğin olmadığı ve gruplarla işbirliklerinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ağın genel görünümü, ilişkilerdeki zayıflıklara veya farklı gruplar arasında etkileşim eksikliğine işaret etmektedir.

3.5. Anahtar Kelimelerin ve Kategorilerin Yüzdesel Dağılımının Analizi

Şekil 6'daki haritada Türk dizilerine ilişkin 2011-2024 yılları arasında öne çıkan anahtar kelimeler/temalara yer verilmiştir.

Şekil 6. Türk Dizilerine İlişkin Anahtar Kelime ve Kategorilerin Yüzde Dağılımı Haritası

Şekil 6, Türk dizilerine ilişkin çalışmaların anahtar kelimeler, konu ve kategori dağılımını göstermektedir. Konuların büyüklüklerine göre sıralandığında, Medya (Media) ve Türkiye (Turkey) en büyük kategoriler olarak öne çıkmakta ve bu

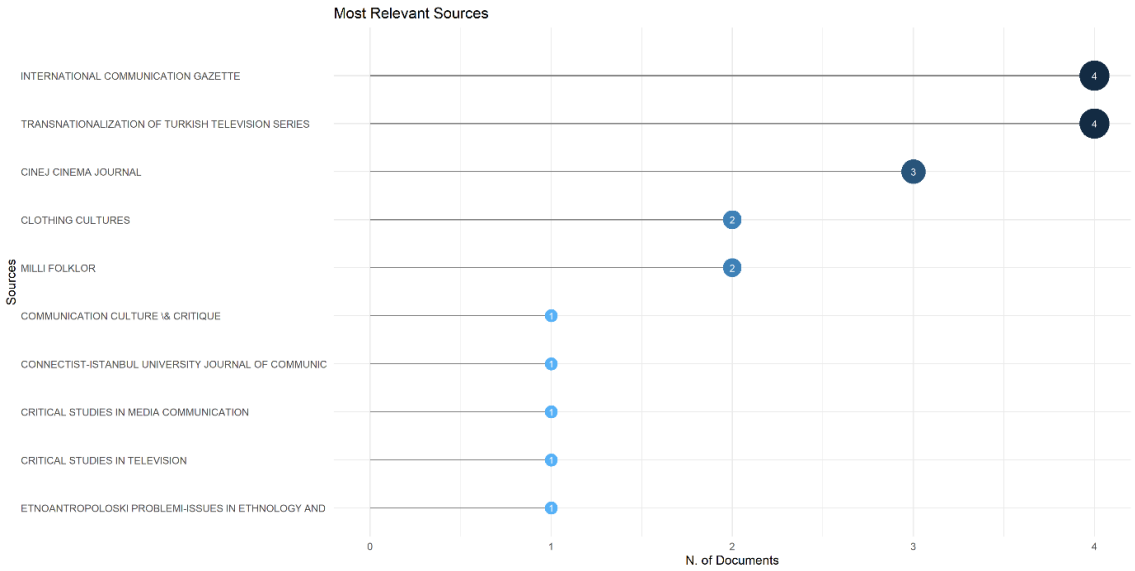
kategoriler, çalışmaların toplamda %14'ünü oluşturmaktadır. Bu durum, çalışmaların ana odak noktasının medya ve Türkiye olduğunu göstermektedir. Kültür (culture), diziler (dramas), pembe diziler (soap opera) ve toplumsal cinsiyet (gender) gibi kategoriler ise %4'lük paylarıyla önemli alanlar arasında yer almaktadır.

Şekil 6'da anlaşıldığı üzere, daha küçük kategoriler arasında, kurmaca (fiction), görseller (images), güç (power) ve yumuşak güç (soft power) %3'lük oranlarıyla orta büyüklükte konular olarak dikkat çekerken, en küçük kategoriler olan çocuklar (children), boşanma (divorce), imparatorluk (empire), kimlik (identity), politika (politics), kadınlar (women) ve feminizm (feminism) gibi alanlar %1'lik oranla daha spesifik ilgi alanlarını yansıtmaktadır.

Bu haritadan hareketle, Türk dizileriyle ilgili çalışmaların geniş ve çeşitli bir konu yelpazesine sahip olduğu söylenebilir. Öne çıkan kategoriler, medya, toplumsal cinsiyet, kültür ve politika gibi ana temaların yanı sıra, sinema, tarih, ekonomi ve bireysel ilişkiler gibi farklı alanları da kapsamaktadır. Bu durum, çalışmaların çok disiplinli bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, literatürde öne çıkan soft power ve neo-ottomanism gibi kavramlar, Türk dizilerinin Türkiye'nin uluslararası ilişkileri ve politik süreçleri ile olan bağlantısını vurgulamaktadır. Yukardaki grafikteki kategorilerin boyutları, çalışmada hangi konulara daha fazla önem verildiğini ve hangi temaların ikincil veya destekleyici olduğunu göstermektedir. Medya, Türkiye, toplumsal cinsiyet ve kültür ana odak noktaları olarak öne çıkarken; diğer kategoriler, bu ana temaları destekleyen daha ayrıntılı veya ilişkili konular olarak değerlendirilmektedir.

3.6. WOS Veritabanında Yayımlanan Makalelerin Dergilere Göre Dağılımı

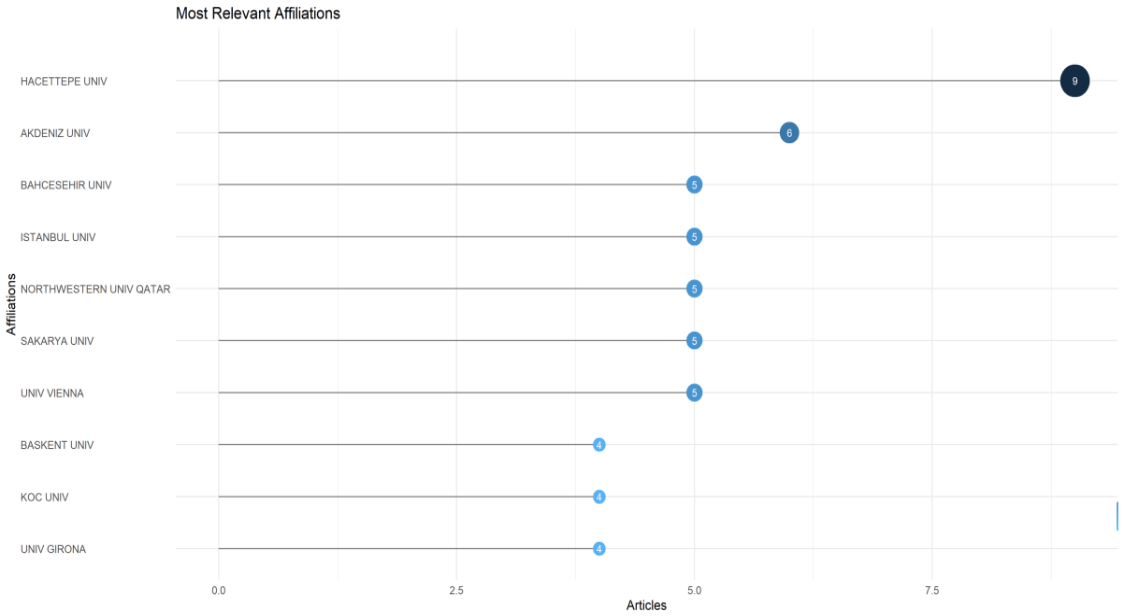
2011-2024 yılları arasında WOS veri tabanında yer alan 10 derginin ve makalelerin sayısal dağılımına Şekil 7'de yer verilmiştir.

Şekil 7. Türk Dizilerine İlişkin Makalelerin Yıllara Göre Dergi Bazında Üretim Grafiği

Şekilde 7'de görüldüğü gibi, Türk dizilerine ilişkin en fazla yayın yapan dergiler sırasıyla şunlardır: International Communication Gazete (4), Transnationalization of Turkish Television Series (4), Cinej Cinema Journal (2), Clothing Cultures (2), Milli Folklor (2), Saude E Sociedade (2). WOS veri tabanında dizinlenen ve en çok makale yayınlanan "Transnationalization of Turkish Television Series" adlı kitap ise Türk televizyon dizilerinin küresel etkisini incelemek amacıyla yayınlanmış ve kitap bölümlerinden oluşmaktadır. Bu kitap, özellikle Türk dizilerinin yurt dışındaki popülerliğini ve kültürel etkileşim süreçlerini ele almaktadır. Sage Publications yayıncılığının yaptığı İnternational Communication Gazette (Q2) dergisinde dört makalenin yayınlanması, Türk dizilerine ilişkin uluslararası alanda yapılan çalışmaların öneminin arttığını göstermektedir.

Türk dizileriyle ilgili çalışmaların yapıldığı üniversitelere ait grafik Şekil 8'de sunulmuştur.

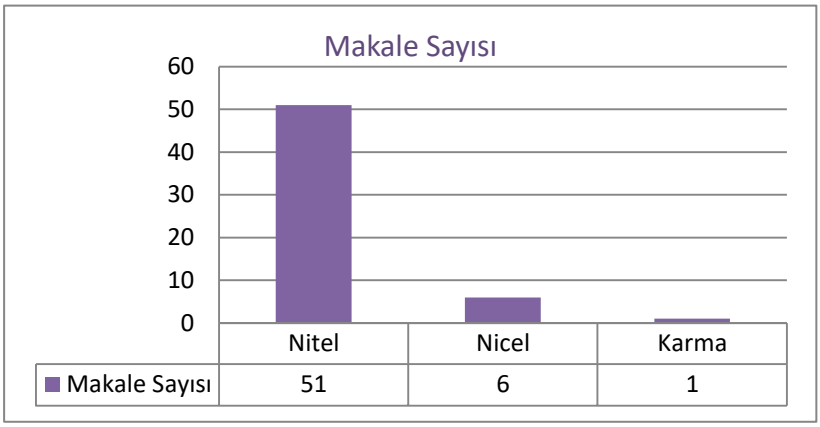
Şekil 8. Türk Dizileriyle İlgili Akademik Çalışmalara Katkı Sağlayan Üniversiteler

Şekil 8'de Türk dizilerine ilişkin uluslararası alanda akademik çalışma yapan kurumların (üniversitelerin) dağılımı gösterilmektedir. Yatay eksende makale sayısı, dikey eksende ise ilgili kurumlar (affiliations) yer almaktadır. Görselden hareketle, Türk dizilerine ilişkin uluslararası alanda yayınlanan makalelerde en fazla üretimi 9 makale ile Hacettepe Üniversitesi yapmıştır. Burada Hacettepe Üniversitesi, Türk dizilerine ilişkin en önemli akademik katkıyı sağladığı anlaşılmaktadır. İkinci sırayı ise 6 makale ile Akdeniz Üniversitesi takip etmektedir. Daha sonra Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Northwestern University, Qatar Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi, her biri 5 makale ile katkı sağlamıştır. Türk dizilerine ilişkin en önemli katkıyı bu üniversiteler sunmaktadır. Viyana Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Koç Üniversitesi ve Girona Üniversitelerinin de önemli ölçüde katkı sağladıkları gözlemlenmektedir. Genel olarak, Türkiye'deki üniversitelerin bu alanda daha fazla yayın yaptığı anlaşılmaktadır. Çok yüksek olmasa da uluslararası alanda Northwestern University, Qatar Üniversitesi ve University of Vienna gibi kurumlar da önemli akademik katkılar sunmaktadır.

Grafikte, akademik çalışmaların az sayıda üniversite tarafından yapıldığı ve bu nedenle bu alandaki akademik ağın belli başlı kurumlarla sınırlı kaldığı söylenebilir. Grafikte, Türk dizileriyle ilgili araştırma yapan yabancı üniversite sayısı az olmasına rağmen, Türk dizilerine yönelik son dönemlerde uluslararası ilginin arttığı ve bu dizilerin küresel düzeyde akademik bir tartışma konusu haline geldiği anlaşılmaktadır. Yabancı üniversitelerin akademik çalışmaları, Türk dizilerinin yalnızca yerel değil, aynı zamanda uluslararası bir akademik konu haline geldiğini göstermektedir. Avrupa'daki üniversitelerin (Viyana ve Girona) sınırlı katkıları, bu bölgedeki araştırmaların henüz başlangıç aşamasında olabileceğini işaret etmektedir. Yabancı üniversitelerden gelen bu çalışmalar, Türk dizilerinin küresel etkilerinin farklı coğrafyalarda nasıl algılandığını anlamaya yönelik önemli bir zemin oluşturmaktadır. Ancak, bu alanın uluslararası akademik çevrelerde daha fazla araştırma ile desteklenmesi gerektiği de görülmektedir.

3.7. Makalelerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılım

2011-2024 yılları arasında Türk diziler alanında yazılmış olup WOS veri tabanında taranan makalelerin araştırma yöntemlerine yönelik dağılımı şekil 9'da verilmiştir.

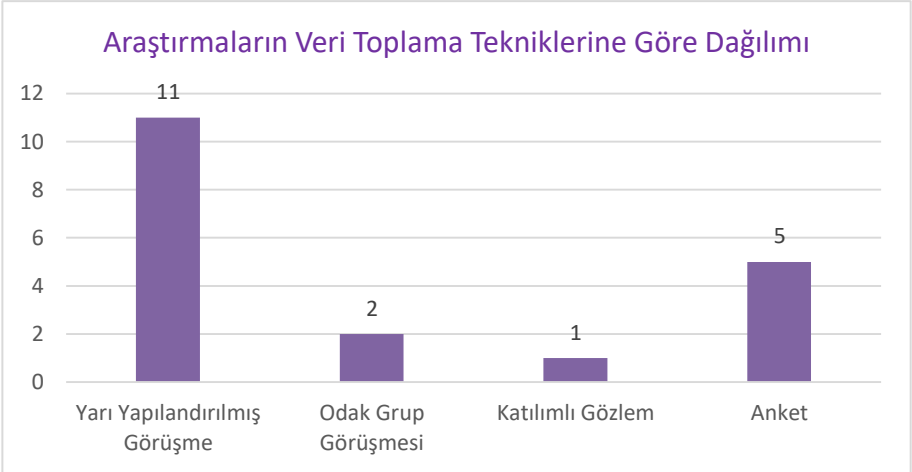

Şekil 9. Makalelerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Şekil 9'da görüldüğü üzere, makalelerin büyük çoğunluğu nitel çalışmalardan oluşmaktadır. Toplamda 51 nitel makale, 6 nicel makale ve yalnızca 1 karma yöntem çalışması bulunmaktadır. Ancak, bu tek karma yöntem çalışması Creswell ve Clark'ın (2020) tanımladığı karma yöntem mantığına uymamaktadır. Nitel çalışmalara bakıldığında, araştırmaların önemli bir kısmında belirli bir dizinin (*Muhteşem Yüzyıl, Binbir* Gece gibi) örneklem olarak seçildiği veya Türk dizilerine ilişkin analizlerin farklı medya platformları (Youtube, İnstagram gibi) üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu durum, etki çalışmasına yönelik ampirik araştırmalar oranının düşük kaldığını göstermektedir.

3.8. Araştırmaların Veri Toplama Tekniklerine Göre Dağılımı

2011-2024 yılları arasında Türk dizilerinin uluslararası etkisine ilişkin yapılan çalışmalarda kullanılan veri toplama tekniklerine ilişkin bilgilere şekil 10'da yer verilmiştir.

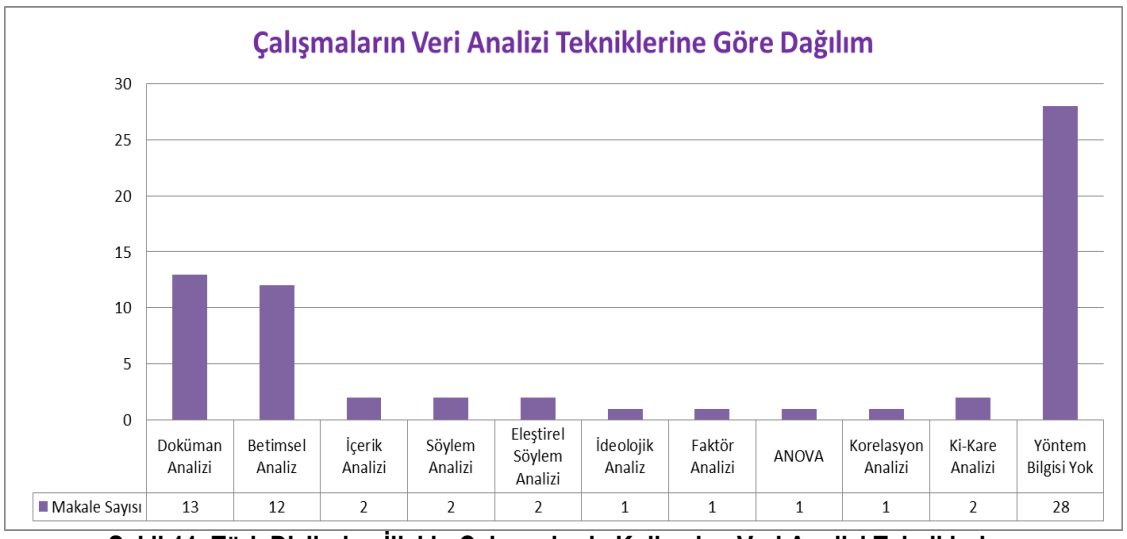

Şekil 10. Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Teknikleri

Şekil 10'da, Türk dizilerinin uluslararası etkisine yönelik yapılan araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Bu çalışmaya konu olan 58 makaleden yalnızca 19'unda alan çalışmasına dayanan veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Bu makalelerden 11'inde görüşme yöntemine dayalı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Ayrıca, 2 çalışmada odak grup görüşmesi yapılmış ve 1 çalışmada ise katılımlı gözlem tekniği kullanılarak veri toplanmıştır. Nicel araştırmalar kapsamında ise 5 çalışmada anket tekniği uygulanmıştır.

3.9. Çalışmaların Veri Analizi Tekniklerine Göre Dağılım

2011-2024 yılları arasında WOS veri tabanında yayınlanan makalelerde kullanılan veri analiz tekniklerine ilişkin bilgiler şekil 11'de verilmiştir

Şekil 11. Türk Dizilerine İlişkin Çalışmalarda Kullanılan Veri Analizi Teknikleri

Şekil 11 incelendiğinde WOS'ta 2005-2024 yılları arasında Türk dizilerine ilişkin makale çalışmalarında kullanılan veri analiz yöntemlerine yer verilmiştir. Çalışmaların büyük bir kısmında nitel veri analiz yöntemleri kullandığı görülmektedir. Bu çalışmalar arasında en sık kullanılan analiz tekniği doküman analizi (13) olarak öne çıkmaktadır. Görüşme yöntemiyle elde edilen verilerde ise genellikle betimsel analiz (12) tercih edilmiştir. Çok az sayıda çalışmada içerik analizi, söylem analizi ve eleştirel söylem analizi gibi yöntemler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklere dayalı veri analizinde sırasıyla Ki-Kare (2), ANOVA (1), faktör analizi (1) ve korelasyon (1) teknikleri uygulanmıştır. Bununla birlikte, makalelerin neredeyse yarısına yakınını (28) herhangi bir yöntem bilgisine yer verilmemiştir. Ayrıca Türk dizilerine ilişkin yapılan çalışmalarda genel olarak bir desen veya model kullanılmadığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda, analizlerin çoğunda yöntem bilgisi bulunmaması bir eksiklik olarak görülebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk dizileri, 1974 yılından itibaren yurtdışında izlenmeye başlanmıştır. Zamanla Türkiye'de yıllık dizi üretiminde önemli bir artış yaşanmış; 2000'li yıllardan sonra ise Türkiye, dizi sektöründeki pazar payını artırarak ABD'nin ardından dünyada en fazla dizi ihraç eden ikinci ülke konumuna yükselmiştir. Başta Balkanlar ve Orta Doğu olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde Türk dizileri geniş izleyici kitlelerine ulaşmıştır. Türk dizilerinin yurt dışındaki izlenme oranlarının artmasıyla birlikte, bu alana yönelik akademik literatür de genişlemeye başlamıştır. Literatürde Türk dizileri üzerine farklı temalar ve yaklaşımlar çerçevesinde çok sayıda akademik çalışma bulunmakla birlikte, bibliyometrik analiz yöntemiyle gerçekleştirilen kapsamlı bir incelemeye rastlanmamaktadır. Bu araştırmada, Türk dizileri üzerine WOS'ta dizinlenen uluslararası makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır.

Araştırma kapsamında, WOS veri tabanında yer alan 58 makalenin yıllara göre sayısal dağılımı, kullanılan araştırma yöntemleri, veri toplama teknikleri ve veri analizi yöntemlerinin dağılımları incelenmiştir. Ayrıca yazarların makale üretimi ve atıf performansına bakılmış, makalelerde kullanılan anahtar kelimelerin ve konu kategorilerinin yüzdesel dağılımları analiz edilmiştir. Bunların yanı sıra makalelerin yayınlandığı dergiler ve akademik katkı sağlayan üniversitelerin ilişki ağı görselleştirilmiştir. Bu veri analiz kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle Türk dizilerinin dünyadaki izlenme sıklığı, etkilerinin boyutu ve kapsamı göz önüne alındığında, bu alanda yayımlanan 58 makalenin sayı olarak yetersiz olduğu söylenebilir. Her ne kadar 2021 yılından sonra Türk dizilerinin uluslararası etkisine yönelik çalışmalar artış gösterse de buna ilişkin akademik çalışmaların henüz istenilen düzeyde olduğu söylenemez. Ayrıca, Türk dizileriyle ilgili atıf grafiklerine bakıldığında, atıf ortalamasının oldukça düşük olduğu görülmektedir. En yüksek atıf alan çalışmalar, sırasıyla 29 ve 30 atıfla yalnızca iki makale olurken, diğer çalışmaların büyük bir kısmı çok az atıf almış veya hiç atıf almamıştır. Türk dizileri üzerine yazılan makalelere yapılan atıfların düşük olmasının, araştırmacıların önceki çalışmaların bulgularını göz ardı etmelerinden veya yeterince dikkate almamalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen yazar işbirliği ağı, merkezi birkaç yazarın (örneğin Kaptan ve Kraidy, 2021) öne çıktığı ancak genel olarak ağ haritaların birbiriyle ilişkisi parçalı bir yapıya sahip olduğu; gruplar arasında sınırlı etkileşimlerinin bulunduğu ve yazar topluluklarının kendi içinde yoğunlaşırken diğer gruplarla zayıf bağlantılar kurduğu görülmektedir. Bu durum Türk dizilerinin uluslararası etkisine rağmen yazarların iş birliklerinin düşük olduğu sonucu çıkarılabilir.

Elde edilen bulgulardan Türk dizileri üzerine yapılan akademik çalışmalar, geniş ve çok disiplinli bir konu yelpazesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Makalelerde kullanılan anahtar kelimeler ve ele alınan konular doğrultusunda, çalışmaların odaklandığı başlıca alanlar medya ve Türkiye kategorileridir. Bu iki tema, toplam çalışmaların %14'ünü oluşturarak temel araştırma eksenini ortaya koymaktadır. Kültür, diziler, pembe diziler ve toplumsal cinsiyet gibi konular da %4'lük oranlarla önemli çalışma alanları arasında yer almaktadır. Orta büyüklükteki kategoriler ise kurmaca, güç ve yumuşak güç olarak öne çıkarken, daha spesifik konularda çocuklar, boşanma, kimlik, politika, kadınlar ve feminizm gibi %1 oranındaki alanlardan oluşmaktadır. Bu dağılım, Türk dizileriyle ilgili araştırmaların sadece medya ve kültürle sınırlı kalmayıp siyaset, kimlik, uluslararası ilişkiler ve toplumsal cinsiyet gibi farklı disiplinleri de kapsadığını göstermektedir. Özellikle yumuşak güç ve yeni Osmanlıcılık (Neo-Ottomanism) kavramlarının ön plana çıkması, Türk dizilerinin Türkiye'nin dış politika ve uluslararası süreçlerle olan ilişkisini vurgulamaktadır. Genel olarak, çalışmaların ana odağı medya, Türkiye, toplumsal cinsiyet ve kültür olmakla birlikte, diğer kategoriler bu ana temaları destekleyen ve ilişkili konular olarak önem taşımaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, Türk dizileri üzerine uluslararası alanda en fazla akademik üretim Türkiye'deki üniversiteler tarafından gerçekleştirilmektedir. Hacettepe Üniversitesi 9 makale ile en önde yer alırken, Akdeniz Üniversitesi ve diğer bazı Türk üniversiteleri de önemli katkılar sunmaktadır. Yabancı üniversitelerden Northwestern, Qatar ve Viyana gibi kurumlar sınırlı da olsa dikkate değer çalışmalar yaptıkları anlaşılmaktadır. Genel olarak, akademik ağın sınırlı sayıda kurumla şekillendiği ve son dönemde artan uluslararası ilginin Türk dizilerini küresel bir akademik tartışma konusu haline getirdiği görülmektedir. Ancak özellikle Avrupa'daki üniversitelerin katkılarının henüz sınırlı olması, bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Öte yandan Türkiye'deki akademisyenler, yabancı üniversitelerle daha fazla işbirliği yaparak disiplinlerarası ve üniversiteler arası çalışmalar yürütebilir. Son dönemde artan akademik ilginin sürdürülebilmesi ve güçlendirilmesi için, bu alandaki etkileşim ağlarının desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Türk dizileri üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük çoğunluğu nitel yöntemlere dayanmaktadır; toplamda 58 makalenin 51'i nitel, 6'sı nicel ve sadece 1'i karma yöntem çalışmasıdır. Ancak karma yöntem çalışması, literatürde tanımlanan karma yöntem (Creswell & Clark, 2020) kriterlerini karşılamamaktadır. Nitel araştırmalarda genellikle belirli diziler veya sosyal medya platformları analiz edilmiş, ampirik çalışmalar ise sınırlı kalmıştır. Veri toplamada çoğunlukla yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılırken, nicel çalışmalarda anketler tercih edilmiştir. Analiz yöntemleri arasında doküman ve betimsel analiz yaygınken, içerik ve söylem analizleri daha az kullanıldığı görülmüştür. Öte yandan çalışmaların yaklaşık yarıdan fazlası yöntem bilgisine yer vermedikleri, araştırmalarda tutarlı bir model veya desen kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca çalışmlarda örneklem büyüklükleri çoğunlukla belirsizdir ve etnografik yöntem nadiren (Cayli Rahte, 2017; Özalpman, 2024; Pandit ve Chattopadhyay, 2021) veya eksik uygulanmaktadır. Burada çalışmaların yöntem bilgisi açısından önemli eksiklik veya yöntem sorunu olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Türk dizileri geniş bir coğrafyada izlenmesine rağmen, disiplinlerarası akademik ilişkiler ve araştırmacılar arasındaki işbirliğinin zayıf olduğu görülmektedir. Analizlerde elde edilen grafikler, Türk dizileri üzerine oluşturulan akademik ağın yetersiz kaldığını ve çalışmaların etkisinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, konunun akademik anlamda daha fazla incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle, Türk dizilerinin izleyici kitlesi üzerine kapsamlı araştırmalar yapılması büyük önem taşımaktadır. Mevcut çalışmalar incelendiğinde, metodolojik eksiklikler nedeniyle geçerlilik ve güvenilirlik sorunlarının yaşandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Çoğu araştırmada sorunsalın net bir şekilde belirlenmemesi, problem alanının açıkça tanımlanmaması ve analiz süreçlerinin belirsiz olması, araştırmaların bilimsel niteliğini zayıflatmaktadır. Bu belirsizlikleri gidermek için, sağlam bir yöntem bilgisiyle tasarlanmış çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Türk dizilerinin uluslararası etkisini daha iyi anlayabilmek adına, bu alana özel ölçekler geliştirilerek araştırmaların nitelik ve nicelik açısından güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, konuya daha derin bir bakış açısı kazandırmak için karma yöntem çalışmalarına daha fazla yer verilmelidir.

Kaynakça

Abu-Lughod, L. (2008). *Dramas of nationhood: the politics of television in Egypt*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Acosta-Alzuru, C. (2021). *Will it travel?: the local vs. Global tug-of-war for telenovela and Turkish dizi producers. Transnationalization of Turkish Television Series, 1–26.*

Agiş, F. D. (2022). The relation of female characters to nature in the Turkish series wounded love (2016–2018): Ecofeminist Approaches. *CINEJ Cinema Journal*, 10(1), 27–58.

Aktaş, A. (2024). Kırgızistan'da yayınlanan Türk dizilerinin yumuşak güç ekseninde değerlendirilmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *13*(2), 550-559.

Algan, E., & Kaptan, Y. (2023a). Content is power: Cultural engineering and political control over transnational television. International Communication Gazette, 85(3–4), 325–344.

Algan, E., & Kaptan, Y. (2023b). Turkey's TV celebrities as cultural envoys: The role of celebrity diplomacy in nation branding and the pursuit of soft power. In Global Politics of Celebrity (pp. 65–77). Routledge.

Antezana Barrios, L., Andrada, P., & Mujica, C. (2021). Digital transformations and the impact of Turkish telenovelas in Chile: Back to melodrama. In B. Koç, D. Çoban, & Y. Yıldırım (Eds.), *Transnationalization of Turkish television series* (pp. 28–39). Istanbul University Press. https://doi.org/10.26650/B/SS23.2021.006.03

Arık, İ., & Çelik, F. (2019). Türk dizilerinin Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde Türkçe öğrenmeye etkisi: Kırgızistan örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(64), 677–691.

Arık, İ., & Çelik, F. (2023). Dublajı yapılan Türk dizilerinde deyimlerin ve kalıp ifadelerin aktarımı (Kırgızistan örneği). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (13), 743–760.

Arslan, Ş. (2022). *Kamu diplomasisi ve yumuşak güç oluşturmada Türk dizileri*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Amzi-Erdogdular, L. (2019). Ottomania: Televised histories and otherness revisited. *Nationalities Papers*, 47(5), 879–893.

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics,* 11(4).

Arslan, S., & Tetik, T. (2021). Quality TV, Turkish television history, and the transformation of Sıfır Bir. *Journal of Popular Film and Television*, 49(1), 40–51.

Aslan, P. (2019). International communication within the context of popular culture: A study on the success Turkish television series have had in Latin America. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences,* 2019(57), 25.

Baran, Ş. (2023). Selling Turkish quality: Multiple proximities and Turkish format exports in the post-streaming era. *International Communication Gazette*, 85(3–4), 271–288.

Barnett, M. and Duvall, R. 2005 . Power in international politics. *International Organization*, (59), 39 – 75.

Barrios, L. A., Andrada, P., & Mujica, C. (2021). Digital transformations and the impact of Turkish telenovelas in Chile: Back to melodrama. *Transnationalization of Turkish Television Series*, 27.

Basgoze, P., & Bozlak, E. (2021). Tüketicinin kurgusal markalara yönelik tutumunu etkileyen faktörler: Türk dizilerinde uygulama. *Sosyoekonomi,* 29(47), 285–299.

Bhutto, F. (2019). How Turkish TV is taking over the world. *The Guardian*, 13.

Borgman, C. L., & Furner, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 36(1), 1–53.

Brileva, D. (2023). Embedding crimea in Russia (n Empire): Russian views on crimea in the series 'Kurt Seyit and Shura/Alexandra'. *International Communication Gazette,* 85(3-4), 307–324.

Brown, L. B. (2011). *Body parts on planet slum: Women and telenovelas in Brazil*. London, UK: Anthem Press.

Brunsdon, C. (2002). The role of soap opera in the development of feminist television scholarship. In To be continued... (pp. 59–75). London, UK: Routledge.

Buccianti, A. (2010). Dubbed Turkish soap operas conquering the Arab world: Social liberation or cultural alienation. *Arab Media and Society*, 10(2), 428.

Bulut, E., & İleri, N. (2019). Screening right-wing populism in "New Turkey": Neo-Ottomanism, historical dramas, and the case of Payitaht Abdulhamid. *In The Routledge Companion to Global Television* (pp. 244–255). London, UK: Routledge.

Bulut, E., & Winter, Z. S. (2023). Contested masculinities and political imaginations in "New Turkey" and Çukur as authoritarian spaces of protection. *New Perspectives on Turkey*, 68, 49–70.

Cayli Rahte, E. (2017). Global flow of culture and media: The audience reception of Turkish TV series in Kosovo. *Milli Folklor,* 114.

Cull, N. J. (2009). *Public diplomacy: Lessons from the past*. Los Angeles, CA: USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School.

Celikkol, Y. Y. (2022). Russian popular geopolitics during crisis and war. *International Journal of Communication*, 16, 25.

Celikkol, Y. Y. & Kraidy, M. M. (2023). Neo-Ottoman cool west: The drama of Turkish drama in the Bulgarian public sphere. *Critical Studies in Media Communication,* 40(5), 306–320.

Cereci, S. (2014). Türk televizyon dizilerinin küresel başarısı: Evrensel insan yaklaşımı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28(1), 1–12.

Cural, A. (2011). *Bush Doktrini ve askeri gücün önalıcı ve önleyici savaş kapsamında kullanılması* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2020). Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi (Y. Dede & S. Demir, Çev.). Anı Yayıncılık.

Connell, J. (2012). Film tourism–Evolution, progress and prospects. *Tourism Management*, 33(5), 1007–1029.

Çelik, C. H., & Seçil, D. V. H. H. (2021). The cultivation role of television in terms of violence, life in general, personality traits and the perception of old age. Вестник Московского Университета. Серия 10. Журналистика, 1, 148–167.

Çelik, H. C. (2022). A Contextual comparison of violence depicted in television and Netflix series. *Violence and Gender*, 9(1), 1–10.

Çevik, B. S. (2015). Kültürel diplomaside devlet dışı aktörler: Türk sineması ve dizileri. M. Şahin & B. Çevik (Ed.), *Türk dış politikası ve kamu diplomasisi* (ss. 391–437). Ankara: Nobel.

Çevik, S. B. (2019). Turkish historical television series: Public broadcasting of neo-Ottoman illusions. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(2), 227–242.

Deniz, A. Ç. (2010). Gümüş dizisinin arap kamuoyuna etkileri bir sosyal medya incelemesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 50-67.

Emre Cetin, K. B. (2016). Pushing the limits of the family on Turkish television: Lost City , an alternative voice?. *European Journal of Communication*, 31(6), 694–706.

Eşidir, O. V., Bak, G., & Altıntop, M. (2024). Türk dizileri konulu akademik çalışmalar: Bir bibliyometrik analiz. *6th International Black Sea Modern Scientific Research Congress.*

Falchetta, J. (2022). Moroccan Arabic in TV fiction: Promoting de-localised individuals to model speakers. *International Journal of the Sociology of Language,* 2022(278), 203–227.

Gilboa, E. (2008). Searching for a Theory of Public Diplomacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 55–77.

Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. New York: Cambridge University Press.

Göksun, Y. (2018). Türk dizilerine dünyanın bakışı. İçinde, Y. Göksun (Ed.), *Televizyon dizilerinin keşfi* (pp. 67–83). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gündüz, F. (2020). Sociological foundations of success of Turkish TV soap operas in the Balkans. *Propósitos y Representaciones*, 8(2), 41.

Gürkan, H., Biga, N.T., & Ege, Ö. (2024). Breaking the borders: Gender dynamics in STEM portrayals in Turkish Netflix series. *Journal of European Studies*, 54(3), 322–340.

Hidalgo, N., H., Aslan, P., & Almora, L. E. (2021). The consumption of Turkish TV series in Cuba: A study on the distribution, access, and effects of popular culture. *Transnationalization of Turkish Television Series*, 55–65.

Iturri, G. C. (2021). Digital transformation: Turkish melodramas on Peruvian television. *Transnationalization of Turkish Television Series,* 113–125.

Ivanović, Z., & Kovač, S. (2022). 'The fall of leaves': A Look at Turkish television series and families. *Etnoantropološki Problemi/Issues in Ethnology and Anthropology*, 17(2), 577–627.

Iwashita, C. (2008). Roles of films and television dramas in ınternational tourism: The case of Japanese tourists to the UK. *Journal of Travel & Tourism Marketing,* 24(2–3), 139–151.

Kaçar, F. (2022). *Yurt dışında yayınlanan Türk dizilerinin sosyo-kültürel etkileri: Tunus örneği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaçar, F. (2024). Dizi ve Seriyallerin Uluslararası İzleyiciler Üzerindeki Etkisi Ölçeği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 28*(1), 81–100.

Kaçar, F., & Hıdıroğlu, İ. (2025). Tür Bağlamında Türk Televizyon Dizilerinin ve Seriyallerinin Evrimi ve Dönüşümü. *Kronotop İletişim Dergisi*, 2(2), 339-369.

Kantarci, K., Başaran, M. A., & Özyurt, P. M. (2017). Understanding the impact of Turkish TV series on inbound tourists: A case of Saudi Arabia and Bulgaria. *Tourism Economics*, 23(3), 712–716.

Kaptan, Y., & Kraidy, M. M. (2021). Depoliticizing politics: Egypt's media boycotts in the Turkish Media. *Communication, Culture and Critique*, 14(3), 405–421.

Larochelle, D. L. (2021). They're not that much different after all. The reception of Turkish series by Greeks between alterity and proximity. *In Transnationalization of Turkish Television Series* (pp. 67–81). İstanbul: Istanbul University Press.

Mearsheimer, J.J. (2001). *The tragedy of great power politics*, New York: Norton.

Mattelart, A. (1994). *Mapping world communication: War, progress, culture.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mohydin, R. (2020). *The global appeal of Turkish drama series: A case study in Pakistan*. İstanbul: TRT World.

Munshi, S. (2020). *Prime time soap operas on Indian television*. İndia: Routledge.

Nye, J.S. (2004). *Soft power: the means to success in world politics (*1st ed.). New York: Public Affairs.

Nye, J.S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 94–109.

Nye, J.S. (2017). *Yumuşak güç* (R. İ. Aydın, Çev.). Ankara: BB101.

O'Neil, M. L. (2013). Selfish, vengeful, and full of spite: The representations of women who have abortions on Turkish television. *Feminist Media Studies*, 13(5), 810–818.

Özalpman, D. (2024). Markers of self-identities for young Polish diasporic female viewers of The Magnificent Century (Turkish TV series, 2011–2014). European Journal of Cultural Studies, 27(5), 803–818. https://doi.org/10.1177/13675494231189243

Özalpman, D., & Özmen, S. (2023). Viewing Turkish tv series in skopje: Audience memories on travelling cultural products. *International Communication Gazette*, 85(3–4), 250–265.

Öztürkmen, A. (2018). "Turkish content": The Historical Rise of the Dizi Genre. *Tv/Series*, 13.

Paiva, C. M., Pasqualin, F.A., & Barbosa, F.C. (2024). Muslim women and mental health care: Reflections from the series Ethos. *Saúde e Sociedade*, 33, e230378pt.

Pandit, S., & Chattopadhyay, S. (2021). Turkish television series in India: Tracing the alternative circuits of transnational media flow. *Transnationalization of Turkish Television Series*, 41–54.

Panjeta, L. (2014). The changing soaps and telenovela genre: Turkish series impact. *Epiphany. Journal of Transdisciplinary Studies*, 7(1), 137–166.

Paris, J. (2013). Succès et déboires des séries télévisées turques à l'international. Une influence remise en question. *Hérodote,* 148(1), 156–170.

Sevim, B. A. (2016). 'Once upon a time there was a poor but proud young man!': The legacy of oral culture in Turkish television series. *Milli Folklor*, 109, 31-43.

Şentürk, R. (2018). Türk televizyon dizileri efsanesi ve gerçekler. İçinde, G. Yenal (Ed.), *Televizyon dizilerinin keşfi* (pp. 11–38). İstanbul: Kaknüs.

Tahralı, F. O., Smets, K., & Meers, P. (2023). Cosmopolitan imaginary: The reception of Turkish TV series among young audiences in urban, rural, and diasporic settings (Istanbul, Emirdağ, and Brussels*). International Communication Gazette*, 85(3–4), 198–215.

Thussu, D. K. (2018). International communication: Continuity and change. London: Bloomsbury publishing.

Türk, M. S. (2024). Türk dizilerinin kültürel bağlamda dünyadaki etkileri. *TRT Akademi*, 9(22), 932–953.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2024, 28 Şubat). Son 3 yılda küresel alanda Türk dizilerine olan talep yüzde 183 oranında arttı. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/son-3-yilda-kuresel-alanda-turk-dizilerine-olan-talep-yuzde-183-oraninda-artti. (Erişim Tarihi, 15.01.2025).

Waltz, K. (1979). *Theory of international politics.* Reading, MA: Addison Wesley.

Yakın, O., & Kaymas, S. (2024). Re-entering fandom pages in the era of new media ecosystems: The Case of Turkish television series and their devoted viewer communities. *Kritika Kultura*, 43. 25-49

Yanardağoğlu, E., & Karam, I. N. (2013). The fever that hit Arab satellite television: Audience perceptions of Turkish TV series. Identities, 20(5), 561–579.

Yazar, F. (2020). Kamu diplomasisi aracı olarak Türk dizi sektörünün değerlendirilmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(3), 529–541.

Yetkiner, B. (2024). Seküler ve muhafazakâr kimlik bağlamında "Kızılcık Şerbeti" dizisinin alımlanmasına yönelik bir çalışma. TRT Akademi, 9(22), 752-779.

Yıldırım, N. (2021). Noir than ever: Crime drama as the popular genre in Turkish streaming services. Ankara Üniversitesi İlef Dergisi. 127-148.

Yılmaz, A. N. (2018). Kültür ve sanatın ulusal tanınırlığının pozitifleştirilmesinde bir araç olarak kullanılması: Türkiye'nin kültürel yumuşak güç potansiyeli. A. N. Yılmaz & G. Kılıçoğlu (Ed.), *Yumuşak güç ve kamu diplomasisi üzerine akademik analizler: Türkiye ve dünyadan örnekler* (ss. 11–39). Ankara: Nobel.

Zamorano, M. M. (2016). Reframing cultural diplomacy: The instrumentalization of culture under the soft power theory. *Culture Unbound*, *8*, 166–186.

Zgurić, B. (2021). political and social-cultural narratives in Turkish TV shows: Between ınvoluntary ınstrument of soft power and silent weapon for waging cultural war? *Anali Hrvatskog Politološkog Društva*, 18, 0–21.

Zorlu, D. (2022). Powerful women, postfeminism, and fantasies of patriarchal recuperation in Magnificent Century. *New Review of Film and Television Studies*, 20(2), 220–242.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to evaluate the academic studies conducted to analyse the international impact of Turkish TV series through bibliographic analysis. The study aims to examine the design, scope, methodology and data collection techniques used in publications on Turkish TV series. The study analyses the social, cultural and economic impacts of Turkish TV series, the journals in which these series are published, the universities where the research is conducted, author collaborations, citation rates and key themes in detail. In addition, with the quantitative and qualitative analyses of the research on Turkish TV series, it aims to fill the gaps in the literature and make academic studies on Turkish TV series in the international arena more comprehensive.

Methods

This research uses bibliometric and content analysis methods to analyse the international impact of Turkish TV series. As a data source, 58 articles published in the WOS database between 2011 and 2024 were selected as a sample. The sample of the study was determined as a result of a search using the keywords 'Turkish TV Series', 'Turkish Television Series' and 'Turkish TV Series'. These articles were analysed in terms of factors such as the journals in which they were published, authors, research methods used, annual distributions, number of citations, countries and themes of the studies.

The bibliometric analysis provides an overview of the academic studies on Turkish TV series and provides important data such as citation statistics, keywords and geographical distribution of research. This analysis helped to understand the impact of Turkish TV series in the international arena and the trends in the research field. In the research, visualisations and network maps were created through Biblioshiny using RStudio software for the data analysis process.

In addition, through content analysis, the textual content of the articles was analysed in detail and the themes of the studies on the social, cultural and economic effects of Turkish TV series were identified. Methodological aspects such as research methods, data collection tools and data analysis techniques were also addressed to identify gaps in the

literature and future research areas. This comprehensive approach allows for a deeper understanding of the international impact of Turkish TV series.

Findings

According to the findings of the research, it has been determined that Turkish TV series have significant social, cultural and economic impacts. Audiences in different regions around the world are introduced to a new culture through Turkish productions and this situation contributes positively to Turkey's international image. As a result of the analyses, it was seen that 58 articles published on Turkish TV series are insufficient and the number of researches in this field should be increased. After 2021, although it has been observed that studies on the international impact of Turkish TV series have increased, it can be said that these studies have not reached the desired level in terms of both quality and quantity. The low average number of citations and methodological deficiencies of the articles raise questions about the reliability and validity of the studies in this field. In particular, the lack of a specific methodology in many articles is a factor that negatively affects the scientific quality of these studies.

When we look at the citation graphs of academic studies on Turkish TV series, it is clearly seen that the average citation rate is quite low. The most highly cited studies are limited to only two articles and most of the remaining studies have received little or no citations. This situation reveals that the subject should be further analysed academically. The main reasons for this deficiency are that researchers do not cite previous studies sufficiently, literature reviews are inadequate and previous findings are ignored. This situation prevents the development of scientific interaction and discussion in the field. In addition, it is observed that most of the studies on Turkish TV series are published without providing a clear methodological information. This leads to problems such as lack of clear presentation of findings and insufficient scientific discussions.

It has been observed that the studies on the international impact of Turkish TV series have taken an interdisciplinary approach and addressed a wide range of topics. These studies are not only limited to main themes such as media, culture and politics, but also cover different fields such as socio-cultural structure, identity, history, economy and individual relationships. This shows that the multifaceted effects of Turkish TV series can be analysed in more depth with contributions from different disciplines. In addition, the fact that Turkish TV series are still widely watched in a large geographical area has important effects on the audience in regions where oral culture is dominant. This international success stems from the historical, sociological, cultural and economic similarities between Turkey and the countries where the series are watched. These similarities are usually centred on common denominators such as delayed modernity, strong oral culture tradition and being a third world country.

It has been determined that the majority of academic studies on Turkish TV series are carried out by Turkish academics and the number of studies conducted in foreign universities is very few. In addition, although there has been an increasing academic interest in this field in recent years, it has been found that international co-operation is insufficient and interdisciplinary research is lacking. This situation reveals that studies on the international impact of Turkish TV series should be encouraged more in the academic field.

Conclusion

This study reveals that there is a need for further research on the international impact of Turkish TV series. The bibliographic and content analysis of 58 articles in the WOS database shows that Turkish TV series have had a great social, cultural and economic impact, but the existing research has methodological deficiencies. Most of the studies were conducted with qualitative methods, while empirical research was limited. This situation emphasises the need for methodological strengthening in order to analyse the international impact of Turkish TV series in a stronger way. If academics in Turkey increase their cooperation with foreign universities and encourage interdisciplinary studies on Turkish TV series, it will contribute to the research in this field to become more grounded. In conclusion, in order to analyse the international impact of Turkish TV series more comprehensively, methodologically strengthened studies that balance quality and quantity, fill the gaps in the literature and increase empirical studies are needed.

Yeni Medyada Şiddetin Mizahi Temsili

The Humorous Representation of Violence in New Media

Sermin Asıl[1]

Öz

Bu çalışma, yeni medya platformlarında mizahın şiddeti nasıl temsil ettiğini ve bu temsillerin toplumsal algılar üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkçe stand-up programlarında şiddet temsillerinin nasıl şekillendiği ve bu temsillerin toplumsal önyargıları nasıl yeniden ürettiği incelenmiştir. Tematik içerik analizi yöntemiyle yürütülen araştırmada, YouTube platformunda yayımlanan on farklı stand-up gösterisi analiz edilmiş, tematik kodlama uygulanmış ve elde edilen veriler tematik analiz matrisi ile organize edilmiştir. Analiz sonucunda toplam on üç farklı şiddet türüne ulaşılmış, en sık temsil edilen şiddet türlerinin sembolik şiddet (%12,29) ve toplumsal şiddet (%11,26) olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada kadınlar (%20), alt sosyoekonomik gruplar (%18) ve köylülere (%15) yönelik yönelik mizahi anlatımların, toplumsal önyargı ve ayrımcı söylemleri yeniden üretmektedir. Çalışma, mizahın eleştirel bir araç olma potansiyeline sahip olmasına rağmen, çoğu zaman şiddeti normalleştirici bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Tekrar, ironi ve abartı gibi tekniklerle şiddetin estetize edilmesi, izleyicilerin bu tür davranışları sorgulamadan içselleştirmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, mizahi içeriklerin toplumsal normları eleştirme kapasitesinin sınırlı kaldığı, aksine var olan önyargıları pekiştirdiği görülmüştür. Bu bağlamda çalışma, yeni medya ortamlarında şiddet temsillerinin daha bilinçli bir perspektifle ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Şiddetin Temsili, Şiddet ve Mizah, Yeni Medya, Sembolik Şiddet, Stand-Up.*

Abstract

This study aims to analyze how humor is used to represent violence on new media platforms and how these representations influence societal perceptions. It examines how violence is portrayed in Turkish stand-up programs and its impact on social prejudices. Using thematic content analysis, ten different stand-up performances published on YouTube were analyzed, and thematic coding was applied. The data were then organized using a thematic analysis matrix. The analysis identified thirteen different types of violence, with symbolic violence (12.29%) and social violence (11.26%) being the most frequently represented forms. The study found that humorous narratives targeting women (20%), lower socioeconomic groups (18%), and rural populations (15%) contribute to the reproduction of social prejudices and discriminatory discourse. Although humor has the potential to be a critical tool, the study reveals that it often functions to normalize violence. Techniques such as repetition, irony, and exaggeration aestheticize violence, leading audiences to internalize these behaviors without questioning them. Consequently, the study concludes that humorous content has a limited capacity to critique social norms and instead reinforces existing biases. In this context, the research emphasizes the need for a more conscious approach to representations of violence in new media environments.

Keywords: *Representation of Violence, Violence and Humor, New Media, Symbolic Violence, Stand-Up Comedy.*

JEL Codes: *M30, M31, M37*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 09 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO Öğretim Üyesi, Amasya, Türkiye, sermin.asil@amasya.edu.tr, ORCİD: https://orcid.org/0000-0002-3450-5416.

Giriş

Medya, tarih boyunca yalnızca bir bilgi aktarım aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapıları ve normları pekiştiren, hatta dönüştüren güçlü bir mekanizma olarak varlık göstermiştir. Geleneksel medyanın sınırlı etkileşim olanaklarına karşın, dijitalleşmeyle birlikte yeni medya, bireylerin içerik üretme ve tüketme pratiklerini kökten değiştirmiştir. Bu dönüşüm, mizahın yalnızca eğlence unsuru olarak görülmesinin ötesine geçerek, toplumsal normları, önyargıları ve şiddet biçimlerini yeniden üreten ya da sorgulayan bir ifade biçimi haline gelmesine yol açmıştır. Mizah, tarihsel süreçte iktidarı eleştirmek, muhalif söylemleri görünür kılmak ve toplumsal olayları yorumlamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde, özellikle yeni medya platformlarında yayılan mizahi içeriklerin toplumsal algı oluşturma potansiyeli üzerine yapılan araştırmalar, bu içeriklerin her zaman eleştirel bir işlev üstlenmediğini, aksine kimi zaman önyargıları pekiştiren ve şiddeti sıradanlaştıran bir rol oynayabildiğini göstermektedir.

Mizahın gücü, bireyler arasındaki sosyal ilişkileri şekillendirme yeteneğinden gelmektedir. Mizah, bir yandan baskıcı sistemlere karşı bir direniş biçimi olarak işlev görebilirken, öte yandan mevcut toplumsal hiyerarşileri ve eşitsizlikleri pekiştiren bir araca da dönüşebilmektedir. Stand-up komedi, bu bağlamda, bireysel anlatılar aracılığıyla toplumsal normlara, politik olaylara ve kültürel değerlere dair güçlü mesajlar içeren bir anlatı türü olarak öne çıkmaktadır. Stand-up komedyenleri, günlük yaşamdan, cinsiyet rollerinden, politik ve ekonomik eşitsizliklerden beslenerek mizahi bir dil oluştururlar. Ancak bu mizahi anlatımların içerdiği şiddet öğelerinin nasıl temsil edildiği ve bu temsillerin izleyiciler üzerindeki etkileri dikkatle analiz edilmesi gereken bir konudur. Yeni medya platformlarında mizah, şiddeti yalnızca eleştirel bir araç olarak değil, kimi zaman estetize ederek ve hafifleştirerek normalleştiren bir mekanizma olarak da kullanabilmektedir.

Son yıllarda, sosyal medyada milyonlarca kişi tarafından izlenen stand-up performanslarında, ırkçı ve cinsiyetçi şakalar normalleşirken, toplumsal algının bu süreçten nasıl etkilendiği henüz yeterince araştırılmamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, yeni medya platformlarında mizah aracılığıyla şiddet temsillerinin nasıl şekillendiğini ve bu temsillerin toplumsal algılar ile kurduğu ilişki biçimlerini analiz etmektir. Bu doğrultuda, araştırma kapsamında mizahi içeriklerde en sık hangi şiddet türlerinin ve alt kategorilerinin temsil edildiği, bu temsillerin şiddeti hangi yollarla normalleştirdiği, izleyici etkileşimiyle nasıl bir ilişki kurduğu ve toplumsal önyargıları yeniden üretirken hangi grupları hedef aldığı sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tematik içerik analizi yöntemi benimsenmiş ve bu bağlamda tematik kodlama uygulanmıştır. Kodlama sürecinde, incelenen videolarda şiddetin doğrudan ve dolaylı biçimde ifade edildiği cümleler tespit edilmiş, bu ifadelerin bağlamları analiz edilerek anlamlı temalar oluşturulmuştur. Araştırmanın veri setini oluşturmak amacıyla YouTube platformunda 2024 yılında yayımlanmış Türkçe stand-up videoları arasından belirli kriterlere göre seçim yapılmıştır. Seçim sürecinde, videoların "Türkçe stand-up" anahtar kelimesi ile taranması, en az 20 dakika uzunluğunda olması, yüksek izlenme sayısına sahip olması ve Türkçe dilinde yayımlanmış olması kriterleri esas alınmıştır.

Elde edilen bulgular, mizahın şiddeti eleştirmek yerine çoğunlukla estetize ederek ya da hafifleştirerek sunduğunu ortaya koymaktadır. Şiddet unsurlarının tekrar eden bir şekilde mizahi içeriklerde yer alması, izleyicilerde duyarsızlaşmaya neden olabileceği ve eleştirel düşüncenin önünü dolaylı olarak kapatabileceği ifade edilebilir. Şiddet temsillerinin tekrar, ironi ve abartı yoluyla sunulması, bu içeriklerin izleyiciler tarafından sorgulanmadan içselleştirilme ihtimalini artırabilir ve toplumsal eşitsizliklerin devamlılığını sağlayabilir. Şiddetin mizahi anlatılar aracılığıyla sıradanlaştırılması, izleyicinin algısını değiştirerek şiddeti eğlenceli, kabul edilebilir ve doğal bir olgu haline getirebilir. Bu bağlamda çalışma, mizahi içeriklerin yalnızca eğlence unsuru olarak görülmemesi, toplumsal algıya yönelik olası etkilerinin daha bilinçli bir şekilde değerlendirilmesine katkı sunabilir. Yeni medya ortamlarında üretilen içeriklerin toplumsal sorumluluk bilinciyle ele alınması, şiddetin görünürlüğünü ve etkisini anlamak açısından kritik bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Şiddet Olgusu ve Türleri

Şiddet, insanlık tarihi boyunca bireylerin ve toplumların yaşamında köklü bir yere sahip olmuş, farklı dönemlerde toplumsal yapılar ve kültürel dinamiklerle şekillenmiştir. Günümüzde şiddet, yalnızca fiziksel güç kullanımıyla sınırlı kalmayan; psikolojik, cinsel, sembolik ve yapısal boyutları içeren çok katmanlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu çeşitlilik, şiddetin tanımlanmasında farklı disiplinlerin farklı yaklaşımlar geliştirmesine yol açmış ve üzerinde ortak bir tanım oluşturulmasını güçleştirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), şiddeti bireye, bir gruba veya topluma yönelik kasıtlı bir güç veya tehdit uygulaması olarak tanımlamakta ve bu eylemlerin fiziksel zarar, psikolojik travma veya ölüm gibi ciddi sonuçlar doğurabileceğini vurgulamaktadır (Polat, 2016: 26).

Tarihsel bağlamda şiddet, yalnızca bireysel bir davranış biçimi olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin bir aracı olarak varlık göstermiştir. Örneğin, Habil ve Kabil'in hikâyesi, şiddetin bireysel bir mesele gibi görünse de dönemin

toplumsal ilişkileri açısından derin bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Güleç vd., 2012: 113). Danimarka'da bulunan 2000 yıllık "Tollund Adamı" mumyasının boğularak öldürülmesi ve Avusturya'da sırtında ok başı izine rastlanan beş bin yıllık bir fosilin varlığı, tarih boyunca şiddetin hem bireysel hem de toplumsal çatışmaların bir aracı olarak kullanıldığını göstermektedir (Tatlıoğlu, 2020: 14). Bu örnekler, şiddetin yalnızca fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal yapıların birey üzerinde baskı kurduğu çok katmanlı bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Şiddetin bu çok yönlü doğası, modern bilimsel çalışmalarla daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Albert Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı ve Bobo Doll Deneyi, şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğunu vurgulayarak çevresel faktörlerin birey üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymuştur. Özellikle medya araçlarının bireylerin saldırganlık eğilimlerini pekiştirdiği ve çocukların gözlem yoluyla şiddet davranışlarını model aldığı kanıtlanmıştır (Yılmaz, 2014: 35-36). Bu çalışma, bireyin sosyal çevresinden edindiği davranış kalıplarının ödül ve ceza mekanizmalarıyla nasıl pekiştirildiğini göstermekte ve medyanın bu süreçteki rolüne dikkat çekmektedir.

Medyanın bireyler üzerindeki etkisi yalnızca bireysel davranışlar düzeyinde kalmamış, şiddetin toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl meşrulaştırıldığı ve normalleştirildiği de incelenmiştir. Johan Galtung'un yapısal şiddet kavramı, toplumdaki eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerini engellediğini ve bu durumun da bir şiddet biçimi olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Sosyal eşitsizlikler, ekonomik krizler ve toplumsal normlar, şiddetin belirli gruplara yönlendirilmesinde bir araç haline gelebilmektedir. Ayrıca, medya ve kültür endüstrisinin şiddeti yüceltmesi, bireylerin bu olguyu içselleştirme süreçlerini güçlendirmekte ve toplumsal düzeyde şiddetin normalleşmesine katkıda bulunmaktadır (De Mio ve Ansel, 2018: 1).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) hazırladığı 2002 tarihli raporda, şiddet üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır: kendine yönelik şiddet, kişiler arası şiddet ve toplu şiddet (Güreşçi, 2021: 8). Kendine yönelik şiddet, intihar eğilimi ve kendine zarar verme davranışlarını içerirken; kişiler arası şiddet, aile içi veya bireyler arası yaşanan fiziksel, psikolojik veya ekonomik şiddeti kapsamaktadır. Toplu şiddet ise sosyal, politik ve ekonomik şiddet olmak üzere üç alt başlıkta ele alınmaktadır. Sosyal şiddet, organize suçlar, terör eylemleri ve iş yerindeki psikolojik şiddeti; politik şiddet, savaşlar ve devlet eliyle uygulanan şiddeti; ekonomik şiddet ise ekonomik kazanç elde etmek amacıyla gerçekleştirilen saldırıları ifade etmektedir (Krug vd., 2002).

Şiddet olgusunu daha iyi anlamak ve etkilerini analiz etmek için yapılan bu sınıflandırmalardan ilki ve en genişi sosyolojik, psikolojik, siyasal, ekonomik, teolojik ve ontolojik boyutlar gibi geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Şiddetin birey ve toplum üzerindeki etkilerinin derinlemesine incelenmesine olanak tanırken, aynı zamanda şiddetin tarihsel ve kültürel bağlamdaki çeşitliliğini de ortaya koymaktadır (Yener, 2023: 280-283);

- Sosyolojik şiddet: sembolik şiddet, kişilerarası şiddet, toplumsal şiddet, simgesel şiddet, küresel şiddet
- Psikolojik şiddet: mobbing, manevi taciz, kişinin kendi kendisine şiddeti, kışkırtılan şiddet, saklı şiddet, duygusal şiddet, saldırganlık
- Siyasal şiddet: saf şiddet, yasa koyucu şiddet, militarizm, karşı devrimci şiddet, kolektif şiddet, hukuki şiddet, devlet gücü ve şiddeti, yukarıdan gelen şiddet, yapısal şiddet
- Ekonomik şiddet: mali açıdan yoksun bırakma, nesnel şiddet
- Teolojik şiddet: dinsel şiddet, ilahi şiddet, mitik şiddet, tapınma ile ilgili ritüel şiddeti
- Ontolojik şiddet: fiziksel şiddet, sözlü şiddet, kadına şiddet, organize şiddet, ham şiddet, basit şiddet, hesaplanmış şiddet, azınlıklara karşı şiddet, okul şiddeti, siber şiddet, amaç olan şiddet, araç olan şiddet

Bir diğer sınıflandırma ise kadına, çocuğa, yaşlılara, engellilere ve bireyin kendisine yönelik şiddet türlerine değinmiştir. Ayrıca, akranlar arası ve kardeşler arası şiddet ile flört şiddeti, LGBT'li bireylere yönelik şiddet ve mülteci şiddeti gibi farklı gruplara yönelen şiddet biçimlerini de ele almıştır. Bu genel başlıklar altında, şiddet fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik ve siber şiddet olarak alt kategorilere ayrılmıştır (Polat, 2016: 16-17).

Slavoj Zizek'in şiddet tipolojisi ise şiddeti öznel ve nesnel olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. Öznel şiddet, bireyler veya gruplar tarafından doğrudan uygulanan somut eylemleri içerirken; nesnel şiddet, toplumsal yapılar ve kültürel normlarla içselleştirilmiş, sistematik baskı biçimlerini kapsar. Zizek, nesnel şiddeti sembolik ve kültürel şiddet olarak ikiye ayırmakta ve dilin, iletişim sistemlerinin veya ekonomik sistemlerin bireyler üzerinde yarattığı baskıya dikkat çekmektedir (Zizek, 2018: 23-25). Bu sınıflandırma, şiddetin yalnızca fiziksel bir eylem olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve kültürel yapıların bir ürünü olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

Diğer bir sınıflandırma ise şiddetin hem bir araç hem de bir amaç olarak işlevine odaklanmaktadır. Şiddet bazen belirli hedeflere ulaşmak için araçsal bir işlev üstlenirken, bazen de salt bir amaç olarak ortaya çıkar. Özellikle kadınlara, çocuklara ve hayvanlara yönelik şiddet, çoğu zaman kişinin kendini güçlü hissetme motivasyonuyla ilişkilendirilir. Bu

bağlamda, bireysel eğilimlerle toplumsal normların etkisi arasındaki güçlü bağ, şiddetin karmaşık yapısını anlamada önemli bir ipucu sunmaktadır.

Sonuç olarak, şiddetin bireysel, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla ele alınması, bu olgunun çok yönlü doğasını anlamak için hayati bir önem taşımaktadır. Bireyden başlayarak toplumun genel yapılarına kadar uzanan bu süreçte, şiddet olgusu fiziksel eylemlerle sınırlı kalmayıp, yapısal ve sembolik biçimlerde de kendini göstermektedir. Böylece, şiddet kavramının bireysel öğrenme süreçlerinden kültürel normlara ve toplumsal dinamiklere kadar geniş bir yelpazede ele alınması gerekmektedir. Şiddet olgusu, farklı bağlamlarda farklı biçimlerde ele alınmış ve bu durum şiddet sınıflandırmalarında çeşitliliğe neden olmuştur. Bu çalışmada, şiddet türlerinin karmaşıklığını sadeleştirmek ve daha anlaşılır bir sistematik ortaya koymak amacıyla farklı sınıflandırmalar bir araya getirilmiştir. Bu derleme, şiddetin çok yönlü etkilerini analiz etmek için kapsamlı bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Şiddetin farklı biçimlerini ele alan bu kavramsal çerçevenin ardından, bir sonraki bölümde medya metinlerinde mizah aracılığıyla inşa edilen şiddet temsilleri kuramsal olarak incelenecektir.

Tablo 1. Şiddet Türleri ve Alt Kategorileri

Şiddet Türü	Tanım	Bağlam	Alt Kategoriler
Bireysel Şiddet	Kişinin kendisine veya başka birine doğrudan uyguladığı fiziksel, duygusal veya psikolojik şiddet türlerini kapsar.	Kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkar; bireylerin güven ve psikolojik sağlığını doğrudan etkiler.	• Fiziksel şiddet (dayak, yaralama vb.) • Sözlü şiddet (hakaret, tehdit, bağırma) • Duygusal şiddet (manipülasyon, aşağılama) • Cinsel şiddet (taciz, istismar) • Kişinin kendine yönelik şiddeti (kendine zarar verme, intihar girişimi)
Toplumsal Şiddet	Toplum yapısından kaynaklanan, gruplar veya topluluklar arasında ayrımcılık, ötekileştirme veya çatışma yaratan şiddet türüdür.	Ayrımcılık, norm dayatmaları ve grup çatışmalarıyla toplumsal eşitsizlikleri artırır; bireylerin toplumla bütünleşmesini engeller.	• Ayrımcılık (etnik, cinsiyet, sınıf) • Ötekileştirme (grup veya bireylerin toplumdan dışlanması) • Linç (fiziksel veya dijital ortamda toplu saldırılar) • Toplumsal norm dayatmaları (baskıcı gelenekler ve roller) • Grup çatışmaları (topluluklar arası fiziksel veya psikolojik çatışmalar)
Yapısal Şiddet	Ekonomik, politik veya kültürel sistemlerin bireylerin temel haklarını kısıtlaması veya erişimlerini engellemesiyle oluşan şiddettir.	Yoksulluk, eğitim fırsatlarının eşitsizliği ve sağlık hizmetlerine erişimdeki kısıtlamalarla bireylerin yaşam standartlarını düşürür.	• Ekonomik eşitsizlik (fırsatlara erişimde dengesizlik) • Eğitim hakkının engellenmesi (sistematik engeller) • Sağlık hizmetlerine erişim kısıtlamaları • Hukuki eşitsizlikler (adalet sistemine erişimde ayrımcılık) • Çalışma koşullarında sömürü
Siyasal Şiddet	Devlet veya siyasi güçler tarafından bireylerin haklarını ve özgürlüklerini sınırlandırmak amacıyla uygulanan şiddet türüdür.	Sansür, hukuki baskı veya militarizm yoluyla ifade özgürlüğünü kısıtlayarak bireylerin demokratik haklarını engeller.	• Devlet baskısı (sansür, hukuki cezalar) • Militarizm (askeri güç kullanımı) • Protestoların bastırılması • Yasa koyucu şiddet (baskıcı yasalar) • Karşı devrimci şiddet (demokratik girişimlere engel)
Ekonomik Şiddet	Ekonomik kaynaklara erişimi kısıtlayarak bireylerin maddi bağımsızlığını ve yaşam standartlarını düşüren şiddet türüdür.	Gelir eşitsizliği, işsizlik ve ekonomik bağımlılık yoluyla bireylerin sosyal ve ekonomik özgürlüklerini kısıtlar.	• Mali açıdan yoksun bırakma (bireylerin ekonomik kontrol altında tutulması) • Gelir eşitsizliği • İşsizlik baskısı (sistematik işsizlik yaratma) • Borçlandırma ve sömürü • Ekonomik bağımlılık (partner veya işveren tarafından).
Dini ve Kültürel Şiddet	İnançlar ve kültürel normlar aracılığıyla bireylerin yaşam tarzlarını ve haklarını baskı altına alan şiddettir.	Dini ritüellerin veya kültürel değerlerin dayatılması, bireyler üzerinde ayrımcılığa ve toplumsal baskıya neden olur.	• Dini ayrımcılık (inanç nedeniyle dışlama) • Kültürel norm dayatmaları (zorla gelenek uygulamaları) • Ritüel şiddeti (zarar verici dini uygulamalar) • İnanç temelli cinsiyet ayrımcılığı • Mitik şiddet (mitolojik dayatmaların baskısı)
Siber Şiddet	Dijital ortamda bireylerin mahremiyetini ihlal eden, tehdit eden veya psikolojik zarar veren eylemlerle ortaya çıkan şiddettir.	Çevrimiçi zorbalık, tehdit veya ifşa (doxing) gibi yöntemlerle bireylerin dijital güvenliği ve psikolojik sağlığı tehdit edilir.	• Çevrimiçi zorbalık (troll saldırıları, hakaretler) • Doxing (kişisel bilgilerin ifşası) • Manipülatif içerik üretimi (deepfake videolar) • Sosyal medya lincine maruz bırakma • Dijital tehditler (siber takip veya tehdit mesajları)
Psikolojik Şiddet	Duygusal manipülasyon, aşağılama ve baskı yoluyla bireylerin zihinsel sağlığını hedef alan şiddet türüdür.	İşyerinde mobbing, ilişkilerde duygusal baskı veya sürekli eleştiri yoluyla bireylerin özsaygısını ve duygusal dengesini zedeler.	• Mobbing (işyerinde sistematik baskı) • Duygusal manipülasyon • Manevi taciz (değerlerine saldırı) • Saklı şiddet (dolaylı manipülasyon) • Korkutma ve tehdit yoluyla psikolojik baskı
Ontolojik Şiddet	Bireylerin fiziksel ve varoluşsal bütünlüğünü tehdit eden her türlü saldırı veya müdahaledir.	Fiziksel saldırı, cinsel şiddet veya biyolojik zararlar yoluyla bireylerin güvenlik duygusunu ve yaşam kalitesini tehdit eder.	• Fiziksel şiddet (darp, yaralama) • Cinsel şiddet (istismar, taciz) • Tıbbi şiddet (zorla tedavi veya uygulama) • Organize şiddet (planlı saldırılar) • Hesaplanmış şiddet (soğukkanlı zarar verme)

Ekolojik Şiddet	İnsan faaliyetleri sonucunda çevreye ve doğal kaynaklara verilen zararlarla ortaya çıkan şiddettir.	Doğal yaşam alanlarının yok edilmesi ve çevresel kirlilik, insan sağlığını ve ekosistemin sürdürülebilirliğini tehdit eder.	• Doğal kaynakların sömürüsü (ormanların yok edilmesi) • Hayvanlara yönelik şiddet (eziyet, kötü muamele) • Çevre kirliliği (sağlığa zarar veren uygulamalar) • İklim değişikliğini tetikleyen faaliyetler • Endüstriyel hayvan sömürüsü
Medya Şiddeti	Medyada şiddet içeriklerinin estetize edilmesi veya sıradanlaştırılması yoluyla topluma sunulan şiddet türüdür.	Şiddet görüntülerinin eğlence aracı olarak kullanılması, toplumda şiddetin normalleşmesine ve kabul görmesine neden olur.	• Şiddet içeriklerinin estetize edilmesi • Şiddetin sıradanlaştırılması (eğlence unsuru olarak kullanılması) • Haberlerde şiddetin teşvik edilmesi • Görsel medyada şiddet unsurları • Sosyal medyada viral şiddet içerikleri.
Estetik Şiddet	Fiziksel görünümle ilgili toplumsal standartlar ve güzellik dayatmaları yoluyla bireylerin baskı altına alınmasıdır.	Güzellik ideallerinin medya ve toplumsal normlar aracılığıyla yayılması, bireylerde özgüven sorunları ve psikolojik baskılar yaratır.	• Fiziksel standartlar dayatması (güzellik idealleri) • Beden olumlamayan medya içerikleri • Kilo, boy, cilt rengi üzerinden ayrımcılık • Güzellik endüstrisinin baskıları (estetik ameliyat dayatmaları) • Dış görünümle ilgili alay veya küçümseme
Sembolik Şiddet	Dil ve semboller aracılığıyla bireylerin veya grupların değersizleştirilmesi ya da aşağılanmasıdır.	Toplumsal stereotipler ve ayrımcı söylemlerle bireylerin sosyal statüleri zedelenir ve eşitsizlikler pekiştirilir.	• Dil aracılığıyla ayrımcılık (cinsiyetçi, ırkçı söylemler) • Stereotiplerin yaygınlaştırılması • Kültürel dayatmalar (yerleşik sembollerle baskı) • Hakaret içeren mecazi söylemler • Toplumda klişeleşmiş aşağılama ifadeleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.1. Medya ve Mizah Bağlamında Şiddet Temsilleri

Medyada şiddet temsili, şiddet içeren olayların yalnızca haberleştirilmesi ya da kurguya konu edilmesiyle sınırlı olmayan, bu olayların nasıl seçildiği, hangi aktörler aracılığıyla anlatıldığı ve hangi duygusal, etik ya da kültürel çerçeveye oturtulduğu üzerinden kurulan ideolojik bir yapıdır. Bu temsiller izleyicinin şiddeti algılayış biçimini biçimlendirirken kimi zaman şiddeti meşrulaştıran, kimi zaman sıradanlaştıran, kimi zaman ise ötekileştirme mekanizmalarını devreye sokan söylemsel stratejilerle üretilir. Bu bağlamda medya yalnızca bir iletim kanalı değil şiddetin anlamını yeniden kuran, toplumsal algıyı şekillendiren ve güç ilişkilerini görünmez kılabilen bir temsil alanıdır.

Medya metinlerinde şiddet temsilleri, yalnızca olayların aktarımına hizmet etmez, aynı zamanda kültürel normların, ideolojik kabullerin ve toplumsal güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir sembolik düzenleme alanı olarak işler. Özellikle mizahın bu temsillerde bir araç olarak kullanılması, şiddetin görünürlüğünü artırmak yerine çoğu zaman onun estetikleşmesine, sıradanlaşmasına ya da meşrulaşmasına neden olmaktadır (Morreall, 2009: 254–255; Lamont, 2021: 350–352; Fitzpatrick, 2013: 305). Bu bağlamda mizah yalnızca bir ifade biçimi değil, aynı zamanda ideolojik bir işlev yüklenmiş bir temsil aracıdır. Mizahın şiddeti maskelerken uyguladığı stratejiler arasında alay, groteskleştirme, failin sempatik kılınması ya da mağdurun ciddiyetsizleştirilmesi gibi temsil stratejileri öne çıkmaktadır. Örneğin cinsel şiddet gibi ciddi konular bazı medya içeriklerinde "komik fail" figürleri aracılığıyla mizah malzemesi haline getirilmekte ve güldürüye dönüştürülmektedir. Bu durum izleyicinin şiddete karşı duyarlılığını azaltmakla kalmaz, aynı zamanda yapısal ve toplumsal düzeyde tartışılması gereken sorunların, yalnızca bireysel sapkınlıklara indirgenmesine neden olur (Lamont, 2021: 350–352; Santaemilia ve Maruenda, 2014: 24). Bu noktada şiddet yalnızca temsil edilmez, temsilin biçimi aracılığıyla dönüşüme uğratılır ve toplum tarafından tolere edilebilir hale gelir.

Bazı temsil biçimleri doğrudan bir meşrulaştırma değildir, şiddetin içsel yapısını açığa çıkaran eleştirel müdahaleler de üretmektedir. Avustralyalı komedyen Hannah Gadsby, mizahın geleneksel olarak üstlendiği güldürme ve rahatlatma işlevini tersine çevirerek, izleyiciyi rahatsız eden ve yüzleşmeye zorlayan bir anlatı biçimi geliştirmiştir. Bu tür örneklerde mizah şiddeti örtmek yerine açığa çıkaran bir stratejiye dönüşür (Weaver ve Lockyer, 2024:12–13). Dolayısıyla mizahın şiddetle ilişkisi tek yönlü değildir. Bağlama, failin toplumsal konumuna ve anlatı stratejilerine göre farklı biçimlerde ortaya çıkabilir (Fitzpatrick, 2013: 304–307).

Medyada şiddetin temsili, yalnızca olayların aktarım biçimiyle değil, failin kimliği ve mağdurun statüsüne göre yapılan söylemsel düzenlemelerle de şekillenmektedir. Bu bağlamda bazı medya içerikleri, egemen gruplara mensup failleri "bireysel öfke patlaması" ya da "alkol etkisi" gibi nötr ve geçici sebeplerle açıklarken; ötekileştirilmiş grupların failliğini ise "kültürel uyumsuzluk", "toplumsal tehdit" veya "entegre olamama" gibi daha kalıcı ve genelleyici etiketlerle çerçeveleyebilmektedir (Cuijpers ve Brown, 2016: 9–11; Wigger, 2019: 256–257). Bu tür temsiller, yalnızca belirli olayları yorumlama biçimlerini değil, aynı zamanda hangi grupların potansiyel olarak daha tehlikeli veya şiddet eğilimli görülmesi gerektiğine dair ideolojik kabulleri de yeniden üretmektedir. Bu tür temsillerin bir devamı olarak ırksallaştırılmış şiddet anlatıları da medya söylemlerinde belirli grupların sistemli biçimde "öteki" olarak inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. Örneğin bazı haber ve eğlence içeriklerinde Müslüman erkek göçmenler, yalnızca suç failine indirgenmekle kalmayıp aynı zamanda "cinsel saldırganlık" gibi stereotipik tehdit imgeleriyle sunulmakta ve bu da onların "uyumsuz" ve "medeniyet dışı" figürler olarak kodlanmasına yol açmaktadır (Wigger, 2019: 249–250). Benzer biçimde tarihsel olarak siyah erkeklerin beyaz kadınlarla ilişkileri, beyaz üstünlükçü söylemler içinde "ırksal sınır ihlali" olarak konumlandırılmış

ve bu ilişkiler tehlike, sapkınlık ya da felaketle sonuçlanma potansiyeli taşıyan anlatılar üzerinden temsil edilmiştir (Perry ve Sutton, 2006: 888–889).

Bu anlatılar, yalnızca bireysel olayların aktarımıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda izleyicide hangi toplumsal grupların tehdit unsuru olarak algılanması gerektiğine ilişkin dolaylı bir yönlendirme işlevi de görmektedir. Bu bağlamda mizah, zaman zaman bu tür dışlayıcı temsilleri pekiştiren bir söylem aracına dönüşebilmekte; doğrudan şiddetin yaratamayacağı kadar yaygın, görünmez ve sorgulanması güç bir ideolojik etki alanı yaratabilmektedir. Özellikle "tehlikeli öteki" figürünün mizahi anlatılar içinde sunulması hem tehdit algısını güçlendirmekte hem de bu algının toplumsal düzeyde meşrulaşmasına zemin hazırlayan ortak bir anlayış üretmektedir. Tüm bu örnekler şiddetin yalnızca temsili değil, temsil edilme biçiminin de başlı başına ideolojik olduğunu ortaya koymaktadır. Fedorov ve arkadaşlarının (2018) medya metinleri üzerine gerçekleştirdiği karşılaştırmalı analiz, şiddet temsillerinin yalnızca içeriğe değil, aynı zamanda anlatı türüne bağlı olarak biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, özellikle mizah, grotesk ya da fantastik anlatı türlerinde şiddetin çoğunlukla karikatürize edilmiş biçimlerde sunulduğunu ve bu tür temsillerin izleyicide duygusal etki yaratmak yerine, olayla arasına mesafe koymasına neden olduğunu göstermektedir (Fedorov vd., 2018: 3). Bu durum, şiddetin sıradanlaştırılmasına ya da estetikleştirilerek normalleştirilmesine zemin hazırlayabilir. Bununla birlikte bazı medya anlatıları söz konusu temsil stratejilerini eleştirel müdahale aracı olarak da kullanabilmektedir. Örneğin *Some Like It Hot* filminde, toplumsal cinsiyet normlarıyla oynayan parodik temsiller güldürü üretmekle kalmaz izleyiciyi bu normları sorgulamaya davet eder. Erkek karakterlerin kadın kimliğine bürünmesi, bu kimliğin toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini görünür kılar ve normların doğallığını tartışmaya açar (Valdivieso, 2023: 94–95). Bu tür örneklerde mizah normatif düzeni yeniden üretmek yerine, onun sınırlarını ifşa eden bir temsil stratejisine dönüşebilir.

Sonuç olarak medya ve mizah aracılığıyla şiddet temsili, basit bir anlatı tercihinden ibaret değildir. Bu temsillerin çoğu mizahın türü, anlatının estetik stratejileri, failin toplumsal konumu ve hedef kitlenin kültürel kodlarıyla şekillenir. Şiddetin meşrulaştırılması, estetize edilmesi ya da görünür kılınması sadece içerikten değil, bu içeriğin nasıl sunulduğundan da kaynaklanmaktadır (Morreall, 2009: 256–257; Weaver ve Lockyer, 2024: 4–5; Santaemilia ve Maruenda, 2014: 6; Cuijpers ve Brown, 2016: 13–14).

2. Yöntem

Bu çalışma, yeni medya platformu olan YouTube'da en çok izlenen Türkçe stand-up programlarının içeriklerini analiz ederek, mizah aracılığıyla şiddet olgusunun nasıl temsil edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, şiddet türleri ve alt kategorilerini belirlemek için teorik bir çerçeve oluşturmuş ve bu çerçeveyi analiz edilen içeriklere uygulamıştır. Çalışma, nitel analiz yöntemleriyle elde edilen bulgular üzerinden yeni medyada şiddetin görünürlüğü ve temsil biçimleri üzerine değerlendirmelerde bulunmayı hedeflemiştir. Belirlenen yöntem, YouTube platformunda seçilen on stand-up programının transkripsiyonlarının incelenmesini kapsamaktadır. İçerik analizi yöntemiyle, bu programlarda dile getirilen şiddet türleri ve alt kategorileri belirlenmiş ve bunların kullanım sıklıkları, bağlamları ve mizah unsurlarıyla ilişkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca, çalışma sırasında göz önünde bulundurulan etik ilkeler, anonimlik ve içerik üreticilerinin özel haklarının korunması sağlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, yeni medya platformlarında mizah aracılığıyla şiddet temsillerinin nasıl şekillendiğini ve bu temsillerin toplumsal algılar üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Özellikle, geniş kitlelere hitap eden stand-up programları gibi içeriklerde hangi şiddet türlerinin öne çıktığı ve bunların mizah unsuru haline getirilme biçimleri incelenmektedir. Bu bağlamda çalışma, şiddetin medyada nasıl temsil edildiğini ve bu temsillerin mizah aracılığıyla sıradanlaşma ya da meşrulaştırma eğilimi taşıyıp taşımadığını tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Ayrıca, şiddetin farklı türlerinin bireysel ve toplumsal yaşamdaki karşılıklarının mizah yoluyla nasıl temsil edildiğini ve bu temsillerin olası algılayış biçimlerini çözümlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Mizahi içeriklerde en sık hangi şiddet türleri temsil edilmektedir?
- Mizahi içeriklerde şiddet alt kategorileri hangi sıklıkla temsil edilmektedir?
- Mizahi temsiller şiddeti hangi türlerde ve hangi yollarla algısal düzeyde meşrulaştırma eğilimi taşımaktadır?
- Mizahi içeriklerde şiddet temsilleri izleyici etkileşimiyle nasıl bir ilişki kurmaktadır?
- Mizahi içerikler, toplumsal önyargıları yeniden üretirken hangi grupları hedef almaktadır?

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizinin özel bir yaklaşımı olarak tematik içerik analizi yöntemi benimsenmiştir. İçerik analizi, belgeler, metinler, evraklar, filmler ve videolar gibi çeşitli materyalleri belirli örnekleme yöntemleri, kodlama süreçleri ve kategoriler doğrultusunda inceleyerek objektif, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmayı hedefleyen nitel bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39). Tematik içerik analizi yöntemi ise verilerden belirli temalar veya kalıplar çıkarmaya odaklanan ve araştırma sorularına derin bir bakış sunmayı hedefleyen bir yöntemdir. Bu yöntem, bir alandaki eğilim ve sonuçları temalar ve şablonlar oluşturarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Çalık ve Sözbilir, 2014: 34).

Araştırmada, tematik içerik analizi yöntemi kapsamında tematik kodlama uygulanmıştır. Kodlama sürecinde, incelenen videolarda şiddetin doğrudan ve dolaylı biçimde ifade edildiği cümleler tespit edilmiş ve bu ifadelerin bağlamları analiz edilerek anlamlı temalar oluşturulmuştur. Tematik kodlama sürecinde, literatürde önerilen adımlar takip edilmiştir. Bu süreç, verilerin tanınması, kodların oluşturulması, temaların geliştirilmesi, gözden geçirilmesi ve detaylandırılması, temaların netleştirilmesi, tanımlanması ve adlandırılması ile analiz sonuçlarının raporlanmasını içermektedir (Hınız ve Yavuz, 2023: 395). Kodlama sürecinin güvenirliğini sağlamak amacıyla, kodlar iki farklı araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve kodlar arasında tutarlılık sağlanmıştır (Baltacı, 2017: 9). Elde edilen temalar ve kodlar, araştırma bulgularını sistematik bir şekilde düzenlemek amacıyla bir tematik analiz matrisi ile organize edilmiştir. Bu matris, literatürden faydalanılarak manuel olarak hazırlanan bireysel, toplumsal, yapısal, siyasal ve diğer şiddet türleri gibi ana kategoriler ile bunların alt kategorilerini kapsayacak şekilde yapılandırılmış ve böylece analiz sürecine hem teorik bir çerçeve hem de sistematik bir yaklaşım kazandırılmıştır. Böylelikle, analiz süreci tematik içerik analizi bağlamında hem derinlemesine bir anlam çıkarımı hem de kapsamlı bir sistematik düzen sağlama amacını taşımıştır.

Bu araştırma, YouTube platformunda en çok izlenen Türkçe stand-up programlarını analiz ederek, mizah aracılığıyla şiddet türlerinin nasıl temsil edildiğini ve bu temsillerin şiddetin sıradanlaşmasına nasıl katkıda bulunduğunu incelemektedir. Bu kapsamda, araştırmanın evrenini, 12 Aralık 2024 itibarıyla Türkiye'de 57,5 milyon kullanıcıyla en popüler sosyal medya platformu olan YouTube'da, 2024 yılında yayımlanmış Türkçe stand-up videoları oluşturmaktadır (Sondakika.com). Araştırmanın örneklemi ise amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu yöntem araştırmacının belirli bir amaca uygun olarak bilgi açısından zengin ve araştırma sorularına en iyi yanıt verebilecek bireyleri veya durumları seçtiği bir örnekleme tekniğidir. Özellikle nitel araştırmalarda derinlemesine bilgi edinmek amacıyla sıklıkla tercih edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2008: 93; Koçak ve Arun, 2006: 25). Çalışmada seçilen videoların belirlenmesinde şu kriterler esas alınmıştır:

- "Türkçe stand-up" anahtar kelimesi ile tarama yapılmış olması,
- Videoların 2024 yılında yayımlanmış olması,
- YouTube platformunda Türkçe dilinde yayımlanmış olması,
- 20 dakikadan uzun bir süreye sahip olması,
- Yüksek izlenme sayısına sahip olması,

Bu kriterler doğrultusunda, araştırmanın şiddet türleri ve bu türlerin medya temsilleri üzerinden oluşturduğu algısal çerçeveleri değerlendirme amacına uygun bir örneklem seçilmiştir. Seçilen videolara, belirlenen örnekleme kriterleri doğrultusunda YouTube platformunda 1 Ocak 2025 tarihinde erişilmiştir. Videoların transkripsiyonları, YouTube platformunun transkripsiyon özelliği kullanılarak çıkarılmıştır. Çıkarılan metinler, doğruluğunu ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla araştırmacı tarafından manuel olarak kontrol edilmiş ve gerektiğinde düzenlenmiştir.

Araştırmada örnekleme dahil edilen her bir video görüntülenme sayısı, beğeni sayısı, yorum sayısı ve yüklenme tarihi gibi kamuya açık metrikler üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Analize Dahil Edilen Videoların İzlenme ve Etkileşim Verileri

Video İsmi	Görüntülenme Sayısı	Beğeni Sayısı	Yorum Sayısı	Yüklenme Tarihi
Video 1	20.215.090	191 bin	1.981	2024
Video 2	6.374.227	91 bin	3.165	2024
Video 3	1.417.622	40 bin	2.631	2024
Video 4	1.101.445	23 Bin	814	2024
Video 5	1.027.518	6.9 Bin	224	2024
Video 6	700.358	12 Bin	1104	2024

Video 7	616.808	17 bin	976	2024
Video 8	582.323	16 bin	1.345	2024
Video 9	509.264	11 bin	851	2024
Video 10	476.744	16 bin	517	2024

Yukarıdaki tablo, örnekleme dahil edilen videoların temel metriklerini göstermektedir. Videolar, popülerlik ve izlenme oranlarına göre seçilmiş ve bu kriterler doğrultusunda araştırma sorularını yanıtlamaya en uygun veri seti oluşturulmuştur. Videoların içerik analizine dayalı şiddet temsilleri, şiddet kategorilerine göre kodlanmış, tematik bir yapıya oturtulmuş ve nicel oranlarla ifade edilmiştir. Bu tablo, şiddetin farklı türlerinin temsillerini ve bu temsilin hangi kategorilerde yoğunlaştığını görselleştirmek amacıyla düzenlenmiştir.

Bu çalışmada, kişisel verilerin gizliliğini ve etik ilkeleri korumak adına anonim bir yaklaşım benimsenmiştir. Analiz edilen videolar, "Video 1", "Video 2" gibi anonimleştirilmiş bir şekilde ifade edilmiş ve içeriklerin doğrudan tanımlanmasına veya üreticilerin kimliklerinin ortaya çıkarılmasına yol açabilecek URL bağlantıları ya da diğer kişisel bilgiler tabloya dahil edilmemiştir. Araştırma, yalnızca kamuya açık verilere dayanarak yürütülmüş ve bilimsel amaçlarla gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırma kapsamında seçilen videoların analizinden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Bulgular, mizahi içeriklerde şiddet türlerinin temsillerine ilişkin olarak tematik içerik analizi yöntemiyle elde edilen veriler doğrultusunda sunulmuştur. Araştırmada, yeni medya platformlarında mizah aracılığıyla en sık hangi şiddet türlerinin temsil edildiği, bu temsillerin toplumsal algılar üzerindeki etkileri ve şiddet kategorilerinin mizahi içeriklerde hangi yollarla ifade edildiği incelenmiştir. Ayrıca, bu temsillerin belirli bağlamlarda şiddeti nasıl sunduğu ve bu sunumların algısal düzeyde meşrulaştırma eğilimi taşıyabileceği, izleyici etkileşimleriyle nasıl bir ilişki kurduğu ve hangi grupları hedef aldığı araştırılmıştır. Analiz sürecinde, şiddet türlerinin temsil edilme sıklığı ve bu temsillerin tematik analiz matrisine nasıl yansıtıldığı detaylı olarak ele alınmış ve mizahın toplumsal yapılar üzerindeki etkisi farklı temalar bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen beş temel araştırma sorusu ayrı ayrı incelenmiş ve bu sorular doğrultusunda elde edilen veriler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

3.1. Mizahi İçeriklerde Şiddet Türlerinin Temsil Edilme Sıklığı

Çalışmanın birinci araştırma sorusu, “Mizahi içeriklerde hangi şiddet türleri daha sık temsil edilmektedir?” sorusuna odaklanmaktadır. Bu soru, mizahi içeriklerde yer alan şiddet temalarının dağılımını ve temsil biçimlerini anlamayı amaçlamaktadır. Tabloda yer alan şiddet türlerinin mizah yoluyla nasıl işlendiği, hangi alt kategorilerin ön plana çıktığı ve bu temsillerin toplumsal algıyı nasıl şekillendirdiği ele alınmaktadır.

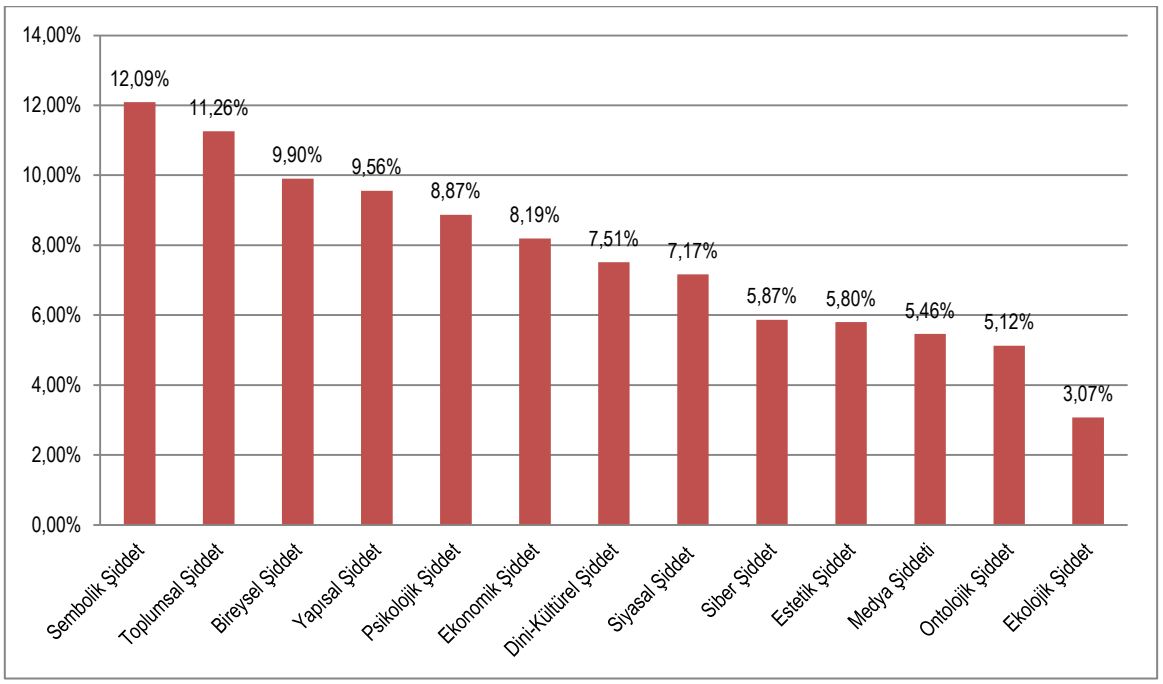
Aşağıdaki tablo, araştırmanın birinci sorusuna yanıt olarak incelenen videolardaki şiddet türleri ve alt kategorilerinin tematik kodlama süreciyle dağılımını göstermektedir. Bu dağılım, mizahi içeriklerde hangi şiddet türlerinin daha sık işlendiğini ve bu türlerin alt kategoriler düzeyinde nasıl temsil edildiğini sistematik bir şekilde sunmaktadır. Ayrıca, tablo, şiddet temalarının yoğunlaştığı alanları ortaya koyarak bu içeriklerin toplumsal algıyla kurabileceği ilişkiler üzerine düşünmeye imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, tablo hem nicel bir çerçeve sunmakta hem de mizahın şiddetle ilişkilendirildiği tematik yapıyı anlamlandırmaya hizmet etmektedir.

Tablo 3. Şiddet Türleri ve Tematik Kodlama Tablosu

Şiddet Türü	Şiddet Alt Kategorileri	Video 1	Video 2	Video 3	Video 4	Video 5	Video 6	Video 7	Video 8	Video 9	Video 10	TOPLAM	Oran
Bireysel Şiddet	Fiziksel şiddet					+					+	%20	%9,9
	Sözlü şiddet	+	+		+	+	+	+	+	+	+	%90	
	Duygusal şiddet	+	+			+	+	+	+	+	+	%80	
	Cinsel şiddet							+		+		%20	
	Öz yönelimli şiddet			+	+	+	+	+	+	+	+	%80	
Toplumsal Şiddet	Ayrımcılık	+	+		+		+	+	+	+	+	%80	%11,26
	Ötekileştirme	+	+		+	+	+	+	+	+	+	%90	
	Linç		+	+			+	+			+	%50	
	Toplumsal norm dayatmaları	+	+	+		+	+	+	+	+	+	%90	
	Grup çatışmaları		+	+								%20	
Yapısal	Ekonomik eşitsizlik	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	%100	%9,56

	Eğitim hakkı engeli		+			+		+		+		%40	
	Sağlık hizmeti engeli		+	+			+		+			%40	
	Hukuki eşitsizlikler		+			+	+				+	%40	
	Çalışma koşullarında sömürü		+	+	+			+		+	+	%60	
Siyasal Şiddet	Devlet baskısı		+	+	+	+	+	+	+	+	+	%90	%7,17
	Militarizm		+	+					+		+	%40	
	Protestoların bastırılması		+	+			+	+				%40	
	Yasa koyucu şiddet		+				+					%20	
	Karşı devrimci şiddet			+		+						%20	
Ekonomik Şiddet	Mali açıdan yoksun bırakma		+	+			+			+		%40	%8,19
	Gelir eşitsizliği	+	+	+			+	+	+	+	+	%80	
	İşsizlik baskısı	+	+		+	+				+	+	%60	
	Borçlandırma ve sömürü		+	+	+						+	%40	
	Ekonomik bağımlılık		+					+				%20	
DiniKültüre İŞ.	Dini ayrımcılık		+	+	+	+	+	+	+	+		%80	%7,51
	Kültürel norm dayatmaları	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	%100	
	Ritüel şiddeti							+				%10	
	İnanç temelli cinsiyet ayrımcılığı	+	+									%20	
	Mitik şiddet									+		%10	
Siber Şiddet	Çevrimiçi zorbalık	+	+	+			+	+		+	+	%70	%5,87
	Doxing											0	
	Manipülatif içerik üretimi	+	+	+							+	%40	
	Sosyal medya linçi yapma		+	+	+		+	+			+	%60	
	Dijital tehditler											0	
Psikolojik Şiddet	Mobbing		+	+						+		%30	%8,87
	Duygusal manipülasyon	+	+	+		+			+	+	+	%70	
	Manevi taciz	+	+	+	+	+	+			+	+	%80	
	Saklı şiddet		+								+	%20	
	Korkutma ve tehdit		+	+	+		+	+			+	%60	
Ontolojik Şiddet	Fiziksel şiddet		+	+	+			+		+	+	%60	%5,12
	Cinsel şiddet											0	
	Tıbbi şiddet		+	+					+	+		%40	
	Organize şiddet		+		+							%20	
	Hesaplanmış şiddet		+	+							+	%30	
Ekolojik Şiddet	Doğal kaynakların sömürüsü		+								+	%20	%3,07
	Hayvanlara yönelik şiddet				+		+	+		+	+	%50	
	Çevre kirliliği		+									%10	
	İklim değişikliğini tetikleyen faaliyetler											0	
	Endüstriyel hayvan sömürüsü						+					%10	
Medya Şiddeti	Şiddet içeriklerinin estetize edilmesi	+	+	+						+	+	%50	%5,46
	Şiddetin sıradanlaştırılması	+	+	+	+				+	+	+	%70	
	Haberlerde şiddetin teşvik edilmesi		+									%10	
	Görsel medyada şiddet unsurları		+									%10	
	Viral şiddet içerikleri		+	+								%20	
Estetik Şiddet	Fiziksel standartlar dayatması	+	+	+						+	+	%50	%5,8
	Beden olumlamayan medya içerikleri		+	+								%20	
	Kilo, boy, cilt rengi üzerinden ayrımcılık		+	+						+		%30	
	Güzellik endüstrisinin baskıları		+									%10	
	Dış görünümle ilgili alay veya küçümseme		+	+			+	+		+	+	%60	
Sembolik Şiddet	Dil aracılığıyla ayrımcılık	+	+	+	+		+	+	+	+	+	%90	%12,29
	Stereotiplerin yaygınlaştırılması		+	+		+	+	+	+	+	+	%80	
	Kültürel dayatmalar		+	+				+	+	+	+	%60	
	Hakaret içeren mecazi söylemler		+	+	+	+	+	+		+	+	%80	
	Toplumda klişeleşmiş aşağılama ifadeleri		+	+				+	+	+		%50	
TOPLAM		%27,6	%81,5	%58,4	%30,7	%27,6	%41,5	%44,6	%30,7	%52,3	%55,3		100

Tabloda sunulan veriler, incelenen videolarda yer alan şiddet türlerinin dağılımını ve alt kategorilerdeki temsil biçimlerini detaylandırmaktadır. Bu tematik kodlama sonuçları doğrultusunda oluşturulan aşağıdaki grafik, şiddet türlerinin genel temsil oranlarını görselleştirmekte ve hangi türlerin daha yoğun bir şekilde işlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Grafik, tabloyu tamamlayarak, elde edilen bulguların nicel bir perspektif sunmasına yardımcı olmaktadır.

Grafik 1. Stand-up Gösterilerinde Temsil Edilen Şiddet Türleri

Grafikte, en sık temsil edilen şiddet türünün sembolik şiddet (%12,29) olduğu görülmektedir. Bu tür, dil aracılığıyla ayrımcılık yapılması, stereotiplerin yaygınlaştırılması ve klişe ifadelerin kullanılması gibi unsurları kapsamaktadır. Mizahın sembolik şiddeti yoğun bir şekilde ele alması, toplumda var olan örtük ayrımcılık ve kültürel baskılara dikkat çeken veya bunları normalleştiren bir işlev taşıdığını göstermektedir.

En yoğun orana sahip ikinci tür ise toplumsal şiddettir (%11,26). Toplumsal norm dayatmaları, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi konular mizahın önemli temalarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu tür temsiller, toplumsal yapıdaki çatışmaların mizah yoluyla yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bireysel şiddet (%9,9), yapısal şiddet (%9,56) ve psikolojik şiddet (%8,87) ise sıklık açısından diğer önemli şiddet türleri arasında yer almaktadır. Bu türler, genellikle bireylerin zayıflıklarını, ilişkilerdeki çatışmaları veya sistemik eşitsizlikleri konu almaktadır.

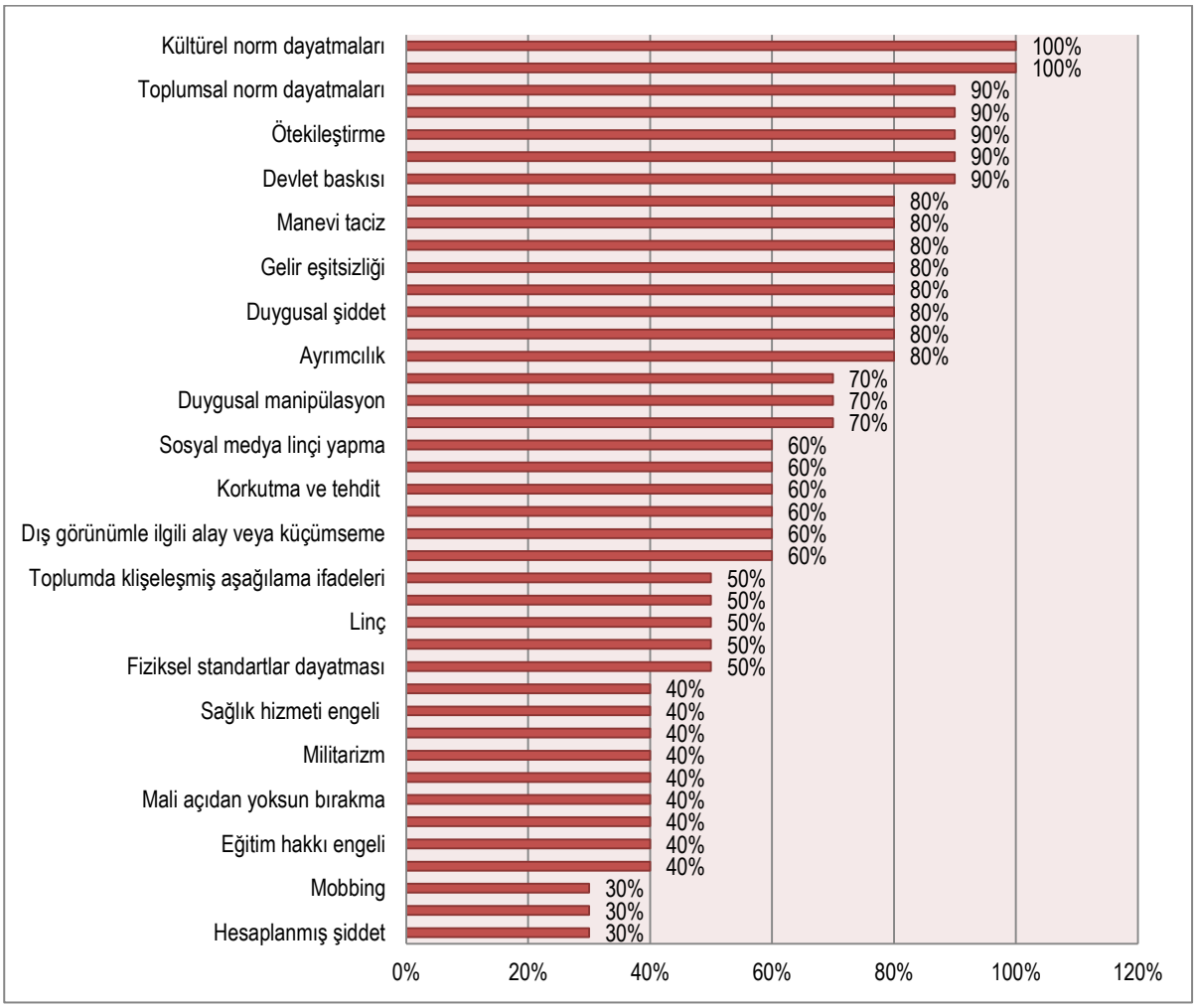
Diğer yandan, ekonomik şiddet (%8,19), dini ve kültürel şiddet (%7,51) ve siyasal şiddet (%7,17) oranları dikkat çekmektedir. Bu şiddet türleri, mizahi bir dille ele alınmış olsa da, analiz edilen içeriklerin çoğunda şiddetin eleştiriden ziyade sıradanlaştırılması ve normalleştirilmesine katkıda bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, toplumsal eleştiri amacı taşıyormuş gibi görünen bazı içeriklerin, aslında şiddet algısının yaygınlaştırılmasına hizmet ettiğini ortaya koymaktadır. Daha az temsil edilen şiddet türleri arasında ise siber şiddet (%5,87), estetik şiddet (%5,8), medya şiddeti (%5,46) ve ekolojik şiddet (%3,07) yer almaktadır. Bu sonuçlar, mizahın sembolik ve toplumsal şiddet unsurlarını daha fazla öne çıkardığını, bunun yanında bireysel ve yapısal şiddeti de önemli bir tema olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Bu temsil biçimlerinin, ağırlıklı olarak şiddeti sıradanlaştırma ve normalleştirme riski taşıdığını, bunun yanında mizahın toplumsal eleştiri ve farkındalık yaratma potansiyeline de sahip olabileceğini göstermektedir.

3.2. Mizahi İçeriklerde Şiddet Alt Kategorilerinin Temsil Edilme Sıklığı

Araştırmanın bu bölümü, "Mizahi içeriklerde şiddet alt kategorileri hangi sıklıkla temsil edilmektedir?" sorusuna yanıt aramaktadır. Şiddet alt kategorilerinin mizahi içeriklerdeki temsili, mizahın öne çıkardığı toplumsal temaların ve şiddet biçimlerinin dağılımını anlamak açısından önemli bir veri sunmaktadır. Bu temsil biçimleri, mizahi içeriklerin hangi şiddet türlerine ağırlık verdiğini ve hangi türleri geri planda bıraktığını gözler önüne sermektedir. Şiddet alt kategorilerinin bu şekilde ele alınması, toplumsal eleştiri ve farkındalık yaratma kapasitesini değerlendirmek için anlamlı bir zemin oluşturmaktadır.

Bu analiz, şiddet temalarının alt kategorilerdeki detaylı dağılımını ve temsil biçimlerini ele almaktadır. Aşağıdaki grafik, şiddet alt kategorilerinin temsil edilme oranlarını görselleştirmektedir. Grafik, toplumsal norm dayatmaları, ayrımcılık ve gelir eşitsizliği gibi alt kategorilerin yoğunlukla işlendiğini göstermektedir. Bunun yanında, düşük oranlarla temsil edilen kategoriler üzerinden mizahi içeriklerin belirli şiddet türlerini öne çıkarma ya da ihmal etme eğilimleri değerlendirilmektedir. Bu bulgular, mizahi içeriklerin şiddet temsilleri aracılığıyla toplumsal farkındalık yaratma

potansiyelinin mi yoksa bu içeriklerin belirli normları yeniden üretme eğiliminin mi daha baskın olduğunu sorgulamayı gerekli kılmaktadır.

Grafik 2. Stand-up Gösterilerinde Temsil Edilen Şiddet Alt Kategorileri

Grafik, mizahi içeriklerde şiddetin hangi alt kategorilerde ve ne yoğunlukta temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Veriler, kültürel norm dayatmalarının ve toplumsal norm dayatmalarının %100 oranında yer aldığını göstermektedir. Bu, mizahi içeriklerin toplumsal ve kültürel normları ironi ya da eleştiri yoluyla yeniden üretirken aynı zamanda bu normların görünür olmasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ötekileştirme, devlet baskısı, gelir eşitsizliği, duygusal şiddet ve ayrımcılık gibi kategorilerin %90 oranında temsil edilmesi ise bu tür şiddet formlarının toplumsal algıda yaygın bir şekilde mizahi bir bağlamda sunulduğunu göstermektedir. Bu durum, izleyici açısından bazı şiddet biçimlerinin alışılmış ve doğal karşılanmasına neden olabilecek bir temsil çerçevesi oluşturabileceğini düşündürtmektedir.

Daha düşük oranlarda temsil edilen kategoriler arasında sosyal medya linçleri, korkutma ve tehdit, dış görünümle ilgili alay ya da küçümseme gibi alt kategoriler %60 oranında yer bulmuştur. Bu durum, bu tür şiddet biçimlerinin de sıkça mizahın bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Fiziksel standartlar dayatması (%50), militarizm (%40) ve mobbing (%30) gibi kategoriler ise daha az görünür olmakla birlikte mizahi içeriklerde ele alınmaktadır. Bu durum, belirli şiddet türlerinin daha az temsil edilmesinin, bu içeriklerin üretiminde yerleşik algılar ya da ifade edilme tercihleriyle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Özellikle düşük oranlarda temsil edilen bu kategoriler, şiddetin mizahi bağlamlarda nasıl ele alındığını anlamak açısından önemlidir.

Grafikte %20 temsil oranı ve altında kalan şiddet kategorileri yer almamaktadır. Bunlar arasında fiziksel şiddet, cinsel şiddet, grup çatışmaları, yasa koyucu şiddet, karşı devrimci şiddet, ekonomik bağımlılık, inanç temelli cinsiyet ayrımcılığı, saklı şiddet, organize şiddet, doğal kaynakların sömürüsü, viral şiddet içerikleri ve beden olumlamayan medya içerikleri %20 oranında temsil edilmiştir. Bununla birlikte, ritüel şiddeti, mitik şiddet, çevre kirliliği, endüstriyel hayvan sömürüsü, haberlerde şiddetin teşvik edilmesi, görsel medyada şiddet unsurları ve güzellik endüstrisinin baskıları %10 oranında yer bulmuştur. Doxing, dijital tehditler ve iklim değişikliğini tetikleyen faaliyetler ise hiç temsil edilmemiştir (%0).

Mizahi içeriklerde belirli şiddet türlerinin daha görünür biçimde temsil edildiği, çevresel ve cinsel şiddet gibi bazı kategorilerin ise oldukça sınırlı yer bulduğu gözlemlenmiştir. Çevre kirliliği, iklim krizi, hayvan sömürüsü ve cinsel şiddet gibi temaların içeriklerde doğrudan yer almaması, bu tür şiddet biçimlerinin mizahi bağlamda temsil edilmesinin belirli kültürel, toplumsal ya da ifade sınırlarıyla şekilleniyor olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim mizahta neyi görünür kılıp neyi geri plana ittiği yalnızca üretici niyetiyle değil, toplumsal bağlam, normlar ve ifade alışkanlıklarıyla birlikte şekillenmektedir (Levent, 2025: 13). Bu temsil örüntüleri, şiddetin mizahi temsiline ilişkin ifade biçimlerinin sınırlarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç olarak, mizahi içeriklerde şiddet temsillerine ilişkin bulgular toplumsal eşitsizlikler, kültürel normlar ve ayrımcılık biçimlerinin daha yoğun şekilde temsil edildiğini, buna karşın çevresel ve cinsel şiddet gibi bazı temaların daha sınırlı yer bulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, mizahın toplumsal meseleleri ele alma potansiyelinin belirli konularla sınırlı kalabileceğini düşündürmektedir. Temsildeki bu sınırlılık, mizahın hangi konulara alan açtığı ve hangilerini dolaylı biçimde dışarda bıraktığı sorusunu gündeme getirmektedir.

3.3. Mizah Yoluyla Şiddet Türlerinin Algısal Düzeyde Meşrulaştırılma Eğilimleri

Mizahi temsillerin şiddeti hangi türlerde ve nasıl normalleştirdiğini ele alan araştırmanın üçüncü sorusu, bu temsil biçimlerinin toplumsal düzeyde nasıl anlamlandırıldığına odaklanmaktadır. Mizahi temsiller, ciddi olayları komik bir bağlama taşıyarak izleyiciyi güldürmeyi amaçlamakla birlikte, zamanla toplumsal normların ve değerlerin ciddiyetini zayıflatma ve sıradanlaştırma potansiyeline de sahip olabilir (Erincik, 2018: 9). Bu çerçevede, şiddet gibi ciddi meselelerin mizah yoluyla hafif bir tonda sunulması, bazı izleyicilerde bu içeriklere yönelik algısal bir duyarsızlaşma eğilimini tetikleyebilir.

Mizahi temsiller, şiddeti normalleştirme sürecinde tekrar, ironi ve abartı gibi teknikler kullanarak bu olguyu toplumsal algıda sıradanlaştırmaktadır. Tekrar, belirli bir davranışın sürekli olarak sunulması yoluyla izleyicilerin bu duruma alışmasını ve onu sıradan bir olgu olarak kabul etmesini sağlamaktadır. Özellikle şiddet unsurlarının mizahi içeriklerde tekrar eden bir şekilde işlenmesi, izleyicilerin bu davranışları kanıksamasına yol açabilir (Öğüt Eker, 2014: 75). **İroni**, gerçek ile ifade edilmek istenen arasındaki karşıtlık üzerinden şiddeti hafife alır ve izleyicilerin bu durumları ciddiye almamasına neden olur. Bu yöntem, şiddetin etkilerinin küçümsenmesine ve dolayısıyla normalleşmesine zemin hazırlamaktadır (Koestler, 1997: 73). Abartı ise şiddetin etkilerini aşırı derecede büyüterek komik bir etki yaratmakta ve şiddeti gerçekçi olmayan bir bağlamda sunarak daha kabul edilebilir bir hale getirmektedir. Bu teknik, şiddeti bir eğlence unsuru olarak kodlayarak izleyicilerin bu davranışlara yönelik algısını dönüştürebilmektedir. Bu yöntemlerin bir araya gelmesi, şiddetin algılanma biçimini dönüştürerek izleyicilerin bu tür davranışları sorgulamadan içselleştirmesine ve toplumsal normların bu bağlamda değişmesine katkıda bulunmaktadır. Şiddetin tekrar eden bir şekilde mizah yoluyla sunulması, bireylerin bu tür davranışları sıradanlaştırmasına ve toplumsal değerlerin bu doğrultuda dönüşmesine neden olabilmektedir (Goffman, 2014: 33; Grinker, 2022: 19).

Bu bağlamda, aşağıdaki tabloda incelenen on videonun her birinde en yoğun şekilde kullanılan şiddet türü, bu şiddet türünün hangi teknikler kullanılarak normalleştirildiği ya da normalleştirilmediği, videolardaki şiddet türüne dair dikkat çekici örnekler ve analizleri yer almaktadır. Videolardaki şiddet temsilleri nicel olarak kodlanmış, her türün tekrar sayısı belirlenmiş ve bu tekrarlar video içindeki toplam şiddet temsili üzerinden oranlanarak en yoğun şiddet türü ve yüzde değeri hesaplanmıştır.

Tablo 4. Stand-up Gösterilerinde En Çok Temsil Edilen Şiddet Türleri ve Normalleşme Teknikleri

Video İsmi	En Yoğun Şiddet Türü	Oran	Örnek Cümle
Video 1	Toplumsal Şiddet	%7,1	"Fakirler soylarından utanır, soyadlarını söylemez."
Video 2	Toplumsal Şiddet; Yapısal Şiddet; Ekonomik Şiddet; Psikolojik Şiddet; Estetik Şiddet; Sembolik Şiddet	%11,9	"Kadıköy kadınları elit ve taşralılara farklı bakıyor"
Video 3	Sembolik Şiddet	%11,9	"Kadınlar çarşaflı olunca Atatürk'e inanmıyor."
Video 4	Sembolik Şiddet	%7,1	Konya'da cinsiyetsiz tuvaletin olmasına yaşanılan şok ve "bu nasıl bir ilüzyon Konya'ya bak"
Video 5	Bireysel Şiddet	%9,5	"Bunun …. benzeyen tek tarafı göğüsleri"
Video 6	Sembolik Şiddet	%9,5	"….ülkemde Suriyeli istemiyorum…"
Video 7	Toplumsal Şiddet	%11,9	Yetimlere karşı duyarsızlık/ dil aracılığıyla acımayı küçümseme.. "Acıma yetime, koyar (küfür)
Video 8	Sembolik Şiddet	%9,5	"Karı gibi ağlama.", "…Kaşlar Alevi kaşı…", "…Aleviysen

			Kürt olman gerekir…"
Video 9	Sembolik Şiddet	%11,9	"Engelliydi zaten, karşı koyamadı. Onun iyiliği için yaptım…", "…Sen pek engelliye benzemiyorsun…", "…(küfür) Kürt…"
Video 10	Bireysel Şiddet; Toplumsal Şiddet; Psikolojik Şiddet; Sembolik Şiddet	%9,5	"Kadın, fake hesap açıp sevgilisini takip etsin"

İncelenen videolar kapsamında, toplamda on üç şiddet kategorisi arasında bireysel, toplumsal, ekonomik, estetik, psikolojik, sembolik ve yapısal şiddet türlerinin mizah yoluyla en sık ele alınan kategoriler olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, bir yandan şiddetin sıradan bir olgu olarak algılanmasına ve toplumsal bağlamda meşrulaştırılmasına yol açarken, diğer yandan bu şiddet türlerini görünür kılma ve izleyicilerin farkındalığını artırma potansiyeli de taşımaktadır. Ancak burada kullanılan teknikler büyük önem taşımaktadır. Özellikle ironi, abartı ve tekrar gibi yöntemler, şiddetin eleştirisini güçlendirebileceği gibi, onu hafife alma veya normalleştirme riskini de beraberinde getirebilir. Bu tekniklerin hangi bağlamda ve nasıl kullanıldığı, mizahi temsillerin olumlu ya da olumsuz etkilerini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Örneklemde yer alan yedi videoda en baskın şekilde işlenen şiddet türünün sembolik şiddet olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Video 2 ve Video 10'un birden fazla şiddet türünü eşit yoğunlukta içeriklerine dahil ettiği görülmektedir. Tablodaki örnek ifadeler, en baskın şiddet kategorisiyle ilgili dikkat çekici unsurları ortaya koymaktadır. Bu mizahi anlatımların, toplumsal eşitsizlikleri, bireysel kırılganlıkları ve etik normları ne şekilde görünmez hâle getirdiğini gözler önüne sermektedir. Her bir videoda, farklı bir şiddet türünün mizah unsuru olarak kullanıldığı, bu şiddet türlerinin çeşitli konular üzerinden ele alındığı ve bu süreçte toplumsal duyarlılığı zayıflatabilecek ifadeler sarf edildiği görülmektedir. Bu yaklaşım, şiddet, eşitsizlik ve etik ihlalleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi zorlaştırarak bu meselelerin derinlemesine tartışılmasının önüne geçmektedir.

Video 1, on üç şiddet kategorisi arasında en yoğun şekilde %7,1 oranıyla toplumsal şiddet barındırmaktadır. Var olan örneklerin çoğu, toplumsal şiddetin alt kategorilerini yansıtmaktadır. Özellikle "Fakirler soylarından utanır, soyadlarını söylemez" ifadesi, ekonomik durum üzerinden bireylerin aşağılanması nedeniyle ayrımcılık, ekonomik yetersizliklerin bireyleri toplumun dışına itmesiyle ötekileştirme ve ekonomik yeterlilik ile sosyal statüyü norm olarak dayatması gibi alt kategorilerle ilişkilendirilmektedir. Bu tür söylemlerin mizahi bir bağlamda sunulması, ironi, tekrar ve abartı teknikleri aracılığıyla izleyiciler tarafından normal bir durum olarak algılanmasına yol açmaktadır. Ancak bu videoda ironi baskın bir teknik olarak öne çıkmaktadır. Bireyler ekonomik durum üzerinden aşağılanırken, ironi yoluyla toplumsal eşitsizlikleri hafife alan bir mizahi bağlam yaratılmaktadır. Bu teknik, şiddeti eleştirel bir perspektiften uzaklaştırarak izleyiciye hafif ve sıradan bir durum gibi sunmaktadır. Bu bağlamda, şiddetin görünür kılınmasından çok, toplumsal eşitsizliklerin ve şiddet türlerinin eleştirel bir bakış açısıyla tartışılmasını engelleyen bir etkisi bulunmaktadır.

Video 2'de, toplumsal, yapısal, ekonomik, psikolojik, estetik ve sembolik şiddet kategorileri %11,9 oranıyla eşit şekilde temsil edilmektedir. Bu şiddet türleri, mizahi bir bağlamda ele alınarak toplumsal meselelerin ciddiyetini gölgede bırakmakta ve bu tür davranışların sıradanlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Sembolik şiddet, dil aracılığıyla ayrımcılık ve stereotiplerin yaygınlaştırılması alt temaları üzerinden işlenmiştir. Örneğin, "Kadıköy kadınları elit ve taşralılara farklı bakıyor" ifadesi, sosyoekonomik farklılıklara dayalı bir genellemeyi mizah yoluyla pekiştirmekte ve bu ayrımcılığı görünmez hale getirmektedir. Ekonomik şiddet, gelir eşitsizliği ve mali açıdan yoksun bırakma alt temalarıyla temsil edilmiştir. "Zenginler istedikleri okula giderken biz kaldık arka sıralarda" ifadesi, eğitimdeki fırsat eşitsizliklerini mizah yoluyla ele alarak, bu tür yapısal sorunların eleştirel bir şekilde sorgulanmasını zorlaştırmaktadır. Psikolojik şiddet, duygusal manipülasyon ve korkutma temalarıyla sunulmuştur. "Bir daha böyle şaka yaparsan, seni burada istemeyiz …" gibi ifadeler, sosyal ilişkilerdeki mobbing davranışlarını mizah yoluyla küçümseyerek, bu tür davranışların toplumsal normlara uygun bir parça olarak algılanmasına neden olmaktadır. Estetik şiddet, fiziksel standartlar dayatması ve dış görünümle ilgili alay alt temalarını içermektedir. Örneğin, "…. buğday tenli olmakla dalga geçiliyor" ifadesi, bireylerin fiziksel özellikleri üzerinden yapılan alayları normalleştirerek, bu tür davranışların toplumsal algıda daha kabul edilebilir hale gelmesine yol açmaktadır. Toplumsal şiddet ise ayrımcılık, ötekileştirme ve toplumsal norm dayatmaları gibi alt temalarla ele alınmıştır. Bu videoda özellikle tekrarın baskın bir teknik olarak kullanıldığı söylenebilir. İroni ve abartı ise daha bağlam odaklı bir şekilde destekleyici rol oynamaktadır. Bu tekniklerin bir arada kullanımı, ciddi toplumsal meselelerin mizahi bir bağlamda sıradanlaştırılmasına ve eleştirel bir bakış açısıyla sorgulanmasının zorlaştırılmasına neden olmaktadır.

Video 3'te, sembolik şiddet %11,9 oranıyla en yoğun şekilde temsil edilen şiddet türü olarak öne çıkmaktadır. Mizahi bağlamda yer alan ifadeler, özellikle toplumsal normlar ve bireysel etik sorumluluklarla ilgili meseleleri ironi ve abartıyla sorgulanamaz bir biçimde sunarak sıradanlaştırmaktadır. Örneğin, "Kadınlar çarşaflı olunca Atatürk'e inanmıyor." gibi bir ifade, sembolik şiddetin dil aracılığıyla ayrımcılık ve stereotiplerin yaygınlaştırılması alt kategorilerine girmektedir. Bu söylem, çarşaflı kadınlara yönelik bir klişeyi pekiştirmekte ve toplumsal algıda ayrımcılığı normalleştirmektedir. Bu örnek

aynı zamanda kültürel dayatmalar kategorisine de dahil edilebilir, çünkü belirli bir yaşam tarzını benimseyen bireylerin belirli ideolojilere ya da değerlere karşı olduğu gibi genelleştirici bir yargıyı ifade etmektedir. Bu tür genellemeler, bireylerin özgür iradesini ve farklılıklarını göz ardı ederek onları toplumsal normların dışında konumlandırır. Hakaret içeren mecazi söylemler de bu bağlamda sembolik şiddetin bir diğer alt kategorisini oluşturmaktadır. İfade, dolaylı bir şekilde belirli bir kesimi aşağılamakta ve bu durumu mizah unsuru olarak kullanmaktadır. Toplumda klişeleşmiş aşağılama ifadeleri ile birlikte bu tür söylemler, mizahın abartı ve ironi yoluyla bireysel ya da toplumsal kırılganlıkları görünmez kılmasına olanak tanımaktadır. Genel olarak, üçüncü videodaki en yoğun kullanılan ironi tekniği ile bireyler ve gruplar üzerindeki toplumsal baskı pekişmekte ve toplumsal normlara yönelik eleştirinin gücünü azaltmak yerine onları mizah aracılığıyla hafifletici bir bağlamda sunmaktadır.

Video 4'te sembolik şiddet, %7,1 oranıyla en belirgin şiddet türü olarak öne çıkmaktadır. Bu videoda kullanılan mizahi üslup, özellikle toplumsal normlara ilişkin hassas konuları abartı ve ironi yoluyla ele alarak, bu meselelerin algılanma biçimini etkilemektedir. "Konya'da cinsiyetsiz tuvaletin olmasına yaşanılan şok ve 'bu nasıl bir ilüzyon Konya'ya bak'" ifadesi, sembolik şiddetin alt kategorilerinden olan dil aracılığıyla ayrımcılık ve stereotiplerin yaygınlaştırılması ile ilişkilidir. Bu söylem, belirli bir coğrafi bölgeyi ve o bölgenin kültürel kodlarını eleştirel bir mizah yoluyla temsil ederek, önyargıların ve stereotiplerin yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, bu örnek kültürel dayatmalar alt temasıyla da bağlantılıdır. İfade, belirli bir bölgedeki geleneksel normların "modern" değerlerle çeliştiği algısını güçlendirerek, toplumdaki farklı yaşam tarzlarının birbirine karşıt olarak sunulmasına neden olmaktadır. Bu durum, toplumsal farklılıkların ve çeşitliliğin mizah yoluyla bir çatışma unsuru olarak temsil edilmesine ve bu algının sıradanlaşmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, bu tür ifadeler, farklı yaşam biçimlerini aşağılayan ifadelerin normalleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu, izleyicilerin bu tür genellemeleri sorgulamadan içselleştirmesine neden olarak toplumsal duyarlılığı azaltmaktadır.

Video 5'te bireysel şiddet, %9,5 oranıyla en sık temsil edilen şiddet türüdür. "Bunun …. benzeyen tek tarafı göğüsleri…" gibi ifadeler, sözlü şiddet ve duygusal şiddet alt kategorileriyle doğrudan ilişkilidir. Fiziksel özellikler üzerinden yapılan bu tür alaycı söylemler, bireyin onurunu zedeleyerek bireysel şiddeti görünür kılmaktadır. Ayrıca, bu ifadeler dolaylı olarak fiziksel şiddet ve cinsel şiddet kategorilerine de işaret eder, çünkü kişinin bedeni üzerinden mizahi bir saldırı yapılmaktadır. Bu tür temsiller, bireysel şiddeti mizah yoluyla sıradanlaştırarak toplumsal duyarlılığı azaltmaktadır. Bu videoda şiddetin tekrar ve abartıyla teknikleriyle sunulması, izleyicilerin bu tür davranışları normalleştirmesine ve eleştirel bir sorgulama yapmamasına yol açmaktadır.

Video 6'da en yoğun şiddet %9,5 oranıyla sembolik şiddettir. Özellikle Suriyeliler ve kürtler gibi belirli grupları hedef alan söylemler üzerinden şekillenmektedir. "…Suriyeliler denize giriyor …, …ben ülkemde Suriyeli istemiyorum …. , …fakir mültecilerle denize girmek zorunda olan benim…" gibi ifadeler, sembolik şiddetin dil aracılığıyla ayrımcılık, stereotiplerin yaygınlaştırılması ve toplumda klişeleşmiş aşağılama ifadeleri alt temalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu söylemler, farklı etnik ve coğrafi kimliklere yönelik küçümseyici ve dışlayıcı bir tavır sergileyerek toplumsal ayrımcılığı pekiştirmektedir. Mizah bağlamında kullanılan bu tür ifadeler, toplumdaki mevcut önyargıları pekiştirerek bu tutumların normalleşmesine zemin hazırlar. İroni yoluyla, toplumsal stereotipleri ve ayrımcı söylemleri mizahi bir bağlamda sunarak bu tür ifadelerin toplumsal algıda kabul görmesine zemin hazırlamaktadır. Bu tür örneklerin videoda sıklıkla tekrarlanması, sembolik şiddeti görünmez hale getirerek, toplumsal ayrışmayı destekleyen bir normalleşme süreci yaratmaktadır.

Video 7'da toplumsal şiddet, %11,9 oranıyla yoğun bir şekilde temsil edilmektedir. "Acıma yetime, koyar (küfür)" gibi ifadeler, ayrımcılık ve ötekileştirme alt temalarıyla doğrudan ilişkilidir. Yetimlerle ilgili bu tarz ifadeler sıklıkla tekrar edilmektedir. Bu söylemler, yetim bireyleri toplumun dışında konumlandırarak acıma duygusunu küçümseyip olumsuz bir değer yargısı yüklemektedir. Ayrıca, bu tür ifadeler toplumsal normlar içinde belirli bir kesimin aşağılanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu temsil, toplumsal hassasiyet gerektiren bir konuyu abartılı ve ironik bir şekilde ele alarak, şiddet söylemini mizah yoluyla sıradanlaştırmaktadır. Böylece, yetimlere yönelik ayrımcılık ve ötekileştirme normalleştirilmekte, izleyicilerin bu tür davranışları eleştirel bir şekilde sorgulamasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, toplumsal şiddetin sıradan bir eğlence unsuru olarak algılanmasına katkıda bulunmaktadır.

Video 8'de, sembolik şiddet %9,5 oranıyla yoğun şekilde temsil edilmekte ve toplumsal kimliklere yönelik aşağılayıcı söylemlerle öne çıkmaktadır. Örneğin, "…karı gibi ağlama," ifadesi, toplumsal cinsiyet normlarına dayalı bir aşağılama içerirken, "…kaşlar Alevi kaşı…" ve "…Aleviysen Kürt olman gerekir…" ifadeleri, hem stereotiplerin yaygınlaştırılması hem de dil aracılığıyla ayrımcılık alt temalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu tür söylemler, belirli bir grup veya topluluğa yönelik önyargıları ve klişeleri pekiştirirken, toplumsal normlara yönelik eleştiriyi hafifletici ve alaycı bir dille sunarak toplumsal şiddeti ironik bir bağlamda görünmez hale getirmektedir.

Video 9'da sembolik şiddet %11,9 oranıyla yoğun şekilde temsil edilmekte ve toplumsal önyargıları pekiştiren söylemlerle öne çıkmaktadır. Örneğin, "…engelliydi zaten, karşı koyamadı…" ifadesi ve bağlamı, engelli bireylere yönelik dil aracılığıyla ayrımcılık ve toplumda klişeleşmiş aşağılama ifadeleri alt temalarıyla ilişkilidir. Bu tür ifadeler, engelli

bireyleri pasif ve iradesiz bireyler olarak göstererek, toplumsal eşitsizlikleri mizah yoluyla görünmez kılmaktadır. Ayrıca, "…sen pek engelliye benzemiyorsun…" gibi ifadeler, stereotiplerin yaygınlaştırılması alt temasına örnek olarak, engellilikle ilgili kalıp yargıları pekiştirmektedir. Bu tür söylemler, engelli bireylerin çeşitliliğini ve farklılıklarını yok sayarak, onları tek bir homojen grup olarak algılatma eğilimi yaratmaktadır. Benzer şekilde, "…(küfür) Kürt…" ifadesi, etnik kimliklere yönelik aşağılama ve ötekileştirici bir dil kullanarak kültürel dayatmalar ve dil aracılığıyla ayrımcılık alt temalarını güçlendirmektedir. Fiziksel engellilik ve toplumsal normlar üzerinden yapılan mizah, bu meselelerin ciddiyetini azaltarak, empati yerine bireylerin deneyimlerini yüzeysel bir mizah unsuru hâline getirmektedir. Bu yaklaşım, eşitsizliklerin eleştirel sorgulanmasını engellemekte ve mevcut toplumsal normların pekiştirilmesine yol açmaktadır. Mizahın ironi ve abartı teknikleriyle sunulan bu ifadeler, bireysel ve toplumsal ayrımcılığı normalleştirerek, ciddi meseleleri eğlenceye dönüştürmektedir.

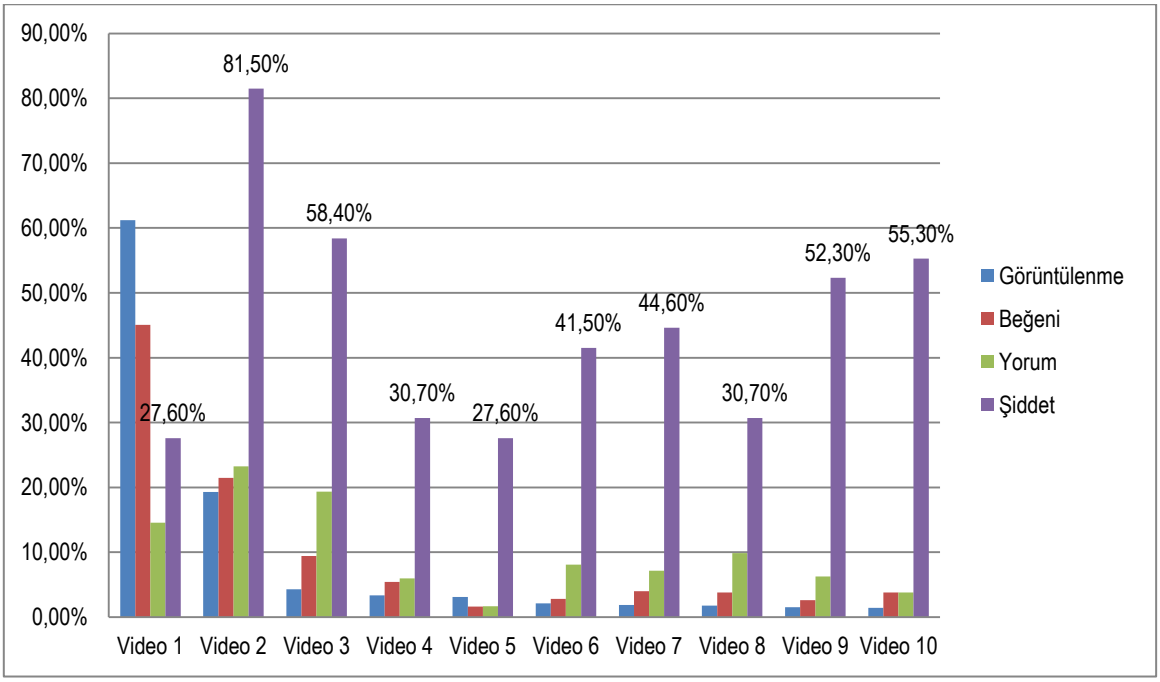
Video 10'da, bireysel, toplumsal, psikolojik ve sembolik şiddet türlerinin %9,5 oranında eşit bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Gösteride yer alan anlatılar, ironi, abartı ve tekrar gibi mizahi unsurlarla bir araya gelerek şiddetin hem normalleştirilmesine hem de gündelik hayatın sıradan bir parçası olarak algılanmasına katkı sağlamaktadır. Bireysel şiddet örneği olarak şahısları korkutmaya yönelik fiziksel tehdit unsurları içeren hareketleri, bireysel ilişkilerde şiddetin mizahi bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Benzer şekilde, toplumsal şiddet bağlamında, bir bölge halkının linç kampanyası ve yoğun küfür içerikleri, bireyin toplumsal baskı altında ezildiğini ortaya koyarken, bu durum tekrar ve abartı yoluyla komedi unsuru haline getirilmektedir. Psikolojik şiddet, anlatılarda oldukça belirgindir. Örneğin, anlatıcının anneannesinin gece dua okumasını bir tehdit olarak algılaması ve korku içinde uyuması, çocukluk travmalarını mizahi bir dille ele alırken izleyiciye şiddetin gündelik yaşamda ne kadar derin bir yer edindiğini fark ettirir. Psikolojik şiddet unsuru olarak "… beni kontrol etmek için eve geliyordu, televizyonun arkasına saklanırdım." gibi bir ifade ile korkunun ve baskının sürekli tekrar edilmesi dikkat çekmektedir. Sembolik şiddet ise toplumsal normlar ve dil yoluyla yapılan saldırılarla anlatılarda yer bulmaktadır. Özellikle "boşanan kadınlara" yönelik söylemler sembolik şiddetin mizahi bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlamaktadır. Bunlar video boyunca ironi ve abartıyla vurgulanarak, izleyiciyi hem güldürmekte hem de şiddetin örtük bir şekilde meşrulaştırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, incelenen videolar şiddetin farklı türlerini mizah yoluyla normalleştirme sürecini gözler önüne sermektedir. İncelenen videoların, özellikle sembolik şiddeti normalleştirme potansiyeline sahip güçlü bir araç olduğu söylenebilir. Bunu ise dil aracılığıyla ayrımcılık ve stereotiplerin yaygınlaştırılması alt kategorileriyle yaptıkları görülmüştür. Bu tür, mizahın güçlü bir aracı olarak kullanılarak izleyiciye tanıdık ve eğlenceli bir bağlamda sunulmakta, böylece şiddetin ciddiyeti gölgelenmektedir. Kültürel klişeler, toplumsal normlar ve ötekileştirici söylemler, mizahi anlatılarla harmanlanarak toplumsal algıda daha kabul edilebilir hale getirilmektedir. Aynı zamanda bireysel ve toplumsal şiddet türleri de abartı, ironi ve tekrar teknikleriyle sıradanlaştırılarak eleştirel düşüncenin azalmasına ve şiddetin toplumda daha kabul edilebilir bir hale gelmesine yol açmaktadır. Özellikle ekonomik eşitsizlik, toplumsal norm dayatmaları ve dil aracılığıyla ayrımcılık gibi şiddet türleri, mizahi içeriklerde sıkça temsil edilmekte ve normalleşme riskini artırmaktadır. Bu durum, şiddetin mizahi temsiller aracılığıyla sıradanlaştırılmasıyla toplumsal duyarlılığı zayıflatmakta ve ciddi meselelerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır.

Şiddetin abartı, ironi ve tekrar gibi tekniklerle sunulması, şiddet unsurlarını eleştiriden uzaklaştırarak sıradan bir bağlamda sunabilir. Bu durum, izleyicilerin eleştirel düşüncesini azaltabilir ve toplumsal normları dönüştürme riskini artırabilir. Bu bağlamda, mizahın şiddet türlerini ele alış biçimi izleyici üzerindeki etkileri açısından dikkatle değerlendirilmelidir. Eleştirinin mizah yoluyla daha etkili hale getirilmesi ve normalleşme riskini azaltacak yaklaşımların benimsenmesi, bu tür içeriklerin toplumsal algılarını dengelemede önemli bir adım olabilir.

3.4. Şiddet Temsillerinin İzleyici Etkileşimiyle Kurduğu İlişki

Araştırmanın dördüncü sorusu olan "Mizahi içeriklerde şiddet temsilleri izleyici etkileşimiyle nasıl ilişkilidir?" sorusu incelendiğinde aşağıdaki grafik ortaya çıkmaktadır;

Grafik *3*. Stand-up Gösterilerindeki Temsil Edilen Şiddet Oranı ve İzleyici Etkileşimi

Yüksek şiddet oranına sahip videoların izleyici etkileşiminde özellikle yorum sayısı açısından dikkat çekici bir artış sağladığı görülmektedir. Örneğin, Video 2 (%81,5 şiddet oranı), görüntülenme sayısı orta düzeyde olmasına rağmen en fazla yoruma sahiptir (3.165). Bu, yüksek şiddet oranlarının izleyiciler arasında tartışma yarattığını ve ilgi çekici bir konu olarak algılandığını göstermektedir. Benzer şekilde, Video 9 (%52,3 şiddet oranı) da görüntülenme ve beğeni oranlarının görece düşük olmasına karşın, yüksek yorum sayısıyla öne çıkmıştır. Bu durum, yüksek şiddet oranlarının izleyici ilgisini artırarak etkileşimlerde belirli bir yoğunluk yarattığını desteklemektedir. Her ne kadar bu ilişki sayısal verilere dayansa da yorum içeriklerine dair kapsamlı bir analiz bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. Bununla birlikte şiddet oranı yüksek videolarda etkileşimin yalnızca niceliksel değil içeriksel düzeyde de incelenmesi, gelecekteki araştırmalar için anlamlı bir zemin oluşturabilir.

Orta şiddet oranına sahip videolar, hem beğeni hem de yorum sayılarında daha dengeli bir dağılım göstermektedir. Video 7 (%44,6 şiddet oranı), orta düzeyde şiddet oranına sahip olmasına rağmen beğeni ve yorum sayılarında dengeli bir etkileşim sunmaktadır. Bu durum, şiddetin mizahi unsurlarla birlikte sunulduğunda izleyicilerden daha ölçülü bir tepki alabileceğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, Video 6 (%41,5 şiddet oranı) da orta düzey şiddet oranıyla izleyici etkileşiminde tutarlı bir ilişki sergilemektedir. Bu videolar, şiddetin toplumsal algıya etkisinin bağlamla birlikte değişebileceğini göstermektedir.

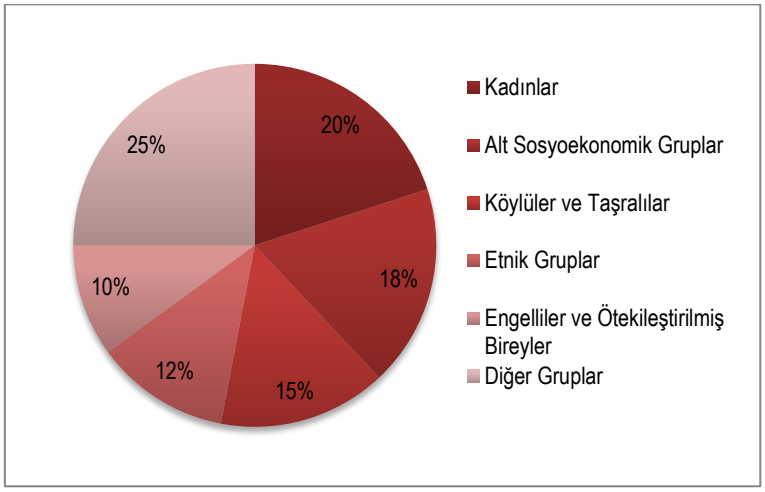
Düşük şiddet oranına sahip videolarda ise izleyici etkileşiminin düşük olduğu dikkat çekmektedir. Video 5 (%27,6 şiddet oranı), düşük beğeni ve yorum oranlarına sahip olup, bu durum, düşük şiddet oranının izleyiciler açısından daha az tartışmalı ve çekici bir içerik sunduğuna işaret edebilir. Video 4 (%30,7 şiddet oranı) da benzer şekilde düşük etkileşim seviyeleri göstermektedir. Bu bulgu, şiddet temsillerinin düşük olduğu içeriklerin izleyici tarafından daha az dikkat çekici bulunabileceğini düşündürmektedir.

Dikkat çekici istisnalar arasında, Video 1 (%27,6 şiddet oranı), düşük şiddet oranına rağmen oldukça yüksek görüntülenme ve beğeni sayılarına sahiptir. Bu durum, şiddet oranından bağımsız olarak, içeriğin diğer unsurlarının (örneğin mizah, popülerlik veya güncel bir konu) izleyici ilgisini etkilediğini göstermektedir. Buna karşılık, Video 10 (%55,3 şiddet oranı), nispeten yüksek bir şiddet oranına sahip olmasına rağmen düşük görüntülenme ve yorum sayılarına sahiptir. Bu da içeriğin hedef kitlesiyle yeterince uyum sağlamamış olabileceğini ya da yaygınlaşmadığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak yüksek şiddet oranları izleyicilerin dikkatini çekmekte ve özellikle yorum sayılarını artırarak etkileşimde belirgin bir rol oynamaktadır. Buna karşılık, düşük şiddet oranları izleyici ilgisini azaltma eğilimindedir. Ancak, izleyici davranışlarının yalnızca şiddet oranına değil, videonun bağlamına (örneğin mizahi içeriğin kalitesi, popülerlik veya güncel olma durumu) bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, şiddet temsillerinin izleyici etkileşimi üzerindeki etkisini değerlendirirken içeriğin diğer yönlerini de dikkate almanın önemli olduğunu göstermektedir.

3.5. Mizahi İçeriklerin Toplumsal Önyargıları Yeniden Üreten Hedef Grupları

Araştırmanın beşinci sorusu "Mizahi içerikler hangi grupları hedef alarak toplumsal önyargıları yeniden üretmektedir?" sorusunu ele almaktadır. Buna göre incelenen mizahi içeriklerde hedef alınan gruplar sıklıkla toplumsal önyargılar ve kırılgan kimlikler üzerinden belirlenmektedir. İncelenen videolarda kadınlar, alt sosyoekonomik gruplar, köylüler ve taşralılar, etnik gruplar (kürtler, ermeniler), engelliler ve ötekileştirilmiş bireyler ve diğer gruplar (gençler, yaşlılar, farklı meslek grupları) en çok temsil edilen hedef gruplar arasında yer almaktadır.

Grafik *4*. Stand-up Gösterilerinde Hedef Alınan Toplumsal Gruplar

Mizah içeriklerinde hedef alınan gruplar üzerine yapılan analizler, belirli toplumsal kesimlerin daha sık ötekileştirildiğini ve bu durumun mizahi ifadelerle maskelendiğini ortaya koymaktadır. Kadınlar, bu grupların başında gelmektedir. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri doğrultusunda eleştirilmiş; örneğin, "Kadınlar evde oturmalı, erkekler çalışmalı" gibi ifadelerle geleneksel toplumsal normlar yeniden üretilmiştir. Ayrıca, sadakat ve ilişki dinamikleri üzerinden mizah yapılmış, "Kadın fake hesap açıp sevgilisini takip etsin" gibi ifadelerle kadınların davranışları mizahi bir dille alaya alınmıştır. Bunun yanı sıra fiziksel görünüm ve güzellik standartlarına yönelik ifadeler, "Kadıköy kadınları elit ve taşralılara farklı bakıyor" gibi örneklerle, kadınların beden algısına ilişkin toplumsal baskıyı pekiştirmiştir. Genel olarak, kadınları hedef alan ifadelerin tüm mizahi içerikler içindeki oranı %20 olarak belirlenmiştir.

Bir diğer sık hedef alınan grup ise alt sosyoekonomik gruplardır. Bu gruplar, ekonomik eşitsizlik, statü ve maddi güçlükler üzerinden mizahın merkezine yerleştirilmiştir. Örneğin, "Fakirler soylarından utanır, soyadlarını söylemez" gibi ifadelerle ekonomik statü küçümsenmiş, "Cam masa taksiti geldi, batmaya başladım" gibi ifadelerle yoksulluk ve maddi zorluklar mizahi bir unsur haline getirilmiştir. Fakirler ve alt sosyoekonomik grupları hedef alan bu ifadeler, içeriklerin %18'inde yer almıştır.

Köylüler ve taşralılar, eğitim düzeyleri, kültürel farklılıkları ve yaşam tarzları üzerinden mizah malzemesi yapılmıştır. "Taşralılar eğitimsiz ve kaba insanlar olarak görülüyor" gibi ifadelerle köylüler, düşük eğitim seviyesiyle özdeşleştirilmiş; "Kadıköy'e uygun değiller" gibi ifadelerle ise kültürel ötekileştirme pekiştirilmiştir. Bu gruplara yönelik ifadeler, içeriklerin %15'ini kapsamaktadır.

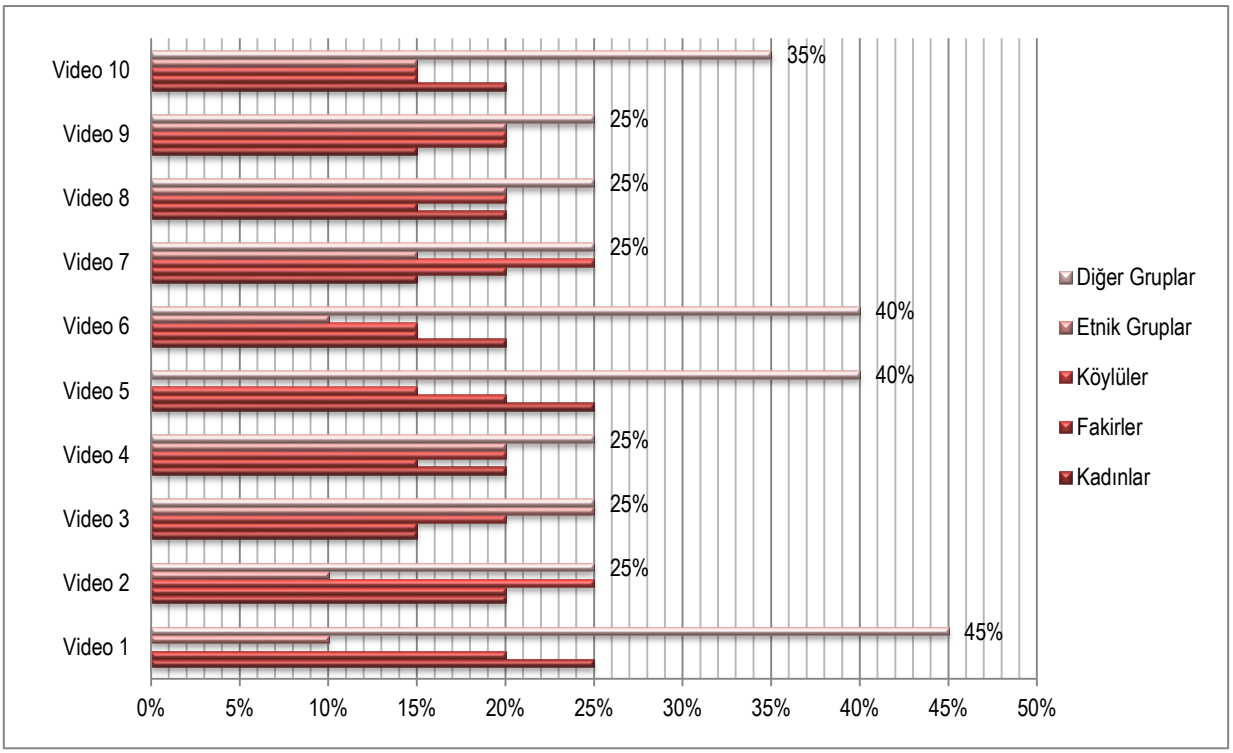
Etnik gruplar, özellikle Kürtler ve Ermeniler, stereotipler, ayrımcı ifadeler ve tarihsel travmaların mizah yoluyla ele alınmasıyla hedef alınmıştır. "Bütün Kürtler halay çekiyor" gibi ifadeler, etnik gruplara yönelik kalıp yargıları pekiştirirken, "Baba ya Ermeni çıkarsak insan içine çıkamayız" gibi ifadeler doğrudan ayrımcı söylemler içermektedir. Ayrıca, "Madımak mı Beyaz Toros mu?" gibi ifadelerle tarihsel travmalar mizah bağlamında sunulmuştur. Etnik grupları hedef alan bu tür ifadelerin oranı %12'dir.

Engelliler ve ötekileştirilmiş bireyler, fiziksel farklılıklar, psikolojik durumlar ve normalleşen ötekileştirme bağlamında mizahın konusu olmuştur. "Türkçe bu tipe yakışıyor mu?" gibi ifadeler fiziksel görünüm üzerinden alay içerirken, "Engelliydi zaten, karşı koyamadı. Onun iyiliği için yaptım" gibi ifadeler psikolojik farklılıkları hedef almıştır. Ayrıca, "Bu tipte biriyle bir yere gidemezsin" gibi ifadeler, bireyleri daha da marjinalleştiren bir dil kullanıldığını göstermektedir. Engellilere ve ötekileştirilmiş bireylere yönelik ifadeler, içeriklerin %10'unda tespit edilmiştir.

Son olarak belirli bir gruba doğrudan atıfta bulunulmayan veya farklı birey ve meslek gruplarını kapsayan ifadeler de dikkat çekmektedir. İncelenen videolarda gençler, yaşlılar ve farklı meslek grupları gibi kategorilere yönelik mizah, genellikle bireysel özellikler veya mesleki alışkanlıklar üzerinden şekillenmiştir. Örneğin, gençlere yönelik "Z kuşağı hiçbir

şeye saygı duymaz" gibi ifadeler, jenerasyonlar arası farkları alaya alırken; yaşlılara dair "Kahvaltıcı açacağım, 90 yaşındaki …. amcanın çektiği çile nedir?" gibi şakalar, fiziksel zorluklar veya yaşlıların günlük hayattaki mücadelelerini mizah konusu yapmaktadır. Ayrıca, mesleki gruplar arasında özellikle öğretmenler, garsonlar veya hukukçulara yönelik espriler öne çıkmış; mesleki zorluklar ve toplumsal algılar, mizahın temel unsurları haline getirilmiştir. Bu kategoriler, mizahi içeriklerin %25'ini oluşturarak, bireylerin yaşam biçimlerine, jenerasyonlarına veya mesleki kimliklerine yönelik genel bir mizah anlayışını yansıtmaktadır. Bu durum, toplumsal farklılıkların mizahi bir dille nasıl ele alındığını ve bazı grupların bu yolla ötekileştirilebildiğini göstermektedir.

Yukardaki grafik, incelenen videoların her birinde hangi grupların daha fazla hedef alındığını anlamak için bir temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda, on farklı videonun detaylı analiziyle, bu gruplara yönelik temalar ve mizahi içeriklerin eleştirel bir bakış açısıyla incelenmesi sağlanmıştır. Aşağıda, her bir videonun içerdiği hedef gruplar detaylandırılmıştır.

Grafik *5*. İncelenen Stand-up Gösterilerinde Hedef Alınan Grupların Dağılımı

Video 1'de, mizahın kadınlar ve fakirler gibi belirli grupları hedef aldığı görülmektedir. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkiler bağlamında ele alınmış, "Kadınlar için sadakat yeterlidir" gibi ifadelerle geleneksel normlar yeniden üretilmiştir. Fakirler, ekonomik statü üzerinden küçümsenmiş ve "Fakirler soylarından utanır, soyadlarını söylemez" gibi ifadelerle toplumsal ayrımcılığa maruz bırakılmıştır. Bunun yanı sıra, bireysel eleştiriler ve psikolojik şiddet örnekleri, "Heyecanlısın, kaçıncı bu artık, her sene evleniyorsun" gibi ifadelerle bireylerin alaya alındığı dikkat çekmektedir. Etnik gruplara ilişkin dolaylı göndermeler ise sınırlı düzeydedir.

Video 2'de, köylüler ve taşralıların kültürel farklılıkları üzerinden hedef alındığı görülmektedir. "Taşralılar buğday tenlilerle dalga geçiyor" gibi ifadeler, ötekileştirici bir dil içermektedir. Kadınlara yönelik olarak güzellik standartları ve elitlik bağlamında "Kadıköy kadınları elit ve taşralılara farklı bakıyor" gibi ifadeler kullanılmıştır. Fakirler, ekonomik durum ve olanaklarla ilgili küçümseyici ifadelerle eleştirilirken, Kürtler gibi etnik gruplar "Kürtlerle ilgili esprilerde Keleş kullanımı" gibi söylemlerle stereotipleştirilmiştir. Ayrıca, gençler ve toplumsal normlara dair ifadeler, mizahın diğer bir yönünü oluşturmaktadır.

Video 3'te, en çok hedef alınan grubun etnik gruplar olduğu görülmektedir. "Kadınlar çarşaflı olunca Atatürk'e inanmıyor" gibi ifadeler, din ve etnik köken üzerinden ayrımcı bir dilin varlığını göstermektedir. Bunun yanı sıra taşra yaşamı ve kültürü, "Köyde iki aile arasında kan davası vardı" gibi ifadelerle eleştirilmiş ve stereotipler üzerinden mizah konusu yapılmıştır. Kadınlar, toplumsal normlar bağlamında ele alınırken, fakirler ekonomik eşitsizlikler üzerinden alaya alınmıştır. Ayrıca, psikolojik şiddet ve toplumsal eleştiriler, videonun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Video 4'te, mizahın kadınlara, köylülere ve etnik gruplara yönelik ayrımcı ifadelerle dikkat çektiği gözlemlenmiştir. "Ermeni çıkarsak insan içine çıkamayız" gibi ifadeler, etnik grupları ötekileştirirken; "Kız istemeye gittiğimizde köyde

ayıyla güreşme hikayesi" gibi söylemler, kadınlar ve taşra kültürüne yönelik alaycı bir tutumu yansıtmaktadır. Fakirler ise maddi durum ve sosyal konum üzerinden küçümsenmiş, bireysel ve toplumsal şiddet konularını ele alan ifadeler videonun diğer bir dikkat çeken yönü olmuştur.

Video 5'te, kadınlara yönelik güzellik standartları ve ilişki beklentileri üzerinden mizah yapılmıştır. Fakirler, ekonomik durum üzerinden eleştirilmiş, taşralılar ise stereotiplerle ötekileştirilmiştir. Bireysel eleştiriler ve psikolojik şiddet unsurları, "Türkçe bu tipe yakışıyor mu?" gibi ifadelerle videonun önemli bir kısmını oluşturmuştur.

Video 6'da, diğer gruplar arasında yer alan bireysel eleştiriler ve psikolojik şiddet unsurlarının yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar, sadakat ve güzellik standartları bağlamında ele alınmış, fakirler ise sınıfsal ayrımlarla alaya alınmıştır. Köylüler ve taşralılar, kültürel farklar üzerinden stereotipleştirilirken, etnik gruplara yönelik dolaylı göndermeler de yer almıştır.

Video 7'de, mizahın en çok köylüler ve taşralıları hedef aldığı görülmektedir. Stereotipler ve kültürel ötekileştirme yoluyla taşralılar ele alınırken, kadınlar ise sadakat ve ilişki temaları bağlamında mizaha konu edilmiştir. Fakirler ekonomik eşitsizlik bağlamında, etnik gruplar ise ayrımcı ifadelerle eleştirilmiştir. Ayrıca, toplumsal eleştiriler bu videoda önemli bir yer tutmaktadır.

Video 8'de, köylüler ve taşralılar taşra yaşamı ve stereotipler üzerinden hedef alınmış, Kürtlere yönelik stereotipler ise etnik grupların hedef alınmasına örnek oluşturmuştur. Kadınlar, toplumsal normlar ve ilişkiler bağlamında ele alınırken, fakirler maddi yetersizlikler üzerinden alaya alınmıştır. Psikolojik şiddet ve bireysel eleştiriler, videoda diğer gruplar arasında öne çıkan temalardır.

Video 9'da, köylüler, etnik gruplar ve fakirler mizahın odak noktası olmuştur. Taşralılara yönelik ötekileştirme ve Kürtlere dair stereotipler, mizahın temelini oluştururken; ekonomik durumun alaya alınması fakirleri hedef almıştır. Kadınlara yönelik güzellik ve ilişki normları ise videonun diğer önemli unsurlarındandır. Toplumsal normlara yönelik bireysel eleştiriler, videonun diğer gruplar kapsamında değerlendirilmiştir.

Video 10'da, bireysel eleştiriler ve toplumsal şiddet unsurları öne çıkmıştır. Kadınlar, ilişkiler ve toplumsal beklentiler üzerinden hedef alınırken, fakirler maddi yetersizlikler bağlamında eleştirilmiştir. Taşra stereotipleri ve etnik gruplara yönelik ayrımcı ifadeler, videoda yer alan diğer dikkat çeken unsurlardır.

Yukarıdaki grafik ve analizler, mizahi içeriklerde hedef alınan grupların toplumsal önyargılar ve normlarla nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu gruplara yönelik mizahi temsiller, genellikle sembolik ve toplumsal şiddet türleri ile ilişkilidir. Örneğin, kadınların fiziksel özellikleri üzerinden mizah yapılması ya da dini giyim tercihlerine yönelik ifadelerle stereotiplerin pekiştirilmesi, bu grupların toplumsal önyargılarla şekillenen mizahın merkezine yerleştirildiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, taşralılar ve şehirli kadınlar arasında toplumsal bir ayrımı vurgulayan ifadeler, toplumsal şiddetin mizah yoluyla nasıl yeniden üretildiğine dair ipuçları sunmaktadır.

Ekonomik olarak dezavantajlı bireyler ve yetimler, ekonomik eşitsizliklerin küçümsendiği bir bağlamda ele alınırken, etnik azınlıklar ve köylüler, stereotiplerin yeniden üretildiği temsillerle mizahın hedefi olmaktadır. Engelliler ve fiziksel sağlık durumları üzerinden yapılan mizah, empati eksikliğini normalleştirerek bu bireylerin toplumsal hassasiyetlerini eğlence malzemesi hâline getirmektedir. Dini gruplar ve kültürel normlara uymayan bireyler ise ayrımcı bir çerçevede ele alınmakta, bu durum mizahın eleştirel bir araç olmaktan çıkarak önyargıları besleme riski taşıdığını göstermektedir.

Genel olarak, mizahi içeriklerde hedef grupların temsilleri, dil aracılığıyla ayrımcılık ve stereotiplerin yeniden üretilmesi ile sembolik şiddet (%7,69) bağlamında ön plana çıkmaktadır. Bunu toplumsal şiddet (%6,15) ve bireysel şiddet (%6,15) takip etmektedir. Bu temsiller, toplumsal normlar ve önyargılar üzerinden şekillenirken, bu grupların algılanışındaki kırılganlıkları pekiştirmekte ve ayrımcılık riskini artırmaktadır. Ancak aynı zamanda bu temsillerin eleştirel bir araç olarak kullanılma potansiyeli de bulunmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırma, yeni medya platformlarında yayımlanan Türkçe stand-up içeriklerinde şiddet türlerinin nasıl temsil edildiğini ve bu temsillerin toplumsal önyargılar üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, on stand-up videosu içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve şiddet türleri bireysel, toplumsal, sembolik, yapısal gibi kategorilere ayrılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, mizahi içeriklerin toplumsal normları ve önyargıları yeniden üretme potansiyelini ortaya koyarken, bazı şiddet türlerinin mizah yoluyla sıradanlaştırıldığını göstermektedir.

Çalışmada sembolik şiddet, %12,29 oranıyla en sık temsil edilen şiddet türü olarak öne çıkmıştır. Dil aracılığıyla ayrımcılık, stereotiplerin yaygınlaştırılması ve klişe ifadelerin kullanılması gibi temalar, mizahi içeriklerde toplumsal normların pekiştirilmesine ve önyargıların yeniden üretilmesine neden olmuştur. Örneğin, etnik gruplara yönelik ifadeler,

bu grupları homojenleştiren ve marjinalleştiren bir perspektifle sunulmuş, bu da izleyicilerin algısında ayrımcılığı normalleştirmiştir. Aynı şekilde, kadınlara yönelik mizahi ifadelerde güzellik standartları, sadakat ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden sembolik şiddet vurgulanmış, bu durum kadınların toplumsal önyargılar ışığında ele alınmasına yol açmıştır.

Toplumsal şiddet ise %11,26 oranıyla sembolik şiddeti takip etmiş ve toplumsal norm dayatmaları, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi alt kategorilerde kendini göstermiştir. Fakirler ve alt sosyoekonomik gruplar, ekonomik durumları üzerinden mizahın odağına yerleştirilmiş ve bu gruplara yönelik ayrımcı ifadeler normalleştirilmiştir. Örneğin, ekonomik eşitsizliklerin ironik bir şekilde sunulması, ciddi bir toplumsal sorunun hafife alınmasına ve sıradanlaştırılmasına neden olmuştur. Taşralılar ve köylülere yönelik ifadelerde ise kültürel farklar öne çıkarılarak bu gruplar aşağılanmış ve stereotiplerin yeniden üretilmesine katkı sağlanmıştır.

Bireysel şiddet (%9,9) ve yapısal şiddet (%9,56) gibi kategoriler de sıklıkla temsil edilmiş ve bireylerin fiziksel, duygusal ya da ekonomik hassasiyetleri mizah yoluyla ele alınmıştır. Özellikle bireysel şiddet, fiziksel ve sözlü saldırılar bağlamında, yapısal şiddet ise ekonomik eşitsizlikler ve sağlık hizmetlerine erişim gibi konular üzerinden sunulmuştur. Bu durum, bireylerin kırılganlıklarının mizah bağlamında alay konusu haline getirilmesine ve bu davranışların izleyiciler tarafından sıradanlaşmasına neden olmuştur.

Araştırmanın temel sorularına verilen yanıtlar, mizahi içeriklerin hem şiddet türlerini hem de hedef grupları nasıl ele aldığını göstermiştir. Yeni medyada mizahi içeriklerde en sık temsil edilen şiddet türleri sembolik ve toplumsal şiddet olurken, bu içeriklerin en çok kadınları (%20), fakirleri (%18), köylüleri (%15) ve etnik grupları (%12) hedef aldığı belirlenmiştir. Bu temsiller, genellikle önyargılar ve toplumsal normların pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin, kadınlara yönelik ifadeler, toplumsal cinsiyet rollerini eleştiriyor gibi görünse de bu rolleri normalleştirme işlevi görmüş; etnik gruplara yönelik ifadeler ise stereotipleri yeniden üreterek ayrımcılığı derinleştirmiştir.

Mizahın şiddeti toplumsal bir eleştiri aracı olarak kullanıp kullanmadığı incelendiğinde ise bu eleştirinin genellikle yüzeysel kaldığı görülmektedir. Örneğin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ekonomik adaletsizlik ya da etnik stereotipler gibi konular mizahi bir eleştiri çerçevesinde sunulmaya çalışılmış; ancak kullanılan dil ve bağlam, bu eleştirinin çoğu zaman asıl amacını aşarak şiddeti yeniden üretmesine neden olmuştur. Bu durum, mizahın eleştirel potansiyelini sınırlamakta ve toplumsal sorunları görünür kılmak yerine, mevcut önyargıları pekiştiren bir araca dönüşmesine yol açmaktadır.

Bununla birlikte, mizahın şiddeti eleştirmek yerine çoğunlukla estetize ederek ya da hafifleştirerek sunduğu görülmektedir. Şiddet unsurlarının tekrar eden bir şekilde mizahi içeriklerde yer alması, izleyicilerde duyarsızlaşmaya yol açmakta ve eleştirel düşüncenin önünü tıkamaktadır. Örneğin, ekonomik eşitsizliklerle ilgili ifadeler, ciddi bir toplumsal eleştiri yerine bireylerin bu durumu normalleştirmesine neden olabilecek şekilde sunulmuştur. Benzer şekilde, kadınların ya da etnik grupların hedef alındığı ifadeler, bu grupların önyargılar ışığında temsil edilmesine katkıda bulunmuş, toplumsal eşitlik mücadelesine zarar verecek bir mizah anlayışını pekiştirmiştir.

Sonuç olarak, bu araştırma, Türkçe stand-up programlarında şiddet türlerinin sıklıkla sembolik, toplumsal ve bireysel şiddet bağlamında temsil edildiğini, ancak bu temsillerin çoğunlukla önyargı ve ayrımcılık biçimlerini normalleştirerek şiddetin toplumsal algıda sıradanlaşmasına katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Mizahın toplumsal normlara eleştirel bir yaklaşım sunma potansiyeline sahip olduğu ancak dil, bağlam ve temsillerin hassasiyetle ele alınmadığı durumlarda bu potansiyelin kaybolarak zarar verici bir hâle gelebildiği anlaşılmaktadır. Dil ve bağlamın yanlış kullanımı, eleştirel mizahı, ayrımcılık ve stereotiplerin yeniden üretildiği bir araca dönüştürmüştür. Bu nedenle, mizahi temsillerin eleştirel bir bakış açısı kazandırmada sınırlı bir etkisi olduğu, aksine şiddeti normalleştirme riskinin daha baskın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Anderson, J. (2022). Sexual violence in post-conflict societies. *Journal of Peace and Conflict Studies, 18*(2), 89-110.

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(1), 1-14.

Brown, K. (2022). Gender-based violence and war. *Conflict and Society Review, 12*(3), 88-95.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 93). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Cuijpers, N., & Brown, P. R. (2016). Symbolic and systemic violence in media representations of aggression towards ambulance personnel in the Netherlands. *Society, Health & Vulnerability, 7*(1), 1–18. https://doi.org/10.3402/shv.v7.28669

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim, 39*(174).

De Maio, F., & Ansell, D. (2018). As natural as the air around us": on the origin and development of the concept of structural violence in health research. International *Journal of Health Services*, 48(4), 749–759.

Erincik, S. (2018). "Fark Yaratma" Salgınının taşıyıcısı olarak komedi ya da az ağlamak çok gülmek. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi,* 24, 9-27.

Farmer, P. (2023). Structural violence and global health inequities. *Health Equity Journal, 14*(1), 21-36.

Fedorov, A., Levitskaya, A., & Gorbatkova, O. (2018). The structural model of the contents of audiovisual media texts on school and university topic. *Media Education*, (1), 1–14. https://doi.org/10.2139/ssrn.3125731

Fitzpatrick, L. (2013). Performing gender, performing violence on the Northern Irish stage: 'Spittin' blood in a Belfast sink'. *Contemporary Theatre Review*, 23(3), 302–313. https://doi.org/10.1080/10486801.2013.806320

Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D., & Altıntaş, M. (2012). Bir kısır döngü olarak şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(1), 112-137.

Güreşci, D. (2021). *Türkiye'de kadına yönelik şiddet algısının analitik incelemesi (Kocaeli Üniversitesi örneği)* (Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli).

Harris, L., & Brown, R. (2024). Trauma therapy for violence victims. *Clinical Psychology Review, 29*(5), 67-89.

Hınız, G., & Yavuz, A. (2023). Yansıtıcı tematik analiz: Bir doktora tez çalışması örneği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 19*(2), 388-408.

Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim, 4*(3), 21-28. https://doi.org/10.18094/si.51496

Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (2002). *World report on violence and health.* World Health Organization.

Lamont, B. R. (2021). Amusing abusers and humourless survivors: Analysing the role of comedy in media representations of sexual violence. *Galactica media: Journal of Media Studies, 3*(3), 344–363. https://doi.org/10.46539/gmd.v3i3.134

Lee, S., & Johnson, T. (2020). Psychological impacts of domestic violence. *Psychological Science Quarterly, 11*(4), 54-78.

Levent, F. (2025). Bu kadar gülünecek ne var? Sosyal bir sistem olarak mizah. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni, Kış*(13), 3-17.

Miller, A. (2023). Anti-violence programs in schools. *Educational Psychology Journal, 15*(6), 103-122.

Morreall, J. (2009). Humor as cognitive play. *Journal of Literary Theory, 3*(2), 241–260. https://doi.org/10.1515/JLT.2009.014

Perry, B., & Sutton, M. (2006). Seeing red over black and white: Popular and media representations of inter-racial relationships as precursors to racial violence. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 48*(6), 867–904. https://doi.org/10.3138/cjccj.48.6.867

Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22*(1), 15-34.

Santaemilia, J., & Maruenda-Bataller, S. (2014). The linguistic representation of gender violence in (written) media discourse: The term 'woman' in Spanish contemporary newspapers. *Journal of Language Aggression and Conflict, 2(*2), 249–273. https://doi.org/10.1075/jlac.2.2.04san

Smith, J. (2025). Legal reforms for combating violence against women. *International Law Review, 8*(3), 145-167.

Sondakika.com. (n.d.). Türkiye'de sosyal medya kullanım istatistikleri. Retrieved from https://www.sondakika.com/politika/haber-turkiye-de-sosyal-medya-kullanim-istatistikleri-18147904/?utm_source=chatgpt.com

Tatlıoğlu, S. S. (2020). *Şiddet olgusu ve yeni nesil seyirci kalma etkisi: Sosyal medya ve gerçek hayat ikilemi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).

Valdivieso, L. (2023). Con faldas y a lo wilder. Impacto y superación del código hays en 'Some Like It Hot' (1959), de Billy Wilder. *Revista de la Asociación Española de Semiótica,* (28), 89–102. https://revistas.uned.es/index.php/rdtp/article/view/40888

Weaver, S., & Lockyer, S. (2024). Intersectionality and the construction of humour in contemporary stand-up comedy. *European Journal of Cultural Studies, 00*(0) 1–19. https://doi.org/10.1177/13675494241294156

Wigger, I. (2019). Anti-Muslim racism and the racialisation of sexual violence: 'Intersectional stereotyping' in mass media representations of male Muslim migrants in Germany. *Culture and Religion, 20*(3), 248–271. https://doi.org/10.1080/14755610.2019.1658609

Yener, Ş. (2023). Şiddet, şiddet türleri ve okulda öğretmene yönelen şiddet. *İçtimaiyat, 7*(1), 273-289.

Yıldırım, A, & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, G. (2014). Medya şiddetinin çocuklar üzerine etkileri çocuk ve şiddet: Toplumsal şiddetin cenderesinde çocuklar. 5. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu Seçilmiş Bildirileri, (3), 29-41.

Žižek, S. (2018). *Şiddet: Altı yan düşünce.* İstanbul: Encore Yayınları.

Extended Abstract

Aim and Scope

Violence, beyond being a direct act of aggression, manifests in various structural, symbolic, and psychological forms, influencing social interactions and power dynamics. The media, particularly new media platforms, serve as key sites where violence is represented, normalized, and sometimes even aestheticized. This study aims to examine how violence is represented through humor in new media and how these representations affect social perceptions. Specifically, it investigates how different types of violence are embedded in Turkish stand-up performances on YouTube and the implications of these representations on societal biases and prejudices. The research focuses on the interplay between humor and violence, questioning whether humor functions as a critical tool to challenge violence or, conversely, as a mechanism that normalizes and perpetuates it. By analyzing the most viewed stand-up performances, the study provides an empirical basis to understand how humor interacts with violence and whether it serves as an instrument of critique or reinforcement of existing inequalities.

Methods

This study adopts thematic content analysis, a qualitative research method that enables an in-depth examination of recurring themes in texts. A dataset comprising ten stand-up performances, selected based on specific criteria such as high viewership and recency, was analyzed through thematic coding. The analysis process involved identifying direct and indirect references to violence, classifying them into thematic categories, and examining their narrative structures. The coding framework was based on an extensive literature review on violence typologies, including symbolic violence, structural violence, economic violence, psychological violence, and social violence. Each instance of violence was categorized according to its manifestation (explicit or implicit), narrative technique (exaggeration, irony, repetition), and normalization process (trivialization, aestheticization, or reinforcement). The reliability of the thematic coding was ensured through double coding, where two independent researchers cross-validated the coded themes to ensure consistency and interpretative accuracy.

Findings

The findings indicate that symbolic violence (12.29%) and social violence (11.26%) are the most frequently represented forms of violence in stand-up performances, with themes centered around discrimination, marginalization, and norm enforcement. These types of violence are often embedded in humor through stereotypes, linguistic biases, and cultural clichés, reinforcing existing social hierarchies rather than challenging them. Additionally, the study reveals that certain social groups, including women (20%), lower socioeconomic groups (18%), rural populations (15%), and ethnic minorities (12%), are disproportionately targeted in humorous narratives. These portrayals frequently reproduce and reinforce societal prejudices, contributing to the normalization of systemic inequalities. Humor techniques such as irony, exaggeration, and repetition play a crucial role in shaping the audience's perception of violence. While these techniques can sometimes function as subversive tools to critique social injustices, the analysis demonstrates that, in most cases,

they contribute to the aestheticization and normalization of violence, making it more palatable and less subject to critical scrutiny.

Conclusion

This study highlights the dual function of humor in media representations of violence: while it has the potential to question and deconstruct power relations, it also risks reinforcing existing biases and legitimizing various forms of violence. The findings suggest that humor, rather than acting as a mere entertainment tool, serves as a socializing mechanism that shapes perceptions of violence, influencing how audiences interpret, internalize, and respond to violent discourse. As a result, this research underscores the necessity for a more critical engagement with humor in new media, advocating for content creators and audiences to be more conscious of the implications of humorous depictions of violence. Given that new media platforms have significant social influence, fostering awareness and media literacy in digital spaces becomes essential in preventing the normalization of violence and promoting more ethical humor practices. Future research could expand upon these findings by exploring audience reception, conducting cross-cultural comparisons, or analyzing the role of humor in different media formats beyond stand-up performances. By deepening the understanding of humor's role in violence representation, scholars and media practitioners can contribute to the development of more responsible and socially aware comedic discourse.

Aktaş, Ö. (2025). Çevrimiçi alışverişte hedonik tüketim eğilimi ve fomo'nun içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1141-1158.

Çevrimiçi Alışverişte Hedonik Tüketim Eğilimi ve FoMO'nun İçgüdüsel Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi

The Effect of Hedonic Consumption Tendency and FoMO on Impulsive Purchasing Behavior in Online Shopping

Öznur Aktaş[1]

Öz

Sosyal medya ve akranlar arası etkileşimin dijital platformlar üzerinden daha görünür ve etkili hâle gelmesiyle birlikte, hedonik tüketim eğilimi ve FoMO kavramlarını çağdaş tüketici davranışı bağlamında incelemek; toplum, araştırmacılar, tüketiciler ve pazarlamacılar açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, hedonik tüketim eğilimi ve FoMO'nun, tüketici davranışlarından biri olan içgüdüsel satın alma üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaçla anket yöntemi ile toplanan veriler Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen aaştırma sonuçları, hedonik tüketim ile FoMO'nun içgüdüsel alışveriş davranışını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, bu iki faktör arasında güçlü bir bağlantı bulunduğu da tespit edilmiştir. Bu bulgular, dijital çağda tüketici davranışlarının yalnızca mantıkla değil, aynı zamanda yoğun duygusal ve sosyal etkileşimlerle belirlendiğini ortaya koymaktadır. Pazarlama stratejilerinin bu psikolojik etkenleri göz önünde bulundurarak geliştirilmesi, tüketicilerle daha etkili bir ilişki kurmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Hedonik Tüketim, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FOMO), İçgüdüsel Satın Alma Davranışı.*

Abstract

With the increasing visibility and influence of social media and peer interactions through digital platforms, it has become critically important to examine hedonic consumption tendencies and the concept of FOMO within the context of contemporary consumer behavior—both for society, researchers, consumers, and marketers. The aim of this study is to investigate the impact of hedonic consumption tendencies and FOMO on impulsive buying behavior, which is one of the key consumer behaviors. For this purpose, data collected through a survey method were analyzed using Structural Equation Modeling (SEM). The findings reveal that both hedonic consumption and FOMO significantly influence impulsive buying behavior. Additionally, a strong correlation between these two factors was identified. These results demonstrate that, in the digital age, consumer behavior is shaped not only by rational decision-making but also by intense emotional and social interactions. Developing marketing strategies that take these psychological factors into account is crucial for establishing more effective relationships with consumers.

Keywords: *Hedonic Consumption, Fear of Missing Out (FOMO), Instinctive Buying Behavior.*

JEL Codes: *M30, M31, M37.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 17.01.2025 tarih ve 2025/1 sayılı kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 10 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Bölümü, Kocaeli, Türkiye, oznur.aktas@kocaeli.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0904-0653.

Giriş

Günümüzde birçok tüketici ihtiyaçtan ziyade, anlık tatmin ve haz arayışıyla alışveriş yapmaktadır. Özellikle çevrimiçi alışveriş platformlarının yaygınlaşmasıyla, tüketim daha hızlı, kolay ve duygusal dürtülere açık bir hâl almıştır. Araştırmalar, tüketicilerin önemli bir kısmının alışveriş kararlarını planlamadan, içgüdüsel olarak verdiğini ortaya koymaktadır (Rehman vd., 2021; Satria, ve Kaihatu, 2022; Nandha vd., 2017; Liao, 2021; To vd.,2007; Akturan, 2010; Sari ve Yasa, 2021; Pangestu ve Santika, 2019; Park vd., 2006; Maimaran ve Simonson, 2011). İçgüdüsel satın alma davranışı; bireyin ani, düşünmeden ve planlama yapmadan gerçekleştirdiği satın alma eylemi olarak tanımlanmakta ve günümüz dijital dünyasında giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Aprianur, 2020). Bu davranış biçimi, tüketici psikolojisi açısından önemli bir inceleme alanı hâline gelirken, pazarlama stratejilerinin de merkezine yerleşmiştir.

Bu davranışı etkileyen psikolojik faktörlerden biri olan hedonik tüketim eğilimi, bireyin keyif ve haz alma arzusuyla hareket etmesi sonucu, rasyonel olmayan satın alma davranışlarına yönelmesine neden olmaktadır (Alba ve Williams, 2013; Liu ve Chou, 2020). Özellikle sosyal medya aracılığıyla bireyler, başkalarının yaşamlarını gözlemleyip karşılaştırmakta ve bu durum "bir şeyler kaçırma korkusu" (FoMO) olarak tanımlanan duyguyu tetiklemektedir (Odabaşı, 2016). FoMO, dışlanma veya geri kalma kaygısıyla bireyleri hızlı karar almaya yönlendirmekte, bu da içgüdüsel satın alma davranışını artırmaktadır (Gürdin, 2019; Gao, 2023). Özellikle sosyal medya temelli dijital ortamlarda akranlar arası etkileşimin artması, sunulan fırsatlar ve sınırlı kampanyalar, bireyleri hızlı ve duygusal kararlar almaya yönlendirmektedir. Literatürde, hedonik tüketim eğilimi ve FoMO'nun her birinin ayrı ayrı içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkileri çeşitli çalışmalarla ele alınmıştır (Dhurup, 2014; Chetioui ve Bouzidi, 2023; Sari ve Yasa, 2021). Ancak bu iki değişkenin birlikte ele alındığı ve etkileşimlerinin içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, söz konusu bu boşluğu doldurmak amacıyla hedonik tüketim eğilimi ve FoMO'nun tüketici davranışlarından biri olan içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkisini birlikte ele alarak incelemeyi amaçlamaktadır. Çevrimiçi olarak anket tekniği ile elde edilen veriler Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) ile analiz edilmiştir. Elde edilen araştırma sonuçlarının, dijital pazarlama stratejilerine ve tüketici davranışları literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Hedonik Tüketim Eğilimi

Hedonizm, maddi yaşamın rahatlığını, bolluğunu ve duyusal arzunun tam tatminini yaşamın amacı olarak ele alan bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Tüketimi, tüketim deneyiminden zevk alma amacıyla eğlence sağlama eylemi olarak görmeyi ifade eden hedonik tüketim, satın alma davranışının duygusal ve irrasyonel yönlerine odaklanmaktadır (Liao, 2021). Hedonizm, tüketici alışveriş faaliyetlerini etkileyen duygusal bir değer olarak da yorumlanabilir (Setiawan ve Sahetapy, 2022). Kısacası hedonik tüketim, ürün satın alırken rasyonel düşünceden uzak, haz duyma amacı ile tüketim eylemini gerçekleştirmektir. Bu durum birçok tüketicinin dürtüsel satın alma yapmasına neden olmaktadır (Satria ve Kaihatu, 2022). Hedonik tüketim eğilimi, tatminin ertelenmesine karşı tahammülsüz, satın alma süreci içinde haz duyma eğilimine karşı sabırsız olan kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir (Güven, 2009: 69).

Tüketim faaliyeti sırasında faydacı ya da hazcı unsurlar devreye girer. Faydacı tüketim eğilimi, satın alma sırasında tüketicinin rasyonel düşünmesine bağlı iken hedonik tüketim satın alma eyleminin rasyonellikten uzak, daha çok duygusal ve duyusal yönlerine bağlıdır (Liu vd. 2020:2). Hedonik tüketim güdüsüyle satın alma faaliyetinde bulunan tüketicilerin alışveriş yapmayı sevme nedeni satın alma sürecinden zevk almalarıdır (To vd., 2007:775). Hedonik tüketimi tercih eden tüketiciler, sosyalleşme, sosyal çevre tarafından kabul görme, sosyal çevresi ile vakit geçirme, farklı heyecanlar arama, başka bir dünyaya ait olma hissini yaşama, modaya ve trendlere uyum sağlama gibi nedenlerle rasyonellikten uzak alışveriş eylemini gerçekleştirmektedirler (Arnold ve Reynolsd, 2003; Doğan vd, 2014). Bu kişiler genellikle alışveriş yaparken rahat, mutlu ve yüksek pozitif enerjiye sahip olduklarından alışveriş yaparken haz verici eylemlere daha çok odaklanmaktadır (Sari ve Yasa, 2021).

Satın alma teorisine göre, tüketiciler kültürel veya sosyal açıdan duyumsadıkları isteklerin yarattığı endişe ve gerilimden kurtulmak için faydacı tüketim yerine hazcı tüketim eğilimindedir. Bu durum işletmelerin, ticari faaliyetlerinde hazcılığı ön plana çıkarmaya yol açmaktadır. İşletmeler, her geçen gün fiziksel ihtiyaçlardan çok duyusal ihtiyaçları karşılamaya yönelmekte, ürünlerin işlevsel yönlerinden çok deneyimsel ve sembolik anlamlarına yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir (Özgül, 2011: 26).

1.2. Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FOMO)

Modern tüketici davranışlarının önemli bir parçası haline gelen gelişmeleri kaçırma korkusu (FOMO), bireylerin sosyal medya ve diğer dijital platformlar aracılığıyla başkalarının deneyimlerini izleme ve bu deneyimlerden mahrum kalma korkusunu ifade eden bir terimdir. FOMO, başka bireylerin haz verici deneyimler yaşayabileceği ve kendisinin bundan mahrum kalacağı düşüncesi ile kaygı duyma durumudur (Przybylski vd., 2013; Bekman, Kang vd., 2020; Abel vd., 2016). Hodkinson (2019) göre ise FOMO kaçırılan fırsatların belirtildiği mesajın bir kaynaktan iletilerek bireyde bir şeyleri kaçırma korkusu ve sosyal aktivitelerden mahrum kalma düşüncesine yol açarak kişinin talebini arttıran duygudur.

FOMO duygusu yaşayan bir birey birşeyleri kaçırma, dışlanma ve sosyal aktivitelerden mahrum kalma endişesi ile sürekli olarak çevrimiçi bağlantıda kalma isteği uyandırmaktadır (Bekman, 2022*). "sınırlı sayıda", " son bir ürün", "tükeniyor", "kaçırılmaz fırsat", "arkadaşlarınızın sizsiz gitmesine izin vermeyin"* gibi mesajlar ile veya sınırlı bir zaman aralığı ile yapılan kampanyalar ile birşeyleri kaçırma korkusu tetiklenerek tüketicinin anında satın alma davranışı teşvik edilebilir (Good ve Hyman, 2020; Çelik vd., 2019; McMurtry, 2017). İşletmeler, FOMO'nun fırsatları kaçırma korkusuna yol açtığı için, FOMO stratejilerini kullanarak ürünlerin kıt olduğu ve uzun bir süre satışta olmayacağını söyleyerek hedeflerindeki tüketicilere fırsatları kaçıracaklarını düşünmelerini sağlayarak onların plansız satın alma davranışında bulunmaya itmektedir (Byun ve Sternquist, 2011).Araştırmalar, FOMO'nun pazarlama kampanyalarına etkili bir şekilde dâhil edildiğinde tüketici davranışını önemli ölçüde etkileyebileceğini ve satın alma olasılığını ve marka sadakatini artırabileceğini göstermektedir (Good ve Hyman, 2020; Neumann ve Rhodes, 2022).

Pazarlamacılar için FOMO psikolojik bir zorluk olsa da aynı zamanda fırsatlar da sunmaktadır. FOMO'nun dinamiklerini çözen ve tüketici davranışları üzerindeki etkisini keşfeden işletmeler, bunu pazarlama stratejilerine entegre ederek ilgi çekici mesajlar ile tüketiciyi etkileyip satışları arttırabilirler. FOMO yaşayan bireylerin sürekli çevrimiçi kalarak gelişmeleri takip etme isteği sosyal medya etkileşimini ve nihai sonuç olarak satışları arttırmaktadır. FOMO dinamiğini anlayan ve bunu pazarlama stratejilerinde kullanan işletmeler pazarlama etkinliklerini artırabilir ve tüketici bağlılığını güçlendirebilir (Good ve Hyman, 2020; Lee vd., 2021).

1.3. İçgüdüsel Satın Alma Davranışı

İçgüdüsel satın alma, daha öncesinden planlaması yapılmayan, amaçsız, anında ve kazara yapılan bir satın alma davranışıdır (Cobb ve Hoyer, 1986). Engel vd., (2008) tarafından yapılan başka bir tanıma göre ise içgüdüsel satın alma, kişinin bir ürünü satın almak için güçlü bir dürtü ile aniden satın alma eylemidir. Yine benzer bir tanımda, Aprianur (2020), içgüdüsel satın alma davranışını, tüketicinin satın alma eyleminin sonucunu düşünmeden, rasyonel değerlendirme yapmadan planlanmamış ve ani satın alma davranışı olarak tanımlamıştır. Sumarmi ve Prasyanti (2021)'ye göre içgüdüsel satın alma eyleminde bulunan tüketiciler, bir ürünü satın alma ve tüketme konusunda duygusal bir çekicilik nedeniyle hareket etmektedir ve genellikle bir ürüne duygusal olarak ilgi duyan tüketiciler satın alma karar sürecinde rasyonel bir şekilde düşünmeden karar vermektedirler.

İçgüdüsel satın alma davranışı, tüketici davranışları literatüründe hem psikolojik hem de pazarlama açısından önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır. Dürtüsellik, duygusal uyarılabilirlik, düşük öz denetim, zaman baskısı ve çevresel uyaranlar bu davranışı tetikleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır (Verplanken ve Herabadi, 2001). İnternetin yaygınlaşması ve sosyal medyanın günlük yaşantının vazgeçilmez bir parçası haline gelmesiyle birlikte, FOMO duygusu da daha yaygın bir hale gelmiştir. Bireyler, sosyal çevrelerinden dışlanma ya da güncel gelişmelerden geri kalma korkusuyla sosyal medyaya bağımlı halde yaşamaktadır. FoMO'lu bireyler, başkalarının deneyimlerini daha ilginç bulma eğiliminde olup, onların sahip olduğu ürün ve hizmetlere ulaşmak ya da daha iyisine sahip olmak için içsel bir baskı hissederler ve çoğu zaman planlama yapmaksızın ve rasyonel değerlendirme sürecine girmeksizin tüketim davranışında bulunabilirler. Özellikle çevrimiçi alışveriş ortamlarında bu davranış daha sık görülmekte; sınırlı süreli kampanyalar, dikkat çekici tasarımlar, anlık bildirimler ve sosyal medya etkileri bireyleri planlama yapmaksızın satın almaya yönlendirebilmektedir. Çevrimiçi alışverişin anonimlik, hız ve kolaylık gibi özellikleri, içgüdüsel satın alma davranışını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, FOMO kaynaklı endişe, bireyi kontrolsüz, anlık ve duygusal temelli alışverişe yönlendirebilmektedir. Tüketici açısından bu durum zamanla maddi ve psikolojik sorunlara yol açabilecek olumsuzluklar barındırsa da, pazarlamacılar açısından önemli bir fırsat alanı olarak değerlendirilmektedir (Marie ve Grybś, 2013: 269; Aydın, 2018: 3).

Tüketiciler alışveriş sürecinde yalnızca ürünün işlevsel faydalarını değil, aynı zamanda haz, zevk ve tatmin gibi hedonik değerleri de dikkate alırlar. Günlük yaşamın stresi, boş zamanın değerlendirilmesi ya da ruh hâlini iyileştirme gibi nedenler, bireyleri hedonik hedeflere yönlendirebilmekte ve bu durum içgüdüsel satın alma davranışını tetikleyebilmektedir (Yistiani, 2012). Hausman (2000), duygusal tatmin, sosyal kabul ya da sadece haz alma isteğiyle içgüdüsel satın alma davranışına yönelebildiklerini belirtmiştir. Benzer şekilde, Rachmawati (2009), olumlu duyguların içgüdüsel satın alma davranışını güçlendiren önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulgular, içgüdüsel satın

alma davranışının yalnızca anlık bir dürtüyle değil, aynı zamanda tüketicinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya dönük bilinç dışı bir eğilimle de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Literatür

Günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle tüketici davranışları daha karmaşık, duygusal ve sosyal etkileşimlere dayalı bir hale gelmiştir. Özellikle sosyal medya platformlarındaki artan görünürlük, bireylerin hedonik içeriklere olan ilgisini artırmakta ve sosyal kıyaslamaları tetikleyerek FoMO gibi psikolojik süreçleri ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, tüketicilerin içgüdüsel ve plansız alışveriş yapma eğilimlerini daha sık bir şekilde yapmalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda, hedonik tüketim eğilimi ile FoMO arasındaki karşılıklı ilişkiyi analiz edip bunların içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkilerini incelemek, tüketici psikolojisinin dijital çağda nasıl şekillendiğini anlamak özellikle dijital pazarlama stratejilerini oluşturan uygulayıcılar açısından oldukça önemlidir. Literatürde bu üç değişkenin bir arada yapısal olarak ele alındığı çalışmaların azlığı, araştırmanın özgünlüğünü ve sağlayacağı katkı potansiyelini artırmaktadır.

Hedonik tüketim eğilimi, tüketicilerin alışveriş gerçekleştirme şekilleriyle ilgilidir; bu nedenle alışveriş sadece işlevsel ihtiyaçlar için değil, aynı zamanda keyif, eğlence, estetik haz ve duygusal doyum elde etmeye yönelik bir etkinliktir (Rehman vd., 2021). Bu eğilim, özellikle günümüz dijital pazarlama alanlarında alışverişin "deneyim" olarak sunulmasıyla birlikte daha belirgin hale gelmektedir. Tüketiciler, çevrimiçi platformlarda estetik açıdan hoş sunumlar ile karşılaştıklarında ya da eğlenceli içerikler gördüklerinde daha kolay duygusal tepkiler oluştururlar ve bu durum sıkça düşünmeden yapılan, içgüdüsel satın alma davranışlarına dönüşebilir.

Hedonik ürünler (parfümler, tatlılar, moda eşyaları ya da eğlence teknolojileri vb.) kısa süreli zevk veren ve bireyin ruh halini anında iyileştirmeyi amaçlayan ürünlerdir (Park vd., 2006). Bu nedenle, karar alma süreçleri daha çok duygusal uyaranlarla şekillenmektedir. Çeşitli araştırmalar hedonik tüketim eğilimlerinin içgüdüsel satın alma davranışlarına olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir (To vd., 2007; Liao, 2021; Akturan, 2010; Pangestu ve Santika, 2019; Maimaran ve Simonson, 2011; Satria ve Kaihatu, 2022).

Nandha, Andriani ve Edriana (2017), içgüdüsel satın alma davranışının özellikle hedonik motivasyonlarla bağlantılı olduğunu ifade ederken; Sari ve Yasa (2021), duygusal olarak uyarılmış kişilerin hedonik ürünler alma yönünde daha fazla eğilim gösterdiklerini vurgulamaktadır. Rehman vd. (2021), hedonik eğilimlerin yoğunlaştığı durumlarda bireyin "ödül" duygusuyla hareket ettiğini ve bu motivasyonun bilinçli karar verme sürecini baskılayıp içgüdüsel tepkilere dönüştüğünü belirtmektedir. Bu bağlamda, literatürdeki elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1: Hedonik tüketim eğilimi, içgüdüsel satın alma davranışını olumlu yönde etkilemektedir.

FoMO, bireyin sosyal çevresinde yaşanan olaylardan, fırsatlardan ya da deneyimlerden mahrum kalma kaygısıyla gelişen bir psikolojik durumdur (Kang vd., 2020; Kaur, 2020). Dijitalleşme ile sosyal medya platformlarında başkalarının deneyimlerinin sıkça paylaşılması, bu kaygıyı artırmakta ve bireyleri sosyal dışlanmaktan kaçınma motivasyonuyla hızlı kararlar almaya yönlendirmektedir.

FoMO'nun alışveriş davranışlarına etkisini araştıran çalışmalar, bu duygunun özellikle içgüdüsel ve plansız satın alma eğilimlerini artırdığını ortaya koymaktadır (Aydın, 2018; Kurtoğlu ve Aydın, 2023; Kavak vd., 2021). Yılmaz (2023), sosyal medyada sıkça gördüğümüz "sınırlı zamana sahip kampanyalar" ve "kaçırmamanız gereken fırsatlar" gibi ifadelerin bireylerde FoMO hissini arttırdığını ve hızlı tüketim tercihlerine yol açtığını belirtmektedir. Benzer biçimde, Erciş vd. (2021), FoMO'nun özellikle genç tüketicilerde alışveriş dürtüsünü artırdığına dikkat çekmiştir.

Ivo vd. (2021), FoMO'nun bireyin gözden kaçırdığı fırsatlar nedeniyle yaşadığı rahatsızlığı gidermek amacıyla hızlı kararlar vermesine neden olduğunu ve bu kararların genellikle içgüdüsel satın alımlara dönüştüğünü ileri sürmektedir; Choirul ve Artanti (2019) ise, olumlu duygularla alışveriş arasındaki ilişkiyi sorgulamakta ve FoMO etkisinin bu duyguların davranış üzerindeki etkisini artırdığını vurgulamaktadır. Başka bir çalışmada ise Shopee platformunda zevk odaklı alışveriş isteği, FoMO ve indirimli satış etkinliklerinin, müşterilerin ani satın alma eğilimlerini olumlu yönde ve önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur (Aziz vd., 2025). İnceleme neticesinde, duygusal dürtülere dayalı alışveriş anılarının, zevk odaklı güdüyü artırarak anlık satın alma tercihlerini hızlandırdığı ve FoMO etkisinin ise fırsatları kaçırma kaygısıyla kişileri hızlı ve programsız alışverişe yönlendirdiği görülmüştür.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, dijitalleşmenin ve e-ticaret sitelerinin artışının, özellikle Z kuşağı alıcıları arasında içgüdüsel alışveriş davranışlarını artırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Deliana vd. (2024) yürüttüğü çalışma, FoMO ve hedonizmin, çevrimiçi ticaret platformu Shopee kullanıcıları üzerinde içgüdüsel satın alma hareketlerini pozitif ve anlamlı şekilde etkilediğini göstermiştir. Araştırma bulguları, bireylerin sosyal medya aracılığıyla karşılaştıkları fırsatları kaçırmaktan duydukları kaygının ve hedonik içeriklere olan ilgilerinin, alışveriş kararlarını plansız ve duygusal bir şekilde yönlendirdiğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu nedenle, dijital çağda sosyal medya ve benzeri platformların

etkisiyle yoğun bir şekilde hissedilen FoMO'nun, içgüdüsel satın alma davranışlarını tetiklediği düşünülmektedir ve şu hipotez önerilmektedir:

H2: FOMO, içgüdüsel satın alma davranışını olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalarda, hedonik tüketim eğilimi ile FoMO arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğuna dair güçlü bulgular elde edilmiştir. FoMO, bireylerin sosyal medya üzerinden başkalarının hedonik deneyimlerine (örneğin tatil yapma, özel bir ürün satın alma veya bir etkinliğe katılma) maruz kalmasıyla ortaya çıkmakta ve bu da bireyde aynı deneyimi yaşama isteğini uyandırmaktadır. Bu isteğin gerçekleştirilmesi çoğunlukla hedonik ürünlerin satın alınmasıyla mümkün olmaktadır (Bahar ve Villi, 2023; Çopuroğlu, 2021; Gürdin, 2019).

Rehman ve arkadaşları (2021), bireylerin sosyal medya aracılığıyla hedonik içeriklere sürekli maruz kalmasının FoMO seviyelerini artırdığını; ayrıca FoMO'nun da bireyleri hedonik tüketim davranışlarına yönlendirdiğini göstermektedir. Kang vd. (2020) ve Kaur (2020), bu karşılıklı ilişkinin özellikle genç yetişkinler ve dijital yerlilerde daha belirgin olduğunu ifade etmektedir.

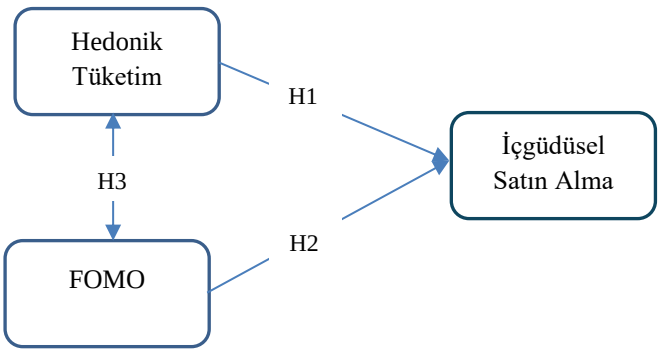
Gürdin (2019), sosyal karşılaştırmaların ve dijital vitrinlerin bireyleri daha fazla hedonik deneyim arayışına yönlendirdiğini ve bunun da FoMO'yu tetiklediğini belirtmektedir. Bahar ve Villi (2023) ise FoMO'nun özellikle hedonik içerik barındıran pazarlama kampanyalarında etkili olduğunu ve bu kampanyaların sosyal medya platformlarında yaygınlaştıkça hedonik tüketimin arttığını ifade etmektedir. Bu nedenle, hedonik tüketim eğilimi ile FoMO'nun karşılıklı ve döngüsel bir bağ içinde birbirlerini etkiledikleri öngörülmekte ve aşağıdaki hipotez sunulmaktadır:

H3: Hedonik tüketim eğilimi ve FoMO arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.Araştırma Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı, Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışmanın amacı hedonik tüketim eğilimi ve FoMO'nun tüketici davranışlarından biri olan içgüdüsel satın almaya olan etkisi incelemektir. Ayrıca hedonik tüketim eğilimi ve FoMO arasında karşılıklı bir etkinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle konu ile ilgili literatür taraması yapılarak günümüze kadar konu ile ilgili yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların konu alanları ile sonuçları araştırılmıştır. Sonrasında ise analiz için gerekli olan veriler anket tekniği ile toplanarak analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında, hedonik tüketim eğilimi ve FoMO'nun içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkilerini test edebilmek amacıyla Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kullanılmıştır. Modelde, hedonik tüketim eğilimi ve FoMO bağımsız değişkenler; içgüdüsel satın alma davranışı ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Ayrıca modelde, hedonik tüketim eğilimi ile FoMO'nun karşılıklı olarak birbirini etkilediği varsayılmış ve bu ilişki de analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmanın modeli Şekil 1'de gösterilmiştir

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye'de ikamet eden ve 2024 yılı içerisinde 18 ve üzeri yaş aralığında olan tüketiciler oluşturmaktadır. Evreni temsil eden örneklem kolayda örnekleme ile belirlenmiş ve hem çevrimiçi hem de yüz yüze olarak toplam 248 kişiden veri toplanmıştır. Ancak hatalı ve eksik veriden dolayı analizler, geçerli olan 216 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu sayının istatistiksel açıdan yeterli olup olmadığını değerlendirmek amacıyla alan yazındaki örneklem önerileri dikkate alınmıştır. İlk olarak, Hair vd. (2014), yapısal eşitlik modellemesi (YEM)

uygulamalarında her bir serbest parametre için en az 10 gözlem birimi olması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, modeldeki parametreler dikkate alındığında 200 kişilik bir örneklem yeterli kabul edilmektedir. Benzer şekilde, Kline (2011), karmaşık yapısal modeller için en az 200 kişilik bir örneklemin ideal olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, çoklu regresyon analizleri için Tabachnick ve Fidell (2007) tarafından önerilen formül olan $n \geq 50 + 8m$ (m: bağımsız değişken sayısı) doğrultusunda, m = 5 olduğunda dahi en az 90 kişi yeterli görülmektedir. Tüm bu öneriler göz önünde bulundurulduğunda, bu araştırmada kullanılan 216 kişilik örneklemin sayısal olarak yeterli kabul edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Ölçüm aracı olarak kullanılan anket beşli likert tipinde toplam 24 ifadeden oluşmaktadır. Ayrıca demografik özellikleri belirlemeye yönelik 6 soru da eklenmiştir. Ölçekte kullanılan FoMO'ya ilişkin 10 ifade, Przybylski vd. (2013) tarafından geliştirilen FoMO ölçeğinin, Gökler vd. (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış versiyonundan alınmıştır. 10 maddelik hedonik tüketim ölçeği, Bodur (2019) ve Arnold ve Reynold (2003)' un çalışmasından ve anlık satın almayla ilgili ifadeleri belirlemek için ise Rook ve Fisher (1995) ve Weun vd. (1998) tarafından geliştirilen 4 maddeli ölçek için ise Torlak ve Tiltay (2010)'ın çalışmasından yararlanılmıştır. Çalışmanın araştırma kısmı Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 20.09.2023 tarih ve 140/46 sayılı kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

3.4. Ölçek Güvenilirliği

Tek boyuttan ve toplam 10 maddeden oluşan hedonik tüketim ölçeği, yine tek boyut ve 10 maddeden oluşan gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ölçeği ve 4 madde ve tek boyuttan oluşan içgüdüsel satın alma davranışı ölçeğine ilişkin Cronbach's Alpha güvenilirlik test sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Cronbach's Alpha Güvenilirlik Değerleri

Ölçek	Cronbach's Alpha (α)
Hedonik Tüketim Ölçeği	0,787
Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FOMO) Ölçeği	0,920
İçgüdüsel Satın Alma Davranış Ölçeği	0,768

Tablo 1 incelendiğinde hedonik tüketim ölçeğine ait Cronbach's Alpha güvenilirlik indeksi α=0,787, FoMO ölçeğine baktığımızda ise Cronbach's Alpha güvenilirlik indeksinin α=0,920 olduğu ve içgüdüsel satın alma davranış ölçeğine baktığımızda Cronbach's Alpha güvenilirlik indeksinin α=0,768 olduğu, görülmektedir. Bu sonuç, hedonik tüketim, FoMO ve içgüdüsel satın alma ölçeğinin ölçek bütünü için güvenilirlik düzeyinin iyi düzeyde olduğunu göstermektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19).

3.5. Ölçüm Modelinin Birleşim ve Ayrışım Geçerliliği

Birleşim geçerliliği, aynı kavramsal yapıyı ölçen araçların, kendi aralarında en az orta düzeyde (r > 0,50) bir ilişki göstermesini ifade etmektedir. Ayrışım geçerliliği ise, ilgili ancak farklı kavramsal yapılar arasındaki ilişkinin düşük düzeyde (r < 0,50) olmasını ifade eder. Ölçüm modelinin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda doğrulanmış olması, ölçekte yer alan faktörlerin ve bu faktörlere ait maddelerin belirli bir düzeyde birleşim ve ayrışım geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir (Gürbüz, 2021).

Cronbach alfa katsayısı, bir faktördeki maddeler arasındaki korelasyona dayanarak ölçüm yapar ve maddelerin hata varyanslarının eşit olduğunu varsayar. DFA modelleri için, birleşik güvenilirlik (CR) değerinin Cronbach alfa katsayısına göre daha elverişli bir güvenilirlik ölçütü olduğu ifade edilebilir. Özetle, DFA modeli kapsamında faktörlerin birleşim ve ayrışım geçerliliğine sahip olabilmesi için, Tablo 2'de belirtilen koşulların sağlanması gerekmektedir (Gürbüz, 2019).

Tablo 2. DFA Modelindeki Faktörlerin Birleşim ve Ayrışım Geçerliliğine İlişkin Koşullar

Birleşim geçerliliği	Ayrışım geçerliliği
AVE>0,5	AVE>MSV
CR>0,7	AVE>ASV
CR>AVE	AVE' nin kare kökü>Faktörler arası korelasyon

AVE: Average variance extracred, ortalama açıklanan varyans
CR: Composite/construct reliability, Birleşik yapı güvenirliliği
MSV: Maximum squared variance, maksimum paylaşılan varyansın karesi
ASV: Average shared square variance, paylaşılan varyansın karesinin ortalaması

Tablo 2'deki AVE, CR, MSV ve ASV değerleri excelde formül kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplanan AVE, CR, MSV ve ASV değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir. AVE ve CR için ölçekte yer alan maddelerin standart yol katsayılarını bilmek yeterlidir. AVE formülü kullanılarak AVE değeri, FOMO faktörü için 0,54; HETÜ faktörü için 0,72 ve SD faktörü için 0,78 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3. Faktörlerin Birleşim ve Ayrışım Geçerliliği İçin Hesaplanan AVE, CR, MSV ve ASV Değerleri

Faktörler	AVE	CR	MSV	ASV
FOMO	0,54	0,92	0,51	0,49
HETÜ	0,72	0,96	0,61	0,54
SD	0,78	0,93	0,61	0,56

SD: Satın Alma Davranışı, FOMO: Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, HETÜ: Hedonik Tüketim Eğilimi

Benzer şekilde CR formülü kullanılarak FOMO faktörü için 0,92; HETÜ faktörü için 0,96 ve SD faktörü için 0,93 olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda üç faktörün de AVE değerlerinin 0,5'ten büyü, CR değerlerinin 0,7'den büyük ve CR değerlerinin de AVE değerinden büyük olduğu görülmektedir. Ulaşılan bu sonuçlar bağlamında modelin birleşim geçerliliğine sahip olduğu ifade edilebilir.

MSV ve ASV için ise faktörlerin birbirleriyle olan korelasyon değerlerinin bilinmesi gerekmektedir. Faktörlerin korelasyon değerleri ile AVE' nin kare kökü değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Faktörlerin Korelasyon Değerleri ile AVE' nin Kare Kökü Değerleri

Faktörler	FOMO	HETÜ	SD
FOMO	**(0,73)**		
HETÜ	0,69**	**(0,84)**	
SD	0,72**	0,78**	**(0,88)**

Parantez içindeki değerler AVE kare kökü skorlarını göstermektedir. **p<0,01
SD: Satın Alma Davranışı, FOMO: Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, HETÜ: Hedonik Tüketim Eğilimi

MSV (Maximum Shared Variance) değeri, ilgili faktörün diğer faktörlerle olan en yüksek korelasyonunun karesi alınarak hesaplanır. Bu doğrultuda, MSV değeri FOMO faktörü için 0,51; HETÜ faktörü için 0,61 ve SD faktörü için ise 0,61 olarak bulunmuştur. Her bir faktörün diğer faktörlerle olan korelasyonlarının karelerinin ortalaması ise ASV (Average Shared Variance) değerini verir. Buna göre ASV değeri, FOMO faktörü için 0,49; HETÜ faktörü için 0,54 ve SD faktörü için 0,56 olarak hesaplanmıştır.

Literatürde, AVE (Average Variance Extracted) değerinin hem MSV hem de ASV değerlerinden büyük olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu koşul göz önünde bulundurulduğunda, üç faktörün de ayrışım geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, AVE karekök değerlerinin faktörler arası korelasyon değerlerinden yüksek çıkması, ayrışım geçerliliğinin bir diğer göstergesi olarak kabul edilmektedir.

3.6.Bulgular

Araştırmaya katılan 216 katılımcının sosyo-demografik özelliklerine ve çevrimiçi alışveriş bilgilerine ilişkin bilgiler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Katılımcılara Ait Bilgiler

Değişkenler	Kategoriler	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	126	58,3
	Erkek	90	41,7
	Toplam	**216**	**100**
Yaş	18-25	95	44,0
	26-35	40	18,5
	36-45	48	22,2
	46-55	27	12,5
	56 ve üzeri	6	2,8
	Toplam	**216**	**100**
Eğitim durumu	İlkokul	7	3,2
	Ortaokul	7	3,2
	Lise	77	35,6
	Önlisans	74	34,3
	Lisans	38	17,6
	Lisansüstü	13	6,0
	Toplam	**216**	**100**
Aile aylık gelir durumu	17.002 TL ve altı	53	24,5
	17-003-35000 TL	60	27,8
	35.001-50.000 TL	45	20,8
	50.001-65.000 TL	33	15,3
	65.001-80.000 TL	8	3,7
	80.001-100.000 TL	6	2,8
	100.000 TL ve üstü	11	5,1
	Toplam	**216**	**100**

Çevrimiçi Alışveriş Sıklığı	Günde en az bir kez	7	3,2
	İki üç günde bir	10	4,6
	Haftada bir	54	25
	Ayda bir	105	48,6
	Daha seyrek	40	18,5
	Toplam	**216**	**100**
Çevrimiçi Alışverişte En Çok Tercih Edilen Ürün Grubu	Gıda ürünleri	28	13,0
	Tekstil Ürünleri	113	52,3
	Kozmetik ürünleri	19	8,8
	Elektronik ve teknolojik ürünler	33	15,2
	Ev ve yaşam ürünleri	11	5,1
	Spor ve hobi ürünleri	3	1,4
	Temizlik ve medikal ürünler	9	3,9
	Toplam	**216**	**100**

Katılımcıların cinsiyet durumlarına bakıldığında %58,3'ünün kadın, %41,7'sinin ise erkek olduğu; yaş durumuna bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun (%44) 18-25 yaş grubunda olduğu; eğitim durumuna bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun (%35,6 lise, %34,3 önlisans) lise ve önlisans mezunu olduğu; aylık gelir durumuna bakıldığında ise %24,5'inin 17.002 TL ve altı, %27,8'inin 17-003-35000 TL arasında, %20,8'inin 35.001-50.000 TL arasında gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmının (%48,6) en az ayda bir, %25'inin haftada bir, % 4,6'sının iki üç günde bir çevrimiçi alışveriş yaptığı görülmektedir. Çevrimiçi alışverişte katılımcıların en çok tercih ettiği ürün grubuna baktığımızda ise dikkat çekici bir şekilde % 52,3'ünün tekstil grubu ürünleri aldığı görülmektedir. Tekstil grubu ürünlerden sonra ise % 15,2'sinin elektronik ve teknolojik grubundaki ürünleri, % 13'ünün ise gıda grubundaki ürünleri çevrimiçi satın aldığı tespit edilmiştir.

Araştırma için elde edilen veriler IBM AMOS 24 Programında analiz edilerek araştırma hipotezleri test edilmiştir. Öncelikle hedonik tüketim, FOMO ve içgüdüsel satın alma davranışı örtük değişkenleri ile bunlara ait gözlenen değişkenlerinden oluşan ölçüm modeli test edilmiştir. Kovaryanslara ilişkin düzeltme önerileri incelendiğinde en yüksek skorun *e9-e10* değişkenleri (FOMO1-FOMO2) arasında olduğu (114,85) görülmüştür. Bunun üzerine söz konusu iki gözlenen değişkene ait hata varyansları birleştirilmiştir. Bu işlemin ardından analiz yeniden yapılmıştır. Söz konusu uyum indeks değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Uyum İyiliği Değerleri

Genel model uyumu	**İyi uyum**	**Kabul edilebilir uyum**	**Modele ait değerler**
X^2/sd(CMIN/DF)	≤3	≤5	1,552
RMSEA	≤0,05	≤0,10(en fazla 0,10 olması istenir)	0,051
NFI	≥0,95	≥0,90	0,921
CFI	≥0,97	≥0,90	0,970
IFI	≥0,95	0,94-0,90	0,971
GFI	≥0,90	0,89-0,85	0,872

AGFI	≥0,85		0,845
TLI		≥0,90	0,967

Kaynak: Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003

Tablo 6 incelendiğinde modele ait uyum indeks değerlerinden CMIN/DF, CFI, IFI uyum indeks değerlerinin iyi düzeyde olduğu, diğer uyum iyiliği değerlerin ise kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak yapılan analiz sonucunda model uyum indeksleri değerlerinde kabul edilebilir değerlere ulaşılmıştır. Ölçüm ve yapısal eşitlik modeline ilişkin analiz sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

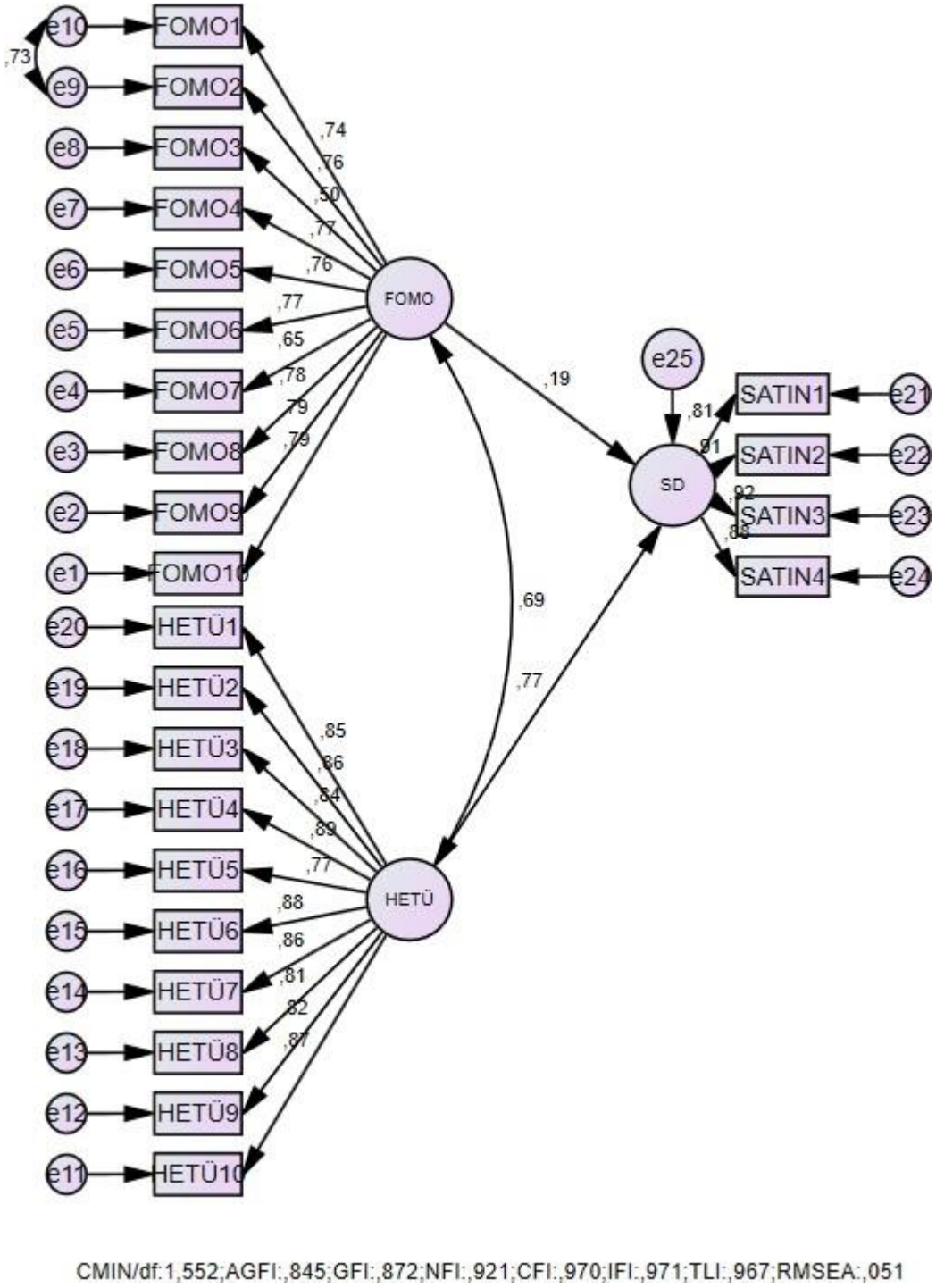
Tablo 7. Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Tahmin Değerleri

Parametre Tahminleri			**Standardize olmayan**	**S.H.**	**Standardize**	**P**
SD	<---	FOMO	0,205	0,058	0,193	***
SD	<---	HETÜ	0,712	0,064	0,766	***
FOMO10	<---	FOMO	1		0,792	
FOMO9	<---	FOMO	0,957	0,076	0,786	***
FOMO8	<---	FOMO	1,002	0,08	0,776	***
FOMO7	<---	FOMO	0,804	0,08	0,653	***
FOMO6	<---	FOMO	0,965	0,078	0,769	***
FOMO5	<---	FOMO	0,986	0,082	0,759	***
FOMO4	<---	FOMO	1,052	0,085	0,774	***
FOMO3	<---	FOMO	1,391	0,189	0,496	***
FOMO2	<---	FOMO	0,882	0,073	0,756	***
FOMO1	<---	FOMO	0,852	0,073	0,736	***
HETÜ10	<---	HETÜ	1		0,874	
HETÜ9	<---	HETÜ	0,95	0,059	0,82	***
HETÜ8	<---	HETÜ	0,954	0,06	0,814	***
HETÜ7	<---	HETÜ	1,003	0,057	0,861	***
HETÜ6	<---	HETÜ	1,101	0,059	0,881	***
HETÜ5	<---	HETÜ	0,884	0,061	0,772	***
HETÜ4	<---	HETÜ	1,112	0,059	0,887	***
HETÜ3	<---	HETÜ	0,988	0,059	0,838	***
HETÜ2	<---	HETÜ	0,987	0,056	0,86	***
HETÜ1	<---	HETÜ	0,941	0,054	0,854	***
SD1	<---	SD	1		0,807	
SD2	<---	SD	1,233	0,075	0,909	***
SD3	<---	SD	1,274	0,076	0,919	***
SD4	<---	SD	1,157	0,074	0,882	***

***=p<0,001

SD: Satın Alma Davranışı, FOMO: Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, HETÜ: Hedonik Tüketim Eğilimi

YEM sonuçlarına göre, öncelikle gözlenen değişkenler ile örtük değişkenler arasındaki tüm yolların anlamlı olduğu görülmüştür. Bunun yanında örtük değişkenlere bakıldığında, hedonik tüketimin içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu (*β=0,766,* p<0,05), yine FoMO'nun içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkisinin de anlamlı olduğu (*β=0,193,* p<0,05) tespit edilmiştir. FoMO ve hedonik tüketim değişkenleri arasındaki korelasyonun (r=0,69) 0,69 ve bu iki değişkenin bağımlı değişken olan içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki açıkladığı varyansın (r^2=0,826) 0,826 olduğu görülmektedir. Yapısal modele ilişkin standardize yol diyagramı Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Yapısal Modele İlişkin Standardize Yol Diyagramı

Elde edilen analiz sonuçları incelendiğinde araştırma için test edilmek istenen hipotezler doğrulanmıştır.

H_1: Henonik tüketim eğilimi içgüdüsel satın alma davranışını pozitif yönde etkilemektedir.(KABUL)

H_2: FoMO içgüdüsel satın alma davranışını pozitif yönde etkilemektedir. (KABUL)

H_3: H3 Hedonik tüketim eğilimi ve FoMO arasında anlamlı bir ilişki vardır. (KABUL)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı, çevrimiçi alışveriş ortamında, hedonik tüketim eğilimi ile FoMO gibi psikolojik unsurların, tüketicilerin içgüdüsel satın alma davranışları üzerindeki etkilerini araştırmak ve bu unsurlar arasındaki ilişkilere ışık tutmaktır. Günümüzde dijitalleşmenin ve sosyal medya kullanımının hızla artması, tüketici davranışlarında köklü değişimlere yol açmıştır. Özellikle sosyal medya platformlarının bireyler arası etkileşimin artırmasıyla birlikte, hedonik tüketim eğilimi ve FoMO gibi psikolojik faktörler çağdaş tüketici davranışını anlamada önemli hale gelmiştir. Artık birçok tüketici, yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda keyif alma, haz duyma ve estetik beklentileri karşılama amacıyla da ürün ve hizmet satın almaktadır (Odabaşı, 2016). Sosyal medyanın sunduğu görsel ve deneyimsel içerikler, bu eğilimi daha da pekiştirmekte ve bireyleri gerekli olmayan ürünleri satın almaya yönlendirmektedir (Alba ve Williams, 2013; Liu ve Chou, 2020). Dolayısıyla, hem hedonik tüketim eğilimi hem de FoMO, günümüz tüketicisinin satın alma kararlarını etkileyen ve dijital pazarlama stratejilerinde sıklıkla kullanılan iki temel psikolojik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elde edilen veriler YEM aracılığı ile analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen bulgular, H1 hipotezi kapsamında hedonik tüketim eğilimlerinin içgüdüsel satın alma davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu, daha önce gerçekleştirilen birçok çalışma ile örtüşmektedir (To vd., 2007; Liao, 2021; Akturan, 2010; Pangestu ve Santika, 2019; Maimaran ve Simonson, 2011; Satria ve Kaihatu, 2022). Bu araştırmalar, bireylerin haz ve zevk arayışlarının, mantıklı karar alma süreçlerini baskılayarak anlık satın alma kararlarını artırdığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca, Pramestya ve Widagda (2020), Kinasih ve Jatra (2018) ile Ivo vd. (2021) gibi araştırmalar, alışveriş esnasında hissedilen olumlu duyguların içgüdüsel satın alma niyetini tetiklediğini vurgulamıştır. Ancak Choirul ve Artanti (2019), olumlu duyguların her zaman satın alma eylemleriyle sonuçlanmasının mümkün olmayabileceğini dile getirmektedir. Bu durum, hedonik satın alma sürecinin yalnızca olumlu duygularla değil, aynı zamanda bireysel farkındalık, sosyal bağlam ve ürün türü gibi diğer unsurlarla şekillenebileceğini de göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlar, hedonik yönelimin güçlü bir şekilde içgüdüsel satın alma davranışını etkilediğini kanıtlamakta ve literatürdeki birçok görüşle paralel bulgular sunmaktadır.

H2 hipotezi kapsamında, FoMO'nun içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkisi araştırılmış ve bu ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, literatürde FoMO'nun bireylerde sosyal dışlanma korkusu yaratarak acele ve düşünmeden yapılan alışveriş davranışlarını teşvik ettiğini gösteren birçok çalışma ile örtüşmektedir. Özellikle sosyal medya üzerinde sık gördüğümüz "kaçırılmaması gereken fırsatlar" gibi mesajların, bireylerde FoMO duygusunu artırdığı ve bunun sonucunda içgüdüsel alışveriş davranışlarının artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Aziz vd. (2025)'nin Shopee kullanıcılarıyla gerçekleştirdiği araştırma da bu durumu desteklemektedir. Bu çalışmada FoMO, fırsatları kaçırma korkusu ile bireyleri ani ve tesadüfi alışverişe yönlendiren bir faktör olarak tanımlanmıştır. Araştırmamızda elde edilen bulgular, bu psikolojik sürecin tüketici davranışı üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymakta ve literatürdeki görüşlerle de örtüşmektedir.

H3 hipotezi çerçevesinde hedonik tüketim eğilimi ile FoMO arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı test edilmiştir. Analiz bulguları, bu iki değişkenin birbirini etkilediğini göstermekle birlikte aralarında güçlü bir ilişki olduğunu da göstermektedir. Bu sonuç, Bahar ve Villi (2023), Çopuroğlu (2021), Gürdin (2019), Rehman vd. (2021) ve Kang vd. (2020) gibi çalışmaların, hedonik içeriklerin FoMO'yu artırdığı ve FoMO hissinin bireyleri hedonik tüketime yönlendirdiği bulgularıyla örtüşmektedir. Bu da dijital çağdaki tüketicilerin duygusal ve sosyal uyaranlara oldukça duyarlı olduğunu ve bu uyarıcıların birbirini besleyerek içgüdüsel tüketimi tetiklediğini ortaya koymaktadır.

Dijital ortamlarda alışveriş kararları büyük ölçüde duygusal etkilere dayanmakta, özellikle sosyal medyada karşılaşılan estetik ve dikkat çekici ürün tanıtımları tüketicilerin ilgisini hızla çekerek ani satın alma davranışlarını tetiklemektedir. Araştırma bulguları da göstermektedir ki, FoMO yani fırsatları kaçırma korkusu, sınırlı süreli ya da stoklu kampanyalara olan ilgiyi artırmakta ve bu da tüketicilerin karar alma sürecini hızlandırmaktadır. Bu bağlamda, pazarlama stratejilerinde kıtlık ve aciliyet algısını doğru bir şekilde kullanan işletmeler rekabet avantajı elde edebilir.

Ancak bu stratejiler uygulanırken dürüstlükten ve şeffaflıktan ödün verilmemeli, etik ilkeler temel alınmalıdır. Çünkü tüketici güveni, uzun vadeli marka sadakati açısından kritik bir öneme sahiptir. İşletmeler, yalnızca ürün sunmakla kalmamalı; aynı zamanda tüketicilere anlamlı, tatmin edici ve olumlu bir alışveriş deneyimi yaşatmayı hedeflemelidir. Bu deneyimsel yaklaşım, hem tüketici memnuniyetini hem de tekrar satın alma olasılığını artıracaktır.

Akademik olarak, bu araştırma, FoMO ile hedonik tüketim eğilimlerinin eş zamanlı etkilerini YEM modeli aracılığıyla inceleyen nadir çalışmalardan biridir. Bu değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkinin (H3) yapısal bir şekilde sunulması, literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Gelecek araştırmalarda, farklı yaş grupları, farklı kültürler ya da farklı alışveriş platformları göz önüne alınarak daha geniş örneklem gruplarıyla karşılaştırmalı incelemeler gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra, ileride FoMO ile hedonik eğilimlerin yalnızca alışveriş davranışı değil, tüketici memnuniyeti, pişmanlık veya marka bağlılığı gibi başka değişkenlerle olan ilişkisi de araştırılabilir.

Bu araştırma çeşitli açısınlardan önemli veriler sunmakla birlikte bazı sınırlamalara da sahiptir. Öncelikle araştırma, yalnızca Türkiye'de yaşayan ve 18 yaş üzeri bireylerden oluşan bir örneklemle gerçekleştirilmiş, örneklem kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu durum, bulguların farklı yaş gruplarına, farklı kültürlere sahip bireyler ya da dijital platformları daha az kullanan bireylere genellenmesini sınırlamaktadır. Ayrıca veri toplama süreci belirli bir zaman dilimini kapsadığı için dönemsel kampanyalar, ekonomik koşullar ve sosyal medya trendlerinin etkisi göz önünde bulundurulmamıştır. Katılımcıların öznel beyanlarına dayalı veriler kullanılmış olması da yanıltıcı ya da sosyal olarak kabul gören yanıtların verilme ihtimalini doğurabilir. Bunun yanında, araştırmada kullanılan YEM belirli sayıda değişkeni kapsadığından, içgüdüsel satın alma davranışını etkileyebilecek başka psikolojik veya çevresel faktörler bu çalışma kapsamında ele alınmamıştır.

Kaynakça

Abel, J. P., Buff, C. L., & Burr, S. A. (2016). Social media and the fear of missing out: Scale development and assessment. *Journal of Business & Economics Research*, *14*(1), 33–44.

Akturan, U. (2010). Hedonik tüketim eğiliminin plansız satın alma eğilimi üzerindeki etkisinin belirlenmesi-Identıfyıng the effect of hedonic consumption tendency on impulsive buyıng tendency. *Öneri Dergisi*, *9*(33), 109-116.

Alba, J. W., & Williams, E. F. (2013). Pleasure principles: A review of research on hedonic consumption. *Journal of consumer psychology*, *23*(1), 2-18. https://doi.org/10.1016/j.jcps.2012.07.003

Aprianur, R. (2020). Hubungan keterlibatan fashion dengan pembelian impulsif produk fashion pada dewasa awal. *Psikoborneo: Jurnal Ilmiah Psikologi*, *8*(2), 156.

Argan, M., Argan, M. T., & İpek, G. (2018). I Wish I Were! Anatomy of a fomsumer. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, *9*(1), 43-57. https://doi.org/10.34231/iuyd.407055

Arnold, M. J., & Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of retailing*, *79*(2), 77-95. https://doi.org/10.1016/S0022-4359(03)00007-1

Aydın, H. (2018). Sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusunun (FoMO) içgüdüsel alımlara etkisinin öz belirleme kuramı ile açıklanması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 415-426. https://doi.org/10.18092/ulikidince.439179

Aydın, H. (2018a). Sosyal Medya Trendi Olan FoMO'nun Pazarlama Alanında Kullanımı Üzerine Literatür Taraması. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-9.

Aziz, N., Randikaparsa, I., & Rahayu, T. S. M. (2025). The Influence of Fear of Missing Out, Hedonic Shopping Motivation, and Flash Sales on Impulsive Buying during Shopee's Twin Date Promo Event (A Study on Students of Muhammadiyah University Purwokerto). Asian Journal of Management Analytics, 4(1), 321–338. DOI: 10.55927/ajma.v4i1.13582

Bahar, R., & Villi, B. (2023). Hedonik tüketim ile gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) arasındaki ilişkinin incelenmesi: Z kuşağı tüketiciler üzerine bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 13*(1), 588-607. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1230186

Bekman, M. (2022). Hedef kitlenin gözetim farkındalığının tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisinde FoMO'nun aracılık rolü ve cinsiyetin düzenleyici etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*(2), 551-580. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1090325

Bodur, M. (2019). *Hedonik Tüketim Bağlamında Online Satın Alma Niyetine Etki Eden Unsurlar Üzerine Bir Araştırma.* İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Byun, S. E., & Sternquist, B. (2011). Fast fashion and in-store hoarding: The drivers, moderator, and consequences. *Clothing and textiles research Journal, 29*(3), 187-201. https://doi.org/10.1177/0887302X11411709

Chetioui, Y., & El Bouzidi, L. (2023). An investigation of the nexus between online impulsive buying and cognitive dissonance among gen Z shoppers: are female shoppers different?. *Young Consumers*, *24*(4), 406-426. https://doi.org/10.1108/YC-06-2022-1548

Choirul, A. & Artanti, Y. (2019). Millennials's impulse buying behaviour: does positive emotion mediate? *Journal of Economics, Business & Accountancy Ventura*, *22*(2), 223–236. https://doi.org/10.14414/jebav.v22i2.1738.

Cobb, C. J., & Hoyer, W. D. (1986). Planned versus impulse purchase behavior. *Journal of Retailing, 62*(4), 384–409.

Çelik, I. K., Eru, O., & Cop, R. (2019). The effects of consumers' FOMO tendencies on impulse buying and the effects of impulse buying on post-purchase regret: An investigation on retail stores. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, *10*(3), 124-138.

Çopuroğlu, F. (2021). Tüketicilerin sosyal medya kullanımı, FOMO ve hedonik tüketim arasındaki ilişki. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17*(37), 4298-4326. https://doi.org/10.26466/opus.845545

Deliana, S. R., Afifah, N., Listiana, E., Shalahuddin, A., & Hasanudin, H. (2024). The influence of fear of missing out (FoMO) and hedonism on online impulse buying in Generation Z Shopee users with subjective norm and attitude as mediation variables. Journal of Management Science (JMAS), 7(1), 206-216.

Dhar, R., & Wertenbroch, K. (2000). Consumer choice between hedonic and utilitarian goods. *Journal of Marketing Research, 37*, 60-71. https://doi.org/10.1509/jmkr.37.1.60.18718

Dhurup, M. (2014). Impulsive fashion apparel consumption: the role of hedonism, fashion involvement and emotional gratification in fashion apparel impulsive buying behaviour in a developing country. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, *5*(8), 168-177. https://doi.org/10.5901/mjss.2014.v5n8p168

Doğan, H. G., Gürler, A. Z., & Ağcadağ, D. (2014). Hedonik tüketim alışkanlıkları üzerine etkili faktörlerin değerlendirilmesi (Tokat İli Örneği). *Journal of International Social Research*, *7*(30).

Engel, J., Roger D. Blackwell dan Paul W. (2008). Perilaku Konsumen. Alih bahasa: Budyanto. Jilid I. Jakarta: Binarupa Aksara Publisher

Erciş, A., Deligoz, K., & Mutlu, M. (2021). Öğrencilerin FOMO ve plansız satın alma davranışları üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35*(1), 219-243. https://doi.org/10.16951/atauniiibd.772544

Gao, X. D. (2023). *Exploring Generation Z's Willingness to Buy Blind Boxes With Hedonic Purchasing Motivation* (Master's thesis), National Taiwan Normal University (Taiwan).

Good, M. C., & Hyman, M. R. (2021). Direct and indirect effects of fear-of-missing-out appeals on purchase likelihood. *Journal of Consumer Behaviour*, *20*(3), 564-576. https://doi.org/10.1002/cb.1885

Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E., & Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *17*(1), 52-59. doi: 10.5455/apd.195843

Gürbüz, S. (2019). AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gürbüz, S. (2021). AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi, Temel İlkeler ve Uygulamalı Analizler, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gürdin, B. (2019). Sosyal Medyanın Hedonik Tüketimi Ve FoMO"nun Gücü. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(3), 1259-1278. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.08.1160

Güven, E. Ö. (2009). Hedonik tüketim: Kavramsal bir inceleme. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (13), 65-72.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). Multivariate data analysis (7th ed.). Pearson Education Limited.

Hausman, A. (2000). A multi-method investigation of consumer motivations in impulse buying behavior. Journal of consumer marketing, 17(5), 403-426.

Hodkinson, C. (2019). Fear of Missing Out (FOMO) marketing appeals: A conceptual model. *Journal of Marketing Communications*, *25*(1), 65-88. https://doi.org/10.1080/13527266.2016.1234504

Ivo, O. A., Welsa, H., & Cahyani, P. D. (2022). Pengaruh sale promotion dan store atmosphere terhadap impulsive buying dengan positive emotion sebagai variable intervening pada konsumen matahari department store yogyakarta. *Al-Kharaj: Jurnal Ekonomi, Keuangan & Bisnis Syariah*, *4*(3), 756-771. https://doi.org/10.47467/alkharaj.v4i3.724

Kang, I., He, X. & Shin, M. M. (2020). Chinese consumers' herd consumption behavior related to Korean luxury cosmetics: the mediating role of fear of missing out. *Frontiers in psychology*, 11, 121. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00121

Kaur, K. (2020). Impact of the first phase of movement control order during the COVID-19 pandemic in Malaysia on purchasing behavior of Malaysian consumers Kamaljeet Kaur1*, Mageswari Kunasegaran2, Jaspal Singh3, Selvi Salome4, and Sukjeet Kaur Sandhu5. *Horizon*, *2*, 131-144.

Kavak, B., Özkul, N. E., & Tunçel, N. (2021). Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) nun sosyal medya temelli satın alma eğilimi üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyici rolü. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 94-103.

Khan, M. A. (2006). *Consumer behaviour and advertising management*. New Age International.

Kinasih, I. A. D., & Jatra, I. M. (2018). Peran Emosi Positif Memediasi Pengaruh Fashion Involvement Dan Hedonic Consumption Tendency Terhadap Impulse Buying. *E-Jurnal Manajemen Unud*, *7*(6), 3258-3290.

Kline, R. B. (2011). Principles and practice of structural equation modeling (3rd ed.). The Guilford Press.

Kurtoğlu, E., & Aydın H. (2023). Sosyal medya bağımlılığının ve gelişmeleri kaçırma korkusunun tüketim davranışlarına etkisi üzerine bir araştırma. *Journal of Yaşar University/Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *18*(72). https://doi.org/10.19168/jyasar.1281329

Lee, J. A., Bright, L. F., & Eastin, M. S. (2021). Fear of missing out and consumer happiness on Instagram: A serial mediation of social media influencer-related activities. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *24*(11), 762-766. https://doi.org/10.1089/cyber.2020.0431

Liao, Y. (2021). The sources and influencing factors of hedonistic consumption. *Psychology*, *12*(04), 660.

Liu, F., Lim, E. T., Li, H., Tan, C. W., & Cyr, D. (2020). Disentangling utilitarian and hedonic consumption behavior in online shopping: An expectation disconfirmation perspective. *Information & Management*, *57*(3),103199. https://doi.org/10.1016/j.im.2019.103199.

Liu, H. H., & Chou, H. Y. (2020). Payment formats and hedonic consumption. *Psychology & Marketing*, *37*(11), 1586-1600. https://doi.org/10.1002/mar.21404

Maimaran, M., & Simonson, I. (2011). Multiple routes to self-versus other-expression in consumer choice. *Journal of Marketing Research*, *48*(4), 755-766. https://doi.org/10.1509/jmkr.48.4.755

Marie, A., & Grybś, M. (2013). Modern trends in consumer behaviour in era of e-communication. Studia Ekonomiczne(151), 263-273.

Mcmurtry, J. (2017). Using FoMO To Beat Your Competition. [https://www.targetmarketingmag.com/Post/Using-FoMO-To-BeatYourCompetition/], Retrieved on 16.12.2024.

Nandha, O., Andriani, K., & Edriana, P. (2017). The effect of store environment, availability of money and time, hedonic consumption tendency on emotional states and its impact on impulse buying behaviour. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, *63*(3), 72-78.

Neumann, D., & Rhodes, N. (2022). Dispositional fear of missing out susceptibility: Development of a Trait-Scale. https://doi.org/10.31235/osf.io/xe3c4

O'curry, S., & Strahilevitz, M. (2001). Probability and mode of acquisition effects on choices between hedonic and utilitarian options. *Marketing Letters*, *12*, 37-49.

Odabaşı, Y., (2016). "FOMO" Bir Pazarlama Silahı Olabilir mi? Brandmap. [https://www.brandmap.com.tr/brandmap-makale9], Erişim tarihi: 07.12.2024.

Özgül, E. (2011). Tüketicilerin sosyo-demografik özellikerinin hedonok tüketim ve gönüllü sade yaşam tarzları açısından değerlendirilmesi. *Ege Academic Review*, *11*(1), 25-38.

Pangestu, I. K. B. A. & Santika, I. W. (2019). Peran emosi positif memediasi pengaruh fashion ınvolvement dan hedonic consumption tendency terhadap impulse buying. *E-Jurnal Ekonomi dan Bisnis Universitas Udayana*, 3, 287. https://doi.org/10.24843/eeb.2019.v08.i03.p04.

Pangestu, I. K. B. A., & Santika, I. W. (2019). Peran emosi positif memediasi pengaruh fashion involvement dan hedonic consumption tendency terhadap impulse buying. E-Jurnal Ekonomi dan Bisnis Universitas Udayana, 8(3), 287-314.

Park, E. J., Kim, E. Y., & Forney, J. C. (2006). A structural model of fashion-oriented impulse buying behavior. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 10(4), 433–446. https://doi.org/10.1108/13612020610701965.

Pramestya, N. L. P. U. M., & Widagda, I. J. A. (2020). The role of positive emotion mediates fashion involvement on impulse buying. *American Journal of Humanities and Social Sciences Research (AJHSSR)*, *4*(9), 1-8.

Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior, 29*(4), 1841–1848. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014

Rachmawati, V. (2009). Hubungan antara hedonic shopping value, positive emotion, dan perilaku impulse buying pada konsumen ritel. Majalah Ekonomi Universitas Airlangga, 19(2), 4088.

Rehman, M., Mahmood, A., Danish, R. Q., & Shahid, M. K. (2021). Examining Impact of Time Pressure and Hedonic Consumption on Impulse Buying Behaviour: Expectation Disconfirmation Theory Perspective. *Journal of ISOSS*, 7(2), 163–175.

Rook, D. W., & Fisher, R. J. (1995). Normative influences on impulsive buying behavior. *Journal Of Consumer Research*, *22*(3), 305-313. https://doi.org/10.1086/209452

Sari, M. D. K. & Yasa, N. N. K. (2021). Role of hedonic consumption tendency mediate the effect of fashion ınvolvement on impulsive buying. *International Research Journal of Management, IT and Social Sciences*, 8(1), 70– 82. https://doi.org/10.21744/irjmis.v8n1.1116.

Satria, S., & Kaihatu, T. S. (2022). The role of hedonic consumption tendency and positive emotion in mediating the ınfluence of fashion ınvolvement on ımpulsive buying. *Review of Management and Entrepreneurship*, *6*(2), 177-200. https://doi.org/10.37715/rme.v6i2.3157

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods Of Psychological Research Online*, *8*(2), 23-74.

Setiawan, A. J., & Sahetapy, W. L. (2022). Pengaruh hedonic consumption terhadap impulse buying dengan positive emotion sebagai variabel intervening pada sale Sociolla. *Agora*, *10*(1).

Sulistyowati, S., & Zainuna, A. (2023). Hedonis lifestyle on impulse buying behavior monzer kahf ıslamic consumption perspective. *MEC-J (Management and Economics Journal)*, *7*(1), 113-126.

Sumarmi, S. & Prasyanti, P. A. (2021). Impulsive buying in fashion retail: evidence at the department store in daerah ıstimewa yogyakarta. *Jurnal Ilmiah Manajemen & Bisnis*, 7(1), 36–48. https://doi.org/10.22441/jimb.v7i1.10264.

Şeker, A. (2022). Tüketicilerde FoMO'yu (Fear Of Missing Out) tetikleyen faktörler ve satın alma davranışlarına etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 172-206. https://doi.org/10.14520/adyusbd.1111792

Şenel, M. (2018). *Farklı kıtlık mesajlarının plansız satın alma niyeti üzerindeki etkisi ve FOMO (fırsatları kaçırma korkusu)nun aracı rolü* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics (5th ed.). Pearson Education.

To, P. L., Liao, C., & Lin, T. H. (2007). Shopping motivations on internet: A study based on utilitarian and hedonic value. *Technovation, 27*(12), 774-787. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2007.01.001

Torlak, Ö., ve Tiltay, M. A. (2010). Anlık satın alma ölçeklerinin Türk tüketicisi için uyarlanmasına yönelik bir deneme. *Ulusal Pazarlama Kongresi*, 405-422.

Verplanken, B., & Herabadi, A. (2001). Individual differences in impulse buying tendency: Feeling and no thinking. European Journal of personality, 15(S1), S71-S83.

Wegmann, E., Oberst, U., Stodt, B., & Brand, M. (2017). Online-specific fear of missing out and Internet-use expectancies contribute to symptoms of Internet-communication disorder. *Addictive Behaviors Reports,* 5, 33–42. http://doi.org/10.1016/j.abrep.2017.04.001

Weun, S., Jones, M. A., & Beatty, S. E. (1998). Development and validation of the impulse buying tendency scale. *Psychological reports*, *82*(3_suppl), 1123-1133. https://doi.org/10.2466/pr0.1998.82.3c.11

Yıldız, D. & Uzunsakal, E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 14-28.

Yılmaz, A. (2023). Online alışverişte FoMO (kaçırma korkusu)'nun plansız satın alma ve satın alma sonrası pişmanlık davranışı üzerindeki etkileri. [http://hdl.handle.net/11452/33524] Erişim tarihi: 17.12.2024

Yistiani, M. N. N. (2012). *Pengaruh atmosfer gerai dan pelayanan ritel terhadap nilai hedonik dan pembelian impulsif pelanggan Matahari Department Store Duta Plaza di Denpasar* (Yüksek lisans tezi). Universitas Udayana, Program Magister Manajemen, Denpasar.

Zhang, J., Jiang, N., Turner, J. J., & Pahlevan Sharif, S. (2021). The impact of scarcity of medical protective products on Chinese consumers' impulsive purchasing during the COVID-19 epidemic in China. *Sustainability*, *13*(17), 9749. https://doi.org/10.3390/su13179749

Extended Summary

Aim and Scope

With the increasing prevalence of social media and increasing peer dynamics, examining the concepts of hedonic consumption tendency and FOMO in the context of contemporary consumer behavior is of critical importance for society, researchers, consumers and marketers. The aim of this study is to examine the effect of hedonic consumption tendency and FOMO on impulsive buying, which is one of the consumer behaviors, and to compare it with the results of research conducted on this subject. Hedonic consumption tendency, which leads to the act of purchasing unnecessary products in search of pleasure and enjoyment through social media , is a concept that plays an important role in shaping the consumer's instinctive purchasing behavior. Hedonic consumption can lead to the person's instinctive purchasing behavior with the desire to have enjoyable experiences away from rational thought (Alba and Williams, 2013; Liu And Chou , 2020). Especially in recent years, in the context of consumer behavior, marketers have focused on hedonistic products and research has been conducted on this subject (Maimaran And (Simonson , 2011). Both hedonic consumption tendency and FOMO are two important psychological factors that affect the impulsive buying behavior of consumers and are used in marketing strategies. According to some studies, consumers with a high hedonic consumption tendency are more likely to make impulsive purchases, especially in online shopping where emotional stimuli are common (Dhurup , 2014; Chetioui And Hedonic purchasing tendencies may be triggered as consumers attempt to alleviate feelings of exclusion or regret resulting from FOMO (Sari & Yasa , 2021). Some studies have shown that people with hedonic consumption tendencies are also prone to FOMO , which leads to instinctive buying behavior for instant gratification (Sulistyowati and Zainuna , 2023; Bahar and Villi , 2023; Çopuroğlu, 2021; Gürdin , 2019; Zhang et al ., 2021). In summary, hedonic consumption tendency and FOMO significantly affect impulsive purchasing behavior. Unplanned and impulsive purchasing behavior is significantly affected by the combination of hedonic consumption for the purpose of pleasure and the fear of missing out.

Method

This study aims to determine the effect of hedonic consumption tendency and fear of missing out on impulsive buying, which is one of the consumer behaviors, and the relationship between fear of missing out on hedonic consumption tendency. Previous studies closely related to the subject and the results obtained as a result of these studies were examined. The data to be analyzed in order to achieve the purpose of the study were collected by survey method. Three hypotheses developed using Structural Equation Model (SEM), which is a multivariate statistical method, were tested to determine the relationship and effect between the variables. The hypotheses in question are stated below.

H1 : Henonic consumption tendency positively affects impulsive buying behavior.

H2 : FOMO positively affects impulsive purchasing behavior.

H3 : Hedonic consumption tendency and $_{FOMO}$ mutually affect each other.

Findings

Among the fit index values of the research model, it is seen that the CMIN/DF, CFI, IFI fit index values are at a good level and the other goodness of fit values are at an acceptable level. As a result, acceptable values were reached in the obtained model fit index values. With the SEM analysis results, it was determined that first of all, all paths between the observed variables and the latent variables were significant; when the latent variables were examined, it was determined that the effect of hedonic consumption tendency on impulsive buying behavior was significant ($\beta=0.766$, $p<0.05$) and again, the effect of FOMO on impulsive buying behavior was significant ($\beta=0.193$, $p<0.05$). The correlation between FOMO and hedonic consumption variables ($r=0.69$) was found to be 0.69. It is seen that the variance between these two variables explaining impulsive buying behavior ($r2=0.826$) is 0.826 depending on these two variables.

Conclusion

With the examined SEM results, the effects of hedonic consumption ($\beta=0.766$, $p<0.05$) and FOMO ($\beta=0.193$, ($p<0.05$) on impulsive buying behavior in the online shopping process were found to be significant. The correlation between FOMO and hedonic consumption variables ($r=0.69$) was 0.69 and the variance explained by impulsive buying behavior depending on these two variables was found to be 0.826 ($r2=0.826$). These results are consistent with the results of many studies conducted on the subject (Dhurup, 2014; Chetioui and Bouzidi, 2023; Satria and Kaihatu, 2022; Nandha,

Andriani, and Edriana, 2017; Liao, 2021; To, Liao, and Lin 2007; Acturan; 2010; Sari and Yasa, 2021; The fact that FOMO has a positive effect on impulsive buying behavior is also supported by many studies (Aydın, 2018; Kurtoğlu and Aydın 2023; Kavak, Özkul, and Tunçel, 2021; Yılmaz, 2023).Some studies have shown that people with hedonic consumption tendencies are also prone to FOMO , which leads to instinctive buying behavior for instant gratification (Sulistyowati and Zainuna , 2023; Bahar and Villi , 2023; Çopuroğlu, 2021; Gürdin , 2019. In short, hedonic consumption tendency and FOMO together significantly affect impulsive purchasing behavior. Unplanned and impulsive purchasing behavior is significantly affected by the combination of hedonic consumption with the purpose of pleasure and FOMO. Businesses should know how to encourage changes in consumers' thoughts. According to these results, businesses should produce products that are more compatible with consumers' expectations in terms of aesthetic design, and consumers' purchasing action can be triggered with limited numbers and short-term campaigns. Utilitarian or hedonistic elements come into play during the consumption activity. Businesses that focus on these elements and know how the change in consumers' thoughts can change and can direct consumers' thoughts can gain a competitive advantage. Businesses that focus on meeting sensory needs in addition to physical needs and engage in activities aimed at experiential and symbolic meanings in addition to the functional aspects of products will provide a great advantage to the business in this era where hedonistic consumption tendency is widespread. By offering value to the consumer, the consumer can be prevented from experiencing feelings of guilt and regret after purchase. In this way, the consumer's next purchase intention can be developed by making the consumer experience a sense of happiness and pleasure.

Akkaşoğlu, S. (2025). Otel işletmelerinin sosyal medya kullanımları: İstanbul özelinde bir araştırma*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1159-1170.*

Otel İşletmelerinin Sosyal Medya Kullanımları: İstanbul Özelinde Bir Araştırma

Social Media Use by Hotel Companies: A Research Specific to İstanbul

Süleyman Akkaşoğlu[1]

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de şehir otellerinin en fazla bulunduğu şehirlerden birisi olan İstanbul'da yer alan beş yıldızlı otel işletmelerinin Instagram kullanım durum ve paylaşımlarının incelenmesidir. Araştırmanın evrenini İstanbul'da bulunan beş yıldızlı 162 otel işletmesi oluşturmaktadır. 28 işletmenin Instagram hesabının bulunmaması nedeniyle 134 işletme araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma kapsamında Instagram hesabı bulunan 134 otel işletmesinin Instagram hesabı nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Araştırma neticesinde otel işletmelerinin yeterli ölçüde paylaşım yapmadıkları, paylaşımlarını ağırlıklı olarak sunmuş oldukları ürün ve hizmetler üzerinde yoğunlaştırdıkları, sosyal medyada etkileşim için önem arz eden takipçi sayısı açısından yeterli düzeyde takipçi sayısına sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Instagram hesaplarında web sayfası bağlantısına yer verildiği fakat telefon ve e-mail bilgisine yeterince yer verilmediği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda konu ile ilgilenen araştırmacılara ve otel işletmesi yönetimlerinin sosyal medyayı daha aktif ve verimli kullanabilmelerine yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Otel İşletmesi, Sosyal Medya Kullanımı, Instagram.*

Abstract

This study aims to examine the Instagram usage and posts of five-star hotel companies in Istanbul, one of the cities in Turkey with the highest number of city hotels. The study population consists of 162 five-star hotels in Istanbul. Since 28 companies did not have an Instagram account, 134 companies were included in the study. The research analysed the Instagram accounts of 134 hotel companies using a content analysis technique from the field of qualitative research. As a result of the study, it was concluded that hotel companies do not share enough, they focus their shares mainly on the products and services they offer. They lack a sufficient number of followers, which is important for social media interaction. Additionally, it was found that Instagram accounts include a link to the website. However, phone and e-mail details are not sufficiently included. As a result of the research, various suggestions were presented for researchers interested in the subject and hotel management to use social media more actively and efficiently.

Keywords: *Hotel Company, Social Media Usage, Instagram.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 10 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye, sakkasoglu@dogus.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ https://orcid.org/0000-0003-0613-9743.

Giriş

Globalleşme ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde internet olgusu günlük hayatımızın önemli iletişim araçlarından birisi hâline gelmiştir (Taş vd., 2018: 208). İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte farklı sosyal medya uygulamaları günlük hayatımızda yoğun şekilde kullanılmaya başlamıştır. İnternet ve sosyal medya kullanımı dünya genelinde giderek artmaya devam etmektedir. 2024 yılı itibarıyla dünya genelinde nüfusun %66'sından fazlası internet ve %62,3'ü sosyal medya kullanmaktadır. İnternet ve sosyal medya kullanımı Türkiye açısından değerlendirildiğinde dünya genelindeki durumla benzerlik gösterdiği görülmektedir. 2024 yılı başında Türkiye'de internet kullanıcı sayısı 74,41 milyona ve sosyal medya kullanıcı sayısı 57,50 milyona ulaşmıştır. Datareportal tarafından yayınlanan rapora göre, Türkiye'deki toplam internet kullanıcılarının %77,3'ünün (yaş fark etmeksizin) Ocak 2024 itibarıyla en az bir sosyal medya platformunu aktif olarak kullandığı belirtilmiştir (URL-1).

Sosyal medya, bireylerin duygularını ve deneyimlerini özgürce ifade edebildikleri dijital bir platformdur. İşletmeler tüketicilere ulaştırmak istedikleri mesajları ve içerikleri sosyal medya sayesinde çok düşük maliyetle gerçekleştirebilmektedir (Al-Abdallah vd., 2024: 288). Diğer bir ifadeyle sosyal medya işletmelere daha az maliyetle daha geniş kitlelere ulaşma imkânı sağlamaktadır (İmre, 2020: 1657). İnternet üzerindeki bilgilerin büyük bir kısmı, pazarlamacılar tarafından hazırlanan ve şirketlerin web siteleri aracılığıyla sunulan içeriklerden oluşmaktadır. Bu sistemin temelinde ise, sosyal medyada bireylerin fotoğraf, video veya metin gibi medya içerikleri oluşturarak düşüncelerini diğer kullanıcılarla paylaşmaları yer almaktadır. Bloglar, tartışma forumları, alışveriş siteleri ve sosyal medya siteleri elektronik ağızdan ağıza pazarlama platformlarının farklı türleridir. Son yıllarda en çok kullanılan ve etkileşimi yüksek sosyal medya platformlarından biri olan Instagram da elektronik ağızdan ağıza pazarlama araçlarından biridir. Kullanıcılar fotoğraflarını paylaştıkları bu platformda istedikleri marka, kişi ve kurumları etiketleyerek beğeni, yorum ve paylaşımlarını geniş kitlelere duyurma imkânına sahiptir (Yardı ve Aksoz, 2019: 374).

Günümüzde sosyal medya, turizmin birçok alanında, özellikle de bilgi arama ve karar verme davranışlarında, turizm tanıtımında ve tüketicilerle etkileşim noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Turizm ürünlerinin pazarlanmasında sosyal medyanın kullanımı, işletmeler için önemli bir strateji olarak değerlendirilebilir. En güçlü çevrim içi ağ oluşturma araçlarından biri olan sosyal medya, sosyal ve ekonomik hayata entegre olmuştur (Zeng ve Gerritsen, 2014: 27). Sosyal medya uygulamaları içerisinde özellikle Instagram, popülerliği artan bir pazarlama ve iletişim aracı haline gelmiştir (Asanbekova ve Maksudunov, 2018: 141). Denizci Guiliet vd. (2015), konaklama sektöründe sosyal medya pazarlamasını inceleyen birçok araştırma bulunmasına rağmen, bu çalışmaların büyük çoğunluğunun tüketici odaklı olduğunu ve sosyal medyanın seyahatler üzerindeki kullanımı ile müşteriler üzerindeki etkisine yoğunlaştığını belirtmiştir. Çelik ve Bora (2021) turizm literatüründe sosyal medya ile ilgili çalışmaların genel olarak turist davranışı ve sosyal medya ilişkisine odaklandığını ve çalışmaların takipçi merkezli bir yaklaşımla ele alındığını belirtmiştir. Dünya genelinde ve Türkiye özelinde otel işletmelerinin sosyal medya kullanımına ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar Phelan vd., (2013); Bayram vd., (2016); Asanbekova ve Maksudunov (2018); Çelik ve Bora (2021) belli örneklem ve otel işletmeleri üzerine odaklanmıştır. Özellikle büyük ölçekli şehir otellerinin sosyal medya kullanımını geniş örneklem üzerinde ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Gerçekleştirilen çalışmaların belli örneklem ve otel işletmeleri üzerine odaklanması ilgili literatürdeki eksikliği ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki şehir otellerinin yoğun olarak bulunduğu ve en çok turist çeken destinasyonlarından birisi olan İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletmelerinin Instagram kullanım durum ve paylaşımlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma neticesinde elde edilecek sonuçların otel yönetimlerinin sosyal medyayı daha etkin kullanabilmesine ve ilgili literatürdeki boşluğun giderilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Otel İşletmelerinde Sosyal Medya Kullanımı

Sosyal medya, mobil ve web tabanlı teknolojiler aracılığıyla insanların metin, görsel, video ve ses içerikleri paylaşarak etkileşim kurabildiği yeni bir iletişim biçimi olarak ortaya çıkmıştır (Zeng ve Gerritsen, 2014: 28). İnternet ve özellikle sosyal medya, tüketicilerin ve pazarlamacıların iletişim kurma biçimini değiştirmiştir. Sosyal medya, insanların internet aracılığıyla iletişim kurmasını sağlayan ve onlara sanal bir alan sunabilen, aynı zamanda tüketici sosyalleşmesinin önemli bir aracı olarak ifade edilebilir (Vinerean vd., 2013: 66).

Sosyal medya platformları, marka oluşturmak, gelirleri artırmak ve aynı zamanda işletmelerin web sitelerinin sorunsuz çalışmasını sağlayarak web sitesi trafiğini azaltmak ve tüketicilerle temasa geçmek için kullanılabilmektedir. İşletmelerin yeni potansiyel müşterilere ulaşmak için coğrafi sınırları aşmasını sağlayan sosyal medya, aynı zamanda günün her saati müşterilerin işletmeye ilişkin bilgi edinmesine imkân sunabilmektedir. Sosyal medya, işletmelerin müşterileriyle, müşterilerin de birbirleriyle iletişim kurmasını sağlamaktadır (Vishwakarma vd., 2021: 38). Telekomünikasyon ve akıllı telefon üreticileri sayesinde sosyal medya platformları (Facebook, Instagram vb.) giderek büyümeye devam etmektedir.

Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerinde önemli bir etkisi olduğundan (Garg ve Kumar, 2021: 52), markalar pazarlama iletişimi stratejilerini sosyal medyaya daha fazla, geleneksel pazarlama faaliyetlerine ise daha az kaynak ayıracak şekilde düzenlemelidir (Majeed vd., 2022: 2).

Sosyal medya, otel işletmelerinde müşteri memnuniyetinin artırılması ve hizmet süreçlerinin iyileştirilmesinde giderek daha önemli bir rol oynamakta; ayrıca müşterilerin satın alma davranışlarını ve otel işletmesinin genel performansını da etkileyebilmektedir (Kim vd., 2015: 166). Otel işletmeleri oda, fiyat, promosyon politikaları ve rezervasyon hakkında müşterilere bilgi vermek amacıyla sosyal medya hesapları oluşturabilmektedir. Müşteriler ise rezervasyonlarına karar vermeden önce aracı kurumlarla iletişime geçmeden, otelin sosyal medya platformlarındaki yorumlarını inceleyerek ve diğer müşterilerle etkileşim sağlayarak odalar hakkında bilgi edinebilmekte, fiyatları karşılaştırabilmekte ve otelin kalitesini kısmen değerlendirebilmektedir (Hue vd., 2022: 167). Günümüzde sosyal ağlar otel işletmelerinin tanıtımı için giderek daha popüler hâle gelmektedir. Bu sosyal medya uygulamalarından birisi de Instagram platformudur. Instagram'ın popülaritesi her yıl artmaya devam etmektedir (Balova vd., 2022: 1). Birçok otel işletmesi tarafından Instagram bir reklam ya da pazarlama aracı olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra tüketicilerle iletişim kurmak, işletmeye ya da markaya karşı bilinirlik oluşturmak amacıyla da Instagram'dan yararlanılmaktadır (Çelik ve Bora, 2021: 2813). Bu bakımdan otel işletmelerinin Instagram hesaplarının incelenmesi ve mevcut durumun ortaya konulması işletmelerin sosyal medyayı daha etkin ve verimli kullanabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Araştırma konusuna ilişkin literatür incelendiğinde, otel işletmelerinin sosyal medya kullanımını ele alan çok sayıda çalışmanın (Phelan vd., 2013; Bayram vd., 2016; Asanbekova ve Maksudunov, 2018; Çelik ve Bora, 2021) gerçekleştirildiği; bazı araştırmalarda ise (Tajvidi ve Karami, 2021) sosyal medya kullanımının işletme performansı üzerindeki etkisine odaklanıldığı görülmektedir. Araştırma konusuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalardan elde edilen bulgu ve sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Phelan vd., (2013) otel işletmelerinin Facebook'u bir pazarlama aracı olarak ne ölçüde etkin kullandıklarını ve tüketicilerin otel işletmeleri ile nasıl etkileşime girdiklerini incelemiştir. Araştırma neticesinde otel işletmelerinin Facebook'u kullanım amaçlarının önemli ölçüde farklılık gösterdiği, bazı otellerin ilgili sosyal medya uygulamasını tesis bilgilerini yayınlamak için bazı işletmelerin ise tüketicilerle etkileşimi kolaylaştırmak amacıyla kullandığı belirlemiştir. Malezya'daki en iyi 10 restoran işletmesinin Instagram hesaplarının incelendiği farklı bir çalışmada (Salleh vd., 2015) araştırmaya dâhil edilen 10 restoran işletmesinden 7 tanesinin Instagram hesabının olduğu belirlenmiştir. İlgili çalışmada restoran işletmelerinin Instagram hesaplarını çok aktif kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Bayram vd., (2016) otel işletmelerinin Instagram paylaşımlarını sosyal medya pazarlaması kapsamında içerik analizi ile inceledikleri çalışmalarında, 15 otel işletmesinin Instagram profilleri ve paylaşımlarını ele alınmıştır. Çalışma neticesinde otel işletmelerinin yiyecek içecek içerikli paylaşımları diğer temalara göre daha fazla kullandığı, en fazla manzara temalarına ilişkin paylaşımların yapıldığı, bununla birlikte kıyı otelleri ile şehir otellerinin paylaşım içeriklerinin farklılık gösterdiği, şehir otellerinin manzara, oda resimleri, SPA vb. gibi paylaşımlara ağırlık verdiği ve kıyı otellerinin ise deniz, güneş, kum ve yiyecek içeceklere ilişkin temaları paylaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Tajvidi ve Karami (2021), İngiltere otel endüstrisinde yürüttükleri çalışmalarında, sosyal medya kullanımının işletme performansı üzerindeki etkisinde pazarlama yeteneklerinin aracı rolünü incelemişlerdir. 384 otel işletmesinden elde edilen veriler doğrultusunda, sosyal medya kullanımı ile işletme performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca pazarlama yeteneklerinin, yani markalaşma ve inovasyonun, sosyal medya kullanımı ile işletme performansı arasındaki ilişkiye pozitif ve anlamlı bir şekilde aracılık ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Asanbekova ve Maksudunov (2018) Kırgızistan'daki dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin Instagram üzerinden gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetlerini içerik analizi ile inceledikleri çalışmalarında işletmelerin Instagram'ın potansiyel gücünden yeterli düzeyde yararlanamadıklarını belirlemiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan otel işletmelerinin Instagram, Facebook ve Twitter uygulamalarını kullanım durumunu nitel araştırma yöntemi ve içerik analizi tekniği ile inceleyen bir diğer çalışmada (Deveboynu ve Kanca, 2021) işletmelerin bu üç sosyal medya uygulamasını düzenli olarak kullanmadıkları, ayrıca bu sosyal medya uygulamalarında otel işletmelerinin "Tanıtım ve Kampanya" temasına ilişkin paylaşımlara daha fazla yer verdikleri belirlenmiştir.

Çelik ve Bora (2021) tarafından İstanbul ilinin yalnızca Beşiktaş ilçesinde yer alan yedi otel işletmesinin Instagram paylaşımlarının içerik analiziyle incelendiği bir çalışmada, işletmelerin sosyal medya hesaplarında yer alan 122 gönderi analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, işletmelerin en fazla "Tesis ve Marka Tanıtımı" ile "Mekân, Hizmet ve Olanak Tanıtımı" kategorilerinde; en az ise "Bölge Tanıtımı" ve "Sosyal Sorumluluk, Farkındalık" kategorilerinde paylaşım yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca otel işletmelerinin genel olarak sosyal medyada yeterli düzeyde paylaşım yapmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalardan da görüleceği üzere, mevcut araştırmanın gerçekleştirildiği İstanbul örnekleminde ve şehir otellerinin sosyal medya kullanımını geniş örneklem üzerinde ele alan bir çalışmaya yer

verilmediği, bu yönüyle mevcut çalışmanın literatürde yer alan bu boşluğun giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Çalışmada otel işletmelerinin Instagram hesaplarının kullanım durum ve paylaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında elde edilecek sonuçlar doğrultusunda otel işletmelerinin Instagram paylaşımlarının etkinliğini artırmaya yönelik önerilerin geliştirilmesi de çalışmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- İşletmelerin Instagram hesaplarında hangi bilgiler bulunmaktadır?
- İşletmelerin Instagram hesaplarında paylaşım sıklığı ne sıklıktadır?
- Yapılan paylaşımların içerikleri nelerdir?

İstanbul ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinin ve sosyal medya hesaplarından sadece Instagram hesaplarının incelenmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırmanın sadece İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletmeleri ile sınırlı tutulmasının nedeni şehir otellerinin bu destinasyonda yoğunlaşması ve beş yıldızlı otel işletmelerinin daha profesyonel bir yönetim anlayışı ile yönetilmelerinden dolayı sosyal medya hesaplarını daha yoğun kullanacağının düşünülmesidir. İlgili işletmelerin sadece Instagram hesaplarının incelenmesinin nedeni ise, son yıllarda Instagram'ın işletme ve insanlar tarafından daha yoğun şekilde kullanılmasıdır. Meta'nın reklam araçlarında yayınlanan rakamlara göre Instagram'ın 2024 yılı başında Türkiye'deki kullanıcı sayısı 57,10 milyon olarak açıklanmıştır (URL-1). İstanbul'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletme sayısının 27.07.2024 tarihi itibarıyla 162 olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın evrenini İstanbul'daki tüm beş yıldızlı oteller oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında tam sayım yöntemi kullanılarak, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak aktif Instagram hesabı olmayan oteller çalışma dışında bırakılmıştır. İşletmelerin Instagram hesaplarının kontrolü amacıyla öncelikle işletmelerin web sitelerinde ilgili sosyal medya bağlantıları kontrol edilmiş, ardından Instagram üzerinden ilgili işletme hesapları tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında otel işletmelerinin Instagram hesapları nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. İçerik analizi, farklı bilgilerin toplanarak kodlanması, bu kodların çeşitli kategorilere ayrılması ve kategorilerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır (Mil, 2007). İçerik analizi ile gerçekleştirilen analizler, betimsel yaklaşımlarla fark edilemeyen kavram ve temaları keşfetmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırma kapsamında işletmelerin Instagram hesaplarına ilişkin bilgi ve paylaşımların değerlendirilebilmesi için bir değerlendirme formu oluşturulmuştur. Değerlendirme formunun oluşturulmasında, Çolakoğlu ve Ulema (2021) ile Deveboynu ve Kanca (2021) tarafından kullanılan ölçütlerden yararlanılmıştır. Ölçütlerin içerisinde takipçi sayısı, paylaşım sayısı, web sitesi, işletme adresi, e-posta, telefon numarası, açıklama bilgileri ve paylaşım içerikleri unsurlarına yer verilmiştir. İşletmelerin hesapları incelenirken değerlendirme formuna bu bilgiler "var" ve "yok" şeklinde kodlanmıştır. Kodlama sürecinde her bir Instagram hesabı, içerdiği görsel ve profil bilgileri açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Kodlamaların güvenilirliğinin sağlanması amacıyla çapraz kontrol gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda önce çalışmanın yazarı tarafından belirlenen ölçütler doğrultusunda ilgili Instagram hesapları incelenerek değerlendirme formuna kodlamalar yapılmıştır. Ardından bağımsız bir araştırmacı tarafından aynı değerlendirme formu kullanılarak tekrar kodlama gerçekleştirilmiştir. Böylece değerlendirme formunda yer alan değişkenlerin farklı kişiler tarafından aynı şekilde algılanıp algılanmama durumu kontrol edilmiş ve kodlamaların güvenilirliği sağlanmıştır.

Paylaşım içeriklerinin incelenmesinde otellerin Instagram hesaplarının açılış tarihlerinde farklılıklar olması nedeniyle son 10 paylaşım (Deveboynu ve Kanca, 2021) çalışma kapsamında incelenmiştir. Kodlamaların ardından elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir. İşletmelerin paylaşım içerikleri, paylaşım ve takipçi sayıları, ortalama paylaşım sürelerinin analizinde frekans ve yüzde değerlerinden yararlanılmıştır. İşletmelerin Instagram hesaplarında yer verdikleri bilgiler ve bu bilgilerin performans düzeyleri daha önce Ercan (2020)'nin çalışmasında kullanmış olduğu performans değer aralıkları ve düzeylerine ilişkin oranların yer aldığı tablodan (Tablo 1) yararlanılarak analiz edilmiştir.

Tablo. 1: Performans Değer Aralıkları ve Düzeyleri

Değer Aralığı (%)	Performans Düzeyi
0-19.99	Kötü
20.00-39.99	Yetersiz
40.00-59.99	Orta
60.00-79.99	İyi
80.00-100	Mükemmel

Kaynak: Ercan, 2020

3. Bulgular

Araştırmanın gerçekleştirildiği tarih itibarıyla İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletme sayısı 162'dir. Otel işletmeleri içerisinde 28 işletmenin Instagram hesabının olmaması nedeniyle araştırma kapsamında Instagram içeriklerinin incelenmesi 134 işletme üzerinden gerçekleştirilmiştir. İşletmelerin Instagram hesaplarında web sitesi, işletme adresi, e-posta, telefon numarası, açıklama bilgilerine aşağıda yer verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Instagram Hesaplarında İşletmeye Ait Yer Alan Bilgiler

Bilgiler	var		yok	
	n	%	n	%
Web Sitesi	132	98,51	2	1,49
İşletme Adresi	96	71,64	38	28,36
E Posta	19	14,18	115	85,82
Telefon Numarası	41	30,6	93	69,4
Açıklama	102	76,12	32	23,88
TOPLAM	390	58,21	280	41,79

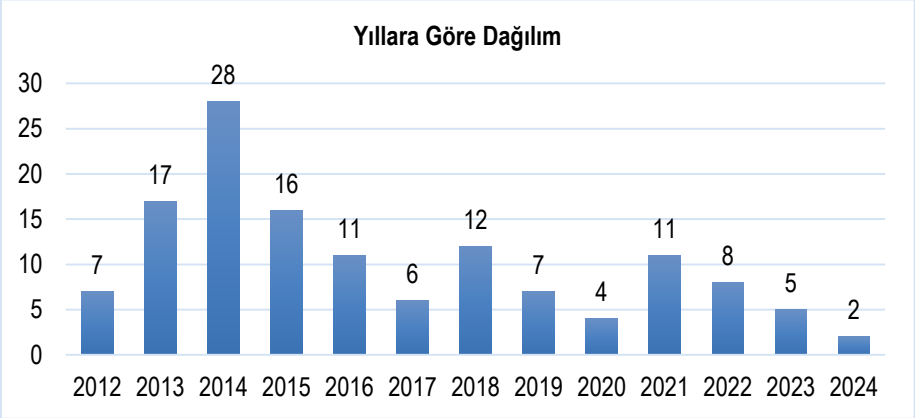
*Birden fazla yanıt işaretlendiği için yanıt sayısı işletme sayısından fazladır.

Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin Instagram hesapları incelendiğinde işletmelerin tamamına yakınının (%98,51) hesaplarında web sitesi bilgilerine yer verdikleri görülmektedir. Bu bulgu otel işletmelerin büyük bir bölümünün kurumsal görünürlük açısından web sitesine sahip olmayı önemli gördüklerini göstermektedir. Web sitesinden sonra işletmelerin hesaplarında en çok yer verdiği diğer bilgi misafirler için dikkat çekici, işletmenin sunmuş olduğu olanak ve misafirlere yaşatmayı amaçladığı deneyimleri ifade eden kısa açıklamalar (%76,12) olmuştur. Ayrıca yapılan analizler sonucunda, işletmelerin %71,64'ünün Instagram hesaplarında işletme adresi bilgisine yer verdiği, buna karşılık %28,36'sının ise bu bilgiyi paylaşmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, bazı otellerin açık adres bilgisini web platformlarında paylaşmakta çekimser davrandığını göstermektedir. Araştırmaya dahil edilen işletmelerin az bir bölümünün (%30,60) hesaplarında telefon numarası bilgisine yer vermesi dikkat çekicidir. Çünkü misafirler Instagram üzerinden inceledikleri otel işletmesi hakkında bilgi almak istediklerinde ilk başvuracakları noktalardan birisi işletmeyi aramaktır. Instagram hesaplarında işletmelerin en az yer verdikleri bilginin e-posta bilgisi (%14,18) olduğu görülmektedir. İşletmelerin genel olarak Instagram hesaplarında yer verdikleri bilgilerin performans düzeyleri %58,21 olarak hesaplanmıştır. Buna göre işletmelerin kendilerine ait bilgileri Instagram hesaplarında yer verme performansları açısından orta düzeyde bir performansa sahip oldukları tespit edilmiştir (Tablo 1). Takipçi ve paylaşım sayısı Instagram'ın etkin şekilde kullanılabilmesinde kilit bir öneme sahiptir. Araştırma kapsamında işletmelerin Instagram hesaplarının takipçi ve paylaşım sayılarına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. İşletmelerin Takipçi ve Paylaşım Sayıları

Takipçi Sayısı	n	%	Paylaşım Sayısı	n	%
0-9.999	93	69,4	0-499	69	51,49
10,000-19.999	21	15,67	500-999	34	25,37
20,000-29.999	5	3,73	1000 ve üzeri	31	23,13
30.000 ve üzeri	15	11,19			
Toplam	134	100	Toplam	134	100

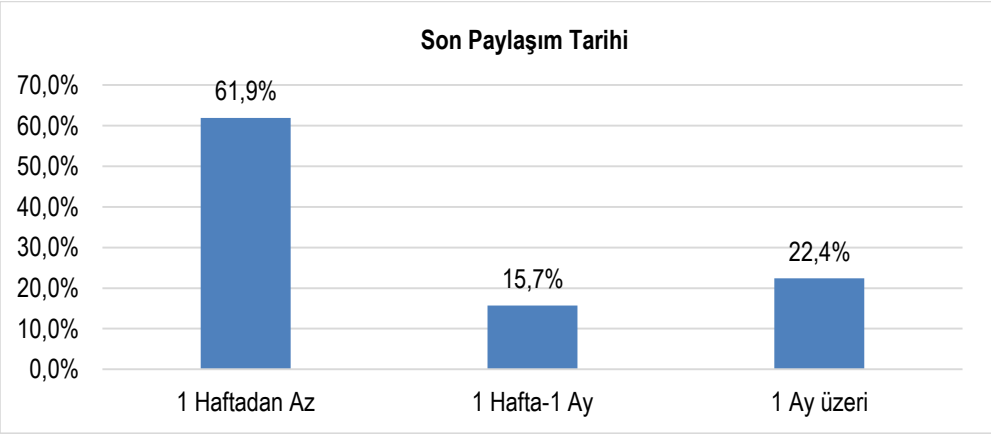
Tablo 3 incelendiğinde işletmelerin önemli bir kısmının (%69,40) takipçi sayısının 0-9.999 arasında olduğu görülmektedir. İşletmelerin %15,67'sinin takipçi sayısının 10.000-19.999 arasında, %11,19'unun 30.000 ve üzerinde, %3,73'ünün 20.000-29.999 arasında takipçiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletmelerinin sosyal medya etkileşimi açısından takipçi sayısı bakımından görece sınırlı bir kitleye hitap ettiğini göstermektedir. Paylaşım sayıları açısından incelendiğinde işletmelerin yarısından fazlasının (%51,49) 0-4999 arasında paylaşıma sahip olduğu, 500-999 ile 1000 ve üzerinde yapılan paylaşım sayısı bakımından birbirine yakın düzeyde oldukları belirlenmiştir. İşletmelerin daha fazla oranda etkileşim alabilmesi, diğer bir ifadeyle hedef kitlesindeki misafirlere ulaşabilmesinde paylaşım sayısı önemli bir etkendir.

Şekil 1. Instagram Hesaplarının Açılış Tarihlerinin Yıllara Göre Dağılımı

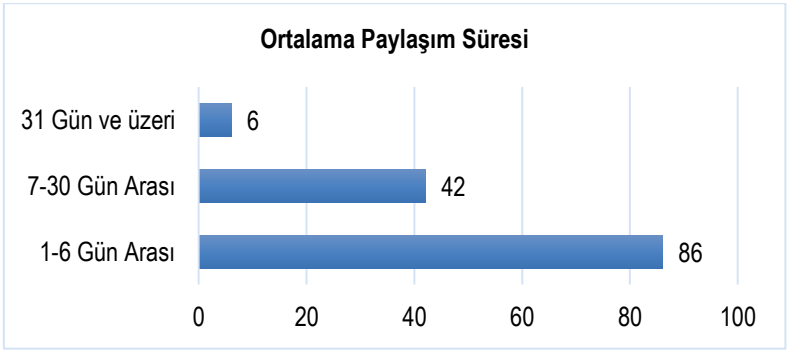
İstanbul'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinin ilk Instagram hesabını açtıkları yılın 2012 yılı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca en çok Instagram hesabının açıldığı yılın 2014 olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin Instagram hesaplarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde dalgalı bir dağılımın olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmanın temel nedeni ilgili yıllarda İstanbul'da yeni açılan otel işletmelerinin sayısındaki değişiklikler olabilir.

İşletmelerin tüketicilerle iletişim kurabilmesinde önemli bir iletişim kaynağı olan sosyal medya uygulamalarının varlığı kadar bunların ne kadar aktif kullanıldığı da önemlidir. Araştırma kapsamında otel işletmelerinin Instagram hesaplarını aktif kullanıp/kullanmama durumları son paylaşım tarihi ve ortalama paylaşım süresi dikkate alınarak değerlendirilmiştir. İşletmelerin son paylaşım tarihlerine Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 2. Instagram Hesaplarında Yapılan Son Paylaşımın Tarihi

Şekil 2 incelendiğinde Instagram hesabına sahip olan otel işletmelerinin %61,9'unun Instagram hesaplarında en son yaptıkları paylaşımın 1 haftadan az olduğu görülmektedir. İşletmelerin %22,4'ünün en son paylaşımının 1 aydan daha uzun bir süre önce; %15,7'sinin ise 1 hafta ile 1 ay arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yaklaşık dörtte bir oranında işletmenin uzun süredir paylaşım yapmadığı görülmekte, bu da bazı otellerin sosyal medya stratejilerinde güncelliği ihmal ettiğini ya da kaynak ayırmadığını düşündürebilir. İşletmelerin Instagram hesaplarını aktif kullanım durumlarını incelemek amacıyla ortalama gönderi paylaşım süreleri de incelenmiştir. Ortalama paylaşım süresi toplam faaliyet süresinin toplam paylaşım sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir. İşletmelerin ortalama paylaşım sürelerine Şekil 3'te yer verilmiştir.

Şekil 3. İşletmelerin Ortalama Paylaşım Süresi

Şekil 3 incelendiğinde 86 işletmenin ortalama haftada bir, 42 işletmenin bir hafta ile ayda bir, 6 işletmenin bir aydan fazla sürede bir paylaşım yaptığı görülmektedir. Bu bakımdan işletmelerin Instagram hesaplarında çok aktif şekilde paylaşım ifade edilebilir.

Otel işletmelerinin Instagram hesaplarında yaptıkları paylaşımların içerikleri tüketicilerle iletişim kurma ve tüketicilere ulaşma noktasında önemli bir etkendir. Araştırma kapsamında otel işletmelerinin Instagram hesaplarında en son paylaştıkları 10 fotoğraf analiz edilmiştir. Toplamda 1340 fotoğraf incelenmiştir. İncelenen paylaşımların içeriklerine Tablo 4'te, yoğunluklarına ise Şekil 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Instagram Hesaplarında Yapılan Paylaşımların İçerikleri

Fotoğraf İçerikleri	n	%
Gastronomi/Yiyecek İçecek	313	23,36
Oda Resimleri	184	13,73
Özel Gün/Kutlama	173	12,91
Otel İçi/Lobi	113	8,43

Dış Mekân	99	7,39
Havuz	93	6,94
SPA ve Hamam	81	6,04
Düğün, Kına vb.	67	5,00
Etkinlik/Üyelik	56	4,18
Duyuru	55	4,10
Otel Çevresi	41	3,06
Kongre/Toplantı Salonu	26	1,94
Spor Salonu	20	1,49
Ödüller	19	1,42
Toplam	1340	100

Tablo 4'te işletmelerin yapmış oldukları paylaşımlar incelendiğinde oda resimlerinin (%13,74) yiyecek içecek resimlerinden (%23,36) daha az oranda paylaşılması dikkat çekicidir. Bu bulgu otel işletmelerinin sosyal medya aracılığıyla gastronomik deneyimleri ön plana çıkararak tüketicileri işletmeye çekmeyi amaçladıklarını düşündürmektedir. İşletmelerin en çok paylaşım yaptığı bir diğer içerikte özel gün ve kutlamalarla (%12,91) ilgilidir. İşletmeler özel günlere ilişkin kutlama mesajları yayınlayarak misafirlere kendilerini hatırlatmak isteyebilir. Bu durum hem otel konaklama koşullarının hem de otelin duygusal bağ kurmaya yönelik özel etkinliklere ev sahipliği yapabilme kapasitesinin vurgulandığını ortaya koymaktadır. Bunun dışında ön plana çıkan diğer paylaşımların (otel içi/lobi %8,43, dış mekân %7,39, havuz %6,94, spa ve hamam %6,04) ağırlıklı olarak otel işletmelerinin sahip olduğu olanak ve imkânlara ilişkin paylaşımlar olduğu görülmektedir. İşletmelerin en az paylaşım yaptığı içeriğin almış oldukları ödüllere ilişkin olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Paylaşımların İçerik Yoğunluğuna İlişkin Kelime Bulutu

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletmelerinin Instagram kullanım durumları ve amaçları incelenmiştir. Araştırma neticesinde İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletmelerinin büyük bir kısmının Instagram hesabına sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de sosyal medyanın yaygınlaşması ve özellikle Instagram'ın en çok tercih edilen platformlardan biri haline gelmesi, otel işletmeleri için dijital pazarlama ve müşteri etkileşimi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Otel işletmelerinin Instagram hesabına sahip olmaları önemli olmakla birlikte, bu hesapların etkin biçimde yönetilmesi, işletmeye ait bilgilere yer verilmesi ve görsel içeriklerle desteklenmesi, potansiyel müşterilerle güçlü bir iletişim kurulmasını sağlamaktadır. Otel işletmesi yönetimlerinin Instagram platformunu stratejik bir iletişim aracı olarak kullanması müşteri ilişkileri yönetimi açısından kilit bir rol oynamaktadır.

Araştırma kapsamında, otel işletmelerinin Instagram hesaplarında yer verdikleri bilgiler incelenmiş ve işletmelerin büyük bir çoğunluğunun hesaplarında web sitesi bağlantısına yer verdiği tespit edilmiştir. Web siteleri insanların işletme hakkında detaylı bilgi alabildikleri, satın almak istedikleri ürün ya da hizmetlere ilişkin araştırma yapabildikleri ve

nihayetinde satın alma/almama kararını verebildikleri önemli bir araçtır. Bu bakımdan otel yönetimlerinin büyük bir kısmının bu hususu dikkate aldığı söylenebilir. Ayrıca, işletmelerin Instagram hesaplarında işletmenin konum bilgisi ile sundukları ürün ve hizmetlere ilişkin açıklamalara da yer verdikleri görülmüştür. Fakat Instagram hesaplarında işletmeye ait telefon ve e-posta bilgisine yeterince yer verilmemesi dikkat çekicidir. Netice itibariyle bazı tüketiciler işletmeyi doğrudan arayarak satın almak istedikleri ürün ya da hizmete ilişkin bilgi almak isteyebilir. Bunun yanı sıra, tüketicilerin gerektiğinde yetkili bir kişiye ulaşabilmeleri ve bilgi alabilmeleri için bir iletişim numarasının bulunması, satın alma kararı öncesinde güven duygusunu artırabilir. Özellikle turistik ürünlerin doğrudan deneyimlenemeyen nitelikte olması, tüketici güveninin sağlanmasını daha da önemli hale getirmektedir. Otel yönetimlerinin tüketiciler tarafından yoğun şekilde kullanılan Instagram platformunda işletmelerine ait iletişim bilgilerine yeterince yer vermemesi müşteri ilişkileri yönetimi açısından da bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla otel yönetimlerinin sosyal medya hesaplarında telefon numarası ve e posta gibi iletişim kanallarına yer vermeleri, müşteri güvenini ve memnuniyetini artıracak önemli bir müşteri ilişkileri yönetimi olarak değerlendirilebilir.

Takipçi sayıları işletmelerin sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları paylaşımların etkileşimi açısından önem arz etmektedir. Araştırma neticesinde işletmelerin yaklaşık %70'inin takipçi sayısının on binin altında olduğu belirlenmiştir. Bu bakımdan otel işletmelerinin takipçi sayılarının düşük düzeyde olduğu ifade edilebilir. Takipçi sayısı ile işletmelerin sosyal medya hesaplarını aktif şekilde kullanımları, paylaşım yapmaları önemlidir. Araştırma neticesinde otel işletmelerinin önemli bir kısmının Instagram hesaplarında ortalama hafta bir paylaşım yaptıkları belirlenmiştir. Günümüzde sosyal medyanın insanlar tarafından yoğun şekilde kullanılmasına rağmen işletmelerin yeterli ölçüde paylaşım yapmaması dikkat çekicidir. Araştırma kapsamında elde edilen bu sonuç, Salleh vd. (2015), Çelik ve Bora (2021) ile Deveboynu ve Kanca'nın (2021) çalışmalarında ulaştıkları bulgularla benzerlik göstermektedir. Sosyal medya platformlarının sadece tanıtım değil, aynı zamanda müşteri ilişkileri yönetimi açısından da stratejik önemi bulunmaktadır. Otel yönetimleri açısından değerlendirildiğinde, düşük takipçi sayısı ve sınırlı sosyal medya paylaşımları, işletmenin dijital itibar yönetimini ve müşteriyle kurduğu ilişkiyi olumsuz etkileyebilmektedir. Nitekim sosyal medya, müşterilerle olan iletişimi ve müşteri memnuniyetini artırmak açısından önemli bir mecradır.

İşletmelerin sosyal medya üzerinden yaptıkları paylaşım ve paylaşımların içerikleri de sosyal medyanın verimli kullanması bakımından önemlidir. Araştırma neticesinde elde edilen dikkat çekici bir diğer sonuçta yiyecek içecek temalı resimlerin oda resimlerinden daha fazla oranda paylaşılmasıdır. Bu durumun temel nedeni beş yıldızlı şehir otel işletmelerinin farklı organizasyonlara ev sahipliği yapması ve otel dışındaki müşteriler için de yiyecek içecek hizmeti sunmasından kaynaklanabilir. Bu bulgu, otel yönetimlerinin sosyal medya içerik stratejilerini sadece mevut konaklayan müşterilere değil, aynı zamanda potansiyel müşterileri de dikkate alarak şekillendirdiğini göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, literatürde yer alan Bayram vd. (2016) tarafından ulaşılan sonuçlarla benzerlik; ancak Çelik ve Bora (2021) tarafından elde edilen sonuçlarla farklılık göstermektedir. Nitekim Bayram vd., (2016) çalışmasında otel işletmelerinin yiyecek ve içecek içerikli paylaşımları diğer temalara göre daha fazla kullandığı sonucuna ulaşırken mevcut araştırmanın gerçekleştirildiği örneklem içerisinde yer alan İstanbul Beşiktaş ilçesindeki yedi otel işletmesi üzerine gerçekleştirilen farklı bir çalışmada (Çelik & Bora, 2021) ise sosyal medya uygulamalarında otel işletmelerinin "Tanıtım ve Kampanya" temasına ağırlık verdiği belirlenmiştir. Şehir otellerinin birçoğunda kongre/toplantı faaliyetlerinin yoğun şekilde gerçekleştirilmesine rağmen otel işletmelerinin paylaşımlarında en az yer verdikleri içeriklerden bir tanesinin de kongre/toplantı salonuna ilişkin paylaşımlar olması dikkat çekicidir.

Sonuç olarak İstanbul'da faaliyet gösteren beş yıldızlı şehir otellerinin Instagram hesaplarının incelendiği bu çalışmada otel işletmelerinin yeterli ölçüde paylaşım yapmadıkları, paylaşımlarını ağırlıklı olarak sunmuş oldukları ürün ve hizmetler üzerinde yoğunlaştırdıkları, sosyal medya da etkileşim için önem arz eden takipçi sayısı açısından yeterli düzeyde takipçi sayısına sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlar neticesinde araştırmacılara ve otel işletmesi yönetimlerine yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Rekabetin yoğun şekilde yaşandığı turizm sektöründe faaliyet gösteren otel işletmelerinin sosyal medya hesaplarını daha aktif ve verimli kullanmaları gerekmektedir. Çünkü günümüz tüketicileri sosyal medya ya fazlasıyla zaman ayırmaktadır. Tüketicilerle iletişim kurma noktasında otel işletmelerinin sosyal medya hesaplarını interaktif şekilde kullanmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bakımdan otel işletmelerinin sosyal medya hesaplarını daha profesyonel bir anlayışla yöneterek daha fazla potansiyel müşterilere ulaşması mümkün olabilir. Bu nedenle otel yönetimlerinin bünyelerinde sosyal medya ve dijital pazarlama uzmanı gibi alanlarda uzman personel istihdam etmeleri önerilmektedir.
- Tüketiciler ürün ya da hizmet satın almadan önce/satış sonrasında gerektiğinde karşılarında yetkili birini bulabilecekleri, onlara bilgi verebilecek bir iletişim numarasının olması tüketicilere güven verir. Bu nedenle otel işletmelerinin Instagram hesaplarında müşterilerin doğrudan ulaşım sağlayacağı telefon numarası ve e-mail gibi bilgilere eksiksiz şekilde yer verilmesi önerilmektedir. Müşterilerden gelen e-mail ve aramaların takip edilmesi ve zamanında yanıtlanması da zaman alabilir. Eğer bu süreç iyi yönetilemezse müşteri kaybına neden olabilir.

Bu nedenle otel yönetimlerinin bu iletişim kanallarına gerekli insan kaynağı ve altyapı yatırımlarını yapmaları önerilmektedir.

- Takipçi sayılarının arttırılması daha fazla sayıda tüketiciye ulaşmayı sağlayacaktır. Otel işletmesi yönetimleri, Instagram hesaplarının takipçi sayısını artırmak amacıyla çekilişler, sponsorluklar, etkinlikler, sosyal medya fenomenleri ile iş birlikleri ve sosyal sorumluluk projeleri gibi çeşitli çalışmalar gerçekleştirebilirler. Otel yönetimlerinin sosyal medya platformları üzerindeki görünürlüğünü artırmaya yönelik uygulayacakları bu çalışmaların gerçekleştirilmesi belli bir maliyeti de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla otel yönetimlerinin yıllık bütçelerini planlarken bu tür çalışmalar için de ayrı bir bütçe oluşturmaları önerilmektedir.

Mevcut çalışmada şehir otellerinin Instagram kullanım durumları incelenmiştir. Daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda kıyı otellerinin Instagram kullanımları incelenerek farklı otel türlerinin arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulabilir. Ayrıca Instagram dışındaki sosyal medya kullanımlarının da geniş ölçekte incelenmesi farklı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Al-Abdallah, G. M., Dandis, A. O., & Al Haj Eid, M. B. (2024). The impact of Instagram utilization on brand management: an empirical study on the restaurants sector in Beirut. *Journal of Foodservice Business Research, 27*(3), 287-319. https://doi.org/10.1080/15378020.2022.2083910.

Asanbekova, M., & Maksudunov, A. (2018). The marketing power of ınstagram: a content analysis of top hotel enterprises in Kyrgyzstan. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 141-152.

Balova, S., Orlova, I., Konovalova, E., Repina, M., & Shichkin, I. (2022). Social Media Marketing (SMM) impact on hotel business development: Private mini hotel experience. *Anais Brasileiros De Estudos Turísticos,* (12), 1-8. https://doi.org/10.5281/zenodo.7154757.

Bayram, M., Bayram, Ü., & Arıcı, S. (2016). Otel işletmeleri İnstagram paylaşımlarının sosyal medya pazarlaması kapsamında içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi*, İşletme Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 427-442.

Çelik, K., ve Bora, C. (2021). Otel işletmelerinin instagram paylaşımlarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 9*(4), 2813-2836. https://doi.org/10.21325/jotags.2021.921.

Çolakoğlu, N. K., ve Ulema, Ş. (2021). En iyiler sosyal medyayı nasıl kullanıyor: Instagram örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 877-891. https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.743.

Denizci Guillet, B., Kucukusta, D., & Liu, L. (2016). An examination of social media marketing in China: how do the top 133 hotel brands perform on the top four Chinese social media sites?. *Journal of Travel & Tourism Marketing, 33*(6), 783-805. https://doi.org/10.1080/10548408.2015.1064337

Deveboynu, A., & Kanca, B. (2021). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki otel işletmelerinin sosyal medya kullanım düzeylerinin incelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5*(4), 2542-2557. https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.885.

Ercan, F. (2020). Resort otel işletmeleri web sitelerinin dijital pazarlama performanslarının analizi: Alanya'daki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi,* 5(4), 2542-2557. https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.447.

Garg, A., & Kumar, J. (2021). Social media marketing influence on Boutique Hotel customers' purchase intention in Malaysia. *Tourism & Management Studies, 17*(3), 51-62. https://doi.org/10.18089/tms.2021.170304.

Datareportal (2024). https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey sayfasından erişilmiştir.

Hue, N. T. K., Loc, N. T., & Hong, N. T. (2022). Applying social media in the hotel sector: satisfaction with the Facebook pages of hotels and intention of future visit. *Intellectual Economics, 16*(1).

İmre, N. (2020). An evaluation of using social media in tourism sector. *Journal of Turkish Tourism Research, 4*(2), 1655-1670. https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.418

Kim, W. G., Lim, H., & Brymer, R. A. (2015). The effectiveness of managing social media on hotel performance. *International Journal of Hospitality Management,* (44), 165-171. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2014.10.014

Majeed, M., Asare, C., Fatawu, A., & Abubakari, A. (2022). An analysis of the effects of customer satisfaction and engagement on social media on repurchase intention in the hospitality industry. *Cogent Business & Management, 9*(1), 1-19. https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2028331.

Mil, B. (2007). Nitel araştırma: Neden, nasıl, niçin? A. Yüksel, B. Mil & Y. Bilim (Ed.), Araştırmalarda Gömülü Teori oluşturma içinde (45-58). Ankara: Detay.

Phelan, K.V., Chen, H-T. & Haney, M. (2013). Like and check-in: how hotels utilize Facebook as an effective marketing tool. *Journal of Hospitality and Tourism Technology, 4*(2), 134-154. https://doi.org/10.1108/JHTT-Jul-2012-0020.

Salleh, S., Hashima, N. H., & Murphy, J. (2015). Instagram marketing: a content analysis of top Malaysian restaurant brands, *E-Review of Tourism Research,* (6), 1-5.

Setiawan, B. (2021). Building the corporate image of Grand Dafam Rohan Syariah Hotel through the use of Instagram. *The Indonesian Journal of Communication Studies, 14*(2), 120-127. https://doi.org/10.31315/ijcs.v14i2.5480.

Tajvidi, R., & Karami, A. (2021). The effect of social media on firm performance. *Computers in Human Behavior,* (115), 1-10. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.09.026.

Taş, M., Akkaşoğlu, S., & Akyol, C. (2018). Turizm işletmelerinde bilgi teknolojileri kullanımı kapsamında seyahat acentesi web sitelerinin incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi,* (66), 207-221.

Vinerean, S., Cetina, I., Dumitrescu, L., & Tichindelean, M. (2013). The effects of social media marketing on online consumer behavior. *International Journal of Business and Management, 8*(14), 66-79. https://doi.org/10.5539/ijbm.v8n14p66.

Vishwakarma, V. K., Kapur, S., & Tripathi, R. (2021). Analysing the impact of social media marketing on guests hotel selection. *PUSA Journal of Hospitality and Applied Sciences, 7*(1), 37-49.

Yardı, Z., & Aksoz, E. O. (2019). The impact of Instagram influencers on tourists hotel perceptions: a study on a five star hotel in Istanbul. *4 th Internatıoanl Tourism Congress CityTourism,* 374-380.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zeng, B., & Gerritsen, R. (2014). What do we know about social media in tourism? A review. *Tourism Management Perspectives,* (10), 27-36. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2014.01.001.

Extended Abstract

Aim and Scope

As a result of developments in information technologies, the Internet phenomenon has become one of the most important communication tools in our daily lives. While in the past printed sources were widely used to access information, today the Internet is more widely used to access information (Taş et al., 2018). With the spread of the internet, various social media applications have become one of the most used communication tools in our daily lives. Social media are user-friendly sites where individuals can easily express their feelings and experiences. This gives companies the advantage of reaching individuals and interacting with them daily through content designed to convey the company's message, allowing companies to become known at a meager cost (Al-Abdallah et al, 2024). In other words, social media allows businesses to reach a wider audience at a lower cost (İmre, 2020). Social media plays an important role in many areas of tourism, especially in information-seeking and decision-making behavior, tourism promotion, and interaction with consumers. Using social media to market tourism products is an important strategy for businesses. Social media, one of the most powerful online networking tools, has become an integral part of social and economic life today (Zeng and Gerritsen, 2014). Social media platforms can be used to build brands and increase sales, while reducing website traffic and engaging with consumers by ensuring the smooth running of the business website. Social media, which allows businesses to reach new potential customers across geographical boundaries, can also give customers the opportunity to find out about the business. Social media allows companies to communicate with their customers and customers to communicate with each other (Vishwakarma et al., 2021). Among social media applications, Instagram stands out as an increasingly popular marketing and communication tool (Asanbekova and Maksudunov, 2018). Although numerous studies examine social media marketing in the hospitality industry, most of these studies are consumer-centric and focus on the use of social media for travel and its impact on customers (Denizci Guiilet et al., 2018). Studies on social media in tourism literature have generally focused on the relationship between tourist behavior and social media and have taken a follower-centered approach (Çelik and Bora, 2021). Despite the active use of social

media in Turkey, it is noticeable that there are only a few academic studies on this topic (Phelan et al., 2013; Bayram et al., 2016; Asanbekova and Maksudunov, 2018; Çelik and Bora, 2021) and that the studies focus on specific samples and hotel companies. As can be seen from the study examples given, no study has been found that examines the use of Instagram by city hotels in a large sample. The fact that the studies that have been conducted focus on specific samples and hotel companies shows the lack of relevant literature. Therefore, the main purpose of this study is to examine the usage and sharing of Instagram accounts of five-star hotel businesses operating in Istanbul. The study is limited by examining only the Instagram accounts of five-star hotel businesses operating in Istanbul and their social media accounts. The reason why the study is limited to only five-star hotel businesses in Istanbul is that city hotels are concentrated in this destination and it is assumed that five-star hotel businesses use their social media accounts more effectively. The reason why only the Instagram accounts of the relevant businesses are examined is that Instagram has been used more intensively by businesses and people in recent years.

Methods

As part of the research, the Instagram accounts of hotel businesses were studied using the content analysis technique, one of the qualitative research methods. An evaluation form was created to evaluate the information and shares related to the Instagram accounts of the companies. The criteria used in the studies of Çolakoğlu and Ulema (2021) and Deveboynu and Kanca (2021) were used to create the evaluation form. The criteria included the number of followers, number of shares, website, business address, e-mail, phone number, explanatory information and, sharing content. When examining the business accounts, this information was coded as 'present' and 'absent' on the rating form. When examining the sharing content, due to the different opening dates of the hotels' Instagram accounts, the last 10 shares (Deveboynu and Kanca, 2021) were examined as part of the study.

Findings

As a result of the research, it was found that almost all of the businesses included a website link on their Instagram accounts. However, it was found that the telephone and email details of the businesses were not sufficiently included on their Instagram accounts. As a result of the research, it was concluded that the hotel businesses did not share enough, focused their posts mainly on the products and services they offered, and did not have a sufficient number of followers, which is important for social media interaction. The number of followers is important in terms of the interaction of the posts made by companies through their social media accounts. The research found that around 70% of companies had fewer than ten thousand followers. In this respect, it can be noted that the number of followers of hotel businesses is low. With the number of followers, it is important for businesses to actively use and share their social media accounts. The research found that, on average, a significant proportion of hotel companies post to their Instagram accounts once a week.

Conclusion

As a result of the findings and results of the research, several suggestions have been developed for researchers and hotel managers. Hotel companies operating in the tourism sector, where competition is intense, need to use their social media accounts more actively and efficiently. Today's consumers spend a lot of time on social media. It has become a necessity for hotel companies to use their social media accounts interactively to communicate with consumers. In this respect, it may be possible for hotel companies to reach more potential customers by managing their social media accounts with a more professional understanding. In addition, increasing the number of followers will allow them to reach more consumers. Hotel managers can carry out activities such as raffles, sponsorships, events, collaborations with social media influencers and, social responsibility projects to increase the number of followers on their business's Instagram account. When consumers can find a contact number where they can find an authorized person before purchasing a product or service, or after the sale, and provide them with information if necessary, it gives them confidence. For this reason, it is recommended that hotel businesses include complete information such as phone numbers and emails that customers can reach directly on their Instagram accounts. Finally, the current study examined the Instagram usage status of city hotels. In future studies, Instagram usage of coastal hotels could be examined to identify similarities and differences between different types of hotels. In addition, examining social media usage other than Instagram on a large scale can be considered another research topic.

Kakışım, C. (2025).The arctic is warming: green transition, critical minerals and energy sources, new maritime routes and geopolitical competition. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1171-1186.

The Arctic is Warming: Green Transition, Critical Minerals and Energy Sources, New Maritime Routes and Geopolitical Competition

Artik Isınıyor: Yeşil Dönüşüm, Kritik Mineraller ve Enerji kaynakları, Yeni Deniz Rotaları ve Jeopolitik Rekabet

Cemal Kakışım[1]

Abstract

Climate change is facilitating access to the mineral, mineral and fossil energy resources of the Arctic, while also rendering alternative sea routes increasingly viable. The Arctic is becoming a pivotal supply centre for the global green energy transition, particularly given its abundance of rare earth elements, critical mineral reserves and renewable energy potential, including wind and solar. Geographic change in the Arctic offers new opportunities for green transformation, energy, maritime transport and scientific research. Critical minerals and rare earth elements, which are essential for the green energy transition, renewable energy infrastructure and electrification of transport, reinforce the interest of China, the US and the EU in the Arctic. In this context, the region, like the Middle East, is turning into a new energy-focused geopolitical competition area. The aim of this study is to analyse the impact of the geographical change in the Arctic on the natural wealth of the region and to address the importance of the Arctic in the global green energy transition and green economy initiative. In this context, the international geopolitical competition and cooperation situation in the Arctic will be evaluated.

Keywords: Arctic, *Climate Change, Green Transition, Critical Minerals, Energy Geopolitics.*

Öz

Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği, Kuzey Kutbunun (Arktik) maden, mineral ve fosil enerji kaynaklarına erişimi mümkün kılmakta ve alternatif deniz rotalarını giderek daha fazla kullanılabilir hale getirmektedir. Arktik, özellikle nadir toprak elementleri, kritik mineral rezervleri, rüzgar ve güneş gibi yenilenebilir enerji potansiyeli ile küresel yeşil enerji dönüşümü bakımından bir arz merkezine dönüşmektedir. Arktik'teki coğrafi değişim yeşil dönüşüm, enerji, deniz ulaştırma ve bilimsel araştırmalar bakımında yeni fırsatlar sunmaktadır. Yeşil enerji dönüşümü, yenilenebilir enerji altyapısı ve ulaşımda elektrifikasyon bakımından oldukça elzem olan kritik mineraller ve nadir toprak elementleri, Çin, ABD ve AB'nin Arktik'e olan ilgisini perçinlemektedir. Bu bağlamda bölge, Ortadoğu gibi giderek yeni bir jeopolitik rekabet alanına dönüşmektedir. Çalışmanın amacı, Arktik'teki coğrafi değişikliğin bölgenin doğal zenginlikleri üzerindeki etkisini incelemek ve Arktik'in küresel yeşil enerji dönüşümü ve yeşil ekonomi girişimi özelinde önemini ele almaktır. Bu bağlamda Arktik'te uluslararası jeopolitik rekabet ve işbirliği değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Arktik Bölge, Iklim Değişikliği, Yeşil Dönüşüm, Kritik Mineraller, Enerji Jeopolitiği.*
Jel Kodları: *F50, Q40, Q42, Q48.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 12 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Öğretim Üyesi, Rize, Türkiye, cemal.kakisim@erdogan.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/ https://orcid.org/ 0000-0002-3865-8305.

Introduction

The world is experiencing global climate change, mainly due to an increase in average temperature (IPCC, 2022). This change produces various externalities, such as sea level rise, melting of glaciers, loss of biodiversity, floods, droughts, and forest fires, which cause the ecosystem to be out of balance. The melting of glaciers is one of the most significant impacts. Therefore, the Arctic Region (North Pole) is the geography where the effects of climate change are felt the most. Compared to other regions, the temperature increase occurs twice as much in the Arctic (Chételat et al., 2022).

Due to the increasing global temperature, glaciers that have existed in the Arctic for centuries are losing mass and melting faster every year (IPCC, 2022). The melting of Arctic glaciers is more than just a problem that will lead to sea level rise. It offers the opportunity to create new maritime trade routes and to unearth energy and mineral resources that have remained untouched until today. Offering new opportunities as well as threats in this respect, ice melting makes Arctic ports, which are closed for most of the year, and Arctic Sea routes, which are opened by ice-breaking ships with high operating costs, more accessible. The melting is expected to enable the extraction of fossil resources such as natural gas and oil, estimated to be billions of barrels, from the Arctic Ocean floor in the future (USGS, 2008 and King, 2020). It is also expected to enable the exploration and development of Arctic mineral fields containing critical minerals and rare earth elements, which are essential for the production of defense industry products and green technology products (Dmitrieva & Solovyova, 2023).

New opportunities arising from climate change in the Arctic are shaping regional geopolitics. Just like the geopolitical problems caused by fossil fuels in the 20th century, especially in the Middle East, the possibility of a similar situation in the Arctic is increasing day by day. The Arctic's renewable energy resource potential and mineral reserves such as cobalt, nikel, and rare earth elements are becoming even more important, especially in an atmosphere where the green transformation initiative is accelerating on a global scale within the scope of the Kyoto Protocol, the Paris Agreement, and European Green Deal (the EGD). In this respect, it is an undeniable fact that geographical changes will shape Arctic geopolitics and diplomacy. The fact that geographical changes make the Arctic's economic and natural resource potential more and more accessible every day increases the interest of dominant actors such as Russia, the US and China in the region. It encourages the EU, which leads the green transformation efforts on a global scale, to utilize the renewable energy potential and natural wealth of the region.

The qualitative method, which is a widely used research approach in the field of social sciences, was selected as the research method for this study. The study was designed according to the case study method, which is a specific design for conducting qualitative research. The aim of the study is to examine the effects of geographical change in the Arctic on the region's maritime transport, international trade, energy resources, and mineral potential, and to address the importance of the Arctic in the global green energy transition and green economy initiative. Related literature was reviewed during the study and the gap in the literature was observed. It was found that the critical mineral potential of the Arctic as well as the role of the Arctic Region in the green energy transition is not sufficiently emphasised in the literature. In this context, firstly, the impact of climate change on the Arctic is emphasised by using quantitative and qualitative data with a case study. The green economy and green energy transformation on a global scale are explained, and the new infrastructure requirements required by this transformation are analyzed. Finally, the international competition environment in the Arctic, led by China, the USA, and Russia, is analyzed.

1. Climate Change and Global Warming Cause Arctic Glaciers to Melt

According to regular reports from the National Aeronautics and Space Administration's Global Change Research Programme, the global climate is changing more rapidly than natural changes have occurred throughout history (NASA, 2022). This change is evident from consistent trends in global average temperature, sea level rise, upper ocean heat content, and sea and land-based ice melt. These changes are the most fundamental evidence yet that the planet is warming more and more (Cheng et al., 2023).

The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) of the United Nations (UN) provides the most comprehensive and qualified research reports. According to IPCC, it is stated that irreversible changes have occurred in the global climate for centuries, the imbalance in temperatures will continue for a maximum of 30 years and the environmental impacts due to climate change will continue in the future (IPCC, 2022).

The Arctic, in particular, is experiencing dramatic changes due to the global temperature increase. The Arctic climate is changing rapidly and its atmosphere, ocean and land area are warming at an unprecedented rate. These are accompanied by various environmental changes observed in land and marine ecosystems, hydrosphere and cryosphere (Budikova, 2009). Since 1979, Greenland and northeastern Canada have experienced the most significant annual mean

surface and tropospheric warming in the Arctic (Ding et al., 2014). On a global scale, the highest temperatures in the last decade were experienced in the Arctic and the highest anomaly in the last decade was measured as +1.26°C in Finland. In the report of the World Meteorological Organisation, it is also stated that an unprecedented loss of glaciers and ice sheets occurred in the period between 2011-2020. Ice loss in Antarctica and Greenland was 38 % higher between 2011 and 2020 compared to the 2001-2010 period. In the same period, the glacier mass loss in Greenland was 251 Gigatonnes (Gt) per year on average. The highest loss was experienced in 2019 with 444 Gt. According to the report, old ice, which is defined as ice that has remained unmelted for at least four years, accounted for 33 % of the total ice cover of the Arctic Ocean in March 1985, while this rate decreased to less than 10 % by 2010 and dramatically to 4.4 % in March 2020 (WMO, 2023). In other words, this decline shows that the mass of glaciers that can survive in the Arctic in the summer season has also decreased considerably.

With the melting in the summer season, the surface area of the ice mass, which was measured as 15.65 million km² between 1981-2010, decreased by 6% to 14.78 million km² in the 2011-2020 period. The Arctic Ocean has lost 2/3 of its glacier cover in the last sixty years. A 70% of the current ice mass consists of seasonal glaciers that form within a year and melt within the same year (Öztürk & Gürsoy, 2022).

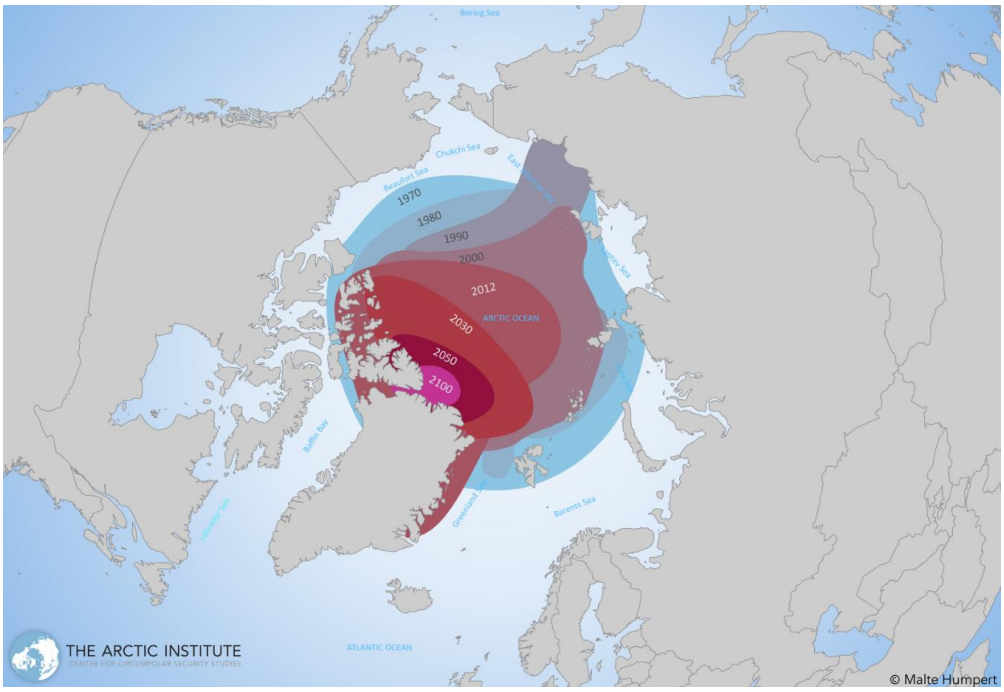

Figure 1: Arctic Summer Ice Extent 1970-2100

Source: The Arctic Institute & Humpert, 2016

Future projections indicate that melting of glaciers will continue at an accelerated pace. Predicted average temperature increases for 2050 and 2100 differ significantly, with estimates ranging from 1.4 to 5.8 °C by 2100 (Chatterjee & Tandon, 2020). The National Ice Centre (USNIC) reports that average temperatures in the Arctic could increase by 4 to 5 °C by 2050 (USNIC, 2024). According to forecasts, it is stated that the Arctic Ocean will not have an ice mass in the summer season in the very near future. In the winter season, it is stated that the ice mass will be thinner and much more fragile, making icebreakers unnecessary. It is stated that in approximately 2100, the Arctic Ocean will turn into a completely ice-free water mass even in the winter season (Öztürk & Gürsoy, 2022). Fig. 1, prepared by Malte Humpert of the Arctic Institute, shows the summer ice loss in the last 50 years. Fig. 1 also shows the predicted summer ice loss in 2050 and 2100.

It is understood from the projections that the Arctic Ocean will be completely opened to maritime transport, and the region will turn into a suitable economic area for the exploration of its natural riches. In this context, before evaluating the potential of the Arctic, it would be useful to discuss the Green Economy Model and Green Energy Transition, which make the opportunities offered by the region even more meaningful.

2. Green Energy and Green Economy Transformation: New Energy Infrastructure and New Economy Requirements

Beyond climate change, global warming leads to the development of a new production infrastructure and economic understanding that will radically change the world economy. The UN played an active role in this process. The entry into force of the Kyoto Protocol in 2005, which imposed responsibilities on developed countries in the fight against climate change, and finally the determination of Sustainable Development Goals and the signing of the Paris Agreement in 2015 basically aimed to combat global warming, protect the environment, prevent climate change, and develop a sustainable development model for countries (Kakışım, 2023). In this context, in order to reduce carbon emissions, which are the main cause of climate change, UN members were asked to take urgent action to combat climate change in order to build a low-carbon economy where fossil fuels are abandoned and to ensure that global warming is below 2°C. They were requested to create a clean, environmentally friendly and cost-effective national energy profile (Church & Crawford, 2020).

In the EU, the EGD came into force in 2019, which will transform the world economy on environment and climate, furthering the efforts of the UN. The main objective of the EGD is to transform the EU into a fair and prosperous society with a modern, dynamic economy and resource-efficient. The EGD has established three criteria with the objective of achieving zero greenhouse gas emissions by 2050, ensuring a resource-independent economic growth model and guaranteeing that no individual or region is left behind (European Commission, 2020). In this context, the EU has set important targets to support the fight against climate change and increase the use of renewable energy sources: Reducing greenhouse gas emissions by 30% by 2030 and making the EU Climate Neutral by 2050, increasing the share of renewable energy sources in the EU's energy mix to 40% by 2030 and reducing energy consumption by 36%, reducing greenhouse gas emissions from transport vehicles by 55% by 2030 and producing new vehicles with zero emissions by 2035 (European Commission, 2020).

Within the scope of the EGD, it is also aimed to establish a new economic structure, also defined as the Green Economy Model, which will reshape the world economy. In order to transition to a green economy model, it is planned to develop a carbon pricing mechanism to reduce greenhouse gas emissions from production and transport. In this context, two types of market instruments, namely Carbon Border Adjustment Mechanism (BCARM) and Emissions Trading System (ETS), have been developed. The main objective of both instruments is to develop a production and transport infrastructure that will completely eliminate greenhouse gas emissions. The ETS ensures that products imported in accordance with the green criteria are excluded from the BCARM. Therefore, the ETS promotes the use of renewable energy on the one hand and taxes the carbon footprint of products entering the EU economic area on the other.

The rapid increase in carbon emissions from maritime transport has led to steps to limit these emissions. Within the scope of the initial greenhouse gas strategy of the International Maritime Organization (IMO), it is aimed to reduce greenhouse gas emissions per shipment by at least 40% by 2030 and 70% by 2050 on average across international shipping (Morante, 2022). The target of reducing emissions in maritime transport is also envisaged in the EGD. By including maritime transport in the ETS, it is aimed to reduce GHG emissions from ships by 2% by 2025, 14.5% by 2035 and 80% by 2050 compared to 2020 levels. This reduction is especially valid for ships with a gross tonnage of over 5,000, which account for 90% of greenhouse gas emissions in maritime transport (EU Monitor, 2023). In addition, as of 2024, all intra-European routes and 50 per cent of extra-European routes operated by ships of 5,000 gross tonnes or more calling at EU ports are subject to the ETS. As of 2027, it was decided to include the ships of countries outside the EU in the scope of the ETS (Tunahan et al., 2023). The decisions taken within the scope of IMO and ETS make it obligatory for commercial ships, especially container ships, carrying goods to the EU to choose closer routes to reach EU ports and to use cleaner energy sources for energy.

The UN and EU-led initiative to combat climate change and create an economic model suitable for green transition has led to a rapid change in the global energy consumption profile. According to British Petroleum's 2024 report, based on global consumption, the fastest growing sources among primary energy sources are renewable energy sources including wind, solar, bioenergy and geothermal. According to the report, the share of renewable energy in primary energy is expected to increase from just over 10 % in 2022 to over 25 % in 2050. In the UN and EU's net zero greenhouse gas emission scenario, it is projected to be 50 % (British Petroleum, 2024). China is the leading country where the increase in renewable energy capacity will be realised the most. China alone is expected to account for 40 % of the expansion in global renewable capacity by 2024, followed by the EU with 27 member states, the USA and India (IEA, 2019). Similar to the transformation in energy, electrification is also expected to expand in transport. According to future scenarios, the global number of electric vehicles, excluding two- and three-wheelers, is estimated to reach 245 million in 2030, more than thirty times its current level (IEA, 2020).

Green energy technologies and electric vehicles required by the energy transition have a very different energy infrastructure. In solar and wind power plants and electric vehicles, energy is stored in batteries using lithium minerals. Cobalt and lithium minerals are the basic components used in the storage of energy produced by renewable energy sources and in the production of batteries that can be characterized as the fuel of electric vehicles and devices (Johansson, 2013). Furthermore, rare earth elements and critical minerals such as neodymium in wind turbines, tellerium, ruthenium and indium in solar panel cells, graphite, niobium, vanadium in electric vehicles are needed (Johansson, 2013). Considering the net zero greenhouse gas target, the International Energy Agency estimates that demand for graphite is expected to quadruple and demand for cobalt, nickel, and rare earths to double by 2040. The most dramatic increase for critical minerals is estimated to be in lithium demand with an eight-fold increase (IEA, 2024).

In addition to a powerful country like China, a significant part of the critical mineral reserves is hosted by countries such as Chile, Argentina, Bolivia, and the Democratic Republic of Congo, which are economically and politically fragile, corrupt and have a highly unstable political structure. China differs from other fragile states as a supplier country. China has a dominant position in rare earth reserves, production, and exports. In 2019, it alone accounted for 60% of global rare earth element production. In addition, 50-70% of lithium and cobalt and 90% of rare earth elements are processed alone (IEA, 2024).

China's dominance of critical minerals confronts the giants of the world economy, which are rivaling each other in renewable energy investments and electric vehicle production (Kakışım, 2021). China's control over the production of critical minerals disturbs developed countries, especially the US and the EU, which are in the process of rapid energy transition. In particular, China's taking various measures to limit the export of critical minerals and completely stopping exports to countries such as Japan under the pretext of diplomatic tensions makes countries that need these minerals, especially the US, the EU, Japan, and South Korea, uneasy in terms of mineral supply security. It drives them to search for alternative mining sites and supply sources. In order to eliminate China's dominance in the supply chain of critical minerals, the US, EU, Japan, and Australia are establishing cooperation and partnerships for the development of potential mining sites in different parts of the world.

3. Opportunities and Challenges in the Wake of Changing Geography in the Arctic

3.1. The Future of Arctic Shipping

The Arctic is an ocean located in the north of North America, Europe, and Asia that has been completely covered by glaciers for centuries. The Arctic Ocean, which covers an area of approximately 14 million km2 and is quite shallow compared to other oceans, has an average depth of 987 m, and its deepest point is 5502 m (Britannica, 2024). It is surrounded by Russia, Norway, Canada, the USA, and Greenland, an island politically connected to Denmark, located in the north of three continents. Despite the absence of direct coastlines, Iceland, Finland, and Sweden are also classified as Arctic countries due to their proximity to the North Pole (World Economic Forum, 2015).

Due to the spherical structure of the earth, distances shorten as one travels from the Equator, the widest point of the planet, towards the north or south. While a ship travelling from London to Yokahama has to travel approximately 21,000 km through the Strait of Gibraltar, the Mediterranean, the Suez Canal, the Red Sea, the Gulf of Aden, the Indian Ocean, the Strait of Malacca and the South China Sea, this distance is reduced to 14,000 km through the Arctic and shortened by 7,000 km (Yılmaz & Çiftçi, 2014).

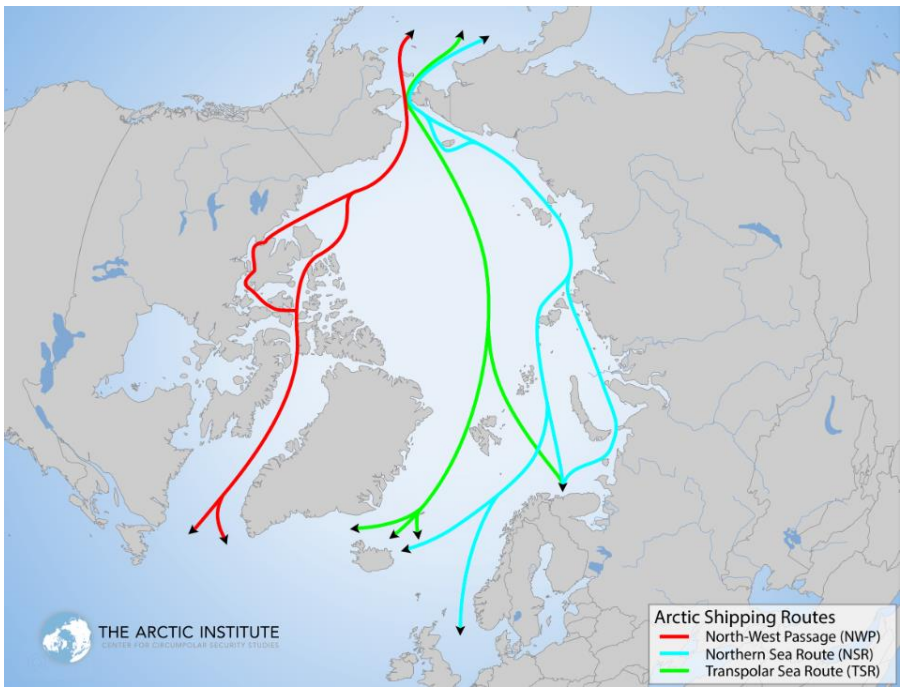

Figure 2: Arctic Shipping Routes

Source: The Arctic Institute & Humpert, 2016

In the Arctic, there are two main sea routes that were used in the past, which are covered with glaciers, especially during the winter months, and are difficult to pass, guided by icebreaker ships: The Northern Sea Route and the North West Sea Route. Sea ice in the Arctic Ocean usually melts severely in June or July and begins to freeze again as of October. Ships passing through the Northern Sea Route sail without the need for icebreakers during the summer months, but from autumn onwards they sail with the help of icebreakers (Scott, 2024).

As can be seen on Fig. 2., the Northern Sea Route, which runs along the coasts of North Asia and Northern Europe (Blue Line), forms a route that makes maritime transport between East and Southeast Asian countries such as Indonesia, South Korea, Japan and China and European countries very practical through the Bering Strait passage. The North West Route, which runs along the coasts of Alaska and Canada, shortens the maritime transport between the USA, Canada, Europe and Asian countries considerably compared to traditional routes.

Ship traffic through the Bering Sea and Strait, which is located on the route of the Northern and North West Sea Routes, increased by 250% between 2008 and 2015. This increase is largely due to the Yamal LNG project developed jointly by Russia and China to extract natural gas from the Arctic (Boylan, 2021). Natural gas produced from Russia's reserves in the Arctic is liquefied and transported to China via this route.

With the impact of climate change and melting of glaciers, the Transpolar Sea Route (Green Line) is offered as a new alternative to these two routes. The Transpolar Sea Route, which does not have to follow the coastline, is a route that will result in reduced transportation costs and time compared to the other two routes. While the Northern Sea Route reduces the journey between Europe and East Asia from 30 days to 18 days via the Suez Canal, the Transpolar Sea Route shortens this journey by 1 to 5 days (Bennett et al., 2020). Considering the predictions that the Arctic will be ice-free in summer from 2050 onwards, it is highly likely that the TAranspolar Sea Route will be heavily used by commercial vessels in the future.

Arctic Sea routes cause less carbon emissions in transportation with shorter cruising distances compared to alternative routes. To exemplify this concept, the distance (6800 miles) of the journey from Narvik, Norway to Qingdao, China via the Northern Sea Route by a Panama type ship with a carrying capacity of 68,000 tonnes and a daily fuel consumption of 36.7 tonnes is reduced by 42% and 55%, respectively, compared to the traditional route via the Suez Canal (11800 miles) and the Cape of Good Hope (15075 miles). Furthermore, the reduction in fuel consumption via the Northern Sea Route has the additional benefit of lowering carbon emissions. Compared to the Cape of Good Hope route, the Northern Sea Route results in approximately 1645 tonnes less carbon emissions, while in comparison to the Suez Canal route, the reduction is approximately 2701 tonnes (Liu et al., 2023).

It is important for the future of the maritime industry that Arctic routes offer a route that reduces carbon emissions. The shipping sector accounts for approximately 2.8 % of all global carbon emissions by 2022 (Morante, 2022). Emissions from shipping have increased by more than 90 % since 1990. Between 2012 and 2023, emissions from international shipping increased by an average of 15% to 706 $mtco_2$ (million tonnes of carbon dioxide equivalent). Considering the global shipping industry as a country, this level of carbon emissions makes it the world's seventh largest emitter of carbon dioxide (Statista, 2024).

Arctic Sea routes are not only economical and green, but also offer ships a safe and uninterrupted navigation compared to traditional routes. In this context, the recent risks faced by the maritime trade between East Asia and Europe through the Suez Canal are noteworthy. The tension between Israel and Iran in the Middle East has been increasing for many years. Iran's transformation of this tension into a proxy war against Israel through the Houthis, who are effective in Yemen, seriously jeopardises the security of one of the most intensive routes of international maritime trade, which reaches the Mediterranean Sea via the Bab el-Mendeb Strait, the Red Sea and the Suez Canal (Mediterranean - Asia - Australia Maritime Trade Route). In addition to seizing merchant ships entering the Bab al-Mandeb Strait, the Houthis have carried out missile and drone attacks on ships, causing the sinking of some merchant ships and the death of their crews (France24, 2023). These attacks escalated especially with the Israeli attacks on Gaza in October 2023. Maritime enterprises, which could not ensure the safety of navigation due to the attacks, turned to the Cape of Good Hope as an alternative route and tried to reach Europe by travelling around the African continent. The preference for this route caused ships to spend more fuel and time and led to a decline in the volume of maritime traffic and trade through the Suez Canal.

3.2. Fossil Fuel Potential of the Arctic

Discussions on the energy and mineral potential of the Arctic and international public interest in the region have increased with the publication of the findings of a study conducted by the United States Geological Survey in 2008. According to the report, 32.1 % of the world's undiscovered oil resources and 12.3 % of its discovered resources are located in the Arctic (Moe, 2023). The Arctic's total undiscovered conventional gas and oil resources are estimated to consist of approximately 1,669 trillion cubic feet of natural gas, 44 billion barrels of natural gas liquids and 90 billion barrels of oil (USGS, 2008). It is estimated that more than 87 % of Arctic oil and natural gas resources (approximately 360 billion barrels of oil equivalent) are located in 7 regions in the Arctic basin: West Siberia Basin, East Barents Basin, Arctic Alaska Basin, West Greenland-East Canada Basin, America Basin, Yenisei-Khatanga Basin and East Greenland Rift Basin (King, 2020).

Table 1: Artic Petroleum and Natural Gas Reserves Privince

Petroleum Province	Crude Oil (billion barrels)	Natural Gas (trillion cubic feet)	Natural Gas Liquids (billion barrels)	Total (oil equivalent in billions of barrels)
West Siberian Basin	3.66	651.50	20.33	132.57
Arctic Alaska	29.96	221.40	5.90	72.77
East Barents Basin	7.41	317.56	1.42	61.76
East Greenland Rift Basin	8.90	86.18	8.12	31.39
Yenisey-Khatanga Basin	5.58	99.96	2.68	24.92
Amerasian Basin	9.72	56.89	0.54	19.75
West Greenland-East Canada	7.27	51.82	1.15	17.06

Source: (King, 2020).

According to the USGS report, approximately 84% of oil and natural gas resources are located in offshore areas outside of onshore areas (USGS, 2008). The existence of energy resources in the seabed and ocean floor will intensify the discussions among the countries bordering the region regarding the delimitation of continental shelves and the delineation of exclusive economic zones.

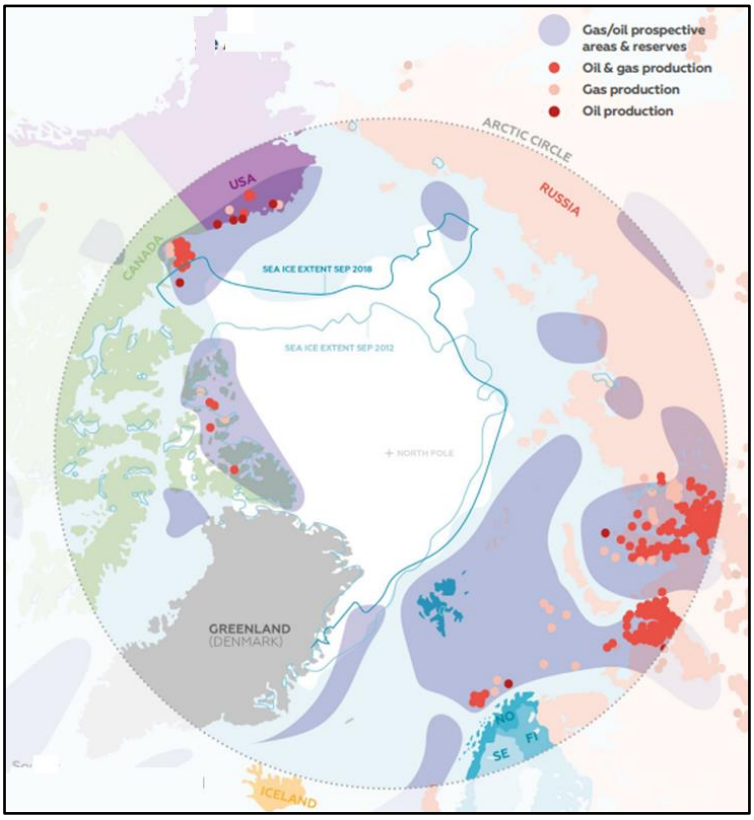

Figure 3: Resources and Sea Ice Extent in the Arctic

Kaynak: Geiger, 2022

Fig. 3 shows the potential hydrocarbon reserves located in onshore and offshore areas on the Arctic coasts as well as the fields where oil and natural gas production is currently carried out. Among the coastal countries, Russia realises production in most of these fields. It continues its exploration activities in order to convert its potential fields into production. The most important of these discoveries is the Vostok Oil Project developed by Russia's national energy company Rosneft. The oil production to be obtained through the project is expected to gradually reach 100 billion tonnes by 2030. In addition, Rosneft announced in 2022 that it had reached an oil reserve of 82 million tonnes in the Pechora Sea, which opens to the Arctic Ocean (Geiger, 2022). Russia also continues its efforts to develop alternative transport corridors to transport Arctic energy resources to world energy markets. Rosneft is building an Arctic oil terminal in the port of Bukhta Sever, which will be used for oil transport as part of the Vostok Oil Project, which aims to facilitate the development of the Northern Sea Route. Rosneft aims to gradually increase its exports to 100 million tonnes per year by 2030 through the port of Bukhta Sever, which is expected to become Russia's largest oil terminal by 2030 (Enerdata, 2022).

Considering the location of the reserves, it seems to be a more realistic scenario for Russia to LNG and export them to East Asian countries outside Europe via alternative routes. Russia's attempt to turn energy exports into a weapon for EU countries by cutting off the flow of natural gas during the Ukraine-Russia war (Reuters, 2022). has perpetuated the perception in the West that Russia is not a reliable supplier of natural gas. It has led EU countries to search for alternative supplier countries. Therefore, the Northern Sea Route is seen as the most suitable transport route for the export of natural gas that Russia, which is at risk of losing the European market, is likely to put into operation in the Arctic.

3.3. Critical Mineral Potential of the Arctic

Fossil energy investments have been questioned more in the new conjuncture where efforts for green transition and transition to a green economy have gained momentum. Practices such as the BCARM and ETS are rapidly moving industrialised countries away from fossil fuels and towards renewable energy sources. Therefore, the demand for critical minerals and the search for supply sources are increasing in countries investing in green transition. In this context, the mineral reserve potential of the Arctic has become more important than its oil and natural gas potential.

The Arctic holds a mineral resource of a size that can support global critical mineral security (Dmitrieva & Solovyova, 2023). According to geological surveys, rare earth oxides in the Arctic are estimated to be 126.76 million metric tonnes

(mmt), with 72.26 mmt in Arctic Russia, 41.69 mmt in Greenland, and 14.31 mmt in Arctic Canada (Mered, 2019). Approximately 27.7 million tonnes of rare earth element trioxides are located in territories of the Russian Komi Republic, the Republic of Sakha (Yakutia), and the Irkutsk Region: Platinum and Palladium (94.6%), Cobalt (75%), Nickel (70.5%), Tin (50.2%), Gold (11.7%), and Silver (11.2%) (Dmitrieva & Solovyova, 2023).

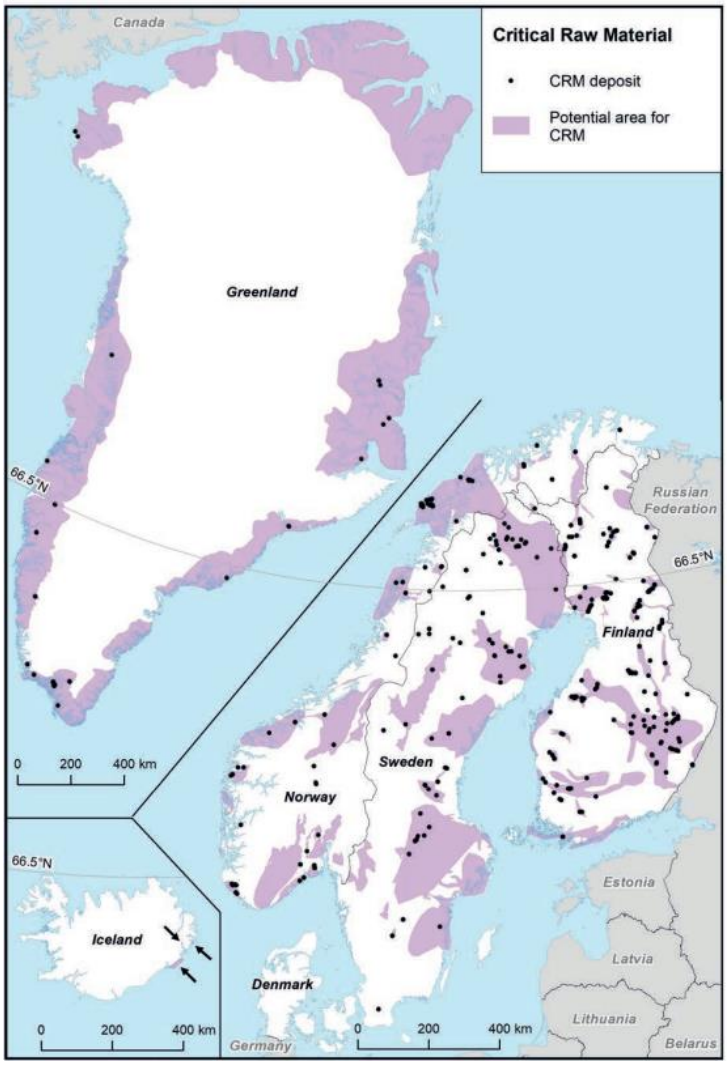

Figure 4: Known or Potential Critical Mineral Reserve Areas in Arctic Countries

Kaynak: Eilu et al., 2021

Apart from Russia, Greenland, Norway, Finland, Sweden and Iceland also have critical mineral reserves in the Arctic. These countries have a potential similar to the leading global mineral-rich countries such as Canada, USA, Australia, South Africa and Brazil (Eilu et al., 2021). Fig. 4 shows the critical mineral fields and potential reserves in these countries. Finland is the only European country that currently produces cobalt on a significant scale. Large reserves of lithium and vanadium, a critical metal for storage systems such as lithium batteries for storing renewable energy, are located in Finland, Greenland, Sweden and Norway. Norway has reserves of graphite and titanium, and also produces them. Niobium and tantalum are located in variable quantities in Greenland and Fennoscandia (Eilu et al., 2021).

Focusing on the mineral potential of the Arctic, Norway announced in 2023 that it had discovered a significant amount of metals and minerals ranging from copper to rare earth elements as a result of its exploration activities. It is estimated that the discovered field contains approximately 24 million tonnes of magnesium, 3.1 million tonnes of cobalt and 1.7 million tonnes of cerium, one of the rare earth elements. In addition, other rare earth metals such as neodymium, yttrium and dysprosium are expected to be found among the magnesium reserves (Adomaitis, 2023). Following this important discovery, Norway rapidly started to work on the extraction of mineral resources from the seabed. In June 2024, Norway initiated the first licensing process involving 386 fields for the development of seabed mineral resources within its exclusive economic zone in the Arctic. After the licensing process takes place in 2025, the first exploration work is expected to start in 2030 (Mining Technology, 2024). Despite the investments, Norway's experience, especially in

processing rare earth elements and converting them into by-products, is quite limited. The similar situation is also valid for other countries in the region (Eilu et al., 2021). Nevertheless, if the mines can be exploited, Norway's dependence on China for imports of critical minerals used in the production of wind turbines, solar panels and electric vehicle batteries will decrease. In addition, Norway will become a new supplier country in terms of critical mineral supply for EU countries after natural gas. These mineral resources are among the strategically needed minerals included in the critical mineral list of the EU.

The USA is another country with critical mineral potential in the Arctic. The offshore floor of Alaska, which the USA acquired from Russia in 1867, which has turned into a natural wealth over time and made the USA a part of the Arctic, contains areas favourable for mineral formation. Although gold, lead, sand, gravel, silver and zinc are mostly produced in Alaska today, the focus is on the production of offshore hard minerals with a higher economic and strategic value in the future. Alaska's non-fossil fuel mineral economy ranks sixth in the United States (Kraska, 2024). In this context, melting ice cover not only makes Alaska more favourable for the extraction of critical minerals. It also transforms Alaska into a potential source of supply that will reduce US critical mineral import dependence on China. It encourages the US to become a more active player in the Arctic.

The minerals hidden in the floor of the Arctic Ocean have triggered demands for the extension of the continental shelf and exclusive economic zone among the countries in the region. Denmark, Norway and Canada applied to the Commission on the Limits of the Continental Shelf under the United Nations Convention on the Law of the Sea to extend the continental shelf beyond the 200 nautical mile limit. Canada submitted to the Commission the scientific evidence necessary to determine the Arctic continental shelf 1.2 million km^2, Greenland (Denmark) 895,000 km^2 and Norway 235,000 km^2. Moreover, Russia's request to expand its Arctic continental shelf by 1.7 million km^2 was accepted by the Commission in 2023 (Kraska, 2024). Similar attempts are expected to come from other Arctic countries. In this case, it is expected that increasing claims will lead to overlapping claims and international tensions among the Arctic countries.

3.4. Renewable Energy Potential of the Arctic

The Arctic is rich in renewable energy resources. Due to its geographical location, the region's renewable energy production potential is more than twice the global average, and Arctic resources are easier to convert into production than other continents (Liu et al. 2023). Therefore, it is no coincidence that the top three countries (European Environment Agency, 2024) that meet their basic energy consumption from renewable energy are Sweden, Finland and Denmark, which have Arctic coasts.

The region's wind energy potential is richer compared to other renewable energy sources. Wind is effective in the entire region, including land and sea areas. Wind speed is measured as 11 metres per second (m/s) in Greenland and North Iceland, 10 m/s in the Norwegian Sea, 9 m/s in the Bering Strait region, 8 m/s in Russia's Nova Zembla and Kara Sea (Mered, 2019). According to the World Energy Council, the annual theoretical energy production and technical usable capacity of Arctic wind energy account for 18.5 per cent and 17.2 per cent of the world capacity, respectively (Liu et al. 2023).

Apart from wind, the region's most powerful renewable resources are hydroelectric, geothermal and solar energy. In particular, the melting of the glacier mass increases the hydroelectricity generation capacity of the region. The hydroelectricity generation potential, 80 GW (gigawatt) in 2013, increased to 510 GW in 2021 with the effect of melting (Liu et al. 2023). Iceland and Norway aim to produce green hydrogen from excess hydropower capacity. In this context, the energy companies of Japan, Switzerland and Norway are working together to develop green hydrogen solutions based on hydroelectricity and wind energy called Hyper Project. With the realisation of the Hyper Project, it is planned to establish an international green hydrogen supply chain by 2030 and to transport the green hydrogen produced from Finnmarkt in the northern region of Norway to Japan via the Arctic Sea routes (Mered, 2019).

Geothermal resources, having an asymmetric distribution throughout the region, are mostly concentrated in Western Alaska, Western Canada and Iceland. More than a hundred hot springs and wells have been discovered in Alaska (Liu et al. 2023). In Iceland, geothermal energy is widely used in heating, greenhouse agriculture and aquaculture, and geothermal energy meets 25 % of the national electrical energy consumption. Russia's geothermal energy potential is 10-15 times higher than its fossil fuel reserves. Furthermore, the region is more efficient in terms of solar energy potential due to more efficient operation of solar panels at low temperatures (Liu et al. 2023).

Due to its renewable energy potential, the Arctic has become an area of investment opportunities in the global green energy and economic transformation process. The region has the potential to provide electrical energy to Ultra High Voltage Cable Technology and the Global Energy Connectivity Project developed by China, which allows electricity sharing between continents. Described as the ‘’energy's intercontinental ballistic missile‘’, the UHV technology and China's Global Energy Interconnection Project are planned to enable low-cost transport of electric power over long

distances from Laos in Asia to Brazil in South America and from China to Central African countries (Huang, 2020). ‘‘Arctic energy hubs” giant wind farms connecting continental grids from East to West constitute an important supply source of the Global Energy Connectivity developed by the State Grid Corporation of China. It is stated by experts that Arctic's renewable energy potential can provide 600 TWh (terawatt hours) of wind energy per year to the Global Energy Interconnection (Mered, 2019).

4. International Competition and Cooperation in the Arctic

The Arctic Council was established in 1996 to ensure effective governance on Arctic issues such as biodiversity, science, climate, ocean, pollution and indigenous peoples. The Council is composed of the countries bordering the Arctic, namely the USA, Canada, Russia, Iceland, Sweden, Norway, Denmark and Finland. The Council has thirteen observing countries from Europe, East and South Asia, including Germany, France, China, Japan, South Korea and India, countries with no geographical connection to the Arctic (Arctic Council, 2023). Additionally, Türkiye and the EU, representing twenty-seven member states, have also applied to become observer members. Considering the membership structure, it is observed that countries far away from the region strive to be a part of scientific studies in the region. In the literature, ‘Arctic Exceptionalism’ is defined as the Arctic Council countries acting independently of political dynamics, and taking stability, harmony and peace in the Arctic as a basis (Käpylä & Mikkola, 2015). In this context, the effort is being made to make the Arctic a region, where scientific diplomacy is prominent and scientific cooperation is demonstrated, away from diplomatic tensions and conflicts.

China, an observer member of the Council, is the country showing the most interest in the Arctic with its ambitious goals (Bertelsen & Gallucci, 2016). Despite the distance of thousands of kilometres, China, defining itself as a ‘Near Arctic Country’, defined its Arctic policy and goals with the White Paper published in 2018 (PRC, 2018). In the White Paper, as part of China's foreign policy strategy, the Arctic Silk Road is developed as an important tool that can bring China to its goals in the Arctic. The Arctic Silk Road, a complement to China's 21st century Belt and Road Initiative, is based on the development of infrastructure such as Arctic maritime routes and ports from Japan to the Netherlands through the Bering Strait (Biagioni, 2023). Energy and mineral policy is another issue emphasized in the White Paper. It is aimed to develop oil, natural gas and mineral resources with an environmentalist and cooperative approach, respecting the sovereignty rights of the regional countries in order to legally and rationally exploit Arctic natural resources. It also aims to work together with the Arctic countries by sharing personnel, knowledge and experience in order to transform the region's rich renewable energy resource potential such as wind and geothermal into production and to strengthen clean energy cooperation (PRC, 2018).

These goals become more meaningful considering China's energy profile. China, a country dependent on imports of fossil energy resources, imports more than 70 % of its oil consumption and more than 40 % of its natural gas consumption. Therefore, the Arctic, with its rich fossil fuel reserves, is an important resource to ensure China's energy supply security (Biagioni, 2023). China's critical mineral dominance is also an important factor in terms of energy and mining policy. The Arctic's proven reserves of rare earth elements represent a potential to sustain China's global dominance in the processing and export of critical minerals. Separating elements from rare earth oxides, refining them into metals, and turning the resulting alloys into permanent magnets for green energy technologies and defence industry products requires considerable technical experience and know-how (Levin & Skelton, 2010). China is one of the rare countries that have proven their expertise in this field with years of experience. In this context, China is a potential partner for Arctic countries needing to transform critical minerals into raw materials but lacking technical competence. The most concrete cooperation in the region for critical minerals has been between China and Greenland. An agreement was reached to develop the minerals in Kuannersuit, the world's second largest rare earth oxide deposit, by companies with China as a partner (Jacobsen et al., 2024).

China's mining activities in the Arctic have led to an escalation of regional rivalry. Chinese involvement in the Kuannersuit Project has caused discomfort, especially in the USA. In 2019, the US took action to avoid losing the competitive advantage by signing a memorandum of understanding with Greenland to help develop the region's natural wealth (Kakışım, 2021). Due to the discomfort with China's influence in the region, US President Donald Trump offered to buy Greenland from Denmark (The Guardian, 2019). Trump, who was re-elected President in January 2025, has argued even more fervently for the need to take control of Greenland for the sake of US national security and freedom. Furthermore, while Trump has expressed his intention to purchase Greenland, he has made it clear that he wishes to capitalise on the region's natural resources and the advantages that new waterways will bring. Moreover, he asserts that his primary objective is to prevent China and Russia from filling the vacuum in the region. Diplomatic circles also frequently discuss the risk of China's exploitation of the Arctic's natural resources. In an article for the New York Times, Thomas Pickering, a former senior US diplomat, argued that China's ambitions to reach the Arctic via Greenland and

Iceland threaten US interests. This approach is seen as a 21st century geopolitical reflection of the jousting between the US, which is militarily dominant in Greenland, and China, focused on expanding its resource empire (Dialogue Earth, 2013).

Except for energy and mineral resources, there are areas of cooperation between China and the United States on other Arctic issues. Despite the global economic rivalry between the two dominant actors and political tensions over issues such as the South China Sea and Taiwan, both countries have been able to prioritise cooperation on Arctic scientific issues. US scientists utilise Chinese icebreakers for their scientific activities in polar research. They organise the Sino-US Arctic Social Science Conferences on topics such as climate change, safe Arctic shipping and sustainable resource development (Pan & Hungtington, 2024).

The Central Arctic Ocean Fisheries Agreement is another example of international cooperation. Despite some differences of opinion regarding the Arctic, the signatories, particularly the USA and China, have been able to find common ground on matters related to fisheries, research and monitoring activities (Dyck, 2024). A similar international cooperation could be developed for the establishment of a governance mechanism for the Transpolar Maritime Route shipping activities. The transformation of this route into a safe and functioning one would benefit not only the Arctic countries but also the East Asian countries that have intensive trade relations with Northern European countries, especially China. In particular, the fact that maritime trade through the Suez Canal has become riskier due to tensions and attacks in the Middle East may reinforce cooperation in the development of Arctic Sea routes.

One of the most challenging areas in the region is cooperation in the extraction of energy resources and critical minerals in the Arctic. Russia has the longest coastline and thus the largest exclusive economic zone in the Arctic, and its energy and mineral policy is largely based on the export of energy resources. Moreover, it aims to export not only oil and natural gas but also nickel, copper and rare earth elements. While Russia's energy power shapes its geopolitics, its income from energy exports constitutes a significant portion of its national income (Silantiev & Nurgalieva, 2023). Nevertheless, when it comes to its national interests, Russia is realistic enough to launch a comprehensive attack against Ukraine at the expense of losing its energy market in Europe. Arctic mineral resources are turning into an alternative source of income for Russia in terms of a global energy profile in which the use of fossil fuels is decreasing and the demand for minerals is increasing. In this respect, it is highly probable that Russia may take initiatives that may violate its sovereign rights to develop Arctic energy and mineral resources and undermine the cooperation efforts that the countries in the region may develop among themselves or with third countries. The Russian flag, which Russia planted on the floor of the Arctic Ocean in 2007, is more than a symbolic gesture; it reflects its geopolitics towards the Arctic and the importance it attaches to undersea natural riches.

Russia's invasion of Ukraine in 2022 in violation of international law led to a weakening of its relations with the Arctic Council and its member states. Due to the Russian-Ukrainian War, the Arctic Council's activities were suspended in March 2022 by the decision of seven of the eight member states. Seven member states are looking for a way to resume polar studies without Russia's involvement (Dyck, 2024). Russia, on the other hand, has determined its attitude towards the Arctic Council by threatening to be withdrawn from the Council (High North News, 2024). Considering the political developments, Russia's expansionist policy, implemented again in recent years, is one of the most obvious indicators that Arctic Exceptionalism is coming to an end.

China is the most important non-regional country for Russia to develop cooperation in the Arctic. A significant sign in this respect is the successful completion of the Yamal LNG Project for the development of Arctic natural gas resources. China's national oil company and the financial support of the Silk Road Fund played a vital role in the realization of the project. In the face of Western sanctions imposed after the invasion of Ukraine and the attempts to exclude Russia from the European energy market, Russia has turned to China as an alternative market. China found the opportunity to purchase Russian natural gas under favourable conditions. Russia's rapprochement with China by shifting away from the West supports energy demand security and diversifies the market of consumer countries. It also provides China with security of supply through a cheap and uninterrupted energy flow. In this context, energy relations between Russia and China are likely to develop towards the development of Russia's critical mineral reserves in the Arctic and the utilisation of its renewable energy resource potential. China's desire to realise the Global Energy Connectivity Project and its experience and superiority in the processing of critical minerals provide Russia with the opportunity to develop its natural wealth without relying on the West. Thus, its mineral resources will turn into an alternative income for Russia, which sustains its economy with the income from fossil fuel imports.

Conclusion and Evaluation

Climate change is expected to change the physical geography of the Arctic, enabling access to the region's proven critical mineral and mineral resources in the very near future. It would enable the uninterrupted use of Arctic Sea routes, which are economically and environmentally more favorable than existing routes. In this respect, the Arctic is turning into a geography of opportunity, facilitating the transition to green energy and economy. The Arctic transport routes, offering cost, time and fuel advantages, would facilitate the adaptation of Asian countries, currently exporting to EU countries using traditional routes, to the EGD and provide them with a competitive advantage. In this context, the development of Arctic Sea routes in terms of international maritime trade is a potential area of cooperation. It is because the opening of the Arctic to uninterrupted ship traffic in the near future with the melting would positively affect international trade and support mutual commercial interests.

The Arctic's critical mineral and mineral resources, such as rare earth elements, are more attractive than its oil and natural gas potential. While the global shift away from fossil fuels is accelerating, demand for critical minerals, crucial for new energy technologies, is increasing. Ensuring the security of critical mineral supply is becoming an even more important issue than the security of oil and natural gas supply. Therefore, the attention of Arctic countries and non-regional countries such as China, which is trying to establish influence in the region, is directed towards the mineral fields in land and sea areas. The development of mineral deposits may be one of the issues escalating international tensions in the Arctic in the future.

The US and EU's dependence on critical minerals reaching dimensions threatening energy security (Shiquan & Deyi, 2023) could pose risks that could lead to the end of Arctic Exceptionalism. Russia's efforts to be pushed out of the Arctic Council draw attention as one of the developments accelerating this process. It is unlikely that Arctic countries will experience the instability that oil and natural gas wealth has brought to Middle Eastern countries, given their developed economies and democracies. However, the region's natural wealth and its geographic change have the potential to increase tensions between the US, China, and Russia and cause a crisis in the Arctic. The re-emergence of the long-standing US desire to acquire Greenland, a possibility that has been further exacerbated by Trump's re-election, will further escalate tensions in the region. Despite the rejection of this offer by the Greenlandic population, the expansion of the United States' military activities in the region through NATO can be seen as a geopolitical response to China and Russia. In particular, the recent evolution of the diplomatic and economic rapprochement between Russia and China towards a strategic partnership and the further expansion of bilateral cooperation in energy and mining in the Arctic could push the US to take more stringent measures, such as increasing its military presence in the region.

Regarding energy geopolitics, Russia could follow quite aggressive policies. Especially in terms of offshore mineral and energy resources, the delimitation of Arctic maritime boundaries may turn into a diplomatic and political crisis. In this context, it is not possible to develop energy and mineral fields among the Arctic countries and turn them into a common wealth. The energy and mineral dependence of the Arctic countries constitutes an obstacle to cooperation in this field. At this point, China can open a new path with its ambitious goals. It might be possible for Russia or the Nordic countries to cooperate with China, a non-regional actor, to develop mineral resources outside the disputed regions. Energy cooperation might also be achieved in projects that support green transformation, such as China's Global Energy Connectivity. This is because green projects would support the emission reduction targets of countries as targeted by the Paris Agreement and the EGD.

References

Adomaitis, N. (2023). Norway finds 'substantial' mineral resources on its seabed. *Arctic Today,*.https://www.arctictoday.com/norway-finds-substantial-mineral-resources-on-its-seabed/, (accessed 13 November 2024).

Arctic Council, (2023). Arctic states, https://arctic-council.org/about/states/. (accessed 13 November 2024).

Bennett, M. M., Stephenson, S.R., Yang, K., Bravo, M.T., & De Jonghe, B. (2020). The opening of the transpolar sea route: Logistical, geopolitical, environmental, and socioeconomic impacts. *Marine Policy*, *121,* https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104178.

Bertelsen, R. G., & Gallucci, V. (2016). The return of China, post-cold war Russia, and the Arctic: Changes on land and at sea, *The American Foreign Policy Interests*, *38*(2), https://doi.org/10.1016/j.marpol.2016.04.034.

Biagioni, M. (2023). *China's Push-in Strategy in the Arctic and Its Impact on Regional Governance*. IAI Istituto Affari Internazionali, September, 5.

Britannica, (2024). Arctic ocean, https://www.britannica.com/place/Arctic-Ocean, (accessed 13 November 2024).

British Petroleum, (2024). Energy outlook, https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2024.pdf, (accessed 13 November 2024).

Boylan, B. M. (2021). Increased maritime traffic in the Arctic: Implications for governance of Arctic sea routes. *Marine Policy*. 131, https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104566.

Budikova, D. (2009). Role of Arctic sea ice in global atmospheric circulation: A review. *Global and Planetary Change*. 68(3), 149-163. https://doi.org/10.1016/j.gloplacha.2009.04.001

Chatterjee, S., & Tandon, A. (2020). Climate change ımpact on eco-biology and socio-economy—A concise discussion, in: N. Roy, S. Roychoudhury (Eds.), *Socio-economic and Eco-biological Dimensions in Resource Use and Conservation: Strategies for Sustainability*, 527-546.

Cheng, L., Abraham, J., Trenberth, K. E. & et al. (2023). Another year of record heat for the oceans, *Adv. Atmos. Sci*. 40, 963–974, https://doi.org/10.1007/s00376-023-2385-2.

Chételat, J., McKinney, M. A., Amyot, M., Dastoor, A., Douglas, T. A., Heimbürger-Boavida, L. E., & Wang, F. (2022). Climate change and mercury in the Arctic: Abiotic interactions, *Science of the Total Environment.* 824. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.153715.

Church, C., & Crawford, A., (2020). Minerals and the metals for the energy transition: Exploring the conflict implications for mineral-rich, fragile states (Eds.), *The Geopolitics of the Global Energy Transition*, *Springer*, 73.

Dialogue Earth. (2013). The Chinese scramble into Greenland is overhyped, https://dialogue.earth/en/business/6104-the-chinese-scramble-into-greenland-is-overhyped/, (accessed 13 November 2024).

Ding, Q., Wallace, J. M., Battisti, D. S., Steig, E. J., Gallant, A. J., Kim, H. J., & Geng, L. (2014). Tropical forcing of the recent rapid Arctic warming in northeastern Canada and Greenland. *Nature*, 509(7499), 209-212.

Dmitrieva, D., & Solovyova, V. (2023). Russian Arctic mineral resources sustainable development in the context of energy transition, ESG agenda and geopolitical tensions, *Energies*. 16(13), 5145, https://doi.org/10.3390/en16135145.

Dyck, C. (2024). On thin ice: The Arctic Council's uncertain future. *Marine Policy, 163,* 106060, https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106060.

Eilu, P., Bjerkgård, T., & Franzson, H. et al. (2021). The Nordic supply potential of critical metals and minerals for a Green Energy Transition. *Nordic Innovation Report*, https://www.nordicinnovation.org/2021/nordic-supply-potential-critical-metals-and-mineralsgreen-energy-transition, (accessed 13 November 2024).

Enerdata, (2022). Russia's Rosneft starts building a 30 mt/year Arctic oil terminal, https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/russias-rosneft-starts-building-30-mtyear-arctic-oil-terminal.html, (accessed 13 November 2024).

EU Monitor, (2023). Reducing carbon emissions: EU targets and policies, https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vkmiobvzi1x7?ctx=vhsjgh0wpcp9, 2023 (accessed 13 November 2024).

European Commision, (2020). European green deal investment plan. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0021&from, (accessed 13 November 2024).

European Environment Agency, (2024). Share of energy consumption from renewable sources in Europe, https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/share-of-energy-consumption-from, (accessed 13 November 2024).

France24, (2023). Yemenis flock to Red sea to tour Houthi hijacked ship, https://www.france24.com/en/video/20231207-yemenis-flock-to-red-sea-to-visit-houthis-seized-ship, (accessed 13 November 2024).

Geiger, J. (2022). Russia announces 82-million-ton Arctic oil discovery, Oilprice, https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Russia-Announces-82-Million-Ton-Arctic-Oil-Discovery.html, (accessed 13 November 2024).

High North News. (2024). Russia threatens to withdraw from the Arctic Council, https://www.highnorthnews.com/en/russia-threatens-withdraw-arctic-council, (accessed 13 November 2024).

History, (2023). What happened to the doomed franklin expedition? These are the clues. https://www.history.com/news/franklin-expedition-mystery-northwest-passage, (accessed 13 November 2024).

Huang, Q. (2020). Insights for global energy interconnection from China renewable energy development. *Global Energy Interconnection*, *3*(1), https://doi.org/1-11. 10.1016/j.gloei.2020.03.006

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), (2022). https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_FinalDraft_FullReport.pdf, (accessed 13 November 2024).

International Energy Agency (IEA), (2020). Global ev outlook 2020, https://www.iea.org/reports/global-ev-outlook-2020#, (accessed 13 November 2024).

International Energy Agency (IEA), (2023). The state of play, https://www.iea.org/reports/the-role-of-critical-minerals-in-clean-energy-transitions/the-state-of-play, (accessed 13 November 2024).

International Energy Agency (IEA), (2024). Outlook for key minerals, https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2024/outlook-for-key-minerals, (accessed 13 November 2024).

International Energy Agency (IEA), (2029). Renewable 2019, https://www.iea.org/reports/renewables-2019, (accessed 13 November 2024).

Jacobsen, M., Gad, U.P., & Wæver, O. (2024). Greenland in Arctic security: (De)securitization dynamics under climatic thaw and geopolitical freeze, *University of Michigan Press,* https://doi.org/10.3998/mpub.12676130.

Johansson, B. (2013). Security aspects of future renewable energy systems – A short overview. *Energy*, *61,* 598-605.

Kakışım, C. (2021). New energy geopolitics shaped by energy transition: The energy balance for rare earth elements and critical minerals. *Avrasya Etüdleri, 6*, 5-28.

Kakışım, C. (2023). Uluslararası iklim değişikliği müzakereleri ve iklim diplomasisi, U. Öme and E. Cengiz (Eds.), *İklim Değişikliği Siyaseti: Riskler, Fırsatlar ve Yeni Vizyonlar,* Ankara: Nobel.

Käpylä, J. & Mikkola, H. (2015). On Arctic exceptionalism. Critical reflections in the light of the Arctic sunrise case and the crisis in Ukraine. *Helsinki*: *The Finnish Institute of International Affairs*, *85*, 1-22.

King, H. M. (2020). Oil and natural gas resources of the Arctic, *Geology*, https://geology.com/articles/arctic-oil-and-gas/, (accessed 13 November 2024).

Kraska, J. (2024) Strategic Minerals and the US Arctic Continental Shelf. *Ocean and Coastal Law Journal*, *29*(2).

Levin, C., & Skelton, I. (2010). Rare earth materials in the defense supply chain, briefing for congressional committees, United States Government Accountability Office Washington, 1-36.

Liu, Y., Kong, Z., Jiang, Q., & Dong, X. (2023). The potential strategy of promoting China's participation in arctic energy development. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 183,* 113438, https://doi.org/10.1016/j.rser.2023.113438.

Mered, M. (2019). The Arctic: critical metals, hydrogen and wind power for the energy transition, *Édito Énergie, Ifri.* https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/mered_arctic_metals_2019.pdf, (accessed 13 November 2024).

Mining Technology, (2024). Norway to award Arctic seabed mining blocks in 2025, https://www.mining.com/norway-to-award-arctic-seabed-mining-blocks-in-2025/, (accessed 13 November 2024).

Moe, A. (2023). Arctic minerals and sea routes, Konrad Adenauer Stiftung, https://www.kas.de/en/web/auslandsinformationen/artikel/detail/-/content/bodenschaetze-und-seewege-in-der-arktis, 2023, (accessed 13 November 2024).

Morante, E. (2022). Roadmap to decarbonize the shipping sector: Technology development, consistent policies and investment in research, development and innovation, UNTAC, https://unctad.org/news/transport-newsletter-article-no-99-fourth-quarter-2022#_ftn1, (accessed 13 November 2024).

National Aeronautics and Space Administration (NASA), (2022). Climate change, https://science.nasa.gov/climate-change/ (accessed 13 November 2024).

Öztürk, T., ve Gürsoy, F. (2022). Küresel iklim değişikliğinin Arktik Okyanusu'na jeopolitik etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi,* 22(1), 117-131. https://doi.org/10.25294/auiibfd.1053878.

Pan, M., & Huntington, H. P. (2024). China-US cooperation in the Arctic ocean: Prospects for a new Arctic exceptionalism?. *Marine Policy, 168*, 106294. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106294.

Reuters, (2022). Russia cuts gas flows further as Europe urges energy saving, https://www.reuters.com/business/energy/physical-flows-through-nord-stream-1-pipeline-dip-2022-07-27/, (accessed 13 November 2024).

Scott, M. (2024). When is the northeast passage open to ship traffic?, National Snow and Ice Data Center (NSIDC), https://nsidc.org/learn/ask-scientist/when-northeast-passage-open-ship-traffic, (accessed 13 November 2024).

Shiquan, D., & Deyi, X. (2023).The security of critical mineral supply chains, *Mineral Economics*, 36(3), (401-412, https://doi.org/1010.1007/s13563-022-00340-4.

Silantiev, V. V., & Nurgalieva, N. G. (2023). Russian federation: Energy strategy. G. Tiess, T. Majumder, P.Cameron (Eds.). *Encyclopedia of Mineral and Energy Policy.* Berlin: Springer, https://doi.org/10.1007/978-3-662-47493-8_70.

Statista, (2024). Shipping emissions worldwide - statistics & facts, https://www.statista.com/topics/11288/shipping-emissions-worldwide/#topicOverview, (accessed 13 November 2024).

The Arctic Institute and Humpert M. (2016). Arctic maps-visualizing the Arctic, https://www.thearcticinstitute.org/arctic-maps/, (accessed 13 November 2024).

The Guardian, (2019). Trump confirms he is considering attempt to buy Greenland, https://www.theguardian.com/world/2019/aug/18/trump-considering-buying-greenland, (accessed 13 November 2024).

The People's Republic of China (PRC), (2018). The State Council, China's Arctic policy, https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm, (accessed 13 November 2024).

Tunahan, H., Karataş, A., Garip, B., & Atakan, G. (2023). Avrupa yeşil mutabakatı 55'e uyum: Türk lojistik sektörü üzerine inceleme, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 22*(1), 225-255. https://doi.org/10.32450/aacd.1327083

United States Geological Survey (USGS), (2008). Circum-arctic resource appraisal: Estimates of undiscovered oil and gas north of the Arctic circle, https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf, (accessed 13 November 2024).

U.S. National Ice Center (USNIC), (2024). Arctic sea ice at maximum extent. https://usicecenter.gov/PressRelease/ArcticMaximum2024, (accessed 13 November 2024).

World Economic Forum, (2025). 6 charts to help you become an arctic expert, https://www.weforum.org/agenda/2015/09/6-charts-to-help-you-become-an-arctic-expert/, (accessed 13 November 2024).

World Meteorological Organization (WMO). (2023). The global climate 2011-2020: A decade of accelerating climate change, https://wmo.int/publication-series/global-climate-2011-2020-decade-of-acceleration (accessed 13 November 2024).

Yılmaz, N., & Çiftçi, A. (2014). Arktika bölgesi'nin siyasal önemi ve siyasal ve hukuksal statüsünün karşılaştırılmalı değerlendirilmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *31*, 1-16.

İmamoğlu, M.B. & Eser, A. (2025). Bilişsel uyumsuzluk ve parola güvenliği: Kullanıcı eğilimlerinin analizi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1187-1203.

Bilişsel Uyumsuzluk ve Parola Güvenliği: Kullanıcı Eğilimlerinin Analizi

Cognitive Dissonance and Password Security: Analysis of User Trends

Mustafa Bilgehan İmamoğlu[1], Aleyna Eser[2]

Öz

Günümüzde dijitalleşmenin hızla artmasıyla birlikte parola güvenliği, bireylerin ve kurumların bilgi güvenliğini sağlamasında kritik bir unsur haline gelmiştir. Kullanıcıların sıklıkla basit, tekrar eden ve kolay hatırlanabilir parolalar tercih etmeleri, ciddi güvenlik açıklarına yol açmaktadır. Bu çalışma, kullanıcıların bilişsel parola eğilimlerini analiz eden ve güçlü-zayıf parola ayrımına dayalı olarak kullanıcıya anlık geri bildirim sağlayan web tabanlı bir sistem geliştirmeyi amaçlamaktadır. React kütüphanesi kullanılarak geliştirilen sistem, kullanıcıların parola oluşturma süreçlerinde yaşadıkları bilişsel zorlukları ve geri bildirime verdikleri tepkileri incelemektedir. Çalışma, bilişim alanındaki bölümlerden lisans eğitimi almış 50 gönüllü katılımcı ile çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların parola oluşturma süresi, tercih ettikleri karakter türleri ve parola güç seviyeleri analiz edilmiştir. Bulgular, yönergelerle desteklenen kullanıcıların daha güçlü parolalar oluşturduğunu ve parola oluşturma süresi ile parola gücü arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Geliştirilen sistem, bireysel ve kurumsal düzeyde parola güvenliğini artırmaya yönelik uygulanabilir bir model sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Parola Gücü, Bilişsel Uyumsuzluk, Siber Saldırı, Kullanıcı Eğilimleri, Bilgi Güvenliği.*

Abstract

With the rapid rise of digitalization, password security has become a critical element in ensuring the information security of individuals and organizations. The frequent use of simple, repetitive, and easily guessable passwords by users poses significant security vulnerabilities. This study aims to develop a web-based system that analyzes users' cognitive tendencies in password creation and provides real-time feedback based on the strength-weakness classification of passwords. The system, built using the React framework, examines users' cognitive difficulties during password creation and their responses to feedback. The experimental study was conducted online with 50 voluntary participants who held undergraduate degrees in information and communication technology-related fields. Throughout the process, participants' password creation times, character preferences, and password strength levels were recorded and analyzed. The findings indicate that users who received guidance through visual and written cues created significantly stronger passwords, and a positive correlation was observed between password creation time and password strength. The developed system offers a practical model for enhancing password security at both individual and organizational levels.

Keywords: *Password Strength, Cognitive Dissonance, Cyber Attack, User Trends, Information Security*

JEL Codes: *M15, M30, M31, L86.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 13 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü Öğretim Üyesi, Trabzon, Türkiye, bilgehan@ktu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3496-2959.
[2]Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Trabzon, Türkiye, aleynaeseer@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0001-7263-2352.

Giriş

Dijitalleşmenin hayatımızın her alanına nüfuz ettiği günümüzde, bireylerin ve kurumların güvenliğini sağlamak adına parola kullanımı her zamankinden daha büyük bir önem taşımaktadır. İnternet tabanlı hizmetlerin yaygınlaşmasıyla birlikte, kullanıcılar günlük yaşamlarında birçok farklı platforma giriş yapmakta ve bu platformlarda kişisel, finansal ve kurumsal bilgilerini saklamaktadır. Ancak, siber tehditlerin giderek karmaşık hale gelmesi, parola güvenliğini sağlamayı zorunlu kılmaktadır. Buna rağmen, kullanıcıların büyük bir kısmı hala güvenli parola oluşturma konusunda bilinçsiz hareket etmekte ve basit, kolay tahmin edilebilir parolalar tercih etmektedir. Özellikle mobil bankacılık, sosyal medya hesapları ve e-posta hizmetleri gibi kişisel ve finansal bilgilerin depolandığı platformlarda parola güvenliği, kullanıcıların kimlik hırsızlığı, veri ihlali ve diğer siber saldırılara karşı korunmasında kritik bir rol oynamaktadır. Kullanıcılar, çoğu zaman birden fazla platform için aynı parolayı kullanarak güvenlik açıklarını daha da artırmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, bireylerin her platform için farklı ve karmaşık parolalar oluşturmayı zahmetli ve hatırlaması güç bulmasıdır. Mobil bankacılık gibi kritik platformlarda bile kullanıcıların parolalarını belirlerken hatırlaması kolay, ancak güvenlik açısından riskli parolalar tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum, sadece bireylerin değil, aynı zamanda kurumların da ciddi güvenlik açıklarına maruz kalmasına neden olmaktadır (Florencio, D. & Herley, C., 2007).

Bireyler genellikle güçlü ve karmaşık parolalar oluşturmak yerine, hatırlaması kolay ve kısa süreli kullanımda pratik olan parolalar seçme eğilimindedir. Doğum tarihleri, basit sıralamalar (örneğin "123456") veya kişisel bilgiler (örneğin, bir aile üyesinin adı) gibi unsurlar sıklıkla parolalarda yer almaktadır. Bu eğilimlerin arkasında yatan temel nedenleri anlamak için Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi'nden faydalanılabilir. Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi, bireylerin inançları ile davranışları arasında bir uyumsuzluk olduğunda rahatsızlık hissettiklerini ve bu rahatsızlığı azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirdiklerini öne sürer (Festinger, 1957). Bireyler, karmaşık ve hatırlaması zor parolalar oluşturmanın güvenli olduğunu bilseler dahi, bunu yapmaktan kaçınabilirler. Çünkü bu davranış günlük rutinlerine ve kolaylık beklentilerine ters düşer. Sonuç olarak, kullanıcılar güvenliğe dair bilgilerle kendi alışkanlıkları arasında bir çatışma yaşar ve bu çatışmayı azaltmak adına güvensiz, ancak hatırlaması kolay parolalar oluşturmayı tercih ederler. Aynı zamanda, kullanıcıların parola oluşturma ve değiştirme süreçlerinde bir başka eğilim daha dikkat çekicidir: tekrar eden parola kullanımı. Çalışmalar, kullanıcıların birden fazla platformda aynı parolayı kullanma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bunun altında yatan bilişsel neden, hem hatırlamanın kolay olması hem de parola oluşturma işlemini hızlı bir şekilde tamamlamaya duyulan ihtiyaçtır. Ancak, bu durum, bir platformda yaşanan veri ihlalinin diğer tüm hesapları da risk altına sokmasına neden olarak ciddi bir güvenlik açığı yaratmaktadır (Shay vd., 2010).

Bu çalışmada, kullanıcıların parola oluşturma davranışlarını analiz eden web tabanlı bir sistem geliştirilecektir. Facebook tarafından geliştirilen açık kaynaklı bir JavaScript kütüphanesi olan React kullanılarak hazırlanan model sistem, kullanıcıların parola oluşturma eğilimlerini analiz edecek ve güçlü parola oluşturma sürecini teşvik eden bir geri bildirim mekanizması sağlayacaktır.

Bu kapsamda, kullanıcıların:

- Güçlü parola oluşturma sürecinde yaşadığı bilişsel zorluklar,
- Güçlü parola oluşturma ipuçlarına karşı verdiği tepkiler,
- Parola oluşturma süresince yapılan denemeler ve bu denemelerin sonuçları

ölçülecek ve değerlendirilecektir. Bu analizler ile, hem kullanıcı davranışlarının daha iyi anlaşılması hem de güvenli parola oluşturma süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik önerilerin sunulması hedeflenmektedir. Kullanıcıya verilen geri bildirimler sayesinde, parola oluşturma sürecindeki bilişsel eğilimlerin anlaşılması sağlanacak ve güçlü parola oluşturma davranışlarının geliştirilmesi için yönlendirme yapılacaktır. Bu uygulamalı çalışmada, kullanıcıların bilişsel zorlukları, parola güvenliği kriterlerine uyum dereceleri ve bu süreçte verilen geri bildirimlere karşı gösterdikleri tepkiler analiz edilmiş olacaktır. Web tabanlı sistemin kullanıcı eğilimlerini değerlendirerek parola güvenliğini artırmaya yönelik rehberlik sunduğu bu etkileşimli entegrasyonun detayları açık erişime sunulmuştur. Çalışmanın temel araştırma problemi, "Kullanıcıların parola oluşturma sürecindeki bilişsel eğilimleri, güçlü parola oluşturma davranışlarını ne ölçüde etkilemektedir?" sorusu çerçevesinde şekillenmiştir. Bu doğrultuda, bilişsel uyumsuzluk kuramı ve kullanıcı davranışlarına ilişkin literatür temel alınarak üç hipotez ortaya konmuştur. Birinci hipotez, kullanıcıların görsel ve yazılı yönergelerle desteklendiğinde daha güçlü parolalar oluşturma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir. İkinci hipotez, güçlü parola oluşturmanın daha uzun bilişsel işlem süresi gerektirdiğini, dolayısıyla parola oluşturma süresi ile parola gücü arasında pozitif bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Üçüncü hipotez ise, kullanıcıların sistemden "zayıf parola" uyarısı aldıklarında bu durumu fark edip davranışlarını değiştirerek daha güçlü parolalar üretmeye yönelip yönelmediklerini incelemektedir. Bu hipotezler, hem kullanıcı davranışlarının dinamik analizine olanak tanımakta hem de parola güvenliği alanında bireysel bilişsel tepkilerin değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

1. Literatür

Parola güvenliği, bireylerin ve organizasyonların dijital ortamlardaki güvenliğini sağlamak adına kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Kullanıcıların parola oluşturma tercihlerini ve davranışlarını anlamaya yönelik yapılan çalışmalarda, özellikle bilişsel faktörlerin, kullanıcı deneyimlerinin ve kullanıcı farkındalığını artırmaya yönelik mekanizmaların belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, literatürdeki çalışmalar temelde üç ana tema altında gruplanabilir: (1) görsel ve bilişsel işleme dayalı parola sistemleri, (2) bireysel ve bilişsel farklılıkların etkisi, ve (3) parola güvenliğini artırmaya yönelik rehberlik ve oyunlaştırma yaklaşımları.

Parola güvenliği ile görsel bilgi işleme süreçleri arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar, kullanıcıların geleneksel alfasayısal parolalar yerine görsel bileşenler içeren sistemlerde daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. Jha ve arkadaşları (2022), JavaScript ile geliştirilen grafik tabanlı bir parola doğrulama sistemi önererek, kullanıcıların görselleri alfasayısal ifadelere göre daha kolay hatırladığını göstermiştir. Benzer şekilde, Katsini vd. (2019) çalışmasında da Alan Bağımlılığı-Bağımsızlığı kuramı çerçevesinde, kullanıcıların görsel bilgi işleme stratejilerinin parola gücü ile doğrudan ilişkili olduğu, özellikle alan bağımsız bireylerin daha güçlü parolalar oluşturduğu ancak bu süreçte daha fazla bilişsel efor sarf ettiği tespit edilmiştir. Bu çalışmalar, görsel ögelerin kullanıcı davranışlarını şekillendirmedeki rolünü ve parola sistemlerinin bilişsel özelliklere duyarlı olarak tasarlanmasının önemini vurgulamaktadır.

İkinci olarak, kullanıcıların bireysel ve bilişsel özelliklerinin parola oluşturma davranışlarına etkisini ele alan araştırmalar, kişilik yapısı, bilişsel motivasyon düzeyi ve metabilişsel inançların belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Kennison vd. (2023), güçlü bilişsel işleme motivasyonuna (Need for Cognition) sahip bireylerin daha güvenli parola tercihleri yaptığını, hafıza kaybı yaşayan kullanıcıların ise daha zayıf parolalar oluşturduğunu bildirmiştir. Choudhary vd. (2021) ise, kullanıcıların metabilişsel inançlarının parola seçiminde etkili olduğunu ve hatırlanabilir parolaların daha az güvenli olduğuna inanmanın bilişsel uyumsuzluk yarattığını belirtmektedir. Bu bağlamda, parola güvenliği uygulamalarında kullanıcıların bilişsel profillerinin ve zihinsel eğilimlerinin dikkate alınmasının kritik olduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncü grup çalışmalar ise, parola güvenliğini artırmaya yönelik sistematik rehberliklerin ve oyunlaştırma tekniklerinin etkisini incelemektedir. Shay vd. (2010), kullanıcıların karmaşık parola oluşturma kurallarını çoğu zaman gereksiz ve zorlayıcı bulduğunu, bu nedenle güvenli olmayan parolalar tercih ettiklerini ifade etmiştir. Bonneau vd. (2012), kullanıcı dostu rehberlik mekanizmalarının parola güvenliğini artırmada etkili olabileceğini vurgulamış ve bu mekanizmaların kullanım kolaylığı ile güvenlik arasında bir denge kurabileceğini savunmuştur. Bu çalışmaların devamı niteliğinde olan araştırmalarda, gerçek zamanlı geri bildirim sağlayan parola ölçüm sistemlerinin kullanıcıyı daha güçlü parola oluşturmaya yönlendirdiği gösterilmiştir. Öte yandan, Scholefield ve Shepherd (2019) tarafından geliştirilen Android tabanlı bir RPG uygulamasında, oyunlaştırma yoluyla parola güvenliği bilincinin artırıldığı, kullanıcıların güvenlik bilgilerini eğlenceli bir şekilde öğrenerek içselleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürdeki bulgular parola güvenliğinin yalnızca teknik bir konu olmadığını, aynı zamanda kullanıcı davranışları, bilişsel süreçler ve kullanıcıya sunulan etkileşimli sistemlerle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda geliştirilen yeni nesil parola güvenliği sistemlerinin hem kullanıcı odaklı hem de bilişsel temelli olması gerektiği açıktır.

2. Bilişsel Uyumsuzluk ve Parola Gücü İlişkisi

Bilişsel uyumsuzluk, bireylerin inançları, tutumları ve davranışları arasında bir çelişki algıladıklarında hissettikleri psikolojik rahatsızlık durumudur. Festinger (1957) tarafından ortaya konan bu teori, bireylerin bu rahatsızlığı azaltmak için bilişsel uyarlamalar yaptıklarını öne sürmektedir. Bu kuramsal çerçeve, parola güvenliği davranışlarının analizinde de açıklayıcı bir rol üstlenmektedir. Kullanıcılar güçlü parola oluşturmanın öneminin farkında olmalarına rağmen, çoğu zaman hatırlanması kolay ve basit parolaları tercih etmektedir. Bu tercih, güvenlik bilgisinin gerekleriyle kişisel rahatlık ve kullanım kolaylığı arasındaki çelişkinin bir sonucu olarak değerlendirilmekte, bilişsel uyumsuzluk ile açıklanmaktadır (LastPass, 2020; Perez, 2021).

Bu bağlamda yapılan çalışmalar, kullanıcıların bilişsel eğilimleri ile parola oluşturma davranışları arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Di Campi (2021), kullanıcıların dilsel alışkanlıkları, çevresel faktörler ve bilişsel basitlik arayışı doğrultusunda tahmin edilmesi kolay parolalar seçme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Bu tür parolalar, saldırganlar için öngörülebilir zayıflıklar oluşturmakta ve güvenlik risklerini artırmaktadır. Choudhary ve arkadaşları (2021) ise, metabilişsel inançların parola seçimindeki etkisini inceleyerek, kullanıcıların hatırlanabilirliğin güvenlikten daha önemli olduğunu düşündüklerinde bilişsel uyumsuzluk yaşadıklarını ve bu durumu gerekçelendirme eğiliminde olduklarını ifade etmiştir.

Bilişsel uyumsuzluğun ötesinde, kullanıcı alışkanlıkları ve parola davranışlarına odaklanan çalışmalar da parola güvenliğinin çok boyutlu bir yapı arz ettiğini göstermektedir. Florêncio ve Herley (2007), kullanıcıların parolaları birden

fazla platformda yeniden kullanma eğiliminde olduklarını ve bu davranışın güçlü parola oluşturma motivasyonunu azalttığını tespit etmiştir. Choong ve Theofanos (2015) tarafından gerçekleştirilen geniş ölçekli bir çalışmada ise, çalışanların kurumsal parola politikalarına yönelik olumlu tutumlarının, daha güçlü parola tercihleri ile ilişkili olduğu; bu bireylerin parola yönetiminde daha az hata yaptığı ve sistem güvenliğine daha fazla önem verdiği belirlenmiştir. Di Campi ve Luccio (2024) tarafından yürütülen bir diğer araştırma ise, teknik geçmişe sahip kullanıcıların dahi zayıf parola oluşturma eğiliminde olduklarını ortaya koyarak, bilgi birikiminin davranış değişikliği için yeterli olmadığını vurgulamıştır.

Parola oluşturma sürecinde kullanıcıya sağlanan rehberlik ve geri bildirim mekanizmalarının da davranışları olumlu yönde etkilediği gösterilmiştir. Ur ve arkadaşları (2015), kullanıcıların gerçek zamanlı parola analizine dayalı görsel geri bildirim aldıklarında daha güçlü parolalar oluşturduklarını tespit etmiştir. Geri bildirim sistemlerinde kullanılan renk kodlamaları (örneğin, yeşil: güçlü, kırmızı: zayıf) kullanıcıların bilinçli tercihler yapmalarını kolaylaştırmaktadır. Ancak bu tür sistemlerin etkinliği, kullanıcıya verilen bilginin doğruluğu ve tutarlılığı ile doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede, Carnavalet ve Mannan (2014), parola güçlendirme araçlarının çoğunun kullanıcıya çelişkili geri bildirimler sunduğunu ve bunun güvenlik algısını olumsuz etkileyebileceğini belirtmiştir.

Güvenlik davranışlarını desteklemek üzere oyunlaştırma temelli yaklaşımlar da önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Kostić ve Saveljić (2023), geliştirdikleri "Lockedout: Password Defense" isimli oyun ile kullanıcıların parola güvenliği bilincini artırmayı başarmış ve oyunlaştırma tekniklerinin güçlü parola oluşturma alışkanlıklarını desteklemede etkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, kullanıcıların bilişsel motivasyonlarını artırmak için sadece bilgi vermenin değil, aynı zamanda etkileşimli ve motive edici yöntemlerin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, parola kalıpları ve saldırı yüzeyleri üzerine yapılan teknik çalışmalar, kullanıcı davranışlarının güvenlik açıklarıyla nasıl kesiştiğini göstermektedir. Li, Romdhani ve Buchanan (2016), kullanıcıların öngörülebilir şifre kalıpları oluşturduğunu ve bunun parola tahmini yapan sistemler için büyük avantaj yarattığını belirlemiştir. Bu durum, bireysel alışkanlıkların sadece kişisel bir tercih değil, sistemsel bir güvenlik zafiyetine dönüşebileceğini göstermektedir.

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, bilişsel uyumsuzluk, alışkanlıklar, metabilişsel inançlar ve kullanıcıya sunulan yönlendirmelerin parola güvenliği üzerinde güçlü etkiler yarattığı söylenebilir. Bu nedenle, parola güvenliğini artırmayı hedefleyen sistemlerin yalnızca teknik olarak değil, kullanıcı davranışları ve psikolojik süreçler açısından da bütüncül bir yaklaşımla tasarlanması gerekmektedir. Kullanıcı eğilimlerini doğru analiz eden ve bu analizleri rehberlik sistemleriyle destekleyen çözümler, dijital güvenliğin sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol üstlenmektedir.

3. Yöntem

Deneysel desen kullanılarak yürütülen bu nicel araştırma kapsamında kullanıcıların parola oluşturma davranışlarını analiz etmek amacıyla web tabanlı bir sistem geliştirilmiştir. Yazılım süreçlerinde kullanılan React, kullanıcı arayüzleri geliştirmek için kullanılan açık kaynaklı Javascript kütüphanesidir. Facebook firması tarafından geliştirilmiş ve 2013 yılında açık kaynak olarak yayımlanmıştır. Hazırlanan sistem, kullanıcıların güçlü parola oluşturma süreçlerinde karşılaştıkları bilişsel zorlukları, verilen ipuçlarına gösterdikleri tepkileri ve deneme süreçlerini analiz etmek üzere yapılandırılmıştır. Bu bölümde, çalışmada kullanıcıların parola oluşturma davranışlarını analiz etmek için kullanılan yöntem, çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri, amaç ve kapsamı, çalışma modeli ve hipotezleri açıklanacaktır.

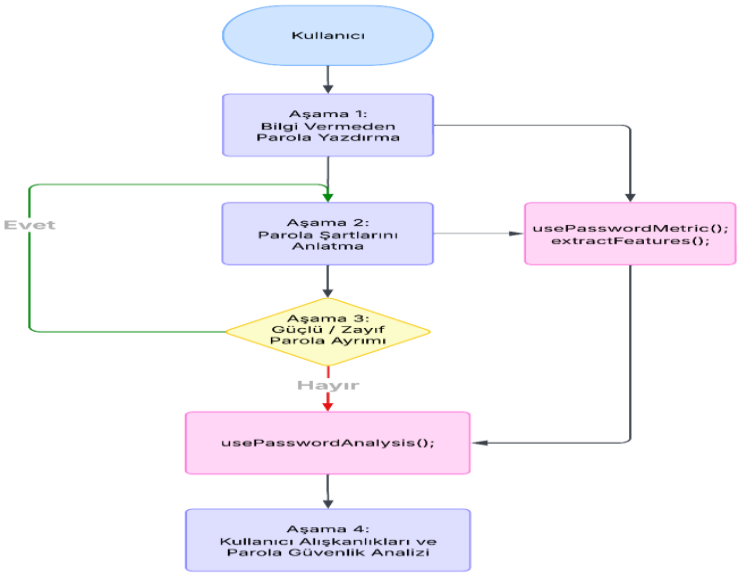
3.1. Bağımlı ve Bağımsız Değişken

Kullanıcıların parola oluşturma davranışlarını analiz etmek ve güçlü parola oluşturma süreçlerini teşvik etmek amacıyla bağımlı ve bağımsız değişkenler parola güvenliği çalışmalarında yaygın olarak kullanılan metriklerden (Morph1Max, 2021; Bonneau et al., 2012) ve parola karmaşıklığı ölçüm kriterlerinden yararlanılarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken, parolaların güvenlik seviyesi (strength) olarak tanımlanmıştır. Parolaların güçlü, orta veya zayıf olarak sınıflandırılmasını ifade eder ve kullanıcıların oluşturduğu parolaların güvenliğini ölçmek için temel metrik olarak kullanılır. Bağımsız değişkenler ise parolaların güvenlik seviyesini etkileyen çeşitli faktörlerden oluşmaktadır. Bunlar; parolaların uzunluğu, küçük harf, büyük harf, rakam ve özel karakter içerme durumu, paroladaki bilgi entropisi ve karakter çeşitliliği gibi yapısal özelliklerden oluşur. Ayrıca, parolanın yaygın kullanımı ve sözlük kelimesi içerip içermemesi de bağımsız değişkenler arasında yer alır. Ek olarak kullanıcıların parola oluşturma süreleri de bu bağlamda bilişsel eğilimlerin değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu değişkenler arasındaki ilişki, kullanıcıların güçlü parola oluşturma eğilimlerini anlamak ve daha güvenli parola politikaları geliştirmek için analiz edilecektir

3.2. Çalışma Modeli

Çalışmada kullanıcıların parola oluşturma süreçlerini analiz etmek ve güçlü-zayıf parola ayrımını değerlendirmek amacıyla, literatürde yer alan parola güvenliği özellikleri dikkate alınmıştır. Kobelev Maxim'in "Password Security: Sber Dataset" isimli veri seti, bu özelliklerin belirlenmesinde önemli bir referans kaynağı olarak kullanılmıştır (Morph1Max,

2021). Şekil 1'de gösterilen çalışma modeli, güçlü-zayıf parola analizine dair süreçleri görselleştirmektedir. Kullanıcıların parola oluşturma süreci boyunca ihtiyaç duyulan özellikler ve bu özelliklerin güvenlik değerlendirmelerine etkisi sistematik bir şekilde ele alınmıştır.

Şekil 1. Uygulama Çalışma Modeli

Parolaların güvenlik düzeylerini değerlendirmek için Maxim'in veri setinde yer alan özellikler, sistem tasarımımıza entegre edilmiştir. Kullanılan ana özellikler Tablo 1'de yer almaktadır. Bu özellikler, kullanıcıların bilişsel parola eğilimlerini analiz etmek ve parolaların güvenlik düzeylerini değerlendirmek amacıyla geliştirilen React tabanlı sistemimize entegre edilmiştir. Sistem, kullanıcı tarafından girilen parolaların bu kriterlere göre anlık olarak değerlendirilmesini ve geri bildirim sağlanmasını mümkün kılmıştır. Verilerin analizi sırasında bu özellikler hem bağımsız değişkenler hem de parola güvenliğini belirleyici faktörler olarak ele alınmıştır.

Söz konusu veri seti, kullanıcıların parola oluşturma süreçlerindeki eğilimlerini ve davranışlarını incelemek için zengin bir analiz imkânı sunmaktadır. Parola uzunluğu, harf çeşitliliği, entropi ve diğer faktörler, güçlü parola oluşturmayı teşvik eden algoritmaların geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 1. Parola Değerlendirme Veri seti Özellikleri

Özellik	Açıklama
Id	Aşama seviyesi.
Password	Parola metni.
Strength	Parolanın güvenlik seviyesi (0: zayıf, 1: orta, 2: iyi, 3: güçlü).
Value	Parola güç karşılığı.
Length	Parolanın karakter uzunluğu.
HasLowerCase	Parola küçük harf içeriyor mu? (True/False).
HasUpperCase	Parola büyük harf içeriyor mu? (True/False).
HasSpecialChars	Parola özel karakter içeriyor mu? (True/False).
IsCommonPassword	Parola yaygın bir parola mı? (True/False). Bu özellik belirlenirken ilgili parola Top 10 Million Passwords listesiyle karşılaştırılmıştır (Joakim, 2023).
ContainsDictionaryWord	Parola bir sözlük kelimesi içeriyor mu? (True/False).
NumLowercase	Paroladaki küçük harf sayısı.
NumUppercase	Paroladaki büyük harf sayısı.
NumDigits	Paroladaki rakamların sayısı.

NumSpecialChars	Paroladaki özel karakter sayısı.
NumSpaces	Paroladaki boşluk karakter sayısı.
ConsecutiveChars	Art arda tekrar eden karakter sayısı.
CharacterDiversity	Paroladaki farklı karakter türlerinin sayısı.
Entropy	Parolanın güvenlik seviyesini ölçen bilgi entropisi.

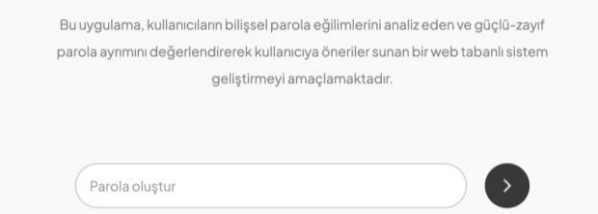
Çalışma, bilişim alanındaki lisans programlarından mezun olmuş gönüllü katılımcılarla çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, araştırma çağrısına yanıt veren ve sistemin test edilmesine katkı sunmayı kabul eden 50 gönüllü bireyden oluşmaktadır. Katılımcılar herhangi bir ödül veya teşvik almadan, tamamen gönüllü esasına göre çalışmaya dâhil edilmiştir. Yaş ve cinsiyet gibi demografik bilgiler toplanmamış, veri yalnızca parola oluşturma davranışları ve sistem etkileşimleriyle sınırlı tutulmuştur.

Katılımcılar uygulamanın çalışma modelini oluşturan dört aşamayı tamamlamış; her aşamada parola girişleri, parola oluşturma süresi, karakter türleri ve kullanıcı kararları otomatik olarak sistem tarafından kaydedilmiştir. Katılımcıların sisteme erişimi ve veri üretimi bireysel olarak gerçekleştirilmiş, harici bir gözlemci ya da müdahale yapılmamıştır. Uygulama süreci kullanıcı başına ortalama 5–7 dakika sürmüştür.

Pilot bir kullanıcı testi gerçekleştirilmemiş fakat sistemin uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla geliştirilen React tabanlı uygulama, farklı kullanıcı senaryoları üzerinde detaylı bir şekilde test edilmiştir. Parola giriş ekranları, geri bildirim mekanizmaları ve veri kayıt sistemleri yazılım geliştirme süreci boyunca defalarca simüle edilmiş, kullanılabilirlik açısından açık kaynak parola güvenlik ölçütleriyle entegrasyonu sağlanmıştır. Böylece, kullanıcı deneyimi ile ilgili olası sorunlar önceden yazılım seviyesinde giderilmiştir.

3.2.1. Aşama 1: Bilgi Vermeden Parola Yazdırma

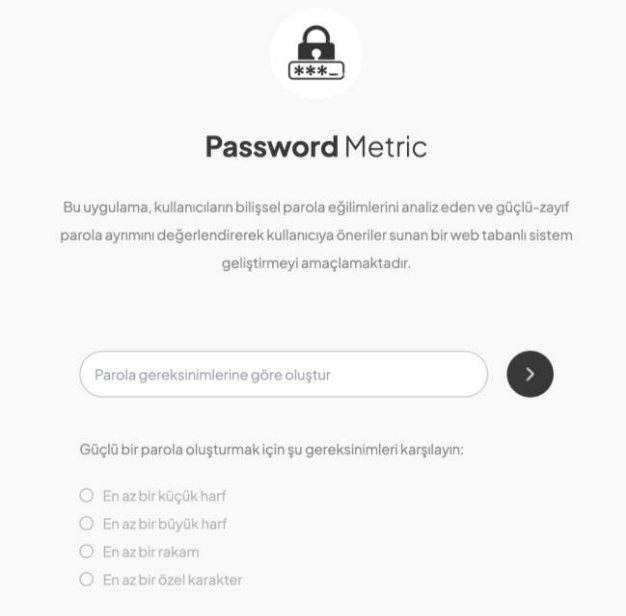
İlk aşamada, kullanıcılara parola oluşturma hakkında herhangi bir bilgi verilmeden Resim 1'deki uygulama ekranında parolasını oluşturması istenir. Bu aşama, kullanıcının doğal eğilimlerini gözlemlemek ve parola oluşturma alışkanlıklarını anlamak için kullanılır. Kullanıcı, parola oluşturma sürecini kendi başına tamamlar ve bu süreçte müdahale edilmez. Bu sayede kullanıcıların ilk parola oluşturma eğilimlerini analiz etmek için temel veriler elde edilmiş olur.

Resim 1. Birinci Aşama Uygulama Ekranı

3.2.2. Aşama 2: Parola Şartlarını Anlatma

İkinci aşamada, Resim 2'deki uygulama ekranıyla kullanıcılara güçlü bir parola oluşturmak için gerekli şartlar (uzunluk, büyük/küçük harf, rakam, özel karakter) açıklanır. Kullanıcılara, güçlü bir parola oluşturabilmek için bu kriterleri dikkate almaları gerektiği bildirilir. Bu aşama, parola güvenliği hakkında verilen bilgilerin kullanıcılar tarafından nasıl uygulandığını gözlemeyi amaçlar. Verilen bilgilerin ardından kullanıcının tekrar parola oluşturması istenir. Böylece kullanıcıların verilen bilgileri nasıl uyguladıklarını ve parola güvenliği hakkında edindikleri bilgilerin ne kadar etkili olduğunu analiz edilir.

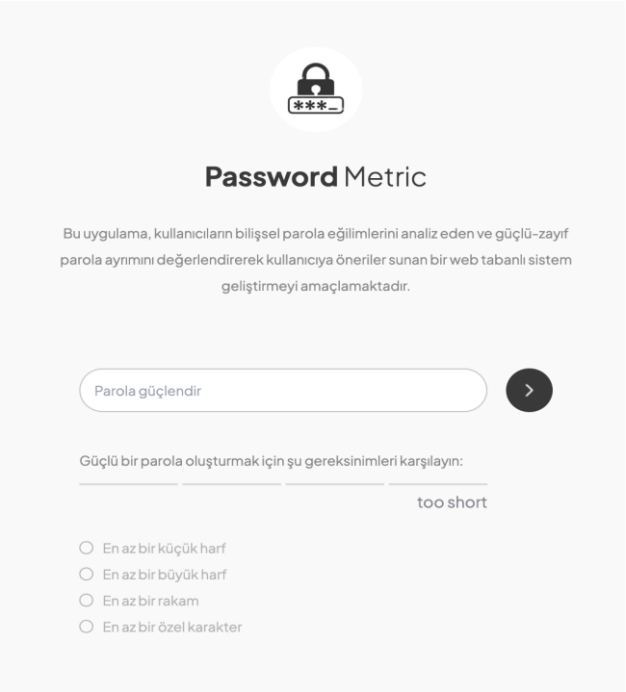
Resim 2. İkinci Aşama Uygulama Ekranı

3.2.3. Aşama 3: Güçlü / Zayıf Parola Ayrımı

Bu aşamada, kullanıcı oluşturduğu parolanın güvenlik seviyesini değerlendirir. Kullanıcının belirlediği parolanın güç (strength) özelliği hesaplanır. Parolanın güç değeri 3 (güçlü) ise, bu parola kabul edilir ve süreç tamamlanır. Eğer 3 den düşük bir seviyedeyse kullanıcının karar verme yetisine bırakılır ve böylece kullanıcının zayıf olarak girdiği parolayı kabul etme yetisi öğrenilir. Kullanıcı dilerse daha güçlü bir parola oluşturmayı seçebilir. Resim 3 ve Resim 4'de ekran görüntüleri verilen bu aşama, güçlü ve zayıf parolaların analizini yaparak, kullanıcı davranışlarını gözlemlemeyi amaçlar.

Resim 3. Üçüncü Aşama Karar Ekranı

Resim 4. Üçüncü Aşama Sonrası İkinci Aşama Uygulama Ekranı

3.2.4. Aşama 4: Kullanıcı Alışkanlıkları ve Parola Güvenlik Analizi

Son aşama, kullanıcının parola oluşturma alışkanlıklarını, bilişsel uyumsuzluklarını ve parola güvenliği üzerindeki gelişimini daha ayrıntılı olarak analiz eder. Bu aşamada, kullanıcılara önceki parola denemeleri üzerinden geri bildirim verilerek, güçlü parola oluşturma alışkanlıkları ve parola güvenliğine dair davranışları incelenir. Kaydedilen veriler, iki ana sınıflamada ele alınır: Parola Özelliği ve Kullanıcı Tutumu.

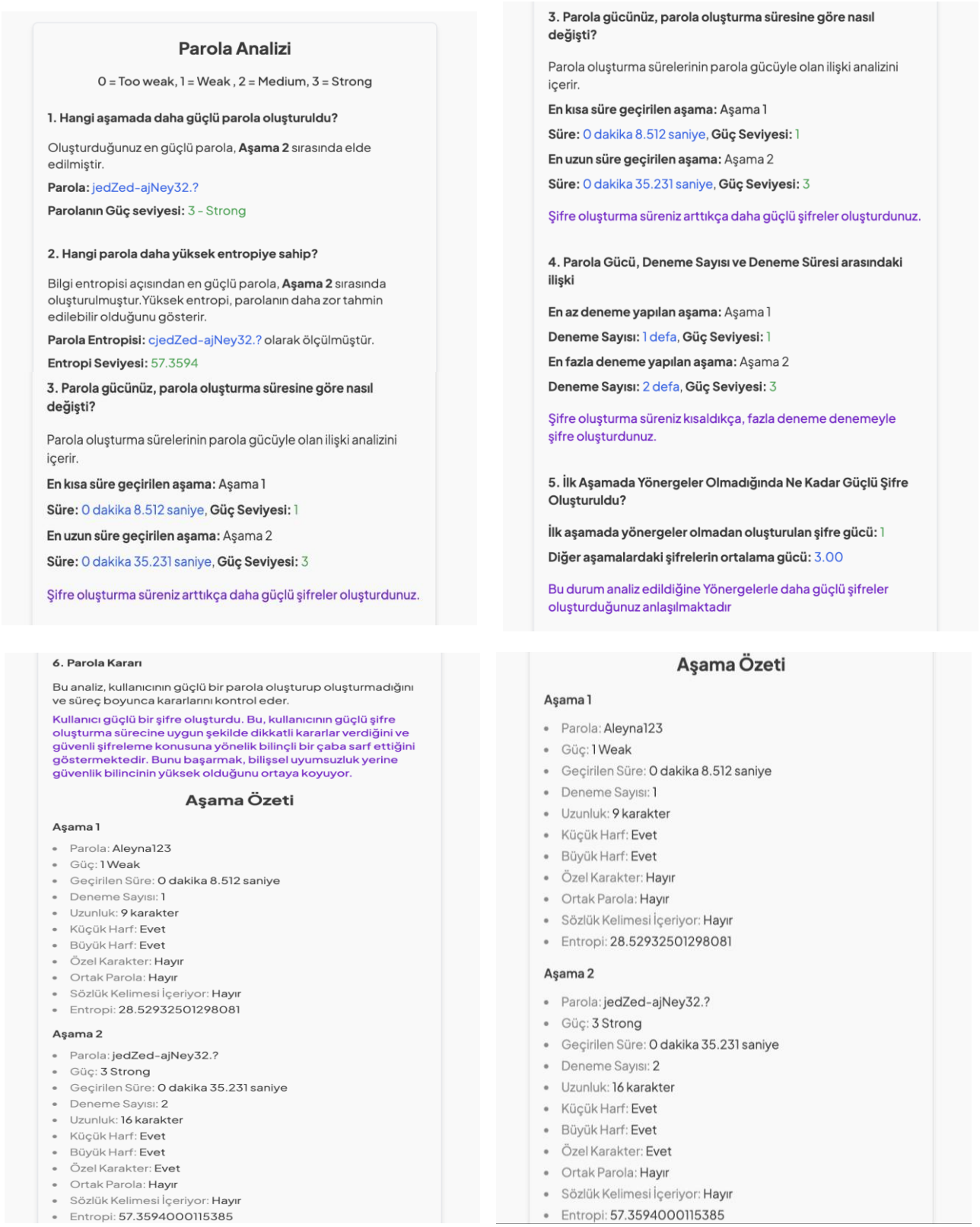
Parola Özelliği: Her aşamada kullanıcı tarafından oluşturulan parola, belirlenen özelliklere göre analiz edilir ve bir veri satırı olarak kaydedilir. Parolanın güvenlik seviyesi ve kullanıcının parola oluşturma eğilimleri hakkında bilgi veren özellikler şöyledir;

- Parola Güçlülüğü ve Entropisi: Parolanın güvenlik seviyesi ve entropi değeri hesaplanarak kaydedilir.
- Kullanıcının Tercih Ettiği Karakter Türleri: Kullanıcıların parola oluştururken tercih ettiği karakter türleri (küçük harf, büyük harf, rakam, özel karakter) kaydedilir.
- Parolanın Uzunluğu, Özelliği ve İçerdiği Karakter Türleri: Parolanın uzunluğu ve içerdiği karakter türleri ile birlikte parolanın oluşturulma biçimi kaydedilir.

Kullanıcı Tutumu: Aşamalar boyunca kullanıcının gösterdiği davranışlar ve bilişsel uyumsuzluklar detaylı bir şekilde analiz edilir. Bu analizlerde aşağıdaki kriterler göz önünde bulundurulur:

- Kullanıcı Parola Oluşturma Süresi ve Denemeleri: Yönergelerle ve görsel açıklamalarla parola oluşturma süresi arasındaki ilişki analiz edilir. Kullanıcının parola oluşturma süresi, parola güçlülüğüne göre nasıl değişiyor? Görseller ve açıklamalar parola oluşturma sürecinde ne kadar etkili oluyor? Bu veriler, kullanıcıların parola oluşturma hızını ve güvenlik seviyesiyle ilişkisini anlamaya yardımcı olur.
- Kullanıcı Parola Güçlülüğü Karar Verme Yetisi: Kullanıcıya parolanın güçlülüğü sunulduğunda, kullanıcının bu bilgiyi nasıl algıladığı ve ne kadar süreyle parola oluşturmayı sürdürdüğü analiz edilir. Kullanıcı, zayıf olduğunu bildiği bir parolayı kabul mü ediyor, yoksa güçlü olması için çaba sarf ediyor mu? Görsel olarak parolanın kırmızı (zayıf) ve yeşil (güçlü) renklerle belirtildiği durumlarda, kullanıcının parola gücüne karşı tepkisi değişiyor mu? Kullanıcının bu davranışı, bilişsel uyumsuzluk ve karar verme süreçlerini gözler önüne sermektedir.

Bu aşamada, kullanıcıların parola oluşturma süreçleri ve parola güvenliği konusundaki tutumları analiz edilir. Kullanıcılara parolaların gücü hakkında görsel geri bildirim verilir ve bunun parola oluşturma süreci üzerindeki etkileri gözlemlenir. Ayrıca, kullanıcıların parola oluşturma süresi, tercih ettikleri karakter türleri ve parola oluşturma alışkanlıkları gibi verilerle parola güvenliğine dair karar verme süreçleri incelenir. Son olarak, kullanıcıların bilişsel uyumsuzlukları ve geri bildirimlere verdikleri tepkiler değerlendirilerek, Resim 5'te gösterildiği gibi, parola güvenliği konusundaki tutumları derinlemesine analiz edilir.

Resim 5. Son aşama Parola Güvenlik Analiz Ekranları

3.3. Hipotezler

Çalışmada, kullanıcıların parola oluşturma süreçlerinde yönlendirme ve geri bildirim mekanizmalarının güçlü parola tercihleri üzerindeki etkisi ile oluşturma süresi ile parola gücü arasındaki ilişki test edilmiştir. Hipotezler, istatistiksel analiz yapılabilirliği gözetilerek hem yokluk (H_0) hem de araştırma (H_1) hipotezleri biçiminde formüle edilmiştir.

Hipotez 1: Yönergelerle Desteklenen Parola Oluşturma Süreci

H_0 (Yokluk Hipotezi): Kullanıcılara sistem tarafından görsel ve yazılı yönergeler verilmesi, oluşturdukları parolaların güvenlik seviyesi üzerinde anlamlı bir etki yaratmaz.

H_1 (Araştırma Hipotezi): Kullanıcılara sistem tarafından görsel ve yazılı yönergeler verilmesi, oluşturdukları parolaların güvenlik seviyesini anlamlı düzeyde artırır.

Bu hipotez, kullanıcıların parola oluşturma sürecinde sistem tarafından sağlanan yönlendirmelerle (örneğin, güçlü parola kriterleri, renk kodlamaları, "zayıf–orta–güçlü" uyarıları) daha güvenli parolalar üretip üretmediklerini test etmeyi amaçlamaktadır. Parola gücü, 0'dan 3'e kadar puanlayan bir metrik olan check-password-strength bileşeni aracılığıyla ölçülmekte ve bu sayısal skor analizde bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. Katılımcıların ilk aşamada (yönerge verilmeden) ve ikinci aşamada (yönergeyle) oluşturduğu parolalar karşılaştırılarak analiz edilmektedir.

Literatürdeki çalışmalarda, kullanıcıların parola güvenliği davranışlarını güçlendirmek için sağlanan görsel ve yazılı yönergelerin etkili olduğu gösterilmiştir. Ur vd. (2015), gerçek zamanlı parola analizine dayalı görsel geri bildirimlerin kullanıcıların daha güçlü parolalar oluşturmasını sağladığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Shay vd. (2010), kullanıcıların parola kurallarına ilişkin yönlendirmeleri içselleştirerek güvenli davranış geliştirdiklerini rapor etmiştir. Ayrıca Jha vd. (2022) görsel ipuçlarının bilişsel yükü azalttığını ve kullanıcıların daha güçlü parola üretme eğilimini artırdığını belirtmiştir.

Hipotez 2: Parola Oluşturma Süresi ile Güç Düzeyi Arasındaki İlişki

H_0 (Yokluk Hipotezi): Kullanıcıların parola oluşturma süresi ile oluşturdukları parolaların güvenlik seviyesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 (Araştırma Hipotezi): Kullanıcıların parola oluşturma süresi ile oluşturdukları parolaların güvenlik seviyesi arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.

Bu hipotez, güçlü parola oluşturma davranışının daha uzun sürede ve daha fazla bilişsel çaba ile gerçekleştiği varsayımına dayanmaktadır. Parola oluşturma süresi bağımsız değişken, parola güvenlik skoru ise bağımlı değişken olarak değerlendirilmiştir. Bu iki değişken arasındaki ilişki analiz edilerek, güçlü parola oluşturma sürecinin bilişsel yoğunluğa bağlı olup olmadığı test edilmiştir.

Önceki çalışmalar, kullanıcıların güçlü parolalar oluştururken daha fazla bilişsel çaba harcadığını göstermektedir. Florêncio ve Herley (2007), karmaşık parola seçimlerinin daha uzun süre aldığını belirtmiştir. Kennison ve Chan-Tin (2023), güçlü bilişsel işleme motivasyonuna sahip bireylerin daha güvenli parolalar ürettiklerini ve bu sürecin daha fazla zaman gerektirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Shay vd. (2010), güçlü parola oluşturma davranışlarının genellikle daha dikkatli ve uzun sürede gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Hipotez 3: Bilişsel Uyumsuzluk Temelli Davranışsal Uyarlama

H_0 (Yokluk Hipotezi): Zayıf parola oluşturduğunu bildiği hâlde aynı parolayı kabul eden kullanıcıların oranı ile daha güçlü parola oluşturan kullanıcıların oranı arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_1 (Araştırma Hipotezi): Zayıf parola oluşturduğunu bildiği hâlde aynı parolayı kabul eden kullanıcıların oranı, güçlü parola oluşturmak için davranışını değiştiren kullanıcıların oranından anlamlı düzeyde farklıdır.

Bu hipotez, kullanıcıların sistem tarafından "zayıf parola" uyarısı almasına rağmen bu parolayı kabul edip etmedikleri davranışlarını analiz etmektedir. Hipotez, kullanıcıların bilişsel uyumsuzluk farkındalığına göre davranışlarını değiştirip değiştirmediklerini test etmeyi amaçlamaktadır. Kullanıcılara zayıf parola ile karşılaştıklarında yeni parola denemesi sunulmuş ve kararları sistem tarafından kaydedilmiştir. Bu iki grup arasındaki fark, Pearson χ^2 testi ile analiz edilmiştir.

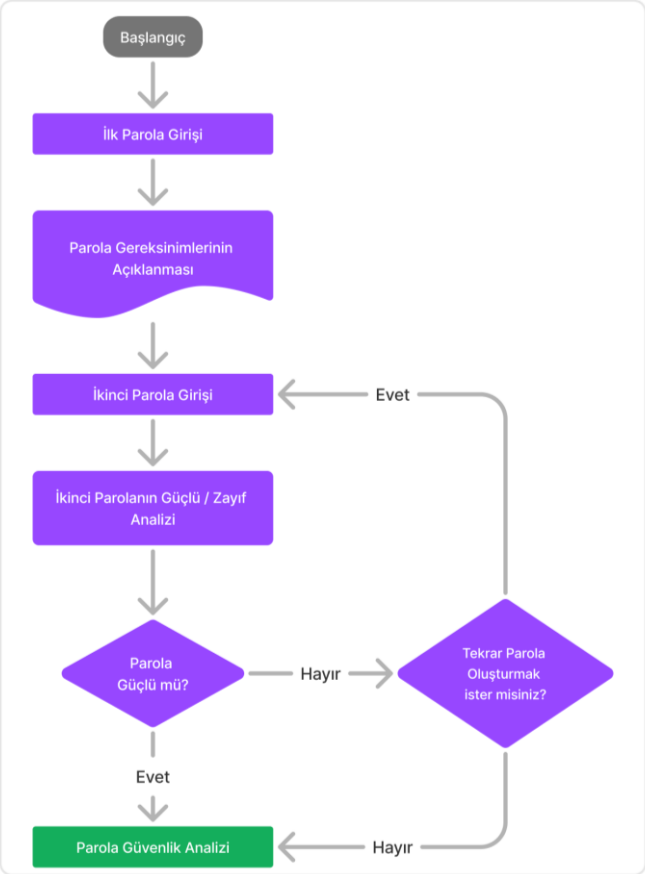
Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi (Festinger, 1957), bireylerin inançları ve davranışları arasında çelişki algıladıklarında bu uyumsuzluğu azaltmak için davranışlarını değiştirme eğiliminde olduklarını savunmaktadır. Parola güvenliği bağlamında yapılan çalışmalar da bu teoriyi destekler niteliktedir. Choudhary vd. (2021), kullanıcıların hatırlanabilirlik ile güvenlik arasındaki çelişkiden dolayı bilişsel uyumsuzluk yaşadıklarını ve bu durumda güvenlik tercihlerinde değişikliğe gidebildiklerini göstermiştir. Ayrıca Kostić ve Saveljić (2023), oyunlaştırma yoluyla kullanıcılara verilen geri bildirimlerin davranışsal uyumu artırdığını rapor etmiştir.

Hipotezler, React tabanlı sistemin kullanıcı davranışlarını gözlemlemeye ve güvenli parola oluşturma sürecine yönelik davranışsal eğilimleri istatistiksel olarak analiz etmeye olanak sağlayan ölçümler üzerinden yapılandırılmıştır. Bu sayede, kullanıcı yönlendirmelerinin etkisi ve bilişsel sürecin güvenlik tercihlerine etkisi bilimsel olarak test edilebilir hale getirilmiştir.

4. Uygulama

JavaScript kütüphanesi olan React kullanılarak hazırlanan model sistem, kullanıcıların parola oluşturma eğilimlerini analiz edecek ve güçlü parola oluşturma sürecini teşvik eden bir geri bildirim mekanizması sağlayacaktır. Böylece sistem, kullanıcıların parola oluşturma süreçlerindeki bilişsel tepkilerini ve tercihlerini analiz etmektedir.

Uygulamanın temel akışının özetlendiği Şekil 2'deki akış diyagramı, kullanıcıların güçlü bir parola oluşturma sürecini yönlendiren bir sistemin işleyişini göstermektedir. Süreç, kullanıcıdan ilk parola girişinin alınmasıyla başlar. Ardından, parola gereksinimleri kullanıcılara açıklanır. Kullanıcı ikinci kez parola girişi yaptığında, sistem bu parolanın güçlü ya da zayıf olduğunu analiz eder. Eğer parola zayıf bulunursa, kullanıcıya yeni bir parola oluşturma seçeneği sunulur ve kullanıcı isteğine göre tekrar parola oluşturur. Güçlü bir parola oluşturulduğunda ise süreç tamamlanarak parola güvenlik analizi gerçekleştirilir.

Şekil 2. Parola Gücü ve Kullanıcı Eğilimleri Akış Diyagramı

Uygulama kapsamında gerekli analizlerin sağlanması için hook yapısından faydalanılmıştır. Hook, bir React projesinde bileşenler arasında durum ve mantık paylaşımını kolaylaştırarak yeniden kullanılabilirlik sağlamaktadır. Bu bağlamda projede usePasswordMetric ve usePasswordAnalysis hook'ları oluşturulmuştur. İlk olarak, usePasswordMetric hook'u kullanılarak parolayla ilgili özellikler, belirlenen veri seti parametrelerine göre analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde farklı görevleri yerine getiren yardımcı fonksiyonlar ile parola özellik değerleri hesaplanmıştır.

Kullanılan yardımcı fonksiyonlardan ilki extractFeatures isimli fonksiyondur. Girdi parametresi olarak parola, analiz metriği (metric) ve aktif aşama bilgisini (activeStage) alan fonksiyon parola uzunluğu, parolanın içerdiği karakter türleri (küçük/büyük harf, rakam, özel karakter), art arda gelen karakterler, sözlük kelimeleri içerip içermediği, yaygın bir parola

olup olmadığı ve entropi gibi özellik değerlerini hesaplayarak geri dönüş değeri olarak verir. Tüm bu hesaplamaları checkContainsDictionaryWord, isCommonPassword, countConsecutiveChars ve calculateEntropy gibi yardımcı fonksiyonlardan faydalanarak gerçekleştirmektedir.

CheckWord, Türk Dil Kurumu'nun (TDK) API'sini kullanarak kullanıcı parolasının sözlükte yer alan geçerli bir kelime olup olmadığını kontrol eden fonksiyondur. Bu fonksiyon, parolayı TDK API'si üzerinden sorgular ve sözlükte bulunup bulunmadığını belirler. Girdi olarak parola (password) alır ve eğer sözlükte mevcutsa true, değilse false değerini döndürür. CheckContainsDictionaryWord fonksiyonu, parolanın bir sözlük kelimesi içerip içermediğini kontrol etmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu işlem için checkWord fonksiyonunu çağırır ve parolanın geçerli bir sözlük kelimesi içerip içermediğini belirler. Girdi olarak parola (password) alır ve çıktı olarak sözlükte bir kelime bulunuyorsa true, bulunmuyorsa false değerini döndürür.

LoadCommonPasswords, yaygın olarak kullanılan parolaları yüklemek için tasarlanmış bir fonksiyondur. Fonksiyon, bir dosyadan (örneğin, /model/common-passwords) yaygın parola listesini çeker ve bu listeyi kullanılmak üzere bellekte saklar.

IsCommonPassword, parolanın yaygın parola listesinde olup olmadığını kontrol eden bir fonksiyondur. Bellekte tutulan commonPasswords listesini kullanarak, verilen parolanın bu listede yer alıp almadığını kontrol eder. Girdi olarak parola (password) alır ve eğer parola yaygın parolalar arasında yer alıyorsa true, aksi takdirde false değerini döndürür.

CountConsecutiveChars fonksiyonu, parolada art arda tekrarlayan karakterlerin maksimum uzunluğunu bulmayı amaçlar. Parolayı karakter karakter tarar ve tekrarlanan karakterlerin oluşturduğu en uzun diziyi hesaplar. Girdi olarak parola (password) alır ve çıktı olarak, paroladaki en uzun ardışık tekrar eden karakter dizisinin uzunluğunu döndürür.

CalculateEntropy, bir parolanın karmaşıklık derecesini ölçmek amacıyla entropi değerini hesaplayan bir fonksiyondur. Bu fonksiyon, parola uzunluğu ve içindeki benzersiz karakter sayısını temel alarak bir entropi değeri üretir. Kullanılan entropi formülü (1) ifadesinde sunulmuştur:

$$log_2(benzersiz\ karakter\ sayısı) \times Parola\ Uzunluğu \quad (1)$$

Formül, girdi olarak parola (password) bilgisini alır ve çıktı olarak parolanın entropi değerini döndürür. Daha yüksek entropi değeri, daha güçlü bir parolayı işaret eder.

Analiz öncesi, parola gücünü ölçmek için check-password-strength JavaScript paketi çalışmaya entegre edilmiş ve parolaların görsel karşılaştırmasını sağlamak amacıyla react-password-strength-bar paketi kullanılmıştır. Bu paket, parolaları Tablo 2'de verilen özelliklere göre sınıflandırmaktadır:

Tablo 2. Check Password Strength Paket Özellikleri

Özellik	Açıklama
Id	0 = Çok Zayıf, 1 = Zayıf, 2 = Orta, 3 = Güçlü
Value	Çok Zayıf, Zayıf, Orta, Güçlü
Contains	Küçük harf, büyük harf, sembol ve/veya rakam
Length	Parolanın uzunluğu

Kaynak: Vincent, 2024

Projenin son aşamasında, elde edilen verilere dayanarak hipotezlere uygun analizler gerçekleştirilmiştir. Bu analizler, usePasswordAnalysis hook'u içerisindeki fonksiyonlar aracılığıyla yapılmıştır.

CalculateMostStrengthPassword, kullanıcının oluşturduğu parolalar arasından en güçlü parolayı belirlemek için kullanılan bir fonksiyondur. Bu fonksiyon, parolaların strength (güç) değerlerini karşılaştırır ve en yüksek değere sahip olan parolayı döndürür. Girdi olarak aşamalar (stages) alır ve çıktı olarak güç değeri en yüksek olan parolayı ve ilgili aşama bilgisini verir.

CalculateMostEntropyPassword, kullanıcının oluşturduğu parolalar arasından en yüksek entropiye sahip olan parolayı belirlemeyi amaçlar. Bu işlem için, parolaların entropy (karmaşıklık) değerlerini karşılaştırır ve en yüksek değere sahip olan parolayı döndürür. Girdi olarak aşamalar (stages) alır ve çıktı olarak en yüksek entropiye sahip parolayı ve ilgili aşama bilgisini sağlar.

AnalyzeFirstAndOtherStagesPasswords, kullanıcının ilk aşamada oluşturduğu parola ile sonraki aşamalarda oluşturduğu parolaların ortalama güç değerlerini karşılaştırmak için tasarlanmıştır. Fonksiyon, ilk parola ve diğer parolaların ortalama güç değerlerini hesaplayarak, kullanıcı yönergelerle daha güçlü parolalar oluşturmuş mu analiz eder. Girdi olarak aşamalar (stages) alır ve çıktı olarak ilk parolanın gücünü, diğer parolaların ortalama gücünü ve analiz sonucunda bir açıklama mesajını döndürür.

CalculateDurationAnalysis, kullanıcının parola oluşturma süresi ile parola gücü arasındaki ilişkiyi analiz eden bir fonksiyondur. Bu fonksiyon, parola oluşturma sürelerini ve bu sürelerde oluşturulan parolaların gücünü karşılaştırır. Girdi olarak aşamalar (stages) ve aşama süreleri (userStats.times) alır. Çıktı olarak, güç değeri en yüksek olan parolayı, ilgili aşama bilgisini ve süre-güç ilişkisini açıklayan bir mesaj döndürür.

CalculateAttemptsDurationStrengthAnalysis, kullanıcının parola oluşturma deneme sayıları, süreleri ve parola gücü arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlar. Bu fonksiyon, kullanıcı tarafından en uzun ve en kısa sürede yapılan denemelerle oluşturulan parolaları karşılaştırır. Girdi olarak aşamalar (stages), aşama süreleri (userStats.times) ve aşama deneme sayıları (userStats.attempts) alır. Çıktı olarak en uzun ve en kısa sürede oluşturulan parola bilgileri ile süre ve parola gücü arasındaki ilişkiyi açıklayan bir mesaj sağlar.

UserIsAcceptedPassword, kullanıcının son aşamada oluşturduğu parolayı kabul etme motivasyonunu analiz eden bir fonksiyondur. Fonksiyon, kullanıcı tarafından oluşturulan parolaların gücünü ve kabul kararını değerlendirerek, kullanıcı güvenlik bilincini analiz eder. Girdi olarak aşamalar (stages) alır ve çıktı olarak kullanıcının güvenlik bilinci ve karar süreci hakkında bir açıklama mesajı döndürür.

Bu analiz fonksiyonları yardımıyla elde edilen kullanıcı verileri, çalışmada önerilen üç hipotezi test etmek amacıyla istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Veriler, sistem tarafından otomatik olarak kaydedilen parola girişleri, süre ölçümleri ve kullanıcı tercihleri üzerinden elde edilmiştir. Analizlerde bağımlı gruplar t-testi, Pearson korelasyon katsayısı ve ki-kare testi kullanılmıştır.

Hipotez 1 kapsamında, kullanıcıların yönerge öncesi (Aşama 1) ve yönerge sonrası (Aşama 2) oluşturdukları parolaların güç düzeyleri karşılaştırılmıştır. Yönerge öncesi ortalama parola güç skoru 0.82 (SS = 0.56), yönerge sonrası ortalama 2.38 (SS = 0.60) olarak ölçülmüştür. Bağımlı gruplar t-testi sonucu bu farkın istatistiksel olarak oldukça anlamlı olduğunu göstermektedir ($t(49) = -12.47$, $p < .001$). Bu sonuç, sistemin sağladığı yönlendirmelerin parola güvenliği davranışını olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır.

Hipotez 2 kapsamında, parola oluşturma süresi ile parola güç düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Pearson korelasyon katsayısı hesaplaması sonucunda bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan, zayıf düzeyde negatif bir ilişki bulunmuştur ($r = -0.125$, $p = .386$). Bu sonuç, kullanıcıların uzun süre harcamalarının her zaman daha güçlü parola oluşturdukları anlamına gelmediğini, bazı durumlarda kısa sürede de güçlü parola üretilebildiğini göstermektedir.

Hipotez 3 kapsamında, sistem tarafından zayıf parola uyarısı verilen kullanıcıların kararları analiz edilmiştir. Katılımcıların %68'i zayıf parolayı değiştirme yönünde davranış sergilemiş, %32'si ise zayıf parola uyarısına rağmen parolayı kabul etmiştir. Ki-kare testi sonucunda bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2(1, N=50) = 3.92$, $p = .048$). Bu durum, bilişsel uyumsuzlukla karşılaşan kullanıcıların büyük ölçüde güvenli davranış yönünde tercih geliştirdiğini göstermektedir.

5. Tartışma

Günümüzde güvenli parola oluşturma süreci, bilişsel yük ve kullanıcı alışkanlıkları açısından önemli bir konu olmaya devam etmektedir. Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi incelenerek, literatürdeki çalışmalar da dikkate alınarak güvenli parola oluşturma sürecine yönelik hipotezler öne sürülmüştür. Literatürdeki çalışmalar, kullanıcıların güvenli parola oluşturma davranışlarını artırmak için çeşitli geri bildirim mekanizmalarının etkili olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma kapsamında, kullanıcıların güvenli parola oluşturma davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bilişsel uyumsuzluk ile ilişkili mekanizmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, "Yönergelerle Desteklenen Parola Oluşturma Süreci, Kullanıcıların Güçlü Parolalar Oluşturma Olasılığını Artırır", "Kullanıcıların Parola Oluşturma Süresi, Parolanın Güçlülüğü ile Pozitif Korelasyona Sahiptir" ve "Zayıf parola uyarısı sonrasında kullanıcıların davranışlarını değiştirmeleri" hipotezleri oluşturulmuştur. Bu bölümde, önerilen hipotezler literatür bulgularıyla ilişkili şekilde ele alınarak tartışılmıştır.

Hipotez 1: Yönergelerle Desteklenen Parola Oluşturma Süreci, Kullanıcıların Güçlü Parolalar Oluşturma Olasılığını Artırır. Literatür, kullanıcılara verilen geri bildirim mekanizmalarının parola gücünü artırdığına dair birçok bulgu sunmaktadır. Jha vd. çalışmasında (2022), kullanıcıların alfasayısal parolalardan ziyade görselleri daha kolay hatırlayabildiğini göstermiştir. Bu, kullanıcı davranışlarını anlamada ve bilişsel yükü azaltarak güvenlik ile kullanım

kolaylığı arasındaki dengeyi kurmada kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca, yönergelerin ve geri bildirimlerin kullanıcıların parolalarını optimize etmeye yönelik bir yol haritası sunduğu, bilişsel uyumsuzluklarını azalttığı ve sonuç olarak daha güvenli parolalar üretmelerine olanak tanıdığı literatürde vurgulanmaktadır (Shay vd., 2010). Görsel geri bildirimler, kullanıcıların daha güvenli parolalar oluşturmasına ve güvenlik konusunda daha bilinçli çaba göstermelerine yardımcı olabilir. Örneğin, renk kodlamalı geri bildirimlerin ve güçlü/orta/zayıf ibarelerinin kullanıcıların güçlü parolalar oluşturma oranını önemli ölçüde artırdığını ortaya koyulmuştur. Benzer şekilde, çalışma kapsamında geliştirilen uygulamada da görsel geri bildirim sağlanarak kullanıcıların daha güçlü parolalar oluşturması teşvik edilmektedir. Görsel geri bildirimlerin, kullanıcıların parola güvenliği konusunda bilinçli bir çaba göstermelerine ve daha güvenli parolalar oluşturmalarına yardımcı olduğu literatürde geniş bir şekilde tartışılmaktadır. (Ur vd., 2015).

Hipotez 2: Kullanıcıların Parola Oluşturma Süresi, Parolanın Güçlülüğü ile Pozitif Korelasyona Sahiptir. Yapılan çalışmalar, parolanın gücünü artırmak isteyen kullanıcıların daha fazla zaman harcadıklarını ve düşünme sürecinin uzadığını göstermektedir. Florêncio ve Herley (2007), kullanıcıların karmaşık parolalar oluştururken basit parolalara göre daha fazla zaman harcadıklarını belirtmiştir. Ayrıca, Kennison vd. (2023), güçlü bilişsel işleme motivasyonuna sahip bireylerin daha güçlü parolalar oluşturduğunu göstermiştir. Bu bulgular, kullanıcıların güçlü parolalar oluştururken daha fazla düşünme, zaman harcama ve dikkat gösterme eğiliminde olduklarını desteklemektedir. Bu bağlamda, yapılan başka bir çalışma, kullanıcıların güvenli parola oluşturmak için daha fazla düşünme süresi harcadıklarını ve böylece oluşturdukları parolaların kalitesinin arttığını ortaya koymuştur (Shay vd., 2010). Çalışma kapsamında geliştirilen uygulamada da kullanıcıların parola oluşturma süresini ölçerek, parola gücü ile süre arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Literatür ile tutarlı olarak, kullanıcılar daha karmaşık parolalar oluştururken daha fazla zaman harcamaktadırlar, bu da bilişsel kaynakların artmasını ve güvenli parola oluşturma sürecinin iyileştirilmesini sağlar. Ayrıca, kullanıcıların parola oluşturma süresi ile daha fazla dikkat harcama arasında bir ilişki olduğuna dair bulgular, uygulamamızda kullanıcıların parolalarını dikkatlice oluşturmasını teşvik etmek için önemli bir yol haritası sunmaktadır.

Hipotez 3 kapsamında ise, sistem tarafından "zayıf parola" uyarısı verilen kullanıcıların verdikleri kararlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, uyarıya rağmen parolasını değiştirmeyen kullanıcılarla, daha güçlü bir parola oluşturmak için davranışını değiştiren kullanıcılar arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu durum, Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi'nin temel varsayımı olan, bireylerin içsel çelişki algıladıklarında davranışsal bir uyum geliştirme eğilimini destekler niteliktedir (Festinger, 1957). Kullanıcıların zayıf parola uyarısı sonrasında kararlarını yeniden gözden geçirmeleri, sistemin yalnızca teknik bir kontrol aracı değil, aynı zamanda bilişsel farkındalık sağlayan bir mekanizma olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sistemin kullanıcıların güvenlik algısını artırma potansiyeli taşıdığı ve davranışsal dönüşüm yaratabildiği söylenebilir.

Bu çalışmada önerilen React tabanlı parola güvenliği sistemi, mevcut parola güvenliği yaklaşımlarına kıyasla üç temel noktada özgün katkılar sunmaktadır. Birincisi, sistem yalnızca parola gücünü analiz eden statik araçların ötesine geçerek, kullanıcı davranışını gerçek zamanlı izleyen ve geri bildirim sağlayan dinamik bir yapıya sahiptir. Örneğin, Ur vd. (2015) tarafından geliştirilen geri bildirim tabanlı parola ölçüm sistemleri sınırlı kullanıcı etkileşimi sunarken, bu çalışmada geliştirilen sistem kullanıcıya her aşamada yönlendirme sağlayarak bilişsel tepkileri analiz etmektedir.

İkincisi, Kostić ve Saveljić'in (2023) çalışmasında örneği sunulan oyunlaştırma tabanlı sistemler genellikle eğitsel amaçla kurgulanırken, önerilen sistem kullanıcıyı yönlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda parolaların yapısal özelliklerini (entropi, ardışık karakterler, sözlük kelimesi içerme vb.) analiz ederek karar destekleyici bir araç işlevi de görmektedir.

Üçüncü olarak, mevcut parola gücü ölçüm sistemlerinin birçoğu yalnızca sonuca odaklanmakta ve parola iyi/zayıf olarak derecelendirilip bırakılmaktadır (Carnavalet ve Mannan, 2014). Bu sistem ise kullanıcıyı yalnızca sınıflandırmamakta, davranışa etki eden geri bildirimlerin analizini de içermektedir. Bu durum, sistemin hem parola güvenliğini artırma hem de kullanıcı farkındalığını geliştirme yönünde çift etkili bir araç olarak konumlandırılmasını mümkün kılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, kullanıcıların güçlü parolalar oluşturma süreçlerini daha iyi anlamaya yönelik bir web tabanlı sistem tasarlanmıştır. Bir JavaScript kütüphanesi olan React kullanılarak oluşturulan bu model sistem, kullanıcıların parola oluşturma eğilimlerini analiz etmek ve güvenli parola oluşturma sürecine dair geri bildirim sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Kullanıcıların güçlü parolalar oluşturma sürecinde karşılaştıkları bilişsel zorluklar, bu süreçte verilen ipuçlarına nasıl tepki verdikleri ve parola oluşturma denemelerinin sonuçları bu analizle değerlendirilebilecektir. Bu sayede, kullanıcı davranışları hakkında derinlemesine bir anlayış elde edilmesi ve güvenli parola oluşturma süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik öneriler sunulabilir.

Uygulama, kullanıcıya sağlanan görsel geri bildirimlerle parola güvenliği kriterlerine uygunluklarını artırmayı amaçlamaktadır. Verilen geri bildirimler sayesinde, kullanıcıların güçlü parola oluşturma davranışlarının geliştirilmesi

teşvik edilecektir. Şekil 1'de özetlenen akış diyagramı, sürecin temel işleyişini göstermektedir. İlk olarak, kullanıcıdan parola girişi alınır ve gereksinimler açıklanır. Ardından, ikinci parola girişi yapılır ve sistem, bu parolayı güçlü ya da zayıf olarak değerlendirir. Zayıf bir parola bulunursa, kullanıcıya yeni bir seçenek sunulur. Güçlü bir parola oluşturulduğunda, süreç tamamlanır ve güvenlik analizi yapılır. Projede gerekli analizlerin gerçekleştirilmesi için React'in hook yapısından faydalanılmıştır. Bu yapı, bileşenler arasında durum ve mantık paylaşımını kolaylaştırarak yeniden kullanılabilirliği sağlar. Özellikle, usePasswordMetric ve usePasswordAnalysis hook'ları oluşturulmuş ve bu sayede parola özellikleri, belirlenen parametreler doğrultusunda analiz edilmiştir.

Literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında, bu uygulamanın sunduğu yeniliklerden biri, web destekli çözüm ve dinamik, gerçek zamanlı geri bildirim mekanizmalarının kullanılmasıdır. Diğer araştırmalar genellikle sabit kurallara, anketlere veya metinsel bildirimlere dayanırken, bu uygulama daha esnek ve kullanıcıyı sürekli olarak yönlendiren bir sistem sunmaktadır. Bu dinamik yaklaşım, kullanıcıların parola oluştururken karşılaştıkları bilişsel zorlukları daha etkili bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Özellikle, Di Campi ve Luccio'nun (2024) çalışmalarındaki gibi kullanıcıların güvenlikten ziyade kullanılabilirliği tercih etmeleri göz önüne alındığında, bu çalışma ile parola güvenliği artırmaya yönelik bir adım atılmaktadır.

Ayrıca, diğer çalışmalarda yapılan testler ve kullanıcı uygulamaları, bu tür sistemlerin etkinliğini belirlemek için önemlidir. Kostić ve Saveljić (2023) oyunlaştırma yöntemleriyle kullanıcıları daha güçlü parolalar kullanmaya teşvik etmeyi başarmışlardır. Bunun yanı sıra, Florêncio ve Herley'nin (2007) araştırmalarında kullanıcıların parola yeniden kullanma eğilimleri ve zayıf parolaları tercih etme davranışları ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında oluşturulan web tabanlı sistemle benzer bir yaklaşım sergilenerek, geniş ölçekli bir kullanıcı kitlesi üzerinde yapılan testlerden elde edilen verilerle parola güvenliği konusunda bilinç artışı hedeflemektedir.

Araştırmanın gönüllü katılımcı ile çevrimiçi ortamda gerçekleştirip, örneklemin bilişim alanına yönelik birikime sahip bireylerden oluşması çalışmanın sınırlılıkları olarak görülmektedir. Dolayısıyla bulguların farklı disiplinlerden veya farklı yaş gruplarından bireylere genellenebilirliği sınırlı olabilir. Ayrıca, kullanıcıların demografik özellikleri (örneğin yaş, cinsiyet, mesleki deneyim) toplanmamış, yalnızca davranışsal veri üzerinden analiz yapılmıştır. Uygulamanın çevrimiçi yürütülmüş olması, kullanıcı davranışları üzerinde doğal ortam etkisi yaratmış olsa da, fiziksel gözlem eksikliği nedeniyle bazı etkileşim boyutları dışarıda kalmıştır. Gelecek çalışmalarda, daha geniş ve çeşitlendirilmiş bir örneklem ile yaş, eğitim düzeyi, teknoloji okuryazarlığı gibi değişkenlerin bilişsel parola davranışları üzerindeki etkisi incelenebilir. Ayrıca sistemin mobil uygulamalara veya kurumsal ortamlara entegrasyonu sağlanarak gerçek zamanlı parola oluşturma davranışları daha kapsamlı şekilde analiz edilebilir. Kullanıcı bilişselliğini daha derinlemesine anlamaya yönelik nöropsikolojik veri (örneğin göz izleme, karar süresi vb.) kullanımı da ileriki araştırmalar için potansiyel sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma kullanıcıların parola oluşturma davranışlarını daha iyi anlayarak, güvenliği artıran dinamik ve kişiselleştirilmiş bir yaklaşım sunmaktadır. Çalışmada test edilen üç hipotezin sonuçları, sistemin rehberlik sağladığında kullanıcıların daha güçlü parolalar oluşturduğunu, oluşturma süresi ile parola gücü arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ve zayıf parola uyarısı alan kullanıcıların çoğunlukla davranışlarını değiştirme eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi'nin dijital güvenlik bağlamındaki geçerliliğini desteklemekte ve kullanıcı davranışlarının güvenlik tercihlerine etkisini somut biçimde göstermektedir. Literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında, bu araştırma, kullanıcı farkındalığını artıran görsel geri bildirim sistemlerini sadece teknik bir kontrol aracı değil, aynı zamanda bilişsel davranışsal bir müdahale aracı olarak konumlandırması bakımından özgün bir katkı sunmaktadır. Hem bireysel kullanıcılar hem de kurumsal güvenlik sistemleri açısından, kullanıcı merkezli, geri bildirim odaklı parola güvenliği yaklaşımlarının etkili olduğu görülmektedir. Gelecekte farklı demografik gruplarda yapılacak testlerle, sistemin genellenebilirliği daha sağlam biçimde değerlendirilebilir ve bu yaklaşım, dijital güvenliğe yönelik kullanıcı davranışı temelli politika ve sistemlerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Bonneau, J., Herley, C., van Oorschot, P. C., & Stajano, F. (2012). The quest to replace passwords: A framework for comparative evaluation of web authentication schemes. DOI:10.1109/SP.2012.44

Choudhary, M., Srivatsa, K., Upadhyay, I., & Srivastava, P. (2021). Is convenient secure? Exploring the impact of metacognitive beliefs in password selection. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society*, 43. Retrieved from https://escholarship.org/uc/item/7v1654s9

Choong, Y. & Theofanos, M. (2015). What 4,500+ People Can Tell You: Employees' Attitudes Toward Organizational Password Policy Do Matter.DOI:10.1007/978-3-319-20376-8_27

Di Campi, A. M. (2021). Password guessing: learn the nature of passwords by studying the human behavior. Retrieved from http://dspace.unive.it/handle/10579/19986

Di Campi, A. M. & Luccio, F. (2024). Understanding how users choose passwords: analysis and best practices. Retrieved from https://iris.unive.it/handle/10278/5057507#

De Carné de Carnavalet, X. & Mannan, M. (2014). From Very Weak to Very Strong: Analyzing Password-Strength Meters. Retrieved from https://spectrum.library.concordia.ca/id/eprint/978105/

Festinger, L. (1957). A theory of cognitive dissonance. Stanford University Press.

Florencio, D. & Herley, C. (2007). A large-scale study of web password habits.DOI: 10.1145/1242572.1242661

Joe Beach Capital. (n.d.). Top 10 million passwords. kaggle. Retrieved from https://www.kaggle.com/datasets/joebeachcapital/top-10-million-passwords

Jha, Anand & Bhatele, Kirti Raj & Philip, Prajeesh & Mishra, Khushi. (2022). Graphical password authentication system for web and mobile applications in javascript. DOI:10.4018/978-1-6684-5827-3.ch011.

Kennison, S. M., & Chan-Tin, D. E. (2023). Personality and cognitive factors in password security behaviors. North American Journal of Psychology, 25(3), 599–618.

Katsini, C., Fidas, C., Belk, M., Samaras, G., & Avouris, N. (2019). A Human-cognitive perspective of users' password choices in recognition-based graphical authentication. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 35(19), 1800–1812. https://doi.org/10.1080/10447318.2019.1574057

Kostić, M. & Saveljić I. (2023). Gamification as a Tool for Elevating Password Strength Awareness. Retrieved from https://ceur-ws.org/Vol-3676/short_03.pdf

LastPass Security Team. (2020). New report: Combatting cognitive dissonance in password creation. LastPass Blog. Retrieved from https://blog.lastpass.com/posts/new-report-combatting-cognitive-dissonance-in-password-creation

Li, S. , Romdhani, I., & Buchanan, W. (2016). Password Pattern and Vulnerability Analysis for Web and Mobile Applications https://doi.org/10.3969/j.issn.1673-5188.2016.S0.006

Mark Deanil Vicente. (2024). check-password-strength. Retrieved from https://github.com/deanilvincent/check-password-strength

Morph1Max. (2021). Password security sber dataset. kaggle. Retrieved from https://www.kaggle.com/datasets/morph1max/password-security-sber-dataset/data

Perez, M. (2021). New report: Combatting cognitive dissonance in password creation. Retrieved from https://www.netsec.news/cognitive-dissonance-password-creation/

Shay, R., Komanduri, S., Mazurek, M. L., Segreti, S., Ur, B., Bauer, L., Christin, N., & Cranor, L. F. (2010). Encountering stronger password requirements: User attitudes and behaviors. DOI:10.1145/1837110.1837113

Scholefield, S., & Shepherd, L. A. (2019). Gamification techniques for raising cyber security awareness.10.48550/arXiv.1903.08454.

Shin, SJ. (2022). react-password-strength-bar. Retrieved from https://gith

Ur, B., et al. (2015). I added '!' at the end to make it secure": Observing password creation in the lab.DOI:10.5555/3235866.3235877.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study presents a web-based system developed to analyze users' password creation behaviors and to support secure password generation processes. The primary aim is to understand users' cognitive tendencies and contribute to the formation of strong passwords. Within the scope of the study, the proposed model analyzes users' password creation patterns and provides a real-time feedback mechanism.

The research examines the cognitive difficulties users encounter during the password creation process, as well as their reactions to the hints and prompts provided. By evaluating users' trial behaviors and actions throughout the password generation process, the study develops recommendations aimed at improving secure password creation practices.

Methods

A web-based system was developed using the React framework. The system is designed to analyze the difficulties users encounter during the password creation process and to provide guidance for generating stronger passwords. By identifying users' password creation tendencies, the system offers a mechanism that supports secure password formation.

Findings

Analyses conducted within the study indicate that users experience cognitive dissonance during the password creation process and tend to generate stronger passwords when guidance is provided. A review of the literature confirms that feedback mechanisms offered to users are effective in enhancing password security. Additionally, a positive correlation was found between the time spent on password creation and the resulting password strength.

Conclusion

This study introduces a system aimed at understanding users' behaviors during the password creation process and encouraging the development of secure password habits. Analyzing users' behavioral patterns contributes significantly to increasing cybersecurity awareness. The proposed model is expected to raise awareness of password security and motivate users to create stronger, more secure passwords.

Arıkan, M. (2025). Türkiye'nin kuzeydoğusunda kar ve sıcaklık parametrelerinin trend ve korelasyon analizleri. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1204-1221.

Türkiye'nin Kuzeydoğusunda Kar ve Sıcaklık Parametrelerinin Trend ve Korelasyon Analizleri

Trend and Correlation Analyses of Snow and Temperature Parameters in the Northeastern Turkey

Mustafa Arıkan[1]

Öz

İklim değişikliği olarak adlandırılan ve bölgesel farklılıklar gösteren yeni klimatik şartlar, çoğunlukla ısınma, kuraklaşma, iklim olaylarının mevsimsel seyrinde değişme, öngörülemeyen hava olaylarında ve bunların neden olduğu afetlerde artış meydana getirmektedir. Bu yeni klimatik şartlar, yaygın olarak 19.yy'dan bu yana hızla artan insan nüfusunun üretim-tüketim faaliyetlerindeki değişimin çevresel sonuçları olarak değerlendirilmektedir. Daha çok ısınma ve kuraklaşma yönündeki değişimin belirgin olduğu bölgemizde, bu değişimin boyutunu ortaya koyabilmek amacıyla sıcaklık ve kar parametrelerinin zamana bağlı değişimi (trend) ile bu parametreler arasındaki ilişki (korelasyon) analizleri yapılmıştır. Çalışma alanı olarak, sıcaklık ve kar yağışları ile ilgili olası değişimin ve çevresel etkilerinin daha belirgin olacağı, ülkemizin kuzeydoğusunda yer alan Erzurum, Kars, Ardahan ve Iğdır il merkezleri tercih edilmiştir. Bu maksatla Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden temin edilen meteorolojik verilere Mann-Kendall, Sen Eğim ve Yenilikçi Şen trend analizleri ile Spearman rho korelasyon testi uygulanmıştır. Bu analizlerde Excel, Excel XLstad eklentisi ve SPSS yazılımlarından yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda genel olarak sahada, farklı trend testlerinin tümünde sıcaklıkların yüksek artış trendinde olduğu, ortalama kar yüksekliği ve karın yerde kalma süresinin azalış trendinde olduğu, kar yağışlı gün sayısının ise Iğdır hariç artış trendinde olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda yıllık ortalama sıcaklıklar ile kar parametreleri arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişki (korelasyon) tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *İklim Değişikliği, Trend Analizi, Korelasyon Testi.*

Abstract

Climate change, which is characterized by regional variations in climatic conditions, predominantly manifests as warming, drought, changes in the seasonal patterns of climate events, and an increase in unpredictable weather events and the disasters they cause. These new climatic conditions are generally considered the environmental consequences of changes in production and consumption activities in line with the rapid increase in human population since the 19th century. In our region, where the changes are most evident in terms of warming and drought, temperature and snowfall parameters were analyzed in terms of their temporal variation (trend) and the relationship (correlation) between these parameters to reveal the extent of these changes. As the study area, the provincial centers of Erzurum, Kars, Ardahan, and Iğdır in the northeastern part of Turkey were selected, where potential changes in temperature and snowfall and their environmental effects are expected to be more pronounced. For this purpose, meteorological data obtained from the Turkish State Meteorological Service were subjected to Mann-Kendall, Sen's Slope, and Innovative Shih trend analyses, as well as the Spearman rho correlation test. The analyses were conducted using Excel, the Excel XLStat extension, and SPSS software. The results indicated that, in general, throughout the area, temperature showed a strong increasing trend in all trend tests, the average snow depth and snow persistence decreased, and the number of snowy days increased, except in Iğdır. Additionally, a high level of statistically significant correlation was found between the annual average temperatures and snow parameters.

Keywords: *Climate Change, Trend Analysis, Correlation Test.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 13 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1] Dr. Öğr, Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı, Türkiye, marikan@agri.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1929-629X

Giriş

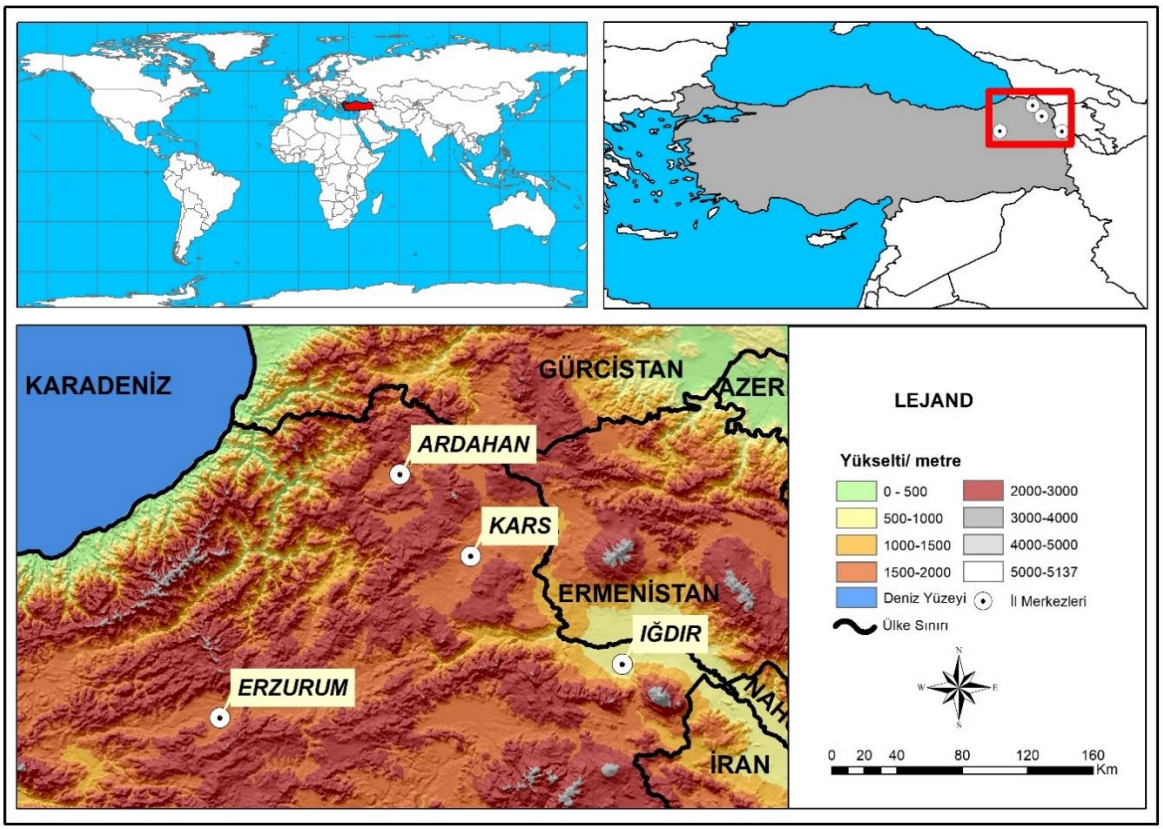
18. yüzyıldan bu yana doğa bilimlerinde yaşanan hızlı gelişmeler ve özellikle paleoklimatik araştırmalar jeolojik devirler boyunca iklimde belli periyotlarda köklü değişimlerin meydana geldiğini göstermektedir (Hays vd., 1976; Elias, 2007). Bununla birlikte günümüzde yaşanan hızlı klimatik değişikliklerin insan kaynaklı kirleticilerden, sera gazı emisyonlarından, kaynaklandığı bilinmektedir (IPCC, 2021). Güncel iklimin trendinde meydana gelen değişimlerin insanla ilişkisi, ülkeleri sera gazı emisyonlarını azaltma yönünde çeşitli protokollere yöneltmiş ve bu durum bazı uluslararası anlaşmaları da beraberinde getirmiştir (Lowe vd., 2007). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinin 6. değerlendirme raporunda insanoğlunun iklim değişikliği üzerindeki etkileri açıkça ortaya konulmuştur. Rapora göre atmosferdeki karbondioksit konsantrasyonları geçtiğimiz 2 milyon yıldan bu yana en yüksek değere ulaşmış, 19. yy'dan günümüze dünyanın ortalama yüzey sıcaklığı 1,07 °C artmış, 20. yy'dan günümüze deniz seviyeleri ortalama 20 cm yükselmiş, 1950'lerden bu yana Kuzey Yarımküre 'de karın yerde kalma süresi kısalmış, kar yağışlarının etkili olduğu bölgelerde erken kar erimelerine bağlı olarak akışlar daha erken ve daha yüksek pik değerlerine ulaşılmaya başlamıştır (IPCC, 2021). Bununla birlikte, son zamanlarda sel ve kuraklık gibi aşırı iklim olaylarının boyutunda ve sıklığındaki artış küresel bir sorun haline gelmiştir (Karaman ve Gökalp, 2010). Örneğin WMO (2019) verilerine göre 1970 ile 2019 arasındaki 50 yıllık dönemde kaydedilen 22.326 afetin 11.072'si hava, iklim ve su ile ilgili olmuştur. Bu nedenle iklimsel parametrelerin zaman içindeki seyrinin izlenmesi önem arz etmektedir.

İklim değişikliği sürecinde özellikle sıcaklık, yağış gibi başlıca iklim parametrelerindeki değişimin artarak devam etmesi küresel ve bölgesel ölçekte su kaynaklarını ve tarımsal üretimi, buna bağlı olarak da gıda güvenliğini ve ülke ekonomilerini etkilediği bilinmektedir (Aydınalp & Cresser 2008; Mendelsohn 2009; 2014; Karaman & Gökalp 2010; Malhi vd., 2021). Dolayısıyla iklim değişikliği üzerine yapılan araştırmalarla küresel ve bölgesel eğilimlerin (trendin) tespit edilmesi, gelecekteki değişikliklerin olumsuz etkilerine karşı erken önlem alınması ve zararların azaltılması konusunda avantaj sağlayabilir. İklim değişikliğinin ülkemiz ve çevresinde daha çok ısınma ve kuraklık şiddetinin artması şeklindeki etkilerinin belirgin olması, bu alanlardaki bilimsel çalışmaların önemini artırmaktadır. Bu nedenle farklı yer ve zaman ölçeğinde sıcaklık ve yağışlarla ilgili iklim parametreleri özelinde yapılacak araştırmalar, o sahada meydana gelebilecek olası etkilerin kestirilebilmesine katkı sağlayacaktır. Nitekim sıcaklık ve yağış faktörünün toprak nemi-sıcaklığı, yer altı ve yerüstü su varlığı, flora ve fauna başta olmak üzere çok sayıda ekosistem bileşeni üzerinde etkilere sahip olduğu, insanların kültürel özelliklerini, yerleşim alanlarını, nüfus hareketlerini, ulaşım sistemlerini, tarım, hayvancılık ve turizm gibi birçok ekonomik faaliyetlerini denetleyen önemli bir unsur olduğu bilinmektedir.

Sıcaklık ve kar yağışları özelinde olası değişimin ve çevresel etkilerinin nispeten daha belirgin olacağı, ülkemizin kuzeydoğusu çalışma alanı olarak tercih edilmiştir. Ülkemizde kar yağışlarının en etkili olduğu alanların başında Kuzeydoğu Anadolu gelmektedir (Topuz & Karabulut 2021; MGM, 2025a). Bölgenin iklimi yazların kısa, yaz sıcaklıklarının düşük, kışların ise uzun ve soğuk, yağan karın yerde kalma süresinin uzun olduğu karasal iklim tipidir (Çoban, 2020). Bölük vd. (2023) tarafından 1991-2020 yılları arasındaki meteorolojik verilere göre yapılan araştırmada Köppen İklim Sınıflaması'na göre Kuzeydoğu Anadolu'da, Erzurum-Kars Bölümü'ndeki merkezler, Iğdır hariç genel olarak "Kışı Şiddetli Her Mevsim Yağışlı, Yazı Serin İklim" olarak, Iğdır ise "Yazı Kurak Step İklimi" olarak belirtilmiştir. MGM (2014)'nin yaptığı tasnifte De Martonne İklim Sınıflandırması'na göre Erzurum-Kars Bölümü genel olarak, Iğdır hariç, "Nemli İklimler" sınıfında, Iğdır ise "Yarı Kurak İklim" olarak değerlendirilmiştir. Aynı araştırmada Erinç İklim Sınıflandırması'na göre, Ardahan "Nemli İklimler", Erzurum ve Kars "Yarı Nemli İklimler", Iğdır ise "Kurak İklimler" olarak sınıflandırılmıştır. Sahanın kar yağışları ve sıcaklıklar açısından ülkemizde farklı bir yere sahip olması nedeniyle bu parametrelerinin zamana bağlı değişimlerinin yönü (eğilimi) ve bu parametrelerin korelasyonunun ortaya konulması amaçlanmıştır. İstatistiksel analizler Erzurum-Kars Bölümü'ne dahil olan il merkezlerindeki meteoroloji istasyonlarına ait iklim verilerine uygulanmıştır. Mevcut veriler ve önceki araştırmalar Iğdır'da İklim parametrelerinin diğer üç ilden çok farklı olduğunu göstermektedir. Ancak Iğdır'ın Coğrafi Bölüm bazında diğer illerle bütünlük oluşturması ve bölümdeki diğer illerden farklı olan klimatik özelliklerini görme ve karşılaştırma imkânı sunması yönünden araştırmaya dahil edilmesi uygun görülmüştür.

Erzurum'a ait meteorolojik veriler 1760 metre yükseltide 39°57'10.4"K-41°11'22.9"D koordinatlarında, Erzurum Ovası'nda yer alan 17096 No'lu Erzurum Havalimanı Meteoroloji İstasyonu'ndan elde edilmiştir. Erzurum Ovası, etrafı dağlarla çevrili, doğuya doğru genişleyen tektonik depresyondur. Ova'nın kuzeyinde Dumlu ve Kargapazarı, güneyinde Palandöken dağları yer alır. Ova, doğusundaki Pasinler Ovası'ndan yüksek bir eşikle ayrılırken batıya doğru daralır. Ova'nın batısında Karasu Çayı'nın yerleştiği bir boğazdan Aşkale Ovası'na geçilir. Kars'a ait meteorolojik veriler 1796 metre yükseltide, 40°33'50.4"K-43°06'41.8"D koordinatlarında Kars Ovası'nda yer alan 17098 No'lu Kars Havalimanı ve 40°36'21.8"K- 43°06'42.8"D koordinatlarında bulunan 17097 No'lu Kars Meteoroloji istasyonlarından elde edilmiştir. Kars Ovası GB-KD yönünde uzanan Allahuekber Dağları'nın eteklerinde, bu dağlar ile aynı istikamette uzanan tektonik kökenli bir ovadır. Kars Ovası Doğu Anadolu'daki en geniş ova düzlüklerinden biridir. Ovanın batısında, Sarıkamış'a doğru yükselti artar ve plato görünümlü yükseltilere geçilir. Ovanın doğusu Türkiye-Ermenistan sınırındaki Arpaçay

Vadisi'ne doğru alçalmaktadır. Ardahan'a ait meteorolojik veriler 1817 metre yükseltide, 41°06'21.9"K-42°42'20.0"D koordinatlarında Ardahan Ovası'nda yer alan 17046 No'lu Ardahan Meteoroloji İstasyonu'na aittir. Ardahan Ovası, kuzeyi yer yer 2500 metreyi aşan Yalnızçam Dağları ve bu dağların uzantılarından, güneyi ise ova tabanına göre 300-400 metre daha yüksek plato düzlüklerinden oluşan tektonik kökenli bir ovadır. GB-KD yönünde uzanan Ardahan Ovası'nı aynı istikamette boylayan ve Ardahan'dan yaklaşık 40 km KD da ülkemizi terk ederek Gürcistan'a geçen Kura Nehri yer alır. Iğdır'a ait meteorolojik veriler 859 metre yükseltide 39°55'33.3"K-44°03'13.4"D koordinatlarında Iğdır Ovası'nda yer alan 17100 Nol'u Iğdır Meteoroloji İstasyonu'na aittir. Iğdır Ovası, Türkiye-Ermenistan sınırında uzanan Aras Nehri'nin güneyi ile Ağrı Dağı ve Zor Dağı kütlelerinin kuzey etekleri arasına yerleşmiş tektonik kökenli bir depresyondur. Iğdır Ovası ülkemizin doğusundaki en alçak düzlüklerden biridir. Saha jeomorfolojik, klimatik ve fitocoğrafik özellikleri ile çevresindeki merkezlerden farklı, kendine özgü bir karaktere sahiptir.

Şekil 1. Çalışma alanının lokasyon haritası

1. Materyal ve Metot

19. yy'dan günümüze kadar geçen sürede iklimde ve buna bağlı olarak doğal ve beşeri çevre şartlarında giderek hızlanan ve ekosistemlerin işleyişinde çoğunlukla olumsuz etkiler meydana getiren bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bu değişim süreci çalışmamızda kar yağışları ve sıcaklıklar özelinde ele alınmış, özellikle ülkemizde kar yağışlarının mevcudiyeti açısından avantajlı durumda olan Kuzeydoğu Anadolu'daki il merkezleri tercih edilmiş, 17096 No'lu Erzurum, 17097, 17098 No'lu Kars, 17046 No'lu Ardahan ve 17100 No'lu Iğdır Meteoroloji istasyonlarının 1964-2023 arasındaki 60 yıllık döneme ait verilerindeki değişimler incelenmiştir. Kullanılan parametreler, Yıllık Ortalama Sıcaklık, Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı, Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğidir. Belirtilen parametrelerin zamana bağlı olarak değişimlerinin eğilim yönünü (trend) tespit etmek amacıyla Mann-Kendall, Yenilikçi Şen ve Sen Eğim metodları tercih edilmiştir. Ayrıca bu verilerin birbirleri ile olan ilişkileri için de Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Katsayısı (Spearman rho) testi kullanılmıştır. Sen Eğim Metodu ve Mann-Kendall Trend Testi için Excel XLSTAT eklentisinin Zaman Serileri Analizleri (time series analysis) modülünde yer alan Mann-Kendall trend testi uygulanmıştır. Bunlardan Mann-Kendall Trend Testi için bu modülden S ve Var (S) değerleri hesaplanmış, daha sonra bu değerleri kullanarak Z değeri bulunmuştur. Yenilikçi Şen Yöntemi'nde trend aşağıda belirtilen 9 nolu eşitlikten faydalanarak hesaplanmış, Yenilikçi Şen Yönteminin grafikleri ise Excel nokta dağılım grafikleri kullanılarak hazırlanmıştır. Spearman rho korelasyon analizleri ise IBM SPSS yazılımının Korelasyon Analizi (correlate analyze) modülünün İki Değişkenli Korelasyon (bivariate correlations) analizi ile yapılmıştır.

1.1. Trend Testleri

1.1.1. Mann- Kendall Trend Testi

Mann-Kendall Trend Analizi, zaman serilerindeki monotonic (tek yönlü) trendleri belirlemek için kullanılan parametrik olmayan bir istatistiksel yöntemdir. Önce Mann (1945) tarafından ortaya konan ve daha sonra Kendall (1975) tarafından geliştirilen bu yöntem, verilerin normal dağılım göstermesine gerek duymaz ve sıralama temelli bir analiz yapar. Bu yönüyle özellikle sıcaklık, yağış ve akarsu debisi gibi hidrometeorolojik verilerde yaygın olarak kullanılır (Hamed & Ramachandra Rao, 1998; Önöz & Bayazit, 2003). Bu yöntemin avantajı, kullanım alanının yaygınlığı, kolay uygulanabilir olması ve hızlı netice vermesidir. Testin analizleri sonucunda elde edilen değerler zaman serilerinin trend yönünün tespitinde kullanılmaktadır (Burn & Hag Elnur, 2002). Test istatistiği aşağıdaki eşitlikle hesaplanmaktadır.

$$\boldsymbol{S = \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^{N} sing(X_j - X_i)} \quad (1)$$

$$\boldsymbol{sing(X_j - X_i) = \begin{cases} 1 & X_j - X_i > 0 \\ 0 & X_j - X_i = 0 \\ -1 & X_j - X_i < 0 \end{cases}} \quad (2)$$

Denklemde "S", Mann-Kendall test istatistiğini; X_j ve X_i zaman serilerini; "N" zaman serilerinin süresini; "n" ise toplam gözlem sayısını ifade eder. Sonra gelen bir zaman dilimindeki veri değeri eğer kendinden önceki bir zaman dilimindeki veri değerinden büyükse, "S" değeri 1 artar. Tam tersi bir durumda, bir zaman dilimindeki veri değeri kendinden önceki bir zaman dilimindeki veri değerinden küçükse, "S" değeri 1 azalır. Bu artma ve azalmaların neticesi "S" değerini belirler (Shahid, 2011; Shah vd., 2016; Fidan & Görüm, 2020). Sıfır değeri, belirlenen zaman serisinde bir trendin olmadığını, pozitif ve negatif değerler ise artış veya azalış yönünde bir trendin mevcut olduğunu gösterir (Abdillahi, 2022). Yaklaşık normal dağılıma sahip ve ortalaması sıfır olan test istatistiği "S'"nin varyansı, aşağıdaki 3 nolu eşitlikle hesaplanır (İlker & Terzi, 2021).

$$\boldsymbol{Var(s) = \frac{n(n-1)(2n+5)}{18}} \quad (3)$$

Bu şekilde aşağıdaki 4 nolu denklemle hesaplanan standart normal değişken "Z" daha sonra kritik "Z" değeriyle mukayese edilir (İlker & Terzi, 2021).

$$\boldsymbol{Z = \begin{cases} \frac{S-1}{\sqrt{var(S)}} & Eğer\ S > 0 \\ O & Eğer\ S = 0 \\ \frac{S+1}{\sqrt{var(S)}} & Eğer\ S < 0 \end{cases}} \quad (4)$$

Bu çalışmada eğilimin güven derecesi %95'dir. Hesaplanan "Z" değeri, seçilen "α" güven seviyesine karşılık gelen normal dağılımın "Zα/2" değerinden küçükse, eğilim olmadığı kabul edilir; ancak, değer büyükse ve "S" pozitifse artan bir eğilim olduğu, negatifse azalan bir eğilim olduğu sonucu çıkar. Bu yöntem herhangi bir dağılım zorunluğu gerektirmemesi ve eksik verilerle de hesaplanabilmesi yönünden pratik bir kullanım sağlar. %95 güven aralığına göre standart Normal Dağılım tablosunda "Zα/2" değeri 1,96 olarak kabul edilir ve hesaplanan "Z" değerinin mutlak değeri bu değerle karşılaştırılarak eğilimin yönü belirlenir (Ercan & Yüce, 2017; İlker & Terzi, 2021; Aydın & Öz, 2021).

1.1.2. Sen Eğim Metodu

Trendlerin zamana bağlı değişiminin doğrusal eğilimleri, Sen (1968) tarafından önerilen parametrik olmayan bir yöntemle hesaplanabilmekte ve yöntem aşırı uç değerlerden veya veri hatalarından etkilenmediğinden zaman serilerinin eğilim analizlerinde sıkça başvurulan bir teknik olarak dikkati çekmektedir (Fidan & Görüm, 2020; İlker & Terzi, 2021; Kömüşçü, 2022).

Bu kapsamda, j ve k zaman aralığındaki gözlemler x_j ve x_k olup, j > k koşuluyla;

$$\boldsymbol{N = n(n-1) / 2} \quad (5)$$

adet Q_i parametresi;

$$\boldsymbol{Q_i = \frac{(x_j - x_k)}{j-k}\ (i = 1, \dots, N)} \quad (6)$$

hesaplanır ve küçükten büyüğe doğru sıralanır. Bu N adet Q_i değerlerinin medyanı Sen'in eğim tahmincisi, söz konusu doğrusal trend eğim parametresini tahmin etmek için bir istatistiktir. "N" sayısının tek olması durumunda;

$$Q_{medyan} = Q_{(N+1)/2} \quad (7)$$

eşitliği, çift olması durumunda ise,

$$Q_{medyan} = \frac{|Q_{N/2}+Q_{(N+2)/2}|}{2} \quad (8)$$

eşitliğinden faydalanılarak, verilerin birim zamandaki değişimi tespit edilir (İlker & Terzi, 2021).

Elde edilen Q_{medyan} değerinin 0 (sıfır)'dan büyük olması durumunda zaman serisi artan bir trend, 0 (sıfır)'dan küçük olması durumunda ise azalan bir trendin varlığı kabul edilir.

1.1.3. Yenilikçi Şen Trend Metodu

2012 yılında Zekai Şen tarafından geliştirilen Yenilikçi Şen Yöntemi, meteorolojik verilerin eğilim analizinde kullanılan bir yöntemdir. Yöntem, özellikle kısa dönemli ve sınırlı veri setlerinde uygulanabilirliğiyle öne çıkar (Tokgöz & Partal, 2020).

Belirlenen meteorolojik parametrelere ait bir veri dizisi, zaman açısından başlangıçtan sona doğru iki eşit bölüme ayrılır ve her bölümdeki veri ayrı ayrı küçükten büyüğe sıralanır. Bu veri grubunun ilki kartezyen düzleminde X eksenine, diğeri ise Y eksenine yerleştirilmektedir. Veri noktaları 1:1 (45°) oranında olduğunda trend bulunmaz; çizginin altında kaldığında azalan bir trend söz konusudur, çizginin üzerinde ise artan bir trend görülür (Katipoğlu vd., 2022). Şen Metodu'nun yenilikçi yönü, tüm veri aralığındaki trendin ayrı ayrı değerlendirilebilmesidir. Bu yöntem, Şen tarafından Bursa Merkez ve Uludağ ile Fırat Nehri'nde kullanılmıştır (Şen, 2012; Çeribaşı, 2019). Geleneksel yöntemlerden farklı olarak, bu yöntem zaman serilerindeki artış ve azalış eğilimlerini görselleştirme ve analiz etme imkânı sunar (Tokgöz & Partal, 2020). Trendin varlığının, yönünün ve düzeyinin daha iyi incelenebilmesi için Tosunoğlu & Kişi, (2017) tarafından tavsiye edilen ±%5 ve ±%10 güven aralığı çizgilerinden faydalanılması avantaj sağlamaktadır. Bu şekilde, 1:1 çizgisine paralel ve veri kümesine ±%5 ve ±%10 uzaklıkta çizgiler çizilerek; verilerin 1:1 ile ±%5 arasında olması durumunda "trend mevcut", verilerin ±%5 ve ±%10 arasında yer alması halinde "güçlü trend mevcut", ve ±%10 çizgisinin üzerinde bulunması durumunda ise "çok güçlü bir trend mevcut" olarak değerlendirme yapılabilmektedir (Şimşek vd., 2013; Çeribaşı, 2019; Abdillahi, 2022; Katipoğlu vd., 2022).

Yenilikçi Şen Yöntemi'nde trend değerleri aşağıdaki 9 nolu denklem kullanılarak hesaplanır. Burada $\bar{y}$ ikinci yarım serinin ortalamasını $\bar{x}$ birinci yarım serinin ortalamasını ve "n" veri sayısını ifade eder (Yükseler vd., 2021).

$$S = \frac{2}{n}(\bar{y} - \bar{x}) \quad (9$$

1. 2. Korelasyon Testi

1.2.1. Spearman Rho Korelasyon Testi

Spearman rho korelasyon katsayısı, iki sıralı değişken arasındaki tekdüze ilişkiyi (birlikte azalıp birlikte artan) inceleyen ve aslında Pearson'ın korelasyon katsayısının parametrik olmayan eşdeğeridir (Ahmed, 2018). Spearman rho testi, iki değişkenin sıralı değerlerini kıyaslayarak, sıraların ne kadar uyumlu olduğunu belirler. Bu nedenle özellikle normal dağılım göstermeyen sıralı veriler üzerinde güvenilir sonuçlar sağlar (Field, 2013). Korelasyon sıra istatistiği R_{xi}, verilerin büyüklüğüne göre sıraya konulmasıyla belirlenir ve Spearman rho testi istatistiği (r_s) aşağıda verilen 10 nolu eşitlikle elde edilir (Gümüş & Yenigün, 2006; Çeribaşı 2019).

$$r_S = 1 - 6\frac{\sum_{i=1}^{n}(R_{xi}-1)^2}{(n^3-n)} \quad (10)$$

Elde edilen sonuç -1 ile +1 arasındadır. +1 değeri çok iyi pozitif ilişkiyi ifade ederken, -1 değeri çok iyi negatif ilişkiyi ifade eder. Spearman rho testi, veriler arasındaki doğrusal olmayan ama tekdüze ilişkiyi tespit etmek için kullanılan ve verilerin sıralı olması durumunda kullanışlı olan bir yöntemdir (Conover, 1999). Spearman rho korelasyon testinin bir avantajı da sıralama temelli bir ölçüt kullandığından ekstrem değerlerden daha az etkilenmesidir (Siegel & Castellan, 1988).

2. Bulgular

MGM'nin son 60 yıllık (1964-2023) verilerine göre, Yıllık Toplam Karla Örtülü Gün Sayısının en fazla olduğu illerden biri olan Ardahan'da bu süre 116,3 gün, Erzurum'da 104,4 gün, Kars'ta 99,9 gün iken Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı Erzurum'da 46,2 gün, Ardahan'da 36,6 gün ve Kars'ta 30,7 gün olarak hesaplanmıştır. Aynı dönemde Yıllık Ortalama Kar Kalınlığı Ardahan'da 71,1 mm, Erzurum'da 47,1 mm, Kars'ta 48,3 mm olmuştur. Iğdır'da ise bu değerlerin çok daha düşük olduğu (32,8 gün/13,8 gün/10,2 mm) anlaşılmaktadır (Tablo 1).

MGM (2025b)'nin 1929-2024 yılları arasındaki verilerine göre Erzurum'da yıllık sıcaklık ortalaması 5,8 °C'dir. Aylık ortalama sıcaklıklara göre en soğuk ay ocak (-9 °C) ve en sıcak ay ağustos (19,5 °C) ayıdır. Erzurum'da yılın 4 ayında (aralık, ocak, şubat, mart) sıcaklık ortalamaları 0 °C'nin altındadır. Erzurum'da yıllık yağış miktarı 430,9 mm olup aylık toplam yağış ortalamalarına göre en yağışlı aylar mayıs (73,1 mm) ve nisan (54,6 mm) aylarıdır. En az yağış alan aylar ise ağustos (17,6 mm) ve aralık (22,0 mm) aylarıdır. Kars'ta MGM (2025c)'nin 1931-2024 yılları arasındaki verilerine göre yıllık sıcaklık ortalaması 4,8 °C'dir. Aylık ortalama sıcaklıklara göre en soğuk ay ocak (-10,7 °C) ve en sıcak ay ağustos (17,9 °C) ayıdır. Kars'ta yılın 4 ayında (aralık, ocak, şubat, mart) sıcaklık ortalamaları 0 °C'nin altındadır. Kars'ta yıllık yağış miktarı 507 mm olup aylık toplam yağışların ortalamalarına göre en yağışlı aylar mayıs (83,3 mm) ve haziran (76,3 mm) aylarıdır. En az yağışlı aylar ise aralık (22,0 mm) ve ocak (22,7 mm) aylarıdır. MGM (2025d)'nin 1958-2024 yılları arasındaki verilerine göre Ardahan'da yıllık sıcaklık ortalaması 3,7 °C'dir. Aylık ortalama sıcaklıklara göre en soğuk ay ocak (-11,2 °C) ve en sıcak ay ağustos (16 °C) ayıdır. Ardahan'da yılın 5 ayında (kasım, aralık, ocak, şubat, mart) sıcaklık ortalamaları 0 °C'nin altındadır. Ardahan'da yıllık yağış miktarı 557,8 mm olup aylık toplam yağışların ortalamalarına göre en yağışlı aylar haziran (93 mm) ve mayıs (83,7 mm) aylarıdır. En az yağış alan aylar ise ocak (20,1 mm) ve şubat (20,9 mm) aylarıdır. Iğdır'da MGM (2025e)'nin 1941-2024 yılları arasındaki verilerine göre yıllık sıcaklık ortalaması 12,3 °C'dir. Aylık ortalama sıcaklıklara göre en soğuk ay ocak (-3,2 °C) ve en sıcak ay temmuz (26 °C) ayıdır. Iğdır'da yılın 3 ayında (aralık, ocak, şubat) sıcaklık ortalamaları 0 °C'nin altındadır. Iğdır'da yıllık yağış miktarı 259 mm olup aylık toplam yağış ortalamalarına göre en yağışlı aylar mayıs (47,2 mm) ve nisan (34,2 mm) aylarıdır. En az yağışlı aylar ise ağustos (9,5 mm) ve eylül (11,4 mm) aylarıdır.

Tablo 1. MGM'nin 1964-2023 yılları arasındaki 60 yıllık verilerine göre çalışma alanındaki merkezlerde trend ve korelasyon testlerinde kullanılan parametrelerin ortalama değerleri

Merkezler	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	Yıllık Toplam Yağış Miktarı (mm)	Kar Yağışlı Gün Sayısı	Kar Örtülü Gün Sayısı	Ortalama Kar Yüksekliği (mm)
Erzurum	5,5	430,9	46,2	104,4	47,1
Kars	5,0	507	30,7	99,9	48,3
Ardahan	3,8	557,8	36,5	116,3	71,1
Iğdır	12,3	259	13,8	32,8	10,2

Mann-Kendall testine göre sahada Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda trendin Iğdır, Kars ve Ardahan'da artış yönünde olduğu, Erzurum'da ise bir trendin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yönteme göre Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı trendinin Iğdır'da azalış yönünde Kars ve Ardahan'da artış yönünde olduğu, Erzurum'da ise belirgin bir trendin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayılarında Kars'ta bir trendin olmadığı buna karşın Iğdır, Kars ve Erzurum İllerinde azalış trendinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği trendinin Ardahan'da azalış yönünde olduğu, Iğdır, Kars ve Erzurum'da ise bir trendin bulunmadığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. MGM verilerine göre 1964-2023 yılları arasında çalışma alandaki merkezlerde bazı sıcaklık ve kar parametrelerinin Mann-Kendall Trend Testi sonuçları

Merkezler	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)		Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı		Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı		Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)	
	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend
Erzurum	1,44	Trend Yok	0,22	Trend Yok	-2,20	Azalış	-0,94	Trend Yok
Kars	5,74	Artış	4,65	Artış	-0,89	Trend Yok	-1,51	Trend Yok
Ardahan	5,28	Artış	2,91	Artış	-2,61	Azalış	-2,46	Azalış
Iğdır	6,05	Artış	-2,67	Azalış	-3,20	Azalış	-1,49	Trend Yok

Sen Eğim Metodu sonuçlarına göre Erzurum, Kars, Ardahan ve Iğdır il merkezlerinin tümünde Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda artış trendi görülmektedir. Bu artışın en yüksek olduğu il merkezi 0, 054 °C/yıl ile Iğdır olmuştur. Yıllık Ortalama Sıcaklık artışının en düşük olduğu il merkezi ise 0, 014 °C / yıl ile Erzurum olmuştur. Bu değişim Kars'ta 0, 051 °C/yıl ve Ardahan'da 0,047 °C/yıl dır. Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı Iğdır'da azalış, Kars, Ardahan ve Erzurum'da artış trendine sahiptir. Bunlardan Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı artış trendinin en yüksek olduğu il merkezi 0,556 gün/yıl ile Kars, en düşük olduğu il merkezi ise -0,173 gün/yıl ile Iğdır olmuştur. Bu değişim Ardahan'da 0, 231 gün/yıl, Erzurum'da ise 0, 03 gün/yıldır (Tablo 3).

Tablo 3. MGM verilerine göre 1964-2023 yılları arasında çalışma alandaki merkezlerde bazı sıcaklık ve kar parametrelerinin Sen Metodu'na göre trend testi sonuçları

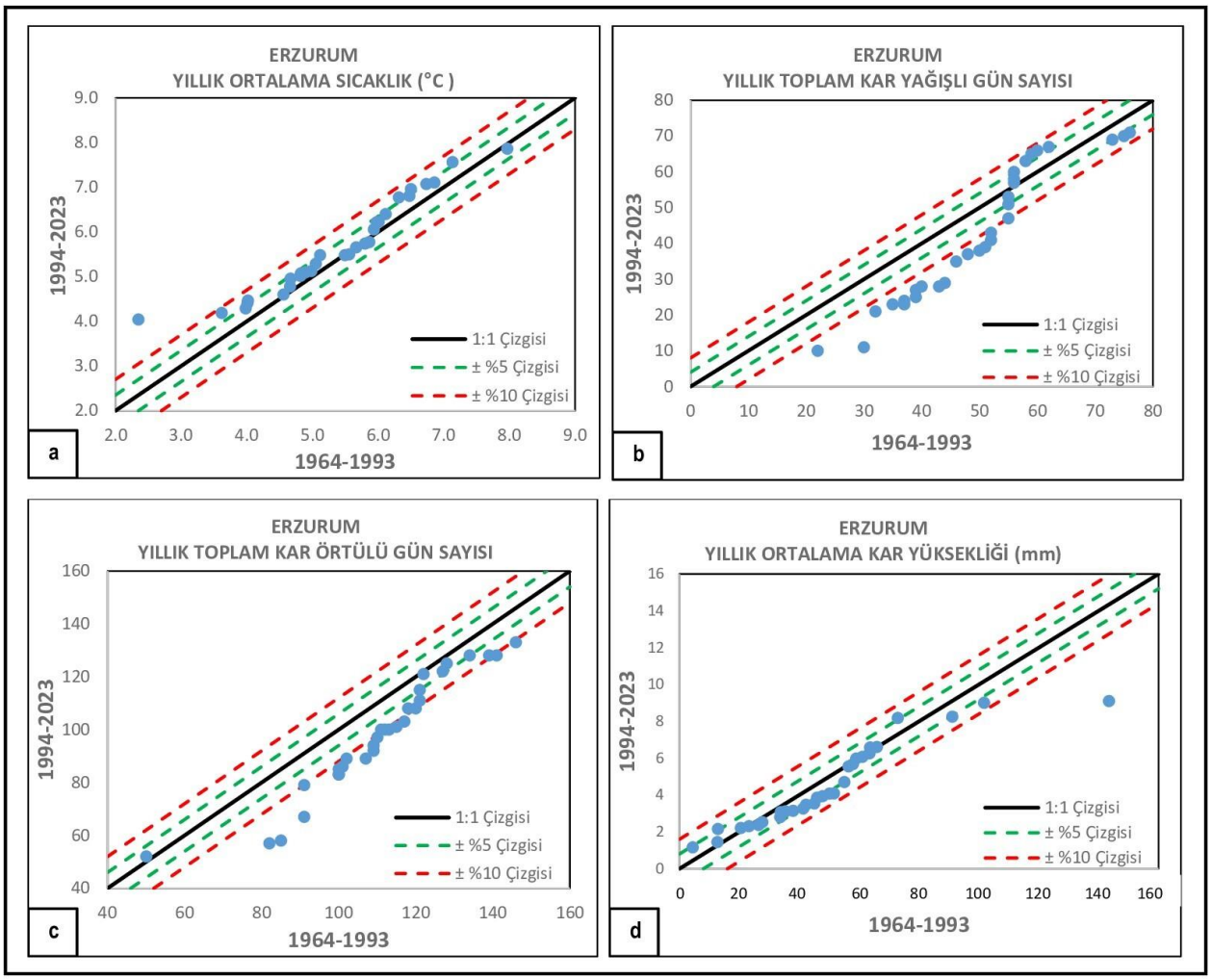
Merkezler	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)		Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı		Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı		Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)	
	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend
Erzurum	0,14	Artış	0,3	Artış	-0,38	Azalış	-0,158	Azalış
Kars	0,051	Artış	0,556	Artış	-0,142	Azalış	-0,314	Azalış
Ardahan	0,047	Artış	0,231	Artış	-0,35	Azalış	-0,692	Azalış
Iğdır	0,054	Artış	-0,173	Azalış	0,567	Azalış	-0,084	Azalış

Sen Eğim Metodu'na göre Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı 4 il merkezinde de azalış trendi göstermektedir. En fazla azalış -0,567 gün/yıl ile Iğdır il merkezinde, en az azalış ise -0,142 gün/yıl ile Kars il merkezinde meydana gelmiştir. Bu değişim Erzurum'da -0,38 gün/yıl ve Ardahan'da -0,35 gün/ yıl olmuştur. Sen eğim metoduna göre Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği 4 il merkezinde de azalış trendi göstermektedir. Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinin en fazla azalış gösterdiği il merkezi -0,692 mm/yıl ile Ardahan olmuştur. En düşük azalış gösteren il merkezi ise -0, 084 mm/ yıl ile Iğdır olmuştur. Bu eğişim Erzurum'da -0,158 mm/yıl, Kars'ta ise -0,314 mm/ yıl olarak gerçekleşmiştir. Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre çalışma alanındaki tüm il merkezlerinde Yıllık Ortalama Sıcaklıklar artış trendine, Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayıları ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği azalış trendine sahiptir. Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı ise Iğdır'da azalış, Erzurum, Kars ve Ardahan'da artış trendine sahiptir.

Tablo 4. MGM verilerine göre 1964-2023 yılları arasında çalışma alandaki merkezlerde bazı sıcaklık ve kar parametrelerinin Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre trend testi sonuçları

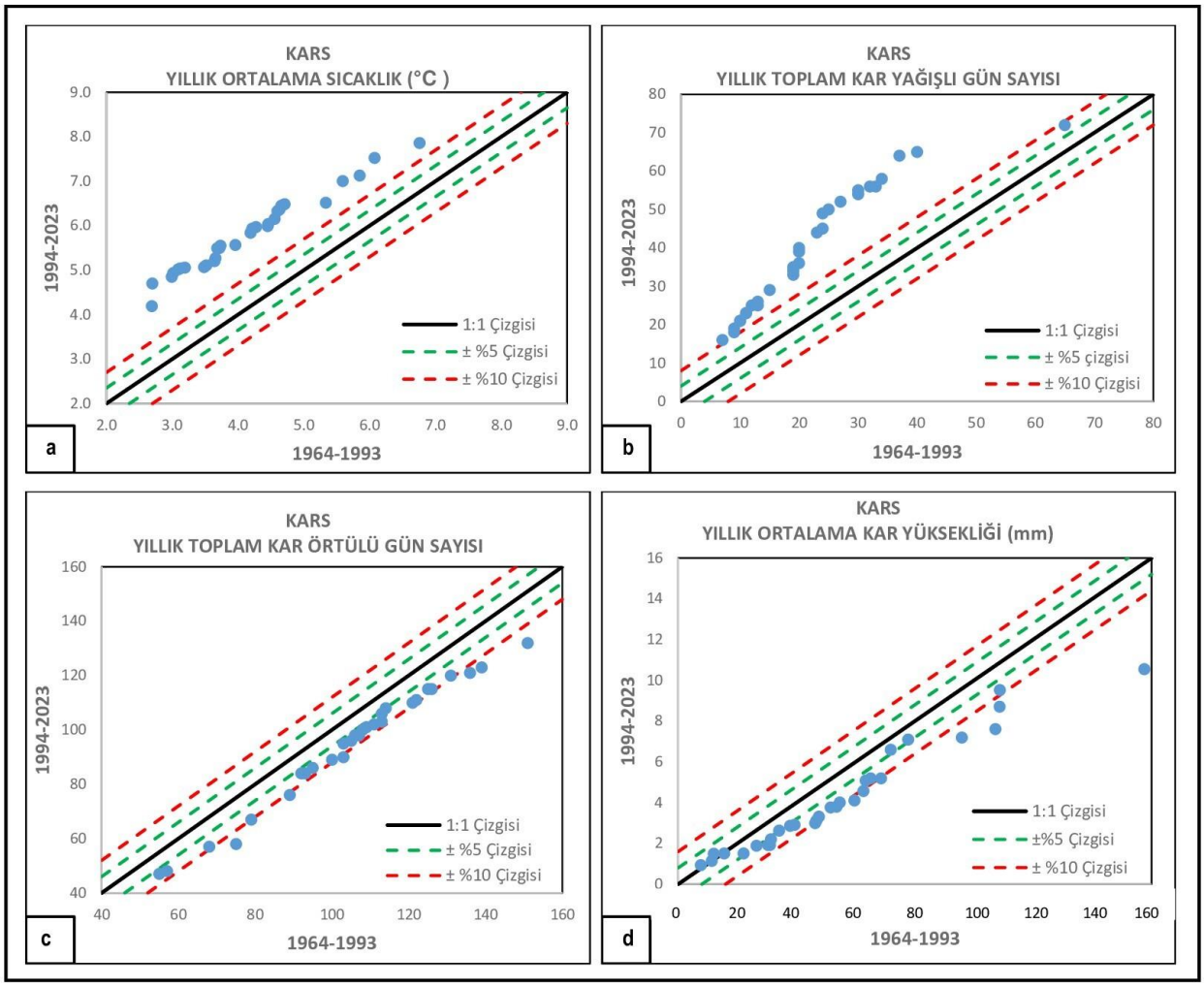
Merkezler	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)		Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı		Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı		Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)	
	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend	Z Değeri	Trend
Erzurum	0,009	Artış	-0,235	Azalış	-0,418	Azalış	-0,153	Azalış
Kars	0,052	Artış	0,574	Artış	-0,346	Azalış	-0,429	Azalış
Ardahan	0,049	Artış	0,274	Artış	-0,489	Azalış	-0,985	Azalış
Iğdır	0,053	Artış	- 0,189	Azalış	- 0,661	Azalış	-0,168	Azalış

Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre Erzurum'da Yıllık Ortalama Sıcaklık artışı 0,009 °C /yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük değerlerde güçlü artan, ortanca değerlerde zayıf artan veya stabil yüksek değerlerde ise zayıf artan bir trend gözlenmektedir. Erzurum'da Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısının değişimi -0,235 gün/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısında trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük ve ortanca değerlerde çok güçlü azalan, yüksek değerlerde ise güçlü artan bir trendin varlığı ile birlikte yüksek uç değerlerde hafif azalan bir trendin varlığı dikkati çekmektedir. Erzurum'da Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısının değişimi -0,418 gün/yıl olarak bulunmuştur. Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısında genellikle düşük ve orta değerlerde güçlü ve çok güçlü azalış trendi, yüksek değerlerde ise hafif ve güçlü güçlü azalan trend görülmektedir. Erzurum'da Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinin değişimi -0,153 mm/yıl olarak bulunmuştur. Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinin trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük değerlerde hafif artış, ortanca değerlerde hafif azalış veya trendsiz-stabil, yüksek değerlerde ise güçlü ve çok güçlü azalış trendi dikkati çekmektedir (Tablo 4; Şekil 2).

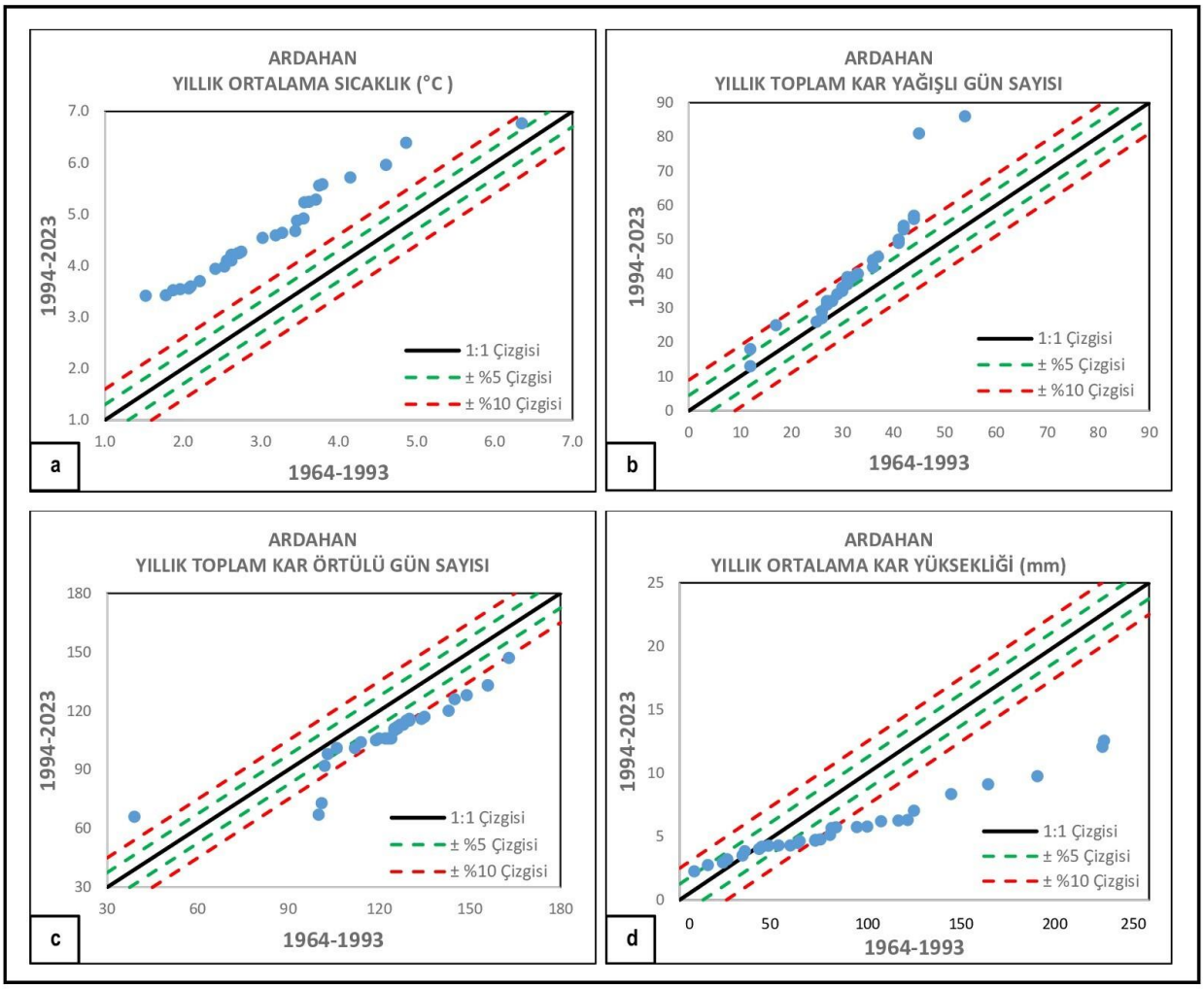
Şekil 2. Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre 1964-2023 yılları arasında Erzurum il merkezinde a-Yıllık Ortalama Sıcaklık trendi, b-Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı trendi c- Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı trendi d-Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği trendi.

Kars'ta yenilikçi Şen metoduna göre Yıllık Ortalama Sıcaklık artışı 0,052 °C/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük, ortanca ve yüksek değerlerin tümünde çok güçlü artış trendi gözlenmektedir. Kars'ta Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı değişimi 0,574 gün/yıl olarak bulunmuştur. Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısında trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük değerlerde güçlü, ortanca ve yüksek değerlerde çok güçlü artış trendi tespit edilmiştir. Kars'ta Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısının değişimi -0,346 gün/yıl olarak bulunmuş, 60 yıllık zaman dilimi içerisinde genel olarak Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısında azalış trendi dikkati çekmektedir. Toplam Kar Örtülü Gün Sayısında trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde ise düşük ve ortanca değerlerde güçlü, yüksek değerlerde ise çok güçlü azalış trendi gözlenmektedir. Kars'ta Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinin değişimi -0,429 mm/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinde Trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük değerlerde trend yok veya hafif azalan şeklinde iken, ortanca değerlerde genellikle güçlü azalan ve yüksek değerlerde çok güçlü azalan trend gözlenmektedir (Şekil 3).

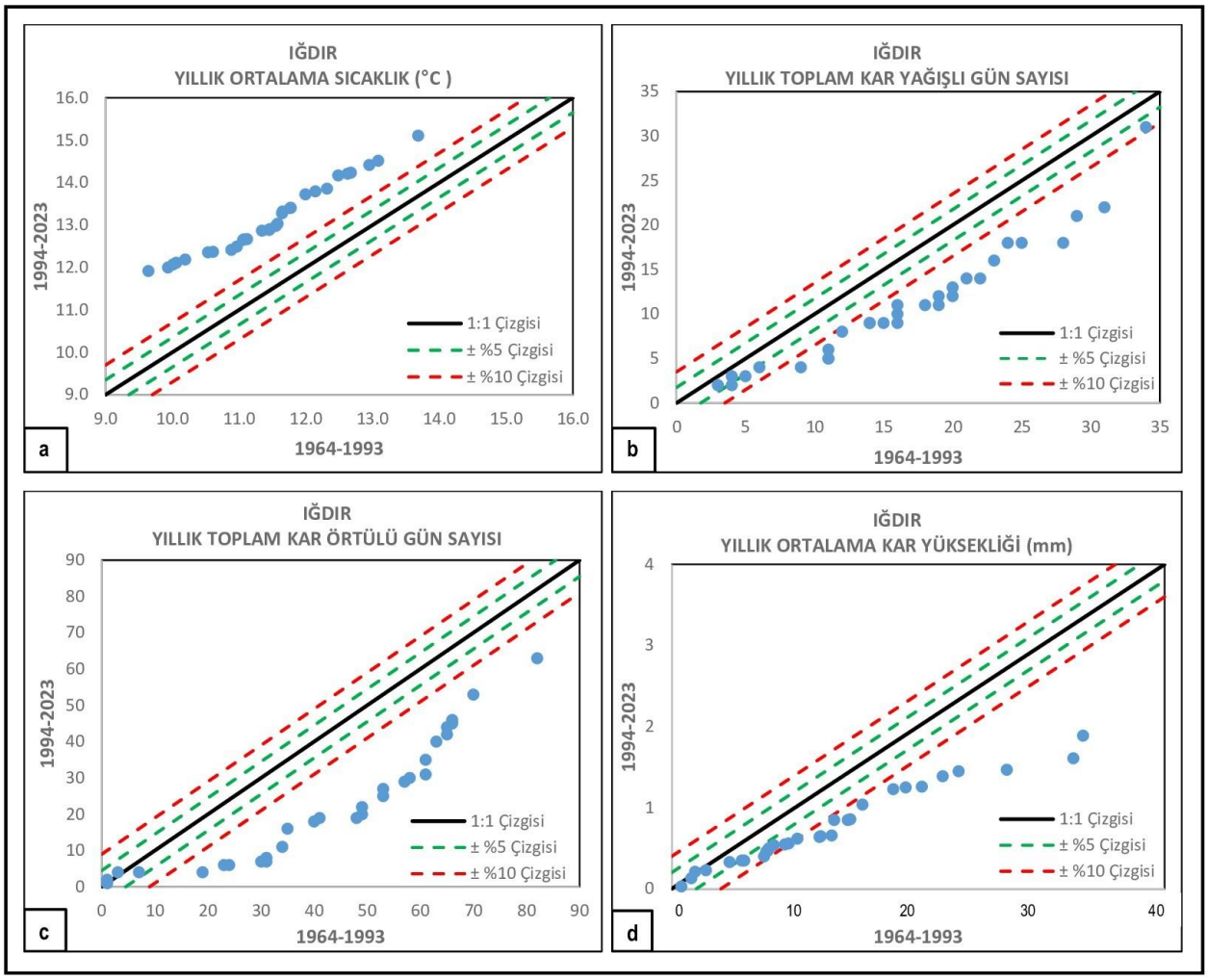
Şekil 3. Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre 1964-2023 yılları arasında Kars il merkezinde a-Yıllık Ortalama Sıcaklık trendi, b-Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı trendi c- Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı trendi d-Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği trendi.

Ardahan'da Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre Yıllık Ortalama Sıcaklık değişimi 0,049 °C/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük, ortanca ve yüksek değerlerin tümünde çok güçlü artış trendi gözlenmektedir. Ardahan'da Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısının yıllık değişimi 0,274 gün/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısında trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük ve orta değerlerde hafif-güçlü artan, yüksek değerlerde ise çok güçlü artan trend görülmektedir. Ardahan'da Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısının değişimi -0,489 gün/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısında trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde en düşük değerlerde çok güçlü artış, ortanca ve yüksek değerlerde genellikle güçlü ve çok güçlü azalış trendi dikkati çekmektedir. Ardahan'da Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinin değişimi ise -0,985 mm/yıl olarak hesaplanmıştır. Ortalama Kar Yüksekliğinde trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde ise düşük değerlerde hafif azalış ortanca ve yüksek değerlerde ise güçlü ve çok güçlü azalış trendi dikkati çekmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre 1964-2023 yılları arasında Ardahan il merkezinde a-Yıllık Ortalama Sıcaklık trendi, b-Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı trendi c- Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı trendi d-Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği trendi.

Iğdır'da yenilikçi Şen yöntemi'ne göre Yıllık Ortalama Sıcaklık değişimi 0,053 °C/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük, ortanca ve yüksek değerlerin tümünde çok güçlü artan trend gözlenmektedir. Iğdır'da Yıllık Kar Yağışlı Gün Sayısının değişimi -0,189 gün/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Kar Yağışlı Gün Sayısında trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük değerlerde güçlü ve çok güçlü artan trend, ortanca ve yüksek değerlerde ise çok güçlü artan trend görülmektedir. Iğdır'da Yıllık Kar Örtülü Gün Sayısının değişimi -0,661 gün/yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Kar Örtülü Gün Sayısında trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük ve ortanca değerlerde güçlü azalan trend, yüksek değerlerde ise güçlü ve çok güçlü azalan trend hakimdir. Iğdır'da Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği -0,168 mm/ yıl olarak hesaplanmıştır. Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinde trendin değerlere göre değişimi incelendiğinde düşük değerlerde trend yok veya hafif azalan, ortanca değerlerde güçlü azalan ve yüksek değerlerde çok güçlü azalan trend hakimdir (Şekil 5).

Şekil 5. Yenilikçi Şen Yöntemi'ne göre 1964-2023 yılları arasında Iğdır il merkezinde a-Yıllık Ortalama Sıcaklık trendi, b-Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı trendi c- Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı trendi d-Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği trendi.

Spearman rho korelasyon testine göre Erzurum'da yılların günümüze yakınlığı ile Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı arasında güçlü negatif korelasyon vardır. Başka bir deyişle günümüze yaklaştıkça kar örtülü gün sayısında azalma görülmektedir. Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ve kar yüksekliği arasında çok güçlü negatif korelasyon vardır. Dolayısıyla Yıllık Ortalama Sıcaklıklar arttıkça Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı azalmaktadır. Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı arasında çok güçlü pozitif korelasyon vardır. Bu ilişkide Yıllık Ortalama Sıcaklıklar arttıkça Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı da artmaktadır. Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı ile Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında güçlü negatif korelasyon vardır. Başka bir deyişle Erzurum'da kar yağışlı gün sayısı arttıkça ortalama kar yüksekliğinde azalma görülmektedir. Bunun yanı sıra Erzurum'da Yıllık Toplam Karla Örtülü Gün Sayısı arttıkça Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinin de arttığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu iki değişken arasında çok güçlü pozitif korelasyon vardır (Tablo 5).

Tablo 5. Erzurum'da 1964-2023 yılları arasında MGM verilerine göre bazı sıcaklık ve kar parametrelerinin Spearman's rho Yöntemi'ne göre korelasyon testi sonuçları

	Zaman Değişimi (1964-2023)	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)
Zaman Değişimi (1964-2023)	1,000	0,162	0,061	**-0,283***	-0,143
Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	0,162	1,000	**0,419****	**-0,612****	**-0,573****
Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	0,061	**0,419****	1,000	0,016	**-0,258***
Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	**-0,283***	**-0,612****	0,016	1,000	**0,666****
Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)	-0,143	**-0,573****	**-0,258***	**0,666****	1,000

**P< .05 , **P< .01 (Koyu yazılar anlamlı ilişki olanları gösterir)*

Spearman rho korelasyon testine göre Kars İli'nde Zaman Değişimi (yılların günümüze yakınlığı) ile Yıllık Ortalama Sıcaklıklar arasında ve Zaman Değişimi ile Yıllık Ortama Kar yağışlı Gün Sayısı arasında çok güçlü pozitif korelasyon vardır. Dolayısıyla geçmişten günümüze doğru Yıllık Ortama Sıcaklıklar ve Kar Yağışlı Gün Sayıları artmaktadır. Kars İli'nde Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı arasında da çok güçlü pozitif korelasyon vardır. Bu nedenle sıcaklık arttıkça kar yağışlı gün sayısının da arttığı anlaşılmaktadır. Ancak sıcaklıklar ile kar örtülü gün sayısı ve kar yüksekliği arasında çok güçlü negatif korelasyon vardır. Başka bir ifade ile Kars'ta sıcaklık arttıkça kar örtülü gün sayısı ve kar yüksekliği azalmaktadır. Ayrıca kar örtülü gün sayısı ile kar yüksekliği arasında çok güçlü pozitif korelasyon bulunmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Kars'ta1964-2023 yılları arasında MGM verilerine göre bazı sıcaklık ve kar parametrelerinin Spearman's rho Yöntemi'ne göre korelasyon testi sonuçları

	Zaman Değişimi (1964-2023)	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)
Zaman Değişimi (1964-2023)	1,000	**0,671****	**0,578****	-0,116	-0,211
Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	**0,671****	1,000	**0,382****	**-0,588****	**-0,635****
Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	**0,578****	**0,382****	1,000	-0,117	-0,154
Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	-0,116	**-0,588****	-0,117	1,000	**0,652****
Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)	-0,211	**-0,635****	-0,154	**0,652****	1,000

**P<.05 , **P<.01, (Koyu yazılar anlamlı ilişki olanları gösterir)*

Spearman rho korelasyon testine göre Ardahan İli'nde Zaman Değişimi ile yıllık ortalama sıcaklık ve kar yağışlı gün sayıları arasında çok güçlü pozitif korelasyon bulunmaktadır. Dolayısıyla Ardahan'da zaman olarak günümüze yaklaştıkça Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ve Kar Yağışlı Gün Sayısı artmaktadır. Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayıları arasında çok güçlü negatif korelasyon ve Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile Yıllık Toplam Kar Yüksekliği arasında çok güçlü negatif korelasyon bulunmaktadır. Zaman Değişimi ile Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında çok güçlü negatif korelasyon bulunmaktadır. Bu nedenle günümüze yaklaştıkça kar örtülü gün sayısı ve kar yüksekliğinde azalma meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Ardahan'da Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ile Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında çok güçlü pozitif korelasyon bulunmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Ardahan'da 1964-2023 yılları arasında MGM verilerine göre bazı sıcaklık ve kar parametrelerinin Spearman's rho Yöntemi'ne göre korelasyon testi sonuçları

	Zaman Değişimi (1964-2023)	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)
Zaman Değişimi (1964-2023)	1,000	**0,628****	**0,378****	**-0,365****	**-0,307***
Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	**0,628****	1,000	0,042	**-0,737****	**-0,690****
Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	**0,378****	0,042	1,000	0,045	0,050
Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	**-0,365****	**-0,737****	0,045	1,000	**0,546****
Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)	**-0,307***	**-0,690****	0,050	**0,546****	1,000

**P<.05 , **P<.01 , (Koyu yazılar anlamlı ilişki olanları gösterir)*

Spearman rho korelasyon testine göre Iğdır'da Zaman Değişimi ile Yıllık Ortalama Sıcaklıklar arasında çok güçlü pozitif korelasyon varken Zaman Değişimi ile yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı ve yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı arasında çok güçlü negatif korelasyon vardır. Dolayısıyla günümüze yaklaştıkça Yıllık Ortalama Sıcaklıklar artarken Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı ve Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı azalmaktadır. Iğdır'da Yıllık Ortalama Sıcaklıkların artışı ile Yıllık Toplam Kar Yağışlı, Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında çok güçlü negatif korelasyon bulunmaktadır. Özetle Iğdır'da sıcaklıklar arterken diğer tüm kar parametrelerinde azalma görülmektedir. Iğdır'da Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı ile Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında çok güçlü pozitif korelasyon bulunmaktadır. Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ile Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında çok güçlü pozitif korelasyon bulunmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. Iğdır'da 1964-2023 yılları arasında MGM verilerine göre bazı sıcaklık ve kar parametrelerinin Spearman's rho Yöntemi'ne göre korelasyon testi sonuçları

	Zaman Değişimi (1964-2023)	Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)
Zaman Değişimi (1964-2023)	1,000	**0,705****	**-0,341****	**-0,403****	**-0,211**
Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)	**0,705****	1,000	**-0,636****	**-0,798****	**-0,551****
Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı	**-0,341****	**-0,636****	1,000	**0,725****	**0,645****
Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı	**-0,403****	**-0,798****	**0,725****	1,000	**0,776****
Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği (mm)	**-0,211**	**-0,551****	**0,645****	**0,776****	1,000

**P<.05 , **P<.01 , (Koyu yazılar anlamlı ilişki olanları gösterir)*

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'nin kuzeydoğusunda, sıcaklık ortalamalarının düşük, karla ilgili parametrelerin yüksek değerlerde olduğu merkezlerde son 60 yılda iklim değişikliği sürecinde sıcaklık ve karla ilgili parametrelerin trend ve korelasyon testlerinin yapıldığı bu çalışmada bazı önemli sonuçlar elde edilmiştir. Mann-Kendall trend testine göre Erzurum hariç diğer 3 ilde Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda zamana bağlı bir artış görülmekte ve Erzurum'da sıcaklıkta bir miktar artış olmasına rağmen istatistiksel anlamda herhangi bir trend olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayılarında diğer 3 ilde artış trendi mevcutken Erzurum'da bir miktar artışa rağmen istatistiksel olarak trend bulunmamaktadır. Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayılarında Kars hariç diğer 3 ilde azalış trendi varken Kars'ta bir miktar azalışa rağmen istatistiksel anlamda trend yoktur. Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinde yalnızca Ardahan'da azalış trendi varken diğer 3 ilde trend olmadığı anlaşılmaktadır.

Sen Eğim Metodu'na göre 4 merkezde de Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda artış trendi, Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayıları ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinde azalış trendi mevcuttur. Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayılarında ise yalnızca Iğdır'da azalış, diğer 3 ilde artış trendi dikkati çekmektedir. Sen Eğim Metoduna göre 60 yıllık süreçte Yıllık Ortalama Sıcaklıklardaki artış Iğdır'da toplamda 3,24 °C, Kars'ta 3,06 °C, Ardahan'da 2,58 °C ve Erzurum'da 0,84 °C olarak gerçekleşmiştir. Bu metoda göre 60 yıllık süreçte Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı yalnızca Iğdır'da azalma göstermiş (10,38 gün), diğer illerde ise Erzurum'da 1,8 gün, Kars'ta 33,36 gün ve Ardahan'da 13,86 gün artış olmuştur. Sen Eğim Metoduna göre Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı 4 ilde de azalış göstermiştir. Bu azalış 60 yılda Iğdır'da 34,02 gün, Kars'ta 8,52 gün, Ardahan'da 21 gün ve Erzurum'da 22,8 gün olmuştur. Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinde ise 4 ilin tümünde azalış meydana gelmiş, bu azalış 60 yılda Iğdır'da 5,4 mm, Kars'ta 18,84 mm, Ardahan'da 41,52 mm ve Erzurum'da 9,48 mm olmuştur.

Yenilikçi Şen Yöntemi 'ne göre bu 4 merkezde Yıllık Ortalama Sıcaklıklarda artış trendi, Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayıları ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinde azalma trendi görülürken Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayılarında Iğdır ve Erzurum'da azalış Kars ve Ardahan'da artış trendi dikkati çekmektedir. Yenilikçi Şen Metoduna göre 60 yıllık süreçte ortalama sıcaklıklarda artış Iğdır'da 3,18 °C, Kars'ta 3,12 °C, Ardahan'da 2,94 °C ve Erzurum'da 0,81 °C olarak gerçekleşmiştir. Bu metoda göre 60 yıllık süreçte Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı Iğdır'da 11,34 gün ve Erzurum'da 14,1 azalma göstermiş, buna karşın Kars'ta 34,4 gün ve Ardahan'da 16,44 gün artış olmuştur. Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ise 4 ilde de azalış göstermiştir. Bu azalış Iğdır'da 39,66 gün, Kars'ta 20,76 gün, Ardahan'da 29,37 gün ve Erzurum'da 25,08 gün olmuştur. Yenilikçi Şen Yöntemi 'ne göre Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği de 4 ilin tümünde azalış göstermiş, bu azalış 60 yılda Iğdır'da 10,08 mm, Kars'ta 25,74 mm, Ardahan'da 59,1 mm ve Erzurum'da 9,18 mm olmuştur.

Elde edilen analiz sonuçlarında olduğu gibi iklim parametrelerinde görülen mekânsal farklılıkların yerelde doğal çevre şartlarından (yükselti, bakı, su kütleleri vb.) etkilendiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra iklim değişikliğinin daha çok insan kaynaklı olduğu göz önünde bulundurulursa yerelde kentleşme, sanayileşme ve bunlara bağlı olarak fosil yakıtların tüketimindeki farklılıkların da sonuçlara etki edeceği düşünülmelidir. Hatta daha lokal alanlarda bile mekana bağlı farklılaşmalar görülebilmektedir. Örneğin Acar & Şenocak (2008) Erzurum'da kış periyodunda (Kasım-Nisan) Aylık Ortalama Kar Kalınlığını 6 ilçe merkezinde Mann-Kendall Yöntemi ile araştırmışlar ve 4 istasyonda artış, 2 istasyonda azalış trendi gözlemlemişlerdir. Bir başka durum ise farklı yöntemlerde elde edilen sonuçların faklı olmasıdır. Bu ise istatistiksel yöntemi oluşturan adımların ve kullanılan farklı denklemlerin sonucudur. Bunun yanı sıra kullanılan yöntemin sonuçlarının kategorize edilmesi için önerilen eşik değerlerinin faklı olması da elde edilen sonucu etkilemektedir. Örneğin bu çalışmada Erzurum'da Mann-Kendall Yöntemi'ne göre Yıllık Ortalama Sıcaklık değişimine ait Z değeri +1,44 bulunmuş ancak artış trendinin eşik değerinin +1,96 olması nedeniyle "trend yok" olarak değerlendirilmiştir. Hâlbuki Erzurum'da Sen Eğim Metodu'na göre Yıllık Ortalama Sıcaklık değişimine ait Z değeri +1,14 bulunmasına rağmen "artış trendi" olarak değerlendirilmiştir. Bu durum Sen Eğim Metodu'nun "0" üzerindeki tüm artı değerleri artış trendi olarak görmesi ile ilgilidir. Benzer durum diğer parametrelerde de mevcuttur. Bu yönüyle Sen Eğim Metodu'nun kullandığı eşik değerinin trendin varlığını belirlemede daha hassas olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte aynı analiz yönteminde iller arasındaki trend farklılığı bazı yanılgılara neden olabilmektedir. Örneğin Yıllık Ortalama Kar Yüksekliğinin en fazla azalış gösterdiği il merkezi -0,692 mm/yıl ile Ardahan iken en düşük azalış gösterdiği il merkezi -0, 084 mm/ yıl ile Iğdır olmuştur. Hâlbuki Iğdır aynı metoda göre sıcaklık artışının en yüksek olduğu il merkezi olduğundan kar yüksekliğinin en fazla azalış gösterdiği merkez olması gerekir. Buradaki durum zaman serisinin başlangıcındaki kar yüksekliğinin Iğdır'da az olması Ardahan'da ise daha fazla olması ile ilgilidir. Başla bir ifade ile trend karın toplam yüksekliğindeki değişimi oransal değil miktar olarak belirlemektedir.

Araştırma sonuçları içerisinde dikkat çeken bir durum da Iğdır hariç çalışma alanında iklim değişikliği sürecinde sıcaklık artışları ile birlikte Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısının da artıyor olmasıdır. Bu genelde beklenen bir sonuç olmayıp sahaya özgü bir durumdur. Doğu Anadolu Bölgesi'nde kar yağışları ile ilgili Topuz & Karabulut (2021)'un çalışmalarında da benzer sonuçlar görülmektedir. Şöyle ki; bu durum kışın çok düşük seyreden sıcaklıklarda kar yağışlarının

görülmemesi buna karşın belli bir sıcaklık değerinin üzerinden itibaren kar yağışlarının görülebiliyor olması ile ilişkilendirilebilir. Kar yağışları fiziksel olarak belli bir sıcaklık aralığında meydana gelmektedir. Bu nedenle sahada geçmişte çok düşük seyreden sıcaklıkların kar yağışları aleyhinde, günümüze doğru ise daha yüksek seyreden sıcaklık değerleri kar yağışları lehine bir durum meydana getirmiştir. Örneğin Özgür (2022)'ün Türkiye'de kar ve yağmuru ayıran kritik sıcaklıklar üzerine yaptığı araştırmada 1997-2016 arasındaki dönemde en düşük kar yağma sıcaklığını Erzurum'da -19 °C, Kars'ta -24,3 °C, Ardahan'da -24°C ve Iğdır'da -13,3 °C olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu değerden daha düşük sıcaklıların değil, daha yüksek sıcaklıkların olduğu günlerde kar yağışlarının arttığı bir gerçektir. Ülkemizde diğer bölgelerinde ve Iğdır'da geçmişte kış sıcaklık değerleri kritik kar yağma sıcaklık aralığı ile daha uyumlu iken iklim değişikliği sürecinde sıcaklıkların artışı ile birlikte bu aralık değerlerinden nispeten uzaklaşmaları söz konusu olduğundan kar yağışlarında azalma genel olarak beklenen bir durumdur. Ancak ülkemizin kuzeydoğusunda (Iğdır hariç) geçmişte kış sıcaklıklarının kritik kar yağma sıcaklıklarının altına daha fazla düşüyor olması nedeniyle kar yağışlı günlerin günümüze göre daha az meydana geldiği söylenebilir. Ancak sahada kar yağışlı gün sayısındaki artış ve azalışları kontrol eden faktörler bununla sınırlandırılamaz. Olası faktörlerin araştırılması başka bir çalışmanın konusu olabilir. Bununla birlikte saha genelinde sıcaklık artışlarının karın yerde kalma süresi ve kalınlığı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yağışlı gün sayısı ile yağış miktarı arasında her zaman doğrusal bir ilişki görülmeyebilir. Farklı çalışmalarda da benzer durumlara rastlanır. Yağışlı gün sayısı artarken, yağış miktarında azalma veya tersi bir durum ya da tümüyle ilişkisizlik görülebilir. Nitekim Koçak & Şen (2008) Türkiye'de 1970-2010 yılları arasındaki kış yağışları üzerine Mann-Kendall Yöntemi ile yaptıkları trend analizinde yağmurlu gün sayısında azalma trendi olduğunu, yağmur miktarında ise herhangi bir trendin olmadığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte Özgür & Koçak (2012) Mann-Kendall Trend testi uygulayarak yaptıkları araştırmada Çanakkale ve Edremit'te yağışlı gün sayısında trendin azalma yönünde olduğunu, yağış miktarında ise artış yönünde olduğu tespit etmişlerdir.

Spearman rho korelasyon testine göre Erzurum hariç diğer 3 ilde Zaman Değişimi ile Yıllık Ortalama Sıcaklık arasında çok güçlü pozitif korelasyon varken Erzurum'da bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Erzurum ve Kars'ta Yıllık Ortalama Sıcaklık artışı ile Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün sayısı arasında çok güçlü pozitif korelasyon varken Iğdır'da çok güçlü negatif korelasyon tespit edilmiştir. Ardahan'da ise bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. 4 il merkezinde de Yıllık Ortalama Sıcaklık ile Yıllık Toplam Kar Örtülü Gün Sayısı ve Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında çok güçlü negatif korelasyon bulunmaktadır. Erzurum'da Yıllık Toplam Kar Yağışlı Gün Sayısı ile Yıllık Ortalama Kar Yüksekliği arasında güçlü negatif korelasyon, Iğdır'da ise bu değişkenler arasında pozitif korelasyon tespit edilmiş, diğer iki ilde bu iki değişken arasında anlamlı ilişki görülmemiştir. Bununla birlikte korelasyon testi bir nedensellik testi değildir (Arı vd., 2024). İki değişken birlikte azalıp artabilir veya farklı yönlerde azalış artışlara sahip olabilir. Buna rağmen bu iki değişkenin birbiri üzerinde hiçbir etkisi bulunmayabilir. Burada belki önceden varsayılmış bir nedenselliğin (sıcaklık ile karın yerde kalma süresi gibi) test edilmesinde yararlanılmış istatistiksel bir yöntem olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

IPCC (2021) raporuna göre Küresel iklim değişikliği ile ilişkili sıcaklık artışının 19. yy başlarından bu yana, son 125 yıl içerisinde sadece 1,07 °C olduğu düşünülürse Iğdır, Kars ve Ardahan'da son 60 yıl için elde edilen değerlerin bu ortalamanın 3 katına yakın olduğu görülmektedir. Ülkemiz genelinde meteorolojik veriler incelendiğinde kar yağışlı gün sayısı ve karın yerde kalma süresinde önemli bir azalma dikkati çeker (Özgür, 2013). Buna karşın çalışma sahasında kar yağışlı gün sayısının giderek arttığı (Iğdır hariç) ancak karla örtülü gün sayısı ve kar kalınlığının azaldığı anlaşılmaktadır. Dolaysıyla çalışma alanında özellikle kar yağışlı gün sayısı ile sıcaklık değişiminin dünya ve ülkemizdeki gidişten farklılaştığı görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizlerden de anlaşıldığı üzere sahada oldukça düzeyde sıcaklık artışı söz konusudur. Aynı zamanda bununla paralel olarak kar parametrelerinde de önemli değişimler görülmektedir. Bu nedenle sahanın geleceğe dair iklim senaryolarında bu değişimler göz önünde bulundurulmalı, bunlara ilaveten kuraklık riskleri belirlenmeli, yağış akış ilişkileri incelenmeli, kar parametrelerindeki değişimin ekosistemin diğer bileşenleri üzerindeki etkisi araştırılmalı, özellikle suyun verimli kullanımı ve değişen iklim şartlarına uygun ekonomik faaliyetlerle ilgili projeksiyonlar ve yeni planlamalar ortaya konulmalıdır.

Kaynakça

Abdillahi, H. A. (2022). Somali yağış verilerinin trend analizi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Acar, R., & Şenocak, S. (2008). Erzurum için aylık kar örtüsü yüksekliği trendleri. 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci DSİ Yurtiçi Bölgesel Toplantıları Kar Hidrolojisi Konferansı, Erzurum, Türkiye, 27-28 Mart.

Ahmed, S. B. (2018). Trend analysis of climate parameters in Grandcomoros. Çukurova University Institute Of Natural And Applied Sciences, MSc Thesis.

Arı, A.A., Afşar, K.E., & Şenol, M. (2024). Türkiye'de yapılan nedensellik araştırmaları üzerine: sahte nedensellik bulguları. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(2), 225-260. https://doi.org/10.54838/bilgisosyal.1523183

Aydın M., & Öz A. (2021). Van Gölü Havzası'nda hidrometeorolojik verilerin eğilim analizi. Çukurova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 36(2), 441-456.

Aydınalp, C., & Cresser M. S. (2008). The effects of global climate change on agriculture. American-Eurasian Journal of Agriculture and Environmental Science. 3 (5): 672-676, 2008 ISSN 1818-6769

Bölük, E., Eskioğlu, O., Çalık, Y., & Yağan, S. (2023). Köppen İklim Sınıflandırmasına göre Türkiye iklimi. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, İklim ve Zirai Meteoroloji Dairesi Başkanlığı, İklim ve İklim Değişikliği Şube Müdürlüğü, https://www.mgm.gov.tr/files/iklim/iklim_siniflandirmalari/koppen.pdf

Burn, D.H., & Hag Elnur, M.A. (2002). Detection of hydrologic trends and variability. Journal of Hydrology, 255, 107–122.

Conover, W.J. (1999). *Practical nonparametric statistics* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons, 592p.

Çeribaşı, G. (2019). Şen Yöntemi ve trend yöntemleri kullanılarak Doğu Karadeniz Havzası'nın yağış verilerinin analiz edilmesi. Journal of the Institute of Science and Technology, 9(1), 254-264. https://doi.org/10.21597/jist.439569

Çoban, A. (2020). *Türkiye'nin İklimi.* Şu eserde; Türkiye'nin Fiziki Coğrafyası (Edt. Akengin, H. ve Dölek İ.). Ankara: Pegem Akademi Yay, 3.Baskı.

Elias, S. (2007). History of Quaternary Science. In S. A. Elias (Ed.), Encyclopedia of Quaternary Science (Vol. 1, pp. 10-18). Elsevier Science Publishers B.V. (North-Holland).

Ercan, B., & Yüce, M. İ. (2017). Kızılırmak Havzası'nın hidrometeorolojik verilerinin trend analizi. Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6, 333-340. https://doi.org/10.17100/nevbiltek.323640

Fidan, S., & Görüm, T. (2020). Türkiye'de ölümcül heyelanların dağılım karakteristikleri ve ulusal ölçekte öncelikli alanların belirlenmesi. Türk Coğrafya Dergisi (74), 123-134. DOI:10.17211/tcd.731596

Gümüş, V., & Yenigün K. (2006). Aşağı Fırat Havzası akımlarının trend analizi ile değerlendirilmesi. Yedinci Uluslararası İnşaat Mühendisliğinde Gelişmeler Kongresi, 11-13.

Hamed, K.H., & Ramachandra Rao, A. (1998). A Modified Mann-Kendall Trend Test for Autocorrelated Data. Journal of Hydrology, 204, 182-196. https://doi.org/10.1016/s0022-1694(97)00125-x

Hays, J. D., Imbrie J. & Shackleton N. J. (1976). Variations in The Earth's orbit; pacemaker ofthe Ice Ages. Science 194, 1121-1132.

IPCC, (2021). Climate change 2021: The fhysical science basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781009157896

İlker, A., & Terzi, Ö. (2021). Sıcaklık verilerinin trend analizi. Çankırı ve Kastamonu, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 9(4), 1339-1347.

Karaman S., & Gökalp Z. (2010). Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin su kaynakları üzerine etkileri. Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi, 3 (1), 59-66.

Katipoğlu, O. M., Yeşilyurt, S. N., & Dalkılıç, H. Y. (2022). Yeşilırmak Havzası'ndaki hidrolojik kuraklıkların Mann-Kendall ve Yenilikçi Şen Yöntemi ile trend analizi. Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 12(2), 422-442. https://doi.org/10.17714/gumusfenbil.1026893

Kendall, M. G. (1975). *Rank correlation methods*. London: Charles Griffin, 4th edition.

Koçak, K., & Şen, O. (2008). Kış yağış bileşenlerinde trend araştırması (Kandilli örneği). 4. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu, İstanbul, Türkiye, 25-28 Mart.

Kömüşçü, A. Ü. (2022). *Klimatoloji için istatistiksel analiz.* Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.

Lowe, J. J., Walker, M. J. C., Porter, S. C., & Elias, S. A. (2007). *Understanding Quaternary climatic change*. Encyclopedia of Quaternary Science. 1st ed. Oxford: Elsevier, 28-39.

Malhi, G. S., Kaur, M. & Kaushik, P. (2021). Impact of climate change on agriculture and ıts mitigation strategies: A Review. Sustainability, 13(3), 1318. https://doi.org/10.3390/su13031318

Mann, H. B. (1945). Non-parametric test against trend. Econometrika, 13, 245-259.

Mendelsohn, R. (2009). The ımpact of climate change on agriculture in developing countries. Journal of Natural Resources Policy Research, 1(1), 5–19. https://doi.org/10.1080/19390450802495882

Mendelsohn, R. (2014). The ımpact of climate change on agriculture in asia. Journal of Integrative Agriculture, 13(4), 660-665. https://doi.org/10.1016/S2095-3119(13)60701-7

MGM, (2014). İklim Sınıflamaları. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Klimatoloji Şube Müdürlüğü, https://www.mgm.gov.tr/files/iklim/yayinlar/iklim_siniflandirmalari.pdf

MGM, (2025a). Türkiye ortalama karla örtü günler sayısı. Resmi İklim İstatistikleri, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, https://www.mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/parametreAnalizi/2024-kar-ortulu-gunler.pdf

MGM, (2025b). Erzurum resmi iklim istatistikleri. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=ERZURUM

MGM, (2025c). Kars resmi iklim istatistikleri. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=KARS

MGM, (2025d). Ardahan resmi iklim istatistikleri. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=ARDAHAN

MGM (2025e). Iğdır resmi iklim istatistikleri. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=IGDIR

Önöz, B. & Bayazit, M. (2003). *The power of statistical tests for trend detection*. Turkish Journal of Engineering and Environmental Sciences, 27, 247-251.

Özgür E. (2022). Atmosferik koşullar yardımıyla kar yağışı ile yağmuru ayıran kritik sıcaklığın Türkiye genelinde belirlenmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Meteoroloji Mühendisliği Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Özgür, E. (2013). Kar yağışlı gün sayılarının toplam yağışlı gün sayılarına oranının yıllık ve bölgesel trend analizi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özgür, E. & Koçak, K. (2012). Kaz dağları ve çevresinde yağış bileşenlerinin ve ekstrem yağışların incelenmesi. Kazdağları 3. Ulusal Sempozyumu, Edremit, Balıkesir, Türkiye, 24-26 Mayıs.

Shah, A., Mustakim, S. & Jahid, H. G. M. (2016). Interdependence between dry days and temperature of sylhet region: Correlation analysis. Journal of Urban and Environmental Engineering, 10, 145-154.

Shahid, S. (2011). Trends in extreme rainfall events of Bangladesh. Theor Appl Climatol, 104(3–4), 489–499.

Siegel, S., & Castellan Jr., N.J. (1988). *Nonparametric statistics for the Behavioral Sciences*. New York: McGrawHill, 2nd edition.

Şen, Z. (2012). Innovative trend analysis methodology. Journal of Hydrologic Engineering, 17(9), 1042-1046.

Şimşek, O., Gümüş, V., Soydan, N. G., Yenigün, K., Kavşut, M. E., & Topçu, E. (2013). Hatay İli'nde bazı meteorolojik verilerin gidiş analizi, UTBD, 5 (2), 132–144.

Tokgöz, S., & Partal, T., (2020). Karadeniz Bölgesi'nde yıllık yağış ve sıcaklık verilerinin Yenilikçi Şen ve Mann-Kendall yöntemleri ile trend analizi. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10(2), 1107-1118, 2020. https://doi.org/10.21597/jist.633368

Topuz, M., & Karabulut, M. (2021). Doğu Anadolu Bölgesi'nde kar örtülü gün ve kar yağışlı günler sayısının eğilim analizi (1970-2020). Doğu Coğrafya Dergisi, 26(46), 1-24. https://doi.org/10.17295/ataunidcd.928393

Tosunoğlu, F., & Kişi, O. (2017). Trend analysis of maximum hydrologic drought variables using Mann-Kendall and Şen's innovative trend method. River Research and Applications, 33(4), 597-610. https://doi.org/10.1002/rra.3106

WMO, (2019). *Atlas of Mortality and Economic Losses from Weather, Climate and Water Extremes*. World Meteorological Association: Geneva, Switzerland, 2019; ISBN 9789263112675.

Yükseler, U., Dursun, Ö.F., & Alashan, S. (2021). Yağışların mevsimsel değişimlerinin trend analiz yöntemleri ile araştırılması: Bingöl ili örneği. El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi, 8(1); 45-59.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study aims to identify the regional impacts of climate change in the northeastern part of Turkey, where the effects have been well-known globally and nationally for a long time. In this context, the research primarily focuses on meteorological data related to snow and temperature. The time-dependent variation of temperature and snow parameters not only provides insight into the scale of climate change at the regional level but also contributes to understanding the multifaceted effects on the ecosystem. Additionally, the study aims to explore the relationships between the aforementioned meteorological parameters in the region using correlation tests. Furthermore, this research seeks to raise awareness regarding the importance and effects of snowfall observations, which have been less explored in scientific studies compared to other meteorological data in Turkey.

Materials and Methods

Trend and correlation tests have been applied to meteorological snow and temperature data, which are important indicators of climate change. The Mann-Kendall Trend Test, Sen's Slope Method, and Innovative Şen Method were preferred to analyze the time-dependent variation of the data. The Spearman rho correlation test was used to determine the relationships between events. For this purpose, annual average temperature, total annual snow days, total annual snow-covered days, and annual average snow height data from the Turkish State Meteorological Service (1964-2023) were utilized. The Sen's Slope Method and Mann-Kendall Trend Test were analyzed using the Excel XLSTAT Time Series Analysis module, while the graphs of the Innovative Şen Method were generated using Excel scatter plots, and the Spearman rho Correlation analyses were conducted using the Correlate Analyze module of IBM SPSS software.

Findings

According to the analyzed meteorological data, it is evident that there has been a substantial change over the last 60 years in the region. For instance, temperatures have increased by 0.81°C (Erzurum) to 3.24°C (Iğdır). The number of total annual snow days has varied between a decrease of 10.38 days (Iğdır) and an increase of 34.4 days (Kars). Similarly, the number of total annual snow-covered days has decreased across all cities. The decrease in total annual snow-covered days ranged from 8.52 days (Kars) to 39.66 days (Iğdır). Over the 60-year period, the annual average snow height has decreased in all cities. The decrease in annual average snow height ranged from 5.4 mm in Iğdır to 59.1 mm in Ardahan. Correlation tests revealed a generally high level of correlation between temperature and snow parameters, as well as between snow parameters themselves.

Conclusion

Although different results were obtained from the three trend tests, the overall trend shows an increase in annual average temperatures and total annual snow days, while a decrease is observed in total annual snow-covered days and total annual snow height. Correlation tests indicate a high degree of relationship both between temperature and snow parameters and among the snow parameters themselves. Additionally, due to the differences in methodologies, especially in trend analyses, different values were observed. The time-dependent changes in temperature and snow parameters indicate that the region's trend deviates from the general situation in Turkey, revealing a relatively significant warming trend and, consequently, substantial changes in snow parameters.

Şerbetçioğlu, N. & Kurtyılmaz, D. (2025). Hero and Anti-Hero in the Batman–Joker narrative: A phenomenological and intertextual analysis. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1222-1235.

Hero and Anti-Hero in the Batman–Joker Narrative: A Phenomenological and Intertextual Analysis

Batman–Joker Anlatısında Kahraman ve Anti-Kahraman: Fenomenolojik ve Metinlerarası Bir Analiz

Necatcan Şerbetçioğlu[1], Deniz Kurtyılmaz[2]

Abstract

This article examines their narrative relationship through phenomenological and intertextual analysis, arguing that their opposition is not merely a battle between good and evil but a unity in which both characters define and sustain each other. While Batman embodies the pursuit of justice and order, Joker represents chaos and anarchy, yet both emerge as products of Gotham's systemic decay and their own traumatic pasts. Their contrasting ideological perspectives lead them to adopt different methods: Batman works within the boundaries of law and morality, whereas Joker challenges and undermines these structures. However, despite their apparent opposition, both characters resort to violence as a means to achieve their respective goals, blurring the line between hero and anti-hero. By analyzing films such as The Dark Knight (2008), Joker (2019), and The Batman (2022), as well as key graphic novels, the article explores how their interdependence is constructed narratively and thematically. Ultimately, the research finds that Batman and Joker are not just adversaries but reflections of the same social contradictions -two mirrored images revealing the instability and moral ambiguity at the heart of Gotham's corrupt order.

Keywords: *Narrative, Character, Hero, Anti-hero, Batman, Joker.*

Öz

Bu makale, fenomenolojik ve metinlerarası analiz yöntemleriyle onların anlatısal ilişkisini incelemekte ve aralarındaki karşıtlığın sadece iyi ile kötünün mücadelesinden ibaret olmadığını, aksine birbirlerini tanımlayan ve varlıklarını sürdüren bir bütünlük oluşturduklarını öne sürmektedir. Batman, adalet ve düzen arayışını temsil ederken; Joker kaosu ve anarşiyi yüceltir. Ancak her ikisi de Gotham'ın sistematik çöküşünün ve kendi travmatik geçmişlerinin birer ürünü olarak ortaya çıkar. Farklı ideolojik bakış açıları nedeniyle zıt yöntemler benimserler: Batman yasalar ve ahlaki sınırlar içinde hareket ederken, Joker bu yapıları yıkmaya ve değersizleştirmeye çalışır. Fakat yöntemleri ve hedefleri ne kadar farklı olursa olsun, her ikisi de amaçlarına ulaşmak için şiddeti bir araç olarak kullanmaktadır ve bu durum kahraman ile anti-kahraman arasındaki sınırları da bulanıklaştırır. The Dark Knight (2008), Joker (2019) ve The Batman (2022) gibi filmler ile önde gelen çizgi romanları inceleyen çalışma, iki karakterin anlatısal ve tematik düzeyde nasıl birbirine bağımlı kurgulandığını araştırmaktadır. Çalışmada, Batman ve Joker'in, yalnızca düşman değil, aynı zamanda aynı toplumsal çelişkilerin yansımaları olduğu ve Gotham'ın yozlaşmış düzeninin içindeki ahlaki belirsizlikleri açığa çıkaran birer aynaya dönüştükleri ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Anlatı, Karakter, Kahraman, Anti-kahraman, Batman, Joker.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 13 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, Türkiye, necatcans@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/ https://orcid.org/0009-0001-8961-8119.
[2]Doktor Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi, Tirebolu İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Öğretim Üyesi, Giresun, Türkiye, deniz.kurtyilmaz@giresun.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8123-8034.

Introduction

To the extent that people describe the world, they also shape it by making sense of it through narrative. Narrative, the most fundamental form through which people construct their existence and experience, serves as a bridge between individual and collective consciousness. Throughout its historical continuity, various narrative forms, such as epics, myths, theater, and cinema, reveal the dreams and fears of the collective consciousness. Undoubtedly, the central figure of a narrative is the hero. Since antiquity, the hero has served as an idealized model representing the social order and exalting shared values. Whatever form it takes, the hero archetype constitutes the defining essence of narratives; their existence is a reflection of the collective consciousness and reflects a society's shared ideals and fears.

In this respect, the hero figure is certainly dynamic. From ancient Greek tragedies to medieval chivalric romances, from Romantic literature to modern cinema, the hero has undergone a constant transformation (Tilbe, 2019: 143-145). While Aristotle's Poetics defines the hero as an ethically superior and virtuous figure, the concept of the tragic hero emerged in Shakespeare's era, incorporating flaws, internal conflicts, and mistakes as integral parts of the narrative (Tütüncü, 2021). With 19th-century literary movements, the hero gained more human dimensions, and the once rigid boundaries between absolute good and absolute evil became increasingly blurred (Kadiroğlu, 2012: 9-10). In the 20th century, cinema, comics, and popular culture led to an even more radical transformation in heroic narratives. The hero was no longer a virtuous figure representing only goodness; he became a much more complex being shaped by personal traumas, moral conflicts, and inner darkness (Öz, 2022).

This transformation defines the essence of modern narratives, where social roles give way to individual existence, inner struggles, and moral ambiguity. The hero has transformed from an idealized protector of society to a being confronted with personal dilemmas and existential uncertainties. This shift marks both an evolution in narrative structure and a profound rupture in the concept of heroism, ultimately giving rise to the anti-hero. Unlike the ideal hero of classical narratives, the anti-hero is a figure who clashes with societal norms, lives in moral gray areas, and at times rejects traditional heroic values. Precisely for this reason, he has become an increasingly compelling character. In modern storytelling, the anti-hero frequently takes center stage as the protagonist.

Even when not at the center, the anti-hero plays a crucial role in defining the protagonist's identity, and from this point on, the dramatic conflict within the narrative cannot be reduced to a traditional struggle between good and evil. The relationship between the hero and anti-hero begins to carry a deeper meaning, revealing how one complements, even creates, the other. This dynamic and dialectical relationship is worth examining as it offers a more layered understanding of human nature.

Methodology and Data Analysis

Within this framework, the article argues that the relationship between Batman and the Joker should be examined beyond the traditional hero-antihero dichotomy. This study aims to explore how the hero/antihero distinction is reconstructed by offering a phenomenological and intertextual reading of the narrative relationship between Batman and the Joker. In this context, the study offers an analysis drawing on select comic book texts as well as cinematic examples and suggests that Batman and the Joker should not be viewed as absolute opposites, but rather as two similar figures shaped by the same societal collapse and manifesting their existence in different ways (See Appendix A).

Guided by an interpretive phenomenological and intertextual framework, the study examines the Batman-Joker duo through films, comics, and selected episodes to determine how their relationship reconfigures the categories of hero and antihero in contemporary narrative. Intertextual reading is used to map intertextual motifs and structural echoes, while phenomenological attention is directed to each character's lived experiences and ethical decision-making processes (Allen, 2000: 209).

Research Questions

The article's research questions are as follows:

RQ1. In the analyzed corpus, how do narrative structures and recurring motifs reconstruct the boundary between hero and antihero in the context of Batman and Joker (e.g., reflection, interdependence, symmetrical moral tests)?

RQ2. What aspects of Batman and Joker's internal experiences constitute their ethical stances?

RQ3. What is the contribution of Gotham's socio-economic order to the formation of the characters of Batman and Joker?

RQ4. How are specific scenes and themes used to reveal the fragility of the moral order and test collective ethics, and how does Batman's response reconstruct or disrupt this order?

Hypotheses

The study's hypotheses can be listed as follows:

H1. Doppelgänger Hypothesis: Throughout the texts, Batman and Joker are constructed as co-constitutive identities. Scenes of mutual recognition and testing demonstrate that each character's narrative function presupposes the existence of the other.

H2. Socio-economic Mediation Hypothesis: Batman is associated with the preservation of property and institutional balance, while the Joker is associated with the disruption that makes systemic contradictions understandable.

H3. The Legitimacy of Violence Hypothesis: Batman's violence maintains order, while the Joker's exposes its corruption. However, both forms of violence converge in practice, blurring the moral line between hero and antihero.

H4. The Intertextual Convergence Hypothesis: The independent texts jointly perpetuate the blurring of all boundaries between Batman and Joker.

The study draws on a selected corpus of films, comics, and animated works that highlight the complex interdependence between Batman and Joker. It focuses on three cinematically significant contemporary films: *The Dark Knight* (2008, Christopher Nolan), *Joker* (2019, Todd Phillips), and Batman (2022, Matt Reeves). In terms of comics, the oeuvre includes canonical and influential texts that have significantly shaped the representation of the Batman-Joker duo: *The Dark Knight Returns* (1986, Frank Miller; DC Comics), *Batman: The Killing Joke* (1988, Alan Moore and Brian Bolland; DC Comics), *Batman: Death of the Family* (2012–2013, Scott Snyder and Greg Capullo; DC Comics), *Batman: White Knight* (2017–2018, Sean Murphy; DC Comics). The animated medium is also represented by the *Batman: The Animated Series* episode "The Man Who Killed Batman" (1993, Bruce Timm), which offers an original variation on the mythology.

1. The Pillars of a Story: Narrative and Character(s)

Narrative is a fundamental tool for conveying and giving meaning to human experience. Through narratives, individuals and societies construct their identities, share values, and interpret the world (Fludernik, 2009: 40-41). Various definitions of the concept of narrative across disciplines reflect its multifaceted nature (Dervişcemaloğlu, 2014: 50). In its broadest definition, narrative is any communication process in which one or more individuals convey real or fictional events, along with related objects, actions, structures, and processes, to a small or large audience (Prince, 1982: 1-5). Fundamentally, a narrative presents events, characters, and settings within a specific linguistic coherence and structure (Chatman, 2009: 21). This structure, while highlighting the cause-and-effect relationships between events (Thompson & Bordwell, 2006: 75) and legitimizes the actions of characters, creating a sense of meaning because it emerges as a whole of real or fictional situations (Genette, 2020: 14-15).

Naturally, such a significant phenomenon has become a subject of thought and research. In ancient Greece, Aristotle's analysis of the structure of tragedy in his *Poetics*, defining elements such as plot (mythos), character, and catharsis, is seen as the beginning of systematic research on the form and function of narrative. Developments such as allegorical interpretations of religious texts in the Middle Ages, the human experience-centered approach of literature during the Renaissance, and the rise of the novel in the Age of Enlightenment deepened the evolution of narrative, while an independent field of narratology emerged in the 20th century as an interdisciplinary field informed by linguistics, structuralism, and semiotics (Fludernik, 2009: 1-4).

Monika Fludernik emphasizes that the goal of narratology is to define and clarify the constants, variables, and their combinations specific to narrative (2009: 8). In this context, at first glance, a narrative appears to have two constant components: The story (content) and the chain of events (actions). While every narrative conveys a sequence of key events, it does much more than that -it creates meaning (content) (Topçu, 2011: 109). Characters are undoubtedly the carriers of the narrative chain of events. The narrative also reveals the internal and external journeys of the individuals around whom events unfold. Characters are crucial elements that both drive the actions and deepen the narrative's meaning as the story unfolds.

Each character creates a microcosm within the narrative's world, and this microcosm enriches the story by reflecting themes and conflicts at both the individual and societal levels. As Barthes (1991: 109–110) noted in his analyses of cultural myths, characters often function as semiotic nodes that condense broad ideological conflicts into a single figure. In this context, characters are not merely tools of storytelling but also actors who integrate with the essence of the narrative and shape its meaning. The fundamental characteristic of a character in a narrative is that they possess a unique psychology (Nutku, 1990: 179). Characters stand out through their individual traits, creating differences that

capture the attention of the audience. Characters stand out with their individual characteristics and create differences that capture the audience's attention.

Cinema, as a distinctive form of modern narrative, magnifies this semiotic and psychological depth by mobilizing its audiovisual resources. Through image, sound, and performance, the medium renders the ideological and emotional tensions embodied in characters directly perceptible. The intensity provided by these elements simultaneously reveals the physical, psychological, and sociological dimensions of character. As Bordwell observes, one of the crucial functions of cinematic narration is to make the character's perceptual and emotional processes legible within the dramatic construction (1985: 34–36). By foregrounding both the individual and the collective dimensions of experience, cinema highlights the inseparability of the personal and the social in the construction of character, which leads directly to the question of how these dimensions are constituted.

Humans, as social beings, possess three important dimensions: physical, sociological, and psychological. The fundamental components that constitute character are comprised of these dimensions, and none of them can be separated from the other. When a character's physical, psychological, and sociological depths come together, their place within the story is solidified as a multidimensional being. Each character is shaped not only as an individual identity but also as an entity intertwined with their environment and social structure. Indeed, the formation and development of a character plays a significant role in the societal structure they are part of. Social structure is one of the primary factors that determines a character's worldview, values, and behaviors. The elements that make up this structure are shaped by factors such as the individual's social class, upbringing, economic status, family arrangement, circle of friends, and religious beliefs. A character's perspective on the world is directly related to their position in society; in other words, a character's position within society also influences their emotional and intellectual makeup (Giddens, 2002: 34).

In fact, the psychological dimensions of a character are also determined by the aspirations, desires, thoughts, and passions shaped within the societal structure they inhabit. The character's intellectual and emotional world is formed not only by their individual experiences but also by the influence of their social environment, cultural norms, and economic conditions. This means that the impact of society on an individual is not limited to external pressures; internal conflicts, self-perception, and the sense of self-worth are also reflections of the societal structure (Beck, 1992: 88).

A character's physical structure is also incorporated into these dynamics. The body is the interaction space between psychological and social structures; in other words, the boundaries of the body determine the character's relationship with their inner world and their social environment. In other words, the character's psychological structure is also shaped by the influence of their body. While the body provides clues about the character's emotional and intellectual depth, the social structure determines how the character experiences and lives these depths (Foucault, 1975: 132).

However, no character can create a sufficiently powerful impact within the narrative on their own. In fact, a character's depth and emotional power emerge from their internal conflicts and transformations as well as through their relationships with other figures around them. Especially the interactions or struggles of the protagonist with opposing characters or secondary figures whose goals contradict theirs deepen the character's meaning and role within the narrative. As Greimas points out, narrative functions are organized through oppositional roles such as subject versus opponent, and helper versus sender, which establish the dynamic tensions that sustain storytelling (1983: 174–176). Opposition creates conflict and tension, which drives the plot forward and nourishes the evolution of all characters in the narrative, providing justification for their actions.

While Greimas's agential model analyzes the interrelationships of the characters in the narrative at a structural level, Todorov's narrative disequilibrium model complements the dynamic dimension of these relationships. According to Todorov, every narrative begins with a state of equilibrium, then conflict arises as this equilibrium is disrupted, and finally, it culminates in a search for a new equilibrium (1969: 70–76). This schema, by transcending the conflict between the protagonist and his antagonist from a purely personal struggle, reveals the workings of forces that constantly disrupt the entire social and ethical order of the narrative universe. Thus, this duality becomes one of the fundamental axes in the narrative, constantly disrupting the equilibrium and revealing the fragility of that order.

2. The Doppelgänger and the Blurred Boundaries Between Hero and Anti-Hero

A narrative can feature many characters, each of whom contributes uniquely to the story; however, among these characters, the hero holds a singular importance. The hero is the focal point of the narrative, the driving force of the plot, and the character with whom the audience forms the strongest emotional connection. Their actions, decisions, and transformations determine the direction of the narrative and embody its themes. Other characters may enrich the narrative, support the hero, or oppose them, but the hero is the central figure that carries the meaning of the story and

propels the audience into the adventure. Therefore, in a narrative, the hero holds a special place, standing above the other characters.

In his work Poetics, Aristotle defines the hero in its simplest form as "someone superior to the ordinary person" (Aristoteles, 2010: 23). According to this definition, the hero is a figure who is brave, honorable, and ready to undertake a difficult task. Campbell, in his seminal 1949 work The Hero with a Thousand Faces, provides a new perspective by categorizing heroes into two types. The first type is the hero at the microcosmic level, belonging to their own region. These extraordinary heroes fight against evils on an individual scale and often serve a tribal or local community. The second type is the macrocosmic hero, who achieves a victory that will mark world history. These heroes bring tools that will renew society as a whole and are recognized as universal heroes (Campbell, 2000: 49-50).

Whether local or universal in scope, the hero has two distinct characteristics. Firstly, their story is not a narrative that gains meaning solely within an individual and historical context. In the hero's adventure, passed down from generation to generation, one can find a collective and universal dimension/meaning. "The hero is the man or woman who, by conflicting with and overcoming local and personal historical limitations, has reached universal and ordinary human forms. This is why they are capable, not of the existing, disintegrating society and spirit, but of the inexhaustible source from which society is reborn" (Campbell, 2000: 30-31). Secondly, every hero's story is a journey; a story of change and transformation. Whether the hero appears in a fairy tale, in ancient Greek mythology, or in Eastern narratives, from the beginning to the end of their adventure -whether physically or spiritually- they travel, stray down different paths, and ultimately reach a new form of existence. Both of these characteristics can be explained by Campbell's concept of the monomyth. Although myths may contain regional differences, they exhibit a similar structure on a universal level, and the hero expresses this universality (Tecimer, 2005: 107-108). This is the meaning of the monomyth.

In all mythic narratives, heroes fight solely for the loyalty to the values they hold and the people they love (Üçer, 2020: 59) and they never give up on their struggle. It is precisely this aspect that inspires admiration; their adventure is listened to and retold countless times. Indeed, inspiring admiration and drawing the audience/viewer to their side is a common trait of all heroes. Even when the hero has undergone significant transformations, it can still be said that the quality of inspiring admiration persists unchanged (Law, 1983: 390).

As mythological narratives shape the hero archetype, the question of how the hero has undergone transformation in the modern era inevitably comes to mind. In the modern age, the emergence of distinct social classes, rapid social changes, and the consequent transformations in human relationships have led to changes in some of the hero's traditional traits (Bröckling, 2019: 127-129). Most importantly, as modernity emphasizes individualism, the hero, who has largely lost its collective value and meaning, has been pushed toward individuality (Watt, 2014), and, at times, has reached the point of becoming completely passive, dissonant, and dysfunctional.

Along with modernity, it is also important to note the emergence of a new character in narratives: the Anti-Hero. The figure of the hero primarily reveals itself and its collective function during times of crisis. Their actions offer a moral model for everyone to overcome the crisis, thereby creating collective meaning. But what happens when collective structures rapidly dissolve within the experience of modernity, and existential crises, stuck at the individual level, become chronic? What becomes of the hero? They undergo the greatest transformation, experiencing a kind of "meiotic division" (Tracy, 2012: 112). The anti-hero is a result of this meiotic division, emerging as a consequence of the new socio-cultural structure.[3] They are both a new figure and an element that will reintroduce meaning to the hero. However, this new and strange hero type in the narrative is entirely distant from the traditional heroic traits. They no longer represent those who want to establish a connection with life, but rather individuals who have partially or entirely lost this connection and struggle to survive within the system they inhabit (Neimneh, 2013: 75-76). For this reason, they stand out as a figure who consciously embodies all the anti-heroic traits (Klein, 1995: 88).

The term anti-hero, which first emerged in Dostoevsky's *Notes from Underground* (2020: 99), has gained popularity today, yet it remains difficult to define. This is because the concept refers to a contradictory and complex structure. Therefore, the anti-hero is often defined not by what they are, but by what they are not, adopting a post-modern attitude. First and foremost, it should be emphasized that the anti-hero is not an opposite or contrasting hero. The opposing or contrasting hero is a character who tries to thwart, wear down, or divert the hero's path, and these characters are

[3] Philosopher Jean-Françoise Lyotard defines the postmodern condition, which has dissolved the grand legitimacy narratives of modernity, as "disbelief in meta-narratives" (Lyotard, 1994: 7). This approach can be directly linked to the loss of trust in the heroic figure. In classical narratives, the hero is the bearer of meta-narratives such as progress, reason, and justice. However, in postmodern conditions, the absoluteness of these values is questioned, and the heroic figure loses its credibility. Instead, the anti-hero comes to the fore because, with his conflictual, fragmented, and contradictory nature, the anti-hero better represents the pluralism and uncertainty of the postmodern condition. In this context, the blurred boundaries between Batman and the Joker can be read parallel to the dissolution of meta-narratives identified by Lyotard: the hero's absolute representative power disappears, and ethically and politically ambiguous anti-hero narratives emerge.

typically of lesser importance in the story (Huyugüzel, 2018: 272-268). However, the anti-hero refers to much more than this.

The anti-hero is of a much deeper and more layered nature, offering an in-depth exploration of societal norms, individual moral understanding, and inner human conflicts (Neimneh, 2013: 82). The actions of the anti-hero cannot be reduced to a simple good-versus-evil dichotomy, as they often experience inner conflicts as much as they clash with the hero. Interestingly, these conflicts, while distinguishing them from the hero, also allow the audience or reader to form a genuine empathy with them. The anti-hero's actions typically take place in morally gray areas, making it impossible to define them simply as a villain or the opposite of the hero (Klein, 1995: 94). Unlike the "good" traits coded in the hero, the anti-hero usually represents "humanity" with their flaws, vulnerabilities, and moral uncertainties (Fraser, 2016: 47). Precisely for this reason, the anti-hero, while questioning the conventional understanding of heroism, contributes to the creation of a much more realistic, more layered narrative by revealing the complexities, contradictions, and weaknesses of human nature.

In fact, there is a kind of symmetrical relationship between the hero and the anti-hero, and sometimes even a complete duality. This situation between the hero and the anti-hero is often grounded in the reflections or parallels that can be sensed between them (Campbell, 2004: 56). The symmetry between them can be read not only through opposites but also through their internal similarities. While the hero often remains loyal to moral values to achieve a specific goal, anti-heroes may use very different methods to achieve the same objective. However, both characters share a kind of quest for salvation, a desire to reach a personal or societal goal. Although these two figures perceive the world differently, they share the same motivations in their actions (Booker, 2004: 214).

The duality we claim to exist between the hero and the anti-hero sometimes operates like a reflection in a mirror. What the hero represents as "right" can be perceived as what the anti-hero represents as "wrong" -and vice versa (Campbell, 2004: 78) However, both figures actually represent different aspects and tendencies of society. This situation reveals how ambiguous individual identities, ideals, and social expectations can be. The anti-hero is the dark reflection of the hero; while heroes are often seen as the guardians of social order, upon closer inspection, anti-heroes are more successful at identifying the flaws of the current situation. The anti-hero presents the weaknesses, contradictions, and sometimes the entirely corrupted nature of the system -something that is expected to demand numerous sacrifices for its continuation- as a stark truth (Booker, 2004: 229).

At this point, the relationship between the hero and the anti-hero intersects with the concept of the doppelgänger (double-soul, shadow-self), which is frequently discussed in literature and psychoanalysis. The doppelgänger can be seen as a dark/malevolent reflection representing the repressed aspects of the individual, desires not accepted by society, and the deepest fears. However, as Sigmund Freud pointed out, it does not only create unease; it also manifests as an outward expression of the repressed aspects of the individual's unconscious (Freud, 2003: 236). In the same vein, this ambivalent phenomenon can be associated with Carl Jung's shadow archetype. As a manifestation of the aspects of the self that the person cannot accept and represses, it is both a threatening and complementary aspect of the self (Jung, 1951: 146-152).

As expected, the doppelgänger not only symbolizes the fragmentation of individual identity, but also brings with it a societal and cultural critique. This is because the concept of the self cannot be considered separately from the social context. Therefore, the hero's inner struggle is often shaped by conflict with the moral and social values of the external world. This duality exposes the tension between how the individual sees themselves and how society defines them. Especially in modern narratives, the doppelgänger figure is also shaped as a result of social pressures and identity politics. Since the 19th century, the doppelgänger has been seen as a reflection of the individual's struggle to adapt to the new social order shaped by the industrial revolution and modernization processes, as well as the alienation this creates.

In literature and cinema, the doppelgänger figure is frequently employed in the portrayal of hero narratives, especially in the presence of anti-hero characters. It has been previously mentioned that the anti-hero often represents the opposing side of the main character. While the hero embodies the values and moral truths approved by society, the anti-hero is a doppelgänger figure who remains in the shadows created by these very values, exposing the cracks within the system (Rank, 1971: 67). In this context, the boundary between the two characters is actually quite permeable, revealing that the hero can sometimes transform into their own anti-hero, or conversely, the anti-hero may evolve into a hero.

Most importantly, the anti-hero, as a doppelgänger, is the dark side that the main character must confront in order to mature or complete themselves. If we consider that the self can never have a fixed identity and is always shaped by the "Other," we reach the conclusion that the doppelgänger figure symbolizes "the subject's uneasy encounter with themselves, internalizing the gaze of the Other" (Žižek, 1991) In this sense, the doppelgänger becomes the true shaper

of the hero. However, in the same way, the hero is also the shaper of the anti-hero. Their relationship creates a dichotomy where neither can exist without the other, rather than being a mere opposition (Demir, 2024: 411-413).

Although the doppelgänger often emerges as an alter ego or false self that creates inner conflict or chaos for the hero in many narratives, it can sometimes manifest as a completely external/physical rival. For instance, in Mary Shelley's *Frankenstein* (1818), the monster created by Doctor Victor Frankenstein is an outward manifestation of his repressed desires and aspects that contradict societal norms, and it serves as an actual physical rival standing against the Doctor. In contrast, in Darren Aronofsky's *Black Swan* (2010), the protagonist Nina, while obsessively seeking perfection in her career, sees her spiritual darkness and repressed demonic sides embodied in the form of an imaginary rival ballerina.

3. Batman and Joker in Terms of the Narrative Unity of Hero and Anti-Hero

Perhaps the most significant aspect of the duality between hero and antihero is that both figures undergo an internal transformation over time. Heroes generally evolve toward goodness, while antiheroes descend deeper into darkness. However, these transformational processes involve the same psychological and moral dilemmas. While the hero struggles to find a solution in the face of a threat, the antihero approaches these threats differently. While the hero relies on their opposite to define themselves, the antihero questions the hero's very existence, leading both to continually rebuild their identities. Therefore, within the fundamental structure of the narrative, rather than viewing Batman and the Joker as two conflicting figures, they should be treated as two aspects of the same identity. The narrative of the Batman universe has framed the hero and antihero not merely as conflicting figures, but as elements that construct and transform each other's identities.

Batman, whose real name is Bruce Wayne, has cultivated himself as an extraordinary warrior through years of intense combat training, and his sharp intellect and detective skills distinguish him from others. Thanks to the technological power and personal wealth of Wayne Enterprises, which he inherited from his father, he continues his fight against crime by producing advanced equipment, costumes, and vehicles (Manning, Wiacek, Scott, Jones, & Walker, 2021: 28). In contrast, the Joker emerges with his mysterious persona and unpredictable nature, characterized by a clown-like appearance, a twisted sense of humor, and a passion for chaos. In the Batman universe, the Joker is positioned as a formidable opponent to the superhero or law enforcement; he challenges their moral values and pushes their boundaries (Skryabin, 2021: 329).

To initiate the analysis, it is essential to foreground the structural asymmetry underlying the Batman-Joker dialectic, as their apparent moral oppositions only gain coherence when situated within Gotham's socioeconomic order. As Pearson and Uricchio argue, Gotham City functions as an ideological apparatus that normalizes capitalist power relations within the narrative. Within this scheme, Batman emerges as the protector of property and hegemonic stability (1991: 202-203). His immense wealth, derived from inherited capital and the corporate empire of Wayne Enterprises, ties him closely to the ruling class, making his injustice an extension of the systemic order rather than a mere act of justice. Wolf-Meyer reinforces this claim by defining Batman's ultimate goal as the preservation of "hegemonic stability" and the maintenance of Bruce Wayne's socioeconomic privilege (2006: 193). In this context, both Bruce Wayne and his masked alter ego represent an ideological commitment to an unquestionable capitalist hierarchy.

Conversely, the Joker's rebellious policies weaponize Gotham's fissures and dramatize the "urbanization of class struggle" under neoliberal regimes (Harvey, 2005: 25). The film *Joker* (2019) vividly portrays this rupture, for instance: Austerity policies, social insecurity, and disinvestment, which have been ongoing since the 2000s and have particularly negatively impacted low-income earners, have led to a mass uprising that transforms the Joker from an isolated subject of pathology into an icon of systemic dissent. Rather than representing chaos in a metaphysical sense, the Joker mobilizes an aesthetics of disruption that seeks to expose the contingency and violence of the social order. As John Fiske (1989) observed in his analysis of the energies of resistance in popular culture, such figures articulate a "semiotic guerrilla war" that destabilizes dominant codes. In this framework, the Batman-Joker duo becomes a dialectical theater in which law and anomie are moral absolutes rather than competing strategies for coping with structural crisis.

However, in various narratives spanning from comic books to cinema, the Joker, whose origin is often ambiguous or variable, is frequently depicted as a character shaped by psychological traumas, often pushed to the margins of society. In Todd Phillips' 2019 film *Joker*, for example, the character introduced as Arthur Fleck (Joaquin Phoenix) is an individual struggling with economic inequality, social exclusion, and mental illness, who gradually transforms into an anarchist figure in response to Gotham's indifference. In the comic books, he is often portrayed as a character who, after suffering a physical deformity due to an accident, develops a distorted identity. Yet, regardless of which narrative is followed, the Joker's primary motivation is not simply committing crimes or fighting Batman; much more profoundly, it is to dismantle the order, demonstrate the inevitability of chaos, and prove how fragile moral values truly are (Skryabin, 2021: 335).

Superficially, Batman is seen as a hero who represents order and justice, while the Joker is an anti-hero who glorifies chaos and anarchy. However, these definitions do not fully capture the complexity of both characters and their relationship with one another. First and foremost, it should be made clear that, although Batman is portrayed in most narratives as a figure fighting crime and seeking to enforce justice, his ethical structure significantly differs from that of classical heroes. He is not an *absolute* good figure, like Achilles in Homer's epics or Superman in modern superhero narratives. On the contrary, he is a character driven by a desire for revenge, using violence as a tool, and existing in an ethically gray area within Gotham's corrupted system (Wolf-Meyer, 2006: 193-195).

Although Batman is evaluated as a hero in his fight to rid Gotham of crime, his struggle serves not the radical transformation of the system, but the continuity of the existing order. In Gotham, the source of crime and corruption lies not in individual wrongdoers, but in systemic injustices, class inequalities, and institutional corruption. However, Batman's methods aim not to transform this structure, but to establish a stable balance within it. While he hunts down criminals and enforces the law, he does not directly question the socio-economic inequalities or the collapse of the justice system in Gotham. Thus, the presence of corrupt bureaucrats, managers intertwined with criminal organizations, and the decay within the police force continues unabated. The role of the Wayne family in the development of Gotham and the shaping of its urban fabric further complicates Batman's position. Wayne Enterprises has significant investments in the industrial and financial sectors, and it has had both direct and indirect impacts on the city's transformation processes and the reproduction of urban poverty (Pearson & Uricchio, 1991: 201).

Thus, when Batman's efforts to protect Gotham equate to maintaining a deeply flawed and unequal system, the question of who is the hero and who is the anti-hero becomes a problem that is not easily resolved. Although Batman appears to be an external savior, he fundamentally ignores Gotham's corrupt structure and class disparities. Batman's sense of justice is typically focused on individual punishment and the enforcement of penalties. In reality, Batman's actions only lead to superficial changes in the social order, and his existence is only made possible by the continued existence of this broken system. Furthermore, Batman's obsession with punishing criminals functions as both the cause and the effect of his ignorance of Gotham's fundamental problems. Although the social injustices within Gotham's structure are indirectly justified through Batman's actions, he does not propose any radical changes to the system. This situation can even be interpreted as Batman, on some deeper level of consciousness, supporting Joker's criminal acts, as he is fully aware that this is the means through which his own legitimacy is maintained.

It is true that Joker's chaotic nature, which advocates for anarchy, forms a contrast to Batman's efforts to maintain order; however, it also reveals Batman's repressed aspects. Joker is a figure who seeks to disrupt the established order, doing so without adhering to any ethical norms. For him, the distinction between good and evil has lost its meaning. These traits give him typical antagonist qualities. However, Joker is also an anti-hero. In most narratives, he is portrayed not only as a criminal but also as an agent of chaos who forces others to question their ethical boundaries (Skryabin, 2021: 330). For instance, in the 2008 film *The Dark Knight*, Joker fills two boats with explosives and gives the people on each boat the option to blow up the other. Joker's goal is to demonstrate that the moral order believed to exist among Gotham's citizens is an illusion. In this sense, Joker's evil does not arise merely from individual ambition. Joker's chaotic actions are not only acts of personal violence but also actions that expose Gotham's inequalities and moral corruption.

In *The Dark Knight* (2008), Joker (Heath Ledger) orchestrates a series of manipulative games to challenge Batman's (Christian Bale) hero identity and push him to his limits. Particularly through the moral collapse of District Attorney Harvey Dent (Aaron Eckhart), Joker's plans create a tension that makes Batman's hero status questionable, even to himself. Batman is not only tasked with preventing crime but also with resolving this tension, while Joker's statement, "What would you do without me? I'm your complement," suggests that the true identity of the hero cannot fully take shape without Joker's existence. This is a typical doppelgänger narrative: it hints to the audience that one cannot exist without the other, offering a vision of existence in which one is incomplete without the other.

As expressed in the previous section, the doppelgänger relationship between Batman and Joker carries deep significance not only as a narrative contrast but also from a psychoanalytic perspective. According to Freud's concept of the uncanny, something that is both familiar and foreign evokes a disturbing feeling in the individual (Freud, 2003: 236). The relationship between Batman and Joker can be understood in this context. Carl Jung's theory of the shadow archetype also suggests that an individual's unacceptable, repressed aspects manifest as a shadow self (Jung, 1951: 146-152). While Batman fights crime in Gotham by setting rigid ethical boundaries, he keeps himself under control; Joker, on the other hand, constantly tries to transcend these boundaries. Joker is a figure who externalizes the chaotic nature that Batman represses, and for this reason, Batman cannot destroy him. To eradicate Joker would destabilize the very foundation of his own identity. The reverse is also true; without Batman, Joker would have no meaning for his existence.

For instance, in Frank Miller's graphic novel *The Dark Knight Returns*, after years of conflict, the Joker comes to realize that his existence holds no meaning without Batman. A similar narrative unfolds in the Batman: The Animated Series episode titled *The Man Who Killed Batman*. In this episode, upon believing that Batman is dead, the Joker experiences an overwhelming sense of emptiness and ceases his attempts to create chaos in Gotham. The Joker's primary objective is to incite disorder and engage in a perpetual game with Batman. Without Batman, the Joker himself becomes devoid of purpose.

Similarly, in *The Batman* (2022), the anti-hero Riddler conveys a parallel sentiment through the letters he sends to Batman, asserting that they are working towards a common goal. This reflects the dynamic in which the Joker has often expressed to Batman, "I am your other half," underscoring their interdependent relationship. Furthermore, in the 2017 graphic novel *Batman: White Knight*, the Joker undergoes medical treatment and regains his sanity, adopting the identity of Jack Napier. He attempts to become a hero for Gotham. Interestingly, in this narrative, Batman's aggressive and controlling behavior begins to cast him in a villainous light. The Joker's recovery accentuates Batman's darker tendencies, highlighting the symbiotic and often precarious balance between the two characters.

Although Batman's principle of not killing grants him ethical superiority over the Joker, it simultaneously ensures the Joker's continued existence. Killing the Joker would mean acknowledging Batman's own dark nature. Perhaps for this very reason, in the 2012 animated adaptation of *The Dark Knight Returns*, Joker and Batman engage in a deadly confrontation at an amusement park. However, Batman is unable to kill the Joker. Instead, the Joker ultimately breaks his own neck, committing suicide. Here, we witness the point at which the Joker seeks to surpass Batman: from the Joker's perspective, forcing Batman to kill him would mean pushing Batman beyond his moral boundaries. The Joker's goal is to drag Batman into his own darkness.

In this context, Batman's struggle with the Joker should be read not merely as an external battle but as an internal reckoning. Eliminating the Joker is not just about ridding himself of an enemy; it is also about confronting his own inner darkness. Why, then, can he never bring himself to do it? Because doing so would destabilize the very foundation of his identity, perhaps even bringing it to an end. Consequently, Batman's hatred for the Joker is, in reality, a manifestation of his effort to escape the potential for chaos within himself. The same can arguably be said for the Joker. In graphic novels such as *Batman: The Dark Knight Returns* and *Batman: Death of the Family*, the symbiotic relationship between Joker and Batman is further explored in depth. In both works, the Joker's line, "Who will I play with if I kill you?" succinctly encapsulates their mutual dependence.

Joker’s created anarchy also exposes Batman’s moral limitations. In *The Dark Knight*, during the scene where Joker (Heath Ledger) holds people hostage on two ships with explosives, Batman’s inability to actively come up with a solution and the decision being left to ordinary citizens questions his moral superiority. Batman’s fundamental principle of the “no kill” rule often becomes irrelevant when he teeters on the edge of violence. Joker exploits this principle to provoke Batman, wishing for him to become entangled in the very chaos he seeks to combat. When Batman approaches Joker’s methods to defeat him, he risks positioning himself as a morally corrupted anti-hero. This shows that Batman’s ideals are dependent on Joker’s anarchic vision. But there’s something more: perhaps Batman is not as different from Joker as he believes.

In fact, the claim that Batman is not so different from Joker is based on the reality that both operate with similar methods but with different motivations. Both characters seek to redefine justice and order in Gotham City according to their own understanding. While their methods and the intentions behind these methods seem to determine their moral differences, they share a deep common foundation: both are products of traumatic pasts and use violence as a tool to impose their own realities.

This narrative bears a striking parallel, even a shared connection, with Bruce Wayne’s traumatic past. Bruce witnessed the brutal murder of his mother Martha Wayne and father Dr. Thomas Wayne during his childhood. This tragic event led him to dedicate his life to fighting crime and seeking justice. However, it is worth noting that the very thing that killed Bruce’s parents is also the root cause of Joker’s birth. Bruce’s parents were murdered during a mugging which happens as a result of socio-economic inequality.

It is also important to consider the murder Arthur commits on the subway. He does not kill rich people but instead targets the "system men" who manage the wealth of the rich, i.e., the brokers. This act of murder marks a turning point in the Joker narrative. The murders, culminating in the live broadcast of television host Murray Franklin’s (Robert De Niro) death at the hands of Joker, provoke a societal outrage, signaling the transformation of Arthur’s individual tragedy into a social rebellion. The protests that follow, clearly organized by the lower class, signify the shift of Arthur’s chaotic ideology into a symbol of a societal movement. The poor individual, Arthur, has transformed into Joker, a symbol of societal ideals, through these two murders. His statement to Murray just before the killing, “You called me here because people

want to see someone like me. Now you're seeing a real one," must be understood in this context. Joker's individual anger has evolved into an anarchistic impulse that stands against the system and the existing order.

On the other hand, Batman's approach to this social corruption is quite different. While Bruce Wayne attempts to fix Gotham's corrupt structure, he chooses to do so within the framework of justice and order. However, it must be said that Wayne has the means to do this because the mentioned framework is always shaped under the shadow of the class privileges provided to him by the Wayne Enterprises group. Batman's effort to defeat criminals, on the one hand, emphasizes his understanding of heroism, but on the other hand, it also shows that he is part of the system. Rather, Bruce, who paints a typical conservative portrait, tries to save Gotham by making certain corrections, using the material and spiritual legacy left by the Wayne family, but unlike him, Joker, who has no choice but to be revolutionary, has no such opportunity. As someone marginalized by society, Arthur seeks to radically change the system, even to destroy it entirely.

While fighting criminals in Gotham, Batman often uses violence as a tool. He scares, intimidates, beats, and even, though unwillingly, sometimes causes fatalities. Therefore, to a certain extent, the violence Batman uses to maintain order is not fundamentally different from the violence Joker uses to create chaos. Their similarity becomes especially evident in situations where Batman's "no kill" rule is tested. At this point, Matt Reeves' *The Batman* (2022) film addresses Bruce Wayne's (Robert Pattinson) ethical boundaries and pursuit of justice from a darker perspective. In the film, Batman's urge for revenge frequently contradicts his understanding of justice. Once again, Gotham's corrupt structure and systematic injustice are key elements shaping both Batman's and his antagonist Riddler's actions in this film. It's not surprising that at moments when Batman acts on his urge for revenge, he adopts a level of violence comparable to that of the Riddler.

Moreover, at the end of the film, although Batman succeeds in thwarting Riddler's plans, he cannot completely erase their impact on the people of Gotham. The anarchy created by Riddler calls into question the effectiveness of Batman's conception of justice in Gotham. In this process, Batman confronts how dark his own methods can be. The film pushes the boundaries of Batman's ethical values, making his parallels with Joker and Riddler more visible. In this context, the relationship between Batman and Joker is not only based on conflict but also on the condition of being two parts of a whole. Both characters are reflections of Gotham's dark side, and no matter how much they try to distance themselves from each other, they struggle with the same fundamental problems.

As it is mentioned above, the graphic novels previously cited are also important sources for exploring the depth of the relationship between Batman and Joker. Alan Moore and Brian Bolland's *The Killing Joke*, Joker's idea that "One bad day can change a person's life" elegantly intertwines the origin stories of both Joker and Batman. This idea is also echoed intertextually in *The Dark Knight* film, where Joker manipulates Harvey Dent by planting the idea that "All it takes is one bad day." Indeed, after losing Rachel, Harvey is transformed into Two-Face under Joker's influence. However, Prosecutor Dent is the character whom Batman has placed his trust in throughout much of the film; Dent is seen as the lawman who, because of his honesty and incorruptibility, will fight criminals. Dent's sudden switch of sides thus highlights the unpredictability of being either Batman or Joker.

It is also worth noting that, from a phenomenological perspective, the interdependence between Batman and the Joker is not only symbolic but also embodied in lived experience. Firstly, characters' inner worlds often become phenomenological through bodily experience, creating a symmetrical opposition. The Joker's bodily weakness, involuntary laughter, and clumsy movements render him constantly vulnerable. The fits of laughter he experiences, especially during moments of social interaction, are a clear physical manifestation of the Joker's alienation. By contrast, Batman is always an athletic, handsome, and controlled figure. Bruce Wayne's heavy strides, breathing, fight choreography, and the ritual movements of donning his costume shape his body like armor. Physical discipline becomes the phenomenological foundation of his identity.[4]

Besides, in *Joker* (2019), Arthur Fleck's dance in the bathroom after the subway murder exemplifies what Merleau-Ponty (2017: 247-248) calls "the body's deliberate curve": the reorganization of meaning through posture, rhythm, and sensation. The spasms and alienation triggered by the murder gradually transform into an unexpected choreography of balance and harmony, where bodily movement becomes a medium of self-constitution. The slow, fluid gestures convey a

[4] In the Batman universe, there is a close parallel between the characters' internal psychological structures and their external physical appearances. One of the clearest examples of this duality is Harvey Dent's transformation into Two-Face; the burning and decomposition of one half of his face directly embodies moral corruption and ethical division (Miller, 1986/2015). Similarly, the Penguin's deformed body represents his social exclusion and lust for power (Brooker, 2012: 156), while Catwoman's feline-derived agility renders visible both sexual desire and the freedom associated with crime (Kane, 2014: 88). Poison Ivy's body, integrated with nature, transforms the human-nature relationship into an obsessive passion through an ecofeminist politics (Cocca, 2016: 53). Mister Freeze, with his body confined to a cold environment, physically stages both traumatic loss and emotional dullness (Pearson & Uricchio, 1991: 202). The physical deformity or excess seen in these characters is not merely an external manifestation from a phenomenological perspective, but rather the staged manifestation of internal conflict and psychological rupture.

shift from fragmentation to coherence, signaling that the Joker identity is not simply a psychological mask but a corporeal emergence. Accompanied by the haunting music, this bodily metamorphosis invites the audience to inhabit Fleck's altered sensorium, making his passage into the Joker perceptible not only as a mental rupture but as an embodied transformation that fuses perception, affect, and physicality.

The Joker's interrogation scene in *The Dark Knight* (2008) is a striking example of a phenomenological analysis of the character's internal experience. Batman's interrogation of the Joker in a dark room reveals not only the ideological opposition between the two figures but also their bodily and perceptual experiences. While Batman's harsh physical interventions foreground the character's bodily existence, the Joker's insensitivity to this violence, and even his seeming enjoyment of it, demonstrates the radically different way he perceives the world. In this scene, the Joker's laughter transforms pain from an ordinary sensation into an existential pleasure. Thus, violence becomes not a fear or threat in his phenomenological experience, but rather an element that reinforces his existence. For Batman, the body becomes an ethical testing ground: his use of violence constantly threatens both his heroic identity and his ethical position. This scene reveals how the hero and anti-hero figures oppose and complement each other not only on an ideological but also on a phenomenological level.

The amusement park scene in *The Killing Joke* reveals the Joker's phenomenological understanding of the world. Taking Commissioner Gordon captive and subjecting him to naked and humiliating images in an abandoned amusement park demonstrates the Joker's practice of transforming space and the senses into instruments of torture. The amusement park's grotesque lights, distorted mirrors, and distorted rides disrupt Gordon's perceptual world. This environment reflects the Joker's mental universe: a realm of experience where reality and illusion intertwine, where perceptual boundaries dissolve. Gordon's struggle to maintain his sanity in the face of this sensory siege represents, on a phenomenological level, the physical and perceptual test of heroism. The Joker's goal is not merely to break Gordon's heart, but to question the absoluteness of "reason" by disrupting perceptual experience. This scene is significant because it demonstrates that, in the Batman universe, evil is not merely an ideological position but also a form of sensory and bodily experience.

From a phenomenological perspective, Batman's inner experience emerges most intensely in the ritual of costume. Each time Bruce Wayne dons his armor, dons his mask, and undergoes a series of preparatory processes, it goes beyond simply concealing his identity; it is an existential repositioning. As Merleau-Ponty puts it, "the body is the first door to the world and the primary horizon of experience" (1962: 94). The act of donning the mask transforms this horizon; gaze, movement, and even breathing are altered. As Smith, Flowers, and Larkin emphasize in phenomenological analysis, experience can only be grasped through close observation of bodily practices (2009: 52). Every time Batman's masked body enters the streets of Gotham, it assumes a new mode of being; while Wayne appears as a businessman in public, behind the mask he merges with the city's dark memory (Batman Begins, 2005).

Interestingly, the Joker also has a similar bodily experience. Rather than concealing his face, the Joker reveals it with grotesque paint; he suppresses his bare face, transforming it into an exaggerated mask. In Moore and Bolland's The Killing Joke (1988), the Joker's makeup embodies his identity, driven to madness by "one bad day" (39), as a theatrical reinvention. In Nolan's The Dark Knight (2008), when he removes his mask after a bank robbery, the paint on his face demonstrates that the Joker does not conceal his identity but, on the contrary, constantly reconstitutes it. Thus, Batman's armor ritual and the Joker's makeup ritual are read as two different bodily experiences: one shaped by discipline and control, the other by chaos and disintegration. When supported by visuals, these scenes make visible not only the plot but also the bodily and perceptual intensity of the characters' internal experiences.

Conclusion and Evaluation

This study set out to investigate the Batman–Joker relationship through a combined phenomenological and intertextual analysis, guided by the four research questions articulated in the introduction. The findings demonstrate that the hero and the anti-hero are not isolated entities but mutually constitutive figures whose confrontation illuminates deeper cultural, ethical, and political tensions.

RQ1 asked which narrative structures blur or redefine the hero/anti-hero boundary across the corpus. The analysis revealed a consistent recurrence of motifs such as mirroring, doubling, and deferred resolution. In *The Dark Knight* (2008), the interrogation room scene stages Batman and the Joker as mirror images, each testing the other's limits, while in *The Killing Joke* (1988) the "one bad day" motif dramatizes their shared fragility. Such structures undermine fixed moral categories, instead highlighting the fluidity of identity and morality.

RQ2 explored the phenomenological themes that constitute the inner experience of both figures. Close readings of Joker (2019) and *The Dark Knight Returns* (1986) showed that despair, alienation, and bodily vulnerability are central to both

Batman and the Joker. Their embodied experience of trauma and rage operates not as opposing registers but as overlapping affective states. From a phenomenological standpoint, the boundary between hero and villain collapses in the lived experience of suffering and compulsion.

RQ3 examined how Gotham's socio-economic structures shape their respective uses of violence and legitimacy. Across the corpus, Batman appears as the guardian of property and institutional order, whereas the Joker exposes systemic fractures by orchestrating crises that reveal the fragility of governance. In *The Batman* (2022), Bruce Wayne's vigilantism is directly tied to class privilege, while the Joker's disruptive acts dramatize the city's institutional breakdown. Violence, therefore, emerges less as a moral category than as a political language negotiated through class and institutional failure.

RQ4 focused on the Joker's ethical "set-piece" scenarios and Batman's responses to them. The ferry dilemma in The *Dark Knight* and the carnival torture in The Killing Joke both stage collective moral tests. In each case, Batman's intervention does not decisively resolve the ethical crisis but rather re-inscribes the tension between order and chaos. These recurring set-pieces confirm that the Joker's role is not simply to destroy but to destabilize, forcing Batman to confront the contradictions of his own justice.

Taken together, these findings demonstrate that the Batman–Joker dyad functions as a dynamic system of narrative and phenomenological reciprocity. Each character's existence depends upon the other, and their interactions continually unsettle conventional distinctions between heroism and villainy, order and disorder, justice and violence.

Building on these findings, the academic contribution of this study can be located in its original approach. By combining phenomenological close reading with intertextual mapping, it reframes the hero/anti-hero duality as an experiential and relational process rather than a fixed structural opposition. While much of the existing scholarship emphasizes psychological interpretations or ideological critique, this research underscores how embodied experience and intertextual recurrence together define the mutual dependence of Batman and the Joker. In doing so, it advances a more nuanced framework for analyzing narrative dualities in popular culture.

Beyond this contribution, the study also opens up new directions for reflection and inquiry. Future research could extend this approach to politically charged narratives such as *Watchmen* (Moore & Gibbons, 1986) or *V for Vendetta* (Moore & Lloyd, 1988), examining how the hero–anti-hero dialectic intersects with broader allegories of surveillance, resistance, and state power. Comparative analyses might likewise explore other comic-book or cinematic pairings that exhibit similar dynamics, thereby situating the Batman–Joker relationship within a larger genealogy of political myth-making in contemporary popular culture. Taken together, these insights suggest that Batman and the Joker are less adversaries than mirror-images whose ongoing struggle dramatizes fundamental questions about justice, legitimacy, and the use of violence. Such questions remain unresolved within the narratives themselves, ensuring the continued cultural resonance of their confrontation across media, genres, and historical contexts.

Ultimately, hero and antihero are essentially entities hidden in each other's shadows. Similarly, the Batman-Joker narrative demonstrates that the line between heroism and evil is often maintained through interdependence and a blurring of boundaries, rather than a stable opposition. This uncanny relationship between the two characters essentially embodies our unresolved tensions surrounding justice, legitimacy, and violence. The dichotomies we often construct solipsistically in our daily lives affect us so deeply because, in the encounter between these two characters, they are redefined as a complementary -and sometimes even supportive- form of relationship.

References

Allen, G. (2000). *Intertextuality.* London: Routledge.

Aristotle. (2010). *Poetika: Şiir sanatı üzerine* (3 ed.). (S. Rifat, Trans.) İstanbul: Can Yayınları.

Barthes, R. (1991). *Mythologies* (A. Lavers, Çev.). New York: The Noonday Press.

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. New York: Sage.

Booker, C. (2004). *The seven basic plots: Why we tell stories.* New York: Continuum.

Bordwell, D. (1985). *Narration in the fiction film*. Madison: University of Wisconsin Press.

Brooker, W. (2012). *Hunting the dark knight: Twenty-first century Batman*. London: I.B. Tauris.

Bröckling, U. (2019). Heroism and modernity. *E-journal zu kulturen des heroischen,* (Special Issue 5), pp. 127-140.

Campbell, J. (2000). *Kahramanın sonsuz yolculuğu.* (S. Gürses, Trans.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Campbell, J. (2004). *The hero with a thousand faces.* Princeton: Princeton University Press.

Chatman, S. (2009). *Öykü ve söylem: Filmde ve kurmacada anlatı yapısı.* (Ö. Yaren, Trans.) Ankara: De Ki Basım Yayım.

Cocca, C. (2016). *Superwomen: Gender, power, and representation*. New York: Bloomsbury.

Demir, E. (2024). Minding the class gap: Doppelgänger cityscapes in Neil Gaiman's Neverwhere. *Cankaya university journal of humanities and social sciences, 18*(2), pp. 410-421.

Dervişcemaloğlu, B. (2014). *Anlatıbilime giriş.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Dostoyevski, F. (2020). *Yer altından notlar.* (N. Y. Taluy, Trans.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fiske, J. (1989). *Understanding popular culture*. London: Routledge.

Fludernik, M. (2009). *An introduction to narratology.* London and New York: Routledge.

Foucault, M. (1975). *Discipline and punish: The Birth of the Prison.* New York: Pantheon Books.

Fraser, B. (2016). *The antihero in American television.* London: Routledge.

Freud, S. (2003). *The Uncanny.* New York: Penguin Classics.

Genette, G. (2020). *Anlatının söylemi yöntem hakkında bir deneme.* (F. B. Aydar, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2002). *Sociology.* Cambridge: Polity.

Greimas, A. J. (1983). *Structural semantics: An attempt at a method*. (Trans. D. McDowell, R. Schleifer, & A. Velie). Lincoln: University of Nebraska Press.

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Huyugüzel, Ö. F. (2018). *Eleştiri terimleri sözlüğü.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Jung, C. G. (1951). *Aion: Researches into the phenomenology of the self.* Princeton: Princeton University Press.

Kadiroğlu, M. (2012). A genealogy of antihero. *Ankara üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, 52*(2), pp. 1-18.

Kane, B. (2014). *Batman and me: The Creation of the dark knight*. New York: Titan Books.

Klein, T. (1995). *The figure of the anti-hero in modern literature.* London: Routledge.

Law, R. (1983). The heroic ethos in John Dryden's heroic plays. *Studies in English literature, 23*(3), pp. 389-398.

Lyotard, J.-F. (1994). *Postmodern durum: Bilgi üzerine bir rapor*. (Trans. Ahmet Çiğdem). Ankara: Vadi.

Manning, M. K., Wiacek, S., Scott, M., Jones, N., & Walker, L. Q. (2021). *The DC comics encyclopedia new edition.* London: Dorling Kindersley Ltd.

Merleau-Ponty, M. (2017). *Algının fenomenolojisi*. (Çev. E. Sarıkartal). İstanbul: İthaki.

Miller, F. (1986/2015). *The dark knight returns*. Burbank: DC Comics.

Moore, A., & Bolland, B. (1988). *Batman: The killing joke*. New York, NY: DC Comics.

Morgan, M. J. (2012). The Joker: Clown prince of anarchy. In M. D. White & R. Arp (Eds.), *Batman and philosophy: The dark knight of the soul* (pp. 156–170). Hoboken: Wiley-Blackwell.

Murphy, S. (2017–2018). *Batman: White knight*. Burbank, CA: DC Comics.

Neimneh, S. (2013). The anti-hero in modernist fiction: From irony to cultural renewal. *Mosaic: An interdisciplinary critical journal, 46*(4), pp. 75-90.

Nutku, Ö. (1990). *Dram sanatı* (2 ed.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Öz, S. (2022). *artı gerçek*. https://artigercek.com/kultur-sanat/dunya-edebiyatinda-anti-kahramanlarin-izini-surmek-230081h adresinden alındı

Pearson, R. E., & Uricchio, W. (1991). *The many lives of the Batman: Critical approaches to a superhero and his media.* London: Routledge.

Prince, G. (1982). *Narratology.* Berlin: Mouton de Gruyter.

Rank, O. (1971). *The double: A psychoanalytic study.* North Carolina: University of North Carolina Press.

Skryabin, V. Y. (2021). Analysing Joker: An attempt to establish diagnosis for a film icon. *BJPsych bulletin, 45*(6), pp. 329-332.

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research.* London: Sage.

Snyder, S., & Capullo, G. (2012–2013). *Batman: Death of the family*. Burbank, CA: DC Comics.

Tecimer, Ö. (2005). *Sinema modern mitoloji.* İstanbul: Plan B Yayınları.

Thompson, K., & Bordwell, D. (2006). *Film art* (8 ed.). Boston: McGraw - Hill.

Tilbe, B. T. (2019). Anti kahramandan anti-kahramana: Kahraman kavramının kökeni ve gelişimi. *Çeşm-i cihan: Tarih kültür ve sanat araştırmaları e-dergisi, 6*(1), pp. 142-158.

Topçu, Y. (2011). Anlatı ve biçim ilişkisine neoformalist bir yaklaşım: Yazı-Tura örneği. *Erciyes iletişim dergisi, 1*(2), pp. 104-120.

Tracy, D. (2012). *Fragments of the hero: Narrative and myth in the modern age.* Oxford: Oxford University Press.

Todorov, T. (1969). Structural Analysis of Narrative. *Novel: A forum on fiction*, 3(1), 70–76.

Tütüncü, B. (2021). *Wannart*. https://wannart.com/icerik/31605-macbeth-aristotelesin-trajik-kahramanlari-ve-cadilar adresinden alındı

Üçer, N. D. (2020). Kahraman miti, olgusu ve yolculuğu üzerine Simgesel bir inceleme: Netflix "Hakan Muhafız". *Dördüncü kuvvet uluslararası hakemli dergi, 3*(1), pp. 56-76.

Watt, I. (2014). *Modern bireyciliğin mitleri.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Wolf-Meyer, M. J. (2006). Batman and Robin in the nude, or class and its exceptions. *Extrapolation, 47*(2), pp. 187-206.

Warner Bros. Animation. (1993, February 1). The man who killed Batman (B. Timm, Prod.). In *Batman: The animated series*. Los Angeles, CA: Warner Bros. Television

Žižek, S. (1991). *Looking awry: An introduction to Jacques Lacan through popular culture.* Cambridge: MIT Press.

Appendix A. Intertextual Motif Matrix: Batman and Joker Across Media

Motif / Theme	Graphic Novels	Films	Interpretive Note
"One bad day"	*The Killing Joke* (Moore & Bolland, 1988): Joker's speech on madness.	*The Dark Knight* (2008): Interrogation scene, Joker's taunt to Batman.	Both stress fragility of sanity; Joker as mirror of potential collapse.
Doppelgänger / Mirror	*The Dark Knight Returns* (Miller, 1986): Batman and Joker locked in fatal symmetry.	*Joker* (2019): Arthur's rise as distorted reflection of Gotham's order.	Hero and villain shown as two sides of same coin.
Ethical Limit ("No kill" rule)	*Death of the Family* (Snyder & Capullo, 2012–13): Joker forcing Batman to confront rule.	*The Dark Knight* (2008): Batman refuses to kill Joker despite chaos.	Joker exploits Batman's ethical rigidity; limit defines identity.
Carnival / Chaos Space	*The Killing Joke* (1988): Abandoned carnival torture site.	*The Dark Knight* (2008): Ferry dilemma staged as social experiment.	Both use liminal space as theater of ethical testing.
System Critique	*White Knight* (Murphy, 2017–18): Joker turns into politician to expose systemic corruption.	*Joker* (2019): Arthur's rebellion against economic precarity.	Villain reframed as critic of institutions, blurring good/evil.

Kışlık M. (2025). Alman hükümetlerinin Türk göçmenlere yönelik göç politikasında asimilasyon sorunsalı. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3). 1236-1253.

Alman Hükümetlerinin Türk Göçmenlere Yönelik Göç Politikasında Asimilasyon Sorunsalı

The Problem of Assimilation in the German Governments Migration Policy Toward Turkish Migrants

Metin Kışlık[1]

Öz

Göç, toplumları karşılıklı olarak etkileyen ve çok sayıda insan hikayesini bünyesinde barındıran çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreç, yalnızca göçmenlerin yaşamlarını değil, aynı zamanda ev sahibi toplumların sosyal yapısını da dönüştürmektedir. Hükümetlerin toplumsal uyumu ve yerel yaşam döngüsünü koruma refleksiyle geliştirdikleri politikalar ise çoğu zaman entegrasyon hedefi taşısa da asimilasyon bağlamında eleştirilere konu olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde Almanya'nın Türk kökenli göçmenlere yönelik politikaları ve göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar, nesilden nesile aktarılarak kimlik ve aidiyet sarmalına dönüşmüştür. Almanya'da uygulanan göç ve entegrasyon politikaları, Türk göçmenlerin Alman toplumu ile ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu çalışma, Avrupa genelinde yükselen aşırı sağ söylem ve göçmen karşıtlığının bir yansıması olarak Almanya'daki göç ve entegrasyon politikalarını, Türk göçmenlerin deneyimleri üzerinden değerlendirmektedir. Göçmenlerin yaşadıkları sorunlar dikkate alındığında, söz konusu politikaların entegrasyon hedefinden asimilasyon sonucuna evrilen katı bir perspektif içerdiği görülmektedir. Bu çerçevede politikaların, Almanya'daki Türk toplumu içerisinde kimlik aşınmasına ve aidiyet sorunlarına yol açtığı tespit edilmektedir. Çalışma, 1961 yılında resmî olarak başlayan Türk işçi göçünden günümüze kadar uygulanan göç politikalarının etkilerini, asimilasyon eleştirileri bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma, genelde Avrupa'da ve özeldeyse Almanya'da giderek güç kazanan aşırı sağ söylem ve nefret temelli eylemler ışığında, Türklerin entegrasyon sürecinde yaşanan dönüşümü irdeleyecektir. Mevcut literatüre katkı olarak, göç politikası ile asimilasyon kavramı arasındaki ilişkiyi analitik bir çerçevede tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Göç, Entegrasyon, Asimilasyon, Türk İşçi Göçü, Almanya'daki Türk Toplumu.*

Abstract

Migration is a process that mutually affects societies and contains numerous human stories within it. Migration impacts not only the migrants themselves but also touches the lives of those already residing in the host communities. The policies developed by governments with a protective reflex toward social cohesion and the local cycle of life are often criticized in the context of assimilation. Following World War II, during the reconstruction of Europe, Germany's migration policy toward immigrants of Turkish descent and the problems faced by these migrants have continued across generations, becoming a spiral of identity and belonging passed down through personal narratives. Migration and integration policies implemented specifically in Germany have played a significant role in shaping the relationship between immigrants and German society. This study focuses on migration and integration policies in Germany, analyzed through the experiences of Turkish immigrants, as a reflection of the growing far right discourse and anti immigrant sentiment in Europe. From the perspective of the issues faced by immigrants, the study highlights how these policies often embody a rigid perspective that stretches from the goal of integration to the outcome of assimilation. These policies have led to identity erosion and transformation within the Turkish community in Germany. The study will examine the effects of migration policies implemented since the official beginning of Turkish labor migration to Germany in 1961, with a particular focus on critiques related to assimilation. In this context, the study will explore the transformation in the concept of integration among Turks in Germany whose presence has increasingly been pushed to the background in recent discourseagainst the backdrop of the rising far-right narratives and hate-driven actions, particularly across Europe and specifically in Germany. In addition to existing literature, this research will analyze the relationship between migration policy and the concept of assimilation.

Keywords: *Migration, Integration, Assimilation, Turkish Worker's Migration, Turkish Community In Germany.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 13 / 02 / 2025
Accepted: 26 / 09 / 2025

[1]Dr., İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Göç Uzmanı, Ankara, Türkiye, drmetinkislik@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0002-1732-6173.

Giriş

Göç, insanlığa sunduğu olumlu ve olumsuz anlamlarıyla, insan hikayelerine konu olan ve yaşamları derinlemesine etkileyen bir süreçtir. Göç süreçlerinin gerek insanlar gerekse devletler nezdindeki önemi her geçen gün artmaktadır. Bu durum, vatandaş-devlet ilişkisinin yanında yabancı-devlet ve yabancı-vatandaş ilişkilerini de hukuksal, siyasal ve sosyolojik etmenler üzerinden resmi ve gayri resmi alanlara konumlandırmaktadır. Göç kavramının sadece insan hareketliliğinden ibaret olmadığı, kültürel, siyasal ve toplumsal etkileşimi içerdiği ve bu nedenle göçmenlerin yerel halk ile karşılaşması neticesinde ortaya çıkan değişim ve dönüşümü içerdiği ifade edilebilir (Faist, 2018:5). Bu pencereden bakıldığında, göçün insan psikolojisinde bıraktığı etki ve bu eksende yaşanılan sosyal ve siyasal değişim, kayda değer bir göç serüvenine sahip olan genelde Avrupa, çalışmamız özelindeyse Almanya'da Türk işçi göçleriyle değerli bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya özelinde işçi göçleriyle başlayan ve ilerleyen aşamada göçün nedenselliğinin farklılaştığı bir kurgu görülmektedir. Nedenselliğin değişimine ve göç eden nüfusun sayısının görece artmasına bağlı olarak sorunsallaşmanın giderek arttığı gözlemlenmektedir. Çalışmamızın merkezinde yer alan Almanya'daki Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı sorunlar birçok akademik çalışmaya konu edilmiş ve içsel ve dışsal faktürler göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Bu noktada, çalışmamızı akademik yazım açısından anlamlı kılan ve literatüre bir kazanım olarak sunulmak istenen Alman Hükümetlerinin göç ve entegrasyon politikalarının bir sonuç olarak asimilasyon eleştirisi üzerinden örnekleriyle incelenmesidir.Çalışmamız neticesinde varılmak istenen uygulanan politikalarının asimilasyon eleştirisi üzerinden bir değerlendirme olmuştur. Entegrasyon süreçlerinin siyasal eylemlerle olan bağı, üretilen politikaların bir sonucu olarak sosyolojik etkileri barındırmasına neden olmuştur. Bu durum, uzun soluklu göç ve entegrasyon stratejileriyle karşımıza çıkan Almanya örneğinin, genelde göçmenler özeldeyse Türk toplumu nezdinde ortaya koyduğu politikaların asimilasyon eleştirisiyle karşımıza çıkmaktadır.

Almanya özelinde işçi göçleriyle başlayan sürecin ilerleyen aşamalarda Alman Hükümetlerinin entegrasyon politikaları adı altında ortaya koyduğu somut politikalarla farklı sonuçlara neden olabildiği görülmektedir. Göç sürecinin sorunsala erişmesinde misafir işçilik kavramından kalıcı bağlarla örülü ulus ötesi ilişkilere evirilen yapısı başlangıç düzeyini oluşturmaktadır (Abadan, 2010). Göç sürecinin geçicilik imgesinden kalıcılığa dönüşen yapısı içerisinde, Alman Hükümetlerinin göçmenlerin yerel toplum dinamikleri açısından sorun olmaktan çıkarılması adına tek yönlü anlamlar içeren uygulamalar yürütmeleri ilk eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkler açısından kalıcılığa dönüşen göç serüveni, Almanya'nın göç politikasındaki stratejik hamleleri ve Alman hükümetleri arasında süreklilik arz eden politikalar zinciriyle entegrasyon fikriyle başlayan sürecin asimilasyona dönüşebildiği eleştirisine neden olmuştur.

Almanya'da Türk toplumu ifadesi, içerisinde homojen ve belirli bir kültürel kodlamaya dahil olabilen bütünleşik bir toplumu ifade etmemektedir. Kendi içerisinde toplumsal katmanlaşmanın ve heterojen yapılaşmanın bulunduğu göçmen nüfustan söz edilebilir. Göçmen nüfusun kendi içerisinde farklılaşan örüntüsü, devlet politikaları karşısında göçmenlik müesessinin varlığıyla eşit bir görüntü ortaya koymuştur. Genel anlamda göçmen ifadesinin Almanya siyasal sisteminde tek tipleştirildiği ve belirli bir sınıfsal tanımlamadan meydana gelen bir göçmen profilini ifade ettiği söylenebilir (Faist, 2018). Türklerin kendi içerisinde çeşitlilik arz eden kültürel, siyasal ve sosyo ekonomik farklılıkları Alman Hükümetleri açısından yabancı/göçmen (auslander) ifadesiyle tek tipleştirilmiştir. Bu bakış açısı, göçmenler ile yerel toplumun karşı karşıya kaldığı sorunların çözümüne yönelik tek bir reçetenin uygulanmasına neden olmuştur. Bu tek tipleştirilme hali, göçmenlerin kökenlerinin ne olduğuna bakılmaksızın Alman toplumunun değerleri içerisinde makul bireye dönüştürülmeyi içeren siyasaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümet politikaları açısından makul göçmen olarak tanımlanan bireylerin toplum tarafından kabulünün teşvik edilidiği politikalar, entegrasyon açısından başarısız bireylerin dışlanmasıyla devam etmiştir. Ödül ve ceza metaforu üzerinden anlamdırılan bu strateji göç ülkesi gerçeğinin uzun yıllar boyunca kabul edilmemesiyle sorunsal halinde devam etmiştir. Bu durum, Alman hükümetleri açısından göçmenlerin Alman toplumuyla olan ilişkisinin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Gettolaşmanın ve toplumsal hizipleşmenin artabildiği bu sorunsal, göçmenlere karşı tek yönlü bakış açısının bir sonucudur. Göçmenlerin toplumun dışında birer aktör olduğu ve içselleştirilmeleri için belirlenen politikaların uygulanmasının önemli ve gerekli olduğu düşünülmüştür. Göçmenlik kavramının ana çerçeveyi belirlediği bu söylem, göçmenlere yönelik belirli bir devlet politikası içerisinde hükümetler nezdinde bakış açısının sınırlı olarak farklılaşabildiği, genelde devletin yıllara uzanan göç politikasının çerçeveyi şekillendirdiği süreçleri beraberinde getirmiştir. Misafir işçi kavramından, göçmenliğe ve akabinde kalıcı ilişkilere uzanan bu serüvende Alman vatandaşlığına ve Almanya'da sosyal ve siyasal toplumun bir parçası haline gelebilmeye varan göçmenlik hikayeleri Almanya'da göçmenlerin aidiyet duygusunun gelişmesinde problem oluşturmuştur (Abadan, 2017). Bu durum, asimilasyon aşamasıyla eleştiriye maruz kalan göç politikasının bir sonucu olduğu değerlendirilmektedir (Erdoğan, 2002). Göçmen kimliği ile hizipleşmenin arttığı süreçlerde üretilen politikaların asimilasyon kavramıyla ilişkilendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Toplumsal değişimin ötesinde bireysel başarı öykülerinin ön plana çıktığı Türk göçmenlik öykülerinde, başarılı bir entegrasyon fikrinden ziyade Türk toplumunun yerel toplumun belirlediği kurallara uyum sağladığı ölçüde göç politikasının başarılı olduğuna yönelik devletin göç politikası karşımıza

çıkmaktadır. İçselleştirme ve dışlama seçenekleri arasında salınım gösteren politikalar zincirinin Alman Hükümetleri açısından başarı kriteri, Alman toplumuyla uyumlu yaşam formlarının geliştirilmesi ölçeğinde olmuştur.

Göç ve entegrasyon süreçlerinin Almanya açısından önemi tarihsel bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşının geride bıraktığı tahribat, Avrupa'nın yeniden inşasını gerekli kılmıştır. Bu aşamada, yerel nüfusun azlığı, sanayi ve üretim aşamalarında insan gücüne olan ihtiyacı artırmıştır. Kıta Avrupasının İkinci Dünya Savaşı neticesinde yıkımı ve sonrasında yeniden inşası aşamasında Federal Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde yükselen sanayi çarklarının devamlılığının sağlanması için insan gücüne ihtiyaç artmıştır. Avrupa'nın yeniden inşası aşamasında işçi nüfusunun sağlanması ve nüfusun Avrupa'nın geleceğine hizmet edecek şekilde yeninden dizayn edilmesi aşamasında ilk akla gelen kişiler, Avrupa'da uzun yıllar süren savaşlar neticesinde yerlerinden edilmiş Avrupalıların ülkelerine geri kabulüyle olmuştur (Kışlık, 2024:345). Bu durum, bir yandan işçi ihtiyacını karşılamış diğer yandan Avrupa'da yerinden edilmiş vatandaşların dönüşüyle nüfus dengesi sağlamıştır. Avrupalı soydaş ve akrabalara yönelik göç politikasının istenen düzeyde işçi ihtiyacını karşılayamaması ve sınırlı kalması farklı arayışları beraberinde getirmiştir. Göçle gelecek olanların Alman toplumuyla mutlak uyumu dönemin siyasal eleştirileri arasında yer almıştır (Şen, 2011:75-81). Bu sebeple, makul göçmen ve müstakbel vatandaş olarak değerlendirilen Avrupalı soydaşların kabulü değerli ve önemli görülse de, işçi istihdamı açısından kısıtlı kalmıştır. Yükselen sanayi toplumu ve refah düzeyinde meydana gelen olumlu değişimlerle birlikte Almanya için ucuz işgücüne olan ihtiyaç giderek artmıştır. İlk aşamada, Güney Avrupa'ya ve Balkanlara yönelen işçi talepleri yeterli olmamıştır. Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine 1950'li yıllarda başlayan bireysel işçi göçleri, Türkiye-Federal Almanya arasındaki 1961 İşçi Anlaşması'yla kitlesel ve devletlerin karşılıklı rızaları temelinde resmiyete bürünmüştür (Şahin, 2010:22). Gelecek işçilere yönelik "misafir işçi" tanımının yapılması, göçmen işçilerin geçici bağlarla ülkeye kabul edildiğini göstermektedir. Devletlerin karşılıklı göç antlaşmalarıyla göç süreçlerine tesir ettiği bu süreçler hem kaynak ülke hemde hedef ülkenin toplumsal yapısında geri dönüşü olmayacak değişimleri beraberinde getirmiştir. Gelecek yıllar, göçün misafir işçilikten kalıcı bağların kurulmasını ve akabinde Almanya'nın Türklerin yeni yurduna dönüşmesini beraberinde getirmiştir.

Misafir işçi kavramının kalıcı göçmen haline dönüşmesinde, 1961 yılı öncesinde bireysel olarak gerçekleşen Türk işçi göçlerinin 1961 yılı sonrasında yoğun ve etki alanın genişlemesiyle birlikte Almanya'nın işçi ihtiyacını karşılamasıyla kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Almanya'nın ağır sanayi koşullarında ucuz emek arzının sunduğu fırsatlar göçmen işçilerle kalıcı bağların kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Türk göçmenler için 1961 yılı Ekim ayında başlayan bu serüven, ikinci, üçüncü hatta günümüzün penceresinden dördüncü nesille devam etmektedir. Nesiller boyu devam eden ve günümüz koşullarında kimlik, aidiyet, toplumsal ve siyasal temsil kavramları içerisinde ifade edilen bu süreç, Alman hükümetlerinin başlangıçta entegrasyon iddiasından asimilasyon kavramına dönüşebilen politikalarıyla eleştirilmiştir. Bu durum, Almanya özelinde toplumsal yapı üzerinden yerel halk ve göçmenlik kavramları arasında kimliklerin çatışmasına sahne olmuştur. Göçmenlerin Almanya'nın geleceğinin ayrılmaz bir parçası olacağına yönelik inancın kuvvetlenmesi oranında göç politikasının önemi giderek artmıştır. Ancak, bu politikanın göçmen ve yerel toplum arasında empati ağının artırılması ve toplumsal mutabakatın göçmenlerin kültürel kimliklerini kapsayıcı perspektiften ele alınmasına yönelik ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Alman Hükümetlerinin aldıkları eleştiriler göç politikasının entegrasyon fikrinden asimilasyon sarmalına dönüşebildiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, toplumsal kabul halinin sekteye uğramasına ve göçmenlerin entegrasyon süreçlerinin uzamasına neden olmuştur. Yerel toplumsal kabuller ve devletin popülist siyaseti etrafında cereyan edebilen politikalarla yerel ile göçmenin hizipleşmesinin artabildiği acı tecrübeleri beraberinde getirmiştir.

Göç kavramının içerisinde özel bir yere sahip olan entegrasyon kavramı üzerinden tarihsel bir göç deneyimi olan Almanya'nın göç politikasında bir vaka çalışması örneği olarak Türk kökenli göçmenlere yönelik göç politikasının içeriğinin asimilasyona varan anlamlar içerebildiği görülmektedir. Bu durumun Türkler özelinde bıraktığı etki ile Türk göçmen toplumunda yaşanan değişim ve dönüşüm çalışmamızın merkezinde olacaktır. Çalışmamız ile varılmak istenen amaç; tarihsel bir deneyim olarak Almanya'nın göç politikasının Türk göçmen toplumunun asimilasyonuna varan eleştirisi ve göçmen toplum üzerinde bıraktığı etkinin analizinin yapılmasıdır. Alman Hükümet politikalarının sonuçları itibarıyla Türk toplumunda bıraktığı etki ve asimilasyon eleştirisi incelenecektir. Göç politikasının bıraktığı etki bağlamında asmilasyona dönüşebilen öyküsü devletin politikalarıyla eş değer ölçektedir. Bununla birlikte; göç konusunun toplumsal huzur içerisinde öneminin giderek artması, göç politikası içerisinde uyum ve entegrasyon stratejilerinin önemini artırmıştır. Göç politikasının olumlu ve olumsuz yönleriyle bir çıktısı durumunda olan entegrasyon süreçleri, toplumsal birlikteliğin sağlanması ve göç konusunun devlet ve toplumsal yapı için sorun olmaktan çıkarılması aşamasında kayda değer öneme sahiptir. Bu aşamada, Almanya'nın göç politikasının Türk göçmenler özelinde eleştiriye maruz kalması toplumsal huzur ve birlikteliğin baltalanmasına neden olabilmektedir (Esser, 2006). Göç süreçleri açısından tarihsel bir örnek olan Alman göç polikasının incelenmesi, göç yönetimi konusunda tarihsel bir tecrübenin literatüre kazandırılması ve entegrasyon kavramının asimilasyon süreçleriyle olan ilişkisinin ortaya koyulması için önemli bir örnektir.

Çalışmamız, Almanya göç politikasının ortaya koyduğu resmi dökümanların incelenmesiyle başlamaktadır. Almanya göç politikası içerisinde örneklem kümemizi oluşturan Türk göçmen toplumu özelinde gerçekleştirilen inceleme esnasında devlet kurumlarının ortaya koyduğu yayınlar, raporlar, istatistik verileri ve siyasal çevrelerin konu hakkında yapmış olduğu haber niteliği taşıyan açıklamalar incelenmiştir. Diğer yandan, ikincil kaynak olarak, konu hakkında akademiye kazandırılmış çalışmaların tasnifi ve çalışmamız özelinde incelediğimiz asimilasyon kavramı üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. İkincil kaynakların çalışmamız özelinde sorunsalımız olan göç politikası ve asimilasyon kavramlarını anlamlandırma açısından faydası bulunmuştur. Diğer kaynaklar olarak, basına yansımış haberler ve cereyan etmiş olayların analizi ile yetkili mercilerin olaylar karşısından gösterdikleri tavır ve hukuki kararların incelenmesiyle sonuçlandırılmıştır. Son aşama olarak çalışma, nitel araştırma yöntemi içerisinde, göç ve entegrasyon politikasının asimilasyon kavramıyla olabilecek riskli bağlantısının ortaya konulan politikaların bir sonucu olabilceği varsayımına yönelik analiz ile sonuçlandırılmıştır.

1. Göç Politikasının Asimilasyon Kavramıyla İlişkisi

Göç çalışmaları içerisinde birbiriyle yakın anlamlı ancak ortaya çıkan sonuçlar ve uygulanma yöntemleri açısından farklılık oluşturan kavramlar olarak uyum, entegrasyon ve asimilasyon kavramları birbirleriyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu kavramlar devletlerin yürüttüğü göç politikalar ve mevzuatları açısından farklı terminolojilere sahiptir. Genelde, uyum ve entegrasyon kavramlarının yakın anlamlı çağrışım yaptıkları düşüldüğünde, politikaların ortaya çıkardığı sonuçlar ve uygulanan yöntemler açısından birbirleriyle karıştırılabilen ancak küçük ölçüde farklılaşabilen kavramlardır. Uyum sözcüğü, "bir bütünün parçaları arasında bulunması gereken uygunluk" olarak tanımlanır (TDK, 2025). Entegrasyon kelimesi Türkçe karşılığında uyum kelimesiyle eş anlamlı olarak karşımıza çıkar. Ancak, Alman göç sisteminde entegrasyon kavramı kullanılmakla birlikte, göç sözlüğü açısından göçmenlerin göç ettikleri yere uyum sağlamaları veya oradaki koşullara ayak uydurmalarını tanımlamaktadır (Göç Sözlüğü, 2025). Türkiye'nin göç sisteminde terminolojide kullanılan uyum kelimesi ise, uygunluğun hem göçmenler hemde yerel toplum tarafından uzlaşıyla sağlanabildiği, hümanist bir bakış açısını tarif etmektedir (6458 sayılı Kanun, 2013). Entegrasyon ve uyum kavramlarının devletlerin göç politikasındaki bakış açılarını yansıtması açısından anlamlarının doğru anlaşılması önemli kabul edilmektedir. Uyum ve entegrasyon kavramlarının kullanımı açısından Almanya ve Türkiye'nin göç sistemlerindeki farklılık, göç politikalarındaki stratejik hedeflerin anlaşılması açısından önemlidir. Entegrasyon kavramı, uyum kavramıyla görünürde yakın ancak uygulanan yöntemler ve hedeflenen somut çıktılar açısından farklılıklar içermektedir. Çalışmamızın merkezinde bulunan Alman göç sisteminde kullanılan entegrasyon ifadesi, göçmenlerin Alman topluma kendi kültürel özelliklerinin dışında bağlılıklarının istendiği politikalar olarak ifade edilir (Fien, 2012:85-90). Uyum ve entegrasyon kavramları arasındaki küçük ancak bıraktığı etki açısından kapsamı geniş olan bu anlam farklılığı, göç literatürü açısından ikisinin de kullanılabildiği ve makul düzeylerde devletlerin göç politikasını şekillendirmelerine imkan sağlayan hukuksal kavramlardır.

Asimilasyon kavramı sözlük anlamıyla; bir etnik ya da sosyal grubun diğer bir azınlığa uyumlu hale gelmesi olarak ifade edilir (Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü, 2025). Tübitak sözlüğüne göre ise; asimilasyon kavramının göç süreçlerinde ortaya koyduğu tek yönlü benzeme veya uyum ifadesiyle özetlenmektedir (Tübitak, 2025). Asimilasyonun tek yönlü bir şekilde göçlerle gelenlerin yerel halka sosyo kültürel açıdan benzetilme arayışıdır. Entegrasyon süreçleriyle asimilasyon sürecinin birbirinin içerisine gizlenebilen konular olabildiği fikrini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, kavramların asli anlamlarının zamanla aşınmasına ve birbirlerinin ikamesi olmalarına neden olmaktadır. Entegrasyon kavramının yasal ve istenen bir kavram olarak kabulü, resmi yazım açısından asimilasyon kavramıyla ayrılsa da hükümetlerin politikaları neticesinde ortaya çıkan sonuçlar itibarıyla yakınlaşabilmektedir. Entegrasyonun; sosyokültürel açıdan farklı toplulukların bir arada yaşadığı durumlarda bütünleşmeye yaptığı referans kısıtlı bir anlatı sunmaktadır (IOM Göç Terimleri Sözlüğü, 2025). Bu aşamada, göçmen olarak herhangi bir ülkede bulunan bir kişinin yerel ülkenin dili, kültürü, yaşam şekilleri ve ekonomisi başta olmak üzere birçok sosyo kültürel bileşeni içselleştirmesi ve toplumsal yapı içerisinde kendisine yer edinmesi olarak ifade etmektedir (Berry, 1992:70). Ülkelerin iç mevzuatı ve hukuksal sistemlerinde farklı anlamlar taşıyabilen ve temelde kültürel etkileşim üzerinden anlamlandırılan entegrasyon kavramı devletlerin uyguladığı göç politikaları üzerinden farklılaşabilmektedir. Entegrasyon kavramı, göçmenlerin kimlikleri üzerinde belirli ölçüde kabulü ve yerel halk ile gerçekleşecek toplumsal uzlaşıyı önemsemesine rağmen, toplumsal kurallların ve yaşam şekillerinin yerel halkın kültürel hegemonyası üzerinden kurgulanmasıyla sonuçlandığına yönelik bir eleştiri içermektedir (Berry, 1992). Bu durum, göçmenlerin yerel halk ile ilişkilerinde göçmenlerin yaşam şekilleri üzerinden aşınım ve değişimi işaret etmektedir. Kavramlar özelinde keskin sınırların olmayışı, sözcüklerin anlamlandırılması aşamasında siyasi uygulamaların önemli hale gelebilmesine neden olabilmektedir (Castells, 2010). Entegrasyon kavramının göç alanına ilişkin anlam kümesi içerisinde göçmen toplumunun yerel halkın ortaya koyduğu yaşam şekilleri ve değerler manzumesiyle bütünleşmesini gerekli görmektedir. Çalışmamız özelinde ele alınan entegrasyon kavramı Alman Göç Sistemi içerisinde yer alan ifadeye odaklanmaktadır. Nihai amaç ve uygulama alanı olarak entegrasyon kelimesiyle

hedeflenen göçmenlerin Almanya'daki toplumsal yapı içerisinde varlık alanı bulması ve Alman toplumuyla bütünleşme arayışı olduğu ifade edilir (Almanya Göç, Mülteci ve Entegrasyon Raporu:7). Göçmen kimliği üzerinden inşa edilen göç politikasında entegrasyon kavramı, sonuç olarak göçmenlerin kimlik bağlamındaki dönüşümleriyle toplumsal kabulün artırılmasını hedeflemektedir. Entegrasyon kavramının uygulanan politikalar ile asimilasyon kavramına dönüştüğü haller göçmenlerin kimlik aşınımı ve nihai aşamada yerel toplum tarafından içselleştirilmiş bir birey haline gelmesiyle mümkün olabilmektedir. Bir eleştiri olarak karşımıza çıkan bu sonuç, göçmen kimliğindeki değişimin asimilasyon sorunsalı üzerinden anlaşılması açısından önemlidir.

Entegrasyon kavramının, yerel halk ile göçmen nüfus arasında yerel toplumun dinamikleri öncelenerek uzlaşı ve anlayışa yaptığı vurgu, daha fazla bütünleşmeye hizmet etmektedir. Göçmenler ile yerel halkın karşılıklı uzlaşı ve anlayış temelinde birbirlerini varolan kimlikleri üzerinden anlamlandırabildirdikleri ancak yerel toplum değerlerinin kaçınılmaz görüldüğü bir yöntemi ifade etmektedir (Faist, 2010). Entegrasyon stratejileri üzerinden istenen bu hedef, ortaya çıktığı sonuçlar itibarıyla entegrasyon stratejilerinin başarısını olumlu veya olumsuz etkilemektedir. Göçmenlerin toplumsal hayata katılım aşamasında yaşadıkları sorunları çözebilmeleri adına geliştirdikleri bir refleks olarak toplumsal yapıya katılım veya dışlanma hali entegrasyon ifadesinin sosyalizasyon sürecini hızlandırabildiği veya yaralayabildiği hassas bir politika olduğu değerlendirilmektedir (Vogeelar, 2016). Bu aşamada, göçmen kimliğinin yerel halkta bıraktığı olumlu veya olumsuz intiba ile devletin siyasal araçlarıyla bu sürece bırakacağı etki, toplumsal bütünleşme sürecine tüm yönleriyle etki edebilmektedir Alman göç sisteminde entegrasyon kavramı istenen ve hedeflenen bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Resmi söylemin, entegrasyonu nihai hedef olarak belirlemesi, toplumsal kuralların yerel dinamikler üzerinden kurgulandığı ancak göçmen kimliğinin çokkültürlülük üzerinden belirli sınırları olacak şekilde yaşam alanı bulabildiği bir sistemi ifade etmektedir. Ancak, bu anlatı hükümetlerin göç politikalarında veya yaşanılan tarihsel olaylar karşısında göç ve göçmenlik kavramına bakış açılarındaki farklılıklarla birlikte entegrasyon kavramının asimilasyon kavramına evrilebilmesine neden olabildiği hassasiyetini bir eleştiri olarak ortaya koymaktadır. Neticede, siyasal iktidarlar tarafından ortaya koyulan göç politikalarının entegrasyon süreçlerinin başarılı veya başarısız olmalarına etkileri kaçınılmazdır. Başarısız bir göç politikasının göçmen topluluklar ile yerel toplum arasında görülmez duvarlar inşa edebileceği gerçeği üzerinden, göçmenler arasında gettolaşmanın artması beklenmektedir. Nitekim, gettolaşmanın göçmenlerin yerel toplumdan izole hale gelmelerine neden olduğu ve bu durumun toplumsal huzur ve refahı olumsuz etkilediği görülmektedir.

Almanya örneği üzerinden göç politikasında entegrasyon kavramını incelediğimizde; göçün oluşturduğu toplumsal dönüşüm, beraberinde uygulanan değişken hükümet politikalarıyla, bir göç ülkesi olarak Almanya'nın göç yönetimi önemli bir tecrübe alanı olduğu görülmektedir. Göçmenleri Almanya'ya entegre etme, onları Almanya'daki yaşam koşullarını kabul eden bireyler haline getirme süreci, göçmenlerin kendi kimliklerini koruma reflekslerini geliştirmelerini beraberinde getirmiştir. "Roma'da Romalı gibi davran" sözünün toplumsal uzlaşının sağlanması aşamasında göçmenlerin Alman toplumunun ortaya koyduğu kural ve değerlere uyması beklenmiştir (Şahin, 2010:83). Göç yönetimindeki zorlayıcı koşullar hükümetlerin politik farklılıklarıyla birlikte, göç konusunun siyasallaşmasına neden olmuştur. Almanya'nın ülkesi açısından göç konusunun ötelenen ve çok sonraları bir sorunsal olarak analizi istenen bir konu başlığı olması, göçmenlerin entegrasyonu süreçlerinde de tek yönlü bakış açısı sergilendiğine yönelik eleştirileri artırmıştır.

Entegrasyon süreçlerini sekteye uğratan göçmen karşıtlığı ve göç politikalarının karşılıklı hassasiyetleri içeren yapıdan uzak olması göçmen reflekslerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Yerel toplumun öncelediği değerler içerisinde kendisini tanımlamayan bireylerin varlığı önce devlet tarafından hoş karşılanmamış akabinde yerel toplumsal hizipleşmenin argümanı olmuştur. Toplumda istenmeyen ve uyum sağlamadığı düşünülen göçmen figürünün hedef alındığı yapı içerisinde entegrasyon politikaları başarısızlıkla itham edilmiştir. Göç politikasının göçmenleri toplumsal bir sorun olmaktan çıkarması ve toplumsal kurallara uyan bireyler haline getirme arzusu, göçmen kimliğinin dönüşmesine ve kendi iç dinamikleriyle refleksler geliştirmesine neden olmaktadır. Bu reflekslerin kimi zaman toplumsal barışı hedef aldığı ve aykırı göçmen figürlerinin gettolaşma nedeniyle kentin çeperlerinde kendi yaşam alanlarını inşa edebildikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Alman toplumuyla göçmenler arasında Alman toplumunun ortaya koyduğu kültürel imgelere ve yaşam şekillerini kabul ettiği ölçüde uzlaşının arttığı görülmektedir. Gettolaşma ve kendi yaşam formlarını ortaya çıkarma hali, belirli bir toplumsal katmanlaşma içerisinde yerel halk ile iletişimin sınırlı hale gelebildiği yapıları ortaya çıkarabilmektedir. Almanya göç politikası üzerinden entegrasyon stratejilerine yönelik tarihsel eleştiriler, entegrasyon ve asimilasyon kavramları üzerinden eleştiriyi anlamladırma açısından önemli bir örnek olmuştur.

2. Almanya'nın Göç Politikasında Türk Göçmenler

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yıkılan sanayisi ve kalkınmaya muhtaç ekonomisiyle Avrupa'nın inşa sürecinde Federal Almanya önemli bir konuma sahip olmuştur (Armaoğlu, 2009:511). Ülkenin emek gücüne olan ihtiyacı sonucu sıkı bir

politikayla ekonomi ve kalkınma içerisinde toparlanması, geleceğin *"Avrupa Birliği Hayali"* için çok önemli görülmüştür (Şahin, 2010:76-82). Almanya'nın gelişen sanayisi içerisinde işçi ihtiyacı nedeniyle göç stratejilerinde önemli adımlar atılmasına neden olmuştur. Bu değişiklik, göç konusuna misafir işçilik (gaste arbetiter) kavramını beraberinde getirmiştir. Göçmenlerin Almanya'nın geleceğindeki rolü tartışılmıştır. Göçmenlerin başlangıçta geçici olacağı öngürüsünün zamanla değişmesi ve göçmenlerin Almanya'da kalıcı bağlar oluşturması göç politikasında tartışmalı bir alanın oluşmasına neden olmuştur. Çok sonraları tarihsel bir gerçeklik olarak kalıcı oldukları kabul edilen Türk göçmenlerin Alman toplumuna entegrasyonu önemli bir sınav olarak Alman göç politikasının merkezine konumlanmıştır. Bu durum, hükümetlerin göç süreçlerine bakış açısında meydana gelen değişimlerle birlikte göçmenlerin Alman toplumsal yapısı için sorun olmaktan çıkarıldıkları, Alman toplumuyla uyumlarının maksimize edildiği ölçüde başarılı sayıldıkları asimilasyon süreçlerine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan savaşmadan ancak ekonomi olarak yorgun çıkan Türkiye, sahip olduğu genç nüfusu istihdam edememesi ve Avrupa'ya yakınlaşma hayaliyle 31 Temmuz 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık başvurusunda bulunmuştur (Erdoğan, 2002:6). 1963 yılında Ankara Anlaşması'yla perçinlenecek bu süreç öncesinde, Avrupa'nın özellikle Federal Almanya'nın işçi ihtiyacını karşılama adına 1961 yılında Türkiye-Federal Almanya İşçi Sözleşmesi Anlaşmasıyla bu yolda önemli bir adım atmıştır (Şahin, 2010:27-29). Türkiye hem sorumlu olduğu ancak istihdam edemediği fazla nüfusu istihdam edebilecek hem de işçilerden elde edeceği döviz gelirine ek olarak yurdışında diaspora oluşturmayı hedeflemiştir. Federal Almanya'nın amacıysa, ucuz emek gücü elde etmek olmuştur (Keskin, 2006:95-100). Başlangıçta iki yıl süre için yapılan bu anlaşma, zamanla göç sürecinin değişmesi ve misafir işçilik ifadesinden kalıcı ilişkiler ağına uzanan ve içine aile birleşiminden Almanya Türk toplumunun oluşumuna kadar sürecek olan bir amalgamasyon sürecini beraberinde getirecektir (Şahin, 2010).

1961-1973 yıllarındaki işçi merkezli göç hareketliliği, Almanya'daki Türk göçmen nüfusun iskeletini oluşturmaktadır (Abadan, 2002). Kısa süreli olması planlanan bu süreç, göçmenlerin Almanya'nın sanayisine sağladıkları katkı göz önünde bulundurularak Almanya tarafından uzatılmıştır. Göçün ilk evresinde (1961-1973), Almanya'nın ihtiyacı olan işçi nüfusa bakış açısı geçici olmakla birlikte, Alman toplumunun Türk göçmenlere olumlu baktığı yönler de bulunmaktadır. Bu durumun oluşmasında birinci neden, Türk işçilerin geçici olması ve çalışma saatlerinin dışında dahi Alman toplumuyla ilişkilerinin kısıtlı olması önemli etken olmuştur. Göçlerin kısa dönemli olması *"Misafir İşçi"* kavramı etrafında nasılsa kısa süreli çalışıp gidecekler anlayışıyla beslenen ilişkiler ağı göçmen kültürüne yabancı ve onu önemsemeyen Alman toplumu meydana getirmiştir. Alman toplumuyla Türk toplumunun sınırlı ilişki kurabildiği, ilişkilerin zorunlu haller dışında gerçekleşmediği bu dönem gerek devlet aygıtı gerekse toplumsal yapı içerisinde göçmenlerin izole edildiği bir dönemi göstermektedir. Sürecin bu şekilde başlamasında Almanya'nın kendisini göç toplumu olarak tanımlamaması ve nihai aşamada Türk göçmen işçilerin başlangıçtaki geçici durumları neden olarak gösterilmektedir (Die Bundesregierung, 2007).İkincisi, Türklere bakış açısının *"Osmanlı"* mitiyle desteklenmesiyle birlikte Türk işçiler olumlu karşılanmıştır (Şahin, 2010:42-43). Bireysel göçmenlik hikayeleri dışında devletin ortaya koyduğu göç politikasının göçmenlerin yaşam şekillerine karışmadığı ve toplumsal birlikteliğin aranmadığı bu dönem, siyasal süreç anlamında da kısır geçmiştir. İşçi göçü süreci, 1973 Dünya Petrol kriziyle baltalanmış, diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi Federal Almanya da bu krizden etkilenip göçmen talebini durdurmaya çalışmıştır (Şen, 2011:58-60). Sonuç olarak, Türkiye ile olan göçmen alımı anlaşmasını tek taraflı feshetmiştir. Mevcut göçmenleri geri göndermeye dayanan teşvik paketleri kısmen etkili olsa da, ilerleyen süreçte geri dönenler ve tekrardan sebepleri farklılaşacak göçlerle Almanya'yı yurt edinen göçmenlerle nüfus daha da artacaktır. Alman siyasal entelijansiyasının Türk göçmen işçilerinin birey olduğunu ve Alman toplumunda katma değeri yüksek kazanımlar sağlamalarına ihtiyaç olduğu yönündeki kanısı Alman işveren ve patronların işçi göçlerini ucuz emek nedeniyle desteklemesiyle ortaya çıkmıştır. Baştan beri, geçici olması planlanan işçi göçleri, hukuken durdurulmuştur. Göç sürecinin yasal mevzuata rağmen devam etmesinde mevcut işçilerin aile birleşimleri önemli rol oynamıştır. Federal Almanya için göç süreci inişli çıkışlı sürdürülse de resmi bir söylem olarak günün birinde biteceği Almanya'da bulunan Türklerin ülkelerine döneceği fikri kabul görmüştür. Federal Almanya'nın Doğu Almanya ile birleştiği 1990 yılından itibaren göç süreçlerinde kontrolünün artırılması için hükümetlerin farklı stratejiler uygulanmaya başlamıştır (Die Bundesregierung, 2007). Göçmenlerin Alman toplumuyla uyumunun ciddi düzeyde tartışılmaya başlandığı bu dönem, Almanya'daki Türk toplumuna yönelik yabancı karşıtlığı ve nefret suçları açısından da kritik bir tarih olmuştur (Erdoğan, 2015:110). Almanya'da siyasal yapıda meydana gelen değişimler, göçmen nüfusa bakış açısını etkilemiştir. Özellikle Doğu Almanya'dan batı şehirlerine yönelen iç göçler neticesinde Alman toplumunda sosyolojik değişim yaşanmıştır. Değişimin Alman aşırı milliyetçi söylemlerine yaptığı etki, Türklere yönelik nefret eylemlerinin artmasında önemli olmuştur. Göçmen karşıtlığının özellikle Türk ve Müslüman karşıtlığıyla gündeme gelmesi, bu sürecin uzun yıllar devam etmesi, gerek toplumsal hafızada gerekse hükümetler eliyle Almanya'nın göç gerçeğinin gizlenmesine neden olmuştur. Resmi söylemin göçmen gerçekliğiyle örtüşmediği süreç uzun yıllar Almanya'da Türk toplumunun hem siyasal hem de sosyo kültürel olarak hedef alınmasına neden olabilmiştir. Almanya'nın toplumsal yapısının bir bileşeni olarak Türkleri resmi bir söylem olarak kabul etmesi 2007 yılında revize edilen vatandaşlık yasasına kadar devam etmiştir.

Göçün ikinci aşamasında (1973-1989), ekonomik krizin açmazında bulunan ülkede göçü caydırıcı önlemler alınmaya başlanmıştır. Göç süreçlerinin aile birleşmeleriyle devam ettiği ve buna ek olarak Türkiye'deki çeşitli nedenlere bağlı olarak Avrupa ülkelerine yönelen göç taleplerinin genişlediği görülmektedir (Kaya, 2015:45). Almanya'da göç politikasının Türklerin Almanya'da kalıcı olabileceği düşüncesiyle farklılaştığı dönemdir. Türk göçmenlerin Almanya'da varlık alanı bulabilmeleri entegrasyon süreçleriyle ilintili hale gelmiştir. Yeni işçi göçmenlerin alınmasının durdurulduğu ve mevcut göçmen nüfusun dil ve toplumsal yaşam döngüsü içerisinde Alman toplumuna entegrasyonunun artırılmasına yönelik politikalara işlerlik kazandırılan bu süreç, göç politikası adına asimilasyona yönelik eleştirilerin başlangıcı olmuştur (Erdoğan, 2012). Bunun yanı sıra, göçmen nüfusun geçici olmaktan çıkması periferide kalıcı ilişkiler ağı kurması daha farklı sosyolojik sorunları ortaya çıkarmıştır. Önceden, sadece işçi ve çoğunluğu erkek göçmenlerin çalışmak amacıyla göç ettiği ülkeye, 1974 yılından itibaren aile birleşimiyle işçilerin ailelerinin de göç etmesi, göçmen nüfusunda artışa sebep olmuştur. Ancak bu yasal düzenleme 1981 yılındaki bir genelgeyle birkez daha değişmiş, özellikle Türk göçmenlerin ailelerini getirmelerine bazı kısıtlamalarla engel olunmak istenmiştir. Uygulamanın doğrudan Türk kökenli göçmenleri hedef aldığına yönelik iddialar, durumun göç talep hızının azaltılmasına dayanan politikalardan biri olduğu belirtilmiştir (Erdoğan, 2012). İlgili yasal düzenleme çerçevesinde Avrupa Topluluğu haricindeki göçmenlerin aile birleşimlerinin önüne engeller çıkartılmaya başlanmıştır. Bu uygulama o yıllardan başlayarak ilerleyen düzlemde katı şartları olan aile birleşimi ve vatandaşlığa kabul şartlarının zorlaştırılması ve bunlara ek olarak çifte vatandaşlığın kaldırılması gibi düzenlemeler uygulanmaya alınmıştır (Almanya İkamet Kanunu, 2004). Bunun yanı sıra, göçün ilk yıllarında Federal Almanya'ya giden göçmenlerin görece eğitim profili düşük ve sadece okuryazar olması kendi hak ve hukuklarını koruma ve savunmaları açısından yetersiz kalmalarına neden olmuştur (Fien, 2012:102-110). Almanya'da kendilerine has kültürel özellikleriyle kendi içinde heterojen ancak Alman toplumu karşısında homojen gözüken Türk göçmenler, misafir işçilikten kazanılmış vatandaşlığa *"Avrupalı Türkler"* imajıyla ulaşmışlardır. *"Görece yoksul misafir işçiler"* olarak tanımlanan ilk göç edenler, Almanya'nın ağır sanayisinde istihdam edilmesi gereken bedenleri metalaştırılmış birer araç olarak kurgulanmalarına rağmen; belki de İsviçreli yazar Max Fritz'in *"İşçi istemiştik, insan gönderdiler"* sözleri gerçekliğin ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. 1982 yılında Hristiyan Birlik Partisi (CDU/CSU) tarafından seçimlerde Alman milliyetçisi kanadın oyunu almak amacıyla yabancı düşmanlığı çerçevesinde Türk göçmenlerin hedef alınması ve göçmen karşıtı söylemle yabancılara karşı saldırılar başlamıştır. O dönemde iktidara gelen Helmut Kohl Hükümeti'nin ilk icraatlarından biriyse *"Geri Dönüşü Teşvik Yasası"* çıkarmak olmuştur (Abadan, 2002:35-37). Siyasal iktidarların göçmen karşıtı eylemleri, toplumsal tabanda karşılık bulabildiği ölçüde entegrasyon süreçleri zarar görmüştür.

Göç sürecinin ilk aşamasından güncel düzeye erişene kadar devletin göç politikasının farklı siyasi ve ekonomik gereklilikler göz önünde bulundurularak süreklilikten uzak olması sorunları beraberinde getirmiştir. Başlangıçta göçmenleri tanımlamakta zorluk çeken ve onların geçici oldukları yönündeki politikalar ile misafir işçilik sürelerinin sona ermesiyle birlikte geri dönüşü teşvik eden politikaların etkili olması istenmiştir. Ancak bu politika, Almanya'nın kazanımları açısından göçmenlerin önemli oldukları düşüncesini savunan bir siyasi fikirle karşılık bulmuştur. Türk göçmenlerin varlıklarına yönelik bu siyasi çekişme, uzun yıllar kendisini devam ettirmiştir. Gerek 1990'lı yıllar gerekse 2000'li yıllar boyunca göçmenleri zorlayıcı ve onların toplumsal yapının bir parçası olmalarını sorgulayıcı göçmen karşıtı siyasi eylemlerin terör saldırılarına dönüşebilmesine sahne olmuştur. Alman toplumundaki görece değişim, Türk göçmenlere bakışı etkilemiştir. Özellikle Almanya'nın batı ve doğu olarak birleşme süreci ve doğunun batıya göre istihdam ve ekonomik göstergeler olarak zor koşullar içerisinde bulunması, sürecin yönetilmesi aşamasında ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır. Yükselen aşırı milliyetçi siyasi söylemin göçmen karşıtlığı, göçmenlere yönelik nefret eylemlerinin yaşanmasına neden olmuştur (Şen, 2011). Avrupa genelinde İslamofobinin artması, Almanya'da özellikle 1990'lı yıllar ve 2000'li yıllar Türk göçmenlere karşı yönelik cinayet, saldırı ve nefret eylemlerinin artmasına neden olmuştur (Erdoğan, 2012). Dönemsel koşullar içerisinde nefret suçlarının Neo-Nazi eylemleriyle ilişkilendirilmesindeki problemler ile yargı mercinin olayları münferit asayiş olayı olarak tanımladığına yönelik mahkeme kararları Türk toplumunda güveni sarsmıştır (Şahin, 2010). Alman Hükümetlerinin ve yargının yaşanan nefret eylemlerini birer asayiş vakası olarak değerlendirilmeleri göçmenler tarafından eleştirilmiştir. Bu durum, göçmen karşıtı yapılanmaların cesaret kazanmalarına neden olmuştur.

Yerel toplum ile göçmen toplum arasında yaşanılan toplumsal etkileşim içerisinde, Almanya'da iki toplumun arasına sıkışmış melez bir kültür ve bu kültürün kendine ait sorunları ve ritüellerinin oluşmasına neden olmuştur (Ansay, 1974). Başta eğitim konusu ve bu konuyla bağlantılı anadil sorunu, din ve buna bağlı kültürel faaliyetlere erişim sorunu, zamanla artacak olan yabancı karşıtı söylem etrafında Neo-Nazi eylemleri, gettolaşma ve kimlik sorunu içerisinde Almanya'da entegrasyon sorunlarının asimilasyona dönüştüğüne yönelik eleştirilerle ifade edilebilir. Almanya'da temel eğitim aşamasında Türk göçmenlerin anadil öğrenimi ve bu yönde ailelerin taleplerinin hükümetler tarafından desteklenmemesi, Türk toplumunda anadil eğitiminin giderek azalmasına ve nesiller ilerledikçe anadili öğrenme açısından zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Almanya'nın 2007 yılına kadar göç toplumu olgusunu kabul etmemesi eğitimde anadil öğrenimine yönelik engellerin devam etmesine neden olmuştur (Karaca, 2022). Diğer yandan,

ekonomik göstergelerin zamanla kötüleşmesi ve istihdama yönelik sorunlar içerisinde göçmen karşıtı kampanyalar giderek güç kazanabilmiştir. Toplumsal kabulün toplumların refahıyla endeksli olduğu koşullarda göçmenlerin tartışılması kaçınılmaz olmuştur. Aşırı milliyetçi yerel topluımsal sınıfın göçmenlerin varlığını sorgulayan davranışlarının artmasını beraberinde getirmiştir (Fien, 2012). Göçmen toplum ile yerel toplum arasında daralan refah üzerinden başlayan tartışma sosyo kültürel konular üzerinde de devam etmiştir. Yükselen göçmen karşıtlığı, istihdam koşullarında yaşanan kayıplarla birlikte göçmen karşıtı söylemleri toplumsal tabana yansıtmıştır (Erdoğan, 2012).

1989 Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan süreç Almanya'nın doğu ve batı olarak bütünleşmesinin sağlanmasının yanında göçmenlerin toplumsal yapı içerisinde içselleştirilmelerinin sorgulandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Göçmen karşıtı eylem ve saldırıların arttığı bu dönem bir sosyalizasyon sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır Bu durum, Türklerin Almanya'nın eşit ve makul üyesi olabilmelerine yönelik sürece olumsuz etki bırakmıştır. Ancak her geçen gün, Türk göçmenlerin kalıcı olduğuna dair inanç giderek artmış ve göçmen kültürüne, değerlerine yönelik saldırıların karşıtı olarak 2000'li yıllarla birlikte göçmenlerin eğitim, din, dil, siyasal temsil ve çok kültürlülük etrafında gelişen ilişkiler ağı, göçmenlerin Alman ekonomisi için vazgeçilemeyecek birer unsur haline dönüşmesiyle, toplumsal katma değeri yüksek bireyler olduğuna yönelik siyasi arenada ılımlı söylemlerin geliştirildiği görülmektedir. Göçmenlere ait değer ve figürlerin Alman toplumu tarafından kabulü sosyolizasyon sürecine olumlu yansımıştır. Diğer yandan, Almanya'nın siyasal atmosferinde göçmen karşıtları ve göçmenleri entegre olabildikleri ölçüde destekleyen ılımlı bakış açısına sahip siyasi gruplar arasındaki çekişme genel anlamda, göçmen karşıtlığının her geçen gün artmasıyla birlikte göçmenler aleyhine dönüşmüştür (Kaya, 2015). Almanya'da hâlihazırda var olan milliyetçiliğin siyasi mecrada kullanılması, 1982 seçimlerinde Hristiyan Demokrat Parti (CDU)'nin göçmen karşıtı seçim kampanyasıyla zirveye ulaştığı görülebilir. 1989 yılındaki Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle, görece refahı azalan Federal Almanya'da doğudan gelen ekonomik durumu iyi olmayan toplumsal kesimin, talep ettikleri işlerde genelde göçmenlerin çalışıyor olması, karşılıklı hizipleşmeyi beraberinde getirmiştir. Ekonomik etkenlerin öne çıktığı bu aşamada, en büyük göçmen kitle olan Türk-Müslüman göçmenlerin geri göndermeyi teşvik edici politikaları giderek artmıştır. Ekonomik etkenlerin yanında siyasal ve tarihsel olarak Türklere yönelik gelişen aşırı milliyetçi söylem ve eylemler giderek artmıştır. Bu noktada, illegal Neonazi terör eylemleriyle göçmen evlerinin kundaklanması, cinayetlerin artmıştır. 1993 yılında Solingen, Möhl, Köln gibi göçmen nüfusun çoğunlukta yaşadığı zengin maden bölgesi Ruhr'da işçi olarak çalışan göçmenlere karşı girişilen saldırılar Nasyonal Sosyalist Yeraltı Terör Örgütü (NSU) tarafından giderek arttırılmıştır (Erdoğan, 2015:15-22). Bu eylemlerin, bireysel asayiş olayı olarak kayıtlara geçmesi göçmenler açısından entegrasyon süreçlerinin sorgulanmasına neden olmuştur.

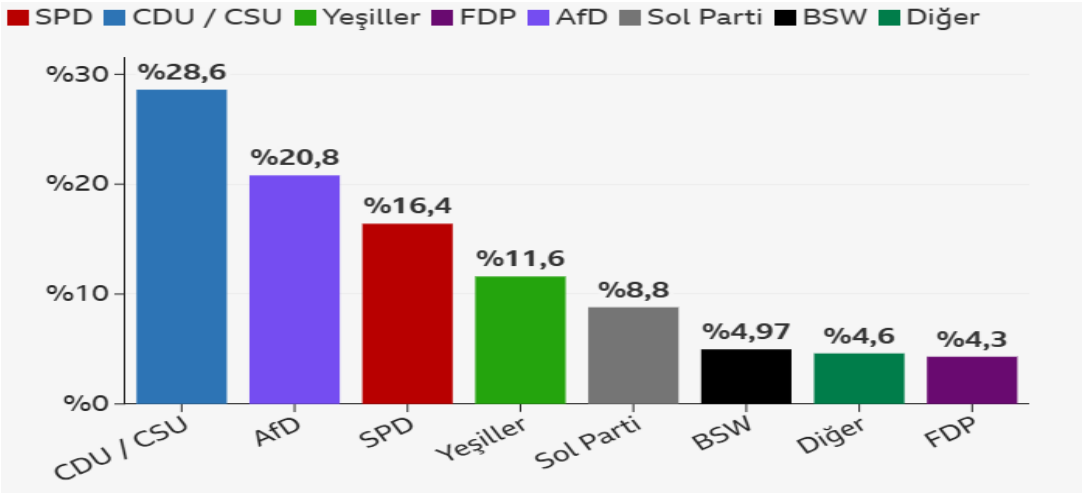
2007 yılında Alman Vatandaşlığı Kanununda yapılan düzenleme sonrası, özellikle entegrasyonun genişletilmek istendiği ancak buna karşın Alman milliyetçi muhafazakâr siyasi kesiminin göçmen karşıtı söylem ve eylemlerini artırdığı bir dönem olmuştur. Özellikle 2005 seçimlerinden sonra Sosyal Demokrat Parti önderliğindeki hükümetin iktidardan uzaklaşması, sonrasında Hristiyan Demokrat Parti (CDU) Liberal parti (FDP) koalisyonu sonucu Angela Merkel başbakanlığındaki Alman Hükümetlerinin göçmen karşıtı oyların desteğini alarak iktidara gelmesi göç politikasını etkilemiştir (Karaca, 2022). Almanya'nın uzun yıllara yayılan göç politikası içerisinde göçmen nüfusunun giderek artıyor olmasına karşın göçmenlerin entegrasyonunu teşvik eden politikalardaki kısıtlılık göçmenler tarafından eleştirilmiştir. 2005 yılına kadar göç kavramının yasal zeminde düzenlemeden uzak idari uygulamalar içerisinde gerçekleşmesi bunun örneği olmuştur. Almanya'da 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren, kamuoyunda *"Göç Yasası"* olarak bilinen ancak tam ismiyle *"Birlik Yurttaşları ve Yabancılar İçin Ülkeye Girişi Yönlendirme, Sınırlandırma ve İkametin Kuralları ve Uyum Yasası"* olan yasa, 2007 yılında değiştirilerek, CDU/CSU (Hristiyan Birlik Partileri) iktidarı tarafından göçmenlerin entegrasyon süreçlerinde dil ve yurttaşlık bilgisi konularında zorlayıcı düzenlemeler içermiştir. Düzenlemenin içerisinde yabancı-yurtaş ayrımı üzerinden farklılaşan bir çerçevenin sunulduğu dikkat çekmektedir. İlgili yasanın, Almanca telaffuzunda kullanılan *"Zuwanderung (Ülkeye giriş)"* kelimesi, Almanca'da geçici göçleri tanımlamak için kullanılan bir kelimedir. Bu sebeple,yasanın isminde kullanılan bu ifade, göçmenlerin Alman toplumundan farklı ve geçici olarak Almanya'da bulunanlar olarak tanımlamaktadır (Keskin, 2010:41). Yasanın amacıysa, göçmen olarak kabul edileceklerin ülkeye girişini sınırlandırmaktır. Bununla birlikte, göçmen olarak kabul edilenlerin aile birleşimiyle yakınlarını Almanya'ya getirme süreçlerini zorlaştırdığı görülmektedir. Uyum kursları, en az A1 (temel) seviyesinde Almanca bilme zorunluluğu, oturma izninin şartlarının ağırlaştırılması ve Alman vatandaşlığına kabul süreçlerindeki zorlayıcı faktörler göçmenler tarafından eleştirilmektedir. Mevcut politikanın göçmen kabul süreçlerinde seçiciliğinin artırılmasını ve aile birleşimiyle ülkeye göçmen kabulüne dair prosedürlerin zorlaştırılması ile göç politikasında sıkılaşmanın yapılmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, göçmen olarak kabul edileceklerin hükümetler tarafından belirlenen asgari düzeyde Alman toplumsal yaşamına dair pratikleri içselleştirmelerini zorunlu kılmıştır. Diğer yandan, göçmen olarak kabul edilenlerin Almanya'ya kabulü sonrasında da belirlenen programlar dahilinde entegrasyonlarının devam ettirildiği görülmektedir (Vassaf, 2010:56-57). Göçmenlerin statülerinin ve haklarının belirlendiği kapsamlı Göç Yasası 1 Ocak 2005'te yürürlüğe girmiş ancak 2007 yılındaki değişikliklerle göçmenlere tanılan hak ve hürriyetler göçmen karşıtı siyasi elitler tarafından sıkılaştırılmıştır. Özellikle aile birleşiminde asgari düzeyde Almanca bilme zorunluluğu, entegrasyon

koşulu çerçevesinde göçmenlerin dil ve kültür öğrenimi ve göçmenlere yönelik eğitim sisteminin yeniden şekillendirilmesi örnek olarak gösterilir (Göçmen Yasası Entegrasyon Bölümü, 22-27 Maddeler). Aile birleşimi yöntemiyle gelmek isteyen göçmenlerin kabul edilmeden önce Almanca temel seviye dil bilmelerinin zorunluluğu ve Almanya'ya kabul edildikten sonra entegrasyon kurslarına katılımın zorunlu olması sürecin zorlaştırılması adına birer göstergedir. Bunlara ilave olarak, 2007 yılında çifte vatandaşlığın kaldırılması, vatandaşlığa kabul şartlarının dil, kültür ve Alman tarihi bağlamında bir sınav üzerinden değerlendirilmeye alınması diğer bir örnektir. Eski Alman vatandaşlığı şartlarının soydaşlık bağına önem veren uygulamalarının eleştirilmesine rağmen güncel düzenlemede vatandaşlığa kabul edilenlerin belgeleri belirli süreler zarfında göçmen bürosunda tutulması ile Alman tarih ve kültürüne dair bir ön koşul sınavın bulunması eleştirilmiştir (Erdoğan, 2012). Bir diğer örnek olarak, 2025 yılı başında Almanya Göç Ofisi ve Eğitim Bakanlığı'nın birlikte uygulamaya aldığı karara göre; ilkokuldan orta öğretime kadar sınıflarda sınıf mevcudunda göçmen öğrencilerin yüzde otuzu aşmayacak şekilde planlama yapılması zorunlu hale getirilmiştir. Bu uygulamanın entegrasyonu güçlendireceği iddiasına karşın göçmen derneklerince eşitliğe aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Almanya Türk Toplumu, 2025).

Almanya'nın göç yasasıyla ortaya koymak istediği göç ülkesi gerçeğinin kabulü yönündeki kanaate rağmen göç süreçlerini engelleyici ve göçmenlerin Alman vatandaşlığına kabullerini zorlaştırıcı politikalarının devam ettiği görülmektedir. Benzer bir şekilde, CDU (Hristiyan Demokrat Parti) liderliğinde sağ siyasi partilerin iktidarıyla devam eden 2005-2021 yılları arasında gerçekleşen politikalarda entegrasyon politikalarındaki katılık Almanya'da göçün önüne geçme yada göç olsa bile göçün Almanya'nın ülkesel çıkarlarına hizmet edecek şekilde belirlenen şartlara uygun bireylerden seçilmesini sağlamaya yönelik olmuştur. Göç yasasının taraflılığı yönündeki endişeler ve entegrasyon süreçlerindeki başarısızlığın gerekli çabayı sarf etmeyen göçmenleri suçlayıcı bir hal alması birçok noktadan göçmen derneklerince eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra en az 10 yeni istihdam alanı açması 1 milyon avro gibi bir meblağ yatırım yapabilen göçmenlere ilgili yasa hükümleri uygulanmayacak olması eleştirilmektedir. Diğer yandan, Avrupa Birliği ülkelerinden gelen göçmenlere uygulanmayacak uyum koşulları, doğrudan eşitsizliği yansıtması açısından sorgulanmaktadır. 2007 yılında yürürlüğe giren "*Avrupa Birliği İkamet ve Sığınma Hukuku Esasları*" çerçevesinde, mülteci kabulünü iyice kısıtlayan Avrupa Birliği normları, CDU/CSU Hükümetinin daha titiz ve göçmen karşıtı politikalarıyla oldukça sert hale getirilmiştir (Gençler, 2003:203-211).

Almanya'ya kabul edilen göçmenlerin uyum kurslarına katılım ve devamlılık zorunluluğu bulunmaktadır. Uyum kurslarına katılım göstermeyen göçmenlere para cezası ve oturumlarının iptaline kadar varan cezalar verilebilmektedir (Almanya Göç, Mülteci ve Entegrasyon Raporu:12-13). Bunlarla birlikte, aile birleşiminin, dil koşulu ve entegrasyon şartına bağlanması 2007 değişiklikleriyle bu yasa içerisinde yerini sağlamlaştırmıştır. Yasaya göre, Türk göçmenlerin eşlerinin Avrupa Birliği ülkeleri hariç ve yasada belirtilmiş bazı ülkeler haricinde ABD, Avustralya, İsrail, Yeni Zelanda, Japonya, Güney Kore, Kanada gibi birkaç ülkenin haricinde vatandaşlığı bulunan ülkelerden olanların Almanca bilgilerini sertifika programları ile kanıtlamasını istemektedir. Almanya Anayasası altıncı maddesinin aile birliğinin kutsallığına yaptığı referansa muhalefet eden bu uygulama, göçmen karşıtı koalisyon iktidarının göç konusundaki politikalarının çelişkilerini göstermesi açısından önemlidir. Halihazırda, Almanya Anayasa Mahkemesi'nin mevcut uygulamaya yönelik yargısal kararı beklenirken göçmenlerin Almanya'ya entegrasyonu açısından eleştirilen bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, yasanın sadece bazı ülkelerden yapılan evlilikleri hedef alması ve özellikle AB ülkesi olmayan ve büyük göçmen kitleye sahip Türkiye'den yapılacak evliliklere karşı hazırlandığı Türk göçmen kuruluşlarca iddia edilmektedir (Almanya Türk Toplumu, 2025). İlgili veriler ışığında, zorunlu Almanca sınavının uygulanması neticesinde, Federal meclisteki, Sol Parti'nin 2008 yılında verdiği soru önergesine göre, vize yükümlülüğü olan ülkelerden gelen göçmenlerin sayısının 2007 yılına göre dörtte bir oranında azaldığını göstermektedir (Keskin, 2010:45). Vize süreçlerinde yaşanan zorluklar, anılan tarihten başlayarak günümüze kadar zorlayıcı ve seçici şekilde göçmen kabul politikasını zorlamaktadır. Bu durumun oluşmasında, Avrupa siyasetinde ağırlığını giderek artıran aşırı sağ siyaset ve bu siyasetin resmi politika bağlamında gücünü artırması olarak yorumlanmaktadır.

2025 yılında gerçekleşen genel seçimlerde Almanya genelinde yükselen sağ siyasetin göçmen karşıtlığı üzerinden yürüttüğü politikanın başarılı olduğu görülmektedir. Aşırı sağcı siyasi partilerin Türk ve Müslüman kökenli göçmenlere yönelik propagandası seçim sonuçlarını etkilemiştir. Muhafazakar CDU/CSU (Hristiyan Birlik Partileri)'nin önceki yıllarda olduğu gibi lider çıktığı seçimlerden ilk kez göçmen karşıtı aşırı milliyetçi parti AfD (Almanya İçin Alternatif Partisi)'nin göçmen karşıtlığı propogandası üzerinden ikinci parti olarak koalisyon görüşmelerinde güçlü bir pozisyon alması göçmenler tarafından endişeyle takip edilmektedir. Bu durum, yakın gelecek açısından Almanya'da yükselen sağ siyasetin güçleneceğine işaret olarak değerlendirilemektedir (BBC News, 2025). Avrupa genelinde yükselen sağ siyasetin göçmen karşıtlığı ekseninde Almanya'da giderek güç kazanması, Almanya'nın ve Avrupa'nın geleceğinde göçmenlerin entegrasyondan asimilasyona geçişkenliği bulunan siyasalara maruz kalabileceği endişesini giderek artırmaktadır.

Grafik 1. Almanya Federal Meclis Seçim Sonuçları (2025)

Kaynak: Federal Seçim Başkanlığı - https://www.deutschland.de/tr/federal-meclis-secimleri

3. Entegrasyondan Asimilasyona Dönüşebilen Göç Politikası

Almanya, göç politikasının işlevselliğini arttırma amacıyla yürüttüğü stratejiler sayesinde entegrasyon hedefinin tüm göçmen nüfusu kapsayacak şekilde kurguladığını beyan etmektedir (Die Bundesregierung, 2007). Göçün Almanya için bir sorun olmaktan çıkarılması adına geliştirdiği göç politikası ve buna bağlı entegrasyon stratejileri açısından göçmenlere yaşam alanı tanımlanmaktadır (Altan ve Budak, 2023). Göç yönetiminde gösterilen işlevsel yöntemlerin göçmenlerin ülke içerisinde entegrasyonunu ve son aşamada toplumun bir üyesi olarak göçmen nüfusun aidiyetinin sağlanması istenmektedir. Tüm uygulama ve değerlendirmelere rağmen yaşanan aksaklıklar entegrasyon süreçlerinin asimilasyona neden olduğu yönünde eleştiriye neden olmaktadır. Göçmenlerin mevcut kimliklerinden ötede Alman toplumuna entegrasyonunda sağlanan başarının arttığı ölçüde toplumsal huzur ve refahın artacağına olan inanç devam etmektedir. Almanya'nın bir göç ülkesi olarak siyasal irade tarafından çok sonraları kabul edilmesi ve göçmenlik kavramının Almanya'nın bir gerçeği olarak entegrasyon stratejileriyle pekiştirilmesi ve bunun Alman kültür ve değerlerini önceleyen hali, göçmenler arasında toplumsal uyum ve aidiyet konularında bir takım sorulara neden olmaktadır (Arslan, 2019).

Uygulanan göç politikasıyla uzunca bir süre, entegrasyon konularındaki pasif yaklaşım, entegrasyonda göçmenlerin varolan kimlikleriyle çeşitlilik içerisinde birliğin sağlanacağına yönelik söylemin yükselen göçmen karşıtlığıyla endeksli olarak eleştiriye maruz kaldığı görülmektedir. Örneğin; Alman Hükümetlerinin uygulamakta olduğu Göç Yasası'nın ve beraberinde Ulusal Uyum Planı'nın her şartta göçmenlerin menfaatine ve onlara daha iyi yaşam koşulları sunma iddiası birçok medya kuruluşu tarafından kabul görmemektedir. Örneğin "Süddeutsche Zeitung'un" yazdığı gibi entegrasyon politikası "bir adım geriye dönüş" olarak nitelendirmektedir (Die Gaste, 2008). Almanya'da vatandaşlığa kabul şartlarının 2007 yılında değişikliğe uğratılmasıyla, Almanya'da doğan herkes 23 yaşına gelinceye kadar Alman vatandaşı sayılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede, 23 yaşındaki bireyin Alman vatandaşlığı ya da anne ve babasından biri ya da yer ikisinin uyruğunda bulunduğu vatandaşlık arasında seçim yapabilmesi hak olarak tanınmıştır (Özkan ve Türüncübaşı, 2008:78-80). Ayrıca, çifte vatandaşlığın, entegrasyon şemasında CDU/CSU Hükümetleri tarafından kaldırılması yine bu yasa değişikliğiyle mümkün olmuştur. Almanya'daki göçmen Türk nüfus anavatanları ile Almanya arasında seçim yapma zorunda kalmıştır. Bu durum ise birçok noktada hak kaybına sebep olmuştur. Göçmenlerin Alman vatandaşlığına geçişinin içeriğinde dil, tarih vatandaşlık bilgisi içeren bir sınava tabi olması, özellikle Almanya'da yaşama süresi ya da aidiyetin yeterli görülmediği düşünüldüğünde göçmenler üzerinde hayal kırıklığı oluşturmuştur. 2007 yılında yapılan bu köklü değişiklikler, Almanya'daki Türk toplumu içerisinde, kendilerinin yıllardır Almanya'da yaşayan ama ülkede eşit hak sahibi olamadıkları hissini göstermiştir. Söylem ve eylem arasındaki yıllara dayalı asimetrik ayrım, yasal zemin üzerinden de göçmenlik müsessesinin zorlanmasıyla entegrasyon fikrinin asimilasyonu zorlayıcı hale dönüşmesine neden olmuştur.

Genel ve özel hatlarıyla incelenen Göçmenlik Yasası ve akabinde vatandaşlığa kabul şartlarının değiştirilmesi, Türk göçmenlerin Almanya ile bütünleşmesini zorlaştırmıştır. Tüm bu yaşanan zorlukların aksine bir söylem olarak, Almanya'da hükümetlerin iktidarını korumalarının Almanya'da ekonomik ve sosyolojik anlamda her geçen gün güçlenmekte olan Türk toplumunun desteğini alarak sağlayacağının farkına varan Alman Hükümetleri, mevcut göçmen karşıtlığı politikasını, eğitimli göçmen gençleri elde tutma adına yumuşatmaya çalışmaktadır. Alman Hükümetlerinin

kısıtlı kalan politikaları kendi oy kaynağı olan milliyetçi cepheyi küstürmeme adına eylem safhasına geçemediği noktasında eleştirye maruz kalmaktadır (Erdoğan, 2012:76-77).

Almanya'da Türk göçmenlerin entegrasyon aşamasında eğitim problemleri önemli yer edinmektedir. Eğitim sorunun merkezinde dil sorunu ve yeterli düzeyde Almanca bilgisinin bulunmaması sorunun derinleşmesine neden olmaktadır. Bu aşamada eğitim sisteminde genellikle başarısız öğrenci örneğine sahip olan göçmen nüfus, karşılaştığı anadil sorunu, aile bağları, kültürel ve sosyal sorunların yaşamlarını etkilemesi gibi sorunlarla birlikte, Alman göç ve entegrasyon politikalarının mevcut koşullarda göçmen çocuklarını içerme aşamasında sorunlar barındırmaktadır. İlkokuldan orta öğretime varana kadar sınıflarda uygulanan göçmen kotası sorunu eşitsiz uygulama açısından bir eleştiri kaynağı olmuştur. Nesilden nesile aktarılan dil sorununun içerisinde gettolaşmanın getirdiği ve periferide devam eden göçmen izolasyonu önemli bir yere sahiptir. Federal Alman Hükümeti'nin 12 Temmuz 2007 tarihinde kabul ettiği *"Ulusal Entegrasyon Planı"* yapıcı olmakla beraber, göç tarihini incelediğimizde, eğitim ve buna bağlı olarak anadil sorununun göçmenlerin entegrasyonu yönünde çözülmesi adına yapıcı girişim yoktur (Kesin, 2010:76-77). 2007 yılından bugüne eğitim süreçlerinde göçmen ailelerin çocuklarının başarı öyküleri Alman toplumu tarafından kabul görmeleri ve içselleştirilmeleriyle eşgüdümlü ilerlemiştir. Çoğunlukla bireysel başarı öykülerine sahip olan Türk göçmen gençlerinin eğitim şemasında başarı sıraları oldukça düşüktür. Mevcut koşullarda, eğitim sisteminde Türkçe'nin bir çekince merkezi olarak varlığının devam etmesi sürecin sorunsallaşmasına neden olmaktadır. Ailenin eğitim konularında yetersiz donanıma sahip olması özellikle okul-aile birliklerinin eğitimde çok önemli bir yer tuttuğu Almanya'da, göçmen karşıtı yapıların eğitim kurumlarında varlık alanı bulması, akran zorbalığı kavramının küçük yaş gruplarına kadar düşmesine neden olabilmektedir.

Yaşanılan toplumda, göçmenlerin artık yerleşik birer unsur olarak görülmesiyle birlikte, çocukların eğitimi konusu da doğal olarak önem kazanmaya başlamış, entegrasyon tartışmalarında Almanca eğitim ve Türk göçmen çocuklarının mevcut eğitim sisteminde koşulsuz bağlılıklarının gerekli olduğu Alman makamları tarafından vurgulanmıştır. Bu süreç içerisinde karşılıklı yapıcı adımlar atmak yerine, doğrudan göçmen tarafın uyumlulaştırılmasına yönelik görüşler kendini göstermiştir (Vassaf, 2010:85). Göç Politikaları Enstitüsü'nün 2016 yılında gerçekleştirdiği araştırmaya göre; Almanya nüfusunun yüzde 20'sinin göçmenlerden oluştuğu ifade edilmektedir (Migration Policy Instıtute, 2016). Almanya Türk toplumu içerisinde Alman vatandaşlığına kabul edilen ve 2007 yılı sonrası Vatandaşlık Kanunu çerçevesinde yeni doğanların Alman vatandaşı olacakları göz önünde bulundurulduğunda, eğitim sistemi içerisinde Alman vatandaşı olan Türkler varlığı, Almanya'nın göçlerle nüfusunun şekillendirildiği ve eğitim stratejilerinde entegrasyon kavramının öneminin giderek arttığını göstermektedir.

Kıta Avrupası'nda yükselen aşırı sağ siyasetin getirdiği yabancı düşmanlığı ve bunlarla ilintili nefret suçlarının Avrupa genelinde giderek önemli bir sorun haline geldiği görülmektedir. Genelde Avrupa, özelde Almanya için yabancı karşıtlığıyla mücadele kapsamında geliştirdiği politikalar eleştirilmektedir. Nefret eylemlerine yönelik algının suçların bireysel birer vaka olduğu öngörüsüyle sorunların çözümüne yönelik kapsayıcı politikaların ortaya konulması imkansız hale gelmektedir. Almanya göç tarihine baktığımızda, göçün başlangıcı olan 1960'lı yıllardan günümüze kadar şiddeti değişkenlik gösteren yabancı karşıtı düşünce ve eylemler birçok noktada birer nefret eylemi olarak kendisini göstermiştir. 1973 yılında haftalık yayınlanan "Der Spielgel" dergisinin kapağına attığı manşet; "Türkler geliyor, kendisini kurtarabilen kurtarsın. Berlin, Münih veya Frankfurt hala bu istiladan kurtulabilir. Harlem'de olduğu gibi, getto, kriminal olaylar ve sosyal sefalet oluşuyor!" (Der Spiegel, 1973). Mevcut söylemden anlaşılacağı gibi, Türk ve İslam korkusu göçün başından beri var olan ve kendi içinde söylemini sertleştiren bir yapıda ilerlemiştir. 1993'te *"Alman-Türkler: Uyumun başarısız bir örneği"* başlığıyla yeniden manşete taşınmıştır (Der Spiegel, 1993). Yabancıya karşı şiddetin boyutu görülür olmakla birlikte birçok noktada görülmeyen mikro uzantılarla gündelik hayatın içinde seyreden ölçüde devam edebilmektedir. Nefret söylem ve eylemlerine karşı uzun yıllar boyunca süre gelen hükümet politikalarının yetersizliği göçmen karşıtlığının bir propoganda aracı olarak varlık alanı bulmasıyla devam etmiştir. Toplumsal hizipleşme hali göçmenler açısından gettolaşmayı ve yerel toplumdan izolasyonu beraberinde getirmiştir. Almanya özelinde entegrasyon politikasının göçmenleri Alman toplumunun kurallarına uydukları ölçüde içselleştirebildiği örneklerde göçmenlere yönelik nefret eylemleri toplumsal kamplaşmayı artırmıştır. Nitekim, birçok şehirde varolan göçmen mahalleleri periferide yaşanan kutuplaşmayı anlama adına kayda değerdir. Almanya özelinde göç politikalarının içeriğinin tek taraflı olduğuna yönelik eleştiri, yerel toplumun göçmenlerle kısıtlı ve sınırlı ilişki sürmeleriyle karşılıklı önyargıların giderek derinleşmesine neden olmuştur.

Almanya'da ulus devlet bilinci ve göçmenlere yönelik bakış açısı tarihsel açıdan irdelendiğinde, göçmen karşıtı söylemlerin ulus devlet yapısını Almanya örneğinde görüldüğü gibi ileri bir tarihte oluşturmuş kıta Avrupası ülkelerinde olduğu gibi güçlü olduğu görünmektedir. Alman toplumunda ulus bilincinin dil bilinciyle geliştiği varsayımı üzerinden Wilhelm von Humbort, Johann Gottfield Herde, Johann Gottlieb Fichte gibi Alman idealizmin fikir önderleri, birçok ulusal mitlerde bu bilinci işlemişlerdir (Toprakkaya, 2011). Ulus inşa sürecinde birçok açılardan dışlayıcı paradigmalar etrafında kurulan milliyetçilik söylemleri, vatandaşlık uygulamalarından ülkelerinde yaşayan göçmenlerin statülerine kadar,

geçmişinin ona bahşettiği bu sertliği kullanabilmiştir. Alman vatandaşı olmanın koşulunun dil birliği esasında, soya dayalı "jus sanguinis" prensibi etrafında oluşan tarihsel geçmiş, küreselleşen dünyanın herkesi kapsayan genişlemeci paradigmasına rağmen, yükselen Alman değerleri etrafında genelde yabancı karşıtlığı, özelde Türk ve Müslümanları dışlayan bakış açısıyla kendini beslemiştir (Toprakkaya, 2011, ss.156-166). Alman Birliği'nin kurulma aşamasında temel kıstas olarak düşünülen "dilde birlik, kültürde birlik" söylemi ulus inşa sürecinin olmazsa olmazı olarak tahayyül edilmiştir. 1870"li yıllardan 1990'ların son çeyreğine kadar süren vatandaşlık tanımı, 1991'deki göçmenliği düzenleyen kanunla yumuşatılmış, 2007'teki vatandaşlığa kabul şartlarının soya ve dil birliğine dayalı perspektifi değiştirilerek doğuştan vatandaşlık uygulamasına geçilmiştir (Erdoğan, 2012, ss.230). Görünürde yaşanan bu yumuşama hali, Avrupa genelinde yükselen aşırı milliyetçi söylem ve bu söylemin siyaset arenasında yansıttığı aşırı sağ siyaset ile yabancı karşıtlığı ekseninde üretilen politikalarla varlık alanı bulmuştur. Populist siyasi söylem olarak yabancı karşıtlığı, oy beklentisini artırmasına rağmen toplumsal huzurun sekteye uğramasına neden olmuştur. Hükümetlerin oy maksimizasyonu ve siyaset içerisinde göçmen karşıtlığının giderek artması göç süreçlerinde denetimin artırılmasına ve göçün Almanya için kontrol edilebilir hale gelmesine imkan sağlayan politikaların uygulanmasına neden olmuştur. Düzenli göçün Almanya'nın ihtiyaçları doğrultusunda teşviki planlanmıştır (Die Bundesregierung,2007). Almanya yaklaşık 10 milyonluk göçmen nüfusuyla ve bu göçmen nüfusu içerisinde en kalabalık nüfusa sahip Türk ve Müslüman göçmenler oluşturmaktadır. Alman dilinin öğrenilmesinde, Almanya'da Alman vatandaşları gibi veya Avrupalı gibi yaşamlarına sürdürme noktasında yoğun baskı altındaki göçmen nüfus içerisinde en büyük problemi Türk ve Müslüman olan bu kesim yaşamaktadır. Tarihsel ve sosyolojik olarak Alman kültürel değerlerinin uzağında kendine ait pratikleri olan bu göçmen nüfus, benzerliğini sağlayamadığı ölçüde, aşırı sağ siyasetin hatta milliyetçi yabancı karşıtı toplumsal tabanın tepkisini çekmekte, gözle görülen dışlama, nefret suçu, ayırımcılık politikaları legal yollarla işlenebildiği gibi illegal örgütlerce de şiddet eylemleri işlenebilmektedir.

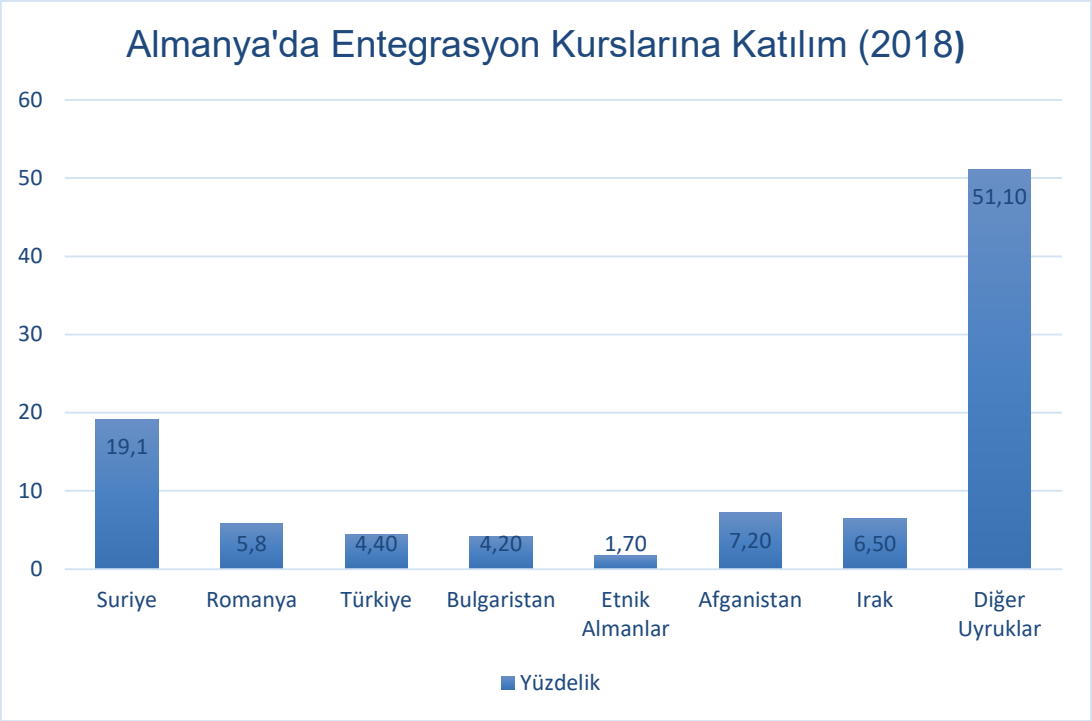
11 Eylül 2001 tarihinden sonra dünya genelinde artan *"İslam karşıtlığı"* Almanya'daki Türk Müslüman göçmenleri de tedirgin etmiştir. Bu tarihe kadar temelde göçmen ve Türk oldukları için dışlanan gurbetçilere, Müslüman olmaları nedeniyle de hizipleşme artabilmiştir. 11 Eylül'den sonraki süreçte, gündelik hayatta İslami giyim ve yaşam şeklinin gösterilmesi, bazı Neonazi grupların eylem ve saldırılarıyla karşı karşıya kalınmasına sebep olmuştur (Erdoğan, 2012). Bu durum nedeniyle, İslamiyet'in görünürlüğü sorgulanmakla birlikte, göçmen gençler arasında radikal İslam korkusu nedeniyle bazı kamusal kampanyalar yürütülmüştür. Arka planında birçok Neonazist grupların bulunduğu projelere devlet kurumlarının göz yumduğuna yönelik eleştiriler dikkat çekmiştir. Örneğin 2012 yılının son çeyreğinde başlayan "Kayıp (Vermisst)" projesi, Müslümanlığını yaşayan gençlerin daha da içine kapanıp, entegrasyondan ve hatta Alman kültür ve değerlerinin hakim olduğu çevreden uzaklaşan gençlerin radikal İslam'a tutunduğu ve bu noktada marjinalleştiği iddiasında bulunarak göçmen gençleri kazanmaya çalışmayı hedeflemiştir. Proje kapsamında, türbanlı göçmen genç kız motifi kullanılması ve İslam'ın entegrasyon aşamasında en büyük engel olduğu fikri, İslamofobik bir bakış açısının türevi niteliğindedir. Müslüman göçmenlerin sahip olduğu dini aidiyeti terörize olmakla suçlamak hedeflenmiştir. Bununla birlikte, 2013 yılında gündeme gelen, göçmen çocuklarının Türk ve Müslüman olmayan ailelere evlatlık verilmesiyle başlayan tartışmada, göçmen yeni çocukların evlatlık verilmesi Türk kamuoyu tarafından kaygıyla karşılanmıştır (Erdoğan, 2012). Bu noktada, İslam dininin Alman devleti tarafından resmi din olarak kabul edilmemesi, cami veya mescitlerin ancak kültürel faaliyet veren dernekler statüsünde tutulması, ülkede 6 milyondan fazla Müslüman göçmen olduğu gerçeğiyle örtüşmeyen devlet politikalarının içerisinde, nefret eylemlerinin bireysel asayiş suçu ifadesiyle inşa edildiği fark edilmektedir. Cami kundaklama olaylarının görünür hale geldiği Almanya'da İslam karşıtlığı Türk karşıtlığıyla birleşince Türk göçmenlere karşı terör suçu kaçınılmaz hale gelmiştir.

Güncel düzeyde, Almanya'da göç ve göçmen döngüsünün giderek artması ve göçmen karşıtlığı fikrinin bireysel vaka olduğunu iddia edilen nefret suçlarıyla örtüşmektedir. Özellikle, Müslüman ülkelerden Almanya'ya yönelen göç talepleriyle birlikte kimlik bağlamında giderek önemi artan göçmen kavramı, Alman toplumda göçmen karşıtlığını artırabilmektedir. Almanya'da 2007 yılından beri yapılan kamuoyu araştırmaları, yabancı düşmanlığının giderek arttığını ve iki toplum arasındaki uzlaşmaz halinde arttığı yönündedir. Aynı yıl, Alman Hükümeti'nin uygulamaya koyduğu *"Ulusal Uyum Planı"* ve buna mukabil bazı politikalar gerekli verimi verememiştir (Erdoğan, 2015:75-77).

Almanya yasalarının ayrımcılığı önleme ve nefret suçlarını yok etme aşamasında yetersiz olması Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği'nin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu (ECRI) tarafından birçok kere uyarıya maruz kalmıştır. Alman Hükümetleri 2006 yılında "*Genel Eşit Muamele Kanunu"* düzenlemesiyle gerekli adımların atıldığını beyan etmektedir (Arslan, 2019:75-76). Ancak Kanun kapsamında nefret suçlarına yönelik caydırıcı bir düzenleme olmaması ve bu suçların terör kapsamına alınmaması eleştirilmiştir. Almanya'daki nefret suçları asayiş olayları şeklinde kabul edilen vukuatlar olarak görülmektedir. Göçmen karşıtı eylemlerin bireysel ve asayiş özelliğine sahip eylemler olarak kayıtlara geçmesini önceleyen politikaların varlığı, sorunların ötelenmesine neden olmaktadır. Bu durum, göçmenlerin Alman toplumuyla entegrasyonu aşamasında zihinlerde bir sorunsal olarak varlık alanı bulmaktadır. Almanya'nın göç politikası açısından entegrasyon süreçlerinde göçmenlerden Alman toplumuyla bütünleşmek için aktif

adımlar atmaları istenmesine rağmen, göçmenlere yönelik suçlar karşısında takınan pasif duruş entegrasyon süreçlerinin göçmenler tarafından sorgulanmasına neden olmaktadır.

Entegrasyon süreçlerinde, 2011 yılı ve sonrası Ortadoğu merkezli yaşanan göç taleplerinin bir sonucu olarak Almanya'da farklı toplulukların göçmen veya mülteci kavramı içerisinde varlık alanı bulması, Hükümetlerin göç stratejilerinde önceliğin değişmesine neden olmuştur. Göç stratejilerinde ve göçmen sorunlarındaki algının farklılaşması Türk göçmenlerin entegrasyon süreçlerinde sorunsal barındırma kat sayısının görece azalmasına neden olmuştur. Nitekim, entegrasyon kurslarına katılım ve Alman toplumuyla uyumun sağlanması süreçlerinde Türkler, 2018 yılı verilerine göre yüzde 4.2'lik dilime sahiptir. Bu durum, göç süreçlerinde yaşanan entegrasyon sorunsalının daha çok sonradan gelen göçmenlere yöneldiği şeklinde değerlendirilemektedir. Ayrıca, Türk göçmenlerin yaşadıkları entegrasyon sorunlarının hükümetler düzeyinde daha az önemsenen sorunlar haline geldiği şeklinde bir sonuca varılabilir. Bu durum, Türk göçmen nüfusun krizle gelen göçmenlere kıyasla daha az sorun teşkil ettiği ve entegrasyon problemlerinin görmezden gelendiğine yönelik bir eleştiriyi içermektedir.

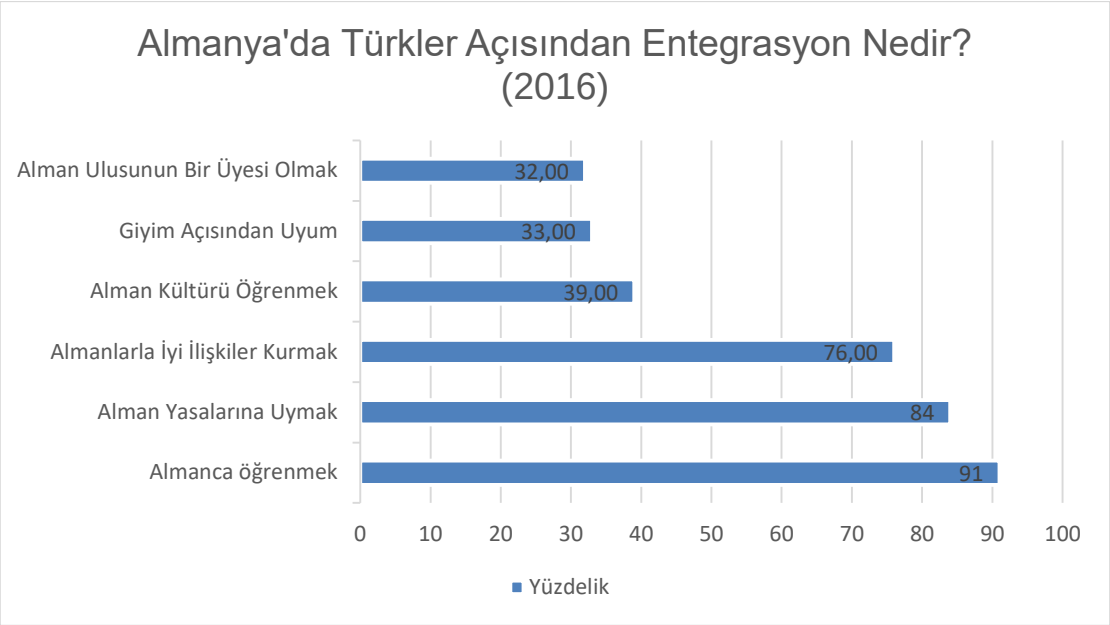

Grafik 2. Almanya'da Uyruklara Göre Entegrasyon Kurslarına Göre Katılım (2018)

Kaynak: Federal Göç ve İltica Ofisi - https://www.infomigrants.net/fr/post/16814/integration-courses-in-germany-what-are-they-and-who-can-take-part

Entegrasyon düşüncesinin tek yönlü olmadığı, Türk göçmenler açısından Almanya'da entegrasyon sürecine dahil olmak ve yaşam şekillerine ayak uydurma aşamasında Türk toplumu içerisinde farklı eğilimlerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Türklerin Alman toplumuyla olan ilişkilerinin geliştirilmesi ve nihai aşamada entegrasyonun başarılı olabilmesi için Alman dilini bilmek, yasalara uymak, Almanlarla iyi ilişkiler geliştirmek ve Alman kültürüne aşina olmanın önemli olduğu 2016 yılında yapılan anket çalışmasıyla ortaya çıkarılmıştır. Anılan anket çalışmasına, Türk kökenli olup Almanya'da doğan ve büyüyen 18-35 yaş aralaığında 1.201 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Ankete katılanlara "Almanya'da başarılı bir entegrasyon için sizce neler gereklidir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılanların yüzde 91'i dilin önemine vurgu yapmıştır. Sonrasında Alman yasalarına uymak, Alman toplumuyla iyi ilişkiler geliştirmek yüksek reyting almıştır. Bununla birlikte, ankete katılanların üçte birinden fazlasının giyim konusunda Alman toplumuyla bir bütünselliğin sağlanmasının gerekli olduğuna yönelik beyanı, 2016 yılında hükümetin çarşaf, peçe, burka ve buna benzer giysilerin kamusal alanda ve özellikle trafikte yasaklanmasına yönelik Hükümetin yasal çalışma taslağı öncesi ortaya çıkması Türkler açısından da entegrasyon fikrinde yaşanan değişimi gözler önüne sermiştir (Platform Dergisi, 2017). Diğer yandan ankete katılanların yüzde 32'sinin Alman ulusunun bir üyesi olmaya çalışmak fikrine ılımlı cevap vermiştir. Bu sonuçlar, Almanya'da nesiller boyu aktarılan entegrasyon sürecinde Almanya doğumlu nesillerin entegrasyon fikrinden asimilasyon riskine olan geçişkenliğini anlamlandırma adına kayda değer bir bilgi olarak yorumlanmaktadır. Türk toplumunun Almanya'da yaşam ve entegrasyon süreçleri içerisinde yaşadığı bu dönüşüm, Almanya hükümetleri açısından da göç yönetiminin bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Bu durum, entegrasyondan asimilasyona bir değişim öyküsü mü yoksa sağlanan

bütünleşmenin tek taraflı olmadığı Türk-Alman toplumlarının karşılıklı mücadelesi neticesinde toplumsal dönüşümün eseri mi olduğu ayrıca cevaplanması gereken bir sorudur.

Grafik 3. Almanya'da Türkler Açısından Entegrasyon Nedir? (2016)

Kaynak: Statisca –TNS Emnid - https://www.statista.com/chart/5620/integration-immigrants-germany/

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma özelinde sunulmak istenen entegrasyon ve asimilasyon kavramları eşliğinde Almanya'nın göç stratejileri içerisinde Türklere yönelik geliştirdiği entegrasyon politikasının asimilasyon kavramıyla olan ilişkisi irdelenmiştir. Türklerin entegrasyon süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları sorunların güncele uzanan öyküsü, göç sarmalı özelinde Almanya'nın geliştirdiği politikaların Türk toplumunun göstermiş olduğu refleksler analiz edilmiştir. Türk toplumunda nesiller boyu aktarılan değişimin bir entegrasyon mu yoksa asimilasyon mu olduğu yönündeki eleştiri sosyolojik formlardan incelenmesi gereken bir sonuçtur. Göç politikası içerisinde üretilen siyasaların asimilasyon kavramıyla olan ilişkisi Almanya'da Türkler örneği üzerinden tartışılmıştır. Türk göçmen kimliğinde meydana gelen aşınım ve dönüşüm, güncel düzeyde entegrasyon politikasının asimilasyona evirilen yönleri eleştirel perspektiften incelenmiştir. Türk ve Alman toplumlarının birbirleriyle olan ilişkileri neticesinde ortaya çıkan melez kültür entegrasyon stratejilerinin bir sonucu olmuştur. Bu sonuç, Türk göçmen nüfusu kapsadığı ölçüde başarı şansı bulmasına rağmen, dışlayıcı ve sorunların görmezden gelindiği ölçüde başarısızlığı neden olmuştur. Gerek göç tecrübesi gerekse göç politikalarında ürettiği zamansal stratejilerle Almanya'nın çok sonraları kendisini göç ülkesi olarak kabul etmesi uyum ve göç politikaları açısından irdelenmesi gereken özel bir alandır. Ülkemiz özelinde göç konusunun giderek artan önemi, göç konusunun güvenlik, istihdam ve turizm ekseninden toplumsal uyum ve entegrasyon konularının incelenmesine yönelik ihtiyaç, çalışmamız özelinde ele aldığımız Almanya göç politikasının Türklerin entegrasyonu üzerinden eleştirisi değerli gözükmektedir.

Almanya'da göç kavramı birçok açılardan derin siyasal ve sosyolojik süreçlere sahne olmuştur. Tarihsel bir göç deneyimi sunan Almanya'nın göç politikası kavramı içerisinde entegrasyon süreçlerinin toplumsal tabanda aşırı milliyetçi söylem ve yabancı karşıtı düşüncelerle birlikte hükümetlerin politikaları ekseninde farklılaşabildiği durumlar çalışmamız özelinde sunulmuştur. Almanya özelinde entegrasyon süreçlerinin asimilasyon düşüncesiyle olan bağlantısı, toplumsal ve siyasal anlamda yaşanan sorunlar karşısında hükümetlerin Almanya'nın göç gerçeğini uzun yıllar kabullenmemesiyle ortaya çıkmıştır. Göç ülkesi gerçeğinin gecikmesi, göçmen nüfusa yönelik nefret saldırılarının tanımlanmamasına ve hükümetlerin göçmenlerin sorunlarını görmezden gelmesine neden olmuştur. Almanya'daki siyasi atmosferin giderek aşırı sağ siyasetin etki alanında kalması ve seçmen refleksi olarak aşırı sağ siyasetçilerin popülerliğinin artması göç politikasına da etki bırakmıştır.

Türklerin Almanya'da varlık alanı bulmaları, Almanya'nın kendisini bir göç ülkesi olarak tanımlamasındaki gecikmeyle paralel olarak aşırı sağın yükselişiyle birlikte giderek zorlaşmıştır. Almanya'nın 2005 yılı sonrası göç konusundaki pozitif politikası yükselen göçmen karşıtlığı fikriyle sekteye uğramıştır. Türk göçmenlere yönelik entegrasyon politikasının yeni

göç taleplerini engellemeye veyahut sınırlandırmaya çalışması entegrasyon fikrinde yaşanan aşınımı gözler önüne sermiştir. Göç politikası bağlamında üretilen siyasaların genelde göçmen toplumları özelde Türk toplumununun Alman toplumu içerisinde yer edinme sürecine olumsuz etki bırakmıştır. Türk göçmenler merkezde olmak üzere göçmenler açısından entegrasyon hedefinin asimilasyona dönüştüğü ölçüde göçmenler tarafından gettolaşma refleksi artmıştır. Gettolaşmanın toplumsal bütünleşmeyi dinamitleyen yapısı Alman hükümetleri tarafından da istenen bir durum değildir. Ancak, göç politikasına tek yönlü bakış açısıyla göçmenlerin seslerinin cılız kalması sorunun derinleşmesine neden olabilmektedir. İstihdama yönelik kaygılar ve dönemsel ekonomik sorunlarla birlikte toplumsal hizipleşme göçmenler aleyhine söylemleri artırmıştır. Ancak, göçmenlerin, entegrasyon süreçlerinden kaynaklı sorunları, ekonomik eşitsizliğin ötesindedir. Devletin göç politikasıyla aktif olarak yönetmeye çalıştığı entegrasyon aşamaları sistemin göçmen karşıtlığı düşüncesine kaydığı ölçüde sorunsal barındıran kısmını oluşturmaktadır (Abadan, 2017). Bu alanın sorunsallaşması, devletin entegrasyon süreçlerinde belirgin bir şekilde yürüttüğü göçmenler aleyhine politika eleştiriye maruz kalmaktadır.

Almanya ve Avrupa genelinde artan göçmen karşıtı söylem ve buna bağlı nefret eylemleri göçmen toplumlar tarafından tedirginlile karşılanmaktadır. Devletin bu nefret olaylarına bireysel kriminal olaylar olarak yaklaşımı entegrasyon süreçlerine olumsuz tesir edebilmektedir. Aidiyet ve kimlik inşası aşamasında uyumsuz göçmenlerin dışlanması nedeniyle toplumsal norm ve değerlerin dışında kendi yaşam döngüleri içerisinde varlık alanı bulma gereksinimlerine neden olabilmektedir. Bu durum, yerel halk ile göçmen toplum arasında görünmez duvarların inşasına ve toplumsal bütünleşmenin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Göç sürecinin birçok aşamasında varolan bu dışlama hali, hükümetler tarafından üretilen politikaların göçmenleri suçlayacak şekilde yürütülmesi nedeniyle derinleşmektedir. Göçmenlere ait bireysel başarı yerel halk ve göçmen nüfusun karşılıklı harmonizasyonun sağlanamadığı koşullarda, nefret suçlarının ve göçmenler açısından gettolaşmanın nedenselliği daha doğru bir şekilde anlaşılabilmektedir (Erdoğan, 2015:140-142). Diğer yandan, kimlik, aidiyet, anadil ve yabancı karşıtlığı üzerinden ötekileştirme stratejileri ortaya çıkabilmektedir. Devletin göçe dair sorunları çözme methotları entegrasyon kavramının asimilasyon kavramıyla birlikte anılmasına neden olabilmektedir. Bu sonuç, sorunun çözülmesinden ziyade, toplumsal yapının başarılı bir entegrasyon fikrinden uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Toplumsal hizipleşmenin yanında, göçmen karşıtlığının siyasal elitler tarafından desteklendiği durumlar Almanya göç politikası açısından sorgulanması gereken temel husustur. Populist siyasetin bir argümanı olarak yabancı karşıtlığı ülkesel menfaatleri hedef alabilmektedir.Türk toplumunda nesilden nesile aktarılan bir süreç olarak entegrasyon fikri, Alman toplumuyla benzer hale gelebilme adına Türk göçmen kimliğindeki değişim açısından ayrıca incelenmesi gereken bir vakadır.

Kaynakça

Abadan Unat N. (2007). Kökler ve yollar, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Abadan Unat, N. (2017). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa (3. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, 1, Şişli İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. Journal of Refugee Studies, 21(2), 166–191. https://doi.org/10.1093/jrs/fen016

Ahlen, A., & Boräng, F. (2018). Immigration Control in Disguise? Civic Integration Policies and Immigrant Admission, Nordic Journal of Migration Research, 8(1), 3. https://doi.org/10.1515/njmr-2018-0004

Altan, H. N., & Budak, M. M. (2023). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Almanya Göç Politikalarının Dönüşümü. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(4), 1409-1423. https://doi.org/10.21547/jss.1344365

Almanya Türk Toplumu (2025). Turkische Gemeinde In Deutschland, https://tgd.de/tr/startseite-v2-tr/.

Ansay, T. (1974). Almanya Yabancı Kanunu ve Türk İşçiler, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

Araslı, D. & Araslı, O. (1972). Türk İşçilerin Hak ve Görevleri: F. Almanya Kanunlarına Göre, Ankara, Ayyıldız.

Arslan, A. (2019). Entegrasyon, Çokkültürlülük ve Katılım: Almanya Türklerinin Yaklaşımı, Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, ss. 74-88.

Armaoğlu, F. (2009). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, İstanbul, Alkım Yayınevi.

Avrupa Komisyonu, (2025). Migrant Integration In Germany, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub/eu-countries-updates-and-facts/migrant-integration-germany_en.

BBC News, (2025). Almanya'da seçimin kazananları ve kaybedenleri: Güç dengeleri nasıl değişti?, https://www.bbc.com/turkce/articles/c1jp09ldewyo.

BBC News, (2025). Almanya'da aşırı sağın yükselişi: Çoğulcu demokrasi tehlikede mi?, https://www.bbc.com/turkce/articles/cj62063je5go.

Berry, J. W. (1991). Understanding and Managing Multiculturalism: Some Possible Implications of Research in Canada. Psychology and Developing Societies, 3(1), 17–49.

Berry, J. W. (1992). Acculturation and Adaptation in a New Society. International Migration, 30, 69–85.

Berry, J. W. (1997). Lead Article- Immigration, Acculturation, and Adaptation. Applied Psychology, 46(1), 5–34.

Canatan, K., & Özcan H. (2007). Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti İslamizim, Ankara.

Detsch, R. (2009). Zor Bir Doğum: Almanya Göç Yasası, çev. Murat Çelikkafa, Goethe Institute, http://www.goethe.de/ins/tr/lp/ges/mig/pol/tr4237086.htm. (Erişim Tarihi: 11.10.2024).

Deutschland.de, (2024). "Nitelikli İş Gücü Göçü Kolaylaştı, https://www.deutschland.de/tr/topic/ekonomi/almanyada-nitelikli-is-gucu-yurt-disindan-goc-kolaylastirildi, (Erişim Tarihi: 07.12.2024).

Die Gaste, (2008). Almanya'da Entegrasyon ve Asimilasyon Tartışmaları, http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi102.html, (Erişim Tarihi: 12.12.2024).

Die Bundesregierung, (2007). Der Nationale Integrationsplan, https://www.bundesregierung.de/resource/blob/2065474/441038/7bd84041e5fe27490dd06b45cec7db75/2007-08-30-nationaler-integrationsplan-data.pdf?download=1.

Erdoğan, M. M. (Ed). (2002). Yurtdışındaki Türkler; 50. Yılında Göç ve Uyum, Ankara, Onion.

Erdoğan M. M. (2010), Almanya İmtiyazlı Ortaklık ve Göçmen Politikaları Gölgesinde 'Ayrıcalıklı İlişkiler', SDE (Stratejik Düşünce Enstitüsü), Ankara.

Erdoğan, M. M. (2012). Almanya'da Irkçı Neo- Nazi Cinayetler: Türklerin Görüş ve Düşünceleri Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO), (Basın Yansımaları 9-15 Ocak 2012).

Erdoğan, M.M.(2015) "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, ss.108-148.

Esser, H. (2006). Migration, Language and Integration. AKI (Social Science Research Center).

Faist, T. (2018). A Primer on Social Integration: Participation and Social Cohesion in the Global Compacts (No. 161). Bielefeld: COMCAD Working Papers.

Federal Almanya Hükümeti'nin Göç, Mülteci ve Entegrasyon Raporu, (2004). Yeni İkamet Hukuku ve Göç Yasası İle İlgili Soru ve Cevaplar, www.integrationsbeauftrage.de ve http://www.berlin.de/sengessozv/auslander/recht.html.

Federal Almanya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, "Grund und Strukturdaten, (2024). https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Statistik/Dokumentationen/Defkat-2024.pdf. (Erişim Tarihi: 05.01.2025).

Federal Almanya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, "Grund und Strukturdaten" 2007-2008 www.bwbf.de/pub/gus.2007-2008.pdf.

Fien, F. (2012). Almanya'daki Türkler: Entegrasyon veya Gettolaşma, Berlin.

Gençler, A.(2003). Almanya'nın Göçmen Politikalarında Yeni Yönelişler, Kamu İş, C: 7, s: 2.

Giddens, A.(2008), Sosyoloji, İstanbul, Kırmızı Yayınları.

Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları, Tesam Akademi Dergisi, 2015, ss.81-100.

Karaca, İ. (2022). Dünden Bugüne Almanya'daki Türk Toplumunun Anadili Mücadelesi: Genel Bir Değerlendirme, Mavi Atlas.

Karakuş, M., & Kuruyazıcı, N. (2001). Gurbeti Vatan Edinenler, Almanca Yazan Almanyalı Türkler; Ankara, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kaya, A., & Kentel, F. (2005). Euro Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Kaya, A. (2015). Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları,Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, ss. 44-79.

Kaya, A. (2016). Almanya: Ayrımcılıktan Entegrasyona, İslam, Göç ve Entegrasyon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keskin, H. (2009). Göçün 50. Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya, çev. Yüksel Pazarkaya, İstanbul, Doğan Kitap.

Kışlık, M. (2024). Uluslararası Göç Hukuku Açısından Türkiye'nin Göç Mevzuatında Türk Soyluluk Sorunsalı. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(3), 337-354. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1513163.

Kosnick, K. (2007). Migration Media: Turkish Broadcasting and Multicultural Politics in Berlin, Bloomington, Indiana University press.

Kymlicka, W. (2013). Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek (F. Öztürk, Trans.), 70(2). Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97742.

Lockwood, D. (1964). Social Integration and System Integration. In G. K. Zollschan & W. Hirsch (Eds.), Social Change: Explorations, Diagnoses and Conjectures (pp. 370–383). Schenkman Publishing Company.

Park, R. E., & Burgess, E. W. (2017). Asimilasyon ve Sosyal Kontrol: Sosyoloji Bilimine Giriş II (Pınar Sayar Kızılçalı, Trans.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Platform, (2017). https://www.platformdergisi.com/yazi/haberler/19407/almanya-kamusal-alanda-carsaf-ve-burkayi-yasakladi.

Özkan I., & Tütüncübaşı U. (2008). Türk ve Alman Hukukunda Çifte Vatandaşlığa Dair Gelişmeler, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

Özcan, N. A. (2016). Örgütsüz teröristler: 'Yalnız kurt'. Tepav Günlük: https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5624/Orgutsuz+teroristler_+___Yalniz+kurt___ adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 10.10.2018).

Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk Misafir İşçilikten Ulus Ötesi Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci, Ankara, Phoneix Yayınları.

Şen, F. (2011). 50. Yılında Göç, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu Raporu, (2012). 2000-2006 Yılları Arasında Neo-Nazilerce İşlenen Cinayetler Hakkında İnceleme Raporu, http://www.tbmm.gov.tr./komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/neo_nazi_cinayetleri.pdf . (Erişim Tarihi: 05.10.2024).

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR Genel Müdürlüğü, (2011). Yurtdışına İşçi Göçü, https://media.iskur.gov.tr/15347/istihdamda-3i-sayi-3.pdf, (Erişim Tarihi: 10.01.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, (2025). Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, (Erişim Tarihi 05.01.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. Türkiye-AB Ankara Anlaşması, https://www.ab.gov.tr/_117.html, (05.02.2025).

Topakkaya, A.(2011). Fichte: Alman Ulusuna Söylev, İstanbul, Say Yayınları, 1. Baskı.

TÜBİTAK Sözlüğü, (2025). Emtegrasyon/Uyum, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/entegrasyon_uyum, (Erişim Tarihi: 01.02.2025).

TÜİK, (2024). Uluslararası Göç İstatistikleri 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2023-53544, (Erişim Tarihi: 12.12.2024).

Varlı, C. Ö. (2020). Son dakika haberi: Almanya'daki ırkçı saldırılar bitmek bilmiyor! 4 Türk öldürüldü... Es Reicht! Yeter artık! Hürriyet: https://www.hurriyet.com.tr/dunya/yeter-artik-41452043 adresinden alındı

Vassaf, G. (2010). Daha Sesimizi Duyuramadık- Avrupa'daki Türk İşçi Çocukları, 3. Baskı,İstanbul, Belge Yayınları.

Vogelaar, F. (2016). "Principles Corroborated by Practice? The Use of Country of Origin Information by the European Court of Human Rights in the Assessment of a Real Risk of Violation of Prohibition of Torture, Inhuman and Degrading Treatment", European Journal of Migration and Law, Cilt:18, Sayı:3, 2016, ss.301-326. https://brill.com/view/journals/emil/18/3/article-p302_3.xml, (Erişim Tarihi: 04.10.2018).

Uluslararası Göç Örgütü (2025). "Göç Terimleri Sözlüğü", https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf , (Erişim Tarihi: 01.02.2025).

Universitat Hamburg Multikultur und Leitkultur Center, (2012). "Die Gaste", www.diegaste.de/pdf/sempozyum2012.pdf. (Erişim Tarihi: 10.10.2012).

Extended Abstract

Aim and Scope

Integration and asimilation are the keywords for understanding of the migration processes. The may mix each other by the goverments migration policies. Germany is an significant experience for understanding migration policy, specifically the concepts of adaptation, integration and assimilation. The change in migration policies caused the results of the strategies to differ. The main aim of this article is understanding of German's migration policy to differ ıntegration between assimilation. Turks migrants in Germany is the observation population for our research. Understanding the effects of policies developed specifically for migrants, which have been around migration stories for more than 60 years, and discussing current problems enabled a correct understanding of sociolization processes. The main aim in the study is to analyze the impact of migration policy on the migrant society and local people through turning the assimilation. The scope of our study is to analyze Germany's migration policy within the integration strategies, specifically the Turkish community that was increasing in Germany after 1961. Germany's migration experience on integration is an example for the understanding contex of Turkiye's migration policies on ıntegration or harmonization.

Methods

In this study, migration systems theory is at the center. Germany and Turkiye has an aggrement on migration transfer which is the orijin of migration movement. Focusing on the qualitative research method which review the main goverment's documents. And then, the statistical data prepared on the subject is analyzed. The reports and works prepared on the subject were analyzed by taking qualitative data into consideration.

Findings

Migration processes have positive or negative effects on socialization processes. There may be differance between words anda action. For that reason, Integration policies may transform assmilation policies due to the fact that. Migration policies may include all migration policies produced mutually affect the relations of migrants with the local society. For this reason, it is beneficial to carry out integration processes by taking into account the internal dynamics of the local society and migrants. Germany's migration policy experience is an area where the positive and negative processes of the integration process. These are experienced in terms of the results it reveals.

Conclusion

As a result, Integration processes are important for the success of migration policy. It may turn into assimlation proceses. Therefore, in order for the migration policy to be successful, importance should be given to the mutual harmony of migrant communities with the local society over the problems of belonging and identity. In order to overcome the problems of identity and belonging, social understanding and empathy should be brought to the integration processes. At this stage, in the case of Germany, it is inevitable for the state to balance the integration processes within its migration policy in order to ensure social peace and harmony. The conclusion of our study is that, the content of the state's immigration policy can leave deep traces on social processes from integration to assimilation.

Türküm M.T. & Elbir B.(2025). Fuzûlî'nin gazellerinde "Şem' ü Pervâne" kullanımı. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1254-1264.

Fuzûlî'nin Gazellerinde "Şem' ü Pervâne" Kullanımı

The Use Of "Shem u Pervane" In Fuzuli's Ghazals

Mehmet Tevfik Türküm[1], Bilal Elbir[2]

Öz

Fuzûlî; 16. yüzyılda Kerbelâ, Hille, Necef ve Bağdat bölgesinde hayatını geçirdiği rivayet edilen, Türk edebiyatının başarılı şairlerindendir. Fuzûlî başta gazel, kaside ve mesnevi olmak üzere birçok nazım şeklinde çok başarılı eserler vermiştir. Ancak mecazi aşkı İlahî aşka köprü olarak gördüğü gazelleriyle meşhur olmuştur. Şem' ü pervâne; geceleri mum ışığında şiir yazan şairlerin, mum etrafında dönen pervâneleri görmesiyle oluşmuş bir istiaredir. Bu çalışmada divan edebiyatında kullanılan başlıca mazmunlardan biri olan "şem' ü pervâne"nin Fuzûlî'nin Türkçe gazellerindeki bağlamı incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle Fuzûlî ve sanat anlayışı hakkında kısaca bilgi verilip şem' ve pervâne kavramları açıklanmıştır. Bir mazmun olarak "şem' ü pervâne"nin izahı yapılmış, ardından fişleme metodundan yararlanılarak Fuzûlî'nin Türkçe gazellerinde karşılaşılan "şem' ü pervâne" kullanımları tasnif edilmiştir. Bu tasnif sonucunda Fuzûlî'nin gazellerinde şem' ve pervâne sözcüklerini hangi anlamsal bağlarla kullandığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkoloji, Fuzûlî, Şem', Pervâne, Gazel.*

Abstract

Fuzuli is one of the distinguished poets of Turkish literature, who is believed to have spent his life in the Kerbela, Hilla, Najaf, and Baghdad regions in the 16th century. Fuzuli produced highly successful works in various poetic forms, especially ghazals, qasidas, and mathnawis. However, he became famous for his ghazals, in which he saw metaphorical love as a bridge to divine love. "Shem u pervane" is a metaphor that emerged when poets, writing poetry by candlelight at night, observed moths circling around the flame. This study aims to explore the significance of "shem ü pervane" as one of the principal motifs used the classical literary tradition, particularly in the context of Fuzuli's Turkish gazelles. For this purpose, brief information about Fuzuli and his understanding of art is first provided, followed by an explanation of the concepts of "Shem" and "Pervane". "Shem ü pervane" as a theme was explained, then, using the profiling method, the uses of " shem ü pervane " encountered in Fuzuli's Turkish ghazals were classified. As a result of this classification, it was revealed with which semantic connections Fuzuli used the words "shem" and "pervane" in his ghazals.

Keywords: *Turcology, Fuzuli, Candle, Moth, Ghazal.*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 16 / 02 / 2025
Accepted: 25 / 09 / 2025

[1]Doktora öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, meteturkum@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0002-4856-3198.
[2]Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Manisa, Türkiye, bilal.elbir@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8865-1240.

Giriş

Osmanlı edebiyatının nasıl isimlendirilmesi gerektiği geçmişten beri tartışılagelmiştir. Mehmet Çavuşoğlu (ö. 1987) Gibb'in (ö.1901) *Osmanlı Şiir Tarihi* eserinden yola çıkarak divan şiiri kullanımının 1900 yılından sonra ortaya çıktığını düşünür. (Çavuşoğlu,1986: 1) Çağımızda divan edebiyatı yerine "Eski Türk Edebiyatı" kullanımı da yaygınlaşmaktadır. (İsen, 2005) Bunun yerine klasik edebiyat ifadesinin kullanılması gerektiğini düşünenler varsa da bunu klasik kelimesinin anlamı yönünden uygun bulmayanlar da bulunmaktadır. (Köksal, 2005) Oysa Türkçenin klasik dönemi Osmanlı Türkçesi dönemidir. Ancak bir edebî eseri klasik olarak nitelendirmek için dolaylı da olsa bugüne de hitap etmesi gerekir. Divan edebiyatında mazmunların her ne kadar millî olmadığı iddia edilse de birçok mazmunun Türk halk şiirinde de kullanıldığı bilinir. (Kurnaz, 1990) Hatta günümüzde dahi kullanılan bazı mazmunlar vardır. Bu mazmunların kullanımını incelemek bugünkü kullanımlarıyla kıyaslamaya imkân sağlayacak ve eski edebiyatımızın klasik olma vasfını ortaya çıkaracaktır. Bu mazmunlardan biri de şem' ü pervânedir. Bu amaçla yapılan divan taramaları sonucunda Türk edebiyatının mühim şahsiyetlerinden biri olan Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) *Türkçe Divanı'*ndaki gazellerinde, adı geçen imgenin kullanımının daha yaygın olduğu görülmüş ve incelemenin uygun olacağı düşünülmüştür (Akyüz vd., 2000, Kılınç, 2017).

Tespit edilen beyitler şerh edilirken öncelikle Ali Nihad Tarlan'ın (ö. 1978) *Fuzûlî Divanı Şerhi* esas alınmıştır. Ayrıca Hasibe Mazıoğlu'nun (ö. 2013) *Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler* adlı çalışmasından da yararlanılmıştır. (Tarlan, 2001; Mazıoğlu, 1986).

Fuzûlî, şiirlerindeki üslup özellikleri ile dünya tarihinin kalıcı eserler bırakan sanatçılarındandır. Yaşadığı bölge onun dil ve kültür açısından tüm Türk dünyasına hitap eden eserler vermesini sağlamış, irfanla süslenmiş ıstırabı ve aşkı yansıtan şiirleri Doğu'nun ve Batı'nın şairlerine daima ilham kaynağı olmuştur. Bir mutasavvıf olmamasına rağmen tasavvufi remizlerle boyut kattığı şiirleri tasavvufun kucaklayıcı telakkileri ile daha geniş çevrelere hitap eder bir mahiyet kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında o yalnız Türk edebiyatının değil dünya edebiyatının takdire şayan ediplerinden biridir. Yaşadığı çevrede bulunan sıkıntılar ve çektiği ıstırap onu eser vermekten alıkoymamış bilakis kamçılamış, meslektaşları başka coğrafyalarda rahat içinde eserlerini verirken o dünya edebiyatının müstesna şiirlerini çöl ortasında seslendirmiştir. Eskilerin "elsine-i selâse" dediği üç dilde (Arapça, Farsça ve Türkçe) eserler veren sanatçı bu yönüyle de yaygın etkisini bir kez daha göstermiştir (Karahan, 1995; Mazıoğlu, 1997; Doğan, 2002; Şentürk ve Kartal, 2009).

Ayrıca Fuzûlî şem' ü pervâne kullanımında olduğu gibi *Sıhhat u Maraz* adlı eserinde de alegorik olarak aşkı anlatırken sahip olduğu birikimleri yansıtmıştır. *Sıhhat u Maraz* eserinde Fuzûlî tıp bilgilerine hâkim olan bir tabip gibi, eski tıp anlayışında önemli bir yer tutan ahlât-ı erba'a (balgam, kan, sevda, safra) anlayışını eserinin temeline oturtmuştur (Eliaçık, 2010: 127). *Sıhhat u Maraz*'dan hareketle Gölpınarlı (ö. 1982) Fuzûlî'nin döneminde bir hekim kadar tıp bilgisinin olduğu çıkarımına ulaşmıştır (Gölpınarlı,1940: s. 13). *Sıhhat u Maraz* üzerine yapılan bazı akademik çalışmalarda eserin tıp yönü karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir (Gök, 2013). *Şem' ü Pervâne* başlıklı mesnevilerde *Sıhhat u Maraz* mesnevisinde yapılan çalışmaların benzerleri yapılarak sanatçıların birikimlerine dair yansımalar ortaya çıkarılabilir.

Fuzûlî'nin eserlerini verdiği dönemde şairler geceleri mum ışığında şiirler yazarken ışığın etrafında dönen küçük bir kelebek olan pervânenin mumun alevinde yanmasına şahit olmuşlar ve bu durumdan ilham alarak beyitler meydana getirmişlerdir (Pala, 2000: 324). Bu küçük böcek halk arasında bir haberci olarak algılanır, müjde getirdiğine inanılır. Divan şiirinde daha çok şem' ile olan ilişkisi üzerinden işlenmiştir. Ayrıca bu teşbih pek çok farklı kaynakta da görülebilir. *Kâria Suresi*'nde geçen (101: 4) "O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır." (Altuntaş ve Şahin, 2012: s. 600) ayeti ve "Benim ve sizin durumunuz, yaktığı ateşe üşüşen böceklerle pervânelere engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kaçıp ateşe girmeye çalışıyorsunuz." (*Hadislerle İslam*, 2020: C.6, 13) hadisi örnek verilebilir. Bu ifadeler pervâne ve ateş motifinin insanların ilgisini çeken ve onları etkileyen kuvvetli bir çekiciliğinin bulunduğunu gösterir.

Mum, ampulün icadına kadar en önemli aydınlatma aracıdır. Bir rivayete göre IV. Mehmet (ö. 1104/1693) zamanında yeniçerilerle ilmiye sınıfı arasında mum meselesinden bir sorun bile çıkmıştır. II. Mahmut (ö. 1255/1839) döneminde de benzer bir tartışmada birkaç molla haksız yere öldürülmüştür (Pala, 2004: 199-202). Bu kadar mühim bir madde tabii ki geceler boyu şiir yazan şairler için de çok büyük bir ihtiyaçtır. Ayrıca hem beşerî hem hakiki aşkı anlatmanın tanınmış bir aracıdır. Kinaye sanatıyla ay, güneş ve sevgili manalarının yanında tasavvufi olarak yanan şem'; İlahi nur (Mermer ve Keskin, 2005: 94), *Kur'an*, Hz. Muhammed (ö. 11/632) ve mürşid-i kâmil anlamlarına da gelir (Levend, 1980: 47). Pervâne ile şem'in sembolik anlatımı tasavvuf yorumuyla ilk kez Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922)'un kaleminden *Kitâbü'ṭ-Ṭavâsîn*'de (s. 16) anlatılmıştır. (Armutlu, 2010: C.38 495-497). Türk edebiyatında ise örnek olarak İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhü'l-Mesnevî*'sindeki kullanım verilebilir. Bu eserde izahat maksadıyla Sa'dî-i Şirâzî'nin (ö. 691/1292) *Gülistan*'ından alınan bir mısraın şerhinde mealen aşk "pervâne gibi yanıp kül olmak varlık bağından kurtulup tam olarak fenâ mertebesine ulaşmak"tır. Pervânenin soyut olan mumun çevresinde dönmesi ve alevi etrafında uçması

pervâneliğinde sadık olduğunu gösterir. Gönül pervânesi de Allah'ın cemâl sıfatı olan mumun etrafında dönerek ona olan sadakatini gösterir (İ. H. Bursevi, 2004: 436), denmektedir.

Mum, tıpkı âşık gibi baştan ayağa doğru erir. Ayrıca mumun da âşık gibi bazen başı kesilir. Bu yönleri sebebiyle zaman zaman mumun da aşığa benzetildiği olmuştur. Ancak genellikle mum sevgili, sevgilinin yüzü, yanağı, vuslatı ve güzelliğine benzetilmiştir (Pala, 2000: 372). Mumun insana benzerliği dikkat çekicidir. İnsan da mum gibi ağlayarak ve yanarak yaşar. Ömrü geçtikçe can ipi/fitili kısalır. Böylece gönlünün nuru etrafını daha iyi aydınlatır. Yunus Emre'nin (ö. 720/1320 [?]) "hamdık piştik elhamdülillah" dediği de budur. Âşığın yüzü, çektiği ıstıraptan dolayı sararmış ve muma dönmüştür. Ah ettiği zaman mumun dumanı gibi bir duman yükselir, göklere çıkar. Bu benzetmenin Necati Bey'in (ö. 914/1509) döne döne redifli gazelinde çok başarılı işlendiği görülür.

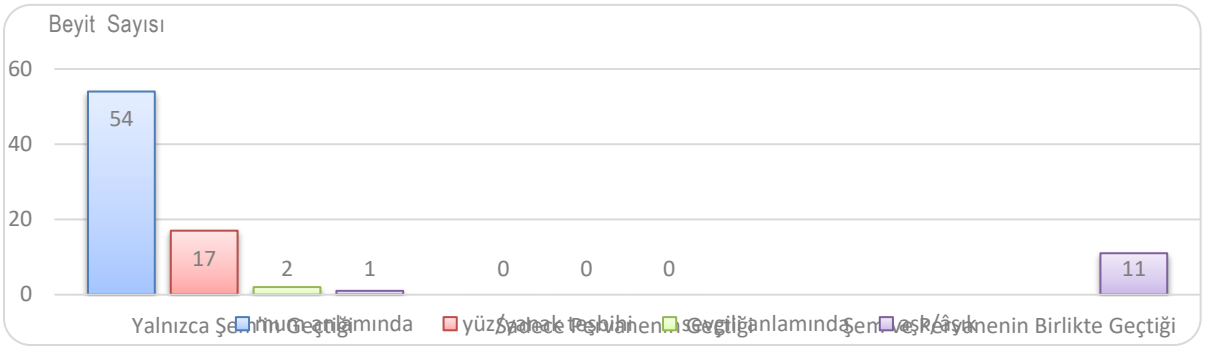
"Şark edebiyatında pervâne şem'in, yâni ışığın âşığıdır. Şuursuzca yanması da aşk sebebiyledir." (Pala, 2000: 366-367). Eski şairlerimiz de pervânenin yanmasını muma olan aşkına bağlarlar. Bu yönüyle pervâneyi aşığa benzetirler. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında mum etrafında çeşitli hayaller meydana gelmiştir (Onay, 1996: 498). Bu hayallerin şem' ü pervâne manzumeleriyle alegorik bir hikâyeye dönüştüğü görülür (Armutlu, 2018; Gibb, 1999: 255-256). Bu hikâye bir mesnevi içinde ilk kez Feridüddin Attar'ın (ö.618/1221) *Mantıku't-tayr*'ının 29. bölümünde müstakil olarak geçmektedir. *Esrârnâme*'sinde de yeniden anlatılmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostân*'ın 3. kısmının sonunda aynı hikâyeyi ele almıştır. Attar ve Sa'dî'nin *Şem' ü Pervâne*lerinde işledikleri imge ve motifler sonraki mesnevilerde daha da geliştirilip ele alınmış ve müstakil *Şem' ü Pervâne*lerin de kaynağı hâline gelmiştir. *Şem' ü Pervâne* hikâyesinin müstakil mesnevî hâlinde ilk kez IX./XV. asrın son dönemlerinde kaleme alındığı düşünülebilir. "Kaynağı İran edebiyatıdır."(Pala, 2000: 373). Daha sonraları da bu konuda mesneviler yazılmaya devam etmiştir. Yazılan bu mesneviler içinde Ehlî-i Şirâzî'nin (ö. 942/1535) 894/1489'da kaleme aldığı 40 kısım 1001 beyitten oluşan *Şem' ü Pervâne*'si zikredilebilir. Bu eserler Türk şairlere de ilham kaynağı olmuştur. Fehmî'nin 891/1486'da 2. Bâyezid'e (ö. 918/1512) atfen Fars dilinde yazdığı, 34 kısım, 1000 beyitlik *Şem' ü Pervâne*'si bunlar arasında sayılabilir. Şeyh Abdullâh-ı Şebüsteri-i Niyâzî'nin (ö. 936/1529) Yavuz Sultân Selîm'e (ö. 926/1520) atfen kaleme aldığı 25 kısım, 760 beyitlik bir eseri de vardır. (Kanar, 1995) 1522 yılında Lâmii Çelebî (ö. 938/1532) de Kanunî Sultân Süleymân'a (ö. 974/1566) atfen Türkçe ilk *Şem' ü Pervâne*'yi kaleme almıştır (Belenkuyu, 2020: 100). 16. yy.da Kalkandelenli Muîdî'nin (ö. 994/1585/86) düzenleniş ve işleniş açısından Lâmiî'nin mesnevisine benzeyen 1350 beyitten müteşekkil Türkçe *Şem' ü Pervâne*'si de mühimdir. Zâtî'nin (ö. 953/1546) dört bin beyitten oluşan *Şem' ü Pervâne*'si mecazî aşkı anlatmaktadır. (Armutlu, 1998; Yılmaz, 2021). Ayrıca Feyzî Çelebi de I. Ahmed devrinde (1603-1617) hece ölçüsüyle bir *Şem' ü Pervâne* yazmıştır (Tekin, 1991). Şem'e has farklı nazım ve nesir türünde ürünler de verilmiştir. (Çiftçi, 2004). Divan şiirinde bu kadar sık kullanılan mum mazmunu pek çok çalışmaya da kaynak olmuştur. Walter Andrews'ın (ö. 2020) birkaç gazeli inceleyerek elde ettiği divan şiirinin temel söz dağarını gösteren tabloda şem' kelimesi hem evren unsuru olarak hem de meclis, eğlenti unsurları arasında toplam 7 kez zikredilmiştir (Andrews, 2001: 61-67).

Fuzûlî'nin yaşadığı 16. yy.a kadar İslami edebiyatın sanat anlayışında önemli yeri olan ve dinî telakkilerin mühim bir unsuru "fenâ" kavramını ifadede kullanılan bu ince remiz, uzun gecelerde aşk ıstırabıyla mum ışığında şiir yazan şairlerin, mum etrafında bir süre dönüp ardından ateşe düşerek yanan pervâneleri görmesiyle oluşmuştur.

Böyle ince duygu ve ıstırap dolu hayallere hitap edecek bir mazmunu en iyi ifade edecek şairlerden biri ıstırap dolu bir hayat yaşamış ve bunu kendine amaç edinmiş olan Fuzûlî'dir. Mecazi aşkı İlahi aşka köprü olarak gören şair, bu çok yönlü mazmunu şiirlerinde etkin olarak kullanmıştır. Bu nedenle söz konusu mazmun Fuzûlî'nin estetik duygusunu en iyi ifade eden eserleri olan Türkçe gazellerinde tespit edilmiştir. Tasavvufi düşüncedeki fena kavramını şiirlerinde bu istiare ile ifade eden Fuzûlî, "şem' ü pervâne"yi çok boyutlu anlamlarla gazellerine yansıtmıştır.

Bu çalışmada adı geçen mazmunun Fuzûlî'nin Türkçe gazellerinde kullanıldığı tüm beyit örnekleri tespit edilmiş ve kullanılan her bir mana ve kullanış açısından farklılık gösteren beyitlerden seçilen örneklerle bu mazmunun farklı kullanımlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

1.Şem' ü Pervâne Kullanımı

Grafik 1. Şem' ve Pervâne'nin Fuzûlî'nin Gazellerindeki Kullanımları

Fuzûlî'nin *Türkçe Divanı*'ndaki gazellerde şem' ve/veya pervâne kelimeleri 74 defa kullanılmıştır. Bu sözcükler 69 beyitte geçmektedir. Bu 69 beyitten 5'inde şem' kelimesi 2 kez kullanılmıştır. Pervâne kelimesi tek başına hiçbir beyitte geçmez. Bu durum bize gösterir ki etrafında dönülen asıl kelime şem'dir. 11 beyitte de şem' ve pervâne kelimelerine birlikte yer verilmiştir. Bu beyitlerde hâkim olan tema aşk duygusudur.

Şem' kelimeleri kullanıldıkları mana açısından da farklılık arz etmektedir. Ancak bunların çoğu 52 beyitte kullanılan 54 şem' sözcüğü temel anlamı olan mum manasındadır. Bu kullanımların ikisi deyim mahiyetindedir. İkisi de bezm unsuru olarak mumdur. Bunların dışında 17 beyitte şem', sevgilinin yüzüne veya yanağına teşbih edilmiştir (ruh, ruhsâr, rû/rûy, cemâl vb. kelimelerle). 2 beyitte de bizzat sevgilinin kendisi için kullanılmıştır. 1'inde ise âşık kastedilerek kullanılmıştır.

Şem' kelimesinin kullanıldığı beyitlerin 7'si şem' redifli bir gazeldeki beyitlerdir. Bu gazel şem' ü pervâne kullanımını özetler ve izah eder mahiyettedir. Bu nedenle konu bu gazelden alınan beyitler çerçevesinde işlenecektir. Yeri geldikçe başka beyitlerden örnekler de verilecektir.

"Dil uzadır bahs ile ol ârız-ı handâna şem'

Od çıkar agzından etmez mi hazer kim yana şem'" [144/1]

[Şem'/Mum, açan gülü andıran o yanak ile parlaklık hususunda yarışa girip ona dil uzatır. Acaba kendi ağzından çıkan ateşlerle yanmaktan korkmaz mı?]

Mum sevgilinin yatak odasındadır (şebistandadır). Sevgili ile sırdaş olarak algılanır hatta bazı beyitlerde rakip gibi görülerek şair tarafından kıskanılır. Şair bu beyitte mumun sevgili ile olan münasebeti hakkında fikir yürütüyor ve mumun alev çıkan fitilini bir dile benzeterek mumun sevgilinin yanağından daha parlak olduğunu ona ifade etmek için dilini uzattığını söyleyip hüsn-i ta'lil sanatı yapıyor. Sonra da adeta bir ejderha gibi ağzından ateş çıkaran mumun kendi ateşinde yanmaktan korkmamasına şaşıyor. Sevgilinin yüzü gülüyor, mum ise erirken çıkardığı damlalarla devamlı ağlıyor. Burada tezat sanatı vardır. Mumun dilinin yanması da birçok beyitte karşımıza çıkar. Mumun fitili dil olarak adlandırılır. Ve fitili kesilen mumun dili kesilen insana benzetildiği de olur. Fuzûlî bir beytinde âleme gizli sevdasını aşikâr ettiği için dilinin yanması isteğini şöyle ifade etmiştir:

"Pinhâni odum âleme fâş oldu Fuzûlî

Yâ Rab ki benim şem' kimi yana zebânım" [191/7]

[Ey Fuzûlî gizli aşk ateşimi saklayamadım aşikâr oldu, Ya Rabbi benim bu dilim mum gibi yansın.]

Şair bazı beyitlerde de hüsn-i ta'lîl sanatını kuvvetlendirerek Güneş'in ve Ay'ın bile ışıklarını sevgilisinin mum gibi güzel olan yüzünden aldıklarını ifade eder.

"Sen ne nûr-ı pâksin ey mazhar-ı sun'-ı İlâh

Kim alır şem'-i ruhundan âftâb ü mâh-tâb"[27/2]

[Ey Allah'ın sanatının zuhur ettiği sevgili, sen ne tertemiz bir nursun ki Güneş ve Ay ışıklarını senin mum gibi güzel yüzünden alırlar.]

Bu beyitte şair, sevgilisinin yüz güzelliğinin tabiattaki bütün güzellikler gibi Allah'ın cemâl sıfatlarının tecellisi olduğu fikrini vermektedir. Tabiattaki her şeyde olduğu gibi onda da Allah'ın yaratıcı kudretinin eserlerini bulmak mümkündür. Bu durum *Mümin Suresi*'nde (40: 64) şöyle ifade edilmektedir, "Allah yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de bina yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"(Altuntaş ve Şahin, 2012: 473).

Münir Nureddin Selçuk (ö. 1981) (Öztuna, 1969: C. 2, 217, 218; Özcan, 2009: C. 36, 361-363) tarafından seslendirilmiş olan,

"Kıldı zülfün tek perîşân hâlimi hâlin senün

Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senün"[168/1]

Beytiyle bilinen "senin" redifli gazeli hatırlatan şu beyitte şair sevgiliye şöyle seslenir:

"Şem'-i rûyun âftâb-ı âlem-ârâdır senün

Nûr-ı Hak hûrşîd-i ruhsârında peydâdır senün"[170/1]

[Senin muma benzeyen yüzün hakikatte âlemi süsleyen güneştir. Çünkü yüzünün güneşinde var olan Hak nuru açıkça görülür.]

Burada da sevgilisinin yüzünü muma benzeten Fuzûlî, ayrıca onu âlemi aydınlatan güneş olarak tavsif eder. Ancak tabii ki bu nurun sebebi de Allah'tır. O'nun nuru, sevgilisinin yüzünde tecelli etmiştir. Her güzel, Hakk'ın nurunun zuhur ettiği bir yerdir.

Şem' redifli gazelinin ikinci beytinde ise:

"N'ola gayret âteşi bagrum eritse mûm tek

Bu ne sözdür kim demişler ârız-ı cânâna şem' "[144/2]

[Sevgilinin yanağına mum demişler, bu ne sözdür. Buna olan hiddetimin ateşi bağrımı mum gibi eritirse şaşmayın.]

Diyen Fuzûlî; sevgilisinin yanak güzelliğinin mumdan üstün olduğunu ifade etmek istiyor ve onun, mumun parlaklığıyla hiçbir şekilde kıyas edilemeyeceğini söylüyor. Mumun içindeki fitil rişte-i cân olarak adlandırılır ve mumun ömrünü temsil eder. Mumun içinden geçen rişte-i cân onun sürekli bağrını yakmaktadır. Şair de tıpkı mum gibi bağrının yandığını ifade ediyor. Bir beyitte de şair şöyle der:

"Ey Fuzûlî şem'-veş mutlak açılmaz yanmadan

Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânındadır"[85/7]

[Ey Fuzûlî, sevgilinin sümbül gibi saçının senin can ipliğindeki kıvrımları, tıpkı mumun kıvrımlarının yandıkça açılması gibi tamamen/mutlaka yanmadan açılmaz.]

Mumlar yandıkça fitillerindeki kıvrımlar açılır. Sevgilinin saçları kıvrım kıvrım olması açısından sümbüle benzer. Bu kıvrımlar âşığın canında ıstırap kıvrımları oluşturur. Bu ıstırapların son bulması için mum gibi yanmak ve kıvrımlardan kurtulmak gerekir. Bu kıvrımlar kesreti ifade etmektedir. Âşık yana yana vahdete ulaşır. Mumun fitili kesile kesile, yana yana biter ve mum söner. Aslında bu sönüş yok oluş değildir. Yepyeni bir şekilde var oluştur.

"Ârız-ı cânân ile bahs-i kemâl-i hüsn eder

Dil ucundandır ki her sâ'at düşer noksâna şem' "[144/3]

[Mum, sevgilinin yanağı karşısında güzelliğinin tam olduğunu iddia eder. İşte bu yüzden dilinin ucu her saat eksiliyor.]

Gazelin ilk beytinde olduğu gibi burada da mumun sevgiliden daha güzel olduğu iddiası mevzubahistir. Mum bu iddiada olduğu için yanmaktadır. Bunu herkese göstermek için parlamaktadır. Tabii ki bu yanma sebebiyle fitili her saat kesilmekte ve sona doğru yaklaşmaktadır. Mumun ışığı köreldiğinde ya fitili ya da başı kesilir ki ışığı artsın. Fuzûlî'nin bununla ilgili beyitleri de vardır. Örneğin şu beyitte başını kesseler dahi sırrını açıklamayacağını söyler şair:

"Râz-ı aşkın saklarım elden nihân ey serv-i nâz

Gitse başım şem' tek mümkin degil ifşâ-yı râz"[114/1]

[Ey nazlı, servi boylu sevgili, sana olan aşkımın sırrını başkalarından gizlerim. Mum gibi başım kesilse de sırrımı açıklamam mümkün değil.]

Servi tasavvufta vahdet timsalidir. Mum da servi gibi uzundur ve dik durur. Bu açıdan vahdeti çağrıştırır. Ayrılık gecesinde şairin tek sırdaşı mumdur. Mum sessizce yanar ve acı çeker, tıpkı şair gibi… Konuşmaz, bu yüzden sırları ifşa edemez. Bu sır ile ilgili beyitlere de Fuzûlî'nin gazelleri içinde sık rastlanır. Bu sır aşk sırrıdır ve şair yandığını sevgilisinden gizler, tıpkı mum gibi gizlice yanar.

"Olmadı ol mâha rûşen yandıgım hicrân günü

Yandıgın şeb tâ seher şem'in ne bilsin âftâb" [28/5]

[O ay yüzlü güzel, firak günü benim nasıl yandığımı görmedi. Güneş, mumun geceleyin sabaha dek yandığını nereden bilebilir?]

Fuzûlî'nin gazellerinde ayrılık (hicran) genelde gece (şeb) ile alakalandırılıyor ve ayrılık acısı gece çekiliyor. Sabah (subh) olunca güneş açıyor ve mum söndürülüyor. Kavuşma gerçekleşiyor (rûz-ı visâl). Bu yüzden çekilen acı hafifliyor. Şairin içindeki ateş de hafifliyor.

Bir başka beyitte de mumun başının kesilmesini, sevgilinin yüzünden ışık çalmasına bağlar:

"Ruhundan nûr ugrular şem' başın kesseler câ'iz

Budur bir kul serencâmı ki sultânına hâ'indir"[104/6]

[Mum, senin yanağından ışık çalıyor. Bu yüzden başını kesmeleri câizdir. Köle sultanına ihanet ederse sonu böyle olur.]

Mum tıpkı Yunan mitolojisinde ateşi insanlara getiren titan Prometeus gibi sevgilinin yüzünden ışık çalmaktadır. (Bu beyitte telmih olduğu düşünülebilir.)

"Hicrân ile yanar geceler rişte-i cânım

Rûşen ola ey şem' sana sûz-ı nihânım"[191/1]

[Geceleri ip gibi incelen canım, firak derdi ile yanmaktadır. Ey mum gibi aydınlık saçan sevgili, gizli yanışımı sen anla.]

Bu beyitte de şair, geceler boyu arkadaşı olan şem'e veya mum gibi güzel olan sevgilisine aşkını itiraf etmeyi hayal ediyor. Geceleri ayrılık sebebiyle ömrünün kısaldığını, mum gibi fitilinin yani can ipinin yandığını ifade ediyor. Aynı gazelin 2.beytinde ise:

"Bir şem'-i şebistân-ı belâyım ki degil kem

Tâ men diriyim sûz-ı dil ü eşk-i revânım" [191/2]

[Ben bir belâ gecesinin yatak odasının mumuyum ki yaşadıkça gönlüm yanar gözyaşım akar.]

Diyerek çektiği sıkıntının ölümle son bulacağını söylüyor. Burada da ölümün Allah'a kavuşmak anlamında kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Yahut da ölmeden ölmek yani fenaya ulaşmak kastedilmiş olabilir.

"Geh ayagı baglu geh boynu nedendür bilmezem

Bir perî 'ışkında olmuşdur meger dîvâne şem' "[144/4]

[Nedense mumun bazen ayağı, bazen boynu bağlı! Yoksa bir peri gibi güzele âşık olup divane mi oldu?]

Bu beyitte Fuzûlî'nin mumu kişileştirerek teşhis ve kapalı istiare sanatlarına başvurduğu göze çarpar. Geçmişte mumlar insan boyuna yakın olurdu. Ayakları şamdana bağlı olurdu. Dükkânda satılacakları zaman üst taraflarından asılırlardı. Çok ihtiyaç duyulan bu maddenin kişileştirilmesi tuhaf olmasa gerek! Zaten başının kesilmesi, dilinin yanması gibi ifadeler de sanat kullanımını gazelin önceki beyitlerinde de görmemizi sağlamıştır. "Âşığın vasıflarından biri de "dîvâne" olmasıdır. Âşık, aşk yüzünden deli olur. Başkalarına zarar vermemeleri için delilerin ayakları, elleri kolları bağlanır hatta boyunlarına ip takılır. Bu gerçekten yola çıkan Fuzûlî de şem'in şamdanda yakılmasını ayağının bağlı olması, içinde fitilinin bulunmasını da boynunda ip bağlı olması şeklinde tasavvur eder." Bu beyitte diğer beyitlerden farklı olarak mumun sevgiliyi değil de aşığı temsil etmesi dikkat çeker.(Aksoy 2010: 69-70; Karaca, 2018: 138)

Şem' redifli gazelin 5. beytinde ise şair:

"N'ola gönlüm 'ârızun isterse cânum kâmetün

Resmdür âlemde bülbül gül sever pervâne şem' " [144/5]

[Gönlüm yanağını, canım uzun boyunu isterse şaşılmamalı. Âlemde bülbülün gülü, pervânenin de mumu sevmesi âdettendir.]

Şair güle aşkıyla meşhur olan bülbül ile muma aşkıyla meşhur pervâneyi birlikte kullanır. Burada gönül bülbüle benzetilir, çünkü feryat etmektedir. Bülbül güle âşıktır. Gül ise kesreti ifade eder. Fuzûlî'de gönül önce kesrete âşık olur ama neticede vahdeti bulur. Yani Fuzûlî, mecazi aşkı/beşerî aşkı, İlahi aşka/hakiki aşka köprü olarak görür.

Pervâne ise muma âşıktır. Mum birdir ve vahdeti temsil eder. Can da vahdete âşık olur, sevgili uğrunda kendini feda ederek visale/vahdete ermek ister. Pervâne de muma olan aşkı neticesinde hiç sesi çıkmadan yanar ve mumun alevinde Allah yolunda benliğinden geçmiş bir salik gibi yok olur.

Pervâne, mumun etrafında atom parçacıklarının çekirdeğin etrafında dönmesi gibi sürekli döner. Bu dönüş gezegenlerin güneşin etrafında dönüşünü, Mevlevi dervişlerin kendi gönüllerinin etrafında dönüşünü anımsatır. Neticede ateşe önce kanadını kaptırır ve yanmanın ne demek olduğunu "hakka'l-yakîn" olarak öğrenir. İlahi nur dervişin gönlünü yakıp aydınlatarak onu arif eder. Pervâne de mumda yanınca şeffaflaşır, beyaz kül hâline gelir. Sâlik de tıpkı pervâne gibi kanadını aşk mumuna kaptırmaya başlayınca varlığa irfan nazarıyla bakar.

"Sûzândır odumdan tenime sancılan oklar

Pervâneyim ey şem' tutuşmuş per ü bâlim" [202/5]

[Bedenime saplanan oklar kalbimin ateşinden yanmaktadır, ey mum! Ben kanadı tutuşmuş bir pervâneyim!]

Kanatları tutuşan pervâne bir süre uçmaya devam eder ama ıstırap içindedir. Ancak tabii ki bu durum onun kıymetini arttırır.

"Ehl-i kadrem yanalı 'ışk oduna pervâne-veş

Sürme-i çeşm eylemişler şem'ler hâkisterim"[208/2]

[Pervâne gibi aşk ateşine yandığımdan beri değer kazandım. Şem'ler küllerimi göz sürmesi etmişler.]

Büyüklerin ayağının tozunun göz sürmesi olarak kullanılması saygıyı anlatır. Fuzûlî yanan mumun siyah fitilini sürmeye benzeterek mumların yanan pervânenin tozlarını gözlerine sürme diye çektiklerini tasvir ediyor.

Kanadını aşk oduna tutuşturan pervâne neticede ateşe düşer ve fena makamına ulaşır. Bu kavramla asıl anlatılmak istenen işte bu duygudur. Allah'ın varlığında yok olan salik tıpkı denize düşmüş bir damla su gibidir. Fuzûlî, mecazi aşkı İlahi aşka köprü olarak gördüğü için şiirlerinde bu manalar iç içe geçmiştir. Bazen bu manaların hepsinin aynı beyitte kullanıldığı da olur.

"Kıl şebistânı müşerref kim nisârun kılmaga

Rişteden dürler çeküp cem' eylemiş dâmâna şem' "[144/6]

[Gece yatak odasını şereflendir ki mum senin ayaklarına saçmak üzere ipten inciler çekip eteğine toplamış.]

Şair şem' redifli gazelin 6.beytinde de yine yatak odasını mekân olarak kullanmıştır. Mumun fitilinden akan erimiş mum damlalarını inciye benzetip mumun onları sevgiliye saçmak için eteğine topladığını söyler. Mum erirken akan damlalar genelde gözyaşlarını çağrıştırır, mum bu beyitte gözyaşları paçalarını ıslatmış olan bir âşık gibi tahayyül edilmiş. Âşık geceleri yalnız başına ağlamaktadır ve sevgilisini yanına çağırır. Mum erirken süzülen damlaların gözyaşına benzetilmesi de sıkça rastlanılan bir durumdur:

"Gül-i ter üzre düşen şebneme düştü nazarum

Gözümü şem'-i cemâlünle dür-efşân etdüm"[199/4]

[Bakışım taze gül üzerine düşen çiy tanesine kaydı. Gözüm muma benzeyen güzel yüzün ile birlikte inci saçmaya başladı.]

Yani şair taze güle ve muma benzettiği güzel yüze bakarak ağlıyor ve güldeki çiy tanelerini eriyen mum damlalarıyla birlikte gözlerinden akan yaşların sebebi olarak görüyor.

Ayrıca mum perişan oldukça, kendisine eziyet edildikçe ışığı daha çok artan bir alettir. Başı kesilir, yeri geldikçe fitili kısaltılır, tıpkı âşık gibi zahmet çektikçe daha çok yanar.

"Anun tek kim perîşanlık ziyâsın arttırır şem'ün

Bana cevrin ziyâd olmak sana meylim füzûn etdi" [283/4]

[Nasıl perişanlık mumun ışığını attırıyorsa bana eziyetin arttıkça sana olan ilgim çoğaldı]

Diyerek sevgilisine olan bağlılığını mum ile somutlaştırıyor. Şem' redifli gazelin son beytinde ise şair:

“Ey Fuzûlî şevkden yakdun tenün rûz-ı visâl

N’itdün ey gâfil gerekmez mi şeb-i hicrâna şem’ ”[144/7]

[Ey Fuzûlî, sevgili ile buluşma gününde aşk ateşi ile vücudunu yaktın. Ey aymaz, ne yaptın? Ayrılık gecesi için mum gerekmez mi?]

Şair yine rûz-ı visâl ile şeb-i hicrân tezatından istifade ediyor. Fuzûlî burada kendini mumun yerine koyarak, kendi kendine çektirdiği cefalarla vücudunu eriterek yok ettiğini, başka bir boyutuyla bakılırsa ölmeden önce öldüğünü, varlıktan mücerret hâle geldiğini ifade ediyor. Kavuşma gününe mum lazım diyerek Mevlânâ Celâleddîn’in (ö. 672/1273) ifadesiyle “şeb-i arûs”tan önce öldüğünü söylüyor.

Birçok farklı manada kullanılan mum bir yerde de Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’u beklerken ağlaya ağlaya kör olduğu “hüzünler kulübesi”ni de kendine mekân olarak seçiyor.

“Ey Fuzûlî âteş-i âh ile yandırdın beni

Gâlibâ sandın ki şem’-i külbe-i ahzânunam”[181/9]

[Ey Fuzûlî ahının ateşi ile beni yaktın. Galiba beni hüzünler kulübesinin mumu zannettin]

Mumun da âşık gibi içi yanar. Ah eden âşığın ağzından çıkan dumanlar mumdan da çıkar. Ah bir nefestir, normalde mumu söndürür ama bu kıvılcımlı âşık nefesi mumun yanmasına sebep olur. Ne pervâne bir aleve ne de mum bir “ah”a karşı koyabilir. (Çakıroğlu, 2013: 1973) Ayrıca şair,

“Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır

Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı”[264/7]

Beytiyle de meşhur gazelinin ilk beytinde,

“Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

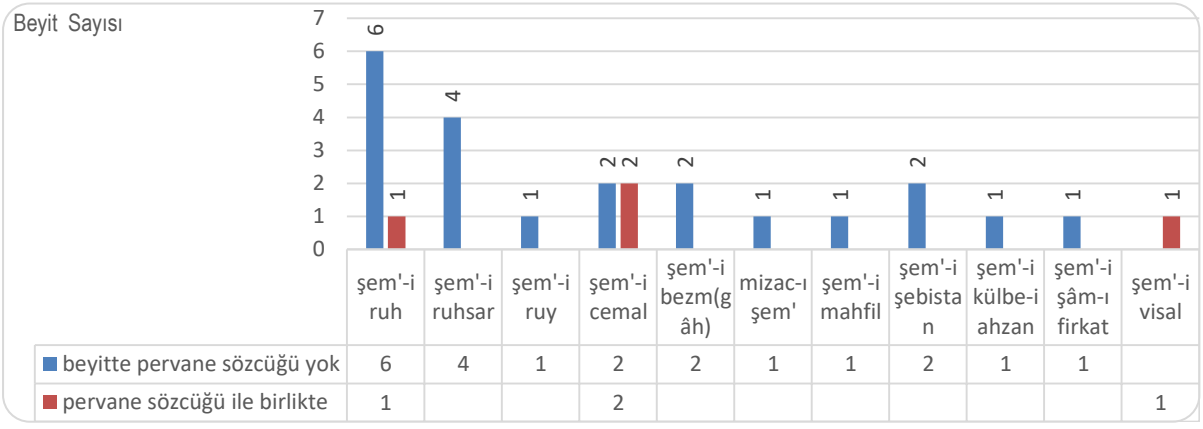
Felekler yandı âhımdan murâdım şem’i yanmaz mı”[264/1]

Diyerek “ah”ının ateşi ile yaktığı mumu muradı söz konusu olduğunda tutuşturamadığını ifade etmiştir. Bu beyit Fuzûlî’nin gazellerinde şem’in deyim olarak kullanıldığı iki beyitten biridir. Bu anlamda değerlendirilebilecek bir diğer beyit de şudur:

“İzzetim şem’i münevver tâli’im azmi kavî

Devletim hükmü revân ayşım evi ma’mûr idi” [281/3]

Bu beyitte de şair, izzetinin mumunun aydınlık olduğunu ifade ederek şem’ kavramını deyim mahiyetinde kullanmıştır.

Grafik 2. Şem’ Sözcüğünün Fuzûlî’nin Gazellerindeki Terkipli Kullanımları

Fuzûlî’nin gazellerinde şem’ kelimesi 25 yerde Farsça terkip olarak geçerken 49 yerde terkipsiz olarak kullanılmaktadır. Terkipli kullanımların 4’ünde beyitte pervâne kelimesi de bulunur. Bunların biri *pervâne-i şem’-i cemal* kullanımıyla pervâne sözcüğünü de terkibe dâhil etmiştir. Şem’ sözcüğünün terkipsiz kullanımlarının daha yaygın olduğu ve terkipli kullanımlarının yalnız birinde pervâne kelimesinin terkibe dâhil olduğu görülmektedir. Bu grafik terkipli kullanımlarda da şem’ sözcüğünün merkezde olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Şem' ü Pervâne imgesi, klasik Türk edebiyatında aşkın yakıcı doğasını, âşığın yok oluş pahasına sevgiliye ulaşma arzusunu ve bu süreçte katlanılan metafizik acıyı temsil eden güçlü bir mecaz olarak öne çıkmaktadır. Şem', ışığıyla cezbedici ama aynı zamanda yakıcıdır; pervâne ise bu ışığa âşık olup yanacağını bile bile ona doğru uçar. Bu metafor, âşığın maşuk uğruna kendini feda etmesini, aşkın acı ve yok edici yönünü yüceltmesini simgeler. Hem beşerî hem de İlahi aşkın anlatımında kullanılan bu imge, tasavvufi yorumlarla derinlik kazanarak bireysel aşk tecrübelerinin ötesinde, varoluşsal bir arınma ve fenâ sürecinin sembolü hâline gelmiştir.

Fuzûlî, mumun ateşine kendini kaptırarak yanan pervânenin gözler önüne serdiği, gönüllerde yaşanan yanışı çok katmanlı mana örüntüleri ile şiirine yansıtmıştır. Şem' ü pervâne onun şiirinde mecazi aşktan hakiki aşka geçişin sembolüdür. Birçok farklı anlamda kullandığı bu mazmun onun şiirine akıcılık ve mana zenginliği katmıştır. Ayrıca günümüzde bile tanınan bu mazmun kullanıldığı devrin insanı için hiç de yabancı olunmayan bir kavramı temsil etmektedir. Bu çalışma ile adı geçen mazmunun Fuzûlî'nin gazellerinde ifade ettiği anlamın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada beyitler öncelikle söz konusu mazmunun kullanım durumuna ve anlamına göre tasnif edilmiştir. Yapılan bu ayrımlar mana nüanslarına dayanmaktadır. Çalışmada bu yapı sistemli bir şekilde analiz edilmiştir. Ardından şem' ve pervâne kelimelerinin birlikte kullanıldıkları ifadeler incelenmiştir. Özellikle terkipli kullanımlar mercek altına alınmış ve şem' sözcüğünün mazmunun ana sözcüğü olduğu görülmüştür. Bu sınıflandırmalar 2 grafik üzerinde gösterilmiştir. Grafik 1'e göre Fuzûlî'nin *Türkçe Divanı*'ndaki gazellerde şem' ve/veya pervâne kelimeleri 74 defa kullanılmıştır. Pervâne kelimesi tek başına hiçbir beyitte geçmez. 11 beyitte de şem' ve pervâne kelimelerine birlikte yer verilmiştir. Bu beyitlerde hâkim olan tema aşk duygusudur. Şem' kelimelerinin çoğu temel anlamı olan mum manasındadır. 17 beyitte şem', sevgilinin yüzüne veya yanağına teşbih edilmiştir (ruh, ruhsâr, rû/rûy, cemâl vb. kelimelerle). 2 beyitte de bizzat sevgilinin kendisini ifade etmektedir. 1'inde ise âşık kastedilerek kullanılmıştır. Grafik 2'ye göre ise şem' sözcüğünün terkipsiz kullanımlarının daha yaygın olduğu ve terkipli kullanımlarının yalnız birinde pervâne kelimesinin terkibe dâhil olduğu görülmektedir. İki grafik de Fuzûlî'nin gazellerinde şem' ü pervâne mazmunu kullanımlarında şem' sözcüğünün merkezde olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe gazellerinde şem' ve/veya pervâne kullanımını içerdiği tespit edilen tüm beyitlerle ilgili bilgi verilmiş ancak bu beyitlerin hepsini şerh etme yoluna gidilmemiştir. Bunun yerine söz konusu beyitlerden orijinal olduğu düşünülen örneklerle bu mazmunun Fuzûlî'nin gazellerindeki yukarıda da kısaca değinilen yeri ve önemi anlatılmak istenmiştir. Buna göre Fuzûlî şem'i genellikle mum anlamında kullanmış ve sevgilinin yüzünün güzelliklerinin görülmesini kolaylaştıran bu ışık kaynağından hem dünyevi hem uhrevi aşkı anlatmada istifade etmiştir. Ayrılık ve kavuşmaya dair ifadelerin de şem' ile birlikte kullanılması fena kavramını akla getirmektedir. Âşığı temsil eden pervânenin ise sınırlı kullanımının olduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere şem' yani sevgili ve onun tecellileri merkezde bulunan kavramlardır. Fuzûlî'nin çizdiği bu merkezin etrafında aşka dair diğer kavramlar yer alabilmektedir. Bu bize Fuzûlî'nin aşk anlayışında sevgilinin merkezde olduğunu gösterir.

Şem' (mum) ve pervâne (kelebek) metaforu, Fuzûlî'nin şiirine derinlik, akıcılık ve zenginlik katmaktadır. Şairin güçlü duygusal ve felsefi bakış açısını yansıtan bu imge, halk arasında bilinen ve benimsenmiş bir metafor aracılığıyla aşkın hem acısını hem de güzelliğini ifade eder. Tasavvufi düşünceden ilham alan bu sembolik anlatım, Fuzûlî'nin şiir dünyasını ve genel olarak divan edebiyatını anlamada büyük öneme sahiptir. Bu çalışmanın, benzer edebî motiflerin klasik Osmanlı şiirinin farklı türlerindeki yeri ve anlamı üzerine yapılacak yeni araştırmalara ilham vermesi umulmaktadır.

Yapılan çalışmayla bu ve benzeri konular üzerinde yapılacak daha kapsamlı çalışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Fuzûlî'nin diğer eserlerinde de şem' ü pervâne kullanımlarının incelenmesi özelde bu mazmunun genelde ise divan edebiyatının daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Klasik edebiyat sanatçılarının şem' ü pervâne mazmunu kullanımlarını incelemek tez düzeyinde bir akademik çalışmayla mümkün olacaktır.

Kaynakça

Aksoy, D. (2010). *Klasik Türk edebiyatında şem' ü pervâne motifi (Yüksek Lisans Tezi)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., & Cunbur, M. (2000). *Fuzûlî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Andrews, W. (2001). *Şiirin sesi toplumun şarkısı* (2. baskı). (T. Güney, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Armutlu, S. (1998). *Zâtî'nin Şem' ü Pervânesi* (Doktora tezi). Elazığ: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Armutlu, S. (2010). *Şem' ü Pervâne*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38, 495-497.

Armutlu, S. (2018). *Klâsik Fars ve Türk edebiyatında şem' ü pervâne mesnevileri*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Armutlu, S. (2020). *Lâmi'î Çelebi Şem' ü Pervâne*, İstanbul: Kitabevi Yayınevi.

Belenkuyu, B. (2020). *Hikmet burcundaki mesnevici Bursalı Lamii Çelebi*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.

Çakıroğlu, T. O. (2013). Fuzûlî divânında âh kavramı. *Turkish Studies*, 8 (9), 1969-1982. [http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5222], Erişim tarihi: 10.01.2025.

Çavuşoğlu, M.(1986). Divan şiiri. *Türk Dili*. Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri). Ankara: TDK, 415-416-417, 1-16.

Çiftçi, H. (2004). Şem' ile pervâne ve ilgili Farsça, Türkçe atasözleri ve örnek şiirler. Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(33), 33-57.

Doğan, M. N. (2002). *Fuzûlî'nin poetikası*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Eliaçık, M. (2010). *Fuzûlî'nin Sıhhat u Marazında Ahlât-ı Erbaa'nın işlenişi.* Mardin: Mukaddime, 1(1), 125-141.

Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı şiir tarihi* (III-V). (A. Çavuşoğlu, Hzr.). Ankara: Akçağ Yayınları.

Gök, Ö. (2013). *Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı ile Derviş Siyâhî'nin Mecma- ı Tıbb'ında Ahlât - ı Erbaa'nın işlenişi* (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gölpınarlı, A.(1940). *Hüsn ü Aşk=Sıhhat u Maraz, Muhammed b. Süleyman el-Bağdadi Fuzûlî*, İÜ Tıp Tarihi Enstitüsü.

Görmez, M., Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y. & Erul, B. (2020). *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

İsen, M. (Ed.) (2005). *Eski Türk edebiyatı el kitabı* (3. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.

İsmail Hakkı Bursevî. (2004). *Mesnevi şerhi-Rûhü'l-Mesnevî*. (İ. Güleç, Hzr.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Kanar, M. (1995). *Fehmî ve Şeyh Abdullah-ı Şebisterî-i Niyâzî'nin Şem' u Pervâne mesnevileri.* İstanbul: İnsan Yayınları.

Karaca, D. (2018). Klasik Türk şiirinde şem ve pervane kullanımları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 61, 129-146.

Karahan, A. (1995). *Fuzûlî-muhîti, hayatı ve şahsiyeti*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kılınç, A. (2017), *Fuzûlî'nin Türkçe divanı edisyon kritik ve konularına göre Fuzûlî divanı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Köksal, F. (2005). *Klâsik Türk edebiyatını isimlendirme meselesi*. Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kurnaz, C. (1990). *Halk ve divan şiirinin müşterekleri üzerine denemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Levend, A. S. (1980). *Divan edebiyatı (kelimeler ve remizler-mazmunlar ve mefhumlar)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Mazıoğlu, H. (1986). *Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mazıoğlu, H. (1997). *Fuzûlî üzerine makaleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mermer, A., & Koç Keskin, N. (2005). *Eski Türk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Onay, A. T. (1996). *Mazmunlar ve izahı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özcan, N. (2009). *Münir Nurettin Selçuk*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 36, 361-363.

Altuntaş, H. & Şahin, M. (2012). *Kur'an-ı Kerim meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Öztuna, Y. (1969). *Münir Nurettin Selçuk*. Türk Musikisi Ansiklopedisi. Ankara: Millî Eğitim Basımevi. 2, 217-218.

Pala, İ. (2000). *Pervâne*. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü (7. baskı). Ankara: Ötüken Yayınevi.

Pala, İ. (2004). *Ah mine'l-aşk* (6. baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.

Şemseddin Sami. (2006). *Kamus-ı Türki*. (15. baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şentürk, A. A., & Kartal, A. (2009). *Eski Türk edebiyatı tarihi* (3. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınevi.

Tarlan, A. N. (2001). *Fuzûlî divanı şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tekin, G. A. (1991). *Şem' ü Pervâne Feyzî Çelebi*. (doktora tezi). Harvard Üniversitesi.

Yılmaz, O. (2021). *Zâtî Şem' u Pervâne*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study aims to examine the use of the "shem" (candle) and "pervane" (moth) metaphor in the Turkish ghazals of Fuzuli. The poet, who is one of the most distinguished figures in Turkish literature, effectively employed this metaphor to express both earthly and divine love. By analyzing his poetry, this research seeks to uncover the different layers of meaning attributed to the candle and moth imagery and to contribute to a deeper understanding of the motif within the framework of Fuzuli's ghazals. The study also aims to provide a foundation for further research on similar motifs in divan literature.

Methods

The study employs a textual analysis approach, focusing on Fuzuli's Turkish ghazals. The couplets containing the words "shem" and "pervane" were identified and classified based on their meanings and contextual uses. A systematic examination was conducted to determine the thematic variations and symbolic interpretations of the metaphor. Additionally, a table was created to visually present the different meanings and usages of the metaphor in Fuzuli's poetry. The main focus was placed on a ghazal where "shem" appears as the rhyme, as this poem comprehensively encapsulates the various uses of the metaphor. Relevant couplets from other poems were also included when necessary.

Findings

The words "shem" and "pervane" appear seventy-four times in Fuzuli's Turkish ghazals. The word "pervane" never appears alone, indicating that "shem" is the primary term around which the metaphor revolves. The study found that "shem" holds multiple meanings depending on its usage. In most cases, it retains its basic meaning as a candle, an essential element of the poetic gatherings of the time. However, in seventeen couplets, "shem" is metaphorically likened to the beloved's face or cheek, while in two couplets, it directly refers to the beloved herself. The study also found that seven of the couplets containing "shem" belong to a ghazal in which "shem" is the rhyme word. This particular ghazal serves as a comprehensive summary of the usage of "shem" and "pervane" in Fuzuli's poetry.

Conclusion

The metaphor of "shem" (candle) and "pervane" (moth) adds depth, fluency, and richness to Fuzuli's poetry. This imagery, reflecting the poet's profound emotional and philosophical perspective, expresses both the pain and beauty of love as a metaphor known and embraced by the people. This symbolic narrative, inspired by Sufi thought, holds great significance in understanding Fuzuli's poetic world and divan literature in general. It is hoped that this research will inspire further studies on similar literary motifs and their significance in different genres of classical Ottoman poetry.

Aydın, A. (2025). Modernden postmoderne dijital mahremiyet algıları: Dijital yerliler ve dijital göçmenler üzerine bir araştırma. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3). 1265-1285.

Modernden Postmoderne Dijital Mahremiyet Algıları: Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenler Üzerine Bir Araştırma

Digital Privacy Perceptions from Modern to Postmodern: A Research on Digital Natives and Digital Immigrants

Ahmet Aydın[1]

Öz

Modernizm ve postmodernizm, sanat, edebiyat, felsefe ve kültür üzerinde derin etkiler bırakmış iki entelektüel akımdır. Modernizm, bireyciliği ve yenilikçi yaklaşımları savunurken, postmodernizm sosyal yapılar ve kültürel dinamikler üzerine odaklanır. Postmodernizmin temel temalarından biri, mahremiyetin bireysel değil, kültürel normlar, teknolojik gelişmeler ve ekonomik faktörler tarafından şekillendirilen bir sosyal yapı olduğudur. İnternet ve sosyal medyanın yaygınlaşması, bu bakış açısını güçlendirmiş, kişisel bilgi paylaşımını kolaylaştırırken gözetim kaygılarını artırmıştır. Bu çalışma, dijital yerliler ve dijital göçmenlerin dijital mahremiyet algılarını, modernizmden postmodernizme geçiş bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, dijital yerlilerin mahremiyet konusunda daha esnek, dijital göçmenlerin ise daha temkinli bir tutum sergilediğini ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı analiz yöntemiyle yürütülen bu çalışma, dijital metinler ve tablolar üzerinden mahremiyet algılarındaki kuşak farklılıklarını değerlendirerek, teknolojinin ve ideolojik dönüşümlerin bu algılar üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Bulgular, dijital yerlilerin kişisel veri paylaşımında daha rahat, dijital göçmenlerin ise daha korumacı olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar, dijital mahremiyetin şekillenmesinde teknolojinin ve kuşak deneyimlerinin kritik rol oynadığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Yerliler, Dijital Göçmenler, Postmodernizm, Modernizm, Mahremiyet.*

Abstract

Modernism and postmodernism are two intellectual movements that have profoundly influenced art, literature, philosophy, and culture. While modernism advocates individualism and innovative approaches, postmodernism focuses on social structures and cultural dynamics. One of the central themes of postmodernism is that privacy is not an individual construct, but a social structure shaped by cultural norms, technological advancements, and economic factors. The widespread adoption of the internet and social media has reinforced this perspective, facilitating the sharing of personal information while simultaneously heightening surveillance concerns. This study aims to comparatively examine the digital privacy perceptions of digital natives and digital immigrants within the context of the transition from modernism to postmodernism. The research reveals that digital natives exhibit a more flexible attitude toward privacy, whereas digital immigrants adopt a more cautious stance. Conducted through a comparative analysis method, this study evaluates generational differences in privacy perceptions using digital texts and tables, analyzing the impact of technology and ideological transformations on these perceptions. The findings indicate that digital natives are more comfortable with sharing personal data, while digital immigrants are more protective. These differences underscore the critical role of technology and generational experiences in shaping digital privacy.

Keywords: *Digital Natives, Digital Immigrants, Post Modernism, Modernism, Privacy.*

JEL Codes: *O33, M31, D91*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 15 / 02 / 2025
Accepted: 23 / 09 / 2025

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Babaeski MYO, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü Öğretim Üyesi, Kırklareli, Türkiye, ahmetaydin@klu.edu.tr, Orcid no: 0000-0003-2215-9226.

Giriş

Modernizm ve postmodernizm sanat, edebiyat, felsefe ve kültür üzerinde derin izler bırakmış iki etkili entelektüel harekettir. Modernizm 20. yüzyılın başlarıyla ilişkilendirilirken, postmodernizm 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarıyla bağlantılıdır. Modernizm, bireyciliği, deneysel teknikleri ve yeni tarzları benimseyerek geleneksel formları ve değerleri reddetmesiyle ayırt edilmektedir. Diğer bir taraftan, postmodernizm modernizme bir tepki olarak ortaya çıkmış ve daha çok toplum ve kültüre odaklanmıştır.

Postmodernizmin ana temalarından biri, sosyal bir yapı olarak mahremiyet kavramıdır. Bu görüşe göre, mahremiyet bireylerin doğasında var olan bir özellik değil, sosyal etkileşimler yoluyla gelişen bir yapıdır. Postmodernistler mahremiyetin kültürel normlar, teknolojik gelişmeler ve ekonomik dinamikler gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu duruma göre mahremiyete ilişkin postmodernist bakış açısı, başta internet ve sosyal medya olmak üzere yeni teknolojilerin ortaya çıkışıyla da derinden şekillenmiştir.

Bu teknolojiler hem kişisel bilgilerin paylaşımını kolaylaştırmış hem de bireylerin takibini ve izlenmesini artırarak dijital çağda mahremiyet sorunu algısı ile ilgili endişelere yol açmıştır. Buna karşılık, modernist mahremiyet anlayışı fotoğraf ve film gibi diğer teknolojilerin yükselişinden etkilenmiştir.

Bu yenilikler, insanların yaşamlarının daha önce görülmemiş şekillerde yakalanmasına ve belgelenmesine olanak tanıyarak, kişisel yaşamların nasıl kamu denetimine tabi olabileceği konusunda farkındalığın artmasına yol açmıştır. Kamusal incelemeye kişisel maruziyet konusundaki bu artan farkındalık, teknoloji ve internetle çevrili olarak büyüyen bireyler olan dijital yerliler düşünüldüğünde özellikle önemli hale gelmektedir. Dijital yerliler, kişisel bilgileri çevrimiçi paylaşmanın potansiyel sonuçlarının ve dijital yaşamlarının kamuya açık hale gelme riskinin her zaman mevcut olduğunun son derece farkında olarak hareket etmektedir. Dijital yerlilerin yaşamlarının dijital alanla iç içe geçtiği düşünüldüğünde, mahremiyete bakış açıları kültürel normlar, teknolojik ilerlemeler ve ekonomik dinamikler gibi faktörlerin karmaşık bir etkileşimiyle şekillenmektedir. Bunun aksine, dijital göçmenler dijital teknolojiyle hayatlarının ilerleyen dönemlerinde karşılaşmış bireylerdir ve mahremiyet konusunda farklı bir yaklaşıma sahip olabilirler. Yetişkin olarak teknolojiye adapte olmuşlardır ve mahremiyete ilişkin deneyimleri ve algıları dijital yerlilerden farklıdır.

Bu çalışma, modernizmden postmodernizme uzanan kültürel dönüşümler bağlamında, dijital yerliler ile dijital göçmenlerin dijital mahremiyet algılarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital yerliler (teknolojiye içine doğmuş ve dijital ortamlarla doğal etkileşim kurabilen bireyler), çevrimiçi paylaşımlara karşı genellikle daha esnek bir tutum sergilerken, dijital göçmenler (teknolojiyi sonradan öğrenmiş bireyler) daha temkinli ve korumacı bir mahremiyet anlayışına sahip olmaktadır. Bu iki grubun algılarındaki farklılıklar, teknolojinin bireyler üzerindeki etkisinin kuşaklar üstü bir düzlemde analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Kütükoğlu'nun (2021) dijital mahremiyet çalışmasında da benzer sonuçlar elde edilmiştir: Dijital yerliler özel yaşamlarına ilişkin bilgileri sosyal medyada daha rahat paylaşırken, dijital göçmenler bu konuda daha sınırlayıcı davranmaktadır. Bu durum, dijital mahremiyetin salt teknolojik bir olgu olmadığını; kültürel alışkanlıklar, sosyal deneyimler ve yaşantısal pratiklerle şekillendiğini göstermektedir. Çalışma buradan hareketle, dijital mahremiyet algısındaki temel farklılaşmanın kuşak temelinden ziyade dijital deneyim temelli olduğu görüşü üzerine şekillendirilmiştir.

1. Modernizm ve Postmodernizm

Modernizm, yeni ve yaratıcı ifade biçimlerinin benimsenmesine yol açan, gelenekten kasıtlı ve sıklıkla radikal kopuşuyla bilinen bir hareket olarak tanımlanmaktadır. 'Modernizm' kavramı tipik olarak, sanat, mimari, edebiyat, din, sosyal yapı ve hatta varoluşa geleneksel yaklaşım yöntemlerinin, tamamen sanayileşmiş bir toplumun değişen ekonomik, sosyal ve siyasi manzarasına yanıt olarak modası geçmiş hale geldiğine inanan bireylerin yaratıcı çalışmalarını kapsamaktadır.

Malcolm Bradbury ve James McFarlane'in sözleriyle: 'Modernizmin ne zaman başladığı ve dolayısıyla dolaylı olarak nedenlerinin ve karakterinin ne olduğu konusunda bir tartışma varsa, o zaman henüz sona erip ermediği konusunda da bir tartışma vardır' sözleriyle modernizm ile ilgili fikirlerini ortaya koymuştur. Çoğu eleştirmen modernizmi yirminci yüzyılın başlarına ait bir olgu olarak görmektedir; bu olgu çeşitli deneyler yoluyla sanatı yenilemeye kendini adamış, 1890'larda ya da 1900'lerin başlarında başlamış ve 1930'ların sonlarında aşağı yukarı sona ermiştir. Modernizmin kökenlerinin on dokuzuncu yüzyıla kadar gittiğini ve çeşitli yollardan birkaç önemli etkiye kadar takip edilebileceğini kabul etmek gerekmektedir. On dokuzuncu yüzyıl Estetizmi, Dekadans, Ekspresyonizm ve Sembolizm'in farklı mirasları, sadece en belirgin Avrupa yörüngelerini saymak gerekirse, 1900'lerin başında ve sonrasında İngiltere'de geliştiği şekliyle modernizmi beslemiştir. Modernizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sona ermemiştir. Bir dizi yazarın modernizmden ilham aldığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da önemli deneysel eserler ortaya çıkmaya devam etmiştir ve modernizmin

etkisi yirmi birinci yüzyıl edebiyatında hâlâ hissedilmektedir (Gąsiorek, 2015:1-2). Hareketin temel özellikleri bireycilik, deneysellik ve absürtlük üzerinedir. Diğer özellikleri arasında sembolizm ve biçimcilik yer almaktadır. Bu özellikler aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (MasterClass, 2021a):

- *Bireycilik:* Modern edebiyatta birey, toplumdan daha ilgi çekicidir. Modern yazarlar dünyayı ya da toplumu karakterlerinin bütünlüğüne bir meydan okuma olarak sunmuşlardır. Ernest Hemingway, özellikle içinde bulundukları koşulları olduğu gibi kabul eden canlı karakterleriyle hatırlanmaktadır.
- *Deneysellik:* Modernist yazarlar eski biçim ve tekniklerden kurtuldular. Şairler geleneksel kafiye şemalarını terk edip serbest nazımla yazdılar. Romancılar tüm beklentilere meydan okudu. Yazarlar geçmişten gelen imgeleri modern dil ve temalarla karıştırarak bir tarzlar kolajı yarattılar. Bilincin iç işleyişi modernistler için ortak bir konuydu. Bu meşguliyet, bilinç akışı adı verilen bir anlatım biçimine yol açtı. Yazarlar James Joyce ve Virginia Woolf ile şairler T.S. Eliot ve Ezra Pound, deneysel Modernist çalışmalarıyla tanınmaktadır.
- *Absürtlük:* İki dünya savaşında yaşanan katliamlar dönemin yazarlarını derinden etkilemiştir. Birçok büyük İngiliz şair Birinci Dünya Savaşı'nda öldü ya da yaralandı. Birçok yazar için dünya her geçen gün daha absürd bir yer haline geliyordu. Modernist yazarlar eserlerinde bu absürtlüğü tasvir etmektedir.
- *Sembolizm:* Modernist yazarlar nesnelere, insanlara, mekânlara ve olaylara önemli anlamlar yüklemişlerdir. Bir şiirin çözülmesi gereken bir bilmece olduğu fikri modernist dönemde ortaya çıkmıştır. Sembolizm edebiyatta yeni bir kavram değildi, ancak modernistlerin sembolleri özellikle kullanması bir yenilikti. Daha önceki yazarlara kıyasla okuyucunun hayal gücüne çok daha fazla şey bırakmışlardır.
- *Biçimcilik:* Modernist dönemin yazarları, edebiyatı yaratıcılığın çiçeklenmesinden çok bir zanaat olarak gördüler. Edebiyatın zanaat olduğu fikri, modernistlerin yaratıcılık ve özgünlük arzusunu beslemiştir. Modernist şiir genellikle yabancı dilleri, yoğun kelime dağarcığını ve icat edilmiş kelimeleri içermektedir.

Toplumsal değişimlere karşı ortaya çıkan modernizm bir dönem için önemli bir akım olmuştur. Etkilerinin günümüz içerisinde de devam etmesi modernizmin tam anlamıyla bittiğini göstermemektedir. Modernimizin yenilik içerisinde oluşu ve gelenekten kopması dönemi içerisinde farklılaşmasına neden olmuştur. Modernizimden sonra ortaya çıkan 20. yüzyılın ortalarından sonuna kadar devam eden postmodernizm ise modernizme tepki ve eleştiri olarak görülmektedir.

20. yüzyılın sonlarında sanat, mimari, edebiyat vb. alanlarda modern tarzlara tepki gösteren, örneğin geleneksel ve modern tarzların özelliklerini karıştırarak bir tarz ve hareket (oxfordleanersdictionary, 2023a) olarak postmodernizm tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra postmodernizm batı felsefesinde, geniş şüphecilik, öznelcilik veya görecelilik; genel bir akıl şüphesi ve ideolojinin siyasi ve ekonomik gücü iddia etme ve sürdürmedeki rolüne karşı keskin bir duyarlılık ile karakterize edilen bir 20. yüzyıl sonu hareketi ve büyük ölçüde Batı felsefesi tarihindeki modern dönemin (kabaca 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar) entelektüel varsayımlarına ve değerlerine karşı bir tepki (Duignan, 2023) olduğu ifade edilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, özellikle Soğuk Savaş ve nükleer silahların yayılması, insan haklarının doğuşunun ilanı, absürd tiyatronun ortaya çıkışı bağlamında karmaşık bir siyasi şartlarda ortaya çıkmıştır ve sürrealizm, varoluşçuluk ve absürdizm ve nihilizm gibi irrasyonel felsefelerin ortaya çıkışı, dahası, yapı söküm, modernizm aşamasından postmodernizmi tanımlamaktaydı (Elaati, 2016:1). Ayrıca Daniel Bell, postmodern dönemden önceki sanayi toplumunda üretim gücünün büyük ölçüde makinelere dayandığını gözlemlemiştir. Ancak post-endüstriyel çağda bu güç temelini bilgiye doğru kaydırmıştır. Bell, postmodernizmin ortaya çıkışını da bilgiye yapılan bu yeni vurguya bağlamaktadır. J. F. Lyotard ve J. Baudrillard ise bilimsellikten simülasyona ve emekten bilgiye geçişi postmodern geçişin merkezi yönleri olarak tartışmaktadır. Bu arada Jameson ve Harvey gibi neo-Marksist düşünürler postmodern durumu kapitalizm içinde evrimleşmiş bir aşama olarak yorumlamaktadır (İnanç, 2003:6). Edebiyat, sanat alanında kuralsızlığı benimseyen postmodernizmin 5 özelliği bulunmaktadır (MasterClass,2021b):

- *Rastlantısallığın Kucaklanması:* Postmodern edebiyat mutlak anlam kavramını reddeder ve bunun yerine rastlantısallığı ve düzensizliği benimser. Postmodern romanlar, öznelliği artırmak ve okuyucuların anlatı içindeki anlamı kolayca ayırt etmesini önlemek için genellikle güvenilmez anlatıcılar kullanılmaktadır.
- *Oyunbazlık:* Düzen kaybından yakınan modernist yazarların aksine, postmodern yazarlar kaostan zevk almaktadır. Okuyucuların kafasını karıştırmak ve anlatıyı karmaşıklaştırmak için kara mizah, kelime oyunları, ironi ve diğer eğlenceli teknikler gibi araçlar kullanmaktadır.
- *Parçalanma:* Postmodernist edebiyat, modernizmin parçalanmışlığını alır ve onu genişletir. Bu türdeki eserler genellikle kolaj tarzı biçimler benimser, zamansal çarpıtmalar olarak kullanır ve karakter ve ortamda önemli değişimler içermektedir.

- *Üst kurmaca:* Postmodern edebiyat anlamsızlık ve oyun fikrini vurgulamaktadır. Bu türdeki yazarlar romanlarında ve kısa öykülerinde sıklıkla meta unsurları deneyerek eserlerinin yapaylığına dikkat çekmekte ve okuyuculara yazarın mutlak bir otorite olmadığını hatırlatmaktadır.
- *Metinlerarasılık:* Birçok postmodern yazar kolaj tarzı yazım yoluyla diğer metinlerle diyalog kurar. Pastiş (diğer yazarların üsluplarını taklit etme) ve yüksek ve alçak kültürün harmanlanması gibi teknikler kullanarak daha önce edebiyat için uygun olmadığı düşünülen konuları ele almaktadır.

Tablo 1. Modernizm ve Postmodernizmin Karşılaştırmalı Özellikleri

	Modernizm	**Postmodernizm**
1	Düzenlilik/Kontrol	Düzensizlik / Kaos
2	Kesinlik/ belirleyici	Belirsizlik / Kararsızlık
3	Fordizm/Fabrika	Postfordizm/Ofis
4	İçerik/Derinlik	Stil/Yüzeysel
5	Gelişme/yarın	Durağan/Bugün
6	Homojenlik	Homojen Olmayan /Çarpan
7	Temkinli/ Harici	Şüpheci / Benmerkezci
8	Tasarım	Katılım/Parodi
9	Alaka düzey	İlgisizlik/Şans

Kaynak: Odabaşı, 2004'den akt. Kahraman, 2015:3993

Tablo 1'de karşılaştırılan modernizm ve postmodernizm arasında ciddi farklılıklar gözükmektedir. Postmodernizm modernizmin savunduğu düzenlilik, kesinlik, fordizm, içerik, gelişme, homojenlik, temkinlilik, tasarım ve alaka düzeyi gibi kavramlara karşı düzensizlik, belirsizlik, postfordizm, stil, durağanlık, homojen olmama, şüpheci davranma, katılımcı olma ve ilgisizliği savunmuştur. İki kültürel hareket, mahremiyet konusunda da belli başlı düşünceleri ortaya koymuştur. Modernizm sıklıkla bireysel mahremiyetin dış güçlerden korunmasını vurgularken, postmodernizm hızlı teknolojik gelişmelerin, gözetimin ve kamusal ile özel alanlar arasındaki sınırların bulanıklaşmasının damgasını vurduğu bir dünyada mahremiyet kavramının kendisine meydan okuyor. Postmodernizmin parçalanmış kimlikleri keşfetmesi ve hipergerçeklik ile simülasyonun etkisi, çağdaş toplumdaki mahremiyet kavramını daha da karmaşık hale getirmektedir.

2. Mahremiyetin Sınırları: Kültürel, Sosyal ve Dijital Boyutlarıyla Bir İnceleme

Osmanlıca ve Türkçe sözlüklerimizde, Arapça "haram" kelimesinden türetilen "mahrem" sıfatı ve ismi, yalnızca başkalarından gizli kalan, başkaları tarafından görülmesi, bilinmesi veya duyulması istenmeyen ve dini normlar tarafından yasaklanan şeyleri değil, aynı zamanda gizlilik, paylaşılmayan samimiyet ve yakın kişisel bağlantı kavramlarını da kapsamaktadır. "Mahrem" kelimesinden türetilen "privacy" terimi, mahremiyet anlamına gelmesinin yanı sıra, bu terimin bir parçası olarak görülen ve çok yönlü anlamına katkıda bulunan İngilizce "privacy" kelimesine benzer şekilde kişisel yakınlık kavramını da kapsamaktadır (Yörükhan, 2008:130). Bunun yanı sıra köken olarak Arapça olan 'mahrem' kelimesi TDK'ya (2023a) göre gizli anlamında kullanılmaktadır. Gizli bir şey hakkında bilgi sahibi olmasına izin verilen bir şeyin mahremiyeti (oxfordleanersdictionary, 2023b) olarak da mahrem kelimesinden mahremiyet kavramı türetilmiştir. Bu kavram ise TDK'ya (2023b) göre ise gizlilik, gizli olma durumu anlamına gelmektedir. Birçok dilde anlamı olan mahremiyet çok yönlü bir şekilde belirtilmektedir. Kokolakis (2017:2) mahremiyeti üç yönü ayırt etmektedir:

A. Bir bireyi çevreleyen fiziksel alana odaklanan bölgesel mahremiyet,

B. Bireyleri fiziksel aramalar da dahil olmak üzere haksız müdahalelerden korumayı amaçlayan kişisel mahremiyet ve

C. Kişisel verilerin elde edilmesi, depolanması, işlenmesi ve yayılmasının yönetimi etrafında dönen bilgi mahremiyeti.

Mahremiyet, yukarıda belirtilen maddeler üzerine yorumlanırken aslında kişisel deneyim alanının ötesine de uzanmaktadır. Bireyler farklı mahremiyet algılarına sahip olabilirken, bu bakış açıları farklı sosyal gruplar ve kültürel bağlamlarda önemli ölçüde farklılaşabilmektedir.

Bireylerin mahremiyete yönelik tutumlarını değerlendirirken araştırmacılar genellikle Westin'in Mahremiyet Segmentasyon Endeksini kullanmaktadır. Bu endeks, mahremiyet tutumlarını sınıflandırmak ve boylamsal karşılaştırmaları kolaylaştırmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Westin'in Endeksi bireyleri üç farklı gizlilik grubuna ayırmaktadır(Westin, 2003:450; Maier vd, 2023:86-87):

A. Endişesiz: Mahremiyete asgari düzeyde önem veren bireyler.

B. Gizlilik Pragmatistleri: Mahremiyet tehditleri konusunda endişelerini dile getiren ancak makul önlemlerin varlığına veya potansiyel olarak oluşturulabileceğine inanan bireyler.

C. Köktendinciler: Yüksek gizlilik kaygıları ve hükümet, iş dünyası ve teknolojiye karşı önemli düzeyde güvensizlik ile karakterize edilen bireyler.

1995 yılında Westin ve arkadaşları tarafından tüketiciler üzerine gerçekleştirilen anket çalışmasında mahremiyete yönelik sorular sorulmuş ve bu durumun sonucunda yukarıda belirtilen üç ideolojik çıkar grupları oluşturulmuştur(Westin, 2003:450).

Tüm toplumlarda yaygın olan mahremiyet kavramı, değişken sınırlar sergilemektedir. Bu sınırlar özellikle inançlar, değerler ve normlardan etkilenmektedir. Evrensel olmakla birlikte, bedensel mahremiyet, mekânsal mahremiyet ve kişisel alan mahremiyeti tanımları kültürler ve toplumlar arasında ince farklılıklar gösterebilmektedir (Çağlak, 2020:17). Bu farklılıklarda kültürel mahremiyet, bireylerin ve toplulukların kültürel uygulamalarını, geleneklerini ve miraslarını istenmeyen izinsiz giriş, sömürü veya tahsise karşı nasıl korudukları ve yönettiklerine odaklanmaktadır. Sosyal mahremiyet ise, bireylerin sosyal etkileşim ve ilişkilerde kişisel bilgilerinin, sınırlarının ve özerkliğinin korunmasını ifade etmektedir. Hangi kişisel bilgilerin, kiminle ve hangi koşullar altında paylaşılacağına ilişkin kontrolü kapsamaktadır. Kültürel ve sosyal mahremiyetin olması, bireylerin mahremiyet alanlarını yönlendirmektedir. Sosyal ve kültürel mahremiyeti araştırırken bireyler toplumsal normlar ve teknolojik gelişmeler arasındaki karmaşık etkileşimi dikkate almaktadır. Etik hususlar, rıza ve güven ve ilişkiler teknolojik gelişmelerle birlikte yeniden mahremiyetin dijital alanını ortaya çıkartmıştır.

21. yüzyıl, büyük ölçüde sosyal medya platformlarının yaygınlaşması nedeniyle bireylerin etkileşimde, iletişimde ve bilgi paylaşımında ciddi bir dönüşüm sağlamıştır. Ancak bu dönüşüm aynı zamanda önemli gizlilik endişelerini de beraberinde getirmiştir. Sosyal medya kullanımıyla birlikte mahremiyet ile ilgili problemler ortaya çıkmıştır. Bu problemler sosyal medya kullanıcısı olan tüm bireyleri de etkilemiştir. Bu sorunda kuşaklar arası mahremiyet algısını meydana getirmiştir.

3. Dijital Yerlilere Göre Mahremiyet Nedir?

Dijital yerliler kavramı Mark Prensky (2001) tarafından ortaya atılmıştır. Dijital yerliler, bu yeni teknoloji ile büyüyen ilk nesli temsil etmektedir. Hayatlarının ayrılmaz bir parçası olan her türlü dijital oyuncak ve araca alışkındırlar. Dijital faaliyetler onlar için bir anadil gibidir. Onlar teknolojik ivmenin, internetin ve ağlarının neslidir. Böyle bir ortamda büyüdükleri için, önceki nesillerden tamamen farklı bir şekilde düşünüyor ve bilgiyi işliyorlar: düşünme şekilleri değişti ve Mark Prensky beyinlerinin fiziksel olarak da değişmiş olmasının muhtemel olduğunu söylüyor. Onlar dijital dilin "anadil konuşucuları"dır. Bu radikal bir değişim, öyle ki onların kuşağı ile önceki kuşaklar arasında büyük bir kopukluğu ortaya çıkartmaktadır (Cornu, 2011:2-3).

Prensky (2003), dijital yerlilerin karşılaştığı iletişim zorluklarını ele almanın, karşılaştıkları çağdaş sorunları tanımakla başladığını savunmaktadır. Geleneksel yaklaşımların eksikliklerini tespit etmeyi, bloglar, oyunlar, anlık mesajlaşma ve avatarlar gibi bu bireyler tarafından sıklıkla kullanılan yeni dijital unsurları incelemeyi ve bunlarla etkileşime geçmeyi içermektedir. Dahası, nesiller arası iletişimin artırılması ve geliştirilmesi için dijital yerlilerle açık diyaloglar ve tartışmalar yürütülerek potansiyel iyileştirme stratejileri hakkında içgörü kazanılması gerekmektedir.

Dijital yerliler, dijital teknolojiler söz konusu olduğunda çok çeşitli tutumları ve yeterlilikleri kapsamaktadır. Bu kişiler üç ana gruba ayrılabilmektedir. Bunlar (Zur ve Zur, 2011):

- **Kaçınanlar:** Dijital çağda doğmuş olmalarına rağmen, bazı gençler dijital teknolojilere güçlü bir yakınlık duymamaktadır. Akranlarının aksine, Facebook, mesajlaşma veya mobil cihazlar gibi platformlara âşık değillerdir. Bu küçük alt grubun üyeleri pratik nedenlerle bir cep telefonuna sahip olabilir ancak e-posta, Facebook veya Twitter hesapları olmayabilir. Evlerinde internet erişimleri bile olmayabilir ve iletişimleri kısa mesaj içermeyen eski teknoloji biçimlerine dayanma eğilimindedir.

- **Minimalistler:** Günümüz dünyasında teknolojinin öneminin farkında olan minimalistler, teknolojiyle az miktarda ve yalnızca bir gereklilik algıladıklarında ilgilenirler. Gerektiğinde bilgi için Google'a başvurabilir veya yerel mağazalar bir seçenek olmadığında çevrimiçi satın alımları tercih edebilirler. Bir Facebook hesapları olsa da bunu nadiren kontrol ederler ve yalnızca GPS veya harita uygulamalarına güvenmek yerine yol sormak gibi geleneksel yöntemleri tercih ederler.
- **Hevesli Katılımcılar:** Dijital yerlilerin çoğunlukta olduğu bu kesim, teknoloji ve aygıtları benimsemekte ve bunlarla büyümektedir. Facebook gibi platformların hevesli kullanıcılarıdır ve bazıları Twitter'da da aktif olarak yer almaktadır. YouTube'da video izlemek, TV şovlarını veya filmleri izlemek veya sosyal ağlara katılmak gibi çeşitli kapasitelerde gün boyunca çevrimiçi kalırlar. Bilgi veya yardım aradıklarında başvurdukları kaynak Google'dır. Anında ve kesintisiz iletişime öncelik veren bu grup, genellikle internete sürekli erişim sağlayan akıllı telefonlara veya iPad'lere sahiptir. Geleneksel telefon görüşmelerinden ziyade çevrimiçi yöntemler ve mesajlaşma yoluyla kendilerine daha kolay ulaşılabilmektedir.

Dijital yerlilerin mahremiyet konusuna önceki nesiller kadar önem verdiğini ve çevrimiçi ortamda kendilerini koruma konusunda daha donanımlı (Chaduneli ve Saxena, 2023) oldukları bilinmektedir. Dijital yerlilerin özelliklerini ve kategorilerini derinlemesine incelerken, bunları dijital ortama farklı bir bakış açısı getiren dijital göçmen kavramıyla karşılaştırmak önemlidir.

4. Dijital Göçmenlere Göre Mahremiyet Nedir?

Dijital göçmen, dijital çağdan önce yetişmiş bireyleri temsil eden kohort[1]lardır. Çoğunlukla X Kuşağı nesil ve daha yaşlı olan bu bireyler, her yerde bulunan bilgi işlem veya internet ile büyümemiştir. Bu nedenle yeni dile ve dijital teknoloji uygulamalarına uyum sağlamak zorunda kalmıştır (Hayes, 2022). Dijital Göçmenler, tıpkı yeni bir ülkedeki göçmenler gibi, önceki deneyimlerinin ve alışkanlıklarının bazı yönlerini koruma eğilimindedirler ve bu da "dijital göçmen aksanı" olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu vurgu, ikincil bilgi kaynağı olarak internete yönelme, basılı materyallere güvenme ve hatta URL paylaşmak yerine başkalarını fiziksel olarak web sitelerine yönlendirme gibi davranışlarda açıkça görülmektedir. Bu özellikleri tanımak ve dijital göçmenler olarak, dijital çağa uyum sağlarken kendi "aksanımızı" kabul etmek ve hatta mizahi bir şekilde benimsemek çok önemlidir (Prensky, 2001:2).

Dijital göçmenleri birkaç temel özellikle karakterize edilmektedir. Bu özellikler şu şekildedir. Dijital göçmenler kılavuzları okumak veya yüz yüze eğitim almak gibi daha geleneksel öğrenme stillerini tercih etmektedir. İlk bilgi kaynağı kapsamında içgüdüsel olarak internete yönelmeyebilmekte ve bunun yerine çevrimiçi aramalara başvurmadan önce eski referans materyallerine veya yöntemlerine güvenebilmektedirler. Bunun yanında dijital göçmenler, yeni teknolojileri benimseme konusunda bir noktaya kadar isteksizlik veya ihtiyatlılık sergilemekle birlikte teknolojik değişimin hızlı temposu karşısında yavaş kalmaktadırlar. Dijital göçmenler dijital ile ilgili, e-postaları veya belgeleri fiziksel olarak incelemek için çıktı almayı tercih edebilmektedir. Ayrıca dijital göçmenler iş konusunda da kendisinden sonraki kuşaklara göre daha farklı hareket etmektedir. Örneğin geleneksel iş yapma yöntemlerine derinden bağlılarsa, belirli dijital araçları veya platformları benimsemeye direnebilmektedirler. Dijital göçmenlerin mahremiyeti kavramını, bilgiyi başkalarından koruma veya gizleme yeteneği olarak algılama eğiliminde olmaları da mümkün olmaktadır (Chaduneli ve Saxena, 2023).

Mahremiyet konusunda dijital göçmenler diğer nesillere kıyasla teknolojiye daha mesafeli yaklaşmakta ve bu da onları temkinli davranmaya itmektedir. Dijital göçmenlerin çocukluklarını ve gençliklerini yaşadıkları dönem ile bugünün dijital dünyası arasında, dijital göçmenlerin dijital alandaki mahremiyet algısını etkileyen farklılıklar bulunmaktadır. Dijital göçmenler farklı derecelerde dijital okuryazarlığa sahip olabilmektedir. Bazıları dijital platformlarda bulunan gizlilik ayarları ve güvenlik önlemlerinin tam olarak farkında olmayabilir ve bu durum onları potansiyel olarak gizlilik ihlallerine karşı daha duyarlı hale getirebilmektedir. Teknoloji ile içli dışlı olan kuşağa göre birçok dijital göçmen, çevrimiçi hesaplar oluşturmanın ve kişisel bilgileri çeşitli web siteleri ve sosyal medya platformlarında paylaşmanın sonuçlarını tam olarak anlayabilmemekte ve bu farkındalık eksikliği de gizlilik risklerini ortaya çıkartmaktadır.

Bir sonraki başlıkta, dijital yerlilerin ve dijital göçmenlerin mahremiyeti nasıl algıladıklarını ve dijital çağda insan ilişkilerini anlamak için ayrıntılı bir değerlendirme yapılacaktır.

5. Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Mahremiyet Algısı

Teknolojinin hızla gelişmesi ve dijitalleşmenin günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, bireylerin mahremiyet algısında önemli değişimlere neden olmuştur. Dijital yerliler (1980 sonrası doğan ve teknolojiyle iç içe büyüyen kuşak) ile dijital göçmenler (dijital teknolojilere sonradan adapte olan kuşak) arasındaki mahremiyet algısı farklılıkları, bu değişimin en dikkat çekici sonuçlarından biridir. Dijital yerliler, teknolojinin doğal bir parçası olarak büyümelerinin etkisiyle

mahremiyet kavramını daha esnek bir şekilde algılamakta, sosyal medya platformlarında kişisel bilgilerini paylaşma konusunda daha rahat davranmakta ve mahremiyetin sınırlarını daha geniş bir perspektiften değerlendirmektedir (Prensky, 2001: 1-6). Ancak, bu durum, dijital yerlilerin mahremiyet ihlallerine karşı daha savunmasız olmalarına neden olabilmektedir. Teknolojik araçların mahremiyet koruma konusundaki sınırlılıklarını göz ardı etmeleri, bu savunmasızlığı artırmaktadır (Boyd, 2014).

Dijital göçmenler ise dijital dünyaya daha sonradan adapte oldukları için mahremiyet konusunda daha temkinli davranma eğilimindedir. Kişisel bilgilerin paylaşımı konusunda daha çekingen bir tutum sergileyen bu grup, dijital platformlarda mahremiyetlerini korumak için daha geleneksel yöntemlere başvurmaktadır (White ve Le Cornu, 2011). Dijital göçmenlerin, teknolojinin mahremiyet üzerindeki potansiyel tehditlerini daha bilinçli bir şekilde değerlendirebilmesi, onları dijital yerlilere kıyasla daha korumacı bir yaklaşıma yöneltmektedir. Bu iki kuşak arasındaki temel fark, yalnızca dijital platformlara maruz kalma düzeylerinden değil, aynı zamanda teknolojiyi algılama ve değerlendirme biçimlerinden de kaynaklanmaktadır.

Dijital yerlilerin mahremiyet konusundaki tutumlarının dijital göçmenlerden farklı olması, dijital yerlilerin küçük yaşlardan itibaren teknolojiyle iç içe büyümeleri ve kapsamlı gözetim uygulamalarını bir norm olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, dijital göçmenler, eski nesil teknolojiyi hayatlarının doğal bir parçası olarak görmedikleri için, dijital platformların bireysel mahremiyeti tehdit eden yönlerine karşı daha temkinli ve şüpheci bir tutum sergilemektedir (Chaduneli ve Saxena, 2023). Bu durum, her iki grubun mahremiyet algısı ve tutumlarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Aynı zamanda, dijital yerliler birden fazla medya platformunu aynı anda kullanarak daha fazla zaman harcamakta ve içeriklerle olan duygusal etkileşimlerini sınırlamaktadır. Bu durum, duygusal tepkilerinde daha az iniş ve çıkış yaşamalarına neden olmakta ve ruh hallerini düzenlemek için medyayı daha sık kullanmalarıyla sonuçlanmaktadır. Yorulduklarında veya sıkıldıklarında dikkatlerini hızla başka bir içeriğe yöneltme eğilimleri, onların medya tüketim alışkanlıklarının bir parçası haline gelmiştir (Lehman, 2012).

Bu bağlamda, veri gizliliği konusunda dijital yerliler ve dijital göçmenlerin tutumları, teknolojinin ticaretle entegre hale gelmesiyle birlikte şirketler ve markaların tüketicilerin algılarını ve dijital alışkanlıklarını daha iyi anlamasını gerekli kılmaktadır. Dijital yerliler (Z Kuşağı) ve dijital göçmenler (X Kuşağı), kendi alışkanlıkları doğrultusunda çağdaş ve postmodern koşullara uygun davranışlar sergilemekte, mahremiyet konusundaki tutumları teknolojinin hayatlarındaki yerini yansıtmaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak ve mahremiyetin gelecekteki algısını değerlendirmek için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

6. Araştırma

6.1. Amaç ve Kapsam

Araştırmanın temel amacı, sosyal medya platformlarını aktif olarak kullanan dijital yerliler ile dijital göçmenlerin mahremiyet algılarını incelemek ve bu iki grubun sosyal medyadaki mahremiyet algı düzeylerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Elde edilen veriler ışığında, her iki grubun sosyal medya üzerindeki mahremiyet anlayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilmiştir.

Araştırmanın temel soruları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;

- Dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarını kullanma amaçları arasında ne gibi farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır?
- Dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarını kullanırken mahremiyet algıları arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır?
- Dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarını kullanırken mahremiyet algı düzeyleri arasında ne tür farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır?

Bu sorulardan yola çıkarak oluşturulan araştırma hipotezleri şu şekildedir:

- Dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarını kullanma amaçları arasında benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır.
- Dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarını kullanırken mahremiyet algıları arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır.
- Dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarını kullanırken mahremiyet algı düzeyleri arasında farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır.

6.2. Araştırma Sınırlılıkları

Araştırma dijital yerliler ve dijital göçmenlerin mahremiyet algısı üzerine gerçekleştirilen çalışmaları kapsamaktadır. Araştırmaya, 2020-2024 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar dahil edilmiştir. İlgili çalışmalar, ulusal tez merkezi, dergi park, Google Scholars gibi veri tabanları taranarak elde edilmiştir. Araştırma da kullanılacak çalışmalara erişimde ‘’dijital yerliler, dijital göçmenler ve mahremiyet’ anahtar kelimeleri kullanılmıştır.

6.3. Yöntem

Araştırma kapsamında, dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarındaki mahremiyet algılarını incelemek ve bu iki grup arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak amacıyla karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır.

Karşılaştırmalı analiz yöntemi, akademik çalışmalarda farklı gruplar, olgular veya durumlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları sistematik bir şekilde incelemek için sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, özellikle sosyal bilimlerde, eğitimde ve iletişim çalışmalarında, farklı demografik grupların davranışlarını, tutumlarını veya algılarını karşılaştırmak amacıyla tercih edilmektedir (Johnson & Christensen, 2020). Bu araştırmada, dijital yerliler ve dijital göçmenlere yönelik veriler, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada kullanılan anahtar kelimeler, "dijital yerliler", "dijital göçmenler" ve "mahremiyet" şeklinde belirlenmiştir. Veri toplama süreci, 2020-2024 yılları arasında yayınlanmış akademik çalışmaları kapsamakta olup, bu çalışmalar Ulusal Tez Merkezi, DergiPark ve Google Scholar gibi veri tabanları taranarak elde edilmiştir. Bu süreçte, sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve yalnızca belirtilen anahtar kelimelerle doğrudan ilişkili, güvenilir ve akademik standartlara uygun çalışmalar seçilmiştir. Seçilen çalışmalar, dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve mahremiyet algılarını derinlemesine anlamak için tematik olarak analiz edilmiş ve karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirilmiştir.

6.4. Bulgular

Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerde mahremiyet tutumları ilgili yapılmış olan araştırmalar şu şekildedir:

1. Ma ve Chen’in 2021 yılında ‘Dijital yerliler gizlilik okuryazarlığına aşırı mı güveniyor? Kendi kendine değerlendirilen ve gerçek gizlilik okuryazarlığı arasındaki tutarsızlık ve bunların gizlilik koruma davranışı üzerindeki etkileri’ çalışması üzerine Çin'de "2000 sonrası nesil", dijital teknolojilerle çevrili bir dünyada doğdukları için gerçek bir dijital yerli nüfusu temsil eden deneklere karşı 462 adet anket çalışma gerçekleştirmiş ve geçerli olarak 401 katılımcının anket çalışması sayılmış. Anket çalışması ‘Çin'de artan gizlilik sızıntıları ve ihlallerinin, dijital yerlilerin gizlilik bilgilerini çevrimiçi olarak etkili bir şekilde kontrol etme becerilerine olan güvenlerini zayıflatmaktadır. Mahremiyet kontrolünü iyi anladığını iddia eden bireylerin gerçekte iddia ettikleri bilgi ve becerilere sahip olmayabilecekleri anlamına gelmektedir ve bu da onların yeteneklerinin potansiyel olarak olduğundan fazla tahmin edildiğini göstermektedir. Çalışmanın bulguları, objektif mahremiyet okuryazarlığının mahremiyet endişeleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır’ sonucunu ortaya çıkartmıştır (Ma ve Chen, 2023:8-9).
2. Karahisar ve Hayır’ın (2023) ‘Sosyal Medya ile Değişen Mahremiyet: Z Kuşağındaki Öğrencilerin Mahremiyet Algısı Üzerine Bir Araştırma’ çalışması Z kuşağı katılımcıların mahremiyet kavramına ilişkin farkındalıklarını, hangi konularda hassasiyet gösterdiklerini, sosyal medyada paylaşım yapma motivasyonlarını ve hassas veri paylaşımına yönelik endişelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların tamamına yakını mahremiyet kavramından haberdar olduğunu belirtmiş, başkalarını zor duruma düşürecek paylaşımlardan kaçındıklarını ifade etmiş ve sosyal medyada mahremiyet ihlali durumunda ne yapmaları gerektiğini bildiklerini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, katılımcıların mahremiyet algısı orta düzeyde çıkmıştır. Bu sonuçlar, bireylerin mahremiyet konusunda bilinçli olduğunu, ancak bu bilincin davranışsal düzeyde tam olarak yansımadığını göstermektedir. Çalışma, sosyal medya kullanıcılarının mahremiyet algısı ve davranışlarına ilişkin önemli bir perspektif sunmaktadır.
3. Maier ve arkadaşlarının (2023) yapmış olduğu çalışmada katılımcılar yalnızca dijital yerlilerden oluşmaktaydı: çoğunlukla yirmili yaşların başında olan, kendi başına ya da öğrenci arkadaşlarıyla yaşayan ve gönüllü olarak değil, 13 haftalık bir kaynak yönetimi disiplinler arası dersinin gereklilikleri kapsamında bir sesli asistanla etkileşim kurmak zorunda olan öğrencilerdi. Katılımcıların cinsiyet dağılımı oldukça dengeliydi; 28 kadın ve 37 erkek öğrenci yer aldı. Çalıma 65 dijital yerli ile yapılan karma yöntemli bir çalışmanın bulgularını sunmaktadır.

Çalışma, katılımcıların mahremiyete yönelik tutumlarını, mahremiyetin önemli olduğu durumlardaki gerçek ve planlanmış davranışlarını ve verilerinin korunmasına ilişkin hükümetlere veya kuruluşlara yönelik önerilerini ele almaktadır. Sonuçlar, katılımcıların çoğunun mahremiyet konusunda endişeli olduğunu, ancak faydaların risklerden ağır bastığı durumlarda kişisel verilerini paylaşmaya istekli olduklarını göstermektedir. Hâkim tutum, verilerinin ne olduğu konusunda belirsizlik, kullanımlarını kontrol etme konusunda çaresizlik, büyük teknoloji şirketlerine duyulan güvensizlik ve şeffaflık eksikliği karşısında hissedilen rahatsızlık olarak karakterize edilmektedir. Katılımcıların çok azı mahremiyetlerini kendi başlarına yönetmek için adım atarken, çoğunluk hükümetin siyasi ve düzenleyici düzeyde önlemler almasını beklemektedir.

4. Büdün Aydın (2024) 'ın çalışmasında dijital melezler ve dijital yerlilerin teknoloji kullanım alışkanlıklarını ve mahremiyet algılarını karşılaştırmıştır. Çalışma, farklı kuşakların mahremiyet konusundaki tutumlarını analiz etmektedir. Çalışma sonucuna göre dijital yerliler genellikle teknoloji konusunda daha rahat hareket edebildiğinden mahremiyet konusunda kendisinden önceki kuşaklara göre daha rahat bir tutum sergileyebilmektedir.

5. Çetin'in (2021), 2021 yılında yazmış olduğu tezde dijital yerliler ve dijital göçmenler ile ilgili aşağıdaki soruları sormuştur;

''1. Dijital yerli ve dijital göçmenlerin sosyal medya uygulamalarını kullanma amaçları nelerdir?

2. Dijital yerli ve dijital göçmenlerin sosyal medya uygulamalarını kullanımında mahremiyet algıları nelerdir?

3. Dijital yerli ve dijital göçmenlerin sosyal medya uygulamalarını kullanımında mahremiyet algı düzeyleri nelerdir?"

Araştırma sonunda Dijital yerliler ve dijital göçmenler, sosyal medya platformlarında mahremiyet algıları açısından belirgin farklılıklar göstermektedir. Dijital göçmenler, sosyal medyayı sınırlı bilgi paylaşımı ve mahremiyet odaklı bir yaklaşımla kullanma eğilimindedir. Bu grup, yakın çevreleriyle iletişimde kalmak ve belirli aralıklarla paylaşımlar yapmakla yetinirken, kişisel bilgilerin korunması gerektiğine inanmaktadır. Sosyal medya, dijital göçmenler için daha çok iletişim ve takip aracı olarak işlev görmektedir. Buna karşılık, dijital yerliler, teknolojiyle iç içe büyüdükleri için sosyal medyayı daha esnek bir mahremiyet anlayışıyla kullanmaktadır. Bu grup, kişisel bilgilerini, eğitim hayatlarını, romantik ilişkilerini ve duygu durumlarını paylaşmaktan çekinmemekte, sosyal medyayı bireysel ifade alanı olarak görmektedir. Dijital yerliler, mahremiyet sınırlarını kendileri belirleme eğilimindedir ve sosyal medyayı en önemli sosyalleşme platformu olarak değerlendirmektedir. Her iki kuşağın mahremiyet algısındaki bu derin farklılıklar, internet teknolojilerinin yaygınlaşması ve sosyal medya kullanımının artmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Bu durum, dijital yerliler ve dijital göçmenler arasında mahremiyet anlayışı açısından önemli bir uçurum yaratmıştır.

6. Cavkaytar Şentürk'ün(2020) 2020 yılında yüksek lisans tez çalışmasında gerçekleştirmiş olduğu araştırmada dijital yerliler ile dijital göçmenler arasındaki davranışsal farklılıkları incelemektedir. 275 katılımcıyla gerçekleştirilen çalışma, Instagram kullanım süreleri, kişisel bilgi paylaşımı, çevrimiçi alışveriş tercihleri ve kişiselleştirilmiş reklam algısına odaklanmıştır. Bulgular, dijital yerlilerin Instagram'da daha az zaman geçirdiğini ve kişisel bilgilerini paylaşmaya daha açık olduğunu göstermiştir. Dijital göçmenler ise çevrimiçi alışverişte daha temkinli davranmakta ve ürünü görmeden satın almaktan kaçınmaktadır. Kişiselleştirilmiş reklamlar ve dijital gözetim algısı açısından iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırma, dijital yerliler ile dijital göçmenler arasındaki farklılıkların belirli alanlarla sınırlı olduğunu ortaya koyarak, dijital tüketici davranışlarına yönelik yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

7. Aslan (2024) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tez çalışması, dijital yerliler ile dijital göçmenler arasındaki farklılıkları inceleyerek, iki grubun kültür tüketiminde teknoloji kullanımının yarattığı değişimleri karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Araştırma bulguları, dijital yerlilerin mahremiyet algısının dijital kültürün etkisiyle önemli ölçüde dönüşüme uğradığını ortaya koymaktadır. Geleneksel olarak aile içinde kalması beklenen ve mahrem kabul edilen konular, günümüzde sosyal medya platformlarında geniş kitlelerle paylaşılabilmektedir. Özel anların, duyguların ve kişisel bilgilerin dijital ortamlarda paylaşılması, mahremiyet kavramının yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Ayrıca, dijitalleşme süreci, özenme kültürünü de artırarak, bireylerin sosyal medyada gördükleri lüks yaşam tarzları, başarı hikâyeleri ve benzer çekici içerikleri taklit etme eğilimini güçlendirmiştir. Dijital göçmenler açısından ise, geleneksel mahremiyet kavramının sosyal medya ve dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte zedelendiğine dair bir farkındalık söz konusudur. Eskiden özel olarak kabul edilen konuların, günümüzde sosyal medya üzerinden kolayca paylaşılması, mahremiyetin aşınmasına neden olmuştur. Dijital göçmenlerin bir kısmı, teknolojinin beraberinde getirdiği mahremiyet ihlallerinden endişe duyarken, bir kısmı ise bu teknolojilerin doğru kullanımıyla mahremiyetin korunabileceğine

inanmaktadır. Ancak genel olarak, dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerin mahremiyet konusunda yeni sorunlar yarattığı ve bireylerin bu konuda daha bilinçli davranmaları gerektiği sonucuna varılmıştır. Dijital mahremiyet paradigması modern dönemden post modern döneme derin bir dönüşüm geçirmiştir. Modern çağda bireyler mahremiyetlerinin kutsallığına dair güçlü bir inanca sahip olmakla birlikte bunu kişisel yaşamlarına özgü bir hak olarak görmekteydi. Bu inanç kısmen, bireylerin kapsamlı bir şekilde takip edilmesini ve izlenmesini engelleyen o zamanki teknolojinin sınırlamalarından kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte, post modern dönem dijital teknolojilerin kayda değer bir şekilde çoğalmasına tanıklık etmiş ve bu da dijital mahremiyet beklentilerinde önemli bir değişime yol açmıştır. Bu teknolojilerin her yerde bulunması, takip ve izlemeyi daha erişilebilir hale getirerek dijital mahremiyetin dokunulmazlığı algısında gözle görülür bir düşüşe yol açmıştır. İnsanların verilerinin yaygın bir şekilde toplanması ve kullanılması konusunda giderek daha bilinçli hale gelmesi de bu değişime katkıda bulunmuştur. Dijital gizlilik beklentilerindeki bu düşüş, her yerde bulunan dijital teknolojilerin hâkim olduğu bir dünyada olgunlaşan bir nesil olan dijital yerliler arasında özellikle daha çok belirgin olmaktadır. Dijital yerliler genellikle kişisel verilerini çevrimiçi ortamda paylaşma konusunda daha rahat davranmakta ve bunu mahremiyetlerine yönelik daha az güçlü bir tehdit olarak görmektedir. Dijital yerliler ve dijital göçmenler arasındaki bu farklı dijital mahremiyet beklentilerinin altında çeşitli faktörler yatmaktadır. Bu faktörlerden biri, dijital teknolojilerle ilişki kurma biçimlerinin farklı olmasıdır. Dijital yerliler sosyal ağlar, oyunlar ve kişisel bilgilerin paylaşılmasını gerektiren diğer faaliyetler için sıklıkla dijital platformları kullanmaktadır. Buna karşılık, dijital göçmenler dijital teknolojileri genellikle daha az kişisel veri paylaşımı içeren profesyonel veya eğitim amaçlı kullanmaktadır. Katkıda bulunan bir diğer faktör de dijital teknolojilerle ilişkili risklerin farklı şekillerde anlaşılmasıyla ilgilidir. Dijital yerliler genellikle veri toplama ve kullanma mekanizmalarına daha yatkındır, ancak bu eylemleri mahremiyetlerini tehdit etmekten ziyade iyi huylu olarak algılayabilmektedir. Buna karşılık, dijital göçmenler dijital teknoloji riskleri konusunda daha sınırlı bir farkındalığa sahip olmakta ve potansiyel olarak verilerinin doğası gereği özel olduğunu düşünmektedir.

8. Civan Kemiksiz'in (2022) '' Kişisel Veri Güvenliği Üzerine Bir Alan Araştırması: Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Güvenlik Algıları' çalışma, dijital yerliler ve dijital göçmenler arasında kişisel veri güvenliği konusundaki tutum, bilgi düzeyi ve davranış farklılıklarını incelemektedir. Her iki grubun da kişisel veri güvenliği konusunda benzer düzeyde endişe taşıdığı, ancak bu endişeyi pratikte farklı şekillerde yansıttıkları bulunmuştur. Dijital yerliler, dijital yetkinliklerine rağmen güvenlik uygulamalarında daha ihmalkâr davranmakta, hız ve çoklu görev odaklı yaklaşımları nedeniyle risklere karşı daha savunmasız kalmaktadır. Buna karşılık, dijital göçmenler daha tedbirli ve kontrollü bir yaklaşım sergileyerek güvenlik risklerinden kaçınma eğilimindedir. Çalışma, dijital yerlilerin dijital kültürdeki yoğun varlıklarının ve yetkinliklerinin, otomatik olarak güvenlik konusunda daha bilinçli olmalarını sağlamadığını ortaya koymaktadır.
9. Narmamatova ve Okyay 'nın (2024,142) 'Dijital Göçmen ve Yerlilerde Mahremiyet Algısı' adlı çalışmasında yapmış olduğu araştırma çalışmasında dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya gizlilik ayarları ve özel yaşamın korunmasına yönelik tutumları incelenmiştir. Dijital göçmenlerin çoğunluğu gizlilik ayarlarına yeterince dikkat etmezken, dijital yerliler bu konuda daha bilinçli davranmaktadır. Her iki grup da başkalarının özel hayatına müdahale etmekten kaçındığını belirtmiş, ancak dijital göçmenler pratikte daha az önlem almaktadır. Özel yaşam ihlallerine karşı ise her iki grup da duyarlı davrandıklarını ifade etmiştir. Bu bulgular, dijital yerlilerin mahremiyet konusunda daha tutarlı davrandığını, dijital göçmenlerin ise teorik bilgiye rağmen pratikte eksiklikler olduğunu göstermektedir.
10. Sarı ve Lorin Yüksel'in (2023) ''Dijital Yerli ve Dijital Göçmen" Aile Bireylerinin Sosyal Medya Kullanım Farkları'' çalışmasında dijital yerliler (14-17 yaş grubu) ve dijital göçmenler (40-50 yaş grubu) olarak aynı aileden farklı kuşak bireylerin dijital deneyimlerini, özellikle mahremiyet ve gizlilik konularına odaklanarak incelemektedir. Araştırma, yeni medya teknolojilerinin bir sonucu olarak dijital kimlik oluşumunun önemine de değinmekte ve bu açıdan diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Araştırma bulgularına göre, dijital göçmenlerin internet ortamında mahremiyet ihlali veya gizlilik tehlikesiyle karşılaşmadıkları belirtilirken, dijital yerlilerin bu tür risklere maruz kalma olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Gençler arasında mahremiyet ihlalleri ve gizlilik kaybına bağlı olarak ortaya çıkan stres, zaman kaybı ve psikolojik rahatsızlıklar yaygın sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, ailelerin çocuklarına yönelik endişelerini artırmakta ve dijital ortamlarda mahremiyetin korunmasına ilişkin farkındalık eksikliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışmada yetişkinlerin ve gençlerin büyük bir kısmının gerçek arkadaşlıkları dijital arkadaşlıklara tercih ettiği belirtilse de, dijital dünyada kurulan sanal arkadaşlıkların küresel yayılımı ve bu süreçte mahremiyet ve gizlilik risklerinin göz ardı edilebileceği vurgulanmaktadır. Bu bulgular, dijital yerlilerin dijital ortamlarda daha fazla risk altında olduğunu ve mahremiyet konusunda daha fazla farkındalık ve eğitim ihtiyacı bulunduğunu göstermektedir.
11. Ünlü ve İlhan'ın (2023), ''Dijital Okuryazarlık ve Mahremiyet Çerçevesinde İnternet Tabanlı Hizmetlerin Kullanımı: Kayseri Kırsalında Bir Araştırma'' çalışmasında kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin enformasyon ve

iletişim teknolojilerini kullanım süreçlerinde dijital okuryazarlık düzeyleri ile çevrimiçi mahremiyet algıları arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma sonucunda Araştırma bulgularına göre, örneklem genel olarak mahremiyet konusunda dikkatli davranmakla birlikte, mahremiyet yönelimleri açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bununla birlikte, dijital göçmenler ve dijital yerliler arasında mahremiyet algıları açısından düşük düzeyde bir farklılık gözlemlenirken, yaş kategorilerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmalar olduğu belirlenmiştir. Özellikle gençlerin, yaşlılara kıyasla gizlilik ayarlarını daha sık değiştirdikleri, buna karşılık yaşlı bireylerin mahremiyet konusunda daha yüksek düzeyde endişe taşıdıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, yaş faktörünün dijital mahremiyet algısı ve davranışları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Çalışma, kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin dijital okuryazarlık düzeyleri ile çevrimiçi mahremiyet yönelimleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek, özellikle yaş temelli farklılıkların dijital davranışları nasıl şekillendirdiğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır. Dijital yerliler ve dijital göçmenler arasındaki dijital mahremiyete ilişkin zıt beklentiler çok yönlü sonuçlar doğurmaktadır. İlk olarak, dijital yerlilerin kolaylık ya da algılanan diğer faydalar karşılığında mahremiyetlerinden isteyerek feragat etme olasılıkları daha yüksektir. Avantajlı anlaşmalar sağlamak veya sosyal bağlantılarını güçlendirmek için kişisel bilgilerini işletmelerle veya sosyal medya platformlarıyla kolayca paylaşabilirler. Buna karşılık, dijital göçmenler, belirli avantajlardan vazgeçmek anlamına gelse bile, mahremiyetlerini feda etme konusunda daha fazla isteksizlik gösterebilirler. İkinci olarak, dijital gizliliğe ilişkin farklı beklentiler, dijital yerlileri kimlik hırsızlığı ve çevrimiçi taciz gibi daha büyük risklere maruz bırakmaktadır. Kişisel bilgilerini çevrimiçi ortamda paylaşmaya yönelik artan eğilimleri, ilgili riskler konusunda potansiyel olarak daha düşük bir farkındalıkla birleştiğinde, onları daha savunmasız hale getirebilir. Buna karşılık, dijital göçmenler kişisel veri paylaşımına temkinli yaklaştıkları için bu tehlikelere daha az maruz kalabilirler. Dijital yerliler ve dijital göçmenler arasındaki farklı dijital gizlilik beklentilerinin karmaşık sorununu ele almak, incelikli stratejiler ve farkındalık gerektirmektedir.

12. Yavalar'ın (2021)'' Dijital Göçmenlerin Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı' çalışmasında dijital göçmenlerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile mahremiyet algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen spesifik bir araştırmaya odaklanmaktadır. Araştırma bulgularına göre, dijital göçmenler kişisel fotoğraflarını özel alana ilişkin olarak değerlendirmekte, ancak paylaştıkları içerikler incelendiğinde bu fotoğrafların genellikle eş, aile, arkadaşlar veya canlılara ait olduğu görülmektedir. Bu durum, dijital göçmenlerin özel alanlarını sosyal medya aracılığıyla kamusal alana taşıdıklarını göstermektedir. Araştırmada ayrıca, katılımcıların internet ortamında mahremiyetlerini ve kişisel verilerini korumak adına aldıkları önlemlere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların cevapları değerlendirildiğinde, genel olarak sosyal medya platformlarındaki güvenlik ayarlarını bildikleri, herkese açık olmayan paylaşımlarda bulundukları, sosyal medya hesaplarına telefon numarası veya e-posta adresiyle bağlandıkları ve çok fazla özel bilgi paylaşmamaya özen gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu bulgular, dijital göçmenlerin mahremiyet konusunda bilinçli davranmaya çalıştıklarını, ancak paylaşımlarının içeriği itibarıyla özel alanlarını kamusallaştırabildiklerini ortaya koymaktadır.

13. Ahmedi'nin (2023) 'Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma' çalışmasında mahremiyet algısının sosyal medya bağımlılığı ve dindarlıkla ilişkisini incelemek amacıyla Bursa'da 18-76 yaş aralığındaki 319 bireyle nicel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bulgulara göre, dijital yerliler, bekarlar, eğitim düzeyi yüksek bireyler, işsizler ve görsel ağırlıklı platform (TikTok, Instagram) kullanıcıları daha yüksek sosyal medya bağımlılığı göstermektedir. Kuşaklar arasında mahremiyet algısı genel olarak farklılaşmasa da, yetişkinler bireysel mahremiyette daha az, başkalarının mahremiyetinde ise daha hassastır. Dijital mahremiyet hassasiyeti yaşla artmaktadır. Araştırma, mahremiyet algısının cinsiyete göre farklılaştığını da doğrulamıştır.

14. Baran'ın (2022)' Dijital Yerlilerin Dijital Ortamlardaki Kullanıcı Pratikleri ve Medya Okuryazarlığı Farkındalıkları' çalışmasında dijital yerlilerin dijital ortamlardaki kullanıcı pratikleri ve medya okuryazarlığı farkındalıkları incelenmiş; dijital kültür ve dijital yerli kavramları teorik bir çerçevede ele alınmıştır. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal medya platformlarını güvenli bulmamakta, ancak internet haberlerinin güvenilir olduğuna inanmaktadır. Ayrıca, katılımcıların önemli bir kısmı, dijital ortamların özel hayatın gizliliğini ihlal ettiği görüşünü paylaşmaktadır. Bu sonuçlar, dijital yerlilerin dijital platformlara yönelik güven sorunlarına rağmen, bilgiye erişim konusunda internet haberlerine belirli bir güven duyduklarını göstermektedir.

15. Alkan'ın (2023) 'Sosyal Medya Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı, X, Y ve Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma' çalışmada, farklı kuşak bireylerinin (X, Y ve Z kuşağı) sosyal medya kullanım biçimlerine odaklanmıştır. Mayıs-Haziran 2023 tarihleri arasında Türkiye genelinde 458 katılımcıyla nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen alan araştırmasında, kuşaklar arasında mahremiyet endişesi ve sosyal medya paylaşım alışkanlıkları incelenmiştir. Bulgulara göre, X kuşağı katılımcıları, Y ve Z kuşağına kıyasla daha yüksek düzeyde mahremiyet endişesi taşımaktadır. Sosyal medya paylaşımları bağlamında ise Z kuşağı, Y ve X kuşağına göre daha fazla paylaşım yapma eğilimindedir. Z kuşağı katılımcıları, ev ortamında çekilen fotoğraf ve videolar,

kişisel hediyeler, yiyecek-içecek içerikleri, düğün, mezuniyet, hastalık, doğum gibi önemli anlar ve eğlence mekânlarıyla ilgili paylaşımlarda bulunmaktadır. Y kuşağı ise benzer paylaşımları X kuşağına göre daha sık gerçekleştirmektedir. Bu sonuçlar, genç kuşakların sosyal medyayı daha yoğun ve kişisel içeriklerle kullandığını, yaş ilerledikçe mahremiyet endişesinin arttığını göstermektedir.

16. Alkan ve Öcal'ın (2022) Sosyal Medya Ortamlarındaki Paylaşımlar Üzerinden Z Kuşağının Mahremiyet Algısına Bakış' çalışması Z kuşağına mensup bireylerin mahremiyet algılarını inceleyerek, bu kuşağın dijital ortamlardaki tutum ve davranışlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal medya platformlarında kişisel bilgilerini paylaşmaktan endişe duymamakta, sosyal medya kullanımı sırasında mahremiyetlerine yönelik kaygı taşımamakta ve paylaşımlarının kötü amaçlarla kullanılacağına dair endişe hissetmemektedir. Ayrıca, katılımcılar sosyal medyada insanların gerçek hayatlarını yansıttığına inanmakta, özel alanlarının ihlal edilmediği düşüncesine sahip olmakta ve sosyal medya üzerinden kolayca alışveriş yapma eğilimi göstermektedir. Z kuşağının dijital ortamlarda mahremiyet algısının geleneksel anlayıştan farklılaştığını ve sosyal medyayı daha rahat ve güvenli bir şekilde kullandığını göstermektedir.
17. Bagley'in (2023) 'It's Time for Young Adults to Care About Digital Privacy' çalışmasında Pew Researcher Center 'ın 2021 yılında yazmış olduğu raporda Z kuşağının çevrimiçi mahremiyet konusundaki tutumlarını incelemiştir. Rapora göre, Z kuşağı kişisel verilerinin nasıl kullanıldığı konusunda endişeli ve sosyal medya platformlarında gizlilik ayarlarını daha sık kullanıyor. Bunun yanı sıra araştırmada Z kuşağını toplanan veriye karşı duyarsızlaştırmış gibi görünmektedir.
18. Martinez'in (2024)' Gen Z and Online Privacy: Navigating the Trade-Off Between Security and Convenience' çalışmasında dijital yerliler (Z kuşağı) dijital çağda mahremiyet algısını ve davranışlarını incelemektedir. Z kuşağı, mahremiyeti koruma ile kişiselleştirilmiş deneyimler arasında pragmatik bir denge kurmaktadır. Sosyal medya ve AI gibi teknolojilere adapte olmaları, mahremiyet endişelerini gölgede bırakabilmektedir. Z kuşağı, mahremiyet ve kolaylık arasında sürekli bir denge kurar. Kişiselleştirilmiş deneyimler için veri paylaşımını kabul ederken, aynı zamanda koruma önlemleri almaktadır. Ancak, uzun vadeli mahremiyet risklerini tam olarak anlamaları ve bu risklerle başa çıkmaları için eğitim ve daha iyi veri koruma araçlarına ihtiyaçları olmaktadır.
19. Rózsa ve arkadaşlarının (2024) 'Generation Z's perception of privacy on social media: Examining the impact of personalized advertising, interpersonal relationships, reference group dynamics, social isolation, and anxiety on self-disclosure willingness' çalışmasında Z kuşağının (Dijital yerlilerin) sosyal medyada mahremiyet algısını ve kişisel bilgilerini paylaşma eğilimini incelemektedir. Araştırma, Z kuşağının mahremiyet endişelerine rağmen, reklamlara yönelik olumlu tutumların (ATT) ve referans grubu etkisine duyarlılığın (RGI), kişisel bilgilerini paylaşma olasılığını artırdığını ortaya koymaktadır. Sosyal izolasyon (SI) da bilgi paylaşımını etkileyen bir faktör olarak tespit edilmiştir. Ancak, reklam güvenilirliği, kişilerarası etki ve sosyal kaygı gibi diğer faktörlerin mahremiyet endişeleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Çalışma, Z kuşağının mahremiyet ve kişiselleştirilmiş deneyimler arasında bir denge kurduğunu göstermektedir. Dijital hizmet sağlayıcıları, Z kuşağının mahremiyet endişelerini gidermek için daha şeffaf veri politikaları benimsemeli ve daha az rahatsız edici reklam formatları geliştirmelidir.
20. Debrusk ve Kreacic 'in (2023)' How Gen Z Uses Social Media Is Causing A Data Privacy Paradox' çalışmasında Dijital yerliler, sosyal medyada mahremiyet endişelerine rağmen kişisel verilerini paylaşmaya daha açık olmakta ve platformların iş modellerini daha kabul edici bir tutum sergilemektedir. Yaklaşık %88'i kişisel verilerini sosyal medya şirketleriyle paylaşmaya istekliyken, bu oran yaşlı yetişkinlerde %67 olarak gözlemlenmektedir. Dijital yerliler, kişiselleştirilmiş deneyimler sunulması karşılığında mahremiyet risklerini göze almaktadır. Ancak, çoğu verilerinin nasıl kullanıldığını tam olarak anlamamakta ve sosyal medya ihlallerinin somut tehditlerini genellikle fark etmemektedir. Şirketler, tüketicilere veri kullanımı ve koruma politikalarını açıkça ileterek güven oluşturabilmekte ve itibar risklerini azaltabilmektedir. Bu proaktif yaklaşım hem yasal uyumu sağlamakta hem de tüketici güvenini artırmaktadır.
21. Tabassum ve Faklaris'in (2024) 'Digital Privacy for Migrants: Exploring Current Research Trends and Future Prospects' çalışmasında dijital göçmenler, teknolojiyle yetişkinlik döneminde tanışan ve dijital dünyaya adapte olmaya çalışan kuşağı ifade etmektedir. Mahremiyet konusunda, dijital göçmenler genellikle daha temkinli davranmakta ve kişisel verilerini koruma konusunda daha bilinçli olmaktadır. Ancak, dijital dünyanın hızla değişen dinamiklerine ayak uydurmakta zorlanabilmektedirler. Bu durum, özellikle sosyal medya, çevrimiçi alışveriş ve dijital iletişim platformlarında mahremiyet ihlallerine karşı savunmasız kalmalarına neden olabilmektedir. Dijital göçmenler, mahremiyet ayarlarını yönetme ve siber güvenlik önlemlerini uygulama konusunda daha fazla eğitime ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, dijital yerli kuşaklarla karşılaştırıldığında, dijital göçmenlerin mahremiyet algıları daha geleneksel ve fiziksel dünyaya daha yakın olmaktadır. Bu nedenle, dijital göçmenlerin mahremiyet endişelerini gidermek ve onları dijital çağa uyumlu hale getirmek için hem teknolojik hem de eğitimsel destekler önem taşımaktadır.

22. Kincl ve Štrach,'ın (2021)'ın 'Born digital: Is there going to be a new culture of digital natives?' çalışmasında dijital yerliler ve dijital göçmenler arasındaki yaşam kaygılarını ve dijital kültürün ulusal kültürler üzerindeki etkisini incelemektedir. Dijital yerliler, 1983 sonrası doğan ve teknolojiyle iç içe büyüyen nesli ifade ederken, dijital göçmenler bu teknolojilere sonradan adapte olan bireyleri temsil etmektedir. Araştırma, 44 ülkeden 57.000'den fazla katılımcının verilerine dayanarak, dijital yerliler ve göçmenlerin yaşam kaygılarının ulusal kültürlerden bağımsız olarak benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Mahremiyet açısından, dijital yerlilerin teknolojiye daha hakim olmalarına rağmen, özellikle çevrimiçi mahremiyet ve kişisel verilerin korunması konusunda kaygıları bulunmaktadır. Dijital göçmenler ise daha temkinli davranmakta ve mahremiyet konusunda daha geleneksel yaklaşımlar sergilemektedir. Ancak, her iki grup da çevrimiçi izleme (devlet veya şirketler tarafından) konusunda benzer endişeler taşımaktadır. Makale, dijital kültürün ulusal kültürlerin ötesinde küresel bir alt kültür oluşturduğunu ve bu durumun mahremiyet algısını etkilediğini vurgulamaktadır. Özellikle genç nesillerin kariyer, stres ve yalnızlık gibi konularda daha fazla endişe duyduğu, dijital göçmenlerin ise sağlık ve aile gibi geleneksel konulara daha fazla önem verdiği belirtilmektedir.

23. Roberts'in (2020) 'A Quantitative Study Of Factors That Motivate Individuals To Protect Online Privacy Using Fear Motivation Theory' adlı tez çalışmasında dijital ve dijital göçmenler arasında çevrimiçi mahremiyet (gizlilik) koruma davranışları ve motivasyonları açısından farklılıklar incelenmiştir. Araştırma, koruma motivasyon teorisi (Protection Motivation Theory - PMT) çerçevesinde, bu iki grubun çevrimiçi mahremiyetlerini koruma niyetlerini ve bu niyetleri etkileyen faktörleri analiz etmektedir. Araştırmada Dijital yerli statüsü, çevrimiçi mahremiyet koruma niyetini etkileyen önemli bir faktör değildir. Yani, dijital yerliler ve dijital göçmenler arasında mahremiyet koruma davranışları açısından önemli bir fark yoktur.Bunun yerine, korku, öz-yeterlilik ve tepki etkililiği gibi faktörler, her iki grupta da mahremiyet koruma niyetini belirleyen temel unsurlar olmaktadır.

24. Kelly'in (2024)' A comparison of trust towards online commercial sites between digital natives & digital immigrants' çalışmasında dijital yerli ve dijital göçmenlerin çevrimiçi ticari sitelere olan güven düzeyleri karşılaştırılmaktadır. Mahremiyet, bu güven düzeyini etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, dijital yerliler, dijital göçmenlere kıyasla çevrimiçi platformlara daha fazla güven duymaktadır. Bunun nedeni, dijital yerlilerin teknolojiye aşina olmaları ve mahremiyet ayarlarını daha iyi yönetebilmeleridir. Ancak, dijital yerliler de mahremiyet ihlallerine karşı bilinçli olmaktadır ve platformların mahremiyet politikalarına göre güven düzeyleri değişebilmektedir. Dijital göçmenler ise teknolojiye daha temkinli yaklaşmakta ve mahremiyet konusunda daha fazla endişe taşımaktadır. Bu durum, onların çevrimiçi sitelere olan güvenini azaltmaktadır. Sonuç olarak, her iki grup için mahremiyet, çevrimiçi güvenin temel belirleyicilerinden biri olmaktadır.

25. Altuntaş ve Barkuş'un (2023)' Dijital Ortamlarda Kişisel Veri Güvenliği Kavramı Üzerine Bir Derleme Çalışması' çalışmasında Dijital yerliler ve dijital göçmenler arasında mahremiyet algısı ve kişisel veri güvenliği farkındalığı üzerine yapılan araştırmalar, bu iki grubun davranış ve tutumlarında önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital yerliler, teknolojiyle iç içe büyüdükleri için dijital platformlarda daha rahat davranırken, dijital göçmenler daha temkinli ve şüpheci bir yaklaşım sergilemektedir. Özellikle dijital yerliler, sosyal medya ve çevrimiçi platformlarda kişisel verilerini paylaşma konusunda daha az endişe duyarken, dijital göçmenler bu tür paylaşımlarda daha dikkatli olma eğilimindedir. Araştırmalar, dijital yerlilerin daha basit ve tahmin edilebilir şifreler kullandığını, dijital göçmenlerin ise daha karmaşık ve güçlü şifreler tercih ettiğini göstermektedir. Ayrıca, dijital göçmenlerin mahremiyet konusunda daha bilinçli olduğu ve kişisel verilerinin korunmasına daha fazla önem verdiği belirtilmektedir. Bu farklılıklar, her iki grubun da dijital ortamlarda kişisel veri güvenliği konusunda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Çalışmaların Türü ve Kapsamı

Yazar Adı	Yayın Yılı	Araştırma Yöntemi	Makale Türü	Örneklem	Temel Bulgular
Ma ve Chen	2021	Anket	Araştırma Makalesi	401 Çinli katılımcı	Dijital yerliler, gizlilik okuryazarlığına aşırı güveniyor, ancak gerçek bilgi eksik. Mahremiyet endişeleri, objektif gizlilik okuryazarlığı ile olumlu ilişkili.
Karahisar ve Hayır	2023	Anket	Araştırma Makalesi	Z kuşağı öğrenciler	Z kuşağı, mahremiyet farkındalığı yüksek, ancak davranışsal düzeyde eksik. Sosyal medyada mahremiyet ihlali durumunda ne yapılacağı biliniyor.
Maier ve ark.	2023	Karma Yöntem	Araştırma	65 dijital yerli	Dijital yerliler, mahremiyet endişelerine rağmen

Yazar Adı	Yayın Yılı	Araştırma Yöntemi	Makale Türü	Örneklem	Temel Bulgular
			Makalesi		kişisel verilerini paylaşmaya istekli. Veri koruma konusunda hükümetten önlem bekliyorlar.
Büdün Aydın	2024	Karşılaştırmalı Analiz	Araştırma Makalesi	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler, teknolojiye daha rahat adapte olup mahremiyet konusunda daha esnek. Dijital göçmenler ise daha temkinli ve korumacı.
Çetin	2021	Anket	Tez	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler, sosyal medyayı kişisel ifade alanı olarak kullanırken, dijital göçmenler daha sınırlı bilgi paylaşımı yapıyor. Mahremiyet algıları arasında belirgin farklılıklar var.
Cavkaytar Şentürk	2020	Anket	Tez	275 katılımcı	Dijital yerliler, Instagram'da daha az zaman geçirip kişisel bilgilerini daha açık paylaşıyor. Dijital göçmenler ise çevrimiçi alışverişte daha temkinli davranıyor.
Aslan	2024	Tez	Tez	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler, mahremiyet algısında dönüşüm yaşıyor. Geleneksel mahremiyet kavramı zedeleniyor. Dijital göçmenler ise mahremiyet ihlallerine karşı daha endişeli.
Civan Kemiksiz	2022	Alan Araştırması	Araştırma Makalesi	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler, güvenlik uygulamalarında daha ihmalkâr davranıyor. Dijital göçmenler ise daha tedbirli ve kontrollü bir yaklaşım sergiliyor.
Narmamatova ve Okyay	2024	Anket	Araştırma Makalesi	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler, gizlilik ayarlarına daha dikkat ediyor. Dijital göçmenler ise teorik bilgiye rağmen pratikte eksiklikler gösteriyor.
Sarı ve Lorin Yüksel	2023	Anket	Araştırma Makalesi	Aile bireyleri	Dijital yerliler, mahremiyet ihlalleri ve gizlilik kaybına daha fazla maruz kalıyor. Dijital göçmenler ise bu tür risklerle daha az karşılaşıyor.
Ünlü ve İlhan	2023	Anket	Araştırma Makalesi	Kırsal bölge katılımcıları	Dijital yerliler, gizlilik ayarlarını daha sık değiştiriyor. Dijital göçmenler ise mahremiyet konusunda daha yüksek endişe taşıyor.
Ahmedi	2023	Nicel Araştırma	Araştırma Makalesi	319 katılımcı	Dijital yerliler, sosyal medya bağımlılığına daha yatkın. Mahremiyet algısı cinsiyete göre farklılaşıyor.
Baran	2022	Anket	Araştırma Makalesi	Dijital yerliler	Dijital yerliler, sosyal medyayı güvenli bulmuyor ancak internet haberlerine güveniyor. Mahremiyet ihlallerine karşı duyarlılar.
Alkan	2023	Nicel Araştırma	Araştırma Makalesi	458 katılımcı	Z kuşağı, sosyal medyada daha fazla kişisel içerik paylaşıyor. X kuşağı ise mahremiyet endişesi daha yüksek.
Alkan ve Öcal	2022	Nicel Araştırma	Araştırma Makalesi	Z kuşağı	Z kuşağı, sosyal medyada mahremiyet endişesi taşımıyor. Kişisel bilgilerini paylaşmaktan çekinmiyor.
Bagley	2023	Rapor	Araştırma Makalesi	Z kuşağı	Z kuşağı, kişisel verilerinin kullanımı konusunda endişeli. Gizlilik ayarlarını daha sık kullanıyor.
Martinez	2024	Araştırma Makalesi	Araştırma Makalesi	Z kuşağı	Z kuşağı, mahremiyet ve kolaylık arasında denge kuruyor. Kişiselleştirilmiş deneyimler için veri paylaşımını kabul ediyor.
Rózsa ve ark.	2024	Araştırma Makalesi	Araştırma Makalesi	Z kuşağı	Z kuşağı, mahremiyet endişelerine rağmen kişisel bilgilerini paylaşmaya istekli. Reklamlar ve referans grupları, bilgi paylaşımını artırıyor.
Debrusk ve Kreacic	2023	Araştırma Makalesi	Araştırma Makalesi	Dijital yerliler	Dijital yerliler, kişisel verilerini paylaşmaya daha açık. Mahremiyet risklerini tam olarak anlamıyorlar.
Tabassum ve Faklaris	2024	Derleme	Araştırma Makalesi	Dijital göçmenler	Dijital göçmenler, mahremiyet konusunda daha temkinli. Dijital dünyaya adapte olmakta zorlanıyorlar.
Kincl ve Štrach	2021	Karşılaştırmalı	Araştırma	57.000 katılımcı	Dijital yerliler ve göçmenler, çevrimiçi mahremiyet

Yazar Adı	Yayın Yılı	Araştırma Yöntemi	Makale Türü	Örneklem	Temel Bulgular
		Analiz	Makalesi		konusunda benzer endişeler taşıyor. Dijital kültür, küresel bir alt kültür oluşturuyor.
Roberts	2020	Tez	Tez	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler ve göçmenler arasında mahremiyet koruma davranışları açısından önemli fark yok. Korku, öz-yeterlilik ve tepki etkililiği, koruma niyetini belirliyor.
Kelly	2024	Araştırma Makalesi	Araştırma Makalesi	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler, çevrimiçi platformlara daha fazla güveniyor. Mahremiyet, güven düzeyini etkiliyor.
Altuntaş ve Barkuş	2023	Derleme	Derleme Çalışması	Dijital yerliler ve göçmenler	Dijital yerliler, kişisel verilerini paylaşma konusunda daha rahat. Dijital göçmenler ise daha temkinli ve bilinçli davranıyor.

Tablo 2'de dijital yerliler ve dijital göçmenlerin sosyal medya kullanımı, mahremiyet algıları ve davranışları üzerine yapılan çeşitli çalışmaları özetlenmektedir. Çalışmalar, anket, karma yöntem, karşılaştırmalı analiz ve nicel araştırma gibi farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Dijital yerlilerin gizlilik okuryazarlığına aşırı güvenmelerine rağmen gerçek bilgi eksikliği yaşadıkları, mahremiyet endişelerinin daha düşük olduğu ve kişisel verilerini daha rahat paylaştıkları belirtilmiştir. Dijital göçmenler ise daha temkinli, mahremiyet konusunda daha bilinçli ve veri koruma önlemlerine daha fazla önem vermektedir. Her iki grubun da farklı eğitim ihtiyaçları olduğu vurgulanmıştır.

Tablo 3. Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Mahremiyet Algıları ve Davranışları

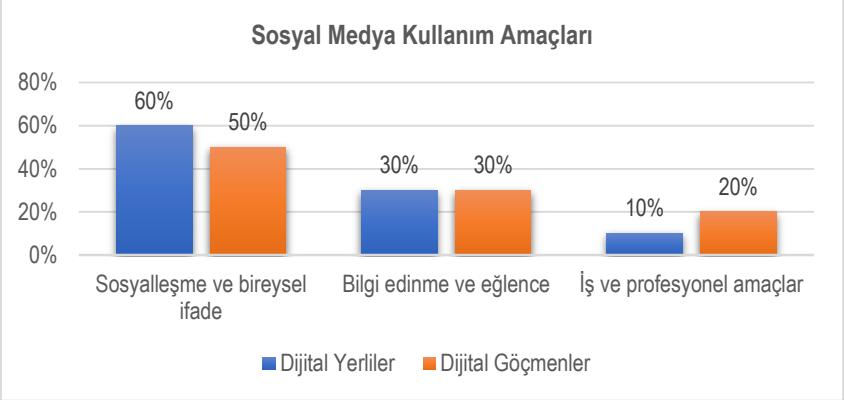
Kategori	Dijital Yerliler	Dijital Göçmenler	Farklılıklar ve Benzerlikler
Sosyal Medya Kullanımı	- Sosyal medyayı kişisel ifade ve sosyalleşme için kullanır. - Kişisel bilgileri daha açık paylaşır. - Mahremiyet sınırlarını kendisi belirler.	- Sosyal medyayı iletişim ve takip için kullanır. - Kişisel bilgileri daha sınırlı paylaşır. - Mahremiyet konusunda daha temkinlidir.	Dijital yerliler, sosyal medyayı daha yoğun ve kişisel içeriklerle kullanırken, dijital göçmenler daha sınırlı ve temkinli bir kullanım sergiler.
Mahremiyet Algısı	- Mahremiyet konusunda daha esnek bir anlayışa sahiptir. - Mahremiyet endişeleri daha düşüktür.	- Mahremiyet konusunda daha geleneksel bir anlayışa sahiptir. - Mahremiyet endişeleri daha yüksektir.	Dijital yerliler, mahremiyet konusunda daha rahat davranırken, dijital göçmenler daha korumacı ve endişelidir.
Veri Paylaşımı	- Kişisel verilerini paylaşma konusunda daha rahattır. - Veri koruma önlemlerine daha az dikkat eder.	- Kişisel verilerini paylaşma konusunda daha temkinlidir. - Veri koruma önlemlerine daha fazla dikkat eder.	Dijital yerliler, veri paylaşımı konusunda daha açıkken, dijital göçmenler daha dikkatli ve korumacıdır.
Gizlilik Ayarları	- Gizlilik ayarlarını daha sık değiştirir. - Gizlilik ayarlarına daha fazla önem verir.	- Gizlilik ayarlarını daha az değiştirir. - Gizlilik ayarlarına daha az önem verir.	Dijital yerliler, gizlilik ayarlarına daha fazla önem verirken, dijital göçmenler bu konuda daha az bilinçlidir.
Risk Algısı	- Mahremiyet ihlallerine karşı daha az endişelidir. - Veri güvenliği risklerini daha az önemser.	- Mahremiyet ihlallerine karşı daha endişelidir. - Veri güvenliği risklerini daha fazla önemser.	Dijital yerliler, mahremiyet ihlallerine karşı daha az endişe duyarken, dijital göçmenler bu konuda daha hassastır.
Teknoloji Adaptasyonu	- Teknolojiye daha hızlı adapte olur. - Dijital platformları daha aktif kullanır.	- Teknolojiye adapte olmakta daha yavaştır. - Dijital platformları daha sınırlı kullanır.	Dijital yerliler, teknolojiye daha hızlı adapte olurken, dijital göçmenler bu konuda daha yavaş ve temkinlidir.
Eğitim İhtiyacı	- Mahremiyet farkındalığı ve veri koruma eğitimlerine ihtiyaç duyar.	- Teknoloji adaptasyonu ve dijital okuryazarlık eğitimlerine ihtiyaç duyar.	Her iki grup da farklı alanlarda eğitim ihtiyacı duymaktadır: Dijital yerliler mahremiyet farkındalığı, dijital göçmenler ise teknoloji adaptasyonu konusunda eğitime ihtiyaç duyar.

Tablo 3'e göre dijital yerliler ve dijital göçmenler arasındaki sosyal medya kullanım alışkanlıkları, mahremiyet algıları ve davranışları arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Dijital yerliler, sosyal medyayı daha çok kişisel ifade ve sosyalleşme amacıyla kullanırken, dijital göçmenler sosyal medyayı daha çok iletişim ve takip amacıyla kullanmaktadır. Dijital yerliler, kişisel bilgilerini paylaşma konusunda daha rahat davranırken, dijital göçmenler bu konuda daha temkinli ve korumacı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu durum, dijital yerlilerin mahremiyet konusunda

daha esnek bir anlayışa sahip olduğunu, dijital göçmenlerin ise daha geleneksel bir mahremiyet algısına sahip olduğunu göstermektedir.

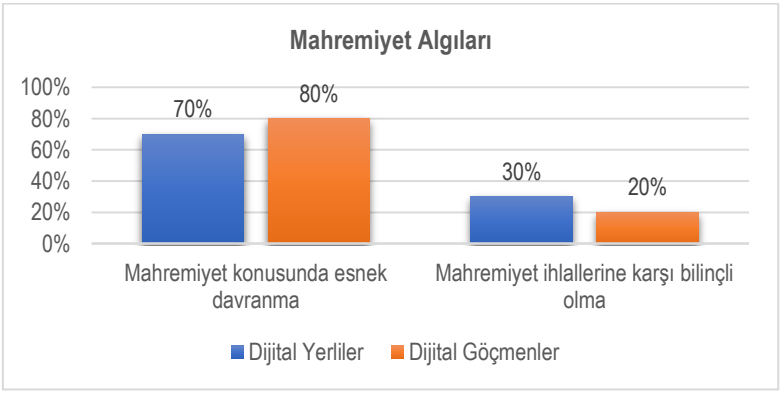
Mahremiyet endişeleri açısından, dijital yerlilerin endişe düzeyi daha düşük iken, dijital göçmenler daha yüksek bir endişe taşımaktadır. Dijital yerliler, mahremiyet ihlallerine karşı daha az endişe duyarken, dijital göçmenler bu konuda daha hassas davranmaktadır. Gizlilik ayarları konusunda ise dijital yerliler, ayarları daha sık değiştirip bu konuda daha fazla önem verirken, dijital göçmenler gizlilik ayarlarına daha az önem vermektedir. Bu durum, dijital yerlilerin teknolojiye daha hâkim olduğunu, dijital göçmenlerin ise bu konuda daha az bilinçli olduğunu göstermektedir.

Veri koruma davranışları açısından, dijital yerliler daha ihmalkâr davranırken, dijital göçmenler daha tedbirli ve kontrollü bir yaklaşım sergilemektedir. Bu farklılıklar, her iki grubun da farklı eğitim ihtiyaçları olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital yerlilere yönelik mahremiyet farkındalığı ve veri koruma eğitimleri geliştirilirken, dijital göçmenler için teknoloji adaptasyonu ve dijital okuryazarlık eğitimleri önem kazanmaktadır. Bu tablo, kuşaklar arası dijital davranış farklılıklarını anlamak ve bu farklılıklara yönelik çözümler üretmek için önemli bir kaynak sunmaktadır.

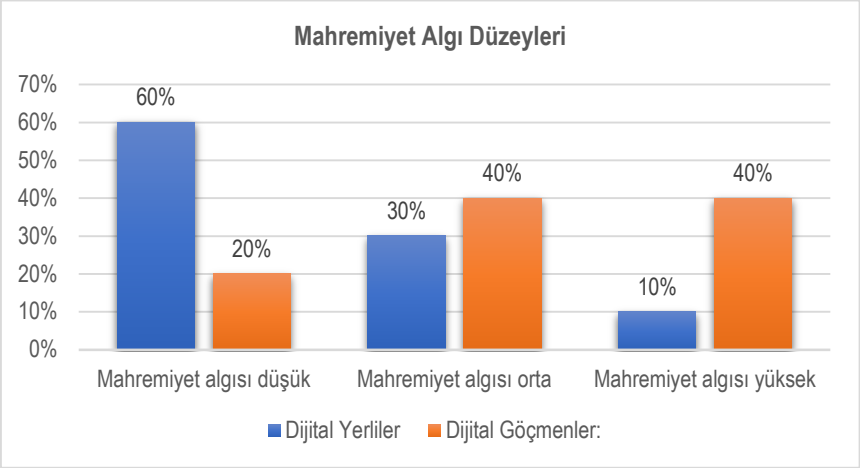
Grafik 1: Sosyal Medya Kullanım Amaçları

Grafik 1'e göre dijital yerliler sosyal medyayı daha çok sosyalleşme ve bireysel ifade için kullanırken, dijital göçmenler daha çok iletişim ve bilgi edinme amaçlı kullanmaktadır.

Grafik 2: Mahremiyet Algıları

Grafik 2'ye göre dijital yerliler mahremiyet konusunda daha esnek davranırken, dijital göçmenler daha temkinli ve bilinçlidir.

Grafik 3: Mahremiyet Algı Düzeyleri

Grafik 3'e göre dijital yerliler, sosyal medyada daha rahat paylaşımda bulunmakta ve mahremiyet konusunda daha esnek bir tutum sergilemektedir. Bu durum, onların dijital ortama doğuştan alışkın olmaları ve özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırları daha belirsiz algılamalarından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, dijital göçmenler mahremiyet konusunda daha temkinli davranmakta ve paylaşımlarında sınır koyma eğilimindedir. Bu farklılık, kuşaklar arası dijital mahremiyet algısının teknolojik deneyimle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dijital çağ, bireylerin mahremiyet algısını bir labirent gibi karmaşık ve çok katmanlı bir hale getirmiştir. Modernizmin bireysel özerklik ve mahremiyetin kutsal alan olarak yüceltilmesi anlayışından, postmodernizmin teknolojik gözetim, sosyal medya ve kültürel dinamiklerle şekillenen akışkan mahremiyet kavramına geçiş, bireylerin özel alanlarını nasıl tanımladığını ve koruduğunu kökten değiştirmiştir. Bu bağlamda, dijital yerliler ve dijital göçmenler, teknolojinin sunduğu bu labirentin farklı yollarında ilerlerken, mahremiyet algıları da kuşak deneyimlerinin ve teknolojik adaptasyon süreçlerinin izlerini taşımaktadır. Literatür, bu iki grubun mahremiyet anlayışındaki farklılıkların, yalnızca teknolojik gelişmelerle değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bağlamlarla da şekillendiğini ortaya koymaktadır (Ma ve Chen, 2023; Yavalar, 2021; Çetin, 2021). Bu çalışma, dijital yerliler ve dijital göçmenlerin mahremiyet algılarını modernizmden postmodernizme geçiş sürecinde karşılaştırmalı olarak inceleyerek, teknolojinin ve kuşak deneyimlerinin bu algılar üzerindeki etkisini derinlemesine analiz etmeyi amaçlamıştır.

Dijital yerliler, teknolojiyle iç içe büyüyen ve dijital dünyayı doğal bir yaşam alanı olarak gören bir nesil olarak tanımlanmaktadır. Bu kuşak, sosyal medyayı kişisel ifade ve sosyalleşme aracı olarak kullanırken, mahremiyet konusunda daha esnek bir tutum sergilemektedir. Dijital yerliler, kişisel bilgilerini daha rahat paylaşma eğiliminde olup, mahremiyet endişeleri daha düşük seviyededir. Ancak, bu esneklik, gizlilik okuryazarlığına aşırı güvenmeleriyle birleştiğinde, onları mahremiyet ihlalleri ve veri güvenliği risklerine karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Örneğin, Ma ve Chen (2023) tarafından yapılan çalışma, dijital yerlilerin gizlilik okuryazarlığına aşırı güvendiklerini, ancak gerçekte yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayabileceklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, dijital yerlilerin veri güvenliği konusunda daha fazla eğitime ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Buna karşılık, dijital göçmenler, dijital teknolojilere yetişkinlik döneminde adapte olan ve bu nedenle dijital dünyaya daha temkinli yaklaşan bir kuşaktır. Bu grup, sosyal medyayı daha çok iletişim ve bilgi edinme amacıyla kullanmakta, kişisel bilgilerini paylaşma konusunda daha dikkatli davranmaktadır. Dijital göçmenler, mahremiyet ihlallerine karşı daha yüksek bir endişe taşımakta ve veri koruma önlemlerine daha fazla önem vermektedir. Yavalar (2021) tarafından yapılan araştırma, dijital göçmenlerin sosyal medya platformlarında güvenlik ayarlarını bildiklerini ve özel bilgi paylaşımından kaçındıklarını ortaya koymuş, ancak paylaşımlarının içeriği itibarıyla özel alanlarını kamusallaştırabildiklerini göstermiştir. Bu durum, dijital göçmenlerin mahremiyet konusundaki bilinçli tutumlarının pratikte kısmen sınırlı kaldığını ifade etmektedir.

Araştırmanın bulguları, dijital yerliler ve dijital göçmenler arasındaki mahremiyet algısı farklılıklarının, teknolojik gelişmelerin hızı ve bu gelişmelere maruz kalma süreleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Modernizm

bireysel mahremiyetin korunmasını vurgularken, postmodernizm, teknolojinin etkisiyle mahremiyetin sosyal bir yapı olarak yeniden tanımlandığını öne sürmektedir. Çetin (2021) tarafından yapılan çalışma da bu görüşü destekleyerek, dijital yerlilerin sosyal medyayı bireysel ifade alanı olarak görme eğiliminde olduğunu, dijital göçmenlerin ise daha korumacı bir yaklaşım sergilediğini belirtmektedir. Bu durum, her iki grubun da farklı eğitim ihtiyaçları olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital yerlilere yönelik mahremiyet farkındalığı ve veri koruma eğitimleri geliştirilirken, dijital göçmenler için teknoloji adaptasyonu ve dijital okuryazarlık eğitimleri önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, dijital çağda mahremiyet algısının modernizmden postmodernizme geçiş süreciyle birlikte nasıl dönüşüme uğradığını ve bu dönüşümün farklı kuşaklar üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli bir çerçeve sunmaktadır. Araştırma bulguları, dijital yerlilerin kişisel veri paylaşımı konusunda daha rahat bir tutum sergilerken, dijital göçmenlerin mahremiyet konusunda daha korumacı yaklaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, dijital mahremiyetin şekillenmesinde teknolojik gelişmelerin yanı sıra kuşak deneyimlerinin de belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Teknolojinin hızla evrildiği günümüzde, mahremiyetin korunmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi, bireylerin dijital ortamda karşı karşıya kaldıkları risklerle başa çıkabilmeleri açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda hem dijital yerliler hem de dijital göçmenler için mahremiyet farkındalığını artırmaya yönelik eğitim programları ve kamusal politikaların oluşturulması, bireysel ve toplumsal dijital güvenliğin sağlanmasında temel bir gereklilik haline gelmektedir. Bu çalışma, dijital mahremiyet konusundaki literatüre katkı sağlamayı ve gelecekte gerçekleştirilecek daha derinlemesine araştırmalar için teorik bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

Ahmedi, E. Ş. (2023). Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. Journal of Media and Religion Studies, 6(1), 25-46. https://doi.org/10.47951/mediad.1290488

Alkan, F. (2023). Sosyal Medya Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı, X, Y ve Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(34), 274-293. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1311768

Alkan, F., ve Öcal, D. (2023). Sosyal Medya Ortamlarındaki Paylaşımlar Üzerinden Z Kuşağının Mahremiyet Algısına Bakış. Ekev Akademi Dergisi(93), 164-182. https://doi.org/10.17753/sosekev.1163395

Altıntaş, S., & Barkuş, F. (2023). Dijital Ortamlarda Kişisel Veri Güvenliği Kavramı Üzerine Bir Derleme Çalışması. Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 13(1), 46-69. https://doi.org/10.17339/ejovoc.1311027

Aslan, H.(2024). Dijitalleşmenin kültür tüketimine etkisi bağlamında dijital yerliler ve dijital göçmenlerin karşılaştırmalı analizi: Eskişehir örneği, Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Baran, S. (2022). Dijital Yerlilerin Dijital Ortamlardaki Kullanıcı Pratikleri Ve Medya Okuryazarlığı Farkındalıkları. Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi, 2(4), 96-113.

Bagley, T. (2023). It's Time for Young Adults to Care About Digital Privacy. https://libertas.institute/privacy/its-time-for-young-adults-to-care-about-digital-privacy

Boyd, D. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. Yale University Press.

Büdün Aydın, E. (2023). Kuşakların Teknoloji Kullanımının Mahremiyet Kapsamında Karşılaştırılması: Dijital Melezler Ve Dijital Yerliler. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 11(2), 1679-1702. https://doi.org/10.19145/e-gifder.1342229

Cavkaytar Şentürk, M. (2020). User perception of personalized advertisements and surveillance on Facebook and Instagram: A comparative analysis between digital natives and digital immigrants, Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / İletişim Çalışmaları Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Chaduneli M. ve Saxena, S. (2023). Do digital natives value their online privacy? https://networkreadinessindex.org/do-digital-natives-value-their-online-privacy/

Civan Kemiksiz, R. (2022). Kişisel Veri Güvenliği Üzerine Bir Alan Araştırması: Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Güvenlik Algıları. Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 9(1), 64-91.

Cornu, B. (2011). Digital Natives: How Do They Learn? How To Teach Them?. Policy Brief. UNESCO Institute for Information Technologies in Education.

Çağlak, U. (2020). Teşhir Toplumu ve Yeni Medya: Teşhir Toplumunun Oluşmasında Önemli Bir Araç Olan Yeni Medya Üzerine Bir Değerlendirme. Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi, 2 (2) , 12-20

Çetin, B. (2021). Sosyal Medya İle Birlikte Değişen Mahremiyet Algısı: Dijital Yerliler Ve Dijital Göçmenlere Yönelik Bir Analiz, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Debursk, C. ve Kreacic, A. (2023). How Gen Z uses social media is causing a data privacy paradox. https://www.oliverwymanforum.com/gen-z/2023/aug/how-gen-z-uses-social-media-is-causing-a-data-privacy-paradox.html.

Duignan, B. (2023). Postmodernism. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/postmodernism-philosophy

Elaati, A. N. (2016). Postmodernism theory. doi:10.13140/RG.2.1.4515.0327.

Gąsiorek, A. (2015) A History of Modernist Literature. Literature & History, 26(1). First edition.

Hayes, A. (2022). Digital Immigrant: What it is, How it Works. https://www.investopedia.com/terms/d/digital-immigrant.asp

Holmes, L. (2022). Generational Attitudes and Actions Around Data Privacy. https://www.euromonitor.com/article/generational-attitudes-and-actions-around-data-privacy.

İnaç, H. (2003). Makro Toplumsal Kuramlar Açısından Postmodern Teori. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , (8)

Johnson, R. B., ve Christensen, L. (2020). Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches (7th ed.). Sage Publications.

Kahraman, A. D. (2015). Relationship of Modernism, Postmodernism and Reflections of it on Education. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 174, 3991–3996. doi:10.1016/j.sbspro.2015.01.1146 10.1016/j.sbspro.2015.01.1146

Karahisar, T., ve Hayır, C. (2023). Sosyal Medya ile Değişen Mahremiyet: Z Kuşağındaki Öğrencilerin Mahremiyet Algısı Üzerine Bir Araştırma. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1), 157-170.

Kelly, L. (2024). A comparison of trust towards online commercial sites between digital natives & digital immigrants (Version 1). Institute of Art, Design + Technology. https://hdl.handle.net/10779/iadt.26213291.v1

Kincl, T., ve Štrach, P. (2021). Born digital: Is there going to be a new culture of digital natives? Journal of Global Scholars of Marketing Science, 31(1), 30–48. doi:10.1080/21639159.2020.1808811

Kokolakis, S. (2017). Privacy attitudes and privacy behaviour: A review of current research on the privacy paradox phenomenon. Computers & Security, 64, 122–134. doi:10.1016/j.cose.2015.07.002

Kütükoğlu, E. (2021). Kuşaklar bağlamında sosyal medya ve mahremiyet. Eğitim yayınevi. 1. Baskı. Konya

Lehman, J. (2012). Time Inc. Study Reveals That “Digital Natives” Switch Between Devices and Platforms Every Two Minutes, Use Media to Regulate Their Mood. https://www.businesswire.com/news/home/20120409005536/en/Time-Study-Reveals-%E2%80%9CDigital-Natives%E2%80%9D-Switch-Devices#.VTlHviHtmkp

Maier, E., Doerk, M., Reimer, U. & Baldauf, M. (2023). Digital natives aren’t concerned much about privacy, or are they?. i-com, 22(1), 83-98. https://doi.org/10.1515/icom-2022-0041

Ma S. & Chen C. (2023) Are digital natives overconfident in their privacy literacy? Discrepancy between self-assessed and actual privacy literacy, and their impacts on privacy protection behavior. Front. Psychol. 14:1224168. doi: 10.3389/fpsyg.2023.1224168

Maier, E., Doerk, M., Reimer, U. & Baldauf, M. (2023). Digital natives aren’t concerned much about privacy, or are they? i-com, 22(1), 83-98. https://doi.org/10.1515/icom-2022-0041

Martinez, D. (2024). Gen Z and Online Privacy: Navigating the Trade-Off Between Security and Convenience. https://www.wokewaves.com/posts/gen-z-privacy-concerns#:~:text=Gen%20Z%20values%20privacy%20yet,like%20storing%20sensitive%20data%20online.

MasterClass (2021a). Modernist Literature Guide: Understanding Literary Modernism. https://www.masterclass.com/articles/modernist-literature-guide

MasterClass (2021b). Postmodern Literature Guide: 10 Notable Postmodern Authors. https://www.masterclass.com/articles/postmodern-literature-guide

Narmamatova, T., ve Okyay, Z.(2024). Dijital Göçmen ve Yerlilerde Mahremiyet Algısı. Dijitalleşmeyi Tartışmak, Ed. Özkeçeci, Z. , Çizgi Kitabevi. Konya.

Oxfordleanersdictionary (2023a), Postmodernism, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/postmodernism?q=postmodernism

Oxfordleanersdictionary (2023b), Privy, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/privy_1?q=privy .

Prensky, M.(2001). "Digital natives, digital immigrants", in On the Horizon. MCB University Press, Vol. 9 No. 5 and 6

Prensky, M. (2003). Overcoming Educators' Digital Immigrant Accents: A Rebuttal, http://technologysource.org/article/overcoming_educators_digital_immigrant_accents/

Roberts, G. J. (2020). *A quantitative study of factors that motivate individuals to protect online privacy using fear motivation theory* (Publication No. 27995264) [Doctoral dissertation, Capella University]. ProQuest Dissertations and Theses Global. https://www.proquest.com/openview/18f70c60edced9d3d02a3eb2f82440cf/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y

Rózsa, Z., Ferenčáková, L., Zámek, D., & Firstová, J. (2024). Generation Z's perception of privacy on social media: Examining the impact of personalized advertising, interpersonal relationships, reference group dynamics, social isolation, and anxiety on self-disclosure willingness. Oeconomia Copernicana, 15(1), 229-266. https://doi.org/10.24136/oc.2956

Sarı, H., ve Yüksel, D. L. (2023). "Dijital Yerli ve Dijital Göçmen" Aile Bireylerinin Sosyal Medya Kullanım Farkları. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 7(4), 175-192.

Tabassum, S., ve Faklaris, C. (2024). *Digital privacy for migrants: Exploring current research trends and future prospects*. University of North Carolina at Charlotte. https://arxiv.org/pdf/2406.02520

TDK (2023a) Mahrem. https://sozluk.gov.tr/

TDK (2023b) Mahremiyet. https://sozluk.gov.tr/

Ünlü, B., ve İlhan, V. (2023). Dijital Okuryazarlık ve Mahremiyet Çerçevesinde İnternet Tabanlı Hizmetlerin Kullanımı: Kayseri Kırsalında Bir Araştırma. İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi(65), 71-97. https://doi.org/10.47998/ikad.1298385

Westin, A. F. (2003). Social and Political Dimensions of Privacy. Journal of Social Issues, 59(2), 431–453. doi:10.1111/1540-4560.00072

White, D. S., ve Le Cornu, A. (2011). Visitors and residents: A new typology for online engagement. First Monday, 16(9). https://doi.org/10.5210/fm.v16i9.3171

Yavalar, D. E. (2021). Dijital Göçmenlerin Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı. Mahremiyetin Medyası, Ed. Kütükoğlu, E. Eğitim Yayınevi. İstanbul.

Yörükan, T. (2008). "Bir İlişki Düzenleme Süreci Olarak Mahremiyet", TİSK Akademi II, İstanbul.

Zur, O., ve Zur, A. (2011). On digital immigrants and digital natives: How the digital divideaffects families, educational institutions, and the workplace. Zur Institute–Online Publi -cation. Retrieved on February 21, 201 (3) (PDF) Transformation of Condolence in the Digital Age: A Case Study on Turkish Culture.

Extended Abstract

Purpose and Scope

This study aims to examine the digital privacy attitudes of digital natives and digital immigrants in the transition from modernism to postmodernism. The research analyzes how privacy perceptions have changed with the rapid development of digital technologies and the widespread use of social media platforms and the effects of this change on

different generations. The main purpose of the study is to comparatively analyze the privacy perceptions of digital natives and digital immigrants while using social media platforms and to reveal the similarities and differences between the privacy perceptions of these two groups. The research aims to understand the effects of technology on privacy by examining the privacy perceptions of digital natives and digital.

Methodology

The research uses comparative analysis method to examine the privacy perceptions of digital natives and digital immigrants on social media platforms and to reveal the similarities and differences between these two groups. The comparative analysis method is a method frequently used to systematically examine the similarities and differences between different groups, phenomena or situations. In this study, data on digital natives and digital immigrants were analyzed using the comparative analysis method, one of the qualitative research methods. The keywords used in the research are digital natives, digital immigrants and privacy. Within the scope of the research, studies published between 2020-2024 were examined and these studies were obtained by searching databases such as national thesis center, journal park, Google Scholars.

Findings

The findings of the study show that there are significant differences between digital natives and digital immigrants in terms of privacy perception, social media usage habits and data sharing. Digital natives are defined as a generation that grew up intertwined with technology and sees the digital world as a natural habitat. While this generation uses social media as a means of personal expression and socialization, they exhibit a more flexible attitude towards privacy. Digital natives tend to share personal information more freely and have lower privacy concerns. However, this makes them more vulnerable to privacy violations and data security risks. Digital natives' over-reliance on privacy literacy reveals that in reality they do not have sufficient knowledge in this area.

On the other hand, digital immigrants are a generation that adapted to digital technologies in adulthood and therefore approach the digital world more cautiously. While this group uses social media mostly for communication and information purposes, they are more cautious about sharing personal information. Digital migrants are more concerned about privacy violations and pay more attention to data protection measures. However, the slowness of digital migrants' adaptation to technology and their lack of digital literacy make them more vulnerable to the risks they face in the digital world.

Conclusion

This study provides an important framework for understanding how the perception of privacy has changed in the digital age and the effects of this change on different generations. The differences between digital natives and digital migrants suggest the need to develop strategies on how to protect privacy in a world of rapid technological development. Training and policies to increase privacy awareness for both digital natives and digital immigrants are of great importance to ensure the safety of individuals in the digital world. This study aims to contribute to more comprehensive studies on digital privacy by providing a basis for future research.

Hanaylı, B. (2025). Örgütsel sosyalizasyon sürecinin öğretmenler üzerinde incelenmesi: Nitel bir araştırma. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1286-1306.

Örgütsel Sosyalizasyon Sürecinin Öğretmenler Üzerinde İncelenmesi: Nitel Bir Araştırma

Examining the Organizational Socialization Process Among Teachers: A Qualitative Study

Berkin Hanaylı[1]

Öz

Örgütsel sosyalizasyon, bir kuruma yeni katılan bireylerin örgüt değerlerini, normlarını ve beklentilerini öğrenerek etkin bir üye hâline geldikleri çok boyutlu uyum sürecini ifade etmektedir. Çalışma kapsamında, örgütsel sosyalizasyon sürecinin eğitim alanındaki yansımalarını ortaya koymak amacıyla Aydın ilindeki çeşitli liselerde son üç yıl içinde göreve başlayan 20 öğretmen ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Tematik analiz bulguları, öğretmenlerin başlangıçta yalnızlık ve belirsizlik gibi zorluklar yaşadıklarını ancak açık iletişim, mentörlük, proje tabanlı çalışmalar ve sosyal etkinliklerin uyum sürecini hızlandırdığını göstermektedir. Ayrıca, olumlu veli-öğrenci ilişkileri ve düzenli geri bildirim mekanizmaları, mesleki kimlik gelişimini ve kuruma aidiyeti artırıcı faktörler olarak öne çıkmaktadır. Destek sistemlerinin yetersizliği durumunda ise yalnızlık hissi ve motivasyon kaybının arttığı gözlenmiştir. Elde edilen bulgular, bireylerin kurumsal uyum süreçlerini, mesleki kimlik gelişimlerini ve sosyal destek mekanizmalarının etkisini anlamaya yönelik anlamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler*: Örgütsel Sosyalizasyon, Lise Öğretmenleri, Nitel Araştırma.*

Abstract

Organizational socialization refers to the multidimensional adaptation process in which newly recruited individuals learn the values, norms, and expectations of an institution and become active members. In this study, conducted to reveal the reflections of the organizational socialization process in the field of education, qualitative research was carried out with 20 teachers who started working in various high schools in Aydın province within the last three years. The findings from thematic analysis indicate that teachers initially experienced challenges such as loneliness and uncertainty, but open communication, mentoring, project-based activities, and social events accelerated the adaptation process. Moreover, positive parent-student relationships and regular feedback mechanisms emerged as factors that enhance professional identity development and institutional commitment. On the other hand, when support systems were insufficient, feelings of loneliness and loss of motivation increased. The findings offer a meaningful framework for understanding individuals' institutional adaptation processes, the development of professional identity, and the influence of social support mechanisms.

Keywords*: Organizational Socialization, High School Teachers, Qualitative Research.*

JEL Codes*: I21, J24, M12, M14*

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 15 / 02 / 2025
Accepted: 26 / 09 / 2025

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Buharkent Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü Öğretim Üyesi, Aydın, Türkiye, berkin.hanayli@adu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6590-2038.

Giriş

Günümüzün hızla değişen ve giderek karmaşıklaşan çalışma dünyasında, örgütlerin rekabet güçlerini koruma ve sürdürülebilirliklerini sağlama çabalarında, bünyelerine yeni katılan bireylerin uyum ve benimseme düzeyleri önemli bir rol oynayabilmektedir. Nitekim araştırmalar, iyi yapılandırılmış işe alıştırma (onboarding) süreçlerinin çalışan bağlılığını, iş tatminini ve verimliliği artırarak insan kaynakları yönetiminde sürdürülebilirliği destekleyen temel unsurları güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Babitha Lucin Rani vd., 2024; Gajda, 2019). Teknolojik dönüşüm, dijital iş modellerinin yaygınlaşması ve kuşaklar arası farklılıklar, örgütleri insan kaynağını yönetme konusunda yeni yöntemler aramaya itmektedir. Bu yöntemler, yalnızca işe alım stratejileriyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda çalışanların örgüt kültürüne ve normlarına uyum sağlamasını hedefleyen bütüncül bir yaklaşımı da gerekli kılmaktadır. Özellikle hızla değişen küresel koşullar, her geçen gün daha fazla çeşitlilik gösteren iş gücünün örgüte uyum sağlamasını stratejik bir zorunluluk hâline getirmiştir (Shore vd., 2011). Bu doğrultuda, örgütlere yeni katılan bireylerin kendilerine atanan roller ve sorumluluklar çerçevesinde örgüt değerlerini içselleştirmesi ve performanslarını en üst düzeye çıkarması büyük önem taşır. Bireylerin, kurumun vizyon ve misyonunu benimseyerek yeteneklerini bu doğrultuda harekete geçirmeleri hem örgüt hedeflerinin gerçekleştirilmesinde hem de çalışanların kişisel gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır (Pasion-Caiani, 2015). Bütün bu etkenler, örgütlere yeni katılanların "nasıl" ve "ne kadar hızlı" uyum sağladığı sorusunu giderek daha önemli hâle getirmektedir. Bu noktada devreye giren "örgütsel sosyalizasyon" kavramı, yeni çalışanların örgüt değerlerini, normlarını ve prosedürlerini öğrenerek kuruma etkin biçimde entegre olma süreçlerini açıklamak açısından güçlü bir kuramsal çerçeve sunar (Çalık, 2003; Chao vd.,1994; Van Maanen ve Schein, 1977).

Özellikle eğitim kurumları söz konusu olduğunda, bu kavramın önemi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Atalay vd., 2022). Öğretmenlerin, geleceğin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmekte ve onların okula, öğrencilere ve meslektaşlarına yönelik tutumlarının, uzun vadede eğitim kalitesine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, eğitim kurumlarında göreve yeni başlayan öğretmenlerin kuruma uyum süreci, yalnızca bireysel mesleki doyumlarını değil, aynı zamanda okulların genel performansını ve toplumsal değer üretme kapasitelerini de önemli ölçüde etkilemektedir (Sezgin Nartgün ve Demirer, 2016; Gölmez ve Atmaca, 2023).

Örgütsel sosyalizasyon kavramı, literatürde farklı sektör ve disiplinlerde çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir. Örneğin, Çalık (2003), örgütsel sosyalizasyon kavramının tanımı, aşamaları ve örgüte yeni katılan bireylerin gerekli bilgi, tutum ve davranışları edinme süreçlerine odaklanarak, başarılı bir sosyalizasyonun iş doyumu ve örgütte kalma isteğini artırdığına dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, turizm sektöründe yürütülen araştırmalar (Pelit ve Kahyaoğlu, 2015; Özer ve Babur, 2020), örgütsel sosyalizasyonun çalışanların kariyer planlamaları ve performansları üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymuştur. Bankacılık gibi hizmet yoğun alanlarda da örgütsel sosyalizasyon ile bireylerin kariyer çapaları arasındaki ilişkiler mercek altına alınmış (Çerik ve Bozkurt, 2010) ve sosyalizasyon sürecinin örgütsel bağlılık, iş tatmini ve iş performansını desteklediği gösterilmiştir (İplik vd., 2012). Ayrıca, iletişim ve eğitimin örgütsel sosyalizasyon bileşenleri arasında yer aldığını vurgulayan çalışmalar (Öztürk vd., 2022), bu unsurların iş sağlığı ve güvenliği gibi konularda da önemli sonuçlar doğurabildiğini göstermektedir.

Öte yandan, eğitim alanında da örgütsel sosyalizasyon kavramına yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Memduhoğlu (2008), Türk Eğitim Sistemi kapsamında, öğretmenlere eğitim sisteminin temel değer ve normlarının aktarılmasında kullanılan sosyalleşme etkinliklerini incelemiş ve bu süreçte karşılaşılan aksaklıklara dikkat çekmiştir. Aday öğretmenlerin kuruma ve mesleğe uyum sağlamasında okul yönetiminin yetersiz kaldığı durumları ele alan çalışmalar (Çanak ve Katıtaş, 2016), öğretmenlerin beklenti ve ihtiyaçlarının göz ardı edildiğinde sosyalizasyon sürecinin geciktiğini vurgulamaktadır. İlköğretim düzeyinde çalışan öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme düzeylerini ve buna etki eden demografik değişkenleri inceleyen araştırmalar (Çobanoğlu ve Öğretir, 2015; Aydın ve Nartgün, 2015), okuldaki iş doyumu, motivasyon ve birlikte çalışma yeterliklerinin sosyalizasyonla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, örgütsel sinizmin öğretmenlerin özdeşleşme süreçlerine olumsuz etki ettiğini belirten çalışmalar (Demir, 2021), okul iklimi ve yönetim tarzının sosyalizasyon deneyimlerini önemli ölçüde biçimlendirdiğini ortaya koymuştur.

Eğitim kurumlarında sosyalizasyonun farklı açılardan nasıl ele alındığını gösteren bu araştırmalar, önemli bulgular ortaya koymaktadır. Örneğin, iş birliğini ve mesleki gelişimi teşvik eden bir okul ikliminin, öğretmenlerin sosyalizasyon sürecini kolaylaştırdığı sıkça vurgulanmaktadır (İplik vd., 2012; Özer ve Babur, 2020). Bu tür destek mekanizmalarının, çalışanların mesleki tatminini ve kuruma bağlılığını artırmada önemli bir rol oynadığı da belirtilmektedir (Sudikno vd., 2022).

Çalışmanın amacı, kurumlarında yeni göreve başlayan öğretmenlerin örgütsel sosyalizasyon süreçlerinde yaşadıkları deneyimleri ortaya koymaktır. Bu kapsamda, öğretmenlerin okullarına uyum sağlama sürecinde karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma stratejileri incelenerek, sosyalizasyon sürecinin eğitim kurumlarındaki dinamikleri detaylı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmanın bulgularının, eğitim kurumlarının yeni öğretmenlerin uyum

süreçlerine dair farkındalıklarını artırarak bu süreçleri desteklemek için daha etkili stratejiler geliştirmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böylece, öğretmenlerin iş memnuniyetinin ve mesleki performanslarının artabileceği, bunun da eğitim kalitesine olumlu yönde katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Özellikle örgütsel sosyalizasyonun, bireylerin kuruma entegrasyonu ve iş performansı üzerindeki etkilerini ortaya koyan sonuçlar, eğitim sektörü dışında da yönetim ve insan kaynakları alanlarında uygulanabilecek değerli çıkarımlar barındırmaktadır. Bu doğrultuda araştırma, "Kurumlarında yeni göreve başlayan öğretmenler, örgütsel sosyalizasyon sürecinde ne tür deneyimler yaşamakta ve hangi zorluklarla karşılaşmaktadır?" sorusu etrafında yapılandırılmıştır.

Bu çalışma, örgütsel sosyalizasyonu yalnızca idari ve yapısal süreçler bağlamında değil, aynı zamanda öğretmenlerin mesleki kimlik gelişimi, aidiyet duygusu ve sosyal destek mekanizmaları gibi kültürel ve insani boyutlarıyla birlikte ele alması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca, Türkiye bağlamında öğretmenlerin mesleğe ilk yıllarında yaşadıkları sosyalizasyon deneyimlerini nitel olarak inceleyen araştırmaların sınırlı oluşu bu çalışmayı alan yazında özgün kılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, eğitim kurumlarında sosyalizasyon dinamiklerini daha kapsamlı biçimde anlamaya katkı sunarken aynı zamanda yönetim ve organizasyon alanında birey-örgüt uyumu ve kurumsal entegrasyon tartışmalarına da yeni açılımlar getirmektedir.

Araştırmanın teorik katkısı, örgütsel sosyalizasyonu mesleki kimlik, aidiyet ve iş birliği boyutları üzerinden değerlendirerek alana daha bütüncül bir bakış açısı sunmasıdır. Metodolojik açıdan ise nitel veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılmıştır. Bu yöntem, öğretmenlerin bireysel deneyimlerini derinlemesine ortaya koymayı mümkün kılmış ve bulguların hem kuramsal tartışmalara hem de uygulamaya dönük önerilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Böylece çalışma yalnızca eğitim kurumlarının sosyalizasyon süreçlerine yönelik farkındalığı artırmakla kalmamakta aynı zamanda insan kaynakları yönetimi ve eğitim politikaları açısından dikkate alınabilecek bulgular da sunmaktadır.

1.Kavramsal Çerçeve

Örgütsel sosyalizasyon, yeni üyelerin bir kurumun değerlerini, normlarını ve beklentilerini öğrenerek etkin bir örgüt üyesi hâline gelmesini sağlayan çok boyutlu bir süreçtir. Bu kavramın kökenlerinin, sosyal psikolojinin öncülerinden Kurt Lewin'in (1947) grup dinamikleri ve birey davranışları üzerine yaptığı çalışmalara dayandığı ifade edilebilir. Lewin, *"Frontiers in Group Dynamics"* adlı makalesinde bireylerin grup etkisi altında nasıl şekillendiğini ele almış ve bu çalışmasıyla örgütsel sosyalizasyonu anlamak için önemli bir temel oluşturmuştur.

1970'lerin sonlarında Van Maanen ve Schein (1977), örgüt normları ile değerlerini içselleştirmenin kritik önemine işaret ederek, sosyalizasyonun yalnızca kısa vadeli bir oryantasyon değil, uzun soluklu ve aşamalı bir uyum süreci olduğunu göstermiştir.

1980'lerde örgüt yapıları, liderlik stilleri ve örgüt kültürünün sosyalizasyon üzerindeki etkileri daha fazla tartışılmıştır. Schein (1988), örgüt kültürünün, birey ile örgüt arasındaki duygusal ve bilişsel bağı nasıl güçlendirdiğini ele alırken, örgütsel sosyalizasyonun çalışan bağlılığı, rol netliği ve iş tatminiyle ilişkisi de yaygın biçimde incelenmiştir (Chao vd., 1994). Bu dönemde oryantasyon, mentörlük ve iş başı eğitimleri, örgüt beklentileriyle bireysel yeteneklerin uyumunu kolaylaştıran kritik uygulamalar olarak ön plana çıkmıştır (Allen, 2006).

1990'larda sosyal öğrenme ve kimlik inşası kavramları ön plana çıkmış, yeni üyelerin örgüte yalnızca pasif bir şekilde değil, proaktif stratejilerle uyum sağladığı ve örgüt içi ilişkiler geliştirdiği ortaya konulmuştur (Ashforth ve Saks, 1996). Trowler ve Knight (1999), yükseköğretim bağlamında akademik personelin birden fazla kimliği ve etkileşim dinamiklerini inceleyerek, sosyalizasyon sürecinin bağlama göre değişen yönlerini vurgulamışlardır.

2000'li yıllarda uzaktan çalışma ve dijital teknolojilerin yükselişi, örgütsel sosyalizasyonu mekân ve zamandan bağımsız hâle getirmiştir. Covid-19 salgını nedeniyle karantina önlemleri sırasında birçok yeni çalışan, evden çalışma modeline uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Bu süreçte, uzaktan çalışan meslektaşlarıyla iş birliği yapmaları veya fiziksel mesafe zorunlulukları nedeniyle iş arkadaşlarını gözlemleme ve onlarla etkileşim kurma şanslarının sınırlanması, örgütsel sosyalizasyon süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir (Saks ve Gruman, 2021). Ayrıca, bilgisayar tabanlı programlar bilgi temelli içerik sağlamakta başarılı olsa da sosyal temelli oryantasyon oturumlarının yerini tutmakta yeterli olamamış ve bu durum sosyalizasyonun yanı sıra örgütsel bağlılık ve iş sonuçları üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır (Rollag vd., 2005). Uzaktan çalışma ortamlarında güven ve iletişim konuları, etkili sosyalizasyonun kurumsal sürdürülebilirliği nasıl desteklediğini açıklıkla ortaya koymaktadır (Didion vd., 2022; Long vd., 2010). Uzaktan veya hibrit çalışma modelleri, örgüt kimliği ve aidiyet duygusu gelişimini karmaşık hâle getirdiğinden, planlı uygulamalarla sosyalizasyonun desteklenmesi gerekmektedir (Urrila vd., 2025).

Denison ve diğerleri (2003), örgütsel sosyalizasyonu yeni işgörenlerin örgüt norm ve değerlerini içselleştirmesini ve örgüt içerisinde kabul görmesini hedefleyen bir uyum mekanizması olarak tanımlamıştır. Bu süreç, bireyin örgüt üyeliği ve görev tanımı için gerekli olan değerleri, yetkinlikleri, beklenen tutumları ve sosyal bilgiyi edinmesini kapsar ve sosyalizasyonun temelini bu unsurlar oluşturur (Louis, 1980:229-230; Chao vd., 1994:730).

Sosyalizasyon süreci, bireyin örgüte katılmadan önceki beklentileriyle başlar, örgüt üyeliği süresince devam eder ve nihayetinde örgütü yönlendirecek normların oluşumuyla sonuçlanır (Feldman, 1981:380; Chao vd., 1994:730). Araştırmacılar, bu süreci genellikle aşamalı bir modelle açıklamış ve sosyalizasyonu üç (ön sosyalizasyon, alıştırma ve değişim-kazanma) veya dört aşamada (örgütsel gerçeklikle yüzleşme, rolün netleşmesi, uygun pozisyona yerleşme ve başarılı sosyalizasyon) ele almıştır (Nelson ve Quick, 1991:543; Feldman, 1981:380).

İlk aşama olan ön sosyalizasyon, bireyin örgüte katılmadan önceki öğrenme sürecini kapsar. Bu aşamada, yeni iş gören belirsizlikleri azaltmaya çalışır ve gerçekçi beklentiler geliştirir. Örgüt-birey değer uyumu, iş tatmini ve bağlılık gibi unsurlar bu dönemde şekillenir (Feldman, 1976:65; Nelson, 1987:314-315). İkinci aşama olan alıştırma/karşılama, iş görenin örgütsel gerçeklikle yüzleştiği ve göreve uyum sağladığı dönemi ifade eder. Bu süreçte, rol belirsizlikleri, örgüt kültürü ve performans standartları netlik kazanır (Feldman, 1981:380; Larson, 1996:352-369).

Üçüncü aşama olan değişim-kazanma veya rol yönetimi, bireyin örgüt içi çatışmaları çözme ve örgüt değerlerini içselleştirme sürecini kapsar. Bu aşamada, çatışmaların başarılı bir şekilde yönetilmesi ve örgütsel destek, bireyin uygun rol davranışları geliştirmesini sağlar ve kuruma uzun vadede katkı sunmasına olanak tanır (Feldman, 1981:380; Chao vd., 1994:732).

Bu süreçlerin uzun vadeli doğası, örgütlerin yüksek uyum potansiyeline sahip adayları seçerek işe alım sonrası maliyetlerini düşürme çabalarını da etkilemektedir (Levine ve Moreland, 2013). Sosyalizasyon aşamalarında edinilen deneyimler hem birey davranışlarını hem de örgütsel etkinliği önemli ölçüde şekillendirebilir (İplik, 2009). Üç aşamalı modeller (öngörme, karşılaşma, değişim), örgüt kültürünün benimsenmesi ve örgüt amaçlarıyla uyumlu davranışların geliştirilmesi açısından kritik bir role sahiptir (Chiu, 2007). Bu nedenle, örgütlerin işe alım ve sonrasındaki sosyalizasyon taktikleri, sürecin başarısı için büyük önem taşır (Denison vd., 2003; Van Maanen ve Schein, 1977).

Örgüte yeni katılan bireylerin öğrenme deneyimlerini kasıtlı olarak yapılandırmayı amaçlayan tutum ve davranışlar bütününe ise örgütsel sosyalizasyon taktikleri (Van Maanen ve Schein, 1977; Jones, 1986). Bu taktikler, Van Maanen ve Schein (1977) tarafından "kurumsal" ve "bireysel" yaklaşımlar olmak üzere iki temel boyutta değerlendirilmiş ve altı farklı kategoride ele alınmıştır.

Kurumsal sosyalizasyon, örgütün yeni çalışanlarını planlı eğitim ve oryantasyon programları aracılığıyla bireysel olarak değil toplu şekilde örgüt normlarını hızla benimsemeye yönlendirmeyi hedefler (Çalık, 2003; Ardts vd., 2001). Buna karşılık, bireysel sosyalizasyon yaklaşımları, her bir çalışanın benzersiz deneyimlerine odaklanarak yenilikçi ve yaratıcı rol davranışlarını teşvik eder (Jones, 1986; Young, 2003). Bu taktikler; kolektif-bireysel, biçimsel-biçimsel olmayan, ardışık-rastgele, sabit-değişken, sıralı-kopuk ve atama-yoksun bırakma gibi altı boyut kapsamında sınıflandırılmaktadır. Her bir boyut, rol belirsizliği, uyum süresi ve yaratıcılık düzeyi gibi farklı değişkenler üzerinde çeşitli etkilere sahiptir (Van Maanen ve Schein, 1977). Örneğin, kurumsal sosyalizasyon taktikleri, örgütsel uyumu hızlandırarak çalışan bağlılığını artırabilir. Bireyselleşmiş uygulamalar ise rol belirsizliği ve çatışma risklerini artırma potansiyeline sahip olmakla birlikte, yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını destekleyebilir (Nicholson, 1998; Ardts vd., 2001). Kısacası, örgütsel sosyalizasyon taktikleri, yeni çalışanların uyum süreçlerini etkileyen önemli bir araçtır ve bu süreçte kullanılan yöntemlerin niteliği, çalışanların hem bireysel hem de örgütsel performansını belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Sosyalizasyon taktiklerinin doğru seçimi, çalışan bağlılığı, verimlilik ve hizmet kalitesi üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır (Albrecht vd., 2015; İplik, 2009). Örgütler, yeni işgörenlerin beceri ve tutumlarını biçimlendirmek için sosyalizasyon yöntemlerini stratejik bir şekilde uygulayarak, örgüt içi öğrenme kültürünü yönlendirmekte ve çalışan performansını artırmayı hedeflemektedir (Van Maanen ve Schein, 1977; Young, 2003).

Sosyalizasyonun etkisi, yalnızca belirli bir sektöre özgü olmayıp hemen her alanda görülmektedir. Ancak eğitim kurumlarında, çalışanların kuruma hızlı ve etkin biçimde uyum sağlamaları; eğitim kalitesini, öğrenci başarısını ve kurumun genel performansını doğrudan etkileyen stratejik bir gereklilik hâline gelmektedir (Da vd., 2024). Bu nedenle, eğitim alanında sosyalizasyon uygulamaları, yalnızca çalışanların kurumsal değerlere uyumunu değil, aynı zamanda uzun vadeli mesleki gelişimlerini, iş doyumlarını ve kuruma bağlılık düzeylerini belirleyen temel süreçler arasında yer almaktadır (Türkoğlu vd., 2021). Bu durum, eğitim kurumlarında yürütülen sosyalizasyon uygulamalarının, okul kültürünün benimsenmesi ve mesleki gelişim süreçleriyle ilişkili olduğunu gösteren araştırma bulgularıyla da desteklenmektedir. Araştırmalar, olumlu bir okul kültürünün, öğrenci başarısı ve eğitim kalitesine doğrudan katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Javornik ve Klemenčič Mirazchiyski, 2023; Bayar ve Karaduman 2021).

Bu bağlamda, Smith ve Ingersoll (2004), mesleğe yeni başlayan öğretmenlere sunulan destek ve mentörlük programlarının meslekte kalma oranlarını artırdığını göstermiştir. Benzer şekilde, aday öğretmenlerde akademik motivasyon ile akademik öz-yeterlik algısı arasında pozitif bir korelasyon tespit edilmiş ve bu iki değişkenin birlikte anlam taşıdığını vurgulanmıştır (Titrek vd., 2018).

Eğitim bağlamının ötesinde, farklı sektörlerde yapılan araştırmalar, liderlik tarzları, örgüt kültürü, bireysel özellikler ve teknoloji odaklı iş modellerinin sosyalizasyon süreçleri üzerindeki belirleyici etkilerini ortaya koymaktadır. Kadi (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, öğretmenlerin örgütsel sosyalizasyon düzeyleri ile okul müdürlerinin benimsediği liderlik tarzları (dönüşümcü, işlemsel ve serbest) arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgular, serbest liderlik tarzının öğretmenlerin sosyalizasyon sürecini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, planlı ve güçlü bir sosyalizasyon sürecinin rol netliği, örgütsel bağlılık ve motivasyon gibi olumlu çıktılar sağladığı; yetersiz sosyalizasyon uygulamalarının ise rol belirsizliğini ve işten ayrılma niyetini artırdığı ortaya konmuştur (Saks ve Gruman, 2014; Yazıcıoğlu, 2021). Dolayısıyla, örgütsel sosyalizasyon, yalnızca çalışanların kuruma uyum sağlamasını hedefleyen bir süreç değil, aynı zamanda örgütler açısından inovasyonu ve yaratıcılığı teşvik eden stratejik bir yönetim aracı olarak değerlendirilmelidir (Liao vd., 2022).

2. Yöntem

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırma, öğretmenlerin örgütsel sosyalizasyon süreçlerini derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak, katılımcıların kişisel deneyimlerini ve bakış açılarını ayrıntılı şekilde ifade edebilmelerine olanak tanıyan derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu teknik, görüşme sorularına kapsamlı ve detaylı yanıtlar alınmasını sağlamak açısından etkili bir araçtır.

Araştırmanın örneklemini, Aydın ilindeki kamu liselerinde çalışan ve görev yaptıkları kurumlarda en fazla üç yıl deneyime sahip 20 öğretmen oluşturmaktadır.

Araştırmada örneklem olarak lise öğretmenlerinin tercih edilmesinde, öğretmenlik mesleğinde örgütsel sosyalizasyon sürecinin hem belirgin hem de çok boyutlu biçimde yaşanması etkili olmuştur. Özellikle kurumda geçirilen ilk yıllar, öğretmenlerin mesleki kimliklerini şekillendirdikleri; okulun kültürel yapısını, normlarını ve prosedürlerini tanıdıkları kritik bir evre niteliğindedir (Toker Gökçe, 2020). Liseler; farklı sosyoekonomik arka planlara sahip öğrenci profilleri, yoğun akademik programları ve disiplinler arası iş birliğini gerektiren yapılarıyla, bu sürecin farklı boyutlarını gözlemlemek için elverişli bir bağlam sunmaktadır. Bu doğrultuda, görev yaptıkları kurumda üç yıl veya daha az süredir çalışan öğretmenlere odaklanmak, sosyalizasyon sürecinin henüz devam ettiği ya da yakın zamanda tamamlandığı döneme ilişkin daha ayrıntılı ve güncel veriler elde etmeye imkân sağlamaktadır.

Araştırmada amaçlı örnekleme ve kolayda örnekleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme boyutunda, örgütsel sosyalizasyon sürecini henüz tamamlamamış veya yakın zamanda tamamlamış bireylerin deneyimlerini incelemek amacıyla, aynı kurumda üç yıl veya daha az süredir görev yapan lise öğretmenleri çalışma grubuna dahil edilmiştir. Bu seçimde, branş, cinsiyet ve mesleki kıdem açısından çeşitliliğin sağlanmasına özen gösterilmiş; bu doğrultuda maksimum çeşitlilik örneklemesi stratejisi uygulanmıştır.

Kolayda örnekleme boyutunda ise, erişim olanakları ve saha koşulları dikkate alınarak ulaşılabilir kamu liseleri tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, farklı sosyoekonomik düzey ve akademik başarı profiline sahip okullardan veri toplanmasına olanak sağlayarak, araştırmanın kapsayıcılığını ve bağlamsal zenginliğini artırmıştır. İki yöntemin bu şekilde birlikte uygulanması hem belirlenen ölçütlere uygun hem de erişilebilir nitelikte bir örneklem elde edilmesine imkân tanımıştır.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü, veri doygunluğuna ulaşılması ve görüşme sorularına verilen yanıtların tekrara düşmeye başlamasıyla belirlenir (Patton, 2015; Morse, 1995). Bu bağlamda, bazı çalışmalarda 10 katılımcı yeterli olurken, daha karmaşık veya farklı alt grupları kapsayan araştırmalarda bu sayı 40–50 katılımcıya kadar çıkabilmektedir (Guest vd., 2006; Mason, 2010; Creswell, 2013). Bu araştırmada, katılımcılardan elde edilen verilerin tekrara düşmesi ve yeni bilgi ortaya koymaması veri doygunluğu olarak değerlendirilmiş ve çalışma 20 katılımcı ile sonlandırılmıştır.

Öğretmenlerin kurumlarındaki ilk yılları, çoğunlukla kurum kültürünü, normlarını ve prosedürlerini öğrenme ve benimseme süreçlerinin belirgin şekilde yaşandığı dönemlerdir (Saparuddin ve Sidik, 2024). Bu nedenle, aynı kurumda üç yıl veya daha az süredir görev yapan öğretmenlerle gerçekleştirilen bu araştırmanın, örgütsel sosyalizasyon süreci hakkında güncel ve kapsamlı bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

Veri toplama sürecinde; öğretmenlerin okul kültürüne ve iş ortamına adaptasyon süreçlerini, karşılaştıkları zorlukları, aldıkları destekleri ve başarı hikâyelerini derinlemesine anlamaya yönelik 10 adet yarı yapılandırılmış soru içeren bir görüşme formu kullanılmıştır Yarı yapılandırılmış görüşme soruları, araştırmanın amacına ve bağlamının yanı sıra örgütsel sosyalizasyon literatüründe vurgulanan temel temalar (uyum süreci, örgütsel normlar, mesleki kimlik gelişimi

vb.) dikkate alınarak araştırmacı tarafından tasarlanmış, içerik ve kapsam açısından değerlendirilmek üzere alanında uzman beş akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan alınan öneriler doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılarak görüşme sorularının nihai hâli oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış formun tercih edilme nedeni, araştırmaya esneklik kazandırarak katılımcıların özgün ve kişisel deneyimlerini daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmelerini sağlamaktır.

Görüşmeler, katılımcıların gönüllü katılımıyla gerçekleştirilmiş ve her biri yaklaşık 45 ila 60 dakika sürmüştür. Tüm görüşmeler, veri analizinde kullanılmak üzere katılımcıların onayı ile ses kaydına alınmıştır. Bu yöntem, katılımcıların aktardığı bilgilerin doğru ve eksiksiz bir şekilde kayıt altına alınarak analiz edilmesine olanak tanımıştır.

Toplanan veriler ayrıntılı biçimde incelenmiş ve nitel veri analizi ilkeleri doğrultusunda manuel olarak çözümlenmiştir. Bu süreçte veriler doğrudan okunarak anlamlı birimlere ayrılmış ve kodlanmıştır. Kodlama aşamasında benzer anlam ve içerik taşıyan veriler gruplandırılmış, bu gruplar sistematik biçimde düzenlenerek araştırmanın odak noktalarını yansıtan temalara ulaşılmıştır. Temalar, verinin anlamını açık ve öz biçimde ifade edecek şekilde tanımlanmış ve katılımcı ifadelerinden seçilen özgün örneklerle desteklenmiştir. Bu yaklaşım araştırmanın amacına uygun, anlamlı ve bütüncül sonuçlar elde edilmesine katkı sağlamıştır. Tabloların açıklamalarında yer alan frekans (f) ve yüzde (%) değerleri, ilgili temanın kaç katılımcı tarafından dile getirildiğini ve toplam ifade sayısına oranını göstermektedir. Bu gösterim, nitel bulguların sayısal göstergelerle desteklenmesine ve temalar arasında önem derecesinin karşılaştırmalı olarak yorumlanmasına olanak sağlamaktadır.

Katılımcılara yöneltilen sorular, öğretmenlerin çalıştıkları okulların norm ve değerlerine uyum sağlama süreçleri (S2, S4), meslektaşları ve okul yönetiminden aldıkları destekler (S3, S8), öğrenciler ve velilerle kurdukları ilişkiler (S5), sınıf yönetimi deneyimleri (S6), mesleki kimlik gelişimleri (S7), motivasyon kaynakları (S8), başarı hikâyeleri (S9) ve okulda düzenlenen sosyal/profesyonel etkinliklere ilişkin deneyimleri (S10) gibi konularda bilgi toplamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, öğretmenlerin kuruma ilk başladıkları dönemde karşılaştıkları zorluklar (S1) da kapsam dahilinde incelenmiştir. Bu kapsamlı yaklaşım, öğretmenlerin iş ortamına uyum süreçlerini ve bu süreçte etkili olan faktörleri derinlemesine ve bütüncül biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.Bulgular

Derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle incelenmiş ve ana temalar belirlenmiştir. Katılımcıların yanıtları kodlanarak, her görüşme sorusuna ilişkin anlamlı bulgular ortaya konmuştur.

Katılımcıların demografik ve mesleki bilgileri Tablo 1'de ayrıntılı şekilde sunulmaktadır. Söz konusu tabloda; öğretmenlerin yaş, cinsiyet, kurumda geçirdikleri süre, branş, eğitim durumu, görev yaptıkları okul türü, mesleki deneyim süresi ve medeni durum gibi verileri yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Mesleki Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Kurumda Geçirilen Süre	Branş	Eğitim Durumu	Okul Türü	Mesleki Deneyim Süresi	Medeni Durum
K1	29	Kadın	1 yıl	Matematik	Lisans	Lise	4 yıl	Bekar
K2	32	Kadın	2 yıl	Türkçe	Lisans	Lise	5 yıl	Evli
K3	30	Kadın	3 yıl	İngilizce	Lisans	Lise	6 yıl	Bekar
K4	34	Kadın	2 yıl	Tarih	Yüksek Lisans	Lise	6 yıl	Evli
K5	36	Kadın	2 yıl	Beden Eğitimi	Lisans	Lise	8 yıl	Bekar
K6	33	Kadın	1 yıl	Kimya	Yüksek Lisans	Lise	5 yıl	Evli
K7	38	Kadın	2 yıl	Görsel Sanatlar	Lisans	Lise	8 yıl	Bekar
K8	35	Kadın	1 yıl	Matematik	Yüksek Lisans	Lise	7 yıl	Evli
K9	32	Kadın	2 yıl	Tarih	Lisans	Lise	5 yıl	Evli
K10	37	Kadın	3 yıl	İngilizce	Lisans	Lise	9 yıl	Bekar
K11	29	Kadın	2 yıl	Beden Eğitimi	Lisans	Lise	5 yıl	Bekar
K12	31	Kadın	1 yıl	Fen Bilgisi	Lisans	Lise	5 yıl	Evli

K13	41	Kadın	2 yıl	Görsel Sanatlar	Lisans	Lise	10 yıl	Bekar
K14	34	Erkek	1 yıl	Fen Bilgisi	Lisans	Lise	6 yıl	Bekar
K15	39	Erkek	1 yıl	Coğrafya	Lisans	Lise	11 yıl	Evli
K16	40	Erkek	3 yıl	Müzik	Lisans	Lise	9 yıl	Bekar
K17	36	Erkek	3 yıl	Türkçe	Lisans	Lise	10 yıl	Bekar
K18	37	Erkek	1 yıl	Coğrafya	Lisans	Lise	8 yıl	Bekar
K19	33	Erkek	3 yıl	Matematik	Lisans	Lise	7 yıl	Bekar
K20	34	Erkek	1 yıl	Kimya	Yüksek Lisans	Lise	6 yıl	Evli

Tablo 1'de, katılımcıların demografik ve mesleki özellikleri yer almaktadır. Katılımcılar K1–K20 kodları ile ifade edilmiştir. 'Kurumda geçirilen süre' ve 'Mesleki deneyim süresi' değişkenleri yıl cinsinden belirtilmiştir. Bu kapsamda, kurumda geçirilen süre öğretmenin mevcut görev yaptığı okulda çalıştığı yılı, mesleki deneyim süresi ise öğretmenin toplam öğretmenlik kariyerindeki yıl sayısını göstermektedir.

Katılımcılara yöneltilen ilk görüşme sorusu *"Okula ilk başladığınız günlerde karşılaştığınız zorluklar nelerdi?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtlar, öğretmenlerin yeni okul ortamına adaptasyon sürecinde yaşadıkları güçlükleri ve bu zorluklarla başa çıkma yollarını ortaya koymaktadır. Analiz sonucunda dört ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Başlangıç Sürecindeki Zorluklar

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Fiziksel ve İşleyişsel Zorluklar	Öğretmenlerin okulun fiziksel düzenine alışma, bürokratik prosedürleri anlama ve günlük işleyişe uyum sağlama süreçlerinde yaşadığı güçlükler.	"İlk başladığım günlerde, okulun fiziksel düzenine ve günlük işleyişine alışmak benim için oldukça zorlu oldu." (K1) "Okulun koridorlarını, sınıfların yerini ve hatta öğretmenler odasını bulmak bile ilk günlerde zorlayıcıydı." (K5) "Bürokratik işlemler ve evrak işleri beklediğimden daha karmaşıktı." (K12)
Sosyal ve İletişimsel Zorluklar	Yeni meslektaşlarla tanışma, sosyal ilişkiler kurma ve yalnızlık hissi gibi sosyal ve iletişimsel alandaki zorluklar.	"Öğretmenler odasında yeni insanlarla tanışmak ve onların gruplarına dahil olmak başlangıçta zorlayıcıydı." (K4) "Kendimi yalnız hissettim; sanki herkes birbirini tanıyordu ama ben yabancıydım." (K7) "Meslektaşlarımın çoğu yoğun olduğu için onlarla iletişim kurmakta güçlük çektim." (K15)
Uyum ve Adaptasyon Güçlükleri	Okulun öğretim programına, kurallarına ve prosedürlerine uyum sağlama ile kişisel öğretim tarzları ve kurumsal beklentiler arasında denge kurma çabaları.	"Okula ilk başladığım günlerde en büyük zorluk, mevcut öğretim programına adapte olmaktı." (K3) "Kendi öğretim tarzımı uygulamak isterken, okulun belirlediği prosedürlere uyum sağlamak zor oldu." (K17) "Okulun disiplin anlayışı benimkinden farklıydı; bu da uyum sağlamamı zorlaştırdı." (K10)
Öğrenci ve Veli İlişkileri	Öğrencilerle ilişki kurma, velilerle etkili iletişim ve öğrenci ihtiyaçlarını anlama süreçlerinde yaşanan zorluklar.	"Lise öğrencileriyle çalışmak, onların duygusal ve akademik ihtiyaçlarını anlamak ek çaba gerektirdi." (K2) "Öğrencilerle güven ilişkisi kurmak ve onların güvenini kazanmak biraz zaman aldı." (K18) "Velilerle iletişim kurmak ve onların beklentilerini anlamak başlangıçta zordu." (K13)

Tablo 2, öğretmenlerin yeni görev yaptıkları kurumda ilk günlerde karşılaştıkları zorlukları tematik bir yaklaşımla ele almakta ve bu zorlukları dört ana tema altında incelemektedir. Her bir tema, öğretmenlerin deneyimlerini ve karşılaştıkları güçlükleri yansıtan katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir. En sık dile getirilen tema, "Fiziksel ve İşleyişsel Zorluklar "(f = 8, %40) olmuştur. İkinci sırada "Sosyal ve İletişimsel Zorluklar" (f = 5, %25) yer almaktadır. "Uyum ve Adaptasyon Güçlükleri" (f = 4, %20) ile "Öğrenci ve Veli İlişkileri "(f = 3, %15) temaları ise daha düşük sıklıkta ifade edilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen ikinci görüşme sorusu "*Okul kültürüne uyum sağlama sürecinizi nasıl geliştiniz? Bu süreçte neler yaşadınız?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtlar, öğretmenlerin okul kültürüne uyum sürecinde yaşadıkları deneyimleri ve karşılaştıkları zorlukları ortaya koymaktadır. Analiz sonucunda dört ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Okul Kültürüne Uyum Deneyimleri

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Olumlu Uyum Süreci	Bazı öğretmenlerin okul kültürüne uyum süreçlerinin zamanla daha rahat ve akıcı hale geldiğini ve bu süreçte meslektaşlarının desteği ile okul etkinliklerinin etkili olduğunu ifade ettikleri durumlar.	"Okul kültürüne uyum sağlama sürecim zamanla daha rahat ve akıcı hale geldi." (K3) "Okul kültürüne uyum sağlama sürecim zamanla olumlu gelişti. Başlangıçta, okulun beklentilerini ve öğretim yöntemlerini anlamakta zorlandım." (K17)
Zorlayıcı ve Sancılı Uyum Süreci	Öğretmenlerin okul kültürüne uyum sağlama sürecinde ciddi zorluklar ve sıkıntılar yaşadıklarını, meslektaşlarının mesafeli tutumlarının süreci olumsuz etkilediğini belirttikleri durumlar.	"Okul kültürüne uyum sağlama sürecim oldukça sancılı geçti." (K4) "Okul kültürüne uyum sağlama sürecim, beklediğimden daha uzun sürdü ve oldukça zorlayıcıydı." (K6)
Meslektaşlarla Sosyal Etkileşim	Öğretmenlerin meslektaşlarıyla kurdukları sosyal ilişkilerin ve etkileşimlerin okul kültürüne uyum süreçlerini nasıl etkilediğini ifade ettikleri durumlar.	"İlk haftalarda düzenlenen tanışma toplantıları, öğretmenler arası kaynaşmayı ve destekleyici bir ortam oluşmasını sağladı." (K19) "Meslektaşlarımın çoğu, yeni gelenlere karşı mesafeli ve soğuktu; bu da benim okulun kültürüne uyum sağlamamı zorlaştırdı." (K20)
Okulun Değerleri ve Normları	Okulun değerlerini ve normlarını anlamak ve benimsemek için yapılan çalışmaların öğretmenlerin uyum süreçlerindeki etkisini belirttikleri durumlar.	"Okulun vizyonu, misyonu ve değerleri hakkında bilgilendirme toplantılarına katıldım ve bu, okul kültürünü anlamama yardımcı oldu." (K11) "Okulun değerleri ve normları, önceki deneyimlerimle uyumsuzdu ve bu da benim için büyük bir engel oluşturdu." (K9)

Tablo 3, öğretmenlerin okul kültürüne adaptasyon süreçlerinde yaşadıkları deneyimleri tematik bir yaklaşımla sunmakta ve bu deneyimleri dört tema altında incelemektedir. En sık dile getirilen tema, "Olumlu Uyum Süreci" (f = 7, %35) olmuştur. İkinci sırada "Zorlayıcı ve Sancılı Uyum Süreci" (f = 5, %25) yer almaktadır. "Meslektaşlarla Sosyal Etkileşim" (f = 4, %20) ve Okulun Değerleri ile Normları (f = 4, %20) ise eşit sıklıkta ifade edilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen üçüncü görüşme sorusu *"Meslektaşlarınızdan ve okul yönetiminden aldığınız destekler hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu destekler uyum sürecinizi nasıl etkiledi?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtlar, öğretmenlerin meslektaşları ve okul yönetiminden aldıkları desteğin uyum süreçlerine olan katkılarını ortaya koymaktadır. Analiz sonucunda dört ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Uyum Sürecinde Destek ve Zorluklar

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Destekleyici Meslektaşlar	Meslektaşlardan alınan rehberlik ve deneyim paylaşımının, ders planlama ve sınıf yönetimi gibi konularda uyum sürecine etkisi.	"Meslektaşlarım, ders materyalleri hazırlama, sınıf yönetimi ve öğrenci ilişkileri konularında bana rehberlik ettiler." (K2) "Meslektaşlarım, özellikle deneyimli öğretmenler, bana ders planlaması, sınıf yönetimi ve öğrenci ilişkileri konularında önemli tavsiyelerde bulundular." (K1)
Destekleyici Okul Yönetimi	Okul yönetiminden alınan geri bildirim, birebir görüşmeler ve rehberlik hizmetlerinin adaptasyon süreçlerine katkısı.	"Okul yönetimi, düzenli geri bildirim toplantıları ve birebir görüşmelerle her zaman yanımda olduklarını hissettirdi." (K6) "Okul yönetimi her zaman sorularımı yanıtlamak ve ihtiyaçlarımı karşılamak konusunda çok yardımcı oldu." (K8)

Yetersiz Destek ve Karşılaşılan Zorluklar	Meslektaşlar ve okul yönetiminden yeterli destek alınamamasının yarattığı yalnızlık hissi ve adaptasyon sürecindeki zorluklar.	"Maalesef meslektaşlarımdan ve okul yönetiminden yeterli destek görmedim." (K4) "Yeni bir öğretmen olarak daha fazla rehberlik ve destek beklerdim. Ancak çoğu zaman sorunlarla tek başıma başa çıkmak zorunda kaldım." (K10)
Kişisel Adaptasyon ve Dayanıklılık	Bireysel adaptasyon ve dayanıklılık becerilerinin, motivasyonu yüksek tutma ve sorunlarla başa çıkma süreçlerindeki etkisi.	"Destek aldıkça ben de başkalarına destek olmayı öğrendim ve bu karşılıklı anlayış ve yardımlaşma, sürecin başarılı geçmesine katkı sağladı." (K18) "Bağımsız bir kişiliğe sahip olmama rağmen, bazen destek almak ve rehberlik istemek önemliydi." (K17)

Tablo 4, öğretmenlerin uyum sürecinde meslektaşları ve okul yönetiminden aldıkları desteğe ilişkin bulguları dört tema çerçevesinde sunmaktadır. En sık dile getirilen tema "Destekleyici Meslektaşlar" (f = 8, %40) olarak öne çıkmaktadır. İkinci sırada "Destekleyici Okul Yönetimi" (f = 5, %25) yer almaktadır. "Yetersiz Destek ve Karşılaşılan Zorluklar" (f = 4, %20) ile "Kişisel Adaptasyon ve Dayanıklılık" (f = 3, %15) ise görece daha düşük oranda ifade edilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen dördüncü görüşme *sorusu "Okulun normlarına, değerlerine ve prosedürlerine uyum sağlama sürecinde hangi faktörler etkili oldu?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda dört ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Uyum Sürecini Etkileyen Faktörler

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Açık İletişim ve Yönetim Desteği	Açık iletişim, bilgilendirme toplantıları, yazılı rehberler ve yönetimin sağladığı desteğin uyum sürecine katkısı.	"Okulun normlarına, değerlerine ve prosedürlerine uyum sağlama sürecimde en etkili faktörlerden biri, açık ve net iletişimdi." (K2) "Yönetimin düzenlediği bilgilendirme toplantıları ve yazılı rehberler, okulun normları ve prosedürleri hakkında net bilgi edinmemi sağladı." (K1)
Meslektaş Desteği	Meslektaşlardan alınan rehberlik, deneyim paylaşımı ve destekleyici tutumların uyum sürecindeki rolü.	"Meslektaşlarımın destekleyici ve yönlendirici tutumları, bu süreçte büyük rol oynadı." (K4) "Meslektaşlarımla ve okul yönetimiyle sık sık iletişim kurarak, okulun beklentilerini ve kurallarını daha iyi anladım." (K9)
Bireysel Öğrenme ve Adaptasyon Becerileri	Bireysel öğrenme, motivasyon, sabırlı olma ve esneklik becerilerinin uyum sürecine etkisi.	"Kendi öğrenme ve adaptasyon becerilerimi kullanarak, okulun beklentilerine uygun şekilde davranışlarımı ve çalışma tarzımı ayarladım." (K5) "Sabırlı ve esnek olmak, bu süreçte önemliydi." (K3)
Okulun Katı Normları ve Karşılaşılan Zorluklar	Okulun katı normları, prosedürleri ve yönetim baskısının uyum sürecine getirdiği zorluklar.	"Okulun katı normları ve prosedürleri, uyum sağlama sürecimde büyük bir engel oluşturdu." (K12) "Okulun yerleşik düzenine ve kültürel normlarına alışmak, kendi başıma çözmek zorunda kaldığım bir süreç oldu." (K16)

Tablo 5, öğretmenlerin okul ortamına uyum sürecinde belirleyici olan faktörleri dört tema altında sunmaktadır. "Açık İletişim ve Yönetim Desteği" (f = 7, %35) en sık ifade edilen tema olmuştur. "Meslektaş Desteği" (f = 5, %25) ve "Bireysel Öğrenme ve Adaptasyon Becerileri" (f = 5, %25) eşit oranda dile getirilmiştir. "Okulun Katı Normları ve Karşılaşılan Zorluklar" teması (f = 3, %15) ise daha az sayıda katılımcı tarafından belirtilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen beşinci görüşme sorusu *"Öğrencilerle ve velilerle olan ilişkilerinizde ne tür deneyimler yaşadınız? Bu ilişkiler sosyalizasyon sürecinizi nasıl etkiledi?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda dört ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Sosyalizasyon Sürecinde İlişkilerin Rolü

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Zorluklar ve Engeller	Öğrenci ve velilerle ilişkilerde yaşanan zorluklar, özellikle öğrencilerin disiplinsiz davranışları ve velilerin yüksek beklentilerinin sosyalizasyon sürecine olumsuz etkisi.	"Öğrencilerin disiplinsiz davranışları ve velilerin yüksek beklentileri, sosyalizasyon sürecimi olumsuz etkiledi." (K6) "Özellikle öğrencilerin derslere ilgisizliği ve sınıf içinde disiplini sağlamadaki güçlükler, ciddi sıkıntılar yaşamama neden oldu." (K9)
Olumlu Öğrenci İlişkileri	Öğrencilerle zaman içinde kurulan olumlu ilişkilerin, onların derslere olan ilgisini ve katılımını artırarak sosyalizasyon sürecine olan katkısı.	"Öğrencilerle kurduğum olumlu ilişkiler, derslere olan ilgilerini ve katılımlarını artırdı." (K11) "Birebir ilgilenmek, sorularına sabırla yanıt vermek ve ders dışı etkinliklerde zaman geçirmek aramızdaki bağı güçlendirdi." (K13)
Olumlu Veli İlişkileri	Velilerle kurulan açık ve samimi iletişim, velilerin beklentilerinin anlaşılması ve güçlü iş birliği ilişkilerinin sosyalizasyona etkisi.	"Velilerle olan ilişkilerimde açık ve samimi bir iletişim kurmaya özen gösterdim." (K5) "Veli toplantılarında öğrencilerin gelişimi hakkında detaylı bilgi vererek ve geri bildirimlerini dinleyerek güçlü bir iş birliği kurduk." (K7)
Kişisel Gelişim ve Deneyimler	Öğrenci ve velilerle ilişkilerin öğretmenlerin kişisel gelişimlerine, mesleki deneyimlerine ve sosyalizasyon süreçlerine olan genel etkisi.	"Öğrencilerin başarılarını ve gelişimlerini görmek, beni motive etti ve mesleki kimliğimi güçlendirdi." (K12) "Öğrenci ve velilerle kurduğum ilişkiler, mesleki deneyimlerimi zenginleştirdi." (K15)

Tablo 6, öğretmenlerin sosyalizasyon sürecinde öğrenciler ve velilerle kurdukları ilişkilerin etkisini dört tema üzerinden açıklamaktadır. En sık dile getirilen tema, öğrencilerle kurulan bağların derse ilgi ve katılımı artırdığı "Olumlu Öğrenci İlişkileri" (f = 7, %35) olmuştur. Bunu mesleki deneyimleri zenginleştiren ve mesleki kimliği güçlendiren "Kişisel Gelişim ve Deneyimler" (f = 6, %30) teması takip etmektedir. "Zorluklar ve Engeller" (f = 4, %20) teması öğrenci ve velilerle ilişkilerde yaşanan güçlükleri yansıtmaktadır. "Olumlu Veli İlişkileri" (f = 3, %15) ise açık iletişim ve iş birliğinin sosyalizasyon sürecine katkısını ortaya koymaktadır.

Katılımcılara yöneltilen altıncı görüşme sorusu "*Sınıf yönetimi, öğrenci ilişkileri ve öğretim yöntemleri konularında ne tür zorluklar yaşadınız ve bu zorluklarla nasıl başa çıktınız"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda üç ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Sınıf Yönetimi ve Öğretim Yöntemlerine İlişkin Deneyimler

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Sınıf Disiplini ve Yönetimi	Sınıf içinde disiplini sağlama, disiplinsiz davranışlarla başa çıkma ve öğrencilerin dikkatini çekme konularında yaşanan zorluklar.	"Sınıf yönetimi konusunda başlangıçta bazı zorluklar yaşadım. Özellikle sınıf disiplinini sağlamak ve tüm öğrencilerin dikkatini çekmek konusunda deneyim kazanmam gerekti." (K19) "En büyük zorluk, öğrenci disiplini ve motivasyonunu sağlamak oldu." (K2) "Disiplinsiz davranışlarla başa çıkmak beni çok yordu." (K20)
Öğretim Yöntemleri	Farklı öğrenme stillerine sahip öğrenciler için uygun yöntemler geliştirme ve uygulama süreçlerinde yaşanan zorluklar.	"Öğretim yöntemleri konusunda farklı yaklaşımlar denedim ve öğrencilerin öğrenme tarzlarına uygun materyaller hazırladım." (K11) "Farklı öğrenci profilleriyle başa çıkmak başlangıçta zorlayıcıydı." (K14) "Belirli kurallara ve rutinlere uymak konusunda zorluklar yaşadım." (K17)
Mesleki Destek ve İletişim	Meslektaş ve okul yönetimi desteği ile rehberlik, olumlu pekiştirme ve ödül sistemlerinin kullanımı gibi konuların sınıf yönetimine etkisi.	"Deneyimli öğretmenlerin önerilerini dinleyerek, olumlu pekiştirme ve ödül sistemlerini kullanmaya başladım." (K7) "Meslektaşlarımın önerileri ve okul yönetiminin rehberliği, bu zorluklarla başa çıkmama yardımcı oldu." (K3) "Meslektaşlarımın tavsiyeleri ve destekleri, sınıf yönetiminde daha etkili olmama yardımcı oldu." (K15)

Tablo 7, öğretmenlerin sınıf yönetimi, öğrenci ilişkileri ve öğretim yöntemleri konularında karşılaştıkları zorluklar ile bu zorluklara yönelik geliştirdikleri başa çıkma stratejilerini üç tema kapsamında sunmaktadır. En sık ifade edilen tema, "Sınıf Disiplini ve Yönetimi" (f = 10, %50) olup katılımcılar bu kapsamda sınıf içinde disiplini sağlama, disiplinsiz davranışlarla başa çıkma ve öğrencilerin dikkatini çekme konularında yaşadıkları güçlükleri dile getirmiştir. İkinci sırada, farklı öğrenme ihtiyaçlarına yönelik stratejileri kapsayan "Öğretim Yöntemleri" (f = 6, %30) teması yer almakta ve katılımcıların ders süreçlerinde yöntem geliştirme ve uyum sağlama deneyimlerini yansıtmaktadır. "Mesleki Destek ve İletişim" (f = 4, %20) teması ise öğretmenlerin meslektaş desteği, okul yönetiminin rehberliği ve olumlu pekiştirme uygulamaları yoluyla güçlükleri aşma süreçlerini ortaya koymaktadır.

Katılımcılara yöneltilen yedinci görüşme sorusu *"Okulda geçirdiğiniz süre boyunca mesleki kimliğinizin nasıl geliştiğini düşünüyorsunuz? Bu süreçte neler öğrendiniz?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda dört ana tema belirlenmiştir. Bu temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Mesleki Kimlik Gelişim Deneyimleri

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Zorluklar ve Direnç	Stres, uyumsuzluk hissi ve moral bozucu durumlarla başa çıkma konularında yaşanan zorluklar.	"Mesleki kimliğimde belirgin bir gelişme olmadığını düşünüyorum. Sürekli stres altında çalışmak, mesleki gelişimimi olumsuz etkiledi." (K4) "Çoğunlukla zorluklarla ve moral bozucu durumlarla karşılaştım." (K11) "Sürekli bir uyumsuzluk hissi içinde olduğum için kendimi mesleki anlamda geliştirmek yerine daha çok hayatta kalma mücadelesi verdim." (K8)
Mesleki Kimliğin Gelişimi	Mesleki kimliğin ve öğretmenlik becerilerinin güçlendirilmesi.	"Okulda geçirdiğim süre boyunca mesleki kimliğim belirgin bir şekilde gelişti." (K1) "Mesleki kimliğim ve öğretmenlik becerilerim önemli ölçüde gelişti." (K12) "Mesleki kimliğim büyük ölçüde gelişti." (K16)
Öğretim Tarzı ve Yöntemleri	Kendi öğretim tarzını ve yöntemlerini tanımlama, geliştirme ve öğrenci geri bildirimlerine göre uyarlama.	"Kendi öğretim tarzımı ve yöntemlerimi daha iyi tanımlama fırsatı buldum." (K2) "Farklı öğretim yöntemlerini deneyerek, öğrencilerin öğrenme stillerine daha iyi uyum sağlamayı öğrendim." (K17) "Yenilikçi ve yaratıcı kimliğimi daha da geliştirdim." (K20)
Geri Bildirim ve Mesleki Gelişim Programları	Meslektaşlardan ve öğrencilerden alınan geri bildirimlerin yanı sıra mesleki gelişim programlarına katılımın etkisi.	"Meslektaşlarımdan ve öğrencilerden aldığım geri bildirimler, kendimi sürekli olarak geliştirmemi sağladı." (K1) "Okulun düzenlediği mesleki gelişim programlarına katılarak, pedagojik becerilerimi ve öğretim yöntemlerimi güncelledim." (K6) "Meslektaşlarımdan edindiğim bilgiler ve deneyimler, mesleki kimliğimi güçlendirdi." (K14)

Tablo 8, öğretmenlerin mesleki kimliklerini geliştirme süreçlerinde yaşadıkları deneyimler ile bu süreçte karşılaştıkları zorlukları dört tema çerçevesinde sunmaktadır. En yüksek frekansa sahip tema, kendi öğretim tarzını tanımlama, geliştirme ve öğrenci geri bildirimlerine göre uyarlama süreçlerini kapsayan "Öğretim Tarzı ve Yöntemleri" (f = 7, %35) olarak belirlenmiştir. İkinci sırada, meslektaş ve öğrenci geri bildirimlerinin yanı sıra mesleki gelişim programlarının katkısını içeren "Geri Bildirim ve Mesleki Gelişim Programları" (f = 5, %25) yer almaktadır. "Zorluklar ve Direnç" (f = 4, %20) teması, stres, uyumsuzluk hissi ve moral bozucu durumların mesleki gelişime etkilerini yansıtmaktadır. "Mesleki Kimliğin Gelişimi" (f = 4, %20) ise öğretmenlik becerilerinin ve mesleki kimliğin güçlenmesine yönelik deneyimleri ifade etmektedir.

Katılımcılara yöneltilen sekizinci görüşme sorusu *"Okul kültürüne ve iş arkadaşlarınıza uyum sağlama sürecinizde sizi en çok motive eden faktörler nelerdi? Bu süreçte ne tür destekler aldınız?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda beş ana tema belirlenmiştir. Bu temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Uyum Sürecinde Motivasyon ve Destek Faktörler

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler

Kişisel Motivasyon ve İçsel Faktörler	Kişisel motivasyon kaynakları, içsel faktörler ve mesleki sorumlulukların motivasyona etkisi.	"Mesleki sorumluluklarımı yerine getirme isteğim beni motive etti." (K6) "Her şeyi hemen öğrenmek ve uyum sağlamak istedim." (K15) "Her gün yeni bir şeyler öğrenmek ve gelişmek motivasyonumu artırdı." (K18)
Olumlu Geri Bildirimler ve Destek	Öğrencilerden, meslektaşlardan ve okul yönetiminden alınan olumlu geri bildirimlerin motivasyona etkisi.	"Öğrencilerden ve meslektaşlarımdan aldığım olumlu geri bildirimler beni motive etti." (K3) "Meslektaşlarımın deneyimlerinden faydalanarak, sınıf yönetimi ve öğretim yöntemleri konusunda kendimi geliştirdim." (K4) "Öğrencilerimin başarıları ve meslektaşlarımdan aldığım olumlu geri bildirimler motivasyonumu artırdı." (K20)
Mesleki Gelişim ve Destekleyici Çalışma Ortamı	Mesleki gelişim fırsatları, destekleyici bir çalışma ortamı ve mesleki gelişim programlarına katılım.	"Mesleki gelişim fırsatları ve destekleyici bir çalışma ortamı motivasyonumu artırdı." (K5) "Okul yönetimi tarafından sunulan rehberlik ve destek hizmetleri uyum sürecimde bana çok yardımcı oldu." (K19) "Meslektaşlarım ve okul yönetimi tarafından sağlanan destekler performansımı artırdı." (K13)
Öğrenci Başarısı ve Gelişimi	Öğrencilerin başarıları ve gelişimlerine katkıda bulunmanın sağladığı motivasyon.	"Öğrencilerimin başarıları ve gelişimine katkıda bulunmak beni motive etti." (K8) "Öğrencilerimin başarıları ve mutluluğu büyük bir moral kaynağı oldu." (K7) "Öğrencilerde gözlemlediğim olumlu değişiklikler motivasyonumu artırdı." (K10)
Sosyal Etkinlikler ve İş Birliği	Sosyal ve profesyonel etkinlikler ile iş arkadaşlarıyla yapılan iş birliğinin motivasyona katkısı.	"Okulun düzenlediği sosyal ve profesyonel etkinlikler motivasyonumu artırdı." (K1) "Sosyal etkinlikler ve takım çalışmaları uyum sürecimi hızlandırdı." (K11) "İş arkadaşlarımla kurduğum iyi ilişkiler motivasyonumu artırdı." (K14)

Tablo 9, öğretmenlerin okul kültürüne ve iş arkadaşlarına uyum süreçlerinde motivasyonlarını artıran unsurlar ile aldıkları destekleri beş tema kapsamında sunmaktadır. En yüksek frekansa sahip tema, mesleki gelişim fırsatları, destekleyici bir çalışma ortamı ve mesleki gelişim programlarına katılımı kapsayan "Mesleki Gelişim ve Destekleyici Çalışma Ortamı" (f = 6, %30) olarak belirlenmiştir. Sosyal ve profesyonel etkinlikler ile iş arkadaşlarıyla yürütülen iş birliğinin motivasyona katkısını yansıtan "Sosyal Etkinlikler ve İş Birliği" (f = 5, %25) ikinci sırada yer almaktadır. "Kişisel Motivasyon ve İçsel Faktörler" (f = 3, %15), "Olumlu Geri Bildirimler ve Destek" (f = 3, %15) ve "Öğrenci Başarısı ve Gelişimi" (f = 3, %15) temaları ise motivasyon üzerinde etkili olan diğer unsurları ifade etmektedir.

Katılımcılara yöneltilen dokuzuncu görüşme sorusu *"Okulda elde ettiğiniz en büyük başarı hikâyeniz nedir? Bu başarı, sosyalizasyon sürecinizi nasıl etkiledi?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda dört ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Başarı Hikâyeleri ve Sosyalizasyon Sürecine Etkileri

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Öğrenci Başarısı	Öğrencilerin akademik gelişimi ve bu gelişimin öğretmenler üzerindeki etkisi.	"En büyük başarı hikayem, matematik dersinde zorlanan bir öğrencimin notlarını yükseltmesiydi." (K1) "Okulda en büyük başarı hikayem, sessiz ve çekingen bir öğrencimin Türkçe derslerindeki performansını birebir destekle belirgin şekilde artırmam oldu." (K2) "Okulda en büyük başarım, bir öğrencimin ulusal bir yarışmada birincilik kazanmasıydı." (K7)
Proje Başarıları	Projelerin ödül kazanması ve motivasyon üzerindeki etkileri.	"Öğrencilerimle yürüttüğümüz tarih projelerinin bölgesel yarışmalarda ödül alması en büyük başarım oldu." (K5) "En büyük başarı hikayem, proje tabanlı öğrenme yöntemiyle öğrencilerin akademik başarılarını artırmam ve bir bilim projesiyle ulusal düzeyde ilgi görmemdi." (K10)
İlişkilerin	Başarıların öğretmenlerin	"Öğrenci ve velilerle kurduğum güçlü bağlar, en büyük başarım oldu." (K16)

Güçlenmesi	öğrenciler ve meslektaşlarıyla ilişkilerine etkisi.	"Okulda düzenlediğim sınıf içi grup çalışmaları sayesinde öğrenciler arasında iş birliğini ve arkadaşlık bağlarını güçlendirdim." (K11) "Bir öğrencimin sosyal problemlerini çözmek için hem kendisiyle hem de rehberlik servisiyle iş birliği yaptım." (K8)
Mesleki Gelişim ve Tatmin	Başarıların mesleki gelişime etkisi ve öğretmenlik mesleğinin anlamı.	"Bir öğrenci kulübü oluşturarak onların akademik ve sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı oldum." (K6) "Öğrencilerim için yenilikçi öğretim yöntemleri geliştirmek en büyük başarılarımdan biri oldu." (K14)

Tablo 10, öğretmenlerin mesleki deneyimlerinde öne çıkan başarılarını ve bu başarıların sosyalizasyon süreçlerine yansımalarını dört tema kapsamında sunmaktadır. En yüksek frekansa sahip tema, öğrencilerin akademik gelişimi ve bu gelişimin öğretmenler üzerindeki olumlu etkilerini yansıtan "Öğrenci Başarısı" (f = 7, %35) olmuştur. İkinci sırada, projelerin ödül kazanmasıyla motivasyonu artıran "Proje Başarıları" (f = 4, %20) yer almaktadır. Öğretmenlerin öğrenciler ve meslektaşlarıyla kurduğu bağları güçlendiren "İlişkilerin Güçlenmesi" (f = 5, %25) teması üçüncü sırada yer alırken, "Mesleki Gelişim ve Tatmin" (f = 4, %20) teması ise başarıların mesleki gelişime ve öğretmenlik mesleğinin anlamına kattığı değeri yansıtmaktadır.

Katılımcılara yöneltilen onuncu görüşme sorusu *"Okulda gerçekleşen sosyal etkinlikler ve kutlamalar hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu etkinliklerde sosyalizasyon sürecinizi etkileyen faktörler nelerdir?"* şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların analizi sonucunda üç ana tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin ayrıntılar Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Sosyal Etkinliklerin Sosyalizasyon Sürecine Etkileri

Tema	Tema Açıklaması	Katılımcı İfadelerinden Örnekler
Sosyal Bağların Güçlenmesi	Sosyal etkinliklerin meslektaşlar arası ilişkileri güçlendirme ve samimi bir ortam oluşturma üzerindeki etkisi.	"Sosyal etkinlikler, meslektaşlarım ile daha yakın ilişkiler kurmama yardımcı oldu." (K17) "Bu tür etkinlikler, iş arkadaşlarımla olan bağlarımı güçlendirdi ve beni okul topluluğuna daha yakın hissettirdi." (K5)
Motivasyon Artışı ve Uyum Sağlama	Sosyal etkinliklerin öğretmenlerin motivasyonunu artırma, okul kültürüne uyum sağlama ve aidiyet duygusunu geliştirme üzerindeki etkisi.	"Sosyal etkinlikler, kendimi daha değerli hissetmeme ve çalışma enerjimi yükseltmeme yardımcı oldu." (K3) "Sosyal etkinlikler sayesinde okul kültürüne daha kolay uyum sağladım." (K4)
İş Birliği ve Takım Çalışması	Etkinliklerin meslektaşlarla iş birliği yapma ve takım çalışması becerilerini geliştirme üzerindeki etkisi.	"Etkinliklerdeki takım çalışmaları, iş arkadaşlarımla uyumlu çalışmayı öğrendim." (K16) "Bu etkinlikler sayesinde meslektaşlarımla daha etkili bir iş birliği yapabiliyorum." (K11)

Tablo 11, öğretmenlerin sosyal etkinlikler ve kutlamalara ilişkin deneyimlerini, bu etkinliklerin sosyalizasyon süreçlerine etkileri bağlamında üç tema altında sunmaktadır. En sık ifade edilen tema, meslektaşlar arası ilişkileri güçlendirerek samimi bir ortam oluşturan "Sosyal Bağların Güçlenmesi" (f = 10, %50) olmuştur. İkinci sırada, motivasyonu artıran, okul kültürüne uyumu kolaylaştıran ve aidiyet duygusunu geliştiren "Motivasyon Artışı ve Uyum Sağlama" (f = 6, %30) yer almaktadır. "İş Birliği ve Takım Çalışması" (f = 4, %20) teması ise sosyal etkinliklerin iş birliği yapma ve takım çalışması becerilerini geliştirmedeki rolünü ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, öğretmenlerin örgütsel sosyalizasyon süreçlerini ve bu sürecin eğitim alanındaki yansımalarını derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, öğretmenlerin yeni bir eğitim kurumuna başladıklarında yaşadıkları ilk zorluklar, okul kültürüne uyum süreçleri, meslektaşlar ve okul yönetiminden aldıkları destek, örgütsel normlar ve prosedürlere uyumda etkili faktörler, öğrencilerle ve velilerle kurdukları ilişkiler, sınıf yönetimi ve öğretim yöntemlerinde karşılaştıkları güçlükler ile bu güçlüklerin üstesinden nasıl geldikleri, öğretmenlerin bakış açısından ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin mesleki kimlik gelişimleri, uyum süreçlerinde kendilerini motive eden unsurlar ve bu süreçte yararlandıkları destekler, okulda elde ettikleri başarı

hikâyelerinin sosyalizasyon süreçlerine etkisi ile sosyal etkinlikler ve kutlamaların örgütsel uyumu nasıl şekillendirdiği de araştırmanın odak noktaları arasında yer almaktadır.

Araştırma sonuçları, yeni bir kuruma uyum sağlarken öğretmenlerin öncelikle fiziksel ortam ve işleyişe alışma, etkili sosyal ağlar kurma ve öğrencilerle verimli iletişim yöntemleri geliştirme konularında zorlandıklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Blazar ve Kraft'ın (2017) öğretmenlerin öğrencilerin tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini vurgulayan çalışmalarının yanı sıra, Fang ve arkadaşlarının (2010) iletişim ağlarının örgütsel bütünleşmedeki rolüne dair vurguları ve Jones ile Volpe'nin (2011) sosyal ağların yapısal özelliklerinin örgütsel özdeşleşmeyi güçlendirdiğini öne süren tespitleriyle de benzerlik göstermektedir. Ayrıca Schulte ve diğerlerinin (2012) sosyal bağların gelişiminin ekip içi psikolojik güvenlik algısını artırdığına ilişkin bulguları, Chang ve Kim'in (2018) mentörlük ve önleyici davranışların uyum sürecini olumlu yönde etkilediğine dair görüşleri ve Johnson ile Kardos'un (2005) okul kültürünü tanıma ve benimseme sürecinin sosyalizasyondaki önemine yaptığı vurgu da bu sonuçları desteklemektedir.

Sosyal etkinlikler, tanışma toplantıları ve ortak proje çalışmaları, öğretmenlerin birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlayarak yalnızlık hissini azaltmakta ve okul kültürünü benimseme sürecini hızlandırmaktadır. Bu durum; Moore ve arkadaşlarının (2015) sosyal etkileşimlerin profesyonel ve kişisel bağları güçlendirdiğine yönelik vurgusu, Kaeppel ve arkadaşlarının (2020) işyeri ilişkilerinin psikolojik ihtiyaçları karşılamadaki önemine ilişkin bulguları ve Ybarra ve arkadaşlarının (2010) sosyal etkileşimlerin bilişsel yetileri geliştirerek yeni ortamlara uyumu dolaylı biçimde kolaylaştırabileceğini ortaya koyan sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir.

Ayrıca, Holmes'un (2018) gayriresmî sohbetlerin işyeri kültürünün inceliklerini anlamada oynadığı role ve McLaughlin'in (2001) meslektaş desteğinin mesleki gelişim ve sosyal uyumdaki kritik işlevine dikkat çeken çalışmaları da bu bulguları pekiştirmektedir.

Destek mekanizmalarının yetersiz kaldığı veya sınırlı olduğu koşullarda öğretmenlerin uyum sorunu yaşadıkları, bunun da yalnızlık ve motivasyon kaybı gibi olumsuz duyguları tetiklediği görülmüştür. Benzer şekilde, Ingersoll ve Strong'a (2011) göre, bu tür koşullar öğretmenlerin uyum sürecini olumsuz etkileyerek yalnızlık ve motivasyon kaybını artırabilmektedir. Jetha ve Gignac (2021) karşılanmayan işyeri destek ihtiyaçlarının işte verimlilik kaybıyla ilişkili olduğunu, Zhai ve arkadaşları (2020) ise destekleyici iş ortamlarının yaşam memnuniyeti üzerindeki dolaylı etkilerini vurgulamaktadırlar. He ve arkadaşlarının (2020) örgütsel desteğin, işyeri nezaketsizliğinin olumsuz etkilerini azaltarak çalışanların iş doyumu ve yaşam memnuniyetini korumada önemli bir rol oynadığını ortaya koyan bulguları da bu genel çerçeveyi desteklemektedir.

Öğrenciler ve velilerle kurulan olumlu ilişkiler, öğretmenlerin sosyalizasyon sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Petek ve Bozyiğit'in (2022) çalışması, bu etkileşimin yalnızca öğrencilerin akademik başarısını artırmakla kalmayıp öğretmenlerin mesleki kimlik ve motivasyonlarını da geliştirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, veli iletişim programları ve öğrencilerle etkili etkileşim stratejileri, öğretmenlerin kurumsal uyumunu ve profesyonel gelişimini destekleyen önemli uygulamalar arasında yer almaktadır.

Sınıf yönetimi ve öğretim yöntemleriyle ilgili karşılaşılan zorluklarda, özellikle deneyimli meslektaşlarla yapılan paylaşımlar ve okul yönetiminden alınan geri bildirimler belirleyici olmaktadır. Evertson ve Weinstein'ın (2006) sınıf yönetimi stratejilerinin etkililiğini incelediği çalışmalarda vurgulandığı üzere, mesleki iş birliği, öğretmen performansını artırabilir. Bu nedenle, mentörlük uygulamaları ve hizmet içi eğitim programları, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini geliştirmelerine ve mesleki doyumlarını yükseltmelerine katkıda bulunmaktadır.

Mesleki kimlik gelişiminde ise düzenli geri bildirim ve mesleki gelişim fırsatları önemli bir rol üstlenmektedir. Day ve Gu (2010), öğretmenlere belirli aralıklarla sunulan yapılandırılmış geri bildirim oturumlarının, mesleki becerilerin değerlendirilmesini ve sürekli öğrenme anlayışının benimsenmesini desteklediğini ortaya koymuşlardır. Öte yandan kurumların, öğretmenlerin mesleki kimliklerini güçlendirecek ödüllendirme sistemleri ve paylaşım platformları oluşturması, eğitim süreçlerinin kalitesini artıran temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Öğretmenlerin motivasyon kaynakları; örgütsel aidiyet, kişisel ve mesleki gelişim fırsatları gibi çeşitli faktörleri kapsamaktadır. Deci ve Ryan'ın (2000) öz-belirleme kuramı, bireylerin hem içsel hem de dışsal motivasyon unsurlarıyla desteklendiğinde daha verimli ve yaratıcı olacaklarını savunmaktadır. Fullan ve Hargreaves'in (2012) öğretmen liderliği üzerine yaptığı çalışmalar, başarı öykülerinin ve meslekteki özdeşleşmenin sosyalizasyon sürecine olumlu katkılar sunduğunu ortaya koyarken, Tikhonov ve Konovalova (2019) ise yeni çalışanların adaptasyon süreçlerinin başarılı olması için yapılandırılmış uyum programlarının oluşturulması gerektiğini; bu sayede psikolojik ve sosyal koşulların iyileştirilerek hem çalışanların ekibe rahat girişinin sağlanabileceğini hem de iş verimliliğinin artırılabileceğini vurgulamaktadırlar. Bilginoğlu ve Yozgat (2022), olumlu bir örgütsel sosyal iklimin aidiyet hissini ve iş yeri arkadaşlıklarını güçlendirdiğini belirterek, işten ayrılma niyetini azalttığı sonucuna varmıştır. Benzer şekilde, Dewi ve

diğerleri (2020), aidiyet hissinin çalışan performansındaki olumlu etkisini ele alırken, Pilotti (2024) ise duygusal iyi oluş ve örgütsel aidiyetin çalışan motivasyonu ve yaratıcılığı üzerindeki etkilerine işaret etmektedir.

Son olarak, sosyal etkinlikler ve kutlamalar da öğretmen sosyalizasyonu açısından dikkate değerdir. Bu tür aktivitelerin meslektaşlar arasında samimi bir etkileşim alanı sunarak okula bağlılık duygusunu güçlendirdiği, katılımcı görüşlerinde sıkça dile getirilmiştir. Moolenaar (2012), öğretmenler arasındaki iş birliğinin mesleki gelişimi ve kaynak paylaşımını artırdığını, böylelikle yeniliklerin ve değişimlerin daha etkin biçimde uygulanmasına katkı sağladığını belirtmektedir.

Bu kapsamlı bulgular, yeni okul ortamına başlayan öğretmenlerin destekleyici mekanizmalardan ve sosyal paylaşımlardan ne denli yararlandıklarının, onların mesleki doyumu ve okul kültürünü benimsemesi üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, örgütsel ve sosyal destek sistemlerinin geliştirilmesi hem öğretmenlerin uyumunu kolaylaştırmakta hem de eğitim sürecinin genel kalitesine olumlu yansımaktadır.

Bu doğrultuda, araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında, öncelikle mentörlük programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Yeni başlayan öğretmenlerin, deneyimli meslektaşlarıyla hem resmî hem gayriresmî ortamlarda bilgi ve deneyim paylaşımında bulunmaları, okulun işleyişini yakından tanımaları ve sınıf yönetimi, müfredat uyarlaması ile veli-öğrenci iletişimi gibi kritik konularda rehberlik almaları, uyum sürecini hızlandıracaktır. Bu süreçte, mentörlük programlarının belirli bir plan ve takvim dâhilinde uygulanması, geri bildirim mekanizmalarının ise düzenli olarak işletilmesi önem taşımaktadır. Buna ek olarak, sosyal etkinliklerin düzenli olarak planlanması ve çevrimiçi forumlar, anlık mesajlaşma grupları veya kurum içi intranet gibi dijital platformların etkin biçimde kullanılması, öğretmenler arasında dayanışmayı güçlendirerek yalnızlık hissini azaltabilir. Ortak proje çalışmaları, ekip kurma aktiviteleri ve informal buluşmalar gibi etkinlikler; meslektaşlar arası güven, paylaşım ve uyum duygusunu pekiştirir. Bu tür sosyal faaliyetlerin planlanmasında, öğretmenlerin görüş ve ihtiyaçlarına öncelik verilmesi önerilmektedir.

Ayrıca, mesleki gelişim fırsatlarının artırılması büyük önem taşımaktadır. Düzenli seminerler, atölye çalışmaları, konferanslar ve mesleki öğrenme toplulukları sayesinde öğretmenlerin hem alan bilgilerini hem de pedagojik becerilerini güncel tutmaları sağlanabilir. Özellikle kurum yönetimlerinin sağlayacağı burslar, sertifikalı eğitimler veya öğretmenlerin kendi uygulamalarını gözlemleyip geliştirmeye odaklanan çalışma grupları gibi uygulamalar, öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimlerini sürekli kılacaktır. Bu kapsamda, "açık kapı politikası" veya çevrimiçi anketler gibi yollarla öğretmenlerin mesleki ihtiyaçlarını ifade edebilmelerini sağlayan geri bildirim mekanizmaları da desteklenmelidir. Bu çerçevede, uzun vadeli stratejiler oluşturmak ve sürekli takip mekanizmalarını hayata geçirmek, bu önerilerin kalıcılığını ve etkililiğini artıracaktır. Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin sosyal ve psikolojik refahını gözeterek stres yönetimi, zaman yönetimi veya psikolojik danışmanlık gibi konularda destek sağlaması hem mesleki motivasyonu hem de okul kültürüne bağlılığı güçlendirecektir. Ayrıca, aile-okul iş birliğini geliştiren veli iletişim programları veya öğrenci-temelli projelerin düzenlenmesi, öğretmenlerin sosyalizasyon sürecine ve mesleki doyumuna olumlu katkı sunacaktır. Tüm bu adımların planlı ve bütüncül bir şekilde hayata geçirilmesi öğretmenlerin okula uyumlarını kolaylaştırırken eğitim kalitesini de yükseltecektir.

Bununla birlikte, araştırmanın bazı sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, çalışma yalnızca Aydın ilindeki liselerde görev yapan öğretmenleri kapsadığı için farklı coğrafi bölgelerdeki öğretmen popülasyonları veya farklı okul türleri (ilkokul, ortaokul, özel eğitim kurumları vb.) incelenmemiştir. Bu durum, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Ayrıca, yalnızca öz bildirimlere dayanan nitel veriler kullanılması, katılımcıların kişisel algı ve deneyimlerindeki olası yanlılığı beraberinde getirebilir. Gelecekteki araştırmalarda, nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırma desenlerinin benimsenmesi, öğretmen sosyalizasyonunu daha kapsamlı ve derinlikli şekilde ele almak açısından yararlı olacaktır.

Araştırma bulguları, eğitim sektörü bağlamında elde edilmiş olmakla birlikte, benzer dinamiklerin gözlemlendiği diğer sektörlerde de uygulanabilir nitelikte öneriler sunmaktadır. Özellikle, yeni çalışanların kuruma uyum süreçlerini destekleyecek planlı mentörlük ve rehberlik programlarının oluşturulması, yöneticilerin açık iletişim politikalarını benimsemesi ve iş birliğini teşvik eden sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, çalışan bağlılığını güçlendirebilecek uygulamalar arasında yer almaktadır. Ayrıca, düzenli geri bildirim mekanizmaları ve mesleki gelişim fırsatlarının sağlanması, çalışanların motivasyonunu ve performansını artırarak örgütsel aidiyeti pekiştirebilir. Bu tür uygulamalar, yalnızca eğitim kurumlarının örgütsel kültürünü sürdürülebilir kılmakla kalmayıp, benzer yapısal özellikler taşıyan diğer örgütlerde de verimlilik ve çalışan memnuniyetine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Albrecht, S., Bakker, A., Gruman, J., Macey, W., & Saks, A. (2015). Employee engagement, human resource management practices and competitive advantage. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance, 2*(1), 7–35. https://doi.org/10.1108/joepp-08-2014-0042

Allen, D. G. (2006). Do organizational socialization tactics influence newcomer embeddedness and turnover? *Journal of Management, 32*(2), 237–256. https://doi.org/10.1177/0149206305280103

Ardts, J., Jansen, P., & Velde, M. V. (2001). The breaking in of new employees: Effectiveness of socialization tactics and personnel instruments. *Journal of Management Development, 20*(2), 159–167. https://doi.org/10.1108/02621710110382178

Ashforth, B. E., Sluss, D. M., & Saks, A. M. (2007). Socialization tactics, proactive behavior, and newcomer learning: Integrating socialization models. *Journal of Vocational Behavior, 70*(3), 447–462. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2007.02.001

Atalay, A., Seylim, E., & Balcı, A. (2022). Socialization at universities: A case study. *European Journal of Educational Sciences, 9*(2), 19–43. https://doi.org/10.19044/ejes.v9no2a19

Aydın, R., & Nartgün, Ş. S. (2015). Öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme düzeyleri ile birlikte çalışma yeterlilikleri arasındaki ilişki. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 2*(1), 9–24.

Bayar, A., & Karaduman, H. A. (2021). The effects of school culture on students' academic achievements. *Shanlax International Journal of Education, 9*(3), 99–109. https://doi.org/10.34293/education.v9i3.3885

Bilginoğlu, E., & Yozgat, U. (2022). Retaining employees through organizational social climate, sense of belonging and workplace friendship: A research in the financial sector. *Istanbul Business Research, 52*(1), 67–85. https://doi.org/10.26650/ibr.2023.52.806695

Blazar, D., & Kraft, M. A. (2017). Teacher and teaching effects on students' attitudes and behaviors. *Educational Evaluation and Policy Analysis, 39*(1), 146–170. https://doi.org/10.3102/0162373716670260

Chang, J., & Kim, T. (2018). Looking at organizational socialization from the developmental network perspective. *Journal of Asian Finance, Economics and Business, 5*(3), 195–206. https://doi.org/10.13106/jafeb.2018.vol5.no3.195

Chao, G. T., O'Leary-Kelly, A. M., Wolf, S., Klein, H. J., & Gardner, P. D. (1994). Organizational socialization: Its content and consequences. *Journal of Applied Psychology, 79*(5), 730–743. https://doi.org/10.1037/0021-9010.79.5.730

Chiu, M.-H. (2007). *Making sense of organizational socialization: Exploring information seeking behavior of newcomer digital librarians in academic libraries* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Wisconsin–Madison, Madison, WI.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Çalık, T. (2003). İşgörenlerin örgüte uyumu (örgütsel sosyalizasyon). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(2), 1–17.

Çanak, M., & Katıtaş, S. (2016). Aday öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme süreçlerinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 7*(7), 111–130. https://doi.org/10.16991/INESJOURNAL.245

Çerik, Ş., & Bozkurt, S. (2010). Çalışanların örgütsel sosyalizasyon ve kariyer çapalarına yönelik algılamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi ve banka çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35,* 77–97.

Çobanoğlu, F., & Öğretir, M. (2015). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 5*(2), 149–166.

Da, Y., Ma, Z., & Gao, Y. (2024). Psychological capital as a mediator in the link between organizational socialization and job performance in Chinese higher education teachers. *Sustainability, 16*(13), 5668. https://doi.org/10.3390/su16135668

Day, C., & Gu, Q. (2010). *The new lives of teachers* (1st ed.). London, England: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203847909

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Demir, S. (2021). Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları ile örgütsel özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişki üzerine bir çalışma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(1), 67–82. https://doi.org/10.26468/trakyasobed.643511

Denison, D. R., Haaland, S., & Goelzer, P. (2003). Corporate culture and organizational effectiveness: Is there a similar pattern around the world? In W. H. Mobley & P. W. Dorfman (Eds.), *Advances in global leadership* (Vol. 3, pp. 205–227). Bingley, England: Emerald Group Publishing.

Dewi, S. R., Suryamarta, R., & Kurnia, D. (2020, October). Sense of belonging and job satisfaction on employee performance. In *Proceedings of the International Conference on Community Development (ICCD 2020)* (pp. 634–638). Paris, France: Atlantis Press.

Didion, E., Ambrosius, U., Perello-Marin, M. R., & Català Pérez, D. (2022). Virtual organizational socialization – A structured literature review and research agenda. In *Proceedings of the 4th International Conference Business Meets Technology* (pp. 176–191). Valencia, Spain: Editorial Universitat Politècnica de València. https://doi.org/10.4995/BMT2022.2022.15541

Evertson, C. M., & Weinstein, C. S. (Eds.). (2006). *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (1st ed.). New York, NY: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203874783

Fang, R., Duffy, M. K., & Shaw, J. D. (2010). The organizational socialization process: Review and development of a social capital model. *Journal of Management, 37*(1), 127–152. https://doi.org/10.1177/0149206310384630

Feldman, D. C. (1976). A practical program for employee socialization. *Organizational Dynamics, 5*(2), 64–80. https://doi.org/10.1016/0090-2616(76)90055-3

Feldman, D. C. (1981). The multiple socialization of organization members. *Academy of Management Review, 6*(2), 309–318. https://doi.org/10.2307/257888

Fullan, M., & Hargreaves, A. (2012). Reviving teaching with "professional capital." *Education Week, 31*(33), 30–36.

Gajda, J. (2019). Professional adaptation of new employees to the organization. *System Safety: Human–Technical Facility–Environment, 1*(1), 929–938. https://doi.org/10.2478/czoto-2019-0118

Gölmez, A., & Atmaca, T. (2023). Öğretmenlerin mesleki idealizmlerinin ve örgütsel sosyalleşme düzeylerinin örgütsel uyuma etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 27*(3), 681–696.

Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods, 18*(1), 59–82. https://doi.org/10.1177/1525822X05279903

He, Y., Walker, J., Payne, S., & Miner, K. (2020). Explaining the negative impact of workplace incivility on work and non-work outcomes: The roles of negative rumination and organizational support. *Stress and Health, 37*(2), 297–309. https://doi.org/10.1002/smi.2988

Holmes, J. (2018). Negotiating the culture order in New Zealand workplaces. *Language in Society, 47*(1), 33–56. https://doi.org/10.1017/s0047404517000732

Ingersoll, R. M., & Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. *Review of Educational Research, 81*(2), 201–233. https://doi.org/10.3102/0034654311403323

İplik, E., İplik, F. N., & Efeoğlu, İ. (2012). İşgörenlerin örgütsel sosyalleşme düzeylerinin iş tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 100–115.

İplik, F. N. (2009). Türkiye'deki dört ve beş yıldızlı otellerde uygulanan örgütsel sosyalleşme taktiklerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 20*(2), 185–196.

Jetha, A., & Gignac, M. (2021). Unmet workplace support needs and lost productivity of workers with systemic sclerosis: A path analysis study. *Arthritis Care & Research, 73*(3), 423–431. https://doi.org/10.1002/acr.24123

Johnson, S. M., & Kardos, S. M. (2005). Bridging the generation gap. *Educational Leadership, 62*(8), 8–14. [Çevrim-içi: https://www.ascd.org/el/articles/bridging-the-generation-gap], Erişim tarihi: 10.02.2025.

Jones, C., & Volpe, E. (2011). Organizational identification: Extending our understanding of social identities through social networks. *Journal of Organizational Behavior, 32*(3), 413–434. https://doi.org/10.1002/job.694

Jones, G. R. (1986). Socialization tactics, self-efficacy and newcomers' adjustment to organizations. *Academy of Management Journal, 29*(2), 262–279. https://doi.org/10.2307/256188

Kadi, A. (2015). Investigating teachers' organizational socialization levels and perceptions about leadership styles of their principals. *Journal of Education and Training Studies, 3*(4), 101–109. https://doi.org/10.11114/jets.v3i4.837

Kaeppel, K., Grenier, R., & Bjorngard-Basayne, E. (2020). The f word: The role of women's friendships in navigating the gendered workplace of academia. *Human Resource Development Review, 19*(4), 362–383. https://doi.org/10.1177/1534484320962256

Larson, M. H. (1996). Patterns in transition: A writing teacher's survey of organizational socialization. *Journal of Business and Technical Communication, 10*(3), 352–368.

Levine, J. M., & Moreland, R. L. (2013). *Knowledge transmission in work groups: Helping newcomers to succeed*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Lewin, K. (1947). Frontiers in group dynamics: Concept, method and reality in social science; social equilibria and social change. *Human Relations, 1*(1), 5–41. https://doi.org/10.1177/001872674700100103

Liao, G., Zhou, J., & Yin, J. (2022). Effect of organizational socialization of new employees on team innovation performance: A cross level model. *Psychology Research and Behavior Management, 15,* 1017–1031. https://doi.org/10.2147/PRBM.S359773

Long, S. D., Picherit-Duthler, G., & Duthler, K. W. (2010). Managing relationships in virtual team socialization. In B. Furht (Ed.), *Social computing: Concepts, methodologies, tools, and applications* (pp. 1626–1635). Hershey, PA: IGI Global.

Louis, M. R. (1980). Surprise and sense making: What newcomers experience in entering unfamiliar organizational settings. *Administrative Science Quarterly, 25*(2), 226–251. https://doi.org/10.2307/2392453

Mason, M. (2010). Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews. *Forum: Qualitative Social Research, 11*(3). https://doi.org/10.17169/fqs-11.3.1428

McLaughlin, M. W. (2001). *Professional communities and the work of high school teaching*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Memduhoğlu, Y. D. (2008). Örgütsel sosyalleşme ve Türk eğitim sisteminde örgütsel sosyalleşme süreci. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(2), 137–153.

Moolenaar, N. M. (2012). A social network perspective on teacher collaboration in schools: Theory, methodology, and applications. *American Journal of Education, 119*(1), 7–39. https://doi.org/10.1086/667715

Moore, J., Prentice, D., & McQuestion, M. (2015). Social interaction and collaboration among oncology nurses. *Nursing Research and Practice, 2015,* 1–7. https://doi.org/10.1155/2015/248067

Nelson, D. L. (1987). Organizational socialization: A stress perspective. *Journal of Occupational Behavior, 8*(4), 311–324. https://doi.org/10.1002/job.4030080404

Nelson, D. L., & Quick, J. C. (1991). Social support and newcomer adjustment in organizations: Attachment theory at work? *Journal of Organizational Behavior, 12*(6), 543–554. http://www.jstor.org/stable/2488058

Nicholson, N. (1998). *Encyclopedic dictionary of organizational behavior*. Malden, MA: Blackwell Publishers.

Özer, S., & Babur, Y. (2020). Konaklama işletmelerinde örgütsel sosyalizasyonun işgörenlerin performansına etkisi: Van ili örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 114–126.

Öztürk, M., Türker, Y., Özbudak, F., Dağlar, H., Güzel, E., & Balcı, U. (2022). Örgütsel sosyalizasyon bileşenlerinden iletişim ve eğitimin iş sağlığı ve güvenliğindeki önemi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 10*(22), 283–308.

Pasion Caiani, T. S. (2015). *Examination of employee alignment as a predictor of work engagement* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). San Jose State University, San Jose, CA.

Pelit, E., & Kahyaoğlu, M. (2015). Örgütsel sosyalizasyon taktiklerinin işgörenlerin kariyer planlamaları üzerine etkisi: Beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(2), 99–118.

Petek, T., & Bozyiğit, F. (2022). Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre okul-aile iş birliğinin öğretmen motivasyonuna etkisi. *International Academic Social Resources Journal, 7*(34), 160–171. https://doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.57503

Pilotti, L. (2024). The emergent smart organisation with emotional potentials as source of creativity and collaborative intelligence in responsible companies: Well-being, participation, resilience and spirituality over competences for possible happiness. In M. Del Baldo, M.-G. Baldarelli, & E. Righini (Eds.), *Place-based approaches to sustainability* (Vol. II, pp. 229–247). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-41610-1_10

Rani, B. B. L., Praveen, R. V. S., Alex, S., Mohiuddin, M. Q., Haralayya, B., Deeja, S., & Chinthamu, N. (2024, 10 November). Benefits of onboarding as an approach to sustaining human resources in organizations. *Accountancy*

Business and the Public Interest, Theme 2 (Ağustos 2024). [Çevrim-içi: https://ssrn.com/abstract=5031341], Erişim tarihi: 05.02.2025.

Rohartati, S., & Robandi, B. (2023). Implementation of multicultural-based social science learning and the influential factors. *Studies in Learning and Teaching, 4*(2), 407–414. https://doi.org/10.46627/silet.v4i2.260

Rollag, K., Parise, S., & Cross, R. (2005). Getting new hires up to speed quickly. *MIT Sloan Management Review.* [Çevrim-içi: https://sloanreview.mit.edu/article/getting-new-hires-up-to-speed-quickly/], Erişim tarihi: 10.02.2025.

Saks, A. M., & Gruman, J. A. (2014). Making organizations more effective through organizational socialization. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance, 1*(3), 261–280. https://doi.org/10.1108/joepp-07-2014-0036

Saks, A. M., & Gruman, J. A. (2021). How do you socialize newcomers during a pandemic? *Industrial and Organizational Psychology, 14*(1–2), 217–220. https://doi.org/10.1017/iop.2021.44

Saparuddin, M., & Sidik, P. (2024). Organizational culture in educational institutions. *Studies in Advanced Pedagogy and Academic Understanding, 1*(2), 1–10. https://journalweb.org/ojs/index.php/SAPAU/article/view/66.

Schein, E. H. (1988). Organizational socialization and the profession of management. *MIT Sloan Management Review, 30*(1), 53–65. [Çevrim-içi: https://sloanreview.mit.edu/article/organizational-socialization-and-the-profession-of-management/], Erişim tarihi: 10.02.2025.

Schulte, M., Cohen, N., & Klein, K. (2012). The coevolution of network ties and perceptions of team psychological safety. *Organization Science, 23*(2), 564–581. https://doi.org/10.1287/orsc.1100.0582

Sezgin Nartgün, Ş., & Demirer, S. (2016). Öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme ve özdeşleşme düzeylerinin birlikte çalışma yeterliklerine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(1), 327–348. https://doi.org/10.17860/efd.21683

Shore, L. M., Randel, A. E., Chung, B. G., Dean, M. A., Holcombe Ehrhart, K., & Singh, G. (2011). Inclusion and diversity in work groups: A review and model for future research. *Journal of Management, 37*(4), 1262–1289. https://doi.org/10.1177/0149206310385943

Smith, T. M., & Ingersoll, R. M. (2004). What are the effects of induction and mentoring on beginning teacher turnover? *American Educational Research Journal, 41*(3), 681–714. https://doi.org/10.3102/00028312041003681

Sudikno, S., Milanie, F., & Pramono, C. (2022). An influence perceived organizational support on affective commitments with satisfaction work as a mediation variable. *International Journal of Economic, Technology and Social Sciences (INJECTS), 3*(2), 186–193. https://doi.org/10.53695/injects.v3i2.737

Tikhonov, A. I., & Konovalova, V. G. (2019). The relevance and effectiveness of adaptation measures in Russian and foreign companies. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 71, Article 01001). EDP Sciences.

Titrek, O., Çetin, C., Kaymak, E., & Kaşikçi, M. (2018). Academic motivation and academic self-efficacy of prospective teachers. *Journal of Education and Training Studies, 6*(11A), 77–86. https://doi.org/10.11114/jets.v6i11a.3803

Toker Gökçe, A. (2020, 30 Haziran). Professional socialization in schools. *Oxford Research Encyclopedia of Education.* [Çevrim-içi:https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-673], Erişim tarihi: 11.02.2025.

Trowler, P., & Knight, P. (1999). Organizational socialization and induction in universities: Reconceptualizing theory and practice. *Higher Education, 37*(2), 177–195. https://doi.org/10.1023/A:1003594512521

Türkoğlu, M. E., Cansoy, R., & Parlar, H. (2021). Organisational socialisation and collective teacher efficacy: The mediating role of school collaborative culture. *Eurasian Journal of Educational Research, (94)*, 169–188. https://doi.org/10.14689/ejer.2021.94.8

Urrila, L., Siiriäinen, A., Mäkelä, L., & Kangas, H. (2025). Sense of belonging in hybrid work settings. *Journal of Vocational Behavior, 157*, 104096. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2025.104096

Van Maanen, J., & Schein, E. H. (1977). *Toward a theory of organizational socialization* (Working Paper No. 960-77). Cambridge, MA: MIT Sloan School of Management. Retrieved from http://hdl.handle.net/1721.1/1934

Yazıcıoğlu, C. (2021). *Akademisyenlerde tanrı kompleksinin (narsisizmin) örgütsel sosyalizasyon sürecine etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Ybarra, O., Winkielman, P., Yeh, I., Burnstein, E., & Kavanagh, L. (2010). Friends (and sometimes enemies) with cognitive benefits: What types of social interactions boost executive functioning? *Social Psychological and Personality Science, 2*(3), 253–261. https://doi.org/10.1177/1948550610386808

Young, C. A. (2003). Organizational socialization: Messages, meanings and making sense. In R. L. Holliday (Ed.), *Managing employee attitudes and behaviors in the tourism and hospitality industry* (pp. 289–308). Hauppauge, NY: Nova Science Publishers.

Zhai, Q., Wang, S., & Weadon, H. (2020). Thriving at work as a mediator of the relationship between workplace support and life satisfaction. *Journal of Management & Organization, 26*(2), 168–184. https://doi.org/10.1017/jmo.2017.62

Extended Abstract

Aim and Scope

Organizational socialization is a multifaceted process whereby newcomers learn and internalize institutional values, norms, and expectations in order to function effectively within an organization. In the context of education, understanding how newly hired teachers adapt to their schools is critical for improving both teacher performance and overall educational quality. This study focuses on exploring the organizational socialization process of teachers who have worked in public high schools in Aydın province, Turkey, for no more than three years. By examining how these teachers perceive and negotiate challenges in the early stages of their professional integration—such as adapting to school culture, managing classroom dynamics, and fostering productive relationships with students and parents—this research aims to provide a detailed account of the socialization practices that can enhance teacher commitment, motivation, and professional identity development.

Methods

A qualitative research design was employed to capture the complexity and depth of the teachers' experiences. Twenty teachers, representing different subject areas (e.g., Mathematics, Turkish, Science, English, and Fine Arts) and demographic characteristics, participated in semi-structured, in-depth interviews. These interviews, each lasting between 45 to 60 minutes, allowed participants to reflect on their initial impressions of the school culture, the nature of their interactions with colleagues, and their strategies for classroom management and instructional improvement. Consent was obtained for audio-recording, and participants were assured of the confidentiality of their responses. The gathered data were analyzed using thematic analysis, where transcripts were coded and categorized to identify core themes related to organizational adaptation, social and emotional challenges, and professional growth trajectories. Through this process, the study was able to draw out nuanced insights into the specific factors that either facilitate or hinder successful teacher socialization.

Findings

The thematic analysis revealed that newly appointed teachers typically face a series of initial adaptation challenges, primarily characterized by loneliness, uncertainty regarding institutional procedures, and limited peer support in the early days. However, a range of factors emerged as significantly accelerating their socialization process. Foremost among these were open communication channels within the school (including both formal and informal interactions), structured mentoring programs led by experienced colleagues, project-based activities that encourage collaboration, and social events organized by the institution to promote collegial bonding. The teachers consistently reported that positive parent-student relationships and regular feedback mechanisms were instrumental in shaping their professional identity and sense of belonging. In contrast, when such support systems were found lacking or insufficient—either due to inadequate administrative structures or limited peer engagement—teachers described experiencing heightened feelings of isolation and diminished motivation. Additionally, the data indicated that opportunities for ongoing professional development, including workshops and collaborative lesson planning sessions, served as key drivers of teachers' continuous learning and adaptation.

Conclusion

The study underscores the pivotal role of comprehensive socialization strategies in shaping teachers' early professional experiences, job satisfaction, and organizational loyalty. Findings suggest that strengthening mentorship initiatives, establishing clear channels for open dialogue, and facilitating regular collaborative exercises can mitigate the initial challenges teachers often confront. Institutions can further enhance teacher engagement and performance by providing formal and informal feedback loops, as well as creating supportive school cultures that value collegiality and shared learning. While this research offers practical insights specific to the educational sector, the recommendations have broad applicability across various organizational settings aiming to foster effective socialization and strong professional identity

formation. Future research might adopt mixed-method or longitudinal approaches to deepen and extend these findings, potentially expanding the sample to different geographical regions or educational levels for a more comprehensive understanding of how organizational socialization unfolds over time.

Ek-1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Soru No	Görüşme Sorusu
1	Okulunuza ilk başladığınız günlerde karşılaştığınız zorluklar nelerdi?
2	Okul kültürüne uyum sağlama süreciniz nasıl gelişti? Bu süreçte neler yaşadınız?
3	Meslektaşlarınızdan ve okul yönetiminden aldığınız destekler hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu destekler uyum sürecinizi nasıl etkiledi?
4	Okulun normları, değerleri ve prosedürlerine uyum sağlama sürecinizde hangi faktörler etkili oldu?
5	Öğrencilerle ve velilerle olan ilişkilerinizde ne tür deneyimler yaşadınız? Bu ilişkiler sosyalizasyon sürecinizi nasıl etkiledi?
6	Sınıf yönetimi, öğrenci ilişkileri ve öğretim yöntemleri konularında ne tür zorluklar yaşadınız ve bu zorluklarla nasıl başa çıktınız?
7	Okulda geçirdiğiniz süre boyunca mesleki kimliğinizin nasıl geliştiğini düşünüyorsunuz? Bu süreçte neler öğrendiniz?
8	Okul kültürüne ve iş arkadaşlarınıza uyum sağlama sürecinizde sizi en çok motive eden faktörler nelerdi? Bu süreçte ne tür destekler aldınız?
9	Okulda elde ettiğiniz en büyük başarı hikâyeniz nedir? Bu başarı, sosyalizasyon sürecinizi nasıl etkiledi?
10	Okulda gerçekleşen sosyal etkinlikler ve kutlamalar hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu etkinliklerde sosyalizasyon sürecinizi etkileyen faktörler nelerdir?